

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez

COLLECTANEA ATHANASIANA

I. Studia

II. Textus/Fontes

III. Manualia

IV. Institutiones

V. Varia

VI. Ars Sacra Byzantino-carpathiensis

Sorozatszerkesztők

Szabó Péter –Véghseő Tamás

**FORRÁSOK
A MAGYAR GÖRÖGKATOLIKUSOK
TÖRTÉNETÉHEZ**

1. kötet
1778-1905

közreadják
VÉGHSEŐ TAMÁS
KATKÓ MÁRTON ÁRON

Nyíregyháza
2014

COLLECTANEA ATHANASIANA

II. Textus/Fontes

vol. 4/1.

Kiadja a

Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola

Felelős kiadó:

Végheő Tamás rektor

H-4400 Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13–19.

Tel. +36/42/597–600

www.atanaz.hu

www.byzantinohungarica.hu

e-mail: atanaz@atanaz.hu

A kötet az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok
K108780. sz. kutatási projektje keretében jelent meg.

© Végheő Tamás és Katkó Márton Áron
2014

Borítóterv: Gál Edina

ISSN 2060-1603
ISBN 978-615-5073-27-4

A magyar görögkatolikusok közösségének

Tartalom

<i>Előszó</i>	29
Véghseő Tamás: <i>A görögkatolikus magyarok mozgalma a kezdetektől 1905-ig</i>	31
DOKUMENTUMOK	49
A kötetben szereplő személyek életrajzi adatai	593
Névmutató	599

A források jegyzéke

1. Az ungvári jezsuita templom görögkatolikus székesegyházzá való átalakításakor felvett jegyzőkönyv részlete
Ungvár, 1778. május 29. 51
2. Koptsay János esperes érvei a hajdúdorogi magyar-rutén és román parókia egyesítése mellett
Hajdúböszörmény, 1783. március 8. 51
3. Szákovits Bazil nagykállói esperes magyar nyelvű prédikációja az épülő napkori templom helyének megáldásakor
Napkor, 1794. április 20. 52
4. Kritsfalusi György előszava a magyar nyelvű liturgia-fordításhoz
Ungvár, 1795. [november 30.] 54
5. Hajdúdorog magisztrátusának levele Kerekes Demeter parókushoz a magyar nyelv iskolai tanítása tárgyában
Hajdúdorog, 1834. január 4. 55
6. Kerekes Demeter hajdúdorogi parókus levele a városi magisztrátusnak
Hajdúdorog, 1834. január 8. 56
7. Zemplén vármegye levele a Hajdú Kerülethez a magyar nyelv iskolai és templomi használata tárgyában
Sátoraljaiújbel, 1841. március 15. 58
8. Hajdúdorog városának levele a Hajdú Kerületnek
Hajdúdorog, 1841. március 23. 59
9. A Hajdú Kerület levele Zemplén vármegyének a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítása tárgyában
Hajdúböszörmény, 1841. június 14. 61

10. Zemplén vármegye levele a Hajdú Kerületnek a magyar nyelvű liturgikus könyvek kiadása tárgyában
[Sátorajái]behy], 1841. augusztus 21. 62
11. A Hajdú Kerület követeinek utasítása az 1843/44. évi országgyűlésre a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítására vonatkozóan
Hajdúböszörmény, 1843. április 18. 63
12. Draveczy Alajos zempléni követ felszólalása az 1843/44-es országgyűlés alsótáblájának XI. kerületi ülésén a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítása tárgyában
Pozsony, 1843. június 3. 63
13. Pély-Nagy Gábor hajdú kerületi követ felszólalása az 1843/44-es országgyűlés alsótáblájának XII. kerületi ülésén a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítása tárgyában
Pozsony, 1843. június 6. 63
14. Pély-Nagy Gábor hajdú kerületi követ felszólalása az 1843/44-es országgyűlés XVIII. országos ülésén a magyar államnyelv törvényjavaslatának tárgyalásán
Pozsony, 1843. július 8. 64
15. A Hajdú Kerület követeinek utasítása az 1847/48. évi országgyűlésre a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítására vonatkozóan
Hajdúböszörmény, 1847 októbere 65
16. Hajdúdorogi görögkatolikusok nyílt levele a Nemzeti-ben
Hajdúdorog, 1848. május 6. 65
17. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter átirat-fogalmazványa Popovics Vazul munkácsi püspökhöz
Pest, 1848. június 19. 66
18. Mészáros Károly vezércikke a Kárpáti Hírnök első számában
Ungvár, 1861. július 1. 67
19. Mészáros Károly vezércikke a Kárpáti Hírnök második számában
Ungvár, 1861. július 4. 69
20. Romzsa István cikke a magyar püspökség felállításáról a Kárpáti Hírnökben
Ungvár, 1861. július 21. 71
21. Antalóczy Imre hajdúdorogi káplán cikke a Kárpáti Hírnökben a magyar görögkatolikus püspökségről
Ungvár, 1861. július 25. 72
22. Farkas Lajos cikke a Kárpáti Hírnökben a magyar görögkatolikus püspökségről
Ungvár, 1861. augusztus 4. 74
23. Hajdúdorog városának felirata Popovics Vazul munkácsi püspökhöz a magyar nyelv liturgikus használata érdekében
Hajdúdorog, 1863. május 22. 75

24. Hajdúdorog városának levele Szabó György parókushoz a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Hajdúdorog, 1863. július 25. 77
25. Popovics Vazul munkácsi püspök rendelkezése a magyar nyelv liturgikus használatáról
Ungvár, 1863. november 11. 77
26. A makói román görögkatolikusok felirata a nagyváradai görögkatolikus egyházmegyei székeszékhöz a román nyelv liturgikus használata érdekében
Makó, 1865. május 21. 78
27. Hajdúdorog város felirata a királyhoz egy magyar görögkatolikus püspökség vagy helynökség felállítására érdekében
Hajdúdorog, 1866. május 6. 79
28. Hajdúdorog város felterjesztése Scitovszky János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására érdekében
Hajdúdorog, 1866. május 6. 82
29. Hajdúdorog város felterjesztése Mailáth György udvari főkancellárhoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására érdekében
Hajdúdorog, 1866. május 6. 84
30. Hajdúdorog város felterjesztése a Képviselőházhoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására érdekében
Hajdúdorog, 1866. május 6. 88
31. A makói magyar görögkatolikus hívek kérvénye Scitovszky János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata érdekében
Makó, 1866. június 21. 91
32. Csopey Antal kanonok, munkácsi káptalani helynök levele a Helytartótanácsnak a magyar görögkatolikus egyházmegye és a magyar liturgia ügyében
Ungvár, 1866. július 31. 96
33. Iosif Papp-Szilágyi nagyváradai görögkatolikus püspök levele Scitovszky János hercegprímásnak a makói egyházközség ügyében
Nagyvárad, 1866. szeptember 12. 97
34. A makói magyar görögkatolikus hívek felterjesztése Eötvös József kultuszminiszterhez román lelkészük elhelyezése érdekében
Makó, 1867. június 26. 101
35. Eötvös József kultuszminiszter levele Simor János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata és a makói egyházközség ügyében
Buda, 1867. július 18. 102

36. A magyar görögkatolikusok hajdúdorogi népgyülésének jegyzőkönyve (részlet)
Hajdúdorog, 1868. április 16. 103
37. A magyar görögkatolikusok népgyülésének felirata a Képviselőházhoz
Hajdúdorog, 1868. április 16. 105
38. Szabó György hajdúdorogi főesperes levele Pankovics István munkácsi püspökhöz a magyar görögkatolikusok első népgyüléséről
Hajdúdorog, 1868. április 24. 107
39. A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése a Simor János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség alapítása érdekében
Hajdúdorog, 1868. május 4. 109
40. Roskovics Ignác levele Simor János hercegprímáshoz a magyar liturgia-fordítás tárgyában
Nyírpilis, 1868. június 20. 110
- 40a. Roskovics Ignác a liturgia magyar fordításának szempontjairól
[Nyírpilis, 1868. június 20.] 112
41. Szabó György hajdúdorogi főesperes levele Pankovics István munkácsi püspökhöz a magyar nyelv egyházkormányzati használata érdekében
Hajdúdorog, 1868. július 25. 115
42. Lipovniczki István miniszteri tanácsos levele Simor János hercegprímáshoz
Buda, 1868. szeptember 2. 116
43. Simor hercegprímás levélfogalmazványa Eötvös vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi népgyülés felterjesztése tárgyában
Esztergom, 1868. szeptember 17. 117
44. Pankovics István munkácsi püspök levele Simor János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használatának gyakorlatáról
Ungvár, 1871. október 26. 120
45. Oláh Miklós országgyűlési képviselő interpellációja Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az 1866-ban benyújtott hajdúdorogi kérvények tárgyában
Pest, 1872. március 28. 123
46. Trefort Ágoston kultuszminiszter levele Simor János hercegprímáshoz a Hajdúdorogon felállítandó külhelynökség tárgyában
Buda, 1872. október 28. 125
47. Simor János hercegprímás levélfogalmazványa Trefort Ágoston kultuszminiszterhez a Hajdúdorogon felállítandó külhelynökség tárgyában
Esztergom, 1873. január 10. 127

48.	Trefor Ágoston kultuszminiszter értesíti a Hajdú Kerületet a Hajdúdorogi Külhelynökség megalapításáról <i>Budapest, 1873. szeptember 20.</i>	128
49.	Danilovics János hajdúdorogi külhelynök kinevezése <i>Ungvár, 1875. július 6.</i>	129
50.	A Hajdúdorogi Külhelynökség első alszentszéki ülésének jegyzőkönyve <i>Hajdúdorog, 1876. február 9.</i>	130
51.	Danilovics János hajdúdorogi külhelynök levélfogalmazványa a liturgikus fordító-bizottság felállítása tárgyában <i>[Hajdúdorog], 1879. május 14.</i>	137
52.	A Munkácsi Egyházmegye szentszéki ülésének jegyzőkönyv-kivonata a hajdúdorogi fordítóbizottság munkája tárgyában <i>Ungvár, 1880. április 3.</i>	138
53.	A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése a királyhoz egy magyar görögkatolikus püspökség felállítása érdekében <i>Hajdúdorog, 1881. január 23.</i>	138
54.	A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése a Képviselőházhoz egy magyar görögkatolikus püspökség felállítása érdekében <i>Hajdúdorog, 1881. január 23.</i>	140
55.	A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése Trefort Ágoston kultuszminiszterhez egy magyar görögkatolikus püspökség felállítása érdekében <i>Hajdúdorog, 1881. január 23.</i>	143
56.	Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a hajdúdorogi hívek önálló püspökségre vonatkozó kérvényének tárgyában <i>Budapest, 1881. február 12.</i>	150
57.	A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság levele Simor János hercegprímáshoz a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában <i>Hajdúdorog, 1881. február 26.</i>	150
58.	Trefort Ágoston kultuszminiszter levele Simor János hercegprímáshoz a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában <i>Budapest, 1881. március 10.</i>	151
59.	Trefort Ágoston kultuszminiszter levele Haynald Lajos bíboros, kalocsai érseknek a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában <i>Budapest, 1881. március 10.</i>	152
60.	Serafino Vannutelli bécsi nuncius levele Simor János hercegprímáshoz a magyar görögkatolikus püspökség tervezete tárgyában <i>Bécs, 1881. március 15.</i>	153

61. Simor János hercegprímáshoz levélfogalmazványa Serafino Vannutelli bécsi nunciushoz a magyar görögkatolikus püspökség tervezete tárgyában
Esztergom, 1881. március 21. 154
62. Zalka János győri püspök levele Trefort Ágoston kultuszminiszternek a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában
Győr, 1881. március 21. 155
63. Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek levele Ludovico Jacobini bíboros-államtitkárnak a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában
Kalocsa, 1881. június 30. 160
64. Haynald Lajos kalocsai érsek levele Trefort Ágoston kultuszminiszternek a magyar görögkatolikus püspökség felállításáról
Kalocsa, 1881. július 14. 162
65. Simor János hercegprímás levélfogalmazványa Trefort Ágoston kultuszminiszterhez a magyar görögkatolikus püspökség felállítása tárgyában
Esztergom, 1881. július 15. 167
66. Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek a hajdúdorogi püspökségről Rómába küldött véleményének másolatát küldi Haymerle külügyminiszternek
Bécs, 1881. szeptember 9. 169
67. Ivánkolics János vallás- és közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos jelentése a hajdúdorogi püspökség felállításának tárgyában
H. n., é. n. [Budapest, 1893/94. k.] 170
68. Vaszary Kolos hercegprímás levélfogalmazványa Eötvös Loránd vallás- és közoktatási miniszterhez a magyar görögkatolikus püspökség felállítása tárgyában
Esztergom, 1894. augusztus 9. 182
69. Danilovics János hajdúdorogi külhelynök nekrológja a Kárpáti Lapokban
Ungvár, 1895. október 27. 182
70. Lónyay Sándor Bereg vármegyei főispán felterjesztése Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Hajdúdorogi Külhelynökség betöltése ügyében
Beregszász, 1895. november 11. 184
71. A Kárpáti Lapok vezércikke a Debrecenben végzett magyar nyelvű liturgiáról
Ungvár, 1895. november 24. 186
72. Bánffy Dezső miniszterelnök átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában
Budapest, 1895. november 29. 188

73. Lónyay Sándor Bereg vármegyei főispán felterjesztése Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában
Beregszász, 1896. január 6. 188
- 73a. Lónyay Sándor Bereg vármegyei főispán Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett felterjesztésének másolata
Beregszász, 1896. január 6. 188
74. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában
Budapest, 1896. január 23. 190
75. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában
Budapest, 1896. január 27. 191
76. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában
Budapest, 1896. január 29. 191
77. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyar görögkatolikus püspökség felállítása tárgyában
Budapest, 1896. március 9. 192
78. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában
Budapest, 1896. április 1. 192
79. Kováts József képviselő parlamenti interpellációja Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Hajdúdorogon felállítandó görögkatolikus püspökség ügyében (írásos betérjesztés)
Budapest, 1896. május 27. 193
80. Kováts József képviselő parlamenti interpellációja Bánffy Dezső miniszterelnökhöz: az országgyűlésben elhangzott felszólalás
Budapest, 1896. május 27. 194
81. A hajdúdorogi hívek távirata a Bánffy Dezső miniszterelnökhöz Kováts József interpellációja tárgyában
Hajdúdorog, 1896. május 31. 195
82. Dárday Sándor miniszterelnökség II. osztály osztályfőnökének válaszfogalmazványa Kováts József interpellációjára
Budapest, 1896. június 1. 195
83. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a magyar görögkatolikus püspökség felállítása és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében
Hajdúdorog, 1896. június 10. 197

84. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata a képviselőházhoz a magyar görögkatolikus püspökség felállítása és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében
Hajdúdorog, 1896. június 10. 199
85. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszterhez a magyar görögkatolikus püspökség felállítása és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében
Hajdúdorog, 1896. június 10. 202
86. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata Vaszary Kolos hercegprímáshoz a magyar görögkatolikus püspökség felállítása és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében
Hajdúdorog, 1896. június 10. 204
87. A Pester Lloyd tudósítása az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgiáról és a magyar görögkatolikusok küldöttségének fogadásáról
Budapest, 1896. június 27. 207
- 87a. A Pester Lloydban megjelent tudósítás olasz nyelvű összefoglalása a szentszéki iratokban
[Róma, 1896. augusztus 20.] 208
88. Dárday Sándor miniszterelnökségi II. ügyosztály osztályfőnökének levélfogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Kováts József képviselő interpellációja tárgyában
Budapest, 1896. július 5. 209
89. Mieczyslaw Halka Ledóchowski bíboros, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának levele Vaszary Kolos hercegprímáshoz a budapesti magyar liturgia ügyében
Róma, 1896. július 6. 210
90. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a magyar görögkatolikus püspökség és a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Budapest, 1896. július 7. 210
91. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter Vaszary Kolos esztergomi érsekhez intézett átiratának másolata a magyar görögkatolikus püspökség és a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Budapest, 1896. július 7. 211
92. Achille Locatelli, a bécsi nunciatura ügyvivőjének levele Vaszary Kolos hercegprímáshoz a magyar liturgia tárgyában
Bécs, 1896. július 10. 214
93. A Kárpáti Lapok tudósítása az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgiáról
Ungvár, 1896. július 12. 215

94. Rampolla bíboros-államtitkár levele Vaszary hercegprímáshoz az Egyetemi templomban végzett magyar liturgia tárgyában
Róma, 1896. július 13. 217
95. Bundala Mihály, a Központi Szeminárium prefektusának és Demény Dezső szentszéki jegyző jelentése az Esztergomi Érseki Hivatalnak az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű görögkatolikus liturgiáról
Budapest, 1896. július 21. 217
96. Vaszary Kolos hercegprímás levél-fogalmazványa Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar görögkatolikusok látogatásáról
Balatonfüred, 1896. július 22. 218
97. Vaszary Kolos hercegprímás levélfogalmazványa Mieczysław Halka Ledóchowski bíborosnak, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának a magyar görögkatolikus liturgiáról
Balatonfüred, 1896. július 22. 220
98. Vályi János eperjesi püspök levele Rampolla bíboros-államtitkárnak az Egyetemi templomban végzett magyar liturgiáról, a nyelvhasználat elterjedéséről és a magyar liturgikus könyvekről
Eperjes, 1896. július 23. 221
99. Steiner Fülöp székesfehérvári püspök levele Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar görögkatolikus liturgiáról
Székesfehérvár, 1896. augusztus 1. 224
100. Victor Mihályi gyulafehérvár-fogarasi érsek levele Achille Locatellinek, a bécsi nunciátúra ügyvivőjének a magyar liturgiáról
Pozsony, 1896. augusztus 7. 227
101. A Fővárosi Lapok cikke a magyar görögkatolikus liturgiáról
Budapest, 1896. augusztus 8. 231
102. Vasile Hossu, a fogaras-gyulafehérvári főegyházmegye ökonómusának levele Emidio Taliani bécsi nunciának a románok ellenvetéseiről a magyar liturgikus nyelvvel szemben
Bécs, 1896. augusztus 10. 233
103. A Kárpáti Lapok cikke a hajdúdorogi püspökség kérdéséről
Ungvár, 1896. augusztus 16. 235
104. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának tanácskozása az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgiáról
Róma, 1896. augusztus 20. 237
105. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza Kováts József képviselő interpellációjára
Budapest, 1896. szeptember 5. 240
106. Pápay István uralkodói kabinetirodai titkár levele Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában
Bécs, 1896. szeptember 10. 243

107. Mariano Rampolla bíboros-államtitkár levele Emidio Taliani bécsi nunciushoz a magyar nyelv liturgikus használatának tiltásáról
Róma, 1896. szeptember 17. 243
108. Achille Locatelli, a bécsi nunciatura ügyvivőjének levele Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak
Bécs, 1896. szeptember 23. 244
109. A Propaganda Fide Kongregáció levele Vaszary hercegprímáshoz, Firczák, Vályi és Drohobeczky püspökökhöz a magyar nyelv liturgikus használatának tiltását és a magyar nyelvű liturgikus könyvek megsemmisítését elrendelő szentszéki határozattal
Róma, 1896. szeptember 26. 245
110. Vályi János eperjesi püspök tájékoztatja a lomnai esperesi kerület papságát a magyar nyelv liturgikus használatának szentszéki tiltásáról
Eperjes, 1896. október 3. 246
111. Romanecz Aladár cikke a Kárpáti Lapokban a magyar liturgia ügyéről
Ungvár, 1896. október 4. 247
112. A Munkácsi Egyházmegye szentszéki ülésének jegyzőkönyv-kivonata a magyar liturgia betiltásának tárgyában
Ungvár, 1896. október 27. 250
113. Firczák Gyula munkácsi püspök levél-fogalmazványa XIII. Leó pápához a magyar liturgia ügyében
Ungvár, 1896. november 25. 250
114. Firczák Gyula munkácsi püspök levele XIII. Leó pápához a magyar nyelv szentszéki tiltásának enyhítése érdekében
Ungvár, 1896. december 6. 256
115. Firczák Gyula munkácsi püspök levélfogalmazványa Mariano Rampolla bíboros-államtitkárhoz a magyar liturgia ügyében
Ungvár, 1896. december 6. 258
116. Bánffy Dezső miniszterelnök átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyar nyelvű liturgia szentszéki tiltása tárgyában
Budapest, 1897. január 2. 259
117. Vaszary Kolos esztergomi érsek Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett átiratának másolata
Budapest, 1897. január 8. 260
118. Vaszary Kolos hercegprímás levele Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar liturgikus nyelv ügyében
Budapest, 1897. január 8. 261
119. Emidio Taliani bécsi nuncius levele Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar liturgia ügyében
Bécs, 1897. január 14. 263

120. „Egy róm. katolikus” aláírással közölt olvasói levél a Magyar Hírlapban a magyar liturgia ügyében
Budapest, 1897. január 15. 266
121. Az Alkotmány körkérdése görögkatolikus püspökökhöz a magyar liturgia ügyében
Budapest, 1897. január 16. 268
122. A Religio cikke a magyar liturgiáról
Budapest, 1897. január 16. 273
123. Max von Ratibor und Corvey budapesti porosz főkonzul jelentése Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst birodalmi kancellárnak
Budapest, 1897. január 18. 274
124. Vályi János eperjesi püspök levele Mieczyslaw Halka Ledóchowski bíborosnak, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának a magyar liturgia ügyében
Eperjes, 1897. január 18. 274
125. Drohobeczky Gyula kőrösi püspök levele XIII. Leó pápához a magyar liturgia ügyében
1897. január 26. 280
126. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter parlamenti felszólalása a magyar görögkatolikus püspökség létesítése tárgyában
Budapest, 1897. január 30. 290
127. Ivánkovics János vallás- és közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos jelentése a magyar liturgiára vonatkozó mozgalmakról
Budapest, 1897. február 5. 292
128. A magyar kormány memoranduma a Szentszékhez a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Budapest, 1897. február 5. 296
129. „Felvidéki” szerzői álnév alatt cikk a Kárpáti Lapokban a magyar liturgiáról
Ungvár, 1897. február 14. 300
130. „Graecus” szerzői álnév alatt cikk a Magyar Államban a fővárosban élő görögkatolikus lelkipásztori ellátásának hiányáról
Budapest, 1897. február 19. 301
131. Emidio Taliani bécsi nuncius jelentése Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar kormány bizalmas memorandumáról
Bécs, 1897. február 20. 304
132. A Propaganda Fide Kongregáció levéltárának történeti összefoglalása a román nyelv liturgikus használatáról
Róma, 1897. március 12. 304
133. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-án, a magyar nyelv liturgikus használata ügyében tartott ülésén tárgyalt iratok jegyzéke és az ügy összefoglalása
Róma, 1897. március 18. 306

134. A Szentszék magyar kormányhoz intézett jegyzékének magyar fordítása a magyar liturgia betiltásának tárgyában
H. n., é. n. [Róma, 1897. április 2. után] 313
135. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Emidio Taliani bécsi nunciushoz a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
H. n., é. n. [Budapest, 1897. április 11.] 315
136. Bánffy Dezső miniszterelnök számjeltávirat-fogalmazványa Jósika Sámuel, a király személye körüli miniszterhez
Budapest, 1897. április 13. 316
137. Bánffy Dezső miniszterelnök magánlevél-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
Budapest, 1897. április 13. 317
138. A Propaganda Fide Kongregáció levele Vályi János eperjesi és Firczák Gyula munkácsi püspökökhöz a magyar nyelv liturgikus használatának tiltásáról
Róma, 1897. április 14 317
139. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Bánffy Dezső miniszterelnökhöz
Budapest, 1897. április 15. 320
140. Melles Emil vezércikke a Kárpáti Lapokban a magyar liturgiáról
Ungvár, 1897. április 18. 320
141. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Szentszék emlékirata tárgyában
Budapest, 1897. május 7. 323
- 141a. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium választervezete a Szentszék emlékiratára
H. n., é. n. [Budapest, érkezéskor: 1897. május 11.] 324
142. Dárday Sándor miniszterelnökség II. osztály osztályfőnökének átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában
Budapest, 1897. május 26. 334
143. Jancsó Benedek véleménye a román nyelv liturgikus alkalmazásáról
Budapest, 1897. június 16. 334
144. Romy Béla miniszterelnökségi I. osztály osztályvezetőjének átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában
Budapest, 1897. június 21. 338
145. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a magyar nyelv liturgikus használatának eltiltása miatt a Szentszéknek adandó válasz tárgyában
Budapest, 1897. szeptember 8. 339

146.	Romanecz Aladár vezércikke a Kárpáti Lapokban a budapesti görögkatolikusokról <i>Ungvár, 1897. október 3.</i>	340
147.	A hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság egyik tagjának cikke a Kárpáti Lapokban a hajdúdorogi külhelynökség betöltéséről <i>Ungvár, 1897. október 10.</i>	344
148.	A Kárpáti Lapok helyzetjelentése a magyar liturgia ügyéről <i>Ungvár, 1897. november 21.</i>	346
149.	Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában <i>Budapest, 1897. december 13.</i>	347
150.	Romy Béla miniszterelnökségi I. osztály osztályvezetőjének átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában <i>Budapest, 1897. december 15.</i>	347
151.	Az Országos Hírlap tudósítása a hajdúböszörményi templom szenteléséről és a magyar liturgia ügyéről <i>Budapest, 1898. május 11.</i>	348
152.	Az Országos Hírlap cikke a magyar liturgia ügyéről <i>Budapest, 1898. május 19.</i>	349
153.	Firczák Gyula püspök helyreigazítása a hajdúböszörményi nyilatkozatáról az Országos Hírlapban <i>Budapest, 1898. május 20.</i>	350
154.	Az Országos Hírlap cikke a magyar liturgia ügyéről <i>Budapest, 1898. május 24.</i>	350
155.	Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a magyar nyelv liturgikus használatának eltiltása tárgyában <i>Budapest, 1898. május 26.</i>	352
156.	Az Országos Hírlap összefoglalója a magyar liturgia ügyéről <i>Budapest, 1898. június 2.</i>	356
157.	A Magyarország című lapban megjelent tudósítás újraközlése a Kárpáti Lapokban <i>Ungvár, 1898. június 5.</i>	358
158.	A Görög Szertartású Katholikus Magyarok Országos Bizottságának programja <i>Budapest, 1898. június 20.</i>	360
159.	Melles Emil cikke a Kárpáti Lapokban a Görög Szertartású Katholikus Magyarok Országos Bizottságának megalakulásáról <i>Ungvár, 1898. június 26.</i>	361

160. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1898. június 23-án, a magyar nyelv liturgikus használata ügyében tartott ülésén tárgyalt iratok jegyzéke és az ügy összefoglalása
Róma, 1898. június 23. 363
161. Az Országos Hírlap tudósítása a debreceni görögkatolikus parókia létesítéséről
Budapest, 1898. június 27. 368
162. Budapest székesfőváros közgyűlése kegyursága alá fogadja a budapesti görögkatolikus egyházközséget
Budapest, 1898. június 30. 369
163. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának átírt a Propaganda Fide Kongregációhoz Nikolaus Nilles jezsuita szakvélemények kikérése tárgyában
Róma, 1898. július 4. 369
164. Mieczyslaw Halka Ledóchowski bíboros, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának levele a munkácsi, eperjesi és kőrösi püspököknek és az esztergomi érseknek a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Róma, 1898. július 8. 370
165. Nikolaus Nilles jezsuita szakvéleménye a magyar nyelv liturgikus használatáról
Innsbruck, 1898. július 17. 370
166. A Kárpáti Lapok helyzetjelentése a magyar liturgia ügyéről
Ungvár, 1898. július 17. 374
167. Tóth Miklós olvasói levele a Kárpáti Lapokban a Görög katolikus Magyarok Országos Bizottságát ért támadásokról
Ungvár, 1898. augusztus 21. 375
168. A Görög katolikus Magyarok Országos Bizottságának közleménye a magyar liturgia ügyéről és a mozgalom célkitűzéseiről
Budapest, 1898. augusztus 20. 376
169. Firczak Gyula munkácsi püspök jelentése a Propaganda Kongregációnak a magyar nyelv liturgikus használatának visszaszorítása érdekében tett intézkedéseiről
Ungvár, 1898. szeptember 12. 378
170. Vályi János püspök jelentése a Propaganda Kongregációnak a magyar nyelv liturgikus használatának elterjedéséről és módjáról
Eperjes, 1898. október 6. 379
171. Az Országos Hírlap cikke a magyar liturgia ügyéről
Budapest, 1898. október 24. 383
172. Szabó Jenő reagálása az Országos Hírlap 1898. október 24-i cikkére
Budapest, 1898. október 26. 384

173. Victor Mihályi gyulafehérvár-fogarasi érsek válasza a Propaganda Fide Kongregációnak a román nyelv liturgikus használata tárgyában
Balázsfalva, 1898. november 27. 385
174. Vaszary Kolos hercegprímás válasza a Propaganda Fide Kongregációnak a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Budapest, 1898. december 12. 386
175. A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságának felhívása a Kárpáti Lapokban a római zarándoklatra
Ungvár, 1898. december 18. 387
176. Drohobeczky Gyula kőrösi püspök levele a Propaganda Fide Kongregációnak a Munkácsi Egyházmegyében tapasztalható liturgikus visszaélésekről
Kőrös, 1898. december 19. 390
177. Tóth Miklós cikke a Kárpáti Lapokban a magyar görögkatolikus önszerveződés nehézségeiről
Ungvár, 1899. január 15. 393
178. Petrássevich Géza cikke a Keletben a magyar görögkatolikusok mozgalmáról
Ungvár, 1899. január 26. 395
179. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának tanácskozása 1899. január 26-án a magyar liturgia ügyében. A tárgyalt iratok jegyzéke és az ügy összefoglalása
Róma, 1899. január 26 397
180. Felice Cavagnis, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának átírata Antonio Savelli-Spinolának, a Propaganda Fide Kongregáció Keleti Egyházi Ügyosztálya titkárának a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Róma, 1899. január 31. 403
181. Mariano Rampolla bíboros-államtitkár levele Emidio Taliani bécsi nunciusnak a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Róma, 1899. február 3. 405
182. Kecskóczy Ödön válasza a Kárpáti Lapokban Petrássevich Gézának a Kelet-ben megjelent cikkére
Ungvár, 1899. február 19. 407
183. Kecskóczy Ödön cikke a Kárpáti Lapokban Szabó Jenő főrendiházi beszédéről
Ungvár, 1899. május 21. 409
184. Az Országos Bizottság felhívása a római zarándoklatra a Kárpáti Lapokban
Ungvár, 1899. június 11. 410
185. Romanecz Aladár vezércikke a Kárpáti Lapokban a római zarándoklatról
Ungvár, 1899. június 18. 412

186. Melles Emil cikke a Kárpáti Lapokban a római zarándoklaton való részvételtől
Ungvár, 1899. július 16. 415
187. Drohobeczky Gyula kőrösi püspök véleménye a magyar nyelv liturgikus használatáról és a görögkatolikus magyarok római zarándoklatáról
Kőrös, 1899. augusztus 10. 416
188. A Kárpáti Lapok cikke a római zarándoklat előkészületeiről
Ungvár, 1899. október 8. 417
189. Az Országos Bizottság felhívása a római zarándoklatra a Kárpáti Lapokban
Ungvár, 1899. október 22. 420
190. „Latinus” álnév alatt a Katholikus Egyházi Közlönyben megjelent cikk a görögkatolikusok és törekvéseik ellen
Budapest, 1899. november 10. 422
191. A Kárpáti Lapok vezércikke a hajdúdorogi külhelynökség Budapestre történő áthelyezéséről
Ungvár, 1899. december 17. 424
192. A magyar görögkatolikusok római zarándoklatán XIII. Leó pápának átadott memorandum
[Budapest], 1900 február 427
193. Vályi János eperjesi püspök XIII. Leó pápához intézett, de írásban átadott beszéde a magyar görögkatolikus római zarándoklata alkalmából (magyar fordítás)
Róma, 1900. március 9. 454
194. Vályi János eperjesi püspök XIII. Leó pápához intézett beszéde a magyar görögkatolikus római zarándoklata alkalmából (magyar fordítás)
Róma, 1900. március 9. 458
195. A Kárpáti Lapok beszámolója a római zarándoklatról
Ungvár, 1900. március 11. 459
196. A Magyar Szó cikke a görögkatolikus magyarok római zarándoklatáról
Budapest, 1900. március 28. 460
197. Wolfram von Rotenhan Poroszország szentszéki követének levele Hohenlohe-Schillingsfürst birodalmi kancellárnak a magyar görögkatolikusok római zarándoklatáról
Róma, 1900. április 4. 462
198. A Kárpáti Lapok tudósítása a Magyar görög katolikusok egyesületének megalakulásáról
Ungvár, 1900. augusztus 5 464
199. A budapesti görögkatolikusok kérvényezik Vaszary Kolos hercegprímásnál a görögkatolikus parókia felállítását
Budapest, 1900. november 1. 467

200. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter magánlevele Firczák Gyula munkácsi püspökhöz a Hajdúdorogon ószláv nyelven végzett liturgia ügyében
Budapest, 1901. május 22. 468
201. Firczák Gyula munkácsi püspök levele a Propaganda Fide Kongregációnak Fejér Emmanuel és a hajdúdorogi segédlelkész ügyéről
Ungvár, 1901. szeptember 26. 468
202. A Kárpáti Lapok tudósítása Lengyel Endre hajdúdorogi külhelynök kinevezéséről
Ungvár, 1901. szeptember 29. 471
203. Claus von Below-Saleske budapesti porosz főkonzul Bernhard von Bülow birodalmi kancellárhoz a magyar liturgia ügyéről
Budapest, 1901. október 17. 471
204. Claus von Below-Saleske budapesti porosz főkonzul Bernhard von Bülow birodalmi kancellárhoz a magyar liturgiáról
Budapest, 1901. október 26. 472
- 204a. A Pester Lloyd cikke
Budapest, 1901. október 26. 472
205. A Propaganda Fide Kongregáció átirata a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának Fejér Emmanuel és a hajdúdorogi segédlelkész ügyéről
Róma, 1901. november 5. 473
206. Mariano Rampolla államtitkár levele Emidio Taliani bécsi nunciusnak a magyar görögkatolikusokat fenyegető skizmaveszély valós mértékéről
Róma, 1901. november 26. 474
207. Claus von Below-Saleske budapesti porosz főkonzul Bernhard von Bülow birodalmi kancellárhoz a magyar liturgiáról
Budapest, 1901. december 4. 475
- 207a. A Pester Lloyd cikke
Budapest, 1901. december 4. 475
208. Emidio Taliani bécsi nuncius jelentése Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában
Bécs, 1902. február 7. 476
209. Epaminonda Lucaciu szerb-csanádi görögkatoliku parókus levele XIII. Leó pápához a magyar nyelv liturgikus használata ellen
Szerb-Csanád, 1902. március 14. 480
210. A Rendkívüli Egyházi Ügyek és a Propaganda Fide Kongregációk összevont ülése a magyar nyelv liturgikus használata ügyében
1902. április. 16. 485
211. Felice Cavagnis, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának levele Emidio Taliani bécsi nunciusnak
Róma, 1902. április 16. 490

212. Felice Cavagnis, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának átirata Antonio Savelli-Spinolának, a Propaganda Fide Kongregáció Keleti Egyházi Ügyosztálya titkárának
Róma, 1902. április 17. 491
213. Agenor Goluchowski közös külügyminiszter átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a Szentszék és Magyarország viszonyának javítása tárgyában
Bécs, 1903. június 2. 492
214. Miniszterelnökségi Pro domo irat a Szentszéknél szóba hozandó magyar panaszok tárgyában
Budapest, 1903. június 12. 493
215. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszék és Magyarország viszonyának javítása tárgyában
Budapest, 1903. június 12. 494
216. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirat-fogalmazványa Agenor Goluchowski közös külügyminiszterhez.
Budapest, 1903. június 12. 496
217. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirat-fogalmazványa Szmrecsányi Pál nagyváradi római katolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1903. június 12. 499
218. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1903. augusztus 16. 502
219. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának félhivatalos levele Vályi János eperjesi görögkatolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1903. november 20. 506
220. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának félhivatalos levele Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1903. november 20. 508
221. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirata Szmrecsányi Pál nagyváradi római katolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1903. november 20. 509
222. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1903. november 20. 511

223. Vaszary Kolos hercegprímás levele Girolamo Gotti bíborosnak, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának
Esztergom, 1903. november 28. 511
224. Vályi János eperjesi görögkatolikus püspök emlékirata a magyar nyelvű liturgia tárgyában
Eperjes, 1903. november [30.] 513
225. Szmrecsányi Pál nagyváradai római katolikus püspök átírata Tisza István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Nagyvárad, 1903. december 5. 524
226. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter átírata Tisza István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1903. december 10. 525
227. Vályi János eperjesi görögkatolikus püspök átírata Tisza István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Eperjes, 1903. december 28. 528
- 227a. Vályi János a Congregatio de Propaganda Fide prefektusához, Girolamo Gotti bíboroshoz intézett átíratának másolata
Eperjes, 1903. december 28. 528
228. Szabó Jenő cikke a Görög Katolikus Hírlapban a magyar liturgiáról
Budapest, 1904. január 2. 535
229. Miniszterelnökségi Pro domo irat a Vatikán-akció lépései tárgyában
Budapest, 1904. január 20. 538
230. Miniszterelnökségi Pro domo irat a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1904. január 20. 539
231. Tisza István miniszterelnök félhivatalos levélfogalmazványa Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövethez a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1904. évi január hó 20-án. 540
232. Tisza István miniszterelnök átírat-fogalmazványa Szmrecsányi Pál nagyváradai római katolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1904. évi január hó 20-án. 546
233. Tisza István félhivatalos levélfogalmazványa Vályi János eperjesi görögkatolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1904. január hó 20. 547
234. Tisza István miniszterelnök félhivatalos levélfogalmazványa Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövethez a Vatikán-akció tárgyában
Budapest, 1904. február 21. 547
235. Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövet levele Tisza Istvánhoz a Vatikán-akció tárgyában
Róma, 1904. február 28. 549

236.	Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövet levelének másolata Tisza Istvánhoz a Vatikán-akció tárgyában <i>Róma, 1904. március 2.</i>	554
237.	Vargha Gyula, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának levele Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkárhoz a görögkatolikusokra vonatkozó statisztikai adatok tárgyában <i>Budapest, 1904. március 29.</i>	555
237a.	A görög és örmény katolikusokra vonatkozó statisztikai kimutatások az 1880, 1890 és az 1900-as népszámlálások alapján <i>[Budapest, 1904. március 29.]</i>	555
238.	Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkár Pro domo irata a magyar liturgia tárgyában <i>Budapest, 1904. április 1.</i>	559
239.	Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkár átirat-fogalmazványa Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyar liturgia ügyében <i>Budapest, 1904. április 1.</i>	561
239a.	Klebelsberg átiratának csatolmánya: teendők a magyar liturgia bevezetése érdekében <i>Budapest, 1904. április 1.</i>	561
240.	Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkár átirat-fogalmazványa Vargha Gyulának, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának a magyar liturgia tárgyában <i>Budapest, 1904. április 1.</i>	562
241.	Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Tisza István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában <i>Budapest, 1904. június 21.</i>	562
242.	Miniszterelnökségi Pro domo a Vatikán-akció lépései tárgyában <i>Budapest, 1904. július 8.</i>	563
243.	Vargha Gyula, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának felterjesztése a magyar ajkú görög katolikusok statisztikájáról Tisza István miniszterelnökhöz <i>Budapest, 1904. október 20.</i>	563
244.	A Központi Statisztikai Hivatal görögkatolikus parókiákra vonatkozó 1904-es kérdőíve <i>H. n., é. n.</i>	575
244a.	Hadzsega Miklós ölyvösi görögkatolikus parókus a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról <i>Ölyvös, 1904. március 3.</i>	576
244b.	Kossey Elek árdánházi görögkatolikus parókus a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról <i>Árdánháza, 1904. április 20.</i>	577

- 244c. Szabó Ignác nagykárolyi görögkatolikus vallástanár a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról
Nagykároly, 1904. április 26. 577
- 244d. Mankovics Kornél feketekúti görögkatolikus lelkész a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról.
Feketekút, 1904. április 26. 578
245. Szabó Jenő Demetriu Radu nagyváradai görögkatolikus püspökhöz írt levelének másolata a nagykárolyi parókia tárgyában
Budapest, 1904. július 2. 578
246. Szabó Jenő, a görögkatolikus magyarok országos bizottsága elnökének levele Tisza István miniszterelnökhöz
Budapest, 1904. július 4. 580
247. Tisza István miniszterelnök levél-fogalmazványa Demetriu Radu nagyváradai görögkatolikus püspökhöz
Budapest, 1904. július 8. 581
248. Demetriu Radu nagyváradai görögkatolikus püspök Szabó Jenőhöz írt levelének másolata
Nagyvárad, 1904. július 8. 581
249. Szabó Jenő Demetriu Radu nagyváradai görögkatolikus püspökhöz írt levelének másolata
Budapest, 1904. július 12. 582
250. Szabó Jenő levele Tisza István miniszterelnökhöz
Budapest, 1904. július 12. 583
251. Budapest székesfőváros közgyűlési határozata a budapesti görögkatolikus parókia felállítása tárgyában
Budapest, 1904. december 9. 583
252. A budapesti görögkatolikus parókia alapítólevele
Budapest, 1905. január 8. 584
253. Emlékirat Ferenc Józsefhez a magyarajkú görögkatolikusok egyházi helyzete tárgyában
Budapest, 1905. július 22. 587

Előszó

Jelen kiadvány egy többkötetes¹ forrásgyűjtemény első köteteként a magyar görögkatolikusok mozgalmának 1905-ig tartó szakaszát öleli fel. Hazai² és külföldi³ levéltárak – döntő többségében eddig kiadatlan – iratai mellett korabeli újságok⁴ tudósításaiból, publicisztikájából, illetve országgyűlési jegyzőkönyvekből válogattunk forrásokat, melyek megítélésünk szerint jól illusztrálják a magyar görögkatolikusok mozgalmát.

A válogatás során arra törekedtünk, hogy a mozgalom minden jelentős hivatalos dokumentuma (felterjesztések, határozatok) – lehetőleg az eredeti levéltári példányokból készült átirással – bekerüljenek a kötetbe. A levéltári források legfontosabb lelőhelyei: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának levéltára a Vatikáni Titkos Levéltárban, a miniszterelnökség levéltára a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a prímási szék – úgy is mint illetékes metropolitai szék – levéltára az Esztergomi Prímási Levéltárban, a Hajdúdorogi Külhelynökség gyűjteménye a Görögkatolikus Püspöki Levéltárban, illetve a Munkácsi Egyházmegye irattára a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban.

A kötet korszakhatárai némi magyarázatra szorulnak. A magyar görögkatolikusok mozgalma a magyar nyelv használatáért, illetve az önálló egyházszerzetért az 1840-es évek országgyűléseivel veszi „hivatalosan” kezdetét. Az erre vonatkozó források (követutasítások, felszólalások) elé célszerűnek tartottunk beilleszteni néhány iratot,⁵ melyek a magyar nyelv használatát, gyakorlatát, illetve az arra irányuló igényt dokumentálják a görögkatolikus közösségekben. A kötet záródokumentuma – a Ferenc József király személyes tájékoztatását célzó emlékirat a magyar görögkatolikusokról – 1905-ből származik, s magyar kormány nagyszabásúra tervezett Vatikán-akcióját zárja, amit az abban az évben kirobbanó és

-
- 1 A második kötet az 1905–1914 közötti időszak, a harmadik az első világháborútól Miklósy István püspök haláláig (1937), míg a negyedik kötet Dudás Miklós püspök korának fontosabb dokumentumait gyűjti össze.
  - 2 Magyar Nemzeti Levéltár, Esztergomi Prímási Levéltár, Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár
  - 3 Vatikáni Titkos Levéltár, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár
  - 4 A görögkatolikus felekezeti sajtó – Kárpáti Lapok, Kárpáti Hírnök, Görög Katolikus Hírlap, Kelet – mellett az országos világi és egyházi lapok (Pester Lloyd, Országos Hírlap, Magyar Hírlap, Magyar Állam, Alkotmány, Religió, Katolikus Egyházi Közlöny) fontosabb cikkeit is beválogattuk.
  - 5 Köztük egy nemrégiben előkerült, 1794-ből származó, magyar nyelvű és görögkatolikus pap által elmondott prédikációt, mely tudomásunk szerint a maga nemében egyedülálló.

elhúzódó belpolitikai válság hiúsított meg. Ugyanakkor ez a dokumentum – mint alapvetés – már átvezet ahhoz a fél évtizeddel későbbi diplomáciai kezdeményezéshez, melynek eredményeként 1912-ben végül sor került a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítására. Így amellet, hogy alkalmas az első kötet, terjedelmi okokból is indokolt lezárására, egyúttal kapcsolódási pontként is szolgál a második kötethez.

A dokumentumok előtt rövid tanulmány vázolja az eseménysort. A vázlat célja valóban nem az, hogy részletesen feldolgozza a kötetben szereplő dokumentumokat – ezt a feladatot készülő monográfiánkban szeretnénk elvégezni –, hanem gyors tájékoztatással kíván szolgálni a kérdést kevésbé ismerők számára. A források tanulmányozása számos új szemponttal és adattal szolgál a figyelmes és türelmes olvasónak.

A dokumentumok átírásakor betűhűsége törekedtünk, s ahol lehetséges volt (fogalmazványok esetében), ott jegyzetekben a szövegvariánsokat is megadjuk. Az idegen nyelvű források előtt rövid, teljességre nem törekedhető regesztá segíti az irat értelmezését. A forrásokban szereplő személyek fontosabb életrajzi adatait a kötet végén gyűjtöttük össze. Szintén a kötet végén névmutató segíti a tájékozódást.

A kötet összeállítását az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok K 108780 számú, *Görögkatolikus egyház- és művészettörténeti források feldolgozása és közreadása, adattárak (történeti névtár és sematizmus) kiadása, digitalizált adatbázisok készítése (18–20. század)* című kutatási projektje tette lehetővé. Miközben köszönetet mondunk a támogatásért, nem feledkezhetünk meg azokról sem, akik a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán működő *Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport* tagjaiként – Terdik Szilveszter, Majchrics Tiborné, Marosi István és Ivancsó Lilla – vagy egy-egy levéltár munkatársaként – Giovanni Castaldo (Róma), Hegedűs András (Esztergom), Lakatos Andor (Kalocsa) – segítették munkánkat. Hála és köszönet szeretteinknek, akik elviselik és segítik „múltbéli kalandozásainkat”.

Nyíregyháza, 2014. szeptember 3-án,
Szent X. Piusz pápa emléknapiján

*Végbseő Tamás és Katkó Márton Áron
a kötet szerkesztői*

A görögkatolikus magyarok mozgalma a kezdetektől 1905-ig

VÉGHSEÓ TAMÁS

Magyarország 19–20. századi egyháztörténetének sajátos területe a magyar identitású bizánci szertartású katolikusok (görögkatolikusok) története, melynek első, a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításáig (1912) tartó szakaszát – a társadalmi emancipációra és az egyházszerkezeti egyenjogúsításra irányuló törekvések időszakát – a közösség krónikásai küzdelemként, önvédelmi harcként vagy egyenesen kálvária-útként⁶ élték meg. A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapítása nemzedékek óta élő vágyakat teljesített be, és nem csak új perspektívákat nyitott meg a bizánci szertartású katolikus magyarok előtt, hanem az első világháborút követő geopolitikai változások következtében lényegében egy új, keleti katolikus egyház létrejöttét is jelentette.⁷

A Magyar Királyság különböző régióiban a kora újkori felekezetszerveződés szövegkörnyezetébe illeszkedve⁸ a 17. század első évtizedeitől kezdve indultak útjukra azok a kezdeményezések, melyek a római Apostoli Székkal egyesült bizánci szertartású, vagyis görögkatolikus egyházak létrejöttéhez vezettek.⁹ A Délvidéken (1611: Márcsa),¹⁰ az északkeleti vármegyékben (1646: Ungvár),¹¹ a Partiumban (17. század utolsó évtizede),¹² majd pedig

-
- 6 Vö. FARKAS LAJOS: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest 1896., PETRUS JENŐ: *A magyarság önvédelme a keleti rítusu egyház idegen nyelveinek behasználó hatása ellen*, Debreczen 1897., SZABÓ JENŐ: *A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja, 1896–1912*, Budapest 1913.
  - 7 A Magyar Görögkatolikus Egyház – mint sajátjogú (sui juris) közösség – egyike a római Apostoli Székkal teljes egységben lévő 21 keleti katolikus egyháznak.
  - 8 A kérdéshez bővebben: VÉGHSEÓ TAMÁS: Unió, integráció, modernizáció A Rómával való egység háttere a munkácsi püspökségben (17. század közepe), in *Athanasiana* 32 (2010), 9–36
  - 9 A kora újkori uniók forrásait lásd: NIKOLAUS NILLES: *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, I–II, Oeniponte 1885.
  - 10 A délvidéki unióhoz: IOANNES ŠIMRAK: *Graeco-catholica Ecclesia in Jugoslavia (Diocesis Crisiensis, olim Marčensis). Historia et hodiernus status*, Zagreb, 1931. GIORGIO DŽUDŽAR: *La Chiesa cattolica di rito Bizantino-slavo in Jugoslavia*, Romae 1986., MOLNÁR ANTAL: A szerb ortodox egyház és az uniós kísérletek a 17. században, VÉGHSEÓ TAMÁS (szerk.): *Rómából Hungariába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza 2008. (Collectanea Athanasiana – I. Studia 1.), 25–36.
  - 11 Az ungvári unióhoz: HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909., LACKO, MICHAEL: Die Uzhoroder Union, in *Ostkirchliche Studien*, 8 (1959) 3–30., LACKO, MICHAEL: *Unio Uzhorodiensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Roma 1965. VÉGHSEÓ TAMÁS: „...mint igaz egyházi ember...” *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza, 2011 (Collectanea Athanasiana I. Studia vol. 4.)
  - 12 A partiumi görögkatolikus egyház kialakulásához: OVIDIU GHITA: De Camillis püspök első látogatása Szatmárnémetiben, in *Rómából Hungariába*, 239–250. GHEORGHE GORUN: De Camillis püspök és a Bihar vármegyei görögkatolikus egyház létrejötte, in *Rómából Hungariába*,

Erdélyben (17–18. század fordulója)¹³ megkötött uniók után – több évtizedes fejlődés eredményeként – fokozatosan épült ki a görögkatolikus egyházszerkezet. Az ősi alapítású, de kánonilag csak 1771-ben felállított Munkácsi Egyházmegye, melynek püspöke Szepes vármegyétől Máramarosig gyakorolt joghatóságot, majd pedig az ebből 1818-ban kialakított Eperjesi Egyházmegye liturgikus nyelve az ószláv volt. Ezzel szemben az 1721-ben felállított Fogarasi és az 1777-ben alapított Nagyváradai Egyházmegyében, illetve az 1853-ban felállított Szamosújvári és Lugosi Egyházmegyékben – elsősorban a 17. századi protestáns erdélyi fejedelmek tevékenységének hatására – román nyelven végezték a szertartásokat.

Az ezekben az egyházmegyékben élő, a természetes asszimiláció folyamatában magyar identitásúvá vált görögkatolikus közösségek a 18. század végétől kezdődően törekedtek arra, hogy a szertartások végzésében a magyar nyelv használata teret nyerjen. Törekvéseik háttérében a magyar nyelv hétköznapi használatának gyakorlata és tapasztalata állt, mely a 18. század végétől kezdve azt is eredményezte, hogy a templomi ószláv vagy román nyelv a közösség legtöbb tagja számára már érthetetlen volt. Jó példa ezekre a folyamatokra a legnagyobb és legjelentősebb magyar görögkatolikus közösség, Hajdúdorog¹⁴ városa, ahol a magyar nyelv hétköznapi használata már a 17. században magától értetődő volt. Egy 1667-ből fennmaradt irat szerint, amikor a település két görögkatolikus közössége, az „oros rend” és az „oláh rend” megegyezik a közös templom használatáról, akkor a megegyezést magyar nyelvű okiratban rögzítik.¹⁵ 1783-ban a két parókia egyesítése mellett érvek között már nem csak az szerepel, hogy mindkét parókia hívei a köznyelvben a magyart használják, hanem az is, hogy a templomi prédikáció nyelve magyar, illetve a szentgyónások és a haldoklók ellátása szintén magyar nyelven történik.¹⁶ A 18. század végi magyar nyelvű görögkatolikus prédikációs gyakorlatra szép példa az a homília, amit Szákovics Bazil nagykállói parókus mondott el az épülő napkori templom helyének megáldásakor.¹⁷ Ugyanakkor a magyar nyelv iránti igény nem csak Hajdúdorog vonzáskörzetében, illetve Szabolcsban jelenik meg, hanem a

251–256., VÉGHSEŐ TAMÁS: Benkovich Ágoston váradai püspök működésének görög katolikus vonatkozásai, in *Athanasiana* 16 (2003), 99–122.

13 Az erdélyi románok uniójának bőséges irodalmából: OCTAVIAN BĂRLEA: Unirea Românilor (1697–1701). – Die Union der Rumänen (1697–1701), in *Índreptar*, XIII, 49–50, 1990. ERNST CHR. SUTTNER: Die Siebenbürger Kirchenunion an der Wende zum 18. Jahrhundert, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 12/I, 2008, 7–41. ERNST CHR. SUTTNER: Das Unionsverständnis bei Förderern und Gegnern der Union der Siebenbürgener Rumänen mit der Kirche von Rom, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 9/II, 2005, 7–20.

14 Hajdúdorog egyúttal a Munkácsi Egyházmegye legnagyobb lélekszámú közössége is volt. VÖ. UDVARI ISTVÁN (szerk.): *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összefoglalása*, Nyíregyháza 1990., 119.

15 GKPL I–1–a. Fasc. 02. nr. 28

16 GKPL I–IV–a. fasc. 7. nr. 29. Lásd: 2. számú dokumentum.

17 DAZO Fond 151. Opisz 5. nr. 883. fol. 10–11r. Lásd: 3. számú dokumentum.

püspöki székhelyen, Ungváron is. Erről tanúskodik az a jegyzőkönyv, amit 1778-ban az ungvári jezsuita templom görögkatolikus székesegyházzá való átalakításakor¹⁸ vettek fel a szükséges változtatásokról. Ezek között az is szerepel, hogy magyar szónok alkalmazására is szükség lesz a városban élő magyar ajkú hívek miatt.¹⁹

Az 1790/91. évi országgyűléssel kezdődő nemzeti ébredés mozgalma, melyben a magyar nyelv ápolásának programja kiemelt helyen szerepelt, a magyar identitású görögkatolikusokra is hatást gyakorol. Hajdúdorog nagy szülöttje, Görög Demeter (1760–1833), Bécsben élve és annak irodalmi életében fontos szerepet játszva közvetítette övéi felé a nemzeti és nyelvi megújulás eszméit. Görög Demeter tanulmányait és pályafutását hajdúdorogi parókusként az a Bacsinszky András (1772–1809 között munkácsi püspök)²⁰ támogatta, akinek Kritsfalusi György, ungvári tanár, az első fennmaradt magyar nyelvű liturgia-fordítások egyikének készítője ajánlotta munkáját 1795-ben. Az ajánlásban Kritsfalusi így fogalmaz: „...nem tsak a' miólta ezen Ungvár várossában szerentsém vagyon lakni, hanem máshelyütt-is némelly jóakaróimtól ezen Munkának fel-vállalására minden módon ösztönöztettem.”²¹ Ez a megjegyzés is arra utal, hogy a bizánci rítusú egyházakban leggyakrabban végzett liturgia, az Aranyszájú Szent János-liturgia magyar nyelvű fordítására ekkor már egyértelmű igény mutatkozik azon görögkatolikus közösségekben, melyek a hétköznapi nyelvhasználat terén már régen áttértek a magyar nyelvre. A püspöki székhelyen tevékenykedő fiatal tanár valószínűleg éppen azzal a szándékkal készítette el fordítását, hogy az főpásztori jóváhagyást is nyerve a hivatalos magyar nyelvű kiadás alapja legyen. Bizalommal ajánlhatta munkáját Bacsinszky püspöknek, aki a ruszin irodalmi nyelv megteremtésén munkálkodva²² se kívánta a magyar nyelvhasználatot visszaszorítani. Sőt, a magyar nyelv liturgikus használata érdekében indított mozgalom forrásaiban újra és újra visszatérő érvként jelenik meg az állítás, mely szerint maga Bacsinszky püspök engedélyezte először 1772-ben magyar nyelv templomi alkalmazását.²³ Bár erre vonatkozó történeti forrás még nem került elő, Bacsinszky püspök hajdúdorogi múltja, illetve az

18 Az átalakításról: TERDIK SZILVESZTER: Az egykori jezsuita templom székesegyházzá alakítása Ungváron, Bacsinszky András püspök (1773–1809) idejében, in: VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök*, Nyíregyháza 2014. (Collectanea Athanasiana, I. Studia, vol. 6.), 197–243.

19 DAZO fond 151. opisz 1. nr. 2715. fol. 44v. Lásd: 1. számú dokumentum.

20 Bacsinszky András püspökhöz legújabbban: VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök*, Nyíregyháza 2014. (Collectanea Athanasiana, I. Studia, vol. 6.)

21 A liturgia-fordítás szövegét Sztripszky Hiador adta közre: SZABÓ JENŐ: *A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja, 1896–1912*, Budapest 1913. 463–501.

22 UDVARI ISTVÁN: *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Nyíregyháza 1994, 197.

23 Lásd pl. 124., 133. és 156. számú dokumentumok.

ungvári püspöki kancelláriáján kialakult nyelvhasználati gyakorlat alapján feltételezhető, hogy a hivatkozás nem alaptalan.

A magyar nyelvű liturgia-fordítások még hosszú évtizedeken át csak kézirat formában terjednek,²⁴ nyomtatásban elsőként egy liturgikus szöveget és magánimádságokat tartalmazó imakönyv jelenik meg 1825-ben.²⁵

A reformkori országgyűléseken a magyar nyelv használatának kiterjesztése érdekében hozott sorozatos intézkedések, melyek lezárásaként 1844-ben sor került a magyar államnyelvvé nyilvánítására, cselekvésre ösztönöztek a magyar görögkatolikusokat is. Ezekben az évtizedekben a vármegyék is sokat tettek a magyar nyelv műveléséért és terjesztéséért.²⁶ Mindez azt eredményezte, hogy a helyi közösségek szintjén a magyar nyelv használata egyre inkább a magyar nemzethez tartozás és az állam iránti lojalitás kérdésével kapcsolódott össze. Ezért a magyar görögkatolikusok egyre nehezebben tudták elviselni azt, hogy miközben magyarnak vallották magukat és a hétköznapi társalgásban a magyar nyelvet használták, a templomi szertartásokon használatos ósláv vagy román nyelv miatt a többségi társadalom megkérdőjelezte magyar identitásukat és lojalitásukat. A liturgikus nyelv iskolai oktatása ellenére egyre kevesebben értették a templomi szertartásokat, ami gyakorta a nevetségesség határát súroló félrehallásokhoz vezetett.²⁷ Az egyházi szláv nyelv visszaszorulása a 19. század közepére oly méreteket öltött, hogy az egyházkormányzati problémákat is okozott, mivel a szabolcsi papság egy része már a püspöki központból szláv nyelven érkező leiratok értelmezésére is képtelen volt.²⁸

A magyar nyelv liturgikus bevezetésének kérdése első ízben az 1843/44-es országgyűlésen került az országos közvélemény elé.²⁹ A hajdúdorogi országgyűlési követük útján kérték a görögkatolikus szertartási könyvek államköltségen történő magyarra fordítását és kiadását. Az elképzelés ugyan széleskörű elvi támogatást kapott, az országgyűlés mégsem szavazta meg

24 Két 19. századi kézirat szerzőjének legújabb kiadása: NYIRÁN JÁNOS: *19. századi kéziratok görögkatolikus szerzőknek Nyíregyházából és Fábánbázáról*, Nyíregyháza 2012, (Collectanea Athanasiana II. Fontes/Textus vol. 2.), 145–285. Levéltári források tanúsága szerint a nyíregyházi Görögkatolikus Püspöki Levéltár több 19. századi kézirat liturgia-fordítással is rendelkezett, de ezeket Dudás Miklós hajdúdorogi püspök 1943-ban a kolozsvári egyetem kutatóinak (Tamás Lajosnak és Ivánka Endrének) rendelkezésére bocsátotta. Ezen kéziratok további sorsa egyelőre nem ismert.

25 *Imádságos könyvetske*, Kassa 1825.

26 Vö. Zemplén vármegye és a Hajdú Kerület levélváltása 1841-ben: Lásd: 7–10. számú dokumentumok.

27 Pl. *otca i szüna (Atya és Fiú): adsz-e szénát?*

28 Ez készlet Szabó György főesperest arra, hogy Pankovics püspöktől a magyar használatát kérje a hivatalos levelezésben. DAZO fond 151. opisz 12. nr. 1754. Lásd: 41. számú dokumentum. Évtizedekkel korábban már Bacsinszky püspök is panaszkodott arra, hogy a papnövendékek jelentkező papfiúk nem értik az ósláv nyelvet. Vö. UDVARI, 213.

29 Lásd: 11–14. számú dokumentumok.

a szükséges pénzüsszeget.³⁰ Az országgyűlésen fiatal írnokként részt vevő Farkas Lajos (1821–1894), a magyar görögkatolikusok szervezett mozgalmanak elindítója és évtizedeken át vezetője, ekkor tapasztalhatta meg első alkalommal az országos politika közönyösségét és szűkkeblűségét a magyar görögkatolikusokkal szemben.³¹

Hamarosan egyházi vonalon is nyilvánvalóvá váltak a magyar nyelv liturgikus alkalmazása elé tornyosuló akadályok. 1845-ben Petrus Antal lelkész Hajdúdorogon teljes magyar nyelvű liturgiát végzett, ami kiváltotta az Egri Főegyházmegyei Hatóság tiltakozását. A munkácsi püspökhöz eljuttatott levél a később oly sokszor ismételt tényre hivatkozik: a magyar nem kanonizált liturgikus nyelv, ezért használata nem engedélyezett.³² A nehézségek ellenére a hajdúdorogiak napirenden tartották a liturgikus könyvek fordításának és kiadásának kérdését. Az első magyar felelős kormány megalakulása (1848. március 17.) felcsillantotta a reményt, hogy a magyar görögkatolikusok ügye a legfelsőbb politikai szinten támogatásra talál. Erre utalt Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter 1848. június 19-én Popovics Vazul munkácsi püspökhöz (1837–1864) írt levele, melyben kijelentette, hogy a maga részéről minden támogatást kész megadni a magyarra fordított liturgikus könyvek kiadásához.³³ A felcsillanó reményt a szabadságharc kitörése, majd pedig leverése oltotta ki. A Bach-korszakban a magyar nemzeti ügyekkel szemben a nemzetiségi igények kerültek előtérbe. A magyar görögkatolikusok szempontjából a román görögkatolikusok kormányzati támogatása különös jelentőséggel bírt. Mivel a magyar szabadságharc idején az erdélyi románok tanújelét adták a Habsburg-ház iránti hűségüknek, joggal számíthattak nemzeti igényeik támogatására. Egyházszervezetük fejlesztésére vonatkozó kérelmeik 1853-ban találtak meghallgatásra, amikor az uralkodó a Fogarasi Egyházmegyét Gyulafehérvár-Fogarás néven érseki rangra emelte, a korábban az esztergomi érsek alá tartozó Nagyváradai Egyházmegyét az új érsekséghez sorolta be, valamint Szamosújváron és Lugoson új püspökségeket állított fel. Ezzel létrejött az erdélyi román görögkatolikus egyháztartomány, melynek nemzetiségi jellege egyértelműen kidomborodott. A kifejezetten erős, és az iskolarendszer révén hatékony egyházszervezet sikeresen tudta képviselni a román nemzeti érdekeket, többek között a magyar görögkatolikusok törekvéseivel szemben is.

A kedvezőtlen politikai helyzetben a magyar görögkatolikusok két irányban tettek kezdeményezéseket. Az első próbálkozás a mozgalom céljainak

30 PETRUS, 20–21.

31 Farkas Lajos visszaemlékezései: FARKAS LAJOS: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest 1896.

32 PETRUS, 22–23. A szerző sajnos nem pontosítja a tiltás körülményeit.

33 MNL OL X 9112 51742. tekercs 983–984 fol. 8489 Cath. Egyh. 1. 138.. Lásd: 17. számú dokumentum.

minél szélesebb körű megismertetése volt a sajtó útján. 1861-ben indította útjára Ungváron Mészáros Károly hajdúdorogi származású ügyvéd a Kárpáti Hirnök című lapot, melynek első számaiban közölt vezércikkeivel a közvélekedés alakítására tett kísérletet. Érvelésében abból indul ki, hogy az akkori görögkatolikus egyházszervezet az ószláv és a román egyházi nyelv útján elszlávosítja és elrománosítja a magyar görögkatolikusokat, kiknek lélekszámát 300 ezerre becsüli. A kedvezőtlen folyamatok visszafordítása érdekében javasolja magyar óvodák létesítését, a magyar anyanyelvű tanítók anyagi megbecsülését, a vármegyei tisztségviselők nemzeti elkötelezettségének fokozását, illetve egy magyar jellegű görögkatolikus püspökség alapítását, melynek liturgikus nyelve a magyar lenne.³⁴

A másik járható útnak az újabb magyar nyelvű fordítások elkészítése és a magyar nyelv liturgikus használata előtti egyházi akadályok elhárítása tűnt. Így jelent meg 1862-ben Roskovics Ignác hajdúböszörményi lelkész gondozásában az *Óbitű imádságos- és énekes* könyv,³⁵ melynek használata széles körben elterjedt. A hajdúdorogiak 1863-ban Popovics Vazul munkácsi püspökhöz (1837–1864) nyújtottak be kérelmet a magyar nyelv használata ügyében.³⁶ A főpásztor nyitottnak mutatkozott az engedélyeztetés kérdésében, de kijelentette, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha hivatalos és ellenőrzött liturgikus fordítások készülnek. November 11-én kiadott körlevelében azonban már azt is kénytelen elrendelni, hogy a magyar nyelv használatának hivatalos engedélyeztetésig kizárólag ószláv nyelven szabad a Szent Liturgiát végezni, s csak bizonyos részek (Evangélium, „*Hiszem Uram és vallom*” kezdetű imádság, népelemek) végezhetők magyarul.³⁷ A rendeletet Scitovszky János esztergomi érsek (1849–1866) felszólítására adta ki,³⁸ akinek álláspontját a nyelvhasználat kérdésében a római katolikus egyház félelmei határozták meg. Mivel a görögkatolikusok számos településen a római katolikusokkal együtt éltek, féltő volt, hogy a magyar nyelv használatára vonatkozó igény a latin szertartásúak körében is erőteljesen jelentkezni fog. Ez a félelem hosszú évtizedeken át alapvetően határozta meg a római katolikus püspökök gondolkodását, akik nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a keleti egyház hagyományosan másként viszonyul a nemzeti nyelvekhez, mint a nyugati.

34 Kárpáti Hirnök, I. évfolyam, (1861). 1. és 2. szám, 1. oldal. Lásd: 18–19. számú dokumentumok. Mészáros gondolatai nem csak támogatókra, hanem ellenzőre is találtak: Lásd: 20–22. számú dokumentumok.

35 Debrecen, 1862. 1898-ig összesen nyolc kiadást élt meg. A magyar nyelvű liturgikus kiadványok adatait Ivancsó István gyűjtötte össze: IVANCSÓ ISTVÁN: *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja I–II*, Nyíregyháza 2006–2008.

36 Lásd: 23. számú dokumentum.

37 Lásd: 25. számú dokumentum.

38 „*Mintbogy akadt olyan egyén, a ki nem átalott országprimásunk előtt vádat emelni...*” Uo.

Az esztergomi érsek közbelépése ráébresztette a hajdúdorogiakat arra, hogy a nyelvhasználat kérdésében ki kell lépniük az egyházmegyei keretek közül. Az enyhülő politikai helyzet is arra bátorította őket, hogy igényeikkel ismét az országos nyilvánosság elé lépjenek. 1866-ban feliratot intéztek az uralkodóhoz,³⁹ a hercegprímáshoz,⁴⁰ a főkancelláriához⁴¹ és az országgyűléshez.⁴² A feliratokban kinyilvánítják nemzeti önazonosságukat („*Mi tősgyökeres magyarok lévén...*” „...*mi magyarok vagyunk s az örökké valóságig azok akarunk maradni*” „...*inépélyesen ki jelentjük hogy magunknál tős gyökeresebb magyarokat e Hazában nem ismerünk, és nemzetiségünk iránti tántoríthatatlan szeretettben magunkat senki által felül múlni nem engedjük.*”) és kéri ennek tudomásul vételét. Fájdalommal állapítják meg, hogy bár saját hazájukban magyar-ként élnek, a szertartásuk nyelve miatt muszkának vagy oláhnak csúfolják őket. Felidézik a román görögkatolikusok példáját, akik nem sokkal korábban szintén nemzeti alapon részesültek az egyházszervezet fejlesztésének kiváltságában. Joggal fogalmazza meg a kérdést: ha Magyarországon a román görögkatolikusok használhatják anyanyelvüket a liturgiában és rendelkezhetnek saját egyházszervezettel, akkor ugyanezt a magyar görögkatolikusok miért ne igényelhetnék? Egyidejűleg utalnak arra is, hogy a megerősödött nemzetiségi mozgalmak komoly veszélyt jelentenek a magyar görögkatolikusokra. Ismételten kéri a bizánci szertartású liturgikus könyvek közpénzen történő lefordítását és kiadását, illetve megfogalmazzák azt az igényüket, hogy a magyar görögkatolikusok számára létesüljön külön egyházmegye, vagy, ha ez anyagi okokból nem lehetséges, Hajdúdorog székhellyel helynökség.

A felterjesztések sorsa kijózanítóan hatott a hajdúdorogiakra: választ se kaptak. Hiába hivatkoztak nemzeti érdekre, a kétszázezer főnyi magyar görögkatolikus népességre és annak jogos igényeire, s az önálló püspökség megalapítása tekintetében hiába támogatta őket a Munkácsi Egyházmegye is,⁴³ a közgondolkodásban rögzült sztereotípiákat nem tudták legyőzni. A közvélemény a keleti szertartást szorosán a nemzetiségek világához kötötte és képtelen volt szabadulni attól, hogy „magyarság” és „bizánci szertartás” egymást kizáró fogalmak. Hivatalosan ki nem mondva, de hallgatólagosan az az elképzelés érvényesült, hogy azok a görögkatolikusok, akik érzelmeikben és nyelvhasználatukban a magyarsággal kívánnak azonosulni, válasszák a rítus- vagy felekezetváltás útját.

39 Lásd: 27. számú dokumentum.

40 Lásd: 28. számú dokumentum.

41 Lásd: 29. számú dokumentum.

42 Lásd: 30. számú dokumentum.

43 EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Lásd: 32. számú dokumentum. A támogató nyilatkozatot (széküresedés miatt) káptalani helynökként jegyző Csopey Antal (maga is liturgiafordító) csak illetékesség hiányában nem tér ki a magyar nyelv liturgikus használatának kérdésére.

Míg Hajdúdorogon a város többnyire biztosítani tudta a gyakorlatban a magyar nyelv liturgikus használatát,⁴⁴ más helyeken az egyházi hatóságok korlátozó intézkedéseket fogantatosítottak. Éppen az 1866. évi kérvényekkel egy időben zajlottak le Makón azok az események, melyek rávilágítottak a magyar liturgikus nyelv alkalmazásából fakadó konfliktusok súlyára. A város mintegy kétezer fős görögkatolikus közössége már évtizedek óta a magyart használta templomi nyelvként. 1866-ban egy ötven fős román anyanyelvű kisebbség ezt a szokást meg kívánta szüntetni és ebben Iosif Papp-Szilágyi nagyváradi püspök (1863–1873) támogatta őket. A közösség belső békéjét éveken át feldúló ellentétben a püspök azt az álláspontot képviselte, hogy magyar nyelven semmiképpen sem szabad a szertartásokat végezni. Arra akarta kötelezni a makóiakat, hogy alkalmazzanak egy román kántortanítót, aki a templomi éneklést is vezeti.⁴⁵ Papp-Szilágyi püspök fellépése igazolta azokat a félelmeket, melyekre a hajdúdorogiak az 1866. évi felterjesztésekben utaltak: az idegen szertartási nyelv veszélyezteti a magyar identitást és a magyar közösségek beolvadásához vezethet.

A hajdúdorogiak felismerték, hogy nem elégséges más városok és falvak magyar görögkatolikus híveire hivatkozniuk, hanem velük összefogva kell ügyüket az országos nyilvánosság elé tárni. Már az 1866-ban a képviselőháznak küldött felterjesztésben is engedélyt kértek arra, hogy a magyar görögkatolikusok számára országos értekezletet tartsanak. Ezt az országos népgyűlést 1868. április 16-ra hívták össze Hajdúdorogra. A népgyűlésre 33 egyházközség küldte el képviselőjét (szám szerint 220-at), illetve 20 lelkész jelent meg. Ezen kívül 19 egyházközség és 11 lelkész írásban jelezte, hogy elfogadja a határozatokat. A tanácskozás eredményeként megfogalmazásra kerültek az elérendő célok: 1. magyar püspökség felállítása Hajdúdorog székhellyel; 2. a liturgikus könyvek közpénzen történő lefordítása és kiadása; 3. a magyar liturgikus nyelv szentesítése. A népgyűlés Állandó Végrehajtó Bizottságot hozott létre, melynek élére a szervezésben nagy érdemeket szerzett Farkas Lajost, Hajdúdorog főhadnagyát választották.⁴⁶ A népgyűlés mint a magyar görögkatolikusok önszerveződésének első jelentős megnyilvánulása, illetve annak kétségbevonhatatlan sikere, komoly jelzésnek bizonyult az egyházi hatóságok számára. A népgyűlés egyik résztvevője, a mozgalommal rokonszenvező Szabó György, hajdúdorogi parókus Pankovics püspöknek írt bizalmas jelentésében ezekkel a szavakkal próbálja érzékeltetni a helyzet komolyságát: *„én úgy látom: miszerint mi itt egy nagyszerű áradattal állunk szemközt, melynek útjába állani annyit tenne mint*

44 Lásd: 24. számú dokumentum.

45 Lásd: 26., 31. és 33–35. számú dokumentumok. Vö. JANKA GYÖRGY: A magyar liturgikus nyelv és a makói görög katolikusok, in *Athanasiana* 9 (1999) 51–70.

46 FARKAS, 44–56. A népgyűlés teljes jegyzőkönyvével.

*attól elsodortatni [...] vagy ellenállás által a szenvedélyes árt felbőszítve oly végletekre ragadtatni, melyekről az imádatandó isteni Gondviselés mentsen meg minket!*⁴⁷

Az Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztéseket⁴⁸ és delegációkat küldött Ungvárra, Pestre és Esztergomba. A kedvező fogadtatás ellenére a petíciókra ezúttal sem érkezett válasz. A sürgetések és érdeklődések során ismét világossá vált, hogy a magyar nyelv liturgikus használatának kérdése komoly félelmeket keltett a római katolikus főpásztorokban. Ezt a Vallás- és Közoktatási Minisztérium tanácsosa, Lipovniczky István c. püspök, egyértelműen Farkas Lajos értésére adta, aki visszaemlékezésében így idézi fel a tanácsos szavait: „Mert hát ki áll jót arról, hogy ha ma nekünk megengedik a magyar nyelvű isteni tisztelgetet, holnap nem a komáromi magyar ajkú latin szertartásának fogják-e épen azt követelni? Már pedig ez teljesíthetetlen.”⁴⁹ Lipovniczky hivatalból kikérte⁵⁰ Simor hercegprímás véleményét, aki nem támogatta se a magyar görögkatolikus püspökség felállítását, sem pedig a magyar nyelv liturgikus alkalmazásának szentesítését. Érvei között figyelemre méltó az a gondolat, mely szerint a magyarosítás szándékát a magyar görögkatolikusok új egyházmegyébe tömörítése nem szolgálja, mert így a teljesen nemzetiségi jellegű rutén és román egyházmegyék még jobban elszigetelődnek a magyarságtól és a magyar kultúrától. A liturgikus nyelv kérdésében kihangsúlyozza, hogy annak megváltoztatása kizárólag az Apostoli Szék jogköre, ugyanakkor tanújelét adja annak is, hogy a magyar ajkú görögkatolikusok nyelvi hátrányainak súlyát nem érzékeli. Nem kis naivitásról tanubizonyosságot téve azt feltételezi, hogy a görögkatolikus püspökök egyike se küld olyan papot a magyar egyházközségbe, aki a magyar hívek nyelvi adottságaihoz ne igazodna.⁵¹

Az önszerveződéssel egyidejűleg egy rendkívül fontos tartalmi kérdés vizsgálata és vitája is megkezdődött: mit jelent tulajdonképpen a „magyar liturgia”? Minden egyes szertartás minden egyes szavának magyarra fordítását és végzését jelenti, vagy pedig csak a nép által is hallott, illetve énekelt részekre vonatkozik? A legjelentősebb liturgia-fordítók egyike, Roskovics Ignác 1868-ban Simor hercegprímáshoz intézett tervezetében amellet száll síkra, hogy csak a nyilvános részek magyar fordítása készüljön el, míg a pap által mondott úgynevezett „csendes imák” ószlávul, románul vagy görögül lennének végzendők. Javaslatot tesz egy ötnyelvű, görög-magyar-ószláv-román-latin nyelvű Liturgikon összeállítására is, melynek bevezetése érvelése szerint a különböző nemzetiségek békés egymás mellett élését is szolgálná.⁵²

47 DAZO fond 151. opisz 12. nr. 1754. Lásd: 38. számú dokumentum.

48 Lásd: 37. és 39. számú dokumentumok.

49 FARKAS, 72.

50 EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 3844/1868. Lásd: 42. számú dokumentum.

51 EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 3844/1868. Lásd: 43. számú dokumentum.

52 EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. Lásd: 40. és 40a. számú dokumentumok.

A hajdúdorogi népgyűlés összekötötte a magyar nyelvű liturgia ügyét a görögkatolikus magyarok számára felállítandó külön püspökség igényével. Pankovics István munkácsi püspök (1866–1874) 1871 szeptemberében Hajdúdorogon tett kánoni látogatása során olyan magatartást tanúsított, mely megerősítette a dorogiakban azt a meggyőződést, hogy a tornyosuló akadályok ellenére céljaik megvalósulása közel van. Nem emelt kifogást az ellen, hogy a jelenlétében magyar nyelven végezzék a Szent Liturgiát. Sőt, az ünnepi pillanatokban a püspök még azt is kijelentette, hogy élete legszebb feladatának tartja, hogy ő legyen az első magyar görögkatolikus püspök.⁵³ Pankovics püspök látogatása során megcsodálhatta a hajdúdorogi templom új freskóját is, amit az egyházközség az 1868-as népgyűlés után készíttetett és ami a mozgalom ideológia hátterének megvilágítását is szolgálta. Révész György: *Szent István lerombolja a bálványokat* című festményén a szent király mellett bizánci szertartású püspökök állnak, hirdetve azt az – akkoriban és még hosszú ideig kétségbe vont – történeti tényt, mely szerint a magyarság körében elsőként a bizánci egyház papjai végeztek térítő munkát.⁵⁴

Ilyen előzmények után óriási csatlódást okozott az uralkodónak az a döntése, mellyel 1873. szeptember 17-én a Munkácsi Egyházmegyén belül Hajdúdorog székhellyel külhelynökséget alapított 33 magyar ajkú egyházközség számára.⁵⁵ A külhelynökség alapítását előkészítő kormányzat teljes mértékben figyelembe vette a római katolikus főpásztorok aggályait a magyar liturgikus nyelvvel kapcsolatban. S mivel a görögkatolikusok nyíltan megvallották, hogy a saját püspökség egyik legfontosabb feladata a magyar nyelv oltárra emelése, szándékuk ellenére komoly érvet szolgáltatottak az egyházmegye felállítása ellen. A külhelynökség alapítását ugyan maguk a hajdúdorogiak vetették fel arra az esetre, ha az egyházmegye létrehozása anyagi akadályokba ütközne, de annak joghatóságát értelemszerűen az összes magyar ajkú közösségre kiterjeszteni gondolták. Az 1868-ban megtartott hajdúdorogi kongresszus a korábbi javaslattal szemben már egyértelműen egy önálló egyházmegye felállítását kérte. A kormányzat belátta, hogy a magyar görögkatolikusok igényeire valamilyen választ kell adnia, aminek azonban összhangban kell lennie más egyházi érdekekkel is.⁵⁶ A külhelynökség megalapítása tehát inkább köztes megoldásnak tekinthető. Pásztelyi püspök 1875-ben első külhelynökké Danilovics János székesegyh-

53 FARKAS, pp. 80–82. A kánoni látogatás után írt beszámolója a hercegprímáshoz: 44. számú dokumentum.

54 A freskó ma már nem látható. Vö. TERDIK SZILVESZTER: Szent István király tisztelete a görögkatolikus egyházban, in: *István, a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István király tiszteletéről halálának 975. évfordulóján*, szerk. KERNY TERÉZ és SMOHAY ANDRÁS, Székesfehérvár 2013, 188–204., 189–190.

55 MNL OL K 26 1915-XXV-2855. Lásd: 48. számú dokumentum.

56 Vö. Trefort miniszter és Simor hercegprímás levélváltása: 46–47. számú dokumentumok.

házi kanonokot nevezte ki,⁵⁷ kinek egyébként is meglehetősen szűk joghatósága⁵⁸ csupán a szabolcsi főesperesség hajdúdorogi, karászi, máriapócsi, nagykállói, nyírbélteki és tímári esperesi kerületeinek parókiáira terjedt ki. Ez később ugyan a szatmári főesperesség nyíri kerületével bővült, de még így is csak egy töredékét fogta össze a magyar ajkú görögkatolikus egyházközségeknek.

Danilovics helynök jelentős sikereket ért el viszont a liturgikus fordítások elkészítése terén. 1879 májusában fordító-bizottság felállítását kezdeményezte, melynek tizenhárom éven át tartó munkáját maga irányította. A munkálkodás eredménye négy liturgikus könyv fordítása, ill. kiadása lett.⁵⁹

Alig alakult meg a fordító-bizottság és terjedt el működésének híre, Rómából – Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek (1867–1891) véleményének meghallgatása után⁶⁰ – tiltó rendelkezés érkezett a magyar nyelv liturgikus használatát illetően. A Szentszék kötelezte a munkácsi püspököt arra, hogy maradéktalanul állítsa vissza az ószláv nyelv használatát. Pásztelyi püspök körlevélben hozta a papság tudomására a magyar nyelv használatának tilalmát, de ez a kialakult gyakorlaton nem sokat változtatott.⁶¹ Annál inkább cselekvésre ösztönözte az Állandó Végrehajtó Bizottságot, mely 1881. január 23-án Hajdúdorogon értekezletet tartott. A tanácskozás eredményeként a Bizottság tagjai kérvényeket nyújtottak be a királyhoz,⁶² a képviselőházhoz⁶³ és Trefort Ágoston kultuszminiszterhez.⁶⁴ A felterjesztésekben rámutatnak arra, hogy a külhelynökség nem oldotta meg a magyar görögkatolikusok problémáit, ezért ismét egy önálló egyházmegye felállítását kéri. Az országgyűléshez benyújtott kérvényben utalnak arra, hogy az új egyházmegye előmozdítaná a magyar államnyelv elterjedését a nemzetiségek által is lakott egyházközségekben. Ez az utalás ugyan elsősorban a politikai üzenetekre érzékeny képviselők megnyerését szolgálta, viszont

57 EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Lásd: 49. számú dokumentum.

58 EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Lásd: 50. számú dokumentum.

59 Lásd: 51–52. számú dokumentumok. A liturgikus kiadványok: 1. Aranyszájú Szent János atya szent és isteni Liturgiája, Debrecen, 1882. 2. Görög katolikus egyházi szerkönyv (Euchologion), Debrecen, 1883. 3. Szent Nagy Bazil atya szent és isteni Liturgiája, továbbá az előszenteltek liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai, Debrecen, 1890. 4. Görögszertartású általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. Fordította: Danilovics János. Debrecen, 1892.

60 Lásd: 63. és 179. számú dokumentumok.

61 PETRUS, 82. A tiltásra vonatkozó levéltári források egyelőre nem kerültek elő. A munkácsi egyházmegye fegyelmi szabályzatában: „Egyházmegyénk területén levő, és joghatóságunkhoz tartozó nem szlávajku híveink közötti lelkészletekben az isteni tiszteletnek ugy templombeli, valamint külső szent szolgálatainál a canonisált oltárnyelvtől (lyurgicus) csak annyi eltérés tünetik meg, amennyit a latinszertartásu kath lelkész testvéreink a saját szertartásbéli isteni tiszteletök, belső és külső szent szolgálataikban a hívők nyelvén végeznek. E szabálytól ő szentsége a római Pápa legmagasb engedélye nélküli eltérést, vagy kihágást, saját felelősségükre elkövetni bátorkodó lelkészek szigorú fegyelmi eljárásnak teszik ki magukat.” (1883. március 5–10., VII/25/b.)

62 GKPL IV–2a. 8/1881. Lásd: 53. számú dokumentum.

63 GKPL IV–2a. 8/1881. Lásd: 54. számú dokumentum.

64 GKPL IV–2a. 8/1881. Lásd: 55. számú dokumentum.

a hajdúdorogi mozgalom hazai és nemzetközi megítélése szempontjából végzetesnek bizonyult. Attól kezdve az alapvetően lelki igények kielégítése céljából útjára indított kezdeményezést a közvélemény, s elsősorban a sajtó egy része nacionalista mozgalomként értelmezte és állította be, melynek célja a nemzetiségek elmagyarosítása. Ezt a bélyeget a magyar liturgia és a magyar görögkatolikus püspökség ellenfelei szinte letörölhetetlenül rásüdték a mozgalomra.

Az 1881. évi felterjesztések kedvező fogadtatásra találtak mind a királynál, mind pedig az országgyűlésben. A kormány kikérte a püspöki kar tagjainak, illetve a budapesti egyetem teológiai karának véleményét,⁶⁵ akik Pásztelyi Kovács János munkácsi és Tóth Miklós eperjesi püspök (1876–1882) kivételével az új püspökség alapítása ellen foglaltak állást.⁶⁶ Lipovniczky tanácsos egy évtizeddel korábban megfogalmazott szavai a magyar liturgikus nyelv bevezetésével kapcsolatban továbbra is érvényben voltak. A kormány látva a püspökök ellenkezését több mint egy évtizedre levette a napirendről az egyházmegye alapításának kérdését, s attól kezdve kormánykörökben arra az álláspontra helyezkedtek, hogy mindaddig nem lehet szó új görögkatolikus egyházmegye alapításáról, míg a Szentszék a magyar nyelv használatát nem engedélyezi.⁶⁷ Ivánkovics János miniszteri tanácsos 1893-ban történt kinevezése után vette elő ismét az ügy aktáit, s készített részletes elemzést és alaposan kidolgozott javaslatot a hajdúdorogi püspökség felállítása tárgyában.⁶⁸ Ekkor azonban Vaszary hercegprímás arra kérte Eötvös Loránd kultuszminisztert, hogy vegye le a napirendről a kérdést.⁶⁹

Az 1881-ben megtapasztalt, némileg váratlan⁷⁰ elutasítás évekre visszavetette az Állandó Végrehajtó Bizottság tevékenységét is. Újabb konkrét lépések megtételére az 1896. évi millenniumi ünnepségek politikai légköre teremtett lehetőséget. Az újabb kezdeményezésnek Kovács József hajdúdorogi országgyűlési képviselő parlamenti interpellációja adta meg az alaphangot, aki május 27-én arról faggatta Bánffy Dezső miniszterelnököt: „*Szándékozik-e a kormány valahára H. Dorogon a gör. kath. püspökséget felállítani s tett-e már előterjesztést a koronánál?*”⁷¹ Az Állandó Végrehajtó Bizottság újabb kérvényeket⁷² állított össze, s a tagjaiból választott nagy létszámú küldöttség elindult a fővárosba. A Bizottság azzal kívánta a budapesti követjárást

65 Lásd: 56., 58–59. számú dokumentumok.

66 Lásd: 62–66. számú dokumentumok.

67 PIRIGYI ISTVÁN: *A magyarországi görög katolikusok története*, II. Nyíregyháza 1991., 94.

68 MNL OL K 721 I/a-1881. Lásd: 67. számú dokumentum.

69 EPL Vaszary Cat Dc. Hajdúdorog, 4315/1894. Lásd: 68. számú dokumentum.

70 Wlassics Gyula kultuszminiszter 15 évvel később is így értékeli az elutasító véleményeket: „*Érveik azonban, amelyeket felhoznak annyira nem bírnak a meggyőződés erejével, hogy valóban csodálni lehet miért tétetett az ügy a jelentések beérkezése után az irattárba.*” Lásd: 90. számú dokumentum.

71 Lásd: 79–80. számú dokumentumok.

72 Lásd: 83–86. számú dokumentumok.

tárgyát a fővárosi és az országos közvélemény előtt kihangsúlyozni, hogy június 27-én reggel magyar nyelvű Szent Liturgiát végeztek az Egyetemi templomban. Az esemény nagy sajtónyilvánosságot kapott: mind a készülő eseményről, mind pedig az elvégzett ünnepélyes Szent Liturgiáról bőszes sajtótudósítások születtek. A Pester Lloyd tudósítása hamar eljutott Rómába, ahol augusztus 20-án a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja már Vaszary Kolos esztergomi érsek (1891–1912) és Vályi János eperjesi püspök (1882–1911) időközben bekért jelentésével együtt tárgyalta az ügyet. A szentszéki vizsgálat eredményeként szeptember 2-án az a döntés született, hogy mind a magyar nyelv használata, mind a liturgikus könyvek kiadása súlyos és megszüntetendő visszaélés. Erről Mieczysław Halka Ledochowski bíboros szeptember 20-án értesítette mind a hercegprímást, mind pedig a munkácsi és az eperjesi püspököket. Az érintett püspököket a Szentszék kötelezte arra, hogy tegyenek meg mindent a bevezetett visszaélések megszüntetése érdekében, vonják szigorú ellenőrzés alá azokat az egyházközségeket, amelyek a magyar nyelv használatában leginkább kitűnnek és mozdítsák el helyeikről azokat a papokat, akik a hajdudorogi mozgalommal szimpatizálnak.⁷³

A magyar kormány 1898 márciusáig két memorandumot⁷⁴ is intézett a Szentszékhez, melyekben a tiltás visszavonását sürgette. A lelki igény és a történeti előzmények mellett az emlékiratok leginkább a román görögkatolikusok nyelvhasználatára hivatkoztak és sérelmezték, hogy a Szentszék megtagadja a magyaroktól azt, amit engedélyez a románoknak. Egyházi részről mind Vaszary hercegprímás,⁷⁵ mind pedig Firczák Gyula munkácsi püspök (1881–1912) a tiltás szigorúságának enyhítését kérte,⁷⁶ míg Vályi János eperjesi püspök haladéktalanul kihirdette⁷⁷ a tiltó határozatot. A magyar liturgia ellenzői is eljuttatták álláspontjukat a Szentszékhez. Az egyháziak közül Drohobeczy Gyula kőrösi püspök (1891–1920) több levélben részletesen ismertette súlyosan elmarasztaló véleményét mind a görögkatolikus magyarok mozgalmáról, mind pedig a velük szimpatizáló Firczák Gyula püspökről.⁷⁸ A románok részéről a Victor Mihályi érsek,⁷⁹ Epaminonda Lucaciu görögkatolikus pap,⁸⁰ illetve a későbbi lugosi és szamosújvári püspök, Vasile Hossu⁸¹ igyekezett a magyar görögkatolikusok mozgalmát tisztán politikai célzatú mozgalomként feltüntetni és a Szent-

73 Lásd: 87., 87a, 89., 92–104., 107–109. számú dokumentumok.

74 Lásd: 128. és 141a. számú dokumentumok.

75 Lásd: 118. számú dokumentum.

76 Lásd: 112–115. számú dokumentumok.

77 Lásd: 110. számú dokumentum.

78 Lásd: 176. és 187. számú dokumentumok.

79 Lásd: 100. számú dokumentum.

80 Lásd: 209. számú dokumentum.

81 Lásd: 102. számú dokumentum.

szék előtt hitelteleníteni. XIII. Leó pápa (1878–1903) szakértőként Nikolaus Nilles jezsuita tudóst, a keleti egyházak történelmének és liturgiájának kiváló ismerőjét kérte fel a kérdés tanulmányozására, aki elutasította ugyan a magyar kormány érveit, de a magyar nyelv használatának tilalmát nem látta indokoltnak. Azt tanácsolta – eredmény nélkül –, hogy a Szentszék inkább használja fel a magyar kormány buzgóságát és érje el, hogy az állam költségén hittanilag kifogástalan liturgikus könyvek kerüljenek kiadásra.⁸²

Az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgia utáni diplomáciai jegyzékváltás és annak belpolitikai vonatkozásai a magyar görögkatolikusok mozgalmát véglegesen politikai síkra terelték. Voltak, akik a következmények miatt elhibázott lépésnek és fölösleges provokációnak tartották a fővárosi magyar nyelvű liturgiát. A sajtóban megjelentek azok a vélemények is, melyek szerint a görögkatolikus magyaroknak a szentszéki tiltás miatt Rómától független nemzeti egyházba kellene szerveződniük, amihez az 1895. évi egyházpolitikai törvények kellő közjogi alapot biztosítanak.⁸³ Kétségtelen, hogy a Szentszék reakciója rendkívül erélyes volt és komoly hátrányokkal járt, de egyúttal átgondolt cselekvésre és új utak keresésére is ösztönözte a magyar görögkatolikusokat. Új kezdeményezésként 1898 júniusában Budapesten megalakult a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága,⁸⁴ melynek elnöke Szabó Jenő (1843–1921) nyugalmazott miniszteri tanácsos, főrendiházi tag lett.⁸⁵ Hosszú minisztériumi pályafutása során alaposan kiismerte a politika útvesztőit, ezért vezetésével az Országos Bizottság kísérletet tett arra, hogy a magyar görögkatolikusok ügyét kivezesse a politika ingoványos talajáról.⁸⁶ Mivel az egyházmegye felállításának kérdése elsősorban politikai akarattól és egyeztetésektől függött, s könnyen kontrollálhatatlan játszma mártalékává válhatott, az Országos Bizottság arra az álláspontra jutott, hogy a magyar liturgikus nyelv szentesítését a meglévő egyházmegyei keretek között próbálja meg elérni. Ezen kívül célként fogalmazódott meg a liturgikus mozgalom nacionalista beütésektől való megtisztítása, valamint a Gergely-naptár bevezetése a magyar ajkú egyházközösségekben. A programhoz 113 parókia, 568 filia és 134.527 hívő csatlakozott.⁸⁷ Az Országos Bizottság egy bő évtized után – megtapasztalva a román egyházmegyéek püspökeinek hajthatatlanságát és románosító törekvéseit – visszatért az önálló egyház-

82 Lásd: 165. számú dokumentum.

83 Lásd pl.: 101. és 118. számú dokumentumok.

84 Lásd: 158. számú dokumentum.

85 Elsőként a görögkatolikus világiak közül. Szabó Jenő főrendiházi tagsága a magyar görögkatolikusok társadalmi emancipációjának is jelzője.

86 Lásd pl.: 172. számú dokumentum.

87 *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Budapest 1901., 3–10. MAYER MÁRIA: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések, 1860–1910*, Budapest 1977. 144–152.

megye eszméjéhez, amit ez idő alatt a hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság nem adott fel.

Az Országos Bizottság programjában szerepelt egy római zarándoklat megszervezése is, melynek célja a magyar görögkatolikusok létének demonstrálása volt. Az 1898. november elején kibocsátott első felhívás így fogalmaz: „1. *Annak bizonyítása, hogy a görögkatolikus magyarok hűségesen ragaszkodnak az egyház egységének központjához, Rómához, s ez a ragaszkodás élő hiten, tiszta meggyőződésen és odaadó szereteten alapul. 2. Azokkal szemben, akik úgy informálták a Szentszéket, hogy nincs is görögkatolikus magyarság, e zarándoklattal bizonyítjuk létiünket és azt is, hogy elég nagy számban vagyunk ahhoz, hogy figyelembe vegyenek bennünket. 3. Végül ki kell mutatnunk Őszentsége előtt, hogy amikor más ajkú hittestvéreinkhez hasonlóan, nyelvünket istentiszteleti nyelvvé emelgetni kérelmezzük, csak a köztünk lábra kapott hitközöny, vallásmegvetés és valláselhagyás ellen küzdünk, mozgalmunk minden ízében tiszta, őszinte és katolikus.*”⁸⁸

A zarándoklatra a jubileumi Szentévbén, 1900-ban került sor március 6. és 9. között. Ezen 461 zarándok (köztük 67 lelkész) vett részt. A zarándoklat vezetését Vályi János eperjesi püspök vállalta, míg Firczák Gyula munkácsi főpásztor Rómában csatlakozott hozzájuk. Viszontagságos körülmények között jutottak el az Örök Városba, ahol az a nyugtalanító hír fogadta őket, hogy XIII. Leó pápa talán nem is fogadja őket. A pápai kihallgatásra végül a római tartózkodás utolsó napján került sor. Vályi János püspök rövid köszöntő beszédében⁸⁹ a magyar liturgia szentesítését kérte a pápától és átadta azt az Emlékiratot,⁹⁰ melyben a magyar görögkatolikusok kérésüket összefoglalták. Az Államtitkárság előzetesen tájékoztatást kapott a szervezőktől a benyújtandó kérelem tartalmáról, s a nuncius útján jelezte, hogy arra azonnali választ a Szentatyától nyilvánvalóan nem kaphatnak. Az Emlékirat szentszéki tanulmányozásával kapcsolatos későbbi államtitkársági iratok kiemelik annak tiszteletteljes hangnemét és visszafogott stílusát.⁹¹ Mind a zarándokok magatartása, mind pedig az Emlékirat szövege jelentős mértékben javított azon a kedvezőtlen megítélésen, mely az addig beérkezett információk alapján Rómában a magyar görögkatolikusokkal kapcsolatban kialakult.

A római zarándoklat után az Országos Bizottság díszes kiállítású Emlékkönyvet adott ki két térképpel, számos fényképpel, a zarándoklat előzményeinek, lefolyásának történetével, a pápának átnyújtott Emlékirat szövegével, a résztvevők névsorával.⁹² Az Emlékirat címlapját Roskovics Ignác (1854–1915), festőművész, az Országos Bizottság tagja (a liturgiafordító

88 A római zarándoklat előkészületeire vonatkozó dokumentumok: 175., 184–189.,

89 Lásd: 193–194. számú dokumentumok.

90 Lásd: 192. számú dokumentum.

91 Lásd: 210. számú dokumentum.

92 Emlékkönyv 67–98. Lásd: 192. számú dokumentum.

Roskovics Ignác nagyprépost fia) „Magyarok Nagyasszonya” című festménye díszítette. Történeti részét Hodinka Antal (1864-1946) történész, a görögkatolikusok történelmének legkiválóbb ismerője állította össze. A bizánci szertartású katolikus magyarok történetének bemutatásában felsorakoztatja azokat a történeti tényeket és érveket, melyek a 19. század második felétől kezdődően egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a magyar görögkatolikusok önértelmezésében. A többségi társadalom gondolkodásában a keleti szertartás a szláv és a román nemzetiségekhez kapcsolódott, míg a magyarság vallási jellemzőjeként a latin szertartás vagy a protestantizmus rögzült. Mindeközben a történeti kutatások eredményeként egyre inkább vitathatatlanná vált, hogy a magyarság elsőként a bizánci szertartású kereszténységgel ismerkedett meg, a 10. században egyes magyar előkelők Bizáncon lettek keresztények, s ennek következményeként Hierotheosz püspök személyében keleti szertartású térítő püspök működött Magyarországon. Szent István király ugyan a latin szertartású kereszténység mellett döntött, ám a bizánci szertartás képviselői – elsősorban a szerzetesek – még hosszú ideig működtek a magyarok között. A bizánci szertartás jelenléte az Árpád-kori magyarság körében, illetve az azt bizonyító történeti tények sora óriási szerepet játszott a 19–20. századi magyar görögkatolikusok önértelmezésének alakulásában. Különösen a millenniumi ünnepek atmoszférájában volt nagy jelentősége annak, hogy rámutathattak: a magyar nemzet története a bizonyíték arra, hogy a „magyarság” és a „keleti szertartás” nem egymást kizáró fogalmak. Az önértelmezésük útja tehát az egészen távoli múltból indult. Annak elfogadtatása a többségi társadalommal viszont valódi kálvária-útnak bizonyult.

A zarándoklat ugyan nem hozott teljes áttörést, s a Szentszék elvileg fenntartotta a szigorú tiltást, de a magyar görögkatolikusok ügyének kétségtelenül óriási szolgálatot tett. Az enyhülés jeleként értelmezhető az, hogy a római zarándoklat után Emidio Taliani bécsi nuncius (1896–1903) is – a már említett Nikolaus Nilles-szel egyetértésben – a kialakult nyelvhasználati gyakorlat hallgatólagos tűrését javasolta.⁹³ A Szentszék valóban ezt az utat választotta: az a döntés született, hogy a Szentszék nem ad választ a kormány és a zarándokok emlékiratira, illetve Firczák püspök enyhítést kérő levelére, s csak abban az esetben ad ki újabb állásfoglalást, ha az érintett püspökök és a magyar kormány részéről ismételt jelzés érkezik, vagy a görögkatolikus egyházakat veszélyeztető tendenciákról (szakadások, hitelhagyások) futnak be hírek. Ebben az esetben a Szentszék készen mutatkozott az érintett püspökök bölcsességére bízni a nyelvhasználattal kapcsolatos döntéseket és a kiadott magyar nyelvű liturgikus könyveket szakemberek által megvizsgáltatni.⁹⁴

93 Lásd: 208. számú dokumentum.

94 Lásd: 211–2012. számú dokumentumok.

Kétségtelen, hogy a Szentszéknek ez az álláspontja jelentős mérföldkő a görögkatolikus magyarok mozgalmának történetében. Róma természetesen nem változtathatott elvi álláspontján a liturgikus nyelvhasználat tekintetében. Ugyanakkor a bíborosoknak azt is be kellett látniuk, hogy a magyar nyelv használatát a liturgiában súlyos következmények nélkül képzelenség lett volna visszaszorítani. A súlyos következmények között pedig a skizma-veszély, illetve egy Rómától független magyar jellegű bizánci szertartású egyház létrejötte is felbukkant, mely bizonyos körök részéről nem nélkülözötte volna a szükséges politikai támogatást sem. A Szentszék kivárára épülő politikájában minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy XIII. Leó pápa a döntés meghozatalakor már 92 éves volt, s nyilvánvalóan földi élete és pontifikátusa végéhez közeledett. Ez 1903 júliusában be is következett, s a gyors konkláve eredménye azokat a várakozásokat erősítette, melyek az addigi irányvonal jelentős módosítását prognosztizálták. Szent X. Piusz pápa pontifikátusa valóban meghozza majd a magyar görögkatolikusok vágyainak legalább részleges teljesülését.

1903 nyarától már a magyar kormány is a váltásra készül, s abban a reményben készíti elő az úgynevezett Vatikán-akció⁹⁵ lépéseit, hogy azokkal új fejezetet nyithat a szentszéki-magyar kapcsolatokban. A magyar görögkatolikusok ügye így egy nagyobb „diplomáciai csomag” részévé válik, melyhez a Széll-, Khuen-Héderváry- és Tisza-kormányok is nagy reményeket fűztek. Ezeknek az 1905-ben kirobbant belpolitikai válság vetett véget.

---

95 A Vatikán-akció dokumentumai: 213–242.

Rövidítések:

ASV AES	Archivio Segreto Vaticano, Archivio della Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari, Vatikánváros
DAZO	Derzhavnyy Arkhiv Zakarpats'koi Oblasti, Beregszász
EPL	Esztergomi Prímási Levéltár, Esztergom
GKPL	Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza
HBmL	Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen
KFL	Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa
MNL BAZML SFL	Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaujhelyi Fióklevéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Budapest

DOKUMENTUMOK

1. Az ungvári jezsuita templom görögkatolikus székesegyházzá való átalakításakor felvett jegyzőkönyv részlete

Ungvár, 1778. május 29.

DAZO fond 151. opisz 1. nr. 2715. fol. 44v.

A Bacsinszky András munkácsi püspök és Jablonczy Ignác kamarai tanácsos közötti tárgyaláson rögzítik, hogy a görögkatolikus székesegyházzá átalakított templomban magyar nyelvű prédikációkat is kell tartani a városban élő magyar görögkatolikus hívek miatt.

Quoad duplices hac positione denotatos, nempe primarium seu dominicalem, et secundarium, seu festivalem concionatores sequentibus in meritoriam reflexionem assumi debentibus.

Quod quippe singulis dominicis diebus in hac cathedrali ecclesia relate ad populum, qui ex ratione hujatis tam remotivo in suburbio situatae, quam et pro mensura parochianorum numeri nimirum angusta parochialis ecclesiae ad hanc cathedralem ecclesiam copiosime confluxus est: concio indispensabiliter dici debebit: Quod non tantum in ruthena, sed etiam pro ratione frequentius occurrentium circumstantiarum, et parochianorum hungarorum lingua hungarica concionem servare oporteat.

2. Koptsay János esperes érvei a hajdúdorogi magyar-rutén és román parókia egyesítése mellett

Hajdúböszörmény, 1783. március 8.

GKPL I–IV–a. fasc. 7. nr. 29.

Koptsay János esperes a hajdúdorogi rutén-magyar és román parókia egyesítése mellett azzal érvel (második pont), hogy mindkét parókia hívei a köznyelvben a magyart használják, a templomi prédikáció nyelve magyar, illetve a szentgyónások és a haldoklók ellátása szintén magyar nyelven történik.

Humillimae reflexiones de conjunctione parochiarum Dorogiensium

Siquidem in oppido Hajdonicali Dorog ab antiquo duae parochiae fuerint, altera Hungaro-Ruthenorum, altera Valachorum, ex eo potissimum, quia olim parochi conjugati erant; nunc vero jam longo tempore Hungaro-Ruthenus coelebs esse soleat, Vlachus autem uxoratus, longe melius et salutaris esset, si hae parochiae in unam conjungerentur, sequentibus ex rationibus

1o. Benigno gratiosum intimatum excelsi Consilii Regii Locumtenentialis de data 14a Februarii 1782. nro 1139. parochialium proventum in Dioecesi Munkacsieni conscriptionem novam instituendam praecipiens, simul praecipit, ut parochiae vicinae sibi invicem conjugantur, ex qua conjunctione defectus curae animanorum consecutus haud praevideatur. Cum ergo vicinae taliter conjungi jubentur, multo magis.

2o. Conjunctionem hanc suadet, imo evincit unitas Ecclesiae ritus ac Loci, nec non identitas linguae vernaculae. Etenim tam apud Hungaro-Ruthenos, quam et

Valachos hic in Dorog sola lingua hungarica obtinet, hujusque solius usus est in comuni sermone inter incolas, in concionando item, et excipiendis confessionibus, ac providendis moribundis. Linguarum autem Ruthenicae, et Valachicae usus est solum in peragendis Divinis Officiis: sicque dum Parochus esset Ruthenus, Valachorum; dum Valachus, Ruthenum Capellanum servare posset ac deberet, qui Capellanus.

3o. Nullis oeconomicis curis, ac distractionibus impicitus, soli curae animarum intentus esset, ac ita ex hac conjunctione non defectus curae animarum, sed major fructus, et utilitas consequeretur, ac simul idem Capellanus aptior paulatim et habilior redderetur etiam pro publicis officiis.

4o. Conjunctione hac facta, et Capellano substituto coelibe, differentiae illae, quae quandoque hucusque inter duos Parochos jus ordinarium parochiale sibi vendicantes, intercedere solebant, penitus tollerentur. Et quia parochiarum conjunctio, ex intentione Regia eo fienda praecipitur, ut parochi honestius, decentiusque subsisterent hinc.

5o. Parochus unus Dorgiensis cum Capellano, post desideratam conjunctionem longe convenientius subsistere posset. Quia imo si comunitas aut lecticale in individuo, aut citra ullum aggravium fundi contributionalis ex comunibus beneficiis, quae possidet, seu in natura, seu in parata, quoniam fixo parochi solutionem auget, ad quod altiore auctoritate deberet disponi, etiam duos Capellanos alioquin utiles in tanto populo, servare posset. Accedit

6o Cum Cantor hujas nec domum, nec fundum intravillanum certum habeat, novam autem sumpt[...]¹sum et onerosum esset eriger ex defectu materialium domus cum fundo Parochi Valachorum, etiam Capellano vel pro casu adauctae solutionis [...]²subsistentia Capellani (camera alioquin distincta in domum [...]) hospitium praebitura, cederet Cantori.

Sign. Böszörmén, die 8a Martii 1783

3. Szákovits Bazil nagykállói esperes magyar nyelvű prédikációja az épülő napkori templom helyének megáldásakor

Napkor, 1794. április 20.

DAZO Fond 151. Opisz 5. nr. 883. fol. 10–11r.

Nintsen itt egyéb, hanem az Isten háza, s az Ég kapuja. Genes. 1. c. 28.

Moses 1. könyvének 28. része igaz, s igen rendes historiat ad előnkbe Jakob patriarcha felül eképpen: Elő hívá Isák Jakobot, s meg áldá őtet, s meg parantsolá néki mondván: Ne végy feleséget a Kanahan nemzetségből, hanem eredj, menny el Syriai Mesopotamiába az anyad atya házához, s onnét végy magadnak feleséget, Laban az anyád bátyja leányai közzül; Így tehát meg áldatván Jakob el indult Mesopotamiana s midőn a pusztában menvén el fáratt volna, nap enyészet után le nyugodott egy helyen, s vett a kövekből, mellek ott heverték, s fejje alá tévén azon helyen el alutt; És látá álmában egy lajtorját, melly a földön áll vala, s

1 olvashatatlan szórészlet

2 olvashatatlan szó

annak a teteje az eget érte; amelyen fel, s alá az angyalok jártak; a lajtorjára pedig az Isten támaszkodván, monda Jakobnak: a földet, mellyen aluszol, néked adom, s a te magodnak. Mikor pedig felébredett volna Jakob az álmából; mondá: *Bizony az Ur vagyok ez helyen és én nem tudtam; és rettegvén, úgy mond, melly rettenetes ez a hely; nintsen itt egyéb, hanem az Isten háza, s az Ég kapuja;* fel kelt pedig Jakob, s a követ, melly feje alatt volt, fel emelte jelül, s olajt öntött felül reája, s mondá: *Ez a kö, mellyet fel emeltem jelül, Isten házának hivattatik.*

Édes kedves keresztény kiseded napkori nyájam! Ezen igaz, s rendes Jakob patriarcha felesége után való fáratsága, tsudálatos álmódzása, s Isten házának jelül kö fel emelítése, ha jól meg fontoljuk e jelenvaló állapotunkat, éppen mi reánk tökéletessen illenek.

Nem de nem keresztény kiseded nyájam! Miólta ezen a világi pusztában bujdosunk, s a mennyei lelki jegyességünket Krisztus Urunkat keressük, t.i. örök nyugodalmunkat, s üdvösségünket; hányszor fáradoztunk poenentiát tartván vétkeinkért, éhező lelkünkben Krisztus Urunk valóságos Szent Teste, s Vére fel vételével vastagítottuk? Hányszor bágyat, fáratt, el lankat fejünk alá köveket Jakob patriarkával tettük, s arrul álmództunk miképpen Jakob patr. példája szerint, fejünk alól fel vegyük a követ, s emeljük fel jelül Isten házának? De mi ezen álmunkból szerentséssén fel ébredtünk e mai napon, s mondhatunk már Jakob patriarkával: *Bizony az Ur vagyok ez helyen; nintsen itt egyéb, hanem az Isten háza, s az Ég kapuja.*

Kellyünk fel tehát oh! édes kedves keresztény napkori kiseded nyájam! Kellyünk fel, modván, nagy örömmel, vigassággal, zengedezéssel, ne álmódzunk immár, hanem amit Jakob patriarka tsak a természet törvényétül fel indítván fel emelé a követ jelül, olajt öntvén reája; emeljük fel mi ma, már a Szent Lélek malasztjával meg világosított lévén akövet jelül; hogy *ez Isten háza, s az Ég kapuja,* s a Szent Lélek olaját öntsük reája, a vitézkedő napkeleti Anyaszentegyházunk rendtartása szerint, s írjunk reája: *Ez a kö, mellyet fel emeltünk jelül, Isten házának hivatik.*

De vajon keresztény napkori kiseded nyájam! miképpen mérészlünk, úgy szólván idegen földön, s más birtokán az Urnak követ jelül felemelni? miképpen bátorkodunk az Urnak oltárt építeni más földén? Igaz az; ezen földtül idegenyek vagyunk; de valamint Jakob patriarka a Mesopotamiai idegeny pusztában bátorkodott jelül követ az Istennek fel emelni; ugy éppen ezen idegenységből ki vett bennünket ama Isten hajlékát szerető; ama nagy kegyelmű, nagy érdemű Tekintetes Nemes Vitézlő Kállay Kállay Ferencz Ur, Tekintetes Nemes Szabolcs Vármegyénknek érdemes tagja; Nemes Vármegyénknek dicsőséget emelő oszlopa; Isten házának eröss istápjja; mindeneknek bölts tanácsadója, amidön örökössen ezen helyet olly meg határozás alatt ki atta, hogy örökössen birhassátok tellyes szabatsággal. Melly kegyessen ki adattatott Isten házának való helyét a nagy Méltóságú Batsinszky András munkácsi püspökünk Eö Excellentiája Ungvaron költ 16. Szent György havának napján, s hozzánk botsátott levelében helyben hatta, s approbalta.

Nincsen tehát egyéb hátra keresztény napkori kiseded nyájam! hanem először *magasztaljuk az Isten nevét, s adjunk hálát az Istennek ajakunk szózattjával; söt tellyes szívvel, s szájjal ditsérjük, s áldjuk az Ur nevét* (Eccl. 39,20), hogy ki mutatta nekünk ezen jóteteményét.

Azután; miglen egy csep ájtatos keresztény vér lobog bennünk; miglen pihegedel bennünk a Lélek, örökké való hálaadó szívvvel emlékezzünk meg ezen fellyebb említett, s érdeme szerint titulált nagy patronusunkrul, emlékezzünk meg ez fő pártfogonkrul, valahányszor ezen helyyre lépünk; emlékezzünk meg felöle, valahányszor benne imátkozunk; az én kötelességem ugyan leszen ezen helyyen Krisztus Urunk keserves kinszenvedését példázó, s ábrázoló, tülletek építendő oltáron vér nélkül való áldozatott az Urnak bé muttani a patronusunkért; a ti kötelessétek pedig leszen kérni a Mindenható Ur Istent, hogy minden mennyei, s földi áldásoknak árja szállyon tekintetes uri házára; éllýék sok számos esztendőkig egészségben, békességben; virágozzanak, s ágazzanak az ő magzati; hólta után pedig az örök elhervadhatatlan mennyei coronát nyerje el.

Tínéktek pedig kívánok, amit el kezdettétek szerentséssen végeztessétek. Amen.

4. Kritsfalusi György előszava a magyar nyelvű liturgia-fordításhoz

Ungvár, 1795. [november 30.]

KIADVA: SZTRIPSKY HIADOR: A görög liturgia legrégebbi magyar fordítása. 1795, in: Szabó Jenő: *A Görög-Katolikus magyarság utolsó Kalvária-útja 1896–1912*, Budapest 1913, 467–468.

Nagy Méltóságu Kegyelmes Uram!

Nem kételkedem én, hogy nagy számmal légyenek, a' kik Excellentiádnak e' mai napon szivekből örvendeznek, hogy Excellentiád e' napot szerentséssen ülheti; de engedje meg Excellentiád, hogy én-is szivemből mondhassam, hogy ezen örvendezők közzül vagyok egygyik, a' kinek szerentséje vagyon, Nemzetinek olly Nagy Nemű Lelki Fő-Pásztorát tisztelni, a' ki a Vallás tellyes volta kitapogatására nézve sem a' költségnek, sem a' fáradságnak éppen tellyességgel semmit sem enged-meg. Ezen Excellentiád szivbéli buzgósága tehát leg-főbb és leg-első oka, hogy ezen: Görög Anya-szent-egyház Liturgiája nevet viselő Isteni Tiszteletnek Magyarra lett fordításához fogtam, más oka pedig az, hogy nem tsak a' miólta ezen Ungvár várossábann szerentsém vagyon lakni, hanem máshelyüt-is némelly jóakaróimtól ezen Munkának fel-vállalására minden módon ösztönöztettem. Melly munkához végre, ha bár félelemmel is, hozzá fogtam, és azt, ha szintén talán tán tétovázva-is, végre hajtottam, bizonyos lévén benne, hogy ha nem kedvére-is, leg-alább kedvetlenségére bizonyoson nem fog-lenni Excellentiádnak.

Ezen tsekély igyekezetemet tehát, mint munkáim első zsengejét bátorkodom Excellentiádnak mai napon, midőn Nagy-nemű Neve Szent Pátronussának napját üli, mint Nemzetem Lelki Fő-Pásztorának mély, 's alázatos tiszteletem zálogául béajánlani, de nem más, hanem tsak azon okból egyedül, hogy Kegyessége szerént ne a' dolgot, melly Excellentiád előtt nem ujság, hanem egyedül az igyekezetet Méltóztassék Excellentiád kegyes gráziájába fogadni. Légyenek ezen szívet meg-ható könyörgések a' Felséges egy örök Isten előtt olly hathatósok, hogy Az engedje meg Excellentiádnak Nagy-nemű Nevenapját a' Haza, 's a' Király hasznára, úgy Nemzetünk boldogíttatására több számos esztendők el-forgása alatt-is vidám, fris

és kívánt egészségben, testi s lelki boldogságban elérni, végre pedig kedves nyájával egygyüt a' minden nap vér nélkül fel-áldoztatni szokott Báránnyhoz eljutni. A' ki is midőn ezeket tellyes tiszta szivből kívánom, vagyok Excellentziádnak alázatos szolgálja:

Kritsfalusi György

Ungvári Gimnáziumbéli Magyar nyelv Tanító.

5. Hajdúdorog magisztrátusának levele Kerekes Demeter parókushoz a magyar nyelv iskolai tanítása tárgyában

Hajdúdorog, 1834. január 4.

GKPL IV–2–a. 1/1834.

KIADVA: UDVARI ISTVÁN: *Vasvári Pál családjáról, személyéről*, Tiszavasvári 2003, 54–56.

Tisztelendő Vice Esperes s helybeli Director Ur!

Nem lehet kétségbe hozni, hogy szentebb kötelessége az atyának mind nemzői, mind polgári tekintetben kisdedeik nevelésén nintsen – a kötelességgel költsönös viszonyban állván az is önként következik, hogy ha gyermekeink mindkét elébb idézett tekintetű nevelésének pontosan megfelelni akarunk, kétségen kívül való jussunk van, valamint egy részről megkívánni azt, ami e szempontban a célra jutáshoz eszközül, úgy másrésztől elmellőztetni azt, ami akadályul szolgál. Innen indulván el, minek utánna naponként vérzőbb szivvel tapasztaljuk, hogy gyermekeink, kiknek nevelése sikeresbitésére mi tsak akkor is, midőn az oktatói elébb 20 forintokból álló fizetéseket tetemes áldozattal 200 forintokra emeltük, nem hogy a nevelésbe elő haladnának, sőt inkább a neveltlenség és tudatlanság sűrűbb homályiba burkoznak, el nem mulaszthatjuk, hogy e részben bennünket legérdekesebben sújtó fájdalomunk s meglegedetlenségünket nyilvánkinejelentsük. E nevelés hátra maradtának okát pedig mi nem éppen annyira nevelőink (bár ha azok eránt is tetemes kifogás van) alkalmatlansága, vagy szorgalmatlanságában, mint forrón szeretett nem tsak nemzeti, hanem egyszersmind anyanyelvünk vétkes elmellőzésében keressük, s nem győzünk eléggé tsudálkozni, mint lehet az, hogy amidőn naponkint nevedőbb örömmel szemlélnünk kell, itt ott kevésbé elélt nemzetiségünk szendergő alkonyodásából való gyors ébredését, nekünk mintegy az ébredzőknek uttját elállólag nemzetisedésbeni öröm részvét nélkül hanyatlani kell. Szégyellenénk, ha valaki bennünket azon méltó szemrehányással illetne, hogy mi a nemzetisedés szántsándékos gátlói vagyunk, pedig szembetűnőképpen száműzve lévén nemzeti nyelvünk, vallyon nem egyenesen azon elviselhetetlen szemrehányás terhe alá esünk é?

Tsak kevésbé ez előtt szivömlendezéssel hallani lehet-e anyaszentegyházunkban miként ditsőítették gyermekeink elméjének valósággal az Istenhez való felemelésével magok is, mások által is érthető anyai nyelveken az Urat, s buzgó énekeikkel miként egyesített az ájtatoskodó nép buzgalma is! Mind ez az öröme fakasztó szokás, már most fonákká lett, s az elébbeni forró buzgalom érthetetlen pusztá hanggá vált!

Azt lehetne talán itt mondani, hogy nem más mint vallásunk nyelve váltotta fel a nemzetit. Szent vallásunk nemzeti nyelvünk száműzője nem lehet, s mi elégségesnek látjuk, ha egyházi személyeink az isteni szolgálatot vallásunk nyelvén viszik véghez. Gyermekeinkre nézve pedig csak akkor lenne üdvesség és hasznos azon nyelv, ha annak szó vagy is inkább betű szeréni esmerettségével egyszermind értésére is eljuthatnának, melly azonban ellenkezőleg lévén az érdeklött nyelvet nem másképpen, mint gyermekeink korábbi fejledezése s művelődise sok tekintetü akadályát tekintjük. Azért mi azt kötelességünk, s ezzel elválhatatlan viszonyban álló jussunk szerént elmellőzni kívánván, hivatalos tisztelettel kérjük, a tisztelendő Vice Esperes Urat, mint kebelbeli Nemzeti, ha ugyan diszes czimzetére érdemes, Oskolánk helybeli igazgatóját, hogy valamint az oskolaházakban úgy a közönséges Isten házában is általányosan gyakorlandó nemzeti nyelvünk eránt, nehogy mi e részbeli méltó jussal megkívánható közös óhajtásunk eszközésébe is tulság és szélsőségekre fakadni kintelenitessünk, az illető oktató személyeknél a szükséges intézeteket megtenni méltóztasson.

Költ Hajdu Dorogon az 1833-ik esztendő december holnap 30-ik napján tartatott tanátstülséből.

Nemes Szabad Hajdu Dorogh Várossának magistratussa.

Az irat külzetén:

Nemes Szabad Hajdu Dorogh várossa magistratussától.

Tisztelendő Kerekes Demeter Vice Esperest és helybeli Parochus Urnak, mint szinte helybeli nemzeti oskolánk igazgatójának hivatalos tisztelettel.

Hivatalosan L. S.

Hajdu Dorogon 1834. január 4.

6. Kerekes Demeter hajdúdorogi parókus levele a városi magistrátusnak

Hajdúdorog, 1834. január 8.

GKPL IV–2–a. 1/1834.

KIADVA: UDVARI ISTVÁN: *Vasvári Pál családjáról, személyéről*, Tiszavasvári 2003, 57–61.

Nemes Magistratus!

A nyelv egyik fő kincse lévén a nemzetnek, kétség kívül minden polgárnak ki a nemzetesthez tartozik, annyival inkább azoknak, kik köröknél fogva a nemzet közjavanak előmozdítására bármelley csekély részben is befolyással lehetnek és lenni tartoznak legszentebb kötelességök nem csak megőrizni a hazának e drága kincsét, hanem annak csinosbulásán, emelésén, és gyarapításán tellyes erejeből dolgozni is. Ezt senki nálamnál se jobban nem tudja, se mélyebben nem érzi. Ugyanazért, ha a gondviselés idegen ajkuak közébe vezetett volna, ugy érzem, hogy édes anyai nyelvünk, mellyet már csak hazám eránt való tiszteletből is legszivesebben beszélek, bennem egyik buzgó apostolat szemléte volna; ámbár az előkerülhető körülményekre nézve mostan sem tekintem magamat ezen kötelezéstől, mellynek tellyesítése nekem különben is olly édes, egészen feloldozva lenni.

Eképp érezvén, s tiszta lélekkel vallhatván azt is, hogy eddigelő minden tehetségeimet, sőt- öndicsekvés nélkül legyen mondva vagyonomat és egészségemet is híveim közjavanak, s ezek között kisdedeink czélerányosabb neveltetésének kieszközlésére feláldozni legszebb örömömmek tartottam, valóban igen sajnosan esik hallanom, mintha városunkban én lennék gátlója hazai nyelvünk csinosbulásának, a nemzetisedésnek s ezáltal ifjaink rendesebb nevelődésének. Melly legérdekesebben sujtó sérelmem csak az a gondolat enyhíti néminemüképpen, hogy e balhiedelem – vagyis minek nevezzem legszelidebben, – tán a körülmények és a dolgok mibenléte hibás feladásának és félreértésének következménye légyen. Mert másképp fel nem érhetem, miképpen mondhatná a Nemes Tanács nemzeti nyelvünket számüzve lenni egy olly helyről, hol az szerte körül virágzik, hol kicsin, nagy öreg, ifjú, úr, szegény egyedül is kirekesztőleg azt beszéli, – számüzve egy olly ifjúságnál, egy olly oskolából, hol kikivévén egyszer napjában egy pár könyörgést és egyszer egy hétben egy pár éneket, minden nemzeti nyelvünkön folyt.

Mind emellett habár azt nem mondhatjuk is, hogy gyermekeink mindinkább a nevetlenség és tudatlanság sűrűbb homályiba burkoznak, mert ez ellen tetleges bizonyságok állanak: azt mindazonáltal csakugyan kénytelenek vagyunk megvallani – fájdalommal megvallani, hogy gyenge csemetéink nevelése és oktatása, minden erőlködéseink mellett sincs olly karban, miveltsége nem áll olly fokon mellyen állania kellene és ha akadályok nem volnának, állania lehetne is. De ne a nyelvben, ne a nevelőkben keressük ennek okát; mert ama helyén van, ezek pedig illő felügyelés és útmutatás mellett munkálkodnak amiképpen munkálkodhatnak. Ám éppen itt a kútfeje a rossznak, hogy a tanítók minden szorgalmok és egészségök veszedelmeztetése mellett sem telyesithetik úgy, amint kívántatnék kötelességeiket a szűk, a legcsikorgósabb hidegben is fületlen és mindenképpen alkalmatlan oskolaházban. – De én erről most nem szólok. Ugyis minden eddig e részben telt rimánkodásaim, esdekléseim üresen hangzának el, s fáradozásim s áldozatimnak sem látom sikerét. Hallgatok tehát, várván egy netalán következő boldogabb üdötől. De hogy a tárgyra visszatérjek, bővebb felvilágosítás végett jelentem, hogy az ifjúság által soha sem tartatik kirekesztőleg oroszul az éneklés, hanem mindig felváltva, magyarul és oroszul, s különösen oroszul olly énekek szoktak többnyire előadatni, mellyeket a nép nem csak tud, hanem a maga ájtatoskodásainál is örömet és szivbuzogva énekel. Oskoláikban pedig csupán csak a reggeli tanítás előtt mondatik oroszul az imádság egyébkor mindég magyarul, mellynek következése az, hogy három száz és több növendékeink között egy sem találhatik, ki magyarul nem tudná az imádságokat, ámbár többnyire az oroszot is tudják, és vallyon vétkes dolog é ez? Egyébaránt az orosz olvasásra csak azok taníttatnak, kik szülőik kívánságoknál fogva ennek tanulására magokat önkényt elhatározzák. Azonban e rend behozatalának dücsőséget nem akarom én magamra ruházni; nagy érdemű előzőimet illeti az, kiknek én csak nyomdokit követem. Én legalábbis, itt létem alatt, még eddig fontosabbak által lévén elfoglalva, e részben, úgy szólván semmi változtatást nem tettem, sőt inkább híveim búzgóbb ájtatoskodásainak tekintetéből némellyeket a szokott ájtatosságoknál, amennyire hatalmamban lenni véltem, magyarul szoktam előadni, és mégis hallanom kell, hogy: „mindez... már most fonákká lett.” –

Egyébaránt oskoláinkban, és ifjainknál az orosz nyelvnek e részletes gyakorlása a többi tárgyaknak tanítását és így ifjainknak kifejlődésüket tellyességgel nem akadályoztatja, amint láthatni ezt a kiszabott és a tanítóknak kiadott rendtartasból (használ pedig legalább annyiban, hogy akiket közülök az isteni gondviselés papi hivatalba határozott, legalább egészen idegenek nem lesznek az orosz nyelvben, mellynek tudása e hivatalban megkívántatik). De különben is, ezen gyakorlást a megyebeli rendelések határozzák el, mellyeknek, hogy mi alattvalók felsőbbjeink eránt tartozó hódolatból pontosan engedelmeskedünk, nekünk, úgy hiszem, senki józanon vétkül tulajdonítani nem fogja.

Ezekből látni fogja a Nemes Tanács, hogy az orosz nyelvnek oskoláinkból és szentegyházunkból való végképpeni kiirtása nekem hatalmamon kívül fekszik, mert oskoláink felsőbb felügyelet alatt állnak, a külső isteni tiszteletek elintézése pedig, mellyhez tartozik az éneklés, egyenesen a püspöki hatalomtól függ. Hogy pedig e dolog merő akaratlanságnak ne tekintessék, ezennel ígérem, hogy a Nemes Tanácsnak kinyilatkoztatott ebbéli közös óhajtását az illető felsőségnek feljelenteni, s az onnan veendő utasítás szerint a dolgot elintézni el nem mulasztom. Így tehát legalább részemről nem fogok okot szolgáltatni semmi túlság és szélsőségekre vala fakadásra, mellyet ugyan különben sem gondolnék következhetőnek, mert ámbár olvasom, de magammal el nem hitethetem, hogy egy a rend és törvény oltalmára rendelt tisztviselőség valaha cselekedeteiben, túlság és szélsőségekre vetemednék, ami a rend és törvény határain mindenkor túl vág. Ezeket a közelébb elenyészett évi december 30-káról hozzám intézett hivatalos levelére szerencsém lévén válaszolni, illő tiszteletem kinyilatkoztatása mellett maradok. H.(ajdu) Dorog 8-dik Január 1834.

Nemes Tanácsnak kész köteleességü szolgálja
Kerekes Demeter
helybeli parochus és Oskolai Igazgató

7. Zemplén vármegye levele a Hajdú Kerülethez a magyar nyelv iskolai és templomi használata tárgyában

Sátoraljaújhely, 1841. március 15.

MNL BAZML SFL IV. 2001/h. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214–1850 (1898). Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850. 1841: 264. cs. Kis- és közgyűlések iratai. Loc. 345. No. 172. Másolat

KIADVA: UDVARI ISTVÁN: *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődés-történelmi tanulmányok*, Nyíregyháza 1994. 243–244.

Szabad Hajdu Városok Kerületének!

A hazai nyelv mívelése hogy főrugója a nemzetiesedés előhaladásának, ezen alapos állítás bővebb fejtegetését szükségtelennek látják a megye Rendei, s amelly lelkesedéssel vették e részt a Törvényhozó Testnek is országgyűlésileg a Haza legkegyelmesebb Attya jóváhagyásával lett gondoskodását, annyira borzadva értették meg az illető munkácsi megyés püspök Méltóságának éppen a Népinevelés

tekintetében írott levele következésébe történt annak bejelentését, hogy a Szabad Hajdu Kerület kebelébe Dorog várossába ezen cél letiprásával az egyesült görög vallást tanítók mind az isteni tiszteletökben eddig gyakorlott hitszónoklatok és énekek mind pedig egyéb tanulmányok magyar előadása helyett az Orosz szláv nyelvet hozták be és a magyarnak született növendékeket jövődő polgári létük nagy veszteségével valóba botránkozólagon olly nyelv tanulására szoritják, mellyet átallyában nem is értenek.

Szükségesnek látták a Megye Rendei a Nemes Kerület figyelmét felszöllítani és hazafiuí bizodalommal megkérni: hogy ennek valósága esetébe a Nemzet illy nagy sérelme azonnali orvoslására hathatósan intézkedni és a Honn eránt a hajadonkorban eléggé bizonyított bizodalomnál fogva is olly sikerrel rendelkezni legyen szives: hogy a szláv nyelvnek elhatalmahatása ellen jövődőre is biztos gát vettesse, ezt kívánja a 840-ik VI-ik törvény, de parancsolja a Haza eránt tartozó Szeretet is.

Költ 1841-ik esztendei Böjtmás hava 15-ik napján S. a. Ujhely várossában folytatott Közgyűlésből.

8. Hajdúdorog városának levele a Hajdú Kerületnek

Hajdúdorog, 1841. március 23.

MNL BAZML SFL IV. 2001/h. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214–1850 (1898). Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850. 1841: 264. cs. Kis- és közgyűlések iratai. Loc. 346. No. 406. (1100/1024.) Másolat

KIADVA: UDVARI ISTVÁN: *Ruszinok a XV/III. században. Történelmi és művelődés-történeti tanulmányok*, Nyíregyháza 1994. 245–246.

Tekintetes Főkapitány Úr!

Tekintetes Nemes Zemplén Vármegyének a Tekintetes Hajdu Kerülethez intézett, s Tekintetes Fő Kapitány Úr által fojó évi Tavasz hó 24-ről 185 szám alatt nyilatkozás végett velünk hivatalosan közlött abbéli levelére, mintha Városunkban az egyesült görög vallást tanítók, mind az isteni tiszteletökben addig gyakorlott Hitszónoklatok és énekek – mind pedig tanulmányok Magyar előadása helyett az orosz-szláv nyelvet hozták volna be, s ezáltal a született magyar Növendékeket jövődő polgári létök nagy veszteségével s a Törvény megtapodása és Hazaszeretet megtapodásával olly nyelv tanulására szoritának, mellyet általjába nem is értenek – a kívánt Nyilatkozást következőkbe terjesztjük elő.

Valamint mélyen tiszteljük Tekintetes Nemes Zemplén Vármegyének a Nemzetiesedés és Nemzeti Nyelv előmozdításában kitüntetett azon buzgolkodását, minél fogva e részbeli gondoskodását saját keblén tul is kiterjeszti ugy más részről mélyen érezzük azon gyanusitást mely ezáltal nem csak hitfelekezetünk szellemirányába, hanem magára közvetlenül ugyan a kebelbeli – közvetve pedig a Kerületbeli Kormányzás éberségére is hárul. S meg nyugvásunkat csak abban

találjuk, ha a dolgot hivatalos tekintetünk kezeskedése mellett úgy felvilágosíthatjuk, hogy annak minden gyanú alá vett árnyék oldalai elenyésszenek.

Ennélfogva ünnepélyesen kinyilatkoztatjuk, hogy azon előadás mintha városunkban a hitszónoklatok, és iskolai Tanulmányok orosz szláv nyelven adatának elő teljességgel nem igaz – ez nállunk soha nem történt s nem is történik, s hogy az esmeretes felmondattal éljünk „Míg Magyar él Buda áll” nem is fog történni, s ezt egy átjába magyar ajku nép terület és született magyar növendékeknel feltenni is talán képtelenség: igaz ellenben, hogy iskoláinkban, az orosz betű ismerés, olvasás, némely közönséges imádságok és éneklésre a növendékek tanítottak: de ez csak az egyházi szertartások tisztább felfogása – különösen pedig az ének tanítás – azért történt, hogy a különben magányos egyházi éneklő egyszerű, gyakran igénytelen hangját többeknek kísérni, s ezáltal az Isteni tiszteletet sziv emelőbbé, innepélyesebbé tenni lehessen. Nem tagadhatni ugyan, hogy ezen irány koronként tulnyomósággal is kezdett birni, mint történt ez az 1833 és a legközelebb elenyészett években is, de figyelmünk mindenkor ébren volt, és valamint először a tapasztalt tul nyomosság iránt hivatalosan felszólalni el nem mulattuk, úgy utóbb annak az iskolai tanítás rendszere oly módon lett megállapításával, hogy abból minden orosz tanítás átjába számüzesség végképp gátat vetni nem késtünk, a miután e részben illető helybeli lelkészeink részéről nem tsak semmi nyilvános ellenzésre nem találtunk, sőt Magyar Nemzeti Nyelvünknek az egyházi szertartások körébe is leendő felvétele iránt táplált óhajtásunkat tetleges következesekkel sikerülve látjuk, de különben azt is tudjuk, hogy a Keleti Anya Szent Egyház világosságot szerető tanítványja azt tartja, hogy körében minden egyházi szertartásokat még a Mystériálékat is azon nyelven végezni lehet, mit a Nép ért, s hogy ez így nincsen egyedüli oka tsak a szertartást illető könyvek országos költségeket kívánó ujdonyomatása, hogy sem hitfelekezetünket, sem egyházi személyünket az orosz szláv nyelv szándékos terjesztés elvszerint – sem minket édes Anyai Nyelvünk iránti közömbösség, hidegség, vagy csak figyelmetlenség gyanuja távolrul sem terhelhet, nyugodt lélekkel állítani, s büszke öntudattal mondani merjük, hogy bár hitvallásunkra nézve ugyan oroszok vagyis tulajdonképpen egyesült görög szertartásuak – mindazonáltal testestül, lelkestül szint olyan magyarok vagyunk, mint a Római Katolikusok, Reformátusok vagy Evangélikusok, bár vallásuk Római, Helvét, vagy Ágostainak neveztessek.

Ezek így lévén reményljük, hogy Tekintetes Nemes Zemplén Vármegyének irántunk táplált aggodalma Valamint a Tekintetes Kerületnek is e részbeni különös rendelkezése szüksége elenyészik. – Miért is jelenlegi nyilatkozásunkat Tekintetes Nemes Zemplén vármegyének megküldeni kérjük.

Többire teljes tisztelettel maradtunk. Tekintetes Fő Kapitány Urnak alázatos szolgálái st.

Dorog Város N.N. Közönsége.

Költ H.Dorogon az 1841.-ik év Tavaszi utó 23-án tartott gyűlésünkből.

Az irat külzetén:

Hajdu Dorog Város közönségétől. Tekintetes Nemes Nemzeti és Vitéz Pály Gábor Urnak a Tekintetes Nemes Hajdu Kerület Nagyerdemű Főkapitányának teljes tisztelettel.

9. A Hajdú Kerület levele Zemplén vármegyének a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítása tárgyában

Hajdúböszörmény, 1841. június 14.

MNL BAZML SFL IV. 2001/h. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214–1850 (1898). Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850. 1841: 264. cs. Kis- és közgyűlések iratai. Loc. 346. No. 406. (1100/1024.) Eredeti

KIADVA: UDVARI ISTVÁN: *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődés-történeti tanulmányok*, Nyíregyháza 1994. 244–245.

Tekintetes Nemes Zemplén Vármegye Nagy Méltóságú Méltóságos Fő Tisztelendő Tisztelendő Tekintetes Nemes Nemzetes És Vitézlő Rendeinek.

Folyó évi Böjtmás hava 15-ről 190.sz.a. hozzánk utasított hivatalos levelükben az iránt szólítván fel bennünket Kegyelmesség Nagyságtok Kigyelmetek, hogy a mennyiben előttük az jelentetett volna be, hogy kebelbeli Dorog városunkban az Egyesült Görög szertartású Tanítók, mind az Isteni tiszteletökben eddig gyakorlott Hitszónoklatok és énekek, mind pedig Tanulmányjok magyar előadása helyett, az orosz szláv nyelvet hozták volna be – ennek valósága esetében a Nemzet illy nagy sérelme azonnali orvoslására olly sikerrel rendelkezénék, hogy a Szláv nyelv alkalmazhatása ellen a Törvény- és Haza szeretet kettős parancsánál fogva jövendőre is biztos gát vettessék.

Van szerencsénk Kegyelmességetek, Nagyságtok Kigyelmeteknek Dorog Város Tanácsa és Közönségének e tárgyban hozzánk beadott hivatalos kérelmét ezennel által küldeni. – Ebből valamint mi örömmel, ugy kegyelmességetek nagyságtok kigyelmetek nyugottan fogják kiérteni, hogy a vád mely ugy az érintett Egyház és Egyházi Közönség Szellem irányát, mint ezen kerületi Kormányzás Éberségét a Nemzet Nagy szerű érdeke ellenében meg bocsáthatatlanul terhelheté – oly színben mint elő állított – alaptalan.

Ami azomba figyelműnket e tárgynál magához mint egy leláncoló, azon a Dorog Város Tanácsa és Közönsége imént felidézett jelentésében foglalt előadás – miszerint a Keleti Anya Szent Egyház tanja, azt mondatik tartani, hogy körében minden egyházi szertartásokat, még a misszériálékat is azon nyelven lehet kifogalmazni, mit a nép ért, és hogy ez ekkoráig így nem történt egyedüli oka csak az Egyházi Szertartásokhoz tartozó könyvek országos költségeket kívánó ki nem nyomtatása – miután e tannak valósága felől jelen köz gyűlésünkben személyesen is jelen vót Dorogi Főesperes Ur igazolása szerént is bizonyosokká lettünk, miután továbbá meg lennénk győződve á felől, hogy á Magyar Nemzeti Nyelv előmozdításának egy-egy hatalmasabb eszköze alig lehet mint ha azzal való élés, az Egyházi szertartások körébe is felvételük, s így annak esmérete mintegy á lelki szükségek ki elégitése eszközévé válik – két kézzel kívánjuk meg ragadni mi az alkalmatosságot mely bennünket a nemzetisedés érdekében illy nagy szerű célra vezethet ugyan azért elhatároztuk, hogy mi magunk részéről azon országos költségeknél mik a végre meg kívántatandót lennének arányos viselésére minden pillanatban készek vagyunk, s ennél fogva e tárgy országos indítványozását is jövő Ország Gyűlési Utasításaink sorozatába előlegesen feljegyeztettük. Miután pedig

igen-igen tudnánk azt, hogy az eféle országos indítványokat, létre csak országos pártfogás érlelhet, ez iránt az Ország minden Megyei és Kerületi Törvény hatóságait hazafiui bizodalommal fel szállítatni rendeltük.

Mit á midőn ezennel Kegyelmességték Nagyságtok Kigyelmetekkel is tudatnánk azon reményünket nyilatkoztatjuk ki, hogy említett indítványozásunk Kegyelmességték Nagyságtok Kigyelmeteknél, mint á kiket á nemzetiesedés iránti hazafiui buzgalom különösen lelkesit, és akiket e tekintetben legterjedelmesebb érdekek is övedzenek körül, nem csak viszhangra: de hathatőbb gyámolításra is fog találni

Ákik egyébiránt szives jó indulatjokba ajánlottak maradtunk:

Kigyelmességték Nagyságtok Kegyeteknek

Költ az 1841-ik évi június hó 14. s több napjain H Böszörményben tartott közgyűlésünkből

Kész kötelességü szolgálai, a Hajdu Kerület

10. Zemplén vármegye levele a Hajdú Kerületnek a magyar nyelvű liturgikus könyvek kiadása tárgyában

[Sátoraljaújhely], 1841. augusztus 21.

MNL BAZML SFL IV. 2001/h. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214–1850 (1898). Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850. 1841: 264. cs. Kis- és közgyűlések iratai. Loc. 346. No. 406. (1100/1024.) Másolat

A Szabad Hajdú Kerületnek

Hazafiúi meleg részvétellel értették meg ezen Megye Rendei a Szabad Hajdú Kerület f.e. Sz. Iván hava 14 napjáról a 912 sz.a. vett válaszából, hogy azon felszólamlás, mintha kebelbeli Dorog várossában az egyesült görög szertartású tanítók az orosz szláv nyelvet hozták volna be az eddig gyakorlott magyar előadások helyett, nem alapos, sőt miután az nyilvánitattna, hogy a Keleti Anyaszentegyház tanja szerint körében minden szertartások még a Myszeriálék is olly nyelven szolgáltathatnak ki, mit a nép ért, s ennekelleni tellyesítési egyedül az egyházi könyveknek országos költséget kívánó ki nem nyomtathatása hátráltatta, örömmel karolák az alkalmat, hogy a nemzetiesedés ezen fő rúgója Ország Gyűlésileg mozositasson elő, ezt tehát az odatartozó tárgyak sorrába ígtatni és közelebbi alkalommal előmozdítani rendelték.

Mellynek viszont szives közlése mellett sat.

Kelt 1841ik Kisasszony hava 21ik napján, Köz Gyűlésből, sat.

11. A Hajdú Kerület követeinek utasítása az 1843/44. évi országgyűlésre a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítására vonatkozóan

Hajdúböszörmény, 1843. április 18.

HBML IV. A. 502. c. 5.

Kiadva: NYAKAS MIKLÓS: *Hajdúvárosok a magyar diétán, 1792–1848*, Hajdúböszörmény 2002, (Studia oppidorum Haidonicalium, VIII.) 302.

11er A' szellemi érdek közt első a' nemzetiség, 's azzal elválhatlan kapcsolatban lévő magyar nyelv. Sürgessék tehát hogy a' királyi hitlevél országgyűlési meghívó levelek, királyi előadások, válaszok magyar nyelven adattassanak ki, a' törvénycsupán magyar nyelven szerkeztessék, a' tanítás magyar nyelven legyen népiskolákban (más nyelvbéliel közt is), a' magyar nyelv rendes tanítmánya szakká tétessék; a köz igazgatás minden ágaiban egyedül csak magyar nyelv használtassék. E' törvény Horváth és Tóth országokra is, a mennyiben törvényhozás és közigazgatás tekinteteiben a' közös törvényhozással 's kormányzással érintkezésbe kell jönni, terjesztessék ki. Az ország határán belől lévő minden egyházi székek, és hivatalok, a magyar kincstár, minden törvényhatóságok, köteleztessenek, hogy dolgaikat magyarul vigyék, magyar pecséttel éljenek, az Erdély és Magyarországi bányákban a pénzek magyar címerrel és körírással veretessenek. E' pont alá sorozható a' Kerületnek azon indítványa is, melly szerint ohajtaná hogy az orosz szláv nyelven írtt egyházi szertartást tárgyazó könyvek magyarra fordíttatván, országos költségen nyomtassanak, hogy így az orosz szláv népek annál bizonyosabban meg magyarosodhassanak, olly helyeken pedig, hol a' népesség magyar nyelvű, az Isteni tiszteletben értelmesebben, buzgóbban részt vehessen.

12. Draveczy Alajos zempléni követ felszólalása az 1843/44-es országgyűlés alsótáblájának XI. kerületi ülésén a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítása tárgyában

Pozsony, 1843. június 3.

KIADVA: *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*, Szerk.: Kovács Ferencz, Budapest 1894. I. kötet. 261.

Draveczy (Zemplén megye): Ki kell mondani a törvényjavaslatban, hogy a magyar nyelv diplomatikai állásba helyeztessék. Továbbá [követ]utasítása nyomán az egyesült ó-hitűek vallási könyveit magyar nyelvre fordíttatni kéri.

13. Pély-Nagy Gábor hajdú kerületi követ felszólalása az 1843/44-es országgyűlés alsótáblájának XII. kerületi ülésén a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítása tárgyában

Pozsony, 1843. június 6.

KIADVA: *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*, Szerk.: Kovács Ferencz, Budapest 1894. I. kötet. 264.

Péli Nagy (Hajdú kerület): Szinte Pest mellett nyilatkozik. Előterjeszti egyúttal, miként kerületében van egy község, melyben mintegy 9000 orosz vallású

magyar van s noha oroszul nem értenek, az egyházi szertartások mégis orosz nyelven folynak. Ez iránt Zemplén megye által felszólítás törtévé, a főesperes kinyilatkoztatá, miként a szertartási orosz nyelv nem csak nem dogma, s hogy így tehát az isteni tisztelet magyar nyelven is tartathatnék, de sőt a rituális könyvek már magyarra le vannak fordítva, és az isteni tiszteletet csak azért nem tarthatják magyar nyelven, mert az említett rituále fordításának kinyomtatására pénzök hiányzik. Miért is ezen könyveket országos költségen kéri kinyomtatni.

14. Pély-Nagy Gábor hajdu kerületi követ felszólalása az 1843/44-es országgyűlés XVIII. országos ülésen a magyar államnyelv törvényjavaslatának tárgyalásán

Pozsony, 1843. július 8.

KIADVA: *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*, Szerk.: Kovács Ferencz, Budapest 1894. I. kötet. 617.

Hajdu kerület követe Pély-Nagy Gábor: Küldőim midő azt rendelték sürgettetni, hogy ezentul minden királyi hitlevelek, országgyűlési meghívólevelek, királyi előadások, válaszok és leiratok csupán csak magyar nyelven adassanak ki, hogy a' törvények csak magyar nyelven szerkesztessenek, hogy a' tanítás magyar legyen, hogy a' polgári, egyházi és katonai dolgokban, egy szóval a' közigazgatás minden ágaiban, egyedül a' magyar nyelv használtassék, midő, mondom, ezeket sürgettetni rendelték: részletes törvényt ohajtottak; azonban miután már az általános törvény határozottá lett, arra nézve csak azon kívánságomat nyilatkozatom: hogy az olly határozottsággal szerkesztessék, hogy annak rendelete alól sem a' kormány, sem a' katonaság, sem senki, a' kit kötelez, semmi szín és ürügy alatt ki ne búhassék. Egyébiránt, a' mennyiben a' t. KK. és RR. jelenleg épen a' nemzeti nyelv terjesztése s annak módja s eszközei felől tanácskoznak, azt hiszem épen itt van a helye és ideje, hogy a' Hajdu kerületnek azon indítványát előterjeszsem, melly által az a' magyar nyelv közönségessé-tételét előmozdítani gondolja. Méltóztatnak a' t. KK. és RR. tudni, hogy hazánkban a' görög-catholicusoknál az isteni tisztelet s különösen annak azon részei, mellyek rituáléknak neveztetnek, még azon helyeken is, hol a' nép – mint például a' Hajdu kerületben – egy szót sem tud oroszul, az orosz-szláv nyelven szolgáltatnak ki; pedig – a' mint az e' tekintetben a' kerület által felszólított főesperes nyilatkozott – az ő dogmáik nem csak nem tiltják, de nyilván megengedik, hogy ezen szertartások azon nyelven szolgáltatassanak ki, mellyet a' nép ért. A' Hajdu kerület tehát czélszerűnek, sőt szükségesnek tartaná, hogy a' görög-catholicusoknak orosz-szláv nyelven írott egyházi szertartást tárgyzó könyvei magyarra fordittatván, országos költségen nyomtatattának ki, hogy így az orosz-szláv népek annál bizonyosabban megmagyarosodhatnának; olly helyeken pedig, hol a' nép magyar ajkú, az isteni tiszteletben értelmesebben és buzgóbban részt vehetne. E' szent cél az ország költségét a' színháznál bizonyosan jobban megérdemelné. És ezen indítvány az, mellyet a' t. KK. és RR. pártolásába utasításomnál fogva alázatosan ajánlok,³ azt minden esetre, magam igazolása végett, a' naplóba beigtattatni kérvén.

3 Követutasításaik alapján többen is támogatták Pély-Nagy indítványát, mint Vukovics Szabbás Temes

15. A Hajdú Kerület követeinek utasítása az 1847/48. évi országgyűlésre a görögkatolikus liturgikus könyvek magyar fordítására vonatkozóan

Hajdúböszörmény, 1847 októbere

HBML IV. A. 502.B. F.9 No. 43. 1847 c. 5.

KIADVA: NYAKAS MIKLÓS: *Hajdúvárosok a magyar diétán, 1792–1848*, Hajdúböszörmény 2002, (Studia oppidorum Haidonicalium, VIII.) 400.

23. A' Keleti Egyház vallási szertartásaihoz tartozó Egyházi Könyveket országos költségen magyar nyelvre leendő ált tétele annál inkább sürgettesék, hogy mivel ez az említett felekezet hittani elveivel nem ellenkezik, 's eszközöltessék, hogy hol a' népeesség magyar ajkú, Istenét e' nyelven szabad tetszése szerént tisztelhesse.

16. Hajdúdorogi görögkatolikusok nyílt levele a Nemzeti-ben

Hajdúdorog, 1848. május 6.

Nemzeti, 1848. június 16. 121. o.

Néhány szó a magyar ajku görög katolikusok nevében

Az országgyűlési közlemények minden hü olvasója jól visszatudand emlékezni arra, miszerint a hajduk érdemes követe utasítása nyomán indítványozni és kitelhetőleg sürgetni el nem mulasztá a görög katolikusok egyházi könyveinek magyarra való, lefordíttatását és ez által nemzeti nyelvünk e drága kincsünknek az isteni szolgálatokban legalább azon a helyeken történendő behozatalát, hol a hivek, a nemzeti nyelvet beszélvén, a szokásos lithurgiai nyelv irán nagy mértékű utálattal viseltetnek.

Mi a legéberebb figyelemmel kísérvén az egész dolog folyamatát, azt tapasztalók, miszerint bárha voltak is, szívünk e forró ohajtásának hatalmas pártfogói, nagy fájdalomkra, mindazonáltal még csak a remény boldogító érzete sem szállta meg keblünket az iránt, hogy ez a 19ik században történhető volna. Halljuk ugyan, miszerint már lelkészeink is sürgették és untalan sürgetik kerületi üléseikben tett határozataiknál fogva a püspökséget, hogy magyarajku hiveinek megvizsgálására mondaná ki imár a magyar nyelvnek oltáraink körüli használatát, de mind eddig hasztalan reménylünk keblünk hő vágyának teljesülését. – Távol vagyunk mi azon gondolattól, hogy a munkácsi püspök, ő méltóságát, a nemzeti nyelv iránti részvétlenségről vagy ellenszenvről vádolni akarnók; sőt ellenkezőleg azon meggyőződésben vagyunk, miszerint Popovics Bazil ő méltósága nyelvünk

---

megyei és Tallián János Somogy megyei követe. Ezzel szemben Szerencsy István táblaelnök, valamint Kállay Ödön Csanád megyei követ azt új indítványnak értékelve, célszerűbbnek látták a kérdést a kerületekhez utalni: „*Csanád megye követe Kállay Ödön: Nekem is, utasításomnál fogva, a' Hajdu kerület követének kívánatát pártolnom kell; hanem azért a' kerületekre utasítandónak vélném, miután a' jelentérgygyalösszeköttetésben nincsen. Elnök: Ha jól érttem a' Hajdu kerület követének előadását, az abból áll: hogy a' görög egyesült papság az isteni szolgálatot magyar nyelven végezzék; ez egészen új előadás; annál fogva – ha tetszik – én is jobbnak tartanám azt a' kerületekre utasítani.*” Ld.: Kovács: i. m. V. kötet, 618. Az erre vonatkozó indítványt 1844. július 22-én, a 243. kerületi ülésen tárgyalták (ld.: Kovács: i. m. V. kötet, 189.), de az ügy további sorsa nem ismert, sem az országgyűlés irataiban, sem a közgyűlési naplóban nincs nyoma.

íránt a leghőbb szerelmü, nemzetiségünknek a Kárpátok alján előkelő előmozdító bajnoka; a mi onnan is csak hamar kiviláglik, hogy ő volt az első főpap, ki a szentszéki üléseket, és a megyei levelezéseket magyarul megkezde; ő volt az, kire az ungiak várakozának, hogy hongyülésről hazatérendvén, őket a nemzeti színek kitűzésére, megtanítsa. Mi a késedelem okát a munkácsi főpapnak a nemzetiség íránt már kivivott érdemkoszoruival megegyeztetni nem tudván, abban rejleni látjuk, miszerint a könyvek lefordítása nagy munkába kerül, és abban, mert a könyvnek ujonnyomatását fedezendő költségek nélkülöztenek. Az első kikerülhető az által, ha ezen nagy munkára alkalmas szakértő, és mind a két nyelvet tökéletesen bíró egyének azon ígéréssel választatnak ki, miszerint munkájuk bevégeztével a magyar ajkuak szeretetén kívül pénzbeli jutalmazást nyerendnek; mit ugy hisszük, a vallási ministertől idővel kieszközölni nem nagy fáradságba kerülend. De ha ez nem is volna, azt gondoljuk, miszerint azon egyéneknek elegendő jutalom leszen azon öntudat is, hogy a magyar ajku görög katolikusokat imájukat érteni megtanították.– A másik célunkat gátoló ok egy kissé nehezen elmozdíthatónak látszik, de csak látszik, mert erősen megvagyunk győződve arról, miszerint püspökünknek a ministeriumnál közremunkálása ezt eháritandja, és így a szükséges költséget megnyerni csak azért is könnyü lesz, mivel tudjuk, hogy a ministeriumnak semmi nem fekszik inkább szívéen a honfiak boldogításánál. Nincs tehát kigondolható ok, melly célunk létesítését lehetlenné tenni képes volna, csak akarat és szilárd kitartás kell, és érezni szükséges azon vágyat, mellyet sok ezer magyar ajku katolikus táplál szívében. – Annak okáért a munkácsi püspök ő méltóságát egész illedelemmel felszólítani magunkat elhatároztuk, miszerint az említett tárgyban mi hamarabb erélyes lépéseket tenni el ne mulassza; ekkor meg lehet győződve, hogy szerető hivei megmaradni nem szünendünk meg; – ellenkező esetben megfog engedni, hogy ott találjuk fel a boldogításunkat, hol nemzeti nyelvünk édes hangján emelik hálaadó szózatukat az egek urához. Ha a papoknak másodszeri, és többszeri házassági szabadságot megengedni jó volt ő méltósága, legyen egy kis tekintettel mi laikusok íránt is, engedjen magyarul áldozni a magyarok istenének, és mutassa meg tettele, miszerint rágalom az, mintha nemzeti nyelvünk az isteni szolgálatra alkalmatlan, képtelen volna.

Kelt Rác-Dorogon maj. 6. 1848.

Több magyarajku gör. katolikus

17. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter átirat-fogalmazványa Popovics Vazul munkácsi püspökhöz

Pest, 1848. június 19.

MNL OL X 9112 51742. tekeres 983–984 fol. 8489 Cath. Egyh. 1. 138.⁴

A Munkácsi g. e. Püspöknek az egyházi könyvek lefordítása íránt.

Elnöki levél a Munkácsi g. e. Püspöknek

A magyar ajku görög katolikusok részéről az egyházi könyveknek magyar nyelvre eszközendő fordítása nem csak a mult országgyűlésen indítványoztatván, de legujabban e kíváнат teljesítése íránti forró vágy a lapok utján ismételve

4 Eredeti jelzet: MNL OL H 56 138. kútfő 1. tétel 2122 jegyzőkönyvi szám.

nyilvánítván, Méltóságodat felhívni van szerencsém, miszerint ez a hivekre nézve nem csak megnyugtató, de magát a nemzetiséget nem csekély részben emelő közkívánatnak hajlandoé sikert eszközölni részéről? s ha Méltóságod figyelmét leginkább azon körülményre fordítva, melynél fogva a görög katolikusok nagy része az isteni szolgálatoknál eddig használt orosz nyelvet éppen nem értik, s így azon lelki öröm és vigasztalástól fosztatnak meg, mellyet minden igaz keresztény teremtmőjéhez bocsátott imának saját nyelvén elmondásán élvezni szokott, e kívánatnak részéről eszközölni teljesítését elfogadni késznek mutatkozand, részemről sem késendek az annak teljesítése körüli segéd eszközök megadását teljes örömmel siettetni.

Kelt Jun 19. 848

Vízkelety

18. Mészáros Károly vezércikke a Kárpáti Hírnök első számában

Ungvár, 1861. július 1.

Kárpáti Hírnök, I. évfolyam, 1. szám, 1. o.

Nemzetiségünk hanyatlásának okai, előmozdításának eszközei Felső-Magyarországon

Két évszázaddal ezelőtt Felső-Magyarország képezte az igazi Magyarországot; mert mióta közös hazánk szent földén az osztrák és török uralom egymással versenyző hódítási harca megindult Felső-Magyarország volt az leginkább, hol a szabadságszomjas nemzeti elem menedéket keresett; hol a függetlenség legdicsebb csatái időről-időre megújultak, hol a legnevezetesebb és hatalmasb családok a Rákócziak, Szapolyaiak Drugethek, Ilyésháziak, Csákiak, [...] ⁵ Bercsényiek tágas uradalmakkal bírván azt lakták egyszersmind állandóan. Ez időben ugyanis a Kriván fősíkjaitól kezdve a Magúra szikláig, innen a mármarosai havasokig s a Bodrogekig; magyar szokás, magyar erkölcs divatozott, s magyar szó uralkodott leginkább a honlakosok ajkain. A régibb egyházi anyakönyvek telvék a legszebb s régibb magyar nevekkel, még most is, merő tót és oláh falvakban számtalan magyar nevű honpolgárral találkozunk akik előtt nyelvünk bár teljesen ismeretlen, arcvonásaik s külső tartásuk tanúsítja, hogy ők magyar törzsről szakadtak, s Szvatopluk vagy Gelu patrimoniumából bizonyára mitsem igényelhetnek. Őseik magyarok voltak kétségtelenül; de lassanként s főleg azon időkben midőn nemzeti fejedelmek uralkodását a német császárok kormánya váltotta föl; midőn törzscsaládainkat hóhérbárd irtogatta az eperjesi, lőcsei s kassai a vérpiacon, midőn a nemzetszabadság harcában legjobbjaink elhullván maradékaik német, tót, oláh s cseh zsoldosok vaspálcája alá jutottak; s midőn továbbá a magyar fajhoz tartozni a magyar hazában annyit kezdett jelenteni mint pártütőnek, országháborítóknak s üldözendő fekélyes páriának lenni; midőn végre azon balhiedelem is, miszerint az idegen nemzetiség több miveltséget, elnézést s nagyobb becsületet is biztosíthat, kezdett gyökeret verni a nép lelkében: nemeseink főbb családaink sőt egész

---

5 A lap sérülése miatt olvashatatlan szó.

közsegeink kivetkeztek saját nemzetiségükből, s átolvadtak a különben is nagyobb számú tót, orosz és oláh népelemekbe.

De [...] ⁶ ezen sorvasztó s fogyasztó körülmények [...] ⁷ más hatalmas tényező is, mely nemzetiségünk zománcát nem csak napról-napra homályosbítja a fölvidéken, hanem szokatlan mérvben a mai napig is tördeli. E tényező nem más, mint azon körülmény, hogy a mióta Magyarországon a görög kath. orosz és oláh püspökségek szerveztettek s számtalan magyar ajkú községek is ezen püspökségek joghatósága alá tétettek: magyar testvéreink az orosz és oláh nyelven kezelt szertartás befolyása alatt évtizedről-évtizedre bámulatos gyorsasággal kezdtek belészokni az idegen nyelvű szertartásokba, míg nem oda jutának, hogy a fölvidéken nyelvüket teljesen elvesztenék, a tiszántúli részekben pedig mint a hajduvárosokban, Szabolcs és Szathmár megyében; Hevesben s Borsodban magyarul még imádkozni sem tudnának; jóllehet mind nevük, mind nyelvük, mind szokásuk a legvilágosabban szólnak magyar származásuk félreismerhetetlen jellege felől. Legmeglepőbb tünemény mindezek között még is az, hogy ha a mondottuk vidékeken valamely gör. kathólikustól azt kérdezed: „miféle ember ön?” kétségkívül ezt feleli rá: „én orosz vagyok” habár egy hangot sem ért oroszul vagy tótul. Sőt többet mondok: Ezelőtt 20-30 évvel szemtanúja voltam, mikép H. Dorog gör. kath. de magyar ajkú népsége s Nánás lakossága majd minden vasárnapon valóságos nemzetiségi harcot küzdött egymás közt; a dorogiak oroszoknak, a nánásiak magyaroknak nevezvén magukat, jóllehet nemzetiség tekintetében azonegyek voltak mindenkor. Honnan e csodálatos s önmagának ellentmondó érzület? Onnan, mivel ezen nép, amióta csak a gör. kath. úgynevezett orosz püspökségek kormánya alá került, egyházában soha egyebet nem halt, mint orosz misét, orosz énekeket; s mert: anyai nyelve annyira el van hanyagolva vagyis inkább háttérbe szorítva, hogy saját hitvallása szükségéihez alkalmaztatott s szerkesztett sem egyetlen iskolai kézikönyve, sem egy imádságos könyvecskéje nincs. Ezekhez járul, hogy a pap saját püspöki kormányaival egyedül orosz levelezésben áll, s hogy legtöbb helyütt a magyar ajkú hívek nyelvképessége figyelembe sem vétetvén, az egyházi hitszónoklatok kizárólag orosz nyelven tartatnak. Így történik aztán, hogy a magyar nép nemzeti öntudata mintegy elmákonyosittatik; hogy nemzeti érzülete lassankint egészen kihül, s hogy, midőn így szellemileg s erkölcsileg átalakult, a fajzati s politikai metempsychosis oly nemű változásába esik, hogy észre sem veszi, midőn már oroszosszá s oláhhá vált. Valóban gazdag tanulság arranézve, hogy a hol a nemzeti öntudat elhomályosittatik, ott maga a nemzetiség is végső fonnyadásnak indul.

Hogy segítsünk s mily eszközöket alkalmazzunk tehát ezen mindinkább terjedő baj ellen?

Nézetünk szerint csak következő módon: 1) Ha tehetősebb magyar polgártársaink arra igyekeznek mindenütt, hogy az oly helységeken melyek ezer lelket számláló helységet képeznek, legalább egy magyar kiseddóvoda alapíttassék; 2) hogyha az egyházi kegyurak minden népiskolával ellátott helységeken, az oly tanítók és tanodai felügyelők buzdítására, kik a magyar nyelv előmozdításában buzgóságot s érdemeket mutatnak föl, évenként némi jutalmakat tűznek ki. 3) ha

⁶ A lap sérülése miatt olvashatatlan szó.

⁷ A lap sérülése miatt olvashatatlan szó.

megyei tisztviselők a népiskolák ügyét hazafias tűzzel fölkarolják, s azokban a nemzeti nevelés irányát megszilárdítani teljes erővel igyekezendnek 4) végre: ha görög kath. magyar hazafiai együttes akarattal szorgalmazandnak, hogy számukra egy külön görög kath. magyar püspökség alakíttassék, mely püspökség határain belül, mind a mise, mind a többi szertartások, mind a tanítás, kizárólag magyar nyelvűek legyenek.

Ezen utóbbinak egyéb okai s kiviteli módjáról, közelebbi cikkeinkben bővebben.

19. Mészáros Károly vezércikke a Kárpáti Hírnök második számában

Ungvár, 1861. július 4.

Kárpáti Hírnök, I. évfolyam, 2. szám, 1–2. o.

Egy gör. kath. magyar püspökség szüksége, Nemzetiségünk érdekében

Szeretünk minden népet, mert testvérünknek tekintünk minden nemzetet; nemcsak keresztyéni szellemben, hanem az emberi társadalom isteni származásánál fogva is. Tiszteljük sőt imádjuk a nemzetiséget is; mert szentség a nemzetiség, mely nélkül nincs lelke, nincs élete a népnek; ámde, ép ez okból: imádjuk, féltjük s ápolni törekszünk saját nemzetiségünket is.

Ezen ápolás, ezen élet-kötelességszerű féltékenység s nemes törekvés felől azonban sok fonák nézet uralkodik még hazánkban, nemcsak idegenajku polgártársaink sőt min magunk között is. Sokan azt képzelik, mintha a magyar nemzetiség annyira megszilárdult, annyira kiterjedt s minden nyomás alól annyira emancipálta volna már magát, miszerint évezredes vívmányai halmazán minden más nemzetiség befolyásától kellőleg elfalazva volna. Ez roppant csalódás, melyből ha valaha szükség volt kiábrándulnunk, most, midőn minden nemzetiség politikai jogosultságot követel, méginkább szükséges.

Azt mondjuk, hogy a magyar nemzetiség nem kis mértékben szenved a szláv és román befolyás alatt. Ki hitte volna, ki mondta volna ezt csak egy évtized előtt is? Pedig úgy van; csalhatatlanul úgy van. A magyarországi gör. kath. egyházmegyék gyakorolják e befolyást, melyekben mind a vallás szertartási, mind a kormányzati nyelv részint orosz, részint oláh; jóllehet e püspöki megyékben több mint kétszáz oly parochia létezik, melyeknek közönsége vagy tisztán magyar, s melyeknek hívei ha nem tisztán magyarok is, többségét nyelve s nemzeti származására nézve leginkább magyarok képezik. Polgártársaink ezen nagy száma, kiket majdnem 300,000-re tehetünk, máris annyira kivan téve az orosz és oláh befolyásnak, miszerint magukat nem neveznék magyaroknak, mivel ők főleg az alvidéken, a magyar elnevezés alatt kálvinistát értenek; hanem, a templomi nyelv szerint: oroszoknak, vagy oláhoknak!

Vizsgáljuk, mit tesz ez? A mely nép saját nemzeti elnevezését fölcseréli vagy annak jelentőségéről fogalma sincs: az a nép saját származásának dicséretével nem bír: az megszűnt biztos támasza lenni az anyanemzetnek, az, az anyára nézve félig el-veszett, meghalt. Mert ugyanis, midőn valamely népfaj az idegen nemzetiségek keresztnevét veszi föl: nem kölcsönzi-e át ugyanazoknak politikai érzületét is?

Mi azt hisszük, hogy igenis, átkölcsönzi. Tapasztaltuk mi ezt nem egy ízben az alföldön, hol mi is születtünk, s hol gör. kath. polgártársaink valahányszor azt a hirt hallják, hogy közelednek a muszkák, mindannyiszor sz. Miklós képével látják el magukat s mintegy vendégségre készülnek, hogy az idősb rokonokat kellőleg elfogadhassák.

Ezek után szükségtelen mondanunk, hogy mindezt görög kath. magyarpolgártársaink egyházi nyelve okozta, mely nyelv, minthogy nem csupán a szent igék nyelve, hanem élő, hatalmas, hódító s terjeszkedő népnek is nyelve egyszeremind: a hit ihleméből a politikai érzület világába ragadja hazánkfiatit; s így, midőn a hívő lelkeket isteni malasztal látszik táplálni a magyar nemzet törvényes szülőiteit politikai eszméletöktől fosztja meg.

De nemcsak a nyelv, hanem az egyházi kormányzat s az eddg divatozott népnevelési rendszer is tetemesen előmozdítja ezen befolyást. A gör. kath. egyházi kormányzat ugyanis nálunk akkép van szervezve, miszerint a püspöki kormány a lelkészekkel, csak orosz nyelven correspondeál, jóllehet ezek közt számosan vannak, a kik nemcsak hogy érteni nem, de még olvasni is alig tudnak oroszul, s ebből az következik hogy ekkép a görög kath. lelkész mihelyest pappá lőn, azon percben mintegy az orosz nyelverterjesztés missionariusává avatják föl. Régebb időkben, sőt még Bacsinzky püspök korában is, az ily levelezések magyar nyelven folytak s nem félt senki, hogy mivel magyarul ír vagy beszél valaki, megszűnik az úgynevezett orosz pap, orosz pap lenni. De mióta a pánszláv törekvések lábrakaptak: a gör. kath. püspöki Kormányok is szembetűnő hátralépest tettek, s éppen a mai időben szorgalmazzák leginkább az orosz irodalom tanulmányozását, midőn az alrendű papság körében arra legkisebb hajlam s képesség sem mutatkozik. „Hja – mondják némelyek, – erre most nagyobb szükség van mint valaha; mert a magyarság máris magával ragadta papjainkat s félő hogy maholnap elfeledvén szertartásunk nyelvét, egészen magyarokká válhatnak, mely példa a népet is maga után sodorván, népünket könnyen elveszthetjük.” E nézetben van ugyan valami; de a mi van, az tisztán politikai tendenciára mutat. Mert a gör. kath. egyház a papságot és népet csupán azért mivel magyarrá lesz, el nem veszhetné, mint nem veszté el századok óta azon 300, 000 magyart sem, mely bár oroszul s olá hul nem tud, még is buzgó híve a gör. kath. egyháznak és hitnek. Egyébiránt pedig: az egyháznak nem is az a föladata hogy politikai eszméket támogasson vagy szolgáljon: hanem az, hogy híveit a lelkiekben szilárdítsa s oktassa, erkölcsi nevelését pedig előmozdítsa.

Azonban kérjük: miképen mozdítják elő főleg ezen utóbbit gör. kath. egyházkormányaink? Valljuk meg igazán: hogy, semmiféleképen. Mert csak a munkácsi egyházmegyében is, a mely pedig legjelentékenyebb, több mint félszázad óta még csak canonica vizitáció sem volt; az orosz ajkú népnek egyetlenegy használható ábécés s olvasó könyve sincs: a magyarajku hívek szintén nélkülöznek minden oly kézikönyvet mely vallási szertartásukra kívántatik, a jelen időkben pedig még csak imádságos könyvük sincs; mert az a kis könyörgési könyv is, melyet egykoron Bányai Antal készített, mintegy 30 év óta teljesen elfogyott; az ungvári árva praeparandiában pedig szintén nagyobb gond fordittatik az orosz éneklészet mint a nevelési tudományok tanítására. Innen történik aztán, hogy gör. kath. magyar testvérink az orosz imádságokat eltudják ugyan gépiesen hangoztatni, de magyarul könyörögni nem tudnak: innen, hogy néptanodáink tanuló népsége nemhogy

növekednék, sőt évről egyre fogy, s hogy végre gör. kath. hitsorsosok bizonyos szellemi crettinismusba süllyednek.*

Itt az ideje tehát, hogy midőn Magyarhon társadalmi megújulásának újabb korszakába beléptünk, ezen bajokon is gyökeresen segítsünk, mentsük meg gör. kath. hitsorsainknak nemzetiségét s erkölcsi életét! S megmenthetjük ezt egy külön gör. kath. magyar püspökség felállításával mely mielőbb szorgalmazandó lenne mind az ország főkormányzései mind a törvényhozás útján. Ezen püspökség területén az egyházi szolgálatnak tisztán magyar nyelven kellene történni, s a templomi könyveknek magyarnyelvre lefordíttatni, minthogy ez különben is százados kívánsága már a gör. kath. magyaroknak.

Kétségkívül, hogy mi azáltal a keresztény kath. egyházat nemcsak hogy megfosztani nem akarjuk 300,000 hívő lélektől: sőt ellenkezőleg méginkább hozzácsatolni saját nemzetiségünk forrasztékával, mely a maga fölséges voltában legalkalmasabb gör. kath. polgártársainkat mind az indifferentismus métegy, mind más secták ragadozása ellen megóvni. Hiszen, ha Párizsban francziául, Velencében olaszul, Trebizondében örményül s Bukarestben oláhul imádkozhatják gör. kath. felebarátaink a Mindenhatót: miért ne imádkozhatnák Magyarhonban magyar nyelven?

* Az ungvári gör. kath. nagyszámú művelt magyarság még csak arra sem méltattatik, hogy valaha magyar egyházi beszédet hallhasson.

20. Romzsa István cikke a magyar püspökség felállításáról a Kárpáti Hírnökben

Ungvár, 1861. július 21.

Kárpáti Hírnök, I. évfolyam, 7. szám, 26. o.

Ellennézet egy g.k. magyar püspökség felállítása tárgyában

A Kárpátoknak sokat ígérő „Hírnök” jóságának teljében egymás után tárogatja nagyszerű teendőinket. Az okok, módok és eszközök s az ő terveire vonatkozó indítványai mind ki találják; csak a gyomor hiányzik, mely azt fölemészse. A tervek nagysága dús anyagot szolgáltat honunk haladásának egy emlékoszlopára; csak a művészek hiányzanak. Kárpát lakosai gondolatainak szó van adva; de a tettek még is csak késnek mert a tervek még csak most vannak felrakva az olvasó közönség ítélő asztalára, s már is elismerésben részesülnek. Hisz legtöbben azt mondják: „igaza van” és ezzel olvassák tovább az indítványok sorozatát mi, mint az eddig megjelent 6 számból látszik, kifogyhatatlan. De ha egybe lesz végre fűzve a lánc, valjon lesz-e sikere?

Ha, mint hiszem, tiszta és önzéstelen hazaszeretet szól e lapból, akkor én válaszómmal kész vagyok: „A ki hisz boldog, a ki nem hisz okos,” és én, a mennyiben az őszinteségnek csak két hangja van, „igen” és „nem,” az eddigi indítványok ekként és e móddal kivihetőségre nem-et hajlandó vagyok mondani; mit ha terhére nem leendek, időszakonként indokolni is kívánok.

Véleményem szerint az ujonnan indítványozott magyar g. k. püspökség, rossz helyen, alkalmatlan időben van indítványozva.

Mert tek. Szerkesztő úr! Megindítván „Kárpáti Hirnökét” ezt legelőször is a nemzetiség szentélyébe vezetve be, s ez által fogyasztja a közös cél felé törő erőket; fellázítja a méltatlanul sértett népvezetőket, és habozásba hozza a magyarországi oroszok szent meggyőződését, mely a magyarral csak a testvériség és egyenlőség alapján tudja e hont szabadnak gondolni; és bár mily kis nyomatékkal birjon is, vagy ha épen semmi lenne is, mit azonban tagadok, a magyar testvériségre, e különválásra indítványozott püspökség, a még politikai felvilágosodással nem bíró orosz néposztályra tagadhatlanul oly hatással birandna, mely magát a magyar által már kezdetben is annyira lenézve érezné, hogy vele még egy templomban imádkozni sem akar. Ez uram! az előtt, ki az orosz népet ismeri, bizonyos; és a ki előtt ez bizonyos, ez indítvány most, mielőtt más szükségesebb sebek orvoslásához fogott volna, szerintem nem korszerű, mert: kapustól rontani be a nemzetiség kertjébe, melyben az utat a magyar csak most kezdé még a kölcsönös bizalom és szeretet által egyengeni, annyi mint: vigyázatlanul letiporni a csirákat, melyek üdvös gyümölcsöket hozhattak volna egy összetartó nemzetre.

A mi az időt illeti, erről gondolom a tek. Szerkesztő úr is meg lesz győződve, hogy e mai időszakot ilyesmire alkalmasnak nem mondhatjuk: mert bár miként igyekezzünk is a magyar püspökséget más neven keresztelni, elvégre is csak annyit tesz az, hogy: „két részre akar oszlani egy törzs.” A miből elég ennyi az egyenletlenség magvának elhintésére. Ha ez későbbben, t. i. miután az orosz a magyarnak tiszta keblű, s nyílt szívű emberbaráti szeretetéről meggyőződött, mondom, ha ez indítvány akkor jön, — akkor: minden lehetőség, a legkisebb zavar és a leggyöngédebb sérelemérzés nélkül történhetett meg; de most e dolgot még korainak lehet néznünk ha a megfontolás és vigyázatosság szemüvegén akarunk nézni.

(A cikkíró nézeteit egyáltalában nem oszthatjuk: de hogy megmutassuk, miszerint mi mindenki véleményét respektáljuk, közöltük e sorokat a t. olvasó közönség bővebb tájékozása végett. Szerk.)

21. Antalóczy Imre hajdúdorogi káplán cikke a Kárpáti Hirnökben a magyar görögkatolikus püspökségről

Ungvár, 1861. július 25.

Kárpáti Hirnök, I. évfolyam, 8. szám, 29–30. o.

Egy hang Hajdu-doroghról

A „Kárpáti Hirnök” programja kezeimhez kerülvén, mondhatom egész érdekléssel olvastam azt át, lellem egész teljéből örvendvén egy oly közlőny létesülésén, mely szerkesztőségéd ígérete szerint egyházunk mozzanatait is szemmel kísérendi.

Itt az ideje, hogy a mit elmulasztottak azon buzgó hittérítők, kik őseinket a keresztyénségre térítvén orosz és oláh nyelven szerkesztett egyházi könyveket adtak kezeikbe, ha bár ezer év múlva is, itt az ideje, hogy helyrehozzuk mulasztásaikat, s magyar nyelvre fordított könyvekből meríthessük az örök életre vezető tant, hogy valahára magyar nyelven imádhassák a teremtet azon unokák, kik a honfoglaló magyaroknak legtörzsökösebb polgártársai. Tapasztaljuk ennek szükségét, mi leginkább kik magyar ajku nép között pásztorkodván a hivek lelki szomját idegen

nyelven, de ha magyar is a nyelv, idegen szertartása énekekkel táplálgatjuk. Ez mostanig körülbelül így volt; de hála a mindenható kegyelmének vannak lelkesb egyháziaink kik fáradhatatlan munkásságukat e szent ügynek szentelendők, a magyarosítás érdekében folytonosan működnek; így a többi közzül nagyontisztelendő Roskovits Ignác bősörményi lelkész urat említtem fel, ki belátva égető szükségét az iskolai s egyházi kézikönyveknek, legközelebb egy 12–13 ívre terjedő, általa oroszból fordított imakönyvnek kinyomatását sürgetvén, a doroghi iskolai igazgatóság annak 2000 példánybani kiadásának költségeit el is vállalta. A könyv auguszt. 25-e körül elhagyandja a sajtót; a katekizmus munka alatt van. A temetési szertartás, mely itt általánosságban a főcímet lelkész ur fordítása után meglehetősen el van terjedve, e népek bizonyára nem kevés lelki táplálékot szolgáltat. De ez nem elég; mert habár az említett részint kéziratban, részint nem sokára nyomtatva megjelenendő magyar fordítások pótolandják is némileg a hiányt, habár a lelkészek kizárólagosan egész Szabolcs- megyében sőt Zemplénnel alsó részén is, magyar nyelven hirdetik az Isten ígését, s így a feljebb mondottak szerint, a szertartásokban némileg a szószéken pedig általánosan honos a magyar nyelv; mindazonáltal a lithurgia s minden egyéb egyházi szertartás kell hogy magyar nyelvre lefordíttassék, és a népek használatára felsőbb helyen helybehagyatván, kiadattassék. Igen; de ehez pártfogás, költség és helybehagyás szükséges. A két elsőre szert tehetünk, ha a magyar tiszt. papság az ügyet felkarolva, a népek akaratával egyhangulag a legfelsőbb helyre egy ily nagyszámu magyar nép vallásos érdekeit előadó kérelmet terjesztene fel, ahonnan is azután legkegyelmesebben elegendő költség szavaztatván meg, e nemzeties kívánat foganosíttatnék, s mint ezen nép legforrób ohájának elégtételnék. — A mi a helybehagyást illeti, erősen bizom a méltóságos püspöki kormány kegyességében, miszerint a népek közös ohájának engedve, azok boldogságáért mindent elkövetend: s innen a helybehagyás hiányzani nem fog. Vagy a mi még kívánatosabb, s a mire nézve szerkesztés is kimondá véleményét: állíttatnék fel egy magyar püspökség, mely vagy Dorogon, vagy Debrecenben, vagy Pesten székelne és e magyar püspöki megyéhez a geográfiai fekvés és távolságra nézve minden tekintet nélkül a magyar g. k. községek tartoznának, magától értetődvén, hogy ezen püspökség az anyagiakban a lehető legillendőbbben láttatván el, a szertartásos könyveknek magyarral hibátlan áttétele felett örködnék és gyorsan intézkednék. Akkor azután elérve lenne az, hogy mit a nép az isteni tiszteletben használt orosz és oláh szavaknak gépies kimondásában fel nem találhatott; azoknak értelmét fel fogva épülésre és buzdulásra ragadtatnék.

Ezekre nézve felette kívánatos lenne, hogy ha magyar lelkészeink tekintélyesebbjei hozzá szólanának e tárgyhoz, s így a közvéleményre erősebben hatván, felsőbb helyen is a dolog kivételére meggyőződést eszközölnének. Hisz ezen szent eszme ha valaha csak most lenne kivihető, a mennyiben a szláv nemzetiségek érdekében mások külön területeket külön vajdaságot s nyelv-egyenlőséget követelnek, midőn mi a nemzethez, melynek fiai vagyunk, csak csatlakozni igyekszünk, szorosabban; mert tudjuk, hogy csak úgy lesz e nemzet erős, ha mint más országokban egy nyelv lesz az uralkodó. Én részemről bizom az ügy magasztosságában bizom egyháziaink erélyességében, hogy e dolgot nem nézendik továbbra oly közönbösen; élére állandanak annak, s tehetségükhöz képest mindent elkövetnek, miszerint e szent eszme dicsőséges diadalát hova hamarább megülhesse.

22. Farkas Lajos cikke a Kárpáti Hírnökben a magyar görögkatolikus püspökségről

Ungvár, 1861. augusztus 4.

Kárpáti Hírnök, I. évfolyam, 10. szám, 37–38. o.

Még egy szózat a g. k. magyar püspökség tárgyában

H. Vámos-Pércs, jul. 25. A távolból intézem önhöz rég nem olvasott soraimat; bocsásson meg, hogy minden bevezetés és előzmény nélkül fordulok önhöz, s üdvözlöm mint a „Kárpáti Hírnök” lelkes szerkesztőjét, mint ki megtalálta szívünk húrját, midőn becses lapja 1-ső és 2-ik számaiban a magyar egyesült óhitűek részére felállítandó külön magyar püspökség iránti hazafias indítványát megtette. Felette örülök azon, hogy a mi keblünkben már évtizedek óta forrón táplált ama szent eszmét, hogy Istenemet saját édes magyar anyai nyelvemen imádhassam, formulázva s a nagy közönség tárgyalása alá bocsátva a nyilvánosság terén láthatom, s örömöm kettős; mert ezáltal annak, hogy mi is élünk jelét adtuk, s mert az indítvány kivitelében semmi nehéz akadályt nem látok; sőt annak válaszáat e mostani időszakban, midőn minden nemzetiség és vallás érdekeinek támogatása, kivánalmaiknak kielégítése a főtörekvés, annak sikerét bizton is hiszem. Hogy az isteni tiszteletnek magyar nyelven tartása, már régi óhajta a magyar óhitűeknek: azt eléggé igazolja ns Dorogh város közönségének jegyzőkönyve; igazolja számos a megyés püspökhöz és magához az országgyűléshez intézett kérelme is, s hogy ennek kivitelében valósággal sokat is fáradoztunk azon előtt sem titok; mert ön szinte egyike vala azoknak, kik, hol alkalom és mód nyujtatott vagy nyillott, ott ezen ügyet melegen felkarolni, hazafiui szent kötelességüknek ismerte. Mi volt azonban annak valódi oka, hogy eme törvényes, igazságos, méltányos, vallásos elveink által tökéletesen támogatott kérelmünk mindig hajótörést szenvedett, s hogy saját magyar érzelmű főpapjaink által sem méltányoltattunk: azt ez uttal feszegetni nem akarom; azt hiszem, hogy a kik átlátnak a szitán, jól tudják azt, honnan fujt a szél. Most azonban erős meggyőződése, hogy rég ohajtott kívánságunk teljesülend s meg nem történhet az többé, hogy édes magyar hazánkban, mi magyar óhitűek lehessünk, azon szegény páriák, kiknek saját édes anyai nyelvükön még Istenüket sem szabad imádni, az nem lehet; hogy midőn román ajku testvéreinknek párjával is állítják fel a püspökségeket, akkor egy 300000 lélekből álló magyar óhitű felekezet egészen elhanyagolva, idegen nyelv járma alá erőszakolva egyházi fő nélkül legyen. Az nem lehet, hogy gyermekeinkre most is az Az-Buki cyril betűk tanulását erőszakolják s a született tős, gyökeres magyar hajdu-gyermeknek is azt verjék fejébe, hogy ő nem magyar, hanem orosz; az nem lehet, hogy tovább elnézzük és el tűrlessük: hogy szemünk láttára magyar hitsorsosainkat miként verbuválják, némely túlbuzgó ruthen papok saját zászlaik alá. Itt az idő: hogy nekünk is fel kell lépnünk s meg kell mutatnunk, hogy testben, lélekből magyarok vagyunk; s hogy Istenünket sem tudjuk másként imádni, mint magyarul; meg kell mutatnunk, hogy ezt tenni jogunk van s hogy azt tenni is fogjuk. Hogy tehát tegyünk és tehessünk valamit, nézetem az volna;

1-ször. Hivassék össze és pedig hovahamarább Doroghon, nemes Dorogh város közönsége által mintegy nagyobb magyar óhitü testület által minden magyar egyesült óhitü község egy pár képviselője és papja; jelenjenek meg ezen a tanácskozmányon a magyar óhitüek különben is nem nagy számmal levő müveltebb polgári egyénei s egyetértve készítsenek egy folyamodványt, mely mind őfelségéhez, mind pedig a most együttülő nemzetgyűléshez terjesztetnék fel, melyben az összes magyar óhitüek nevében egy magyar püspökségnek felállítása, s az isteni tiszteletnek magyar nyelven tartása kéretnék. E gyűlésből bizatnék meg egy állandó választmány, mely ennek kivitelében mindezeknek megtételére teljes hatalommal felruházhatnék.

2-szor. E bizottmány teendője lenne, azon hatóságokat, melyekben leginkább laknak hitsorsosaink, szinte felkérni, hogy igazságos ügyünket támogassák s pártolják.

3-szor. E bizottmány teendője lenne, hogy addig is, míg e törvényes kérelmünk teljesülésbe menne, mindenütt, a hol csak lehet, és mennyire csak lehet, úgy az isteni tiszteletnél, mint minden egyéb egyházi szertartásoknál nemzeti nyelvünket ősi jogaiába behelyeztesse s végre: az iskolákból az Áz-Bukit minek az életben úgy sem vette még hasznát egy magyar sem, véglegesen kiküszöbölje és felügyeljen az oly lelki atyákra is, kik a vallás örve alatt egyedül a panrusszok részére verbuválgatnak.

Farkas Lajos, hajdúkerületi tisztü ügyész

23. Hajdúdorog városának felirata Popovics Vazul munkácsi püspökhöz a magyar nyelv liturgikus használata érdekében

Hajdúdorog, 1863. május 22.

KIADVA: FARKAS LAJOS: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest 1896. 19–23.

Nagyméltóságú megyés püspök úr!
Krisztusban szeretett lelki főpásztorunk!

A haza, melynek gyermekei vagyunk, a nemzetiség, melyet mint hű gyermeknek édes anyját gondosan ápolni hazafiúi kötelességünk, a vallás, mely iránt állhatatos kegyelettel viseltetünk s mely vallás lelkünket, értelmünket isteni szikrája által felvilágosítván, ama két alább említett kötelességeink teljesítésére erőt, kitartást ad s utat mutat az üdv kapujához, sürgetően parancsolnak velünk, hogy Nméltóságod mint lelki főpásztorunk kegyéhez, de egyszersmint igazságszeretetéhez járuljunk és egész fiúi bizalommal felkérjük, miszerint az alább következő százados részben sérelmeinket orvosolni, részben óhajításainknak teljesítését legfőbb püspöki hatalmánál fogva eszközölni s ez által annyi ezer hű magyar óhitü hiveit megvigasztalni, ősi vallásához buzgó ragaszkodásában továbbra is megtartani kegyeskedjék.

Nméltóságú megyés püspök úr! Első és legfőbb sérelmünk, első és legfőbb óhajunk: hogy az egyháznál eddig idegen és általunk nem értett nyelv használtatott s édes anyai magyar nyelvünk méltatlanul mellőztetett, kérjük tehát, hogy anyanyelvünk a vallás alapelveinél s a természet adta jog követelményeinél fogva, őket illető helyére az oltárra bevitessék, vagyis a magyar nyelv a keleti egyház tanai

szerint, mely az isteni tiszteletnél mindenkor a nép nyelvét parancsolja használni, liturgiális illetőségébe behelyeztetvén, a magyar óhitűek egyházi nyelve, tökéletesen és teljesen, minden idegen kizárásával, magyar legyen, megengedtessek annyi századok után saját hazájában a magyarnak is, hogy Istenét saját édes anyai nyelven imádhassa s így az írás szerint, lelkiatyjával együtt értelmesen imádkozhassék.

Ugy hisszük s úgy vagyunk meggyőződve, hogy ezen alapos, igazságos és méltányos kérelmünk teljesítésének szükségességét nem kell indokolni, mert az alapszik a természet ösztönén mely az eddig titokszerűségbe burkolt értelem bilincseit mindinkább levetkőzni törekszik, alapszik az édes anyai nyelv iránti hű és gyöngéd szeretetben, de alapszik egyúttal a vallás elvei s az egyház tanain s végre alapszik a mai kor elvitázhatatlan bálványán, a nemzetiségek iránt kifejtett szent és elodhdhatatlan tüzön, melynek eléréseért a vágy és óhaj tetőpontra hágott, a kívánalmak teljesítése most mindenütt a jelszó, de nem kell indokolni már csak azért sem, mert Nméltóságod bölcs tudomása szerint, mi tősgyökeres magyarok lévén, hogy nyelvünk iránt forró szeretettel viseltetünk, éppen úgy nem szükséges bizonyítani, mint a gyerekeknek édes anyja iránti kiváló szerelmét.

Hogy ezen számtalanszor megújított kérelmünk teljesítése a multban miért maradt el, azt még magunkban megmagyarázni tudjuk, de hogy jelen időszakban, midőn már az isteni tisztelethez szükségelt imák és énekek több rendbeli fordításokban megvannak s úgy azokból egyet minden nagyobb megerőltetés nélkül felülvizsgálni és helybenhagyni lehet, e buzgó nép Istennek értelmes s önmaga által is értett nyelveni imádstól miért záratik el, véges elménk felfogni nem bírja, mert azt távolról sem akarjuk hinni, hogy mi, született magyarok, az Alföld síkján, talán a képzeletben létező ruthenizmus áldozatául lennénk kiszemelve. S nem akarjuk hinni, hogy Nmtóságod és püspöki kormánya annyi ezer magyart saját akarata ellenére és erőszakkal a nem értett, de őszintén kimondva nem is kedvelt szláv nyelv járma alá hajtani célszerűnek tartaná.

Nem veszi tehát Nmtóságod rossz néven Krisztusban hű fiainak, ha a vallás szent elvének legyőzhetetlen paizsa alatt, az igazság és méltányossággal egyezőleg, minden további erőszak ellen ünnepélyes óvást tesszünk, őszintén kijelentve, hogy az egyházba nemzeti anyanyelvének bevitelét minden törvényes utakon eszközölni el van határozva s bár nem tudja: lesz-e elég erős ezen szent fogadást teljesíthetni s a szent eszmét keresztülviheti, de hogy bátorsága és akarata van szembeszállani minden akadályokkal, melyet e téren útban állanak, arra ősi vallása, hazája és nemzetisége iránti tántorithatatlan szeretetét hívja fel tanubizonyságul.

Teljesítse hát Nmtóságod e szívünk mélyéből soha ki nem oltható s mindannyiszor megújuló kívánalmunkat, hiszen ha ezt teszi, nemcsak a mi s nemcsak az összes magyar ajkú g-katholikusok, hanem az egész magyar nemzet háláját érdemlendi ki s van-e a földön fényesebb és dicsőbb jutalom, mint egy haza, mint egy nemzet hálája és annak elismerése.

Vigasztalja meg Nmtóságod már annyi századok óta szenvedő lelkeinket az által, hogy ősi vallásunk, hitünk dicsőítésére, emelésére és gyarapítására célzó és joggal követelhető eme kívánatunkat hova előbb teljesíteni el nem mulasztandja.

Nyujtson nekünk alkalmat arra, hogy Istenünket értelmesen imádhassuk s buzgó fohászainkat édes anyai nyelvünkön küldessük a magasságba a vallás, a haza és a király maradásáért, jólétéért s Nmtóságod előttünk is drága, becses életéért.

Nyujtson segédkezet azon felelősségtől menekülhetni, mely óriási teherként nyomja mindaddig lelkeinket, míg kedves anyai nyelvünknek törvényes jogába való helyzetetését keresztül nem viendjük. Mentsen meg utódaink szemrehányásától, kik mindig bennünket fognak okul tartani arra, hogy még saját édes anyai nyelvünket sem voltunk képesek örökségképen reájok átszállítani.

Kelt H-Dorogon, az 1863-ik évi május hó 22-ik napján közgyűlésünkből.

Sz.H.-Dorogh város közönsége.

24. Hajdúdorog városának levele Szabó György parókushoz a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Hajdúdorog, 1863. július 25.

GKPL IV-2-a. 133/1863. Eredeti

H.Dorogh Város közönségétől Főtisztelendő Szabó György Esperes Urnak

Főtisztelendő Esperes Ur!

Miután Megyés Püspök Ur Ő Nagyméltóságához helybeli szentegyházunkban az isteni tiszteletnek magyar nyelven leendő tarthatásának megengedése végett Ungváron járt küldöttség elnöke városi főhadnagy Kovács János Ur által tett hivatalos szóbeli jelentés szerint Ő Nagyméltósága az isteni tiszteletnél előforduló énekek és imáknak magyar nyelven használatát megengedni kegyesen méltóztatott volna; általunk az éneklészek által énekelni szokott minden már magyar nyelvre áttett énekek s imáknak magyar nyelven leendő éneklése és elmondása határozottatott el; mihez képpes hivatalosan felkérjük Főtisztelendő Esperes Ur, miként addig is, még Megyés Püspök Ő Nagyméltósága által a Szt. Misének magyar nyelven leendő tartása kegyes ígérete következtében létesítették: a Szt. Mise közben egy részről minél több a nép épülésére használható énekeket s szt. mondatokat használni, másrészt pedig a helybeli éneklészeket oda kötelezni méltóztatassék, hogy a reggeli, délelti isteni tiszteleteken kívül minden egyébben a G. Cath. Szt. Egyház szertartásaihoz tartozó temetési, esketési s egyéb isteni tiszteleteket tisztán és kizárólagosan édes magyar anyai nyelvünkön végezzék.

Kelt H. Dorogon az 1863-ik évi július 25-én tartott közgyűlésből

H. Dorogh város közönsége

25. Popovics Vazul munkácsi püspök rendelkezése a magyar nyelv liturgikus használatáról

Ungvár, 1863. november 11.

Munkács Egyházmegyei körlevelek, 1863/4125.

KIADVA: *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklásáról*, A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, Budapest 1901. 79. (magyarra fordítva)

Mínthogy akadt olyan egyén, a ki nem átalott országprimásunk előtt vádat emelni, mintha papjaink már az egész liturgiát magyar nyelven végeznék: ennél fogva minden gyanú elhárítása végett Kedveltségedet oda utasítom, hogy

a szent liturgiát további intézkedésig, vagyis addig, míg ennek magyar fordítása az illetékes hatóságtól hitelesítve nem lesz s innen ki nem adatik, saját részéről kizárólag az egyházi szláv nyelven végezze. Mi mellett egyúttal értesítem Kedveltségedet, hogy azon helyeken, a hol a szükség kívánja, a szent Evangélium, úgyszintén az áldozáselőtti ima: «Hiszem Uram és vallom stb.» Kedveltséged részéről, az énekek pedig a nép és kántor részéről magyar nyelven mondhatók.

26. A makói román görögkatolikusok felirata a nagyváradai görögkatolikus egyházmegyei szentszékhez a román nyelv liturgikus használata érdekében

Makó, 1865. május 21.

EPL Scitovszky Cat. D. 2728/1866. Eredeti.

Méltóságos és Főtisztelendő Szentszék!

A Főtisztelendő Szentszék bölcs kormányzata alatt álló makói gkath. egyház hívei között évtizedek óta folytonos viszály és kellemetlenség uralkodik; – nem akarjuk az ezt előidéző okokat fürkészni, de igen oda törni, hogy elvégre a román és magyarajkú orosz elem között állandó béke és egyetértés létesíttessék; – minthogy azonban ezen törekvésünk mindez ideig hasztalan volt, és a helyett, hogy a béke és egyetértés közöttünk létesíthetett volna, a harag, viszály és folytonos egyenetlenség napról napra komolyabb, és nem ritkán fenyegető színt ölte magára, oly annyira, hogy más hitfelekezetű lakostársaink – nem minden igaz ok nélkül – mintegy megvetés és lenézéssel viseltetnek, a makói gkath. egyház község hívei eránt, – ez ugyan inger volna a kibékülésre, de némely saját hitsorsosaink között lévő túlbuzgó egyének újjítási törekvéseik a különben szelíd és jóindulatú nép között ezt létesíthetni gátolják.

A kibékülés megakadályozhatása tekintetéből ilyen akadály merült fel legközelebből az által, hogy egynémelyek közbenjárása, illetőleg önkéntes intézkedésük következtében a nélkül, hogy a Főtisztelendő Szentszék, avagy a Méltóságos Püspök Urtól szabadalmat nyertek volna, a román és orosz nyelvet közös templomunkból a templomi énekeket illetőleg tellyessen kiküszöböltsék, és most azok kizárólag magyarul énekeltetnek, – minthogy azonban mi románok édes anyanyelvünknek templomunkból törvénytelenül tett kiküszöbölését el nem nézhetjük és meg nem engedhetjük, a legmélyebb és hódoló tisztelettel esengünk a Főtisztelendő Szentszék előtt, miszerint kegyesen figyelemre méltatva esengő híveinek könyörét, hatalmánál fogva kegyeskedjék oda hatni, miként jövőre közös templomunkban – ritusunk szerint a nélkül is két sztrána⁸ lévén – az eddigi szokáshoz képpeszt, a templomi énekek fele részben – a román tanító által kinek megürült álomását minél előbb betölteni felettébb óhajtanánk, s aki jövőben a halotti esetek és temetéseknel is mint román kántor szerepeljen – minden esetre románul fele részben pedig a Főtisztelendő Szentszék belátáshoz képpeszt vagy

---

8 Kántorszék.

az eddigi szokás szerint oroszul vagy amint ezt egynémelyek óhajtják,⁹ magyarul énekeltesse nek.

Legalázatosabb könyörgésünk megújítása mellett hódoló tisztelettel maradunk Főtisztelendő Szentszéknek Makon 1865 május hó 21-én alázatos szolgálói a makói gkath egyház román hívei nevében¹⁰

27. Hajdúdorog város felirata a királyhoz egy magyar görögkatolikus püspökség vagy helynökség felállításáért

Hajdúdorog, 1866. május 6.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Eredeti.¹¹

Császári királyi apostoli Felség!
Legkegyelmesebb Urunk Királyunk!

Nem lehet egy nemzetiségét forrón szerető népre s ősei vallásához tántoríthatatlan hűséggel ragaszkodó hitfelekezetre fájdalmasabb s elkeserítőbb, mintha az hit elveivel teljesen egyező igazságos és méltányos, csaknem egy század oltá példátlan türelemmel, de ernyedetlen buzgalommal folytonosan kérelmezett kívánalmainak teljesítését illető egyházi felsősége előtt nem érvényesítheti és oda van kényszerülve, hogy az isteni tiszteletet saját édes anyai nyelvének kizárásával idegen nem értett nyelven halgatja végig, és a vallásosság erkölcsiség rovására, mit sem okulva, csüggedt lélekkel távozzék haza az Isten házából és pedig akkor, midőn hit-elveink nem csak megengedik, határozottan kívánják is, miszerint az isteni szent szolgálat azon a nyelven tartassék, mit a nép ért, és alkalom nyújtassék a hiveknek arra, hogy az Istent, a legfőbb jót értelmesen imádhassák.

Illy helyzetbe vagyunk mi alólírottak s velünk együtt e hazában a 200,000 számot meghaladó magyar ajku egyesült óhitű catholicusok – kiknek valamint ős elődei, ugy buzgó utódai, minden törvényes módot megkisértettek arra, hogy az egyházba édes anyai magyar nyelvöket bevitessék, s a Mindenható Istent szent Pál apostol szavai szerint értelmesen, saját nyelvükön imádhassák, mint ezt ruthen és román hitsorsosaink akadály nélkül tehetik és teszik, – azonban bár ugy a múltban mint a legközelebbi időben illető egyházi főnökünk a munkácsi megyés püspöktől több ízben ígéreteket vettünk kérelmeink jogos volta, és teljesíthetése eránt, – és bár a mi megnyugtatónkra Éneklészeinknek megengedték, hogy az isteni tisztelet alatt teljesen a magyar nyelvet használják, és bár a szent misének magyar nyelvre lefordítása eránt kellő intézkedések tétettek, s ennek azon kedvező sikere lett, hogy több buzgó egyházi férfaink fordításokat készítettek és azokat megvizsgálás és helybe hagyás végett az illető szentszékhez be is terjesztették, – és bár nekünk nyiltan tudomásunkra adatott, hogy kifejezett óhajtásunkat, nem csak kérelmezni, hanem követelni is jogosítva vagyunk, mindazonáltal annyi fohászaink és kérelmeink után

9 A következő félmondat áthúzva: *de magunk is jobban szeretnők*

10 Következik huszonöt aláírás.

11 Farkas Lajos (FARKAS LAJOS: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest 1896, 24–27.) és őt követve Grigássy Gyula (Grigássy, i.m., 106–108.) 1866. május 3-i dátummal közölnek egy szöveget, melynek szövege csak részben egyezik az itt közölt eredeti szöveggel.

még most is ott állunk, hogy a szent lythurgiát idegen, általunk soha nem értett, de soha nem is kedvelt szláv-ruthen nyelven kell végig hallgatnunk, s elvan az út előttünk zárva, miként Istenünket értelmesen imádhassuk.

Felséges Urunk! Hogy ezen ősi vallásunk diszét, a hívek buzgalmát erősítő, és nemzeti nyelvünket méltányoló igazságos kérésünk miért nem teljesül, felfogni nem tudjuk, miután éppen egyházi férfaink által vagyunk felvilágosítva arról, hogy kivánatunk teljesíthető; – hogy azt nem csak kérelmezni, hanem követelni is felvagyunk jogosítva, nem csalódunk azonban, ha őszinte fiui bizalommal kijelentjük, miként okát annak, hogy üdvös célunkat a mi legnagyobb lelki fájdmunkra mai napig sem érhattük el, abban találjuk fel, miként a bemutatott fordítások átvizsgálását egynémely befolyásos és a divatos ruthenisticus törekvésektől nem ment egyházi férfiak, kik minden óhitűt szertartásuk miatt ruthénnek vagy romának szeretnek tartani, – minden áron igyekeznek akadályozni s azon jobbaknak is, kik hivatalos állásuknál fogva az igazságnak érvényt, a nemzetiség, eránti törhetetlen szeretetüknél fogva a nemzett nyelvnek méltó diadalt, s a buzgó híveknek ősi szertartásukbani erősbülést kívánnak szerezni, – folymatosan gátul szolgálnak.

Császári királyi Fölség, legkegyelmesebb Urunk! Mi tősgyökeres magyarok lévén, ha nemzetiségünk ott is, hol az jogos méltánylatban részesülni van hivatva, nemcsak mellőztetik, hanem még a szent vallás köpenyege alatt az beolvasztatni céloztatik, hol ősi vallásunkhozi tántorithatatlan ragaszkodásunkért nemzetiségünkötől megfosztani igyekezetet látunk, s a miatt, hogy eddig is nem a mi bele nyugvásunk, s akaratumkal Isteni tiszteletüknél a szláv-ruthen általunk soha nem értett nyelv járma alatt nyögni kényszerültünk, még ő magyar eredetünk is, némely túl buzgó ruthen papok által megtagadtatni megkísértetik.

Nem lehet, hogy fájdalmasan ne jajduljunk fel, nem lehet, hogy eddig elfoglalt szerény körünkötől ki ne lépünk s Felséged legkegyelmesebb igazság szeretete előtt ne keressünk orvoslást; hallgassa meg tehát Felséged leghűbb jobbágyainak alázatos és hódolat-teljes esedezését, s királyi hatalmával állítsa vissza megzaklatott nyugalmunkat, s biztosítsa nemzetiségünket még az oltáron is, akkor midőn e hazában más nyelvű hit rokonaink mint a ruthenek, románok, szerbek, azt telje mértékben élvezik is, ne legyünk mi magyarok saját hazánkban mostohák és ne költessék fel bennünk az irigység más nyelvű hitsorsosaink ellen, kik boldogok mi közöttünk, mert saját édes anya nyelvöket az oltáron is teljes szabadsággal használhatják.

Mínthogy az általunk foron szorgalmazott, száz ezereknek buzgó imádságai között olly epedve várt czélt a szent szolgálatnak teljesen magyar nyelveni tartását csak úgy hisszük elérhetőnek legbiztosabban, ha az összes magyarországi magyar aju óhitű catholicusoknak a ruthen vagy románokkal nem közös, de külön önálló független püspökség állittatik fel; legalázatosabb kérelmünk lényegileg tehát ebben öszpontosul; ha azonban ennek lehetősége éppen a mostani viszonyok között elérhető nem lenne, mi vallásos érdekeinket polgári és hazafiai kötelmeinkel egyesíteni igen is tudjuk és elég szerénységgel birunk, Felségedet, mint Apostoli királyunkat köteles hódolattal megkérni arra, hogy tekintetbe vévén már annyi idők olta foltonos kitartással, és nem az Egház, sem a Birodalom érdekével öszeütkezésbe nem álló, csak is nemzetiségünk és ősi hitünk eránti tántorithatatlan szeretetből kifolyó igyekezetünket a mi lelki megnyugtátásunkra, a most üresedésbe lévő munkácsi megyés püspöki széket hová előbb egy érdemekkel tündöklő, hazafiai

érzelmeiről ösmert egyházi férfi kinevezése által betölteni kegyesen méltóztassék; – azon nyilvános kijelentéssel azonban hogy addig is, mégnem egy külön magyar ajku püspökséget nyereendünk, – minek részünkre biztosításáért alázattal esedezünk, – a kinevezendő püspök a magyar ó-hitűek egyházi ügyeinek vezetésére egy külön püspöki helyetnőket városunkban szervezni kötelezve legyen, mit is annyival inkább biztosan elérhetőnek hiszünk, mivel a munkácsi nagykiterjedésű püspöki megyében a román testvérek Maramaros-Szigeten már 1723ik év olta hasonlóval birnak, s ha az nekik megadatott, miért tagadtatnék meg tőlünk magyaroktól.

Nem kérünk annálfogva jobbágyi hódolattal, de őszinte fíu bizalommal is Császári Királyi Apostoli Felsőged legmagasabb kegyéhez legalázatosabb tisztelettel járulni, – kiben teljes bizalmunk van, ki édes hazánk eránti bölcs atyai gondoskodásának, s őszinte atyai szeretetének annyi kitűnő jelét adni, minden nemzetiségek és méltányos igényeinek kielégítését királyi szent szándoka által célba venni, minden népeinek nyugalját helyreállítani, legfőbb királyi kegyelménél fogva egy törhetlen hűségű ó-hitű catholicus, de magyar nyelvű népnek buzgó imáját meghalgtatni, s hogy mi is valahára kitűzött célunkat: istenünket saját édes anyai nyelvünkön imadását, el érhetjük, – benünket egy külön magyar óhitű püspökség felállításával, vagy a munkácsi megyés püspök kinevezésével, s egy városunkban szervezendő püspöki helyetnökség létre hozásával megvigasztalni – szokott atyai kegyével méltóztassék.

Legmélyebb alázattal azért is esedezván Császári Királyi Apostoli Felsőged kegyessége előtt, miszerint kegyeskednék megengedni, hogy a kinevezendő püspök vagy helyetnök elnökte alatt városunkban egy általános egyházi gyűlést tartatnék, hol a magyar ajkuak minden parochiaja képviselve lenne, – s hol az egyházi ügyek vezetésére, s különösen a két szertartásu catholicusok között botránnyul fen álló különbözö naptárak egyenlítése tárgyában megállapodások hozatnának létre, – s azok legfőbb szentesítése végett Felsőged mint Apostoli Királyunk legmagasabb jóváhagyása alá felterjesztetnének; – csak így reméllünk üdvet, boldogságot, s egyedül így lelki megnyugvást.

Kik egyébiránt legmélyebb hódoló tisztelettel s legalázatosabb jobbágyi hűséggel maradtunk

Kelt Hajdú-Dorog város az 1866-ik év május hó 6-ik napján tartott tanács és képviselő testületi közgyűlésünkből

Császári Királyi Apostoli Felsőgednek, Legkegyelmesebb Úrunk, Királyunknak legalázatosabb és leghűbb jobbágyai

Szabad Hajdú-Dorog város tanácsa és választott képviselő testülete

Kovács János, városi főhadnagy

Kiadta: Fejér György, jegyző

Az irat külzetén

Ő Császári Királyi Apostoli Felsőged I. Ferenc József Dicsőségesen uralkodó Ausztriai Császár, Magyar országnak királyához alázatos esedezése Szabad Hajdú-Dorog város tanácsa és közönségének mellyben a Magyar országi egyesült görög szertartásu magyar ajku catholicusok részére egy külön püspökség felállításáért, – s az isteni szent szolgálatnak magyar nyelven tartásáért jobbágyi hódolattal esedeznek

28. Hajdúdorog város felterjesztése Scitovszky János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség felállítása érdekében

Hajdúdorog, 1866. május 6.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Eredeti.¹²

Fő Magasságú és fő Tisztelendő Bibornok Herczeg Primás Úr,
Krisztusban szeretett legkegyelmesebb fő lelkipásztorunk!

„Az igazak kiáltanak, és az úr meghallgatja őket, és minden nyomorultságokból kiragadja őket”, a zsoltár e magasztos szavaival kezdjük meg Istenbeni erős bizalommal, sérelmes panaszunkat s orvoslást váró igazságos kérelmünket fő Méltóságod, mint Metropolitánk legbölcsebb ítélete alá bocsájtani, meg lévén győződve miszerént az igazak kérelmei meghalगतattnak, és azok bajaikból kiszabadítottatnak, – legmélyebb kézcsokolással kérvén fő Magasságodat, miszerént ezt nagy fontosságú országos teendői között és kegyesen meghalगतni, s benünket hathatos fő lelki pásztori intézkedéseivel meg vigasztalni méltóztassék.

Eminentiad előtt bölcsen tudva van, hogy e hazában a kétszázezeret felülhaladó számú magyar ajkú nép a catholicus hit görög szertartását követi, s e nép egyházi tekintetben orosz vagy oláh, újabb elnevezés szerént ruthen vagy román püspökök kormányzata alatt áll, ahhoz képest, mint a község egyik vagy másik püspöki megyének területén fekszik. Tudva van fő Magasságod előtt, hogy e tőzsgyökeres magyar ajkú népnek az isteni szent szolgálat mai napig is a viszonyokhoz képest orosz vagy oláh nyelven mondatik, s el van attól zárva, hogy Istenét édes magyar anyai nyelvén, s így értelmesen imádhassa. De végre igen jól tudva van Eminentiad előtt az is, hogy a görög szertartású catholicusok egyházi elvei szerént az isteni tiszteletnek a nép nyelvén tartása nem csak meg engedtetik, hanem helyeselve használandónak tanitattik.

Egy század lefolyása alatt búzgólkodtak őseink, s búzgólkodunk mi utódok azon, hogy valahára egyházi elveinkhez képest édes anyai magyar nyelvünket, az őt meg illető diszes polczra, az Úr oltárára telessük, s mindeneiket el követtünk, s el követünk hogy jó Istenünket Szent Pál szavai szerént értelmesen anyai nyelvünkön imádhassák, ki megírta, hogy „imádkozzék a mi lelkünk, de úgy hogy imádságunkat mások is megérthessék, énekeljen a mi lelkünk, de úgy hogy a mi énekünk mások által is megérthető legyen”. Fojamodtunk ez iránt megyés püspökünkhöz, zörgettünk egyizben az Ország Gyűlés előtt is, sőt legközzelebbi időszakban számos tagból álló küldötteink által kérelmünk teljesítését néhai boldog emlékü Popovics Vazúl Munkácsi püspök Ő Nagy Méltósága előtt ismételve szorgalmaztuk, esedeztünk a Fő Tisztelendő Káptalan előtt, hogy részesítsenek bennünket ama üdvet árasztó szent malasztban, miként mi is, mint ruthén, román vagy szerb hitrokonaink, buzgón fohászokodhassunk saját nyelvünkön Istenünkhöz, – azonban mind ezen törekvéseinket, többször nyert, s reménnyel ketsegtetett biztatások daczára is, siker

12 Farkas Lajos (Farkas, i. m., 27–30.) és az őt követő Grigássy (Grigássy, i. m., 109–112.) az itt közölt eredeti szövegtől több helyen lényegesen eltérő szöveget közölnek.

nem koronázta, – mert ha bár megengedetett is Éneklészeinknek az istenitisztelek alatt magyarul énekelhetni, habár megengedetett is, hogy miséző papjaink az Epistolát és Evangeliumot magyar nyelven olvassák fel, ez által lelki vágyunk nincs ki elégítve, mert a szent misének többi része, úgy az abban előforduló üdvöt adó leg szebb imák is szláv ruthen nyelven mondatnak el, a nélkül, hogy abból a Hivek csak egy szót is értenének – s rajtunk magyarokon az által ama véghetetlen fájdalmas sérelem ejtesség miszerént nemzeti nyelvünk, egyházi elveink ellenére mellőztetik, s nekünk az saját hazánkban nem szabad, mit minden e Hazában lakó idegen nyelvű hitrokaink élveznek, tudni illik, hogy az Isteni tiszteletnél saját nyelvüket használhatják, fájdalmas sérelem ez nekünk fő Magasságú Bibornok s Herczeg Primás Úr! Fájdalmasabb annyival inkább, mivel az egyháziban használt ruthen nyelv miatt nemzetiségünkéből kivettkezettnek, a pánszláv törekvések támogatóinak szóval alig botrányosan is jogtalanul oroszoknak, muszkáknak tartsanak benünket, nem csak azok kik talán azt szeretnék is ha ugy volna, hanem testvéreink, más vallásu magyar ajkú polgár társaink is. – Pedig ünepélyesen ki jelentjük hogy magunknál tős gyökeresebb magyarokat e Hazában nem ismerünk, és nemzetiségünk iránti tántoríthatatlan szeretetben magunkat senki által felül múlni nem engedjük.

Hogy tehát magunkat és utódainkat a méltatlan vád súlya alól meg menthessük, szükségesnek találtuk abbéli sérelmeinket, és kívánságainkat Felséges Urunk Királyunk, annak magas kormányja s fő Magasságodhoz mint szeretett Metropolitánkhoz el sorolva beterjeszteni, sőt ismét zörgettünk a Hon Gyűlés előtt, de nem mellőztük el a fő Tisztelendő Munkácsi Káptalant is ezek felől értesíteni, s óhajaink teljesítése eránt újólág bizalommal fel kéрни.

Egész alázattal esedezünk tehát Eminenciádhoz, miként ezerek imáját a zsolttár szavai szerént halgassa meg, a ruthen nyelv nyomoruságától mentsen meg minket, miként az igazak kiáltását meghalgtatja az Úr, s miként azokat nyomoruságaikból kiragadja az Úr.

Hogy határozott célunkat az Isteni szent szolgálatnak magyar nyelveni tartását elérhessük, alázatos nézetünk szerént csak úgy lehetséges, ha részünkre, kik ősi hitünkhöz, szertartásunkhoz szoroson ragaszkodunk, egy külön ön álló, a ruthen és román püspökségektől elválasztott magyar ajku püspökség állittatik fel, Eminenciád mint metropolitánk egyenes felügyelete alatt. Azt hisszük, hogy ha román hitsorsosaink csak az alig mult években két püspökség felállittásával örvendeztettek meg, a kétszáz ezeret meghaladó magyar ajku buzgó nép vallásos érdeke is megkivánhat annyit, hogy lelki épülésére, egyházi ügyeinek vezetésére, egy külön magyar ajku püspökség szerveztessék. Vagy ha az a mostani körülmények között elérhető nem lenne, alázatos kérelmünk oda terjed ki, hogy a Munkácsi püspöki székek, annak egy kitünő hazafiui érzelmiről ismert egyházi férfiu kinevezése által töltessék be, s részünkre egy városunkban székelő püspöki helyetnökség létesittessék, ezt anyival inkább elérhetőnek véljük, mivel ilyen vicariatussal a Munkácsi megyében román hitsorsosink Szigeten már 1723ik év olta birnak, ha nekik szükséges volt az akkor, meg vagyunk gyözödve, miként tollünk magyaroktól sem lehet jelenleg annak szükségét elvitázni.

Ezekben összpontosulván óhajunk: esedezünk legmélyebb tisztelettel fő Magasságod előtt, kegyeskedjék ezt legfőbb lelkipásztori figyelmére méltatni s hathatos intézkedései által bennünket megvigasztalni ügyünket leg jobb urunk

királyunk és magas kormánya előtt nagy befolyásu pártfogásával támogatni méltóztassék, s nekünk, buzgó catholicusoknak nyujtson alkalmat egyrészt azért, hogy két szertartás között létező különböző naptárakat is valahára egyesíteni lehessen, – más részt azért, hogy édes anyai nyelvünken hitünkben megszilárdulva, dicsőíthessük és áldhassuk az Urat s imádhassuk a Mindenhatót szeretett Királyunkért, Hazánkért, Eminentiadért és minden jót tevőkért.

Kik midőn atyai áldásért legmélyebb tisztelettel esedeznénk, hódoló alázattal maradtunk.

Kelt Hajdú Dorogh város 1866-ik év május hó 6-ikán tartott Tanács és Képviselési ülésünkből

Fő Magasságú s fő Tisztelendő Bibornok Úrnak Krisztusba szeretett legfőbb lelki pásztorunknak alázatos szolgálai s hívei Hajdú Dorogh város Tanácsa s választott képviselő testülete

Kovács János, városi főhadnagy

Kiadta: Fejér György, jegyző

Az irat külzetén:

Fő Magasságú s fő Tisztelendő nagykeri Scitovszky Ker. János a Romai Szent Egyháznak a Jeruzsálem Szent Keresztről címzett áldozár Bibornok Esztergomi Érsek az Apostoli Szent Szék született követe Magyar Ország Herczeg Prímása fő és titkos Kancellárja Szent István jeles lovag rendének nagy keresztese és fő papja, valóságos belső titkos Tanácsosa, Esztergom Megye örökös fő ispánja, Bölcsészeti és Hittudor Eminenciájához alázatos kérelme H. Dorogh város Tanács és Községének melyben a Magyar Honi Egyesült Görög Szertartású Magyar ajkú Catholicusok részére egy külön püspökség fel állítása és az Isteni tiszteletnek Magyar nyelven tartása tárgyában mint Metropolitát pártolás végett alázatos tisztelettel megkéri

29. Hajdúdorog város felterjesztése Mailáth György udvari főkancellárhoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség felállítása érdekében¹³

Hajdúdorog, 1866. május 6.

KIADVA: FARKAS LAJOS: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest 1896, 30–36.

Nagy méltóságú magyar királyi udvari főkancellár úr! Kegyelmes urunk!

Hazánk Tiszavidékén, s az úgynevezett Bodroghközön mintegy 74, a munkácsi püspöki megyébe kebelezett, parochiákban, de a többi megyék számos parochiáiban élő, összesen a kétszázszáz meghaladó lelket számláló magyar ajkú egyesült óhitűeknek, emberemlékezetet felülmúló idők óta folytonos óhajuk s legfőbb lelkivágyuk volt s ma is az, hogy hitelveikhez képest egyházukban az Istent édes anyai magyar nyelven imádhassák, s hogy az isteni tiszteletet teljesen e nyelven szolgálthassák. Különösen mi, kik most is felszólalni kötelességünknek érezzük, számtalan ízben folyamodtunk megyés püspökeinkhez, támogatást kértünk az országgyűléstől s ismételve több ízben menesztett küldöttségeink által szorgalmaztuk ez utóbbi időkben is egyházi kormányzatunknál méltányos és

¹³ Mivel az eredeti dokumentumot nem volt alkalmunk megvizsgálni, a Farkas Lajos által közölt szövegvariánssra támaszkodunk.

igazságos kívánalmaink teljesítését, de fájdalom, a mindannyiszor vett biztatások daczára annak örömét egészben mai napig sem élvezhetjük, bár ennek teljesítésétől függ e hazáját, nemzetiségét, s ősi vallását egyenlő hűséggel szerető buzgó nép jövője, s csak nemzeti nyelvének az oltárai tételét adja meg s állítja vissza mélyen megrendült nyugalmát.

Midőn fájdalommal tapasztaljuk, hogy egyházi felsőségeink által is törvényesnek, a vallás elveivel is egyezőnek ismert kérelmünk, mindannyiszor határozottan adott biztatások, ígéretetek után is, minden elfogadható indokolás nélkül, napról-napra halasztás örvényébe temettetik s teljesítése körüi semmi komoly, beható intézkedés nem tétetik; bízva ügyünk igazságában, bízva abban, hogy csak olyat kérünk, minek megadásával kára senkinek sincsen, reánk nézve pedig és nemzetiségünkre életkérdés, s annak teljesítését hitelveink alapján követelni is jogosítva vagyunk, egyhangulag határoztuk el, hogy kérelmünk orvosoltatása s jogos kívánatunk teljesítése végett Felséges urunk királyunkhoz, s nagyméltóságodhoz, mint hazánk legfőbb kormányzékének főnökéhez folyamodunk, bízván nmtóságod igazságszeretetében, bölcs kormányzási tapintatában, hogy valamint szegény hazánk nagy és fájdalmas sebű gyógyítását szerencsés sikerrel eszközli, úgy a mi sajtó, s nem kevésbé fájdalmas sebünkre is gyógyító írt találand. Alázatosan esedezünk tehát, hogy igaz ügyünkben Felséges apostoli királyunk előtt hatalmas befolyásával szószólónk lenni, sérelmünk orvoslását eszközölni, és ez által méltányos kívánatunk teljesítését, a legjobb, hű alattvalóinak boldogságát szíven hordó, minden népeit törvényes igényeikre nézve kielégíteni buzgólkodó, szentelt fejedelmünk atyáskodó kegyelme előtt keresztülvinni kegyesen méltóztassék.

Nmtóságú főkanccellár úr, kegyelmes urunk! Sérelmünk, és pedig fájdalmas sérelmünk, nekünk az, hogy bár egy század lefolyása alatt, valamint őseink, úgy mi is utódok, soha meg nem szüntünk megyés püspökeinkhez folyamodásokkal, küldöttségekkel járulni, hogy vallásos alapelveinkhez képest, mely az istenitiszteletet mindenkor a nép nyelvén tartatni rendeli, nekünk is, tősgyökeres magyaroknak, azt saját édes anyai magyar nyelvünkön szolgáltatassák ki, s az általunk soha sem értett, de nyíltan vallva soha sem is kedvelt orosz szláv nyelv járma alól valahára oldoztassunk fel; és engedtessek meg nekünk, miszerint Istenünket értelmesen, anyai nyelvünkön imádhassuk, és tegyenek bennünket saját hazánkban oly boldogokká, mint minők azon idegen nyelvű hitrokonaink, kik ama felséges joggal bírnak, s anyanyelvüket az oltáron háborítatlanul használhatni elég szerencsések, s ne legyünk mi mostohák saját édes anyánk, szeretett hazánk kebelén, azért, mert őt szeretjük s benne nemzetiségünket imádjuk, mért ősi hitünk s szertartásunkhoz hívek maradtunk.

Hogy ezen sérelmünket egyházi előjáróink is mindenkor sérelemnek beismerték, kétségtelenül tanúsítja az, hogy annak orvoslásán kisebb-nagyobb részben némelyek igyekeztek is. Így a liturgiális könyvek fordítása iránt akadályt nem gördítettek, minek a sikere lett, hogy több hazafias szellemű papjaink által fordítások eszközöltettek, s nyújtattak be átvizsgálás végett, azonban azok mai napig hevernek, a nélkül, hogy azoknak átvizsgálása komoly szándékkal céloztatnék. Így megengedték, hogy egyházunkban szent misék alatt az énekesek magyarul énekeljenek, sőt a misét szolgáló papokat is fölhatalmazták, hogy mise közben az epistolát, és evangéliumot magyar nyelven mondhatják híveiknek. Ámde, kegyelmes urunk, ez bennünket ki nem elégíthet akkor, midőn annak többi részét még most is szláv-orosz nyelven

teljesítik, s a magyar nyelvnek teljes jogábani behelyezését mindig elodázták, avval utasítván el bennünket, hogy a magyar nyelvnek az egyházba leendő bevitelét illetőleg az engedélyezés egyedül ő szentsége: a római pápától függ. Ez az unió alkalmával kötött szerződéssel merőben ellenkezik. Azonban ennek kieszközölését is boldog emlékű Popovits Vazul püspök megígérte, s egy nagyszámú küldöttség előtt ünnepélyesen kijelentette, hogy a mennyiben annak semmi törvényes akadály sem áll útjában, hiszi hova-előbb kieszközölhetni, és hiszi, hogy rövid idő alatt az általa forrón szeretett magyar híveket magyar isteni tisztelettel vigasztalhatja meg, Fájdalom, ezen ünnepélyes ígéret is, mint a többi, telje-sületlenül maradt.

Hogy mi annak az oka, miszerint annyi biztatások mellett mai napig is nemzeti nyelvünk mellőztetik s jogos kérelmünk teljesítése folytonosan elodáztatik, nehéz megérteni, de nem tévedünk, ha őszintén kimondjuk, hogy egyik okát abban véljük, miszerint az ígéretet tevő püspök úr, mielőtt szavát beválthatta volna, jobblétre szenderült; másik okát, habár fájlalva kell is kimondanunk, abban találjuk, hogy az egyházi kormányzatnál levő befolyást gyakorló egyházi férfaink egy része a divatos ruthenisztikus törekvések buzgó támogatói lévén, bennünket is, saját érdekűkből, a köz szó-járás szerint elég tévesen, és mondjuk ki őszintén, elég rosszakaratúlag, oroszoknak tartván, a képzelt Ruthénia hiveiül kívánnak tekinteni, s így ügyünk előmenetelének útjába állván, még azon jobbakat is, kiknek hazafisága előtt ügyünk, iránt tanúsított meleg részvétükért mindenkor elismeréssel hajlunk meg, kik a szent ügynek diadalt szerezni nem kis lelki erőmegfeszítéssel munkálkodnak, szokszor tapasztalt, mesterséges s néha nem a legildomosabb modorban nyilvánul ellenműködéseik által gátolni törekednek.

Nagyméltóságú úr! Ügyünk a haza, a nemzet közügye, nagy felelősség fekszik tehát vállainkon, ha annak előmozdítására, minden tőlünk telhető módon, nem igyekeznénk. Kötelességünk tehát nemcsak vallásos, hanem nemzetiségi szempontból is oda törekedni, hogy édes anyai nyelvünket az őt törvényesen megillető polczra és oltárra juttassuk, mert tudjuk, hogy a mely nemzet nyelvét az oltárra teheti, az a nemzet nem veszhet el s kötelességünk utódaink méltán bekövetkezhető átkát eltávolítani, mely érne bennünket, ha reájuk hagynánk az anyai nyelvünkön, saját hazánkban zsarnokilag táplálkozó orosz nyelv már elviselhetlenné vált súlyos jármát; s mulasztásunk által nekik hagyományoznánk ama nagy, lelkek ölő fájdalmat, mit oly hosszú idők alatt nemzeti nyelvünk mellőzése miatt méltatlanul érezni kényszerülve vagyunk. S vajjon a haza feloldana-e bennünket ama nagy felelősség alól, ha tapasztalni lenne később kénytelen, hogy annyi sok ezer magyar ajkú hívet a nyíltan működő ruthénizmus dermesztő karjaiba elolvadni engednénk; nem – kegyelmes urunk – ezen vétkes mulasztás nekünk soha megbocsátható nem lenne, nem any-nyival inkább most, midőn hazánkban minden idegen ajkú nép saját nemzetiségi igényeinek érvényt szerezni oly rohamosan törekszik, mert velünk együtt ők is osztják halhatatlan Kölceseink azon jósmondatát, hogy jaj a nemzetnek, mely ősi fészkeből kiüzetett, de jajabb annak, mely ősi nyelvétől fosztatott meg.

Nmtóságú főkanzellár úr! Az első szomorú tapasztalatok után arról győződünk meg, hogy mindaddig, míg egyházi ügyeink vezetése közös román, vagy ruthén püspökök kormányzata alatt áll, a mi előhaladásunknak útja végkép el lesz zárva, vagy annak mindig újabb, és újabb akadályok lesznek elébe gördítve. Alázatos esedezésünket tehát ezeknek elhárításáért tesszük, és szavunkat ezeknek

megszüntetéséért emeljük; kérvén exczellenciádat, miként ügyünket, mint a nemzetiség szent ügyét, magas figyelmére méltatni, s hathatós pártfogásával szerencsésíteni kegyeskedjék. Figyje el exczellenciád, hogy ez által nemcsak a szegény, de hű hazafiakból álló magyar ajkú egyesült óhitű nép, hanem az egész nemzet háláját érdem-lendi ki, nincs a földön pedig nagyobb jutalom, mint a haza hálája s egy nagy nemzet méltó elismerése.

Igazságos ügyünknek diadalát tehát csak úgy hiszszük elérhetni, ha az összes magyarországi magyar ajkú g-szer-tartású katolikusok részére, egy külön önálló magyar püspökség állítatik fel s midőn ezt kérjük, nem tulságost kérünk kegyelmes urunk; mert hiszszük, hogy ezen nagy számú hívek lelki üdve, vallásos és erkölcsi kiképezése épen olyan drága, épen olyan becses, s a magyar kormány figyelmére épen olyan méltó, mint román hitsorsosainké, kik a legközelebb múltban is a magyar vallásalapból a lugosi és szamos-ujvári két új püspökségek felállításával vizsgáltalak meg. Ha azonban, jelen körülmények között e kérelmünk azonnal teljesíthető nem lenne, mi, mint jó hazafiak, kik az állam érdekét szem elől téveszteni soha se szoktuk s belátjuk, hogy az állam mostani pénzügyi viszonyai között mily nagy áldozat lenne egy püspökségnek felállítása, szervezése és ellátása, elég szerénységgel birunk arra, hogy ennek kedvezőbb időben leendő biztosítása mellett, ezuttal megelégedjünk azzal, hogy a munkácsi püspöki szék egy köztiszteletben álló, hazafíú érdemeiről s nemzeti érzelmeiről ismeretes egyházi férfú kinevezése által sietősen betöltessék, azon nyilvános feltétel mellett, hogy ő püspöki hatalmánál fogva részünkre Hajdú-Dorogon székelő püspöki helyettest tartani, s a magyar egyházak ügyeinek intézkedési jogát arra átruházni utasítsassék.

Ezen szerény kérelmünk különben sem új eszmét tartalmaz, hiszen a románok, épen a munkácsi megyében, Máramaros-szigeten már ilyennel még az 1723-ik évben bírtak, s bíraak mai napon is, s ha az nekik megadható volt a múltban, vajjon tőlünk jogosan megtagadható-e? Mért? Hogy pedig ezen püspöki helyettnökséget, a dorogi lelkészi állomással kérjük egybekapcsoltatni, azt hiszszük, helyesen cselekszünk, mert hiszen egyházunk legnagyobb, a megye dísze s a magyarságnak magva, – mert lelkészei mindenkor kitűnő állású férfiak voltak, kik rendesen a szabolcsi főesperesi díszes hivatal is közmegelegetésre viselik, kik közül többen a püspöki méltóságra is érdemesíttettek. Esedezünk továbbá; méltóztassék nekünk utat és módot nyújtani, hogy az összes magyar ajkú óhitű nép egyetemes kérelmét, – melyet most csak magunk vagyunk kényszerülve felterjeszteni – nmtóságodhoz feljuttathassuk, s e célból méltóztassék megengedni, hogy egyházi ügyeink feletti tanácskozás tekintetéből egy közös gyűlésre a magyar g-katolikus községek képviselőit meghívhassuk, s a tanácskozás eredményét; mint megállapodásunkat, jóváhagyás végett nmtóságodhoz alázatos tisztelettel bemutatathassuk.

Kitártuk kebleinket, előadtuk sérelmeinket, felsoroltuk kívánalmainkat, nincs tehát egyéb hátra, mint nmtóságodhoz ismételve alázatosan esedezni miszerint bennünket magas figyelmére méltatni, s kegyes határozatával megörvendeztettni, méltóztassék.

Kik egyébiránt legmélyebb hódolattal maradtunk, kelt H.-Dorogon az 1866-ik év május hó 6-án tartott közgyűlésünkéből.

30. Hajdúdorog város felterjesztése s Képviselőházhoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség felállítása érdekében¹⁴

Hajdúdorog, 1866. május 6.

KIADVA: FARKAS LAJOS: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest 1896, 36–41.

Mélyen tisztelt képviselőház!

A haza és nyelv egyforma rangban álló két nevezet mindenféle népre, ha az a tiszteletben levő nemzetek sorából kitaláztatni nem akar. Nemzeti létet nemzeti nyelv nélkül gondolni is lehetetlen. Jaj a nemzetnek, mely ősi fészkeből kiüzetett, de jajabb annak, mely ősi nyelvétől fosztatott meg, ezt mondá egykor halhatatlan Kölcseink, s ki merné tagadni, hogy nagy szónokunknak, midőn e veséig ható nyilatkozatát tevő, nem volt igazsága, s ki merné tagadni, hogy mai napon is nincs igazsága! Ezekből azon következtetést vonjuk, hogy minden nemzet igyekezzék ősi fészket megtartani, s minden nemzet főkötelességének tartsa nemzeti nyelvét nemcsak házi körében fentartani, hanem azt minden áron oda juttatni törekedjék, hogy az őt megillető helyen mindenütt alkalmaztassák, még az oltárra is, nehogy a kötelességmulasztás által, a látnoki ihlettséggel megjósolt jaj következzen be a nemzetre, s megfosztva legyen őseinek nyelvétől, őseinknek csaknem egyetlenegy tisztán fenmaradt örökségétől.

A mi őseink belátták, hogy ha szép nyelvüktől csak részben is megfosztatnak, nemzetiségükből vetközvetnek ki, elkövettek tehát mindent, hogy azt nemcsak saját családi körükben fentartsák, hanem azt az őt törvényesen megillető helyre, az oltárra is feljuttassák, mert jól tudták, hogy amelyik nemzet saját édes anyai nyelvét az oltárra teheti, az a nemzet nem veszhet el soha. De beláttuk ezt mi is, utódok, s lelkesülve ama magasztos szavaktól, kétszeresen igyekeztünk s igyekszünk, elődeink dicső példáját követve, nemzeti édes anyai magyar nyelvünknek törvényes jogába való helyezését, egész tehetségünknek mérlegbe vetésével munkálni; a haza ezt megvárja tőlünk, a nemzeti nyelvünk iránti forró szeretet pedig ezt parancsolja nekünk.

A mélyen tisztelt képviselőház igen jól tudja, hogy e hazában a nemzet egy része az egyesült-görög szertartású katolikus hitet követi, kik között a kétszázévezret meghaladó tősgyökeres magyarok őseiktől reájuk maradt ezen szertartásban találják üdvöket, de azt is jól tudja, hogy ezen magyar ajkú hivek, bár hitelveik nem csak megengedik, hanem Szent Pál apostol tanítása nyomán szükségesnek is találják, hogy Istenüket saját nyelvükön imádják, s részökre a szent szolgálatok is saját nyelvükön mondassanak, még is ennek ellenére, mai napig a ruthen, vagy román nyelv járma alatt nyögnek, s a szent szolgálatot általuk nem értett, de soha sem is kedvelt szláv-oroszlal hallgatni köteleztetnek, s így meg vannak fosztva attól, hogy Istenüket, értelmesen imádhassák, meg vannak fosztva attól, hogy mint tősgyökeres magyarok, a Mindenek urát saját nyelvükön dicsérhessék.

---

14 Mivel az eredeti dokumentumot nem volt alkalmunk megvizsgálni, a Farkas Lajos által közölt szövegvariánsra támaszkodunk.

Igen tisztelt képviselőház, mi alulírottak már hosszú évek során minden törvényes lépést megtettünk, hogy egyházi férfaink által hitelveinkkel egyezőnek tanított eme hő kivá-natunknak sikert eszközölhessünk, s részesíttessünk ama dicső isteni szent malasztban, hogy buzgó imánkat mi is, édes hazánkban, mint a ruthen és román hitsorsosok, saját édes, anyai magyar nyelvünkön bocsájthatjuk az egek urához. Folyamodtunk egyházi főnökünk: a munkácsi megyés püspökhöz, zörgettünk már egy ízben az országgyűlés előtt és küldötteink által ismételve szorgalmaztuk egyházi kormányunkat, s bár mindannyiszor elismerést nyertünk kérelmünk jogos voltáról, számtalan ígéreteket és biztatásokat annak teljesíthetéseiről, fájdalom, mindezek daczára, az igazságosnak nyíltan beismert s teljesíthetőnek kimondott kívánalmunk pusztában hangzott, s a halogatás örvényébe temettetett el, mind annyiszor okul hozatván föl, hogy egyházin könyvünkéből incsenek jó fordítások s hogy pápai engedelem nélkül nincsenek jogosítva nyelvünket az oltárra tenni, azonban mindannyiszor újabb ígéretet tettek, hogy a fordítások iránt kellő intézkedéseket tesznek, sőt néhai boldog emlékü Popovits Vazul püspök ő exczellenciája által a felől is biztosítottunk, hogy ő szentségének jóváhagyását kieszközli, amennyiben e tekintetben semmi akadály sincs s bizton hiszi, hogy rövid idő alatt magyar ajkú hiveit teljes magyar isteni tisztelettel vigasztalhatja meg.

Ámde ezen biztatások még mindég a levegőben vannak, bár biztos tudomásunk van arról, hogy több buzgó hazafiai érzelmű papjaink fordításokat már eszközöltek s azokat felülvizsgálat végett az egyházmegyei kormányzathoz be is terjesztették, de azok mai napig érintetlenül hevernek s az illetők a mi lelki nyugalomunkkal mitsem törődve, azokat vizsgálat alá venni éppen nem sietnek.

Igaz, nem tagadhatjuk, hogy a főtisztelendő egyházi kormány, beismerve kérelmünk jogos voltát, belátván annak nem teljesítéséből származott elkeseredésünkből bekövetkező kellemetlenségeket, igyekezett sérelmünket cseppenként orvosolni, nevezetesen engedélyezte, hogy szent misék alatt az éneklésnél a magyar nyelvet használják, hogy a miséző papok az epistolát és evangéliumot magyarul mondják, s örömmel mondhatjuk, hogy annak s saját intézkedéseink és hazafiai szellemű lelkes papjaink közreműködése következtében még többnek is birtokában vagyunk. Ámde mi az, midőn édes, anyai, magyar nyelvünket sovárgó lelkünk az oltártól értelmes táplálékot nem nyer, s onnan orosz-szláv nyelven kénytelen hallani a szent imákat s miután nem érti, minden erkölcsi és vallási vigasztalás nélkül, csüggedt fővel távozni az Isten házából, fel nem tudván fogni okát annak, hogy egy hitet, egy szertartást követő ruthenek és románok mellett, kik anyai nyelvüknek teljes használatában vannak az oltáron is, miért éppen a magyarok oly mostohák és szerencsétlenek, hogy saját hazájukban anyai nyelvükön még Istenöket sem imádhadják.

Ezeket megfontolva, nem csoda, hogy nagy és mély a mi fájdalomunk, nem csoda, hogy folytonosan kérünk, könyörgünk s mindaddig kérésünkkel, könyörgésünkkel fel nem hagyunk, míg édes, anyai nyelvünknek az oltáron is teljesen birtokában nem leszünk, s el fogunk mindent követni, hogy ősi nyelvünktől meg ne fosztassunk, mert meg van írva: Jaj annak a nemzetnek, mely ősi fészkéből kiüzetett, de jajabb annak, mely ősi nyelvétől fosztatott meg.

Nem akarván mi a nagy felelősséget, mely nemzeti nyelvünk elhanyagolása s mellőzése miatt reánk hárulhat, s utódaink bekövetkezendő kárhozátását vállainkra venni, elhatároztuk tehát, hogy orvoslást a nemzet törvényhozó testületé előtt keresünk, alázatos tisztelettel esedezvén, miként hazánk törvényeivel nem ellenkező hitelveinket teljesen megegyező, az unióális szerződésekkel pedig biztosított méltányos kérelmünk teljesítése mellett felemelt, gyenge, de őszinte szavainkat meghallgatni, miként az írás szavai szerint: »Az Úr meghallgatja az igazak kérelmét, s kiragadja őket az ő nyomorúságaikból«, s bennünket is a mi terhes bajunkból, az ó-szláv nyelv jármából kiragadni méltóztassék.

Kérelmünket következőkben van szerencsénk részletezni:

1-szor. Miután az eddigi tapasztalatokból arról vagyunk meggyőződve, hogy addig kérelmeink nem teljesülnek, míg egyházi tekintetben ruthén és román püspökök kormányzata alatt leszünk; ennél fogva részünkre egy külön önálló görög szertartású katolikus püspökség felállítását és szervezését kérjük a magyar egyházi alapból. Azt hisszük, hogy ezen kérelmünkkel a szerénység határát nem léptük át, mert ha román hitsorsosainknak csak a legutóbbi időkben nem nagyobb számú hivekre két új püspökség, a szamosújvári és lugosinak, felállítása a magyar vallási alapból szükségesnek találtattak, kétséget nem szenved, hogy akkor a hazában kétszáz ezer lelket felülhaladó görög szertartású, magyar ajkú hiveknek is joguk van egy püspökség felállítását kérelmezni, mert hiszen ezeknek lelki üdve is éppen olyan becses és éppen oly figyelemre méltó, mint bármely más e hazában lakó idegen ajkú testvéreké.

2-szor. Ha fennebbi kérelmünk, a mostani nehéz pénzviszonyok között, az állam érdekeinek veszélyeztetése nélkül, azonnal teljesíthető nem volna, mi az állam magasabb érdekei előtt mint igaz hazafiak meghajolva, kérjük annak kedvezőbb időkben leendő felállítását törvényhozásilag biztosítani. Addig pedig az üresedésben levő munkácsi megyei püspöki széket egy honfiúi érdemekkel és érzelmekkel bíró egyházi férfiú által sietősen azon feltétellel betölteni, hogy a magyar püspökség felállításáig köteles legyen egy H.-Dorogon, mint a legnagyobb magyar ajkú g.-katolikus községben püspöki helyett-nokséget szervezni, s a magyar egyházak ügyeinek kormányzatát arra ruházni. Saját és az esztergomi érsek-hercegpr.-másnak mint metropolitánknak törvényes felügyeleti joguk épentartásával.

3-szor. Engedtettsék meg, hogy a kinevezendő püspök vagy püspöki helyettnök, hazánkban létező minden magyar ajkú g.-katolikus egyházközségeket egy, városunkban tartandó közös gyűlésre összehívhassa, hogy ott saját egyházi ügyeinkről tanácskozva, megállapodásunkat legmagasabb jóváhagyás, szentesítés és törvénybe ígatus végett beterjeszthessük; egyúttal, hogy keresztülvihessük a két szertartásé, de egységes katolikus egyháznak nem kis botránnyul szolgáló két különböző naptár egyesítését.

4-szer. Midőn a törvényhozó testület előtt ünnepélyes óvást teszünk, hogy bárki is bennünket oroszoknak vagy oláhoknak, vagy ha jobban tetszik, újabb elnevezés szerint románoknak vagy ruthénnek nevezhessen, nem késünk felkérni a a magas hongyűlést, miszerint a ruthén és román nyelvek zsarnoksága alól megvédeni s azok ellenében törvényezikileg nemzeti nyelvünk teljes

használatában biztosítani kegyesen méltóztassék. Mi e világon egy nemzetiséggel sem vagyunk rokonságban, s így mi nem kecsegtethetjük magunkat egy más hasonnemzetiségű nemzetbeli beolvadás reményével, mert bár vallásos szertartásokban ismerünk is hitrokonokat, nyelvünkre nézve azonban csak édes magyar hazánkban találjuk testvéreinket, mert mi magyarok vagyunk s az Örökkévalóságig azok akarunk maradni. Mi reánk illik a nagy költő ama szép mondata: »A világon e kívül nincsen számodra hely, áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell«.

A nemzetiség szent nevében emeljük föl tehát gyenge szavunkat, ismételve esedezván, miként bennünket országos pártfogás alá venni, igazságos és méltányos kérésünk teljesítése által mint sokat túrt és szenvedett magyar ajkú görög-katholikusokat, megvigasztalni kegyesen méltóztassék.

Kik egyébiránt legmélyebb hódolattal maradtunk.

Kelt H.-Dorog stb.

31. A makói magyar görögkatolikus hívek kérvénye Scitovszky János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata érdekében

Makó, 1866. június 21.

EPL Scitovszky Cat. D. 2728/1866. Eredeti.

Főmagasságu Bíbornok s Herczeg Prímás Úr!

Kegyelmes atyánk!

Alulírottak, a makói grcatholicus hitközség tagjai egyházmegyei hatóságunk s megyés püspökünk által számos és különféle sérelmezéseknek, elnyomatásoknak s üldöztetéseknek kitéve – ügyünk igazságossága érzetében oltalomért és sérelmeink orvoslásáért Eminenciád atyai kegyelméhez folyamodunk.

Sérelmeink s ezek orvoslása iránti kérelmünk elősorolását előzőleg kikell emelnünk, hogy hitközségünk a 18ik században Szabolcs, Beregh és Ung megyékből és a hajduvárosokból ide telepedett tisztán magyar ajku hívekből – ugynevezett oroszokból – alakult. Kiknek számára boldog emlékü Mária Terézia királynő templomot építtetett a nép nyers erejének hozzájárulásával, s egyházilag a Munkácsi püspökséghez volt csatolva; A földesuraság és hitközségünk által a plébános, káplán, kántor és harangozó 3 egész urbéres telekkel dotáltatott, mellyek nevezett egyházi előjáróink javadalmazásának legfőbb részét képezik jelenben is.

Az 1791ik s 1816ik években ugyancsak a fentebb nevezett vidékekről ismét számos ugynevezett orosz, s ezekkel egyidejüleg Szatmármegeből és Erdélyből szintén számos, mintegy 20 család, többnyire magyar ajku oláhok, vallásukra nézve pedig többnyire görög katolikusok telepedtek ide, kiket őseink testvérileg s tárt karokkal fogadtak kebelökbe.

Hitközségünk minden kivétel nélkül annyira magyarajku volt mindég, hogy az egyházi szónoklat mindig magyar nyelven tartatott. Számos egyházi énekek mint a templomunkban, ugy egyházi körmenet és temetési ceremóniák alkalmával énekeltetnek; az iskolában pedig a tanítási nyelv mindig – a csak egyedül értett anya nyelv – magyar vala – minek bebizonyítására több most is élő római cath.

és még protestáns öregek – kik templomunk körül lakván iskolába s templomba is hozzánk jártak – állíthatunk elő; A hívek közül az orosz nyelvet egységes, az oláht pedig csak azon egyesek értették leginkább, kik az itten szomszédos Csanád Nagylak s. a. t. oláh ajku s gör. keleti vallásu hitközségekből ide költöztek, s előbbi vallásukat a grcath. vallással felcserélvén hitközségünk tagjaivá váltak.

Ma már nyelvre nézve úgy állunk, hogy valamennyi tagtársunk házi családi nyelve a magyar; az oroszot egyikünk sem, az oláht pedig alig van 10 ki kevésbé érti, s ezek is jobbadán a szomszéd oláh községekbeni tartózkodásuk – mint juhászok – szolgálatuk ideje alatt tanulták azt meg.

Nyelvre, nemzetiségre nézve tehát tökéletesen magyarok voltunk és vagyunk, és az akarunk maradni – ha bár minden kigondolható erőszakosságok is használtatnak vagy használtassanak fel ellenünk ezen elvünk kiirtására, – egyházi szertartási nyelvünk pedig előbb egyedül az orosz volt.

Hitközségünk a Nagyváradí Gr. egyesült püspökség felállításával ehez csatoltatván, egyházi orosznyelvünk mellett csakhamar az oláh nyelv is becsúsztatott, s az minden nehézség nélkül megtörtént, mert a hívek sem az orosz, sem az oláh nyelvet nem értették, s ezért aziránt tellyesen közömbösek voltak.

Ez előtt papjaink mindig az ugynevezett orosz név alatt de magyarok voltak, s csak 1844ik évben midőn – az 1790ik év körül Makóra erdélyből származott s magát akkoron „Árgyelánnak” vallott oláh családból – mely család az itteni magyar görög katolikusok között szinte elmagyarosodott s nevét „Erdélyire” megmagyarosította –, „Erdélyi Vazul” név alatt lett betöltve a Nagyváradí gör. egy. püspöki szék, – tétetett közénk az első oláh plébános, a ki a valóságos szertartási orosz nyelven mégcsak olvasni sem tudott.

Bár ez által jogainkban megsértettünk, de miután mi lelkészeinket és különösen főpapjainkat s azok intézményeit csak tisztelni tudtuk, s azokról csak is lelkünk üdvének minél nagyobb mértékbeni eszközzési szándékát feltételeztük, nem jöhettünk azon gondolatra, hogy ezen új s jogellenesen tett intézkedés egy távolabb álló cél elérése felé van irányozva, azért szembehunyva néztük azt.

Templomunk annyira magyar orosz jellegű volt, és az most is, hogy abban minden felírás – mi még az építés alkalmával keletkezett – orosz nyelven van írva; sőt templomunkban egy helyen szinte orosz nyelven fel vala írva: „a makói magyar oroszok számára Mária Terézia építtette s.a.t. 1778-ban”.

De ezen felíratot oláh plébánosunk a falon 1845-ben bemeszeltette óvástételünk daczára; ugyanazon évben általunk ezen bemeszelés lemosván, az emlékirat ismét láthatóvá tétetett, azonban 1846-ban egy püspöki rendelet következtében templomunk márványszínre befestetvén, az emlékirat, hogy többé láthatóvá ne tétethessék, erőszakkal levakartatott és beföstetett, s eként ezen egyik okmányunktól – mit azonban másolatban kezeinknél megtartattunk – szándékosan meg levénk fosztatva; utóbb a torony javítása alkalmával a torony régi gombjában és az oltár alapfalazatában talált az építésre vonatkozó iratokat megsemmisítette, s azok helyére oláh iratokat tett be, hogy így az utókornak templomunkról és hitközségünkről oláh históriát nyujthasson és hogy ez annál nagyobb bizonyítékkal birjon, az 1800 év előtti időkről való egyházi anyakönyveket

elsikkasztotta, mellyek a bevezetett nevekről ítélve a hitközség magyar jellegét a mondva csinált új historia ellenébe még élénkebben kitüntették volna.

Hogy miképp bánik velünk a Nagyváradi főtisztelendő gör. kath. püspökség, s mennyire törekszik hitközségünket romanizálni, s hogy mert ezt elfogadni semmi áron sem akarjuk, mennyire üldöz bennünket, az alább elősorolt tényekből nyilván kitetszik:

1ör Keresztelési és egyéb egyházi anyakönyveinket világos törvény s magyar nemzetiségünk ellenére oláh nyelven vezetteti.

2ör Hitközségünk plebánossává 1844 óta folyamatosan oláh egyént helyez be, kinek feladata bennünket tűzzel-vassal romanizálni.

3ör A tanító választására ős időktől fogva fent állot jogunkat önkényüleg magához ragadta, s nekünk olly tanítókat helyez nyakunkra, kik gyermekeinket nem az elemi tanulmányok s kiváltképpen a jó erkölcsre tanítani, hanem minden erejükből romanizálni törekednek; miben egyik-másik tanító annyira haladt, hogy gyermekeinket a román nyelv, szokás és dicsőség után való sovárgásra bujtogatni és tőlünk, magyar szüleiktől elidegeníteni nem iszonyodott.

4er Hitsorsosaink által templomunk javára és részére tett alapítványokat s ezek jóvedelmét – az alapítók magasztos és kitűzött intencióját megvetve, a belényesi oláh gimnázium, oláhtanító képezde s több ilyen – nekünk tellyesen idegen célokra fordítja.

5ör Templomunkban fenállása óta mindig szokásban volt magyar énekek éneklését, mellyet mi lelki szükségleteinkhez képpes fejleszteni, és az orosz és oláh kantoralis énekek helyett zengedezni, s ezzel az Istent dicsőítve és szívünk s lelkünkben imádvá, ájtatosságunkat, buzgóságunkat fokozni s üdvösségünkre munkálkodni buzgólkodtunk – előbb tellyesen betiltotta utóbb ismételt kérelmeink – és mint gyanítjuk polgári hatóságunk közbenvetése – folytán egy-két magyar ének éneklését nagylelküleg megengedte.

6or Papjaink s tanítóink az előbb békés egyetértésben volt hitközségünket – a romanizáló püspöki tendenciának hódolva, viszálykodásokra szítják, a nyelvre, szokásra nézve tellyesen egyező s kizárólag magyar ajku hiveket román és orosz felekezetre oszlatják; egymás ellen, vagys inkább a románnak nevezetteket amazak ellen izgatják, hogy így romanizáló törekvésüknek alapot szerezzenek, s nemzetiségünket – magyar nemzetiségünket – elnyomják.

S midőn mi minden ezen törekvéseknek, tényeknek ellene nyilatkoztunk, s különösen Roskovics Ignác hajdu-böszörményi grath. lelkész által magyar nyelvre hiven át tett kantoralis énekeket, mellyeknek legnagyobb részét már 1848ik év előtti időkben egyes, kevésbé sikerült fordításokból használtuk templomunkban lelkészeink és tanítóink élénk ellenkezése daczára tetleg behoztuk s énekeltük; Püspök Ő Méltósága Papp Szilágyi József úr főpásztori levelével a magyar énekek éneklésétől tellyesen eltöltött különösen kiemelvén, hogy a magyar nyelv nincsen preconisálva, ezért használatát meg nem engedheti, de el sem türi. Ez érdekében hozzá intézett folyamodványunkban a magyar énekeknek régi időktől fogva dívott használatát, s azok iránti lelki szükségünket kifejtvén, kértük, hogy azokat használni annyival is inkább engedje meg, mert más nyelvet nem értünk, keleti szertartásu katholikus Egyázunknak saját egyházi egyetemes nyelve nincsen, hanem csak az egyház mindenütt a nép nyelvét használja egyházi nyelvül; kifejeztük azt, hogy az

oláhnyelv sincs preconisálva, s mégis használtatik, sőt hogy egyes helyeken a latin szertartású egyházaknál – melyeknek egyetemes nyelve az egész világon a latin nyelv, a nép nyelve szinte használtatik, jelesen: Horváth ország és Dalmatia egyes plebániáiban, és ezeket Pápa Ő szentsége eltűri, s ennél fogva magyar énekeink használatát Püspök úr Ő Méltósága is eltűrheti; – Kérve kértük, hogy magyar nyelvünknek rituális nyelvül leendő használatát – a rituális énekeknek átfordítását püspöki bőkezűségével elősegítve, legfelsőbb helyen Pápa Ő Szentségénél kivívni, s ezzel számos magyar ajku egyházi lelki szükségéikre nézve kielégíteni, püspöki – apostoli hivatásánál fogva is kegyeskedjék.

Ő Méltósága azonban vissza utasítva kérelmünket, a magyar katoralis énekek éneklését újlag betiltotta, lelkészeinknek pedig hivatal vesztés terhe mellett megparancsolta, hogy ha mi ennek dacára ujabban is magyarul énekelni merészelnénk, hagyják félbe az isteni szolgálatot, menjenek ki a templomból s azt bezárván, az isteni szolgálat tartásával hagyjanak fel mindaddig, míg a polgári hatóság – melynek benünket büntetés végett feljelenteni parancsolta, az orosz és oláh énekléseket – rendet vissza nem állítja.

Mindez meg is történt, s csak a polgári hatóság ildomos eljárásának köszönhetjük, hogy vallásos buzgóságunkért a Püspök úr Ő Méltósága által pirulás nélkül igényelt fenyték s büntetéstől megkímélttünk.

Templomunkban azonban a botrányos s emberi képzelmel felül muló háborgatásunkat s üldöztetésünket ki nem kerülhattük elannyira, hogy – miután püspöki utasítás folytán (oláh tantónk nyíltan kimondá: „a mit teszek püspöki utasítás szerint teszem”) éneklésünk közben oláh tanítónk által többféle botrányos tetteivel gátoltattunk és zavartattunk, lelkészeink által pedig a templomban pirongatattunk – mármár az isteni szolgálatra sem járhatunk, hanem kénytelenek vagyunk ájtatosságunkat az isteni szolgálat előtt, vagy utána lelkész és kántorral – kiket mi fizetünk – elhagyatva magunk végezni.

Kegyelmes atyánk!

Hazánkban számos magyar ajku grkath. hitközségek vannak, és több – királyaink által gazdagon dotált püspökségek, de ezen püspökök annyi évek elfolyása alatt sem gondoskodtak arról, hogy magyar ajku hiveik számára a rituális könyvek s énekek átfordítását bőségesen élvezett püspöki jövedelmeikből eszközölték volna; ellenben azokat más, nem vallási, hanem, különösen az ujabban időkben, nemzetiségi célokra, agitatiókra fordították.

Mi nem veszük rossznéven különösen Nagyvárad püspökeinknek, hogy nemzetiségük iránt lelkesülve püspöki gazdag jövedelmeikből Belényesen oláh gymnasiumot, Nagyváradon szegény sorsu oláh tanulók számára tápintézetet, tanító képezdét s.a.t. alapítottak, de az fáj, és pedig kimondhatatlanul fáj, hogy a Magyar Királytól nyert jövedelmeikből magyar ajku hiveik lelki szükségéinek fedezésére egy fillérrel sem járulnak, fáj, hogy saját nemzetiségükért nagylelkű áldozatokat hozva, minket – főpásztori örködésükre bizott magyar ajku hiveket, nemzetiségünktől megfosztani s oláhokká tenni nyilvánosan törekednek; fáj, érzékenyen fáj, hogy templomunkra tett alapítványainkat is nem a mi lelki szükségünk kielégítésére, hanem saját nemzetiségi céljaikra fordítják.

Illy érzékeny fájdalommal kell azt is kiemelnünk, hogy az országos Vallásalap – fundus religionis – jövedelmeiből míg oláh testvéreink számára az utóbbi időkben is számos templomok, plebaniai lakok építettek, számunkra hazánkban a majd 200,000ret tevő magyar ajku grcath. hivek számára annyi sem fordított, hogy legelső vallási szükségünk fedezése – rituális könyveink s énekeink magyar nyelvünkre való átfordítása eszközöltetett volna.

Mindenektől elhagyatva, midőn egyesek buzgóságából és saját erőnkől nyert, és az ilyen ritualis nyelvtől hiven át tett magyar énekeinket saját lelki üdvösségünkre s az Isten dicsőítésére zengedezni kívánjuk, azokat itt – Magyarország kebelében nekünk megtiltják akkor, midőn ugyan itt, más mindenféle ajku népeknek saját nyelvükön – olá hul, oroszul s.a.t – énekelni s imádkozni megengedik; megtiltják, holott vallásunk dogmái nem tilalmazzák, sőt követelik, hogy ki ki saját érthető nyelvén dicsőítse Istenét. Ha tehát ezen dogma parancsa következtében mindannyi nemzetiségű s keleti szertartást követő grcatholikusok anya nyelvükön imádkozhatják Istenüket, miért lenne éppen a magyar ezen lelki élvezettől kirekesztve? Vagy talán a Krisztus a magyarokért nem, hanem csak az oláhokért s.a.t. halt meg? Nem, ezen korlátozás sem Isten, em emberi törvénnyel, sem a józan észszel össze nem fér, s tiszta jellem a mellett nem is nyilatkozhat.

Kézzel fogható bizonyossága ez annak, hogy e hazában egyik nemzetiség sincs elnyomva csak a magyar, mellynek egy nevezetes része még Istenét sem imádkozhatja s dicsőítheti a maga nyelvén, hanem kéntelen azt orosz, oláh vagy más idegen nyelven tenni.

Ugyan azért legmélyebb alázattal esedezünk Főméltóságú Bibornok s Herczeg primás úr atyai kegyes színe előtt, miszerint fentebbi s csak részben elősorolt sérelmeinket leghathatósabb intézkedésével orvosolni; a rituális könyveinknek a vallás alap terhére magyar nyelvre áttételét eszközölni; azoknak és a már meglévő magyar énekeknek a magyar ajku egyházakban leendő használatát mielőbb elrendelni – tekintőleg kieszközölni – s nemzetiségünktől megfosztani törekvő oláh papjaink s tanítóink helyett magyar papok s tanítók behelyezése iránt intézkedni; s minket, a még most is, és folyvást sujtó püspöki üldözésektől megmenteni és oltalmába venni; s hogy hasonló üldözésektől jövőre biztosítva legyünk, hitközségünket addig is míg magyar grcath. püspökség állíthatnák, – minthogy egy legközelebb multban kibocsátott legfelsőbb rendelettel a görögkeletiek is oláh és szerb egymástól elválasztván, illető nemzetiségű püspökeik egyházi megyéjébe helyezettek – a Munkácsi Gr.cath. Egyházmegyébe – mellyhez kezdetben volt csatolva hitközségünk – bekebelezni kegyesen méltóztassék.

Melly legalázatosabb kérésünk megújítása mellett vagyunk
Főméltóságú Bibornok s Herczeg Primás úrnak
Makón, június 21-én 1866
alázatos szolgái¹⁵

Az irat külzetén:

Főméltóságú és Főtisztelendő Nagykéri Herczeg Scitovszky Ker. János Bibornok úr s Magyarország Primásához nyújtandó legalázatosabb esedéze a makói magyar ajku grcatholikus hiveknek: a nagyváradi gör. egy. oláh püspökség általi üldöztetésük

15 Következik 61 aláírás.

megszüntetése, s romanizáló törekvésének reájuk nézve meggátlása; ősi magyar grcath. jogaikba vissza helyezésük; a reájuk erőszakolt oláh papjaik s tanítójuk magyar papok s tanítóvali felcserélése; a templomunkból ki küszöbölt magyar éneklés újbóli gyakorolhatása, s evel kapcsolatban a rituális könyveknek az országos vallási alap kölcségén magyar nyelvre átfordíttatása; s végre magyar grcath. hitközségünknek az oláh elem általi elnyomatásától teljes biztonságba tétele tekintetéből a Munkácsi püspöki megyéhez – kezdetben is tartoztak – csatolása tárgyában

32. Csopey Antal kanonok, munkácsi káptalani helynök levele a Helytartótanácsához a magyar görögkatolikus egyházmegye és a magyar liturgia ügyében

Ungvár, 1866. július 31.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Eredeti.

Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács!

Hajdu-Dorog város tanácsának s képviselő testületének felség folyamodványa érdemében a Nagyméltóságú m. királyi Helytartó Tanácsnak f. év és hó 15én 54.489. szám alatt kelt kegyes intézvénye folytán a nevezett város tanácsának folyamodványa eredetiben ././ alatti tiszteletteljes visszarekesztése mellett e munkács egyházmegyei megyei szentszéki komoly tanácskozás és öszhangzó vélemény nyilvánítás után tekintettel a folyamodványban érintett régibb tárgyalásokra, mellyek eredménye a ././ alá tisztelettel zárt Ő főmagasságához magyar Ország Bibornok-primásához és megyénk metropolitájához intézett püspöki előterjesztésben világosan fel van tüntetve a Nagyméltóságú m. kir. Helytartó Tanácsnak ezennel van szerencsém nyilatkozni miszerint ezen munkács-megyei egyházi kormány nézete szerint egy különálló, s a munkácsi, eperjesi s nagyváradi megyében létező magyarajku görög-katholikus szertartásu lelkészségekből kegyelmesen felállítandó püspökség eszméjének életeléptetése minden tekintetben hasznosnak s célszerűnek találatik. A kérvényben foglalt HajduDorogon szükség esetében felállítandó püspöki Helynökség továbbá az Hajdu-Dorog város tanácsának s képviselő testületének felség folyamodványa érdemében az egyházi szertartásoknak magyar nyelven végezhetése valamint a népgyűlés összehívása iránti óhajok keresztülvitele a helynöki egyházi kormány körét túlhaladván, s a kinevezendő munkácsi püspök főpásztori gondjai s teendői közé tartozván ezek iránti véleményadásba a mostani egyházi kormány nem bocsátkozhatik.

Egyébiránt pártfogó kegyeibe ajánlva magamat mély tisztelettel maradok

Ungvárt július 31én 1866

Nagyméltóságú m. kir. Helytartó Tanácsnak alázatos szolgája

Csopey Antal

munkácsi kápt. helyettes

33. Iosif Papp-Szilágyi nagyváradai görögkatolikus püspök levele Scitovszky János hercegprímásnak a makói egyházközség ügyében

Nagyvárad, 1866. szeptember 12.

EPL Scitovszky Cat. D. 1482/1867. Eredeti.

A makói magyar görögkatolikus hívek panaszára válaszolva a nagyváradai püspök tagadja az elrománosítás vádját, sőt úgy véli, hogy éppen a magukat magyarnal valló ruszinok akarják kiszorítani a román nyelvű liturgiát a templomból azért, hogy a Roskovics-féle énekeskönyvet használva egyre nagyobb teret követelnek a magyar nyelvnek. Kétségbe vonja, hogy a magyar görögkatolikusok létszáma elérné a 200 ezret. Véleménye szerint a magyarul tudó ruszinok száma se közelíti meg a 200 ezret az országban. Számukra magyar nyelvű liturgikus könyvek kiadása a vallásalap terhére fölösleges. A magyar nyelv aktuális állapotában egyébként se alkalmas arra, hogy a dogmatikai kifejezéseket hűen adja vissza. Kizárja annak lehetőségét, hogy a makói egyházközséget – a hívek kérésének engedve – átengedje a Munkácsi Egyházmegyébe.

Eminentissime Domine Cardinalis Primas Archi Episcopo, Domine gratiosissime

In promptissimum obsequium benignae provocationis dato 6 mensis currentis nro 3663, relate ad complexum querulosi recursus¹⁶ quorundam parochianorum Makoviensium Eminentiae Vestrae substrati et isthic sub ./.. reacclusi festino ad notitiam Eminentiae Vestrae sequentia humillime perferre:

Fideles graeco catholici Makovienses sunt imprimis rutheni, qui e comitatibus septemtrionalibus migrantes, Makoviae sedes fixerunt et dein romani, qui postquam benedictae memoriae Maria Theresia 1778 ecclesiam parochialem aedificari jussit e vicinis locis a schismaticis romanis incultis perinde Makoviae consederunt, atque ejurato schismate fidem catholicam amplexi sunt, perinde parochiam evaserunt, atque sensim ita multiplicati sunt et actu multiplicantur ut numero ruthenos aequarent, pro quibus chorus romanus seu cum lingua rituali romana mox ab exordio introductus est, habueruntque longo tempore parochum ruthenum et cooperatorem romanum, qui utriusque labii fidelium necessitatibus spiritualibus subvenirent, atque cultus divinus utraque lingua ruthena atque romana absolveretur, eratque inter fideles maxima animorum concordia, ita ut rutheni etiam romanicos et vicissim romani etiam ruthenicos cantus canerent. Habuerunt etiam cantorem ruthenum et ludimagistrum communem, qui tamen in choro romanorum caneret, atque juventutem etiam lingua romana utriusque labii scholares vero lingua hungarica doceret, nec ob nationalitatem ulla inter illos discordia emergebat. Anno autem 1835 Parocho et Vice Archi Diacono Sztánkovics ad deficientiam constituto, obtinuit parochiam, qui usque tunc cooperator romanus erat, Joannes Pák, praesentatus per Cameram Hungaricam sede tunc episcopali Csanadiensi vacante, ad quam jus patronatus ecclesiae spectat et quidem ad desiderium parochianorum omnium qui pro eo recurrerunt, quo ad capitulum dioecesanum translato, antecessor meus iterum romanum sacerdotem proposuit patrono episcopo Csanadiensi Ignatium Balku, qui etiam praesentatus

16 Lásd: 31. számú dokumentum

est, cooperator autem sub utroque parochus semper sicut nunc quoque ruthenus est, ut cuiuslibet labii fideles suum propriae linguae habuerunt sacerdotem.

Cum autem parochus Ignatius Balku severius illos regeret, iteratis illorum querelis delaturus, jam quae vicarius capitularis instructi processum ad amotionem nominati parochi ob surditiam etiam, quo praetextu agitabant imprimis parochiani rutheni ad illius amotionem, in propositis simul habens illis parochum ruthenum dare, qualis eo tempore idoneus praesto erat. Verum postquam causa dicti parochi in III foro primatiali Eminentiae Vestrae ita fuit decisa, ut Ignatius Balku e parochia Makoviensi excedat quidem, verum liberum illi sit cum quocumque parochus cambiare, cambio instituto parochus tunc ecclesiae cathedralis Georgius Székely absolutus theologus in Universitate pestinensi, parochiam Makoviensem consecutus est, quem omnes parochiani Makovienses cum jubilo exceperunt, quod a priori despota liberati sunt. Sic sperabant fore ut inquieti semper hi parochiani rutheni tandem compositis animis sedarentur, sed ob depravationem eorum quies illorum non diu duravit, novam discordiarum ausam quaesiverunt in cultu divino, inaudientes quod in dioecesi Munkacsensi in pluribus locis sub sacra liturgia hungarice cantur, procurato sibi libro a Roskovits parochus Böszörményiensi ante paucos annos Debreczini typis edito, qui cantus chorales liturgicos lingua hungarica comprehendit, praetendentes, ut siquidem illi non essent rutheni sed magyari, nec linguam ruthenicam amplius intelligerent, sacra liturgia hungarice persolvatur, quoniam ritus orientalis admitteret cuiuslibet populi vulgarem linguam in cultu divino, consequenter etiam in liturgia, procurarunt sibi etiam argumenta, quibus quidam Munkacsenses, imprimis Doroghienses uti sunt ad cultum magyaricum introducendum, ad quod imprudens meus parochus, ut populo magis placeret, se instrumentum fecit, quibus procuratis induxerunt parochum, ut admittere iis sub sacra liturgia hungarica juxta Roskovits canere, cujus rati habitationem postmodum ab episcopo obtinerent, atque dominica palmarum 1865 prima productio huius cultus hungarici facta est, cum consternatione parochianorum romanorum, qui hae ratione suam linguam ex ecclesia exclusam fore metuerent, propter quod qui eo die communicare voluerunt ex ecclesia egressi sunt, amaras mihi substernentes querelas. Quod ubi mihi innotuit, pastoralibus binis ad eos directis literis, ut oportebat instruxi talem innovationem in cultu divino nec per me episcopum admitti posse, cuius est ritus ecclesiasticos integros servare, sine sanctae Sedis sanctione, consequenter disposui, ut chorus ruthenicus iuri suo restituatur, atque vigens adusque consuetudo servetur, idque eo magis, quod Ecclesia parochialis Makoviensis clementia Mariae Theresiae eo etiam scopo aedificata sit, ut in illa regione quam circumcirca serbi et romani schismatici degunt, occasionem nanciscantur cultum graeco catholicorum noscendi, sicque ad amplectendam sacram unionem alluciantur, permittens illis, ut sicut consueverant himnos catholicorum latini ritus, sicut in Quadragesima „Keresztények sírjátok” item „Stabat mater dolorosa” occasione adorationis sanctae crucis ad eorum aedificationem extra liturgiam canere possint, atque inviavi illos ad iudices superiores, quorum decreto me obedientem fore declaravi admonens illos ut similiter et illi mihi religiose obsequantur donec superior computens iudex aliter disposuerit. Verum seditiosi aliquot, qui donatim reliquos adecedo procuratis subscriptionibus mihi declararunt, quod a coeptis destituti non sint, atque

coactioni restituri, neque se ad superiorem me appellare velle, cum ad meas partes spectet, ut canonisationem lingua magyariae pro cultu divino ecclesiae orientalis procurarem immo etiam tentarunt alias quoque parochias meae diocesis pro cultu magyario concitares. Hinc ego in mandatis dedi parochi Makoviensi, ut si contra meam inhibitionem novam demonstrationem facerent, ad qualem etiam locales calvinistae et latini ritus fideles ad productionem magyariam comparent, et quasi in teatro cooperantur, si se tempore esset, exuat se, aut vero, si post consecrationem constitueretur in liturgia, reliquam partem missae legendo absolvat et ex ecclesia egrediatur, nec amplius publicum divinum cultum servet, donec comitatus per me interpellatus non providerit, ut sine omni perturbatione cultus divinus peragi possit, sique parochus praescripta non observaret, nunc pro tunc illum pro suspenso ab officio declaravi. Comitatus intervenit cultui ex dissidentes ex ecclesia egressi sunt, aliasque ante vel post liturgiam converunt atque sine ministerio sacerdotis suos cantus Roskovicianos decantarunt. Verum postmodum solemnioribus festis sub liturgia idem attentum repetierunt, atque parochus meus toleravit, jussa mea infideliter eludens, propter quod eum e parochia amovere decrevi, postquam proximo elapso festo obdormitionis Beatae Mariae Virginis die 27 augusti novam demonstrationem attentarunt, atque hac vice etiam ea, quae ad diaconi ministerium spectant, ipsi lingua magyaria absolverunt. Ideo novitus injunxi, ne cultus divinus servetur, donec a me interpellata potestas civilis non absecuraverit imperturbatam cultus divini celebrationem In hoc stadio res nunc constituitur.

Assertio illa, quod gubernium dioecesis hujus rutheno-magyaros Makovienses romanisare adnitatur, falsissima est, quin potius ipsi illi rutheno-magyaros romanos eates parochianos oprimum et eos etiam quoad cultum divinum magyarisare contendunt, prout querulosus recursus¹⁷ sub .//. adnexus extra dubium constituit. Quin potius ad evitandam discordiam inter diversi labii fideles disposui, ut quemadmodum duo chori sunt in ecclesia distinctus cantor pro rutheno hungaris, distinctus pro romanis, ita duae scholae pro utriusque labii juventute dehinc sublata distincta puellarum schola, habeantur; verum illi cantum hungaricam scholam volunt, et ad opressionem romanorum fidelium mihi resistunt.

Assertio illa, quod 200000 graeco catholicorum labii magyarici existant, pro quibus libri rituales Ecclesiae orientalis lingua magyaria, et quidem fundi religionis expensis edi debuissent, falsa est, nec credo 200000 ruthenorum existere, qui linguam magyariam vel intelligant, eo minus qui cultum magyarium loco ruthenici postulant. Ego enim qua Scholarum inspector peragravi partem comitatus Szabolcsiensis, et interfui sacro parochiali sub quo etiam sacram institutionem ruthena lingua audivi, atque asserere possum in ipso hoc comitatu praeter oppidum Dorogh et Bösörmény pauca esse loca ubi quidpiam hungarice sub sacra liturgia absolveretur, et hoc etiam inprimis parochorum quorundam nisui adscribendum est, qui se magyaria nationalitatis esse affectant, non vero desiderium populi, qui antiquis suis traditionibus et consuetudinibus religiose adhaeret, ac proinde nulla subversabatur necessitas nec actu subversatur, ut centena millia expendantur in editionem magyariam librorum ritualium Ecclesiae orientalis, qui adminimum

---

17 Lásd: 26. számú dokumentum.

16 volumina in folio numerant, neque inveniretur, qui libros classica lingua graeca aut antiqua lingua slavica conscriptos, lingua hungarica adhuc in evolutionis et perfectionis stadio constituta, quae adhuc determinatas voces ad dogmaticas expressiones nondum possidet, reddere posset; prout nec romana lingua, quamvis hac lingua libri rituales prostent, sufficit, ideo versio innumeris slavicus et graecis partim latinis vocibus, quod in versione magyarica obtinere non posset, et talis versio ridicula esset.

Mea ex parte quid ritui congruit et juxta Concilii Tridentini decretum, quod linguas vulgares in liturgia adhibere prohibi, non tantum admisi sed disposui ut videlicet sub sacra liturgia Epistula, Evangelia, Credo et Pater noster etiam lingua hungarica decantetur, praeterquam quod sacra institutio seu concio lingua hungarica ordinarie obtineat hoc est summum quod salvo ritu admittere potui. Cum enim in Ecclesia orientali Missa lecta non obtineat, sub qua populus sicut in ritu latino sua lingua himnos decantare posset; sed solum Missa cantata, intonante sacerdote et diacono et eadem lingua respondente choro. Liturgia debere etiam a sacerdote lingua magyarica decantari, quod absque concessum S. Sedis Apostolicae fieri non posset, sed nec liturgicon lingua magyarica adhuc praestat. Dein cum ad ecclesiam parochialem Makoviensem non tantum parochiani rutheno hungari, verum etiam romani et numerosi tales rutheni spectent, qui annis proxime elapsis illinc e comitatu Arvensi, Sárosiensi et Zemplienensi consederunt, qui proprium cultum ruthenicum desiderant, injustus ego essem episcopus, si propter prurium aliquot novatorum, quamcunque innovationem in ritu cum cum eorum oppressione et jurium violatione admitterem. Sed illa consideratio animum subivit, quod siquidem Ecclesia Makoviensis in ea regione constituatur, un qua millia serborum et romanorum schismaticorum et etiam catholicorum degunt, hi multum scandalizentur, si quamcunque in ritu mutationem observarent, et respicerent tamquam institutum medio cultus divini magyarici cum tempore ceteras nationalitates orientalis ritus denationalisandi, ipsamque Ecclesiam graeco catholicam et sacram unionem aversarentur quae ad hunc scopum medii adinstar deservit. Et siquidem un exposui linguae hungaricae usum sub sacra liturgia admisi, restrictum tamen ut oportuit, puto supplicantes nullam justam querelandi causam habere, ideoque benignis Eminentiae Vestrae literis eo inviandos esse, ut suo Episcopo obediant, atque dispositionibus illius morem gerant, postulato illorum ut parochia Makoviensis dioecesi Munkacsienesi ad quam aliquando pertinisse false asserunt reincorporetur, deferri nequente, posteaquam per bullam canonisationis episcopatus mei etiam comitatus Csanadiensis proinde etiam Makovia, dioecesi meae adscripta est, ad cuius Ecclesiam parochialem etiam romani fideles spectant et est locus missionis pro propaganda inter vicinos incolas romanos schismaticos sacra unione et ideo episcopatu Munkacsienesi cuius sedes supra 60 milliarum distat, cedi nunquam posset.

In reliquo altis gratiis et favoribus Eminentiae Vestrae jugiter devotes profundissimo cum venerationis cultu persevero

Eminentiae Vestrae

Magno-Varadini die 12 septembris 1866

humillimus et obsequentissimus servus

Josephus Papp Szilágyi

episcopus MVaradinensis graeci ritus catholicorum

34. A makói magyar görögkatolikus hívek felterjesztése Eötvös József kultuszminiszterhez román lelkészükhelyezése érdekében

Makó, 1867. június 26.

EPL Scitovszky Cat. D. 1482/1867. Eredeti.

Nagyméltóságú magyar kir. vallás- és közoktatási Minister úr!
Kegyelmes Urunk!

Számos felterjesztések, illetőleg ügyiratokból eléggé ismeretes Nagyméltóságod előtt makói magyar-ajkú görög kath. hitközségünk nyomasztó helyzete, s valamint e helyzetünknek oka, úgy azt okozók s azoknak törekvései; – s így ezeket nem szükséges ujlag előadnunk.

De nem állhatjuk meg, hogy alázatos tiszteletünk kifejezése mellett elő ne terjesszük azt, – mi hiedelmünk szerint Nagyéltóságod előtt szinte tudva van – miszerint mi, mint valódi magyar görög katolikusok, legszentebb jogalapunkban vagyunk megingatva a nagyváradi román püspöki szék önkénye által; mert – dacára annak, hogy hiteles okmányok igazolják kizárólagos magyar hitközségi jogainkat, – ma már nemcsak oda jutottunk, hogy világos, nyílt és tiszta igazságunk kérdéssé fajult: hanem legmélyebb fájdalomunkra még azt is megkell érnünk, hogy botránkoztatóink, jogtörőinkat szóval: lelki gyilkosainkat saját véres verejtékünk szerzeményéből kell díjaznunk, jobban mondva: keblünk nedvéből mardasó kígyókat kell táplálnunk. S mindezeket miért kell cselekednünk? Hogy elégtétessék egy – különös nemzetiségi eszmékkel unalmában bibelődő – egyén szeszélyének!?

Nem épen ezért! hanem, hogy azon tisztelt egyén nemcsak jogtört szeressen néhány későbbben idevándorlott s általunk szeretettel vendégképp befogadott román híveinek, hanem tökéletesen leszorítva minket minden jogalapunkról, megvehesse alapkövét – a magyar alföld kellő közepén fekvő magyar hitközségünkben – a romanizmusnak.

Kegyelmes Urunk! ha ebbeli kifejeződésünket keletén túlinak találná: tulajdonítsa azt fentebb elősorolt nyomasztó körülményeinkből eredő elkeseredettségünknek, s kegyelmesen bocsássa meg nekünk, kik annyi szenvedéseket éltünk át, s kiknek szenvedései ma is tetéznék az által, hogy oly lelkész van reánk erőszakolva, ki leginkább az alatt felsorolt tényei miatt vált népszerűtlenné, sőt türehetlenné hitközségünk minden jó érzelmű tagjai előtt, ugyanis:

– Hitközségünk tagjait egymás ellen nem csak szeretetlenségre izgatja, sőt már egyszer véres verekedést is idézett elő izgatásával;

– híveit gögösen lenézően, azokat a leggorombábban szólítja meg;

– hivatalos dolgokban is többször kitént igaztalan mondása, azaz: hazugsága;

– ha az egyházközség gyűlést tartván, ügyeit vele közlendő, küldöttségileg felkeresni kívánja: a küldöttséget lakásából kizárja s magához be nem eresztí, s végül:

– az istentisztelet rendes idejéhez nem szabván magát, a templomban többnyire későn jelenik meg, s megjelenvén, az istentiszteletet nem a megkívánt áhitattal, hanem a nép valódi botránnyára, hol dühösködve, hol pedig tökéletesen elhadarva végzi.

Hogy ezen s még számtalan botrányos tényeinek szomorú következményei mi hatást szülnek a nép erkölcsében? Nagyméltóságod bölcsességére bizzuk megítélni.

Azért, miután már számtalan kérelmeink a nagyváradi Méltóságos gr. cath. püspöki szék előtt még eddig semmi eredményre nem vezettek, szükségünk pedig égető – halasztást nem tűrő:

alázatos tisztelettel esedezünk Nagyméltóságod kegyes színe előtt: mi szerint említett jelenlegi helyettes lelkészünket Darabos Györgyöt tőlünk elrendelni, s helyének egy alkalmas és a nép bizalmát tökéletesen bíró egyénnel betöltését mielőbb kieszközölni méltóztatásuk.

Mely alázatos esedezésünket ismételve vagyunk

Makón, 1867. évi június hó 26-án

Nagyméltóságodnak alázatos szolgálói

a makói magyar-gr. cath. hitközség tagjai¹⁸

Az irat külzetén:

Nagyméltóságú báró Eötvös József magyar kir. vallás- és közoktatási Minister úr Ó Kegyelemességének, Pesten, alázatos esedezése a makói magyar-ajkú görög cathol. hitközségnek melyben Darabos György helyettes lelkész eltételéért, s helyének egy – a népbizalmát bíró egyénnel leendő mielőbbi betöltéséért esedezik

35. Eötvös József kultuszminiszter levele Simor János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata és a makói egyházközség ügyében

Buda, 1867. július 18.

EPL Scitovszky Cat. D. 1482/1867. Eredeti.

A vallás- és közoktatási magy. kir. ministertől
728. eln. szám

Főméltóságú herczeg Primás és Érsek úr,

Néhai Popovits Bazil, munkácsi püspöknek a boldogult primáshoz 1863ik évi november hó 14én intézett előterjesztéséből a többek között arról értesülök, hogy a számos magyar ajkú görög katholikus felekezetű lakosoknak általánosan nyilvánuló s már régóta sürgetett kérelme az, hogy az isteni szolgálat magyarul, t.i. anyanyelvükön tartassék.

Kiderül tovább ez előterjesztésből, hogy bizonyos határokig, a magyar nyelv a munkácsi görög kath. egyházmegyében gyakorlatban is van, a nélkül, hogy a gyakorlat a vallásügyre a legkisebb hátrányos befolyás gyakorolta volna.

Kiderül végre az is, hogy boldogult püspök, méltányolva azon nagy előnyöket, melyekben görög kath. hívei a magyar nyelv használata által, vallás-erkölcsi tekintetben részesülnek, iniciatívája folytán egyházi consistoriumában egyhangulag elhatározott, hogy a magyar fordításban már létező egyházi könyvek magán fordításai egybegyűjtetvén, a vallás elveihez képest hiven

---

18 Következik 83 aláírás.

terjestendő egyházi fordításra jelöltessék ki egy egyházi bizottmány, hogy e fordítás azután egyházunk fejének helybenhagyása alá bocsáthassék, kérvén az említett püspök Főméltóságodat egyuttal aziránt is, hogy a magyarnak a magyar ajku görög katolikusok közt, rituális nyelvnek való használatát méltóztatnék Ő Szentségénél kieszközölni.

E kérelemre a nevezett püspököt csak is azon főpásztori gondoskodása és mély meggyőződése indíthatta, melynél fogva belátván egyházhíveinek vallás-erkölcsi elutasíthatatlan követelményeit, azokat legjobb akarata szerint igyekezett előmozdítani. És miután a rituális nyelv vallásunk elveit nem érintheti, meggyőződésem szerint, a magyar ajku görög kath. hívek által nem értett ószláv helyett a magyarnak, mint rituális nyelvnek való behozatala ellen, természetesen autentikus és a vallás alapelveinek mindenben megfelelő fordításban, akadály alig foroghat fenn.

Van szerencsém ezek folytán Főméltóságodat tisztelettel megkeresni, mikép figyelemmel a makói görög katolikusok ide mellékelt folyamodványaira, és tekintettel a volt magyar királyi Helytartótanácsnak 1866. évi 98711. szám alatt kelt intézményére, annak értelmében a enyiben eddigelé még nem történt volna, intézkedni, ezt velem közölni és egyelőre is a kérdéses ügy iránt becses véleményét tudomásomra juttatni méltóztatnék.

És minthogy mindaddig, míg az ügy a római szentszék által eldöntve nem léssen, a magyar ajku görög katolikusokra nézve megnyugtatólag intézkedni és azon már sokszor ismételt kérésüket, hogy, úgy mint a ruthenek és románoknak, nekik is állitassék magyar görög kath. püspökség, tárgyalás alá sem lehet venni, felkérem Főméltóságodat, méltóztatnék e kérdésben a lehető legrövidebb idő alatt intézkedni.

Fogadja Főméltóságod kitűnő tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budán, 1867. évi július hó 18án

B. Eötvös József

36. A magyar görögkatolikusok hajdúdorogi népgyűlésének jegyzőkönyve (részlet)

Hajdúdorog, 1868. április 16.

KIADVA: FARKAS LAJOS: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest 1896, 50–54.

A teljes jegyzőköny: 46–56.

[...] A minden oldalról kifejtett élénk tanácskozás folytán kétségtelemné vált:

Hogy hazánkban ma már nem csak a g-k . hitvallásnak vannak saját nemzetiségű oláh és szerb püspökségekkel ellátva, de a legközelebbi multban létesített szamosújvári és lugosi g-k. püspökségek területének kikerekítését és főleg, sőt egyedül a hívek nemzetisége határozta:

hogy ámbár a magyar ajku görög-katolikusok száma a 200000-et megközelíti, mégis ezekre, reánk semmi tekintettel sem volt, és így elszórtan különböző püspökségek alatt állunk.

hogy különösen a munkácsi g-k. püspökségben még mai napig is oly nagy a parochiák száma, miszerint azoknak püspöki canon szerinti administratiója a püspökség minden buzgalma ellenére is csaknem a lehetetlenséggel határos;

hogy a g.-k. püspökségeknek a tulnyomó többségben lévő oláh és orosz ajku hitfeleink nemzetisége szerinti kikerekítésével, mi magyar ajkuak, nemzetiségünkre nézve valóban, sőt mint a legközelebb letűnt absolut korszak alatt felmerült számos körülmények s még több esetek igazolják; tetteleg veszélyeztetve vagyunk;

Hogy a fentebbiek nyomán egy részről számunknál fogva, méltán jogosítva, másrészt pedig úgy vallási, mint nemzetiségi szempontból kényszerítve vagyunk; egy külön önálló magyar g.-k. püspökség felállítását kérelmezni.

Kétségtelenné vált továbbá a magyar liturgiát illetően:

miszerint a g.-kath. egyház tanai s törvényei egy nép nyelvét sem zárják ki, hogy liturgikus nyelvvül használtassék, sőt követelik, hogy a liturgia a nép nyelvén tartassék, mellőzve a szempontot, mely nemzetiségünk érdekében a magyar liturgiát méltán s jogosan követeli; egyedül annak konstataálására szoritkozik a népgyűlés, miszerint a magyar ajku g.-kath. hiveknek a magyar liturgia vallási, teljes lelki szükségét képezi, mely évszázadok óta várja kielégítését.

Mert nem szenved kétséget, hogy a jelenleg egyházainkban használt orosz és oláh nyelvű liturgia vallásos buzgóságaink s népünk erkölcsiségének kifejlését teljesen akadályozza, mert a nép az iskolában reá erőszakolt idegen liturgikus nyelvből mit sem értvén nélkülözi azon magasztos tanok s énekek hatását, mely az embert teremtője s megváltója körébe emeli; sőt éppen az idegen nyelvű liturgia képezi forrását azon vallási közönynek, mely napjainkban s körünkben mindinkább tért foglalni látszik.

De ha igaz, hogy az erkölcsiség a polgári erények forrását képezi; ha igaz, hogy a vallásosság azon erkölcsiség kútfeje s alapja, úgy igaznak kell lenni, hogy a vallásosság fejlesztése a társadalomnak első szükségessége, a közkormányzat legfelsőbb hivatása, kötelessége.

S miután magyarajku hitfeleink azon szerencsésebb egyházközségekben, melyekben egyes lelkészek dicséretes buzgalma s különösen a legközelebb elhunyt áldott emlékü munkácsi püspök kegyelméből a kántorális énekek magyar nyelven zengedeztetnek: önmagukon tapasztalják, érzik, hogy a vallásosságban s erkölcsiségben öregbedtek; és így a magyar liturgia közhasznúsága s szükségességéről Isten és világ előtt bizonyágot tenni képesek és készek; ennél fogva magyar nyelvünknek oltárainkra leendő felemeltetésére nézve bővebb bizonyítékok felsorolása teljesen feleslegessé válik.

A magyar liturgia behozatalát, szerény tudomásunk szerint nem is gátolja más, minthogy a liturgikus könyvek mindeddig magyar nyelvre áttéve és közrebocsátva nincsenek.

Mind ezeknél fogva egyhangulag elhatározottat: hogy a 200,000-nyi magyarajku gör.-kath. hivek számára egy külön gör.-kath. magyarajku püspökségnek felállítására és a liturgialis könyveknek tehetetlen szegénységünk figyelemre méltatása mellett, országos, jelesen a vallás s tanulmányi alap költségén magyar nyelvre leendő áttételére és magyar nyelvünkkel a gör.-kath. egyházban liturgikus nyelvvül leendő prekonizaciojának illető helyen kieszközlése érdekében Urunk, Apostoli királyunk Ő csász. felségéhez jobbjágyi hódolattal legalázatosabb kérelmünket benyujtani; valamint országgyűlésünk mélyen tisztelt képviselőházához ez érdekekben ismételtlen járulni.

Továbbá határozatott, hogy mindaz ország primása az esztergomi érsek Ő főmagassága felkértek, hogy ezen kérelmünket bölcs és magas egyházi befolyásukkal az illető helyen támogatni, sőt azt az igaz kath. hivek érdekében magukévá tenni és hovaelőbb sikerre emelni kegyeskedjenek, mind pedig a munkácsi püspök Ő méltósága egyszersmind H-Dorog város nagyérdemű közönsége megkerestetik, hogy a képviselőházhoz intézendő kérvényt maga utján az ország valamennyi törvényhatóságával közölni s ezek pártolását az ügynek megnyerni sziveskedjék.

Nehogy pedig jelen kérelmi ügyünk bármi okból is az előbbenihez képest háttérbe szoruljon:

Hajdu-Dorog város közönsége kedvelten tapasztalt s mélyen érzett ügybuzgóságának további kikérése mellett, elnöklő Farkas Lajos főhadnagy ur elnökölete alatt: főtisztelendő Szabó György h.-dorogi lelkész főesperes, Farkas István képviselő, Roskovics Ignác pilisi lelkész, Farkas Sándor h.-dorogi képviselő, Kecskés János debreczeni hites ügyvéd, Jámbor Antal bökönyi lelkész, Molnár Pál n.-kálói ügyvéd, Romzsa István, Görög Pál s.-lelkészek, Kovács János h.-dorogi kerületi táblabíró, Fejér György v. jegyző, Béres Ferencz egyh. gondnok N.-Kállóból, Szilvássy István csanádm. főjegyző, Fejérváry Imre földbirtokos, Sonkovics István egyh. gondnok Makóról; Hajdu Manó n.-károlyi ügyvéd, Iványi János t. pálcai lelkész; Fekete István kálósemjéni lelkész, Székely Deme böszörményi v.-senator, Merse Antal debreczeni polgár, Farkas Ferencz fábiánházi lelkész, Kabály Sándor nagy-létai egyház-gondnok, Novák János ujfehértói egyház-gondnok, Tivadar András b.-aranyosi lelkész, Benyiczky Elek szt.-miklósi lelkész, Mészáros Károly ungvári ügyvéd, Mezőssy László tolcsvai közbirtokos urakból s a dorogi g.-k. presbiterium tagjaiból ezennel egy állandó bizottság alakittatik és megbizatik, hogy jelen határozat értelmében szükséges folyamodványok szerkesztését, azoknak az illető helyeken, különösen pedig Ő felségéhez személyesen, a munkácsi püspök ur Ő méltóságának szintén személyesen kikérendő vezérlete mellett leendő átnyújtását, a mennyire lehet jövő május hó végéig eszközöljék; és az eredményről, illetőleg a felmerülő nevezetesebb mozzanatokról a magyarajku egyházi közönségeket értesítsék.

Meg levén ezen népgyűlés győződve, miszerint a fentebbi bizottság az ügy szentségétől áthatva annak előmozdítását, sikerését teljes lelkéből és minden erejéből eszközölni készségekedend. [...]

37. A magyar görögkatolikusok népgyűlésének felirata a Képviselőházhoz

Hajdúdorog, 1868. április 16.

DAZO fond 151. opisz 2. nr. 1752. Nyomtatvány

Mélyen tisztelt képviselőház!

A keleti egyház sarkalatos elve: hogy minden nép, mely kebelében van, saját nyelvén imádja Istenét. Innét van, hogy a keleti egyház hivei a nyilvános Istentiszteletnél az egész keresztény világban mindenütt nemzeti nyelvüket használják: innét van, hogy Magyarországon is a románok, ruthenek, görögök és szerbek mindannyian ezen megbecsülhetlen jóban részesülnek. Egyedül csak mi, egyesült ó-hitű magyarok,

vagyunk e legnagyobb kincs élvezetétől mind ez ideig megfosztva: egyedül csak mi vagyunk kényszerítve, hogy saját hazánkban, saját egyházainkban idegen nyelvek lélekgyötrő békóiban nyögjünk!

Sajgó kebellem hozzuk ezt tudomására a mélyen tisztelt képviselőházak! Azon elpirító tény, hogy Árpád hónapban csak a magyarnak nem lehet magyarul imádni Istenét! csak a magyarnak nem lehet óltárától hallani nemzet nyelvét akkor, mikor az egyházának alapelveivel nemcsak hogy nem ellenkezik, de sőt abból foly!

Ugyanazért Hajdu-Dorogh város közönségének közörömmel fogadott felhívására a hazai összes egyesült ó-hitű magyarok, jogos és méltányos kérelmeinknek már tovább nem késhető érvényt szerzendők, Hajdu-Dorogon folyó évi április hó 16-kán népgyűlést tartottunk, s miután a minden oldalról kifejtett élén tanácskozás folytán kétségtelenné vált: hogy mi e több százados méltatlanság nyomasztó sulya alól csak aképp menekülhetünk, ha kivétetvén a ruthén és román püspökök joghatósága alól számunkra egy külön önálló egyesült ó-hitű magyar püspökség alapittatik, s legdrágább kincsünk, édes magyar nyelvünk, oltári nyelvvé emeltetik: az egyesült ó-hitűeknek közel kétszáz ezer magyar képviselő népgyűlése egyhangulag elhatározza: miszerint a fenebb kifejtett érdekekben Felsőcséreg urunk királyunkhoz, s mélyen tisztelt országos képviselőház és a magas kormányhoz, nemkülönbén a herceg Primás ő főméltósága és munkácsi püspök ő méltóságához ismételve aláztatós kérvények intéztessenek.

Aláztatós kérelmünk fontosb indokait következőkben bátorkodunk röviden előadni:

1. Hazánkban ma már nemcsak a görög-keleti hitvallásuk vannak saját nemzetiségű román és szerb, püspökségekkel ellátva, de a legközelebbi multban létesített szamos-ujvári és lugosi görög kath. püspökségek területének kikerekítését is főleg, sőt egyedül a hívek nemzetisége határozza.

2. A hazai görög kath. püspökségeknek a tulnyomó többségben levő román és ruthén ajku hitfeleink nemzetisége szerinti kikerekítésével mi magyarok nemzetiségünkre nézve valóban, sőt mint a legközelebbi letűnt absolut korszak alatt felmerült számos körülmények és még több esetek igazolják, tetteleg veszélyeztetve vagyunk.

3. Mind a mellett, hogy a romanizáló és ruthenizáló egyház-politika mind e mai napig fáradhatlan törekvéssel – s olykor nem is siker nélkül – üzetett, Isten különös kegyelméből számunk, mennyiben erről a különben oly kívánatos statistikai adatok teljes hiányában tudomással bírunk, megközelíti, sőt meg is haladhatja a kétszáz ezret, mely tekintélyes szám fölösen is elegendő ara, hogy részünkre egy önálló görög kath. magyar püspökség megalapítását jogosan kérjük. Annál is inkább:

4. Mert a hazai görög katolikus püspöki megyék, mint a munkácsi is, oly terjedelmesek, paróchiái oly számosak, hogy azoknak egyházi canon szerinti adminisztrációja, daczára a püspökség teljes buzgalmának, csaknem a lehetetlenséggel határos ily azoktól a magyarajku egyházközségek már ez okból is elkülönítendőek volnának.

Mi a magyar liturgicus nyelvet, illetőleg magyar liturgiát illeti, mély tisztelettel következőket jegyezzük meg:

A magyar liturgia behozatala különben legfőbbképen azon akad fön, hogy a liturgicus könyvek mind ez ideig magyar nyelvre áttéve és közrebocsátva nincsenek,

nincsenek pedig azért, mert azok tetemesebb költséget igényelnek, melyre mi, kedvezőtlen anyagi helyzetünknel fogva, alig vagyunk képesek.

A miért is kényszerítve is érezzük magunkat a mélyen tisztelt képviselőház előtt a végett esedezni: hogy egyházi és cultus könyveinknek magyar nemzeti nyelvünkre áttételét, illetőleg kinyomtatását, országos költségen kegyesen eszközöltetni méltóztassék, készséggel jegyezzvén meg azonban, hogy az esetben ha a kinyomtatásra szükséges költségek részünkre – bármi okból is – csupán előleg gyanánt adhatók meg, akkor e költségek az egyes egyházak által szükségkép megveendő könyvek árával bizton visszatérítettnek fognak.

Ezek után, midőn Isten s világ előtt ezennel ünnpélyesen kijelentjük: hogy mi e százados törekvéseinkkel sem hitujitást, sem hitváltoztatást czélozni nem akarunk, s csak egyházunk tanai és magasztos elveiből folyó elvitázhatlan jogunknak kívánunk rég epedett érvényt szerezni: bátorkodunk a mélyen tisztelt képviselőház előtt fentebb alázattal tett esedezésünket tiszteletteljes bizalommal ismételve megújítani: miszerint kezdeményezési kitűnő jogánál fogva Urunk apostoli királyunk ő Felségénél kegyesen oda hatni méltóztatnék: miként mi, egyesült ó-hitű magyarok, ruthen és román püspökeink joghatósága alól kivétvéen, számunkra Hajdu-Dorogon egy önálló egyesült ó-hitű magyar püspökség alapittassék, s egyházi és cultus könyveink országos költségen – habár előleg mellett is – kinyomattatván, kedves magyar nyelvünk ekkép oltári nyelvvé emeltessék.

Kelt Hajdu-Dorogon a hazai egyesült ó-hitű magyaroknak folyó 1868-dik évi ápril hó 16-kán tartott népgyűléséből.

A mélyen tisztelt képviselőháznak legalázatosabb szolgálai, a hazai összes egyesült ó-hitű magyarok közönsége:

olvasta és kiadta: Szilvássy István m.k. jegyző
Farkas Lajos elnök

38. Szabó György hajdúdorogi főesperes levele Pankovics István munkácsi püspökhöz a magyar görögkatolikusok első népgyűléséről

Hajdúdorog, 1868. április 24.

DAZO fond 151. opisz 12. nr. 1754. Eredeti

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Ur,
Legkegyesebb Atyám!

Folyó hó 16-án a hazai gk. magyarok városunkban népgyűlést tartottak. Miután e gyűlés nagy horderejű tárgya Méltóságod főpásztori magas személyével szoros kapcsolatban áll: hivatalos kötelességet vélek teljesíteni, midőn erről Méltóságodat az esemény lefolyásához képest híven és mély tisztelettel értesíteni sietek.

Több mint fél százada már, mióta nemcsak egyes gk. magyarajku hívek, hanem számos községek is türelmetlenül nyugtalanokodnak és epedve sóhajtoznak a miatt, hogy nekik az isteniszolgálat magyar nyelven végeztetnék. E vágy legáltalánosabb volt 3 legélelkebb kifejezést nyere Hajdu-Dorogon, hol a gör. katolikusok legtehetségesb és számra nézve is legtekintélyesebb érzelmiséggel bírnak. Ezek egyesülve a több ezerre menő néppel a magyar nyelvű isteniszolgálat behozatala ügyében legfelsőbb helyeken már több ízben kérelmezvén, miután annak mind

ez ideig általuk óhajtott eredménye nem lett – H. Dorog város közönsége folyó évi márczius 12én tartott közgyűlésében elhatározta: miszerint egy e tárgyban H. Dorogon tartandó népgyűlésre folyó hó 16ára a hazai összes gk. magyarok hivattassanak meg.

A meghívás e határozat értelmében megtörtént; – ’s daczára a rövid időköznek, mely a meghívás és a kitűzött gyűlés határnapja közt esék, a magyarajku gkatholikusok Munkács, Eperjes, Nagyvárad, Szamosujvár püspöki megyéknek legtávolabb fekvő részéről is, részint küldöttek részint írásbeli meghatalmazások által városukban f. hó 16án roppant nagy számmal megjelentek és itt népgyűlésileg elhatározták, egy magyarajku gk. püspökség megalapításának, és a magyarnyelv oltári nyelvvé emelésének legfelsőbb helyeken leendő kérvényezését. E népgyűlés élénk kifejezést adva ki ragaszkodása ’s tisztelet- és szeretetteljes bizadalmának melylyel e legfontosabb lelki ügyében Méltóságos magas személye iránt van elhatározva egyszersmind: miszerint Méltóságod atyai pártfogása és hathatós közbenjárásának kényszerkezése céljából nem sokára egy fényes küldöttséget menesztend Méltóságodhoz.

Ezekről Méltóságodat korai tájékozás végett azért is kívántam, habár csak vázlatilag és, legmélyebb fiui tisztelettel értesíteni: mert én e rég forrongó űgy hosszab buvárlata és észlelése után tapasztalva egyszersmind e népgyűlésnek nagy célja iránti felülmulhatlan lelkesültségét és mindenre kész elszántságát, figyelembe véve továbbá ezen igenis nyomatékos körülményt, hogy még mai napig és folyvást érkeznek ide egyesektől úgy, mint községektől, sőt több királyi városoktól megbizások ’s meleg rokonszenvet tanúsító üdvözletek – ezeket egybevetve részemről én úgy látom: miszerint mi itt egy nagyszerű áradattal állunk szemközt, melynek utjába állani annyit tenne mint attól elsodortatni, vagy [...]’¹⁹, vagy ellenállás által a szenvedélyes árt felbőszítve oly végletekre ragadtatni, melyekről az imádandó isteni Gondviselés mentsen meg minket! ’S e tényállás adja magyarázatát ’s egyszersmind igazolását annak, hogy a gyűlésre azon paptársaimmal együtt, kik itt a valamennyi magyarajku községekből meghivattak közül megjelentek, magam is elemenék ’s miután a dolgot akadályoznom emberileg úgy sem lehete, legalább a magasan lángoló lelkesültség hullámzó árfolyamán rendes medrében tarthatni képes valék.

Ez árfolyam Méltóságodhoz és eljutand nem sokára. Ha szabad Méltóságod előtt bennső meggyőződésemet fiui őszinteséggel a legmélyebb tisztelet hangján elmondani: úgy én – ismervé e vallásosan nemzeti forrongásnak mind természetét, mind terjedelmét, ’s tekintve az időt is, a melyben élünk – azt vagyok bátor alázattal nyilvánítani: miszerint e határozott, nyelvéért és hitéért rajongva lángoló roppant néptömeg tettleges akadályozások esetére könnyen a legnagyobb szélsőségekre ragadtathatik.

Ez meggyőződésem, melyet Méltóságod előtt fiui bizalommal kitárni, ’s melynek alapja gyanánt a fentebbiekről Méltóságodat elég korai tájékozás végett alázatos tisztelettel értesíteni elmulaszthatlan kötelességemnek ismertem.

Többire Méltóságodnak atyai kegyeibe ajánlott, Szent jobbját csókolva legmélyebb tisztelettel vagyok Hajdu-Dorogon april, 24, 868

Méltóságodnak legalázatosabb fia:

Szabó György, szabolcsi főesperes

---

19 olvashatatlan szó

39. A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése a Simor János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használata és egy magyar görögkatolikus püspökség alapítása érdekében

Hajdúdorog, 1868. május 4.

DAZO fond 151. opisz 12. nr. 1752. Másolat

Fő Méltóságú s' Főtisztelendő Herczeg Primás és Metropolita úr!
Krisztusban mélyen tisztelt Atyánk!

Üdvösségünk diadal jelén, Megváltónk urunk szent keresztjén a' cimen találhatjuk az isteni gondviselésnek azon intézkedési jelvényét, mely szerint úgy látszik, hogy az emberi nemzet üdvezítésének vezéréül a' héber; görög és római nyelveket tüzte ki a' különféle nemzeteknek az igaz hitben nevelőiül. Mit a' történet bizonyít. Mig azonban az először választott nép számára a' Krisztus Urunk által adatott kegyelem és igazság alapján fejlődő rítus Szent Pál apostol jövendölése szerint a' világ végzete előtti megtérésre sejtethetik föntartva lenni; a' többi nemzetek a' görög és római rítuson a' hit egységét nem sértő külön szokásokban s' elvekben fejlődtek ki. Ezen a' hitben egy, de szertartásokban különböző testvéreket egymás rítusával kölcsönös tiszteletére oktatta s' oktatja, s' kik-kit azon rítusban nevelni s' föntartani mindenkor tanította s' tanítja a' csalhatatlan Anyaszentegyháznak Szent Péter apostol utódiságával szakadatlan sorozatban történelmileg egyedül kimutatható tanítói széke. Fő méltóságú Hercegségednek mint hazánk mindkét rítusu első Főpapjának atyai legkegyesebb figyelmét tehát mély alázattal kérjük mi alul megnevezett, Krisztusban fiai, kiket az isteni gondviselés hálával említendő intézkedése, a' görög rítusu, katholika egyházban születni engedett, hogy midőn egyrészt Fő Méltóságú Hercegséged egyrészt gondviselésére bizott latin rítusu hiveit saját elveikben és szokásaiban nevelni, – föntartani, – s' megerősíteni naponkint méltóztatik; minket is saját rítusunk elvében szenvedett sérelmeink előadásában kegyesen meghallgatni, s' főpásztori magas intézkedésével atyailag megvigasztalni a' következőkben kegyeskedjék: Ugyanis az apostoli Szentszék tanítása szerént görög rítusunknak sajátsága lévén minden nemzetnek a' maga nyelvén kiszolgálni a' szentségeket s' a' Szent liturgiát; hogy ezen elv magyar nyelvünkre nézve századokon át mai napig ki nem elégitő mértékben alkalmaztatik, annál inkább fájdalunkra esik, mentül többet mond szertartásunk rendje szerint az áldozár az oltártól idegen, általunk nem értett orosz, vagy oláh nyelven, s' mentül feltünőbb napról napra azon liturgiai nyelvvel bíró orosz és oláh nemzetiségeknek hazánkban is politikai egyenlőségi érvényre emelkedése, s' mentül inkább kifejlett bennünk saját magyar nemzetiségünk érzése, s' mentül inkább köznépünk közt is az értelmiség s' nemzeti öntudat fejlődik, s' mentül inkább környezve vagyunk és százonként szétszórva az isten főerejében, s' aránylag roppant számú protestant községek közt, s' hova tovább kiteve a' katholika hittől elpártolás veszélyének. Mind ezektől indítatva tehát, mivel rítusunknak ismét egy másik sajátsága, hogy minden nemzetiségnek saját nemzetiségi püspöksége legyen, melynek főpásztori felügyelete hozhatja csak az illető nemzetnek nyelvét teljes liturgiai fejlődésre és nemcsak megóvó, de a' catholicismus érdekében is terjedő virágzásra; egy ilyes, a' Fő méltóságú

Hercegséged metropolitai joghatósága alá rendelendő göröghath. magyarajku püspökségnek mentül elébbi létesítésére, kineveztetésére s' dotatiójára; s' ez által magyar nemzetiségünknek oltárvá emelésére Fő Méltóságú Hercegségednek az apostoli Főlség és apostoli Szentszék előtti atyai legkegyesebb pártolását, védelmét, a' gör: kath. magyar hitközségeknek f. évi April 16án tartott egyetemes gyűlési megbírása következtében azoknak nevében ezennel legmélyebb alázattal s fiui bizalommal még azon indokból is kérjük: mert a' munkácsi és eperjesi orosz nemzetiségü – ugyszinte a' Nagy Váradi és Szamos-ujvári román nemzetiségü megyékben a' magyar ajku görög katolikusok lélekszáma a 200 ezeret közelítvén sőt tán felül is haladván, több eddigi püspökségek lélekszámát felül mulja, s' mert ha az illető megyéktől külön püspöki kormány alá elkülönítettünk is, még akkor is különösen a' munkácsi megye nehéz helyzeti viszonyainál fogva, elegendő fáradoalmát fogja igénybe venni a' visitáló püspöknek, de mert ezen ujonan alakítandó egyház megye területére nézve is terjedelmes nagy leend. Miután tehát ezen feljebb elő sorolt indokokból lelkünk mélyében fakadozó régi óhajtasunkat egyes községek az ország gyűléshez többször, s' Fő Méltóságú Hercegséged elődéhez is – de fájdalom mai napig kellő siker nélkül – fölterjesztették és sürgették; most ezen egező lelki szükségünket tárgyaló kérelmeinket f. évi April 16án H. Dorogh Városában tartott egyetemes gyűlésünkbenől mind Ő apostoli Főlséghez mind az országgyűléshez fölterjesztettük, s' ugyan-azért Fő Méltóságú Hercegségednek mint metropolitánknak és országunk főpapijának buzgó pártfogását s' magas védelmét ez ügyben fiui bizodalommal kérjük mert mig ezen kérelmünk teljesedve nem lesz, meg nem nyughatunk. Egyébbiránt főpapi áldását kérve, és szentelő jobbját fiui hódolattal csókolva, legmélyebb tisztelettel vagyunk.

Kelt H. Doroghon a' magyar ajku g. kath hivek állandó Bizottmányának 1868. május 4én tartott gyűlésében.

Fő Méltóságú Hercegségednek Krisztusban mélyen tisztelő fiai a' magyarajku g. kath. hivek nevében Farkas Lajos m. k. elnök. Romzsa István m. k. jegyző.

Ezen másolat hitelül:

Romzsa István, jegyző

40. Roskovics Ignác levele Simor János hercegprímáshoz a magyar liturgia-fordítás tárgyában

Nyírpilis, 1868. június 20.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Eredeti.

Főméltóságú s Főtisztelendő Herceg-Primás és Metropolita Ur,
Krisztusban kegyelmes Atyám és Uram!

Az Apostoli Szentszéknek azon hivatását tudván és tisztelvén, mely szerint az anyaszentegyházban a hitnek egységét őrzi, s a „qui vult finem velle debet et media” szerint a hitegységnek megrőzésére vezető, s hitsorsai tapasztalás szerint alkalmasnak bebizonyult egyik eszközt t.i. a liturgiában a nyelvnek egységét, és pedig az egyház egyik részében a latin nyelvet, más részében pedig a görög rítusban ennek eredeti nyelvét a görögöt főtartja és védi; – most, midőn a magyar liturgia kérdése szőnyegen van, a fentebb említett elvnek érdekében szükségesnek láttam

némelyeket Főméltóságú Hercegségednek főpásztori legmagasabb tudomására juttatni Ugyanis midőn egyrészt ezen magyar vidéken Szabolcs megyében a protestantizmus zömében szétszórt parochiákon 20 éven át lelkészkedvén az isteni tisztelet magyarításának szüksége érzetéből egyike voltam azoknak, kik ritualis fordításokkal foglalkoztak

Másrészt midőn megboldogult püspököm 1863ik évben a liturgia fordítására is fölhivott engem és másokat; főtisztelendő Csopey Antal kanonok ur az egész liturgiát lefordítva bemutatta, én azonban (bár még azelőtti években szinte az egész lefordítottam volt, de véleményem szerint helyesebb eszmére jövéen) csak a nyilvánosan mondandó részt mutattam be azon az ide mellékelt jegyzetekben foglalt indokoknál fogva keletkezett észrevétellel, hogy véleményem szerint nem szükséges többé a papi titkosan mondandókat is új nyelvekre lefordítani, hanem itt az ideje, hogy az apostoli szent szék által is ohajtott nyelv-egységi elv szerint a titkos papi mondandókban és typlikben a görög nyelv kellő helyét a nemzeti liturgikonokban visszafoglalja.

S ezen észrevételeimet az itten mellékelték szerint jelenlegi püspököm Ő Méltóságának²⁰ is, – miután azt vettem észre, hogy az megboldogult elődének²¹ beküldött észrevételeimet nem volt ki tudomására juttatni, – ismételve leírva megküldém.

Mennyire vette vagy veszi figyelembe ezen észrevételeimet jelenlegi s boldog emlékü püspököm, nem tudom, de mivel már 1793ik évben Krucsay Mihál kanonok, most pedig a fentisztelt Csopey Antal kanonok egészen lefordítva mutatták azt be, – tartok tőle nehogy az egységi elv mellőzésével kizárólag csak a nemzetiségi elv vétessék igénybe, s személyem csekélysége miatt az egységi elvet a nemzetiséggel öszvegyeztető indítvány föl se terjesztessék, azért azt Fő Méltóságú Hercegségednek is habár tán pro superflua cautela legmagasabb tudomására juttatni, főpásztori megítélésére, s legmagasabb kegyes pártolására fölterjeszteni lelkiismeretes kötelességemnek ismertem.

Egyébiránt főpásztori áldását kérve, szentelési jobbát csókolván, magas kegyeibe ajánlott legmélyebb tisztelettel vagyok

Nyír-Pilisen, 1868ik évi június 30án

Fő Méltóságú Hercegségednek Krisztusban legalázatosabb engedelmes fia

Roskovics Ignác

nyírpilisi gkath. parochus

Az irat külzetén:

Nr. 3048

die 6 Julii 1868

Munkacsiensis dioecesis parochus Ignatius Roskovics de liturgia hungarica nunc in quaestione vertente, relationem praestat dato 30 Junii a.c.

Parocho eatenus gratias ago

dato 6 Julii a.c.

Főméltóságú és Főtisztelendő Simor János úrhoz

Magyarország Herczegprimásához, s Metropolitához sat., sat.

a magyar liturgia ügyében 3 melléklettel legalázatosabb felterjesztés

20 Pankovics István munkácsi püspök (1866–1874)

21 Popovics Vazul munkácsi püspök (1837–1864)

40a. Roskovics Ignác a liturgia magyar fordításának szempontjairól

[Nyírpilis, 1868. június 20.]

A sz. liturgiának csak nyilvánosan mondandó részei fordítandók magyarra, s ezen részek magyar szövege az orosz és román közt és két szélen a görög és latin szöveggel egy könyvben, – a titkosan mondandó részek pedig csak görögül adandók, a következő okokból:

1ször Mert „mindennek van ideje” Praed. 3:1 „Van ideje a szétszakításnak, van ideje az egybekötésnek” u.o. 3:7 – A keleti egyház által megterített nemzetek az eredeti görög nyelvet kizárva saját nemzeti nyelvüket tették az Istentisztelet közlönyévé. Ennek jó oldala is volt ugyan, mert a nemzetiségi eszme fölébredésekor a protestantizmus nem dülhatott köztük, nem mondhatták nekik Luther szerint: „Itt az írás, olvassátok” mert az oroszoknak az orosz, a románoknak a román szentírása ott volt a kliroszban, ha kinek tetszett olvashatta, sőt az illető szakaszok az ő szövetségéből is felis olvastattak előttük, a zsoltárokat nemzeti nyelvükön hallották, s énekelték; az átváltoztatás szavait értették. S a nemzeti nyelvnek ezen használata volt egyik fő oka annak, hogy a görögritusú oroszok és oláhok között a nemzeti nyelvek használata által terjedő protestantizmus sem hazánkban, sem a külföldön nem terjedhetett. – De másrészt árnyoldala a nemzeti rítusoknak az, hogy elszakította egymástól s többnyire az egység székétől is mind a papságot, mind az egyhitű egyritusú de külön nemzetiségű népséget. – Míg ellenben a nyugati részen a latin egyház az egy latin vagyis római egyház nyelv egységével egyesítette világszerte a külön nemzetiségű papokat és népeket; s azoknak összes szellemi erejét, a tudományosságot papjaiban s népében a latin nyelv terén egyesítve inkább kifejlesztette; s ez volt az egyik oka, hogy kivált a latinfajú vagy helyzeténél fogva közelebb népeket meghódította, s aránylag meg is tartotta, s meganyi külön nyelvekre szakadozott keleti egyháznál erősebb. – És ennek így kellett lenni: nyugaton a központosító egység, keleten a nemzetiségek egyenlősége volt inkább megtestésítve. De eljött az idő hogy valamint nyugaton a latin nyelv egyházi egyeduralmából csak a szükséges tért tartva fön, a fejlődött nemzetiségek egyenlőségi elvének hovatovább több tért engedett, – úgy a keleti egyház is az özpontosító egység elvének alapján, az által, hogy különféle nemzetiségű papjai, az új szövetségnek s liturgiának eredeti nyelvét a görögöt tudják, hogy szükség esetében az Isteni tiszteletet a külön nemzeti oltárokon az eredeti nyelven kölcsönösen végezhessek; s a mind isteni mind emberi legnagyobb műveltségnek eszközét a görög nyelvet, a liturgiai és szentségkiszolgáltatási (Trebnik) titkosan mondandókban ős kereszténységnek, a szentatyák és conciliumok irataiban kifejtett hitletéteményeit s példáit nemcsak a latin de a görög eredeti forrásokból is – melyeket a párisi Migne abbé intézkedése napjainkban oly könnyen megszerzhetővé tett, – élvezhessek, s ez által az unitus gkath. clerus egyházi tudományosságát az egyház egységének védelmére fokozhassa. – És ennek ideje elérkezett, mert

2ször A mi hajdan nagyrészen sokakra nézve majd lehetetlen volt, az t.i. a görög nyelv megtanulása, napjainkban általában lehetségessé vált. Nem élünk szt. Jeromos korában, ki oly nagy küzdéssel tanulta a héber nyelvet azon grammatikátlan

korban. Most a görög nyelv tanítás, a többi mivellet nemzetek régi példája után gymnasialis iskoláinkba is bevéttetett, annál szükségesebb tehát azt eredetileg megillető helyére bevenni, s a görög egyháziaknak azt a gymnasiuminál tovább fejleszteni. De ha a gymnasiumban nem tanulnak vagy nem tanulták volna is, a magyar clerusnak tekintélye igényli, hogy ne csak saját nemzetiségében süljön, hanem a protestantismussal szemben, a társas életben, s a litteratura színén is tudjon, mint az szokott, az eredeti görög szövegre hivatkozva vele mérkőzni, s a katholicizmus érdekében győzni. – S e végre megvan könyvitve az út, van elég görög grammatika már most, s kiadandó lenne a görög liturgikonhoz egy vocabularium, mint az evangélium megértésére kivan adva a Janua linguae sanctae, mely vocabulariumban a liturgiai görög szavak latin, magyar, orosz és románul értelmezve lennének. S az ilyet megolvastatván még az idősebbek is, különben pedig a szöveg értelmét oroszul vagy románul már bírván, a görög liturgikont megérteni könnyen betanulhatnak. Hiszen „Cato senex litteras graecas, amore litterarum ductus, didicit” – Ugyszinte a nemzeti nyelvű evangéliumos könyvek is a gkath. oltárokon, apróbb betűkkel az eredeti görög szöveget is foglalják magukban, – az állami különféle nemzeti nyelveken kiadatni szokott törvénykönyvek példájára – hogy ez is alkalma lenne minden papnak, midőn nemzeti nyelven a szöveget olvassa, az eredeti szövegre is tekinthetni, s annak megértésében tökéletesedni. – A mely papok pedig egyáltalán nem képesek vagy nem akarnának avval bajlódni, végezhetnék a titkos mondandókat eddigi megszokott nyelvükön oroszul vagy románul, a nyilván mondandókat pedig a hol kell, magyarul.

3szor A kiadandó liturgikonban a görög szövegnek a nyilvánosan mondandókban is mellékelése azért szükséges, hogy a változandó s mindig csak fordítási értékkel bíró nemzeti nyelvek mellett őrt álljon, az authenticitás jellegűl, mint a világi törvények kiadásában volt a birodalmi német nyelv, kétség esetében eredeti tekintéllyel, és mint alkalmasint a magyar lesz, mint állami nyelv, minden törvényi fordításhoz mellékelve.

4szer Hogy a nyilvánosab mondandók orosz és román nyelven is meglennének a magyar-görög liturgikonban, azért szükséges, mert az összeköttetés ideje itt levén, a testvéries egyesítés elvénél fogva egy liturgikonban foglalva lenne a hazánkban keleti ritussal élő három nemzetiség. Hogy így ne kerülnének elő oly kellemetlen esetek és szakadások, hogy egy templomba járó, de külön nemzetiségű pártok, hol egyik, hol másik a maga nyelvű Szluzsbnnyikét tolja fel, vagy kapkodja le a másikat az oltárról, hanem a vegyes nemzetiségű helyeken, amely arányban vannak, bizonyos elvek szerint az illető püspök meghatározván a nyelvek használatát, ugyanegy könyvből egyik ekténiát egy, a másikat más nyelven végezhetnék, s legalább az oltárt nem tehetnék a nemzetiségi versengések terévé. – Hétköznapokon pedig, hacsak különben nem is kívánná a misére adó, a nyilvánosan mondandókat is görögül végeznék a lelkész, valamint akkor is, ha valami nemzetiségi zavar támadna.

5ször Mert még a tiszta magyarajku nép közül is sokan nem szeretik, ha egyszerre minden magyarul menne (kivevén már Dorogon). Úgy tünnék fel némelyeknek mintha az nemis igazhitűleg, hanem kálvinistáson menne. Erre példákat hozhatnék fel, – *consuetudo est altera natura*, e tekintetben sokakra nézve.

6szor Egyik szélen a görög de a másik szélen a latin is, Goar fordítása szerint a nyilvános mondandókban őrt állhatna, hogy így azt a mindennapi sz. szolgálatokon minden papnak a szeme megszokná mint a theológiai műveltség másik forrását, melyen azt tanulta is; – és egykor tán a római liturgicon vagyis Missale is fölveendvén szinte nyilvánosan mondandókban fordításul a görög nyelvet, ezáltal közelitené s egyesitené egymáshoz a kétritusu egyháziakat. – S e végre tán az evangéliumból a sz. Jánoséból az első szakaszt „Kezdetben vala az Ige” sat melyet husvét első napján szoktunk olvasni az eredeti és a nemzeti nyelveken és latinul is, bele lehetne a liturgikonba tenni, s hazánkban mint szokás minden egyházban több nyelven, s ad contesdandam unionem Ecclesiae latinul is végezni, mint a római templomban latin és görög nyelven végézik, s mint hajdan az egyházi egység jelvéül Konstantinápolyban is végezték a görögök latinul is.

7szer A különféle nemzetiségeknek a görög ritus szerént egy templomban egyesítésére már a régi időben is van példa. Így Sz. Theodóz három külön nyelven végezteté az istentisztelet rendjét, valamint a katechumenek liturgiáját is. „In sacra vero communionis synaxi missae seriem ab initio ad Evangeliorum sacrorum lectionem in propria lingua singuli completens, tum omnes ... in magnam Graecorum congregantur Ecclesiam, ibique divinorum Christi Dei mysteriorum participes fiunt” Leo Allatius de libro Graecorum Paris, 1695. pagina 24.

8szor Mert hacsak a nyilvános rész fordittatik le, akkor a fordítási munka igen megkönnyebbül, s úgy szölván kész az egész; mert a Sz. Vazul és az Előszentelték liturgiájában is csak ugyanazon nyilvánosan mondandó részek vannak, csak egy, a Baptisandorum ekteniával van több; sőt az utrenyében s vecsernyében is ugyanazon ekténiák vannak; s mindezen ötféle tiszteletrend csak a titkosan mondandókban különbözik, úgy hogy az egész liturgikon nyilvánosan mondandó része, a mellékelt fordítás szerint csak egy ivet tesz, a külön szándéku ekténiákon kívül.

9szer Mert ha a liturgia egészen magyarul végeztetnék, könnyen a tridenti zsinat átka alá esnék. Sessio XXII. canon IX: „Siquis dixerit lingua tantum vulgari Missam celebrari debere, anathema sit” Azért csak a nyilvánosan mondandókat kell nemzeti nyelvekre lefordítani, s olykor az egészet eredeti egyházi nyelven is kell végezni. – De meg a csupán magyar nyelvű liturgikonnak az oltárookra behozatala sok helyeken nemzeti surlódásokra adna alkalmat, s akadályoztatnék, míg amúgy társulva a két idősb egyházi nemzeti nyelvek által mintegy karonfogva az egész hazában a gkath. oltárookra elterjedhetne.

10szer Mert ha idővel egy ilyen magyar-orosz-román-latinos görög liturgikon foglalná el helyét minden gkath. oltáron hazánkban a különféle egyedül orosz és egyedül oláh liturgikonoknak; s Pesten építendő három nemzetiségű gkath. templomban. – s egy az ország Primása s gkath. fő Metropolita közvetlen felügyelete alatti gkath. centrale seminariumban s presbyteriumban egyesitené a három nemzetiség híveit és papjait; ezen egyesítésnek mind egyházi mind hazai tekintetben nagy hordereje lenne; mert minden egyesítésben erő van.

41. Szabó György hajdúdorogi főesperes levele Pankovics István munkácsi püspökhöz a magyar nyelv egyházkormányzati használata érdekében

Hajdúdorog, 1868. július 25.

DAZO fond 151. opisz 12. nr. 1754. Eredeti

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr
Legkegyesebb Atyám!

Bárha részemről és egyházi s nemzeti orosz nyelvünk iránt nem csupán gyermekkoromtól keblem mélyébe csepegtetett vonzalom, – de különös kegyelettel is viseltetem, mennyiben azonban az egész szabolcs megyei főesperességben a nép nyelve általán véve magyar annyiban Méltóságod előtt mély alázattal bátorkodom esedezni, miszerint az orosz nyelv helyett magas kormánya azon kegyes rendeleteiben leirataiban és közintézményeiben, mellyek a népet és annak érdekeit érintik, a magyart méltóztatnék atyailag a magyar ajku nép vidékeire kormányzati nyelvül alkalmazni.

Ugyanis: Méltóságodnak istenben boldogult püspöki elődje által tekintetbe vétetvén: hogy az isteni tisztelet s annak külső cselekvényei a végből rendeltetnék, miszerint átalok az „isteni kegyelem” érzékileg szemlélhető módon közöltessék az emberrel, az isteni tiszteletben előforduló cselekmények és kegyelmeket pedig az azokat kísérő szavak jelentek az embernek, ugyanazért ha Isten az isteni tiszteletben az emberhez közeledik, emberhez szólván, kétségkívül kell hogy az ember nyelvét használja, kihez, kegyelmével leereszkedik; de viszont is a mennyiben az isteni tisztelet külső cselekményei a végből rendeltetvék Krisztus Urunktól, más részről pedig az egyháztól azért bővítettvék, hogy ezek által az ember Istenhez közeledjék, Hozzája szóljon. Előtte minden belső lelki sugallatait tárja ki, mit az ember szintén csak saját nyelvén tehet, – ezeknél fogva igen is boldog emlékü Püspökünk 1863. nov. 11én 4125. sz. a kelt atyai bölcs intézkedése által, ezen vidéki egyházakra nézve nem csak az egyházi énekek magyar nyelven zengedezése engedélyeztetett, hanem minden szentirási szakaszoknak e nyelven olvasása is jóvá hagyatott.

A boldog emlékü püspökünk ama nagyszerű engedményezése mellett azonban egyházmegyei kormánytól nyelvül legtöbb részben a magyarajku vidékeken is mindég az orosz használta, s Méltóságod kegyes atyai kormánya alatt is ez ideig ugyanaz használtatván, bátorkodom én, ennek helyébe a magyar nyelvnek közlekedési nyelv alkalmazásáért esedezni, mert alázatos véleményem szerint a mi az isteni tiszteletet, ugyanaz az egyházi kormányzat nyelvéről is áll. De meg minő visszafordult dolog az a mostani korszakban, hahogy a kormány nyelvét az alattvalók nemértik? a mi pedig a magyarajku vidékeken gyakran előfordul, mert gyakran merülnek fel esetek hogy a kormányzatom alatt levő főesperességben, de különösen a h. dorogi alesperesi kerületben, hol a papságot kivéve az orosz nyelvet alig érti valaki, midőn mint-hogy sok példával ne terheljem Méltóságodat – f. év. Julius 4ről 2235. sz. a megyei kormányi leirat által Csobály Antal böszörményi tanító és Böszörmény község gk. előljáróit parancs szerint kelletik útasitanom, de sem egyik sem a másik fél nem értvén a leirat orosz nyelvén, a szabad gondolkozásu természetébe gyökeredző, mindenről önszemüleg meggyőződni óhajtó népnek; alig tehetek eleget.

Alázatos előterjesztésem illetőleg kérelmem érvényesítése végett, mély tisztelettel hozom fel még azon egyet, hogy ezen vidéki nép, hahogy az orosz nyelvet századoktól fogva nem beszélte, és azelőtt azt közre meghonosítani nem lehetett, annál nagyobb és kézzel foghatóbb lehetetlenség azt közre most terjeszteni, a miért is a lehetetlenséggel küzdeni hasztalan lévén, szükséges hogy a nép nyelve mely őt ritussában annál inkább erősítendi meg, irányában az egyházi kormány által ne vessék meg, sőt ennek jótékonyága inkább reájok terjesztessék.

Többire Méltóságodnak magas atyai kegyeibe ajánlott szentelő Jobbját csókolva legmélyebb tisztelettel vagyok Hajdu-Dorogon Julius 25én 1868.

Méltóságodnak legengedelmesebb fia:

Szabó György

Szabolcsmegyei főesperes

Az irat külzetén:

316. A Szabolcsmegyei főesperestől HDorogról

Méltóságos és Főtisztelendő

Pankovics István Úr

Munkácsi Megyés Püspök Sz. Péter és Pál Apostolok tapolczai apátjának legmélyebb tisztelettel

Ungvárott

42. Lipovniczki István miniszteri tanácsos levele Simor János hercegprímáshoz

Buda, 1868. szeptember 2.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 3844/1868. Eredeti.

Vallás- és közoktatásügyi magyar kir. minister

14.700 szám

Főméltóságú Simor János Heczeg Primás és esztergomi Érsek urnak

Főméltóságú Heczeg Primás és Érsek Úr!

A magyarországi magyar ajku görög kath. egyetemes népgyűlésének folyó évi 20781. kabineti szám alatt leérkezett felségfolyamodványát, melyben részükre egy önálló görög kath. magyar püspökségnek Hajdu-Dorogon leendő felállításáért, magyar nemzeti nyelvünknek oltári nyelvvé emeltetéséért, s egyházi könyveiknek országos költségen leendő kinyomtatásaért esedeznek, van szerencsém Főméltóságodnak, hivatkozva a fennállott m. kir. helytartótanácsnak 1866 évi augusztus 24-én 65428 fszám alatt kelt, a boldogult bibornak herczeg primáshoz intézett átiratára, Nograd vármegye közönségének jelen folyamodványt pártoló felterjesztésével együtt oly tiszteletteljes fölkéréssel mellékletben átküldeni, miszerint e kérelem iránti nagybecsű nézetét – és pedig tekintve az ügy fontosságát – mielőbb velem közölni méltóztassék.

Budán 1868 évi september hó 2-án

Minister úr meghagyásából:

Lipovniczki István, ministeri tanácsos

43. Simor hercegprímás levélfogalmazványa Eötvös vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi népgyűlés felterjesztése tárgyában

Esztergom, 1868. szeptember 17.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 3844/1868. Fogalmazvány

Nagyméltóságú báró Eötvös József m. kir. vallás- és közokt. minister urnak
Budán

A munkácsi görögszertartású püspöki megye magyar ajku híveinek folyamodványa, melyet azok a hajdudorogi népgyűlésből Ő Felségéhez intézett, s mely velem Excellentiád által f.h. 2-án 14700 sz. alatt véleményadás végett közöltetett, két fő pontba foglalható.

Egyik pont: külön püspökség felállítása Hajdu-Dorogon a magyar ajku kath. óhitűek számára;

- a másik: ezen magyar ajku, de görög vagyis keleti szertartású új püspöki megyében az egyháziilag fennálló ó-szláv liturgia helyébe magyar liturgia állítása.

Mi egy új püspöki székek s az ahhoz tartozó káptalannak, mert a görög szertartású püspökök sem nélkülözik az ily testületet, felállítását illeti, ez, ha a beruházásra s fenntartásra szükséges pénzalap nem hiányzik, pápai beleegyezés és megerősítés mellett, kizárólag Apostoli Urunk Királyunk Ő Felségének legnagyobb elhatározásától és tetszésétől függ.

A kérdésben forgó hívek száma, mely a folyamodványban kétszáz ezerre tétetik, egy püspök apostoli buzgalmának kétségkívül elég bő; csak az mégis a kérdés, van e ez a jelen esetben akár a szám, akár a nemzetiség, akár a helyzet által eléggé indokolva.

Mi a hívek számát illeti, az kiindulási alapul és irányul nem szolgáltat, mert a magyarországi kath. püspökségek nagy része a híveknek több mint kétszer annyi számával is bír, nélkül, hogy e miatt a főpásztori gondviselés hiánya vagy rövidséget szenvedne. Pedig a görög szertartásuaknál a püspökök már csak azért is kevesebb a teendője, mert a bérmlás szentségének kiszolgáltatása végett nem kell megyjét bejárnia.

Mi pedig a nemzetiségi szempontot illeti, az éppen hazánkban, hol oly sokféle nemzetiség, oly sűrű vegyületben lakik együtt, a püspöki székek nyelv szerinti felállítását, a püspöki megyéknek nemzetiségek szerinti felosztását lehetlenné teszi.

Kevés kath. püspökség van Magyarországon, mely geográfiai s ethnográfiai helyzeténél fogva két, három, sőt több anyanyelvű hívekre ne terjedne ki.

S igazat szólva, ezen vegyületeknek egy közös püspöki megyébe való egyesüléséből első sorban a magyar nemzetiség ügyére származik előny; mert az ily megyék papnöveldeiben, miként saját tapasztalásomból tudom, a leendő lelkipásztorok, bár mily nemzetiséghez tartozzanak is eredetileg, tekintet nélkül egykoron nyerendő plebániáik anyanyelvére, a közművelődés nemzeti közös irányát nyerik, s más anyanyelv mellett is a magyar nyelv közös szükségének felismerésére vezetnek, mely fontos cél a nemzetiségileg felosztott püspöki székek utján jóval nehezebben, de talán nem is lehetne elérni.

A magyar ajku egyesült óhitűek folyamodásuk támogatására külön püspökség mellett, azon körülményt is felhozzák, hogy a szamosújvári és lugosi görög kat. püspökségek szintén nemzetiségi tekintetből hasítottak ki más püspöki megyékből.

E tény áll; de meg kell jegyezni, miszerint nehéz volna kimutatni, hogy ezen indokok, melyek az esztergomi érseki hatóság terjedelmének megszükitésével a károlfejérvári egyesült görög érsekség, s a szamosújvári és lugosi püspökség felállítása ürügyéül szolgáltak, a tervezés válságos napjaiban a magyar állam és nemzetiség érdekeiből merítették volna. A kikerekítés által e megyék még inkább elszigetelttek a magyar elem és szellem azon politikailag és kulturailag üdvös befolyásától, mely a fogalmának közhaza s az összetartozás érzelmének ápolásához elkerülhetetlenül szükséges.

És hasonló bajtól lehetne tartani, ha a görög szertartásu magyar ajku kath. hívek számára külön megye hasíthatnék ki a munkácsi püspökségből, mert ez által a magyar óhitű papság még a nevelésben is elszigeteltetvén, az üdvös nemzeti és politikai egyesítő és művelő befolyás, melyet a magyarság az együttélésben közös iskolák és növendék által ott a nagyobb számú ruthénekre gyakorol, szintén megszűnnék hatni, s a nemzetiségi válaszfal csak kirívóbb alakot nyerne.

Ha a kérdés csupán a körül forogna, hogy a kiterjedt munkácsi megyében a magyar ajku keleti szertartásu kath. hívek, kik a megyének délkeleti felét lakják, egyházi ügyeikben közelebb és közvetlenebb főpásztori gondoskodásban részesülhessenek, ez könnyen eszközölhető lenne új püspöki megye kiharítása nélkül is, csupán püspöki helynökség felállítása által például Hajdu-Dorogon, mint ez más terjedelmes megyékben történik. Így van az esztergomi érseki megyében Nagyszombatban érseki helynök.

Mélyebben tekintve azonban a szönyegen forgó folyamodást, ennek lényegét s legfontosabb részét azon kívánság képezi, hogy az újonnan alkotandó püspöki megyében a keleti szertartásu katolikusoknál az egyházilag fennálló liturgia helyett új magyar szertartás hozassék be.

Teljes megnyugtatóssal elhiszem a folyamodók azon férfias kinyilatkoztatását, hogy ezen óhajtással sem hitújítást, sem hitváltoztatást nem céloznak, s az első pillanatra felismerhetni, hogy a forrás, melyből a gondolat ered, a különben eléggé nem méltányolható nemzeti érzület, de a jelen esetben oly követelés terére lépve, mely a római katolikus anyaszentegyház fennálló egységes szerkezetű alapelveit aligha vette számításba.

Tudva van, hogy az egyház részint az egység és univerzitás elveinek biztosítása végett, részint azért, hogy a nyelveknek világszerte számtalansága és folyamatosan megújuló átalakulása s összevegyülése miatt, a szavak változó értelmével az idők folytán a katolikus cultus változhatatlan szelleméhez és alapfogalmaihoz tévedések ne férközhessenek szükségesnek látta a liturgiára nézve századok eredménye által igazolt mély bölcsességgel a legrégebb időktől fogva csak néhány megállapodott, s végleg befejezett nyelvre, nevezetesen a syro-chaldeusira, az ó-görögre és latinra valamint a 9dik században s a szláv népek megkeresztelkedése óta az ó-szlávra szorítkozni. Maguk a keleti szertartásu románok is előbb a görög s azután az ószláv nyelvet használták a liturgiában, s csak 1643-ban tették saját anyanyelvüket liturgiai nyelvvé I. Rákóczy György fejedelem parancsára, ki ez által a román népnek a helvét hitvallásra való áttérítését kívánta eszközölni. Később egy része a nevezett

nemzetnek a római egyházzal egyesült, mely az egyesülteket a román nyelv liturgiai használatában meghagyta.

A kereszténység első szakaszában minden liturgikus nyelv egyes népek élő nyelve volt is lehetett ugyan, de bizonyos, hogy népek és országok enyésztevel csak az egyház és liturgia nyelve maradt fenn változatlanul, s a kath. világegyház az átalakult népekkel és elváltozott nyelvekkel szemben az ősi liturgia következetes megőrzésében egységének s összefüggésének egyik zálogát tartotta fenn.

A történet tanúsága, miszerint eddig sem a kath. vallás terjedésének, sem a népek valláserkölcsi gyarapodásának, sem a nemzetek kulturai fejlődésének rövidségére nem szolgált az, hogy az élő népek tömege már a liturgia ősi nyelvét ritkán érti, s hogy ennek helyét az egyház századok óta nem engedte át élő nyelveknek.

A missionarius, ki a világ legmesszebb részeiben a vallás terjesztése végett ismeretlen népeket felkeres, saját nyelvükön oktatja s civilisálja ugyan azokat, de az ősi liturgiát viszi el hozzájuk.

Az egyház számtalanszor és ünnepélyesen kijelenté ragaszkodását a változatlanúsághoz; az ó-szláv nyelv is csak nagy viták után fogadtatott el, mert minden eltérés a részben az egyház szellemével s a cultus egységével össze nem köthetőnek tartatik, s azért a trienti zsinat, habár az egyháznak a cultus ügyeiben a reformatio jogát fenntartotta és gyakorolta is, a 23dik ülésében határozatképp kijelentette non expedire visum est patribus, ut (missa) vulgari passim lingua celebrantur.

Mindezt annak kitüntetésére hozom fel, hogy a hajdu-doroghi folyamodás e szokatlan nyitást követelő pontja felett egyedül és kizárólag az egyház feje a római pápa Ő Szentsége határozhat.²²

Kétségtelen, nekünk szokatlannak s idegenszerűnek tünik fel, hogy magyar ajkuak szláv liturgiára lehetnek utalva; de ez csak azon szertartás corollariuma, melyet azok követnek. Véleményem szerint mindazonáltal hazánk szempontjából hiba volna ezt incompatibilis viszonynak tartani, mert akkor egyik görög katolikus ruthén, román, vagy szerb községnek s plebániának sem lehetne megmagyarosodni a nélkül, hogy egyuttal liturgiáját is ne változtassa.

Ki a magyar nemzetiség ügyét illeti, habár arra, őszintén szólva magam is kényes vagyok, nem oszthatom a folyamodványban kifejezett aggodalmat, mert mindenk előtt fel kell tennem, hogy az illető püspökök az egyház rendeleteihez és gyakorlatához hiven egy keleti szertartású katolikus községbe se fognak oly lelkipásztort vagy néptanítót küldeni, ki a hivek anyanyelvét nem érti, s ki tehát nem lenne képes az illető magyar községben magyar nyelven adni az oktatást, s terjeszteni egyházi szónoklatai által az Isten igéjét s a valláserkölcsi elveket. Ha ez, mit hinni alig lehet, másképp volna, bizonyosan van mód a bajon segíteni.

A liturgia köztudomásra sehol sem gátolja a közművelődést, s az erkölcsi s nemzeti fejlődést hol annak feltételei az állami és socialis viszonyokban megvannak.

Francia, német s más európai országok tanúsítják, hogy a latin liturgia, melyet a nép zöme sehol sem ért, nem csak nem gátolja a nemzeti műveltséget, de sőt ennek az egyházunk nagyobb képzettsége által gazdag tartalékot nyújt.

---

22 A következő bekezdés áthúzva: *S éppen az ó-szláv liturgia az, melyhez a keleti szertartású népek, legyenek azok a római egyházzal egyesülve vagy sen, rendületlenül ragaszkodnak.*

Bátran hivatkozhatom e részben saját hazánkra is, hol nem tapasztaljuk azt, hogy a latin liturgia a magyar ajku s római szertartásu katolikus népesség nemzetiségi művelődésének, sőt más ajkuak megmagyarosodásának is akadályul szolgált volna.

Igaza van a folyamodóknak, hogy az egyháznak a vallásosság és erkölcsiség emelésére a nép nyelven kell és lehet leginkább üdvös és hatásszerű befolyást érvényesíteni, és közvetíteni; ezt azonban véleményem szerint a liturgia nem gátolja, ha a lelkipásztor a liturgia határán kívül mindazon kötelességét teljesíti, mely a nép vallásos nevelése és oktatása körül a templomban és templomon kívül reá van bízva, s egyszersmind a népiskolák a dolog természetéhez képest, a nép anyanyelvén vezetettnek.

Maguk a folyamodók hivatkoznak e részben saját ügyfeleik kebelében a sikeres intézkedés több eddigi szerencsés példájára, melyeknek nyomán joguk és módjuk van megyés püspöküket gyámolító rendelkezéseire, ahol kell, tovább is felkérni, sőt magát a kormány közvetítését is igénybe venni – s nem kétlem, hogy az illető egyházi hatóság buzgó és ildomos munkássága és intézkedései által mindazon aggodalmakat, melyek igazolhatók és alaposak, teljesen el lehet oszlatni.

Mindeneknek kifejtése folytán szintén a külön püspökség felállítása iránt nézetemet elmondani szerencsém volt, s miután egyuttal felismerhettem, miszerint a magyar ajku görög katolikusok fennforgó kérelmének velejét a liturgiai nyelvnek változtatása képezi s ezen kívánatban magának az elkülönített püspökség eszméjének s óhajításának is alapját látom, – tiszteletteljes zárvéleményem az iratok visszaküldése mellett abban összpontosul, hogy a mennyiben a munkácsi görög katolikus püspökség magyar ajku hivei ezen sarkalatos kívánságukhoz kellő felvilágosítás után még tovább ragaszkodnának, azt nekik a szükséges indoklásul a szokott egyházi uton, az egyetlen illetékes fórumhoz, a római Pápa Ő Szentségéhez kellene intézniük.

Ennek eldöntésétől függvén az is, vajlon új magyar egyházi könyvek nyomtatására leendő e szükség, ez iránt nyilatkozni időelőttinek tartom.

Esztergom, sept. 17. 1868.

44. Pankovics István munkácsi püspök levele Simor János hercegprímáshoz a magyar nyelv liturgikus használatának gyakorlatáról

Ungvár, 1871. október 26.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 1789/1872. Eredeti

A munkácsi püspök beszámol a hercegprímásnak a Hajdúdorogon végzett kánoni látogatásáról. A hajdúdorogiak a katolikus egyház hű gyermekei, akik különös tisztelettel viseltetnek a Szentszék és a pápa személye iránt. Minthogy se az ószláv, sem pedig a román nyelvet nem értik, az a kívánságuk, hogy a liturgikus cselekményekben magyar anyanyelvüket használhassák. A Szent Liturgiát ószlávul végzik, viszont az apostoli szakaszt és az evangéliumot magyarul olvassák, illetve a nép magyarul éneklé az antifónákat, a válaszokat, és más himnuszokat. A reggeli és alkonyati istentiszteletet, illetve a temetési szertartást magyarul végzik, ahogy a szentségkiszolgáltatás is magyarul történik, kivéve a szentségkiszolgáltatás lényegi részeit. A hívek szüntelenül kérik a püspököt, hogy a magyar nyelv liturgikus használatának törvényesítését eszközölje ki a megfelelő helyeken. Aranyszájú Szent János liturgiájának ismertetése után a püspök azt javasol-

ja, hogy a hitjelöltek liturgiáját és a hívők liturgiáját a kánonig magyarul végezhessek, az alapítás szavai ószlávul hangozzanak el, mialatt a nép az előírt énekeket magyarul énekli. Javasolja továbbá, hogy a szentségkiszolgáltatást, a különböző áldásokat, a temetés szertartását, a reggeli és az alkonyati istentiszteletet magyarul végezhessek. Mindez pedig az Anyaszentegyház által jóváhagyott, hibátlan magyar liturgikus szövegek segítségével történjen.

4023

Celsissime ac Reverendissime Domine Princeps-Primas Regni ac Metropolita
Domine gratosissime

Sub visita canonica, quam diebus 20. 21. et 22a proxime evoluti mensis Septembris in Dioecesis meae parochia Hajdu-Dorogh peregi, quo omnium ferme Dioecesis meae ac hungarici labii fidelium repraesentantes, pro summo animi mei solatio confluxerunt, sequentia comperi.

1o. Fidelis hic populus avitam patrum fidem catholicam verbo et opere profitetur, in hac vivere et mori et salvari cupit; erga S. Sedem Apostolicam et Sanctissimum Dominum Nostrum Pontificem Romanum, seu Christi Domini in terra Vicarium, Summum et Supremum Pastorem intemerata pietate et fidelitate fertur, omnemque filialem subjectionem et obedientiam studiose in conscientia constanter conservat.

2o. Populus hic progenitoribus ruthenis, rascianis se serbis et rumenis seu valachis labii hungarici incolis permixtis ortus traditionetenus scit patres suos cultum divinum lingua iisdem nota scilicet slavo-liturgica, aut rumenica seu valachica absolvisse; porro iidem fideles experiuntur, quod fidelibus labii ruthenici in graeci ritus catholicis dioecesibus Leopoliensi, Premisliensi, Munkácsiensis, Eperjesiensis et Crisiensis lingua slavo-liturgica – fidelibus vero labii rumenici in dioecesibus graeci ritus catholicis Fogariasiensi, Szamos-ujvariensi et Magno-Varadiensi vernaculo lingua rumenica divina liturgia celebretur, et sacramenta cum omnibus aliis spiritualibus officiis administrantur.

Unde iidem etiam fideles nativum suum Ecclesiae Graecae Ritus, de cuius praescripto, et apostolica consuetudine fideles ad duo choros divisi, cum fungente sacerdote in unam mysticam personam cohaerentes, sacerdoti responsorias, antiphonas, et cetera concinunt, – explere cuperent, verum cum nec slavo-liturgicam, nec rumenicam linguas calleant, ea, qua cupiunt pietate non possunt; quod eosdem summo moerore, animique dolore afficit, consternantur enim quotidie, dum experiuntur sibi divina officia lingua ignota celebrari, taliterque se ab activo in publicum divinum cultum influxu arceri, cum nec sacerdotem intelligere, nec eidem respondere, nec concinere possint.

Populus hic, ut suam erga Deum pietatem verbis exprimere, et hoc ipso animum suum altius ad Deum elevare possit, primo quidem in processionibus fine impetrandarum indulgentiarum ad diversa loca susceptis, hymnos lingua hungarica, quam solam et unicam loquitur, psallere coepit, subin funeris, officii matutini, vespertini, imo et ipsius divinae liturgiae partes chorales, in linguam hungaricam transpositas, in ipsas ecclesias ut ut obsistentibus sacerdotibus introduxit.

Hoc fidelium nisu et graduale attamen lenta evolutione rituali, – implicita predecessoris mei episcopi Basili Popovics conviventia accedente, – status ritualis considerato usu linguae hungaricae enatus est, quam brevissime adumbrare constitui.

Divina liturgia per sacerdotem celebratur lingua slavo-liturgica, exceptis Epistola et Evangelia, quod hungarica decantatur; chorus vero cum populo omnia responsoria, antiphonas et ceteros hymnos lingua hungarica canit.

Matutinum, vespere, funera lingua hungarica absolvuntur, et sacramenta – exceptis stricte sumptis eorundem formulis, quae liturgico-slavice pronunciantur – lingua hungarica conferuntur.

Constituti coram me copiosi fideles uno animo, uno ore illam a S. Sede Apostolica Romana sibi concedi gratiam impensissime, et instantissime cum plena filiali devotione flagitarunt, ut seposita apud eos lingua liturgico-slavica, lingua patria hungarica ad dignitatem linguae liturgicae elevata iisdem integrum cultum divinum hac persolvere liceat.

In his adjunctis mature expenso eo, quod quaestionati fideles fidei suae cum fide Sanctae Romanae Ecclesiae unitatem – et simul nativi sui ritus orientalis in divinorum celebratione conservationem conscientiose cupiant; – et considerato eo, quod sine expressa ordinariatus ratihabitatione inductae s. hymnorum versiones hungaricae crism non semper sustineant, porro perpenso eo, quod per exclusionem e Divinis jam introductae linguae hungaricae, parte ab una moralem fidelium sensum conturbare, parte vero ab altera totam gentem hungaricam, quae per talem exclusionem illatam indignatim linguae patriae injuriam reputaret, provocare cautum esse existimo.

Hinc priusquam in hoc gravissimi momenti objecto opinionem depromerem, e re futurum existimavi ipsius divinae liturgiae formam propius expendere.

Divina liturgia S. Patris Joannis Chrysostomi distincte tre populi classes, utpote: catechumenorum, fidelium et SS. Eucharistiam summentium, seu communicantium attingit, unde et ipsa liturgia in tres partes dividitur, nempe

1. Catechumenorum, quae a principio liturgiae seu „Benedictum regnum Patris et Filii et Sancti Spiritus nunc et semper et in saecula saeculorum” Euchologion Goar pag. 52. usque „quicumque fideles etiam atque etiam Dominum precemur” protenditur Euchologion Goar pag. 57.

2. Fidelium, quae ut superius patet, exmissis ex Ecclesia catechumenis, incipit secreta sacerdotis oratio „gratias agimus tibi Domine Deus... multitudine tuae bonitatis” Euchologion Goar pag. 57. et protenditur usque verba sacerdotis „gratias agamus Domino” Euchologion Goar pag. 60. – abhinc incipit stricto sensu sumptum sacrificium seu Canon Missae, id est liturgiae verbis sacerdotis „Dignum et justum est te celebrare, te benedicere, te laudare, tibi gratias agere... et concluditur verbis „Et erunt misericordiae magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi cum omnibus vobis” Euchologion Goar pag. 60–63.

3. Communicantium, quam inchoat Diaconus verbis „Omnium sanctorum memoriam agentes ... precemur” Euchologion Goar pag. 64. et quae durat usque finalem populi dimissionem.

His praemissis sequens foret meae opinio relato ad ipsam divinam liturgiam:

ut liturgia cathecumenorum et fidelium usque Canonem Missae seu liturgiae, item liturgia communicantium in linguam hungaricam translata, tam per sacerdotem, Diaconum, quam et chorum lingua hungarica decantetur.

Canon vero liturgiae sive Missae lingua slavo-liturgica legatur, et ubi necesse est, ejus partes alta voce perinde lingua slavo-liturgica proferantur; choros sub toto divino officio una cum populo praescriptas cantus choralis partes lingua hungarica concinente.

Demum quod concernit administrationem sacramentorum, variarum benedictionum, funerum, matutini et vesperarum persolutionem haec omnia in linguam hungaricam transferri et in publicum divinum cultum admitti posse existimo.

Et suapte intellecto quod versio hungarico correcta, et auctoritate S. M. Ecclesiae adprobata sit.

Ceterum altis gratis ac favoribus commendatus peculiari cum venerationis cultu persevero.

Unghvarini, 26a octobris 1871

Celsitudinis vestrae humillimus servus

Stephanus Pankovics

Episcopus Munkacsiensis

45. Oláh Miklós országgyűlési képviselő interpellációja Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az 1866-ban benyújtott hajdúdorogi kérvények tárgyában

Pest, 1872. március 28.

Kiadva: Az 1869-ik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Huszonharmadik kötet. Szerkeszti: NAGY IVÁN, Pest 1872, 367–369.

Oláh Miklós: T. ház! Egy nagyobb mérvű kötelességmulasztásra hívom fel a t. ház figyelmét. 1866. június 11-én 497. és 462. szám alatt egy kérvényt²³ adtam be Hajdu-Dorog községe részéről, melyben magyar óhitű püspököt s magyar nyelven isteni tisztelet tartását kéri. Ez áttétetett a vallás- és közoktatásügyi bizottsághoz. Továbbá a 3541. sz. a. beadott 239. ülés 2081. j. k. tétel szám alatt, a görög katolikusok (magyar ajku) értekezletének kérvénye egy magyar gör. kath. püspökség felállítása iránt, továbbá 1866. jun. 20. 486. jegyzőkönyvi tétel szám alatt Szabolcs megyében lakó 40,000 gör. egy. kath. hivallásuak azon kérelmét, miszerint magyar püspök által magyar nyelven kormányoztassanak s ezen kérelmük a hajdu-doroghi gör. egy. kath. hitsorsosok hason folyamodásával tárgyalassék a ház figyelmébe ajáltatván, határozottat.

Hogy a hajdu-doroghi gör. egy. kath. hitsorsosok folyamodása a vallás és közoktatási bizottsághoz levén áttéve a hasontartalmu előterjesztést ugyanazon bizottság figyelembe vegye, ugyane tárgyban adatott a képviselőházhoz.

---

23 Lásd: 30. számú dokumentum.

	fölrata	szám	alatt
H. Nánás város	3542.		
Szathmár város	3578.	„	„
Zemplén megye	3582.	„	„
Borsod megye	3583.	„	„
Nagy-Bánya város	3588.	„	„
Szabolcs megye	3617.	„	„
Abauj megye	2663.	„	„
Győr város	3726.	„	„
Győr megye	3743.	„	„
Beregh megye	3776.	„	„
Liptó megye	4025.	„	„
Temesvár város	4046.	„	„
Szathmár megye	4059.	„	„
Szepessi XVI. város	4060.	„	„
Csongrád megye	4118.	„	„
Eperjes város	4119.	„	„
Kassa város	4138.	„	„
Csanád megye	4153.	„	„
Turóc megye	4178.	„	„
Hajdu kerület	4215.	„	„
Arad megye	4261.	„	„
Szabadka városa	5278.	„	„
Trencsén megye	4390.	„	„
Torna	4413.	„	„
Esztergom	4414.	„	„
Sopron	4415.	„	„
Zályom	4416.	„	„
Somogy	4417.	„	„
Doboka	4418.	„	„
Temes	4508.	„	„
Kraszna	4579.	„	„
Jász-Kún kerület	4580.	„	„

Biztos tudomásom lévén arról, miszerint a fentebb elősorolt kérvények több mint 5 éve a cultus-miniszteriumnál elintézetlenül hevernek, minek folytán következő kérdést van szerencsém az igen t. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézni:

I n t e r p e l l a t i o

Van-e tudomása a vallás- és közoktatási miniszter urnak e kérvények létezéséről? és van-e szándéka a beadott kérvények értelmében valahára s mikor intézkedést tenni? Nem akarok hosszas időt eltulajdonítani a t. háztól, hogy interpellatiomat indokoljam, melyre választ nyerhetni legkisebb reményem sincs. Pusztán egy tényálladékot kívánok megállapítani s ez az, hogy önök a tulsó oldalon késnek törvényjavaslatokkal föllépni ott, hol azokat a nemzeti szellem fejlődése kívánja; (Igaz ugy van! a szélső baloldalon.) míg ellenben kötet számra zúditják ránk a nemzet óhaja és kívánalmaival merőben ellenkező törvényjavaslatokat. (Helyeslés a szélső bal felől.)

Interpellatiomat kérem az illető miniszter ural közölni.

Elnök: Közöltetni fog.

Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszter: T. ház! A hozzám intézett kérdésre válaszolhatom, hogy ezen folyamodásokról, s általában ezen egész ügyről tudomásom van és nemcsak tudomásom van, hanem a tárgyalások is megindítottak és épen az idén járt a munkácsi püspök mint azon megyének ordinariususa a Hajdu városokban, hol az illető községekkel az ügyet tárgyalta és a vicariatus megalapítása iránt a szükséges előintézkedéseket is megtettem. Ennek folytán most felszólítás ment az illető községekhez, a mennyiben emlékezetem nem csal, hogy a dotatio iránt nyilatkozzanak, s így ezen kérdést is tisztába lehessen hozni ezen ügyben is lehessen végmegállapodásra jutni.

A t. ház át fogja látni, hogy oly esetben, midőn dioecesis létesítéséről, felosztásáról, vagy pedig, mint jelenleg a Hajdu kerület nagy részének kívánságához képest, külön vicariatus megállapításáról van szó: arra hosszabb tárgyalások szükségesek. Különben biztosíthatom a t. házat, hogy a vallás és közoktatásügyi miniszterium részéről minden meg fog történni, a mi megtörténhetik, hogy e tekintetben a nyilvánított óhajtásnak lehetőleg elég tétessék. (Helyeslés jobb felől.)

Oláh Miklós: Engedelmet kérek a miniszter ur kérdésemnek csak egyik részére méltóztatott válaszolni, mert ott nemcsak püspökség felállításáról, hanem a magyar nyelvnek az egyházi szertartásokba való behozataláról is van szó. (Helyeslés bal felől.)

Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszter: Az az önálló vicariatusnak felállításával legszorosabb kapcsolatban van, és a körülményekhez képest, vagy azzal egyidejűleg fog elintéztetni, vagy annak felállítása után fognak csak a szükséges intézkedések megtétni. Egyébiránt a mint mondtam, ezek egyházi dolgok lévén: elintézésük hosszabb időt vesz igénybe. (Felkiáltások jobb felől: Tudomásul vesszük.)

Elnök: Tudomásul veszi a ház a miniszter ur választát? (Igen! Nem!)

A kik tudomásul veszik, méltóztassanak felállani. (Megtörténik.) Tudomásul vétetik.

46. Trefort Ágoston kultuszminiszter levele Simor János hercegprímáshoz a Hajdúdorogon felállítandó külhelynökség tárgyában

Buda, 1872. október 28.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 987/1873. Eredeti

Vallás- és közoktatási magyar kir. minister

27898. szám

Főméltóságú Simor János Hercegprímás és esztergomi Érsek úrnak!

Főméltóságú Hercegprímás és Érsek Úr!

A munkácsi egyházmegyéhez tartozó magyar ajkú gör. kath. híveknek több rendbeli folyamodványa folytán, melyben számukra Hajdú-dorogon egy önálló magyar püspökség esetleg püspöki helynökségnek felállításáért, magyar nemzeti nyelvünknek liturgiai nyelvvé emeltetéséért s egyházi könyveknek országos költségen leendő kinyomatásáért esedeznek, nem különben főméltóságodnak

1868 évi szeptember hó 17-én 3844. sz. a. ugyan e tárgyban tett nagybecsű nyilatkozata²⁴ következtében felszólított a munkácsi püspök, hogy ezen fontos ügynek tárgyalását a Dorogon megtartandó egyházi látogatás alkalmával indítsa meg, s annak kivihetősége iránt véleményezőleg nyilatkozzék.

Erre a nevezett püspök 1871 évi október 18-án 4022 sz. a. kelt, s visszavárolag ide csatolt beadványában azt jelentette, miszerint sikerült nekie a folyamodók óhajait oda módosítani, hogy egyelőre ők egy munkácsi püspök joghatósága alatt álló s Hajdudorogon székelő vidéki püspöki helynökkel is megelégszenek, kinek anyagi ellátására amennyiben hivatala a helybeli lelkészi állomástól elkülönítve lenne, a lakáson kívül évenként legalább 12000 forintnyi összeg a vallásalaplól süszégeltetnék.

Miután a g. kath. egyházmegyék részére eddig szervezett püspöki helynökök, kik egyszersmind helyi lelkészek is, csak a rendszeres 420 forintnyi fizetéssel vannak ellátva, miután továbbá a munkácsi püspök által javaslatba hozott évi 12000 forint helynöki fizetés az újabb időben szervezett Szamosújvári és Lugosi g. kath. püspökségek 10000 forintnyi javadalmát is túlhaladja, megkerestetett a munkácsi püspök m. évi december 20-án 26473 sz. a. kelt s másolatban ide zárt intézménnyel, hogy ebbéli indokolatlan javallatát a vallás alap kimélése tekintetéből is módosítsa s azon lelkészeteket, melyek az új helynökségekhez csatoltatni fognak, mutassa ki.

Ezen felszólításra bemutatja a nevezett püspök f. évi október hó 21-én 22sz. a. kelt felterjesztésével a hajdúdorogiai újabb kérvényét, melyben kijelentik, hogy a kért vicariatussal – püspökük személye iránti tanúsítandó kiméletből – még most is megelégszenek, azonban kívánják, hogy a püspöki helynök mellé még egy három tagból álló társas káptalan is szerveztessék, mely a helynököt hivatalos működésében támogassa, s ezen kérelmet a munkácsi püspök egészben magáévá tevén, a püspöki helynök évi fizetését 8000 forintban, a káptalani tagokét pedig 3000-2000 forintban kéri megállapíttatni.

Egyébiránt az új helynökség a ./ alatti kimutatás szerint 41 plébániából és 53051 lélekből fogna állani.

Mielőtt ezen túlszágazott követelések fölött, melyeknek kielégítésére a különben is szerfelett túlterhelt vallás alap hivatva nincs, érdemlegesen határoznék, s ennek folytán ezen ügyet legfelsőbb helyre felterjesztem, van szerencsém főméltóságodat tiszteletteljesen fölkérni, hogy a munkácsi püspök utóbbi javaslata iránti nagybecsű nézetét velem közleni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budán 1872 évi október 28-án

Trefort Ágoston

---

24 Lásd: 43. számú dokumentum.

47. Simor János hercegprímás levélfogalmazványa Trefort Ágoston kultuszminiszterhez a Hajdúdorogon felállítandó külhelynökség tárgyában

Esztergom, 1873. január 10.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 287/1873. Fogalmazvány

Nagyméltóságú Trefort Ágoston m. k. vallás s közoktatási miniszter urnak
1872²⁵ január 10-én

A munkácsi görög szertartású kath. püspök, és a hajdúdorogi gör. kath. egyházközségnek Excellentiád mult évi october hó 28-án 27898 sz. a kelt nagybecsű átiratával²⁶ velem véleményezés végett közölt, és ./- alatt mellékletivel együtt visszazárt felterjesztésére vonatkozólag, melyben azt kéri, hogy Hajdu-Dorogon két tagból álló társaskáptalan és egy püspökhelynöki állomás oly módon rendszeresíttessék, és alapíttassék, hogy ahoz negyvenegy – összesen 53,051 lelket számító – plebánia tartozzék, a püspöki helynök a hajdúdoroghi lelkésztől elkülönített személy legyen és a püspöki helynök fizetése 8000, a káptalani tagoké pedig 3000-2000 forintot tevő összegekben határozottassék, és ezen évi fizetések a kath. vallásalapból fedeztessenek, van szerencsém következőleg tiszteletteljesen nyilatkozni:

A munkácsi püspök a hajdúdoroghi egyházközségnek fentírt és magáévá tett kérelmét egyéb csekélyebb fontosságú érveken kívül, főként avval indokolja, hogy „egyházmegyéje rendkívüli kiterjedése, mely 376 plebániát, és közel fél millió (a tavalyi schematizmus szerint csak 421775) görög szertartású hivet és 400 áldozárt számít, az ügyek központbéli elintézését magyon megnehezíti, s társas káptalannal ellátandó püspöki helynökség tehát a magyar ajku hívek lelki ügyeinek elintézése tekintetéből könnyedséget nyújtana.”

Ezen főindokra nézve, melylyel a munkácsi püspök a hajdu-doroghi egyházközségnek kérelmét támogatja azon észrevételem van, hogy a munkácsi görög szertartású egyházmegyében a püspöki székhelyen lakó püspöki helynökön kívül, már 1723 év óta fennáll egy vidéki püspökhelynöki állomás az ugynevezett „Maramorosiensis vicariatus foraneus” melylyel egy külön, 15 ülnökből álló szent szék kapcsolatban van. Ezen vidéki püspöki helynök évi 420 forintnyi évi díját a vallásalapból húzza. Vannak azonban honunkban a latin szertartású egyházmegyék közt a munkácsinál nagyobb egyházmegyék is. Ilyen például a csanádi egyházmegye, hol a lélekszám 606838, ilyen a kalocsai egyházmegye, hol a lélekszám 438490, ilyen az esztergomi főegyházmegye, mely 993393 hivet, 476 plebániát és 700-nál több áldozárt számít. Jóllehet a csanádi és kalocsai egyházmegyék, tekintve a hívek és plebániák számát, a munkácsinál nagyobbak azokat az illető püspökök mégis, a központból minden nagyobb nehézség nélkül, nélkülözve minden vidéki püspöki helyettest, kellőleg kormányozni képesek.

Az esztergomi főegyházmegyében, mely azonban a munkácsi egyházmegyénel valamint kiterjedésére, úgy a hívek, plebániák és áldozárok számára nézve

25 A dátum nyilvánvaló elírás, helyesen: 1873.

26 Lásd: 46. számú dokumentum.

hasonlíthatatlanul nagyobb, sőt honunkban a legnagyobb egyházmegye, van ugyan az érseki székhelyen lakó érseki helynökön kívül, egy külön érseki helynökségi állomás Nagyszombatban, de ehez nem 41, hanem 238 plebánia és 420719 kath. lélek tartozik, és az érseki helynök rendszeren egy főszékesegyházi kanonok, ki mint érseki helynök az érsek által külön fizettetik.

Ha tehát, a csanádi püspök és a kalocsai érsek minden vidéki vicariust nélkülöz, az esztergomi érsek pedig hasonlóképpen nagyobb egyházmegyéjét két vicariusával, egy esztergomival és egy nagyszombatival kellőleg kormányozhatja, annál könnyebben teheti ezt a munkácsi püspök is a székhelyi, és maramarosi vidéki helynökeivel sokkal kisebb egyházmegyéjében a nélkül, hogy szüksége volna egy harmadik Hajdu-dorogon alapítandó püspökhelynöki állomásra.

Nem tartom tehát a munkácsi püspök által felhozott azon főindoknál fogva, hogy az egyházmegyei kormányzat megkönnyíttessék, elkerülhetetlenül szükségesnek, hogy az egyházmegyéjében már is fennálló vidéki püspökhelynöki állomások és szentszéken kívül egy új vidéki vicariatus rendszeresíttessék, és alapíttassék.

Ha azonban mindamellett Excellentiád hajlandó volna a munkácsi püspök és a hajdu-doroghi egyházközség ebbeli kérelmét tekintetbe venni és érvényesíteni, ez esetben tekintve azt, hogy a görög szertartású kath. egyház társaskáptalanokat éppen nem ismer, és hogy ily káptalan görög kath. egyházmegyékben mindeddig sehol sem létezik, azon véleményben vagyok, hogy a munkácsi 7 tagból álló székesegyházi káptalan egy új, illetőleg nyolczadik kanonoki állomás a vallásalapból alapíttassék, a 8 tagból álló káptalannak egyik tagja a püspök által hajdu-doroghi vidéki vicariusnak neveztesse és mint olyan a vallásalapból 420²⁷ forinttal díjaztassék. A megyei püspök dolga lesz Hajdu-dorogon, s a környéken alkalmas és jelesebb egyházi férfiakból egy consistoriumot vagy szent széket össze állítani, melynek ülnökei sehol fizetést nem huznak.

Véleményem szerint így lehetne a hajdudoroghi kérdést legkönnyebben megoldani, miután a kiváncsolom lényege a püspöki helynök alkalmazása, s nem annak 8000 forinttal leendő díjaztatása, mely terhet a vallásalap el nem viselhet.

Fogadja egyébiránt Excellentiát kitünő tiszteletem őszinte nyilvánítását

48. Trefor Ágoston kultuszminiszter értesíti a Hajdú Kerületet a Hajdúdorogi Külhelynökség megalapításáról

Budapest, 1873. szeptember 20.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

Ad 3081/873. 25899 sz.

Ő csász. és ap. kir. felsége f. hó 17-én kelt legf. határozvánnyal egy a magyarajkú görög szertartású katolikusok részére Hajdu-Dorogon föllábitandó vidéki püspöki helynökség céljaira a vallásalapból 3000 frtot legk. engedélyezni méltóztatott. Miről a kerület közönségét, további intézkedés végett ezennel értesitem.

---

27 Áthúzva: 420-800

49. Danilovics János hajdúdorogi külhelynök kinevezése

Ungvár, 1875. július 6.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Nyomtatvány

Az első alszentszéki ülés jegyzőkönyvében

2844. sz. Pásztelyi Kovács János Isten gondviseléséből munkácsi püspök, sz. Péter és Pál apostolokról nevezett tapolczai apát.

Jelen kinevezési okmányunk által emlékeztetül adjuk tudtára mindenkinek, a kit illet, hogy mi a legujabban és legkegyelmesebben alapított hajdu-dorogi – a munkácsi püspökség joghatósága alá tartozó-vidéki püspöki külhelynökség részére, Krisztusban legkedveltebb fiunkat főtisztelendő Danilovics János megyénk székesegyházi cancellár kanonokát és szentszéki ülnököt lyceumi tanár, harmadfokú felebbezési ítélőszéki tanácsost hajdu-dorogi püspöki külhelynökül ezennel kinevezzük, és pedig a következő engedmények, illetőleg kötelezettségek mellett: Hogy

I. Hajdu-Dorog városában, mint az ujdon alapított püspöki külhelynökség székhelyén, egy – a vidéki lelkészekből, tekintettel, az érdemre és erkölcsös képességre 12 tagu alszentszéket alapíthasson, elnöklete alatt szentszéki üléseket tarthasson, jóváhagyásunk és főszenszékünk megerősítése fenntartása mellett rendszeres tárgyalásokat teljesíthessen.

II. Ágy és asztaltóli elválasztásra vonatkozó házassági pereket, az előzetes vizsgálatok, önkéntes vallomások, szembesítések, tanuk eskü alatti kihallgatása megelőzése mellett – a kanonjog szabványai szerint végezhesse, azon perekben ítéleteket hozhasson, melyeket azonban kihirdetésök előtt, a perhez vonatkozó mindennemű ügyiratokkal együtt felülvizsgálat s jóváhagyás végett szentszékünk elé felterjeszteni köteleztetik.

III. A lelkészek, éneklész-tanítók és hiveink között felmerülő egyenetlenségeket, panaszokat kellő kihallgatás mellett elnökiileg, vagy alszentszéke által elintézhesse, a mulasztást elkövető, s így hivatásukról megfejtkezett lelkészeket, éneklész-tanítókat megfeddje, rendreutasítsa, és ez utóbbiak közül a nagyobb vétkeseket „ab officio pro tempore“ hivatalaiktól felfüggeszthesse, a feljebbvitel megerősítés jogát magunknak és szentszékünknek sértetlenül fenntartván, mívégből minden ilyenmű felmerülendő intézéseiről hozzánk, s elibünk jelentést felterjeszteni köteleességében álland.

IV. A házassági eskettetést megelőző háromszori egyházi hirdetéstől, a házasságra nézve tiltott időtől, menyasszony kiskorúságától a kanon és polgári jog szerinti megtartandók szigorú megtartása mellett, fontos okok alapján, a papnevendékek és éneklész-tanítók kivételével, érvényesen csakis nevünk és joghatóságunk nyomtatott firmája ívén, a folyamodókat egyházilag felmenthesse.

V. Egyházi ruhákat, keresztek, képeket, zászlókat, harangokat, temetőket, megfertyőztetett szent helyeket megáldhasson.

VI. Isten ítélőszéke előtti felelőség terhe alatt joghatósága köréhez tartozó minden egyházat, iskolát évenként egyszer meglátogasson, azok építését, csinosítását, rendbentartását teljes erővel elősegítse, a híveket buzdítsa, a templomi számadásokat lelkiismeretesen megvizsgálja, és azok tisztán kezelését eszközölje.

VII. Az évenkénti mindennemű értesítvényeket, az egyházmegyei 1875-ik évi 2307. szám alatt előszabott rendelet szerint az alesperesektől bekívánja felelőség terhe alatt kellő időben minden mulasztás nélkül, ide Ungvárra, az egyházmegyei kormányhoz felterjeszse.

VIII. A felelős gondjára bizott helynökségi területén a vallás-szertartás és erkölcsiségre vonatkozó minden jelentékenyebb esemény vagy mozgalomról mint azoknak különben is lelkiismeretes felügyelője, egyházi kormányunkat halasztás nélkül értesíteni kötelessége leendő, úgy nemkülönben minden személyi és egyházi ügyekben nekünk hűséges lelkiismeretes jelentés s véleménynyel szolgálandó.

IX. Személyünket és egyházmegyénket, szentszékünket, mint annak különben is tagja, mindennemű körülmények, nehéz viszonyuk közepette is odaadó hűséggel és szolgálati teljes védelemmel mindenhelyütt képviselendő, és irántunk készséges engedelmisséggel leendő.

És midőn illetékenként Krisztusban kedvelt fiunkat fennebb is említett főtisztelendő Danilovics János kanonokot ezen jogok, illőtőleg kötelezettségek megtartására és gyakorlatára meghatalmazzuk, egyszersmind a hajdu-dorogi külhelynökséghez tartozó lelkészeink, éneklész-tanítóink és hiveinknek atyailag ezennel meghagyjuk, hogy az ezen okmányunkban megnevezett püspöki helynököt, mint személyünknek valódi képviselőjét elismerjék, neki illő tiszteletet, intézkedéseinek készséget és engedékenységet tanúsítani el ne mulasztanak. Kikhez egyébiránt főpásztori áldásunk adása mellett atyai kegyeletteljes indulattal maradunk Ungvártt püspöki székhelyünkön 1875. július hó 6-án.

János püspök.

(P. H.) Megyés püspök ő méltósága meghagyásából kiadta:

Bilkei Gorzó Kálmán püspöki titkár.

50. A Hajdúdorogi Külhelynökség első alszentszéki ülésének jegyzőkönyve

Hajdúdorog, 1876. február 9.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. Nyomtatvány

Megnyitási ünnepélye

a Munkácsi Egyházmegyéhez tartozó Hajdu-Dorogi ujdon szervezett

Püspöki Külhelynökség első alszentszéki tanácskozmányának

1876-dik év Február hó 9-dik Napján

Jelenlevők:

Elnök: Nagyságos és főtisztelendő Danilovics János munkács székes-egyházi kanonok és hajdu-dorogi püspöki külhelynök. Ülnökök: főtiszt. Iványi János karácsi alesperes és szentszéki ülnök; Fekete István nagy-kállói alesperes; Orosz Gyula dorogi alesperes; Görög Pál bökönyi lelkész és szentszéki ülnök; nt. Torday Izaiás pócsi helyettes lelkész és zárdafőnök; Véghseő Sándor ujfehértói lelkész; Kutka Bazil tiszabüdi lelkész és Petrovics Emil dorogi segéd lelkész.

Elnöki megnyitó beszéd

Nagy tiszteletű alszentszék! Ősrégi egyházmegyénk évkönyveiben kiválóan emlékezetes lapot töltend be a magyar ajku hiveink közt utóbbi évtized

folyamában felmerült vallási jellegű mozgalom történeti vázlata, melynek érdekes tárgyát egy önálló görög kath. magyar püspökség létrehozása, s ennek kebelében az irodalmilag művelt és hangzatos magyar nyelvnek liturgia-szolgálati vagyis oltárnyelvvé emelése képezte. Ha tekintetbe vesszük az országban létező magyarjku gör. kath. hitfeleinknek egyházi vonatkozású viszonyait és állapotát, melyszerint ők jelenleg négy – nemzetiségre nézve szláv és román – egyházmegyében elszórva s mindenütt 10-20-szorosan majorizálva találhatunk: ha számba vesszük továbbá, hogy magyarjainknak az illető dioecesis nyelvéhez képest hol az ó szláv, hol román rituális nyelvhez kell alkalmazkodniok: úgy az állam nyelvét beszélő gör. kath. hitfelekezetünknek egy önálló püspökség birhatására irányult kérelme, túlhajtott vagy indiscret követelések osztályába aligha sorolható.

Jelen beszédem szűk keretében nem foglalhatom a hitsorsosaink részéről e cél elérése végett kifejtett szorgos tevékenység részletesb rajzát, mivel ez esetben a Hajdu-Dorogon megtartott több felekezeti tanácskozmány, számos küldöttségek és felfolyamodások egész sorát kellene a múlt idők registerjéből felelevenítenem.

De nem mellőzhetem ez alkalommal, hogy őszinte elismerés és hála érzelmeitől áthatottan meg ne emlékezzen ezen mozgalom kezdeményezői és főtényezőiről, jelesen a hajdu-dorogi Farkas Lajos, néhai Farkas István, Kovács János, Szabó György, Fehér György, Görög s Kozák mint ügybuzgó hitfeleinkről, kik a magasztos eszme lelkesítő hatása alatt a nyilvánosság küzdterére lépve, a vidék küldötteivel egyetemben, úgy a felséges királyi trón, mint az országos képviselőház, bibornok primás ő Eminentiaja, s a hazai kormány férfiai előtt lankadni nem tudó kitartás- és áldozatkészséggel mindent elkövettek, mi a szent ügy érdekében előnyös és célravezetőnek mutatkozott.

A férfias erély és tapintatos eljárás nem maradt hatás nélkül, mert ha vizsgáljuk a tárgyalások egyes phazisait, azok közt oly kedvező időpontra fogunk találni, mikor a küzdelem tárgya „a magyar püspökség“ közel állott megvalósulásához, birván az a tisztelt honatyák, továbbá a közvélemény tolmácsa – a magyar sajtónak osztatlan tetszését és hathatós támogatását.

De fájdalom, rövid ideig élvezhettük a felcsillámló remény boldogító derűjét. Nem csekély meglepetésünkre a kérelmezett püspökség iránt új – kedvezőtlen felfogás nyilvánult és talált viszhangra a hirlapokban és az irányadó körökben. Magasabb nemzeti érdek, hagyományos politikai elv – talán anyagi nehézségek, de biztosan állíthatni, nem a kérelmi tárgy méltányossága iránt támadhatott kétely képezték az okot, mely miatt az új dioecesis kérdése, jobb szerettem hinni elnapoltatott, mint végleg elejtetett.

Azonban csalódnék, ki azt hinné, hogy magyar ajku hiveink lelkes törekvései és fáradozásai e nem remélt elintézés által minden haszon és eredmény nélkül tünnek le. A jó kezdet leggyakrabban azonos a félig bevégzett ténnyel, melynek teljes befejezése csak időkérdés gyanánt tekint hető. Hitsorsosaink buzgó törekvései nemcsak hogy a megteremtett eszmét a nyilvánosság előtt rokonszenvesen felléptették, hanem kivívták azt is, hogy ügyünk méltányossága az egyházi és polgári felsőbb körökben legjobb meggyőződés tárgyává lett, és a kérelmezett püspökség szükségessége elvileg elismertetett. Avagy egyebet jelenthet-e a kérdésnek jelen alakjában megoldása, melyszerint a valóság helyett annak jelképe – püspöki szék helyett helynöksége engedményeztetett? Praecedenskép nem hivatkozhatunk-e

már e tekintetben a jelenlegi eperjesi püspökségre, mely szintugy a hajdan Kassán székelő vikariatusból nyerte keletkezését?

S valóban, ha megfontoljuk egyrészt az anyagi nehézségeket, melyek egy új egyházmegye és káptalan szervezésekor a közalapokra háramlanak, másrészt ha nem hagyjuk méltató figyelem nélkül a némely politikusok által előtérbe hozott – bár általunk nem osztott aggályt, mely az állam nyelvét beszélő hiveknek a nemzetiségi színezetű egyházmegyéktől való különválasztásából veszi eredetét, mint jó hazafiak kell hogy megnyugodjunk ügyünk ez időszaki felfüggesztésében, mint törhetlen hűségű katolikusok pedig kell hogy méltányoljuk a jelentékeny kegyadományt, melyben egyházmegyénk déli része, a hajdu-dorogi püspöki külhelynökség alapítása által legfelsőbb helyről részesített.

Mert ki nem látná be, hogy az újdon szervezett vikariatus egy – nevünkre törvényszerűen átkebelezett birtokrészletet, egy kiküldött szilárd támpontot képez, melyről jól alkalmazott műveletek, egyértelmű tapintatos eljárás mellett rövid idő alatt maga a püspökség nagy sziklája is könnyebben lesz kiemelhető!

A magas kormány ezen intézkedése által, úgy vélem, a fokozatos fejlődés rendjére vagyunk utasítva, melyszerint a mindenség legbölcsebb Oeconomusa is kicsiny kezdetekből fejleszti nagyszerű műveit, kicsi forrásokból támasztja a gazdag hullámu folyamokat.

Addig is tehát, míg hű óhajításunk Isten segítségével teljesülend, szolgáljon örömlenkre a vigasztaló tudat, hogy hitfeleink ily kedvezőtlen viszonyok, s a lefolyt századok annyi csábjai daczára állandóan megőrizték atyáink hitét, és szertartását, ahhoz jelenben is szilárdul ragaszkodnak s Isten áldása is van rajtok, mivel lélekszámra nézve most sem fogynak, hanem arányosan növekszenek.

Ez utóbbi körülményre volt figyelemmel a magas kir. kormány is, midőn a nagy kiterjedésű munkácsi egyházmegye délvidékén, nevezetesen Hajdu-Dorogon a hivatalos teendőkkel túlterhelt megyés püspök ur rendelkezésére egy helynökséget szervezni elhatározta magát.

Ugyanazért alattvalói legbensőbb hála és hódoló tisztelet érzelmeitől áradoznak kebleink legkegyelmesebb Urunk és Apostoli Királyunk ő Felsége iránt, hogy ez alkalommal is egyházmegyénk hiveinek vallási és művelődési érdekeit legmagasabb figyelmére méltatva, feledhetlen emlékü nagyhazafi néhai Pankovics István püspök közbenjárása s a vallásügyi kir. miniszter javaslata folytán a hajdu-dorogi püspöki külhelynökséget 3000 frt. évi dotációval rendszeresíteni méltóztatott.

Mint hitbuzgó s egyszersmind tántoríthatatlan hűségű jobbágyok meg nem szününk az egek Urához könyörögni, hogy dicsően Uralkodó Apostoli Királyunk ő Felségét Első Ferencz Józsefet dicsőség és hatalomtól koszoruzottan a testvér állam népmilliói boldogítására hosszú évek során tartsa és éltesse! Bízva ő Felségének kimeríthetlen atyai kegyelmében, és szemünk előtt tartva a reánk ez ideig árasztott kegyelmi tények bőségét, mi nem adjuk fel a biztató reményt, mikép ő Felsége a közeljövőben indítatva fogja magát érezni görög szertartáson levő katolikus magyarjainak lelki megnyugtására jelen fejedelmi adományát közóhajunkhoz képest önálló püspökségre ki egészíteni.

E biztató reménytől táplálta szabad Hajdu-Dorog városának nemes közönsége a püspöki vikariatus nemcsak hogy kebelébe készséggel, befogadta, hanem még anyagi helyzetének javítására 64 hold szántóföld és egy lakház

beszerzésére 8000 forint pénzáldozattal is nagylelkűleg hozzájárult, megmutatván ezáltal, hogy mint egyházmegyénk legerősebb hitközsége hivatásának tudatával bir, s úgy a szent ügynek, mint saját községe érdekeinek szolgálni s áldozatot hozni képes. Minél ritkábbak napjainkban a vallásos czélokra szánt nagylelkű adományozások, annál nagyobb elismerést érdemel nemes Hajdu-Dorog városának áldozatkészsége, mely által nemcsak a valláserkölcsei s népmívelődési ügynek biztosított nagyobb mérvű lendületet, hanem letévé egyuttal a jövő püspökségre való jogos igénytartásának szilárd alapját is.

A vikárius tényleges behelyezésének érdeme kétségbevonhatlanul atyáskodó főpásztorunkat Pásztyei Kovács János ő méltóságát illeti. Az ő kormányzói erélyének, és meleg érdekeltségtől vezetett célirányos intézkedéseinek köszönhető, hogy a már halogatásnak eredt ügy újra életre pezsdült, a helynökség betöltését gátló akadályok elhárítottak, s az általa igénytelen személyemben kegyesen kinevezett vikárius tényleg elfoglalhatván állomását, mainap már azon helyzetben van, hogy hivatalos hatáskörénél fogva megtarthatja első szentszéki tanácskozmányát.

Szívööl üdvözlöm az itten megjelent szentszéki ülnök urakat, ezen reánk nézve valóban ünnepélyes alkalomból. Főtisztelendőségteknek a lelki pásztorkodás és egyházi tisztviselés gyakorlati terén szerzett bő tapasztalataik, a hives vallás erkölcsi és mívelődési szükségleteinek helyi ismerete minden igaz, jó és nemes iránti szeretetök, s végül közügyeinkre kiható meleg érdeklődésük teljes biztosítékot nyújtanak az iránt, hogy ezen külhelynöki egyháztanács buzgó közreműködésük mellett biztosan megfelelő hozzája kötött minden méltányos várakozásnak.

Ha részletesebben tekintjük a hivatalos hatáskört, melynek betöltésére ezen alszentszék megyei főpásztorunk részéről meghatalmaztatott, annak keretei között elég tágas tért találalandunk melyen tevékenységünket a központi kormányzat támogatására sikeresen érvényesíthetjük. Mert azonkívül, hogy szellemi és anyagi specialis ügyeink – melyekkel a főszenszék általánosságánál fogva tüzetesebben nem foglalkozhatik a dolog természete szerint ezentul tárgyalást és elintézészt idehaza nyerhetnek – szentszéki tanácsunk, mint egyházi bíróság, részint az ide benyújtott, részint pedig a hozzánk delegálandó mindennemű panaszos és fegyelmi ügyekben, továbbá házassági válóperekben ágy és asztalra ítéleteket hozand. Ezenkívül népnevelésünk sorsa van kezeinkbe letéve, melynek ápolásán, fejlesztésén nem lehet, hogy minden erőnkkel ne fáradozzunk, midőn az oktatás sikeres vezetésétől függ, nemcsak a közös jólét terjedése, államunk pénz s hatalmi ereje, hanem egyes népek s különösen hivesek jövő fönnmaradásának biztosítéka is. Ezen püspöki helynökség és alszentszéke hivatásszerűleg éber szemmel örködend katholika anyaegyházunk minden hittételeinek csonkithatlan vallása és épségbeni megtartása, felett, de ezzel összefüggésben görög rítusunk sértetlenségének is erős támasza s védbástyája marad. Magasztos feladatának tekintendi előljárói befolyásával közreműködni, hogy a keresztény erkölcsi élet és polgári erények hivesek közt mindinkább szilárduljanak s az alkotmányos magyar állam, drága hazánk iránti feláldozó szeretet minden kebelben kiolthatlan lánggal lobogjon. Ezek a főpontok, melyekre nézetem szerint hatáskörünk kiterjed. Hogy azonban a tisztelt ülnök urak tüzetesen és teljes részletességgel megismerhessék a püspöki külhelynök és alszentszék feladatát, szükségesnek vélném meggyés püspökünk ő

méltóságától a részemre kiadott kinevezési és meghatalmazási okmány szövegének szó szerinti felolvasását.

A püspöki kinevezési okmány teljes szövege:²⁸

[...]

A most felolvasott s tisztelettel fogadott kegyes okmány tartalma az atyai gondosságnak félreismerhetlen jellegét viseli. A magas kegy ezen nyilvánulásáért püspök urunk ő méltóságának hálás köszönetét fejezve ki, s a vikáriatus érdekeit továbbra is hathatós pártfogása és kegyeibe ajánlva, szívem benső érzetéből kívánom, hogy az égi Gondviselés ő méltóságát egyházmegyénk boldogítására hazánk díszére s a felséges trón támogatására sokáig és boldogul éltesse!

Midőn ezek után magamat tisztelt ülnök urak szeretetébe, s testvéries jó hajlamába, hivatalos állásomat pedig őszinte és szives támogatásába ajánlanám, az ülést megnyitottnak nyilvánítom.

Némely emlékezetesb közérdekű ügyek tárgyalása és elintézésének rövid jelzése.

a) Iványi János karázi alesperes, a jelenlevők nevében meleg és lelkes szavakban üdvözlő az elnöklő püspöki helynököt, kívánva neki fontos tisztéhez egészséget, kitarást és hosszú életet. Mely kívánatok, mint a jelenlevők érzületének hű kifejezései, élénk „éljen”-zésekkel fogadtattak.

b) Fekete István nagy-kállói alesperes indítványba hozza, mikép ezen első szentszéki ülésből, melyet az ujdun szervezett püspöki helynökség mai napon szerencsés megtarthatni, megyés püspökünk és kegyes atyánk Pásztyeli Kovács János ő méltóságához fiui hálánk kifejezéseül hódoló üdvirat intéztessék. Az indítványozott üdvirat elkészítése és felterjesztése egyhangulag s örömteljesen határozatba hozatott.

c) Javaslathoz hozatik továbbá, hogy szabad Hajdu-Dorog városának a vikáriatus részére hozott nagylelkű adományozásaiért hálás köszönő- és elismerő levél küldessék. A javaslathoz képest köszönő irat fog intéztetni Hajdu-Dorog városa nemes közönségéhez.

d) Elnök megemlékezvén azon kipótolhatlan veszteségről, mely hazánkat Deák Ferencz nemzetünk bölcsének f. é. január 28-án bekövetkezett halála által mély gyászba borította, értesíti a tisztelt alszentszéket, hogy elnök a hajdu-dorogi gör. kath. szentegyházban, a városi tisztviselői kar, a községi hívek és iskolai tanulók részvéte mellett a nagy halott lelki üdvéért február hó 12-ik napján lehető legünnepélyesb szertartással gyász isteni tiszteletet tartand, s egyszersmind vélemény-nyilvánításra kéri az ülnököket az iránt: mi módon fejezhetné ki legméltóbban a hajdu-dorogi alszentszék is, ezen megrendítő gyász esetén hazafias részvétét és mély bánatát? Határozatott: Ezen szentszéki ülésből Széll Kálmán m. kir. pénzügyminiszter ő nagyméltóságához, mint a nagy halott közelebbi rokonához részvét-felirat fog intéztetni, melyben a szabolcsmegyei és hajdú kerületi görög szert kath. magyarajku hívek nevében is a veszteség feletti mély gyász és hazafiai bánat tolmácsoltassék, s egyuttal ő nagyméltóságának értésére hozassék, mikép a jelenlevő lelkészek is legközelebbi alkalmas napon saját szentegyházaikban szintűgy vérnélküli áldozatokat mutatnak be, kegyelettel

28 Lásd: 49. számú dokumentum

könyörögve az egek Urához, hogy a földi jutalmazásokkal megközelíthetetlen léleknagyságot az örök dicsőség megérdemelt koszorúival ékesítse.

e) Orosz Gyula hajdu-dorogi alesperes beszéde és indítványa:

Nagyságos és főtisztelendő püspöki külhelynök ur, főtisztelendő alszentszék!

Midőn először van szerencsénk, a hajdu-dorogi alszentszéken együtt ülhetni, valamint egyrésről nem lehet, hogy örömünket ne nyilvánítsuk azon tény felett, miként a hajdu-dorogi püspöki kül-helynökség szükségessége felsőbb helyen is beismertetett, s így, a magyar ajku görög katolikusok igényeinek jogossága, a püspöki helynökség felállításával szentesített; ámde midőn ezen jobb jövő reményében kezdeményül tekintett püspöki külhelynökség felállításáért örömünket kifejezni kívánjuk, – nem lehet, hogy másrésről ne hangsúlyozzuk, hogy ezen kezdeményezéssel, valamint a magyar ajku görög katolikus hivek, ugy mi, azoknak lelkészei sem vagyunk teljesen megelégedve.

Nem vagyunk pedig azért, mivel a magyar ajku görög katolikusoknak az 1868-dik év ápril hó 16-án Hajdu-Dorogon tartott egyetemes gyűléséből a magas miniszterium, az országgyűlés, sőt ő császári királyi apostoli Felségéhez felterjesztett kérelmek figyelembe nem vétetett, hanem a helyett felállított a hajdu-dorogi szerény dotációval ellátott püspöki külhelynökség, melynek kormányzata csak néhány a munkácsi püspöki megyéhez tartozó szabolcsmegyei és hajdu-kerületi egyházakra terjesztett ki; mig számtalan, nemcsak a munkácsi, hanem az eperjesi és nagy-váradi egyházmegyékben levő magyar ajku tekintélyes egyházközségek, az óhajainkat nem teljesen kielégítő vikáriatus felügyeleti hatóságának élvezetében sem részesítették.

Nem vagyunk megelégedve továbbá azért sem, mert a magyar nyelvnek oltár nyelvvé emelése tárgyában semmi intézkedés nem tétetett.

Nem vagyunk megelégedve végül azért sem, mert kevés a reményünk, hogy azon szük adományból, melylyel a hajdu-dorogi püspöki külhelynök ellátva van, a kormányzata alatt álló egyházak és iskolák felvirágoztatására beható eredményes befolyással működhessék.

Ezeknél fogva a ugy az általam képviselt hivek, valamint saját nevemben is, következő indítványok elfogadására kérem a főtisztelendő alszentszéket:

Fejezzük ki egy – megyei püspöki ő méltóságához felterjesztendő feliratban, az általam elmondottakhoz képesti érzelmünket, s kérjük meg ő méltóságát, miszerint a magas minisztériumnál szorgalmazza a magyar ajku görög katolikusok azon törvényes és méltányos kívánalmának teljesítését, miszerint egy magyar ajku görög katolikus püspökség mielőbb álltassék fel, melynek kormányzata alá adassanak át, nem csak a munkácsi, hanem az eperjesi és nagy-váradi egyházmegyékben levő magyar ajku gör. katolikus egyházak is.

Szorgalmaztassék továbbá a magyar nyelvnek oltári nyelvvé emelése; illetőleg a magyar nyelv, az oltáron is törvényes jogaiba helyeztessék.

És ezeknek keresztülvitelére hívassék össze, egy vegyes, egyházi és világi férfiakból álló bizottmány, melynek meghallgatása után a magyar országgyűlés által utasittassék a magyar kultus miniszter ur, hogy e tárgyban törvényjavaslatát az országgyűléshez sürgősen terjeszse elő; addig pedig a felállított hajdu-dorogi püspöki külhelynökség láttassék el nagyobb adományozással és jogkörrel, hogy

mint előkészítő, úgy az egyház méltóságának, mint a hívek óhajának is megfelelőleg eredményesen működhessék.

Továbbá, kéressék fel ő méltósága megyei püspökünk, hogy egyházmegyében levő, mindazon magyar ajku gör. katolikus egyházakat, melyek a hajdu-dorogi püspöki külhelynökség kormányzata alá kívánkoznak, átengedni méltóztassék.

Végül, kérjük meg ő nagyságát, – püspöki külhelynök urat, hogy a rituális könyvek már meglevő magyar fordításait vizsgáltassa, javíttassa, illetőleg dolgoztassa át; s a minden tekintetben hibátlannak talált művet, ő méltósága megyei püspökünk helybenhagyása után, egyházi használatra bocsássa át.

Mélyen megvagyok győződve főtisztelendő alszentszék! hogy az indítványomban összefoglalt korszerű intézkedések keresztülvitele úgy államunk, mint egyházunk modern kívánalmainak köteleességszerű előmozdítása, mely lényegében hazafui és vallásos kötelesség, eredményében pedig egyházunk üdve és jóléte. Ezért ismételve kérem a főtisztelendő szentszéket indítványaim kegyes elfogadására.

Határozatott: Az indítvány azon részét, melyszerint püspökünk ő méltóságához kérvény lenne intézendő, hogy a magyar püspökség szervezését a magas kormánynál fölleveníteni és azt hathatósan támogatni szíveskedjék, az alszentszék jelenleg tudomásul veszi, tényleges fogantatását más alkalomra halasztván. Hogy a magyar nyelvnek oltár-nyelvvé emelése tárgyában kezdeményező lépéseket lehessen tenni, elnök szükségesnek látja előbb szertartásos könyveink hibátlan és hiteles fordításainak elkészítését, mire idő és pénz kell. A vikárius egyik komoly feladatának tekinti, hogy e tekintetben sikert mutathassunk. Az indítvány többi pontjait illetőleg az alszentszék sajnálatát fejezi ki, hogy a hajdu-dorogi külhelynökség területi hatásköre az egyházmegyei magyar vidék csak egy részére, lelkiekbeni meghatalmazás a pedig lehető szűkebb korlátok közé szorított.

f) Elnök: Tekintettel arra, hogy az annyira sürgetett népnevelés óhajtott sikerrel csak célirányosan képzett és kielégítő számú tanítók közreműködése mellett fejleszthető; de másrésztől alsóbb vidéki egyházaink a magyar éneklésmódban kellő jártassággal bíró kántorokban is érezhető hiányokat szenvednek, ezen két rendbeli szükségnek gyökeres orvoslására igen kívánatos volna Hajdu-Dorogon egy felekezeti jellegű magyar éneklész-tanító képezdének felállítása.

Ezen előterjesztés tárgya az alszentszéki ülnökök legbensőbb óhajtatásával találkozott annál is inkább, mivel létesítésére a hajdu-dorogi tanügyi viszonyok – hol felsőbb elemi osztály is létezik, eléggé előnyösöknek mutatkoznak. Azon biztos feltevésből indulva ki tehát, hogy szabad Hajdu-Dorog városa és egyházközsége saját népnevelése, városának emelkedése – és egyházi szertartásaink díszítése érdekében, a tanító-képezde számára egy pár tantermet nyitni hajlandó és képes leendő: fölkéretik Görög Pál szentszéki ülnök, hogy a helynökség lelkészei és hívei nevében a vallás és közoktatási m. kir. miniszter ő nagyméltóságához egy bővebben indokolt kérvényt fogalmazzon, melyben a tervbe hozott hajdu-dorogi képezdéhez egy igazgató és egy segédtanár részére a tanulmányi alapból évi fizetés kéressék, a folyamodvány pártoló felterjesztésére püspökünk ő méltóságát fogjuk kérni.

Kelt Hajdu-Dorogon, 1876. év február 9-ik napján.

Közl: Petrovics Emil, alszentszéki jegyző.

51. Danilovics János hajdúdorogi külhelynök levélfogalmazványa a liturgikus fordító-bizottság felállítása tárgyában

[Hajdúdorog], 1879. május 14.

GKPL I–3. 88/1879

KIADVA: IVANCSÓ ISTVÁN: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, Nyíregyháza 1999. (Athanasiana füzetek 1), 42. (a szövegvariánsok megadása nélkül)

153.

Munkácssegyházmegyei²⁹ gör. kath magyarajku³⁰ hívek közt az egyházi szertartások és énekek magyar nyelven végzése hovatovább nagyobb elterjedésnek örvendvén, égető szükségnek mutatkozik hogy némely szükségesebb³¹ egyházi rituális könyveink³² egyes emberek által készített magyar fordításai nyelvészeti és teológiai tekintélyek[től] megvizsgáltassanak, és autorizált kiadásra minősíttessenek.

A dolog természetéből kifolyólag a már részben meglévő magyar fordítások kijavitása és hitelesítése csak oly módon eszközölhető ha e célra több hittudor és nyelvtudós, s a két egyházmegye azon férfiai kik ilyenmü fordításokkal már eddig is sikeresen foglalkoztak legalább egy havi időtartamra egy meghatározott helyütt összejönnének, s közös üléseikben a legjobb magyar textust megalapítanák.

Szerény³³ nézetem³⁴ szerint e célra elégséges volna 8–10 egyén közreműködése kik f. é. julius vagy augusztus hó folyamában esetleg Hajdu Dorogon³⁵ a kitűzött feladatot ohajtott sikerrel megoldhatnák.

Ámbár megvagyok győződve hogy a ftdő püspöki kormány által e szent cél³⁶ végrehajtására³⁷ kijelölendő egyének szives közreműködésükért semmi tiszteletdíjat nem fogadnak el, mégis méltányosnak találok hogy utiköltség és ingyen ételmezésökről gondoskodva legyen.

E végből – bátorítatva nagyméltóságodnak 1873ik évi sept. 20án 25899 számu kegyes³⁸ leirata által legmélyebb alázattal esedezem Nagyméltóságod előtt mikép a kérdéses magyar egyházi könyvek autorizálásának lehetővé tétele és előmozdítása céljára hétszáz forint penzsegélyt engedélyezni méltóztassék.

máj 14. 879³⁹

29 Beszúrva, alatta áthúzza: *Hazánkbeli magyarajku*

30 Beszúrva

31 *hogy némely szükségesebb* utólag beszúrva

32 Áthúzza: *könyveinknek autorizált magyar szövegben elkészítésének és kiadásának, melynek ez ideig fájdalom hiányában vagyunk*, helyette beszúrva: *egyes emberek által készített magyar fordításai nyelvészeti és teológiai tekintélyek megvizsgáltassanak, és autorizált kiadásra minősíttessenek*. A beszúrt szövegben három áthúzott, olvashatatlan szó.

33 Előtte áthúzza: *Alázatos*

34 Alatta áthúzza: *véleményem*

35 Utána áthúzza: *városában*

36 Utána áthúzza: *előmozdítására alkalmas*

37 *végrehajtására* utólag beszúrva

38 Utána áthúzza: *szent intés*

39 A következő oldalon áthúzza még két szövegrész: *A működés eredményéről valamint a kegyesen utalványozandó összeg bonafordításáról annak idején részletes jelentést beterjeszteni kötelességemnek tartandom*

52. A Munkácsi Egyházmegye szentszéki ülésének jegyzőkönyv-kivonata a hajdúdorogi fordítóbizottság munkája tárgyában

Ungvár, 1880. április 3.

GKPL I–3. 28/1880

KIADVA: IVANCSÓ ISTVÁN: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, Nyíregyháza 1999. (Athanasiana füzetek 1), 45–46.

Nagyságos és Főtisztelendő Danilovics János kanonok és h. dorogi püspöki külhelynöknek, H. Dorogh

Az 1880 ápril 3-án Ungvárt tartott sz. sz. ülés jegyzőkönyvi kivonata:

678/1862. Firczák Gyula apátkanonok, mint a h.dorogi magyar fordítási munkálat megbírálására kiküldött bizottság elnöke, ugyanazon bizottság megtartott első üléséből előterjesztette jelentését, mely szerint némely nehézségekre utasítás kértik.

1. Az előterjesztett jelentés folytán a tanácskozási jegyzőkönyvek és más írásbeli munkálatok véghez vitelére a bizottság saját kebeléből válasszon egy informáló tagot.

2. A bizottság, mint alapot szem előtt tartani felhivatik a „pocsájevi Eochologion”.

3. A meghatározott Eochologionból mit sem lehet kihagyni.

4. Az olyan kihagyások, melyek már Rákóvszky János sz. sz. ülnök által észervételeztettek, ugyszinte azok, melyek a bíráló bizottság által még később észrevételeztetnének, pótlólag lefordítandók a h. dorogi bizottság által.

5. A bíráló bizottságba meghivandók az eperjesmegyei kijelölt tagok is.

6. A h.dorogi püspöki külhelynök felhivandó, hogy a vallásalpból utalványozott 700 frtról terjessze be okmányozott számadását a miniszteri intézkedés értelmében, hogy a netán fennmaradott összeget az Ungvártól tovább lakó bíráló bizottsági tagok utazási és fenntartási költségeinek fedezésére fordítani lehessen.

János püspök⁴⁰

Kelt mint fenn.

53. A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése a királyhoz egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására érdekében

Hajdúdorog, 1881. január 23.

GKPL IV–2a. 8/1881. Nyomtatvány

Felséges Császár és Apostoli Király, Legkegyelmesebb Urunk!

A magyarországi görög szertartású katolikus egyház kormányzati intézménye majdnem ezred éves szellemi és anyagi tespedése után, kizárólag Felséged és dicső királyi elődei kiváló gondozásának s fejedelmi bőkezűségének köszöni ujjászületését, szabályszerű szervezetét, önállóságát és egyenjogosítását.

---

valamint: *miképp a föntebbjelzett utiköltség és egyhavi ételmezés kiadások fedezésére a vallásalpból hatbéltszáz forintnyi pénzsegélyt utalványozni kegyesen engedélyezni méltóztatnék, melynek hovafordításáról annak idején részletes számadást beterjeszteni kötelelsemnek tartandom.*

40 Pásztyei Kovács János munkácsi püspök

Mária Terézia áldott emlékü királynő 1771-ik évben érezteté legelőször görög kath. egyházunk hiveivel uralkodói nagylelkűségét, midőn a munkácsi és nagyváradai gör. kath. egyházmegyéket szabályozni és javadalmazással ellátni indítatva érezte magát.

Ez időtől fogva e nagy királynő nyomdokain haladó bölcs és vallásos kegyeletű Uralkodóink is a görög kath. hivek valláserkölcsi érdekeit legmagasabb figyelemmel tárgyává tevén, örök hálanokra méltó gondossággal, hitközségeink részére alapított új püspökségek, káptalanok, területi szabályozások, s más üdvös intézkedések legkegyelmesebb elrendelése által bennünket állandóan boldogítani meg nem szüntek.

Ha bátorságot veszünk visszatekinteni az egyházi ügyeink legfelsőbb rendezése körül szem előtt tartott irányelvekre, úgy találjuk: hogy a görög katolikus hivek lelki szükségleteinek méltatásánál és kielégítésénél leginkább két körülmény részesített kiváló figyelemben, jelesen: a helyi fekvés és a nép nyelve.

E most jelzett irányelvek kifolyásai gyanánt tekintjük mi a ruthen ajku hívők részére alapított munkácsi és eperjesi, – a román ajku hivek részére pedig a gyulafehérvári, nagyváradai, szamosújvári és lugosi görög kath. egyházmegyéket, melyekben az érintett nemzetségek egymástól különválasztva, saját nyelvű főpásztoraik alatt nemzeti egyházuk és szertartásaik háborítlan élvezetében, teljes megnyugvással dicsőíthetik a mindenek teremtőjét.

A fentebbi irányelvek többszörös gyakorlati érvényre juttatása fölbátorít minket is, a magyarországi görög szertartású katolikus magyarajku hiveket, – kik számra mintegy 130 ezeren ez ideig külön egyházmegye és főpásztor nélkül, a ruthen és a román ajku egyházmegyékbe beosztva tespedünk, – hogy Felséged legmagasabb figyelemmel méltányos ügyünkre irányítsuk, s valláserkölcsi életünk fejlődését, zsidbasztó kóros állapotunk legfelsőbb és kegyelmes orvoslását legmélyebb jobbágyi hódolattal kérvényezzük.

Felséged kimeríthetlen kegyelméből 1873-ik évben adatott ugyan nekünk Hajdu-Dorogon egy püspöki külhelynökség, ez azonban alárendelt állása és korlátozott hatásköre miatt nem elégeti ki azon magasabb érdekeinket, melyeket mi, mint az állam nyelvét beszélő hitfelekezet, görög egyházunk fegyelmének nyelvi kedvezményei folytán elérni és háborítlanul élvezni ohajtanánk.

Ugyanazért legmélyebb jobbágyi hódolattal esedezünk Felségedhez, mint legkegyelmesebb apostoli királyunkhoz és a kath. egyház legfőbb kegyurához, miszerint legmagasabb tekintettel levén arra, hogy Felséged, és dicső királyi elődjei egy század lefolyása alatt a ruthen és a román nyelven beszélő görög szertartású kath. hivek valláserkölcsi előnyére hat püspökséget és káptalant legkegyelmesebben szervezni és adományozással ellátni indítatva érezték magukat: a magyar állam nyelvét beszélő 130 ezer görög kath. hívő részére is Hajdu-Dorogon, mint a görög kath. lakosság főpontján egy magyar jellegű püspökséget és káptalant legkegyelmesebben felállítani, s ezen fejedelmi nagylelkű intézkedése által 130 ezer magyar alattvalójának lelki nyugalmát és boldogságát megállapítani méltóztatnék.

Kik egyébiránt királyi legmagasabb kegyelmébe ajánlva magunkat, törhetlen jobbágyi hűséggel és legmélyebb hódolattal maradunk.

Hajdu-Dorogon, 1881. évi január 23-án tartott választmányi közgyűlésünkől

Cs. és kir. Apostoli Felségednek legalázatosabb hű alattvalói:

a magyarországi gör. szert. kath. összes hivek, s ezek nevében:

Kovács János, választmányi elnök, Nagy Miklós, jegyző

54. A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése a Képviselőházhoz egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására érdekében

Hajdúdorog, 1881. január 23.

GKPL IV-2a. 8/1881. Nyomtatvány

Mélyen tisztelt képviselőház!

Hazánknak Szabolcs, Zemplén, Szatmár, Hajdu s ezekkel szomszédos megyéit, az illető egyházmegyei névtárak adatai szerint, mintegy 130 ezerre menő görög szertartás szerinti katolikus magyar nép lakja, kik egyházkormányilag a munkácsi, eperjesi, nagyváradai és szamosújvári görög katolikus püspökök fenhatóságának vannak alá vetve.

E magyar ajku görög katolikus hitfelekezet nevében emeljük mi alulírottak panaszos szavunkat a mélyen tisztelt képviselőház elé, bizalommal kérvén jelen iratunkban előterjesztendő hazafias ügyünknek meleg felkarolását, s jogos kívánalmainknak mielőbbi kielégíttetését. Ugyanis:

A görög egyház alaptételeivel nem csak ellenkezik, de sőt ezen egyház egyik sarkalatos elve, hogy kebelében minden egyes nemzet saját anyanyelvén dicsérje az Istent, illetőleg nemzeti egyházzal birjon.

Ez alapelvől kifolyólag hazánkban ugy a szláv, valamint román nemzetiségű hitsorsosaink századok óta élvezik a görög egyház most említett kedvezményét.

Mostohább sors jutott azonban nekünk, a görög szertartású katolikus magyaroknak, kik egyházunk szabványaival ellentétben a nyilvános isteni tiszteleteknél édes anyai nyelvünk használatához, fájdalom, mai napig sem juthatánk.

Balsorsunknak közvetlen oka kétségkívül azon sajnós körülményben rejlik, hogy a görög egyházmegyéek többszöri regulációja alkalmával a magyar ajku nép valláserkölcsei érdekei figyelem nélkül hagyatván, a 130 ezerre menő magyar ajku hívő közönség részére nem alakított egy külön álló püspökség, melynek vezetése alatt magyar népünk hazai nyelvének oltári használatába helyezhette volna magát; hanem időszakonként több és több részre osztatván, jelenleg többször nevezett görög katolikus magyarjaink immár négy idegen nemzetiségű egyházmegyének szaporítják lelki hivatást, melyek mindegyikében, mint jelentéktelen kisebbség, azon egyházmegye nyelvéhez képest, melybe beosztva vannak, majd ósláv, majd román nyelven dicsőítik a mindenség alkotóját.

Eltekintve a szellemi és erkölcsi hátrányoktól, melyek a most jelzett abnormis állapot folytán nem épen jelentéktelen számú magyar népünkre háramlanak, valóban kétségbe ejtő már maga a sajnós tényálladék konstatálása is, melyszerint a magyar állam területén, 130 ezer magyar ajku polgárnak nem nyújtatik mód és lehetőség, hogy egyháza szabványaihoz képest saját nemzeti nyelvén munkálja lelki üdvét, ősei nyelvén részesíttessék a vallás vigasztaló kegyesében, lelkében átértett egyházi szertartások által mozdítsa elő szellemi erkölcsi fejlődését; holott a többi nemzetiségi vallásteületek hason természetü igényei már rég készséges kielégíttetésnek örvendeznek.

Ez utóbbi állításunk valóságát igazolják a tagadásba nem hozható történelmi adatok. Ugyanis a ruthen ajku nép lelkiekben könnyebb gondozására 1820-

dik évben állítottatott fel az eperjesi új püspökség. A hazánkbeli románok nyelvi érdekeinek megóvása végett 72 román jellegű lelkészet 1821-ben a munkácsi ruthen egyházmegyéből a nagyváradi román megyébe kebeleztetett. Majd ismét 1856-ban a munkácsi egyházmegyében még visszamaradt 94 román egyházközség és az erdélyi oláhok valláserkölcsei előnyére a szamosújvári és lugosi új püspökségek szerveztettek.

A dolgok ez állásával szemben a magyar görög szertartású katolikusokat semmi esetre sem érheti a saját érdekeik iránti közönyösség vagy vétkes mulasztás vádja, mivel örök nyugalomra költözött elődeink már Mária Terézia dicső uralkodása alatt hallatták ez érdembeni panaszos hangjokat, s igazságos kívánalmaiknak célba vett kielégíttetése végett a nagynevű volt munkácsi püspök Bacsinszky András még a múlt század végén megindította a görög szertartású egyházi könyveknek magyarra való fordítását, mint ezt a fenmaradt liturgikus magyar kéziratok kétségbevonhatlanul igazolják; ámde a politikai irányzatok közbejött változával a mi magyar egyházi ügyünk is elejtetett, hogy újra egy hosszú századig pihenjen.

A hazafias érzelmű Popovics Bazilt, ki 1838-tól 1864-dik évig ült a munkácsi püspökök székén, magyar ajkú híveinek sűrű és panaszos felszólamlásai arra indították, hogy munkás életének alkonyán, saját elnöklete alatt szentszéki üléseket tartson, melyekben a görög liturgiának magyarításával hivatalból foglalkozni főpásztori kötelemének ismerte.

Áltában mi megnyugtató önérettel mondhatjuk, mikép félszázad óta egy kedvező alkalmat sem hagyunk felhasználatlanul, hogy kérvények, küldöttségek s hírlapi cikkek útján rég táplált hazafias és méltányos óhajunkat diadalra juttassuk, de fájdalom, még mindezideig várt siker nem koronázta fáradozásainkat.

Legutóbb 1868. év április 16-áról a Hajdu-Dorogon megtartott egyetemes népgyűlésünkben intéztünk e tárgyban a magyar országos képviselőházhoz petítiót, mely kérvényünk, jóllehet akkor, a tisztelt honatyák köztetszésével találkozott, mégis előttünk ismeretlen okoknál fogva érdemleges elintézés nélkül maradt.

Igaz, a volt nagyérdemű munkácsi püspök Pankovics István közbenjárására, s Trefort Ágoston miniszter ő nagyméltósága előterjesztésére, Apostoli Királyunk Ő Felsége 1873-ban a Munkács egyházmegyei magyar ajkú hívek részére Hajdu-Dorogon püspöki külhelynökséget felállítani méltóztatott.

Ámbár mi Ő Felsége e legmagasb kegyét is mindnyájan hálás szívvel és jobbagyi hódolattal fogadtuk, mindazáltal kénytelenítettünk teljes tisztelettel kijelenteni, hogy a nevezett püspöki külhelynökség nem elégíti ki lelki szükségleteinket, és távolról sem felel meg százados óhajásainknak, mert

a) A kérdéses püspöki vikariatusság korlátolt és alárendelt hatásköre csakis Szabolcs- és Hajdumegyére terjesztett ki, s ily módon a magyar ajkú hívek nagyobb része, kik Munkácsmegye többi vidékein, és más egyházmegyékben is elszórtan élnek, egymásközt semmi szellemi összeköttetésben nem állhatnak, s azonos érdekeiket ily helynökség mellett vállalva nem érvényesíthetik.

b) A magyar görög szertartású katolikus hívők összegének egyedüli és változhatlan óhajását nemzeti nyelvünknek a nyilvános isteni tiszteletnél való szabad alkalmazása, vagyis liturgikus nyelvvé emelése képezvén, nyilvánvaló dolog, hogy ezen apostoli missio keresztülvitelére, – melyhez 1-ször a szertartásos könyveknek magyarra fordítása. 2-ször a római szentszéknek a magyar nyelv oltári használhatására vonatkozó canonisatiója, s végül 3-szor a magyar szertartásnak

minden magyar görög katolikusok közötti egyöntetű és általános elterjesztése kívánatik, – az alárendelt állásban levő, ki nem elégitő egyházi rangfokozattal, és partikuláris ténykedési hatáskörrel bíró püspöki vikárius minden buzgólkodása elégtelen.

Következésképp azon magasztos cél elérésére, hogy magyar népünk a nyilvános isteni tiszteletnél ezideig használt, s nemzeti geniusával egyáltalán össze nem egyeztethető ószláv és román nyelvek terhétől megszabadíttassék, s ősei nyelvének kizárólagos élvezetébe juthasson, csak egy mód létezik, t. i.: a jelenlegi hajdudorogi püspöki külhelynökségnek önálló s magyar jellegű püspökségre való emeltetése, melynek jurisdictiója alá a többször nevezett egyházmegyék összes magyar lelkészetei rendeltetnének, s melynek feladatául tűztnék ki a főntebbi három követelmény lelkiesméretes és pontos végrehajtása.

Egy ilyen magyar püspökség haladéktalan felállítását reméljük mi a mélyen tisztelt képviselőház irányadó befolyása és közbevetése által megnyerhetni, és pedig annál erősebb meggyőződéssel mivel:

1) A munkácsi egyházmegye, mely az ujdon kikerekítendő Dioecesishez a lelkészetek legnagyobb részét szolgáltatná, már harmadizbeni felosztása után is még mindig 379 anyaegyházat, és 1114 fiókegyházat számít kebelében, melyből 80, esetleg 90 parochia elválasztása csak jótékonyan megkönnyitené az ottani közkormányzat jelenlegi túlságos terheit.

2) Az új püspökség a többi görög szertartású katolikus egyházmegyékből átveendő lelkészetekkel együtt mintegy 140 anyaegyházat, és 500 fiókegyházat számítna, 130 ezer lélekkel, mely szám fenálló statisztikai viszonyaink szerint egy közép nagyságú egyházmegyét tenne ki, minő hazánkban legtöbb található.

3) A kérelmezett új püspökség nem igényel jelentékenyebb pénzbefektetéseket, mert Hajdu-Dorogon székesegyháznak való elég díszes templom, s a város áldozatkészségéből püspöki palotának alkalmas épület készen áll, maradandó terhet csakis a püspök és a káptalan évi javadalmazása képezne, melyre azonban a püspöki külhelynök által a vallás alapból eddig élvezett 3000 forint évi fizetés már beszámítható alapul szolgál.

4) A munkácsi egyházmegye már két praecedentst mutat fel arra, hogy területén püspöki külhelynökségekből önálló püspökségek alapítottak, nevezetesen az eperjesi vikáriátusból lett a hasonnevű ruthen püspökség, a szatmári vikáriátusból pedig a nagyváradi román egyházmegye.

5) Azon tagadásba nem hozható tény is, melyszerint a magyar ajku hívők némely része az egyházi felsőbbség formaszerinti jóváhagyása nélkül önhatálmilag helyezi magát a magyar isteni tisztelet gyakorlati használatába – sürgősen követeli, hogy az egyházi előjáróságok és a hívek közt ez alapon felmerülhető, s következményeiben előre ki nem számítható villongásoknak eleje vétessék, s nemzeti nyelvéért rajongó népünk az egyházi szabványokkal való netáni ellentétes helyzetéből törvényes módon felszabadíttassék. Végül

6) Eltekintve azon előnyöktől, melyek az ujdon felállítandó magyar püspökség közbejöttével a vegeyes ajku hitközségeknél állami nyelvünk terjedésére nézve elérhető lennének, valamint hallgatással mellőzve a jelenlegi beosztásból magyar népünkre hátráló azon világos hátrányokat, melyek a nemzetiségi egyházak enerváló befolyásából keletkeznek, jelen alkalommal egyedül azt tartjuk hangsúlyozandónak:

hogy többször említett törekvésünk s forró ohajtásunk nem kedvezmény, – vagy megkülönböztetés utáni sovargás, hanem a természet törvényén, s egyházunk fegyelmen alapuló olyan jogos kívánságunk, mely többi hitsorsosainknál már rég megnyugtató kielégítésre talált, s melynek teljesítése a magyar ajku hívők irányában is nem odázható el továbbra a nélkül, hogy az „quod uni justum, alteri aequum est” elvnel fogva mindnyájunk kebelében a legmélyebb honfui elkeseredést ne szülje, s további sértetlen fenmaradásunk iránt a legsötétebb aggályokra ne szolgáltasson alkalmat.

Mélyen tisztelt képviselőház! A mostan általunk magyar őszinteséggel előadott indokokra támaszkodva, s egyszersmind a törvényhozó testületnek a magyar nemzeti nyelv és magyar államiság érdekében kifejtett eddigi erélyes intézkedései által fölbátorítva, a mélyen tisztelt képviselőházat hazafias bizalommal kérjük: mikép állandó lelki gyötrelmek közt élő polgártársaik valláserkölcsei, s egyszersmind nemzeties irányu érdekeit hathatós pártfogásába venni, s a nagyméltóságú magyar királyi minisztériumot oda utasítani méltóztassék, hogy a hazai összes magyar ajku görög szertartásu kath. lelkészetek részére Hajdu-Dorogon, mint a görög kath. magyarság metropolisában alapítandó püspöki székhely és káptalan iránt Legkegyelmesebb Urunk és Apostoli Királyunk Ő Felségéhez, mint a magyar kath. egyház Legfőbb Kegyurához, haladéktalanul előterjesztést tegyen.

Alázatos folyamodványunk záradékául szabadjon a hazai közérzület tolmácsai gyanánt kifejeznünk, hogy a jelen országgyűlési ciklus eredményeiben gazdag s nagyhorderejű munkálkodásának legméltóbb, s a magyar Klio lapjain örökre dicsőítendő befejezését képezné a kérelmezett magyar püspökség felállítása, melyért is ismételen esedezve, hazafiai üdvözlés és mély tisztelettel maradunk.

Kelt Hajdu-Dorogon, az 1868-dik évben megtartott egyetemes népgyűlés állandó választmányának 1881. évi január 23-án megejtett közüléséből.

Az összes görög szertartásu kath. magyar ajku hívek nevében:

55. A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság felterjesztése Trefort Ágoston kultuszministerhez egy magyar görögkatolikus püspökség felállítása érdekében⁴¹

Hajdúdorog, 1881. január 23.

GKPL IV–2a. 8/1881. Nyomtatvány
KFL.I.1.c. Haynald Lajos – Politika. Melléklet a 406. számhoz

Nagyméltóságú vallás és közoktatási m. k. miniszter, kegyelmes Urunk!

Midőn édes magyar nemzetünk, hosszas időközön keresztül tartott szunnyadásából ébredezni kezdett, s a nemzeti nyelv fejlesztésére, művelésére és terjesztésére s annak az őt törvényesen megillető állapotba való visszahelyezésére irányá egész figyelmét, s terjesztette ki hazafias gondoskodását; semmi sem természetesebb, minthogy mi alázattal alulírottak sem maradhatunk tétlenül,

41 A felterjesztés Victor Mihályi gyulafehérvár-fogarasi érsek révén olasz fordításban eljutott a Szentzsékhöz is: ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 58r–67v. Kiadva: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 367–374.

mennyiben mi is fájdalmasan éreztük, hogy édes anyai magyar nyelvünket, csak nem egészen feláldoztuk már, az egyházainkban uralkodó szláv és román reánk nézve idegen, s általunk nem értett liturgicus nyelveknek, s kezdetünk belátni azon abnormis helyzetet, melyben mint tiszta magyarok sodortattunk az által, hogy görög egyházunk alapelveivel ellentétben édes anyai magyar nyelvünknek teljes mellőzésével mindenütt a szláv és román nyelvű isteni tiszteletek végig hallgatására, szláv és román énekek hangoztatására voltunk utalva.

Nem késtünk tehát ez irányban már századunk elején, egyházi főnökeink, püspökeinknél kérelmezni, s midőn ezeknek nyilatkozataiból arról győződünk meg, hogy igaz és méltányos kérelmünk teljesítését legfőképen az akadályozza, hogy nincsenek magyar nyelven írt egyházi könyveink, még az 1843-ik évi országgyűlés pártfogásához folyamodtunk s esedeztünk az iránt, hogy egyházi könyveink szegénységünknek figyelembe vétele mellett, országos költségen fordíttassanak magyarra, s engedtessek meg nekünk, hogy Istenünket, egyházunkban még az oltárnál is édes anyai magyar nyelvünkön imádhassuk.

Bár ügyünk iránt már akkor is az egész hazában kitűnő meleg részvétel mutatkozott, s érdekében a haza legnagyobb férfiai által veséig ható dics és buzdító szónoklatok tartattak, sikeres eredményt élvezni szerencsések még sem lehetünk.

Mi volt annak oka, nem keressük, mert hiszen akkor ezzel együtt a haza boldogságára irányzott sok már nemes eszmék is hajótörést szenvedtek, de hogy az okot nem a kérelmi tárgy méltányosságában való kétkedés, nem is a nemzet részvétlensége képezte, azt biztosan állíthatni véljük.

Nem is csüggedtünk mi soha! ügyünk előmozdításához, feladatunk megoldásához újult erővel fogtunk mindannyiszor, valahányszor arra alkalom mutatkozott, valahányszor azt előtérbe léptetni célszerűnek és üdvösnek tartottuk.

Legutóbb 1868-ik évi April hó 16-án H.-Dorogon tartott, a hazai összes görög szertartású katolikus magyar hívek képviselőiből alakult, s hitsorsosaink ezreinek meleg részvételével támogatott népgyűlésünkben, valamint a mélyen tisztelt képviselőház⁴² igazságszeretetéhez, úgy Ő Császári Királyi Apostoli Felsége kimeríthetetlen atyai kegyelméhez, esztergomi érsek s herczeg prímás Ő Eminenciájához⁴³ s a vallás és közoktatási magy. kir. miniszter úr Ő Excellenciájához alázatos okadatolt kérvényeinket nagy számú küldöttség által beterjeszteni ismételve el nem mulasztottuk, esedezvén az iránt, hogy üdvös célunk elérése tekintetéből, részünkre egy külön önálló magyar ajkú püspökség alapíttassék s az a magyar nyelvnek egyházunkba leendő bevitelére utasíttassék.

Ezúttal is legnagyobb hazafiúi örömmel tapasztaltuk, miként igazságos, reánk nézve úgy vallási, mint nemzetiségi szempontból életkérdést képező ügyünk iránt a haza részvétele nem hogy csökkent volna, hanem az még fokozódott, s bírtuk a haza összes törvényhatóságainak, a mélyen tisztelt honatyák, továbbá a közvélemény tolmácsa, a magyar sajtónak osztatlan tetszését és hathatós támogatását, s kérelmünk nem csak igazságosnak és méltányosnak beismertettet,

---

42 Lásd: 37. számú dokumentum.

43 Lásd: 39. számú dokumentum.

hanem az a haza bölcse, halhatatlan emlékű nagy hazánkfia Deák Ferencz által is nyíltan a nemzet, a haza szent ügyének kijelentetett.

Ily előzmények után kétségünk nem lehetett, sőt hinnünk kellett, hogy lankadni nem tudó küzdelmünk, szívós következetességgel folytatott hazafias eljárásunk nem marad eredmény nélkül, s valamint az idegen ajkú püspökök joghatósága alól felszabadítottunk, úgy édes anyai magyar nyelvünk egyházainkban az oltáron is őt jogosan megillető helyét a törvényhozás védelme alatt elfoglalandja; és 130 ezer magyar vissza lesz adva saját anya nemzetének, s véglegesen megmenekszik azon századok óta a természet törvénye s vallásos alapelveink ellenére reá erőszakolt kényszer helyzetből, miként Teremtőjét idegen, nem értett szláv és román nyelven kényteleníttessék imádni.

Semmi kétségünk sem volt, hogy a kedvező időpont elérkezett, s a küzdelem tárgya, a magyar püspökség már nem fog tartozni többé a jámbor óhajások sorába, s a magyar ajkú híveknek Mózese lesz maga a nemzet, ki őket az ígéret földére bevezetni már tovább nem késend.

Azonban fájdalom csalatkoztunk! mert rövid ideig élvezhettük a felcsillamló remény boldogító derűjét s nem kis meglepetésünkre tapasztalnunk kellett, hogy kérelmünk végeredményében siker nélkül hangzott el, s az intéző köröknél nem részesített oly kiváló figyelemben, mint azt 130 ezer magyar katolikus lelki nyugalma megérdemelte s annyi hű hazafi nemzetiségi érdekei megkívánták volna. Így ügyünk elintézése ismét a kétes jövő játékának, az általunk soha sem helyeselhető elodázó politikának lett fentartva.

Igaz, hogy az 1873-ik évi Szeptember hó 23-án kelt s az akkori Hajdukerülethez intézett kultuszministeri leirat szerint⁴⁴ a H.-Dorogon és vidékén lakó magyar ajkú hívek részére Ő császári Királyi Apostoli Felségének legmagasabb kegyelméből egy püspöki külhelynökség engedélyeztetett, s az az 1875-ik évben életbe is léptetett; valamint nem tagadható tény, hogy a kérdéses püspöki helynök hazafias működésének üdvös hatása már mutatkozik is, mennyiben egyházi könyveinknek eddig eszközölt fordításai részben kijavítottak, részben pedig egészen újból eszközöltettek, s így mód és alkalom nyújtott arra, hogy a joghatósága alá tartozó egyházakban a magyar nyelv általánosabbá tétessék s a hívek buzgósága fokoztassék.

De ha ezen püspöki helynökség joghatósága nem csak pusztán a szabolcs és hajdumegyei görög katolikus hívekre, hanem a munkács egyházmegyei, valamint az eperjesi és nagyváradí összes magyar ajkú görög katolikus lakosságra is kiterjesztetett s egyidejűleg a magyar nyelvnek behozatalára utasított volna, a kedvező eredményt érezve, most örömmünknek és hálás köszönetünknek adnánk kifejezéseit, mert biztosítva hinnők ügyünket, s egy egyházfő joghatósága alatt, nyelvünknek szabadon való használatában békés türelemmel várhatnók be az időt, midőn ezen püspöki helynökség közóhajunkhoz képest valóságos püspökséggé egészíttetnék ki, s régen kiérdemelt végkielégíttetésünk eszközöltetnék.

Ámde, midőn szomorúan tapasztaltunk, hogy ezen püspöki helynökség, egyedül a munkácsi püspökkel folytatott tárgyalás alapján a munkács egyházmegyei magyar hívek csak egy töredékének javára állíttatott fel, s az 1868-ik év April

44 Lásd: 48. számú dokumentum.

hó 16-án H.-Dorogon tartott egyetemes gyűlésen képviselve volt nagy többség érdeke figyelmen kívül hagyatott, – a magyar nyelvnek pedig általánosan leendő behozatalára semmi utasítással sem láttatott el; azonnal meggyőződünk a felől, hogy ezen püspöki külhelynökség a munkácsi nagy kiterjedésű megyével bíró püspök úr Ó Méltóságának kérelmére s H.-Dorog és vidéke némi megnyugtatóására, úgy látszik azon nézetből szerveztetett, hogy ez által a külön püspökség kérdése egy időre ismét elejtessék, s a magyar liturgia behozatala ismét és ismét elodáztassék.

Ily körülmények között lehetetlen, hogy őszinte bizalommal ki ne jelentsük, miként az ily püspöki helynökséget, valamint a magyar nyelv általános behozatalára alkalmas intézményeknek nem tartjuk, úgy a püspöki helynököt az összes magyar hívek lelki épülésére kinevezni kért magyar főpásztorunk gyanánt katolikus szempontból el nem ösmerhetjük.

Ugyanazért engedje meg Nagyméltóságod, hogy előtte és a Trón zsámolyánál, valamint az országos képviselőháznál egyidejűleg, az előzőekben már feltárt fájdalomk nyilváníása mellett nemzeti nyelvünk iránt tartozó kötelesség érzetétől vezéreltetve egy külön önálló magyar jellegű püspökség felállításának szükségessége tárgyában alázatos kérelmünket ismételve és újólág következőkben előadhassuk:

Ugyanis Nagyméltóságod előtt tudva van, hogy a görög egyház tanai egy nép nyelvét sem zárják ki, hogy az liturgikus nyelvül ne használathassék, sőt követelik, hogy a szent liturgia lehetőleg a nép nyelvén tartassék, azt hisszük tehát, hogy ha édes hazánkban minden idegen ajkú hitsorsosink Istenöket saját anya nyelvökön imádhathják, akkor az anya nemzethez tartozó 130 ezer tiszta magyar görög szertartású katolikus hívek is az egyenlőség szent elvénél fogva jogosan követelhetik, hogy azon megbecsülhetetlen szabadságban részesíttessenek, – annnyival is inkább, mivel ezt az állam érdekek is szigorúan parancsolják.

Mert ha mellőzzük is a szempontot, mely nemzetiségünk érdekében a magyar liturgiát méltán követeli, teljesen konstatálhatjuk azt, miszerint a magyar ajkú híveknek a magyar liturgia vallási és lelki szükségét képezi, mely évszázadok óta várja kielégíttetését.

Mert az egyházainkban jelenleg használt orosz és oláh nyelvű liturgia vallásos buzgóságunk s népünk erkölcsiségének kifejlését teljesen akadályozza, mennyiben a nép, a reá erőszakolt idegen liturgialis nyelvből mit sem értvén, nélkülözi azon magasztos tanok és énekek jótékony hatását, mely az embert teremtője s megváltója körébe emeli, sőt éppen az idegen liturgia képezi forrását azon vallási közönynek, mely napjainkban s körünkben mindinkább tért foglalni látszik.

Már pedig ha igaz, hogy az erkölcsiség a polgári erények forrását képezi, ha igaz, hogy a vallásosság az erkölcsiség kútfeje és alapja, úgy igaznak kell lenni annak is, hogy a vallásosság fejlesztése a társadalomnak első szüksége, a közkormányzat legfelsőbb hivatása és kötelessége.

Hogy a vallásosság és erkölcsiség emelésére mily hathatós befolyást gyakorol a magyar liturgia, igazolhatják azon szerencsésebb egyházi községek, melyekben az egyes lelkészek dicséretes buzgalma folytán s különösen a munkácsi boldog emlékű püspökök türelmessége segélyével a kántoralis énekek magyar nyelven zengedeztetnek, s melyekben most már a püspöki helynökség életbe léptetésének ideje óta a magyar nyelv mindinkább nagyobb tért foglalt, mert ők önmagukon

tapasztalják s érzik, hogy a vallásosságban, mint az erkölcsiségben öregbedtek s így a magyar liturgia hasznossága mellett Isten és világ előtt tanúbizonyságot tenni képesek és készek.

A magyar liturgiának behozatalát, miután kellő fordításaink is vannak, semmi más nem akadályozza, mint az, hogy nincs egy külön önálló magyar püspökségünk, ki a magyar nyelvnek az oltárra téételét püspöki hatalmánál fogva hivatalból elrendelni vagy az erre való engedélyt a római szentszéknél kieszközölni kötelességének tartaná.

Azért vagyunk kénytelenek ismételve felszólalni s annak szükségét újólág is következőkben indokolni:

Kétségtelen az, miként ma már édes hazánkban nem csak a görög keleti hitvallásúak vannak saját nemzetiségű román és szerb püspökökkel ellátva, de a legközelebbi múltban létesített szamosújvári és lugosi görög szertartású katolikus püspökségek területének kikerekítését is főleg, sőt egyedül a hívek nemzetisége határozta.

Kétségtelen az, hogy jól lehet mi, görög szert. katolikusok és pedig tiszta tősgyökeres magyarok mintegy 130 ezren élünk szent István koronája alatt, mégis eddig mi reánk semmi tekintet sem fordított, s így elszórtan különböző nyelvű és nemzetiségű püspökségek alatt ki vagyunk téve a kellemetlenségnek, hogy folytonosan azon nemzetiségekbe számíttassunk, milyen nemzetiségeket képvisel azon egyházmegye, melynek kebelében élni kényszerítettünk s anya nemzetünk és nemzetiségünk gúnyjára oroszoknak és oláhoknak tartatunk és neveztetünk még a bennünket jól ismerő más vallás felekezetű magyar polgártársaink által is; ez pedig meg nem szüntethető mindaddig, míg magyar jellegű püspökséget nem bírunk, s egyházainkból a szláv és román nyelveket végképen ki nem szorítjuk.

Kétségtelen, hogy a munkácsi gör. katolikus püspökségben még mai napig oly nagy a parochiák száma, miszerint azoknak kánon szerinti adminisztratioja a püspöki kormány minden buzgalma mellett is csaknem a lehetetlenséggel határos, s így ebből, továbbá az eperjesi és nagyváradí püspökségekhez tartozó némely magyar ajkú egyházakból egy új és pedig tekintélyes püspöki megyének kikerekítése nem csak minden jog sérelem nélkül eszközölhető, hanem a jó administratio és azon vallásos szempontból, hogy a hívek saját legfőbb lelki atyjokkal minél gyakrabban érintkezhessenek, már elodázhatlan is.

De kétségtelen az is, hogy a mostan fennálló görög katolikus püspökségekben a túlnyomó román és szláv ajkú hitfeleink között, hol még jelenben is idegen nyelvű administratio, az anyakönyveknek idegen nyelven vezetése, idegen nyelvű liturgia, sőt még idegen nyelvű egyházmegyei névtárak is napi renden vannak, mi magyar ajkúak nemzetiségünkre nézve valóban és tetteleg veszélyeztetve vagyunk.

De ha továbbá tekintetbe vétetik, hogy az olyan vallástestület, melynek saját nyelve szerinti püspöke, katedrája sehol e világon nincs, terjedésre és virágozásra igényt nem tarthat.

Ha tekintetbe vétetik, hogy a katolikus egyházban a püspökség nem mind administrationalis organum, hanem annak lényegével szükségkép kapcsolatban álló dogmatikus institutio létezik: azonnal előáll azon meggyőződés, hogy mi magyar ajkú görög katolikusok édes hazánkban püspök nélkül magyar egyházmegyénket

fel nem állíthatjuk, s anyai nyelvünket magasztos vallásos elveink értelme mellett is az oltáron biztosíthatjuk.

Ezekből önként következik, hogy a püspöki helynök, ki különben is nem az összes magyar hívekre, hanem azoknak csak egy kis részére ügyel fel, miután kánonjogilag rendi jog hatósággal épen nem, administratio tekintetben pedig csak annyi jogkörrel bír, mennyivel püspöke által felruháztatik, s meghatalmazása tetszés szerint bármikor visszavonható, oltári szolgálata pedig semmivel sem különbözik a közönséges egyszerű papétól; arra, miszerint szeretett hazánkban a magyar nyelvet összes magyar egyházainkba bevihesse s a magyar ajkú egyháznak főpapja gyanánt tekintessék kánonjogilag képesítve nincs.

Azért nem mulasztjuk, mert nem is szabad elmulasztanunk Nagyméltóságod kegyes színe előtt őszinte honfíúi bizalommal, nemzetünk tulajdonát képező nyíltsággal, de egész tisztelettel kimondani, hogy mi oly magyar egyházi kerületet, mely ünnepélyesen elismerve nincs, melynek feje (a vikarius) egy idegen ajkú püspök dispositiójától függ, s mely folytonosan bizonytalanság és ingatagságnak kitéve van, nem akarunk, nem akarhatunk; azt nemzetünk méltóságával megegyezhetőnek nem tartjuk.

Lehetetlen Kegyelmes Urunk, hogy kifejezést ne adjunk a keserű érzetnek, mely kebleinket megszállja, tudatában annak, mikép szeretett hazánkban a testvériség, egyenlőség és szabadság hazájában, minden idegen ajkú polgártársaink és hitsorsosink lelki üdve, vallási és erkölcsi fejlődése oly magas figyelembe részesült, hogy ők saját püspökeik kormányzata alatt, saját anyai nyelvükön, a törvényhozás oltalma alatt szabadon dicsérhetik az Urat; akkor mi az anya nemzethez tartozó nagyszámú hívek oda legyünk kárhóztatva, hogy minden lelki vigasztalástól elzárva a magasztos hit s a törvény által biztosított egyenjogúság szent elvei ellenére, idegen nemzetiségű püspökök kormányzata alatt, idegen nem értett nyelven köteleztessünk a magyarok Istenéhez értelmetlenül fohászolni.

Nem kevés figyelmet érdemel még azon körülmény is, hogy magyar nemzetiségű papok hiányában gyakran a legmagyarabb egyházközségben is román vagy szláv érzelmű papok alkalmaztatnak, s mivel ezek a magyar nyelvnek használatát, terjesztését épen nem tartják hivatásuknak, sőt a hívek az orosz vagy oláh nyelven éneklésre, az orosz vagy oláh ABC tanulására kényszerítetnek, természetes, hogy nemzeti nyelvök iránt közömbösökké lesznek, s nem kevés esetben még nemzetiségüket is feladják, mint erre fájdalom mai napon is példákkal szolgálhatunk. Mindezek az ország szeme láttára nem történhetnének, ha külön magyar püspökségünk lenne, s ha anyanyelvünket az oltárra ünnepélyesen előismerve feltehetnők.

Ugyan azért: legmélyebb hódoló tisztelettel esedezünk Nagyméltóságodhoz, méltóztassék a már többször felhozott és most ismételve lemondott okainkat és érveinket, úgy vallásos alapelveink, mint magyar nemzeti érdekeink szempontjából magas figyelmére érdemesíteni, s bennünket annyi nehéz küzdelmek után, egy önálló, s a többi hazai püspökökkel egyenjogú és rangú, magyar jellegű püspökség felállításának kieszközlésével megvigasztalni, s ez által édes anyai nyelvünknek még az oltáron biztosítását is előmozdítani.

Igaz, nem tagadjuk, hogy egy püspökségnek alapítása nem kevés pénzbe kerül, ámde ha emlékünke hozzuk, hogy a legközelebb múltban idegen ajkú

hitrokonaink lelki üdvének tekintetéből szükségesnek mutakozó két püspökség alapításának költségei fedezését a vallásalap megbírta; azt hisszük megbírandja még a magyar hívek részére szinte múlhatatlanul szükséges egy magyar jellegű püspökség szerény javadalmazását is.

Különben is erős hitünk lévén, hogy ott, hol a magyar nyelven ünnepélyes elismertetése, annak törvényszerű terjesztése, s mindenek felett a magyar fajnak erősítése jó kérdésbe, ott a filléres gazdálkodásnak semmi helye, s ily esetekben a legnagyobb áldozatot is meghozni elmaradhatatlan sürgős kötelesség.

Mert ki biztosíthat bennünket, hogy a magas kormánynak e tekintetbeni késedelmezése nem von-e maga után, leginkább a vegyes ajkú hitközségek kebelében nemzeti nyelvünk iránti közönbösséget, erkölcsi süllyedést, következésképp még fajpadást is, már pedig ily erkölcsi veszteséget azt hisszük a világon semmiféle meggazdálkodásból remélhető haszon pótolni képes nem lehet.

Midőn tehát az előadottakhoz képest, Isten és világ előtt jogos, méltányos kívánalmaink, százados óhajításaink teljesítéseért ismételve esedezőnk, – nem késünk kijelenteni, hogy ezt tesszük azért, mert ügyünk a hazaszeretet legtisztább forrásából fakad, s ép olyan jogos polgári szempontból is, mint aminő szent és igaz vallási tekintetben, mely utóbbi öntudatos istendicsőítést parancsol.

Isten és világ előtt kijelentjük, miszerint mi katolikusok még pedig magyar katolikusok vagyunk, s azok maradni is kívánunk, azért törekvésünk nem pillanatnyi felhevülés eredménye, nem hiú ábránd, nem vallási rajongás vagy újítási viszketeg, hanem lelkünkben már századok óta kűrthatatlanul gyökeret vert, szilárd és rendíthetetlen meggyőződésünk kifolyása, melyet az ész és okszerűség, a vallásos ismeretnek, a hitnek, az Isten iránti tiszteletnek, buzgóságnak s az értelem és felvilágosodás alapján nyugvó erkölcsiségnek szent célja vezérel.

Kijelentjük, hogy mi csak akkor leszünk nyugodtak, ha mindnyájan egy magyar jellegű püspökség főpapi hatósága alatt édes anyai magyar nyelvünknek teljes birtokában leszünk még az oltáron is, és szabadon, nyíltan, magyar nyelven, értelmesen imádhathatjuk a magyarok nagy Istenét.

Másfél százezren esedezőnk kegyes meghallgattatásunkért, s hisszük, hogy szavunk nem lesz többé pusztában elhangzó szó, s Excellenciád igazságos, méltányos, a nemzet érdekével azonos óhajunkat hova elébb teljesíteni, s ez által mindnyájunk boldogítását eszközölni méltóztatand.

A kik egyébiránt legmélyebb tisztelettel vagyunk.

Kelt H.-Dorogon az 1881-ik év január hó 23-án. Az összes magyarországi magyar ajkú görög hitvallású katolikusok megbízásából működő állandó választmányi ülésünkből

Nagyméltóságodnak alázatos szolgálói,

a magyarország magyar ajkú görög katolikus hívek s ezek nevében:

Nagy Miklós, jegyző

Kovács János, elnök

56. Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a hajdúdorogi hívek önálló püspökségre vonatkozó kérvényének tárgyában

Budapest, 1881. február 12.

MNL OL K 27 1881. VI/3

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bemutatta a magyar ajkú görög katolikusoknak Hajdú Dorogon egy magyar görög katolikus püspökségnek és káptalannak felállítása végett Ő Felségéhez intézett folyamodását.⁴⁵

A ministertanács felhatalmazta a vallás és közoktatásügyi miniszter urat, hogy ezen folyamodást Ő Felségéhez terjeszse s egyuttal Ő Felsége legmagasabb engedélyét kérje arra nézve, hogy ezen ügyben az illető püspök és az érsek primás hozzájárulásával előleges tárgyalásokat kezdhessen s azok befejeztével javaslatot terjeszthessen elő az iránt, hogy milyen módon lehetne azon kívánalomnak eleget tenni, hogy a magyar ajkú görög katolikusok ne legyenek kénytelenek orosz liturgiával élni.

57. A Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság levele Simor János hercegprimáshoz a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában

Hajdúdorog, 1881. február 26.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 3297/1881. Eredeti

3/881

Főmagasságú Bibornok és Herczeg Primás, Nagykegyességű Atyánk és Urunk!

A magyarországi összes magyar ajkú görög szertartású katolikus hívek megbízásából és nevében folyó évi január 23-ról bátrak voltunk legkegyelmesebb Urunk s Apostoli királyunk Ő Felségéhez,⁴⁶ mint a katolikus egyházak legfőbb Kegyrához, továbbá a vallás és közoktatás m. kir. miniszter Ő nagyméltóságához,⁴⁷ s a magyar országos képviselőházhoz⁴⁸ a végett legmélyebb alázattal folyamodni, hogy tekintettel levén 130 ezerre menő magas létszámunkra, ugy nem különben katolikus hit és valláserkölcsei érdekeink hathatósabb fejlesztésére, a lelki kormányzatra nézve idegen nemzetiségű egyházmegyékben való jelenlegi beosztásunk helyett, részünkre Hajdu-Dorogon egy magyar jellegű görög szertartású katolikus új püspökség és káptalan alapíttassék.

Mely legalázatosabb kérelmünk mennyiben ugy a magas kir. ministeri tanács előtt, valamint az országos képviselő házban is kedvező fogadtatásban részesült nem csak, de sőt tényleges valósulása iránt a szükséges előtárgyalások megindítása már el is rendeltetett: ennél fogva szent igazságos és méltányos ügyünk sikerének biztosítása érdekében mulaszthatatlan fiui kötelemünknek ismerjük Eminenciádat hódoló tisztelettel kérni: miszerint legalázatosabb kérelmünk tárgyát, mint

45 Lásd: 53. számú dokumentum.

46 Lásd: 53. számú dokumentum.

47 Lásd: 55. számú dokumentum.

48 Lásd: 54. számú dokumentum.

elki üdvünk munkálására szerfelett üdvös és hasznosat, de hazafia tekintetben is nemzeti érdekeinkel teljesen összehangzót, sajátjává tenni, s azt valamint katolikus egyházunk látható feje XIII Leo Pápa Ő Szentségénél bibornok primási javaslatával melegen ajánlani úgy Apostoli királyunk Ő felsége előtt is leghathatósabb pártfogásával támogatni legkegyesebben méltóztassék.

Legalázatosabb kérelmünket ismételve áldást osztó jobbjának csokolása mellett, legmélyebb fiui hódolattal maradunk

Hajdu-Dorogon, 1881. év február hó 26-án tartott állandó választmányi gyűlésünkben

Főmagasságodnak legalázatosabb hivei az összes magyar ajku gör. szert. katolikusok s azok nevében

Nagy Miklós, jegyző

Kovács János, elnök

58. Trefort Ágoston kultuszminiszter levele Simor János hercegprímáshoz a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában

Budapest, 1881. március 10.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 3297/1881. Eredeti

474. eln. sz.

Főmagasságú Bíbornok
Herceg Primás Érsek Úr!

A magyarországi magyar ajkú görög szert. kath. összes hívek ./ . alá másolatban idecsatolt folyamodványukban⁴⁹ oly kérelemmel fordultak hozzám: eszközölném ki, hogy részükre Hajdú Dorogon egy görög szert. kath. püspökség és káptalan állíttassék fel; – hasonló tartalmú kérelemmel járultak a nevezettek az országgyűléshez;⁵⁰ egyidejűleg pedig a m. kir. miniszterelnök úrhoz nyújtottak be egy ugyanily tartalmú felségfolyamodványt.

A képviselőház f. é. február hó 19-én tartott ülésében hozott határozatával „Ezen figyelmet érdemlő kérvényt” oly felhívással tette át hozzám „hogy a hazai össze magyar ajkú görög szertartású kath. hitközségek részére alapítandó megyei püspöki szék és káptalan felállítása iránt a hazai egyházjog által megszabott lépéseket mielőbb tegyem meg.”

Ezt megelőzőleg, vagyis f. é. február hó 12-én az ügy a ministertanácsban tárgyalatván, ott felhatalmazást⁵¹ nyertem arra, hogy az említett felségfolyamodványt legfelsőbb helyre terjesszem fel s Ő Felsége legmagasabb engedélyét kérem ki arra, hogy az illető egyházi főhatóságok hozzájárulásával előzetes tárgyalásokat kezdhessenek, s azok befejeztével javaslatot terjeszthessek elő aziránt, mily módon lehetne azon kívánalomnak eleget tenni, hogy a magyar ajkú görög katolikusok lythurgiai nyelvül saját anyanyelvüket használhassák.

49 Lásd: 55. számú dokumentum.

50 Lásd: 54. számú dokumentum.

51 Lásd: 56. számú dokumentum.

Nem késtem ennek folytán a magyar ajkú görög szert. katolikusok felségfolyamodványát Ő cs. és ap. kir. Felségének hódolatteljesen bemutatni s az előzetes lépések megtételére a legmagasabb engedélyt kikérni; mely legalázatosabb előterjesztésemet Ő Felsége f. hó 4-én kelt legf. elhatározásával jóváhagyólag legk. tudomásul venni méltóztatott.

Ezeknek előre bocsátása után van szerencsém Eminentiadat mint az ország bibornok herczeg Primását tisztelettel felkérni: miszerint a tárgy érdemére, úgyszintén keresztülvihetőségének módozataira nézve bölcs nézeteit velem közölni méltóztassék.

Fogadja Eminentiad kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1881 márczius hó 10én

Trefort

59. Trefort Ágoston kultuszminiszter levele Haynald Lajos bíboros, kalocsai érseknek a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában

Budapest, 1881. március 10.

KFL.I.1.c. Haynald Lajos – Politika, 474. Eredeti

474. eln. sz. 10/3. 1881.

Főmagasságú Bíbornok-Érsek Úr!

A magyarországi magyar ajkú görög szert. kath. összes hívek ./ . alá másolatban idecsatolt folyamodványukban⁵² oly kérelemmel fordultak hozzám: eszközölném ki, hogy részükre Hajdú Dorogon egy, görög szert. kath. püspökség és káptalan állíttassék fel; – hasonló tartalmú kérelemmel járultak a nevezettek az országgyűléshez;⁵³ egyidejűleg pedig a m. kir. miniszerelnök úrhoz nyújtottak be egy ugyanily tartalmú felségfolyamodványt.

A képviselőház f. é. február hó 19-én tartott ülésében hozott határozatával „Ezen figyelmet érdemlő kérvényt” oly felhívással tette át hozzám „hogy a hazai össze magyar ajkú görög szertartású kath. hitközségek részére alapítandó megyei püspöki szék és káptalan felállítása iránt a hazai egyházjog által megszabott lépéseket mielőbb tegyem meg.”

Ezt megelőzőleg, vagyis f. é. február hó 12én az ügy a ministertanácsban tárgyalatván, ott felhatalmazást⁵⁴ nyertem arra, hogy az említett felségfolyamodványt legfelsőbb helyre terjesszem fel s Ő Felsége legmagasabb engedélyét kérem ki arra, hogy az illető egyházi főhatóságok hozzájárulásával előzetes tárgyalásokat kezdhessek, s azok befejeztével javaslatot terjeszthessek elő aziránt, mily módon lehetne azon kívánalomnak eleget tenni, hogy a magyar ajkú görög katolikusok lythurgiai nyelvül saját anyanyelvüket használhassák.

Nem késtem ennek folytán a magyar ajkú görög szert. katolikusok felségfolyamodványát Ő cs. és ap. kir. Felségének hódolatteljesen bemutatni s az

52 Lásd: 55. számú dokumentum.

53 Lásd: 54. számú dokumentum.

54 Lásd: 56. számú dokumentum.

előzetes lépések megtételére a legmagasabb engedélyt kikérni; mely legalázatosabb előterjesztésemet Ő Felsege f. hó 4én kelt legf. elhatározásával jóváhagyólag legk. tudomásul venni méltóztatott.

Ezeknek előre bocsátása után van szerencsém Eminentíádat felkérni: miszerint a tárgy érdemére, úgyszintén keresztülvihetőségének módozataira nézve bölcs nézeteit velem közölni méltóztassék.

Fogadja Eminentíád kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1881 márczius hó 10én

Trefort

60. Serafino Vannutelli bécsi nuncius levele Simor János hercegprímáshoz a magyar görögkatolikus püspökség tervezete tárgyában

Bécs, 1881. március 15.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 1648/1881. Eredeti

A nuncius értesült arról, hogy tárgyalások folynak egy új püspökség létesítéséről Hajdúdorog székhellyel. Kéri, hogy a hercegprímás ossza meg vele véleményét a tervezetről, s alkalomadtán személyesen is beszéljenek a kérdésről.

Nuntiatura Apostolica Vienna

N. 635

Eminentissimo ac Reverendissimo Dom. Cardinali Simor

Archiepiscopo Strigoniensi et Hungariae Primati, Gran

Eminentissime ac Reverendissime Domine

Ex ephemeridibus quae in vulgus traduntur ac ex habitis colloquiis cum viris de publicis rebus optime edoctis, didici nunc peragi de nova dioecesi isthic erigenda, cuius episcopalis sedes sit in loco quem Hajdu-Dorog appellant.

Quamquam novarum dioecesium institutio ac sacrorum praesulum consequens multiplicatio, per se ac generatim in Catholica Ecclesia singulari prosequatur a modo (gratissimum enim salutis animarum negotium facilius obtineri ac expediri poterit); quaedam tamen peculiariae circumstantiae contingere saepe possunt, quae saluberrimi huius principii applicationem vel minus aptam vel minus proficuum efficiant.

Nemo certe melius quam Eminentia Vestra Reverendissima noscere ac deiudicare potest quid in casu de quo agitur sentiendum sit. Eapropter eam rogo ut benigne velit hac super se mentem suam mihi pandere, quae cognita securius de hoc negotio loqui possim, si iterum occasio offeratur.

Interim debitas refero gratias ac sacram purpuram deosculans, maximo venerationi cultu me profiteor.

Viennae, 15 Martii 1881

Eminentiae Vestrae Reverendissimae humillimus et addictissimus servus

Seraphinus Archiepiscopus Nicenus

Nuntius Apostolicus

61. Simor János hercegprímáshoz levélfogalmazványa Serafino Vannutelli bécsi nunciushoz a magyar görögkatolikus püspökség tervezete tárgyában

Esztergom, 1881. március 21.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 1648/1881/a. Fogalmazvány

A nuncius kérésére⁵⁵ a hercegprímás tájékoztatást ad a tervezett új püspökségről. Mintegy 130 ezer olyan görögkatolikus él az országban, akik az ószláv és román nyelvet egyáltalán nem értik. Ők arra törekednek, hogy egy önálló egyházmegyébe tömörülhessenek, melynek püspöke kieszközli a Szentszéktől, hogy a liturgiában kizárólag a magyar nyelvet használhassák. Nem a rítus megváltoztatására törekszenek, hanem csak a liturgikus nyelvet kívánják magyarra cserélni. A fő kérdés tehát nem az új püspökség, hanem a liturgikus nyelv megváltoztatása, ami súlyos következményekkel járhat, mivel arra ösztönözheti a római katolikus híveket, hogy a latin helyett ők is a magyart, a németet vagy a szlovákot kérelmezzék.

Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Seraphino Vannutelli
Archiepiscopo Nicaeno et Nuntio Apostolico Vindobonae
Strigonii 21 Martii 1881

Sunt in Hungaria catholicis graeco-rutheni ritus, qui linguam liturgicam ruthenicam non callent, nec intelligunt, qui ne eapropter pro se novam dioecesim erigi petunt ac urgent cum proprio episcopo, qui, liturgica lingua ruthenica seu slavica e cultu divino eliminata, auctoritate propria decernat, vel facultatem a S. Sede Apostolica impetret, decernendí, ut deinceps tam in missa, et sacramentorum administratione, quam in quibus aliis sacris functionibus sola hungarica lingua adhibeatur. Non itaque ritum ipsum mutare volunt catholici illi, ritus graeco-rutheni, sed linguam solam liturgicam, cuius loco substituere volunt hungaricam, quam veluti ad nationem hungaricam origine sua pertinentes, solam loquuntur.

Homines hi jam anno 1868 sub priori episcopo Munkacsienſi Stephano Pankovics, cuius episcopo spiritali jurisdictione subjecti sunt, novi pro sua parte episcopatus erectionem apud gubernium sollicitarunt, quos tunc hic cessit ad quietem redigere ea erga consilium meum facta dispositione, ut in districtu, qui a novam dioecesim erigere petentibus potissimum incolitur, Vicarius foraneus constitueretur, cum potestate, super causas ecclesiaticas lingua hungarica pertractandi et usum linguae hungaricae in cultu divino talem, qualis in Ecclesiis ritus latini catholicorum viget, concedendi. Per decennium conquiererunt catholici illi, qui vero paucis abhinc hebdomadibus preces suas, quarum tenorem praemissi, renovaverunt, exhibitis eatenus supplicabant tum comitu sive parlamento Regni, quam etiam reg. ministerio, cultu et publicae institutioni negotiis proposito, imo mihi quoque id a me flagitantes, ut vote secundarem huiusque locis commendarem. Supplicantium preces parlamentum transposuit in pertractatione gubernio, hoc autem a Regia Majestate facultatem sibi impertiri petiit, atque etiam impetravit, sumendi in pertractationem, ut aiunt, meritoriam novi episcopatus in Hajdu-Dorog erectionem. Hií, quae praemissis addam, quod supplicantes novae dioecesis

---

55 Lásd: 60. számú dokumentum.

erectionem jam non pro graeco-ruthenici ritus, sed etiam pro graeco-rumeni ritus etiam illis catholicis sollicitant, qui linguae rumenicae ignari sunt, quodne numerum utriusque huius ritus catholicorum ad 130000 assurgent suis in supplicibus asserant, statum quaestionis praesentem me fideliter propo[...]56 arbitror; unde Excellentia Vestra perspicere dignabitur, quod cardo rei non circa erigendum novum episcopatum verum circa motivum, seu causam vertatur, ob quam novu episcopatus erigi postulabatur, mutationem nempe linguae, respective linguarum liturgicarum: ruthenicae et rumenicae, quibus substituenda foret hungarica lingua in cultu publico divino ea in extensione, quam in superioribus indicaveram. Erectio novi episcopatu in se omni cavet difficultate, dummodo requisita dos constituatur, sed conjuncta cum mutatione non ritus sed linguae ritualis cum lingua, quae liturgica adneque nollibi fuit, haud leve periculum amplioris mutationis involuit. In hoc enim nationalium aspirationem aevo, quod tot tantasque hoc e fonte desiratas clades ac strages vidit, fieri facile poterit, ut si rutheni rumenique ritus catholicis usu linguae hungaricae, qua liturgicae concidetur reperiuntur inter catholicos latini ritus, qui hungaricam, alii qui slavicam, iterum alii, qui germanicam linguam in cultu publico divino exoptens et urgeant loco latinae; nam in nation et lingua catholicis etiam latini ritus hungaris fervet amor, et studium nationalis hae linguae. Et quod de slavibus etiam haud paucis relate ad suam linguam matrem dicendum est. Ipsi etiam novi episcopatus erectionem petentes bene novunt, nec dissidentes, precum suarum primam et precipuam esse liturgicae linguae mutationem, qua obtenta, facile desistent ab urgenda nova dioecesi nec illibenter porro manebunt sub regimine suorum episcoporum, qui sunt Munkacsensis, Eperjesiensis, et Magno-Varadiensis graeco-rumeni ritus.

Hos ut Excellentia Vestra super petitione supplicantium audiat, rei gravitas postulat.

Atque haec sunt, quibus provocationi, dato 15 curr. nr. 635 ad me directe respondere volui.

Qui peculiari cum cultu persisto

62. Zalka János győri püspök levele Trefort Ágoston kultuszminiszternek a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában

Győr, 1881. március 21.

KFLI.1.c. Haynald Lajos – Politika, 974. Másolat

974.

Nagyméltóságú m. kir. Vallás- és Közoktatási Minister Ur! Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak f. márczius hó 10-ről 474. elnöki szám alatt kelt s hozzám f. hó 19. érkezett levelét, melyben nézetemet óhajtja ismerni Nagyméltóságod a legujabb időben kérelmezett hajdu-doroghi magyar nyelvű görög szertartású püspökségről, mély tisztelettel vettem s az egész kérdésről a következőkben van szerencsém nyilatkozni.

---

56 olvashatatlan szó

Egy püspökség fölosztása, eldarabolása, egyesítése s czélszerűbb berendezése az egyháznak belügye lévén, az nem tartozhatik az Országgyűlés elé, melynek tagjai vallás, vallásosság, liturgiai ismeretek, a liturgiának látogatása s tényekben nyilvánuló hitéletre való tekintet nélkül választottak, s már ezért alig volnának megbízhatók ily nagy fontosságú kérdés higgadt, komoly s könnyenvevés nélküli megítélésében. De följo[go]sítva sincsenek, lévén ez joga és kötelessége az illető megyék püspökeinek nemcsak a kánonjognál fogva, hanem hazai törvényeink alapján is. Jelesül sz. István törvényeinek II. könyv 2. fejezete szerint: „Episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere, gubernare, atque dispensare secundum Canonum auctoritatem.” Hasonló Kálmán királyunk törvénye is (Decr. Lib. II. c. 2.) „Nullus laicus potestatem Ecclesiae habeat.” Innét az apostoli király mint legfelsőbb kegyur elé megy az ügy, ki a római pápával egyetértve határozza el a megyék alapítását vagy átalakítását s az új határok kitűzését, az ugynevezett Circumscriptiont. Ez volt mindig az eljárás, mindig ezek voltak a factorok a püspöki megyék alakjának változtatásánál, akár fölülről jött a kezdeményezés, akár alulról a kérelmezés. S meg vagyok győződve a kérdéses hajdu-doroghi ügyben sem lehet mást eljárást követni.

Ezeket előrebocsátva, minden szeretetem mellett nemzetiségem iránt, kénytelen vagyok aggodalmamat tiszteletteljesen nyilvánítani aziránt, vajjon üdvös lesz-e közbéke és egyháziasság tekintetében ily magyar nyelvű görög szertartású püspökséget alapítani a létező munkácsi, eperjesi és nagyváradai görög szertartású megyék elszakasztandó részeiből? Nehézséget látok és veszélyt először a megye kikerekítésében, másodsor annak kinyerésében, hogy a magyar nyelv liturgiai nyelv legyen. Mindkettőről legyen szabad észrevételeimet röviden előadnom.

Az új megye kikerekítéséhez, kell, hogy a megcsontitandó megyék püspökeinek, sőt a metropolitáknak (esztergomi és gyulafehérvári) nézete is bekívántassék. Nem gondolom, hogy ezek ne lássák a veszélyt, mely legott mutatkozni fog, mihelyt a hitközségek megkérdettni fognak, vajjon akarnak-e magyar nyelvű liturgiát? Lesznek akarók, de lesznek nemakarók is, s mindezek, mindazok püspökeikre néznek. Nem lehet azt kívánni, hogy a püspök a maga ó-szláv vagy oláh liturgiai nyelvét ne védje s ne védje híveit, kik vele maradnak. S kész a feszültség a püspök s híveinek egy része között. Midőn csak arról volt szó a főrendi házban, hogy az oláh nyelv mellett a magyar is taníttassék, mily ellenszenvet mutattak az oláh püspökök, akár mert így voltak meggyőződve, akár mert híveik érzelmének kívántak kifejezést adni már csak azon okból is, nehogy ha a magyarokkal szavaznak, bujtogatások következtében az oláh nemzetiség zászlójának lobogtatásával az unió ügye veszélybe sodortassék. Most sem lenne ez máskép. Azután lehetnek hitközségek, melyeknek egy része akarná a magyar nyelvet, a másik nem akarná. Kész itt is a szakadás. Mindegyik fél követelné a templomot; mindegyik fél követelné az iskolát. Továbbá azok számára, kik kétkednek mit kellessék tenniök, átmenni-e a magyar megyébe vagy megmaradni őseik nyomában, – nyitva kellene hagyni az új megye circumscriptionját, s ez veszélyeztetné a megmaradt megyék állapotát.

Azok, kik megmaradtak a régi oláh illetőleg az ó-szláv nyelvénél, annál makacsabban ragaszkodnának ahhoz. S midőn így amazokat magunkhoz közelebb vonzani iparkodunk magyar püspökség által: akkor a régienél maradottakat

magunktól végkép elidegenítjük s messzire ellökjük. A hívek között pedig bizonyos neme a schismának állhatna be, mert a megmaradottak az elválókat mintegy szakadóroknak tekintenek. Nem mernék jótállani, nem fognának-e találkozni a réginél maradottak között olyanok is, kik végre makacosságukban azon elhatározásra jönnének, hogy tanácsosabb oda menni, t.i. a schismaticusokhoz, hol nemzetiségöknek élhetnek minden háborítás nélkül. A tapasztalás többször megmutatta már, mily vékony többeknél azon szál, mely az unióhoz fűz, ha ezek kötelékét nem vastagítja, nem erősíti a vallásalap pénztára. – Szóval én bizonyosnak tartom, miszerint a hajdu-doroghi kezdemény kivitele a magyarországi görög kath. egyház siralmas fölzaklattatását vonná maga után, s mind az egyháznak mind a magyar nemzetiségi ügynek csak kárára lenne. Az oltárt nyelvpropagandává tenni nem kell.

Még nagyobb nehézség mutatkozik annak kieszközlésében, hogy a magyar nyelv liturgiai nyelv legyen. A római egyház, minden egyházak anyja, mindig különös figyelmet fordított arra, hogy a liturgiai nyelvek száma ne szaporíttassék, hanem a keleti szertartások minden szokásaikkal, hová a nyelv is tartozik, épségesen megtartassanak. Csak XIV. Benedek pápának két, rítusra vonatkozó Constitutióját kell átolvasnunk, hogy lássuk, mily szívósságot tanusít az egyház ez ügyben s mily tiszteletben kívánja tartatni a keleti ritust. Az egyik Constitúció „Etsi Pastoralis” (1742. Septimo Kalendas Junii) a másik „Allatae sunt” (1755. die 26 Julii). Egy irányban nyilatkozik mindakét Constitúció, t.i. „Non licere praefatis catholicis – a keleti ritusuakról van szó – ullatenus a proprii ritus, a Sancta Romana Ecclesia adprobatu consuetudine & observantia recedere” (Allatae §. 3.)

Az ős liturgiai nyelveken, a syro-chaldeus, görög és latin és kopt nyelven kívül lett idő jártával még ó-szláv és oláh liturgiai nyelv is. Igaz, de ezt az egyház csak azért engedte meg, mert a hozzá jövők már birtokában voltak e nyelveknek, s mert az unió föltételkép állott az említett nyelvek liturgiai használatának továbbra is megtarthatása. Midőn a 9-ik században sz. Cyrill és Method Bulgariából Szvatopluk herczeg által Nagy-Morvaországba hívtak, hogy nagyobb előmenetelt tehessenek a morvák megtérítésében, nyelvükön predikáltak, sőt a bizanci liturgiát is sláv nyelvre fordították, amiért a szomszéd latin megyékkel, és Romával is, meggyűlt bajok s csak azért tarthatták meg a már birtokukban levő liturgiai nyelvet, mert munkájoknak sikerére hivatkozhattak, s mert az apostoli munka gyümölcse veszélynek lett volna kitéve, ha elhagyni kellett volna a sláv nyelvet. Ezekről vették a ruthenek s később az oláhok is nyelvekre fordították s az unió alkalmával meg is tartották azok az ó-szláv, ezek az oláh liturgiai nyelvet. Arra, hogy egy pápailag helybenhagyott liturgiai nyelvet unión levő hívek olyannal cseréltek volna föl, mely liturgiai használatban soha senkinél nem volt, mint t.i. most a magyar nyelvvel terveztetik, nincsen példa a történetben. A tridenti zsinat idejében, a reformatió első századában, bármennyire óhajtotta is a német császár, hogy a protestansok visszavezethetése végett, több más concessiókon kívül, a német nyelv liturgiai használata megengedtesse; bármennyire kívánta is Medici Katalin a francia nyelvet liturgiai nyelvvé tételni: beható tanácskozás után a tridenti közzsinat atyái kimondták: „Etsi Missa magnam contineat populi fidelis eruditionem, non tamen expedire visum est Patribus, ut vulgari passim lingua celebraretur.” (Sess. XXII. cap. VIII. de Sac. Missae) Azon tant pedig,

melyszerint a sz. misét csakis a nép nyelvén kell tartani, elvetik: „Si quis dixerit... lingua tantum vulgari missam celebrari debere: anathema sit” (Sess. XXII. de Sacrif. Missae Canon. IX.) A Jansenisták, jelesül Pascasius Quesnell munkáiból XI. Kelemen 1713. szeptemb. 8. „Unigenitus” kezdetű bullájában 101 tételt visszavetvén, ezek közt a 86-dik propositióban visszavették az állítás, melyszerint az Isten szándokával s az apostoli gyakorlattal ellenkezőnek lenni mondatik a népnyelv ily kizárása. Az elvetett állítás az „Eripere simplici populo hoc solatium iungendi vocem suam voci totius ecclesiae est usus contrarius praxi apostolicae et intentioni Dei.” Nemkülönben VI. Pius pápa 1794. aug. 28. kiadott „Auctorem fidei” kezdetű bullájában a pistojai és pratói zsinat hasonló állítását ily szavakban kárhoztatja: „Propositio Synodi, qua cupere se ostendit, ut causae tollerentur, per quas ex parte inducta est oblivio principiorum ad liturgiae ordinem spectantium revocando illam ad maiorem rituum simplicitatem, eam vulgari lingua exponendo et elata voce proferendo, quasi vigens ordo liturgiae ab Ecclesia receptus et probatus aliqua ex parte manasset ex oblivione principiorum, quibus illa regi debet: temeraria piarum aurium offensiva, in Ecclesiam contumeliosa, favens haereticorum in eam conviciis.” (Propos. 33.) A jelen század elején Abbé Du Chatel és Ronge hasonló törekvései, – azé Franciaországban, ezé Németországban –, szintén általánosan visszautasítva lőnek. Nem lévén ez iratomnak célja az egyház ily eljárásának legbensőbb meggyőződése szerint is helyes voltáról disszerálni, ezeket elegendőnek tartom azon sejtelmem okadatolására, miszerint az apostoli szentszék a tervbe vétetni szorgalmazott hajdu-doroghi püspökség liturgiai nyelvéről is így fogja nyilatkozni. Mi is lenne abból, ha minden nyelvnek, épen úgy s azon joggal mint a magyarnak, megadatnék e liturgiai alkalmazhatás! Az egység, általánosság, összetartozás eszményétől vajmi nagyon eltávoloznék az egyház, s vajmi nehéz lenne a hit tisztaságának ellenőrzése. Róma tehát nem fogja megengedni a magyar nyelv liturgiai használatát s meglesz a feszültség Róma és a magyar nemzetiség zelátorai között. Világos tehát, miszerint e kezdeményezés mind a magyarországi görög katolikus püspökök és híveik, mind a római pápa és magyar nemzet közt csak viszályt teremthet; pedig ily új szakadásokra ugyan semmi szükségünk nincsen.

A használatban levő liturgiai nyelvek egyről egyig különböznek a nép nyelvétől. A latin, ó-görög, ó-szláv, ó-oláh, ó-kopt nyelvet már egyik nép sem beszéli. Vagy érti-e a latin nyelvet a magyar, német, francia, angol, sat. nép? s még sem jutott eszébe azt hinni, hogy nyelve meg van bélyegezve azért, mert nem liturgiai nyelv, vagy a magyar, német, francia, angol, sat. nép azért, mert liturgiai nyelvét, a latint, nem érti, talán hátrább áll akár erkölcsi, akár hitéleti, akár egyáltalában culturalis tekintetben, mint az oláh vagy orosz? Minden nyelv dicsérheti, és dicsérje is az Urat anélkül, hogy annyi liturgiai nyelv szükséges legyen, ahány népnyelv van s képződik folyvást.

Ennek módját megmutatta a tridenti zsinat. A tridenti zsinat ugyanis (Sess. XXII. cap. VIII. és Sess. XXIV. cap. VII. de ref.) elég szépen rendelkezik, hogy azok, mik a szent misében olvastatnak, vagy a szentségek kiszolgáltatásánál előfordulnak, predikációkban s hitelemzési oktatásokban a nép nyelvén előadassanak, magyaráztassanak. Így is történik az egész egyházban, történhetik tehát Hajdu-Dorogon és vidékén is. Miként a világ minden nemzeténél vannak

könyvek, melyek a latin Liturgiát, officiumot, Ritualét értelmezik, magyarázzák: úgy teheti ezt a hajdu-dorogi görög szertartású vicariatus is az ó-szláv nyelvű liturgiát illetően. Különben is a liturgia végzésénél nem csupán füleinken át buzdítatunk ájtatosságra, hanem szemünkön át is, t.i. a papnak szent, áhítatos komolysága (Sancta, modesta gravitas) által.

Sem a valláserkölcsi érdek, sem a nemzeti nyelv dicsősége nem teszi szükségessé e megye kiszakasztását. Szép zászló a magyar nemzetiség zászlója, sok történet már a czégér alatt. De ha feléje megyünk, mégis komolyan meg kell néznünk azon áruczikket, mely e czégér alatt ajánlatik. Azután azt sem kell vizsgálás nélkül hagynunk, vajjon nem akár egyháziak, akár világiak ambíciója működik-e itt, midőn a vicariatus már nekik nem elegendő, hanem önálló püspökséget szorgalmaznak? A magyar nemzetiség hangoztatott szent ügye nem oly piros posztó-e, melyről Horatiusnál olvassuk: *Inceptis gravibus plerumque & magna professis Purpureus late, qui splendeat, unus et alter assuitur panus?*

Végre ha az említettem nehézségek előttünk nem állnának is, van még egy harmadik nehézség is, t.i. kinek költségén állíttatnék föl a püspökség, káptalan, papnövelde? Ha XIV. Benedek főntemlétt Constitúcióját „Etsi Pastoralis” (§. 9. nr. 21.) olvassuk, némi tájékozást nyerünk. E constitúcióban latin püspökök görögszertartású vicariusáról van szó. A pápa azt rendeli, hogy a latin püspök rendeljen görögszertartású vicariust, *vicarium ipsis graecis gratum vel per ipsos graecos eligendum (eo quod graecus vir melius graecos mores novit, quam latinus) ipsorum stipendio et salario retinendum deputer*”. A hajdu-doroghi kérelmezők azonban most is csak a vallásalapra néznek, azt hozván föl, ha költhetett a vallásalap a lugosi és szamosujvári oláh megyékre, annál inkább költhet a hajdu-doroghi magyar püspökségre. Pedig szerintem inkább így kellene formulázni az érvelést: miután a vallásalap a görög katolikusok megyéire oly tetemes áldozatot hozott már és folyvást hoz még oly sok apró plébániákban is, melyekről majdnem azt mondhatnók, hogy nem annyira azért alapítottak, hogy a híveknek legyenek papjok, hanem hogy a pályavégzett s legott megházasított fiatal papnak legyenek hívei, kik között meghuzhassa magát családjával: – nem méltányos ez alkalommal is ismét csak a vallásalapot venni igénybe s egyéb rendeltetésétől elvonni. Többiben én a vallásalap erejét nem ismerem annyira, hogy e pontról ítéletet mondhatnék.

A fölhozottak után oda járul nézetem, miszerint nem tanácsos, de nem is szükséges e megyének fölállítása s az egész kezdeményezés félreteendő.

Nem tudom, találkoztam-e a nagyméltóságú minister urnak nézetével. Az én nézetem ez, melynek nyilvánítására az engem igen megtisztelő ministeri irat által felszólítottam. E nagyfontosságú kérdés beható s igen komoly vizsgálása után nem lehetett másképp nyilatkoznom.

Fogadja Nagyméltóságod forró köszönetemet, hogy alkalmat nyújtott a béke és egyháziasság érdekében véleményemet magam megnyugtatóására is elmondhatnom, s vege mély tisztelem nyilvánítását, mellyel vagyok

Győr 1881. márczius 21-én.

63. Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek levele Ludovico Jacobini bíboros-államtitkárnak a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában

Kalocsa, 1881. június 30.

KFL.I.1.c. Haynald Lajos – Politika, 1547. Fogalmazvány

A kalocsai érsek tájékoztatja a szentszéki államtitkárt arról, hogy a magyar görögkatolikusok felterjesztésére a legmagasabb kormányzati szinten napi-rendre került egy új görögkatolikus püspökség felállítása az egykor ruszin, de már magyar anyanyelvűvé vált és magyar liturgiát kérő hívek számára. A vallás- és közoktatásügyi miniszter hivatalosan is véleményadásra kért több püspököt, köztük a levélíró, akik mindannyian elutasító választ adtak. Legfőbb veszélynek azt tartja, hogy a magyar görögkatolikusok példáján felbuzdulva a latin szertartású katolikusok is követelni fogják a magyar nyelv templomi használatát. Hasonló igénnyel lépnek majd fel a németek, a szlovákok és a horvátok is, ami végeredményben az ország belső békéjét is veszélyezteti.

Eminentissimo et Reverendissimo D. Ludovico Jacobini
Cardinali, Status Secretario, Romae

Gravis quaestio exsurrexit ultimis mensibus in patria nostra, quae petitione⁵⁷ ad Regni Comitia directa patrocinium corporis legislativi obtinuit et abinde ad Cultus Ministrum devoluta fuit, demandata huic provincia ad rei effectum ulteriora exsequendi.

Intelligo Episcopatum pro graeco-catholicis, ruthenicam olim apud nos linguam maternam habentibus, nunc vero illa passim oblivioni data hungarico idiomate loquentibus, ita erigendum, ut quemadmodum usque ultima tempora vernacula sua ruthena lingua Missam celebrari fecerunt, ita deinceps hungarico idiomate in liturgia liquanter vero in Missa uterentur.

Varia homines de generi huius quaestionis narrant, – illam a viris quibusdam ecclesiasticis graeci ritus ruthenis, qui dignitatem episcopalem neo-erigendam ambirent, motam fuisse asserentes. Recentissime nec tales desunt, qui e falsis rumoribus de liturgia slava slavica, bohémica et croatica concedenda fabulas, certe omni fundamento carentes, narrare proni, e praetensa tali S. Sedis indulgentia petentibus nostris novas spes accrevisse memorant. Sed quidquid in hac re sit, nunc iam, dum publicae pagellae eam quaquaversus tractant, chauvinistici (sit venia verbo) linguae patriae enthusiastae magna cum animositate privatim palamque urgent, legum conditores auctoritate sua fulciunt, parum iam refert ex qua scintilla ignis hic exarserit, sufficit nobis de eodem meditantibus quod ardeat, maioremque in dies dimensionem et impetum naucisci queat, et sic rebus Ecclesiae multis titulis damnifica evadere possit.

Oculatissimus Minister Cultus pro sua res tam graves circumspecte tractandi prudentia antequam quidquam in negotio faceret, plures Ecclesiae hungaricae Episcopos et inter hos me⁵⁸ quoque super merito quaestionis audire voluit.

57 Lásd: 54. számú dokumentum.

58 Lásd: 59. számú dokumentum.

Ego oretenus iam mentem meam eidem enunciaveram et quia observavi, obtutus meos solita ab illo suscipi benevolentia, nec nimis urgentem ab ipso considerari magnae illius quaestionis tractationem, plurimis gravissimis – quae aliis negotiis distentus, hucdum ea, quae de re sentio, scripto nondum exhibueram, facturus tamen sum id proxime ita quidem, ut simul cum humillimis hisce meis litteris, missiles etiam ad eundem directae abhinc abeant.

Ego Ministro, sicut etiam confratres mei id faciunt, absolute negativum responsum⁵⁹ dans, exponam

1) non solum a S. Sede Pontificia haud obtentum iri, ut, qui in sinu Ecclesiae iuxta proprium suum ritum existentes celebrandae Missae linguam mutare optarent, voti talis compotes reddantur, – indulgentia adhibendae vernaculae linguae iis nonnisi sapientissime concessa, qui ex schismate propriam linguam vernaculam habente ad unionem cum Ecclesia catholica convertantur; – apud quos scilicet hic gravissime rationes id suadent, ut in usu idiomatis vernaculi, quo in celebranda Missa continuo utebantur, porro quoque permanere sinantur, –

2) exponam non solum rationes illas, quae a petita indulgentia exercenda respectu servandae pacis internae Ecclesiarum, firmandaeque unitatis Ecclesiae S. Sedem ultro prohibebunt;

3) memorabo non solum diserta Pontificia Decreta, quae in hocce negotio cumulatim emanarunt;

4) sed etiam argumento ad hominem usus oculis sistam convulsiones illas, quae e praepostero tali voto per Statum publicum protegendo in publicam Regni polyglotti rem redundarent.

Exhibebo periculum, quod linguae hungaricae usu in missae sacrificio graeco-catholicis (etiamsi titulo alius vernaculi idiomatis apud ipsos hucdum usu vigentis) neforis concessio, oriretur, quum indubium sit ingentem in patria nostra procellam surrecturam esse e parte latinorum hungarorum, qui supereffluente patriotico zelo abrepti suis ruthenae originis compatriotis deteriores esse nollent, praepotenterque similem ab Ecclesia favorem urgerent. Cujus si participes non redderentur, huic – inde ad extrema delapsuri forent – si vero redderentur, cunctos latinos germanicae, slavicae, croaticae linguae fideles imitatores et impetuosus motus universam Regni Hungarici Ecclesiam pervadentis participes haberent vi sensus illius nationalis, qui recentiori tempore quaqua versus ultra iustam etiam mensuram foveri amat; – qualium motuum unde-unde illi veniant et quali-quali patrocinio gaudeant, perniciosissimas sequelas citius-ocysus se insinaturas quibus portendere valet. Quum enim mire permixtus sit quoad linguas vernaculas Regni nostri, singularum in illo regionum, singularum civitatum, singularum ruralium communitatum populus, certum est, quod si uni parti sive hungaricae, sive germanicae, sive slavicae aut croaticae concessio talis fieret, reliquae etiam diversarum nationum fractiones similis benefici largitionem sollicitarent. – Quo facto: difficile foret in antecessum collimare, qualis animorum aestus, qualis affectum impetus, quales concertationes, lites et inimicitiae ab ipso illo sanctissimi et plane divini amoris Sacrificio celebrando egrederentur, quod tamen mutuae charitatis, animorum unionis, ecclesiasticae unitatis pignus et instrumentum sit et maneat! Difficile foret

---

59 Lásd: 64. számú dokumentum.

dicere, quanta mala e similibus convulsae animorum, communitatum et regionum pacis turbinibus in ipsam rem civilem certo certius promanarent!

Haec Ministro Cultus uberius adhuc exponere, eundemque permovere satagam, ut quo diu sequelam commissionis comitalis aget, ita agat, ne inde praeposteris talibus votis sustentatis et protectis S. Ecclesia, unio animorum, commoda reipublicae certum capiant detrimentum.

Quia autem et Eminentiam Vestram et per Eandem S. Sedem Pontificiam de cunctis in Ecclesia nostra motibus certiolem reddere semper satagi; ita haec etiam non levia, sed prudenti cooperatione utriusque ecclesiasticae scilicet et civilis auctoritatis haud dubie sopienda molimina ad altam Eiusdem notitiam perferre gestio.

Quoad superest...

exp 2/7 Kocsár

Excell. ac Rss. Dno Seraphino Vannutelli,
Archiepiscopo Nicaeno, Nuncio Apost., Wien

Humillimam meam relationem in gravissimo quodam negotio ad Eminentissimum Dominum Cardinalem Status Secretariam directam, simul cum eandem Romam dimitterem in advolutis paribus Excellentiae Vestrae exhibendi honorem habeo et peculiari cum veneratione maneo

Coloczae, 1881. 30/6.

exp. 2/7 Kocsár

64. Haynald Lajos kalocsai érsek levele Trefort Ágoston kultuszminiszternek a magyar görögkatolikus püspökség felállításáról

Kalocsa, 1881. július 14.

KFL.I.1.c. Haynald Lajos – Politika, 706. Fogalmazvány

Nagyméltóságú Minister Úr! Kegyelmes Uram!

A Nagyméltóságod által folyó évi márczius 10-én 474. eln. sz. a.⁶⁰ hozzám nézeteim nyilvánítása végett küldött ügynek elintézése a mily könnyűnek látszik első tekintetre, oly nehéz a maga valóságában, mire azon körülmény is mutat, hogy évtizedekig mozogván már a nyilvánosság terén és sok jó akarattal találkozáván, mégis a mai napig megoldásához egy lépéssel sem haladt előbbre. Értem a Hajdú-Dorogon a magyarországi magyarajkú görög katolikus hívek számára fölállítatni kért magyarajkú püspökség ügyét.

Hogy tiszteletteljes véleményem iránya és természete minden félre magyarázástól ment legyen, előre is kijelentem, hogy a nevezett görög katolikusok kívánsága teljesítésére én igen is óhajtok az egyházi rendelkezés körében lépéseket, intézkedéseket tetetni, ha nem is azon formában, melyhez a kérelem tartalma irányul, hanem olyanban, mely midőn egy részről a kérelmezőkre nézve kielégítőnek tekintethetik, másrészről mindazon nehézségeket, akadályokat s nem csak egyházi tekintetben, hanem hazánk jól értett érdekeire nézve is könnyen előállható bajokat

---

60 Lásd: 59. számú dokumentum.

elkerülteti, melyeket a kérelem merev teljesítésének szorgalmazása illetőleg keresztülvitele részint találna, részint előidézne.

Két főrészt válik a kérelmezőknek kívánsága. Az egyik és pedig mint egész beadványukból kitűnik, főbb része a magyar nyelvnek a liturgiában, különösen pedig a szent mise mondásában való használata körül forog. A másik egy külön püspökségnek számukra való föllállítását szorgalmazza. Mindkettőről külön szólni akarok.

I. Mindenek előtt a mi a nemzetiségi aspirációk kielégítését az isteni szolgálatnál méltán megilleti: azt szabad legyen egy a tárgytól való látszólagos eltéréssel illusztrálni, tüzetes fölemlítésével annak, hogy a mondott aspirációknak ama gyakorlatban, mely a latin katolikus egyházban dívik, teljes mértékben elég van téve. Meg van itt minden, mivel p.o. protestans vallású polgártársaink az anyanyelv használata tekintetéből dicsekedhetnek. A magyar községekben kizárólag magyar, a vegyesekben a dívó nyelvek szerint igazságosan vegyes, tehát részben vagy fölválva magyar, vagy mindenkor magyar is a hitszónoklat; úgy van a hitoktatás a templomi (közönségesen vasárnapi és ünnepnap) catechesisekben; úgy van az isteni szolgálat alatt a nép éneke, vagy közimádkozás, az egyházi körjáratoknál az ének és ima, a szentségek kiszolgáltatásánál az alkalmi beszédek. Mi tehát bármily más egyháznál megvan az anyanyelv használatában: az nem hiányzik a latin egyházban sem; – a hitben való okulásnak, a lelki épülésnek az anyanyelven nyújtott minden eszközeivel élhet a hívő.

S mind ez talán kevésbé áll a görög katolikus egyházzal, hol a liturgiai tények, a nép nyelvvel nem mindig összeeső egyházi nyelven végeztetve, foglalják el inkább a tért az isteni szolgálatban, mint az anyanyelven való oktatás, a népének, a közimádság.

A főforgó ügy kellő megvilágításában nem térek el tárgyamtól, ha a jó alkalmazásra szolgáló paralelismust – a latin és görög egyház istenszolgálati gyakorlatára nézve – tovább szöve megemlítem, miként ha a latin katolikus egyházban diák nyelven végeztetik a mise: ez semmikép sem akasztja meg a hívőket az anyanyelv által nyerni óhajtott épülésében; mert az olvasott misének szövegét, bármily nyelven is mondassanak azok, a nép nem hallja; s midőn az énekes misének kevés éneklett részei hangzanak, azoknak értelme a catechetai oktatás liturgiai részében egészen fölfejtve és megértetve lévén, a népben szintén épülésre szolgálhatnak, de különben is oly kevés az, mi diákol énekeltetik a nép hallatára, hogy a váltakozó anyanyelvű népekeknek építő hatását még a latin nyelv ellen elfogultaknál sem zsidbaszthatja meg; bizonyos lévén az, hogy bár ha az anyanyelven is énekeltetnének egyes mise-imák: azokat a tágasabb templomokban lévő népnek csak kisebb része s ez is csak akkor érthetné meg, ha a ritka kivételt képező szerencsés hangorganumú pap által hangoztatnának.

Mi a szentségek kiosztásánál és egyéb szertartásoknál előforduló diák imákat és énekeket illeti: van azok mellett gondoskodva a kellő lelki épülésről is, mind az anyaszentegyház szertartásait magyarázó és így magukat a szent ténykedéseket is megszólaltató hitbeli oktatás, mind pedig a közbe-közbe szótt anyanyelvi intelmek által; ritualeink, a mint használjuk azokat, majdnem minden gyakoribb szent ténykedés latin szövege mellett ott tartalmazzák az anyanyelvi épületes megszólításokat is, melyeket a kevésbé gyors inventiojú egyházi férfi is épületesen fölolvashat.

Az eddig mondottak mintha nem is tartoznának a hozzám intézett kegyelmes kérdés megoldásához. Pedig mégis úgy van.

Mert én tekintve minden főnforgó körülményeket, tekintve a későbbben megérintendő egyházi vezérnézeteket, könnyen elérhető más módját nem is látom az ügy oly elintézésének, mely a kérelmezők kívánsága lényegének megfelelően, mint azt, hogy az illető érseki és püspöki hivatalok részéről a mindegyiket megillető módon és hatalommal a kérelmező magyarajkú görög katolikusok isteni szolgálatában magyar anyanyelvöknek oly használása eszközöltesék, a milyennel élnek a latin egyháznak magyar ajkú hívei. Méltányosan többet nem is kívánhatnak ők, mert hiszen ők anyanyelvöket a végre óhajtják behozatni a liturgiába, hogy hitökben erősséget, szellemi életökben épülést nyerjenek; – s én nem hiszem, hogy a mit a latin egyház magyar ajkú hívei, úgy mint világszerte minden más nyelvű hívek, saját anyanyelvöknek a fentemlített terjedtségben való használata által évszázadok folytán elértek, a keresztény életnek gyönyörű példányképeit mutatván föl mindenkor, és nagy élet szentségre emelkedett jeles személyiségekkel fényeskedvén: azt csak a kérelmezők nem tudnák elérni anyanyelvöknek a liturgiában hasonló részeltetése folytán.

És ha ők mégis ezt állítanák: akkor a siker meghibázásának, a reménytelenségnek oka ők magukban rejlenék, akkor kiderülne, hogy kérésöknek talán nem tisztán azon okok voltak keletkeztetői, melyeket más nézetek után elindult szószólóik hangoztatnak.

Mi pedig az általam a latin egyház módja szerint imént ajánlott anyanyelvhasználatot illeti: meg vagyok győződve arról, hogy valamint ez a keleti egyházak liturgiájának lényeges szervezetével nem ellenkezik: úgy tekintve a nagy lelki hasznot az illető Püspökök által is készségesen fog elrendeltetni.

Mi megtörténvén és így a szellemi épülésnek, a hitben való megmaradásnak és megerősödésnek szempontjából követelhető új gyakorlat beállítatván, tökéletesen fölöslegesnek mutatkozik az, mi a magyar liturgiának s névszerint s legfőképp magyar misének kérelmezett engedélyezése által célba vétethetnék. S mi így a hangoztatott cél tekintetéből fölösleges: azt szorgalmazni annál haszontalanabb volna, minél bizonyosabb, hogy a kívánt dolog el sem érhető.

Szólnak ez ellen 1) az egyházi szervezet elveire szintűgy, mint 2) a haza érdekeire való tekintetek. Egyiránt fontosak ezek is, amazok is.

1.) Igaz ugyan, hogy a keleti egyházban a görög, kopt, örmény, ó-szláv stb. nyelvek használatát megengedte az egyház. De ezen gyakorlat történetileg fejlődött ki; a mennyire az illető nemzetek, avvagy mint p.o. a szlávoknál, egyes nemzettörzsek kezdetől fogva használták anyanyelvöket a liturgiában; kik is midőn a keresztény évszázadok folytán fölmerülő villongások és szakadások után vagy visszatértek a schismától a katolikus egyház kebelébe, vagy az evvel való közelebb és elevebb érintkezés hiánya miatt támadt idegenkedéseket legyőzve, ismét szorosabb összeköttetésbe jutottak vele: a régi gyakorlat okos és körültekintő kímélése tekintetéből meghagyattak nyelvök liturgicus használatában. Mely engedékenység fölött (annak megirigylése vagy maguk számára való megkívánása nélkül) csak örvendhetnek a nem személyes érdekeket vagy ambíciós célokat szem előtt tartó műveltebb occidentalís katolikusok; mert a dolgok tökéletesebb ismeretéből azon meggyőződést szerezhetik maguknak, hogy midőn az egyház ily

engedékenységet gyakorolt, tekintettel volt azon népeknek csekélyebb műveltségi fokára, melynél fogva ezek a katolikus vallás lényegesebb különbözőeteinek kellő fölfogásával és méltánylásával nem bírván, liturgiai nyelvöknek változtatásában hitöknek adulteratioját láthatták volna, és így egy nehezen legyőzhető akadályt találtak volna, mely őket az egyházzal való egyesüléstől is visszariaszthatta volna.

A mit tekintve minden műveltebb és egyházához hű katolikus ember csak helyeselje ama egyházkormányzati bölcseséget, mely a lelki üdvre vonatkozó egyesülési tényt ily módon megkönnyítette, sőt lehetővé tette. – Az egyház dolgainak teljesebb ismeretével bírván, azok lényegesebb részeit a kevésbé lényegesektől jobban tudván megkülönböztetni az occidentalis egyháznak híve, ne sóvárogjon a keleti népek anyanyelvének liturgiai használata után, a mely nélkül is a latin katolika egyháznak évezredes tapasztalata szerint a teljes lelki épülést elérni lehet. – Ne akarja a mellék érdekek hajhászásától ment és egyházának valódi javát óhajtó őszinte katolikus férfiú oda vitetni a dolgot, hogy a katolikus egyház legfőbb hatósága a fölköltött nemzetiségi tévbuzgalom által oly engedmények megadása végett szorongattassék, melyeket ez az egyház nagy erősségét képező bámulatos külszervezése tekinteténél fogva megadni nem képes. Ne kívánja az igazi katolikus, hogy ily kéréseknek fölvetése és sürgetése s azoknak előre láthatólag legfőbb egyházhatósági helyen megtagadása által gyengébb hitű és a nemzetiségi utopiák által félrevezetett hitsorsosai lelkében keserűség támadjon, mely talán az egyház iránt ragaszkodásukat is lebágyasztani képes volna.

2.) De nem kívánhatja mind ezt az országunk érdekeit és a magyar állam-esszének biztonságát s erősödését óhajtó magyar ember, mint ilyen, sem.

Mert a honunknak különböző nemzetiségekhez tartozó lakóira s az állam nagy céljaira vonatkozó tekintettel sem mutatkozik tanácsosnak, sőt megengedettnek a főnngörög kívánságnak teljesítése.

Ugyanis ha a hajdú-doroghi magyar nyelvű oroszoknak a püspökség fölállítására (az az a mi körül a közöttük nem beneficalis aspiratióú nagyobb számúaknál a dolog inkább forog) a szent misének magyar nyelven való mondására vonatkozó kívánsága teljesíttetnék:

nem tudom mit mondanánk mi majd a latin egyházhoz tartozó magyar híveknek, hogyha ők orosz honfiaiuknál rosszabbaknak föltűnni nem akarván s az azoknak tett engedmény folytán vérszemet kapva azt követelnék, hogy ne csak az orosz eredetű magyaroknak miséje legyen magyar, hanem az ősi magyarságú magyaroké is. A mi a latin szertartásúak által követelve s nekik azon előzmény után nehezen megtagadható leendvén: előállnának az örök nemzetiségi versenyzés során a németek, elő az északi tótok, elő szerbjeink és vendjeink, elé az oláh vagy orosz anyanyelvű, de latin szertartású hívek, mindannyian azt már méltán sürgetvén, hogy mi a magyar nyelvű oroszoknak s a magyar nyelvű latin szertartásúaknak kívánságában és jogában állott, álljon reájok nézve is, és így szakasztassék meg egy régi közös kötelék, mely legalább az egyház terén fűzi őket közelebb össze magyarajkú honfitársaikkal, – legyen így a német még kizáróbban német, a tót kizáróbban tót, az említett oroszok, oláhok, vendek, még kizáróbban olyanok;

és a nemzetiségi féltékenység, álbuzgólkodás és düh a dolgok ilyen rendjén fölkeltetvén és kiélesedvén, megakasztassék az is, mit több helyen különösen a latin parochiákban tapasztalunk, hogy tudni illik sok idegen ajkú hitközségek a váltva

tartott magyar predicatiók, magyar catechesisek, magyar iskoláztatás által lassan és mintegy észrevétlenül magyarosíttatnak; míg ellenben ha egyszer a mise is az idegen ajkúaknak nyelvén mondatik, nem hiszem, hogy a nemzetiségi érzetnek ezen újabb tápláléka által ne váljék türelmetlenebbé az idegen ajkú gyülekezet a magyar nyelvnek papjai és tanítói részéről való imént említett használata ellen.

Ismerem én kalocsai főmegyémben a kimondhatlan nehézségeket, melyek a nemzetiségi buzgólkodók és rajongók igényeinek kísérlett kielégítése által támadnak; midőn tudni illik az egy közösségben együtt levő magyarok, németek és szerbek között a különböző okoknál fogva fluctuáló számarányok szerint kívántatik minduntalan újra s újra rectificáltatni az isteni szolgálati népimákban és énekekben követendő sorrendnek és nyelvi quantumnak meghatározása, – rectificáltatni az e tekintetben egyszer egyházhatóságilag kiadott codex, mely maga nagy studium után készülvén, számtalan paragraphusaiban kitűzi mely nyelv használtassék a vasárnapi reggeli misében Úrfölmutatás előtt? milyen utánna? s szintűgy a második és harmadik vasárnapi misében, hol ilyenek tartatnak, – mely nyelvű legyen a nép éneke és imádsága a sátoros ünnepek miséinek első vagy második felében, mert ez is ambitio tárgya? melyik útca-szeglettől melyik másikig hangozzék szerb nyelven, vagy német, vagy magyar nyelven a processionalis ének és imádság? a mivel szoros összeköttetésben van a hely a templomban, valljon tudni illik a szerb ifjúság álljon-e közelebb a főoltárhoz a templom szentélye előtt, vagy a magyar ifjúság, mert gyakran az olajt a vízzel könnyebb összevegyíteni, mint ezeket egymással.

Mely dolgokban nem csak benső gyomroskodásra és elégületlenségre indíthat a nemzetiségi praetensioknak egy vagy más részről való ki nem elégítése, hanem véres tettlegességekkel való fenyegetés és dulakodások is keltetnek gyakran, hogyha a képzelt nemzetiségi igények az illetők nézete szerint teljesen tekintetbe nem jöttek, – és talán az Ordinariatus azért, mert tíz esztendő lefolyása alatt a hitközség egyik nyelvű része százzal szaporodott, a második vagy harmadik nyelvű megfogyott, ezen számaránynak megfelelőleg nem intézkedik egy új quotának beállítása iránt a codexbe, – de ismét elégületlenségek, ellenségeskedések, tettlegességek keltetnek a magukat megrövidítetteknek tartók részéről akkor is, ha az Ordinariatus oly kívánságoknak megfelelőleg intézkedett.

Mely állapotoknak és tapasztalatoknak a jelen kérdésre való alkalmazása során, legyen az a bölcsék bölcse, ki kielégítőleg meghatározza hány nyelven és mily módon tartassék a szent mise ily dühösségig praetensivus nemzetiségekből álló egyes parochiáknak templomában!

Mindeddig leginkább csak a liturgia lényeges részeinek, névszerint és pedig különösen a szent misének magyar nyelven mondásáról, annak jóvá nem hagyható kérelmezéséről, illetőleg nem remélhető engedményezéséről szólottam. Tettem ezt azért, mert ez a culmináló pontja a magyar ajkú hajdú-doroghiak kérelmének; – a magyar ajkú püspökségnek föllállítására vonatkozó ezen egész kérés tüstént más alakot ölt, mihelyt az eddig tárgyalt mozzanatok fölött tisztázva vannak a nézetek s ki vagyon derítve, mit lehet, mint nem lehet reményleni, mi a lelki épülés és üdvösség tekintetéből elrendelendő, mi nem?

II. Mindezek után tehát egy új püspökség felállításáról rövidebben szólhatok; azt szükségesnek már azért sem tartván, mert nem hihetem, hogy találkozzék egy a magyar ministerium előterjesztésére a magyar királytól kinevezett görög szertartású püspök,

ki magyar ajkú híveinek lelki érdekeit s nemzetiségi méltányos óhajait elhanyagolná, azokat sérteni akarná, tudná. Legyenek a hívek méltányosan kívánataikban, és nem lesz elégedetlenségre okuk. Különben is bármily méltatlanságnak esetében tulajdon magyar érseki hatóságukhoz nyitva állana fölfolyamodásuknak útja, hol igazságos panaszuk szintűgy méltánylásra találna, mint találna az apostoli magyar király magyar kormányánál; és volna mód a netán fölmerülő bajok orvoslására.

Mi történt, mi nem történt a kérelemben fölhozott újabb oláhajkú püspökségek fölállításában? – jól történt-e az vagy nem? az most már a bevégzett tényekkel szemben nem időszerű kérdés. De igen is időszerű annak bővebb megfontolása, vajjon az eddigi nagy terheinek is megfelelni nem képes vallásalap terheltség-e a katolikus egyház s a haza valódi érdekei helyes szolgálatának rovására újabb nagy kiadásokkal, melyek egy lényegében szükségtelen püspökség fölállításával járnának. Én, mint egyik tagja a vallásalap kezelésének ellenőrzésére Fölséges Urunktól kinevezett bizottságnak, e kérdésre (szerzett alapos tudomásom folytán) egyszerűen nem-mel felelek, és azon püspökségnek fölállítását semmikép helyesnek, semmikép indokoltnak el nem ismerhetem.

Kérem Excellentiádat ezen előterjesztésem során kifejtett nézeteimet bölcs megfontolásra méltatni és a kérdéses ügyben való eljárására azoknak érdem szerint befolyást engedni.

Egyébiránt fogadja kérem azon megkülönböztetett tisztelem kijelentését, mellyel mindenkor lenni szerencsés vagyok.

Kalocsa, 1881. juliushó 14-én
Excellentiádnak alázatos szolgája
exp. 16/7 Kocsár

65. Simor János hercegprímás levélfogalmazványa Trefort Ágoston kultuszminiszterhez a magyar görögkatolikus püspökség felállítása tárgyában

Esztergom, 1881. július 15.

EPL Simor Cat. D. Hajdúdorog, 11. 15. doboz. 3297/1881. Fogalmazványa

Nagyméltóságu Vallás és Közoktatási m. kir. Minister Urnak
Budapesten

Excellentiád f. évi márcziushó 10-én 474 sz. a. k. nagybecsű átírata⁶¹ mellett azon folyamodvány másolatát tevő át hozzám, melyben Nagy Miklós és Kovács János urak magyar ajkú gör. kath. püspökségnek Hajdu-Dorogon való felállítását kérelmezik avégből, hogy az eddig a liturgikus cselekmények körül használatban volt szláv, illetve román nyelv helyébe a magyart tehessék.

A változtatás, melyet e folyamodvány, mint mondja, másfélszázézer gör. katolikusnak óhaja gyanánt kérelmez, oly természetű s terjedelmű, hogy törvényesen érvényű életbeléptetésére a római Szentszéknek engedélye elkerülhetetlenül szükséges, mely engedélynek meg vagy meg nem adatása, következőleg az e nyelvkérdéssel összeköttetésbe hozott új püspökségnek

61 Lásd: 58. számú dokumentum.

felállítása egyedül attól függend, valjon a Szentszék a felhozandó indokokat eléggé fontosnak és figyelemre méltónak tartandja-e arra, hogy azok miatt oly nagyhorderejű kérdésnek megpendítésére illetőleg oly lépés megtételére határozza el magát, minőt a liturgiai nyelvnek megváltoztatása képez az egyháznak bármely részében, s képezne fokozódott mértékben oly polyglott országban, minő hazánk, melynek egyes néptörzsei adandó esetben e példán indulva, csakhamar ugyanazon követeléssel léphetnének s igen valószínűleg lépnének is fel: a tótok a tótot, a németek a németet, s.a.t, sürgetvén liturgiai nyelvül a maguk számára.

Ezeket szem előtt tartva, alig valószínű, hogy a Szentszék, egészen eltekintve annak politikai horderejétől, ily engedély megadására hajlandó lenne, mely mellett még azon körülmny sem hozható fel érvül, hogy ugyancsak a katolikus egyház egyes részeiben különféle lyurgiai nyelvek, ugymint a ruthen, örmény, syr és chald nyelv dívnek; mert ennek oka abban rejlik, hogy az Egyház, midőn e nyelveket mint liturgiaiakat használó, keleti szertartásu népeket Unio útján kebelébe visszatértek, nekik szertartásuk s fegyelmöknek bizonyos részletei mellett eddigi liturgikus nyelvek továbbhasználatát is, engedményezte. De még kevésbé lehet e tekintetben az ó-szláv nyelvnek liturgikus használatára nyugaton hivatkozni, mert az Egyház itt mindig sokkal szigorubb eljárást követett. Ezen ószláv nyelv ugyanis csak oly egyházmegyékben türetett meg, melyek különben minden egyéb tekintetben, ritus és fegyelem terén szorosan a nyugati, tüzetesen római szertartást és örvényt követték, s követik még ma is; sőt ezen megyékben is az ószláv nyelv koránt sincs általános használatban, hanem csak egyes hitközségek, egyes plebániák azok, melyek kebelében ez ősi kivételes jog, mint régi kiváltság fenntartatik, melyet azonban más plebániákra kiterjeszteni szigoruan meg van tiltva, s végre ezen ószláv, amint az VIII. János pápa óta éppen ezredéves használat által szentesítve van, ma már holt nyelv, mely egyházi tekintetben ugyanazon szolgálatot teszi, mint a latin, amennyiben a hittani s liturgiai terminológiának, határozott és ezért szabatos, egyöntetü külalakot ad, melynek következetes fenntartása felett az Egyház fontos vallási okoknál fogva szigoruan örködik s ezért az egyes engedélyezett, liturgiai nyomtatványok hivatalból való kiállításáról s ellenőrzéséről is mindenha gondoskodni szokott. Példa erre az ó-szláv misekönyv, melyet VIII. Orbán pápa átvizsgáltatott s Rómában kinyomatott azon meghagyással, hogy a szöveget változtatni nem szabad.

Azonban, ha mindennek daczára a valószínűtlen eset mégis bekövetkeznék, hogy a Szentszék azon kérelemnek, melyet a szóban forgó folyamodvány bizonyos ügyességgel előtérbe töltni iparkodik, eleget tenne, azért még korántsem merülne fel annak szüksége, hogy a magyarajku gör. katolikusok számára külön püspökség állíttassék fel. A szertartás, a Ritus, ugyanaz maradván, bajos lenne annak okadatolása, miértne maradhatnak a magyar s ruthén ajku hivek ugyanazon egy megye kötelékében, mely viszony a magyarhoni görög-keleti szertartásu egyházakban maig is szeltiben fennáll, sőt az egyesült görög egyházmegyékben is századokig állt fenn, s csak az ötvenes években történt, hogy péld. a munkácsi egyházegeből a románnyelvű községek elszakítottak s a szamosujvárihoz csatoltattak, minek azonban fő okát itt sem az istentiszteleti nyelvnek különböző volta, hanem a munkácsi megyének tulságos terjedelme képezte, míg másrészt az örmény-szertartásu egyesült katolikusok még mai napon is az erdélyi

püspököknek joghatósága alatt állanak, anélkül hogy ezért egyházi nyelvöket vagy szertartásukat félténék, hogy a protestáns felekezetek állapotait ne mellőzzük, melyek közt az istentiszteleti nyelv községenként változhatnak s változik is anélkül, hogy ezért legalább külsőleg nemzetiségek szerint külön nagyobb testületekké szervezkeznének.

Sőt, ha igaz, miről magánuton vett tudósítások értesítenek, hogy ugyanis azon vidéken, honnan a folyamodvány származik, a magyar nyelv tényleg – s eléggé különösen: a püspökök tudta, vagy legalább engedélye nélkül, melyet különben sem adhatott volna meg, a liturgiának legnagyobb részében a sz. misét sem zárva ki, mint istentiszteleti nyelv behozatott, – akkor a tényleges bár törvényellenes állapot maga eléggé megmutatja, hogy ugyanezen egy püspöki megyében fennállhat a ruthén mellett egy más liturgiai nyelv is, anélkül, hogy ez utóbbinak az amaz általi elnyomatástól tartania kellene, annál is kevésbé, ha ezen állapotot az illetékes egyházi legfőbb forum hozzájárulása által szentesítene.

Tán nem is annyira ezen tekintet az, mely az itt tárgyalt folyamodványt létre segíté, mint inkább néhány, ily körülmények közt rendesen háttérben lappangó egyéniségnek nagyravágyása és leleményessége, kik ez uton magasabb állásokra vagy materiális haszonra szert tenni buzgólkodnak. Excellentiád talán kevés fáradtsággal jöhetne az itt összejátszott tényezők ismeretére, miben aztán, hitem szerint, a további tájékoztatás is meg lenne adva arra nézve, mily irányban kelljen és lehessen ez ok nélkül felvetett kérdésnek megoldását keresni.

Fogadja...

**66. Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek a hajdúdorogi püspökségről
Rómába küldött véleményének másolatát küldi Haymerle
külügyminiszternek**

Bécs, 1881. szeptember 9.

KFL.I.1.c. Haynald Lajos – Politik, 706. Fogalmazvány

Exc. Minister Haymerle, Wien. in syto

Exzellenz

Um meinem heutigen hochachtungsvollen Versprechen zu genügen: beehre ich mich ein Abschrift jener an den heiligen Stuhl gerichteten Eingabe,⁶² in welcher ich die von den Hajdú-Doroghern gewünschte Errichtung eines ungarischen Episcopates und Einführung der ungarischen Liturgie wie auch der letzteren homogene Wünsche besprochen habe, vorzulegen, der ich zugleich die Gelegenheit freudig benütze zum Ausdrücke jener vorzüglichsten Hochachtung, mit der ich stets zu sein die Ehre habe.

Wien, 1881. 3/9.

ergebenster Diener

expd.

3/9. Lehár

---

62 Lásd: 63. számú dokumentum.

Az irat külzetén:

706.

exp. 3/9. 1881.

Hajdú-Doroghi magyar püspökségre tett előterjesztés Romába, másolatban közöltetik a nm. Külügyminister Úrral.

3/9.

copiam hungarici textus

67. Ivánkovichs János vallás- és közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos jelentése a hajdúdorogi püspökség felállításának tárgyában

H. n., é. n. [Budapest, 1893/94. k.]⁶³

MNL OL K 721 I/a-1881

Jelentés a hajdú-dorogi magyar nyelvű gör. szert. kath. püspökség felállítása tárgyában

Az országos izgatottság, mely a nagyváradi gör. szert. kath. püspöknek a román nyelv eredményesebb tanítása érdekében kiadott rendelete folytán keletkezett és azon féltékenység, melylyel a nemzeti érzület terjedését és hódításait az egyre erősödő hazafias közszellem figyelemmel kíséri, újra felszínre hozták a Hajdú-Dorogon felállítandó magyar nyelvű gör. szert. kath. püspökség kérdését.

Az ügy régi. Fél század előtt, az 1843. évi országgyűlésen azt kérték a magyar ajkú gör. szert. katolikusok, hogy engedjék meg nekik „Istent egyházukban, még az oltárnál is, édes anyai magyar nyelvükön imádni.” Általános lelkesedést keltett a kérelem, magasztalták minden részről, de eredményre nem jutottak.

A magyar ajkú gör. szert. katolikusoknak 1868. évi április 16-án Hajdú-Dorogon tartott nagy népgyűlése újabb mozgalmat indított, melynek eredménye lett az 1873-ban Ő Felsége legmagasabb elhatározásával engedélyezett és 1875-ben tényleg szervezett hajdú-doroghi püspöki külhelynökség.

Hogy ez nem felelt meg a várakozásnak eléggé bizonyítja azon újabb mozgalom mely 1881-ben indult meg s az előbbieknél nagyobb mérveket öltött. Még egyfelől az ország törvényhatóságai pártoló feliratokkal árasztották el a képviselőházat, addig másfelől a képviselőház és a ministertanács határozatai⁶⁴ alapján kieszközölte b. e. Trefort Ágoston minister ő császári és apostoli királyi Felségének azon legfelsőbb elhatározását, mely által a kormány felhatalmazást nyert a kérdés előkészítésére.

63 Az irat nem keletkezhetett a jelzet szerint tévesen megadott évben, vagyis 1881-ben. Mivel Ivánkovichs János 1893. január 1-jével töltött be osztálytanácsosi címet a VKM-ben, valamint az 1881-es véleményeken túl nem foglalkozik a későbbi, így Vaszary Kolos hercegprímás 1894 augusztusában megfogalmazott elutasító véleményével sem, így a legvalószínűbb, hogy az irat 1893-ban vagy 1894 első felében készülhetett.

64 Lásd: 56. számú dokumentum.

Trefort ekkor véleményezésre kérte fel Simor János hercegprímást,⁶⁵ Haynald Lajos kalocsai érseket,⁶⁶ Zalka János győri, Pável Mihály nagyváradai, Pásztélyi János munkácsi, Tóth Miklós eperjesi püspököket és a budapesti tudományos egyetem hittudományi karát. A véleményes jelentések beérkeztek s ezeknek kell tulajdonítani, hogy az ügy minden további intézkedés nélkül félre tétetett.

Tíz év multán került elő ismét az iratcsomag és nekem jutott a szerencse, de egyszersmind a nehéz feladat, hogy ezen úgy természeténél mint körülményeinél fogva nehéz kérdésben véleményes jelentést tegyek. Megteszem ezt azon lelkiismeretességgel, melyet az ügy fontossága parancsol; azon őszinteséggel, melyre állásom kötelez és azon lelkesedéssel, amelyet az ilyen fontos, eredményeiben messzeható és nemzeti érzületünket állandó rezgésben tartó ügyet tárgyalni kell. De lelkesedésem nem vakít el, a mily mélyen érzem, hogy e kérdés megoldása nemzeti kötelesség, ép oly aggódalommal nézek az akadályokra, melyek a megoldást nehezítik. Tisztán áll előttem, hogy a viszonyok tíz év alatt jelentékenyen változtak, hogy ennek daczára nagy nehézségeket kell leküzdeni, de tisztában vagyok azzal is, hogy valamit tenni kell s az ügyet tovább is pihenni hagyni nem szabad.

Mielőtt saját véleményemet előterjeszteném, foglalkoznom kell azon hét jelentéssel, a melyek Trefort minister felhívására beérkeztek.

Két vélemény szól a magyar nyelvű püspökség felállítása mellett, öt pedig ellen.

A két elsőből Pásztélyi János véleménye csak annyiban bír jelentőséggel, hogy ő, mint elsősorban érdekelt munkácsi püspök az eszmét pártolta. Valamivel jelentékenyebb munka az, mely Tóth Miklós eperjesi püspök terjesztett fel. Azon érveit, melyeket nemzetiségi tekintetből hoz fel, én nem osztom, de mond sok tekintetben olyanokat is, amelyek figyelemre méltók.

Az öt ellentétes vélemény közül kettővel alig kell foglalkoznom. Ez a kettő Simor János hercegprímás jelentése⁶⁷ és Pável Mihály nagyváradai püspöké. Az első csak azt bizonyítja be, hogy mikor az érvek elfogynak, akkor a gyanúsítás szokott következni, a másik pedig azt, hogy a püspök úr a fenforgó ügyben teljesen tájékozatlan volt, különben alig képzelte volna a püspökség felállítását úgy, mint azt jelentésében leírja. Egyéb érvei, melyeket a püspökség felállítása ellen hoz fel, magyar szempontból a püspökség felállítása mellett szólnak.

Amilyen odavetett, fölületes munka a két jelzett véleményezés, ép olyan komoly és megfontolásra méltó az, melyet Győr nagytudományú püspöke,⁶⁸ a hittudományi kar és Kalocsa b. e. biboros érseke⁶⁹ előterjesztett.

Mind a három veszélyesnek tartja a magyar liturgiával bíró püspökség felállítását. Ezt a veszélyességet mind a három másban látja, mással indokolja. De az indoklás egyiknél sem bír a meggyőzés erejével.

Győr püspöke mindenk előtt tagadja, hogy ezen ügy az országgyűlés elé tartoznék és vitatja, hogy „egy püspökség felosztása, eldarabolása, egyesítése s czélszerűbb berendezése az egyháznak belügye ... joga és kötelessége az illető

65 Lásd: 58. számú dokumentum.

66 Lásd: 59. számú dokumentum.

67 Lásd: 65. számú dokumentum.

68 Lásd: 62. számú dokumentum.

69 Lásd: 64. számú dokumentum.

megyék püspökeinek nemcsak a kánonjognál fogva, hanem hazai törvényeink alapján is.” Erre nézve idézi Szt. István törvényeit II. R. II fejezet, és Kálmán király törvényét Decr. Lib. II C. 2.

Szerintem azonban hazánkban ezen jog az apostoli királynak, a magyar szt. koronának elvitázhatatlan joga. Országos törvényeink szelleme is ezt bizonyítja. Így a hármaskönyv I r. 11 czime, az 1715:102; 1741: 65; 1765: 43. Bizonyítja a történelem, mely szerint Szt. István 10, Szt. László 1, Mária Terézia 5 és I. Ferencz 2 püspökséget alapítottak. Az általános egyházjog szerint igaz, a XI. század óta a püspökségek felállítása a pápák által történik, de ez hazánkra nézve nem irányadó.

Az 1855. évi concordatum XVIII. cikkében ez áll: „*Stae sedes proprio jure utens, novas dioeceses eriget, ac novas exrundes peraget circumscriptiones, cum id spirituale fidelium bonum postulaverit. Verum tamen cum id contigerit, cum gubernio imperiali consilia conferet.*” Ámde a concordatum hatályon kívül helyeztetvén (nem vitatom hazánkban birt-e érvényességgel) a magyar királyoknak azon joga is érintetlen maradt, amelynél fogva a püspökségeket feloszthatják, eldarabolhatják, egyesíthetik vagy czélszerűbben berendezhetik.

Az a mit a győri püspök úr előad, a concordatum alapján áll.

Mint hogy azonban az egyházi javadalmaknál meg kell különböztetnünk a lelkiekben való hatalmat az anyagi jövedelmekre vonatkozó jogtól, világosan áll, hogy az apostoli király amit a már létező püspökségek és javadalmak adományozásánál, úgy az új püspökségek felállításánál is csak az anyagiakat, a jövedelem élvezetének jogát adja, még a lelki joghatóságot a római pápa. Ezért habár el nem vitatható joga a magyar királynak, hogy kellő és igaz okokból új püspökséget alapíthat, mégis szükséges, hogy a püspökség felállításánál a szentszékkal együttesen járjon el.

Nehézséget lát és veszélyt először a megye kikerekítésében, másodsor annak kinyerésében, hogy a magyar nyelv liturgiái nyelv legyen.

Ami az elsőt illeti, tény, hogyha az egyes hitközségek megkérdeztetnek, lesznek olyanok, amelyek a magyar liturgiát akarják és lesznek olyanok amelyek nem akarják. Ez azonban nem lényeges mert hiszen ezen akarás vagy nem akarás a legtöbb helyen a lelkésztől függ, a kinek módjában van hivatás nézve befolyásolni. De eltekintek ettől s amennyiben a hittudományi kar jelentésében is kifejezésre jut azon aggodalom, hogy miként fogna a területi beosztás (circumscriptio) történni, legyen szabad erre vonatkozólag észrevételeimet már e helyen megtennem. Minden más előtt a hivatalosan egybeállított statisztikai adatokat veszem tekintetbe. Ez a statistika pedig teljesen megnyugtató. Azon a területen, amelyről szó van, a gör. szert. kath. összes száma 190,751. Ezek közül magyar anyanyelvű 149,111 és nem magyar 41,640. A magyarajkuak tehát több mint háromszorosa képezik azoknak, akik nem magyarok. És e nem magyarajkú honpolgárok, kik a háromszorta erősebb magyar nyelvű hitsorsos és amugy is erős, tősgyökeres magyarság között laknak, értik és beszélik a magyar nyelvet annyira és viseltetnek ez iránt olyan hazafias érzülettel, hogy a magyar liturgia behozatalát veszélyesnek nem lehet, nem szabad tartanunk.

A területi beosztás határozottan úgy történnék, hogy az amugy is tulságosan nagy kiterjedésű munkácsi, eperjesi és nagyváradai püspökségekből kihalassanak azon rész, melyen a magyar ajkú gör. szert. katolikusok laknak. Nem áll az,

mintha az ilyen helyek valami távol, szétszórtan lennének. Egy tekintet az ide melléklet térképre,⁷⁰ melyen a magyar ajkú gör. szert. kath. hitközségek megjelölve vannak, mindenkit meggyőzhet arról, hogy a püspökség felállítása e tekintetben nemcsak veszélyekkel nem jár, de még csak nehézségbe sem ütközik.

Komolyabb és minden esetre megfontolásra méltók azon érvek, melyeket a győri püspök arra nézve hoz fel, hogy a magyar nyelvnek lyurgiai nyelvvé tétele illetékes helyen nagy nehézségekkel járna. E tekintetben is ugyanezen álláspontot jelzi a más[ik] két jelentés. Tény, hogy az engedély kieszközlése nehéz lesz. De ami nehéz, az még nem lehetetlen, azért meg kell kísérlni.

A győri püspök csaknem biztosra veszi, hogy Róma a nyelv kérdésében nem fog engedni. Ennek bizonyítására előadja a szentszék eljárásának módját és idéz több elvi jelentőségű határozatot. Habár a felsorolt és történelmileg teljesen hiteles adatok az állítás igazolására teljesen alkalmasak, mégis bizonyítanak olyat is, a mi az én álláspontom igazolására szolgál. Mert a bölcsesség, a melylyel a római pápák az egyház ügyeit a multban intézték és a melylyel a századok folyama alatt az istenisztelet nyelvére vonatkozó vitákban döntöttek, ma is meg van. Amint az unio idején tudták és akarták mérlegelni azon okokat, melyeknél fogva az ó-szláv és ó-román nyelvet oltárnyelvvé tették és ezen intézkedés által nem látták veszélyeztetve az egyház egységét, általánosságát és összetartozóságát, úgy ma is bölcseséggel és az egyház érdekeivel nem ellenkező tapintatossággal fognak a kellőképpen indokolandó kérelemre nézve határozni.

Hogy a reformatió első századában a német császár óhajlásának dacára sem engedte meg az egyház a német lyurgianak behozatalát, hogy Medici Katalin nem bírta a francia nyelvet érvényesíteni a lyurgiaiban, az teljesen az akkori idők vallási és politikai viszonyaiban találja magyarázatát és a nálunk szóban levő ügygyel nem analog. Hasonló áll Pascasius Quesnell munkáiból kárhoztatott jansenista tétel, Abbé du Chatel és Rouge törekvéseire nézve.

Ami azt illeti, hogy a magyar, német, francia és angol stb. sértve érzik-e magukat nemzeti érzületükben azért, mert a róm. kath. egyház lyurgiai nyelve a latin – tisztelettel jegyzem meg, hogy „nem”. De ez sem analog eset a nálunk fenforgóval. Mert hiszen a latin nyelv holt nyelv, amelyhez nemzetiségi eszme nem fűződik, míg ellenben az ó-szláv, vagy akár az ó-román határozottan össze van kötve a nemzetiségi eszmével. S hogy a magyarról ne is szóljak, azt hiszem úgy a német, mint a francia és angol nép idegenkedéssel fogadná és csak nehezen tűrnék ha nem a latin, hanem egy más – különösen nemzeti hagyományaiknál és érzületüknél fogva nemcsak nem rokonszenves, hanem határozottan ellenszenves nemzetiség nyelve tétetnék lyurgiai nyelvükké. Már pedig itt ez az eset, mikor a magyar ember, vallása miatt a román és szláv nyelv megtanulására kénytelen; mikor a magyarnak ó szláv, vagy ó román nyelven tartják az isteniszteletet.

„Sem a valláserkölcsi érdek, sem a nemzeti nyelv dicsősége nem teszi szükségessé e megye kiszakasztását.” Az elsőre nézve legyen szabad Tóth Miklós jelentéséből idéznem: „Valláserkölcsi tekintetek ugyanis ajánlatossá teszik a magyar nyelvnek oltári nyelvvé emelését azért, mert sajnos de igaz, hogy a hit és vallás iránti közönyösség mindinkább nagyobb mérveket ölt, ennek megszüntetését

---

70 Nem található az irat mellett.

sőt a vallásos buzgóság újabb fejlesztését, a templom és isteni tisztelet sűrűbb látogatását nagy valószínűséggel reményleni, sőt várni lehetne akkor, ha az isteni tisztelet a magyar vidékeken magyar nyelven végeztetnék, mert a keleti szertartású istentisztelet oly magasztos és lélekemelő imákat és énekeket tartalmaz, hogy ha a hívek azokat megértenék, azokból szükségképpen vallásos lelkesültséget és buzgóságot merítenének, holott most midőn az isteni tisztelet nyelvét nem értik és régi Szt. Atyáink által változhatlanul megállapított hosszú egyházi ájtatosságot és szertartási énekeket érthetetlen nyelven, úgyszólván csak gépileg hallgatják végig, csakis a szertartás szépsége vonzza és köti le a hívek figyelmét, de nem épülnek egyuttal lelkileg az imák és énekek lélekemelő beltartalma és értelme által.” Az eperjesi püspök szavai ezek – ő pedig kétségtelenül ismerte egyházának és híveinek viszonyait.

A másodikra nézve igaz, hogy a nemzeti nyelv dicsősége nem teszi kívánatossá a megye kiszakítását. Nem a nemzeti nyelv dicsősége teszi ezt kívánatossá, hanem a nemzeti nyelv oltalma és védelme. Nem a zeloták rajongása, hanem az aggódó hazafias érzés. Nem hódító támadás ez az egyház vagy a nemzetiségek törvényenél biztosított jogai ellen, mely által jogtalan zsákmánnyal óhajtanánk gazdagodni, de védelem olyan támadás ellen, melyet egyesek – talán sokak, a vallás köpenye alatt intéznek nyelvünk és nemzetiségünk ellen. Mi kevesen vagyunk. Nemzeti érdek parancsolja, hogy védő kart nyujtsunk mindazon testvéreinknek, akik nyelvükben s hazafias érzületükben megtámadva tőlünk kérnek, tőlünk várnak segílyt. Tudhatjuk, hogy a nyelv után következik a nemzetiség. Példa, szomorú példa erre Erdély és Krassó-Szörény! Eloláhosodott magyarok kik elfeledték a nemzeti nyelvet s ha atyáiktól öröklött magyar nevék nem bizonyítaná, tetteikkel és gondolkodásmódjukkal soha de soha nem bizonyítanak magyar származásukat.

Megvallom, úgy tűnik fel előttem, mintha a tudós véleményező nem arra kereste volna az érveket, hogy miképpen lehet a nehéz ügyet diadalra vezetni, hanem csak arra, hogy miképp lehet a „nehéz” szót bizonyítani. Ezen törekvése közben megnyugtítja hazafias érzületét azon hittel, talán reménységgel, hogy az ó-szláv és román liturgiai nyelv mellett a püspökök és a papság hazafias maguktartása képes lesz a hazafias aggodalmakat eloszlatni és megszüntetni. De sajnos én ezen hittel nem bírok, ez a reménységem eloszlott!

Rövid ideje aránylag annak, hogy hivatalomat elfoglaltam és annak kötelességeit teljesíteni iparkodván, állandó és éber figyelmet fordítok a gör. szert. kath. püspökök és papság hazafias maguktartására is és a vádaskodás és ellenséges indulat gyanújának daczára kénytelen vagyok bevallani, hogy elszomorító a kép, mely előttem áll. S hogy nem csalódtam – bár csalódtam volna – mikor a helyzetet elszomorítónak képezem, bizonyítják azt világos tények, leleplezett törekvések, hivatalos rendeletek és bizalmas jelentések egyaránt. Minek bolygatnám a részleteket? A királyhágon túl ott van Balázsfalva és Szamosujvár, innen itt áll Lugos megbízhatatlan papságával. Nagyváradtól még legtöbbet vártam s íme a román nyelv tanításának a nemzetet felháborító rendelete ott jelent meg. És a felső széleken nem tanítják-e a hazafias és józan ruthen népet, sőt a gör. szert. kath. magyarságot is az ó-szláv nyelvre? Szentkönyveik nincsenek-e még ma is az orosz Cyrill betűkkel nyomva? Nem tanítják-e iskoláikban ezen orosz betűket és nyelvet és nem teszik-e hozzáférhetővé e népet ez által az orosz izgatásoknak?

Igaz, megnyugtató némileg a multak története mely hirdeti, hogy a ruthen nép híven teljesítette a haza iránt való kötelességeit, de azért nem tudok, nem bírok aggodalom nélkül gondolni a jövő eshetőségeire. Én félttem magyarságát, félttem nemzetiségét azon magyar polgártársaimnak, a kik nem hazai, hanem egy reánk nézve veszélyes nyelven gyakorolják vallásukat és a kiknek szívébe a hazai nyelv és nemzeti érzés rovására a legszentebb – a vallás segítségével csempésztetik be a vonzalom és szeretet azon nyelv és az ezzel elválaszthatatlanul összeforrt nemzetiség iránt, a melytől őket távoltartani leginkább óhajtanám.

S ha 1881-ben megnyugtató volt a helyzet, ma nem az. A nemzetiségek vakmerősége egyre növekszik, az 1868. évi 44. törvénycikk hatásai egyre károsabbaknak, hogy ne mondjam, egyre veszélyesebbeknek bizonyulnak és nézetem szerint odáig jutottunk, hogy a nemzeti nyelv védelmére és oltalmára meg kell tennünk mindent, ami csak módunkban áll. Ezek között pedig egyik hatalmas eszközünk lehet a magyar nyelvű püspökség Dorogon.

A második vélemény a budapesti egyetem hittudományi karának véleménye. Ez általánosságban jegyzi meg, hogy a magyar nyelvű püspökség már a területi beosztás miatt is nehézséggel járna. Erre nézve már volt szerencsém megtenni észrevételeimet. Azt mondja továbbá, hogy e püspökség felállítása ellenkezik az egyház egyetemességének tanával, nemzetiségi egyházak keletkezését mozdítja elő, ezáltal az egyháznak nemzeti egyházakká való szétdarabolását eredményezné és kezdetét jelentené annak, hogy az egyház megszűnjék lenni az és olyan, mivé és minővé isteni alapítója tette. Tárgyalja azután egyházi és nemzeti szempontokból a kérdést és azon eredményre jut, hogy az egész eszme elejtendő.

Távol áll tőlem, hogy a jeles hittudományi kar állításait cáfolni akarjam. Véleményes jelentése oly kiváló mű, hogy azzal szemben az ilyen akarat már előre is eredménytelen. Csak észrevételeket teszek, melyek részint a jelentés olvasása folytán támadtak bennem, részint pedig olyan dolgokra, olyan részletekre vonatkoznak, amelyek nézetem szerint a dicséret jelentésben kellően felderítve nincsenek.

A nemzeti egyházak alapítása homlokegyenest ellenkezik az egyház egyetemességének tanával. Ez igaz. Csakhogy itt nem arról van szó, hogy nemzetiségi egyház alapítassék. Szerintem itt a fogalmak össze vannak tévesztve. Nem az itt a szándék, ami a gallicanismus idejében, vagy p. o. Rouge törekvéseiben megvolt. Itt az egyház egyetemességének kérdése érintve sincsen, mert hiszen a római pápának nem is érinthető főhatósága, az egyház szervezeti összefüggése, tanítása, intézményei, szokásai, szertartásai stb. mind érintetlenül maradnak, csak az fog lehetővé tétetni, hogy a kik magyar anyanyelvűek, ne legyenek kénytelenek egy olyan nyelvet megtanulni, melyet nemzeti érzelmük, a társadalom, az élet tőlük nem követel, hanem csak egyedül a vallásuk tesz szükségessé.

Mert tény az, hogy az ó-szláv és román nyelv tanítása és pedig eredményesebb tanítása van követelve azért, hogy a hivek az isteni tisztelet nyelvét értsék.

E tekintetben ugyan a római kath. egyház példája lehetett volna irányadó, melylyel be van igazolva, hogy a vallásos életnek nem föltétlen követelménye az, hogy a hivek [a] lyurgia nyelvét értsék. De ha ezzel szemben azt állítják, hogy a gör. szert. katolikusoknál a nép sokkal inkább, sokkal nagyobb mérvben működik közre az isteni tiszteletnél, mint a hogy az a róm. kath. egyházban szokásban

van, szerintem nem az szükséges, hogy a népet kényszerítsük egy olyan nyelv megtanulására melytől idegenkedik, hanem az, hogy maga a lyurgia hozassék a hívekhez közelebb.

A kereszténység három első századában a római világuralom daczára sem a latin nyelv volt a lyurgia nyelve, hanem a szerint, a mint a kereszténység terjedt, alkalmazkodott az ott uralkodó nyelvekhez. Így tudjuk, hogy az első három században az ó-görög, Syr-Chald és latin nyelvek voltak hivatalosan elfogadva, ezekhez a 4 és 5-ik században a kopt, abyssinai, örmény és góth nyelvek járultak, sőt hogy még itt sem volt az elismert és elfogadott lyurgiai nyelvek száma lezárva, bizonyítja az, hogy a 9. században az ó-szláv is elfogadtatott ilyenül.

Valjon jutott-e eszébe valakinek az egyház egységét kétségbe vonni azért, mert a lyurgia nyelve sokféle volt? Vagy a lyurgia nyelve képezi-e lényeges criteriumát az egyház egységének? Ha állana az, amit a hittudományi kar a jelen esetre felhoz, hogy ez „kezdetét jelentené annak, hogy az egyház megszűnjék lenni az és olyan, mivé és minővé isteni alapítója tette”, akkor nem állana-e igen közel annak gondolata vagy gyanuja, hogy amennyiben már az első századokban különféle lyurgiai nyelv létezett, az egyház már akkor megszűnt lenni az és olyan, mivé és minővé isteni alapítója tette? Ezt pedig én részemről beismerni és elfogadni hajlandó nem vagyok.

Ami azon ellenvetést illeti, hogy az élőnyelven tartott lyurgia veszélyeztetné az egyház tanításának egységét azért mert az élőnyelv folytonos fejlődésében az egyes szók értelme nem ritkán egészen megváltozik, azt bátorkodom megjegyezni hogy az élő nyelvek fejlődésének ezen sajátága az egyház tanításának egységét már csak azért sem veszélyeztetheti, mert a vitássá vált helyek valódi értelmének helyreállítására mindenkor rendelkezésre áll a holt nyelven írott eredeti szöveg. Különben ezen évrre nézve is áll az, a mit előbb már alkalmazni volt szerencsém. Ha az első századok alatt, mikor nem is sok példányban léteztek a szentkönyvek, az akkor még élő nyelvek fejlődés viszonyainak daczára meg lehetett őrizni a szentkönyvek hitelességét és a keresztény egyház tanításának egységét és tisztaságát, akkor meg lehet azt őrizni ma is. Egyébiránt eléggé megczáfolja az ellenvetést azon körülmény, hogy a román ajkú gör. szert. katolikusok anyanyelvükön tehát egy még nagyon is fejlődésre utalt nyelven tartják az isteni tiszteletet. Az egyház ezt az unió alkalmával megengedte. Hogy a románok az unióba magukkal hozták anyanyelvük használatát, a kérdés lényegén nem változtat, mert a kérdés lényege nem az, miért lett megengedve anyanyelvük használata, hanem az, hogy az egyház megengedte a román nyelv használatát annak daczára, hogy az élőnyelv és hogy ezen intézkedés által az egyház tanításának egységét veszélyeztetve nem látta.

Nagyon meglepő a hittudományi kar véleményes jelentésének azon része, melyben állítja, hogy „a magyar nyelvnek oltárnyelvvé emelése az orosz nyelvű kath. híveket az egyháztól való elszakadás örvényébe sodorhatná”. Ha ehhez hozzáteszem, ami a győri püspök jelentésében áll: „a tapasztalás többször megmutatta már, mily vékony többeknél azon szál mely az unióhoz fűz, ha ezek kötelékét nem vastagítja, nem erősíti a vallásalap pénztára” – akkor csakugyan nemcsak nemzeti érdek, hanem az egyház érdeke is parancsolja a magyar lyurgiával bíró püspökség felállítását. Ha ugyanis olyan gyenge az a szál mely az unióhoz fűz, hogy azt a vallásalap pénztárából kell az elszakadás ellen óvni, és ha

az unió olyan, hogy az elszakadás veszélyét egyre szem előtt kell tartanunk, mert az orosz nyelvű katolikusok az ó szlávot ma is szent nyelvnek tekintik és áhítattal néznek a nagy és hatalmas orosz birodalomra, melyben azon a nyelven dicsőítik az Istent: akkor az egyház érdeke, hogy az uniónak legalább egy jelentékeny részét biztosítsa magának a „szakadás ellen, ami bekövetkezne, ha ama bizonyos szálak a vallásalap pénztárából nem vastagították.” Megvallom ez a részlet nem is úgy tűnik fel előttem mintha érv gyanánt hozatott volna fel, hanem úgy, mintha vád emeltetett volna az orosz nyelvű kath. hívek ellen. Kettős vád. Egyik azt mondja, hogy vallási tekintetben anyagi érdekek vezetnek őket, a másik pedig azt, hogy hazafiságuk annyiban kétes, mert hiszen míg [sic-még] ma is áhítattal néznek a nagy és hatalmas orosz birodalomra. Én e vádat nem ismerem el alaposnak. Legalább a történelem eddigi folyása nem igazolja azt.

A hittudományi karnak azon véleménye hogy nemzeti tekintetek azért sem teszik kívánatossá a magyar lyurgiát, mert a nemzetiségi izgatók új okot nyernének az izgatásra – nem érv. A nemzetiségi izgatások így is folyamatban vannak, akár van rá ok, akár nincsen. És ha a nemzeti érzület, a nemzeti nyelv érdeke parancsolják a püspökség felállítását – a minthogy parancsolják is – akkor az izgatókra és izgatásokra való tekintet engem attól vissza nem riaszt. Meg lehet, hogy ezzel is iparkodnak majd a félrevezethető népet ámítgatni, de ez az ámítás nem vezet eredményre, ha a püspökség felállításával egyidejűleg megtörténik azon többi intézkedés is, ami nyelvünk és nemzetiségünk biztosítására szükséges. Ilyenek: az állami iskolák felállítása, a tanítóképzés és lelkésznevelés kellő ellenőrzése, éber és állandó felügyelet.

Ezek segélyével új nemzedék fog felnőni, melyet nemcsak az unió gyengének mondott szálai fűznek hozzánk, hanem ide köt a nemzeti érzésnek, a hazaszeretnek el nem téphető és a vallásalap pénztára nélkül is egyre erősödő és izmosodó köteléke. Új nemzedék fog felnőni, mely nem tekint szent áhítattal semmiféle más nagy és hatalmas birodalom felé, hanem saját hazájának nagyságán és hatalmán lelkesül, ezért munkál, ezért él és hal ha kell.

Hogy különben attól a nemzetiségi izgatástól nem kell valami nagyon félnünk, bizonyítja maga a hittudományi kar, midőn a magyar lyurgia helyett azt ajánlja, hogy az evangélium felolvasása és magyarázata, tehát a prédikáció és a hitoktatás az iskolákban magyar legyen; hogy az idegen nyelvű imakönyvek helyett ezek magyar fordítása adassék a nép kezébe. Csak nem képzeli a hittudományi kar, hogy a nemzetiségi izgatók azt nem fognák felhasználni és ez által nem nyernének új okot az izgatásra?

Dr. Haynald Lajos bíboros érsek véleményes jelentése magas szempontokból foglalkozik a kérdéssel. Amit a róm. kath. egyház beléletéről elmond s amit ebből következtet kétségkívül olyan, amit azon nem várt esetben, ha a magyar nyelvű püspökség felállítása nem sikerülne, okvetlenül meg kell tenni.

Amit azonban arra nézve mond, hogy a magyar lyurgia Rómában már azért is ellenzésre talál, mert az egyházban eddig elfogadott lyurgiai nyelvek a történelmi fejlődés eredményeiként tekintendők, már azért is az én álláspontom mellett bizonyít, mert hiszen a történelmi fejlődés még véget nem ért, az most is tart és fog tartani mindaddig, míg emberek lesznek a világon, kik nemzetekké tömörülve a kölcsönös hatás és ellenhatás törvényeinek hódolnak. Amint már volt szerencsém

említeni, az egyház fejének bölcsessége, melylyel a történelmi fejlődés folyamán a multak legnehezebb viszonyai között is úgy intézte az egyház ügyeit, hogy az isteni tan tisztasága, az egyház egységének, egyetemességének, szervezetének stb. intézményei és jellegei megőriztettek, ma is létezik és ezen bölcses[s]ég a további történelmi fejlődés folyamán is tudja mérlegelni eljárásának és intézkedéseinek indokait. És talán szabad rámutatnom azon körülményre, hogy éppen napjainkban vagyunk tanui annak, hogy egyházunk dicső pápája XIII. Leo az oroszországi róm. kath. egyház lyurgiai nyelvének megváltoztatásától nem idegen s az erre vonatkozó kívánság indokait bölcsen mérlegelvén, nem zárkozik el a kívánság teljesítésétől és e törekvés által nem látja veszélyeztetve az egyház tanításának egységét.

Az nem változtat a dolgon, hogy az egy nagy és hatalmas nemzet érdekében történik. A kis nemzetek még jobban rá vannak utalva, hogy nemzetiségüket és nyelvüket oltalmazzák mint a nagyok. Ezeket nagyságuk és hatalmuk sulya is védi, a mely védelmet a kisebbek – ezek között mi is, nélkülözni vagyunk kénytelenek.

„Nem kívánhatja a magyar püspökség és magyar lyurgia létesítését – ugymond a bitoros érsek, az országunk érdekeit és a magyar állameszmének biztonságát és erősödését óhajtó magyar ember, mint ilyen sem.” És ezzel kapcsolatban felhossa a nemzetiségi törekvéseket, melyeknek ezáltal annyira tág tér nyitatték, hogy joggal fognák a róm. katolikusok is saját anyanyelvüknek érvényesülését követelni.

Megfontolásra méltó dolog! Csakhogy, amint már szinte volt szerencsém említeni, a latin nyelv holt nyelv, melyhez nem fűződik nemzetiségi eszme és a latin nyelv használata éppen ezen okoknál fogva nem képez sérelmet a római katolikusoknál, amelyeket a bitoros érsek véleményes jelentésének első részében oly szépen és meggyőzően előad. De nem úgy van ez az ó szláv nyelvvel, melylyel az orosz, és a román nyelvvel melylyel a román nemzetiség eszméje el nem választhatólag van egybe forrva.

A [18]60-as évek elején Popovics akkori *munkácsi püspök intést kapott Rómából, hogy a munkácsi egyházmegyében a nem engedélyezett magyar nyelven tartják az istenítiszteletet és a püspököket felbívták, hogy e vádra feleljen. Popovics felelt. Feleletében beismeri, hogy az istenítisztelet alatt nemcsak a nép énekel magyar énekeket, de vannak egyházközsegek, melyekben a pap is magyar nyelven végzi az egyes szertartásokat s hozzáteszi, hogy amint szükségét látja, az egész szertartást lefordíttatja magyar nyelvre és elküldi Romába felülvizsgálat és szentesítés végett. Róma e válaszában megnyugodott és Popovics csakugyan hozzá is fogott a fordításhoz, melynek bevégzését halála gátolta.*⁷¹ És habár a gör. szert. kath. papság már akkor több helyen magyar nyelven végezte az istenítiszteletet és tudomásom szerint így végzi ezt ma is több helyen, még sem hallottam eddig, hogy a róm. katolikusok azon a vidéken olyan természetű mozgalmat indítottak volna, mint a milyenre nézve a boldogult kalocsai érsek aggodalmát fejezte ki. Így éppen Hajdú-Dorogon a 7315 lélekből álló gör. szert. katolikusokkal vegyítve él 429 róm. kath. és az ottani róm. kath. plebánia részéről nem tétetett jelentés olyan mozgalomról, mintha az ó hívei is kívánnák a magyar isteni tisztelet behozatalát. Némileg bizonyítja állításom helyességét az is, hogy az országban igen sok helyen a reformált

71 Feketével megjelölve, mellette: *Erre nézve hivatalos iratokat [sic-iratokba] kellene betekinteni!*

egyházak hívei vannak többségben és isteni tiszteletüket anyanyelvükön végzik, a római katolikusok azért még sem tette lépéseket a magyar liturgia behozatalára. Remélhető tehát, hogy az általam már ismételt említett okoknál fogva nem kérik azt a jövőben sem.

Nem tartja szükségesnek a magyar püspökség felállítását azért sem, mert „nem hiheti, hogy találkozék egy, a magyar ministerium előterjesztésére a magyar királytól kinevezett gör. szert. püspök, ki magyarajkú hiveinek lelki érdekeit és nemzetiségi méltányos óhajait elhanyagolná, azokat sérteni akarná, tudná!”

Boldog hit, mellyel az elhunyt nagy ember lelke jobb hazába szállt! Ha egézből visszanéz e földre, ma ezt aligha írná vagy mondaná.

Átlapoztam az iratcsomagot, áttanulmányoztam mindazt amit a hajdudoroghi magyar nyelvű gör. szert. kath. püspökség felállítása ellen felhoztak; teljes tudatával bírok azon nehézségeknek, melyeket le kell küzdeni: de azért őszintén és meggyőződéssel mondom; a kérdés megoldását lehetetlennek nem tartom. Még egyrészt hazafias lelkesedéssel teszem magamévá az eszmét és kérem az ügy kegyes felkarolását, másrészt kötelességszerűleg kijelentem azt is, hogy habár hazám szerelménél nem kisebb az, melylyel egyházam iránt viseltetem, mégis egyházam szeretete nem volt képes meggyőzni arról, hogy midőn a püspökség felállítását ajánlani bátorkodom, egyházam érdekeit, egységét, tanításának tisztaságát sérteném.

Engem e kérdésben nem vezet személyes érdek, sem rokon vagy ellenszenv. Az egyetlen a mi előttem magasán ragyogó cél gyanánt lebeg: a nemzeti nyelv, magyarajkú gör. szert. kath. polgártársaim nemzeti érzületének védelme és oltalma.

Ezek tiszteletteljes előterjesztése után áttérek azon kérdésre: miképen és miből fogja a felállítandó püspökség javadalmaztatni?

Az a lelkesedés, melylyel ezen ügyet előterjesztem feleslegessé teszi hangsúlyozását annak, hogy ezen magyar liturgiával bíró gör. szert. kath. püspökséget kellőképen óhajtánám javadalmazni. Nemcsak az a nemzeti érdek, hogy a püspökség felállíttassék, hanem az is, hogy méltóságához illő, hivatására elégséges anyagi eszközökkel rendelkezzen. Szem előtt kell azonban tartanom azon határokat is, amelyeken az ország pénzügyi viszonyai miatt véleményem szerint túl menni nem szabad.

Az új püspökség felállítását nem a túlságosan igénybe vett vallásalap terhére képzelem, hanem az állami költségvetés terhére, mert hiszen elsősorban államérdek kívánja a püspökség felállítását és meg vagyok győződve, hogy az országgyűlés egyhangú lelkesedéssel fogja azon anyagi eszközt a magas kormány rendelkezésére bocsátani, amely százötvenezer honpolgár nemzeti nyelvének, talán nemzetiségének megmentésére szükséges. És ez az összeg aránylag nem is nagy.

Az állami költségvetésben a gör. szert. katolikusok segélyezésére fel van véve évi 90 ezer frt. Ezen összeg lenne 50 ezer forinttal felemelendő. Ezen ötvenezer forinthez járulna még a mostani hajdú-doroghi külhelynök 3000 frt. fizetése. Ezen 53 ezer frt a következő módon lenne felhasználva:

1. a püspök évi fizetése	20,000 frt.
2. négy kanonok fizetése	12,000 „

3. Erdélyrészi külhelynök	4,000 „
4. Püspöki irodai átalány	1,000 „
5. Irodai személyzet	1,800 „
6. Növendékpapok ellátása és taníttatása (tanári fiz[etés].)	6,000 „
7. Az új egyházmegye papságának segély[ezése].	2,700 „
8. A beruházások törlesztése	5,500 „

Összesen: 53,000 frt.

A 8-ik tétel szám alatt említett beruházások összegét 100 ezer forintban vettem fel, mert hozzávetőleg annyira lesz szükség, hogy az új püspök és káptalan elhelyezhető legyen. Ezen összeg feloszlanék:

1. A mostani hajdu-dor[ogh]i gör. szert. templom átalakításának, esetleges megnagyobbításának stb. költsége	50,000 frt.
2. püspöki lakás	20,000 „
3. négy kanonoki lakás	16,000 „
4. Papnevelő intézet háza	10,000 „
5. Erdélyrészi külhelynök lakása	4,000 „

Összesen: 100,000 frt.

Ezen előirányzatnál föltételezem, hogy Hajdu-Dorogh városa az építkezéshez szükséges és alkalmas telkeket ingyen fogná átengedni.

Ezenkívül igazságosnak tartanám, hogy a nagyváradai gör. szert. püspökség 138 ezer holdnyi birtokából egy megfelelő rész az új püspökség javadalmazására kihalásztassék. Erre nézve a kánonszerű lépések a többi intézkedésekkel együtt lesznek megteendőek.

Ami magát a püspökség felállításának módját illeti, mindenek előtt, szükséges, hogy a kérdés egyrészt az érdekelt püspökök és azok metropolitái másrészt az apostoli királyt mint legfőbb kegyurat képviselő vallásügyi kormány által letárgyalassék.

Ezen tárgyalás kiterjed:

1. a kérdés elvi jelentőségére
2. a püspökség felállításának indokaira
3. az új püspökség határainak megállapítására (circumscriptio) és
4. a javadalmazás meghatározására.

Az 1-re nézve. Megvitandó a liturgia nyelvére vonatkozó kérdés. Szükséges-e, lehetséges-e?

A 2-ra nézve a kánonjog azt kívánja, hogy az új püspökségek alapos oknál fogva, alkalmas helyen és kellő javadalmazással szerveztessenek.

A 3-ra nézve bátorodom megjegyezni, hogy azon helyeket a hol a magyarság többségben van, vagy erős kisebbséget képez – az ilyen helyek a mellékelt térképen meg vannak jelölve – tekintet nélkül az ott lakó más nyelvűekre az új püspökséghez vélem csatolandónak és viszont a szétszórtan álló vagy egyébként is gyenge lélek számú lelkészségeket mostani egyházmegyéjökben óhajtánám meghagyni.

Általában a merev nemzetiségi elkülönítést nem ajá[n]lhatom nemcsak azért, mert ez már határozottan nemzetiségi egyházak keletkezésére vezetne, amint erre a gör. keleti egyház kétfelé szakítása elég szomorú bizonyítékot szolgáltat, hanem azért is, mert összezavarná és mindenkorra bizonytalanná tenné azon terület határait melyre az új püspökség joghatóságának és működésének ki kell terjednie.

Az erdélyrészi magyar lelkészségek nem állának közvetlen területi összefüggésben a hajdu-doroghi püspökséggel, ezért külhelynökség által lesznek az új püspökséghez csatolva.

A hivatalos tárgyalások megkezdésére vonatkozólag, az engedély már az 1881. évi márcz. hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározással megadatott azzal, hogy a magas kormány ezen tárgyalások befejezése után a megoldás modozatára nézve előterjesztést tegyen.

A továbbiakra nézve a magyar királyok ugyan az apostoli jog kiváltsága alapján jogosultak arra, hogy új püspökségeket állítsanak fel, mégis azon körülmény miatt, hogy az apostoli jog, sem a kiváltság erejénél, sem a legfőbb kegyúri jog természeténél fogva a lelki hatalom adományozására ki nem terjed, a püspökség felállítására vonatkozó legfelsőbb elhatározás kieszközlése előtt az ügy még Rómával is lesz tárgyalandó. Szükséges ez egyrészt azért mert a régi püspökségek eldarabolásával új püspökség lesz felállítva, másrészt és különösen azért, mert a liturgia nyelvének megváltoztatásáról is szó van, amit Róma beleegyezése nélkül keresztülvinni nem lehet.

A Rómával való tárgyalás kétféleképpen történhetik. Vagy a szokásos diplomaiati uton, vagy a herceg-primás útján. A jelen esetben én az *utobbit helyesebbnek vélném. Csak ha ő Szentisége a kérdésnek kívánt módon való elintézéséhez elvileg hozzájárult, lehetne a forma szerint való elintézt diplomaiati uton eszközölni.*

Az elvi kérdésnek az illető és érdekelt püspökökkel és metropolitáikkal való letárgyalása és Róma beleegyezésének kieszközlése⁷² után következnek a szentkönyveknek magyarra fordítása, a fordításnak Róma által való felülvizsgálata és jóváhagyása. A fordítás és az új könyvek nyomtatásának költségeit véleményem szerint a vallásalapnak kellene fődőznie.

Csak mikor mindezen részletek tisztázva, elintézve és bevégezve vannak, lenne kieszközlendő Ő császári és apostoli királyi Felségének legfelsőbb elhatározása és egyben a pápai bulla a már említett diplomaiati uton.

Ezekben van szerencsém véleményes jelentésemet a legmélyebb tisztelettel előterjesztem. Fő sulyt arra fektettem, hogy a püspökség felállítása ellen felhozott érveket gyengítsem és az érdemleges tárgyalások megkezdését az által is némileg előkészítsem, hogy a kívánt eredmény elérésének lehetőségét bizonyítottam. Az eljárás módját, a további intézkedések és megfontolások tárgyait csak röviden vázoltam, mert szerintem amaz volt a fő dolog és ha sikerült volna csakugyan gyengítenem az ellenérveket és Nagyméltóságod a kérdés további tárgyalását elrendelni méltóztatnék a legnagyobb ké[s]széggel és örömmel fognám erre vonatkozó parancsait teljesíteni.

Ivánkovich János

---

72 Feketével megjelölve.

68. Vaszary Kolos hercegprímás levélfogalmazványa Eötvös Loránd vallás- és közoktatási miniszterhez a magyar görögkatolikus püspökség felállítása tárgyában

Esztergom, 1894. augusztus 9.

EPL Vaszary Cat Dc. Hajdúdorog, 4315/1894.

Nagyméltóságú Báró Eötvös Loránd vall. és közokt. m. kir. miniszter urnak

Excellentiádnak nagyméltóságú elődje kegyes volt a ./- alatt tiszteletteljesen csatolt „Jelentést a hajdúdoroghi magyar nyelvű gör. szert. kath. püspökség felállítása tárgyában”⁷³ velem magánúton közölni, hogy róla tudomást szerezzek és véleményt mondjak.

Maga a bizalmi mód, mely szerint a jelentés hozzám jutott, a magas átnyújtó ama kívánságát, hogy a jelentés tárgyához érdemlegesen bírálva szóljak, kizárni és csak oly nemű véleménymondást látszik óhajtani, mely bizalmasan szóljon és ne a már sokszor és alaposan meghányt tárgyból, hanem az idő és alkalom viszonyaiból származott legyen.

Ezen az alapon nyilatkozom Excellentiád előtt, midőn a hazáért aggódó lelkem nyíltságával kérem, ne méltóztassék ez ügyet ez idő szerint nyilvános diskussió tárgyává tenni.

Azt hiszem, bővében vagyunk már úgyis a nemzetiségi izgalmaknak és separatisztikus törekvéseknek; a vallásfelekezetek féltékenykedése és irigykedése is eléggé ébren van tartva; nekünk katolikusoknak van okunk a magas kormány iránt egyházpolitikája miatt bizalmatlankodnunk; velünk együtt a római Szentszék is idegesen érzékeny a magyar kormány valláspolitikai érintésére. Ily körülmények között Excellentiád bölcsessége mérlegelje: időszerű volna-e egy oly kérdést felvetni, melynek tárgyalása a nemzetiségi féltékenykedést izgatni, a különnyelvű liturgia szerint való kiválásra buzdítani, a vallásfelekezetek kölcsönös irigykedését fejleszteni, és ezáltal a nemzeti együttérzést lazítani⁷⁴ alkalmas!?

Különben fogadja stb.

69. Danilovics János hajdúdorogi külhelynök nekrológja a Kárpáti Lapokban

Ungvár, 1895. október 27.

Kárpáti Lapok, 1895/25. szám, 2.

Danilovics János, 1836–1895

„Sirnom kell és zokognom.” E bánatos dallamu és szövegü egyházi gyászénekünk hangzott fel a hajdudoroghi g. kath. templom ivezete alatt e hó 24-ik napján, a midőn is a munkácsi egyházmegye egyik jelesének: Danilovics János, hajdu-dorogi püspöki külhelynök és apát-kanonoknak nyilvánította a végtisztesség

⁷³ Lásd: 67. számú dokumentum.

⁷⁴ A fogalmazványban áthúzva és nehezen olvashatóan a levéltervezet így folytatódik: *...amelynek megoldás pedig nagyon is problematikus, nem csak azért, mert a római Szentszék az ily nyelv szerinti liturgikus kiülmváltást fontos fegyelmi okokból ellenzi, hanem azért is, mert éppen a magyar kir. kormánynyal szemben kénytelen a legnagyobb óvatosságot kifejteni. Nyíltságom jelzi azon kíváló tiszteletet, melylyel Excellentiád iránt viseltetem.*

gyászos actusát az egyház, a hitközség és a közönség. Egy világító fáklya aludt el, mely mialatt másoknak használt fényével, önmagát emészté el. A munkácsi káptalan legidősebb tagja a történeté már. Megérett a gyümölcs, lehullott a fájáról: ez a természet rendje és mégis fáj nekünk, hogy a megingathatatlan törvény rideg szigorát ez esetben is észlelnünk kellett. A családfő, a családtag, a rokon, a barát elhunytát megsiratja, gyászolja a baráti, a rokonikör: a közélet, a nyilvánosság emberét méltatni, a mi kötelességünk.

Munkás élete

Danilovics János neve egy eszmével, egy irányzattal van szoros összefüggésben, a melynek ő mindvégig fáradhatatlan, lelkes munkása és képviselője volt, Magyarország gör. szert. kath. polgárainak ezrei régóta táplálnak egy religiosus, hő óhajt keblökben, azt, hogy a magyar gör. katolikus anyanyelvén: az édes haza nyelvén fejezhesse ki kérelmét, óhaját, baját, szenvedéseit a mindenek Urának. Eme óhajuk teljesedését akarta előmozdítani önfeláldozó tevékenységével a megboldogult, a munkácsi egyházmegyének e kiváló képzettségű és buzgalmu tagja. Köztudomásu dolog, mily anyagi áldozatokat hozott e férfiu ama eszme oltárára, melynek megvalósítását hitéleti, nemzeti szempontok és érdekek oly kívánatossá teszik. Oly odaadással csüngött a magyarnyelvű rítus kérdése, hogy e magasztos cél valóságos szenvedélylyé lett nála, szenvedélylyé, mely testet és lelket emésztett egyaránt.

Irodalmi működése

És munkálkodása nem volt meddő; ernyedetlen munkásságának eredményét fennen hirdetik aranszáju sz. János sz. Bazil liturgiái, a szerkönyv, ima- és énekes könyve, melyeket részint önállóan, részint más erők közreműködése mellett annyi tudással és szerencsével ültetett át a magyar egyházi irodalom kertjébe. És ha eljő az idő, melyre epedve várnak népek ezrei: ha a magyarnyelvű görög szertartásu egyházunkban jogos uton felemeltetik az oltár magaslatára; Danilovics János neve ott fog szerepelni e momentuosus eseménynél, mert hisz az alapvető munkások sorában ő volt a legserényebb. Irodalmi működését kívántuk első sorban méltányolni, mert az önzetlen, közhasznu munkálkodás a „suprema lex”.

Társadalmi élete

A magán- és társadalmi élet szempontjából szintén legkellemesebb emléke fog fennmaradni azoknál, akik a barátságna, az előzékenységnek e repraesentatorával valaha érintkezettek. Nem csak szép, és kellemes benyomásu külsővel áldotta meg Őt az isteni Gondviselés, hanem a társadalomban annyira szükséges élénkséggel; – az ész szikrái az élczek csakugy sziporkáztak nálla, valahányszor a társaságban erre nékie alkalma nyillott. Rossz akarat soha sem képezte tetteinek rugóját.

A közhasznu munkának, a humanismusnak emberétől beszünk bucsut e sorokban, azon óhajunk kíséretében, hogy az eszme, melynek lobogóját az elhunyt oly kitartással lobogtatta, mielőbb teljes diadalra jusson, az utókor pedig legalább egy kegyeletes visszaemlékezéssel viszonzza azon szolgálatokat, amelyeket egy hivatásos egyén magasztos célok érdekében annyi nemes ambícióval teljesített.

Temetése

Danilovics János, apát kanonok, h.-doroghi püspöki külhelynök temetése f. hó 4-én ment véghez a h.-doroghi közönség, az elhunyt rokonainak, ismerőseinek és környékbeli papságnak impozáns részvétele mellett. A papi temetést e hó 23-án d.u. Ujhelyi Andor, h.-doroghi lelkész végezte segédlelkészeivel. A szertartás lefolyása alatt érkezett meg Gebé Viktor, prépost-kanonok, püsp. helynök, ki is 24-én reggel a vikariusi lakban a panachidát vezette, melynek befejeztével a gyászmenet a templomba indult, hol a gyász-szentmisét Ujhelyi Andor helybeli lelkész celebrálta segédlettel. Mise után a temetési szertartás vette kezdetét, melyben résztvettek: Gebé Viktor prépost-kanonokon kívül: Fekete István, szabolcsi főesperes, Miklósy István, s.-a.-ujhelyi alesperes-lelkész, Ujhelyi Andor, h.-doroghi lelkész, Tivadar Elek, nyír-gebei lelkész, Fodor István és Ruttkay Pál segédlelkészek, Dubay István, uj-fehértói ideigl. lelkész. Az evangelium elolvasása után a szószékre lépett Varga László, h.-böszörményi alesperes-lelkész és remek kidolgozású és előadású emlékbeszédet tartott az elhunyt felett. A beszéd mély benyomást gyakorolt a templomot zsufolásig megtöltő hallgatóságra; az elfojtott zokogás halk hangjai voltak a szomorú bizonyítékai annak, hogy a kitűnő szónok eltalálta a szívekhez vezető utat. Koszorút helyeztek a koporsóra: az elhunytak testvérei és a rokonság, Véghseő Miklós, csepei lelkész és neje, a hajdu-doroghi takarékpénztár, melynek Danilovics János elnöke volt, a vármegye és a város. A szertartás befejeztével a városi előljárók a halottas kocsira helyezték a koporsót, mely mellett a városi tűzoltóság vont cordont, fáklyákkal kezükben. A hömpölygő néparadat a sirkertig kísérte a népszerű főpap tetemeit és felhangzott a legszomorubb zene: a sirgöröngyök tompa dübögése.

Legyen emléke örök s nyugalma boldog!

70. Lónyay Sándor Bereg vármegyei főispán felterjesztése Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Hajdúdorogi Külhelynökség betöltése ügyében

Beregszász, 1895. november 11.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

3832/1895

31. eln. szám

Nagyméltóságú M. kir. Minister Elnök Úr!

Nagyméltóságod tudomással méltóztatik birni arról, hogy a kir. kormány tekintettel a munkácsi püspökség terjedt voltára 1875-ben Hajdu-Dorogon püspöki külhelynökséget rendszeresített.

A külhelynök átruházott joghatósággal vezeti a Hajdu és Szabolcs vármegyék területén lévő magyar ajku gör. cath. egyházak igazgatását.

Ez állás Danilovics János volt külhelynöknek a közelmúltban történt elhalálózásával megüresedett.

Miután ez állás nem pályázat és kérvényezés útján töltetik be, hanem a külhelynököt a kir. kormány előterjesztésére Ő császári és apostoli királyi Felsége nevezi ki: nem lehet közömbös, hogy Nagyméltóságod az iránt előzetesen kellő

tájékoztatást nyerjen, kit méltóztassék jó hajlamaira érdemesíteni s kit kegyeskedjék legfelsőbb helyen javaslatba hozni?

E célzt tartva szem előtt s főispáni jogkörömből folyólag meritem a bátorságot, hogy Nagyméltóságod magas figyelmének a Dudits Endre egyházkerületi esperes és beregszászi gör. cath. lelkészre leendő kegyes irányítását mély tisztelettel kérjem.

Nevezett esperes kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonságainál fogva [tanulmányi] pályájának befejezése után mint püspöki titkár nyert az ungvári aulában alkalmazást, a hol igazgatási képességeinek számos jeleit adva a püspök teljes megalégedését érdemelte ki s fiatal kora daczára arra érdemesítettett, hogy részére a beregszászi javadalom adományoztatván, az egyházkerület esperesévé neveztetett ki.

Dudits Endre e minőségében működén a vármegye székhelyén alkalmam van magatartását huzamos idő óta figyelemmel kísérni.

Örömmel jelenthetem, hogy Dudits Endre népének nemcsak a lelkiekben hű pásztora; de legjelesebb példaadója a loyális hűség ápolásában s a legkitűnőbb hazafiai erények gyakorlásában is. Nagy erélylyel fejleszti a felekezet tanügyét s azt a kor szín-vonalára emelte kerületében; lelkes hive azon irányzatnak, mely a szertartási nyelvet magyarrá tenni törekszik, templomában magyar nyelven tartja egyházi szónoklatait s a magyar nyelvnek hivei körében való terjesztése körül örvendetes eredményeket mütathat fel. Az e megyebeli gör. cath. clérus egyetlen tagja, ki a vármegyei közművelődési és magyarnyelv terjesztő egyesületbe mint alapító belépett; önérzetesen szerény fellépése rokonszenvet, szívélyes modora szeretetet s kifogástalan társadalmi magatartása közbecsülést biztosítottak részére.

Élénk részt vesz a közügyek intézésében, készségesen támogat emberbaráti inteniókat s nemcsak távol áll az előnyökkel kecsegtető néppárti mozgalmaktól; de rendületlen hive a szabadelvű pártnak s politcái tekintetben való megbizhatósága minden kifogáson felül áll.

Midőn meggyőződésen alapuló nézetnyilvánításaimat Nagyméltóságod kegyes tudomására hozni bátorkodom, mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat: kegyeskednék Dudits Endre beregszászi esperest a hajdu-dorogi külhelynöki állásra a legmagasabb Trón előtt javaslatba hozni.

Végül kötelességemnek tartom tiszteletteljesen megjegyezni, hogy Dudits Endrének ugy megjelenése, mint művelt modora a legkedvezőbb benyomást keltik s e részben is teljesen hivatott ez állás betöltésére.

Kérem ennélfogva Excellenciádat arra is, hogy végleges határozat előtt kegyeskednék Dudits Endrének a tisztelgésre alkalmat adni, meg lévén arról győződve, hogy a legjobb benyomást fogja ébreszteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Beregszász 1895 November hó 11.

Lónyay
főispán

71. A Kárpáti Lapok vezércikke a Debrecenben végzett magyar nyelvű liturgiáról

Ungvár, 1895. november 24.
Kárpáti Lapok, 1895/29. szám, 2.

A legméltóbb áldozat

Ott, az emberi szív mélyén, a hová csak a kifürkészhetetlen és mindentudó Isten lát bele, van egy lángoló érzés, egy hő vágyakozás, melyet kioltani nem lehet s a mely önkénytelenül, ellenállhatatlanul arra készíti a tiszta lelkű embert, hogy egész bensőséggel ahoz emelkedjék föl gondolatával és szózatával, aki, mint e világ ura és a mindenség teremtője, egyedül képes az embert teljesen megérteni és boldoggá tenni.

Ez az érzés a hit, a vallásosság, melyről azt mondja a költő, hogy nincs a világon szebb, fönségesebb és boldogítóbb, mint a vallásosság, mert ez Isten és az emberi lélek közt kölcsönös viszonyt alapít, Isten mindig lejjebb száll ahhoz s élet száll a teremtőből a teremtményre, amely mindig fölebb emelkedik, hogy az örök életforrásból életet merítsen; a religió azon hid, mely az örökkévalóságba vezet, ahol Isten és ember egymással találkoznak; az ember átmegy, Isten átjő; a teremtmény kér, Isten ad; a földi magasra emelkedik, az égi földre bocsátkozik; ezért van, hogy a religió az embernek egész életében át állandó kísérője s azon mély alap, melyen egész bensője emelkedik, épül; a legmélyebb gondolatok, a leghatályosabb érzelmek, mindig vallásos érzelmek voltak.

Aki ezt az érzést ápolja, erősíti, terjeszti vagy annak megszilárdításához bármiképen hozzájárul, az Isten és ember előtt egyaránt érdemeket szerez magának, az a legkedvesebb áldozatot mutatja be az Egek urának.

És lehet-e a vallásos érzést jobban és méltóbban kifejezésre juttatni és az emberi szívekbe beültetni, mint az imádság által, hiszen az ima a léleknek Istenhez való fölemelkedése; ami az élő emberben a szív, az a szívnek az ima; ami a fáradtnak a nyugalom, a szomorkodónak az öröm, a szükölködőnek az arany, a betegnek az egészség, a katonának a fegyver, az életnek a vér és a lélekezés; az a szomorú léleknek az ima – ami a nap az égen, a keresztény embernek az ima!

De van egy dolog, egy egyszerű feltétel, ami az ember imáját még hathatósabbá, a vallásos érzés kiadását bensőségtelesebbé teszi: és ez nem egyéb, mintha az értelemmel felruházott ember a maga imáját nem egy előtte talán teljesen idegen nyelven, hanem a saját édes anyanyelvén küldheti a Magasságbelihez, mert akkor lelke legtitkosabb sugallatait, főkelt érzelmeinek legnemesebb virágait is áldozatként hozhatja a mennyei oltár számolyára, öntudatos lelkének feltétlen odaadással és az általa elmondott imádság valódi ismeretével imádkozhatik, amint azt már szent Pál apostol is lelkünkre kötötte e szavaival; inkább keveset imádkozzatok, de értelmesen, mint végtelenül sokat érthetetlenül.

Debrecenből vettük a tudósítást, hogy ott e hó 7-ik napján fényes magyar nyelvű isteni tisztelet volt a görög katolikus rítus szerint, melyen az ájtatos hívek és különösen az intelligens osztály tagjai nagy számmal voltak jelen, amint azt lapunk múlt számában a rendes levelező részletesen közölte.

Nem lehet elmondani, hogy mily igazi lelki örömmel tölt el bennünket annak a hire, hogy ősi hitvallásunk a tulnyomóan reformált vallásuk által lakott hatalmas magyar városban ily szépen és az ott élő hitsorsosaink anyanyelvén lett bemutatva, lélekemelő szertartásaink ily módon kifejezésre juttatva s hogy vallásunk ez által a tősgyökeres magyar városban is hódításokat tett.

Örömünket és e fölött érzett meglegedésünket csak fokozza az a nem kevésbé kedvező körülmény, hogy hiveink ott rendes hitközségi szervezetet alakítanak s e végből megkeresték a városi előljáróságot, hogy a g.k. hivek számának összeírását nekik megengedje s ők ennek alapján legközelebb alakuló közgyűlést tartanak és a további lépéseket meg fogják tenni.

A munkácsi ősi egyházmegye, a melynek joghatósága nyolc vármegye határait kiterjed, már hagyományos multjánál fogva is hivatva van a hívők százezreinek hitélete s a hitvallás terjesztése, erősítése, és fölvirágoztatása tekintetében kettőztetett tevékenységet és éber ellenőrzését kifejtteni.

S ha e téren teljesített munkája közben oly örvendetes jelenségekkel találkozunk, mint a debreceni, amely azt bizonyítja, hogy lelkészeink, és a gondviselésükre bízott hivek mindjokban igyekeznek az ősi hitet és szent szertartásainkat előmozdítani és ápolni, akkor az nagy lelki megnyugvásunkra és meglegedésünkre szolgálhat és ismét fölemelheti a mai nehéz viszonyok által elcsüggesztett öntudatunkat.

Van azonban e jelenségben még valami más is, ami figyelmünket megragadja, egy magasztos eszme utáni élénk sóvárgás, amely mindjokban kifermálódik s magyar ajku hiveink legfőbb célját képezi, t.i. az édes anyanyelven tartható isteni tisztelet, a magyar nyelvű rítus kérdésének végleges rendezése, mely által sok ezer ember vallási és hazafiai érdekei nyernék el az oly rég óhajtott kedvező megoldást.

Hiszzen a hit és honszeretet ugyanegy forrásból ered s habár az Isten csak egy szívet adott az embernek, de abban e két érzés igen szépen elfér egymás mellett és lehet-e fönségesebbet képzelni, mint e kettőnek egybeolvadását? Vallás és hazaszeretet a szívben, ima az ajkon, kell-e ennél méltóbb áldozat az Isten előtt?

Az a nép szerencsés, amelyiktől e kettő soha el nem vétetik és az a legbölcsebb kormányzat, amely e két érzés épségben tartására mindent elkövet; mert valamint kietlen és pusztá a hitetlen ember lelke, örömtelen az élete; akként az, a kinek szívében a haza nem él, az számüzöttnek tekintheti magát mindenhol, annak a lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt.

Azért tehát a magyar ajku hiveink jogos aspirációi mindenkor helyesléssel találkozhatnak s többek közt a magyar isteni tisztelet ügyének végleges rendezése csak egy régóta fennálló helyzetnek lenne formászerű megoldása, melynek során az e részben táplált összes méltányos kívánalmak kielégítettének.

Addig is tiszteletreméltónak és örvendetesnek mondjuk ottani hitsorsosaink törekvését, melylyel e célok elérése felé haladnak s erre nézve oly határozott lépéseket tesznek, mint a debreceni hitközségi mozgalom. Isten szent kegyelmét kérjük buzgó igyekezetükre, melyet bizonyára a minden szép és jó iránt nemes lelkülettel és odaadással viseltető főpásztorunk is élénk figyelemmel és atyai jóindulattal kísér.

72. Bánffy Dezső miniszterelnök átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában

Budapest, 1895. november 29.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

3832/1895

Vallásügyi miniszter stb.

Arról értesültem,⁷⁵ hogy a munkácsi püspöki megyében, Hajdu Dorogh székhelylyel rendszeresített püspöki külhelynöki állás jelenleg üresedésben van.

Igen lekötelezne (Nmod), ha engem arra nézve alkalmilag tájékoztatni méltóztatnék, történtek-e már ezen állás betöltésére nézve lépések, s mik erre nézve Nagyméltóságodnak tervei? Fogadja stb.

Bpest nov 29

K XII/1 1895

73. Lónyay Sándor Bereg vármegyei főispán felterjesztése Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában

Beregszász, 1896. január 6.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

3/96. 1 eln. szám.

Nagyméltóságú m. kir. Minister Elnök Ur!

Vallás és Közoktatásügyi m. kir. Minister Ur Ő Nagyméltóságához intézett felterjesztésem másolatát tiszteletteljesen bemutatom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Beregszász, 1896 január hó 6.

Lónyay főispán

73a. Lónyay Sándor Bereg vármegyei főispán Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett felterjesztésének másolata

Beregszász, 1896. január 6.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

3/96. Másolat. 1. eln. szám.

Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi m. kir. Minister Ur!

Azon tudatban, hogy Nagyméltóságod sulyt méltóztatik fektetni arra, mi szerint az általa képviselt kormányzati ágazatban működő egyének magatartása felől megbízható jelentéseket nyerjen, tiszteletteljesen bátorkodom bemutatni Minister Elnök ur Ő Nagyméltóságához mult hó 31-én 38 eln. szám alatt intézett felterjesztésem másolatát s kérem Nagyméltóságodat, hogy annak a Firczák Gyula püspökre vonatkozó részét magas figyelmére méltatni kegyeskednék.

⁷⁵ Lásd: .70 számú dokumentum.

Mély tisztelettel hozom továbbá Nagyméltóságod emlékezetébe hogy bátor voltam szóbeli jelentést tenni Nagyméltóságodnak Firczák Gyula püspök azon magatartásáról, melyet az ezredéves ünnepek alkalmából létesíteni tervezett állami iskolákkal szemben tanusít s a mely szerint a támogatást megtagadja még oly helyen is a hol iskola egyáltalán nincs.

A püspök erre vonatkozó 6844 számú átiratát nemcsak a közigazgatási bizottságnak küldte meg, hanem nyomtatott körlevélben s egész terjedelmében közölte azt egyházmegyéje papságával is minden commentár nélkül ugyan, de elég világos célzattal arra, hogy a clerus a püspök gondolkozás módját megösmerve mindenütt ellenszegüléssel gátolja az állami iskolák felállítását. Ez átiratot a közigazgatási bizottság januar 9-iki ülése fogja tárgyalni és én sietni fogok ugy az átiratot, mint az arra adandó s a püspök érveit halomra döntő választ Nagyméltóságodnak bemutatni.

Végül kegyes tudomására hozom Nagyméltóságodnak, hogy naponként alkalmam van meggyőződést szerezni a püspöknek kétszínű, megbizhatatlan sőt hazafiatlan eljárásáról.

Mostanában ugyanis Buzáth Ferencz beregszászi gyógyszerész s a néppárt itteni elnöke és képviselőjelöltje mindennap számos, másolatban csatolt aláírási ívet küld szét és miután a papság a mellékelt 38 eln. számú jelentésben reproducált püspöki nyilatkozatnak tudomására jutott s ennek folytán Buzáth Ferenczet a püspök bizalmasának és képviselőjelöltjének tartja, aláírja az íveket s gyűjti az aláírásokat. Meg kell említenem, hogy sokan a papok közül figyelemmel a hajdudorogi püspöki külhelynökség betöltésére s a Dudits Endre beregszászi esperes jelöltségére is nagy befolyására egyelőre tartózkodnak az aláírástól. E körülményt a clerus próbakönek tartja a tekintetben, hogy mennyire akarja és tudja esetleg Firczák Gyula püspök intentioival szemben is a királyi kormány pártfogolni és jutalmazni Dudits Endre személyében azt, a ki hive a liberalizmusnak s a kinek működésétől a papság is a legüdvösebb eredményeket reményli.

Részemről a leghatározottabban állíthatom, hogy a Dudits Endre jelöltségének érvényesülése kimondhatatlanul előnyös morális értékkel bírna; mert azt a szabadelvű eszmék diadalának jeléül tekintenék azok, kik kételyeik miatt eddig tartózkodtak a néppárti ívek aláírásától, míg ha a püspöknek sikerülne Dudits Endre kinevezését megakadályozni, ugy a papság sietve rohan a püspök karjaiba s a néppárt terrorizáló hatalmába.

Ambár Dudits Endre remélt kinevezése esetében Hajdu-Dorogra tenné át székhelyét, nagy összeköttetéseinél s tekintélyénél fogva befolyása a néppárti elvek terjedésének meggátlása szempontjából itt rendkívül jó hatása lenne s épen ezért, a midőn tiszteletteljesen jelentem, hogy a csatolt 38 elnöki számú felterjesztésemben jelzett legközelebbi ungvári utam alkalmával a püspöktől a néppárti küldöttség desavouálását fogom kérni s ez által őt nyílt fellépésre kényszerítendem, csak ismételten hangsúlyozhatom, hogy nagyon óhajtandó lenne a Dudits Endre még oly időben való kinevezése, mielőtt a királyi kormány s a püspök közötti jó viszony meg nem lazul és a mikor a kinevezést mint Nagyméltóságod akarata feltétlen érvényesülését lehetne a jelenleg még kétségeskedők előtt feltüntetni.

Végül nem habozom kijelenteni, hogy e kérdés kedvezőtlen megoldása s illetőleg annak következei és az a körülmény, ha a püspök e kérdésben is általán

befolyásolható nem lenne, Beregben 3 s Ugocsában 2 kerületben a szabadelvű párt érdekeinek ha nem is teljes elvesztését, mindenesetre veszélyeztetését vonná maga után.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem öszinte nyilvánítását.

Beregszász 1896 január hó 6

Lónyay Sándor sk.

főispán.

**74. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula
vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség
betöltése tárgyában**

Budapest, 1896. január 23.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

11 M. E. res. Z.

K. s. k. Levél a cultusministernek.

rövid úton.

Tiszt. Barátom!

Bereg vmegye főispánja már ismételtlen figyelmeztetett⁷⁶ azon kétszínű szerepre, melyet Firczák Gyula ungvári [sic] rutén püspök a néppárt javára, a szabadelvű párttal szemben játszik. Míg előttünk s a főispánok előtt folyton loyalis magatartást hangoztat: addig a munkácsi néppárt gyűlésének nála titokban megjelent rendezőit legodaadóbb támogatásáról biztosította. Ezt, a beregmegyei Néppárt elnöke most, az ide csatolt fölhívásban, nyilvánosan is tudomásra hozza.

Igen kérek, légy szíves alkalmilag ezt a kétszínű magatartást a püspök előtt szóvá tenni!

A beregmegyei főispán közölte velem továbbá f. hó 6-án 1 eln. sz. a. Hozzád intézett fölterjesztését is, melyben Dudits Endre beregszászi ruthén esperesnek hajdú-dorogi püspöki helynökké való kinevezését politikai okokból, nyomatékosan kéri.

Emlékezetem szerint e kérelem teljesítése kapcsolatban áll ama kérdés eldöntésével, vajjon a vicáriátus betöltésére ki a jogosult, a gyakorlatnak megfelelően a püspök é, mely esetben Dudits kinevezése alig várható? vagy pedig Ő felsége, kinek kinevezésétől közönségesen nemcsak a vicáriusi, hanem még a kanonoki állások betöltése is függ.

Minthogy e kérdést tudomásom szerint most tanulmányoztatod, légy szíves megállapodásodat velem annak idején közölni.

Bp 96 I/13

Csat: a 31/96 res⁷⁷ beadv. melléklete.

K I/14 1896

⁷⁶ Lásd: 73. számú dokumentum.

⁷⁷ A 31/96 res. iratra több helyen is hivatkoznak elő és utóiratként, viszont ebben az iratszómban nem található.

75. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában

Budapest, 1896. január 27.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

19 M. E. res. Z.

Vallás és közoktatásügyi miniszter
Budapesten, 1896 január hó 27én

Tisztelt Barátom!

A munkácsi g. sz. kath. püspökség főhatósága alatt álló h. doroghi külhelynökség ügyére vonatkozólag van szerencsém tudomásodra hozni, hogy a püspök február hó végén fog engem ez ügyben személyesen felkeresni és a kinevezendő egyént illetőleg velem értekezni. Az értekezés eredményét annak idején közölni fogom.

Fogadd kiváló tiszteletem kifejezését, melylyel vagyok
tisztelő hived
Wlassics

76. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség betöltése tárgyában

Budapest, 1896. január 29.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

19 M. E. res. Z.

Magán levél a cultus ministerhez. K. s. k.

T. Barátom!

F. hó 27-én⁷⁸ szíves voltál értesíteni, hogy Firczák munkácsi püspök a jövő hó végén meglátogat, a h. dorogi külhelynökség ügyének megbeszélése végett.

Kérlek légy szíves ez alkalommal vele egyszersmind tudatni azt is: hogy a beregmegyei néppárt szervezése körül tanúsított magatartása a kormány figyelmét távolról sem kerülte el.

Ugyanis velünk szemben pártunk tagjának vallja magát; de midőn a beregmegyei néppárt küldöttsége legutobb titokban megjelent nála és támogatását kérte: a küldöttség előtt oly nyilatkozatokot tett, melyek alapján a küldöttség és a beregmegyei néppárt elnöke Buzáth Ferenc, följosítva érezte magát az ottani néppárt szervezése tárgyában kibocsátott fölhívásában a nyilvánosság előtt is kifejezni: hogy Buzáthnak személyes érintkezés alapján közvetlen tudomása van arról, mikép a néppárt Firczák püspök rokonszenvével dicsekedhetik.

Kérlek ezt a kétes magatartást szó nélkül ne hadd.

Bp 96 I/29

---

78 Lásd: 75. számú dokumentum.

**77. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula
vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyar görögkatolikus
püspökség felállítása tárgyában**

Budapest, 1896. március 9.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

284/1896. Hivatalos előterjesztés.

A dorogi gör. cath. magyar oláh püspökség fölállítása tárgy[ában]. s. k.

A cultus ministerhez!

Értesülesem szerint Dorogon, egy gör. cath. magyar oláh püspökség fölállításának a tervével már Ngod hivatalbeli elődei is foglalkoztak. E tárgyban a cultus ügyek előadója is kidolgozott volna egy emlékiratot, sőt annak idején a püspökség fölállítása iránt az illetékes egyháznagyok is meghallgattak.

Miután a gör. cath. magyar oláh püspökség fölállításának a nemzetiségi politikát is érintő vonatkozásai vannak, részletesen ismerni óhajtanám keletkezésüktől kezdve az e tárgyban folytatott tárgyalásokat, azok jelenlegi állását, a terv megvalósítása ellen fölmerült akadályokat, Ngodnak ez ügyben a további teendőkre, esetleg a fölmerült akadályok leküzdésére vonatkozó bölcs nézeteit.

Tisztelettel fölkérem, legyen szives azokat velem közölni.

Bp 96 III/9

K III/10 1896

Pro memoria: György Endre nézete szerint az 1690-iki bullában biztosítva [van], mikép az unionált g. cath. egyházak Magyarországon saját anyanyelvüket egyházi nyelvül használhatják. Ez engedély alapján használják az oláhok a románt, a rutének az oroszot, s használhatnák a magyar g. cath. a magyart. Ennek kimondására, a bullában foglalt kijelentés folytán, csupán bréve volna szükséges, vagy talán még az sem.

György Endre nézete szerint: elég volna a rituále magyar fordításához a sanctió Rómában kieszközölni; s ha ez meg van, a magyar egyházi nyelv használatának a bullában foglalt stipuláció alapján, nincs akadálya.

**78. Bánffy Dezső miniszterelnök levélfogalmazványa Wlassics Gyula
vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a hajdúdorogi külhelynökség
betöltése tárgyában**

Budapest, 1896. április 1.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

79 M. E. res. Z. s. k. Levél a cultus ministerhez!

Tisztelt Barátom!

Beregmegye főispánja f. évi jan. 6-án 1 eln. sz. a. Hozzád intézett fölterjesztésében⁷⁹ nyomatékosan hangsúlyozta azon fontos okokat, melyek Dudits Endre beregszászi g. cath. esperesnek, dorogi g. cath. vicáriussá leendő előléptetését kívánatosá tennék.

---

⁷⁹ Lásd: 73. számú dokumentum.

A főispán úgy tudom ez ügyben Téged föl is keresett. Nálam szintén volt. Kérelmének úgy látom csakugyan komoly politikai háttere van s ezért előbb említett fölterjesztését szives figyelmedbe ajánlom.

Firczák püspök, a főispán értesülése szerint, Dudics helyett más papot pártfogol s Dudics kinevezését állítván akként igyekeznék meghúsitani, hogy azt a 3000 frot, mely a helynökség céljaira 1873 szept. 20-án ad 3801/73, 25899 sz. a. a vallás alapból engedélyeztetett, egyelőre az egyházmegye számára óhajtaná lekötni. Holott pedig az akkori vallás,- és közoktatásügyi miniszternek a Hajdú Kerülethez intézett leiratából kétségtelenül kitünik, hogy a vallás alapból a kérdéses 3000 Ft csupán a Dorogon fölállítandó vidéki püspöki helynökség számára engedélyeztetett s így egyházmegyei célokra nem fordítható.

Ismételten szives figyelmedbe ajánlom az ügyet, politikai okokból gyors döntéset s bölcs elhatározásodról szives értesitésetet kérem.

Bp 96 IV/1
K IV/2 1896

79. Kováts József képviselő parlamenti interpellációja Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Hajdúdorogon felállítandó görögkatholikus püspökség ügyében (írásos beterjesztés)⁸⁰

Budapest, 1896. május 27.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

10015/1896. 4068. k. sz./1892/97.

Interpelláció

a m. kir. Ministerelnök és vallás és közoktatásügyi Minister Úrhoz, a H. Dorogi gör kath püspökség felállítása tárgyában.

1. Szándékozik-e a kormány valahára H. Dorogon a gör. kath. püspökséget felállítani s tett-e már előterjesztést a koronánál?

2. Van-e tudomása arról, hogy a H. Dorogi gör. kath. választók előtt a kormány nevében oly hírek terjesztettek, hogy ha a kerület a legközelebbi képviselőválasztás alkalmával kormánypárti jelöltet választ, akkor megkapják a püspökséget?

3. Mily eljárást szándékozik követni a népámitókkal szemben.

beadja: Kováts József s. k., képviselő.

80 Az interpelláció hátiratán Dárday Sándor két rövid feljegyzést eszközölt az adandó válasszal kapcsolatban, melyek nem mutatnak egységes álláspontot. Az első változat, melyet utólag kihúztak: *ad 10015/1896. Egyelőre fenntartjuk a vikariátust és lehetőleg támogatni fogjuk a magyar liturgiának használatát, és ha ez egyházi részről nehézségekre ütköznék, akkor kénytelenek leszünk egy magyar gör. kath. püspökséget felállítani.*

Az interpellációra adott választ végül a második feljegyzés értelmében adták meg:

Első sorban a magyar liturgia kérdése rendezendő, ezzel a kormány foglalkozik míg ez nincs rendezve nem lesz további tárgyalásokba semmi sem lehet; különböző tényezők szükségesek ahhoz hogy ez a kérdés rendeztesék. Azután jöhet szóba a püspökség kérdése és ehhez is sok tényező szollhat [sic]. Míg mind ez nincs meg addig előterjesztéseket tenni sem lehet. D[árday]

Válasz IX/5 1896 megadatván ad acta. K IX/5 1896

80. Kováts József képviselő parlamenti interpellációja Bánffy Dezső miniszterelnökhöz: az országgyűlésben elhangzott felszólalás

Budapest, 1896. május 27.

KIADVA: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmincznegyedik kötet.* Budapest, 1896, 137.

Hévizy János jegyző: Kováts József!

Kováts József: T. ház! A görög-katholikusok mindig jó hazafiak voltak. Hazafiságuk nem csupán passzív magatartásban nyilvánult, hanem valahányszor a haza érdeke kívánta, valahányszor a haza veszélyben volt, mindig készek voltak vérüket ontani, sőt életüket áldozni a haza szabadságáért. A történelem mindezekről fényesen tanuskodik. A hajdudoroghi görög-katholikusok és általában a doroghi püspöki vikáriátus alá tartozó görög-katholikusok egyeteme évtizedek óta óhajtja Hajdudorogon a görög-katholikus püspökség felállítását. Meg is ígértetik ez nekik a képviselőválasztások előtt mindig, csak hogy a választás befejezése után az ígélet mindig feledésbe megy ép úgy, mint annyi sok más ígélet. Most, t. ház, ismét a választások előestéjén állunk és bár az országgyűlés feloszolva nincsen, de azért Hajdudorogon a korteskedés lappangó csendességben már is folyamatba tetetett, a mennyiben a kormánypárt kortesei a nép között oly ígéletet terjesztenek, hogy ha a kerület a legközelebbi képviselőválasztás alkalmával kormánypárti jelöltet fog választani: az esetben megkapják a püspökséget. Az ígélet tehát mostan egyenesen feltételhez köttetett.

Eltekintve, t. ház, attól, hogy ily ígéletnek tétele ellenkezik a közerkölcsiséggel, de még a politikai tisztességgel sem egyeztethető az össze, másrészt a hajdudoroghi választók nem vállalhatnak jótállást arra nézve, hogy a hajdunánási kerületben, melynek túlnyomó nagy része köztudomás szerint függetlenségi és 48-as elvű polgárokból áll, kormánypárti képviselőt fognak választani, mindezeknél fogva a következő interpellációt intézem a t. miniszterelnök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz. (Halljuk! Halljuk! a szélső baloldalon. Olvassa):

«Interpelláció a miniszterelnök és a vallás-és közoktatásügyi miniszter urakhoz a hajdudoroghi görög-katholikus püspökség felállítása tárgyában.

1. Szándékozik-e a kormány valahára Hajdudorogon a görög-katholikus püspökséget felállítani s tett-e már előterjesztést a koronának?

2. Van-e tudomása arról, hogy a hajdudoroghi görög-katholikus választók előtt a kormány nevében oly hírek terjesztetnek, hogy ha a kerület a legközelebbi képviselőválasztás alkalmával kormánypárti jelöltet választ: akkor megkapják a püspökséget?

3. Mily eljárást szándékozik követni a népámítókkal szemben?» (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Elnök: Az interpelláció közöltetni fog a miniszterelnök úrral és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral.

**81. A hajdúdorogi hívek távirata a Bánffy Dezső miniszterelnökhöz
Kováts József interpellációja tárgyában**

Hajdúdorog, 1896. május 31.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

10277/1896, ad 10015/1896

Hajdudorog

TÁVIRAT

Nagyméltóságu m. kir. minister elnök urnak

V/31

H. Dorogon mai nap tartott több ezer főnyi népgyűlés kijelenti miszerint Kováts József képviselő urnak a képviselőház folyó [hó] 27-én ülésben⁸¹ tett azon állítása mint ha köztünk a magyar oltári nyelv és a magyar ajku görög katolikus püspökség ügye korteskedés tárgyává tétetnék és eféle kormányparti ígérgetések tétetnének teljesen légből kapott valótlanág magyarságunk és valássságunk [sic] szent ügyének diadalra jutását hazánk és egyházunk érdekében mindenkivel szemben szorgalmazuk követeljük de az felül áll pártkérdéseken soha korteskedés sorában nálunk nem tiportatik ilyen kísérletek ellen ünepélyesen tiltakozunk a népgyűlés nevében Nagy Miklós elnök Farkas Győző jegyző

**82. Dárday Sándor miniszterelnökség II. osztály osztályfőnökének
válaszfogalmazványa Kováts József interpellációjára**

Budapest, 1896. június 1.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

10015/1896

V.

Az utolsó népszámlás alkalmával 1890-ben 180.903 gör. kath. vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Kétségtelenül nagyobb azoknak száma, kik mint a görög szertartás hívei magyarul tudnak, úgy hogy azoknak számát bátran lehet 300.000[-re] tenni.

Ezek nagyobb részt közép Magyarországon laknak Bereg, Borsod, Gömör, Ung, Zemplén megyékben, továbbá Bihar, Hajdu, Máramaros, Szatmár és Ugocsa megyében, de elszórtan még Erdélyben is vannak (14.000).

A gör. kath. egyház szervezete nemzetiségi alapon nyugvó s felette sérelmes, hogy ép a magyar ajku gör. kath. hívek vannak kiszolgáltatva más nemzetiségű egyházi szervezetnek.

Mozgalom indult ennél fogva már 1863-ban aziránt, hogy magyar liturgiával élhessenek, miután az orosz nyelvet nem birják. Folyamodott eziránt H. Dorog város közönsége a munkácsi megyés püspökhöz, ki megígérte hogy a róm. pápa engedélyét ki fogja eszközölni, de mi sem történt.

---

81 Lásd: 80. számú dokumentum.

Ezután már 1866-ban folyamodtak Ő Felségéhez, a primáshoz, a kir. udv. Kancelláriához, sőt később a képviselőházhoz is, egy magyar gör. kath. püspökség felállítására és 1868-ban egyetemes országos ülésre gyűltek össze a magyar ajku gör. katolikusok ez ügynek előmozdítására.

Az eredmény mely ez ügyben eddig elérhető volt abban áll, hogy 1873-ban H. Dorogon egy püspöki vikáriátus állított fel, a melyről Trefort Agost vallásügyi minister a Hajdu kerületet következő leiratban⁸² értesíté:

Ad 3081/873. 25899 sz.

Ő csász. és ap. kir. felsége f. hó 17-én kelt legf. határozvánnyal egy a magyarajkú görög szertartású katolikusok részére Hajdu-Dorogon fölállítandó vidéki püspöki helynökség céljaira a vallásalapból 3000 frtot legk. engedélyezni méltóztatott. Miről a kerület közönségét, további intézkedés végett ezennel értesitem.

Budapest 1873 szept. hó 20.

Ezen vikariatus azonban nem terjed ki az összes magyar ajku görög katolikusokra, hanem csak a munkácsi egyházmegyei 33 egyház községre. Az összes magyarajkú görög katolikusok érdeke tehát ezzel oltalmazva nincs és tovább folynak az agitációk egy magy. gör. kath. püspökség felállítására. Ennek szüksége nem is vonható kétségbe főleg a papi és kántori képzés szempontjából; mert a létező nemzetiségi püspökségek képezdéibe csak olyanok vehetők fel, kik az illető oláh, ruthen (orosz) vagy horvát nyelvet birják s így ép a magyarok számára nem képezhetnek lelkészek s kántorok; hanem magyar ajku községekbe is oly papok s kántorok jönnek kik alig tudnak magyarul és a felekezeti iskolákban természetesen lehetőségig elszorítják a magyarságot.

Tényleg ugyan be van hozva már a magyar nyelvű isteni tisztelet H. Dorogban s néhány községben; de ez csak türt állapot, míg péld. Makón a n-váradí gör. egyesült püspök betöltötte a magyar nyelvű isteni tiszteletet, noha ott nem tudnak oláhu és a kebelbeli ügyiratokból kivehető, hogy a munkácsi püspök a h. dorogi vikariatus céljaira rendelt 3000 frtot is az egyházmegye számára óhajtaná lekötöni s ezért jelenleg még azon vikariatusnak betöltése is tárgyalás alatt áll.

Gyökeres orvoslást és illetve megoldást a kérdés csak egy magyar görög kath. püspökség felállításával nyerhet, ez azonban egyuttal pénzügyi kérdés. Ő Felsége jogaihoz tartozik ugyan új püspökségek felállítása, de honnan venni a dotatiót? A megosztás is alig lehetséges, mert ép a gör. kath. püspökségek szegények. Egy görög kath. érsekség vagy is metropolia felállításával talán elérhető lenne hogy a létező gör. kath. püspökségek hozzájárulnának egy új püspökség felállításához, mely magyar görög kath. püspökség lenne, de így is kielégítő állami dotatiórol kellene gondoskodni.

Ettől azonban eltekintve kormányilag is kieszközölhető, hogy a már létesített püspöki vikáriátus utján a liturgiának magyar nyelvre fordítása szorgalmaztassék, a nyomtatási költség aránylag nem nagy áldozatot igényel és talán a Szt. István vagy

---

82 Lásd: 48. számú dokumentum.

Szt. László társaság útján is előmozditható lenne. Ezzel nagy lendületet nyerne a magyar nemzeti ügy a görög kath. felekezet kebelében.

Tényleg úgy is be lévén már hozva a magyar isteni tisztelet, ezt csak támogatni kell, a nélkül hogy szükséges lenne a pápai engedély kieszközlése és csak ha nehézség emeltetnék ezen oldalról, azon retorsióval kell fenyegetni hogy rögtön inicziáltatik egy külön magyar görög kath. püspökség felállítása. A magyar isteni tisztelet propagálásával a kérdés idővel sokkal könnyebben lesz megoldható s addig is a magyar ajku hivek részéről kevesebb ok lesz a türelmetlen sürgetésre.

Bpest 1896 jun. 1én

Dárday

83. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a magyar görögkatolikus püspökség felállítása és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében

Hajdúdorog, 1896. június 10.

DAZO fond 151. opisz 17. nr. 669. Másolat

KIADVA: PETRUS JENŐ: *A magyarság önvédelme a keleti rítusu egyház idegen nyelveinek behatásító hatása ellen*, Debrecen 1897, 131–134.

Nagyméltóságu Miniszterelnök Ur!

Midőn szeretett magyar hazánk ezredéves fennállásának szent és magasztos ünnepét üljük, lehetetlenségnek tartjuk azt, hogy minden igaz magyar hazafit a lelkesedés legnagyobb örömezzete ne fogjon el akkor, midőn ezen nagy ünnepet megérnie az isteni gondviselés által részére megengedetett.

De mikor az egész nemzet örül annak a nagy nemzeti ünnepnek, hogy szeretett hazánk ezredéves alkotását mutathatjuk be nemcsak magunknak, hanem az egész művelt világnak, s a mikor felemelt fővel és az örömtől dagadó kebellet hirdetjük magyar nemzetiségünket, s a mikor bemutatathatjuk az egész világnak azt, hogy vallási tekintetben is az európai művelt nagy államok közzé nemcsak hogy felemelkedtünk, hanem ott is az elsők között vagyunk s lenni akarunk mindig: akkor bennünket, magyarajku görögkatolikusokat, mégis valami fájdalmas érzet fog el. Mert mi, kik hazánknak oly hü és igaz magyar fiai vagyunk, kik hazánk után ősi görögkatolikus vallásunknak is tántorithatatlan, hitbuzgó hivei lévén, nem részesülünk abban a szerencsében, hogy vallásunk alapelveinek, dogmáinak megfelelőleg szeretett magyar anyanyelvünkön végezhessek törvényesen istentiszteletünket: nincs megadva az, hogy anyanyelvünkön mondhassunk hálát a magyarok Istenének s kérhessük szentmiséink alatt a mindenható Isten atyai áldását szeretett hazánkra, királyunkra és nemzetünkre!

Nagyméltóságu Miniszterelnök Ur! Kegyelmes Urunk! Majdnem egy százada már annak, hogy mi, magyar görög-katolikusok küzdünk, szenvedünk, kérünk, könyörgünk azért, hogy megadassék nekünk csak, a mi megadatott minden vallásfelekezetnek, melyeknek dogmái nem tiltják, tudniillik: hogy anyanyelvünkön tarthassuk istentiszteletünket.

És mégis, eddig nem érhattük el, hogy egyházunk oltárára a magyar nyelv törvényesen reáhelyeztessék. Nekünk, mint a kereszténység első korszakában,

csaknem lopva szabad Istenünket nyelvünkön imádni! Minden perczen rebegnünk kell attól, hogy megfosztatunk amaz édes érzettől, miszerint anyanyelvünkön fohászokdjunk Istenünkhöz. Papjainkat csak a nagy hazaszeretet bátorítja arra, hogy a templomban a nép nyelvén mondja el miséjét, imáját. Mert míg egyrésztől hazafi, másrésztől azonban egyházi dogmájának felkent, esküdt szolgálja is, így és így a hazafi a vallási kötelességgel örökös harcban áll.

Kegyelmes Urunk! És most, midőn ezeréves ünnepünket üljük, midőn át van hatva mindenki a nagy örömtől, a hazaszeretetet szent lángja ég minden kebelben, s országunk kormányán oly nagy hazafi és vaserejű férfi ül, mint Excellentiád, eljöttünk, s az írás szavait felhasználva: zörgesetek és megnyittatik, kérjetelek és megadattatik; zörgetünk és kérünk. Kérjük Excellentiádat, hogy ezen szent és hazafias kérésünket meghallgatva, a több mint 200.000 magyar görög-katolikus hívők részére Hajdu-Dorogon, a magyarajku görögkatolikus püspökséget azonnal felállítatani s az oltárra a magarynyelvet törvényesen reáhelyeztetni kegyeskedjék.

A midőn ezen jogos kérésünkkel háborgatjuk, Excellentiád oly nagymérben elfoglalt s a haza boldogítására irányuló törekvésekkel és eszmékkel terhelt drága idejét, egyuttal engedje meg Excellentiád nekünk azt, hogy azon reményünknek adjunk kifejezést, hogy a mi kérésünk most már nem elodáztatni hanem, szeretett magyar hazánk s annak számos görög-katolikus hívői érdekében legazonnal teljesítettni fog.

Itt megjegyezni kívánjuk, hogy szerintünk a püspökség felállítását ma már mi sem akadályozza, mert a liturgiák, mint azt, az itt három darabban csatolt szent könyvek igazolják, magyar nyelvre teljesen le vannak fordítva, s ugy nálunk, mint több magyar községek egyházaiban ezek szerint végeztetnek, a szent misék és más egyházi szertartások. Városunkban van 7370 görög-katolikus hívő s igen szép székesegyháznak is alkalmas templom, szép és csekély áldozattal átalakítható püspöki palota s ehhez 67 kat. hold terjedelmű tagos földbirtok.

Nincs tehát más akadály mint az, hogy a püspöknek állásához méltó javadalom, valamint a káptalan tagjainak javadalmazásáról való gondoskodás. De azt hisszük, hogy ezen akadály a legkönnyebben elhárítható. Mert anélkül, hogy bármely püspökség megfosztatnék javadalmazásának legcsekélyebb részétől is, a magas királyi kormánynak módjában van ezen akadályokat azzonnal elhárítani. Mert ott van a vallásalap, s azt hisszük, ha ahhoz van joguk az orosz, oláh s más nemzeti katolikusoknak, akkor talán van jogunk a magyarajku görög-katolikusoknak is. S ha eddig tudták az idegen nemzetiségű és nyelvű katolikus püspökség és káptalanok javadalmazását ez alpból eszközölni, akkor nem kétkedünk, hogy Excellentiád vezetése alatti magas kormány fogja tudni, a magyar görög-katolikus püspökség javadalmazását is ezen alpból előállítani.

Midőn tehát a fentiekben bátorkodtunk alázatos és hazafias kérelmünket előadni: azon biztató reményben ringatjuk magunkat, hogy végrevalahára, igazságos, szent és a hazafias kérésünk meghallgattatván, szeretett Hazánk több mint 200.000 magyarajku görög-katolikus hívői a végveszedelemből megmentetni, s a hazafias működésüknek szent vallásuk égíse alatt sokkal nagyobb és tágasabb tér fog kijelöltetni.

Mély tisztelettel maradtunk Hajdu-Dorogon 1896. évi junius 10-én tartott állandó végrehajtó bizottsági ülésünkből

Farkas Pál sk. elnök,

Farkas Győző sk. jegyző.

84. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata a képviselőházhoz a magyar görögkatolikus püspökség felállítására és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében

Hajdúdorog, 1896. június 10.

DAZO fond 151. opisz 17. nr. 669. Másolat⁸³

Mélyentisztelt Képviselőház!

Hazánkban mintegy kétszázezerre menő magyarajku görög szertartású kath. vallású nép van, kik egyházkormányilag az oláh és orosz püspökök fennhatósága alatt állanak. E magyarajku görög szertartású kath. hitfelekezet nevében emeljük fel mi ismét panaszos szavunkat, kik apáinkkal már egy századon át folytonos és lankadatlan küzdelmet folytatunk, jelen kérvényünkben feltárt sebeink gyógyítása érdekében. Ugyanis: Egyházunk alaptételeivel nemcsak nem ellenkezik, de sőt ezen egyház sarkalatos elve, hogy kebelében minden egyes nemzet saját anyanyelvén imádja Istenét, illetőleg nemzeti egyházzal birjon. Ezen alapelvből kifolyólag úgy a szláv mint a román nemzetiségű hitrokonaink századok óta élvezik is az egyház ezen kedvezményét. Mostohább sors jutott azonban nekünk görög szertartású kath. vallású magyaroknak, kik egyházunk szabványaival ellentétben a nyilvános isteni tiszteletnél édes anyai nyelvünk használatához, fájdalom! törvényesen mai napig sem juthatánk s így mi testestől lelkestől tősgyökeres magyarok azért, mert ősi vallásunkat szeretjük, ahhoz tántoríthatlanul ragaszkodunk, hitelveink ellenére drága anyanyelvünk törvényesen és nyíltan míg ma sem imádhathjuk Istenünket. Mélyentisztelt képviselőház! Régi felismertük mi mostoha helyzetünket és minden alkalmas időt felhasználtunk ügyünk diadalra való juttatása érdekében. Így, nem késtünk már e század elején egyházi főnökeink, püspökeinknél kérelmezni és midőn ezeknek nyilatkozataiból arról győződünk meg, hogy igaz és méltányos kérelmünk teljesítését leginkább akadályozza, hogy nincsenek magyar nyelven irt egyházi könyveink, még az 1843-dik évi országgyűléshez folyamodtunk és esedtünk az iránt, hogy egyházi könyveink szegény anyagi helyzetünk figyelembevételével mellett országos költségen fordíttassanak magyarra és engedjék meg nekünk, hogy Istenünket még az oltárról is anyai magyar nyelvünkön imádhassuk. Ezenkívül 1868 évben Hajdu-Dorogon tartott s a hazai összes görög szertartású kath. magyar hívek képviselőiből alakult és hitsorsosainak ezreinek részvételével támogatott nagygyűlésünkben, – legutóbb pedig ezen országos nagygyűlésünk által kiküldött állandó választmányi gyűlésnek 1881 évben hozott határozatából az illetékes helyekre alázatos, okadotolt kérvényeinket nagyszámu küldöttség által betérjeszteni elnem mulasztottuk, esedezvén az iránt, hogy üdvös célunk elérése lendületéből részünkre egy külön önnálló magyarajku püspökség alapításának és a kinevezendő püspök a magyar nyelvnek egyházunkba leendő bevitelére utasíttassék.

83 A felterjesztés Victor Mihályi gyulafehérvár-fogarasi érsek útján latin fordításban eljutott a Szentszékhöz is: ASV AES fasc. 346. fol. 54r–56v. Kiadva: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 623–625.

Mélyentisztelt képviselőház!

Nem csüggedtünk soha, mert ügyünk iránt mindenkor az egész hazában kitünő meleg érdeklődés és lelkesedés mutatkozott s érdekében a haza legnagyobb férfiai által meghatározó dics- és buzdító szónoklatok tartattak és utóbb a haza érdekében nemhogy csökkent volna, hanem az még fokozódott és birtuk a haza összes törvényhatóságainak, a mélyentisztelt honatyáknak, továbbá a közvélemény valódi tolmácsa, a napisajtónak osztatlan tetszését és hathatós támogatását, s kérelmünk nem csak igazságosnak és méltányosnak ismertetett, hanem a haza bölcse, halhatatlan emlékü nagy hazánkfia Deák Ferencz által is nyíltan a nemzet, a haza szent ügyének jelentetett ki. Ily előzmények után nemlehetett kétségünk, hinnünk kellett s mégis, fájdalom! Küzdelmünk még mai napig eredménytelen. Az intéző köröknél ügyünk ugyanis nem részesítettett oly kiváló figyelembe mint azt kétszázézer magyar katolikus lelkinyugalma megérdemelte és annyi hű hazafi nemezetiségi érdekei megkivánták volna. Sok kérésünk és fáradtságunk eddigi jutalma csupán az, hogy majdnem minden hatáskör nélkül Hajdu Dorogon egy püspöki külhelynökség állított fel, melynek felállításával az általunk egyedül és kizárólag óhajtott magyar püspökség kérdése bizonytalan időre ismét elejtetett és a magyar liturgia behozatala ismét és ismét elodáztatott. Pedig mélyentisztelt képviselőház! az egyházunkban jelenleg használt orosz és oláh nyelvű liturgia vallásos buzgóságunk és népünk erkölcsösségének kifejlését teljesen akadályozza, mennyiben a nép a reá erőszakolt idegen liturgiális nyelvből mit sem értvén, nélkülözi azon magasztos tanok és énekek jótékony hatását, mely az embert teremtője körébe emeli. Már pedig ha igaz, hogy az erkölcsiség a polgári erények forrását képezi, ha igaz hogy a vallásosság az erkölcsiség kútfeje és alapja; ugy igaznak kell lenni annak is, hogy a vallásosság fejlesztése a társadalomnak első szüksége, a közkormányzat legfelsőbb hivatása és kötelessége. Mélyentisztelt Képviselőház! A magyar liturgiának behozatalát, miután kellő fordításaink vannak, melyekből három példányt tisztelettel mellékelve van szerencsénk a mélyentisztelt képviselőháznak megtekintés végett bemutatni, semmi sem akadályozza mint az, hogy nincs egy külön önálló magyar püspökünk, ki a magyar nyelvnek az oltárra tételét püspöki hatalmánál fogva hivatalból elrendelné vagy az erre való engedélyt a római szentszéknél kieszközölni kötelességének tartaná. Egy magyar püspökség felállításának kérdése pedig ma már szerintünk kétségtelen, mert ha figyelembe vesszük, hogy különösen oláh hitsorsosaink nemzetiségünk apolása czimén mily eszközöket használnak és ha figyelembe vesszük továbbá, hogy ezen, a magyar nemzetre nézve káros és veszélye áramlat a legmagyarabb vidékeken lakó magyar nyelvű hitsorsosainkra is kiterjeszti átkos hatását és működését s mai napság is mindinkább nagyob tért hódít, nem habozunk, kimondani, hogy egy magyar püspökség felállítása nemzeti érdekekből is elodázhatlan szükséges és így, minden oly törekvés, mely benünket ezen nemes célunk elérésében még most is akadályozna, vagy indokolatlanul gátolna, bűn, sőt több; hazafiatlanság volna. Igaz, jól tudjuk, hogy egy püspökség alapítása nem kevés pénzbe kerül, de ha emlékünkből idézzük, hogy a legközelebbi multban idegen ajku hitsorsosaink lelkiüdvének tekintetéből szükségesnek mutatkozó két püspökség alapításának költségei fedezését a vallásalap megbirta, azt hisszük, megbirandja még a tisztán magyar hitek részére szinte multhatatlanul szükséges egy magyar püspökség javadalmazását

is. – Itt megjegyezni kívánjuk, hogy Hajdu-Dorogon székesegyháznak való elég díszes templom s a város áldozatkészségéből püspöki palotának alkalmas épület készen áll, maradandó terhet csakis a püspök és káptalan évi javadalmazása képezne, melyre azonban a püspöki külhelynök által a vallásalapból eddig élvezett háromezer frt. évi fizetés a püspöki javadalmazáshoz már beszámítható alapul szolgál. Különben is erős hitünk lévén, hogy ott a magyar nyelvnek ünnepélyes elismertetése, annak törvényszerű terjesztése s mindenek felett a magyar fajnak erősítése fő kérdésbe áll anyagi áldozatot a mélyentisztelt képviselőház soronkívül, ily esetekben a legnagyobb áldozatot is meghozni elmaradhatatlan és sürgős kötelességének ismeri. Mélyentisztelt képviselőház! A általunk előadott indokokra támaszkodva egyszerű mint a törvényhozótestületnek a magyar nemzeti nyelv és magyar államiság érdekében kifejtett eddigi erélyes intézkedései által felbátorítva, a mélyentisztelt képviselőházat kérjük; miszerint állandó lelkigyötrelmek közt élő polgártáraink valláserkölcsi és egyszerű mint nemzeties irányu érdekeik hathatós pártfogásába venni és a nagyméltóságú magyar királyi miniszteriumot oda utasítani méltóztassék, hogy a hazai összes magyar ajku görög szertartásu katolikusok részére, Hajdu-Dorogon, mint a görög kath. magyarság góczpontján alapítandó püspöki szék és káptalan iránt Legkegyelmesebb Urunk és apostoli Királyunk Ő felségéhez, mint a magyar kath. egyház legfőbb Kegyrúrához haladéktalanul előterjesztést tegyen. Kijelentjük, hogy mi katolikusok, még pedig magyar katolikusok vagyunk és azok maradni is kívánunk, azért törekvésünk nem pillanatnyi felhevülés eredménye, nem hiu ábránd, nem vallási rajongás vagy újítási szándék, hanem lelkünkben már századok óta kiüríthatatlanul gyökeret vert, szilárd és rendíthetetlen meggyőződésünk kifolyása. Kijelentjük továbbá: hogy mi csak akkor leszünk nyugodtak, ha mindnyájan egy magyar jellegű püspökség főpapi hatósága alatt édes anyai magyar nyelvünknek teljes birtokában leszünk, még az oltáron is és szabadon, nyíltan magyar nyelven imádkhatjuk a magyarok Istenét.

Alázatos folyamodványunk záradékaul szabadjon kifejeznünk, hogy a jelen országgyűlési cyklus eredményeiben gazdag és hazánkra nagyhorderejü munkálkodásának legméltóbb befejezése, ezredéves ünnepünknek pedig legragyogóbb és örökké fénylő csillagát képezné a kérelmezett magyar püspökség felállítása, melyért is ismételten esedezve,

hazafias üdvözet és mély tisztelettel

maradtunk Hajdu-Dorogon az 1868 évben megtartott egyetemes nagygyűlés állandó választmányának

1896 évi június hó 10 én tartott üléséből.

A mélyentisztelt képviselőháznak alázatos szolgálái

Farkas Pál elnök

Farkas Győző jegyző

Fogalmazta Révész Mihály. –

85. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszterhez a magyar görögkatolikus püspökség felállítására és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében

Hajdúdorog, 1896. június 10.

DAZO fond 151. opisz 17. nr. 669. Másolat

Nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatásügyi Minister úr! Kegyelmes urunk!

Lehetetlen, hogy Nagyméltóságod becses, mindenre kiterjedő figyelmét kikerülte volna azon mozgalom, melyet a magyarországi gör. szert. róm. kath. egyház magyar ajku hívei egy magyar ajku gör. szert. róm. kath. püspökség felállítása és a magyar nyelvnek oltári nyelvvé való emelése iránt indítottak, mert hiszen ezen mozgalom nem is új; – Keletkezett még az a mult században, majd kérvényeztünk az említettekért 1863 évben és rendszert öltött, 1868-ban a midőn 52 község 220 világi és 31 egyházi képviselővel tartott gyűlést, hogy egyházunk azon joga mely szerint abban az édes, drága hazánk zengzetes magyar nyelve érvényesüljön, hogy ez az Isten oltárára helyezve mindenki által dicsőíttessék is. Ezen mozgalom ébresztésére bennünket nem az indított, mintha mi a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben tömegesen lakó ruthén nyelvű hitsorsosainkat, magyaroknak és jó magyar hazafiaknak nem tudnók, nem az mintha mi püspökeinket, olyanoknak nem ismernénk, kik a magyar nyelvet iskoláikban habár lassan, de évről-évre terjesztik, nem mintha papjaikat nem hazafias szellemben nevelnék, hanem az, hogy Istenünket, az általunk értett magyar nyelven, az egyház által is szentesített nyelven lélekben imádhassuk, hogy azon könyörögjünk le az áldást édes magyar hazánkra 's Felséges apostoli királyunk felkent fejére, hogy legyen egy püspökünk, kinek papnöveldejében, felügyelete alatt az egyház szolgálói a hívek lelki atyái ne csak magyar nyelven, hanem magyar nyelvű gör. ritusu róm. kath. szertarásban is neveltessenek.

Nagyméltóságú Minister úr!

Mozgalmunknak czélja kettős: egyházi és politikai s ha az elsőt lehetetlennek, az egyház dogmaival, egyházunk szervezetével ellenkezőnek tartanánk, a másodikat, pedig hazánkra, melynek felvirágzását, nagygyá emelését, akarat, és nyelvben való egységét mindenképpen felett óhajtjuk, üdvösnek nem látnánk, úgy azt, sem mint az egyház igaz oda-adó hívei, sem mint igaz hazafiak meg nem indítottuk volna, de mert ezen mozgalmat és óhajunk teljesülését, úgy egyházunkra, a hit élet fejlődésére, mint Hazánkra üdvösnek tartjuk, meg nem indításával, azzal, hogy kérelmünknek érvényt szerezni meg ne kíséreljük, nem mulasztást, hanem önmagunk, utódainak, egyházunk és Hazánk ellen bűnt követtünk volna el. Sokkal ismertebbek Nagyméltóságod előtt egyházunk szervezete, egyházunk fegyelme, az unió, melylyel a róm. kath. egyház kebelébe léptünk mintsem azokat fejtegezzük; tudjuk azt is, hogy Nagyméltóságod mélyen meg van győződve, hogy ima és szerkönyveink, melyek különben már magyar nyelvre lefordítvák és melyeknek példányait itt mellékeljük, a hit egység, a dogmák sérelme nélkül a művelt, magyar nyelvre lefordíthatók, különösen akkor, mikor azok a missionáriusok által az alig ösmert, gramatikával sem bíró keleti nyelvekre is átültetteknek s az egyházban használtatnak; Nagyméltóságod előtt ismeretes, hogy püspökeink a lat. szert.

róm. kath. érseknek suffraganeusai, kik az egyházunkban használt ószláv és oláh nyelveket nem értik. Nem kételkedünk abban, hogy figyelemmel tartják hitéletünket, hogy éber figyelemmel kísérik, hogy szertartásunkban dogma unió ellenes történések vannak-e? de azt bizton tudjuk, hogy míg eddig püspökeinket unió ellenes törekvésekkel még csak nem is gyanúsították, addig felügyeletük megkönnyítve lenne, ha szertartásunkat, imáinkat szentesített általuk értett magyar nyelven végezhetnénk. Politikailag tekintve a kérdést, tudjuk és látjuk hogy testvér-testvér ellen a nemzetiség, a vallási kérdés visz harciba, fájdalom, hogy a tömeg legnagyobb része még sem képes azon fogalmat elsajátítani, hogy előbb volt állampolgár, mint azon vallásu, melynek egyház-kötélékébe felvétellett, fájdalom, hogy a nemzetiségek azon nyelv szerint sorakoznak és sorakoztatnak, mint a minő nyelven szertartásainkat végzik, s még fájdalmasabb, hogy a vallási nyelv absorbeálja a lakosságot, mert hiszen ország, világ előtt tudva van, hogy magyar községek oláhokká lettek, mert őket az oláh szertartás, az oláh nyelv absorbeálta. Kegyelmes Urunk! Mi hajdu- és szabolcsvármegyei magyar ajku gör. szert. róm. katolikusok, kik egy tömegben és más vallásu, de magyar ajkuak közt élünk, nem félünk, hogy akár oláh, akár más nyelvüekké leszünk, hanem féltjük azon magyar ajku hitsorsosainkat, kik oláh, szerb, szláv hitközségek közé bekelten élnek, kik kénytelenek az általuk nem értett nyelven végezni szertartásainkat, kik, míg egyrészt látjuk, hogy a rájuk nézve idegen nyelv az oltáron van, azt hiszik hogy Istent, csak azon nyelven lehet imádni, addig a magyar nyelvet, mert az az Isten házából kiküszöbölve van, megvetettnek látják, azt elfelejteni és az idegen nyelvet, – melyen imádkozhatnak –, felvenni, megtanulni igyekeznek, s ha hazafiságunkból nem is, de nyelvükből kivetkeznek. Nagyméltóságú Minister úr! A politikában semmi áldozat nem nagy, hogy ha a civilizáció csak egy lépéssel is előbbre vitetik, mi kevés áldozatnak látjuk, ha a magyarajku gör. szert. róm. katolikusok egy magyar ajku püspökség felállításával a magyar nyelvnek megtartatnak, de meg vagyunk győződve, hogy nem csak megtartatnak, hanem a magyar nyelv rohamos terjedésnek fog örvendezni. Addig Kegyelmes Urunk, míg szertartásainkat ó szláv és oláh nyelven végezzük, ne várjuk, ne követeljük, hogy püspökeink az oláh, ruthéni nyelvet küszöböljék ki iskoláinkból, mert hiszen nem követeljük, hogy a hívek a szertartás szellemét, a szertartást a pap által mondott imákat ne értsék, hogy közös imáikban ne hívők hanem automatákként szerepeljenek. Kegyelmes Urunk! Régi sebünk orvoslását kérjük, nem idegen nyelv, hanem hazai nyelvünk fényét akarjuk emelni midőn azt az Isten, a királyok királyának házába, az oltárra akarjuk bevinni és emelni és nem hisszük, nem hihetjük, hogy midőn törekvésünk csak az egyház, a haza dicsőségét kívánja emelni, a Felséges apostoli Király hatalmánál jogánál fogva egy magyar ajku gör. szert. róm. kath. püspökséget ne.

Kérjük ezek után Nagyméltóságodat: méltóztassék Ő Felsége, dicsőségesen uralkodó apostoli Királyunk elé egy, az összes magyar ajku gör. szert. róm. kath. püspökségnek Hajdu-Dorogon való felállítására és annak állása, nagykiterjedésű illetékességére való tekintettel dotációja iránt javaslatot tenni s bennünket azzal, hogy kérésünk ez uttal nyomtalanul elenyészni nem fog, kegyesen megnyugtani. Kik egyébiránt maradtunk az összes magyarországi magyar ajku gör. szert. róm. kath. hívek állandó vérehajtó megbízásából. Hajdu-Dorogon 1896. június

Nagyméltóságodnak stb.

86. Az Állandó Végrehajtó Bizottság felirata Vaszary Kolos hercegprímáshoz a magyar görögkatolikus püspökség felállítása és a magyar nyelv liturgikus használata érdekében

Hajdúdorog, 1896. június 10.

DAZO fond 151. opisz 17. nr. 669. Másolat

Főmagasságu és Főtisztelendő Bíbornok Érsek Herczeg Prímás Úr!
Legkegyelmesebb Főlelki Atyánk!

Megvagyunk győződve – miszerint azon magasztos törekvés és küzdelem, t. i. kedves magyar anyanyelvünknek Egyházunkban oltárra való tétele, mely egy század óta lankadatlanul foglalkoztatatta hazafiságáról annyira ismeretes dicső elődeinket – nem kerülte ki Főmagasságod nagyon is éber figyelmét, s így erőssen hisszük és reméljük, hogy bennünket, mint ügybuzgó őselődeink törvényes jogutódjait és örököseit, de különben is Krisztusban igaz hű és engedelmes, s vallásunkért epedő lelki fiait nem fog megvetni azért, mert jogos méltányos és egyházi törvényeink megengedett szabványaihoz mereven ragaszkodunk.

S nem fog megneheztelni, hogy szent ügyünknek valahárai diadalra juthatása céljából még üdülő helyén is felkeresni merészkedünk. Távol van tőlünk a hízélgésnek még csak árnyalata is, de őszintén bevalljuk, hogy Főmagasságod hazafiságának oly fényesen ragyogó csillaga azon vonz erő, mely bennünket oly távolból ide vezérelt, hol szerencsének van személyesen feltárni s egyszersmind írásban is átadni azon sérelmeket – melyek rajtunk minden igaz ok nélkül ejtetnek. Ugyanis – daczára, hogy testestől lelkestől magyarok vagyunk, s noha létszámunk a kétszázezeret meghaladja, még sem részesítettünk idáig azon kedvezményben, hogy részünkre is – mint ahogy az, – az orosz és oláh hitsorsosaink érdekében csak a legközelebbi év tizedek előtt is történt – állítottott volna fel lelki üdvünk – s erkölcsi életünk fejlesztésére egy önálló magyar püspökség, hanem arra vagyunk kárhóztatva, hogy mai napság az orosz és oláh püspökök fenhatósága alatt álljunk s így kivagyunk téve s mintegy szolgáltatta azon szeszélyeinek.

Ezen a bajon kell tehát a nemzetnek segíteni még pedig mielőbb, s ha nem ecseteljük is, bölcsen méltóztatik tudni, mily óriási hátrány háramlik ezen törvény ellenes eseményből reánk – mert csak egy kis nemzet ellenes gondolkozása egyén kerüljön a püspöki székbe – mi hála Istennek a munkácsiban ritkán akad – legott eloroszosítottunk, épp úgy, mint az oláh püspökök alá tartozó magyar hitsorsosaink eloláhosítottak, mert kétségtelen, hogy Istennek különös őrködő Mindenhatósága kellett még ahoz is, hogy mi – kik minden oldalról a református hitfelekezetü polgártársaink túl számával vagyunk körülvéve ősi öröklött imádott szent vallásunkban úgy megmaradhattunk mintahogy önhitség nélkül, de felemelt fővel elmondhatjuk – szerencsések vagyunk mai napig fenn állani: daczára, hogy mindig a muszka melléknévvvel illetetünk.

Helyzetünket csak, az képes felfogni, ki viszonyaink és körülményeinkkel teljesen ismeretes, de azért nem csüggedtünk, hanem tántorithatlan ragaszkodással maradtunk öröklött vallásunk mellett, s nap-nap után, azon törekedtünk, miként tudatnánk Egyházunkban édes anyanyelvünkből valamit bevihetni, s ottan megszilárdítani, s miként tudnánk az általunk egyáltalán nem értett és kedvelt

oros- és oláh nyelveket oltárainkról leszorítani. Istenünk itt is segélyünkre volt; megajándékozott valódi, jó magasztos érzelmű, s magyar érdekekért buzgólkodó lelki főpásztorokból s már dicsően uralkodó emlékezetes királyunk a Mária Terézia idejében boldog emlékű Bacsinszky András munkácsi püspök fő lelkiatyánk belátta elhagyatott, – szánandó, – és kétségbeejtő helyzetünket. Miért is, hogy a bajon némileg enyhítsen és így a veszélyt az egyháztól eltávolítsa, elrendelte a görög szertartású egyházi könyveknek magyarra fordítgatását. Azonban a közbe jött politikai viszonyok nemes irányu törekvését sikerre juttatni meg nem engedték, de azért az elvetett eszme nem enyészett el – hanem az – habár lassan is de folyton élesztgette elő szikráit – míg később aztán a változó viszonyokkal az is lángra kapván, oly táp anyagot talált, honnan már kifojtani s eloltani teljes lehetetlenné vált s dicső emlékű szabadság harczunk után, az abban szintén tevékeny részt vevő boldog emlékű Popovics Bazil munkácsi püspök feledhetetlen egyházi kormánya alatt – mivel belátta azon hátrányokat, melyek magyar híveire, az egyházainkban alkalmazott orosz- és oláh nyelvek használatából háramlottak, s meggyőződván, arról, hogy az említett liturgialis nyelvek magyar hívei lelki épületeire, s szellemi kiképeztetésére és erkölcsi erényei megóvására egyáltalán nem alkalmasak, sőt csak még veszélyt hozhatnak, nehogy tehát ily körülmények előálltával egy előre nem látható kellemetlenségnek engedjen martalékául bennünket, a lelki sötétségből kiségitendő, saját elnöket alatt Ungváron szentszéki üléseket hívott össze, – s tartott, a melyen egyedül az tárgyalatott, hogy a magyar görög katolikus hívők részére az egyházi görög és orosz nyelvű – tartalmu könyvek magyarra minél előbb helyesen és tökéletesen lefordíttassanak, s így a magyar hívők lelki használatára rendelkezés alá juttassanak. Ugyancsak Ő volt azon páratlan hazafi, s valódi lelki főpásztor, ki megengedte, hogy a magyar hívők egyházaiban, az éneklészek magyarul végezzék egyházi ténykedéseiket s a lelkészek pedig az epistola és evangéliumoknak magyarul való végzésére, s a predicationoknak csak is magyarul való hirdetésére lettek utasítva. Ily lendület beálltával aztán akadtak lelkes, – jó hazafi- és tudományos képzettségű lelkészek, kik egész odaadással fáradoztak az egyházi könyveknek magyarra lefordításaival, s míg végre, a soha nem feledő páratlan jellemű Pankovics István munkácsi püspökünk személyesen meggyőződván arról, hogy mily veszélyt hozhat ránk az egyáltalán nem értett, s hozzá soha nem is kedvelt orosz nyelv használása, tehát hogy a keletkezhető bajt elhárítsa, addig fáradozott velünk együtt míg nem sikerült H. Dorogon 1873ik évben, magyar hívői részére egy magyar püspöki helynökséget felállítani. Az óta aztán a magas kormány kegyes hozzájárulásával és segélyével, az egyházi görög szertartású könyvek magyarra le is fordítottak, s a örömeinkre lelki épületeinkre egyházainkba szépen át is vétették, s ottan nagyon is előnyösen használatba vétettek, s már oly tért foglalnak el, hogy, onnani eltávolítása a legnagyobb veszélyt vonná maga után.

Kétségtelen tehát, hogy többé mi sem áll útjában annak, hogy édes magyar anyanyelvünk egyházunk alap elve szerint valahára oltárra emeltessék, s hogy már a magyar nyelv arra elő van készítve, van szerencsénk az egyházainkban isteni tisztelet végzésénél használtatni szokott egyház könyveket magas elbírálása alá juttatni. Meg méltóztatik azokból győződni, hogy Mi anyaszentegyházunkban dogma ellenes tanokat nem hirdetünk, s az nem célunk, hogy öröklött ős

vallásunktól elszakadjunk. Eminentiad főnöksége alól a világért sem óhajtunk elválni, hanem lelki üdvünket továbbra is legfőbb lelki főpásztorosa alatt kívánjuk munkálni, mert erőssen hisszük és valljuk, hogy a katolika egyház kebelén kívül lelki üdvünket sikerrel nem mozdíthatjuk elő.

Főmagasságu Herczeg Primás Úr! Krisztusban legkegyelmesebb Fő lelkiaiyánk!

Távol van tőlünk még a gondolata is annak, mintha kétkednénk a felett, hogy Főmagassága az általunk feltárt eseményekkel ismerős ne volna, s így nem is azért soroltuk azokat fel, hogy ideag való küzdelmeinkről meggyőződést szerezzen, hanem azért, hogy mint hazánkat szerető- s annak érdeke és felvirágoztatásáért élni s halni kész legfőbb lelki Főpásztorunkat bizalom teljesen arra fel, hogy bennünket áldásos atyai pártfogásába venni kegyeskedjék, s méltassék bennünket – mint hű, s tántoríthatlanul ragaszkodó fiait – arra, hogy eljuthassunk a boldogság azon édenébe, hol egyházainkban – annak megengedett tana szerint, ne csak lappangva, de nyíltan és semmitől nem tartva törvényesen használhassunk magyar anyanyelvünket.

A legmélyebb fúii hódolattal és alázatteljes kérelemmel járulunk tehát Főmagasságához, méltóztassék érdekünkben mint legfőbb Fő lelkipásztorunk odahatni, hogy úgy dicsően uralkodó Apostoli Királyunk, mint szentséges legfőbb lelki atyánk a római Pápa a legkegyelmesebben engedélyezzék, s így törvényesítsék és méltassák magyar anyanyelvünket arra, hogy az vallásunk alap elvénel fogva valahára méltó helyére a szent oltárunkra emeltessék, s onnan hirdethesse Istenünk magasztos dicsőítését; úgy legyen hathatós támogatónk Eminentiad azon törekvéseinkben is, hogy a magyar nyelvnek minél szélesebb körbeni kiterjeszthetése tekintetéből egy magyar püspökséggel láttassunk el.

Mert ha az Orosz és Oláh nyelvek érdemesítették arra, hogy terjesztésük céljából csak lefolyt évtizedek előtti is önálló püspökségek alapítottak, miért lenne az uralgó magyar nyelv arra kárhoztatva, hogy a történetesen azt bíró és semmi más nyelvet nem értő magyar görög katolikusok legyenek megfosztva azon Egyház engedte jogaiktól, hogy saját nyelveiket hallhassák oltáraikról, s miért lenne kizárólag a magyar görög katolikuság érdemetlen arra, hogy vérel szerzett hazájában még egy magyar-görög szertartásu – püspökséggel se bírhasson? Hiszen ha volt és van jogos kérelem, úgy a miénk az. Mi voltunk azok, kik mások jóléte és szabadságaiért éltünket áldoztuk, s vérünket ontottuk, folytonosan a haza érdeke és felvirágoztatására működtünk és fáradoztunk. Mi voltunk azon páratlanok és valódi embertársak, kik mások vallási szabadságáért is fegyvert ragadtunk, tehát éppen mi magunk mint ősmagyarok lennénk, azon szerencsétlenek, hogy saját szerzett hazánkban ne bírjuk nemzetiségünknek élet jelét adni az által, hogy vallásunk terjeszthetésére egy magyar, görög katolikus püspökkel láttassunk el? hanem akarva – nem akarva türjük az oroszok és oláhok önkényü uralmát s fenhatóságát. Szégyent s homályt hozna e szánandó helyzet az egész nagy lelkü magyar nemzetre, mely ezred évre anynyira haladt, hogy az egész világot lefőzte abbeli magasztos tényevel, hogy összes polgárait egyenjogósította, tehát-hogy saját vérét fosztaná meg és zárná ki azon jogokból, melyeket egyházi tana külömben is méltán igényel, azt feltételezni is bűnnek tartanánk. Valamint vétkeznénk és nem szeretnénk Eminentiadat sem, és megsértenénk kivívott

páratlan magyar-hazafiságát, ha igazságos ügyünkben bizalommal segélyünk- és hathatós támogatónk nélkül fel nem kérnénk.

Igazságos ügyünk diadalra való juttathatása végett kerestük fel tehát Eminentíádat, mert rendületlenül hiszünk és bízunk hazafiságában és páratlan atyai szeretetében, – miért is ismételten esdve könyörgünk, örvendeztessen meg bennünket mint híveit – kik soha háladatlan fiait nem leszünk –, azzal, hogy az ezred év reánk is árássa ki fényét, s mi is áldhassuk a Mindenhatót, hogy megengedte érnünk, miszerint egyházunk oltáraitól kedves magyar anyanyelvünkön könyöröghessük le az áldást, – magyar görög szertartású püspökünk fenhatósága alatt, – Hazánk, szentséges Pápánk, apostoli Királyunk, Eminentíád, Püspökünk és édes mindnyájunkra. –

Igaz ügyünket legmagasabb kegyébe ajánlva maradtunk.

H. Dorogon, 1896 év június hó 10-én tartott állandó végrehajtó bizottsági ülésből.

Az irat külzetén:

Főmagasságu és Főtisztelendő Bíbornok Érsek Herczeg Primás Dr. Vaszary Kolos úr ő Eminentíájához alázatos kérelmük a magyar-országi magyar ajkú görög katolikusok országos nagy gyűlése által kiküldött állandó végrehajtó Bizottságnak a Hajdu-Dorogon létesítendő magyar ajkú görög katolikus püspökség tárgyában.

87. A Pester Lloyd tudósítása az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgiáról és a magyar görögkatolikusok küldöttségének fogadásáról

Budapest, 1896. június 27.

Pester Lloyd 1896/147. sz., 2. o.

A tudósító név szerint felsorolja a küldöttség tagjait, illetve a magyar nyelvű liturgián részt vett egyházaikat.

Die Monstredeputation, welche im Interesse der Schaffung eines ungarischen griechisch-katholischen Bisthums in der Hauptstadt weilte, wurde heute vom Minister-Präsidenten, dem Minister für Kultus und Unterricht und dem Präsidenten des Abgeordnetenhauses empfangen.

Die Wortführer der Abordnung waren: der Grundbesitzer Viktor Farkas, der Advokat Nikolaus Nagy und der Sparkassen-Direktor Michael Révész. Die vorgetragene Bitte fand allerorten wohlwollende Aufnahme.

Kultus- und Unterrichtsminister Dr. Julius Wlassics empfing die Deputation um 12 Uhr Mittags. Hier sprach im Namen der Deputation Michael Révész. Redner warf einen Rückblick auf die ein halbes Jahrhundert lang währenden Kämpfe der griechisch-katholischen Ungarn und bat dann den Minister, sich ihrer Angelegenheit anzunehmen. Emerich Fejérváry überreichte dem Minister ein Prachtexemplar der ins Ungarische übertragenen liturgischen Bücher. Minister Wlassics hob in seiner Antwort den jederzeit an den Tag gelegten Patriotismus der griechisch-katholischen Ungarn mit besonderem Lob hervor und bemerkte bezüglich der Bitte der Deputation, dass er dieselbe für sehr wichtig halte. Das Kabinet wird sich mit dieser Frage beschäftigen, wird aber nur nach Anhörung

aller interessierten Faktoren einen definitiven Standpunkt einnehmen. Der Minister konvertierte hierauf längere Zeit mit den Mitgliedern der Deputation und richtete selbst in Bezug auf die geringfügigsten Details der Angelegenheit Fragen an sie. Unter lebhaften Eljénrufen auf den Minister nahm die Deputation Abschied.

Vor dem Empfange wohnten die Mitglieder der Deputation in der Universitäts-Kirche einem nach griech.-kath. Ritus in ungarischer Sprache zelebrierten Hochamte an. Außer den Deputations-Mitgliedern waren zugegegen: die päpstlichen Kämmerer Michael Krizsán und Dr. Michael Bundala, der Präfeft Dr. Ivan Pust, der Konsistorial-Notar Viktor Szakács, der Vikariats-Sekretär Desider Demény, der Elisabethstädter Pfarrer Dr. Béla Tóthfalussy, die Universitäts-Professoren Michael Breznay und Dr. Michael Herczeg. Den Gottesdienst zelebrierte der Hajdu-Doroger griech.-kath. Pfarrer Andreas Ujhelyi, assistirt von zwei Kaplänen.

87a. A Pester Lloydban megjelent tudósítás olasz nyelvű összefoglalása a szentszéki iratokban

[Róma, 1896. augusztus 20.]

ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 104rv.

A bíborosi kongregáció ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

Estratto del num. 147, 27 giugno 1896, del Pester Lloyd,⁸⁴ dove si narra la celebrazione, avvenuta nella Chiesa dell'Università in Buda-Pest, della Messa in lingua ungherese; e la presentazione al Ministro dei Culti di libri liturgici nella stessa lingua.

La numerosa deputazione che trovasi nella capitale al fine di perorare la creazione di un Vescovato ungherese greco-cattolico, fu oggi ricevuta dal Presidente del Ministero, dal Ministro del Culto e dell'Istruzione e dal Presidente della Camera. Alla testa della deputazione eravi il proprietario Vittore Tarblas,⁸⁵ l'Avvocato Nicolò Nagg⁸⁶ ed il direttore della cassa di risparmio Michele Bévész.⁸⁷ L'esposta preghiera venne accolta da tutti benevolmente.

Il Ministro del Culto e dell'Istruzione Dott. Giulio Neassics⁸⁸ accolse la deputazione a mezzogiorno. In nome di essa prese la parola Michele Révész. L'Oratore dopo aver rivolto lo sguardo alla lotta che da cinquanta anni sostengono i cattolici-greco ungheresi, pregò il Ministro di interessarsi della loro domanda.

Emerico Fejérvàry offrì al Ministro uno splendido esemplare dei libri liturgici tradotti in ungherese. Il Ministro nella risposta data accentuò con speciale lode il patriottismo in ogni incontro manifestato dai greco-cattolici ungheresi, e relativamente alla preghiera espressa dalla deputazione osservò che egli la ritiene di gran rilievo. Il Gabinetto, aggiunse, se ne occuperà, ma soltanto dopo aver sentito tutti gli altri fattori interessati prenderà in questa faccenda una definitiva

---

84 Lásd: 87. számú dokumentum.

85 Farkas

86 Nagy

87 Révész

88 Wlassics

posizione. Dopocì il Ministro si trattenne in lungo colloquio coi componenti la deputazione rivolgendo a loro particolareggiate domande su tale pendenza. La deputazione si congedò dal Ministro col grido : «Evviva».

Prima dell'udienza i membri della deputazione assistettero ad una Messa solenne celebrata nella Chiesa della Università secondo il rito greco-cattolico in lingua, ungherese. Oltre i membri della deputazione vi erano presenti: i Camerieri Segreti Sopranumerari di Sua Santità Michele Krizsàn e Michele Dott. Bundala, il Prefetto Dott. Ivano Pust, il Notaro Concistoriale Vittore Sgakàcs,⁸⁹ il Segretario del Vicariato Desiderio Demény, il Parroco del sobborgo Elisabetta Dott. Béla Tóthfabussy,⁹⁰ i Professori dell'Università Michele Breznay e Michele Dott. Heryeg.⁹¹

L'ufficio divino venne celebrato da Andrea Ujhelyi Parroco greco-cattolico degli Hajdu-Doroger, assistito da due Cappellani.

**88. Dárday Sándor miniszterelnökségi II. osztály osztályfőnökének
levélfogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi
miniszterhez Kováts József képviselő interpellációja tárgyában**

Budapest, 1896. július 5.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855

11937/1896

Vallás és közoktatásügyi miniszternek

A Hajdu-Dorogon létesítendő magyarjku görög katolikus püspökség tárgyában egy számos tagból álló országos küldöttség a ./ . alatt visszavárolag ide csatolt kérvényt⁹² intézte hozzám.

Tekintettel azon körülményre hogy ugyanezen tárgyban a képviselőháznak f. évi május 27-én tartott ülésében Kováts József országgyűlési képviselő interpellatiót⁹³ is intézett a kormányhoz – van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy az e tárgyban ugy hivatalbeli elődjei, mint Nagyméltóságod részéről is elfoglalt álláspontról engem tüzetesen tájékoztatni sziveskedjék.⁹⁴

Fogadja stb.

Bpest 1896 jul. 5én

Dárday

K VII/8 1896

Jegyzet:

Az íglatmányhoz csatolt 3 drb. liturgiai könyvecske az osztály használatára álló kézikönyvtárban helyeztetett el. Dárday

89 Szakács

90 Tóthfalussy

91 Herczeg

92 Lásd: 85. számú dokumentum.

93 Lásd: 79. és 80. számú dokumentumok.

94 Utólag törölt befejezés: *különösen azon utak és módok megjelölésével, melyek ezen hazafias irányú törekvések kielégítésére vezethetnek.*

89. Mieczysław Halka Ledóchowski bíboros, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának levele Vaszary Kolos hercegprímáshoz a budapesti magyar liturgia ügyében

Róma, 1896. július 6.

EPL Vaszary Cat. Dc. Hajdúdorog, 2668/1896. Eredeti

A prefektus tájékoztatást kér az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű görögkatolikus liturgiáról. Név szerint felsorolja az információi szerint a liturgián részt vett papokat, s tájékoztatást kér a hercegprímástól arra vonatkozóan, ki melyik rítushoz és egyházmegyéhez tartozik.

S. Congregazione de Propaganda Fide per gli affari del rito orientale
Protocollo N. 5588
Roma, li 6 Julii 1896

Eminentissime ac Reverendissime Domine

Innotuit huic S. C. Eminentissime Domine, in sacello publicae universitatis Budae intra limitis istius Archidioeceseos sacrum celebratum fuisse juxta ritum graeco-catholicum in hungarico idiomate. Cui dicitur adfuisse Michaellem Krizsán et Michaellem Bundala cubicularios pontificiae domus, Victorem Szakács notarium consistorialem, Desiderium Demény secretarium Vicariatus, Bela Tothfalussy parochum, Michaellem Breznay et Michaellem Herczeg professores universitatis. Fertur sacrum peractum esse a Hajdu-Doroger parochi graeco-catholico in Ujhelyi, cui ministrabant duo cappellani. Cum negotia ritus graeci pertineant ad hanc S. C., faveas, Eminentissime Domine, huic S. C. notitias ad rem opportunas, praeberere, et, si vera sunt exposita, digneris singillatim declarare ritum atque dioecesim ad quam pertinent memorati sacerdotes.

Interim E. V. humillime manu deosculor Eminentiae tuae humillimus, addictissimus servus

M. Card. Ledóchowski, prefectus

90. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a magyar görögkatolikus püspökség és a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Budapest, 1896. július 7.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855. Eredeti

1896-XIV-11937–12890

Vallás és közoktatásügyi magyar kir. minister
35867. szám.

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

A magyar ajkú gör. szert. katolikusok azon kérelmére nézve, hogy Hajdu Dorogon egy magyar lythurgiával bíró püspökség létesítessék, a mellékletben csatolt iratot intéztem a Főmagasságú bibornok Herczegprimás úrhoz.

Midőn ezt Nagyméltóságodnak szives tudomására hozni szerencsém van, egyben tiszteletteljesen közlöm, hogy az ügynek sok előirata van, melyek rövid kivonata azon vázlat, mely a Herczegprimáshoz intézett átiratom elején olvasható.

Ezek kiegészítésül még a következőket emlitem meg:

Az 1881. május 4-ki felségelhatározás után Trefort nyilatkozattételre kérte fel Simor János primást,⁹⁵ Haynald Lajos kalocsai érseket,⁹⁶ Zalka János győri,⁹⁷ Pável Mihály nagyváradai, Pászthelyi János munkácsi, Tóth Miklós eperjesi püspököket és a budapesti tudományos egyetem hittudományi karát.

Ezek közül a munkácsi és eperjesi püspökök nyilatkoztak csak az új püspökség felállítása mellett, a többi öt pedig ellene. Érveik azonban, amelyeket felhoznak annyira nem bírnak a meggyőződés erejével, hogy valóban csodálni lehet miért tetetett az ügy a jelentések beérkezése után az irattárba.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1896. július hó 7.

Wlassics Gyula s. k.

91. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter Vaszary Kolos esztergomi érsekhez intézett átiratának másolata a magyar görögkatolikus püspökség és a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Budapest, 1896. július 7.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855. Másolat

1896-XIV-11937–12890

A m. kir. vallás és közokt. miniszter

f. évi július hó 7-én 35867 sz. a. kelt

s a Herczegprimás úrhoz intézett átiratának másolata

Ismeretes Főmagasságod előtt a magyarajkú gör. szert. katolikusoknak azon félszázados törekvése, mely időnként meg-meg ujul és tiszteletre méltó kitartással a Hajdú-Dorogon létesítendő magyar püspökég felállítását sürgeti.

Méltóztatik tudni, hogy az első jelentékenyebb mozgalom 1843-ban indult meg, amely azonban eredménytelen maradt. Az 1867. után tett újabb kísérlet 1873-ban a hajdú-dorogi püspöki külhelynökség felállítását eredményezte. Ezen külhelynökség kizárólag azért engedélyeztetett, hogy a magyarajkú g. sz. katolikusok megnyugodjanak a tényleges helyzetben és a kérelmezett püspökség eszméjétől annál inkább álljanak el, mert a püspökség felállításának csak nehezen leküzdhető akadályok állanak útjában. A cél azonban nem éretett el. Hogy miért? nem kívánom ez alkalommal feszegetni.

1881-ben ismét erőteljes mozgalmat indítottak a püspökség ügyében. Nemcsak a magyarajkú g. sz. katolikusok, de az ország csaknem minden törvényhatósága sorompóba lépett és az országgyűléshez feliratokat intéztek. A képviselőház további eljárás végett Trefort Agoston akkori miniszternek adta ki az iratokat, melyek alapján a ministertanács hozzájárulásával ő császári és apostoli királyi Felségének azon legkegyelmesebb elhatározása kéretett ki, melyben a kormány

95 Lásd: 65. számú dokumentum.

96 Lásd: 64. számú dokumentum.

97 Lásd: 62. számú dokumentum.

felhatalmazást⁹⁸ nyert arra, hogy a kérdést előkészítse s azután Ó Felségének a megoldás módjára nézve előterjesztést tegyen (1881. május hó 4-én).

Az így megindult tárgyalások azonban csak hamar megakadtak s azóta ujólag fel nem vétettek. Erre vonatkozólag tudomásom szerint még 1893-ban a vezetésem alatt álló ministerium részéről egy emlékirat adatott át Főmagasságodnak, mely emlékirat az eddigi eredményeket részletesen tárgyalja és különösen behatóan foglalkozik Simor János,⁹⁹ Haynald Lajos,¹⁰⁰ Zalka János,¹⁰¹ Pável Mihály, Pásztélyi János, Tót Miklós és a budapesti hittudományi kar véleményével.

Most újabb mozgalom indult meg. Előbb interpelláció intéztetett a miniszterelnök úrhoz és hozzám a képviselőházban s mielőtt erre vonatkozólag a kormány válaszát megadhatta volna, egy tekintélyes küldöttség járt nálam, a miniszterelnök úrnál, a képviselőház elnökénél és a hírlapok szerint Eminentiaádnál is, mely küldöttség a püspökség felállítását sürgető újabb kérvényt adta át.

Nem habozom Főmagasságod előtt kijelenteni, hogy nem ismeretlenek előttem azon nehézségek, melyek a kérelem teljesítését akadályozzák. Ezek között első és legfontosabb az, hogy a magyar nyelv a lyurgiai nyelvek közé felvéve nincsen és így a római Szentszék engedélye nélkül ez ügyben mit se lehet tenni.

A püspökség felállításának kérdését – bár igen figyelemre méltónak tartom és melegen pártolom is az eszmét, de ha ezt létesíteni akarjuk, úgy nézetem szerint az első lépést kellene megtenni és ez a magyar lyurgiai nyelv elismertetése. A püspökség felállításának kérdését akkor lehetne majd tárgyalni, ha a nyelv kérdésében Róma kedvezőleg határozott.

Annyit azonban már előre is jelezhetek, hogy a Szentszék kedvező határozatának esetén sem úgy képelem a kérdés megoldását, hogy egy esetleg később létesítendő egyházmegye határain belül engedélyeztessék a magyar lyurgia, hanem úgy, hogy a gör. kath. híveknek az ó-szláv és a román lyurgia mellett általában engedjék meg a magyar is, melynek életbeléptetését a hívek anyanyelv szerint való számarányában, később lehetne elhatározni.

Főmagasságú bibornok Úr! A magyarajkú g. szert. katolikusok mozgalmának egy igen tiszteletré méltó oka van, melyet a magyar kormánynak kicsinyleni és figyelmen kívül hagyni nem lehet. A magyar nemzeti nyelvet és ezzel nemzetiségüket féltik.

Ha tekintem azon nagy és közvetlen befolyást, melyet az emberi szív egyik legnemesebb érzése, a vallásosság az egyénre gyakorol, melynek természetes megnyilvánulása, hogy kegyelettel és előszeretettel ápolja mindazt, ami vallásával összekötve van; ha nem feledem azon – egyházi szempontból talán indokolható törekvést, hogy a lyurgia nyelve nagyobb gondal taníttatik és a hívek ezen nyelvek eredményesebb tanulására szoríttatnak: úgy a magyarajkú gör. szert. katolikusok agodalmát alaptalannak nem tarthatom s a kérelem elől annál kevésbé zárkozhatom el, mert valóban leverő és elszomorító, hogy Magyarországon megengedik a román és szláv lyurgiát, a szomszéd Horvát-Szlavonországban még a római

---

98 Lásd: 56. számú dokumentum.

99 Lásd: 65. számú dokumentum.

100 Lásd: 64. számú dokumentum.

101 Lásd: 62. számú dokumentum.

katholikusoknál is concessiót tett a lyurgia nyelv tekintetében a Szentszék: de a magyar állam nyelvén a görög katolikusnak nem szabad – legalább nem legalisan – vallási szertartásokat gyakorolni.

Lehetetlenség lelkesedés nélkül fogadnom 150 ezer magyar ember kérvényét, melyben nemzeti jellegük megóvását és védelmét kérelmezik. Ezek az emberek ép oly szeretettel és buzgósággal ragaszkodnak atyáik vallásához, mint amilyenl lelkesednek a magyar nemzetiségük, törhetetlen magyarságukért. Fél századot meghaladó küzdelem eredménye ez a kérelem. Olyan küzdelemé, melynek kimagasló erényei a vallásosság és a hazaszeretet, melynek célja e két szent érzésnek összhangba hozatala.¹⁰²

Az én lelkemben viszhangra talál e kérelem s hogy Főmagasságod hazafias erényekkel telt szive is megdobbant, bizonyítja azon válasz, amelyet hirlapi közlemények szerint, a Főmagasságod előtt is tisztelgő küldöttségnek adni méltóztatott.

De nekem személyesen is volt alkalmam ez ügyben Főmagasságoddal néhány bizalmas szót váltanom. Amint egyrészt hálával fogadtam a bizalmas közlést, úgy másrészt megfontolás tárgyáa is tettem, mennyiben felelhetne meg az érdekeltek óhajának, ha az akkor említett megoldási módot fogná Főmagasságod a Szentszéknek ajánlani.

Már föntebb volt szerencsém Főmagasságod előtt hangsúlyozni, hogy a magyar ajkú gör. szert. katolikusok egyenlő szeretettel ragaszkodnak atyáiktól öröklött vallásokhoz és magyarságukhoz. Azon kitartó küzdelem, melyet e kettő érdekében vivnak, azzal a szem elől nem téveszthető tanulással is bír, hogy bármennyire féltették és óvták is a magyarságukat, sohasem akarták azt oly módon óvni, hogy a Szent Unió szárait a róm. kath. egyházzal még szorosabbra fűzzék és amint ők mondják – magukat latinizáltassák.

Épen ezért attól félek, ha a Szent mise latin, a többi szertartások pedig magyar nyelven végeztetnének, ez magát a Szent Uniót is veszélyeztetné, nemzeti tekintetben pedig elidegenítőleg hatna rájuk.

Méltóztassék csak azon törekvést megfigyelni, amely az egyházalkotmány és az egyházszervezet tekintetében annak idején oly élesen megnyilatkozott, midőn a görög szert. katolikusok román része magát az esztergomi érsekek főhatósága elől elvonta és ezzel párhuzamosan azt, mely az ó-szláv lyurgiával bíró görög katolikusokat arra bírta, hogy az esztergomi főhatóság alól szabadulni akartak azért, hogy a lemergi érsekség joghatósága alá juthassanak.

Nem kell ezeket Főmagasságod előtt részleteznem. Elég ha pusztán rámutatok a tényre, s ebből is azon kérelem indokát meritem: méltóztassék a magyar lyurgia engedélyezése érdekében a Szentszéknel lépéseket tenni.

Azt hiszem egyelőre magán uton lenne ez legcélszerűbb. Főmagasságod bölcsessége fogja eldönteni, hogy az írásbeli vagy szóbeli értekezés-e a kívánatosabb de bizonyos az, hogy e kezdeményezés örök és nem évülő hálára fogja kötelezni Főmagasságod iránt az egész nemzetet.

Ha a magánuton és a legnagyobb discretió mellett tett kezdeményezés a sikert kilátásba helyezi, úgy a hivatalos tárgyalások megindítása lehető leendő oly módon,

---

102 Mellette a miniszterelnökség ceruzás jegyzete: *Nagyon helyes és szépen van mondva!*

hogy esetleg diplomatai uton is támogatva legyen Főmagasságod hazafias törekvése. Én reménykedve nézek a siker elé. Ujabb időben is vannak példák, melyek bizonyítják, hogy a római pápák ma is ugyanazon bölcsességgel intézik az egyház ügyeit, amelylyel intézték azt a századok folyamán és nem zárkoznak el egyes népek teljesíthető kérelme elől.

Oroszország és ujabban Horvát ország példája buzdítólag hatnak reám.

Fogadja Főméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

A hivatalos másolat hitelül:

Grabotsay Adolf

igazgató.

92. Achille Locatelli, a bécsi nunciatúra ügyvivőjének levele Vaszary Kolos hercegprímáshoz a magyar liturgia tárgyában

Bécs, 1896. július 10.

EPL Vaszary Cat. Dc. Hajdúdorog, 3414–3668/1896. Eredeti

A szentszéki államtitkár megbízásából a nunciatúra ügyvivője tájékoztatást kér a hercegprímástól az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű görögkatolikus liturgiáról és a magyarul kiadott liturgikus könyvekről.

Nunziatura Apostolica, Vienna, die 10 Julii 1896

Nr. 3170

Eminentissime et Reverendissime Domine

In nr. 147 diarii Pester Lloyd diei 27 elapsi mensis junii relatum¹⁰³ est delegationem quamdam Budapestini praesidem mininsteri, ministrum cultus nec non praesidem camerae deputatorum accessisse et ab iisdem petiisse foundationem alicuius ecclesiae hungaricae graeco-catholicae eademque occasione ministro cultus exhibuisse unum exemplar librorum ecclesiasticorum in lingua hungarica editum.

In eadem ephemeride relatum insuper est delegationem huiusmodi, ante praefatam audientiam, solemni missae sacrificio in Ecclesiae Universitatis iuxta ritum graecum et hungarica lingua a parcho graeco-catholico loci Hajdu-Doroger, ministrantibus aliis duobus sacerdotibus celebrato, interfuisse. Huic caeremoniae, duo etiam, uti fertur, ex intimioribus cubiculariis Suae Sanctitatis nec non parochus suburbii Sanctae Elisabethae participarunt.

Cum vero Eminentissimus Cardinalis Rampolla edoceri velit circa veritatem horum factorum nec non super natura huiusmodi ritus graeco-catholici lingua hungaricae hinc precor Eminentiam Tuam Reverendissimam ut ipsae faveat quamprimum poterit ea omnia benigne referre quae ad rem facere possunt.

Interim hanc nactus occasione Eminentiae Tuae Reverendissimae Sacram Purpuram deoscolor et maximae venerationis eidem ex corde profiteor

Emintantiae Tuae Reverendissimae addictissimus, humilissimus et obedientissimus servus

A. Locatelli

gestor negotiorum S. Sedis ad interim

103 Lásd: 87. számú dokumentum.

93. A Kárpáti Lapok tudósítása az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgiáról

Ungvár, 1896. július 12.

Kárpáti Lapok, 1896/28. szám, 1–2.

Magyarnyelvű mise Budapesten

Az egyetemtérsi templom június 27-én reggel 9 órakor előkelő, a templomokat legnagyobb részben ritkán látogató politikai és irodalmi kitérőségekkel telt meg.

A június 26-án megjelenő hírlapok, köztük a „M.-Állam” és a székesfővárosban eddigelő soha nem hallott, szokatlan nyelvű isteni tiszteletre hívták fel olvasóik figyelmét s szórtbetűkkel irányították közleményeikre az olvasók pillantásait: görög katolikus Isteni tisztelet magyar nyelven az egyetemtérsi templomban félkilenc órakor.

A magyar nyelvű istentisztelet szentetését s egy külön álló magyar püspökség felállítását szorgalmazó országos végrehajtó bizottság ugyanis, felkérte Ujhelyi Andor h.-dorogi lelkészt, hogy segédletével a Budapestre s az ország bitoros hercegprimásához induló monstre küldöttségnek mutassa be a vér nélküli szent áldozatot az egek Urához esedezve le a szentlélek erejét a küldöttség eljárására.

Dr. Pásztélyi Jenő, fővárosi ügyvéd, mint az alakulóban lévő budapesti gör. kat. hitközség gondnoka, a végrehajtó bizottság felkérésére, Bogisich c. püspök érsekvikárius-helyettes s az egyetem rektorától ki is járta azt, hogy az egyetemtérsi templom, a magyarnyelvű istentiszteletnek átengedtesék.

Június 26-án reggel a Telefon Hirmondó minden előfizetőjének hírül adta, hogy az esti vonattal több mint 58 dorogi deputatus érkezett meg, magával hozva papot, kántort, egyházfit, kurátort, bírót, jegyzőt, hogy a miniszterelnöknél, a kultuszminiszternél, a képviselőház elnökénél tisztelegve átnyujtsa memorandumát s a magyarra fordított gör. kath. egyházi mise és szerkönyveket, kérve azok használatba vételére az engedélyezést és egy új püspöki megye kikerekítését az eperjes, munkács, várad, és szamosújvári egyházmegyéből s ez új egyházmegyének Dorog székhelylyel egy püspökséget, káptalannal, szemináriummal, megfelelő iskolákkal. A küldöttség minden érkező vonattal szaporodik s 27-én magyar istentiszteletet hallgatva kezdi meg tisztelgéseit.

Az újdonságokon kapkodó főváros elfeledte az orosz hírlapírókat s figyelme e deputióra irányult, mely egyes csapatokra oszolva meglátogatta a politikai pártok köreit s a nagyobb hírlapok szerkesztősegeit.

Másnap félkilenczkor felhangzott az egyetemi templom diszes oltára előtt Ujhelyi Andor erős bariton hangja s ráfelelt a küldöttség száznál több ajka, Lipeczky Elek szatmári tanító gyönyörű hangjától vezetve.

Mire a szt. evangélium olvasásához ért az isteni tisztelet s a fővárosban már kora reggel óta szakadó eső dacára teljesen megtelt a templom hajója s az oltárkarzatokon megjelent a budapesti kath. egyetem seminariuma.

A görög rítus páratlan szépsége s a mindenki által értett édes hazai nyelven hangoztatott felséges tartalmú énekek, melyek az oltárról Ujhelyi áldozópap s Fodor István, Ruttkay Pál segédlelkészek, valamint a templomban Lipeczky Elek

által bocsáttattak szárnyra a mindenható Isten dicsőítésére, áhitattal töltötték el a művészet iránt nem közönyös kedélyeket, mert alig volt szem, melybe a szép és magasztos érzelem felkeltével könny ne csillogott volna.

A sz. mise végén mondott imák, a pápa őszentsége, az apostoli király őfelsége, a szeretett haza boldogulása és hosszú életéért, s Lipeczky vezetésével a felállott nép: „Tartsd meg Istenünk soká” s „Éljen, éljen soká”-ja, ha a szent hely megengedi, éljenző elismerésre ragadja a fellángolt fővárosi hallgatóságot. Így azonban a meghatottságtól még csillogó könnyükkel szemeikben, csak meleg kézszorításukkal siettek megtisztelni úgy a lelkészeket, mint a széphangu Lipeczkyt.

Az egyetem rectora Ujhelyi Andort és két segédlelkészét a szent mise után reggelire hívta meg a seminariumba. Az istenitiszteleten jelen voltak pedig a szakadó zápor miatt bérkocsikra kapva oszlottak szét, lelkükbe vive vágyát annak, hogy a dorogi küldöttség munkálását mielőbb siker koronázza.

A szent misén hitfelekezetünk hivei közzül ott voltak többek közt: Pásztelyi kurirai bíró, fiával, Jenővel, Roskovics Ignác, hírneves képiró, Szabó Jenő, ny. min. tanácsos, Balog N., Toma Szilárd, Petrus Jenő, – továbbá: Dr. Tótfalusy Béla erzsébetvárosi plébános, György Endre akad. tag., Láng Lajos egyet. tanár, államtitkár, több kormányfő, képviselő, politikai, közéletű kiválóság, kiknek neveit tudósítónk hamarosan nem jegyezhetette föl.

A „Telefon Hirmondó” a nap folyamán csak a szentmiséről, a küldöttségi tagok tisztelgéséről, az illetékes helyeken nyert válaszokról beszélt, a míg az esti lapok meg nem jelentek, melyek aztán a szélrózsa minden irányában széjjel repítették a fővárosban történt fontos eseményeket.

***

A küldöttség delegáltjai aztán B.-Füredre mentek s az ottani fogadtatástól el vannak ragadtatva. A biboros egyház-fejedelem Nagy Miklós dorogi ügyvédet élénk figyelemmel hallgatta meg s a lefordított egyházi könyveket látható örömmel vette kezeibe. – „A tűrőké és szenvedőké a menyország. Önök tűrtek szomorkodtak, meg fognak vigasztaltatni. Semmi akadályt nem látok, mely óhajtasuk teljesedése előtt állana. Az apostoli király és kormánya meg fogják találni az új püspökség anyagi alapját, a római szentszék a felségtől kinevezett püspököt megerősíti.” Ezekkel biztatta és nyugtatta meg a küldöttséget az ország hercegprimása. Sőt, egy óra hosszat beszélgetvén velük, a négy egyházmegyéből kikerekítendő püspöki új megye területe és lélekszámáról is tájékozást nyert.

A cercle után a küldöttséget Kohl Medárd titkár csemegékkal és frissítőkkal vendégelte meg. A primás egyénisége annyira hatott a küldöttségre, hogy hazamenet a nagybizottságoknak azzal kezdte a jelentését: „Éljen Vaszary Kolos, éljen, éljen soká!”

94. Rampolla bíboros-államtitkár levele Vaszary hercegprímáshoz az Egyetemi templomban végzett magyar liturgia tárgyában

Róma, 1896. július 13.

EPL Vaszary Cat. Dc. Hajdúdorog, 3768/1896. Eredeti

Az államtitkár tájékoztatást kér a hercegprímástól arról, hogy milyen választ adott a magyar görögkatolikusok küldöttségének a magyar nyelv liturgikus használatára vonatkozóan.

31920

Eminentissime ac Reverendissime mi Observandissime

Relatum nuperrime fuit huic Apostolicae Sedis, occasione Missae solemnis Budapest die 27. Junii elapsi in Ecclesia Universitatis celebratae, quosdam apud Eminentiam Tuam quaesivisse, num a Sancta Sede obtineri haud difficile posset usus hungaricae linguae in sacrosancti Missae sacrificii celebratione, atque in aliis liturgicis caeremoniis. Quum autem hoc negotium maximam mereatur S. Sedis sollicitudinem de mandato Ssmi Dni. Nostri, Eminentiam Tuam precor, ut faveas mihi significare quodnam super ea re responsum dare peteritibus opportunum in Domino judicaveris.

Interim vero Eminentia Tuae manus humillime deosculatus, permaneo

Eminentiae Tuae

Romae, die 13 Julii 1896.

humillimus, et addictissimus vere servus

M. Card. Rampolla

95. Bundala Mihály, a Központi Szeminárium prefektusának és Demény Dezső szentszéki jegyző jelentése az Esztergomi Érseki Hivatalnak az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű görögkatolikus liturgiáról

Budapest, 1896. július 21.

ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 105–106r.

A bíborosi kongregáció ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

A görögkatolikus liturgián a római katolikus papok csupán kíváncsiságból vettek részt, s jelenlétükkel semmiképpen se kívánták jóváhagyni azt, ahogyan a liturgiát a celebránsok végezték. Korábban is előfordult, hogy görögkatolikus papok liturgiát végeztek a templomban. A liturgia nyelvére vonatkozóan a szervezőktől azt a tájékoztatást kapták, hogy megengedett a liturgiát magyarul végezni, mindössze az átváltoztatás szavait kell ószlávul mondani.

Venerabile Officium Archiepiscopatus!

Ad evitandam omnem sinistram interpretationem obligationis nostrae esse ducimus, causam Missae celebrandae in universitatis ecclesia ritu graeco lingua ungarica, sequentia ad notitiam perferendi Venerabili officio Archiepiscopatus.

1. Missa celebrata fuit per parochum civitatis Hajdu-Dorogh, assistentibus eius duobus capellanis. Sunt omnes tres ritus graeci.

2. Missa celebrata fuit in ecclesia Universitatis consentiente quidem huius ecclesiae curatore, non tamen ausum hunc, in quantum illegitimus erat approbante; consentiente, quod eo facilius fieri potuit, quod bona fide praesupponere ei licebat eos nihil aliud petere, quamquod alii quoque graeci ritus sacerdotes in hac eadem ecclesia facere soliti fuerunt; nempe Missam celebrare in ritu et modo ab ecclesia inducto. In quantum vero illi lingua hungarica missam celebrare intendebant: contra illos eo minus quidquam recipere potuit, quia affirmabant, illis hoc licitum esse, excepto quod verba consecrationis lingua antiqua slavica pronuntiare teneantur.

3. Quod ad praesentes praeprimis vero sacerdotes attinet, horum certe nullus vel vix unus fuit, qui totam hanc actionem approbasset sciendo eam illicitam esse. Praesentes erant A. P. D. Michael Hrizsán,¹⁰⁴ Curator ecclesiae, S. S. Cam. A. R. D. Michael Bundala S. Sanct. Cam.; A. R. D. Adalbertus Breznay dr. Theol. professor Theol. mor. et S. S. Cam.; R. D. Adalbertus Folkfalussy,¹⁰⁵ item A. R. D. Simon Való praef. stud., S. S. Cam.; item R. D. Desiderius Deméry¹⁰⁶ Sacrae Sedis Notarius. Hi omnes merae curiositatis ergo adfuerunt, ut videant quid et quomodo fiat, minime vero ideo, ut actum hunc, in quantum illicitus erat, approbent. Notandum venit adhuc, officium Vicariatus Archiepiscopatus, ut primum de tota hac actione rescivit, protestationem suam in novalibus publici iuris fecisse, contestando auctoritatem ecclesiasticam in tota hac actione nullas habuisse partes. Ceterum distincto cum cultu persistimus

Budapestini die 21 Iulii 1896.

Venerabilis officii Archiepiscopatus humillimi servi
Michael Bundala m. p. Suae Sanct. Camerarius secretus,
Seminarii centralis director spiritualis
Desiderius Deméry¹⁰⁷ m. p.
Sanctae Sedis Archiepiscopalis Budapestinensis notarius.

Venerabili officio Archiepiscopatus Strigonii.

Concordat cum originali.

Strigonii, 24 Iulii 1896.

D. Iulius Walter Secretarius.

96. Vaszary Kolos hercegprímás levél-fogalmazványa Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar görögkatolikusok látogatásáról

Balatonfüred, 1896. július 22.

A bíborosi kongregáció ülésére készített nyomtatott összefoglalóban:

ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 105–106r.

EPL Vaszary Cat. D/C, Hajdúdorog, 3768/1896. Fogalmazvány

A szentszéki államtitkár kérésére a hercegprímás tájékoztatást ad arról, hogy pontosan mit mondott a görögkatolikus magyarok delegációjának: a magyar nyelv liturgikus használatára vonatkozóan a Szentszékhez kell for-

---

104 Krizsán

105 Tóthfalussy

106 Demény

107 Demény

dulniuk, a püspökség kérdésében pedig a Szentszék mellett a király mint főkegyúr akaratától is függ a kimenetel.

Eminentissime ac Reverendissime Domine Secretarie Status!
Domini mihi Observandissime!

De venerando SSmi Domini Nostri mandato sciscitari dignata est Eminentia Tua Reverendissima sub 31920 dati 13 Iulii curr.¹⁰⁸ de qualitate responsi mei iis gr. rit. Catholicis dati, qui occasione Missae sollemnis in Budapest die 27 Iunii elapsi in ecclesia Universitatis celebratae apud me quaesivisse dicuntur «num a Sancta Sede obtinere haud difficile posset usus hungaricae linguae in Sacrosancti Missae sacrificii celebratione atque in aliis liturgicis caeremoniis?»

Ad benignum Eminentiae Tuae rescriptum hisce reverenter repono:

Adivit me quaedam deputatio Catholicorum gr. ritus proferens se optare et velle impetrare usum linguae hungaricae in actibus liturgicis legitimum nanciscique Episcopatum gr. rit. proprium.

Cum ergo haec deputatio, quae apud me proloquebatur duplicem suae actioni praefixisset scopum, videlicet:

a) proprium pro hungarici labii gr. rit. Catholicis Episcopatum nanciscendi et
b) in hoc episcopatu linguae hungaricae in Missae sacrificio et aliis liturgicis actibus legitimum impetrandi usum: meum etiam responsum istihunc duplicem mihi expositum finem respexit – huic erat accomodatum et – quemadmodum opinor – menti Ecclesiae conforme.

Siquidem Episcopatum erectio et linguae nationalis in graeco ritu usus exclusive ad Beatissimi Patris iura pertineat: suapte in hac re proloquentium mentem ad Apostolicam Sedem primo instanti convertere necessum erat.

Quoniam vero ad avita privilegia Regum Hungarorum pertinet supremum Patronum Catholicae Ecclesiae esse in Regno, cuius est Episcopatus, si erigi contingat, de competenti providere dote: Regis meminisse pariter oportebat et ad eum petentium reflectere mentem.

De hinc meum responsum de verbo ad verbum sequentis tenoris erat:

«Petiti meritum ad duos pertinet factores; in parte spirituali ad Ecclesiae Caput, in parte materiali ad regiam Maiestatem. Ab horum clementia pendet effectus. Quod me attinet, si ab his altissimis factoribus fuero quaesitus, quae in re sentiam, candide dicam.»

Eminentissime Domine responsum quod opportunum iudicavi dare in ea re petentibus – ex quo Eminentia Tua simul viderit, quaestionem istam, quae in epistola Eminentiae Tuae affertur «num sc. a Sacra Sede obtinere haud difficile posset usus hungaricae linguae in caeremoniis liturgicis» apud me institutam non fuisse.

Caetera Eminentiae Tuae manus humillime deosculatus, permaneo etc.

---

108 Lásd: 94. számú dokumentum.

97. Vaszary Kolos hercegprímás levélfogalmazványa Mieczysław Halka Ledóchowski bíborosnak, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának a magyar görögkatolikus liturgiáról

Balatonfüred, 1896. július 22.

EPL Vaszary Cat. D/C, Hajdúdorog. Fogalmazvány

A hercegprímás továbbítja a Propaganda Fide Kongregációnak az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű görögkatolikus liturgián részt vett esztergomi egyházmegyes papok beszámolóját, valamint tájékoztatást ad arról, hogy a jelen lévő római katolikus egyháziak melyik egyházmegyéhez tartoznak.

Eminentissime ac Reverendissime Domine!
Domine mihi Observandissime!

Ad mandatum Sacrae Congregationis de propaganda Fide mihi per Eminentiam Tuam Reverendissimam dato 6 Julii sub N. 5588¹⁰⁹ exhibitum in omni reverentia refero quae sequuntur:

Cum rustictionis causa a Regni metropoli procul morer, ea quae 27. Junii elapsi ibidem evenissent, experiri non poteram neque indubiam praestare fidem iis, quae ab hominibus vel diariis vage narrantur. Non igitur aliud veritatem rescindi supererat medium quam officiose eos interpellare, qui sacro in Ecclesia Universitatis perhibebantur. Horum fassionem¹¹⁰ in copia sub ./.. reverenter advovens declaro subscriptos veridicos atque fidedignos esse habendos.

Quod attinet Dioeceses atque ritus, ad quem nominati sacerdotes pertinent notum facio singulos esse ritus latini et omnes Archi-Dioecesis Strigoniensis presbyteros, uno Michaele Bundala dempto, qui quidem in eadem Archi-Dioecesi gerit publicum munus, ordinatum tamen est ad titulum Dioecesis Magno-Varadinensis latini ritus.

De Michaele Herczegh ideo non fit in fassione mentio ulla, quia est homo laicus, in Universitate juris professor.

His ad notitiam Eminentiae Tuae Reverendissimae perlatis, ad eiusdem manus osculandas inclinatus persisto

B.füred, in Hungaria, die 22. Julii 1896

Eminentiae Tuae

Princeps Primas, Archiepiscopus Strigoniensis

Eminentissimo ac Reverendissimo Domino M. Cardinali Ledochovski
Sacrae Congregationis de propaganda Fide Prefecto
Roma
3414/1896

109 Lásd: 89. számú dokumentum.

110 Lásd: 95. számú dokumentum.

98. Vályi János eperjesi püspök levele Rampolla bíboros-államtitkárnak az Egyetemi templomban végzett magyar liturgiáról, a nyelvhasználat elterjedéséről és a magyar liturgikus könyvekről

Eperjes, 1896. július 23.

ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 108–112r.

A bíborosi kongregáció ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

A szentszéki államtitkár kérésére az eperjesi püspök részletesen beszámol a magyar nyelv liturgikus használatának előzményeiről, a hajdúdorogi mozgalom kialakulásáról és kezdeményezéseiről, a hajdúdorogi vikariátus felállításáról, a liturgikus fordító-bizottság eredményeiről (a kiadványok bemutatásával), végül a budapesti magyar görögkatolikus liturgiáról. Ez utóbival kapcsolatban kiemeli, hogy a liturgiavégzés módja csak Budapesten jelentett újdonságot.

Eminentissime Domine Cardinalis, Domine Gratosissime

Ad gratiosissimos ordines in merito sacrosancti Missae Sacrificii in Ecclesia in foro Universitatis Budapestini sita, ritu graeco hungarica lingua die 27 Junii anni currentis celebrati atque in merito eorum quae ad usum hungaricae linguae in sacris caeremoniis pertinere possunt, mihi die 13 currentis mensis benigne missas, habeo honorem sequentia devotissime referendi:

In Hungariae Regno degunt Romani vulgo Valachi et Rutheni respective Slavi graeco catholico ritui addicti, Romani Valachica, Rutheni vero vetero slavica lingua utuntur in sacris caeremoniis et in sacrosancto Missae sacrificio.

Hungari autem ritui graeco-catholico addicti testante conscriptione populi anno 1890 peracta 180903 animas probantes, maximaque parte Dioecesim gr. rit. catholicorum ruthenorum Munkácsiensis incolentes, ac linguam vetero slavica absolute non callentes iam praeterito saeculo ex indultu Episcopi Andreae condam Racsinszky¹¹¹ qui in centro hun-garorum graeco-catholico ritui addictorum in oppido Hajdu-Dorog antea pluribus annis parochi munere fungebatur, nonnullas cantilenas in processionibus et in Ecclesia in officiis matutini et vesperarum lingua hungarica canere poterant et canebant, successu temporis usus linguae hungaricae in Ecclesiis hungaricarum Communitatum paulatim maiora et maiora cepit incrementa in tantum, ut 1848 et 1849 annis in multis locis ipsum Sacrosanctum Missae Sacrificium, demto Canone, lingua hungarica celebrabatur.

Et quia Episcopus Munkácsiensis conabatur hunc usum potius abusum de medio tollere oppidum Hajdu-Dorog, cuius incolae hajdones, maxima parte graeco-catholici, una gr. c. Ecclesiae et parochiae patroni sunt, ope Deputationis et libelli supplicis e sessione die 22 Maii 1863 celebrata dati ad Episcopum Munkácsiensis simplex venit, et linguam hungaricam in Ecclesiis hungaricarum communitatum in usu et vigore permitti petiit, at petito Deputationis non est delatum, quare gr. ritus catholici hungari 1866 anno iam Suae Maiestati apostolico Regi, item Primate Regni, praeterea Aulicae Cancellariae Regiae et Comitibus Regni supplicaverunt ut in Hungaria pro parte hungarorum gr. rit. Catholicorum episcopatus hungaricus gr. ritus Catholicorum erigatur et in Ecclesiis loco vetero slavicae linguae, quam

---

111 Bacssinszky

absolute non callent, lingua hungarica in usu permittatur seu usus linguae hungaricae in Sacris omnibus officiis sanciat.

Cum gr. ritus cath. Hungari observaverint praeallatas preces suas ubique irritas esse, anno 1868 diebus 16 et 17 Aprilis in Hajdu-Dorog universalem Congressum asservarunt, in quo ex omni pago et oppido repraesentantes seu ablegati cum mandatis, et plurimi parochi comparuerunt comparere autem nequeuntes declarationes suas ad Congressum miserunt.

In hoc Congressu unanimi voto decretum est adornari ad Suam C. et apostolico regiam Maiestatem novum libellum supplicem et demisse peti erectionem novi episcopatus pro parte gr. cath. hungarorum, institui ad onus aerarii respective fundi religionis versionem liturgicorum librorum in idioma hungaricum, et exoperari sanctionem versionis; exhibere petitionem Comitibus Regni Primati Regni ut Metropolitae suo, et Dioecetano Episcopo Munchacsiensi eo fine, ut tenorem altissimo loco porrecti libelli supplicis mederi et promovere ac in effectum deducere dignentur, ne vero omnes petitiones in irritum redigantur eligi permanentem plenam Deputationem, consistentem e praeside Ludovico Furkas¹¹² circuli hajdonum praefecto (föhadmagy) e 12 parochis, inter quos est parochus Dorogensis una Archidiaconus Comitatus Szabolcsensis Georgius Szabo, e 17 civilibus et e Senatu oppidi Dorog; cuius erit et est, ordinem rei gerendae componere, libellos supplices concinnare, suo loco in corpore praesentare, et qua repraesentans gr. r. cath. hungarorum invigilare et curare ac omnia possibilis facere, ut postulata universalis Congressus gr. ritus catholicorum hungarorum bono effectu gaudeant.

Haec permanens plena Deputatio in sua sessione die 27 Aprilis 1871 asservata decidit postulata generalis Congressus intuita erigendi novi et distincti gr. cath. hungarici episcopatus et perficiendae versionis liturgicorum librorum in hungaricum idioma, etiam cath. autonomico conventui sive Concilio, tunc temporis sessiones suas celebranti, fine suscipiendi patrocinii exhibendi.

Eodem vel sequenti 1872 anno Munchacsensis Episcopus Excell. Stephanus condam Pankovics in oppido Hajdu-Dorog canonicam peregit Visitationem, qua occasione praesente et non reprobante episcopo praesentibus 4 Canonicis cathedralis Ecclesiae Hugvár¹¹³ vel Munchacsensis, praesentibus plurimis, e vicinia parochis et copia gr. cath. fidelium e vicinis parochiis advenientium, totum Sacro-sanctum Missae Sacrificium lingua hungarica fuit celebratum, prouti hoc enarrat ipse praeses praeactatae permanentis plenae Deputationis in opere sunt, cui titulus: «Egy nemzeti küzdelem története. Historia unius nationalis certaminis» Budapestini a. 1896 edito p. 104, ex ea praesentes parochi et fideles persuasissimum habent, Sacro-sanctum Missae Sacrificium lingua hungarica celebratum et celebrandum a visitationem canonicam peragente episcopo tacito consensu rati habitum esse ideo omnia prohibitoria edicta successorum praelaudati Episcopi Stephani incassum erant et sunt.

Ad iteratas oportunas et importunas praeces dictae permanentes plenae Deputationis pro parte gr. catholicorum hungarici labii creatus est episcopalis Vicariatus foraneus in oppido Hajdu-Dorog, pro dotatione Vicarii sua caesareo

---

112 Farkas

113 Ungvár

apostolico regia Maiestas ope altissimae resolutionis die 17 Septembris 1873 emanatae 3000 florenos austriacae valoris benignissime resolvere dignata est; pro augmento vicarialis dotationis oppidum Hajdu-Dorog 64 iugera terrarum arabiliū donavit, et pro emenda domo vicariāli 8000 flor. a. v. exsolvit, et Episcopus Munkacsensis in foraneum Vicarium suum episcopalem Dorogensem die 6 Iuli 1875 N. 2844 Rm. Ioannem Danilovics cancellarium Canonicum de nominavit.

Anno 1879 pro instituenda versione librorum liturgicorum in hungaricum idioma, vel potius factarum et in usu existentium eius modi versionum collatione et rectificatione a Consistoriis episcopalibus Munkacsensi et Eperjesensi ermissa fuit ecclesiastica Deputatio, sub praesidio Vicarii Hajdu-Dorogensis; ad hanc Deputationem a Consistorio Munkacs octo, a consistorio Eperjes vero duo assessores consistoriales fuerunt delegati, omnia expensa huius ecclesiasticae Deputationis Exc. regium Cultus Ministerium e fundo religionis resolvit.

Operatum ecclesiasticae Deputationis praedecessori meo et mihi non fuit comunicatum, sed tantum Episcopo Munkacsensi fuit exhibitum, qui operatum revisioni subiecit et ut e circumstantiis acute colligere licet, operatum hoc etiam inpraesentiarum sub revisione est, seu Episcopale Consistorium Munkacsense intuitu huius operati nihil deciderit.

Eo tamen non obstante Episcopalis foraneus Vicarius Hajdu-Dorogensis Rm. Ioannes condam Danilovics operatum ecc. Deputationis, propria auctoritate typis edendum curavit; et quidem

1. Typis edidit in typographia Debreczensi 1882 anno Liturgiam S. Ioannis Chrysostomi, cum officiis pro diversis casibus. In fronte huius libri expresse praenotatum habetur, quod sit versio praefatae ecclesiasticae Deputationis.

2. Typis edidit in eadem typographia anno 1883 Euchologion, in cuius fronte praenotatur: In hungaricum idioma versum est Hajdu-Dorogini 1879; verum post paginam 167, ergo in pagina continetur Nota, ex quo apparet magnam partem Euchologii esse versionem ipsius Vicarii et non ecclesiasticae Deputationis.

3. Typis edidit in typographia Emerici Kutasi in Debreczen 1889-90 anno. S. Liturgiam S. Basilii Magni, et Liturgiam Praesantificatorum, varios Canones et Hirmos. In fronte huius libri praenotatur: Hajdu-Dorogensis editio 1890.

E praenotationibus, in fronte recensitorum librorum legi queuntibus intelligere licet, libros hos propria auctoritate Vicarii Dorogensis et sine benedictione et consensu Episcopi Munkacsensis editos esse; ideo hi libri in ephemeridibus, Magyar Allam sub nomine Ioannis Danilovics recensentur.

Quamvis labii hungarici graeco-catholici nacti sint hungaricum Vicariatum Hajdu-Dorogensem, eo tamen non obstante permanens plena eorum Deputatio non quiescit, sed omnia movet, ut gr. cath. hungaricus episcopatus erigatur et lingua vetero-slavica aut ruthenica respective valachica ex ecclesiis eorum, scilicet hungarici labii gr. catholicorum totaliter eliminetur et usus linguae hungaricae sanciat.

Hoc itaque scopo toties fata permanens plena deputatio gr. cath. fidelium hungarici labii iterum ac iterum duplex venit ad omnes iurisdictiones, ad Primateum Regni ut Metropolitanum suum, ad Exc. reg. Cultus Ministerium, ad Comitum Regni et ad alios, qui recensita postulata patrocinio suo promovere possunt; sed ante omnia ad Deum semet convertit, ut Divina Maiestas hungarici labii graeco-catholicorum postulata et vota fausto successu coronet; quod ope Sacrosancti Missae Sacrificii

hungarici lingua celebrati adipisci et consequi conabatur; et quia in Deputatione partes capiebat etiam parochus Ujhelyi et alii parochi, hi Sacrosanctum Missae Sacrificium in Ecclesia, in foro Universitatis Budapestini sita, die 27 Iunii 1896 eadem lingua, eodemque modo, qua et quo domi in Ecclesia Dorog et in aliis Ecclesiis Vicariatus Dorogensis quotidie absolvere solent, celebrarunt, et reliqui Deputationis laici numero 58, quibus etiam Budapestienses gr. cath. fideles adiunxerunt, more solito sicut domi in suis Ecclesiis hungarica lingua cecinerunt omnia, qua in gr. cath. liturgia fideles respiciunt, seu quae fideles aut eorum nomine cantores respondent. Haec itaque S. Liturgia lingua hungarica celebrata solum Budapestini fuit novitas, quia Budapestienses lat. ritus Parochi et alii tali Missae Sacrificio nunquam interfuerunt.

Post S. Liturgiam seu post Sacrosanctum Missae Sacrificium lingua hungarica celebratum Deputatio cultum suum exhibuit Eminentissimo Domino Cardinali Principi Primati Regni, cui praesentavit superius recensitos libros, hungarico idiomate typis editos.

Eadem Reputatio etiam Excell. Domino regio Cultus Ministro exhibuit in uno exemplari eosdem libros sub 1 2 et 3 specificatos; hoc ipsum fecit Deputatio apud alias regias jurisdictiones et, Deputatio ut in ephemeridibus «Karpati Lapok» N. 28¹¹⁴ a. curr. scribitur, a parte omnium Iurisdictionum cum optima gratia et spe dimissa est, ut adeo nullum dubium interesse videatur, quin hungarici labii graeco-catholici postulorum suorum compotes flant.

Et haec sunt, quorum notitia ex cit. ephemeridibus, e citata Historia aliisque fidedignis fontibus polleo, et quae ad notitiam Eminentiae Vestrae sincera fide devotissime perferre sustineo.

Qui penes profundissimum venerationis cultum altis gratiis et favoribus commendatus persevero etc.

99. Steiner Fülöp székesfehérvári püspök levele Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar görögkatolikus liturgiáról

Székesfehérvár, 1896. augusztus 1.

ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 118–103r.

A bíborosi kongregáció ülésére készített nyomtatott összefoglaló.

A szentszéki államtitkár kérésére a székesfehérvári püspök jelentést tesz az Egyetemi templomban végzett magyar liturgiáról. Az eseményről az újságok tudósításaiból értesült. Sajnálkozva állapítja meg, hogy még a katolikus újságok is a liturgián való részvételre buzdították olvasóikat. De a hírlapi szenzáció hamar lecsөгött, s néhány nappal később már nem is írtak róla az újságok. A liturgiavégzés módjával kapcsolatban rámutat arra, hogy az ország keleti részein, különösen a Munkácsi Egyházmegyében már régi gyakorlat a magyar nyelv használata a görögkatolikus liturgiában. Beszámol a liturgikus fordításokról és a makói egyházközségben kialakult helyzetről. Mellékeli a magyar görögkatolikusok legutóbbi kérvényeit, melyek megítélése szerint bizonyítják, hogy a mozgalmat a liberalizmus és a nacionalizmus eszméi vezérlik.

---

114 Lásd: 93. számú dokumentum.

Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis!

Devotissimo cum homagio accepi aestimatissimas Eminentiae Tuae litteras e mandato Sanctissimi Domini Nostri tertia iulii anni labentis ad me datas. Humillime autem oro Eminentiam Tuam, dignetur devotissimi mei responsi protractam moram ea benigne excusare ratione, quod, cum de celebrata in Ecclesia universitatis Budapestinae iuxta ritum graeco catholicum lingua hungarica missa solemnem, ipse e publicis tantum ephemeridibus acceperim notitiam, ea, qua par est, prudentia et circumspectione causam hanc, et quae illi nectuntur adiuncta, prius indagare oportuit, quam obsequentissimum meum pararem responsum.

Facta itaque in hac causa secreto disquisitione, iuxta benignum Eminentiae Tuae mandatum, de veritate, natura et gravitate facti illius, Eminentiae Tuae sequentia refero:

I. 1. Verum est 27 iunii anni currentis in Ecclesia universitatis Budapestinae ab Andrea Ujhelyi graeci ritus catholico paroco in Hajdu-Dorog, celebratam esse ritu graeco catholico sed lingua hungarica, Missam solemnem, assistentibus ad aram duobus eius ritus catholicis sacerdotibus ex Hajdu-Dorog.

Adfuerunt in Ecclesia circiter 150 homines, quos inter ii, qui dein ministrum Cultus adierunt, in causa erigendi episcopatus graeci ritus Catholici cum lingua liturgica hungarica; adfuere in illo hominum coetu etiam aliqui SSmi Domini Nostri cubicularii, attamen, ut mihi relatum est, ex mera curiositate, imo unus eorum, cuius imprimis mihi notus genuinus Ecclesiae spiritus atque in Sanctam Sedem devotio, ipso testante, eum in finem adfuit, ut experientia cernat, quae aguntur, et eo fortius contra hanc graecorum agendi rationem suam levaret vocem, quare vix elapso quadrante horae indignabundus discessit. Director autem Ecclesiae Universitatis, a paroco Ecclesiae Budapestinae ad S. Elisabetham rogatus, tribuit licentiam Missam illam celebrandi; ut mihi referebatur, bona fide.

2. Naturam facti quod attinet, videtur et intentum et adhibitum hoc factum ad commendanda conamina erigendi dicti episcopatus, ut nimirum allicitis ad Ecclesiam hominibus, ipsa hungarica lingua celebrata liturgia opinionem quoque publicam suis conaminibus reddant faventem. Quae eorum intentio satis elucere videtur ex ea circumstantia, quod ipsae catholicae ephemerides – pro dolor – magna cum ignorantia et inconsiderate satis, suos lectores ad audiendam illam Missam clare provocarint, dum eam annuntiantes adiecerint: «Auditionem Missae lectorum nostrorum adtentioni commendamus. Ritus Catholici orientalis pulchritudo, cum canticis hungaricis corda moventibus in omnes elevantem exercet influxum, in quorum anima pseudo liberalismus nondum labefactavit fidem, quae virtutum est fundamentum». Quum enim haec commendatio Missae illius iisdem fiebat in catholicis ephemeridibus verbis, dubium esse nequit, ipsis illis graecis ad ministrum Cultus in dicta causa deputatis agentibus hanc factam fuisse annuntiationem et commendationem, in suae causae superius dictae favorem.

3. Gravitatem quod attinet facti huius, damnandus hic graecorum ausus, meo iudicio, praeter excitatam ad breve tempus hominum adtentionem et curiositatem, alium maioris momenti effectum non habuit. Quare post aliquos dies iam desierunt ephemerides de hac celebrata Missa scribere. Sed et ideo maius momentum hic actus nefarius non videtur habuisse, quoniam abusus ille lingua hungarica celebrandi

iuxta ritum graeco-catholicum – proh dolor! – in aliis Hungariae oris iam viguit, nimirum in dioecesi munkaciensi, signanter in comitatibus ad eam pertinentibus: Hajdu et Szabolcs, in quibus habitant graeci ritus catholici, quorum vernacula lingua est hungarica, in his provinciis consuetudo illa damnanda celebrandi ritu greco-catholico lingua tamen hungarica. testante mihi sacerdote piissimo graeco-catholico Walacho, seu Rumeno, valde iam convaluit, etsi non approbante, tamen connivente episcopo. In Hajduensi comitatu situm est oppidum Hajdu-Dorog, ubi episcopus Munkaciensis habet Vicarium foraneum, et ex quo parochus venit ad celebrandam hungarica lingua Missam solemnem ad Budapest. Habentur in illa dioecesi typis expressae versiones hungaricae, liturgiae S. Basilii et S. Chrysostomi; liber hymnorum ecclesiasticorum graeci ritus; itera Ritualis Graecorum, editore Ioanne Danilovics, vicario foraneo episcopi Munkaciensis in Hajdu-Dorog an adhuc in vivis sit, on brevitatem temporis, quod disquisitionibus meis, ne mora trahatur impendere potui, rescire nequibam. Habentur aequae hungarica versione editae lectiones et evangelia (Apostoli et Evangelia) liturgiae graeco-catholicae inserta, in cuius versionis titulo editor Victor Gebé nunc temporis Capituli Munkaciensis Praepositus maior, animadvertit editum hunc librum esse „iuxta textum a S. Sede Apostolica authenticatum, in usum scholarum et usum privatum”, et in praefatione observat librum hunc „non modo cum fructu adhiberi posse in scholis, sed etiam emolumento esse sacerdotibus et cantoribus, et singulos quoque fideles, sicuti in privatis devotionibus, ita et in ecclesia in spirituale” gaudium et aedificationem adhibere posse. Edita est haec versio anno 1882.

In dioecesi quoque Magnovaradiensi ritus graeci, in oppido Mako, ante 29 circiter annos facta sunt conamina linguam hungaricam in sacra liturgia adhibendi. Tunc temporis episcopus Pap-Szilagyí reprimere conabatur hunc motum; negotium hoc etiam delatum est ad S. Sedem Apostolicam, Gubernium quoque hungaricum semet huic causae ingerebat. Demum episcopus consensit, ut fideles in ecclesia etiam hungarica possint canere lingua ita tamen, ut celebrans sacerdos intra Iconostasim cuncta peragat lingua praescripta liturgica. Hoc autem episcopi indultum ita interpretabantur Catholici illi graeci ritus, ut de facto etiam celebrans omnia, quae in sacra liturgia extra Iconostasim agenda sunt, hungarica peragat lingua, sed et alias in Rituali praescriptas sacras functiones, in administratione S. Baptismi, in Connubiis etc., quin authenticata habeatur hungarica versio. Haec mihi retulit, idem piissimus gr. r. sacerdos Augustinas Lauranu, gr. r. Canonicus Magnovaradiensis, adiecit, pro suo scitu, incipere lingua hungarica Missam celebrare graeci ritus sacerdotes etiam in aliquibus dioecesi Munkaciensi confinibus parochiis, imprimis ruthenis.

Haec quoad nefarium abusum tum in Budapest tum dictis aliis in oris patratum et adhuc patrari solitum, humillime refero.

II. 1. Quod ad motus adtinet excitatos, ut episcopatus graeci ritus erigatur cum liturgica lingua hungarica, quique nexi sunt cum dicto damnando ausu et, proh dolor! iam consuetudine, utique motus illi gravis momenti sunt periculosique satis, non solum ob eas, quae ex ipsis Sanctae Dei Ecclesiae legibus ducuntur, rationes, sed propter tristia, in quibus versamur, adiuncta; in classe enim hominum quos cultiores vocant, passim magna grassatur religionis Catholicae ignorantia, liberalismique dominantur principia, ideoque timendum hanc hominum classem motus illos suo futuros adiutorio, et iisdem abusus ad petendam etiam in ritu

latino linguam liturgicam hungaricam, excitandaque eundem in finem conamina, ex amore illo falso patriae, latissime in illa classe vigente, qui falsus amor patriae e diametro oppositus illi, quem Christus eiusque Sancta Sponsa praecipit et alit patriae amori, pagana resuscitare parat principia. Populus quidem fidelis, Sanctae Dei Ecclesiae ei usque visibili Capiti, per totam Hungariam fidelissime adhaerens, nullum quidem a similibus conaminibus capiet sive in fide sua, sive in filiali sua in Ecclesiam Sanctam eiusque visibile Caput obedientia, detrimentum est et homines illi principiis perversis dediti, novas facile Ecclesiae Dei ad ferent angustias, novaque discrimina. Accedit

2. Homines, qui tamquam ablegati ministrum Cultus adierunt et Praesidem Camerae, ipsis, quas huic Praesidi in hoc negotio tradiderunt, litteris suis supplicibus, quarumque versionem hungaricam, humillime adnecto, testari satis, liberalismi eos nationalismique ductos esse principiis. Camera autem deputationum Comitiorum, cui hae litterae inscriptae porrigendaeque sunt in sua maxima parte iisdem addicta est liberalismi principiis, uti gementes experti sumus, et ideo valde timendum, ea suo negotium hoc proteget iuvabitque patrocinio, quemadmodum ipse Camerae Praeses suum iam causae adpromisit adiutorium. Haec sunt quae interim Eminentiae Tuae devotissimo cum homagio referre possum. Meas autem continuabo in hoc negotio disquisitiones, imprimis indagaturus quamnam in toto hoc negotio populus fidelis graeci ritus hungaricique labii, in cuius favorem motus hi fieri venditantur, habeat partem, atque quae nova resciero, ad altam Eminentiae Tuae deferam notitiam.

Humillimis autem Eminentiam Tuam oro precibus, ut devotissimum meum obsequium piissimumque homagium ad sacros Suae Sanctitatis pedes, cum filiali meo eorum osculo ponere dignetur. Cumque altis Eminentiae Tuae me commendo favoribus, profundissima cum reverentia sum sacram Eminentiae Tuae osculans purpuram etc.

100. Victor Mihályi gyulafehérvár-fogarasi érsek levele Achille Locatellinek, a bécsi nunciátúra ügyvivőjének a magyar liturgiáról¹¹⁵

Pozsony, 1896. augusztus 7.

ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 48r–52r

KIADVA: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 625–629.

A budapesti magyar görögkatolikus liturgiáról az érsek is csak az újságok tudósításaiból értesült. Latinra fordította és leveléhez mellékeli a görögkatolikus magyarok kormányhoz intézett felterjesztését. Olasz fordításban szintén mellékeli az 1881-es felterjesztést. Az érsek szerint mindössze 50 ezer olyan görögkatolikus él Magyarországon, akik csak magyarul tudnak, s másik 50 ezerre tehető azok száma, akik magyarul is értenek. A görögkatolikus magyarok mozgalma mögött reformátusok állnak, a hajdúdorogi liturgikus fordítóbizottság munkái is Debrecenben, a kálvinista Rómában jelentek meg.

---

115 A bécsi nunciátúra levéltárából Cecilia Cârja is közölte az iratot (75–79.), de balázsfalvi keltezéssel. Mivel egyik változat levéltárban őrzött eredetijét sem tudtuk megvizsgálni, ezt az ellentmondást nem tudjuk feloldani. Kiadványunkban a Dumitriu-Snagov által kiadott szövegre támaszkodunk.

N° 60 – 1896, praesid.

Illustrissime ac Reverendissime Domine!

Circa veritatem factorum in ephemeridibus Budapestini die 27 iunii 1896 vulgatis relatorum, de quibus venerandis diei 10 iulii 1896 N° 3172 ad me datis litteris sciscitandum duxisti, omni teneor obsequio respondeo:

I. Delegatio aliqua, uti fertur, fidelium graeci ritus catholicorum die 26 iunii 1896 libello supplice exhibito a Regio Hungariae Gubernio episcopatum gr. ritus catholicum in oppido Hajdudorogh pro populo labii hungarici erigendum instanter postulavit.

Quum oppidum Hajdudorogh ad episcopi Munkacsiensis, metropolitanae Strigoniensis obnoxii, pertineat jurisdictionem: quid nam ejus loci parochus et fideles moliantur ac agant, mea vis interest; – neque hi intenta eorum mihi aut suffraganeis meis pandere, aut conatum socios nos optare praesumendi sunt.

Fateri proinde cogor, me de iis quae viri illi, uti ajunt, delegati Budapestini die 26 iunii 1896 egerunt, nihil aliud scire, quam quae in ephemeridibus illius loci die 27-a iunii et sequentibus publici iuris fiebant; – quae autem in editione serotina diarii «Pester Lloyd» diei Sabbati 27 iunii 1896 N° 147¹¹⁶ et in editione matutina ejusdem, diei 158 continentur: ea ad amusim congruunt ac plenius enarrantur in aliis ephemeridibus, quarum nomen «Alkotmány» diei 27 iunii 1896 N° 157 pag. 9 et diei 28 iunii 1896 N° 158 pag. 7.

Hinc de meo circa ejusmodi factorum veritatem quidquam proferre haud valeo.

II. Quod vero naturam hujusmodi ritus graeco-catholici linguae hungaricae attinet, non puto abs re esse, versionem latinam¹¹⁷ ipsius memorialis sub .//. adjicere, quod dicti delegati, si ephemerides «Alkotmány» fidem merentur, Gubernio Regio die 26-a iunii exhibuerunt.

In hocce scripto genuina auctoris hujus conaminis sensa contineri ex eo vel maxime argui potest, quod recens scriptum iisdem ferme verbis exaratum sit, quibus aliud memoriale¹¹⁸ diei 23-a ianuarii 1881 ipsi gubernio ac Regi quoque Apostolico exhibitum invenitur compilatum; – hoc ipsum in linguam italicam translatum sub .//. adjicio.

Notatu digna sunt ea quoque, quae circa memoriale diei 23 ianuarii 1881 Regius Hungariis Minister cultus et publicae institutionis ad episcopum mihi suffraganeum die 10 martii 1881 N° 474/praes. scribere dignabatur. Hujus notae versio italica sub /3 adjacet.

III. Iam quae asserta respiciunt, in hisce scriptis comprehensa, ante omnia numerus animarum stabiliendus occurrit, fidelium nempe graeci ritus catholicorum, apud quos linguae tantum hungaricae qua vernaculae usus obtinet.

Conspectus parochiarum dioeceseos Munkacsiensis, Eperjesiensis et Magnovaradinensis, in quibus potissimum fideles labii hungarici occurrunt, ex

116 Lásd: 87. számú dokumentum.

117 ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 54r–56v. Kiadva: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 623–625.

118 ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 58r–67v. Kiadva: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 367–374.

recentiori schematismo adornatus, et hic sub /4 existans, ostendit fideles qui linguam tantum hungaricam callent in 41 parochiis haberi circa 50000. Inveniuntur attamen hungarici labii fideles in aliis quoque 57 parochiis, qui ruthenis et rumenis commixti vivunt, numerus autem animarum in ejusmodi parochiis mixti labii ad alia 50000 ascendit.

Idem conspectus evincit, in plurimis parrochiis, quae hodie lingua utuntur hungarica, – linguam sive ruthenicam sive valachicam (rumenam) sensim sine sensu in desuetudinem abiisse. Multitudo enim populi duo idiomatica simul colere diu haud valet: quod usui necessarium evincitur, paulatim praevalet.

Quod lingua liturgiae sacrae paleo-slavica, item rumena religiosi fervoris ac morum efflorescentiam omnino impediatur eo obtentu, quod populus ex idiomate liturgico atque ex hymnis sacris nihil comprehendere valeat: quoniam hoc nimis probari patet, huic argumento penitus disquirendo supersedeo.

Quae autem de principio fundamentali ecclesiae graecae circa usum linguae in sacris vernaculae comminiscuntur, – item quae correligionariis Rumenis, titulo fovendae nationalitatis, crimini vertere audent: ea injuria ac temeritate scatent, iis refellendis haud immoror.

IV. Liturgiae sacrae a parocho gr. rit. Hajdudorogensi in aede sacra Universitatis Regiae Budapestini die 26 iunii 1896 solemniter rite hungarico celebratae, si ephemeridibus dictis fides habenda est, adstiterunt plures viri ecclesiastici tum Seminariis Centralis superiores, tum facultatis theologicae penes eandem Universitatem Professores.

Neque mirandum est viros tam graves ab ejusmodi causa longe abesse haud voluisse; notum quippe est in pagellis quarum nomen «Religio», praesertim numeris 17–25 anni 1885, scriptorem quemdam sub nomine adscitio «Rusticus», – ecclesiam rumenam unitam impetivisse, ac sectariorum in Hungaria deplorando frequentiam, protestantibus suasisse «ut unionem nobiscum dogmaticam ineundo, disciplinam ecclesiae orientalis cum liturgia hungarica, ac cum sacrorum ministris sacris ordinibus initiatis amplecti velint».

Sunt ne hujusmodi et alia quam plura ejusdem generis blandimenta protestantium animos allicere apta nec ne, dictu omnino arduum est; leges uti ajunt politico-ecclesiasticae, protestantium praesertim opera rogatae anno 1894, alia sapere suadent.

Quid sibi doctores illi universitatis et seminarii moderatores cum liturgia hungarica juxta ritum graecum proprie velint: antesignanus eorum «Rustico» patefecit; est ego hujusce nisus veram rationem non satis perspicio.

Nam qui multiforias in patria sectas, discrepantiam rituum, et in eodem ritu sacro diversitatem idiomatum deplorat, ac calamitates gravissimas exinde emersas persentiscit: is certe ab opinione longe abesse praesumitur, se ecclesiam distinctam gr. ritus pro fidelibus labii hungarici inducere velle.

Ast qui ecclesiam Christianorum graeci ritus in Hungaria hucadusque in catholicam et in schismaticam discerptam, in utraque porro hierarchias distinctas nullo ad invicem ligamine junctas experit, parochiasque in eodem prorsus loco sive ruthenici aut rumenici, sive illyrici aut rumenici labii jam seorsim constitutas deplorat: is certe ludere dicendus est, dum conatus fovet easdem hierarchias, parochias et communitates ecclesiasticas ulterius in indefinitum subdividendi per

id, quod abhinc communitates graeci ritus hungarici labii seunctim coalescere adjuventur, ac pro iis distincta hierarchia amodo catholica, deinceps rebus faustis forsan et schismatica, cum jurisdictione propria ac cum parochiis seorsim constitutis concedatur.

Opportunitas haec efficiendi haud deerit, namque vi legis articuli XVIII ec 1879 in scholis primariis parvuli, linguae vernaculae diversitate haud attenta, linguam hungaricam docendi sunt.

V. Eapropter in sententiam potius propendo, dictos doctores catholicos eam ob causam sui praesentia liturgiam illa hungaricam cohonestasse, ut curiositati indulgentes una in hujus causae juvamen aliquid praestitisse videantur.

Hi namque optime norunt, episcopatus in Hajdudorogh erigendi auctores, ac graeci ritus ast hungarici labii ecclesiae praecipuos patronos ac fautores, viros esse protestantes helveticae confessionis (vide «Alkotmány» N° 158 diei 27 iunii 1896), qui desiderio exoptant ut omnes patriae cives, eorum exemplo ducti, Deo cultum publicum lingua hungarica exhibeant.

VI. Ejusmodi sane sub auspiciis nonnulli ad episcopatum Hajdudorogini erigendum die 16 aprilis anni 1868 ibidem congressum habuerunt; eidem repraesentantes quoque ex dioecesibus rumenis interfuisse dicuntur, quibusdam semet in delegatos fidelium istarum quoque dioceseon obtinentibus. Congregati commissionem permanentem deputarunt, quae omnium graeci ritus catholicorum fidelium, labii hungarici, nomine hanc rem alacriter prosequatur.

Hujus, ni fallor, commissionis artibus motus tribuendi sunt, quibus dioeceseos Magnovaradinensis et Szamos Ujvarensis ecclesiae nonnullae vel ab anno 1868 exagitari ac perturbari coeperunt, et recentius impetu disturbii elapsorum saeculorum, haud dispari, proindeque nunquam satis deplorando, direxatae existerunt.

Vehementia, qua res agitari coeperati, Ordinarios Munkacsensem ac Eperjesensem, memores olim perpressorum, adegerat ut consilium novem virorum constituent, qui liturgicos et chorales ecclesiae in linguam hungaricam vertant. Liturgia S. Ioannis Chrysostomi, item Euchologion sub praesidio canonici Ioannis Danilovics vicarii foranei episcopalis Hajdudorogi anno 1879 in linguam hungaricam translata, typis civitatis liberae regiae Debreczen (Roma Calvini assectarum) anno 1882 et 1883 publici juris fiebant. Extant aliae quoque editiones compendiariae.

In aditione Liturgiae adnotatur, eandem «ad aedificationem spirituale graeci ritus catholicorum labii hungarici» prodiiisse. In editione Pericoporum Evangelii et Apostoli in ecclesia greca dominicis ac diebus festis legi solitarum, quae typis lycei archiepiscopalis Agriensis anno 1882 vulgabatur, adnotatum existit: «ad usum scholarum et privatum». Cujus expensis libri hi ad usum eorum, qui pauperes se asserunt, typis vulgabantur: non satis constat.

Quodsi liturgia idiomate hungarico anno tantum 1882 typis prodiiit, inepte nonnulli comminiscuntur, eadem a 60 et amplius annis intentum moribus comprobati.

VII. Haec ad rem, quantum temporis subjectebat, enucleandam protulisse juvet; ad aequam autem undique causae cognitionem abs re non erit ea omnia perpendere, quae fata ac statum dioeceseos de quibus agitur attinent, – quae

ethnographicam fidelium graeci ritus erga reliquos locorum cives relationem coram sistunt, – item quae, juxta singulorum Praesulum sententiam, indigentias harum ecclesiarum communi Ecclesiae Christi bono, ac animarum saluti aptare queunt.

Caeterum censeo ad rem facere posse eo quoque omnia quae ego ad mandatum Nuntii Apostolici Vindobonensis circa linguae hungariae in scholas parvulorum introductionem anno circa 1879 scripsam; porro quae ad rescriptum S. Congregationis de Propaganda Fide diei 20 novembris 1886 N° 10, litteris meis 9 februarii 1887 N° 34 ex 1886 / praesid. respondeam; item quae ad mandatum Eminentissimi Domini Cardinalis Antonii Agliardi tunc Nuntii Apostolici die 7 februarii 1895 N° 36 / praesid. enucleaveram; imo ea quoque imprimis quae litteris meis 22 ianuarii 1896 N° 48 ex 1895 / praesid. ad nunc ipsum Eminentissimum Cardinalem datis comprehenduntur.

Excipias quaeso Illustrissime ac Rev.me Domine! indulgens hanc qualemcunque elucubrationem circa negotium gravis sane momenti, faveasque persuasum habere: in eadem rerum potius scitu necessarium plenitudinem, quam veritatis studium desiderari posse.

Qui interea expertis favoribus devinctus veri aestimii cum sensibus maneo,
Posonii, (Hungaria), die 7-a augusti 1896
humillimus famulus
Victor Mihalyi de Apsia
Archiepiscopus et Metropolitana Alba Iuliensi et Fogarasiensis

101. A Fővárosi Lapok cikke a magyar görögkatolikus liturgiáról

Budapest, 1896. augusztus 8.

Magyar egyház

A munkácsi Árpád-ünnepen fölfedezte a magyar állam az ő derék, hű ruthén alattvalóit; a budapesti millenáris ünnep közepett pedig megengedte, hogy szavukat hallassák, az ó szertartásu magyar katolikusoknak is.

Erélyes, cselekedni akaró, sikerekre vágyó nemzeti politika e két tényezőtől jelentékeny intézményt konstruálhatna; külön nemzeti egyházat a görög katolikus magyarok számára.

Harmincz év óta sürgeti, unszolja ezt s fölfelé könyörög, rimánkodik érte az ó hitü magyarság. De a kormányok nem hallgattak rája, Simor primás elzárkozott előle. Pedig hova fejlődhetett volna ez az ügy három évtizeden át! hová a nemzeti egyházszervezet 200.000 magyarajku és 300.000 orosz ajku, de a magyarsággal hűségben kitartó görög katolikus közt, ha a magyar politikai tényezők nem ignorálják tehetetlenül!

Máig hány ruthén, sőt oláh faluba is elhatolt volna a magyar nyelv, ha azt Rómában idején a görög szertartásu oltárnyelvvé emeltetni tudjuk! E helyett a ruthén, oláh, és ó-szláv idióma vette be magát a görög katolikus magyarok templomaiba; ők kénytelenek szláv vagy oláh misét hallgatni, szláv vagy oláh énekekkel istent dicsérni még ott is, hol szlávul és olá hul senki se ért, mert ott kizárólag magyarok laknak. Ilyen a Hajduság, melyben alig másfélezer a másajku, a görög katolikusok száma pedig tizenegyezer.

Senki se tud felelni érte, mi az oka, hogy ebben a hazában csak a magyarnak nincs oltárnyelve a katolikus vagy az ó-hitű egyház tekintélye előtt? Senki se felelhet érte, hogy Erdélyben és a volt grániczon a görög szertartású magyarok a templomon át oláhosíttatnak, sőt ennek hatása a felvidékig kiterjed, a magyar-ruthén nyelvhatáron túl, a magyar hegemonia érdeke ellen s károsodásával.

Most úgy látszik, mintha kedvező fordulat kezdődne. Az ezredéves ünnep megmozgatott sok közkérdést, a mikben a nemzeti szolidaritás érzése megszólalhatott; ezek közül való a magyar rítus dolga is, melyet Vaszary Kolos bíboros primás nyíltan méltányos kívánságnak ismert el s a kormány illetékes tagjai ígéretet tettek, hogy buzgón fognak törekedni megvalósítására.

De ugyanakkor a aggódba látunk jeleket, mintha az érdeklött magyarság közvéleménye a kérdés egyes részleteit előre bolygatva megoszlni készülne. Egy csoport a Hajdu-Dorogon fölállítandó magyar püspökség kieszközlésében látja az egész kérdés megoldását, feledve, hogy Hajdu-Dorog nem természetes középpontja a görög katolikus magyarság egyetemének, mely statisztikai adatok szerint a Szepességtől az Aldunáig, Budapeستől a Székelyföldre ágazik. Másik csoport a rituális reformot a munkácsi görög katolikus püspökség számára sürgeti, feledve, hogy ennek egyházmegyéje még csak a Hajduságra se terjed ki, mert ebből egy részt a nagyváradai oláh g. kath. püspök bír, – továbbá, hogy azok a magyarok is részesülni kívánnak a reformból, kik az eperjesi, gyulafehérvári, fogarasi, szamosújvári, lugosi, nagyváradai görög katolikus püspöki megyék területén élnek és számra kétszeresét teszik a munkács-ungvári püspökség magyarajku híveinek. Végre van egy csoport, mely nem akar kevesebbet, mint a görög katolikus magyaroknak egyházkormányzati különválását, külön érsek, külön hierarchia alatt, külön nemzeti egyház keretében, – feledve, hogy az ily radikális követeléseknek oly konzervatív hatalom, milyen a római egyház okvetlenül ellentáll, s a nemzeti ügynek sem érdeke, hogy oly szervezetet létesítsünk, mely a hazafias ruthén elemet a vele hitsorsos magyarok köréből nyelvkérdés miatt kirekeszti.

Általán ki kell jelentenünk, hogy minden kontroverzia ma idő előtt való s csak ártalmára lehet a főkérdésnek: a magyar nyelv oltárnyelvvé elfogadása ügyének. A konzervatív Róma esetleg engedni fog a magyar hívek egyértelmű kívánságának, – a kanonizáltatást a magyar oltári nyelvnek fokozatosan elérjük; e szempontnak minden egyebet a mi részlet, alá kell rendelnünk. S azt hiszem, be is érhetjük oly megoldással, mely egész Magyarországra kimondja az elvet, hogy az összes görög katolikus hitközségekben, hol magyarok is laknak, a magyar rítus az arányszám szerint való mértékben behozassék. A többi meghozza az idő, – ennyit pedig Róma most is megadhat.

A messzebb vivő követelések akkor lesznek jogosultak, ha a Vatikán a méltányos minimumot is megtagadná. Akkor igenis előállhat a kérdés, hogy a magyar görög katolikus status miért ne szervezkedhetnék a római egyháztól függetlenül, nemzeti alapon.

Róma azonban aligha kockáztatja e harcziás véglet bekövetkeztét, mely hazánkra ugyan kuturharczot hozna, de Róma számára százezrek kitérését, az egyházi elszakadást jelentené.

**102. Vasile Hossu, a fogaras-gyulafehérvári főegyházmegye
ökonómusának levele Emidio Taliani bécsi nunciusnak a románok
ellenvetéseiről a magyar liturgikus nyelvvel szemben**

Bécs, 1896. augusztus 10.

ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 94–95v.

KIADVA: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 629–631.

Vasile Hossu kötelességének érzi, hogy jelentést tegyen a nunciusnak a magyar liturgiáról, mivel az meggyőződése szerint veszélyt jelent a románok és a katolikus egyház közötti egységre. Megítélése szerint a magyarok mozgalma nem vallási, hanem nacionalista szerveződés, melynek célja a magyar faj megerősítése. A románokra leselkedő veszélyt abban látja, hogy a magyar nyelv liturgikus használatának engedélyezése esetén elegendő lenne, ha minden román egyházközségben csak két-három hívő igényelné a magyar nyelvű szertartásokat, s a parókust azonnal köteleznék a magyar nyelv bevezetésére. Felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar állam kitűzött célja az egységes magyar nemzet megteremtése, nem csak politikai, hanem etnikai értelemben is. A magyar nyelv liturgikus használatának engedélyezése ennek a politikai célnak a megvalósítását szolgálná. A következménye pedig az lesz, hogy a nemzeti önazonosságukat féltő románok elhagyják a görögkatolikus egyházat és a román ortodox egyházhoz csatlakoznak. Elismeri, hogy – a keleti egyházak között egyedülként – a román liturgikus nyelv megegyezik a népnyelvvél.

Siccome la questione dell'introduzione della lingua magiara come lingua liturgica nelle chiese di rito greco interessa moltissimo la nostra chiesa rumena, ho creduto essere mio dovere di attirare l'attenzione della S. V. Illma e Rma sopra i pericoli, che secondo la mia più intima persuasione risulteranno per la S. Unione tra i rumeni, se si concedesse la lingua liturgica magiara. Infatti:

1. Non v'è dubbio, che il motivo di questo movimento è nazionale e non già religioso, vale a dire è la tendenza di fortificare e di accrescere la razza magiara. Se non fosse così, allora un simile movimento dovrebbe manifestarsi anche tra i magiari latini. Del resto gli autori ed i fautori di questo movimento riconoscono apertamente, che il loro scopo è pure nazionale magiario. Essendo così, si comprende benissimo, che essi si contenterebbero – come consiglia molto astutamente il giornale nazionalista *Tövárosi Lapok*¹¹⁹ di Budapest, N. 217 dell'8 Agosto 1896¹²⁰ – col riconoscimento della lingua magiara come lingua liturgica, e rinunzierebbero al vescovado magiario di rito greco.

2. Ora è evidente, che se si concede l'uso della lingua magiara come lingua liturgica, allora basterà, che in una parrocchia rumena vi siano due o tre persone, le quali dicono, che la loro lingua materna è magiara, perchè il parroco sia obbligato a celebrare la messa anche in lingua magiara, a spiegare il catechismo ed a predicare anche in lingua magiara.

3. D'altronde non si deve dimenticare, che l'attuale politica di stato dell'Ungheria è tutta indirizzata ad amalgamizzare le popolazioni varie del regno,

119 Fővárosi Lapok

120 Lásd: 101. számú dokumentum.

formando dal regno poliglotta un stato, non solamente in senso politico ma anche in senso etnico, nazionale magiario. Fra simili circostanze non è naturale, che in ciascun paese rumeno troverà l'apparato governativo alcune persone, che diranno d'essere magiari?

4. Cosa arriverà dunque? Si arriverà a ciò, che la chiesa invece di esser un istituto di santificazione, diventerà uno stromento politico, un mezzo di magiarizzazione e di spogliazione de' rumeni della loro nazionalità.

5. E che cosa ne seguirà allora? – Siccome il sentimento nazionale ne' giorni nostri è dominante sopra tutti gli altri sentimenti – sebbene ciò non dovrebbe essere così secondo il Vangelo, – la conseguenza ne sarà, che non solamente i rumeni scismatici non verranno più nel seno della santa Chiesa cattolica, ma molti, assai molti dei rumeni uniti cercheranno rifugio per la loro nazionalità periclitata, lì ove essa è assicurata, vale a dire nel seno della chiesa rumena scismatica.

6. Quindi non è esagerazione, ma è la pura verità, che il riconoscimento della lingua magiara come lingua liturgica nelle chiese di rito greco dell'Ungheria è sinonimo colla rovina dell'unione tra i rumeni. E non si deve dimenticare, che i rumeni uniti sono 1,200,000, i rumeni scismatici dell'Ungheria 1,700,000, mentre i magiari cattolici di rito greco sono appena 100,000, e magiari scismatici non vi sono quasi affatto.

7. Ma facendo pure astrazione da queste circostanze, non vi sono però ragioni canoniche per concedere una lingua liturgica nuova. Poiché se fosse solida la ragione, che il popolo deve capire la lingua liturgica, allora simili pretensioni potrebbero sollevare tutti i popoli di rito latino. Inoltre non è neppure vero, che nelle chiese di rito greco il popolo capisce la lingua liturgica, poiché non la capiscono i russi, i ruteni, i bulgari, i serbi, non i melchiti, anzi non la capiscono nemmeno i greci, poiché la lingua liturgica greca non è affatto la lingua volgare moderna. E soltanto nella chiesa rumena, che la lingua liturgica è identica colla lingua volgare, però è da notare, che i rumeni, quando ritornarono all'unione si trovavano già da molto tempo nell'uso della lingua liturgica rumena. Ma i cattolici magiari di rito greco hanno cominciato a celebrare la messa in lingua magiara solamente da pochi anni fa, e quindi non hanno quella venerabilità di riti, la quale suole sapientemente rispettare la S. Sede.

8. Mettendo dunque in bilancia quello che si guadagnerebbe concedendosi la lingua liturgica magiara con quello che si perderebbe denegandola, credo certamente che la bilancia si piegherà in favore dei rumeni, tanto più se si attenderà, che nove milioni di rumeni abitanti fuori de' confini della monarchia austro-ungarica aspettano d'esser attirati nel seno della S. Madre, la Chiesa Cattolica Romana.

Ecco, Illmo e Rmo Signore, ciò che ho creduto esser mio dovere scoprirle. Ho giurato fedeltà alla S. Madre Chiesa, ed avrei mancato a questo giuramento, se non Le avrei manifestate le mie angosce in faccia al movimento incaminato per l'introduzione della lingua liturgica magiara.

Se avessi mancato di rispetto col manifestare le mio inquietudini, mi serva per iscusar l'amore sviscerato che sono felice di portare all'Immacolata Sposa di Gesù Cristo, alla Chiesa Romana ed alla Santa Sede.

103. A Kárpáti Lapok cikke a hajdúdorogi püspökség kérdéséről

Ungvár, 1896. augusztus 16.

Kárpáti Lapok, 1896/33. szám, 1–2. o.

Suum cuique (A hajdu-dorogi magyar püspökség.)

Élénk érdeklődéssel kísérünk minden mozgalmat, amely valami fontosabb célt tűz maga elé, – ilyen legközelebb a h.-dorogi püspökség ügye.

Ujabb időben ismét napirendre került ez a régtől fogva pengetett kérdés, pro et contra megindultak az annyiszor kimerített érvelések, napilapok és könyvek tárgyalták a dolgot, sőt, a legközelebb mult napokban küldöttség is járt illetékes helyeken, hogy az ügyet sikeresen előbbre vihesse.

Nem bocsátkozunk bele a küldöttségnek adott válaszok, sem pedig a tárgy érdemleges megvitatásába, nem kívánjuk az eszme jogosultságát, helyességét és célszerűségét érinteni, mi csak egy pontra óhajtunk reámutatni, melyet maga a hajdu-dorogi magyar püspökség ideájának leglelkesebb védője így fejezett ki: „A nemzetiségi kérdés annyira uralja korunkban az elméket, hogy annak belezavarása az egyházi életbe valóban súlyos, veszedelmes következményeket vonhat maga után.” Korántsem mondhatjuk jogosulatlannak egy magyar püspökség föllállításának eszméjét, nagy kérdés azonban, valjon nem fogja-e köztünk az eddig békés nemzetiségi életet szükségtelenül fölzavarni, a mindenkor hazafias magyar-oroszok közt ellentéteket, föltagolást, magyar és oroszra való elkülönzést támasztani, a hosszú századokon át fönntartott egységet megbontani, a nyelvben amugy is magyar görög szertartásuaknak többi testvéreiktől annál élesebb megkülönböztetését eredményezni, mert erre valóban semmi szükség nincsen.

Hiszen a magyar nyelv amugy is oltárnyelv már ott, a hol a hívek magyar ajkuak, édes anyanyelvökön imádhajták az Istent mindazok, akik a magyar nyelvet értik és beszélnek, miért kellene tehát az eddigi szép kapcsot közöttünk megbontani.

Mi mindnyájan egyformán arra törekszünk, hogy testben és lélekben magyarokká lehessünk, a magyar nyelvet elsajátíthassuk s így végeredményben egykor az összes görög szertartásu hívek megmagyarosodnak!

De ha most a magyar püspökség hangzatos jelszava alatt be vinnék a nálunk ugyszolván ismeretlen nemzetiségi tendenciákat az egyházi életbe: akkor az tényleg beláthatatlan következményeket vonhat maga után: esetleg komoly akadálya lehet a magyarosodásra törekvő egyházmege céljai megvalósításának.

De a jelenlegi helyzet ugyanis meggyőződésünk szerint sokkal jobb szolgálatot tesz nemzeti ügyünknek, mint bármely szétforgácsolás, amely az erők működését megbénítaná, egyesek erejét eleve lokalizálná és rövid időn belül oly bonyodalmakat szülne, melyek igen nagy kárunkra válnának.

Ma az összes görögszertartásu rutének, magyar és orosz ajkuak kivétel nélkül, szívvél-lélekkel jó hazafiak s az egyházmege minden részében egységes törekvés nyilvánul arra, hogy rövid időn azok is, a kik még nyelvben nem magyarosodhattak meg teljesen, elérhessék ezt a célt, és nemcsak a közéletben, de – ha annak ideje eljön, mindenütt egyaránt használhassák az állam nyelvét.

Ilyen egységes törekvés mellett határozottan megengedhetetlen volna érdekeinket ketté választani s arra alkalmat adni, hogy itt bárminő önkéntes vagy önkéntelen disztinkciók, nemzetiségi megkülönböztetések, aspirációkkal való vádaskodások, esetleg gyűlölködések lopózzanak be, melyek az eddig zavartalan nyugalmat fölforgassák s hitéletünk egén fenyegető fellegeket kavarnak föl az amugy is válságos helyzetben levő keresztény vallásos szellem és egyirányban haladó katolikus elvi egységesség kárára.

Főképp akkor, a mikor tudvalevőleg még a jelenlegi állapotok sincsenek kanonizálva s a magyar vidékeken használt magyar-oltárnelv voltaképen csak türt, de egyházhatóságilag mindez ideig nem szentesített dolog!

Arra kellene tehát legelső sorban igyekezni, hogy a magyar nyelvet mint oltárnelvet a római kuria jóváhagyja s azután a továbbiakra gondolni.

Ám egyelőre csakis gondolni, mert egy püspökség fölállítása annyi megelőző készületet, anyagi erőt és áldozatot, oly sokféle utánajarást igényel s olyan nehézségek legyőzését föltételezi, hogy ahhoz minden faktornak konvens magatartása esetén is nagyon hosszú idő kívántatik.

Csakhogy ez a konvens minden biztatás dacára is némely oldalról csaknem egészen hiányzik, vagy legalább is nem oly mértékben található, a minőből sok reményt táplálhatnak a kitűzött cél keresztülviteléhez.

Ami különben nagyon is érthető, kivált ha az elérni remélt előnyökkel szemben azon hátrányokat vetjük latba, melyek az egyik fél hasznából a másikra nézve származhatnak s az előbbieket értékét nagyban devalálhatják.

Sokkal helyesebbnek látszik azért egyelőre a mai állapotot meghagyni és vállvetett erővel küzdeni – nem egy magyar püspökség fölállításáért, hanem azért a mindnyájunk által forrón óhajtott célért, hogy előbb-utóbb minden görög szertartásu rutén püspökség magyarrá lehessen s mi mint drága magyar hazánk közös polgárai egy és ugyanazon édes haza nyelven imádkozhassunk Istenünkhöz.

Addig pedig a magyarajku görögszertartásnak érdekeit kellőképen megvédelmezi a hajdu-dorogi püspöki külhelynökség, mely egyenesen e célból szerveztetett a királyi kormány által s mely alkalmas egyén által betöltve elég hatáskörrel és súlylyal bir arra nézve, hogy az e tekintetbeni kívánalmaknak mindenben megfeleljen.

A közbeeső időt igen jól fel lehet használni a részben még le nem fordított szerkönyvek magyar nyelvre való áttételére és egyesült erőnk gyarapítására, a mihez jelenlegi hazafias és kitűnő egyházmegyei kormányzatunk konvensiájája mellett alapos reményünk is lehet. Mindez azonban csak úgy lesz lehetséges, ha nem a szétagolást, hanem az egység mentől erősebb megszilárdítását iparkodunk létrehozni, melyben kiki egy közös célért lépjen és küzdjön a sorompóban, tudniillik az egy Isten, egy király és egy haza ideáljáért.

Törekedjünk tehát, egyesült magyarajku püspökségekre, de ne akarjunk egy magyar és orosz ajkuakra osztott problematikus állapotot behozni, a mely a célbavett szempontból vajmi kevéssé válnék javára a közösen szolgált ügyünknek!

104. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának tanácskozása az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgiáról

Róma, 1896. augusztus 20.

ASV AES pos. 800. fasc. 346. fol. 98–112r.

A bíborosi kongregáció ülésére készített nyomtatott összefoglaló.

Az összefoglaló ismerteti a tárgyalandó dokumentumok (a Pester Lloyd cikke, Vaszary herceprimás és Vályi püspök levele, illetve Demény és Bundala jelentése) tartalmát és megfogalmazza a bíborosok által megválaszolandó kérdést (dubbio): milyen intézkedések megtétele szükséges, illetve milyen választ adjanak a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának arra vonatkozóan, hogy kell-e a dikasztériumának reagálnia, s ha igen, hogyan?

MESSA DI RITO GRECO-RUTENO IN LINGUA UNGHERESE

Sulla celebrazione della S. Messa di rito greco-cattolico in lingua ungherese

Dal num. 147 del giornale ungherese il Pester Lloyd, del 27 giugno u. s. pubblicavasi la notizia,¹²¹ che una particolare deputazione recatasi in Budapest allo scopo di promuovere la creazione di un vescovado ungherese greco cattolico, prima di offrire al Ministro dei Culti e dell'Istruzione un esemplare di libri liturgici tradotti in ungherese, assistette ad una Messa solenne celebrata nella Chiesa dell'Università in rito greco-cattolico ma in lingua ungherese. (Somm n. I).

Il sacerdote celebrante era il parroco greco-cattolico degli Hajdu Dorog; lo assistevano due cappellani; e tra gli intervenuti vi erano due professori della Università, due Camerieri segreti soprannumerari di Sua Santità, ed altri distinti personaggi.

Non appena questo fatto venne a notizia della Santa Sede, per ordine dell'Emo Cardinale Segretario di Stato si chiesero informazioni tanto sul fatto medesimo, quanto sui precedenti se ve ne fossero, all'Incaricato di Affari in Vienna, alla S. Congregazione di Propaganda, ed ai Vescovi greco-ruteni di Alba Reale,¹²² di Crisio, di Eperies, e di Munkats, nonché¹²³

Essendosi poi conosciuto, altresì che il Cardinale Primate d'Ungheria era stato interrogato da speciale deputazione, se sarebbe stato possibile ottenere dalla Santa Sede l'uso della lingua ungherese nel sacrificio della Messa; venne chiesto al lodato Cardinale Primate quale risposta avesse dato in proposito.¹²⁴

La S. Congregazione di Propaganda informò tosto la Segreteria degli Affari Ecclesiastici Straordinari che, quanto al fatto, aveva chiesto notizie all'Emo Primate di Ungheria; e quanto ai precedenti non se ne trovava traccia nell'Archivio della Segreteria per gli Affari di Rito Orientale.

121 Lásd: 87. számú dokumentum.

122 Alba Reale tollal áthúzva

123 a szöveg nem folytatódik

124 Lásd: 89. számú dokumentum.

Più tardi poi l'Emo Prefetto della medesima Congregazione, chiedendo in qual modo dovrà questa agire, inviava la risposta, circa il fatto, avuta del Card. Vaszary, secondo notizie attinte dallo stesso ai sacerdoti fededegni, che erano stati presenti; costrettovi, perchè egli in quell'epoca era assente dalla Metropoli del Regno.

Nella detta risposta,¹²⁵ che l'Eminenze Vostre Rme troveranno nel Sommario n. II si dichiara:

Che realmente fu celebrata nell'indicato dí la Messa nella Chiesa dell'Università di Budapest in lingua ungherese, con l'assistenza delle accennate persone. Aggiungesi tuttavia:

1. Che il celebrante e gli assistenti erano di rito greco-cattolico;
2. Che il Rettore della chiesa aveva concesso si celebrasse in quel rito, come già ad altri era stato concesso, ma credendo in buona fede, che potessero realmente celebrare in lingua ungherese: il che affermavasi dal sacerdote celebrante, escluse le parole della consacrazione, che diceva doversi pronunziare in lingua slava antica;
3. Che i sacerdoti presenti, benché tra essi fosse il Professore di Teologia morale e il Prefetto degli studi del Seminario, assisterono per curiosità;
4. Che l'ufficio del Vicariato Arcivescovile conosciuto il fatto, fece una pubblica protesta contestando non avere avuta alcuna parte in esso l'eccelesiastica autorità.

Ai varii dispacci dell'Emo Cardinale Segretario di Stato risposero fin qui l'Emo Card. Vaszary ed il Vescovo di Eperies.

Il primo (Somm. n. III)¹²⁶ significava alla Santa Sede, come in fatto una deputazione di cattolici di rito greco erasi recata da lui nel duplice intento; 1. di impetrare la erezione di un vescovado ungherese di rito greco-cattolico; 2. l'uso in questa nuova diocesi della lingua ungherese nella s. Liturgia.

A tale deputazione l'Emo Primate afferma aver risposto, senza entrare in merito dell'uso liturgico della lingua ungherese, che quanto alla erezione dello stesso vescovado, per la parte spirituale era di competenza esclusiva della Santa Sede, per la parte temporale della dotazione era di competenza, come patrono, di Sua Maestà Apostolica; e che Egli qualora da queste due autorità fosse stato interpellato avrebbe candidamente esposto ad esse il proprio avviso.

Il Vescovo di Eperies poi in un lungo rapporto (Somm. n. IV)¹²⁷ espone la storia tutta che precedette la presentazione dei menzionati libri liturgici e la celebrazione della Messa in lingua ungherese, che ebbe luogo ai 27 dello scorso giugno a Budapest.

Espone dunque, il detto Prelato come nel regno di Ungheria vi sono i Romani o Valacchi, ed i Ruteni: i primi usano la lingua valacca, i secondi l'antica slava nelle s. ceremonie e nel sacrificio della messa.

Ora, gli Ungheresi cattolici di rito greco-ruteno formanti una popolazione di circa 180,000 anime, in gran parte abitanti nella diocesi di Munkats, non conoscendo affatto la lingua slava antica, ebbero l'indulto dal loro Vescovo, nello scorso secolo, di cantare, nelle processioni e negli uffici sacri del mattutino e del vespero, alcuni cantici in ungherese.

---

125 Lásd: 97. számú dokumentum.

126 Lásd: 96. számú dokumentum.

127 Lásd: 98. számú dokumentum.

E fin qui nulla eravi di male; ma coll'andare del tempo e con l'acquiescenza inesplicabile di chi avrebbe potuto e dovuto impedirlo, dai cantici estraliturghici si venne cogli anni ad introdurre l'uso di celebrare in ungherese la messa in molti luoghi nel 1848 e 1849, eccettuato solo il Canone.

Il Vescovo di Munkats a questa epoca cercò di togliere questo abuso; ma gli abitanti del paese Hajdu Dorog, patroni della parrocchia, fecero, nel 1863 a' 22 di maggio, istanza al detto Prelato perché loro fosse concessa la celebrazione della Messa in lingua ungherese. Non avendo aderito a tale istanza il Vescovo allora ricorsero all'Imperatore ed al Primate di Ungheria, alla Regia Cancelleria ed ai Comizi del regno, affinché fosse dato agli ungheresi cattolici di rito greco-ruteno un vescovo ungherese, e si concedesse l'uso della loro lingua nella s. liturgia.

Viste riuscir vane le loro pratiche indissero nel 1808¹²⁸ un Congresso generale ad Hajdu Dorog, al quale fu parimenti generale il concorso, e dal quale due cose vennero ad unanimità decise. La prima, che si rinnovasse la petizione per il Vescovado greco-cattolico ungherese, da presentarsi all'Imperatore, ai Comizi del regno, al Primate d'Ungheria ed al Vescovo di Munkats, affine di ottenere la istituzione e la dotazione del nuovo vescovado, ed un fondo per la versione in ungherese dei libri liturgici. La seconda, che fosse costituita, a rendere efficaci e a rinnovare all'uopo le istanze, una Deputazione permanente, che ebbe a presidente il prefetto del Circolo degli Hajdoni, Furkas,¹²⁹ ed a membri 12 parrochi e 17 laici di Dorog.

Più tardi, nel 1872, visitando Hajdu Dorog, il Vescovo assistette senza riprovazione e presenti 4 canonici di Munkats, molti parrochi e moltissimi fedeli, alla celebrazione della Messa in lingua ungherese; sicché ne venne nei più la persuasione, pel tacito consenso del Prelato, essere al tutto lecita la cosa.

A confermare tale opinione si aggiunse il fatto che il Vescovo di Munkats nel 1865 nominò a suo speciale Vicario in Dorog il Canonico Cancelliere Danilovics, dopoché, per le iterate istanze della mentovata deputazione, l'Imperatore nel 1873 aveva accresciuto la dotazione del Vicario fino a 3000 fiorini, aveva assegnato al Vicariato 64 jugeri di terra, e dati 8000 fiorini per la compra della casa vicariale.

Quanto alla versione dei libri liturgici, i Concistori di Eperies e di Munkats nel 1879 nominarono, a curarne l'edizione, una commissione ecclesiastica composta di 8 sacerdoti appartenenti a Munkats e di 2 appartenenti ad Eperies, sotto la presidenza del Vicario di Dorog.

Mentre ancora l'operato di tale commissione stava sotto la revisione del Vescovo di Munkats, non essendo stato sottoposto al Vescovo di Eperies; il Vicario di Dorog di sua autorità curò si pubblicasse per le stampe la versione preparata dalla detta Commissione, dichiarando però nella prefazione mancare la benedizione ed il consenso del Vescovo di Munkats.

Ciò crebbe ancora più la brama di avere il Vescovo proprio, non contenti i greci-cattolici di aver ottenuto in Dorog un Vicario: e le insistenze loro per l'uso della lingua ungherese. Ad ottenere anzi questi loro intenti, nota il Vescovo di Eperies, la deputazione permanente non solo non cessò di supplicare quanti,

---

128 helyesen: 1868

129 Farkas

avevano potestà, a loro credere, di concedere entrambi le cose; ma supplicavano uniti ai fedeli Iddio, precisamente col celebrare la S. Messa in lingua ungherese.

Fu in tale intento che a Budapest venne celebrata, a' 27 giugno, la S. Messa in lingua ungherese in quella maniera appunto che è in uso nel Vicariato di Dorog; per modo che la novità della cosa non sta nella celebrazione, ma nell'esser stata celebrata la Messa così a Budapest, il che prima non erasi mai fatto colà. Dopo di che vennero presentati i libri liturgici tradotti sia all'Emo Card. Vaszary, sia al Ministro dei culti ungherese.

Tale è l'esposizione dei precedenti e dei fatti riferentisi alla notizia data dal giornale citato di Budapest, il Pester Lloyd, secondo che il lodato Vescovo di Eperies ne ebbe ad informare la Santa Sede.

Ora, così essendo le cose, le Eminenze Vostre sono pregate di risolvere i seguenti:

DUBBII

1. Se e quali provvedimenti si debbano prendere nel caso.
2. Quale risposta debba darsi all'Emo Cardinale Prefetto di Propaganda che domanda: se e come debba quella S. Congregazione agire.

[*Az ügyirathoz tartozó dokumentumok listája*]

Num. I. Estratto del num. 147, 21 giugno 1896, del Pester Lloyd, dove si narra la celebrazione, avvenuta nella Chiesa dell'Università in Buda-Pest, della Messa in lingua ungherese; e la presentazione al Ministro dei Culti di libri liturgici nella stessa lingua¹³⁰

Num. II. Relazione inviata dal Cardinal Vaszary circa il fatto della Messa celebrata in lingua ungherese a' 27 giugno 1896 in Buda-Pest¹³¹

Num. III. Lettera del Cardinal Vaszary all'Emo Segretario di Stato sulla risposta data alla Deputazione presentatasi a lui per ottenere la erezione di un Vescovado greco-cattolico ungherese – 22 luglio 1896¹³²

Num. IV. Rapporto del Vescovo di Eperies circa l'uso della lingua ungherese nella celebrazione della s. Messa a Dorog 23 Luglio 1896¹³³

Numero unico. Relazione inviata da Mons. Steiner Vescovo di Alba Reale all'Emo Card. Rampolla circa il fatto della Messa celebrata in lingua ungherese a Budapest – 1 agosto 1896¹³⁴

105. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza Kováts József képviselő interpellációjára

Budapest, 1896. szeptember 5.

KIADVA: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmincznegyedik kötet.* Budapest, 1896., 64–66.

Elnök: Kérem, foglalják el helyöket. Az ülést újra megnyitom.

Következnek az interpellációkra adandó válaszok. Jelesen a miniszterelnök úr felelni fog először Kováts József képviselő úrnak a Hajdu-dorogon felállítandó püspökség tárgyában tett interpellációjára. (Halljuk! Halljuk!)

130 Lásd: 87. számú dokumentum.

131 Lásd: 97. számú dokumentum.

132 Lásd: 96. számú dokumentum.

133 Lásd: 98. számú dokumentum.

134 Lásd: 99. számú dokumentum.

B. Bánffy Dezső miniszterelnök: T. ház! (Halljuk! Halljuk!) Kováts József képviselő úr még ez év május hó 27-én tartott ülésében a képviselőháznak egy interpellációt¹³⁵ intézett hozzám, a miniszterelnökhöz és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz a Hajdudorogon felállítandó görög katolikus magyar püspökség tárgyában. Ezen interpellációra, a mely két részből áll, méltóztassanak megengedni, hogy most felelve, mindenekelőtt a sorrendben második kérdésre nyilatkozzam először.

Azt kérdi a képviselő úr, van-e tudomása a kormánynak arról, hogy a hajdudoroghi görög katolikus választók előtt a kormány nevében oly hírek terjesztetnek, hogy ha a kerület a legközelebbi képviselőválasztás alkalmával kormánypárti jelöltet választ, akkor megkapják a püspökséget.

Hát, t. ház, ezen kérdésére a képviselő úrnak nem a magam s nem a kormány nevében felelek; felelek az illető érdekeltnek nevében, egy már a 27-én megtartott interpelláció után mindjárt 30-án tartott népgyűlésről hozzám intézett távirattal.¹³⁶ (Halljuk! Olvassa): „Hajdudorogon mai nap tartott több ezer főnyi népgyűlés kijelenti, miszerint Kováts József képviselő úrnak a képviselőházban folyó hó 27-iki ülésben tett azon állítása, mintha köztünk a magyar oltári nyelv és magyarajkú görög katolikus püspökség ügye korteskedés tárgyává tétetnék és efféle kormánypárti ígéretések tétetnének, teljesen légből kapott valótlanok. Magyarságunk és vallásosságunk szent ügyének diadalra juttatását hazánk és szentegyházunk érdekében mindenkivel szemben szorgalmazzuk, követeljük, de azt pártkérdéssé tenni nem engedjük.” És ezt közlik a népgyűlés nevében elnök és jegyző.

Ezen népgyűlés kijelentése, és az ennek következtében hozzám juttatott távirat megfelel arra nézve, hogy a kormány nevében, vagy a kormánypárt érdekében ilyen irányban ígéretnek nem tétettek; mondják maguk az illetők, hogy ilyenek nem tétettek, ilyen kísérleteknek kitéve nem lettek, de ha lettek is volna, tudnának és akarnának annak ellenállani. (Helyeslés.)

A kérdés érdemére, az interpelláció első pontjára, mely így szól: „Szándékozik-e a kormány valahára Hajdudorogon görög katolikus püspökséget felállítani, és tett-e már előterjesztést a koronának?” mielőtt e kérdésre vonatkozólag érdemleges feleletet adnék, méltóztassék megengedni, hogy igen röviden a helyzetet és részben az előzményeket is ismertessem. (Halljuk!)

Tény az, hogy a népszámlálási adatok szerint Magyarországon 180.000 lélek van olyan, a ki magát magyar anyanyelvű görög katolikusnak vallja; tény az is, hogy a népszámlálási adatok szerint 300.000 olyan görög katolikus van, a ki a magyar nyelvet bírja. Ezek elszórtan élnek az országban Bihar-, Hajdu-, Máramaros-, Szatmár- és Ugocsamegyében, sőt az erdélyi részekben is 14.000 lélek van olyan, a ki magát görög katolikus hiten lévő magyarnak, vagy magyarul beszélőnek vallja.

Ily körülmények közt kétségtelen, hogy elég értékes és érdekes a kérdés arra, hogy azzal komolyan is lehessen foglalkozni. Ezzel a kérdéssel már régebben részt az érdekelt, részint a kormány is foglalkozott.

---

135 Lásd: 80. számú dokumentum.

136 Lásd: 81. számú dokumentum.

Legújabbban azonban 1863-ban nyert a mozgalom nagyobb lendületet. Akkoriban még a püspökség kérdése nem lépett előtérbe, egyszerűen csak a liturgia érdekében indult meg a mozgalom. Ez igen kevés mértékben vezetett eredményre és ez idő szerint tényleg csak Hajdudorogon van magyar liturgia.

1866-tól kezdve már püspökséget kívántak felállíttatni és ez iránt ő Felsőházhoz, sőt a kancelláriához, a primáshoz és az országgyűléshez is fordultak. E mozgalom eredménye az lett, t. ház, hogy 1873-ban Hajdudorogon egy vikáriátus állíttatott fel, tehát bizonyos mérvben egy külön állás biztosított a magyar anyanyelvű görög katolikusok részére, de csakis a munkácsi egyházmegyéhez tartozó 33 egyházközségre vonatkozólag.

Mint hogy ez az intézkedés sem oldotta meg a kérdést, 1881-ben a Felsőház elhatározása elé került a dolog és a Felsőház elhatározása következtében az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter tárgyalásokat indított meg az illetékes püspökségekkel, érsekségekkel, sőt magával a primással is. A tárgyalások eredménye az lett, hogy a munkácsi és eperjesi püspökségek kivételével az összes többi tényező, bár nem kellő indokolás mellett, a leghatározottabban a püspökség felállítása ellen nyilatkoztak.

Ez idő óta ebben a kérdésben érdemleges intézkedés nem történt. Azonban a kormány igenis foglalkozott a dologgal a maga belső kebelében, és erre az a megállapodás, sőt mondhatnám, elhatározás jött létre, hogy e kérdés megoldása céljából, a püspökség felállítását megelőzőleg, elsősorban a magyar liturgia kérdését tartja eldöntendőnek, a mit nem is tart lehetetlennek, sőt a maga részéről óhajta is. (Helyeslés.)

Ez irányban még most is folynak a tárgyalások. Természetes, hogy a kérdés megoldása sok nehézségbe ütközik. Igen sok illetékes tényező – bel- és külföldi területen – kell, hogy a dologban állást foglaljon, sőt határozzon is. És ezért nem helyezhetem kilátásba, hogy ez a kérdés legközelebből megoldásra jöhet, mert elsősorban a magyar liturgia kérdését kell tisztázni, és ha az tisztázva lesz, akkor lehet, – a mint a képviselő úr kérdését hozzám intézi, – intézkedni az iránt, hogy a püspökség tényleg föl is állíttassék.

Ily körülmények között tehát, t. ház, a képviselő úr kérdésére, a mely arra vonatkozik, hogy mikor tesz a kormány felterjesztést az iránt, hogy Hajdudorogon püspökség felállíttassék, ez idő szerint nem felelek, nem felelhetek oly értelemben, hogy közelebből ezt kilátásba helyezem. Azonban felelhetek, a mint már nyilatkoztam is, a tekintetben, hogy első sorban a liturgia kérdése lévén megoldandó, a kérdéssel a kormány foglalkozik és keresi is módját, az összes illetékes tényezők hozzájárulásának kinyerése után, ezen magyar liturgia kérdését végeldöntés elé hozni, és akkor lehet és lesz szó a püspökség felállításának kérdéséről.

Kérem, méltóztassék válaszat, tudomásul venni. (Helyeslés.)

Elnök: Felteszem a kérdést: tudomásul veszi-e a ház a miniszterelnök ár válaszat: igen, vagy nem? (Igen!) A ház tudomásul veszi.

106. Pápay István uralkodói kabinetirodai titkár levele Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a magyar görögkatolikus püspökség tárgyában

Bécs, 1896. szeptember 10.

MNL OL K 26 1915-XXV-2855. Eredeti

10015/1896

Kegyelmes Uram!

Kováts József képviselőnek egy görög kath. magyar püspökségnek Hajdú-Dorogon leendő felállítása, illetőleg egy magyar liturgia teremtése tárgyában kelt interpellációjára¹³⁷ Nagyméltóságod által a képviselőház f. h. 5-iki ülésében adott válasza¹³⁸ nézve felséges Urunk figyelmeztetni kívánja Excellenciádat, hogy Ő Felsége a ministerium részéről ezen fontos ügyről s a kormánynak e részbeni álláspontjáról ezideig még nem vett semmiféle tudositást, s hogy politikai és vallási indokokból, valamint a szentszékkal való újabbi összeütközésnek elkerülése végett Ő Felsége ezen újításhoz beleegyezését nem adhatja.

Midőn erről nyert l. f. parancs folytán szerencsém van Excellenciádat ezennel értesíteni, kiváló tiszteletem kifejezésével maradok

Nagyméltóságodnak alázatos szolgája

Bécsben, 896 Sept: 10én

Pápay István

107. Mariano Rampolla bíboros-államtitkár levele Emidio Taliani bécsi nunciushoz a magyar nyelv liturgikus használatának tiltásáról

Róma, 1896. szeptember 17.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 12v–13v.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

Az államtitkár megküldi a nunciaturának a Szent Officium határozatát, mely megtiltja a magyar nyelv alkalmazását a görögkatolikus liturgiában, valamint a liturgikus könyvek magyarra fordítását. Utasítja a nunciust, hogy a kormánnyal határozottan közölje a döntést, s hívja fel a figyelmet arra, milyen súlyos következményekkel járna, ha a görögkatolikus magyarok példáját más nemzetiségek is követnék az anyanyelvhasználat tekintetében.

La S. V. Illma e Revma già conosce l'illegittima introduzione della lingua volgare ungherese nella liturgia per opera di alcuni Greco-romeni, specialmente in Hajdu-Dorog, Diocesi di Munkatz, e la pubblicazione dei libri liturgici in quella lingua, senza la debita autorizzazione.

Il S. Padre ha fatto sottomettere questo affare alla Suprema Congregazione del S. Offizio, la quale ha condannato ambedue questi abusi, come V. S. vedrà dall'unito allegato.¹³⁹ La S. Congregazione di Propaganda per gli affari di rito

137 Lásd: 80. számú dokumentum.

138 Lásd: 105. számú dokumentum.

139 Lásd: 109. számú dokumentum.

orientale, è incaricata di comunicare a chi di ragione i decreti del S. O. e di curarne con tutta fermezza la pronta esecuzione.

V. S. vorrà informarne oralmente il Governo imperiale. La S. Sede non dubita punto che da parte del medesimo Governo non si avranno difficoltà, anzi si presteranno tutti quegli aiuti che saranno in suo potere. Imperocché oltre che trattasi di materia esclusivamente ecclesiastica e sacra, il Governo non potrà a meno di comprendere il grandissimo pericolo di sconvolgimenti anche politici, che recherebbe l'accordare l'uso della lingua volgare, nella liturgia, ai Greco-ruteni.

Imperocché tutte le altre nazionalità non solo dell'Ungheria, ma ancora dell'impero, e segnatamente gli slavi che cotanto si agitano a tale scopo, potrebbero fare con eguale diritto la stessa domanda, o procedere in via di fatto all'uso della rispettiva lingua volgare. Anche il governo russo si varrebbe di un simile fatto per forzare la S. Sede a consentire l'uso finora negato della lingua russa nel culto suppletorio tra le popolazioni polacche. L'addurre poi l'ignoranza della lingua latina per giustificare l'introduzione dell'idioma volgare nella liturgia non vale punto.

V. S. ben sa come la maggiore intelligenza che il popolo acquisterebbe dai sacri riti celebrandoli nella lingua volgare, ragione allegata già dai giansenisti ed insinuata dallo pseudo sinodo di Pistoja (prop. 33 della cost. – Auctorem fidei), non è stata mai dalla Chiesa avuta come ragione sufficiente per sostituire le lingue volgari alle antiche lingue liturgiche, che rendono più venerabili i sacri riti, ed immutabile l'espressione del dogma, e rappresentano meno imperfettamente e conservano più sicuramente l'unità della Chiesa, allontanando il pericolo della formazione di chiese nazionali scismatiche. Sono sicuro che V. S. Revma saprà anche questa volta corrispondere alla volontà del Santo Padre, con la Sua ben nota intelligenza e sollecitudine.

108. Achille Locatelli, a bécsi nunciatúra ügyvivőjének levele Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak

Bécs, 1896. szeptember 23.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 14.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

A nunciatúra ügyvivője tájékoztatja az államtitkárt a Monarchia külügyminiszterével való találkozásjáról. A külügyminiszter nem fűzött megjegyzést a magyar nyelv liturgikus használatának szentszéki tiltásához.

Eminenza Reverendissima

Mi è giunto regolarmente l'ossequiato dispaccio di Vostra Eminenza Rma N. 32124¹⁴⁰ coll'annessovi Decreto della S. Congregazione del S. Ufficio, che condanna l'uso della lingua Magiara nella liturgia. Uniformandomi poi alle istruzioni impartitemi mi sono affrettato di darne verbalmente conoscenza al Signor Ministro degli Affari Esteri. Il Conte Goluchowski si è limitato a prenderne atto, non avendo motivo di fare alcuna osservazione in proposito.

Inchinato al bacio della Sacra Porpora ho l'onore di profferirmi con sensi ec.

---

140 Lásd: 107. számú dokumentum.

**109. A Propaganda Fide Kongregáció levele Vaszary hercegprímáshoz,
Firczák, Vályi és Drohobeczky püspökökhöz a magyar nyelv
liturgikus használatának tiltását és a magyar nyelvű liturgikus könyvek
megsemmisítését elrendelő szentszéki határozattal**

Róma, 1896. szeptember 26.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 11–12r.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített
nyomtatott összefoglalóban

Eredetije: DAZO fond 151. opisz 22. nr. 678.

A dikasztérium megküldi a Szent Officium tiltó rendelkezését az érintett
főpásztoroknak. A két kérdésre: 1. megtűrhető-e a magyar nyelv használata
a Szent Liturgiában? 2. kiadhatók-e magyar nyelven liturgikus könyvek?
– a Szent Officium nemleges választ adott és a visszaélés megszüntetését
rendelte el.

Lettera della S. C. di Propaganda per gli AA. di r. o. del 26 settembre 1896 al
Card. Primate di Ungheria ed ai Vescovi Greco-Ruteni colla quale comunica il
testo del Decreto del S. O. del 2 Settembre 1896, che dichiara illecito l'uso della
lingua ungherese nella liturgia, e l'edizione dei libri liturgici nella stessa lingua.

Iampridem huic S. Congregationi de Propaganda Fide pro Orientalis Ritus
Negotiis innotuerat sacerdotes quosdam rutheni ritus in Hungaria regione
degentes audacter et proprio Marte liturgicos libros in hungaricum idioma vertisse
eorumdemque impressionem curasse pro usu liturgiae in sacris peragendis. Quae
agendi ratio non semel Apostolicae Sedis sollicitudinem revocavit, cuius est
cavere ne zizania in Dominico grege radices agant, aut si forte egerint, quam cito
feri potest, evellantur. Verum non sine magno moerore nuper accepit, sacerdotes
quosdam dicti ritus officii sui penitus immemores in Ecclesia Universitatis
Budapesthinae sollemniter sacrum perlitasse in hungarico idiomate contra
SS. Canonum sacrorum; quod factum per publicas ephemeridas vulgatum fuit
gravi bonorum fidelium scandalo. Hac occasione, cum quae dam investigatio
super huiusmodi gravissimo negotio de eiusdem Apostolicae Sedis mandato
peracta fuisset, detectum, est quod in quibusdam hungarici regni locis abusus
hic invalescere coepit, silentibus locorum Ordinariis. Exinde cum res examini
Supremae Univ. S. R. Inquisitionis subiecta fuerit, eadem, omnibus mature
perpensis, decretum edidit sequentis tenoris:

Decretum S. R. et Univ. Inquisitionis

Supremae huic S. Congregationi S. Officii sequentia dubia resolvenda
proposita fuere. Cum in Ecclesia Universitatis Budapest in Hungaria die 27 Iunii
cur. anni Missa cum cantu celebrata fuerit a Graecis Ruthenis idiomate hungarico
et eiusdem idiomate publicati fuerint libri liturgici; quaeritur 1.) Utrum tolerari
possit idioma hungaricum in S. liturgia; 2.) Utrum libri liturgici edi possint in
hungarico idiomate.

Feria IV die 2 Septembris 1896.

In Congregatione Generali S. Rom. et Univ. Inquisitionis propositis suprascriptis dubiis, Emi ac Revmi Domini Cardinales Inquisitores Generales decreverunt. Ad 1.um et ad 2.um Negative et abusum abscindendum. Sequenti vero feria VI die 4 dicti mensis SSmis D. N. Leo div. prov. PP. XIII in solita Audientia R. P. D. Adsess. S. O. impertita, relatam Emorum Patrum resolutionem benigne adprobare dignatus est.

Casimirus Episc. Conversanus Adses.
I. Can. Mancini S. R. et U. I. Not.

Haec Ampl. Tuae hisce litteris significanda habui, ut ea, qua praestas in Apost. Sedem observantia, memoratas dispositiones exarte et integre omni nisu ac studio observari demandes a singulis et universis, qui quoquo modo ad Tuam curam et regimen spectant. Vigilandum ergo ab A. T. est ut quilibet hac in re abusus quantocius eradicetur, tunc impressionem librorum S. Liturgiae in lingua vulgari vetando, tum iam editos hosce libros destruendo. Quod si intra Tuae Dioecesis fines sacerdotes adsint, qui Missalibus et ritualibus libris memorata vulgari lingua exaratis uti audent, eorumdem audaciam, nulla interiecta mora, compescas, illos monendo, ut ab incoepto desistant, et S. Liturgiam in lingua Slavica ab Ecclesia recognita agant, ne alias ecclesiasticis poenis in eos tamquam schismatis fautores animadvertere necesse sit. His praeterea significes, hanc S. Congregationem ad ulteriora processuram, si monitis salutaribus A. T., quod absit, parere detrectaverint.

Dum igitur ab A. T. opportunas praestolor responsiones, precor Deum.

110. Vályi János eperjesi püspök tájékoztatja a lomnai esperesi kerület papságát a magyar nyelv liturgikus használatának szentszéki tiltásáról

Eperjes, 1896. október 3.

DAZO fond 151. opisz 22. nr. 678. fol. 4r–5v. Másolat

2921. De lingua liturgica

Venerabili Clero Districtus Lomnaensis!

M. Card. Ledochowszky S. Congregationis de propaganda fide prefectus ex eo incidenti in Ecclesia Universitatis Budapestini die 27a Iunii a.c. missa cum cantu celebrata fuerit a graecis-ruthenis idiomate hungarico et ejusmodi idiomate publicati fuerint libri liturgici, – communicat decretum a Suprema Universalis S. R. Inquisitionis Congregatione in negotio hoc 1.) utrum tolerari possit idioma hungaricum in Sacra Liturgia? 2.) Utrum libri liturgici edi possint in hungarico idiomate? latum et per Sanctissimum Dominum Nostrum Leonem divina providentia Papa XIII benigne approbatum; quod benignum decretum pro statu notitiae directivae et strictissima observantia cum venerabili clero curato hisce in copia communico. Ceterum praesulem benedictionem impertiendo persevero:

E consistorio, Eperjesini, die 3a Octobris 1896. celebratae

Ioannes episcopus

[*Következik a szentszéki dekrétum szövege*]¹⁴¹

141 Lásd: 109. számú dokumentum.

111. Romanecz Aladár cikke a Kárpáti Lapokban a magyar liturgia ügyéről

Ungvár, 1896. október 4.

Kárpáti Lapok, 1896/40. sz., 1. o.

Magyar liturgia

Megirtuk lapunk 23-ik számában, hogy a hajdudorogi magyar püspökség s az ezzel mintegy előzetes összeköttetésben lévő magyar oltárnyelv kérdése ismét napirendre került, pro et contra megindultak e régtől fogva pengetett ügyben az annyiszor kimerített érvelések, napilapok és egyéb tényezők tárgyalták a dolgot, küldöttségek menesztettek illetékes helyekre, hogy az ügyet sikeresen előbbre vihessék, sőt a képviselőházban interpelláció tárgyává is tétetett a kérdés, melyre a ház szeptember 5-ki ülésében válaszolt a kormányelnök.

Mi akkor egyszersmind rámutattunk azokra a nehézségekre is, melyekkel egy különálló magyar püspökség fölállítása jár és azt az álláspontot foglaltuk el e kérdésben, hogy megelőzőleg a magyar liturgia kérdése lenne megoldandó s előbb a jelenlegi állapot kanonizálendő, és csak azután kellene a továbbiakra gondolni, mert egy püspökség fölállítása annyi erőt és áldozatot, oly sokféle utánajárást igényel, s olyan nehézségek legyőzését föltételezi, hogy ahhoz minden faktornak konveniens magatartása esetén is nagyon hosszú idő kívánatik.

Álláspontunkat tényleg megerősítette nemrég Bánffy Dezső báró miniszterelnöknek a hajdu-dorogi püspökség fölállítása tárgyában hozzáintézett interpellációra adott válasza, aki az ügy előzményeinek és történeti részének ismertetése után érdemileg a következőkben nyilatkozott az ügyre nézve:

„Tény az, hogy a népszámlálási adatok szerint Magyarországon 380,000 lélek van olyan, aki magát magyar anyanyelvű görögkatholikusnak vallja; tény az is, hogy a népszámlálási adatok szerint 300,000 olyan görögkatholikus van, aki a magyar nyelvet bírja. Ezek elszórta élnek az országban Bihar-, Hajdu-, Szabolcs-, Máramaros-, Szathmár és Ugocsa vármegyében, sőt az erdélyi részekben is 14,000 lélek van olyan, aki magát részben görögkatholikus hiten lévő magyarnak, vagy magyarul beszélőnek vallja.

Ily körülmények közt kétségtelen, hogy elég értékes és érdekes a kérdés arra, hogy azzal komolyan is lehessen foglalkozni. Ezzel a kérdéssel már régebben részint az érdekeltek, részint a kormány is foglalkozott.

Legujabban azonban 1863-ban nyert a mozgalom nagyobb lendületet. Akkoriban még a püspökség kérdése nem lépett előtérbe, egyszerűen csak a liturgia érdekében indult meg a mozgalom. Ez igen kevés mértékben vezetett eredményre és ez idő szerint tényleg csak Hajdu-Dorogon vagy magyar liturgia.

1866-tól kezdve már püspökséget kívántak felállítani és ez iránt őfelségéhez, sőt a kancelláriához, a primáshoz és az országgyűléshez is fordultak. E mozgalom eredménye az lett, t.ház, hogy 1873-ban Hajdu-Dorogon egy vikáriátus állítottott föl, tehát bizonyos mérvben egy külön állás biztosított a magyar anyanyelvű görögkatholikusok részére, de csakis a munkácsi egyházmegyéhez tartozó 36 egyházközségre vonatkozólag.

Mínthogy ez az intézkedés sem oldotta meg a kérdést, 1881-ben a felség elhatározása elé került a dolog és a felség elhatározása következtében az akkori vallás-

és közoktatásügyi miniszter tárgyalásokat indított meg az illetékes püspökségekkel, érsekségekkel, sőt magával a primással is. A tárgyalások eredménye az lett, hogy a munkácsi és eperjesi püspökségek kivételével az összes többi tényező, bár nem kellő indoklás mellett a leghatározottabban a püspökség felállítása ellen nyilatkoznak.

Ez idő óta ebben a kérdésben érdemleges intézkedés nem történt. Azonban a kormány igenis foglalkozott e dologgal a maga belső kebelében és erre az a megállapodás, sőt mondhatnám elhatározás jött létre, hogy e kérdés megoldása céljából, a püspökség fölállítását megelőzőleg, első sorban a magyar liturgia kérdését tartja eldöntendőnek, a mit nem is tart lehetetlennek, sőt a maga részéről óhatja is. (Helyeslés.)

Ez irányban most folynak a tárgyalások. Természetes, hogy a kérdés megoldása sok nehézségbe ütközik. Igen sok illetékes tényező – bel- és külföldi – kell, hogy a dologban állást foglaljon, sőt határozzon is. És ezért nem helyezhetem kilátásba, hogy ez a kérdés legközelebről megoldásra jöhet, mert első sorban a magyar liturgia kérdését kell tisztázni, és ha az tisztázva lesz, akkor lehet, amint a képviselő ur kérdéseit hozzám intézi, intézkedni az iránt, hogy a püspökség tényleg föl is állíttassék.

Ily körülmények között tehát, t.ház, a képviselő ur kérdésére, amely arra vonatkozik, hogy mikor tesz a kormány felterjesztést az irány, hogy Hajdu-Dorogon püspökség felállíttassék, ez idő szerint nem felelek, nem felelhetek oly értelemben, hogy közelebről ezt kilátásba helyezzem. Azonban felelhetek, amint már nyilatkoztam is, a tekintetben, hogy első sorban a liturgia kérdése kévéen megoldandó, a kérdéssel a kormány foglalkozik és keresi is módját, az összes illetékes tényező hozzájárulásának kinyerése után, ezen magyar liturgia kérdését végeldöntés elé hozni, és akkor lehet és lesz szó a püspökség felállításának kérdéséről. – Kérem, méltóztassék válaszat tudomásul venni. (Helyeslés.) A választ tudomásul veszik.”

Látható e válaszból, hogy a királyi kormánynak is az a nézete, mikép a püspökség fölállítására előtti megelőzőleg a magyar liturgia kérdését véli megoldandónak, ezzel foglalkozik is és keresi az eldöntés módját, ehhez azonban még hosszabb idő és igen sok – bel- és külföldi – illetékes tényező hozzájárulása kívántatik.

De e nyilatkozattal egyuttal önmagától elesik az a – legujabban többször hangoztatott – vád is, mintha a munkácsi püspökség a hajdu-dorogi magyar püspöki szék fölállításának valaha ellensége lett volna; mert ugyanakkor, a midőn ez ügyben folytatott tárgyalások folyamán e szándék megvalósításának az összes többi tényező indokolatlanul ellentmondottak, s a leghatározottabban a püspökség fölállítására ellen nyilatkoztak, a munkácsi és eperjesi püspökségek akkor is mellette voltak.

Mellette voltak a multban, mellette vannak ez időszertint is, hanem a bölcs atya gondolkodásával, aki születendő gyermekének jövőjéről nem elhamarkodottan, de józan előrelátással és körütekintőleg intézkedik s annak további sorsát eleve biztos alapokra kívánja fektetni!

A magyar ajku görögszertartásu katholicus püspökség vagy püspökségek eszméje egészen jogosult, csakhogy e cél biztosítására legelőször a magyar nyelv oltári jogosultságának elismerésére kell törekedni, addig pedig sokkal helyesebbnek látszik egyelőre a mai állapotot meghagyni és vállvetett erővel küzdeni azon másik, sokkal általánosabb jellegű eszményi cél eléréséért, hogy végeredményben minden görög szertartásu rutén püspökség magyarrá lehessen s mi mint drága magyar hazánk közös polgárai egy és ugyanazon édes hazai nyelven imádkozhassunk Istenünkhöz.

Maga a hajdu-dorogi püspökség fölállítására ügyében megindult mozgalom is azon kettős célt tűzte maga elé, hogy a püspökség szervezése mellett a magyar nyelv jogosultságának elismertetését is kivívja; mi több az ez érdeemben folytatott nemzetközi küzdelemből minden kétséget kizárólag nyilvánvalóvá tett, hogy a fő cél voltaképpen a magyar liturgia jogosultságának elismerése volt, a nagykiterjedésű mozgalom első sorban mindenkor erre irányult és csak ennek biztosítására tervezett a magyar ajku görög katolikusok részére Hajdu-Dorog székhellyel egy püspökség fölállítására.

Megerősíti ezt a hajdu-dorogi mozgalom leglelkesebb védőjének, György Endre akadémiai tagnak ezen mozgalom részletes és okmányokkal felszerelt történetéhez írott és a m.tud. Akadémia II. osztályának 1896. február 10-iki ülésében fölolvastott „Tájékoztatója” is, melynek első bekezdésében a következők állanak: „Boldog emlékeztető Farkas Lajos, 1848-9-iki honvédszázados, a Hajdu kerület főhadnagya, majd Hajdúmegye főügyésze és árvaszéki elnöke, megírta egy könyvben azon mozgalom részletes és okmányokkal felszerelt történetét, mely az ő vezetése alatt indult meg a magyar ajku görög szertartású katolikusok között azon kettős céllal, hogy a magyar nyelvnek oltári jogosultsága elismertessék s ennek biztosítására a magyarajku görög szertartású katolikusok részére Hajdu-Dorog székhellyel egy püspökség állítsassék fel.”

Igy szól a magyar püspökség eszméjének legbuzgóbb pártfogója, aki mint látható maga is a magyar liturgiát tartja fő célnak!

Ez különben természetesen is, hiszen ha elősegítik, bátorítják nálunk és más államokban is egyes nyelvek oltári jogosultságát, akkor az állam nyelvéről nem szabad megfeledkezni, azt éppen nem szabad leszorítani a többi élő nyelvekkel szemben, mert ez a nemzeti öntudatnak szembevető megsértése volna.

Azért az a törekvés, mely a magyar nyelvnek oltári nyelvvé tétele és elismertetését tűzi ki célul, nemes törekvés s ha ennek nagyobb biztosítására a magyar püspökségért, vagy püspökségeink magyarrá tételeért küzdünk, az szintén önként érthető és tiszteletre méltó igyekezet.

Ámde, mint a fentebbiekből látható, e küzdelemnek igen sok akadály van, melyeknek leküzdésére hosszabb idő, kölcsönös jóakarát s az erők csoportosítása kívánatik, hogy így válvetett erővel küzdhessünk a közös célokért.

Azonban sem a széttagolás, sem egymásnak gyanúsítása nem segítheti elő a sikert, mert magasabb eszmékért ideális, minden emberi tekintetektől s önérdéktől ment lelkesedés szükségeltetik, másképpen összes igyekezetünk hajótörést szenvedhet.

„Remélve küzdj és bizva bizzál” mondja a költő, „és főképp higgy, mert a hit tünni és remélni tanít;” reméljük tehát a legjobbat, de várjuk be türelmesen a dolgok természetes sorrendjét!

A közbeeső időt pedig használjuk fel az okszerű előkészítésre, szerkönyveink lefordítására, egyesült erőnk gyarapítására s mindenekfölött legyünk bizalommal kitűnő egyházkormányzatunk vezetése iránt mert annak konvenientíája mellett alaposan várhatjuk, hogy a magyar liturgia és az ezzel összefüggésben lévő többi kérdések is, megfelelő megoldást nyernek.

Egyházkormányatunk s a többi illetékes tényező tudomásunk szerint foglalkozik e fontos kérdésekkel, – engedni kell tehát az időnek!

112. A Munkácsi Egyházmegye szentszéki ülésének jegyzőkönyv-kivonata a magyar liturgia betiltásának tárgyában

Ungvár, 1896. október 27.

DAZO fond 151. opisz 17. nr. 669.

Az 1896. évi október hó 27-én tartott sz. sz. ülés jkv. kivonata

5922. A Congregatio de Propaganda fide elnöke Ledochowski Micislaus cardinalis f. év szeptember 26-ról 5893. szám alatt kelt irattal¹⁴² azon alkalmából, hogy a budapesti tudomány egyetem temlomában f. évben némely g. sz. katolikus leköszek magyar nyelven végezték a sz. misét, ami a sz. kánonok rendelkezéseibe ütközik, – egyrészt tudomására hozza a megyés püspök úr Ó méltóságának az e tekintetben megkérdezett S. Rom. et universalis Inquisitio Congregatiojának határozatát, hogy a g. sz. kath. leköszeknek magyar nyelven a sz. misét szolgáltni nem lehet, illetve a szt. misében a magyar nyelv nem tñrhető meg és a miseszolgálati könyvek magyar nyelven nem adhatók ki, mert ez a kánonnal szemben visszaélést képez, másrészt pedig felhivja a püspök Úr Ó méltóságát, hogy a nevezett congregatio Ószentsége által is helybenhagyott határozatának pontos végrehajtásáról gondoskodják, és az e tekintetben észlelt visszaélés megszűntessék.

Határozat

A most jelzett intézkedés eredetiben visszavárolag kiadatik dr. Mikita Sándor kanonoknak a végből, hogy ez ügyben memorandumot állítson össze, mely a nevezett congregatiohoz felterjesztetik, s abban ezen az ügyet a kezdetétől fogva a mai napig a fejlődés és a magyar ajkú gkath. hívek állapotának és viszonyának feltűntetésével ölelje fel jelezvén azon veszélyeket, melyek ez ügygyel a jövőben kapcsolatban lehetnek.

k.m.f.

Gyula püspök

Nagyságos dr. Mikita Sándor kanonok úrnak, Ungvár

113. Firczak Gyula munkácsi püspök levél-fogalmazványa XIII. Leó pápához a magyar liturgia ügyében

Ungvár, 1896. november 25.

DAZO fond 151. opisz 22. nr. 678. Fogalmazvány¹⁴³

A munkácsi püspök részletesen ismerteti a magyar nyelv liturgikus használatának kialakulását és elterjedését, a liturgia-fordítások és a hajdúdorogi mozgalom addigi történetét. A körülmények ismeretében az alábbi engedményeket kéri a magyar anyanyelvű hívei számára – az ószláv nyelvű liturgikus könyvek hivatalos használata mellett: 1. a magánajtatosságokat kizárólag magyarul végezhessek; 2. a megyéspüspök által tételesen felsorolt parókiaikon a papok magyarul mondhasák az ekténiákat (a papi fennhang kivételével) és az áldozás előtti imádságot, illetve magyarul olvashasák az apostoli és az evangéliumi szakaszt; 3. minden más nyilvános istentiszteleten a

142 Lásd: 109. számú dokumentum.

143 Ez a fogalmazvány tervezet maradt.

nép magyarul énekelhessen; 4. a magyar népének rendezése érdekében a megyéspüspök kapjon felhatalmazást egy énekeskönyv összeállítására, amit jóváhagyásra felterjeszhet Rómába. Indoklásképpen felhozza: a) a Hajdúdorogi Külhelynökség területén az ószláv nyelvű liturgia teljes visszaállítása immáron lehetetlen; b) ha a magyarok azt látják, hogy a ruszinok és a románok a maguk nyelvén végezhetik a liturgiát, de ugyanezt a Szentszék a magyaroktól megtagadja, fennáll a veszély, hogy az ortodox egyházhoz csatlakoznak, ahol már évek óta megengedett a magyar szertartási nyelv; c) a latin egyház is engedi a magyar nyelvű népének; d) az ekténiák (a papi fennhang nélkül), az apostoli és evangéliumi szakaszok a diakónusi énekhez tartoznak, amibe a nép is bekapcsolódik; e) a javasolt engedmény lehetővé teszi a meglazult liturgikus fegyelem helyreállítását, ugyanakkor eleget tesz a patrióta kívánalmaknak is, míg a magyar nyelv használatának tiltása a pánszlávizmus vádját erősíti, mellyel a püspököt a magyar kormány előtt illetik.

Beatissime Pater!

Infrascriptus profunda cum filiali devotione percepi litteras¹⁴⁴ a S. Congregatione de Propaganda Fide die 26-a Septembris anni currentis sub Nro. 5893. data. antequam tamen in his litteris contentum decretum disciplinare, vigore cuius idioma hungaricum in S. Liturgia celebranda est interdicendum, libri liturgici ad idioma hungaricum vero versi sunt annihilandi, – clero meo et fidelibus promulgarem et executioni darem, qua Pastor dioeceseos meae in conscientia obligatum esse me sentio coram throno tuo ad genua provolutus Tibi, Beatissime Pater, sequentia pro clementissima notitia afferre.

Fideles labii hungarici in Munkaciensi, Eperjesiensi et M. Varadiensi graeci ritus Dioecesisibus existentes numero circiter 200,000,- videntes, quod fideles slavi slavice, rumeni vero rumenice celebrarent S. Liturgiam, hoc titulo adhuc ante 100 annos actionem excitaverunt, ut ipsi – qua hungari – a slavibus et rumenis separarentur, et ad unam dioecesim sub metropoli Hajdu-Dorogh conflati, episcopum proprium, propriamque S. Liturgiam in idiomate hungarico haberent.

Huic actioni, Beatissime Pater, vide a principio patrocinantur non tantum fideles, sed et praedecessores mei antistites dioecesani, praeprimis vero regimen politicum Regni Hungariae.

Ad demonstrandam hanc propositionem ante omnia provocabo ad episcopum Munkaciensem, Andream condam Bacsinszky (1772–1809), qui eo ex respectu, ut spiritualibus indigentibus labii hungarici H.-Doroghensium provideret, ad illorum preces permisit, a) ut apud illos praedicatio Verbi Divini exclusive in idiomate hungarico servetur, b) ut in s. processionibus populus fidelis in idiomate hungarico cantare possit, c) ut intra S. Missam presbyteri quoque fidelibus S. Epistolam et S. Evangelium in idiomate hungarico perlegere valeant.

Ast fideles hungari post paulum hoc initiali concessione episcopi Andreae condam Bacsinszky non fuerunt contenti, – sed provocantes partim ad nationalitatem suam hungaricam, partim vero ad slavicam et rumenicam S. Liturgiam Slavorum et Rumenorum, majores concessiones in rebus liturgicis, imo aequalitatem, pro se quoque postulaverunt. Et ad estorquendas has majores

144 Lásd: 109. számú dokumentum.

concessionem valde favorabiles circumstantias attalis ipsis bellum hungaricum, anno 1848–49-o ad libertatem recuperandam susceptum, quod spiritum in Hungaria nationalem fervide excitavit, omnesque cives spiritu patriotismi implevit et acriter inflammavit, nonnullosque vero sacerdotes ritus graeci effrenate eo modo accendit, ut ipsi influxui patriotismi et spiritui nationali inhaerentes, in libris liturgicis contentas odas, troparia, stichiras et alias cantilenas coepisset in idioma hungaricum vertere et ex his – in compendium collectis – libros precum et canticorum pro fidelibus concinnare. Talem librum precum et canticorum concinnavit Ignatius condam Roskovics, parochus Hajdu-Böszörményiensis, quem librum dein episcopus Munkacsensis, Basilius condam Popovics (1837–1864), approbavit et propagari permisit. Propagatio vero hujus libri celerrima tales effectus habebat, ut ultimis annis regiminis episcopi condam Popovics in ecclesiis fidelium hungarorum cantus non tantum fidelium, sed et ipsius cantoris in idioma hungarico perficiebatur. Ceteroquin episcopus Basilius condam Popovics, per ordinationem, die 9-a Novembris anno 1863-o sub nro. 4125. datam,¹⁴⁵ expresse quoque fidelibus hungaris permisit, ut apud illos in S. Liturgia lectio epistolae et evangelii, dein oratio ante S. Communionem et cantus ipsius cantoris quoque in idiomate hungarico peragi possint. – Simul episcopus, Basilius condam Popovics, ordinavit, ut versiones, ex libris liturgicis a Canonico Antonio Csopey ac Joannes Vályi factae, colligerantur et scopo assequendae approbationis Romam mitterantur; – ast mors episcopi, Basillii condam Popovics, anno 1864-o subsecuto sub longo interregno, hujus intentionis executionem frustravit.

Videntes fideles H.-Doroghienses, quod illorum actis et zelus decursu temporis optatum quemdam haberet effectum, spiritu patriotismi hujus epochae animate, ad organizandum episcopatum, conventum, die 18-o Aprilis anno 1868-o in oppido H.-Dorogh, publicaverunt, ad quem participandum omnes fideles ritus graeci hungaros convocaverunt. Ad conventum ex 52 pagis, a fidelibus ritus graeci hungaris habitatis, 220 deputati et 31 sacerdotes comparuerunt. Conventus sub praesidio Ludovici Farkas subcenturionis oppidi H.-Dorogh, per plures dies asservabatur, in quo conventu electi sunt legati et ad episcopum Munkacsensem, Stephanum condam Pankovics (1866–1874), ad principem-primatem Regni Hungariae, Joannem condam Simor, atque ad regimen politicum Regni Hungariae sunt missi imposita obbligatione, ut pro fidelibus ritus graeci hungaris proprium episcopatum et S. Liturgiam in idiomate hungarico celebrandum instanter petant. Et ecce preces fidelium et zelosa agitatio legatorum hac occasione quoque quendam effectum habuit, quatenus per Excell. Cultus et Publ. Institutionis H. R. Ministerium, vigore benignissimi intimati die 20-a sept. ann. 1873. sub nro. 25899 emanati,¹⁴⁶ proponente et approbante episcopo, Stephano condam Pankovics, in spirituale commodum fidelium ritus graeci hungarorum „vicariatus episcopalis foraneus H.-Doroghiensis” est institutus, pro vicario e Fundo Religionis Hungarico annua dos, ex 3000 florenis a.v. constans, est resoluta, ipsique vero vicario imposito est obbligatio versionem hungaricam librorum liturgicorum quo ocyus curare.

---

145 Lásd: 25. számú dokumentum.

146 Lásd: 48. számú dokumentum.

Primus vicarius H.-Doroghiensis fuit Joannes condam Danilovics, canonicus et abbas de Zám, qui ut imposito sibi officio satis faceret, libris liturgicis vertendis operam navare coepit.

Sumptus ad versiones exarandas et typis imprimendas ab Excell. Cultus et Publ. Institutionis H.R. Ministerio obtinuit, auxilium vero in levamen laboris praebuerunt illi Joannes condam Pasztelyi, episcopus Munkacsensis (1874–1891) et Nicholas condam Tóth, episcopus Eperjesiensis, tali modo, ut illi, qua praesidi commissionem constantem ex 8 membris adderent, ut per illos conficienda versio eo melior et perfectior sit. Haec commissio, praeside vicario, ad exarandas versiones anno 1875 in oppido H.-Dorogh comparuit, ibidemque Liturgikon et Euchologion compendiose in idioma hungaricum transposuit. Versio hungarica Horologii serius cura et labore vicarii, Joannis condam Danilovics et Emiliani Melles, parochi in Kis-Dobra est exarata. Tandem vicarius, Joannes condam Danilovics, „Librum canticorum”, in quo odae, troparia, stichirae, aliaque cantica vesperarum et matutinorum ex triodio, pentikostario, oktoicho et minaeis excerpta continentur, vertendo pro populo fidei composuit. Ex omnibus his libris infrascriptis solummodo „Librum canticorum” in usum privatum fidelium ritus graeci hungarorum approbavi, ejusque propagationem permisi ea de causa, ut partim per memoratum librum antea usitatas malas versiones canticorum quae per manuscripta, imo etiam per typi impressiones inter fideles evulgatae sunt, exstirpem; partim vero ut in populo fidei fidem, pietatem et amorem erga S. Liturgiam augeam, populique ecclesiam et sacras functiones frequentandi voluntatem – nostro incredulo aevo – perficiam.

Quod attinet jus versionem librorum liturgicorum concedendi, hocce jus ad solum Te, Beatissime Pater, pertinere, supramemorati duo episcopi quoque agnoverunt. Hujus assertionis veritas praeprimis exinde patet, quod supramemorati episcopi licentiam ad versiones exarandas ea sub conditione tantum respectivae commissioni dederint ut Vicarius H.-Doroghiensis versiones exaratas approbationis gratia Tibi, Beatissime Pater, data occasione praesentet et pro illis apostolicam tuam benedictionem expetat: ob hanc vero causam isti libros stricte liturgicos, in idioma hungaricum versos, nec approbaverunt, nec illorum usum in sacris peragendis concesserunt, nec ad hos approbandos et propagandos se ipsos pro ordinariis iudicibus declaraverunt. Supramemoratae assertionis veritas dein etiam ex ordinatione episcopi Ioannis condam Pásztélyi, die 5a Martii anno 1883. sub nro 3625. ad clerum suum data, elucet in qua supramemoratus episcopus stricte demandavit, S. Liturgiam in lingua vetero-slavica, a Sede Apostolica recognita, esse celebrandam, linguam vero hungaricam in Sacris peragendis tantum eo modo et in illa mensura esse adhibendam, quo modo et in qua mensura Ecclesia latina hac lingua utitur, imo contra transgressuros ordinationis se processu canonico esse usurum, promisit.

Ast sacerdotes in Vicariatu H.-Doroghiensi existentes hanc ordinationem disciplinarem episcopi condam Pásztélyi ea de causa non respiciebant, quoniam ob propagationem patriotismi et spiritus nationalis hungarici illis valde favebat regimen politicum Regni Hungariae. Episcopus condam Pásztélyi vivens hos effrenatos et regimini politico confisos sacerdotes, contro illos processu canonico uti tenuit?, ne per hoc actum „pro suppressore spiritus hungarici” appareat,

sacerdotes vero ejus „qua martyres patriotismi” glorificentur in ephemeridibus et coram regimine politico Regni Hungariae. Et hae circumstantiae politicae, conscientiose assero, una ex parte sunt causa efficiens abusus in oppido H.-Dorogh vigentis, ubi ab anno 1868o S. Liturgia illegittime in idiomate hungarico celebratur, ex altera vero parte sunt causa etiam illius timoris, quo repleti fuerunt antistites dioecesani adeo, ut nemo illorum ausus est hunc abusum interdicere. Ex dictis ergo, Beatissime Pater, poteris intelligere, politicam et patriotismum esse illa media, ope quorum apud fideles H.-Doroghienses in S. Liturgia hodierna dissolutis est [...] ¹⁴⁷ antiquaque disciplina perturbata.

Praeter his pro clementissima notitia Tibi, Beatissime Pater etiam hac afferre audeo, quod fideles ritus graeci hungari hoc anno millenari patriae nostrae, utentes favorebili tempore, iterum omni cura et studio incumbere erigendo episcopatu hungarico, petentes in hoc negotio patrocinium et intercessionem regiminis politici Regni Hungariae. Et hac occasione pariter patriotismus et supramemoratae circumstantiae politicae fuerunt illae causae, ob quas Andrea Ujhelyi, parochus Hajdu-Doroghensis, audacia et temeritate praedictas, S. Liturgiam contra SS. Canonum sanctiones in idiomate hungarico die 27a Junii anni currentis in Ecclesia Universitatis Budapestiensis celebravit, consciens nempe, quod si ob abusum a Hierarchiae puniretur, a Statu Hungarico tamquam „martyr patriotismi” glorificabitur. Ast ego infrascriptus statim, quo de hac Liturgia, in idiomate hungarico celebrata, ex ephemeridibus certior factus sum, andream Ujhelyi ad me – Ungvarinum – citavi, ut reddat rationem liturgisationis suae. Et iste comparens, prius coram me verbotenus, postea ad mecum praeceptum etiam scriptotenus rationem liturgisationis suae reddere conabatur, inter caetera haec scribens: „Quando ex H.-Dorogh Budapestinum ad celebrandam S. Liturgiam profecturi sumus, ego mecum attuli omnia paramenta juxta ritum nostrum ad celebrandum necessaria, inter cetero etiam Liturgikon slavicum. Et prout domi, ita etiam Budapestini secretas orationes Canonis S. Missae ex Liturgikon slavico perlegi, cantum tamen sacerdotalem in idiomate hungarico pronuntiavi”.

Beatissime Pater! Agnosco et doleo, quod disciplina liturgica in Vicariatu H.-Doroghiensi jam a 28 annis turbata et dissoluta existat, ast non est ibidem dissoluta fides catholica, nec adhaerentia erga Sedem Apostolicam, hae hodiernis diebus quoque sunt eo modo firmae, prout firmae fuerit aliquando.

Propterea infrascriptus filiali cum fiducia convertor ad Te, Beatissime Pater, ea cum humili petitione, ut Tu oculos tuos clementes ad indigentias spirituales fidelium ritus graeci hungarorum conjicere, illorumque S. Liturgiam juxta sapientiam tuam ita ordinare digneris, ut per hanc ordinationem tuam supremam, tum disciplinae ecclesiasticae, tum vero exigentis patriotismi satisfacias, et praeterea, ut per hanc supremam tuam ordinationem omnes majores collisiones sine strepitu evitentur, quoniam in regno nostro mariano, ubi novissimae leges politicae ipsum quoque atheismum tuentur hujusmodi agendi ratio indicata videtur.

Infrascriptus ex parte mea – hodiernas circumstantias prae oculis habens – pro populo fidei ritus graeci hungarico cum usu obligatorio S. Liturgiae ac

---

147 olvashatatlan szó

librorum liturgicorum Ecclesiae Ruthenicae sequentes concessioniones profunda cum humilitate proponere et commendare audeo:

1.) Ut apud illos quelibet institutio ecclesiastica et omnis pietas privata exclusive in lingua hungarica peragatur.

2.) Ut in illis parochiis hungaricis, quae ab episcopo qua tales taxative assignabantur, presbyteri habeant licentiam sic dictas „ektenias” absque ekfonesi in idiomate hungarico recitandi in illis officiis ecclesiastici, quibus populos cumulate solet assistere, imo in ipsa S. Missae quoque, dein ut possint S. Epistolam et S. Evangelium in idiomate hungarico cantare, nec non, ut possint orationem ante S. Communionem in hungarico idiomate pronuntiare.

3.) Ut in omnibus officiis ecclesiastico-pubblico, quibus populus cumulate solet assistere, Typikon ecclesiasticum tali modo observetur, ut – penes cantum slavicum cantoribus –, cantus populi in lingua hungarica fiat.

4.) Tandem, ut ad ordinandum cantum hungaricum infrascriptus sum delegatus ea sub conditione, ut pro cantoribus et populo compositum „Librum Canticorum” – abrogatis ceteris – approbationis causa ad Congregationem de Propaganda Fide – Romam – transmittam.

Hanc humillimam petitionem permittatur mihi sequentibus motivis confirmare, et quidem:

a) In Vicariatu Hajdu-Doroghiensi Liturgiam slavicam in sua puritate restituere est impossibile, quoniam populus hungarus assuefactus est proprio catui hungarico, quo et fidem suam inde a 100 annis devote profitebatur; nunc vero populum hoc cantu spoliare idem esset ac illum in professioni fidei catholicae turbare, illi fidem, fideique professionem adimere, nec non ad haeresim amplectendam ortuito occasionem praebere.

b) Populus hungarus videns, Liturgiam apud slavos slavice, apud rumenos vero rumenice celebrari, jus suum violentum esse censebit, si illi etiam cantus ecclesiasticus in vulgari idiomate adimetur quo casu semet etiam ab interdicto et ab obedientia erga Hierarchiam solutum esse sentire et facili modo ad schismaticos transire posset, apud quos jam multis in locis S. Liturgia in idiomate hungarico pergitur. Periculum hocce ideo est evitandum, quia vaferrimi agitadores, scriptis inter fideles hucadusque jam sparsis Sedem Apostolicam calumniore pro maximo inimico plebis hungaricae dioecesis meae pronuntiare audent.

c) Assistentiam populi in officiis liturgicis Ecclesia Latina quoque respectat, quoniam populo concedit cantum in vulgari idiomate. – Juxta opinionem meam populus hungarus quoque eodem jure gaudet in Ecclesia Graeca. Discrimen tamen inter Ecclesiam Graecam et Latinam – relate ad cantum – in hoc consistit, quod in Ecclesia Graeca populus adhuc est „in choro”, et sic cantus ecclesiasticus pro populo hungaro designatus, debet esse ex libris choralibus electus et compositus.

d) Epistolae et Evangelii publica lectio, ekteniarumque absque ekfonesi cantu in idiomate hungarico ideo esset concedendum: quia illes partes in nostra S. Liturgia ad cantum diaconi pertinent et S. Liturgiae ob assistentiam populi fidelis sunt immissae.

e) Tandem cantum populi hungaricum in officiis ecclesiastici et in ipsa S. Liturgia quoque concedendum et ordinandum esse ideo optarem quia tali modo dissoluto disciplina liturgica modo legitimo restitueretur nec non desideria

patriotismi explerentur; e contro interdictio cantus hungarici episcopum coram regimine politico Regni Hungariae de panslavismo propagando accusabit, ac si ipse populum hungarum a lingua sua nationali vellet spoliare, illumque in nationem moscoviticam intenderet transformare.

Qui ceterum in testimonium et tesseram filialis meae pietatis et adhaesionis ante apostolicum Clementiae Tuae Thronum provolutus in devotissimo s. pedum osculo vivo et emorior.

Ungvarini die 25a Nov. 1896.
obsequentissimus in Christo filius
F.J.
Episcopus Munkacsensis

114. Firczák Gyula munkácsi püspök levele XIII. Leó pápához a magyar nyelv szentszéki tiltásának enyhítése érdekében

Ungvár, 1896. december 6.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 14r–16r.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

A körülmények ismeretében a munkácsi püspök az alábbi engedményeket kéri a magyar anyanyelvű hívei számára – az ószláv nyelvű liturgikus könyvek hivatalos használata mellett: 1. a magánajtatosságokat kizárólag magyarul végezhessek; 2. a megyéspüspök által tételesen felsorolt parókiákon a papok magyarul mondhassák az ekténiákat (a papi fennhang kivételével) és az áldozás előtti imádságot, illetve magyarul olvashassák az apostoli és az evangéliumi szakaszt; 3. minden más nyilvános istentiszteleten a nép magyarul énekelhessen; 4. a magyar népének rendezése érdekében a megyéspüspök kapjon felhatalmazást egy énekeskönyv összeállítására, amit jóváhagyásra felterjeszhet Rómába. Indoklásképpen felhozza: a) a Hajdúdorogi Külhelynökség területén az ószláv nyelvű liturgia teljes visszaállítását immáron lehetetlen; b) ha a magyarok azt látják, hogy a ruszinok és a románok a maguk nyelvén végezhetik a liturgiát, de ugyanezt a Szentszék a magyaroktól megtagadja, fennáll a veszély, hogy az ortodox egyházhoz csatlakoznak, ahol már évek óta megengedett a magyar szertartási nyelv; c) a latin egyház is engedi a magyar nyelvű népéneket; d) az ekténiák (a papi fennhang nélkül), az apostoli és evangéliumi szakaszok a diakónusi énekhez tartoznak, amibe a nép is bekapcsolódik; e) a javasolt engedmény lehetővé teszi a meglazult liturgikus fegyelem helyreállítását, ugyanakkor eleget tesz a patrióta kívánalmaknak is, míg a magyar nyelv használatának tiltása a pánszlávizmus vádját erősíti, mellyel a püspököt a magyar kormány előtt illetik.

Beatissime Pater!

Agnosco et doleo, quod disciplina liturgica in Vicariatu H. Doroghiensi iam a 28 annis turbata et dissoluta existat, ast non est ibidem dissoluta fides catholica, nec adhaerentia erga Sedem Apostolicam; hae hodiernis diebus quoque sunt eo modo firmæ, prout firmæ fuerint aliquando. Propterea infrascriptus filiali cum fiducia convertor ad Te, Beatissime Pater, ea cum humillima petitione, ut Tu

oculos suos clementes ad indigentias spirituales fidelium ritus graeci hungarorum conicere, illorumque S. Liturgiam iuxta sapientiam tuam ita ordinare digneris, ut per hanc ordinationem tuam supremam tum disciplinae ecclesiasticae, tum vero exigentis patriotismi satisfacias; et praeterea, ut per hanc supremam tuam ordinationem omnes maiores collisiones sine strepitu evitentur, quoniam in regno nostro Mariano, ubi novissimae leges politicae ipsum quoque atheismum tuentur, huiusmodi agendi ratio indicata videtur. Infrascriptus ex parte mea, hodiernas circumstantias prae oculis habens pro populo fideli ritus graeci hungarico cum usu obligatorio S. Liturgiae ac Librorum Liturgicorum Ecclesiae Ruthenicae sequentes concessionem profunda cum humilitate proponere et commendare audeo: 1) Ut apud illos quaelibet institutio ecclesiastica et omnis pietas privata exclusive in lingua hungarica peragatur. 2) Ut in illis parochiis hungaricis, quae ab Episcopo qua tales taxative assignabuntur, presbyteri habeant licentiam sic dictas «ektenias» absque ekfonesi in idiomate hungarico recitandi in illis officiis ecclesiasticis, quibus populus cumulate solet assistere, imo in ipsa S. Missa quoque; dein, ut possint S. Epistolam et S. Evangelium in idiomate hungarico cantare; nec non, ut possint orationem ante S. Communionem in hungarico idiomate pronuntiare. 3) Ut in omnibus officiis ecclesiastico-publicis, quibus populus cumulate solet assistere, Typikon Ecclesiasticum tali modo observetur, ut – penes cantum slavicum cantoris – cantus populi in lingua hungarica fiat. 4) Tandem, ut ad ordinandum cantum hungaricum infrascriptus sim delegatus ea sub conditione, ut pro cantoribus et populo compositum «Librum Canticorum», abrogatis ceteris, approbationis causa ad S. Congregationem de Propaganda Fide – Romam transmittam.

Hanc humillimam petitionem permittatur mihi sequentibus motivis confirmare, et quidem:

a) In Vicariatu H. Doroghiensi Liturgiam Slavicam in sua puritate restituere est impossibile, quoniam populus hungarus assuefactus est proprio cantui hungarico, quo et fidem suam inde a 100 annis devote profitebatur; nunc vero populum hoc cantu spoliare idem esset ac illum in professione fidei catholicae turbare, illi fidem, fideique professionem adimere, nec non illi ad haeresim amplectendam fortuito occasionem praebere.

b) Populus Hungarus videns S. Liturgiam apud Slavos slavice, apud Rumenos vero rumenice celebrari, ius suum violatum esse censebit, si illi etiam cantus ecclesiasticus in vulgari idiomate adimetur; quo casu semet etiam ab interdicto et ab obedientia erga Hierarchiam solutum esse sentire et facili modo ad schismaticos transire posset, apud quos iam multis in locis S. Liturgia in idiomate hungarico peragitur. Periculum hocce ideo est evitandum, quia vaferrimi agitantes, scriptis inter fideles hucadusque iam sparsis, Sedem Apostolicam calumniose pro maximo inimico plebis hungaricae Dioeceseos meae pronuntiare audent.

c) Assistentiam populi in Officiis Liturgicis Ecclesia Latina quoque respectat, quoniam populo concedit cantum in vulgari idiomate. Iuxta opinionem meam populus hungarus quoque eodem iure gaudet in Ecclesia Graeca. Discrimen tamen inter Ecclesiam Graecam et Latinam – relate ad cantum – in hoc consistit, quod in Ecclesia Graeca populus adhuc est «in choro», et sic cantus ecclesiasticus,

pro populo hungarico designatus, debet esse ex Libris Choralibus electus et compositus.

d) Epistolae et Evangelii publica lectio, ekteniarumque – absque ekfonesi – cantus in idiomate hungarico ideo essent concedenda, quia illae partes in nostra S. Liturgia ad cantum Diaconi pertinent et S. Liturgiae ob assistentiam populi sunt immissae.

e) Tandem cantum populi hungaricum in Officiis Ecclesiasticis et in ipsa S. Liturgia quoque concedendum et ordinandum esse ideo optarem, quia tali modo dissoluta disciplina liturgica modo legitimo restitueretur, nec non desideria patriotismi explerentur; econtra interdictio cantus hungarici Episcopum coram Regimine Politico Regni Hungariae de panslavismo propagando accusabit, ac si ipse populum hungarum a lingua sua nationali vellet spoliare, illumque in nationem moscoviticam intenderet transformare.

Qui caeterum in testimonium et tesseram filialis meae pietatis et adhaesionis ante Apostolicum Clementiae Tuae Tronum provolutus, in devotissime S. pedum etc.

115. Firczák Gyula munkácsi püspök levélfogalmazványa Mariano Rampolla bíboros-államtitkárhoz a magyar liturgia ügyében

Ungvár, 1896. december 6.

DAZO fond 151. opisz 22. nr. 678. fol. 14–15. Fogalmazvány

A munkácsi püspök megküldi a Szentatyához intézett levelét a magyar nyelv liturgikus használatával kapcsolatban. Késedelmének az volt az oka, hogy személyesen is meglátogatta az érintett térséget, hogy pontos információkat gyűjtsön, másrészt a milleniumi ünnepségek sokasága is akadályozta.

Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis
et Status Secretari, Domine mihi gratiosissime!

Aestimativissimus Eminentiae Vestrae litteras de dato 13. Julii sub Nro 31919. ad me gratiose directas percepi, quibus mihi demandere dignabatur: ut de temeraria illa agendi ratione, qua, unus Dioecesis meae sacerdos, in Eccla universitatis Budapestiensis, 27a mensis Junii s. liturgiam ideomate hungarico celebrare praesumerat; – Sanctissimo Domino Nostro, humillimam relationem¹⁴⁸ et ampliorem facti hujus notitiam, substernerem.

Antequam gratiosum hoc Eminentiae Vestrae mandatum percepissem, jam pridem ex ephemeridibus hungaricis ad notitiam mihi pervenit „liturgiae hungaricae celebratio”. Ob gravem hanc s. disciplinae ritualis laesionem, Budapestini facta. Animi dolore repletus, praeprimis certam facti hujus notitiam comparare adnissus sum; ideoque, absque omni mora, citatorium misi parocho Hajdu-Doroghensi ut se illico, coram me sistat et suam, SS. Canonibus prohibitam agendi rationem, fideliter exponat. Quod ille et praestitit viva voce; serius autem post acceptas Eminentiae Vestrae benignas litteras demandavi ei, ut responsum suum scriptotenus quoque mihi substerneret.

---

148 Lásd: 114. számú dokumentum.

Nihilominus ego humillimam relationem meam hucadusque recrastinare debui, ea intentione ductus: ut in hocce, tam gravis momenti negotio, omni ex parte fundamentalem et ampliorem facti hujus notitiam praesentare possim; ad hunc finem assequendum vero, non tantum varias informationes postulavi a fidedignis individuis, sed insuper etiam personaliter circa finem mensis Julii visitavi illam Dioecesis partem, in qua hungarici labii graeci ritus catholici fideles numerosissimi habitant. Item hujus usus tenore cujus lingua hungarica, per graecos labii hungarici in publico cultu divino indroducta est historicam evolutionem quoque, ex documentis archivi – pro posse – eruere satagebam.

Ad haec omnia praestanda, notabile temporis spatium exigebatur.

Non possum silentio praetermittere multifaria illa impedimenta, quibus cum pugnare debui inde a 1a maji – usque ad finem Octobris. Summopere enim occupati fuimus per diversissimas s.d. millenares festivitates; nuperrime vero, universales deputatorum electiones in Regni Comitias, multas nobis curas et defatigationes causerunt.

Haec omnia enumerare, eam ob causam animo duxi: ut Emtia Vtra, ob retardatum meum humillimum responsum, me, tamquam legitime impeditum, una excusatam habere dignetur.

Num autem humillime exoro Eminentiam Vestram, quatenus reverenter advolutam Relationem meam, – ad altissimam Sanctissimi Domini Nostri notitiam perducere Suoque salutifero interventu talem Resolutionem exoperari dignetur: qua perturbata disciplina eccltica sanari, – fideles labii hungarici patientari machinationes vero adversariorum, qui effrenata audacia, omne negotium, ad debilitandam filialem adhaesionem erga S. Sedem Aplicam converterere student, – frustrari possint. – Ejusdem Relationis unum exemplar, Eminentissimo Domino Cardinali Comiti Ledochowski – tamquam S. Congr. de Prop. Fide Praefecto expedivi.

Ceterum benignitati Eminentiae Vestrae jugiter commendatus, profundissima cum veneratione emorior Ungvarini die 6a Decembris 1896.

humillimus servus

116. Bánffy Dezső miniszterelnök átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyar nyelvű liturgia szentszéki tiltása tárgyában

Budapest, 1897. január 2.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910. Fogalmazvány

80/1897

Hivatalból

A magyar liturgiát eltiltó pápai encyclica kihirdetése tárgyában
Vallásügyi miniszter

Hazai s ujabban már külföldi hírlapok is foglalkoznak a magyar liturgiát eltiltó pápai encyclica kihirdetésének kérdésével.

Tudtommal a magyar gör. kath. egyház liturgikus nyelvének kérdésével a magyar kormány azóta, hogy m. é. szeptember 5-én Kováts József interpellatiojára¹⁴⁹ a választ¹⁵⁰ a képviselőházban megadtam, nem foglalkozott, s alig tehető fel, hogy ez érdemben a (címed) vezetése alatt álló ministerium részéről újabb lépések történtek volna.

Tekintettel azonban a hírlapi közlésekre, szükségét látom hogy magamat az ügy állásáról alaposan informáltassam.

Oly tekintetteljes kéréssel fordulok tehát címedhez, méltóztassék velem mielőbb tudatni, minő úton értesült a római Szent Szék a kérdés tárgyalásáról s általában mi és mi úton történt ez ügyben és mi szándékai vannak Nagyméltóságodnak a kérdés tárgyalására nézve?

Fogadja stb

Budapest 1897 jan 2

1897 jan!

Kreuz-Zeitung pesti sürgönye szerint a magyar liturgiát eltíltó pápai encziklika kihirdetése tekintettel a nagy izgalomra egyelőre elmarad. Konstatálja, hogy a primás semleges magatartást követ.

117. Vaszary Kolos esztergomi érsek Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett átiratának másolata

Budapest, 1897. január 8.

MNL OL K 26 1907-XXV. Másolat

ad 1131/1897. 104. sz.

Nagyméltóságú M. Kir. Minister Úr.

Nagyméltóságodnak f. évi január hó 3-ról 4325/1896-eln. sz. a. kelt, a görög szertartású katolikusok részére a római Szentszéknél kieszközölné magyar liturgia tárgyában hozzám intézett megkeresésére van szerencsém következőkben válaszolni.

Midőn Excellentiádnak e nemű, július hó 7-én 35,867 sz. a. kiadott első átiratát¹⁵¹ vettem, készségesen hozzáfogtam, hogy a tárgy fontosságához mért figyelmet kérjek a római Szentszéktől a mozgalom iránt, mely a hajdudoroghi püspökség felállítását és abban a magyar oltárnyelv egyházi engedélyezésének kieszközölését tűzte ki feladatává.

Ide vonatkozó felterjesztésemet a Szentszékhez elkészítettem; abban Excellentiádnak, illetve a királyi kormánynak ez ügyben ápoltt szándékát kifejtettem, de mielőtt e leveletem az apostoli Szentszékhez fölküldöttem, rövid

---

149 Lásd: 80. számú dokumentum.

150 Lásd: 105. számú dokumentum.

151 Lásd: 91. számú dokumentum.

időközben a nunciatura,¹⁵² a congregatio¹⁵³ és Rampolla bíbornok államtitkár¹⁵⁴ (a Szent Atya megbízásából) intéztek ez ügyben hozzám kérdést. Rampolla kérdése ez vala: mit válaszoltam a nálam járt doroghi küldöttségnek? Melyre következőleg feleltem: Az ügy anyagi része a Felsőházhoz, a szellemi a Szentszékhez tartozik, ha e két tényező véleményadásra felszólít, azt őszintén elő fogom adni.

Mindekkorig vártam, hogy e jelentésem folytán véleményadásra felszólítottam: de ez nem történt meg; az események azt igazolják, hogy mástól kéretett vélemény. Ez az oka, hogy Rómába eddigelé jelentést nem tettem.

Most azonban Excellentiad nagybecsű megkeresése folytán, s az ügy sürgős voltáról meggyőződve, újabb levelet intéztem Rampolla Bíbornok, államtitkárhoz.¹⁵⁵

Fogadja Excellentiad kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1897. január hó 8.

Vaszary Kolos s. k.

bíbornok, hercegprímás esztergomi érsek.

P. H.

A hivatalos másolat hitelül:

Reutter Sándor, elnöki irodatiszt

118. Vaszary Kolos hercegprímás levele Mariano Rampolla bíbornok- államtitkárnak a magyar liturgikus nyelv ügyében

Budapest, 1897. január 8.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 16v–18r.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

A hercegprímás beszámol az államtitkárnak arról, hogy a magyar nyelv liturgikus alkalmazása, illetve annak tiltása heves vitákat okoz mind a görögkatolikus hívek között, mind pedig a politikai életben. A görögkatolikusok Rómával való egysége is veszélyeztetve van, hiszen nyilvánosan is elhangzik, hogy a magyar görögkatolikusok térjenek át az ortodoxiára, csatlakozzanak a protestánsokhoz, vagy – ahogyan azt a legújabb egyházi törvények is lehetővé teszik – hozzanak létre egy Rómától független nemzeti egyházat. Azt javasolja a Szentszéknek, hogy egyelőre ne hozzon semmilyen döntést a magyar nyelv liturgikus használatával kapcsolatban, hanem ő mint prímás és metropolita kapjon felhatalmazást arra, hogy a kérdésről tárgyalásokat kezdjen a görögkatolikus püspökökkel. Ezek a tanácskozások akár évekig is eltarthatnak, mely idő alatt a kedélyek is lecsillapodhatnak.

Eminentissime ac Reverendissime Domine! Domine mihi Observantissime!

Quaestio de introducenda hungarica lingua in sacram graeco-catholicam liturgiam, a quo nescitur quo modo, Sacr. Prop. Fidei Congregationis ad graeco-catholicos Hungariae Episcopos in hoc negotio data decisio, facta est publici

152 Lásd: 92. számú dokumentum.

153 Lásd: 89. számú dokumentum.

154 Lásd: 94. számú dokumentum.

155 Lásd: 118. számú dokumentum.

iuris: crescente in diem acore implet et agitat animos, tam fidelium hungarici labii graeco-catholicorum, qui nationali zelo inhaerent voto suo, ut scilicet hungarico pro hungaris servetur sermone liturgia Sacra; tam virorum politicorum, qui actioni illiusmodi e publico favent respectu. Et is, qui ita gliscit in fidelium alioquin sacrae Sedi inhaerentium pectore, ignis quotidie novo sufflatu concitatur ab aliis e Sacrae Religionis nostrae odio; ab aliis ex invidia in hungaricam gentem; ab aliis ex indifferentismo, quo omnem spectant confessionem; ab aliis ex favore erga schisma; ab aliis ex haeresis obtutu. Ut ista quidem rei in privatis conventibus agitatio, in publicis diariis pertractatio: fidelium Clerique magis ac magis exacerbat pectora; vehementes parit assultus, quibus Sacra Sedes propter interdictam in cultu divino hungaricam linguam impetitur; et demum omnem pedetentim subvertit disciplinam, reverentiam, ac subordinationem ita ut ex confusione rerum et mentium ipsi Sacrae Unioni immineat, ni occurratur opportune, discrimen et periculum. Publice etenim dicitur; et quod dicitur, simul suaedet et commendatur fidelibus unitis: transitus ad schisma; defectus ad haeresim; et novissime, quoniam id patriae leges permittunt, congressus ad novam Ecclesiam «sine respectu ad Papam» seu constitutio – ut dicunt – hungaricae sectae.

Hac voluntatum et studiorum perturbatione spectata; visis periculis, Ecclesiae Sanctae commodo, multorumque fidelium saluti impendentibus, malo etiam patriam manente considerato:

Te Eminentissime Domine, qui ad Ecclesiae gubernacula prope sedes, edocendi, et apud apostolicam Sedem per Te opportunum remedium quaerendi strictissimo mihi officio duxi. Certissimum quippe est; fide teneo; confessione ubique palam facio: in rebus liturgicis ordinare, immutare, introducere, addere vel adimere, ad solam apostolicam spectare Sedem, quae tam in negando petito, quam in concedendo postulato, ab omni omnino alia potestate independenter procedit, nec in sua sapientia aliud, quam Ecclesiae bonum et credentium respicit salutem. Neque cantero quin in isthoc casu illud quaeritur, quid sit iuris, verum id, quid consilii. Aliquid Sacra Apostolica Sedes ad animos sedandos et praepedienda spiritualia mala facere debet.

Si faveris Eminentissime Domine! quae mihi viderentur illico facienda, aperio. Sacra Sedes in praesenti neque pro hungaricae linguae in cultu divino usu decidat, neque contra. Non decidat pro, ne concessus appareat cum hierarchicae potestatis detrimento extortus; nec decidat contra, ne exacerbatis fidelibus viam ad schisma vel haeresim paret. Sed enim det mihi, Regni Primati, Apostolica Sedes in mandatis, ut in re agitata cum Episcopis graeco-catholicis, quorum iurisdictioni, hungari graeci ritus subsunt, consilia conferam, pertractationem meritoriam instituum. Quamprimum innotuerit, Sacram Sedem negotio tractando, decisioni praeparandae operam admovisse: spei et expectationis lenimine animi temperabuntur; et lapsu temporibus, – cum scilicet causae praecognitio atque necessarium datorum procuratio ad annos etiam differri possint – penitus sedabuntur.

Et tunc demum, si omnia, ad decisionem finalem praerequisita, Sacrae Sedi substraverimus, sedatis interim etiam animis, ferat Apostolica Sedes sententiam gratia et sapientia dictandam.

Hac modalitate – ut puto – et rei consuleretur, et gubernio – quod in parlamento vehementer stringitur, quodve me iterum iterumve, ut apud Apostolicam Sedem me interponam acriter urget – effugiendi et respirandi daretur remedium.

Quidquid caeterum Sacra Sedes facto opus iudicaverit in omni homagio et reverentia recipio; id solum oro et exoro, ut suam dirigentem et malis obvientem voluntatem mecum mature communicet.

Super est, ut me amplissimis Eminentiae Vestrae gratis devoveam, qui profundissima cum veneratione ac humillimo manuum osculo persisto etc.

119. Emidio Taliani bécsi nuncius levele Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar liturgia ügyében

Bécs, 1897. január 14.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 18v–21r.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

A nuncius tájékoztatja az államtitkárt arról, hogy a magyar liturgia ügye a Szentszék döntése ellenére sem jut nyugvópontra. Véleménye szerint Firczák püspök 1896. december 6-án kelt kérvénye a tiltás enyhítése érdekében újabb bátorításként szolgált a mozgalom képviselőinek. A sajtó tág teret szentel a kérdésnek, ami immáron politikai színezetet nyert. Összefoglalja néhány újság (Magyar Állam, Pesti Hírlap, Nemzeti Újság, Pester Lloyd, Egyetértés) szerkesztőségi cikkeit.

Eminenza Reverendissima

La questione della Liturgia in lingua magiara già risolta con la decisione del S. Uffizio del 2 Settembre dello scorso anno, e che Vostra Eminenza Rma si è degnata comunicarmi coll'ossequiato dispaccio N. 3312-1¹⁵⁶ è ben lungi dall'essersi quietata, malgrado la comunicazione fatta di tale decisione ad alcuni Vescovi ungheresi più direttamente interessati nella questione. All'Eminenza Vostra non è certamente ignota la memoria,¹⁵⁷ che Monsig. Vescovo di Munkacs ha diretto al Santo Padre in data 6 Dicembre p. p. allo scopo di provocare un nuovo esame della questione stessa e di ottenere almeno una modificazione della già presa risoluzione. Senza entrare nel merito delle sue deduzioni io debbo solamente constatare, che questi tentativi da parte dei Vescovi sono appunto la causa delle agitazioni, che continuano e costituiscono un incoraggiamento pel clero e pel popolo a reclamare l'approvazione di una liturgia, che non é e non può essere nello spirito della Chiesa. Difatti dalle Cancellerie dei Vescovadi e dagli scritti più o meno pubblici dei Vescovi il movimento è entrato nel dominio della stampa di tutti i colori e ciascun giornale se ne occupa discutendo a torto e a traverso la grave questione, presentandola a seconda delle tendenze politiche e religiose del partito che detti giornali rappresentano. Mi proverò a riassumerne brevemente gli apprezzamenti e le deduzioni dei medesimi.

---

156 Lásd: 107. számú dokumentum.

157 Lásd: 114. számú dokumentum.

Incomincio dal giornale cattolico – Magyar Allam – il quale partendo dal principio, che la lingua nella liturgia sia cosa puramente disciplinare, afferma che la Chiesa Romana è sempre stata quanto ai riti orientali molto indulgente, ammettendo per essi la lingua vernacula: così gli slavi celebrano in slavo, gli armeni in armeno e i rumeni in rumeno, all'epoca della riunione dei greci-scismatici (di nazionalità rutena e rumena) forse non vi era fra essi un solo che parlasse l'ungherese, quindi non è a meravigliarsi, che per le funzioni liturgiche si ammettesse la lingua paleoslavica e rumena. Già al principio di questo secolo molti ruteni adottarono la lingua magiara ed alcuni sacerdoti quà e là celebrarono in questa lingua invece della slava. Sotto i Vescovi di Munkacs Pankovics Pasztelési¹⁵⁸ (1860–1891) in molte parrocchie la messa è stata celebrata non in slavo, ma in ungherese. I Vescovi lo sapevano e disgraziatamente hanno lasciato correre. Nel rito però avrebbe potuto esser lecito l'uso della lingua parlata solamente per le parti, alle quali prende parte il popolo. Quanto al resto dovevasi pregare solo in slavo se non si fosse ottenuto un Indulto dalla Santa Sede per la lingua ungherese, il che, non essendosene mischiati i giornali giudaico-calvinisti, forse non sarebbe stato difficile. E qui mi sembra opportuno di notare che il movimento per mutare la lingua non è partito dal Clero, ma dal popolo, specialmente in quelle regioni, ove vivono molti calvinisti ed il Clero si è lasciato trascinare.

I giornali liberali alludendo alla citata decisione del S. Offizio, riferiscono, correr voce della esistenza di una proibizione pontificia della lingua ungherese nella liturgia. Ciò non deve essere vero, dicono essi, giacché allora converrebbe supporre, che il Santo Padre non fosse bene informato dei pericoli, ai quali un tale Rescritto esporrebbe. Che se veramente esistesse, esso non potrebbe essere interpretato se non per quelle sole parti, che sono recitate dal sacerdote a voce bassa; pel resto, sempre secondo la versione dei giornali liberali in parola; dovrebbe tollerarsi la lingua ungherese. E qui è bene osservare subito, che se la decisione della Santa Sede fosse stata pubblicata, queste sofisticazioni non sarebbero state possibili. Ma forse quei Vescovi magiarizzanti più del dovere dividono l'opinione dei molti, i quali ritengono, che mantenuto l'obbligo per i sacerdoti di recitare in slavo quelle parti, che recita da solo, per li altri debba tollerarsi la lingua magiara. Costoro si fondano sui pericoli, che corrono le popolazioni di essere trascinate allo scisma o al calvinismo specialmente in quelle contrade dove i calvinisti e gli scismatici sono molto influenti, sia perchè ricchi, sia perchè più colti dei greci.

Del rimanente la liturgia orientale è talmente complicata, che pochi ci si ritrovano. Il Breviario per es. è così lungo che esso non può recitarsi per intero neppure nei Chiostrì e nessuno dei sacerdoti conosce ciò a cui è tenuto ed in qual misura vi è tenuto. Da qui la necessità di un provvedimento da prendersi, forse un sinodo da sottomettersi all'approvazione della Santa Sede potrebbe essere un mezzo molto acconcio. Ma chi ne prenderà l'iniziativa?

Ora sarà bene spigolare un poco nei giornali liberali e riferirne per sommi capi gli apprezzamenti. Il Pest-Hirlap attacca perfidamente la proibizione della Santa Sede e cerca di rappresentarla siccome un atto di vendetta contro la nazione ungherese. E in un secondo articolo discute di quello che i greci uniti dovrebbero

---

158 Pasztélyi

fare, concludendo che essi potrebbero separarsi dalla Chiesa Romana ed unirsi al Patriarcato di Costantinopoli, ovvero, ciò che sarebbe anche meglio dichiararsi indipendenti e costituirsi in Chiesa particolare. Altri giornali fanno eco a tali maligne insinuazioni. Il Nemzet Híjaság¹⁵⁹, giornale della frazione Appong,¹⁶⁰ dopo aver riportato i commenti di altri giornali intorno al Decreto proibitivo, mena acerbi lamenti contro il detto Decreto e deplora che il governo non abbia avuto abbastanza autorità per impedire che Roma emanasse una simile decisione.

Il Governativo Pester Lloyd ha un articolo abbastanza prudente e calmo nel quale dissuade la violenta rottura dell'unione e fa una storia abbastanza esatta della detta introduzione della lingua ungherese nella liturgia ed aggiunge che ottocentomila, come alcuni la pretendono, ma solo duecentomila sono quelli che la usano. La causa poi della decisione romana, la quale è riformabile, devesi cercare, sempre secondo il Pester Lloyd nel modo di procedere incompetente e scorretto dei fedeli di Hajdu Doragensium.

Anche il Magyar Allam deplora le violenze della stampa liberale e consiglia e raccomanda la prudenza.

In mezzo a questo concerto di giudizi e di apprezzamenti più o meno parziali il più interessante è forse di conoscere quello emesso dal giornale Komethiano¹⁶¹ l'Egyiértés,¹⁶² il quale, com'è noto è guidato dall'odio della Russia e di tutto quello che può avvicinare alla Russia. Il giornale adunque dice, che il passaggio dei greci-uniti allo scisma sarebbe un disastro anche per lo stato ungherese. Degli emigrati in America già 10,000 sono passati alto scisma (ciò che pare disgraziatamente purtroppo vero) e quando torneranno in patria, se trovassero una grande chiesa scismatica, sarebbe per essi di un grande appoggio e così la propaganda russa troverebbe aperta la porta dell'Ungheria. Quindi il giornale di Kossuth non desidera affatto lo scisma, ma consiglia coloro che vogliono la lingua ungherese nel loro rito a rivolgersi ai Vescovi, al Primate, acciocché questi implorino dal Santo Padre il necessario Indulto. E con un'unzione rara in un tale giornale conclude, che se tale liturgia venisse accordata, forse gli stessi Calvinisti si avvicinerrebbero alla Chiesa Cattolica e facilmente si rivedrebbero quei tempi nei quali l'Ungheria fu felice perchè non ebbe che una lingua ed una fede. È evidente che in queste apprezzazioni, l'organo di Kossuth è guidato esclusivamente dai calcoli politici, ma è tuttavia per la pubblica opinione, una cosa edificante il sentire un linguaggio corretto e benevolo dalla bocca di rivoluzionarii di tale portata.

Ho creduto mio dovere di segnalare tutto questo all'attenzione di Vostra Eminenza Reverendissima acciò possa farsi un'idea dello stato degli animi in Ungheria. Quanto all'intrinseco della questione, la quale mi sembra profondamente vulnerata dalla tolleranza di parecchi Vescovi, la Santa Sede possiede sufficienti elementi per pronunziarsi con piena conoscenza di causa.

Inchinato al bacio ecc.

---

159 Újság

160 Apponyi

161 Kossuthiano

162 Egyetértés

120. „Egy róm. katolikus” aláírással közölt olvasói levél a Magyar Hírlapban a magyar liturgia ügyében

Budapest, 1897. január 15.

Magyar Hírlap, 1897. január 15. 5. o.

A katolikusok és a liturgia

A mai postával a következőt kaptuk:

Tekintetes szerkesztő ur!

Ama hírlapi küzdelem alkalmából, melyet a magyar ajku görög-katolikusok a magyar liturgia érdekében döntő tényezőkkel vivni kénytelenek, felmerül a kérdés, mennyiben érdekel ez a harc bennünket, római katolikusokat. Hiszen a hetvenes évek végén (vagy a nyolczvanasok elején) nem egy oldalról hallottam, hogy a magyar liturgiának legnagyobb ellensége maga Simor esztergomi érsek, ki attól félt, hogy római katolikus hivei a magyar nyelv behozatalával vagy át fognak pártolni, vagy hasonló követelésekkel fognak előállítani. Mennyiben igaz e mendemonda, mennyiben nem, azt természetesen nem vagyok képes megállapítani, de tekintve azt a körülményt, hogy Simorból az egyházi álláspont mellett a nemzeti érzés teljesen kiveszett, nem tartom éppen lehetetlennek, amit akkor beszéltek, bár nehéz föltenni Simor éles eszéről, bő tapasztalatáról, hogy ilyesmi veszélytől épen csak a magyar liturgia behozatalával tartott volna. Hiszen ha csak keveset körülnézünk, látjuk, hogy a felvidéken vannak római és görög-katolikus tót községek, melyek egymás tózsomszédságában vannak anélkül, hogy a szláv rítus a római katolikusokat a görög-katolikusokhoz csábítaná; így a Szepességen Alsó- és Felső-Répás, Krompach és Szlovinka, Ungban Alsó- és Felső-Domonya; sőt Nagy-Berezna katolikus hivei felében a római, felében a görög ritushoz tartoznak és sehol sem tapasztaltam a prozelitaságnak még nyomát sem, sem a papokban, sem a népben, noha nem mondhatnám, hogy valami nagyon barátságos szemmel néznének egymást, sőt állithatom, hogy a legtöbben nem is tudják, hogy egy felekezet közösségéhez tartoznak.

E vallásbeli konzervativizmusnak magyarázatául nem fogadhatom el azt a nézetet, hogy a görög-katolikusok által használt ó-szláv nyelv érthetetlen a mai nemzedéknek, s azért nem bir oly vonzó erővel, minővel a magyar nyelv birna; mert habár az élő nyelv az egyház nyelvétől már lényegesen eltér, de azért az utóbbit megértik nemcsak a hivek, hanem megérti minden nagyobb nehézség nélkül mindenki, aki valamely szláv idiómát beszél.

S e tapasztalatokból bátran következtethetjük, hogy a magyar liturgia semmi tekintetben nem fogja érinteni a római katolikus magyarok zömének vallásos érzületét s a megszokott latin szertartáshoz való ragaszkodását.

De föltéve, hogy a római katolikusok nagyobb számban átpártolnának a magyar ritushoz, vajjon olyan nagy bün volna-e az, hogy azt mindenáron, még a görög-katolikusok elszakadásának árán is meg kell akadályozni? Hát nem vagyunk-e egyformán hivei a katolikus egyháznak? Nem valljuk-e egyformán látható fejünknek a római pápát? De hiszen volt idő, midőn maga a szentszék is jó szemmel nézte, sőt elő is mozdította az ilyen átpártolást; a hatvanas években

volt az, midőn maga a görög-katolikusoknál nagy volt a hiány papokban, akkor a tótul értő római katolikus papnövendékeket felszólították az átlépésre s magam is ismerek egy eperjesi egyházmegyei kanonokot, ki ilyen módon került a görög-katolikusok közé.

Azonban mondom, ilyen veszélytől tartani nem kell s e szempontból ránk nézve közönyös lehetne a görög-katolikusok egyházi nyelve, s az ő törekvéseiket a saját házi ügyüknek tekinthetnők, melyhez jogunk sincs hozzászólni. De itt nemcsak arról van szó, hogy egy felekezetnek töredéke kivétessék egy rá nézve érthetetlen nyelv járma alól, hanem arról, hogy e magyar hazában szerbnek és örménynek, ruthénnek és romának szabad istent a maga nyelvén dicsérnie, csak éppen a magyarnak nem, mert állítólag – tiltja a pápa; az a pápa, aki nem régen maga ütött rést a latin nyelv egyetememes uralmán, midőn a horvátoknak megengedte a szláv nyelvű ritust.

Tehát a latin nyelv egyetemességét meg lehet szüntetni a horvátok kedvéért, de az egyetemesség jellegével sohasem birt, nem is eredeti rituális szláv és román nyelvnek, csipetnyi csorbát sem szabad szenvednie a magyar javára, még Magyarországon sem?

Igen mélyen érezzük mi római katolikusok is a megalázást, melyet a magyarnak Róma részéről szenvednie kell. Elkeseredéssel telik meg a keblünk, hogy magyar voltunk mindenütt kisebbitésnek van kitéve; nemcsak hogy politikai s anyagi fejlődésünk utjába ledönthetetlen akadályok gördülnek, hogy száz külső és belső ellenségünk sanda szemmel nézi legjobb törekvéseinket, hanem még vallásos érzelmünk megnyilatkozásától is megtagadják azt a szabadságot, amelyet másoknál egészen természetesnek, magától értetődőnek tartanak!

Ez a sérelem közös sérelme az egész magyarságnak, de első sorban a katolikusnak, ki fájdalmasan érzi, hogy a szentszék iránti ragaszkodása benne megrendül. Hiszen, ha a mostoha szülők rossz bánásmódja fáj, mennyivel inkább keserít el, ha azt tulajdon édes atyánk részéről tapasztaljuk!

Ilyenkor sóhajtvá gondolok vissza Mátyás királyra, ki a vele ellenkező pápával megértette, hogy később a magyar korona kettős keresztjét háromágúvá alakítani, semhogy jogaiból Rómával szemben engedjen. Akkor a reformáció előtt állottak, a levegő megtelt forradalmi eszmékkel, melyek nemsokára kitörésre juttatták a kedélyeket. De ki állíthatja, hogy manapság minden csendes, hogy az emberekben nincs meg a hajlam újításokra? Vajjon akkor előre látták-e s elhárították-e a kitörést? Vajjon nem látjuk-e ma is a nazareus felekezetnek napról-napra való növekedését? Vigyázzanak azért Rómában, de ami vezérlő férfaink is, kik ez ügyben közbenjárásukkal felvilágosításaikkal sokat tehetnek, nehogy hirtelen olyan fordulat álljon be, mely után százszor megbánhatják merev álláspontjukat! Nem egynéhány ezer görög-katolikus ügyéről van többé szó, hanem az összes magyarul beszélő és magyarul érző katolikusokéről.

121. Az Alkotmány körkérdése görögkatolikus püspökökhöz a magyar liturgia ügyében

Budapest, 1897. január 16.

Alkotmány, 1897. január 16., 1–3. o.

Minden alapos információ nélkül nagyon sokat irtak már, különösen a liberális lapok, a magyar liturgia ügyében. A helyes álláspontot mi is jeleztük, de a dologhoz érdemlegesen szólni nem akarunk. Azt hittük, hogy a görög katolikus egyháznagyok nyilatkozatai fogják majd leghelyesebben megvilágítani az ügy lényegét és állását s ezért egyik munkatársunk fel is kereste a görög katolikus püspököket, a kik habozás nélkül fejezték ki előtte véleményeiket, melyeket itt közlünk:

Pavel Mihály püspök nyilatkozata.

A nagyváradi gör. kath. püspök mindenekelőtt kijelentette, hogy nyilatkozatával a szentszéket semmiféle körülmények között sem akarja megelőzni, s előre is föltétlenül elfogadja azt és egyedül csakis azt helyesnek, a mit a liturgia kérdésében Róma határoz.

Arról, hogy ezen kérdésben Róma bármiképen is nyilatkozott volna, a püspöknek tudomása nincs.

Megjegyezte ezután még azt is, hogy a sajtó Rómát mindenféleképen megelőzve, minden közelebbi tájékozottság nélkül tárgyalja ezt a nagyfontosságú ügyet.

Igy – folytatá a püspök – egyik lap azt is kürtölte, hogy az én udvaromban és a theológiámon most egyébről sem folyik a beszéd, mint a magyar liturgiáról. Megjegyzem, hogy az én két udvari papom, ebből áll az én udvarom, annyira el van foglalva az egyházmegyei ügyekkel, hogy nem is érnek rá egyebekkel foglalkozni és ez a kérdés egyáltalában nincsen azon stádiumban, hogy érdemlegesen foglalkozhatnánk vele, mert minden igaz pap óvakodik a véleménynyilvánítástól, mielőtt a római kuria határozott volna, melynek feltétlenül hódolni tartozunk. A szentszéket megelőzni mindenki óvakodik.

A legtrendenciózusabb pedig az a hír, a mit a theológiáról mond, mikor nekem nincs is theológiám.

Az én papnövendékeim Egerben, Pesten, Kassán, Esztergomban és egyéb épen latin-szertartású szemináriumokban nyerik kiképeztetésüket. Már most hol van az az én theológiám, a hol a liturgiáról vitatkoznak?

Egyáltalán nem értem, és ezt már nem minden indulat nélkül mondtam, miért nem őrizkednek az ilyen légből kapott valótlanosságok közlésétől?

Pável püspök, mint mondá, a liturgia kérdésével még maga sem foglalkozott, miután erre sehonnan felszólítást nem kapott, megkérdezve nem lett s azt sem tudja, hogy a szentszéknél miben áll ez az ügy?

Magának ennek a kérdésnek a felvetése nem új, folytatta a püspök, volt erről már szó Trefort minisztersége alatt is. Akkor Trefort miniszter szólított fel, hogy adjam elő véleményemet, de mielőtt ezt tettem volna, jónak láttam a latin szertartású püspökök álláspontját kikérdezni és abban az időben felkerestem a boldogult Haynald érseket, ki ezekben a kényes természetű ügyekben is

mindnyájunk előtt nagy tekintély volt. Haynald azonban a kérdéssel megelőzött s ezekkel a szavakkal fogadott:

– Jó, hogy épen jön, meg akartam kérdezni méltóságodat, hogy mit szól a magyar liturgiához, a miben Trefort hozzám is intézett kérdést?

En pedig excellenciádat (akkor még nem volt biboros) akartam megkérdezni.

– Hát én csak annyit mondok, felelt erre Haynald, hogy bolond dolog biz az. Attól tartok, hogy, ha Róma a magyar liturgiát approbálná, az a mi latin szertartásunkat is megzavarná.

Ebből kiindulva, fejtegette Pavel tovább a saját álláspontját, én kitérőleg feleltem Trefortnak és Trefort jobbnak látta az egészet agyonhallgatással levenni a napirendről. Annyit mondhatok, hogy abban az időben egy latin szertartásu püspök sem volt mellette. Hogy a jelenlegi püspökök mellette vannak-e, kik között Samassát kivéve, én vagyok a legöregebb, azt nem tudom. Annyit mondhatok, a régiek ellene voltak.

Az sem áll, mintha a hivek, még a tisztán magyarok is, általában a liturgia megváltoztatását óhajtanák.

Ezután elmondta a püspök saját tapasztalatait, hogy a nála járt nagyszámu magyar hivek határozottan annak adtak kifejezést, hogy ők a liturgia megváltoztatását nem óhajtják, sőt a megszokotthoz, az apáiktól örökölt hagyományokhoz ragaszkodnak.

Arra a kérdésre, hány olyan község van a nagyváradi püspökségben, hol a magyar liturgia szóba jöhetne, a püspök azt felelte, legfőlebb négy vagy öt.

Pável püspök beszédében nem érintette az ő álláspontját.

Egyéb vélemények pro és kontra.

A nagyváradi görög püspökség egy előkelő, tudományáról híres tagja még ridegebben zárkózott el véleményének nyilvánításától, mint a püspöke, s határozottan kikérte, hogy neve ebben az ügyben folytatott beszélgetéssel kapcsolatosan ne említették.

Ő magára és minden papra nézve szól, első kötelességének tartja, hogy a római szentszéket nézet-nyilvánításban meg ne előzze. Mint egyházi férfi ezt a fegyelmi szabályt minden dolgában szem előtt tartotta.

– Mert – mondá – ha erkölcsi kötelékünk Rómával meglazulna, a katolikus egyház ugyanazon hibába esnék, mint minden egyéb intézmény, hol a fegyelem meglazulásával a teljes depraváció beállott. A liturgia ügyében hozzám intézett kérdésre azonban már azért sem felelhetek, mert az ügy beható megfontolást követel. Már pedig vétenék egyházam ellen, ha olyasmit mondanák, a mi e tekintetben kifogástalanul meg nem állhatna és később magamnak is be kellene látnom, hogy tévedtem. Ilyen fontos ügyben tévedni nem szabad és hogy ez meg ne történhessék, Róma az ily nagy fontosságú ügyeket egyik kongregációból a másikba teszi át és csak beható megvitatás után hoz határozatot. Magamról tehát azt hinni, hogy én ilyen fontos kérdésben egyszerre megfelelő véleményt nyilváníthatnék, önhittség volna.

Miután ön még a nemzetiségi kérdést is emliti, bátor vagyok megvallani, hogy az egyházi kérdésekben semmiféle más szempontokat nem ismerek, mint az egyházét, mert vétenék Istenem ellen, ha egyházam rovására bármiféle egyéb

tekinteteket figyelembe vennék. Mióta egyházunk a szent uniót megkötötte a szentszékkal hű és engedelmes fiai vagyunk és ennél fogva ebben a kérdésben is Rómától várjuk a döntést, mely előtt – bármilyen legyen az – meghajolunk és ezt nemcsak helyeselni, hanem teljes erőnkkel támogatni is fogjuk.

Ez volt a kiváló román teológus válasza.

Egyébként román papi körökben azt hiszik, hogy a római pápa nem fog helyt adni a magyar liturgiának. Hogy ők, a románok ezt elérték, azt annak tulajdonítjuk, hogy az unio megkötésekor a román nyelv mint liturgiai nyelv meg volt és a pápa azt akkor approbálta. Azt a történeti tény is elismerték a románok, hogy a román nyelv liturgiai használatát egyenesen az erdélyi fejedelmeknek köszönhetik, kik a reformáció álláspontjára helyezkedve elrendelték még a 16-ik század végén, a használatban volt ószláv Cirill és Method liturgia lefordítását román nyelvre. Ezt tette Rákóczi György. De azért a magyar liturgiával szemben mégis annak a nézetnek adnak kifejezést, hogy arra szükség nincs és óva intenek, hogy a román és ruthén nyelvek kiküszöbölésekor a latin dogmatikus nyelv eltörléséről is lehetne szó. Különbösen úgy, mint a latin szertartásnál, ők is a román liturgia mellett az evangéliumot s predikációt a nép nyelvén adják elő, a pápa pedig csak a görög, ó-orosz, szerb, örmény és román nyelveket approbálta, akkor, mikor az illető egyházak az unióra léptek. Új nyelveket ezenkívül approbálni aligha lenne előnyös.

A román védindokok ellen, más okozatok állnak fenn. Nem célunk ezzel legkevésbé sem ellentétes álláspontra helyezkedni, de a kellő megvilágítás végett ezeket is felsoroljuk.

A román álláspont ellenzői azt hozzák fel, hogy a román nyelv approbálása csak a román érdekeknek kedvezett és a híveket a román liturgiával igen sokféle el is románosították. A román egyház nemcsak vallási, hanem nemzetiségi egyház is, melyet a román vezető férfiak lehetőleg kihasználni soha nem késnek. Ezen váddal szemben van egy erős cáfolat, mely sok tekintetben ezt a vádat nagyon is leszállítja és ez az: ha a román egyházi férfiak kizárólag nemzetiségi papok volnának, nem volna közöttük annyi kitűnő magyar pap, a kik nemcsak magyarul beszélnek, hanem a magyar nemzeti érdekek emelésén hathatósan közreműködnek!

Ezen állításunkat számtalan adattal bebizonyíthatnók. Általában helytelenül cselekesznek tehát, kik a nemzetiségekben folytonosan csak ellenségeket nyomoznak. Ezzel a lehető legrosszabb szolgálatot teszik a magyar állameszmének. Egyes eseteket pedig nem szabad az összességre vonatkoztatni. Tehát abban is, a mit a románoktól mondanak, hihetőleg több az ellenséges indulat.

A nagyváradi görög-katolikus püspökséget Mária Terézia uralkodása alatt alapították, olyképen, hogy azt a római-katolikus püspökségből kihasították. Ezen ideig a görög-katolikus püspöki teendőket egy görög-katolikus püspöki helynökké kinevezett római-katolikus kanonok végezte és a Rákóczi György fejedelem koráig ebben az egyházmegyében az ó-szláv liturgia volt használatban. Mikor az unio végbement a román-nyelv egyszerűen el lett fogadva.

Vályi János dr. esperes püspök nyilatkozata

Nemcsak Pável nagyváradai püspök szolt a sajtóról, hanem még sokkal élesebben ítélte ezt el Vályi János dr. az eperjesi püspök. Tehát ez a törzsgyökeres magyar püspök is.

Ezt azért emlitem, mert hátha akad olyan, ki a nagyváradai püspök nyilatkozatát kevésbé magyaros érzületének tulajdonítaná.

Vályi püspöknek az volt az első szava, hogy határozottan elítéli a sajtót, a magyar katholicizmust sértő, nem ismerő magatartásért, melyet a magyar liturgia kérdésében folytat s a mely mindenre vall, csak jóindulatra nem.

– Nekünk – mondá a püspök – Rómára szükségünk van, mert a nélkül gyengék volnánk. Elszakadást, szízmát emlegetnek, pedig erre nincsen semmi ok. Róma azt az álláspontot foglalja el, a mely egyedül helyes és semmi jogtalanságot el nem követett. Meg vagyok róla győződve, hogy Róma sokkal jobban szívében viseli hiveinek lelki szükségletét, hogy sem nem volna hajlandó mindazt megtenni, a mire szükségük van. Azért helytelen a fenekestől való felforgatásokat emlegetni.

Az egész ügy egyébiránt ugy került a szőnyegre, hogy a millennium alatt Budapesten az egyetemi templomban tartott magyar miséről valaki jelentést tett Rómának. Persze az illetőnek ez feltűnt, mert ilyet soha sem hallott s ezen persze Rómában is nagyon csodálkoztak, mert ott se tudtak arról, hogy a mi templomainkban a magyar mise régtől fogva mindennapos. Erre én informáltam Rómát és elmondottam, hogy ez nem új, hanem már régen megvan.

Róma jelentésemre, miután a magyar liturgia kanonizálva nincs, annak betiltását rendelte el és a liturgiai könyveket megsemmisítendőnek ítélte.

Ezután előadta a püspök, hogy ebben Róma egészen helyesen járt el, mert hová jutna a katolikus egyház egyetemessége, ha akárhol tetszés szerint fordított liturgiát használhatnának. Ezen tehát megbotránkozni valót nem láthat senki, hanem igenis az intés arra, hogy a magyar liturgia érdekében szükséges lépéseket megtegyék, minthogy meg is fogják tenni.

Hogy Róma nem zárkózik el mereven a kérdés rendezésétől, azt a püspök abban a klauzulában látja, mely a szentszék tiltó rendeletéhez volt fűzve: hogy Vályi püspök újabb kimerítő jelentést tegyen az ügy állásáról.

A tiltó rendelet tehát nem volt Róma utolsó szava, hanem Róma várja, hogy a kérdés érdemleges felterjesztés után újból elébe kerüljön. Ezen az eperjesi aulában most dolgoznak, a miben segítségére van a püspöknek Kotradow Mihály kanonok szemináriumi igazgató és kiváló teológus.

Ebben a stádiumban áll ma az ügy, tehát elintézetlenül.

A püspök lelke mélyéből adott kifejezést az ő sajnálkozásának, hogy a közvéleményt teljesen helytelen információkkal felláztatják és zaklatják, mintha készakarva a katolikus ügynek ártani akarnának.

- Én, folytatta a püspök benső érzéstől áthatva, ismerem magyar hiveimet, köztük születtem, köztük nőttem fel, tudom, hogy mire van szükségük és én lelki óhajaikat szívémen viselem. Tudom, a magyar liturgiára szükség van, mert nálunk a mise szertartása nincs ugy különválasztva, mint a római katolikusoknál, hanem a pap a néppel együtt végzi. Igy van ez a temetéseknel, hiszen ha ez a nép meg nem érti azokat az énekeket, melyek oly gazdagok a poézisben, érzelemben, akkor hatástalanok maradnak.

Hiszem, hogy Róma is engedni fog az én információmra, mert első és kiváló figyelme a hívek vallásos buzgalmának fejlesztésére és épülésére irányul. Valamint megengedi a pápa a hittérítőknél, hogy mindenütt a nép nyelvén misézzenek és végezzenek minden áhítatosságot, úgy nem fog a pápa a magyar görög katolikusok óhajától sem elzárkózni. Csakhogy mindennek meg van a maga rendje és módja. Főóhajom pedig az volna, hogy a közvéleménynek ok nélkül ne zaklatnák föl.

Végül megemlékezett a püspök a sokat emlegetett, felállítandó magyar püspökségről is azt mint indokolatlant és keresztül alig vihető tervet teljesen elejtendőnek véli. Először, mert a jelenleg fennálló püspökségekből újabb megyét kiszakítani nem lehet anélkül, hogy a többi megyét újra felosztani ne kellene. Másodsor arra semmi szükség sincsen, mert végre is minden püspök magyar püspök, míg ha a különféle ajku egyházközségeket a szerint osztanak be, hogy ruthén, román, tót vagy magyar, akkor előállnának a nemzetiségi püspökök.

Az ungvári papok véleménye.

A magyar liturgiáról az ungvári papok olyat igyekeznek bizonyítani, a mivel annak jogosultsága, hanem törvényessége is indokoltnak látszik.

Először is felhozzák, hogy a magyar liturgia használata meg volt a magyar egyházközségeken, mielőtt azok Rómához visszatértek volna és a szentmise létrejött. Ennélfogva Róma visszafogadta a magyar keletieket a magyar liturgiával együtt, csak úgy, mint a románokat.

Másodsor kell, hogy meglegyen valahol az a szerződés, mely az uniót szankcionálja és Róma feltételeit és a visszatért keletiek jogait körülírja. Ha ebben a szerződésben be foglaltatnék, hogy a magyar liturgia használatát megtiltja, akkor abba ők is belenyugodnának és most kérelmeznék a magyar liturgiát. Csakhogy abban a szerződésben arról szó nem lehet, mert a magyar liturgia az unió után is gyakorlatban maradt. Ezt a szerződést volna szükséges mindenekelőtt kinyomozni, melynek okvetlenül Rómában, Bécsben, vagy Egerben meg kell lenni. Ebben a pápa a keleti papoknak nemcsak a nőülést engedi meg, hanem állítólag még szabad püspökválasztási jogot is biztosít, a mit azonban sohasem gyakoroltak.

A harmadik egy historiai könyv, mely szintén a magyar liturgia mellett szól. Ez a maga nemében igen sajtóságos könyv Altonában jelent meg 1720-ban, címe a következő: *Johannis Petri Kohlii Introductio Introductio in historiam et rem literariam Slavorum* Ez a könyv, mely a liturgikus nyelvekkel foglalkozik, s a kanonizált szláv nyelvek között felsorolja, mint egyik kanonizált szláv nyelvet a magyart. Épen azért mondtuk ezt a könyvet sajtóságosnak.

Ezen könyv szerzője a liturgikus szláv nyelv eredetéről értekezvén a 7-ik lapon ezeket mondja: „Longissime, si quae alia, Slavonica gens linguaque patet. Nec ea tantum, quae in notissimo illo, quod Romano Imperatori subest, Slavoniae regno sedem domicillumque habet natio, verum omnes etiam genere lingua cognati populi, cujus modi sunt: Bohemi, Ungari, Poloni, Rutheni, aliique multi Slavorum nomine appellantur. Hanc gentis varietatem lingua, ut plerumque fit, sequitur. Proinde tot linguas dialecto Slavonicas, quot fenere Slavos populos, habemus.

Slavonica e.g. vocatur Vendica, Sorabica, Bohemica, Polonica, Hungarica, Russica, aliaeque quas omnes enumerare longum est, complures.

Az ungvári papok szerint, a könyv írója bizonyára tájékozatlan tudós volt s a magyar nyelvet is a szláv nyelvek közé sorolta s ezért állította azt, hogy a magyar nyelv is kanonizálva van.

A liturgia magyar nyelven folyik a század eleje óta hatvannál több plébánián, de vannak ezek között olyanok is, hogy misét és egyéb ájtatosságot két nyelven mondanak, mert a hívők vegyes ajkuak.

Azt azonban az ungvári papok maguk is beismerik, hogy a magyar liturgia használata nem volt törvényes, mert a liturgiai könyvek sem fölülvizsgálva, sem approbálva nem lettek.

A magyar liturgia fordítása.

Az ó-szlávból lefordított magyar liturgiai könyvek fordítására, illetve felülbírálására 1879-ben egy kilenc tagból álló bizottság küldetett ki. Ez a bizottság miután működését befejezte, két példányt a munkácsi püspökhöz küldött, ki ezt megbirálás végett még egy lelkésznek adta ki. Ez egyes részeket kifogásolt benne. Azután a további eljárás ennek következtében ismét abban maradt és a lelkészek a régi gyakorlathoz képest tovább is bona fide magyarul miséztek.

122. A Religio cikke a magyar liturgiáról

Budapest, 1897. január 16.

Religio, 1897. január 16.

Még szét nem ment az országban e lapnak aziránt való figyelmeztetése, hogy a magyar liturgia ügyéből országos botrány lehet, ha az illetékes körök idejekorán elejét nem veszik az ügy elfajulásának; még szét sem ment ez a figyelmeztetésünk, midőn a sugalmazott „Polit. Ért.”-ben megjelent egy közlemény a magyar liturgia ügyéről, mely cikk már maga valóságos országos botrány. Pap írta, az meglátszik tartalmán. Nem kevesebb van benne, mint felhívás a schizmára, ó-katholicizmusra, autocephal egyház alakítására azon esetre, ha Róma a magyar liturgia ügyében az önkénynek nem enged. Szerencsétlen emberek, kik meggondolatlanul Rómát okozzátok saját tehetetlenségetek kudarcza miatt! Mit tehet Róma egy háta megett csinált ügygyel egyebet, mint azt mondja: nem kell; csináljátok rendes uton; amiben dönten az én jogom, azt nélkülüm mindek kezdtétek megcsinálni; hozzatok élembe tényeket...

Nyelvért hitet cserélni! A „Pol. Ért.” papi írója vagy hitoktatója meg nem gondolta, hogy mily botrányt okozott a schizmára való felhívással akkor, mikor az egész világon a pápa felhívására örvendetes elmékedések tárgya a keresztyének nagy egyesülése egy egyházban!

Ugy értesültünk, hogy a munkácsi egyházmegye lelkes főpásztora erélyesen kezébe vette az ügyet és Rómában tisztázni fogja az elődei által tett mulasztásokat, a magyarajku gör. szertartásu hivek Róma tudtával s legalább is hallgatólagos beleegyezésével, tehát nyugodt lelkiismerettel használhassák nyelvöket az ő saját liturgiájokban.

123. Max von Ratibor und Corvey budapesti porosz főkonzul jelentése Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst birodalmi kancellárnak

Budapest, 1897. január 18.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn.
Österreich I. AA. 1. No. 92. Bd. 6. Nr. 5.

KIADVA: GABRIEL ADRIÁNYI: Die Bestrebungen der ungarischen Katholiken des byzantinischen Ritus um eigene Liturgie und Kirchenorganisation um 1900, in: *Ostkirchliche Studien* 21 (1972) 116–131., 128.

A német főkonzul beszámol a görögkatolikus magyarok nyelvhasználati igényéről és annak elterjedéséről. Kiemeli a mozgalom támogatottságát állami és önkormányzati szinten, mivel az a magyarosítás eszköze és előmozdítója. Nem tartja kizárhatónak, hogy a magyar nyelv liturgikus használatának szentszéki tiltása görögkatolikus magyarok tömeges átlépését fogja előidézni a református egyházba. Politikai következménye ennek abban áll, hogy a leginkább sovinszta és osztrákellenes réteg erősödik meg Magyarországon.

Budapest, 18. Januar 1897

Die uniert-griechisch katholischen Magyaren fühlen seit einiger Zeit das von der ungarischen Regierung gern gewährte Bedürfnis nach Einführung der magyarischen Liturgie. In einigen Gemeinden ist diese Änderung auch bereits selbständig vorgenommen worden. Mit den staatlichen Behörden wetteifern die magyarischen städtischen in der Förderung des willkommenen neuen Magyarisierungsmittels. So hat der Magistrat einer Stadt das Ansuchen der griechisch katholischen Gemeinde um Überlassung eines Grundstücks zum Bau einer Kirche unter der Bedingung zugestimmt, daß die magyarische Liturgie zur Anwendung kame.

Der Vatikan hat aber die Einführung dieser Sprache in den griechisch katholischen Gottesdienst verboten, worüber großer Unwille herrscht. Es scheint, daß Versuche gemacht werden sollen den Papst umzustimmen. Sollte das nicht gelingen, so ist die Möglichkeit nicht ausgeschlossen, daß die griechisch katholischen Magyaren ihren Glauben dem Nationalgefühl opfern und zum Calvinismus übertreten.

Die politische Bedeutung eines solchen Übertritts würde darin liegen, daß der Zuwachs an Kalvinern ein Anwachsen derjenigen Elemente darstellte, welche dem magyarischen Chauvinismus und dem Hasse gegen Österreich Vorschub leisten.

Ratibor

124. Vályi János eperjesi püspök levele Mieczysław Halka Ledóchowski bíborosnak, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának a magyar liturgia ügyében

Eperjes, 1897. január 18.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 44–50r.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

Az eperjesi püspök jelenti, hogy a Szentszék tiltó dekrétumát 1896. október 6-án egyházmegyéjében kihirdette. Bár híveitől a magyar liturgia érdekében nem érkezett visszajelzés, az összes országos újság azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a magyar görögkatolikusok a saját országukban miért

nem végezhetik a szertartásokat magyar nyelven, miközben a románok a románt, a ruszinok az ószlávot használják, sőt a Szentszék a horvát római katolikusoknak is engedélyezte a szláv nyelv alkalmazását. A sajtó egy része (Magyar Állam) arra buzdítja a magyar görögkatolikusokat, hogy továbbra is kérleljék a Szentszékét, míg egy másik része (Nemzeti Újság, Politikai Értesítő) az ortodoxiához való csatlakozásra vagy egy Rómától független nemzeti egyház létrehozására ösztönzi őket. A főpásztor véleménye szerint a már kiadott magyar liturgikus könyvek megsemmisítése nem célszerű. Inkább kijavításukat javasolja, illetve azt, hogy a hibátlan magyar szövegek liturgikus használatát a Szentszék hagyja jóvá. Fölhívja a figyelmet arra, hogy két római katolikus kiadványból (Officium Divinum. Kalauz keresztény katolikus magán és nyilvános isteni-szolgálatra, illetve a Káldy-féle bibliafordítás Tárkányi Béla által revideált kiadása, 1862–1865) a magyar görögkatolikus liturgikus gyakorlat szó szerint vett át – részben már egyházi jóváhagyással rendelkező – szövegrészeket (Hitvallás, apostoli és evangéliumi szakaszok, zsoltárok). Szükségesnek tartja a magyar nyelv liturgikus használatának engedélyezését. Felidéri a maroniták 1736-ban tartott szinódusát, mely Szentszék jóváhagyásával a szír mellett bevezette az arab nyelv alkalmazását, mivel a hívek azt jobban értették. Bacsinszky munkácsi püspök 1772-ben ugyanezen elv mentén engedélyezte a magyar nyelv használatát. A 19. századi liturgia-fordítások – az egyéni kezdeményezések, majd pedig a hajdúdorogi liturgikus fordító-bizottság tevékenysége – a hívek érdekeit szolgálták. A hívek érdekében kéri az eperjesi püspök is a magyar nyelv liturgikus használatának szentszéki jóváhagyását.

Eminentissime Domine Cardinalis Domine Gratosissime!

In obsequium gratosissimorum Ordinum sub N. 6185 dato 29 Decembris 1896 ad me benigne dimissorum, E. V. humillime certiore facio, me graecas Litteras¹⁶³ E. Vestrae sub N. 5893 dato 26 Septembris 1896 exaratas et Decretum S. Rom. et Univ. Inquis. de prohibendo usu linguae hungaricae in S. Liturgia die 2 Septembris 1896 editum et die 4 eiusdem mensis a Sanctissimo D. N. Leone PP. XIII benigne adprobatum rite percepisse et sine mora in sessione consistoriali die 3 octobris 1896 celebrata publicasse atque ope circularium ex eadem consistoriali sessione sub N. 2921¹⁶⁴ editarum clero curato Dioecesis meae pro statu notitiae directivae, et strictissima observantia communicasse; praestationem responsionum autem ad illud tempus differendam esse iudicasse, quo compertum haberem de effectu quem praelaudatum Decretum nactum est et de animi affectione hungarorum, quam idem Decretum causatum est.

Et licet hucusque a parochis et fidelibus meis hungaris nullas remonstrationes nullasque petitiones in merito usus linguae hungaricae in S. Liturgia permittendi perceperim, tamen iam in statu sum, E. Vestrae sincera fide referendi, totam Hungariae journalisticam omnesque sine exceptione ephemerides suscipere patrocinium usus linguae hungaricae in S. Liturgia, et non posse aut nolle concipere, qua ratione in Hungaria licitum sit gr. cath. slavice, gr. cath. rumenis rumenice et graecis graece S. Liturgiam celebrare; imo in Croatia, ad imperium Hungariae pertinente latini ritus catholicis slavice permissum sit latinam missam idiomate

163 Lásd: 109. számú dokumentum.

164 Lásd: 110. számú dokumentum.

slavico celebrare; gr. cath. hungaris autem prohibeatur usus linguae hungaricae in propria patria hungarica, aut quo pacto cogantur graeci cath. hungarici in proprio regno et imperio in S. Liturgia uti lingua slavica aut rumenica, quas ita non intelligunt prouti non callent graecam.

In exemplum adduco ephemerides: «Magyar Allam», quae in fronte singuli numeri exhibent litteras a SSmo D. N. Leone PP. XIII, ad redactorem die 24 aprilis 1879 dimissas. In harum numero 6-11337 de 9 Ianuarii an. cur. in articulo principali a lat rit. Sacerdote concinnato reprobatur quidem usus linguae hungaricae in Sacra Liturgia, verum auctor exponendo gr. cath. hungaros non intelligere alienigenam linguam slavicam et rumenicam; prosequitur: «Si jam alieno idiomate est S. Liturgia (apud graec. cath. hungaros), sit originali idiomate, eo idiomate, quo eam (S. Liturgiam) S. Chrisostomus et S. Basilius Magnus composuerunt, sit pro parte graec. cath. hungarorum graeca lingua in divinis sic, quemadmodum pro parte lat. rit. cath. hungarorum est latina lingua». In iisdem ephemeridibus N. 3. 11334 die 5 Ianuarii a. c. in principali articulo repetitur, quod auctor in articulo, die 5 Iulii anni praeteriti scripsit, nempe «Magyar Allam» reprobat quidem gr. cath. hungarorum Doroghensium rationem procedendi, sed una declarat, quatenus iis, qui ius (utendi lingua hungarica in divinis) non habent, tale ius acquirere cupit, hoc est, ephemerides Magyar Aliam in viat graec. cath. hungaros ad S. Sedem Apost. fine petendi et obtinendi juris et privilegii, ut possint legitime uti lingua hungarica in S. Liturgia.

In aliis ephemeridibus, ut in articulo ephemeridum «Nemzeti Ujsag». N. 4 de die 4 Ianuarii a. c. ex ephemeridibus «Politikai Ertesito» transsumpto pag. 2 sub titulo «Hungaricus catholicismus» in fine articuli scribitur: «Rebus ita stantibus graec. cath. hun gari, si S. Sedes Ap. linguam hungaricam prohibens, Decretum non abrogaverit, adacti erunt S. Unioni renunciare, schisma provocare, et aut ad orientalem Ecclesiam non unitam accedere aut independentem Ecclesiam constituere». In praemissis eiusdem articuli autem disseritur de eo, quod gr. cath. hungari in sensu novissimarum ecclesiastico-politicarum legum ius habent ad formam latini ritus vetero-catholicorum, constituendi independentem hungaricam nationalem religionem in spiritu antiquo Christiano, et in hac religione utendi libris liturgicis independenter a S. Sede Romana et a Constantinopolitano Patriarca.

Superfluum esset proponere alios et plures maxime tales ephemeridum articulos, qui S. Sedis Ap. et catholicismi odio flagrant, aut qui non tantum graec. cath. episcopus sed etiam regium Gubernium arguunt et accusant de omissione, qua ratihabitionem usus linguae hungaricae in S. Liturgia suo loco exoperari, et editionem Decreti impedire intermiserunt; nam ex his in medium prolatis articulis, sat clare intelligere licet, quod etiam propugnatores decreti usum linguae hungaricae in S. Liturgia inhibentis, linguam slavicam et rumenicam e cultu divino e S. Liturgia in Ecclesiis gr. cath. hungarorum, linguae slavicae et rumenicae ignarorum eliminare et loco harum potius originalem linguam adoptare cupirent.

Accedit eo, quod regium Hungariae Gubernium praesidio est et erit propugnatoribus usus linguae hungaricae in s. liturgia, tanto magis, quia ipsa versio s. liturgiae in hungaricum idioma sumtibus Gubernii respective fundi religionis instituta est.

In talibus rerum adiunctis, mea demissa opinione, non est consultum graec. ritus liturgicos libros idiomate hungarico editos destruere, sed oportet eos libros examini, revisioni subiicere, et, si hi libri liturgici originale textum hungarice bene et sine ullo errore reddunt, eos suprema apost. auctoritate rati habendos, et eorum publicum usum, seu usum linguae hungaricae in s. liturgia pariter suprema Apst. auctoritate ad regulam exaequandum esse.

Etenim in Hungaria, testante conscriptione populi anno 1890 peracta g. rit. cath. hungarici, linguam ritualement slavica et rumenicam absolute non callentes, 180,903 animas numerant, et tot Christifideles, ob liturgici idiomatis ignorantiam fere nullum e sacrorum rituum et hymnorum thesauro spirituale nanciscuntur emolumentum, ideo oportuit g. cat. libros liturgicos in vernaculam linguam hungaricam convertere, quemadmodum lat. rit. liturgici libri in vernaculas linguas vertuntur. Ita in Hungaria sub protectione et patrocinio chori episcoporum constat, catholica Societas S. Stephani protoregis Hungariae. Haec Societas typis edidit 1865 anno librum, cui titulus: «Officium Divinum» Kalauz, seu dux viae in Christianum cath. privatum et publicum divinum officium.

In libro Kalauz reperiuntur omnia lat. rit. cath. Ecclesiae officia latino et hungarico idiomate, reperitur hungarico idiomate ordo et ritus s. Missae omnis generis et missae praesantificatorum cum omnibus orationibus et rubricis, repiriuntur Horae canonicae, benedictiones aquae, ignis, etc. Ecclesiae lat. rit.

Contuli «Credo» in S. Missa a lat. rit. sacerdote secreto recitari solitum et in Kalauz hungarice redditum, cum Credo, quod in s. liturgia graeco-slavica cantor alta voce legere, vel fidelis populus canere solet, et quod in libro liturgico, in sensu inivationis E. Vestrae destruendo, aequae hungarice habetur, et comperi, verba hungarica Symboli, sive professionis fidei «Credo» in Kalauz, in libro «Officium Divinum» pag. 246 congruere verbis «Credo» in s. liturgia graecoslavica hungarico idiomate edita, exceptis verbis «Deum de Deo» quae verba in hungarica versione s. liturgiae graecae desiderantur, quia nec in vetero slavico liturgico libro, nec in Horologio Magno Romae idiomate graeco 1876 edito pag. 13 habentur. In Kalauz latine et hungarice legitur: Et ex patre natum ante omnia saecula Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. In graecis et vetero slavico libro, et in versione hungarica s. liturgiae graecae sic habetur: Et ex patre natum ante omnia saecula. Lumen de lumine. Deum verum de Deo vero.»

Si itaque libri liturgici gr. cath. idiomate hungarico editi solum ideo destitui deberent, quia apos. adprobatione carent, ex hac causa etiam liber «Officium Divinum» omnia officia divina et s. missam Ecclesiae latinae idiomate hungarico complectens, et apost. adprobatione non gaudens, pariter destitui deberet, quin imo in Hungaria vigente libertate, quae animo quis sentit, typis mandandi, praeceptum E. Vestrae quoad evitandam impressionem librorum s. liturgiae in lingua vulgari hungarica, tum quoad destruendos editos hosce libros in praxi executioni mandare nequeo; quam maxime etiam ideo, quia impressis quaestionatorum librorum non in mea Dioecesi, et a Sacerdotibus meae iurisdictioni non subordinatis instituta est, inde sequitur libros liturgicos Ecclesiae graeco-cath. idiomate hungarico editos revisioni esse subiiciendos et non nisi fundamento forsitan detectorum errorum inhibendos, secus tolerandos, prouti tolerantur in Galicia typis editae germanicae

et polonicae versiones eiusdem s. liturgiae S. Ioannis Chrysostomi; aut prouti toleratur versio bohemica Pragae 1888 anno typis edita.

Praeterea in Hungaria est in communi et publico usu versio hungarica Sacrorum Librorum utriusque foederis e benigna permissione S. Sedis Apos. permissione f. r. Pii P. IX anno 1862–1865 Agriae in gloriam Dei in cath. hungaricae Ecclesiae usum et in spiritualem fidelium aedificationem typis edita.

Hae versione hungarica utuntur etiam gr. rit. parochi, quorum fideles solam hungaricam linguam callent, tum in matutino, tum in Missa, et aliis functionibus; ex hac versione in officio matutino Parrochi legunt alta voce praescriptas pericopas Evangelii; ex hac versione etiam in s. liturgia s. missa legunt alta voce in solea pericopas Evangelii et cantores legunt pericopas ex actis aut epistolis Apostolorum; ex hac versione transumptos psalmos gr. rit. fideles labii hungarici in officio matutino canunt, exempli gratia 134 et 135 psalmos polycleos dictos et alios; quin imo in nonnullis parochiis in s. liturgia, (s. missa) diebus dominicis et festis praescripta pericopa Evangelii alta voce lingua vetero slavica et hungarica legitur, quod patet e documento: Canonica Visitatio Ecclesiae Homrogdensis die 26 et 27 Septembris 1877, an. a meo praedecessore instituta, in qua sub N. 101 scribitur: «Evangelium vetero slavice ante altare decantatur; et in hungarica versione in Solea populo perlegitur, sub N. 115 vero sequentia habentur: «Cantor propter populum labii hungarici alternatim cantilenas rituales et epistolam (pericopam ex actis vel epistolis Apostolorum), decantat lingua hungarica; funebris ritus ex toto absolvitur hungarice».

Contuli pericopas Evangeliorum et Apostolorum, seu evangelicas et Apostolicas lectiones, quae graec. cath. libro liturgico idiomate hungarico, edito continentur, et perspectum habeo lectiones seu pericopas has e versione hungarica Agriae edita et a S. Sede Apos. adprobata de verbo ad verbum esse transumptas, prouti hoc ipsum in hungarico liturgico libro Debrecini edito 1882, pag. 91 diserte praenotatur, omnia s. scripturae loca, omnes lectiones et versus esse verbalem copiam, verbale transsumtum hungaricae versionis a S. Sede Apos. ratihabita, proinde in libris liturgicis hungarico idiomate editis multa et quidem continentur, quae a S. Sede Apos. iam ratihabita sunt.

Denique publice notum est in omnibus graecis catholicis parochialibus Ecclesiis, omnibus et singulis diebus dominicis et festis non solum ante meridiem, nona et decima hora s. liturgiam seu missam et post meridiem hora secunda vel tertia vespere, sed etiam mane hora sexta vel septima matutinum officium cum laudibus (orthros) praesente copia fidelium celebrari et neminem latet, latini ritus cath. fideles in Hungaria non solum in vespere, sed etiam sub s. missa lingua vulgari, hungaricos hungarice, germanos germanice et slavos slavice hymnos festo et tempore accomodatos concinere; ex eo nec graeci ritus catholici hungari possunt arceri ab hymnis hungarice canendis, tanto minus possunt cogi ad hymnos lingua vetero-slavica, aut rumenica, quarum ignari sunt, canendos; aut ad canendum, verbi gratia in s. missa. «Pater Noster» vel «Credo» tali lingua, quam non callent; iam vero, «Pater Noster» in omnibus graecis cath. Ecclesiis Dioecesium Munkacs et Eperjes in missa a populo canitur, «Credo» autem aut a cantore alta voce legitur, aut a populo concinitur; hoc ipsum valet ad omnes hymnos et cantica, quae ceu partes constitutivae s. missae a fidei populo in s. missa cani debent, et canuntur; et quidem

hungari hungarice; quamobrem necesse est suprema apostolica auctoritate sancire, quod liceat graeco-catholicis fidelibus hungarici labii in officio matutino (orthros) quid in s. missa, et quid in vesperis, hungarice concinere, et quid liceat Parochis in officio matutino, quid in s. missa, quid in vesperis et in aliis sacris functionibus hungarice celebrare, seu necesse est usum linguae hungaricae in officio matutino, in s. missa, in vesperis et aliis sacris functionibus suprema auctoritate apostolica ad regulam exaequare. Nam licet patres Synodi Montis Libani 1736 celebratae et a S. Sede Apostolica adprobatae in constitutionibus suis Part. II Caput XIII num. II eos, qui dicunt (Trid. Sess. 22 c. 9.) linguae tantum vulgari missas et divina officia celebrari debere, anathematizent, tamen eodem citato munero, ut sequitur, decreverunt, «Quamvis (Trident. sess. 22 cap. 8) missa magnam contineat populi fidelis eruditionem non tamen expedire visum est patribus ut vulgari passim lingua celebraretur. Quia tamen in nostram ecclesiam a multis saeculis consuetudo invecata est, ut non solum lingua Syriaca missam Sacerdotes celebrent, sed multa etiam arabice recitent, seu canant, ac praesertim apostolicas et evangelicas lectiones et plerasque preces, quae elatiore voce in missa dicuntur; idcirco usum eius linguae Arabicae, nimirum, quae in nostris provinciis vulgaris est, quaeque in Oriente passim in divinis officiis ab aliis etiam Christianis nationibus adhiberi coepit, permittimus et concedimus. – Praeterea non admittantur in ecclesia versiones huiusmodi Arabicae, nisi prius a Rmo D. Patriarcha recognitae et ad probatae».

Haec patrum synodi montis Libani constitutio, et huius constitutionis apostolica approbatio excusat et probat gr. rit. cath. episcoporum rationem procedendi in tolerando et permittendo usu linguae hungaricae in s. liturgia, iubilari imo saeculari consuetudine munito; Episcopus enim Andreas Bacsinszky¹⁶⁵ 1772 anno permisit non solum lectiones apostolicas et evangelicas in missa hungarice alta voce legendas, sed etiam alios hymnos rituales hungarice concinendos.

Et cum sacerdotes Curati e zelo promovendae salutis parochianorum suorum solum linguam hungaricam callentium et inter acatholicos lingua hungarica in divinis utentes commorantium, in cultu divino diversas manuscriptas versiones hungaricas, nulla auctoritate ecclesiastica recognitas et adprobatas ob pressionem fidelium a saeculo adhibere soliti sint; Episcopus Munkacsensis, cuius Dioecesim maxima pars fidelium cognitione linguae liturgicae slavicae plene destitutorum incolit, diversitatem versionum tollere, authenticam versionem adprocurare et talem S. Sedi apostolicae pro approbatione praesentare cupiens, anno 1879, creavit ecclesiasticam Deputationem cuius est conferre diversas hungaricas versiones et instituere authenticam versionem.

Ad hanc Deputationem e Consistorio Munkacsensi, octo, e Consistorio Eperiesi duo Assessores erant delegati, qui munere suo perfuncti, via praesidis sui, Vicarii Doroghensis versionem suam exhibuerunt Episcopo Munkacsensi, qui mihi 1880 anno, quum adhuc essem theologiae professor iniunxit supplicem libellum adornandum, S. Sedi apostolicae eo fine exhibendum, ut versionem approbare et usum linguae hungaricae pro parte graeci ritus catholicorum hungarici labii in divinis benigne permittere dignetur.

---

165 Bacsinszky

Ego comissioni meae satisfeci, conceptum libellum supplicem mandanti Episcopo presentavi, sed sortis et exitus eiusdem libelli nullam notitiam habeo, neque mihi constat de congruentia versionis typis editae versioni ab ecclesiastica Deputatione institutae; quare graeci catholici fideles labii hungarici et eorum commissarii, seu mandatarii ab urgente approbatione usus linguae suae in divinis non requiescunt, nihilque intentatum relinquunt, quo supremam sanctionem usus linguae suae in divinis consequantur; ideo recurrunt ad Primatem Regni Hungariae, ut Metropolitanum suum, et ad Regium Gubernium, Cultus Ministerium.

Quamobrem vere, ne, si ubique repulsam passi fuerint, sub praesidio legum Hungariae, a fide deficiant, et sicut illis inimici catholicismi publico suadent, prouti recentissime in catholicis ephemeridibus «Alkotmány» N. 12, anni currentis publicatur funestissimus casus, quo 43 catholici latini ritus fideles pagi Dalyoki a fide catholica defecerunt, et sub praesidio, vel in sensu legum Hungariae declararunt, se nullius confessionis esse, seu se ad nullam confessionem pertinere.

His itaque satis suffulta habetur preallata demissa opinio mea, eadem humillima supplicatio, quatenus Eminentia Vestra apud Sanctissimum Dominum Nostrum Leonem PP. XIII efficaciter intercedere et in gloriam Dei et aedificationem ac salutem nec non spirituale solatium fidelium apostolicam permissionem et approbationem usus linguae hungaricae in divinis officiis saeculari consuetudine roborati, Christi fidelibus ita gratissime conciliare dignetur, ut omnia quae a Sacerdote, Diacono, Cantore et fidei populo in s. missa aliisque divinis officiis elatiori voce dici, hoc est cani solent, hungarice cani possint, e libris dumtaxat a concernentibus Episcopis recognitis et a S. Sede Apostolica permissis et approbatis, item solum in ecclesiis, quarum fideles utriusque generis universali suffragio, et iusto modo concessionem usus linguae hungaricae in divinis postulabunt, in tali postulato fidelium legitimus episcopus deferendum esse consistorialiter iudicabit.

Talis etenim providentia S. Sedis apostolicae indigentibus et exigentibus fidelium graeci ritus et hungarici labii satisfaceret, et eorum salutem et religiosam erga Sanctam Sedem Apostolicam observantiam promovebit, et devinciet etiam infensos propugnatores linguae hungaricae in graecis catholicis divinis, et pudorem iniiciet eis, qui Sanctam Sedem Apostolicam calumniare non verentur solum ideo, quod Sancta Sedes Apostolica pro supremo suo divino munere nolit permittere et iuste prohibeat in Ecclesia uti versionibus nulla legitima auctoritate ecclesiastica approbatis.

Qui cetera penes perfundissimum Venerationis cultum altis gratiis favoribus commendatus permaneo etc.

125. Drohobeczky Gyula kőrösi püspök levele XIII. Leó pápához a magyar liturgia ügyében

1897. január 26.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 28r–38r.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

A kőrösi püspök véleménye szerint a görögkatolikus magyarok mozgalma nem más, mint a magyarországi görögkatolikus egyház nyomorúságos állapotának szomorú bizonyítéka. Így fogalmaz: farkasok (sovíniszta liberálisok, szabadkőművesek és ravasz kálvinisták) ólálkodnak a nyáj körül,

melynek pásztorai (különösen Firczák püspök) világi hiúságok és anyagi javak érdekében elárulják a rájuk bízottakat. Drohobeczky püspök vázolja a mozgalom és a liturgia-fordítások történetét. Kiemeli, hogy a református és nagytekintélyű politikus, Tisza Kálmán azért ellenezte egy magyar görögkatolikus egyházmegye felállítását, mert az azzal a következménnyel járt volna, hogy az új egyházmegye határain kívül maradt ruszin és román hívek elvesztek volna a magyarosító törekvések szempontjából. Élesen bírálja a munkácsi és az eperjesi püspököt, kiknek felelősségvönását szorgalmazza. Sürgeti továbbá egy alapos vizsgálat lefolytatását, melynek többek között arra is ki kell terjednie, hogy egyáltalán érvényesek-e a magyar nyelven kiszolgáltató szentségek. Hamis feltevésnek tartja azt, hogy a magyar nyelv engedélyezésének megtagadása szakadáshoz vezetne. A fenyegetőző papokkal szembeni határozott fellépés véget vethet a fenyegetőzésnek. Mivel a mozgalom központja Hajdúdorog, s a külhelynökség üreedsben van, rendkívüli jelentősége van annak, hogy ki lesz az új vikárius. Ha a munkácsi püspök a maga liberális köréből nevez ki valakit, akkor a helyzet sokkal rosszabb lesz. Ha a Szentszéknek információra van szüksége a kinevezés befolyásolásához, a kőrösi püspök áll rendelkezésre.

Beatissime Pater!

Collectis omnibus possibilibus datis absumtisque fide dignis ac gravissimis informationibus, profundissima cum pietate et puerili reverentia hisce substernere conor relationem meam, de peracto in ecclesia Universitatis Budapestinae 27 Iunii 1896 Sacrosancto missae Sacrificio ritu graeco catholico, hungarica attamen lingua, simul cum coeteris facti notitiis, ad usum hungaricae linguae in sacris cerimoniais in patria nostra pertinentibus.

Motus iste non rectus, qui novissime quoad hungaricam gr. rit. cath. liturgiam magis magisque conspicitur, nihil aliud est, quam triste signum morbidi status in quo graeco catholica ecclesia in Hungaria misere degit.

Lupi circumeunt gregem, lupi vice pastorum fungentes, expectantesque faventem occasionem, ut irrumperent ovile, dispergerent gregem, ovesque dissipatas, in deserto et in montibus devorare possent.

Pastores autem, quibus D. I. Christus commiserat gregem suum, sodalitem inire cum lupis, pellibus se agnitis indutis satagunt, gratificantur illis, propter bene expectatam praedam, propter bona mundana, ex studio privatae utilitatis salutem gregis sui in aleam dant, ac obiiciunt periculo.

Pastores gregis, in suis internis negotiis, difficultatibus, necessitatibus, si has recte sanare et adipisci voluerint, debuissent cum debita fiducia pronti obsequiosi pueri, ad S. Sedem confugere, et ibi ex paterno corde totius Christi Ecclesiae haurire solatium, piis desideriis satisfactionem necessariamque institutionem. Illi autem alienos convocabant, inimicos in auxilium, in horumque manus deponentes tenellas radices tenerae plantae, et nunc inimici hortulani veneno rigant easdem, ut Christi vera Ecclesia haec frondifera caelestis arbor, quo plus deperderet foliorum!

Angor, valde angor animo, sciens, relationem meam optimi paterni animi Tui Beatissime Pater! maximam solitudinem ac moerorem affecturam esse!

In Hungaria numerus fidelium gr. rit. catholicorum 1,500,000 esse existimatur. Una pars horum ad Munkacsensem, Eperjesensem et Crisiensem dioecesim pertinet, et hi lingua vetero-slavica uti solent in officiis sacris; – altera vero pars eorumdem in dioecesibus: Lugosiensi, Magnovaradiensi et Szamosujvarensi

(Armenopolitano) existunt, rectius ad Archiepiscopatum «Balázsfalvaensem (Blasendorf residentia Archiep. Fogariensis)» pertinent, et hi lingua valachica (romana) fruuntur in sacris.

«Optimistae» recentioribus diebus numerum graeci ritus catholicorum hungaricam linguam vernaculam habentium 200,000 esse putant. Ast «Chauvinismus» nationalis omnibus nervis contendit ut demonstret, graeco-catholicos linguam hungaricam callentes iam 300,000, imo 800,000 existere in Hungaria, hunc censum vero maximam insulitatem (sic) absurdamque vaniloquentiam esse publice notum est.

Maiorem efferunt, amplificant numerum graeco catholicorum natione hungarorum et quidem malitiose et vafre. Quo consilio? Procudere dolos et arma fabricari contra Romam; agitare, conquirere hostes contra eandem in sinu fidelis hungarum nationis quae in prisca aetate permultis favoribus S. Sedis fovebatur, semperque florebat gratis Summorum Pontificum simul et hodie.

Studium graeco catholici «hungarici» ritus, non est novi momenti; existere illud iam antea, constat. Ast initiativa conservata fuerat pridem inter legales limites. Moderne vero non adeo salus fidelium, sed privata commoda nonnullorum laicorum et episcoporum unaque morbosa ambitio quorundam sacerdotum, qui per se eratam creationem novae «hungarum» gr. cath. dioeceseos inflammati, a «chauvinistico» liberalismo instigati cum vafri calvinis foederati canones Ecclesiae nostrae contemnendo, perturbant aquam, ut in turbidis undis cum rete «liberalismi» libere piscari possint.

Anno 1649, quo una pars schismaticorum in Hungaria reversa est in Ecclesiam Catholicam, s. unio paucos tantum habuit fideles natione hungaros!

Initio currentis saeculi, dein post annum 1848 praecipue vero ab anno 1868 quando nova lex confecta est pro scholis popularibus, multi rutheni et valachi per scholas hungari facti sunt, et ideo numerus gr. r. catholicorum linguam hungaricam canentium de praesenti secundum «optimisticam» recensionem populi attingit summam 200,000 fidelium.

Canonisata lingua vetero slavica usque ad novissimum tempus pluris aestimata erat, sacerdotesque non habebant audaciam sacrosanctum missae sacrificium lingua hungarica celebrare, et eadem tantum tali modo utebantur in sacris, in quantum illa in romano-catholica ecclesia in Hungaria usitata est; s. l. fideles cum cantore lingua vernacula decantabant aliquas partes s. liturgiae sic dicta «responsoria» quae alii-alii presbyteri item et cantores transtulerunt in idioma hungarum, ast absque indulto, sine recensione superioritatis; quamobrem magnae confusiones exinde ortae, etenim eadem responsoria in variis ecclesiis, vario modo decantabantur.

Inter versiones attinentes divinum cultum ex ritu graeco in hungaricam linguam redditum, primum systematicum opusculum est liber Ignatii Roskovicis quondam parochi Hajdu-Böszörményiensis anno 1862 typis datum sub titulo: «Liber precum et cant. pro orthod. catholicis».

In hac editione non invenitur s. liturgia, solum fidelibus stricte necessariae preces et festivi cantus.

Versiones, spectantes ad sacrosanctum Missae sacrificium secundum ritum graecum hungarica lingua celebrandum apud singulares tantum parochos invenisse

constat, qui inceperant hungarica lingua celebrare s. liturgiam in ea mensura, in qua voluerant et cui quomodo placuerat.

Attamen verba D. Nostri Iesu Christi s. l. verba Transubstantiationis i. e. in stricto sensu sumptum Canonem ss. Missae sacrificii lingua canonisata vetero-slavica decantabant ideo, ut conservata in essentialibus partibus lingua slavica legibus ecclesiasticis tamquam satisfecisse videantur.

Editionem opusculorum coeterum zelozi sacerdotis Ignatii Roskovics, qui optimum habuit propositum s. l. fidelibus librum precum, quo egebant, praebere sequebatur opus quasi officiose confectum.

Etenim anno 1889¹⁶⁶ episcopi Munkàcsiensis et Eperjesiensis mixtam commissionem ex undecim membris constitutam convocabant in parochiam Hajdu Dorog in qua totius agitationis focus existit eo fine ut electi presbyteri liturgiam S. Ioannis Chrysost. ex lingua vetero slavica transferrent in linguam hungaricam.

Commissio ista de facto, dictam liturgiam hungarice reddidisse notum est; etenim anno 1882 nominatam liturgiam idiomate hungarico typis datam fuisse, sub tituloque «Pro memoria» enumeratis membris eiusdem commissionis hoc factum memoriae traditum fuisse publice constat.

Ab anno 1882 itaque, quando a memoratis duobus episcopis quasi ratum habita ac confirmata erat versio hungaricae liturgiae, cepit ss. Missae sacrificium hungarica lingua manare, ac parochi libere et aperte «hungaricam» Missam decantare inceperant.

Anno 1889 typis data est «Liturgia s. Basilii Magni» quam in hungaricam linguam tradiderunt: Ioannes Danilovics et Emilius Melles, sine approbatione.

Denique «Canon» S. Andr. Cret. ab Emilio Melles, item absque approbatione. De praesenti his libris sine indultu S. Sedis utuntur parochi praecipue in Dioec. Munkàcsiensi, palam et publice plurimis locis ostentative ac contumaciter erga Romam leges contemnendo.

Haec est brevis historia hucadusque typis exaratorum opusculorum in hungaricam linguam ex ritu gr. catholico veteroslavico translatorum in Hungaria!

Relate ad totam agitationem necesse est memoriae infingere sequentia:

Anno 1863 agitatio maximum adeptam est modum; hoc anno in oppido Hajdu Dorog conventus communis a quibusdam laicis convocatus est, in quo vehementer urgebant creationem hungari gr. r. cath. episcopatus cum hungarico ritu respective cum hungarica liturgia. Ex conventu hoc petito¹⁶⁷ directa fuerat ad episcopum Munkàcsiensem, qui iniciativam grate acceperat atque ab his temporibus lingua hungarica plus et plus in templis occupaverat loci.

1866 anno agitatores confugerant ad Sacratiss. Maiestatem, Primatem Strigoniensem necnon ad comitia.¹⁶⁸

Anno 1868 tunc temporis episcopus Munkàcsiensis, Stephaniis Pankovics canonicam visitationem obiverat in oppido Hajdu Dorog et episcopus ipso, eiusque comites ibi, adhortantes incitabant, atque promovebant motionem adeo,

---

166 Nyilvánvaló elírás. Helyesen: 1879

167 Lásd: 23. számú dokumentum.

168 Lásd: 27–30.. számú dokumentum.

ut hoc anno iam per totum regnum agitabatur et convocato concilio populi ex cunctis fidelibus ad varias gr. cath. Dioeceses pertinentibus iterum deputationes ablegatae fuerant ad publicum gubernium, Primatem Strigoniensem, et ubique adhortati stimulosque primariorum virorum admovere conati; deputatio se praesentabat etiam apud Colomanum Tisza confessione calvinum, tunc temporis duces politicae oppositionis in comitiis regni, postea ministrum praesidentem ac perpetuum procuratorem calvinianae sectae in Hungaria, hodieque vivum, maximae auctoritatis in rebus publicis virum; et hic Colomanus Tisza deputationem frigide inhumaneque exceperat, reprobaveratque istam agitationem, abnegaverat se operam laturum initiativae huic et quidem ex causis: quod erectio hungarae gr. r. cath. dioecesis non e re publica sit, sed ei potius periculosa esset, quia post segregationem parochiarum in quibus lingua hungarica dominat rutheni et valachi desinerent hungari fieri; nationemque hungaram deperdituram esse terrenum hungarisationis, certum est.

Revelatio haec, factum historicum est et magni momenti quia revelavit se modernus calvinus, qui in nomine totius hungarae calvinianae confessionis – quae autem invidere ac cum timore spectat motionem hanc – locutus est qua fortissimus inimicus hungaricae gr. r. cath. liturgiae.

Ideo in defluxu 15 annorum quando Colomanus Tisza vices praesid. ministri gerebat, tota agitatio dormitabat, etenim agitatores nihil boni ab illo expectantes, agitare desiverant.

Omnibus his petitionibus conventiculisque impetratum est munus vicariatus,¹⁶⁹ quod anno 1873 Sac. Maiestas creare dignabatur in oppido Hajdu Dorog, ast solum pro parochiis Dioeceseos Munkacsensis non autem pro cunctisque natione hungaris fidelibus ad reliquas dioeceses pertinentibus.

Quando agitatio haec et motio maximum adepta est gradum, – signiferi «hungarae liturgiae» iam ante 25-30 annos in nomine 200,000 fidelium petitionabant et hic numerus nunc quoque dominat imo hodieque haud esse illos plus – certum est.

Ad historiam rei pertinent sequentia:

10° februarii anni 1896 quidam (György Endre) Andreas György calviniae confessionis vir, in publica sessione hungaricae academiae Budapestini commentatus est opusculum cuiusdam Ludovici Farkas advocati hajdudoregiensis compilatum de motione peracta in favorem hungarici gr. r. cath. episcopatus unaque de necessitate hungaricae liturgiae pro gr. r. cath. in Hungaria!

Andreas György est membrum hungar. academiae, furibundus, notorius calvinus liberum sibi putat agitare contra Romam. Lupus iste circumit gregem; ardet in odio contra catholicam ecclesiam et S. Sedem agitans: «Si S. Sedes non annueret hungaricam liturgiam gr. r. catholici natione hungari a Roma deficere et helvetianam confessionem intrare debent aut transire ad schisma». Nuperrime dolendum unus anonymus sacerdos Dioec. Munkacsensis maximum provocaverat scandalum, in actis diurnis «Polit. Corresp.» convocans hungaros gr. r. catholicos ad schisma!

---

169 Lásd: 48. számú dokumentum.

In ecclesia universitatis Budapestinae die 27 junii a. 1896 sacrosanctam Missae Sacrificium ritu graeco-catholico, hungarica tamen lingua celebratum fuisse certum est.

Andreas Hjhelyi¹⁷⁰ parochus Hajdu Dorogiensis qui adiuvante calvino supra nominato Andrea György electus est in parochum Hajdudoragiensem dictum sacrosanctum Missae Sacrificium pure hungarica lingua obiverat.

Peracta S. Liturgia deputatio hungarorum gr. r. catholicorum confugerat Primatem Strigoniensem, Administrum cultus et alios, hisque exemplar liturgiae hungarica lingua exaratae, oblatum fuisse, publice notum est.

Acta diurna, (ephemerides) fere omnia in manibus iudaeorum, (farmasonum, Freimaureri) posita, magna cum sympathia commentabantur factum hungaricae liturgiae et vehementissime oppugnabant S. Sedem, quae prouti insaniebantur «inimica est linguae hungaricae et nationis hungaricae».

Postea 5 sept. 1896 in Comitii Regni Ministerium interpellatum erat ut declaret: Quae sunt impedimenta hungaricae liturgiae? Quam ob rem non posse canonizari hungarica liturgia? et quidnam fecerit regimen ad amovenda impedimenta?

Minister praesidens B. Desiderius Banffy in sessione publica sequens dedit responsum:¹⁷¹

«Factum est, secundum publicum censum in Hungaria 180,000 gr. r. cath. incolas esse hungaricam linguam nativam habentes; factum est secundum publicum censum esistere 300,000 gr. r. catholicos, qui hungari-ce loquuntur. Hi dispersim vivunt in Regno in Comitibus Bihar, Hajdu, Maramoros, Szathmár et Ugocsa imo in partibus Transylvaniae reperiuntur 14,000, qui se partim pro hungaris gr. r. catholicis, partim vero pro hungarice canentibus profitentur.

Quum circumstantiae ita se haberent, quaestionem hanc sat pretiosam et placitam esse certum est, in qua serio operam ponere posse.

In hac re iam pridem, partim illi quorum maxime interest, partim ipsum regimen patriae operam collocaverant. Recentissime vero motus hic anno 1863 maiorem fecit progressum. Eo tempore quaestio episcopatus non eminebat, simpliciter in bonum liturgiae motus inchoatus est, qui autem parvum produxerat effectum, atque hodie de facto tantum Hajdudoragini est in usu hungarica liturgia. Ab anno 1866 iam pro erigendo episcopato dimicabant, et in hac re apud sacr. Mai. estatem, cancellariam, Primatem Strigoniensem, et apud comitia regni petitionabant. Effectus huius motionis erat, creatio vicariatus in Hajdu Dorog anno 1873 itaque quasi separatus status creatus est pro hungaris gr. r. catholicis, ast solum pro 63¹⁷² parochus ad Dioecesim Munkaesiensem pertinentibus. Quum vero neque haec institutio solvere potuit quaestionem, anno 1881 res tradita erat decisioni S. Maiestatis, atque in sequelam decreti. S. Maiestatis, tunc temporis administer Cultus pertractabat rem cum respectivis episcopis, metropolitae imo cum Primate Strigoniensi. Fructus pertractationum erat, quod – exceptis episcopis dioec. Munkaesiensis et Eperjesiensis – omnes coeteri factores licet ex minime debitis argumentis, erectioni episcopatus firmissime contradixerant. Ab hinc quoad hanc quaestionem nihil positivum est factum. Ast regimen patriae laboravit in hac re in sinu suo interno et constitutum imo decretum est, – ut causa solveretur – primo loco quaestio hungaricae liturgiae decidi debere, quam hungaricam liturgiam ille (Banffy) ex sua parte, non putat impossibilem,

170 Ujhelyi

171 Lásd: 105. számú dokumentum.

172 Helyesen: 33

imo necessarium eamdem habet. In hac ratione nunc quoque pertractatur. Multas difficultates obstare solutioni quaestionis notum est! Multi factores, indigeni alienigeni debent sententiam suam imo decretum suum declarare in hac re. Et ideo non possum spem facere, banc quaestionem quamprimum soluturam fore, prius enim quaestio hungaricae liturgiae expedienda est, et hac ordinata, curandum erit de positiva creatione episcopatus. Rebus sic stantibus, non respondeo ad propositam quaestionem: quando sit futurum regimen propositionem ea ratione, ut in oppido Hajdu Dorog episcopatus crearetur; non possum responsum dare ita ut spem faciam alicui huius erectionis. Ast respondeo in eo sensu quod primo loco quaestio liturgiae solvenda sit; regimen patriae operam collocaverat in hac re, quaeritque modum, ut assecuto consensu factorum, quaestionem hungaricae liturgiae definitive statueret, et tunc erit sermo de erectione episcopatus».

Haec sunt verba ministri Banffy ad verbum de hungarico expressa.

Nunc in comitiis comitatuum agitur in bonum hungaricae dioecesis et hungaricae liturgiae, cuius agitationis finis est, pressare regimen, ut pro creatione hungarici episcopatus aliquid faciat.

Discordiam, confusiones excitare in Ecclesia catholica, maximum studium hodie est liberalismi in Hungaria; etenim liberalismus tantum abiurante corruptione potest se sustentare, ergo corrumpere catholicam ecclesiam, dimicare contra illam in diebus nostris populare est bellum apud nos.

Multos existere in Hungaria schismaticos serbos, valachos, qui hungarice loquuntur, ast regimen nostrum plenum iudaismo et antichristianismo, non habet curam, pro his quoque inducere hungaricam liturgiam, licet, id ex oblatu hungaricae nationis incremento, maioris momenti est. Existunt lutherani imo et calvini natione slavi, ast horum internam ecclesiasticam vitam intactam habet modernus liberalismus. Ita et hebraei in suis synagogis Hebraica utuntur lingua, liberalismus intactam habet synagogam quoque, tantum se in catholicas res immiscere ius sibi imputat!

Secta massonica apud nos cum Iudaeis et protestantibus quotidie agit contra Romam, demonstrare studens: Romam inimicam esse Hungariae.

Ast multitudo catholicorum, memor est gratiarum, quas semper, praecipue vero in posterioribus diebus adepti sumus a S. Sede! Beatissimus noster Pater erga ullam nationem monstraverat tot sympathiae et benevolentiae, quot erga Hungariam.

Quali ardore animi, fervente charitate est plena encyclica ex occasione festivi iubilaei liberationis a iugo turcico? Quot et qualis paternae gratiae et dilectionis sonus loquitur ex encyclica: Constanti Hungarorum? Quot signa charitatis accepimus in festivitate millennari?

Similiter et graeci ritus ecclesia in Hungaria prouti per orbem terrarum, iam dudum erat particeps tam magnae charitatis et benevolentiae, qualem recentissimo tempore S. Sedes erga ritum graecum gratiosissime attestata est.

Eo magis miseranda est ingratitude et inobedientia cleri gr. r. catholici, qui ad suam libidinem contra canones improbe faciens scienter et contumaciter peccavit et peccat.

Ex ista enim inobedientia magna mala in Ecclesiam redundabunt!

Huic improbae agitationis alimentum praestat incorrecta agendi ratio nonnullorum ecclesiasticorum dignitatorum quoque, quorum videlicet delirans liberalismus et iudaismus occupaverat animas!

In actis diurnis «Alkotmány» (Constitutio) de 17 ianuarii a. currentis,¹⁷³ Ioannes Valyi episcopus Eperiesiensis de hungarico ritu et tota motione hanc sententiam suam publicavit: «In sequelam mearum informationum, Romam quoque concessionem daturam esse puto; quia primum et summum est Romae studium evolvere religiositatem fidelium et aedificare! Prouti concedere solet Papa missionariis ut ubique lingua (vernacula) populi missam legere sicut et omnia quae ad divinum cultum pertinent administrare possint; ita Roma non posse se recondere a desiderio hungarorum gr. r. catholicorum»

Haec sunt ipsissima verba!

Ast Iulius Firzak episcopus Munkàcsiensis in ephemeridi «Budapesti Hirlap» in numero de 21 ianuarii a. currentis,¹⁷⁴ quasi licitando pro corona, liberalismi, nollens cedere palmam episcopi eperjensiensi, interrogatus (interwiew) de hungarica liturgia, sequentia publicavit: «Liturgiam posse hungarisari et hungarisabimus illam. Nunc tantum in maxime necessariis utemur lingua hungarica ast successu temporis plenarie totam liturgiam hungaricam habebimus». Interrogatus: Quid erit si Roma negative solverit rem? respondit: casum – ut Roma Hungaricam liturgiam prohiberet – exclusum impossibilem esse puto». Ex eiusdem episcopi Munkàcsiensis aula publicatum in novalibus: «decretum S. Congr. de prop. fide Num. 5893 de a. 1896, communicatum cum parochis, ast parochi et post hanc publicationem nunc quoque hungarice liturgisant».

Item iam pridem episcopus Munkàcsiensis promulgare dedit per acta diurna: «eum pro impetranda concessionem spectata liberum usum hungaricae linguae in sacris, apud S. Sedem intervenisse».

Popularitatem coram antichristiano liberalismo unus et alter querens, in casu prospero si vel Roma benevole decreverit, tunc meritum unus et alter sibi vindicare velit; si vero Roma negative decreverit: odium habeat Roma!

Ergo, dum episcopi licitando cursitant pro adipiscenda corona liberalismi talis agendi ratio ex una parte adhortat inimicos catholicae ecclesiae, et eo vehementius oppugnant Petram ecclesiae, ex altero vero parte demoralizat statum clericalem; ideo parochi hodie quoque contumaciter hungarice liturgisant, quoque licet illegitimum est, ast effata ordinariis eis audaciam praebere supponuntur!

Episcopos dedecet bilinguos esse. Ne faveant liberali ministerio regni propter bona temporalia et vanitates. Defendant iura Ecclesiae, licet, id placet vel non liberalismo, qui tot ignominias iniunxit catholicae ecclesiae!

His praemissis ex inconcussa fidelitate et adhaesione mea erga S. Sedem, sine ira et studio sincere, solum propter bonum catholicae ecclesiae secundum optimam meam conscientiam expositis relate ad rem bene constituendam sequentia ordinanda humillime opinor:

1. Ad referendum provocare episcopos, quos attinet ut fidedigne referrent: in qua mensura, quo modo pergantur «per abusum» s. ritualia respective SS. Missae Sacrificium secundum ritum graecum attamen hungarica lingua?

2. Constituendae sunt ex his relationibus parochiae cum numero fidelium, in quibus hungaricus ritus huc adusque «per abusum» vigeat et in quibus pro futuro

173 Lásd: 121. számú dokumentum.

174 A hivatkozás téves.

idem necessarius esse videtur? Hungari gr. rit. catholici in pluribus Dioecesibus dispersim vivunt, geographice eliminare novum hungaricum episcopatum difficile est, fere impossibile.

3. Quae et quales sunt hungaricae versiones liturgiarum? Qui reddiderat in hungari-cam linguam easdam? Cum cuius indultu? Qui approbavit versiones istas?

4. Cuncti libri typis exarati revisioni sublidendi, corrigendi, manuscripta vero interdicenda!

5. Quoniam factum est: quod sacerdotes praecipue in dioecesi Munkacsieni – illegitime totum SS. Missae Sacrificium et sacramenta pure et exclusive tantum hungarica lingua administraverint, quaestio est an valida sint administrata sacramenta? Etenim essentialites partes quae formam Sacramenti constituunt non posse suo arbitratu ad libidinem mutari? Tunc hungarice administrata sacramenta irrita sunt. Irritum est missae sacrificium quoque, si non canonisata lingua peragitur! Consequenter sacramenta huc adusque sine indultu S. Sedis hungarice peracta convalidanda, in posterum vero administrata hungarica lingua irrita declaranda sunt.

Donec S. Sedes definitive poterit instituire sua decreta relate ad usum hungaricae linguae in sacris: Ad evitandum maius malum et maius scandalum «propter duritiem cordis» benignissime concedenda puto sequentia:

a) Matutinum, vesperae (litanias) dein functiones (sacramentalia, benedictiones etc.) quae in «a priori» correcto et approbato «Euchologion» reperiuntur, lingua hungarica peragere liceat.

Quoniam in «Euchologion» reperitur ritus administrationis sacramentorum quoque, quoad haec posteriora: forma sacramenti et omne id quod ad essentiam pertinet solum lingua canonisata vetero slavica est peragendum.

b) Propter organicum nexum inter functionem sacerdotis et ministerium populi, in sacra liturgia concedi posse: responsoria et omnes hymnos et canticos qui in matutino et in vespera cantantur, dein hymnum cherubinum, epistolam, evangelium, Pater Noster hungarice decantare; ast sacerdotes praeparationem ad s. liturgiam, dein preces quas liturgisans submissim recitare solet, preces offertorii, sic dictum canonem Missae, Orationem s. Communionis lingua santificata vetero Slavica peragere obstringendi sunt.

Caeterum, ut praecise statuatur: quid hungarica, quid vero vetero slavica lingua sit administrandum, una commissio constituenda esset, sub praesidio delegati S. Sedis, ut omnia prudenter efficeret et ad bonum exitum adduceret.

Per magnam charitatem et misericordiam S. Sedis erga filios ingratos peccatoresque appello supplicans ut humillime supra proposita benignissime concedantur! Etenim hanc gratissimam concessionem venenata tela e manibus inimicorum contra S. Sedem dimicantium excussuram esse certum est!

Donec hungaricus gr. r. catholicus episcopatus i. e. hungarica gr. r. cath. Dioecesis fundabitur, creabitur concessio hungaricae liturgiae non est de necessitate!

Prius enim creanda est Dioecesis, episcopatus, et dein liturgia ordinanda; aut uno eodemque tempore et episcopatus et liturgia,

Ast in Hungaria «liberalismus» adeo dissipavit publica bona nationalia (imo fundus religionis et fundus studiorum quotannis cum «deficit» clauditur) ut raptim vix posset fundare novum episcopatum, capitulum, seminarium, praeparandiam

cantorum! Et ubi sunt rituales libri? In ecclesia graeca ingens est ecclesiastica literatura, respective libri rituales qui in divinis usitantur, conficiunt maximum obiectum! Ubi sunt viri rei periti? qui unam in pietate et ieiunio transacturam vitam deberent condonare studiis et indefesse laborare, donec totam liberaturam transponderent in hungaricam linguam; melodiasque vetero slavicas ad hungaricam prosodiam applicarent! Ad haec omnia prius educanda sunt individua, qui hodie desunt. Ubi sunt magna expensa ad haec omnia efficienda? Tota quaestio non est recte praeparata, et multum adhuc exigitur, donec ad efficiendum veniet!

Hungaricum regimen optime noscit difficultates quae obstant exitu huius motionis! Sed quoniam bene scit eandem iniucundam esse catholicae ecclesiae respective S. Sedi, ideo loquitur «pro domo» ut aliquid fecisse videatur, et molestiis, afficiat Romam eandem que recriminando.

Hic loci adnotandum est, non esse verum illud quoquo argumentum, quod per hungaricam liturgiam protestantes in catholicam ecclesiam reversuri erunt. Hoc argumentum sub modio occultum est, non publicant illud manifeste, quoniam ipsimet agitadores persuasi sunt, per illud finis hic assequi non posse. Adveniet tempus, quo ipsi calvini et lutherani ex metu, ne suos amitterent fideles, contra novum hungaricum episcopatum et hungaricam liturgiam agitabunt.

Falsum ac tendentiosum una et impium est illud argumentum secundum quod futuri in casu, si non erit hungarica liturgia canonisata: gr. r. catholicos hungaros ad schisma transituros esse! Fides populi est firmior fide aliquorum pastorum, qui in rete liberalismi lapsi sunt.

Episcopus Munkacsensis ex cuius dioecesi haec argumenta edeunt instituendus est, ut exquireret eos sacerdotes qui minaciter de schismate alucinantur et scandalisant totam ecclesiam catholicam! Tales sacerdotes censuris subiiciendi imo ex ecclesia excludendi, ne gregem in errorem inducant.

Prouti notum est, focus totius motionis in oppido Hajdu Dorog iacet. De praesenti dignitas vicariatus hajdudorogiensis vacat!

Vani, perditii, leves animo «charlatani» presbyteri in Dioec. Munkacsensi, qui hodie magnas agunt partes, atque cum liberalismo propinquitate coniuncti concurrunt pro adipiscenda dignitate supra laudati vicariatus! Hi infelices, media in manibus judeo liberalismi, cum protestantibus contra ecclesiam catholicam quoque agere possunt, ut qua «liberalissimi» clari facti, glorificari posse, et per id digni pro vicariatu.

Vicarium S. Maiestas nominat, propositionem facere solet episcopus Munkacsensis, et via Administris Cultus propositio substernitur Regi Apostolico.

Magni momenti est, qui erit vicarius hajdudorogiensis! Vir pius, zelozus, plenus spiritu catholico, ecclesiastico, multum posset conferre ad bonum exitum motionis; e contra, si episcopus Munkacsensis proiactabit unum suorum liberalium perditorum concurrentium, tunc quaestio eo magis ingravescere et in peius mutari posse!

Optandum est, ut S. Sedes suam voluntatem circa hanc propositionem exequatur, i. e. episcopum Munkacsensem instituat ut S. Sedi significaret, quem velit proponere pro vicario hajdudorogiensi? Si mihi mandabitur, suo tempore relationem meam quoad hanc gravem partem quaestionis, paratissime exponam!

Cum puerili osculo pedum etc.

126. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter parlamenti felszólalása a magyar görögkatolikus püspökség létesítése tárgyában

Budapest, 1897. január 30.

KIADVA: *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmadik kötet.* Budapest, 1897, 106–107.

Josipovich Géza jegyző (olvassa): 28. szám. A magyarországi görög kath. nagygyűlés felállítandó püspökség tárgyában kérvényez.

Molnár Béla, a kérvényi bizottság előadója: T. képviselőház! A magyar görög katolikusok nagygyűlése által 1868-ban kiküldött végrehajtó bizottság folyamodik a magyar képviselőházhoz egy magyarajkú gör. kath. püspökség felállítására tárgyában. Felhozzák kérvényükben, hogy vallási hitelveikkel egyáltalában nem ellenkezik, de sőt megegyezik az, hogy minden egyes nemzet nemzeti egyházzal birjon és saját liturgiái nyelvét használja. Előadják kérvényükben azon lépéseket, a melyeket már 1843 től kezdve e tárgyban tettek. Magyar nemzeti szempontból különösen fontosnak tartják azt, hogy a 200.000-re menő görög katolikus magyar hívők épúgy mint a magyarországi románok, vagy oroszok, a saját nyelvüket használják a liturgia nyelvének, és azt úgy vélik elérhetőnek, hogy Hajdu Dorogon egy magyarajkú gör. kath. püspökség állíttassék fel. Folyamodnak a magyar képviselőházhoz, hogy utasítsa a vallás és közoktatásügyi kormányt, hogy ő cs. és apostoli kir. Felségének, mint a legfőbb kegyúrnak ezen tárgyban előterjesztést tegyen.

A bizottság nevében van szerencsém javasolni, hogy ezen különös fontos kérvény adassék ki a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

Elnök: Kivan még valaki szólni?

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: T. képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Már a kérvényi bizottságban jeleztem a kormány álláspontját ezen kérvénnyel szemben és épen, mert a közvélemény oly behatóan foglalkozott e kérdéssel, kötelességem most is, a ház színe előtt is jelezni azt az álláspontot, a melyet a kormány ezen kérvény tárgyában elfoglal.

T. ház! Maga az ügy, a mely a kérvénynek tárgyát képezi, régi keletű; hisz félszázad előtt az 1843-iki országgyűlésen kérték már a magyarajkú görög katolikusok, hogy, mint a kérvény szóról-szóra mondja, „engedtesék meg nekik istent az oltárnál is édes anyai nyelvükön imádni.” (Helyeslés.) Ennek a mozgalomnak akkor eredménye nem volt. 1868. április 16-án Hajdu-Dorogon egy nagy népgyűlés volt és az ezen népgyűlés folytán keletkezett mozgalomnak eredménye lett, hogy 1873-ban ő Felsége engedélyezte a hajdudorogi püspöki külhelynökséget, a mely 1875-ben tényleg fel is állíttatott. A külhelynökség – nem akarom kutatni miért – de denique a várakozásoknak úgy meg nem felelt, hogy az általuk jogosoknak hitt igényeket kielégítette volna. 1881-ben ennél fogva még nagyobb mozgalom támadt az országban és akkor az országnak csaknem összes törvényhatóságai petíczionáltak e tárgyban s az országgyűlés akkor határozatot is hozott, melyben utasította a kormányt, hogy ezen kérdéssel foglalkozzék és ugyancsak a minisztertanács határozata alapján Trefort akkori vallás-és közoktatásügyi miniszter a Felség legfelsőbb elhatározását eszközölte ki arra nézve, hogy a kormány felhatalmazást nyerjen az előkészületek megtételére. A legfelsőbb

rezolúció alapján Trefort munkáját azon kezdte, hogy véleményre szólította fel Simor akkori herceg-prímást, Haynald érseket, Zalka, Pável, Pásztélyi és Tóth püspököket és a budapesti egyetem hittudományi karát. A véleményes jelentések beérkeztek és azt hiszem, hogy – a mennyiben ezeket áttanulmányoztam – nem csalódom, ha azt állítom, hogy ezen véleményeknek befolyásuk volt arra, hogy a kérdés akkor egyelőre félretétetett.

T. ház! Ezen ügyben a legutóbbi mozgalom ismeretes. Méltóztatnak tudni, hogy még a múlt nyáron, midőn a küldöttség megjelent, itt a budapesti egyetemi templomban egy magyar misét szolgáltattak és akkor ez az ügy Rómának tudomására jött, – ki jelentette fel, nem tudom, de meglehet, hogy a hírlapok útján értesült róla a szentszék, – denique ebből az esetből kifolyólag, a mint méltóztatnak már tudni, a római szentszék, helyesebben a propaganda fidei congregatio akkoriban egy tiltó rendeletet adott ki a két püspökhöz, Vályi és Firczák püspökökhöz. Azonban, t. ház, kötelességem kijelenteni, hogy ez nem a kérdésnek úgynevezett végleges megoldása, ez a rendelet, melyet Firczák püspök ki sem hirdetett, hanem, ha Rómához úgy történik a kérdés, illetve a feljelentés, hogy szabad-e nem kanonizált liturgikus könyveket használni, minthogy kanonizálva és approbálva a magyar liturgikus nyelv sohasem volt, természetes, hogy úgy válaszol, hogy nem kanonizált liturgikus könyveket használni nem szabad. Ezt igen természetesnek találhatjuk.

T. ház! A kormány feladatát és kötelességét e kérdésben teljesen tisztá[n] látja és hatáskörének korlátai között kíván maradni. Mindenekelőtt megjegyzem, hogy püspökség felállításáról, ha egyáltalában ez czélszerűnek is találatnék, a mi még mindenestre diszkussziónak tárgyát képezheti, de mondom, püspökség felállításáról csak akkor lehet egyáltalában szó, ha ezen magyar püspökség lényege és magva, tudniillik a magyar liturgiai nyelv kérdésében valamely megoldás létrejön. A nyelv kérdése felett pedig a római Szentszék van hivatva dönteni, ez a katolikusoknak belügye, a mennyiben a liturgiai nyelv meghatározása a szentszék feladatát képezi. A kormány kötelessége szorosán az, hogy ezen kérdésnek történeti fejlődését, mai állását, különösen a status quo-t feltárja; hogy például csak egyet említsek fel, hogy Rómának tudomására hozza, hogy itt, – például csak a munkácsi püspökséget veszem, – 76 anyaegyház- és három fiókegyházban ma tényleg az egyházi szertartásokat, részben a liturgiát is magyar nyelven végzik, de hozzá kell tennem, hogy a püspök jelentése szerint a misének kánoni részét nem magyar nyelven végzik.

Ismétlem, a kormány kötelessége az, hogy ezt a status quo-t, ennek a történelmi fejlődésnek következményeit a kormány informative, teljesen objektíve a szentszék tudomására hozza, de egyúttal azt hiszem, hogy kötelessége az érdekelt püspököknek, de magának a püspöki karnak is, ezt így objektív okokkal feltárni; igen természetes, hogy a döntés joga magát a szentszékét illeti. Ebben az irányban a kormány eddig is teljesítette kötelességét és teljesíteni fogja a jövőben is, de úgy tudom, az egyházi főhatóságok is ez irányban a szükséges előterjesztéseket megtették.

Ezt kívántam megjegyezni akkor, mikor a kérvényi bizottság indítványához hozzájárulok. (Általános helyeslés.)

127. Ivánkovics János vallás- és közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos jelentése a magyar liturgiára vonatkozó mozgalmakról

Budapest, 1897. február 5.

MNL OL K 721 I/a-1897

A magyar liturgiára vonatkozó mozgalmak Magyarországon

A magyarországi ruthenek, kik azelőtt az orosz egyháznak voltak hivei, 1649. évi április 24-én a r. kath. egyházzal unióra léptek, amely uniónak a Szentszék által megerősített és jóváhagyott feltételei között volt az, hogy az unió után is megtarthatják liturgikus nyelvöket és szokásaikat. Ez pedig az orosz egyházban elfogadott ó-szláv volt.

A ruthenek Magyarország északi részén laknak s közöttük egy teljesen összefüggő területen, mint egy 190 ezer magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű hívőt számlálnak.

Ezek már kezdettől sérelmesnek tartották azt, hogy az unió szabályai szerint az isteniszteletet szláv nyelven kell tartaniók és többször megújított törekvést tanusítottak arra, hogy amint a szláv és román nyelvek az unio létesítése alkalmával a liturgiába felvették, úgy vétsék fel a magyar is, vagyis engedessék meg nekik a magyar nyelvű liturgia.

Azon vidéknek, melyen ez a 190 ezer magyar hívő lakik, csaknem központját képezi Hajdú-Dorogh és így természetes, valahányszor a magyar liturgia kérdése felmerült, mindannyiszor felszínre jutott azon törekvés is, hogy Hajdú-Dorogon külön püspökség létesítsék. Azt hitték ugyanis, hogy ezáltal a munkácsi és eperjesi, de részben a nagyváradai püspökségek főhatósága alól kiszabadulva mint külön álló, magyar liturgiával bíró püspökség hivei, nemzeti érzelmeikben sértve nem lehetnek s így atyáktól öröklött vallásosságuk és a magyar haza, a magyar nemzeti nyelv iránt való szeretetük és ragaszkodásuk egymással ellentétbe többé nem kerülnek.

A fel-fel merülő mozgalmak nem találtak ellenzésre az érdekelt egyházmegyék püspökeinél és papságánál. A nemzeti érzés pedig mindannyiszor a mozgalom mellett nyilatkozott meg s valóban nem lehet meglepő, ha a magyar liturgia érdekében nyilvánvaló buzgalom állandó jellegűvé lett; hogy ennek hatása alatt az ó-szláv liturgikus könyveket magyarra fordították s megkezdték a szertartásoknak sőt magának a szent misének magyar nyelven való tartását. De nem lehet meglepő az sem, hogy a mozgalom mindannyiszor erősebb hullámokat vert, valahányszor a magyar nemzet életében jelentékeny és a nemzeti érzelmeket nagyobb mozgásba hozó események történtek. Így 1848, 1868, és 1896, a mint az alább ki fog mutattatni.

Hogy ez a mozgalom csaknem magával az unioval egy idő, azt a többi között bizonyítja azon körülmény, hogy ez már a múlt században arra bírta Bacsinszky András munkácsi püspököt, hogy a Hajdú-Dorogon a magyar nyelv liturgikus használatát megengedje, s így a magyar nyelv már egy század előtt hivatalosan is behozott a liturgiába. Nem lesz tiszta véletlen, hogy már ez a mozgalom is egybeesik egy igen fontos eseménnyel, azért meg kell arról emlékezmem.

Az irodalmi korszak, amely dicső emlékezetü Mária Terézia királynőnk magyar testőrei által kezdetett meg, s a mely a magyar irodalmi iskola megalapításával az

egész nemzetre kihatott, országszerte a legnagyobb lelkesedést idézte elő s érezte mindenki, hogy az oly sokáig elhanyagolt nemzeti nyelv érdekében tenni kell, hogy azt az idegen nyelvek által tovább is kiszorítottatni nem szabad, hogy annak úgy a közéletben, mint a hivatalos érintkezésekben érvényt kell szerezni. A nemzeti nyelv érdekében keletkezett mozgalomnak egyik hullámverése volt Bacsinszky püspök engedménye is, a melyben a magyar nyelvet az isteni tiszteletnél engedélyezte.

Bacsinszky rendelkezése egyidőre ugyan megnyugtatta a kedélyeket, de teljesen ki nem elégítette. A legközelebbi idők azonban nem voltak alkalmasak arra, hogy a lyurgia nyelvének megmagyarosítása érdekében nagyobb mozgalmak kezdessenek. Azonban 1848-ban ismét előálltak a magyar ajkú gör. katolikusok a régi kérelemmel s míg egyrészt az országgyűléshez feliratot intéztek, hogy végre engedjék meg nekik a magyar lyurgia, addig másrészt papságuk komoly munkával fogott hozzá, hogy szent könyveiket magyar nyelvre fordítsák.

Egy ilyen ima és énekkönyvet adott ki Roskovics Ignác hajdu-böszörményi lelkész is, a mi azért bir különös fontossággal, mert azt Popovics Vazul munkácsi püspök jóváhagyással látta el, és megengedte terjesztését és használatát. Sőt ugyancsak Popovics püspök volt az, aki a szent mise némely részének magyar nyelven való tartását megengedte. Akarta Popovics azt is, hogy a szent könyvek magyar fordításai összegyűjtve és kellőképen javítva a római Szentszék jóváhagyása alá terjesztessenek. Ez a munka meg is kezdett, de Popovics halála után megakadt.

Az 1848/49. évi mozgalmakra következő időkben a magyar lyurgiára vonatkozó mozgalmak is szüneteltek. Midőn azonban 1867-ben a magyar alkotmány visszaállított és a nemzet visszanyerte szabadságát, ez a mozgalom is újra éledt s már 1868-ban április hó 18-án Hajdú-Dorogon nagy népgyűlést tartottak a magyar lyurgia és a magyar püspökség érdekében. Ezen a népgyűlésen 52 község 220 képviselője, köztük 31 pap vett részt. A népgyűlés nagy lelkesedéssel határozta el, hogy az önálló magyar püspökség és a magyar lyurgia érdekében országos mozgalmat indít, s hogy ennek eredménye legyen, küldöttséget menesztett Simor János hercegprimáshoz, Pankovits István munkácsi püspökhöz és az ország kormányához.

Czélt a mozgalom ezúttal sem ért. Mindössze az volt az eredmény, hogy az országgyűlés által felkért tényező közreműködése folytán Ö császári és Apostoli Királyi Felsege 1873-ban a hajdú-doroghi püspöki külhelynökség létesítését méltóztatott legkegyelmesebben megengedni s a külhelynök javadalmazására a vallás alap terhére évi 3000 frtot engedélyezett.

Így létesült a hajdú-doroghi püspöki külhelynökség, a munkácsi püspök főhatósága alatt. Czélja volt ezen intézkedésnek, hogy a mozgalom tovább terjedésének elejét vegye. Hogy a cél eléressék a külhelynököt megbízták, hogy a lyurgikus könyvek magyar fordításáról gondoskodják. A költségekhez az ország kormánya is hozzájárult. A cél azonban nem éretett el. Sőt közel fekvő indokok folytán újabb és az eddigieknél hatalmasabb mozgalom indult meg 1881-ben. A hajdú-doroghiak ekkor bevonták a mozgalomba az ország összes törvényhatóságait, melyek elárasztották az országgyűlést pártoló feliratokkal, melyekben a magyar püspökség felállítását és a magyar lyurgia engedélyezését nemzeti érdeknek tüntették fel.

Az országgyűlés ezen iratokat kiadta a vallás és közoktatásügyi miniszternek a ki a ministertanácsból nyert felhatalmazás alapján az ügyet Ö Felsége a Király elé vitte és a legfelsőbb engedélyt megkapta arra nézve, hogy azt kellőképpen előkészítse.

A magyar kormány 1867-től kezdve rokonszenvet tanusított a mozgalom iránt a mit saját hatáskörében megtehetett, azt megtenni nem is mulasztotta el. De azért nem tévesztette szem előtt [sic-elől] azt se, hogy a mit a hajdú-doroghiak kérnek, az már az egyháznak olyan belső ügye, melyben a kormány[t] intézkedési és rendelkezési jog nem illeti meg, mindössze az tartozván hatáskörébe, hogy az illetékes tényezőnél a római Szentszéknel az ügy kedvező megoldását saját részéről is támogassa.

Trefort miniszter is ezen felfogásból indulva ki, a felségtől nyert engedély alapján megindította az előkészítő tárgyalásokat és a hajdú-doroghiak kérelmét véleményezés végett kiadta Simor János hercegprímásnak,¹⁷⁵ Haynald Lajos kalocsai érseknek,¹⁷⁶ Zalka János győri,¹⁷⁷ Pavel Mihály nagyváradi, Pasztélyi János munkácsi, Toth Miklós eperjesi püspököknek és a budapesti tudományos egyetem hittudományi karának.

Ezek közül a munkácsi és eperjesi püspökök nyilatkoztak a hajdú-doroghiak kérelme mellett, a többi, ellene szólt és ez lehet oka annak, hogy ezután Trefort az egész ügyet az irattárba helyezte.

Az 1896. évi ezredéves ünnepségek ismét és mindenütt felrázták a nemzeti lelkesedést. Ennek hatása alatt Hajdú-Dorogh s a magyar liturgia kérdése újra felszínre jutottak. küldöttségük felkereste a hercegprímást, a kormányelnököt, a vallás és közoktatásügyi minisztert, a képviselőház elnökét stb. A napi sajtó állandóan napirenden tartja a kérdést, amely iránt az egész ország közvéleménye osztatlan és élénk érdeklődéssel van.

A kultuszminiszter, nem akarva túllépni azon hatáskörön, melyet a magyar kormányok e tekintetben eddig elfoglaltak, a bibornok hercegprímást kérte fel arra, hogy a magyar liturgia tekintetében a római Szentszék véleményét bizalmas úton kikérje.

Az ügy ezen állapotában érkezett híre a „Congregatio de propaganda Fide” azon határozatának, mely a magyar liturgia kérdésében ellentétes állást foglal el és amely az itteni évszázados gyakorlatot egyszerre megsemmisíteni akarja.

Nem tartozik hozzám, hogy ezen intézkedésnek egyházi téren felmerülhető eredményeit tárgyaljam. Azt hiszem e tekintetben az illetékes püspökök megtették hódolatteljes jelentésöket, de nem mulaszthatom el, hogy néhány tényre ne utaljak, amelyek a legnagyobb megfontolásra méltók és [nem] mutatják, hogy a Congregatio de propaganda Fide határozatának fentartását indokolják.

Sajátszerű mindenestre az, hogy daczára az unio több mint két évszázados fenállásának, a magyarországi ruthenek Oroszországgal s az orosz egyházzal még ma is bizonyos fokú összeköttetésben állanak. Ilyen az orosz naptár, az orosz betűk, az ó-szláv nyelv, a Kiew-ből hozatott szentkönyvek s az unióban engedélyezett szertartás stb. Ezek egyházilag úgy mint politikailag, igen kívánatosnak mutatják, hogy a római Szentszék ne iparkodjék erősíteni azon szálakat, melyek a magyarországi

---

175 Lásd: 65. számú dokumentum.

176 Lásd: 64. számú dokumentum.

177 Lásd: 62. számú dokumentum.

rutheneket Oroszországhoz fűzik és csatolják. Ezen szálak veszélyeztetik első sorban ezen ruthenek magyarságát, de veszélyeztetik azoknak a róm. kath. egyházhoz valló tartozását is. Az orosz nemzet politikai és vallási szervezete hozza ezt magával és bátran el lehet mondani, hogy amely napon e ruthenek magyar nemzetisége megtörik, ugyanakkor megszűntek hivei lenni az uniónak is és teljesen alapos azon aggodalom, hogy amely napon ezek vallási tekintetben visszaesnek orosz egyházba, a legnagyobb veszélyben forog nemzetiségük is. És nem lehet mondani, hogy kevés emberről van szó, mert a magyarajkú gör. katolikusok száma 190 ezer akikhez még hozzászámítandók azok is, akik Amerikába költöztek ki s akik ott az egyháztól való elszakadás veszélyének a fenforgó viszonyok közt még inkább ki vannak téve mint az itthon maradtak.

De ezeknél is fokozza a veszélyt az, hogy a kivándorlók évek során ismét visszatérnek Amerikából meggyengült hittel meg, vagy az orosz propaganda által már behálózva befolyásolják itthoni hitsorsosait.

Az Amerikában levő magyarság vallási állapota ugyis siralmas. Az az ellenszenves bánásmód, amelyet ott tűrniök kell, az ide való püspököket már a Szentszék előtt is ismételtlen panaszra indította; sajnos eddig eredménytelenül. Minthogy a baj nagyságáról a kormány is kellő tájékozást szerzett, nem fogja elmulasztani, hogy kellő időben és kellő alakban adja elő javaslatait, de meg ragadja már ezuttal is az alkalmat, hogy rámutasson azon egyik veszélyre, amely ugyan túl az Océánon fészkel, de amely káros hatást gyakorol az itthoni viszonyokra is. Ezeket fokozni és a kedélyeket a Congregatio de propaganda Fide határozatának fentartásával izgatottabbá tenni nem állhat sem a Szentszék sem a magyar kormány érdekében.

Meg vagyok győződve, hogy ezek a valamint egyéb, a püspökök által felhozott indokok mérlegelése arra fogják bírni a római Szentszékét, hogy a kérdés nyugodt és méltányos tárgyalása elől annál kevésbé fog elzárkózni, minél inkább meg van győződve arról, hogy a nemzeti érdeken kívül jelentékeny számú hívő lelki üdvéről is van szó, melyet veszélyeknek kitenni alig szabad; minél világosabb, hogy a Szentszék az újabb időben is nem egy tanújelét adta azon hajlandóságnak, hogy ott, ahol az valóban és kellően indokolt, nem foglal el oly merev és elutasító álláspontot mint amelyet a Congregatio de propaganda Fide többször említett határozata tanusít.

Az ügynek történeti fejlődése adatott itt elő és arra szorítkozik az előterjesztés egyedül, hogy a fejlődés mellett kimutassa azon összefüggést, amely a magyar liturgiára való törekvés és a magyar nemzet itt osztatlanul tapasztalható közérzlete között tagadhatatlanul fenáll, s azért nem titkolható az sem, hogy a Congregatio de propaganda Fide tiltó rendeletének fentartása nem egyedül az érdekelt hivek, de az egész nemzet osztatlan érzületének és egységes gondolkodásmódjának volna nyílt és világos sérelme, mit tetéz az a körülmény, hogy a hazában élő románok tényleg ma az élő román nyelven tartják miséjüket és végzik szertartásaikat. Hogy az eddigi és valóban püspöki tekintély mellett megtámadott évszázados szokás fentartásán túl adhatók-e újabb engedmények s ha igen, melyek legyenek azok és miképen körvonaloztassanak, a római Szentszék bölcsessége által lesznek eldöntendőek.

Budapest, 1897. február hó 5-én.

Ivánkovichs s. k.

128. A magyar kormány memoranduma a Szentszékhez a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Budapest, 1897. február 5.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 57–62r.

ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 123–128.

KIADVA: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 663–667.¹⁷⁸

A szöveg alapvetően Ivánkovic oształytanácsos jelentésére épül (lásd előző dokumentum).

Les Ruthènes de Hongrie qui étaient autrefois, affiliés à l’Eglise russe, se rallièrent le 24 avril 1649 à l’Eglise catholique romaine; cette Union comportait des conditions confirmées et approuvées par le Saint-Siège, entre autres celle qu’ils conserveraient, après l’Union, la langue et les usages de leur liturgie. Cette langue était le vieux slavon adopté dans l’Eglise russe.

Les Ruthènes habitent le Nord de la Hongrie; on trouve dans leur milieu, en une seule enclave, environ 190,000 fidèles de nationalité et de langue magyares.

Ces Hongrois ont recriminé dès le début, contre le fait que les conditions de l’Union leur eussent imposé la liturgie slave; ils ont réclamé à plusieurs reprises que le hongrois fût admis dans la liturgie, à l’instar des langues slave et roumaine admises dans les églises unies respectives.

Hajdu-Dorogh est presque le centre de la région habitée par ces 190,000 âmes et toutes les fois qu’on y agitait la question de la liturgie hongroise, on mit en avant le projet de créer à Hajdu-Dorogh un évêché. On pensait que ces Hongrois, une fois émancipés de l’autorité des évêques de Munkács, d’Eperjes ou de Nagyórárad et placés sous celle d’un évêque indépendant ayant la liturgie hongroise – ne seront plus froissés dans leur sentiment national, que leur sentiment religieux traditionnel ne sera plus jamais en antagonisme avec leur amour et leur dévouement pour la patrie hongroise, pour leur langue nationale.

Ces tendances manifestées à plusieurs reprises ne furent point combattues par les évêques et le clergé des diocèses. L’opinion publique nationale les approuva à toute occasion. Il est naturel que les efforts tendant à faire prévaloir la liturgie hongroise n’aient pas discontinué, qu’on ait traduit en hongrois les livres de la liturgie slavonne et qu’on ait commencé à employer le hongrois dans les cérémonies et même dans la messe. Il n’est pas moins naturel que ce mouvement se soit accentué toutes les fois que la nation passait par une phase importante, qu’elle était sous le coup d’événements, il l’a favorisé et tant que sa compétence le comportait. Mais il a parfaitement compris que la question soulevée par les habitants de Hajdu-Dorogh constituait une affaire intérieure de l’Eglise, que le gouvernement n’avait pas qualité pour prendre des dispositions, qu’il devait se

---

178 Dumitriu-Snagov az 1898. június 23-án tartott bíborosi ülésre előkészített összefoglalóból írta át a szöveget (ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 123–128.), ami – Dumitriu-Snagov közlésével ellentétben – nem az eredeti dokumentum. Az összefoglaló készítésekor elkövetett helyesírási hibákat Dumitriu-Snagov javította. Az itt közölt átírás ugyanabból az összefoglalóból készült és betűhív.

borner à intervenir auprès de l'autorité compétente, à appuyer la requête auprès du Saint-Siège en vue d'une solution favorable.

Feu Mr. le ministre Trefort, qui s'était placé à ce point de vue, obtint de Sa Majesté l'autorisation à entamer les négociations. Il demanda d'abord l'avis du Prince-Primat Jean Simor, de l'archevêque de Kalocsa Louis Haynald, de l'évêque de Győr (Raab) Jean Zalka, de l'évêque de Nagyórád Michel Pavel, de l'évêque de Munkács Jean Pásztélyi, de l'évêque d'Éperjes Nicolas Tóth et de la Faculté de Théologie de l'Université de Budapest.

Les évêques de Munkács et d'Éperjes se prononcèrent en faveur de la requête, mais les autres émirent des avis défavorables. C'est probablement ce résultat là qui a amené M. Trefort à classer le dossier de l'affaire.

Les Fêtes du Millénaire célébrés en 1896 ont de nouveau ranimé l'enthousiasme national du pays entier. L'élan général a ramené sur le tapis la question de l'évêque de Hajdu-Dorogh et de la liturgie hongroise.

La députation de ces Catholiques grecs hongrois sollicita de nouveau l'appui du Prince-Primat, du Président du Conseil, du Ministre des Cultes et de l'Instruction publique, du président de la Chambre et d'autres personnages encore. La presse ne se lasse de discuter cette question qui a soulevé les sympathies unanimes de l'opinion publique du pays.

Le ministre des Cultes et de l'Instruction – ne voulant se départir du point de vue que ces prédécesseurs avaient adopté dans cette question – pria le Prince-Primat de pressentir confidentiellement l'avis du Saint-Siège à égard de la liturgie magyare.

L'affaire était là, lorsqu'on apprit que la «*Congregatio de propaganda Fide*» venait d'adopter une résolution négative, tendant à annuler d'un coup la pratique séculaire qui avait été suivie dans la question de la liturgie hongroise.

Il ne m'appartient pas de discuter les résultats que cette décision peut entraîner dans le domaine ecclésiastique. Je crois que les évêques compétents ont présenté leurs rapports à cet égard. Mais il me semble nécessaire de rappeler quelques faits dignes d'être pris en sérieuse considération, des faits qui prouvent que la situation ne milite point en faveur du maintien de la décision de la «*Congregatio de propaganda Fide*».

Il y a d'abord le fait étrange que les Ruthènes de Hongrie, dont l'Union avec le Catholicisme remonte à plus de deux siècles, n'en continuent pas moins à entretenir certains rapports avec l'Eglise russe. Ils ont conservé le calendrier julien, les caractères cyrilliques, la liturgie en slavon, les livres d'heures amenés de Kiew, les cérémonies admises lors de l'Union etc. En présence de ces faits il est à désirer, aux points de vue tant ecclésiastique que politique, que le Saint-Siège ne tende pas à renforcer les liens qui rattachent les Ruthènes de Hongrie à la Russie. Ces liens compromettent non seulement la nationalité hongroise de ces Ruthènes, mais encore leur attachement à l'Eglise catholique romaine. Etant donnée l'organisation politique et religieuse de la nation russe, on peut affirmer que le jour, où les Ruthènes cesseront d'appartenir à la nationalité hongroise, ce jour là ils se détacheront aussi de l'Union. Il y a d'autre part, tout lieu de craindre que le jour où ils rentreront dans le giron de l'Eglise russe, ce jour là leur sentiment national ne vienne à courir les plus graves dangers. Et il ne faut point

croire qu'il s'agit là d'un chiffre négligeable. Le nombre des Catholiques grecs de langue hongroise s'élève à 190,000; il convient d'ajouter à ce chiffre ceux qui ont émigré en Amérique et qui sont mieux exposés encore au danger du schisme que leurs coreligionnaires restés en Hongrie.

Les danger augmente chez ces derniers aussi, car les émigrés qui rentrent dans la patrie reviennent de l'Amérique, avec des sentiments religieux affaiblis ou bien atteints par la propagande russe et exercent une influence fâcheuse sur leurs coreligionnaires.

La situation religieuse des Hongrois émigrés en Amérique est déjà assez déplorable. Ils doivent y subir un traitement hostile qui a amené nos évêques à plusieurs reprises à saisir le Saint-Siège de leurs plaintes. Leurs démarches n'ont, malheureusement, pas abouti. Le gouvernement royal, s'étant informé sur l'étendue du mal, ne manquera pas de formuler ses propositions en temps utile et en due forme, mais il saisit dès maintenant occasion pour signaler ce danger qui, pour résider en Amérique, n'en a pas moins son contrecoup chez nous. Ni le Saint-Siège ni le gouvernement hongrois ne sauraient avoir intérêt à ce que le danger et la surexcitation des esprits soient accentués par le maintien de la décision de la Congrégation de la Propagande.

Je suis convaincu que l'appréciation de ces faits et des autres motifs cités par les évêques amènera la susceptibilité de ranimer le sentiment national. Tel était le cas en 1848, en 1867 et en 1896, années dont nous allons rappeler les incidents.

Les origines du mouvement remontent presque à l'époque de l'Union même. Nous n'en citerons pour preuve que le fait que André Bacsinszky, évêque de Munkács, a été amené, dès le XVIIIe siècle à permettre, à la communauté de Hajdu-Dorogh, l'emploi de la liturgie hongroise; c'est donc depuis un siècle que la langue hongroise est officiellement introduite dans la liturgie.

Ce n'est probablement pas un simple hasard que ce début ait coïncidé avec un événement de haute importance qu'il convient de rappeler.

Le mouvement littéraire initié dans les réunions de la garde hongroise de la Reine Marie-Thérèse de glorieuse mémoire, mouvement qui a abouti à la création de toute une école littéraire hongroise, venait de soulever l'enthousiasme de la nation entière. Tout patriote fut pénétré de la conviction qu'il fallait faire quelque chose pour la langue nationale depuis si longtemps négligée, qu'on ne saurait la laisser supplanter par des langues étrangères, qu'elle devait à la langue, prévaloir dans le monde officiel et dans la vie publique en général. C'est ce mouvement, inauguré en faveur de la langue hongroise, qui s'est répercuté dans la concession faite par l'évêque Bacsinszky, dans cette admission de la langue hongroise à l'office divin.

Le dispositions de Bacsinszky rassuraient les intéressés pour quelque temps, mais ne pouvaient les contenter définitivement. L'époque orageuse qui succédait ne se prêtait guère à un mouvement plus intense en faveur de la liturgie hongroise. Ce fut en 1848 que les Catholiques hongrois du rite auprès de l'autorité compétente, à appuyer la requête auprès du Saint-Siège la liturgie hongroise et leurs prêtres se mirent avec ardeur à traduire leurs livres sacrés.

Ignace Roskvcicz,¹⁷⁹ curé de Hajdu Böszörmény, publia un livre de prières hongrois. Cette publication fut particulièrement importante car elle était revêtue de l'approbation de l'évêque de Munkács, Basile Popovics, qui en autorisa la propagation et l'emploi.

Ce même évêque accorda aussi la permission de lire en hongrois certaines parties de la messe.

Il se proposait encore de réunir et de corriger les traductions hongroises des livres sacrés pour les soumettre à l'approbation du Saint-Siège. Ce travail fut entamé, mais en resta là après le décès de Popovics.

Après les événements de 1848-49 il y eût un moment d'arrêt dans le mouvement de la liturgie hongroise. Mais dès le rétablissement de la Constitution hongroise l'agitation fut reprise. Le 18 avril 1868 il y eut, à Hajdu-Dorogh, un gran meeting, en faveur de la liturgie hongroise et d'un évêché indépendant. Ce meeting auquel 52 communes étaient représentées par 220 délégués, dont 31 membres du clergé, adopta, aux applaudissements enthousiastes de la réunion, une résolution tendant à provoquer dans le pays entier une agitation en faveur de l'évêché hongrois indépendant et de la liturgie hongroise. On nomma une députation chargée de solliciter l'appui du Prince-Primat Jean Simor, de l'évêque de Munkács Etienne Paukovits¹⁸⁰ et celui du gouvernement royal hongrois.

Ce mouvement n'a pas abouti. Il n'a produit qu'un seul résultat. Grâce au concours qui avait été sollicité par le meeting, Sa Majesté Impériale et Apostolique Royale daigna autoriser en 1873 la création d'un vicariat à Hajdu-Dorogh et accorder à cet effet une allocation de 3,000 florins à prélever sur les fondations religieuses.

La création du vicariat de Hajdu-Dorogh, relevant de l'évêque de Munkács, avait été inspirée par le désir de mettre un terme à l'agitation inaugurée en faveur de la liturgie hongroise. Le vicaire fut chargé de faire traduire en hongrois les livres de prières et le gouvernement royal accorda des subsides pour subvenir aux frais.

Ce désir ne s'est pas réalisé. Des motifs, faciles à comprendre, ont déterminé, en 1881, un nouveau mouvement, plus intense encore. La communauté de Hajdu-Dorogh réussit à y associer toutes les municipalités du pays qui vinrent, à tour de rôle, solliciter du Parlement la création de l'évêché hongrois et l'introduction de la liturgie magyare à titre d'exigences de l'intérêt national.

Le Parlement chargea le Ministre des Cultes et de l'Instruction publique de prendre ces pétitions en considération. En vertu d'une décision du Conseil ce ministre soumit la question à Sa Majesté et fut autorisé à faire les démarches préalables requises.

Depuis 1867 le gouvernement hongrois n'a pas marchandé ses sympathies à ce mouvement; et le Saint-Siège à une reprise en considération de la question, à un nouvel examen calme et équitable de l'affaire, il y sera d'autant plus disposé qu'il acquerra la conviction qu'il y va non seulement d'un intérêt national, mais encore du salut d'un grand nombre de Catholiques lesquels ne sauraient être exposés à des dangers. Et je l'espère d'autant plus fermement, que le Saint-Siège a fourni,

---

179 Helyesen: Roskovics

180 Pankovics

depuis quelques temps maint témoignage de ses bonnes dispositions à se départir, dans les cas dûment justifiés, de la rigidité qui a inspiré la décision plusieurs fois mentionnée de la Congrégation de la Propagande.

Le présent exposé a résumé l'histoire de la question; pour le reste il s'est borné à relever le rapport intime indiscutable qui existe entre le mouvement tendant à introduire la liturgie hongroise et entre le sentiment unanime de la nation hongroise. On ne saurait le cacher: le maintien de la décision négative de la Congrégation de la Propagande constituerait une atteinte manifeste aux sentiments, convictions unanimes non seulement de la communauté intéressée mais encore de la nation hongroise toute entière. L'atteinte serait aggravée par la considération que les Grecs-unis roumains de Hongrie lisent la messe et les autres offices divins dans la langue vivante des Roumains.

Quant à la question de savoir s'il y a bien, non seulement de maintenir l'usage séculaire inauguré sous les auspices d'une autorité épiscopale, mais encore d'accorder de nouvelles concessions et quant à celle de la teneur de ces concessions, – ce sont là des questions pour lesquelles il convient de s'en remettre à la haute sagesse du Saint-Siège.

129. „Felvidéki” szerzői álnév alatt cikk a Kárpáti Lapokban a magyar liturgiáról

Ungvár, 1897. február 14.

Kárpáti Lapok, 1897/7. sz., 1. o.

Milyen legyen a magyar nyelvű istenisztelet?

Legelőször is előre kell bocsátanom, hogy a magyar nyelven végzendő isteniszteletnek, amennyiben azt a jelen körülmények között szükségesnek tartom, nem roszakaratú gáncsolója, de lelkes barátja vagyok. Ez ideig hallgattam, mert nem akartam, mint sokan tették, hivatlanul belé kotyogni. Nem is igénylek én személyemet illetőleg ez ügyben semmi hasznot, minek bővebb bizonyításul kérem venni az alább következőket: én csakis némely körülményeket szeretnék tisztázni. Azért a nagymélt. minister uraknak legutóbb tett nyilvános nyilatkozataiból következtetve, hogy ezen ügynek kedvező elintézése határozatlan időre elodáztatott, veszek magamnak bátorságot én is ezen ügybe beleszólni.

Azt is megelőzőleg ki kell nyilvánítanom, hogy nékem, mint felvidéki lakosnak, kevés alkalmam volt a magyar isteniszteletet közvetlenül hallani, de mindazonáltal az a kevés alkalom is elég alkalmat szolgáltatott nékem komolyabb megfontolásra.

Ki kell jelentenem ugyanis, hogy a Korjatovich Tivadar által ide behozott, s főképen az általa alapított szent-Bazil szerzetesrendüek s azok utódai által fenntartott, a bevándorlás idejében Novgorod környékén használatban volt, tehát tisztán szláv eredetű énekmodort, mely az isteni tiszteletnek kétségkívül egyik fontos kiegészítő része, nem találok sokban a magyar nyelv géniuszával összeegyeztethetőnek és alkalmasnak arra, hogy az a magyar isteniszteletbe egyszerűen átvéssék. És ezt annál is kevésbé; mert mi türes-tagadás, az ungvári katedrális templomban divó és hangsúlyozásnak ugyszólván semmi tekintetbe

vétele nélkül gyakorolt; tehát magában a kántortanító-képzőben is meghonosodott énekmodort nem tartom helyesnek. Sőt nagyon is tanácsosnak tartottam volna, hogy először a mi egyházi énekünkkel jöjjünk tisztába és csak úgy fogjunk a magyar ritus műveléséhez. Azonfelül a mi fordítóink és fordítóinkben is óhajtottam volna egy kis zenei tehetséget, s különösen, hogy szem előtt tartsák azon főköörülményt, hogy az általuk fordított dolgok bizonyos dallamra éneklendő, annál fogva nem elégséges csak a szó szerinti fordítás.

De azon felül semmit sem hallottam afelől, hogy akár a tropárok vagy a sztichirák éneklésében hoztak volna be valahol a körülmények által parancsolt, tehát szükséges újítást.

Ezek felől kérnék én az illető érdekelt felek részéről egy kis felvilágosítást; meg lehet, hogy a körülmények kedvezőbbre fordultával lesz püspökség, mit én őszintén óhajtok, lesz minden, csak a legszükségesebb dolog, a ritus nem lesz kellőleg előkészítve.

A felől nem tudok semmit, hogy valaki megkísérelte volna egy magyar figurális mise összeállítását, pedig ez is szükséges; sőt már eddig is mulasztás követtetett el, hogy az alvidéken igen szépen virágzó gör. kath. népiskolák számára megfelelő kézikönyv kiadva nem lett. Volt már irva és beszélve igen sok, – de legalább e tekintetben nem történt semmi sem.

Igen leköteleznének engemet s velem együtt igen sok higgadtan gondolkozót, kik szívszorongva várunk egy kis felvilágosítást a fentebbiek felől; kérem azonban, ne méltóztassanak ezen jó akaratból eredő ügynek higgadtan leendő továbbfűzését bármi módon lehetlenné tenni.

Milyen legyen hát a magyar nyelvű istentisztelet? Nézetem szerint a jelenleg nálunk használatos énekmodor vitessék át a magyar ritusba is, kivéve azon egypár tropár és sztichira hangot, melyre a kievi esetleg a görög ritusban alkalmasabb énekmodor található.

Felvidéki.

130. „Graecus” szerzői álnév alatt cikk a Magyar Államban a fővárosban élő görögkatolikus lelképásztori ellátásának hiányáról

Budapest, 1897. február 19.

Magyar Állam 1897/40. szám, 1–2. o.

A gör. kath. egyház egyik nyílt sebe...

Budapest fővárosban a statisztika kimutatása szerint több mint kétezeröttszáz gör.kath. lakos van. E görög katolikusok Magyarország összes görög katolikus egyházmegyéiből kerültek ide. Istentiszteleti nyelvül az ó-szláv és a román nyelv. Istentiszteletük azonban teljességgel nincsen a fővárosban sehol.

Ez a mi állapotunk, hazánknak, Magyarországnak fő- és székvárosában.

Nincs a társadalomnak olyan osztálya, melyben képviselve nem volnánk. A legmagasabb miniszteri hivatalnokoktól és kuriai bíraktól kezdve egészen a legszegényebb hordárokig vannak itt görög katolikus megtelepült fővárosi lakosok.

A fennemlített számba nincsenek beleértve ama nem csekély számú román és ruthén egyetemi hallgatók, ki az év legnagyobb részét itt töltvén, itt quasi

domiciliummal birnak. Hát még az a nagy számu görög katolikus az ország összes görög katolikus vidékeiről, aki évenként többször is kénytelen itt megfordulni és hosszabb időt is tölteni.

És mindezek görög katolikusok, kiknek összes száma így meghaladja bizonyára a 4000 lelket, minden lelki gondozás hiányában a teljes lelki elzúllásra vannak kárhóztatva, sőt, kitéve, hogy ne mondjuk egyenesen odadobva a – schizma veszélyének! ...

Mert mi görög katolikusok hova is járunk templomba?

Legyünk őszinték; a legtöbben sehová. A nagy tömeg kemény dilemma elé van állítva. Hitedet szereted-e jobban, vagy rítusodat? Aki a hitet szereti jobban, az a latin templomot keresi fel. Aki a rítust szereti, az a szerb és görög templomokat keresi fel, ott hallgat liturgiát, itroszt. A dunaparti görög templomban és a zöldfa utcai szerb templomban a görög katolikusok rendszerint még antidor osztásra is mennek, nem különben mirovánjára, ami pedig az egyesülteknek szigorúan tiltva van, lévén a két szertartás a hitbeli egységnek jele. Ha tehát én szakadár paptól elfogadom az antidort és a szent kenetet, ez által kifejezem, hogy e pappal hitbeli közösségben élek, ami pedig nem áll.

A schizmatikus templomokat még azért is fel keresik sokan közülünk, mivel a görög rend szerint tartják ünnepeiket, tehát velünk egyszerre, imáink, énekeink, szertartásaink teljesen ugyanazok. A görög keleti hitvallás eltéréseinek a liturgiában nincs semmi olyan nyoma, melyet egy nem theológus ember észrevehetne.

Igy kerül már évtizedek óta nem egy, hanem igen is nagyszámu görög katolikus lélek a keleti szakadárság hálójába.

A latin ritushoz, melyben nem nőttünk, melyet közülünk legtöbben nem ismernek, nem értenek, nincs közöttünk nagy vonzódás. Ünnepeink teljességgel sem esnek össze. Innen van, hogy a görög katolikusok sokkal kisebb része az, mely lassankint római katolikkussá válik, mint az, mely tényleg a schizmatát gyakorolja.

Eddigélé, ha néha egy idetévedt görög katolikus papnak kedve volt, az egyetemi templomban hallgathattunk görög misét. Mint halljuk, a doroghiak magyar miséje óta ennek a lehetősége is ki van zárva. Ez volt az egyetemi templomban a legutolsó görög mise.

És semmiféle kilátás nincs arra, hogy ezen állapotokon segítve legyen!

A „bőkezű” főváros a lakosság százazreit hagyta eddig is és mint látjuk szándékszik ezután is templom nélkül hagyni, nehogy nekünk a közel jövőben templomot építsen.

Az elmúlt évben megalakult ugyan a ruthén egyházközség. Irták is a lapok, hogy az erzsébetvárosi régi templomot fogják megkapni. Ez ellen azonban a hatalmas pártfogásokkal dicsekvő örmények legazonnal akciót indítottak, mondván, hogy a templom nekik kell.

Megjegyzendő, hogy az itteni örmények sokkal kevesebben vannak, mint a görög katolikusok s hogy szertartásuk sokkal kevésbé különbözik a latintól, mint a miénk s hogy végre rájuk nézve, kik az ó-örményt úgy értik, mint a latint – a helyzet sokkal türhetőbb.

Nem akarunk azonban az örmények ellen irni, de tény, hogy a baj nálunk veszélyesebb és az anomália, melyben vagyunk hasonlíthatatlanul képtelenebb.

Ő szentsége a pápa számos rendeletet adott ki, melyben az egyetemes egyház fejéhez illő módon határozottan kijelenti, hogy az egyház a keleti ritust minden időkre fenn akarja tartani a maga tisztaságában. Erre nézve határozott parancsokat adott ki úgy XIII. LEO, mint elődje IX. PIUS, hogy minden katolikus csak a saját szertartását kövesse s egyik ritusról a másikra hiveket át csábitgatni, vagy pláne átérőszakolni senki meg ne próbálja.

E rendeleteknek megfelelőleg, amely rendeletekről a schizmatikusok oly nagyon szeretnek hallgatni, nekünk itt a fővárosban, miután növekvő számunk immár nem ignorálható, legalább egy papunknak kellene lennie.

Mert az még nem a főbaj, hogy templomunk nincs. A helyzetet az teszi kétségbeesztővé, hogy lelkészünk nincsen. Nincsen eldöntve, hogy a rutén gör. katolikusok melyik egyházmegyéhez tartoznak, a románokról pedig, kik 800-nál többen vannak, szintén nincs sehol említés.

Ha a saját görög ritusunkat elhagyjuk és Róma engedélye nélkül a latin ritusra átmegyünk, akkor is ellentétbe jövünk az egyház fejének akaratával, sőt egy okkal több okot szolgáltatunk arra, hogy a keletiek az uniótól idegenkedjenek, látva, hogy előbb-utóbb csak latinokká kell válnunk. Ha pedig a görög keletiekhez járunk templomba, őket is megerősítjük tévedésükben, magunk is lassan-lassan belekeveredünk a hitehagyás csunya bűnébe.

A helyzeten tehát segíteni okvetlenül kell.

Felhozzák a nyelvkérdést, mely miatt megoldásra jutni nem lehet.

Nos hát Szatmár városában 2000 gör. kath. lélek van, kik románok, oroszok és magyarok. És ez egyházközség meg tud lenni békében. A liturgia románul és ó szláv nyelven végeztetik, a sz. beszéd pedig, mivel magyarul mind tudnak, e nyelven mondatik. Olykor olykor van román szent beszéd is.

Fel nem tudjuk fogni, miért, ne lehetne itt is segíteni az állapotokon. Hát az egész klérusban nem akadna egy ember, aki egyaránt tudjon szlávul is, románul is szolgálni? Ki fogja azt elhinni, hogy ezt kivánni nem lehet? Természetesen ha nem akarunk semmit tenni, hát nem is lesz téve semmi.

Nézetünk szerint akár a minisztériumoknál, akár a tanintézeteknél kellene itt a fővárosban alkalmazni egy felszentelt gör. kath. papot, aki legalább annyit tenni, hogy vásár- és ünnepnapokon misézne és prédikálna. Az egyetemi hallgatókból és a gör. kath. teológusokból kiállana az énekkar. A misét egyik vasárnap lehetne egyik, másik vasárnap másik nyelven tartani. Ez a pap aztán lenne a fővárosi gör. katolikus parochia rendezésének előkészítője. Taníthatná a szemináriumban a görög ritust is, melyet most ott a teológusok – egymástól tanulnak... A szolgálatokat lehetne valamelyik plébániatemplomban vagy az egyetemi templomban végezni mindaddig, míg a dolgokat okkal-móddal rendbehozni lehetne.

A görög katolikus püspöki kar figyelmét is jóakaratusunkból akartuk ez ügyre felhívni. Pásztor nélküli juhok vagyunk, a Mindenható Isten szent nevére kérjük főpásztorainkat, hallják meg esdő szavunk. Veszélyben van a hitünk, veszélyben van szertartásunk. Széthullunk itt, mint az oldott kéve. Hazánk kellő közepében, ahol immár az angolnak, skótnak otthona van, csak mi vagyunk árvák, idegenek, elhagyottak. Templom, oltár és áldozat nélkül bolyongunk itt, mint Izrael Babilon földjén.

Könyörüljenek meg rajtunk.

131. Emidio Taliani bécsi nuncius jelentése Mariano Rampolla bíboros- államtitkárnak a magyar kormány bizalmas memorandumáról

Bécs, 1897. február 20.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 62v–63r.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített
nyomatott összefoglalóban

A nuncius továbbítja az államtitkárnak a magyar kormány bizalmas memorandumát. Meglátása szerint a magyar kormány elsősorban a románok példájára alapoz, s a román nyelv használatát engedménynek tartja. A nuncius szerint viszont az inkább visszaélés. Javasolja, hogy a Szentszék vizsgálja ki a román nyelv használatát is, s a félreértések elkerülése érdekében az esetleges tiltó határozatba kerüljön bele a román nyelv tiltása is.

Eminenza Reverendissima

Questa mattina il Sig. Ministro Barone Jorika¹⁸¹ é venuto a rimettermi da parte del Ministro Wassics¹⁸² la Memoria¹⁸³ da lungo promessa intorno alla questione della Liturgia Magiara. Il Sig. Wassics mi fa dire, ch'egli fedele alle dichiarazioni già fatte alla Camera dei Deputati,¹⁸⁴ trattarsi cioè di un affare assolutamente interno della Chiesa Cattolica, non intendeva di occuparsene direttamente. Siccome però havvi la parte esterna, quella cioè che concerne il modo con cui una decisione della Santa Sede sulla materia sarà per essere presa in Ungheria, e l'agitazione che potrebbe derivarne, così il Governo ha creduto utile intervenire in modo affatto confidenziale inviando la predetta Memoria, che io ho l'onore di qui compiegare a Vostra Eminenza Reverendissima, e che la questione riguarda in modo affatto oggettivo e storico. Il punto che più preoccupa il governo è il fatto dell'uso della lingua parlata nella Chiesa Greco-Rumena in Ungheria. Il Ministro crede (io ritengo erroneamente) che per i Rumeni si tratti di una concessione, mentre a me sembra trattarsi di un abuso. Nel primo caso si potrebbero avere delle recriminazioni e forse anche delle diserzioni. In ogni modo, posto, che la Santa Sede debba esaminare la questione, sarebbe desiderabile che esaminasse la cosa anche per ciò che concerne i Rumeni e toglier così di mezzo l'equivoco, comprendendo nella eventuale condanna anche la liturgia rumena così praticata.

Inchinato al bacio della Sacra Porpora ecc.

132. A Propaganda Fide Kongregáció levéltárának történeti összefoglalása a román nyelv liturgikus használatáról

Róma, 1897. március 12.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 63v–64v.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített
nyomatott összefoglalóban

Román szerzők tanulmányozása után az összefoglaló arra a következtetésre jut, hogy a román nyelv használata már az unió megkötése előtt megkez-

---

181 Jósika

182 Wassics

183 Lásd: 128. számú dokumentum.

184 Lásd: 126. számú dokumentum.

dődött, s az unió után a Szentszék eltúrte annak liturgikus használatát. A népnyelv bevezetése előtt a románok is az ószlávot használták.

Dalle opportune indagini fatte non risulta verun documento da cui si rilevi in qual tempo presso i Rumeni siasi introdotto nella liturgia l'uso della lingua volgare. Ed è cosa notevole come questo punto rimanga oscuro ai Rumeni stessi, e non ha difficoltà di asserirlo il Prof. Bianu bibliotecario dell'Accademia Rumena in un suo scritto dato in luce nel 1887 sopra il Salterio in versi di Dositeo metropolita di Moldavia nel 1673; ivi, trattando appunto della questione sull'introduzione della lingua rumena nella Chiesa dice: «Da noi non sappiamo quando si è cominciato questo processo, abbiamo però argomenti certi che era cominciato nel secolo XV ecc. »

Peraltro che siffatto uso sia realmente di molto anteriore all'unione dei rumeni colla Chiesa cattolica può dedursi dalla stampa di libri liturgici in detta lingua rumena, fatta fin dal 1560.

Riferisce inoltre Aron Deufusami¹⁸⁵ professore di lingua e letteratura rumena nella Università di Jassy nella sua *Istoria limbei, si literaturci române: Jasi 1885* come sotto il Vescovo scismatico di Alba Giulia Brancoviciù (1656–1680) in un gran sinodo ivi celebrato si decretò formalmente l'espulsione della lingua slava dalla Chiesa e la introduzione della lingua rumena. Donde ancora apparisce che fu già in uso presso i rumeni nella liturgia la lingua slava.

In un'opera intitolata *Magazînu istoricu pentru Dacia, Bucuresci 1846* al Tomo III p. 260 gli autori Trebonio Laurianu e Nicola Balcescu dicono «Il Sinodo della Chiesa rumena di Transilvania, l'an. 1675 proibisce di celebrare ancora gli ufficii ecclesiastici nella lingua slava, e comanda la lingua rumena».

Il Dott. Alessandro Grama nella sua *Istoria bascricci românesci unite en Roma Blasiu 1884* p. 83 e 84 riferisce che il metropolita di Alba Giulia Atanasio dopo aver conchiusa l'unione colla Chiesa Cattolica ai 5 Settembre 1700, nel dì 14 dello stesso mese ed anno ordinò nel XIV canone che «I Sacerdoti facciano il servizio divino per quanto potranno nella lingua rumena; l'Evangelio e l'enarrazione la capiscano i cristiani, e chi di essi non farà la enarrazione per pigrezza in tutte le Domeniche e feste, si punisca con 12 fiorini».

Da quanto si è detto sembra rilevarsi:

1. Che l'adottamento della lingua rumena nella liturgia sia cominciato presso i Rumeni nel tempo dello scisma;
2. Che l'essersi continuato tale uso presso di loro già divenuti cattolici sia seguito per mera tolleranza della S. Sede;
3. Che prima della introduzione nella liturgia della lingua volgare, la lingua liturgica presso i rumeni era la slava.

---

185 Aron Densuşianu

133. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-án, a magyar nyelv liturgikus használata ügyében tartott ülésén tárgyalt iratok jegyzéke és az ügy összefoglalása

Róma, 1897. március 18.

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 3–64v.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1897. március 18-i ülésére készített nyomtatott összefoglaló

A magyar nyelv liturgikus használatával kapcsolatos történések és rendelkezések felidézése után az összefoglaló ismerteti a görögkatolikus püspököknek és a hercegprímásnak (1896.09.26.), a bécsi nunciaturának (1896.09.17.) írt levelek, illetve Locatelli ügyvivő (1896.09.22.), Firczák püspök (1896.12.06.) és Vaszary hercegprímás (1897.01.08.) válaszáinak tartalmát, valamint a nuncius jelentését (1897.01.14.). A bíborosok által megválaszolandó kérdések (dubii): Elfogadják-e Vaszary hercegprímásnak a válasz elhalasztására vonatkozó javaslatát? Amennyiben nem, adható-e részleges engedmény a magyar nyelvnek a Szent Liturgiában történő használata tekintetében (Firczák püspök javaslatának megfelelően) vagy legalább a liturgián kívüli cselekményekben (körmenetek, reggeli és alkonyati istentisztelet)?

RELAZIONE

MESSA DI RITO GRECO-RUTENO IN LINGUA UNGHERESE

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 5–9v.

Essendosi appreso dai pubblici fogli che il 27 giugno dell'anno corrente nella Chiesa della Università di Buda-Pest, si era cantata la messa di rito Greco-ruteno in lingua ungherese, si domandò alla Sacra Congregazione di Propaganda pel rito Orientale se esistesse qualche autorizzazione in proposito; e se ne ebbe risposta negativa. Si domandarono anche informazioni a Monsig. Locatelli incaricato di affari interino, della Santa Sede a Vienna, non che all'Emo Arcivescovo di Strigonia, Primate di Ungheria, al Vescovo latino di Alba Reale, ed ai Vescovi Greco-Ruteni di Crisio, Eperies e Munkats. Dalle risposte avute, si è venuto a conoscere che in Ungheria una parte dei cattolici di rito Greco-ruteno, forse un 180,000 non parlano nè intendono più la lingua rutena, ma soltanto la ungherese.

Quindi dalla fine del secolo passato aveano ottenuto da Monsig. Bacsinszky (1772–1809) loro Vescovo di poter nelle processioni e negli officii del matutino e del vespero cantare alcuni cantici in lingua ungherese.

Nel 1848 poi alcuni preti cominciarono a dire anche la messa in ungherese, eccettuato il Canone.

Essendosi opposto il Vescovo Greco-ruteno di Munkats, presentarono in seguito nel 1863 diverse istanze al Re, al Primate, alla Regia Cancelleria ed ai Comizii del Regno e nel 1868 tenuto un Congresso Generale in Hajdu-Dorog (diocesi di Munkats) costituirono una Commissione permanente allo scopo di ottenere anche l'istituzione d'un Vescovado di rito Greco con lingua ungherese, e per curare la versione dei libri liturgici greci nella detta lingua.

Nel 1872 essendosi il Vescovo di Munkats recato in visita ad Hajdu Dorog, vi assistette alla messa solenne cantata in lingua ungherese senza mostrare disapprovazione; per cui in quel distretto si credettero autorizzati a continuare.

Intanto si conduceva a termine anche la versione dei libri liturgici nella lingua volgare ungherese, avendo i Concistori episcopali di Munkats e di Eperies stabilita una Commissione a questo scopo.

L'operato della commissione fu sottoposto al Vescovo di Munkats per la revisione ed approvazione; ma prima che egli si pronunziasse, il Vicario foraneo di Dorog pubblicò i libri così tradotti. Essi poi furono presentati sia al Card. Primate, sia al Ministro di Stato ungherese per gli affari di culto.

Fu anche presentata al Parlamento ungherese una petizione per l'erezione del detto Vescovato di rito Greco con lingua liturgica ungherese.

I Vescovi ungheresi Greco-ruteni non dettero di tutto ciò nessun cenno, nemmeno nelle relazioni che nel corso di questi anni, in occasione della visita ad limina, presentarono alla Sacra Congregazione di Propaganda per il Rito Orientale.

Degli esposti gravissimi fatti, essendosi occupata per ordine di Sua Santità, una speciale Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, gli Emi Padri furono di unanime parere che la celebrazione della messa in lingua ungherese fosse un vero abuso, perchè la tolleranza od anche l'approvazione dei Vescovi è insufficiente, non avendo essi autorità da tanto.

Anche giudicarono che la S. Sede non dovesse sancire questo fatto; 1° per ragioni generali, che cioè la maestà del rito sacro è maggiore nelle antiche lingue liturgiche, di quello che nelle viventi; le quali per di più, meno rispondono all'immutabilità del dogma per i cambiamenti che giornalmente subiscono; poi fomentano la formazione di Chiese Nazionali, anziché rappresentare l'universalità della Chiesa meno imperfettamente adombrata in poche lingue. E nemmeno è ragione sufficiente di favorire la lingua volgare la maggior intelligenza che per essa il popolo acquista dei sacri misteri, essendoché questa ragione insinuata dal pseudo-sinodo di Pistoja, non venne riconosciuta come sufficiente. (Bolla *Auctorem fidei* prop. 83) (1).

In secondo luogo, per ragioni speciali, perchè se si concede la lingua volgare ai Greco-ruteni che non intendono altra lingua dalla ungherese in fuori, bisognerebbe concederla per la stessa ragione anche agli ungheresi di Rito latino. Ed atteso lo spirito nazionale esagerato dei Magiari che vogliono tutto magiarizzare, non sarebbe impossibile tale domanda, o che in via di fatto imitassero i Greco-ruteni di Hajdu-Dorog, nella speranza d'una sanatoria da parte della S. Sede. Molto più ciò sarebbe a temere, perchè sarebbero aiutati dai protestanti, numerosi in Ungheria e dalle sette anticristiane che cercano da pertutto di promuovere la liturgia in lingua volgare per debilitare la compagine della Chiesa, colla speranza di arrivare a scinderla. Anzi secondo questi principii, non solo agli ungheresi dovrebbe concedersi l'uso della lingua volgare ma anche alle altre nazioni di rito latino, ed agli stessi Greci ed altri Orientali, che adoperano nella liturgia la lingua nazionale letterale e non la volgare.

Sarebbe poi molto più difficile alla S. Sede negare al Governo Russo l'uso della lingua russa nel culto suppletorio, come fu fatto per decreto del S. Offizio dell'undici luglio 1877 che si riporta in Sommario N. I.

Quindi gli Emi Padri deliberarono che si dovesse estirpare l'abuso invalso, agendo prontamente ed energicamente; ma atteso il carattere ungherese, e le circostanze concrete non si intimassero espressamente pene contro i

disobbedienti, ma solo si facessero presentire, quando si comunicheranno gli ordini, riservandole a quando si fossero dimostrate necessarie.

Acciocché poi la condanna avesse maggiore efficacia, opinarono si dovesse emettere dalla Suprema Congregazione del S. Offizio. E giova notare che nel 1877 quando si dichiarò illecito l'uso della lingua russa nel culto suppletorio, con officio del 18 Agosto, si domandò dalla Segreteria di Stato che l'atto del S. O. fosse firmato anche da Mons. Assessore per maggiore autorità estrinseca.

Passando poi gli Emi Padri a quello che riguarda l'edizione dei libri liturgici voltati in lingua volgare osservarono che essa non deve essere tollerata, come quella che fu pubblicata senza la debita autorizzazione.

Essendosi di tutto ciò fatta relazione a Sua Santità il giorno 21 agosto 1896, il S. Padre si degnò approvare le risoluzioni degli Eminentissimi Padri.

Ed essendosene data comunicazione alla Suprema Congregazione del S. O. questa in data, del 2 Settembre 1896 emanò un decreto¹⁸⁶ col quale si dichiarava intollerabile l'uso della lingua ungherese nella Sacra Liturgia, e non permessa l'edizione dei libri liturgici nella stessa lingua.

La S. C. di Propaganda per gli affari dei Riti Orientali trasmise¹⁸⁷ questo decreto, ai Vescovi Ungheresi Greco-ruteni di Munkatz; di Eperies e di Crisio, ed anche ne diede comunicazione al Nunzio di Vienna ed al Card. Primate di Ungheria, perchè ne sorvegliassero l'esecuzione e riferissero se vi fossero sacerdoti ruteni in altre diocesi di Ungheria, ai quali occorresse dare un ammonimento in proposito (Somm. N. II).

Anche dall'Emo Card. Segretario di Stato fu scritto¹⁸⁸ al Nunzio Apostolico perchè desse orale partecipazione al Governo Imperiale del Decreto della S. Sede, e richiamasse l'attenzione del medesimo sul pericolo di agitazioni pubbliche, qualora le altre nazionalità dell'impero seguissero l'esempio dei Greco-ruteni ungheresi (Somm. N. III.).

Con suo dispaccio¹⁸⁹ del 21 Settembre Monsignor Nunzio rispose d'averne parlato col Ministro degli Affari Esteri, il quale si limitò a prenderne atto non avendo motivo di fare alcuna osservazione in proposito (Somm. N. IV.).

Con data poi del 6 Dicembre 1896 Monsignor Firczak Vescovo di Muncatz nel cui territorio è Hajdu-Dorog, ha inviato una relazione¹⁹⁰ sull'uso della lingua volgare nella sua diocesi Greco-rutena. Dopo avere premessa la parte storica già nota alle Emze Vostre Revme, propone alla S. Sede di ordinare :

1. Che presso i Greco-ruteni ungheresi, quaelibet institutio ecclesiastica et omnis pietas privata exclusive in lingua hungarica peragatur:

2. che nelle parrocchie da designarsi tassativamente dal Vescovo possano recitarsi in ungherese ektenias absque ekfonesi in illis officiis ecclesiasticis quibus populus cumulate solet assistere, imo in ipsas, missa quoque; (2) e di più che nella messa si possa cantare in ungherese l'epistola ed il Vangelo, e recitarsi in ungherese l'orazione avanti la S. Comunione;

---

186 Lásd: 109. számú dokumentum.

187 Lásd: 109. számú dokumentum.

188 Lásd: 107. számú dokumentum.

189 Lásd: 108. számú dokumentum.

190 Lásd: 114. számú dokumentum.

3. ut in omnibus officiis ecclesiastico-publicis quibus populus cumulate solet assistere, typikon ecclesiasticum tali modo observetur, ut penes cantum Slavicum Cantoris cantus populi in lingua hungarica fiat;

Dalla relazione mandata l'11 gennaio 1892 alla S. Congregazione dei Riti dal Vescovo di Spalato sulla liturgia glagolitica o paleoslava, abbiamo che in alcune parrocchie della Dalmazia dal 1829, si cominciò dal popolo a rispondere in slavo liturgico, quando il sacerdote intonava in latino; sembra che Monsig. Firczak faccia eguale proposta perchè si possa rispondere in lingua ungherese dal popolo quando il sacerdote intona in ruteno.

4. che egli venga delegato a riordinare il canto ecclesiastico a condizione che abrogati gli altri libri, sottometta il suo lavoro alla S. C. di Propaganda pei riti orientali.

Appoggia la sua proposta a molte ragioni, delle quali le più singolari sono le seguenti: 1. l'impossibilità di abrogare il canto in lingua ungherese nel Vicariato di Hajdu-Dorog, dopo cento anni che vi è in uso. (Ciò però non è vero di tutta la messa, ma solo di alcune preghiere nelle processioni ed altri canti extra-liturgici); 2. il pericolo dello scisma, prendendo come atto di ostilità alla nazione ungherese la proibizione della S. Sede, mentre i rumeni fanno uso della lingua rumena. (Sommario N. V).

Dopo ricevuto il Decreto del S. O. ha anche risposto¹⁹¹ il Cardinale Principe Primate, in data 8 Gennaio di quest'anno 1897. Egli propone di temporeggiare dando a lui facoltà di trattare sul da farsi coi Vescovi Greco-ruteni. Intanto gli animi si calmeranno e la S. Sede potrà più sicuramente pronunziare il da farsi. (Somm. N. VI).

In data poi del 14 Gennaio corrente, ha scritto¹⁹² sull'argomento anche Monsig. Nunzio Apostolico di Vienna. Egli nota che la propensione di alcuni Vescovi, come quello di Munkatz, di cui si è sopra parlato, ad ottenere qualche concessione dalla S. Sede, è la causa delle agitazioni che continuano.

Il celebre Giornale Cattolico dell'Ungheria, intitolato Magyar Allam è pure favorevole all'uso della lingua ungherese, per le parti alle quali partecipa il popolo.

I giornali liberali in massima non solo sono favorevoli, ma eccitano allo scisma, ed alla costituzione d'una chiesa indipendente.

Vi si oppone però l'Egytéstés,¹⁹³ che è il Giornale di Kossuth, per odio alla Russia; vuole piuttosto si supplichi la S. Sede per ottenere quanto si desidera.

Al Nunzio infine sembra la questione profondamente vulnerata per la tolleranza usata sin qui da parecchi Vescovi. (Somm. N. VII).

Dopo ciò le Eminenze Vostre Revme sono pregate a risolvere i seguenti

DUBBII

1. Se sia da adottarsi il procrastinamento proposto dal Card. Primate d'Ungheria. Et quatenus negative

---

191 Lásd: 118. számú dokumentum.

192 Lásd: 119. számú dokumentum.

193 Egyetértés

2. Se sia da concedersi almeno in alcune parti, e in quali l'uso della lingua ungherese nella liturgia greco-rutena per es. il canto dell'epistola, e del Vangelo dopo il canto fattone in lingua liturgica; e l'orazione avanti la Santa Comunione, o in quelle parti nelle quali, risponde o canta il popolo o il coro, come il Credo ecc., come propone il Vescovo greco-ruteno di Munkatz.

3. Se almeno debba permettersi negli atti extra-liturgici, come nei canti delle processioni, o negli uffici del matutino e del vespero cantati dal popolo (come si cominciò a praticare sin dalla fine del secolo passato).

4. Se e quali altri provvedimenti sieno a prendersi nel caso.

Jegyzetek:

1 Propositio Synodi qua cupere se ostendit ut causae tollerentur per quas ex parte inducta est oblivio principiorum ad Liturgiae ordinem spectantium, revocando illam ad maiorem rituum simplicitatem, eam vulgari lingua exponendo et elata voce proferendo: — Quasi vicens ordo liturgiae ab Ecclesia receptus et probatus aliqua ex parte manasset ex oblivione principiorum quibus illa regi debet, temeraria, piarum aurium offensiva, in Ecclesiam contumeliosa, favens haeticorum in eam conviciis.

2. Le ektenie sono una specie di oremus; l'ekfonesi è la clausola; quindi sembra, voler domandare che l'orazione si reciti in ungherese, e la chiusa si conservi in lingua rutena liturgica.

[*Az ügyirathoz tartozó dokumentumok listája*]

Num. I. Decreto 11 luglio 1877, del S. (Uffizio che dichiara illecita, la sostituzione della lingua russa alla polacca, nel culto suppletorio)

Num. II. Lettera della S. Congregazione di Propaganda per gli A. A. di Rito Orientale del 26 settembre 1896 al Card. Primate di Ungheria ed ai Vescovi Greco-Ruteni colla quale comunica il testo del Decreto del S. Ufficio del 2 settembre 1896, che dichiara, illecito l'uso della lingua ungherese nella liturgia, e l'edizione dei libri liturgici nella stessa lingua¹⁹⁴

Num. III. Lettera dell'Emo Card. Segretario di Stato al Nunzio di Vienna colla quale comunica il decreto 2 settembre 1896 del S. Ufficio e lo incarica di trattarne verbalmente col governo imperiale. — 17 settembre 1896¹⁹⁵

Num. IV. Lettera di Monsig. Locatelli incaricato interino d'affari a Vienna colla quale informa d'aver comunicato oralmente il contenuto del dispaccio antecedente, al Ministro degli Affari Esteri — 22 settembre 1896¹⁹⁶

Num. V. Lettera di Monsig. Firczac Vescovo greco-ruteno di Munkatz, colla quale domanda qualche concessione per la lingua ungherese nella liturgia — 6 dicembre 1896¹⁹⁷

Num. VI. Lettera del Card. Vaszary Primate d'Ungheria colla quale domanda un procrastinamento nella proibizione della lingua ungherese nella liturgia — 8 gennaio 1897¹⁹⁸

Num. VII. Rapporto del Nunzio di Vienna dello stato della questione dell'uso della lingua ungherese nella liturgia — 14 gennaio 1897¹⁹⁹

194 Lásd: 109. számú dokumentum.

195 Lásd: 107. számú dokumentum.

196 Lásd: 108. számú dokumentum.

197 Lásd: 115. számú dokumentum.

198 Lásd: 118. számú dokumentum.

199 Lásd: 119. számú dokumentum.

UNGHERIA – APPENDICE: MESSA IN LINGUA VOLGARE

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 26r–27v.

Az előző összefoglaló kinyomtatása után érkezett be Drohobeczky püspök levele (1897.01.26.), melynek tartalmi ismertetése következik.

Dopo stampata la ponenza sull'abusiva introduzione della lingua ungherese nella messa di rito greco-ruteno, è arrivata anche la relazione mandata sull'argomento da Mons. Giulio Drohobeczky Vescovo greco-ruteno di Crisio nella Croazia.

Egli deplora vivamente l'abuso che si è lasciato introdurre in Hajdu-Dorog (Diocesi di Munkatz nell'Ungheria).

Riferisce le parole di Mons. Giovanni Valyi Vescovo greco-ruteno di Eperies (Ungheria), stampate nel giornale *Alkotmany* il 17 Gennaio di quest'anno, colle quali esprime la sua speranza che la S. Sede concederà l'uso della lingua ungherese, come suole concedere a tutti i missionarii di celebrare nelle rispettive lingue volgari (!)

Riporta poi dal giornale *Budapesti Hirlap*, l'intervista dell'altro Vescovo greco-ruteno, Mons. Firczak Vescovo di Munkatz, il quale nutre eguali sentimenti, e disse: *liturgiam posse hungarizari, et hungarizabimus illam.*

Il decreto poi del S. O. del 2 settembre 1896. comunicato dalla S. O. di Propaganda per i riti orientali, non è osservato.

Dopo ciò il Vescovo di Crisio propone alcune questioni; tra le altre quella se sieno da convalidare i Sacramenti sinora amministrati in ungherese, essendo invalida l'amministrazione in lingua non approvata (!)

Ed infine conclude che a suo avviso bisogna accordare in ungherese, il matutino, i vesperi e le funzioni che si trovano nell'Eucologio ungherese già approvate, l'epistola, il vangelo e le risposte del popolo al Sacerdote ecc.

Il determinare però in specie queste parti, dovrebbe essere rimesso ad una Commissione sotto la presidenza d'un delegato della S. Sede.

Però vorrebbe che prima si creasse il Vescovato di rito greco-ruteno con lingua ungherese, e poi si ordinasse la liturgia rispettiva.

Invece il Ministro Banffy in un discorso profferito alla Camera il 5 settembre 1896 era di parere contrario, cioè che prima si ottenesse la liturgia in lingua volgare e poi si creasse il rispettivo episcopato.

Soggiunge che con questa concessione non si otterrebbe la conversione dei protestanti. Nota in fine che ora è vacante il Vicariato di Hajdu-Dorog e quindi bisognerebbe provvedere a che vi venisse nominato un titolare devoto alla Chiesa. La nomina si fa dal Re, sulla proposta del Vescovo di Munkatz, pel tramite del ministro di Stato per gli affari dei culti.

[Az ügyirathoz tartozó dokumentum]

Num. unico. Relazione del Vescovo greco-ruteno di Crisio 26 gennaio 1897.²⁰⁰

SECONDA APPENDICE: MESSA IN LINGUA VOLGARE

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 43rv.

Az ügyiratához csatolják és tartalmilag ismertetik Vályi János eperjesi püspök jelentését is (1897.01.18.), amit a Propaganda Fide Kongregáció továbbított.

---

200 Lásd: 125. számú dokumentum.

Dopo impressa la prima appendice, la S. C. di Propaganda comunicò copia della lettera inviata in argomento da Mons. Giovanni Valyi Vescovo greco ruteno di Eperies, in data 18 Gennaio 1897, e così si è avuta la risposta di tutti e tre i vescovi del detto rito nei domini della corona ungherese, (Munkatz ed Eperies in Ungheria e Crisio in Croazia).

Il Vescovo di Eperies dice di avere subito, cioè il 3 Ottobre, pubblicato il Decreto del 2 Settembre del S. O., e di non avere ricevuto rimostranze dal suo clero. Però i giornali generalmente reclamano l'uso della lingua volgare. Non è anche mancato chi ha suggerito di tornare alla lingua greca, anziché alla rutena che più non è intesa; nè è mancato chi ha proposto il passaggio allo scisma, o la costituzione d'una chiesa ungarica indipendente, ad imitazione dei vecchi cattolici di Germania.

Fa poi Una storia abbastanza accurata delle versioni dei libri liturgici nella lingua ungherese e del loro uso.

Il suo subordinato parere è che questi libri non si abbiano a proibire, ma piuttosto ad esaminare, e proibirli solo nel caso che la versione sia erronea.

Nel 1880 quand'egli era professore di teologia ebbe dal Vescovo di Munkatz l'incarico di stendere la petizione alla S. Sede per l'approvazione della versione redatta dalla Commissione a ciò eletta nel 1879. Non conosce poi quale esito abbia avuto questa petizione, nè se l'edizione ora pubblicata sia conforme alla versione redatta dalla Commissione.

Infine suggerisce che si conceda l'uso della lingua volgare in tutte quelle parti che dal sacerdote, dal diacono, dal cantore o dal popolo vengano cantate in tutti quei luoghi dove il popolo d'ambo i sessi ne farà domanda, riconosciuta regolare del Vescovo nel suo Concistoro.

[Az ügyirathoz tartozó dokumentum]

Lettera di Mons. Valyi Vescovo Greco-ruteno di Eperies al Card. Prefetto di Propaganda. – 18 gennaio 1897.²⁰¹

APPENDICE TERZA: MESSA IN LINGUA VOLGARE

ASV AES pos. 800. fasc. 348. fol. 54–56.

Az ügyirathoz csatolják és tartalmilag ismertetik a magyar kormány bizalmas memorandumát (1897.02.05.), Taliani nuncius levelét (1897.02.20.) és a Propaganda Fide Kongregáció összeállítását a román nyelv liturgikus használatáról (1897.03.12.).

Dopo stampata la poenza e le due appendici sulla Messa di rito greco-ruteno in lingua ungherese, il Nunzio di Vienna fece sapere che il governo ungherese desiderava presentare una Memoria in argomento. Perciò si differì la distribuzione della poenza.

Infatti il Nunzio di Vienna con dispaccio del 20 febbraio inviò l'annunziato memorandum che il Barone Josika ministro ungherese a latere gli comunicò in via confidenziale da parte del ministro ungherese dei Culti ed istruzione pubblica Sig.

---

201 Lásd: 124. számú dokumentum.

de Wlassics. In esso si riassume in tono rispettoso la storia della introduzione della lingua ungherese nella liturgia presso i greco-ruteni.

Si dice che quei ruteni tengono ancora molti legami coi loro fratelli scismatici di Russia; conservano il calendario Giuliano, i caratteri cirilliani, la liturgia in slavo, i libri delle ore canoniche provenienti da Kiev, e le cerimonie ammesse all'epoca della loro unione (1649). Vi è a temere che il giorno che essi si disaffezionassero dalla nazionalità ungherese, si staccassero anche dalla Chiesa Cattolica e viceversa; perciò é commune interesse della Chiesa e dello Stato di stringerli alla nazionalità ungherese e conservare loro l'uso della lingua ungherese nella liturgia, molto più che anche i cattolici rumeni in Ungheria, si servono nella liturgia della lingua rumena vivente. (Somm. n. I).

Il Nunzio poi nel suo dispaccio desidererebbe che si esaminasse anche quel che riguarda i rumeni. (Somm. n. II). Però la posizione dei rumeni è diversa, perchè essi non hanno mai avuto una lingua rumena liturgica diversa dalla vivente, ma durante lo scisma abbandonarono la lingua slava liturgica e le sostituirono la propria; quando tornarono dallo scisma all'unione sarebbe stato un ostacolo per questa se si fosse loro imposto l'abbandono della lingua rumena, per tornare alla slava. Perciò quel dei rumeni sembra un caso tutto singolare che non si può invocare dagli altri (Somm. n. III).

[Az ügyiratboz tartozó dokumentumok listája]

Num. I. Memorandum confidenziale del Governo ungherese sull'uso della lingua ungherese nella liturgia – 5 febbraio 1897²⁰²

Num. II. Dispaccio di Monsig. Taliani Nunzio di Vienna – 20 febr. 1897.²⁰³

Num. III. Nota d'Archivio della S. C. di Propaganda 12 marzo 1897, sull'uso della lingua volgare nella liturgia presso i Rumeni²⁰⁴

134. A Szentszék magyar kormányhoz intézett jegyzékének magyar fordítása a magyar liturgia betiltásának tárgyában²⁰⁵

H. n., é. n. [Róma, 1897. április 2. után]

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

80/1897

A Szentszék komoly megfontolás tárgyává tette a magyar kormánynak bizalmas uton bemutatott s azon ország ruthenjeinek (Greco-ruteni) egyrésznél a liturgiában a köznyelvnek a behozatalára vonatkozó emlékiratát.²⁰⁶

Habár a magyar kormány elismeri, hogy ez a kérdés lényegileg vallási s kizárólag az egyház kompetentiája alá tartozó, figyelembe ajánl néhány körülményt, melyek

202 Lásd: 128. számú dokumentum.

203 Lásd: 131. számú dokumentum.

204 Lásd: 132. számú dokumentum.

205 Az eredeti olasz nyelvű szöveg a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1898. június 23-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 123–128. Kiadványunkban a miniszterelnökség által készített magyar fordítást közöljük.

206 Az 1897. február 5-én átadott, francia nyelvű emlékirat. Lásd 128. sz. dokumentum

az Egyház és az állam jóllétje szempontjából némi concessiókat ajánlatosaknak jeleznek.

Mindenek előtt meg kell jegyezni, hogy tulajdonképeni lithurgiáról lehet csak szó, vagyis a Szentmise mondásáról, az isteni tiszteletről (divino officio), a szentségek és a szentség félék (sacramentali) kiszolgáltatásáról. Nincs szó az Isten igéjének kihirdetéséről, a minék, a nép előtt ismeretes nyelven kell történnie, sőt többféle nyelven is, ha nem valamennyien értnek meg egy nyelvet.

A lithurgián kívül álló közkönyörgésekről sincsen szó, annál kevésbé a magán könyörgésekről.

A lithurgikus könyvekről szólva, nem zárhatók ki azoknak köznyelvű fordításainak kellő revisióval s approbatióval készíttetek legyenek s magánhasználatra legyenek rendeltetve, a lithurgia megértésére, nem pedig magára a lithurgia céljaira szolgáljanak.

A tulajdonképeni lithurgiában az egyház nem engedi meg a köznyelvnek az érvényben álló lithurgicus nyelv helyébe való tételét és pedig igen fontos és közrendi okokból. Legfőbb okok azok: hogy az élőnyelvek azon változásoknál fogva, melyek idők folyamán a nyelv egyes jelentőségében beállhatnak, veszélyeztetik a dogmák egységét (integritását). Azután meg népiesek lévén; kevésbé tiszteletet gerjesztők. Továbbá a helyett, hogy az Egyháznak catholicitását s annak néhány főnyelv által tökéletes módon átölelt (fedett) egységességét nyilvánvalóan hirdetnék, a particularis érzületet fejlesztik; szétválasztanak de nem egyesítenek.

Ezek az okok minden más szempontoknak fölébe helyezendőek. És épen azon nagy jelentőségénél fogva, melylyel a lithurgia nyelve a dogma és az Egyház egysége szempontjából bír, annak megváltoztatása a Szentszéknek egyik legjelentékenyebb, fentartott ügykörét képezi. Ennél fogva sem a püspökök, sem a tartományi vagy nemzeti zsinatok (synodusok) nincsenek jogosítva e tekintetben változtatásokat tenni. Eljárásuk téves és érvénytelen.

Ez okból a congregatio sancti officii, melynek feladata arra ügyelni, a mi főleg a dogmáknak és a catholicismus egységének integritására vonatkozik, a mult 1896. évi szeptember hó 2-án kelt és a Szent atya által ugyanazon hó 4-én megerősített végzésével elvette a ruthenek (Greco-Rutheni) lithurgiájába a magyar nyelvnek a behozatalát és az illető könyveknek lithurgicus czélokra, meghatalmazás nélkül ama vulgáris nyelvre való lefordítását. Ezt a végzést a gör. cath. ügyekre vonatkozó congregatió, – mely ezen hitfelekezet egyházi kormányzatára nézve a Szentszéknek spetiális és rendes közege, – közölte a magyarországi ruthén püspökökkel.

A magyar kormánynak is – ha jól megfontoljuk, – érdekében áll, hogy ne adassék meghatalmazás a ruthének lithurgiájában a magyar nyelvnek helyettesítésére. Mert ha megadatnék nekik ez az engedmény: azt a többi nemzetiségtől sem lehetne megtagadni. Ez nem csekély politikai nehézségekre adna alkalmat nem csak a Lajthán innen, hanem a Szt. István koronája többi országaiban is. Mert a helyett, hogy Magyarország különféle népeit összeforrasztaná, mély és állandó ellentétekre (szakadásokra) vezetne. Ilyen nehézség leküzdését czélozta az, hogy midőn Szent Cyrill és Methodnak, a szlávok apostolának, évszázados ünnepe alkalmából a Szentszék szláv lithurgiát engedélyezett a montenegrói és dalmatiai szlávoknak, nem akarta ezt az engedményt a magyarországi szlávokra (slovacchi)

is kiterjeszteni, habár a régi szláv nyelvről, nem pedig a ma élő szlávról volt szó. És akkor a magyar kormány is épen az ellen volt, hogy ez az engedmény megadassék.

A mi pedig a ruménekre vonatkozó példát illeti, az ő esetük egészen különleges. Habár a tudósok nem egyeznek meg abban az időpontban, hogy mikor hozatott be náluk a román nyelv a lithurgiába, mégis kétségtelen, hogy az sokkal korábban volt, mint az ő egyesülésük a catholicus egyházzal. *Biztosra vehető, hogy ez a XV-ik században kezdődött.*²⁰⁷

1560-ban nyomattak ama nyelven lythurgicus könyvek s az erdélyi román egyház synodusa 1675-ben eltiltotta a szláv nyelv használatát. És így midőn 1700-ban a románok az unióba jöttek, a lithurgikus nyelvük *teljes birtokában*²⁰⁸ voltak s egyesülésüket mód felett megnehezítette volna, ha annak elhagyására szorítottak volna.

Ennél fogva a miként a szlávoknak megengedettett a saját nyelvüknek a használata akkor a midőn Szent Cyrill és Method által a hitetlenségből a kereszténységre tértek át, azonképen meghagyhatók voltak a románok is saját nyelvüknek további használatában akkor, midőn a schismáról áttértek a catholicismusra. A mi pedig az Amerikába vándorló cath. rutheneket, (greco-ruteni) illeti, a Szentszék örömmel látja, hogy a magyar kormány foglalkozik az ő vallási ügyeikkel; a Szentszék máris érdeklődik a dolog iránt s azt a jövőben is fokozottabb mértékben teendi.

H[iv]at[al]ból:
Dr. Romy Béla
min. eln. titkár

135. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Emidio Taliani bécsi nunciushoz a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

H. n., é. n. [Budapest, 1897. április 11.]

MNL OL K 26 1907-XXV. Másolat

Wlassics miniszter tájékoztatást kér a nunciustól arra vonatkozóan, hogy igaz-e a bécsi Vaterland híre, mely szerint a Szentszék elutasító döntést hozott a magyar liturgia ügyében? Amennyiben igaz a hír, kéri a nunciust, hogy a szöveget még a hivatalos nyilvánosságra hozatal előtt juttassa el hozzá Jósika bárón keresztül.

6650/1897. Az Aemydio Taliani nunciushoz intézett levél másolata:

Euer Excellenz!

In dem Wiener „Vaterland“ war vor einigen Sagen die Nachricht zu lesen, daß die römische Congregation in der Angelegenheit der ungarischen Lythurgie eine negative Entscheidung getroffen hätte.

Der Umstand, daß die Nachricht, welche schon allein die Gefühle der ganzen ungarischen Nation so nahe berührt, in einer Zeitung veröffentlicht würde, die allgemein bekanntlich einen unbändigen Hass und eine ungezügelt Leidenschaft

207 Mellette ceruzás jegyzet: *nem igaz!*

208 Ceruzával aláhúzva, mellette jegyzet: nem áll.

gegen Alles, was die Nationalen Interessen der Ungarn betrifft, an den Tag legt, konnte mir den allerpeinlichsten Eindruck hervorrufen.

Für mich war der Eindruck um so peinlicher, als ich seinerzeit mir die Freiheit genommen hatte im Wege des Herrn Ministers a latere, Baron Josika, Euer Excellenz zu bitten, im Falle einer etwaigen ungünstigen Erledigung, von der frühzeitigen Publication Abstand nehmen zu wollen, da eine schonungslose Anwendung solch einer Resolution ohne größere Erschütterung der öffentlichen Meinung und ohne größere Complicationen wohl nicht stattfinden könne.

Die Nachrichten des „Vaterland“ haben bereits schon eine tiefe Gährung hervorgerufen, welche durch die Erfahrung genährt wird, daß die Rumänen in ihrer Lythurgie, die altslawische Sprache bei Seite legend, seit längerer Zeit, ohne Einwendung, die nationale Sprache eingeführt haben, und ungestört benützen.

Da die Situation nach den Publicationen des „Vaterland“ unbedingt einer Aufklärung bedarf, ersuche ich Euer Excellenz, gefälligst mittheilen zu wollen, ob die Congregation eine Entscheidung getroffen habe? im bejahendem Falle aber ersuche ich Euer Excellenz, die vorliegende Entscheidung, im authentischen Texte, vor der ämtlichen Publication noch mir oder Baron Jósika gefälligst bekannt geben zu wollen.

Mit der Erneuerung meiner Bitte, und dem Ausdrücke meiner besonderen Hochachtung verbleibe ich

Euer Excellenz

Ergebenster:

Wlassics m. p.

136. Bánffy Dezső miniszterelnök számjeltávirat-fogalmazványa Jósika Sámuel, a király személye körüli miniszterhez

Budapest, 1897. április 13.

MNL OL K 26 1907-XXV

6650/1897

Számjeles távirat b Jósika Nm

Wlassics közölte velem a magyar lithurgia kérdésében Talianihoz intézett és bizonyára Nagyméltóságod által is ismert levelét valamint a Szentszék válaszának előzetesen bizalmasan közölt olasz szövegét.²⁰⁹

Igen kérem Nagyméltóságodat méltóztassék tapintatosan, de erélyesen közbelépni, hogy ennek a szentszéki válasznak hivatalos közzététele további értesítésig függőben tartassék.

B Bánffy

---

²⁰⁹ Utólag törölt rész: *Különös sulyt helyezek arra, hogy ennek a szentszéki válasznak hivatalos közzététele függőben tartassék. Az említett olasz szöveg nincs az iratok között.*

137. Bánffy Dezső miniszterelnök magánlevél-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez

Budapest, 1897. április 13.

MNL OL K 26 1907-XXV. Fogalmazvány

6650/1897

Magánlevél szám nélkül Vallás- és közoktatási Miniszternek. K. S. K.

Tisztelt Barátom!

Volt szerencsém f. hó 11-én kelt leveledet venni melylyel a pápai nunciushoz intézett leveled másolatát közölted.

Várady osztálytanácsos is volt nálam, s szóbeli információját fogadtam.

Kivánságodhoz képest a magam részéről is közbeléptem, hogy a válasz hivatalos közzététele további értesítésemig függőben tartassék.

Ennyit az ügy érdemére nézve.

Nem mulaszthatom azonban el annak megemlítését, hogy nézetem szerint illetén levelezések német nyelven nem folytathatók, hanem a mennyiben a hivatalos magyar nyelvnek használata gyakorlati tekinteteből mellőzendő, akkor vagy latin vagy francia nyelv kell hogy alkalmazásba vétessék.

Arra az esetre, ha e két nyelv ottani használata nehézségekbe ütköznék, a magam részéről szívesen fogok arról gondoskodni, hogy fordító osztályom közvetítésével teljesen megbízható fordítók vétethessenek igénybe, de a római Szent Szék megbízottjával való levelezésnél feltétlenül mellőzendőnek tartom a német nyelv használatát.

A fentebbiekben kifejtettekhez való szíves hozzájárulásodat és annak nyilvánítását kérve, maradtam barátsággal hived.

K IV/13 1897

138. A Propaganda Fide Kongregáció levele Vályi János eperjesi és Firczák Gyula munkácsi püspökökhöz a magyar nyelv liturgikus használatának tiltásáról

Róma, 1897. április 14

ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 71v–73v.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1898. június 23-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban

KIADVA: I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 669–671.²¹⁰

A dikasztérium tájékoztatja a püspököket arról, hogy az 1896. szeptember 2-án hozott tiltó rendelkezés továbbra is érvényben van. A püspökök kötelessége a liturgikus visszaélés megszüntetése, a magyar nyelvhasználat továbbterjedésének megakadályozása. Prédikációkban, körlevelekben, újságcikkekben magyarázzák el a híveknek, hogy az egyház miért nem enged meg az élő nyelvek használatát a liturgiában. A dogmatikai kifejezések tisztaságának megőrzése mellett fontos szempont az is, hogy a magyarok

²¹⁰ Dumitriu-Snagov az 1898. június 23-án tartott bíborosi ülésre előkészített összefoglalóból írta át a szöveget, ami a közreadó közlésével ellentétben – nem az eredeti dokumentum.

után az ország más népei is hasonló igénnyel lépnének fel, ami súlyos következményekkel járhat. A Szentszék nem tart attól, hogy a magyar nyelv liturgikus használatának tiltása szakadáshoz vezetne. Róma nem ellensége Magyarországnak, ezt a történelem is igazolja. A Szentszék sohasem ad engedélyt a misszionáriusoknak arra, hogy a liturgiát népnyelven végezzék, csak a magyarázat megengedett a népek által értett nyelveken. A román és az ószláv nyelv használatát a görögkatolikus egyházakban az igazolja, hogy ezek a nyelvek már az unió előtt is használatban voltak. A Kongregáció csodálkozását fejezi ki a két püspök érvelése, illetve a munkácsi püspök intézkedései miatt. Utóbbit felszólítja, hogy a Hajdúdorogi Külhelynökség betöltése előtt kérje ki a Kongregáció engedélyét.

Sedulo perpensa sunt quae Amplitudo Tua retulit circa usum linguae Hungaricae in S. Liturgia, et, attenta rei gravitate, SSmi Domini Nostri iudicio subiecta. Iamvero Sanctitas Sua, in Audientia diei 20 Martii pr. elapsi, minime recedendum esse statuit a Decreto Supremae Congregationis S. Officii edito die 2 Septembris 1896. Ut itaque omnes difficultates, quae hoc in gravi negotio oriri poterunt, arceantur, Tui pastoralis muneris erit sollicitè advigilare ne abusus celebrandi S. Liturgiam in lingua hungarica maiora suscipiat in dies incrementa; quod si contigerit, ad illud efficaciter impediendum ulla sine mora manum apponere satagas. Ad ipsum vero eradicandum, ubi radices egerit, remedia sunt adhibenda per gradus, firmiter tamen ac prudenter, incipiendo a SS. Missae sacrificio et a rebus divini cultus praestantioribus. Interim boni Pastoris officium exercens naviter incumbas, ut fideles edoceantur causas ob quas S. Mater Ecclesia non potest indulgere usum linguae viventis in substitutionem linguae liturgicae, et hoc tam per praedicationem verbi Dei, quam per litteras pastorales et opuscula ad hoc edenda, atque per articulos in ephemeridibus religiosis evulgandos.

Amplitudo Tua probe nescit, nemini, praeter Romanum Pontificem, fas esse aliquid in exercitio S. liturgiae immutare, et Apostolicam Sedem sollicitè invigilare ut unaquaeque Ecclesia antiquum et ab Ipsa probatum ritum retineat, atque ne oves Christi esuriant, neve parvuli panem petant et non sit qui frangeret eis, mandare, ut animarum pastores frequenter vel per se vel per alios ex iis quae in Missa leguntur aliquid exponant. Causae autem propter quas Catholica Ecclesia movetur ad interdicens usum linguarum viventium in S. Liturgia, gravissimi momenti sunt. Siquidem maiestas et sanctitas divini cultus exigit, ut quae antiquitate vel ipsa Apostolica traditione praestant, retineantur, insuper perspecta indole et natura vulgarium linguarum saepe accidit ut minime reddatur genuinus sensus vocabulorum, quibus in lingua liturgica sunt expressa dogmata et articuli fidei. Quot filios avulsos e gremio suo defflet S. Mater Ecclesia, ob haereses enatas ex inducta verborum substitutione in lingua diversa a liturgica, quoad potiora fidei catholicae capita? Quapropter fel. rec. Pius VI in sua Constitutione «Auctorem fidei» data die 28 Augusti 1794, damnavit quinque et octoginta propositiones Synodi Pistoriensis, inter quas sextam et sexagesimam his conceptam verbis: «Propositio asserens fore contra Apostolicam praxim et Dei consilia nisi populo faciliores viae pararentur vocem suam iungendi cum voce totius Ecclesiae, intellecta de usu vulgaris linguae in liturgicas preces inducendae, falsa, temeraria, ordinis pro mysteriorum celebratione praescripti perturbativa, plurium malorum facile productrix.» Nec praetereundum est huiusmodi concessionem occasionem praebere scindendae ipsi Ecclesiae unitati, imo et ipsius imperii. Quemadmodum enim hac nostra aetate idea nationalitatis

plura miserrime evenerunt, ita et concessione usus linguae vulgaris, idea nationalis Ecclesiae ab unitatis centro independentis facile exurgeret. Quid vero si Liburnis, vulgo Slovacchi, usus vulgaris linguae in peragenda S. Liturgia concederetur? nonne timendum a regno S. Stephani fore divisuros?

Quin praesidium aliquod ex eo captetur quod populus linguam liturgicam ignorat, nam et in Ecclesia latina, quae ubique terrarum est diffusa, populi linguam latinam minime callent, attamen a propriis Parochis fideles edocti sacris functionibus assistentes iisdem participant, quin ex hoc ulla querela habeatur.

Nec timendum est Ruthenos Hungariae facile ad castra schismaticorum converti, si iisdem interdicatorum cantus nationis suae liturgicus, quod significaturum etiam foret Romam esse inimicam Hungariae. Huiusmodi namque timor id tantum praestaret, fideles nempe haud in fidei firmitate esse constantes, et propriae aeternae salutis esse prorsus immemores; quod absit. Fidem sane populi in Regno Mariano stetisse certum est pluribus abhinc saeculis contra Mahometi sectatores aequae ac contra schismaticos cuiusque generis, subindeque timendum non est eandem amore inducendae novitatis contra SS. Canonum praescripta occasuram. Vox autem illa, Romam esse inimicam Hungariae, non nisi ex latebris sectarum, Deo et Ecclesiae adversarum, erumpere potest. Catholici enim Hungarici utriusque ritus memores sunt illius praedilectionis qua semper Apostolica Sedes prosequuta est gentem suam, et peculiari obsequio feruntur erga SSimum D. N., a quo plura beneficia se recepisse profitentur.

Aliae quidem exceptiones fuerunt de concessione facta a S. Sede Apostolica missionariis, qua iisdem ubique Missam lingua vernacula legere aliaque officia gerere valeant; de Slavis et Rumenis propria lingua in S. Liturgia utentibus; de assistentia populi in functionibus liturgicis ecclesiae latinae, et de eius cantu in lingua vulgari. Verum quia, monente Apostolo «fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi» hinc 1) Missionariis munere suo perfungi nequirent, nisi scitu necessaria quoad fidem, sanctum sacrificium Missae, et sacramenta vulgari lingua explanarent. Nunquam vero illis conceditur facultas celebrandi S. Liturgiam in eadem lingua. Quoad Slavos et Rumenos, priores utuntur propria lingua quae uti liturgica recognita fuit, alteri reversi sunt in sinum Ecclesiae utentes propria lingua, quam, durante schismate, in S. Liturgia induxerunt. Quoad assistentiam populi ei usque participationem in lingua vulgari functionibus Ecclesiae latinae, omnibus compertum est id locum habere in functionibus extra-liturgicis, non vero liturgicis.

Dum muneris sui partes explere in tam gravi negotio S. haec Congregatio non desinit, necessarium adhuc existimat Tibi notam reddere admirationem legitime partam ob Tuam sentiendi rationem in eodem argumento. (*Ad Episcopum Munkacsensem*) eo magis ob actus intercessos.

Firmiter itaque tenet Te, in omni patientia et doctrina, sollertem operam daturum, ut eradicentur abusus, qui dudum hac de re in ista dioecesi invaluerunt, atque de iis quae egisti S. Congregationem certiores facturum.

(*Ad eundem Episcopum*). Insuper Tibi, de SSmi mandato, notum facere debeo, ne ad nominationem Vicarii loci vulgo Hajdu-Dorog procedas, quin praeviam retuleris ab hac S. Congregatione approbationem super persona Sacerdotis, cui vacans hoc officium committere intendis.

Interim etc.

**139. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Bánffy
Dezső miniszterelnökhöz**

Budapest, 1897. április 15.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

ad 6650/1897

Vallás és közoktatásügy miniszter

Budapesten 1897. április hó 15-én

Tisztelt Barátom!

F. évi április hó 13-án foglalt azon értesítéseted,²¹¹ hogy a lythurgia ügyében a hivatalos válasz közzétételének visszatartása iránt eljárni sziveskedtél, köszönetem nyilvánítása mellett tudomásul vettem.

A mi pedig a nunciussal való levelezés nyelvét illeti: tiszteletteljesen megjegyzem, hogy eddig is olynemű átiratokban, melyek hivatalos jelleggel bírtak, mindenkor a francia vagy latin nyelvet használtattam, a német nyelvet pedig csakis magán jellegű levelekben.

Egyébként, ha a jövőben tapasztalnám, hogy a francia nyelvű levelezés a munka késleltetésével technikai akadályokba ütköznék, a fordító osztálynak Általad felajánlott közvetítését örömmel fogom igénybe venni.

Fogadd kérlek igaz tisztelem őszinte nyilvánítását.

Wlassics

140. Melles Emil vezércikke a Kárpáti Lapokban a magyar liturgiáról

Ungvár, 1897. április 18.

Kárpáti Lapok, 1897/16., 1. o.

A magyar liturgia

A magyar liturgia kérdésében mint a lapok egyhanguan jelentik Róma kimondta a döntő szót és így a régi aksioma szerint: Róma locuta, causa finita. A döntő végzés miképen lesz foganatosítva és végrehajtva, ma még nem tudjuk, de biztosra vesszük, hogy püspöki hatóságaink e kérdés elintézésénél a lelkek üdvét fogják első sorban irányadóul venni és találni fognak oly expediens, mely az elvet megvédi, de a magyar állameszme megsértését is ki fogja kerülni.

Nekünk feladatunk, hogy levonjuk a történetek tanulságait. Itt eszembe jut néhai Farkas Lajos h.-dorogi birtokos, volt hajdukerületi főhadnagy egy elbeszélése, melyet a megboldogult nekem személyesen mondott el. A magyar liturgia ügyében küldöttség járt néhai Simor hercegprimásnál, a küldöttség szóvivője Farkas Lajos volt. A hercegprimás nem szívesen vette a küldöttség jelentkezését és három napig megvárakoztatta őket. Midőn végre megnyerték a kihallgatást, Simor kijelentette, hogy legfeljebb annyit eszközölhet ki nekik, hogy

---

211 Lásd: 137. számú dokumentum.

a mit a nép énekel és a pap fennhangon mond az menjen magyarul. Farkas erre megjegyezte: Kegyelmes Uram! az nekünk nem elég, hisz az nálunk már régen úgy van, mi teljesen magyar liturgiát kérünk. A hercegprimás a küldöttségben jelenlevő Sz. G. akkor h.dorogi paphoz fordulván azt kérdezte: főtisztelendő Ur igaz ez? Mire a felelet az volt: Kegyelmes Uram! én már azt úgy találtam. Erre a hercegprimás kereken megmondta: hogy nem segíthet rajtuk, a kihallgatásnak vége volt és vége volt a magyar liturgia ügyének is, és igaznak bizonyult: hogy a ki sokat akar markolni, semmit sem tarthat meg.

Abban a régi most elmondott történetben hiba volt, hogy a nevezetes reformkérdés nem a maga útján került tárgyalás alá, hogy illetéktelen tényezők vezették a dolgot, hogy valótlan állításokkal lett indokolva. Most a lefolyt mozgalomban a mult minden tévedése, hibája meg lett ismételve és a dolog még inkorrektbűl lett színrehozva. – Lássuk, mi történt.

Hajdu-Dorog város közönségének vezetői biztosra vették, hogy ha a mozgalom megújul, városuk püspöki székhelylyé lesz. A mozgalom élére állott egy országgyűlési képviselő, kiváló magyar tudós, az akademia tagja, a helvét hitvallásnak egy magasabb egyházi hivatalát buzgóan betöltő egyéniség. Budapesten az egyetemi templomban magyar mise volt. A város küldöttsége mindenütt szives fogadtatásra talált, a sajtó melegen felkarolta az ügyet, és még is semmi eredmény. Ez e semmi eredmény az elmondott előzmények természetes következménye volt, mert mint a multban történt: a nevezetes reformkérdés nem a maga helyes útján lett előhozva, illetéktelen tényezők vezették az ügyet, mert valótlan tényekkel volt indokolva, mikor az lett mondva, hogy magyar liturgia van, holott sajnos nincs és nem is volt.

A magyar liturgia érdekében kifejtett irodalmi és hirlapi szerény munkálkodásom e kérdésben tanusított őszinte, szókimondó érdeklődésem felbátorítanak amaz áldozat meghozatalára, hogy ha más hivatottabb egyén arra nem vállalkozik én itt a nyilvánosság előtt teljes tisztelettel felkérjem Hajdu-Dorog város közönségét és nagys. György Endre képviselő urat: hogy szüntessék be a magyar liturgia érdekében kifejtett munkálkodásukat, mert az általuk választott ut nem helyes, e kérdés vezetésére és irányítására nem illetékesek, tapintatlanságukkal az ügynek csak ártalmára voltak a multban, ártalmára vannak a jelenben, és ha tovább folytatják, ártalmára lesznek a jövőben.

A magyar liturgia eszméje a munkácsi egyházmegyei klerus kebeléből tört elő és egész tárgyilagossággal mondhatom, életre keltette azt egyedül a lelkek üdvének, az egyházi diszének előmozdítása, de korántsem nemzetiségi és helyi sovinizmus.

Szivesen elismerem Hajdu-Dorog város áldozatkészségét, kérem azt a jövőre is e szent ügynek érdekében. De többet nem ajánlhatok, mert a mostani helyzetben a magyar liturgia elmondhatja: Ments meg Uram barátaimtól, ellenségeimmel majd csak megbírok magam is, mert tényleg most nekünk mindnyájunknak magyar görög katolikusoknak kell elfogyasztani azt, a mit az említett tényezők nélkülünk tulságosan megsóztak.

Bizzon minden érdeklődő a magyar gk. klerus buzgóságában, mely ezen ügyet minden külső kényszerítő eszköz nélkül egyedül saját kezdeményezéséből életre hívta a multban, azt tehetségéhez képest fejleszti a jelenben, hogy

azt elfelejteni nem fogja a jövőben sem, de azért nem fog lemondani azon bölcs önmérsékletéről, a viszonyok alapos ismeretéből merített körültekintő óvatosságáról sem, melyet eddig követett és mely e klerust az egyházi iránti hűségben tántoríthatatlanul megtartotta, bárha sajátos intézményünkből és fegyelmiünkből azért felnem adott egy jottát sem.

De hát *facta infecta fieri nequeunt*. A tényekkel számolnunk kell. Róma döntvénye minket nem lepett meg. Biztosra vettük, hogy így lesz. Távol van tőlünk még a gondolata is annak, hogy szizmatikusokká legyünk, vagy egyházunkat megtagadjuk, de azért a magyar liturgia eszméjét fel nem adjuk, azt előkészíteni, kérni meg nem szününk, mert ezt a kérdést nem lehet félretenni, lehet elodázni, de eltemetni nem, mert még a sirból is feltámad mindaddig, míg e föld Magyarország marad.

Be kell ismernünk, hogy az a kétszázézer magyar gk. hívő még kevés arra, hogy a Szentszék egy oly nagy méretű reformot, minő egy új liturgikus nyelv behozatala, szentesítsen. De reméljük, hogy a jövő a miénk, reméljük, hogy a közel jövő, miként azt hazafias püspökünk egyik főpásztori levelében hangoztatta, a magyarul beszélő honpolgárok számát hűveink köréből ezekkel és ezekkel fogja szaporítani. Minden új ezer erősebbé tesz bennünket, közelebb visz a győzelemhez, és addig? Addig meg fogunk maradni ama határok között, melyeket már Simor hercegprimás kijelölt nekünk, melyek között a hívők nyelvét latin testvéreink is érvényesítik, vagyis rajta leszünk, hogy kéznél legyen és magyarul menjen az, a mit a nép énekel és a pap fennhangon mond, a többiben pedig marad a régi liturgikus nyelv.

A munkálatok, melyek a liturgikus könyvek magyarra fordítása érdekében végbementek eddig, sajnos, a fentieket szintén figyelmen kívül hagyták, és bárha az én csekélységem is az építők soraiban volt, be kell ismerni, hogy előbb lett elkészítve a ház tetőzete, mintsem az alap le lett volna téve. A liturgikon és euchologion majdnem teljesen le van fordítva, de a többiből alig van meg 2-3 századrész, pedig megfordítva kellett volna történni a dolognak. Kellott volna, hogy lett volna előbb készen a triód, az antologion, az oktoich teljes magyar fordítása, vagyis az lett volna lefordítva, a mit a nép énekel, a mit a kórus végez, és éppen ebből van a legkevesebb az egésznek alig számot tevő kis töredéke.

És ezzel meg van jelölve a jövő feladata is. A magyar társadalom erős mozgalma a magyar nyelv hullámgyűrűjét mindig szélesebb körökre fogja kiterjeszteni, ezzel a magyar liturgia létjogosultsága folyton erősödni fog, addig pedig, míg ez a processus lassan, de biztosan előrehalad, a kiket illet legyenek rajta: hogy a kórusban használt liturgikus könyvek magyar fordítása meglegyen, mert az sem egy-két év munkája, hanem évtizedek kellenek rája.

Aztán ott vannak azok a kérdések, melyeket e lapok ez évi 7-ik számának vezércikke érintett e cím alatt »Minő legyen a magyar nyelvű istenitisztele?« – vagyis minő dallamokat használjunk a magyar szöveghez, minő hangszereléssel éljünk, megtartsuk-e a régi az irmologionban használt hanglépcsőt és kulcsokat, vagy átírjuk a régi dallamokat az újonnan használt kulcsok és hanglépcsők szerint?

Egyszóval a népének, a nép által használt liturgikus részletek terén is temérdek teendő van, sok kérdés vár megoldásra. Van mit tenni a részünkre

fennmaradt téren is, csak legyen kinek, mert bizony ma sok az aratni való, de kevés a munkás.

Dr. Gieswein győri szentszéki jegyző ur eszméjét, melyet a »Magyar Állam« hasábjain vetett fel, és mely a nemzetiségi színezet elkerülése végett az eredeti görög szöveget ajánlja figyelmünkbe, ha egyébben nem is, de a szentségek formáinál és ezek között is első sorban a szentmisében az Ur Jézus szavainak hangoztatásánál én igen figyelemre méltónak és megszívlelendőnek találom.

Ezek az én alázatos észrevételeim a kérdés most általánosan ismertetett és a hírlapokban tárgyalt helyzetére nézve. Nincs megbízatásom rá, hogy a Klerus nevében szóljak, de hiszem, hogy az általános meggyőződést tolmácsoltam.

Köteles tisztelettel és engedelmisséggel fogjuk tehát fogadni a Szentszék döntvényeit és ama határok között, melyek ezután is megmaradnak számunkra, és melyek között eddig vajmi kevés lett rendezve, ápolni, fejleszteni fogjuk a magyar liturgiát, hogy előkészítsük annak remélt, bizton bekövetkező teljes rendszeresítését, szentesítését.

Faxit Deus!

Melles Emil, esp-lelkész

141. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átírata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Szentszék emlékirata tárgyában

Budapest, 1897. május 7.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

8232/1897

1908. eln. szám.

Nagyméltóságú Báró, Minister-Elnök Ur!

Báró Jósika Samu Ő Felsege Személye körüli minister ur közölte velem bizalmas uton az Apostoli Szentszéknek ./.. alatt tiszteletteljesen csatolt jegyzékét,²¹² mely a gör. szert. katolikusok lythurgiája tárgyában általam annak idején bemutatott memorandumra vonatkozik.

Van szerencsém az ennek kapcsán keletkezett válasz-iratom tervezetét nagybecsü nézetének nyilvánítását tiszteletteljesen kérve, Nagyméltóságodnak ./.. alatt megküldeni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1897. május hó 7-én.

Wlassics

---

²¹² Miniszterelnökségi jegyzet: nincs csatolva de van az előiratoknál. Az említett jegyzék a miniszterelnökségen 80/1897 szám alatt található. Ld.: 134. számú dokumentum.

141a. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium választervezete a Szentszék emlékiratára²¹³

H. n., é. n. [Budapest, érkezettve: 1897. május 11.]

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

8232/1897

Bizalmas uton köszönettel vette a magyar kormány az Apostoli Szentszék jegyzékét, mely a magyar nyelvnek a gör. szert. lythurgiában való elismerése céljából bemutatott memorandumra feleletül szolgál.

A jegyzékben foglalt tagadólagos válasz és annak indoklása szükségessé teszi, hogy a magyar kormány újból előadja az ügyre vonatkozó nézeteit és a jegyzék által még fokozottabb aggályait. Ezen eljárásával kötelességét teljesíti csaknem 200.000 magyar honpolgár iránt, kiknek vallási és társadalmi békéjét látja a lythurgia ügyének legujabb fejleményei által kockára téve. Az ügy komolysága és nagy hordereje szolgáljon mentségül ha a jelen válaszirat talán a kelletén túl igénybe veendő a türelmet.

Azon okok közt, melyek a magyar nyelvnek a lythurgiában való alkalmazását akadályozzák, az egyház-fegyelmi szempontokon kívül utal a jegyzék azon politikai természetű indokokra is, hogy a magyar nyelv javára teendő concessio úgy a Lajthan innen mint Szt. István koronájának országaiban a nemzetiségi aspirációknak az egyházba való bevitelére, és ezzel a katholicismus összeforrasztó erejének decomponálására vezetne, mely okból a Szentszék akkor, amidőn Sz. Cyrill és Method évszázados ünnepe alkalmából Montenegróban és Dalmatia némely részeiben a szláv lythurgiát engedélyezte, tartózkodott attól, hogy ezen engedélyt a magyarországi szlávokra kiterjessze.

Illő köszönettel fogadja a magyar kormány az Apostoli Szentszék ezen eljárásában nyilvánult figyelmet, mint újabb tanujelét azon meleg rokonszenvnek, melyet Magyarország évszázadokon keresztül, sokszor válságos viszonyok közt, a római Szentszék részéről tapasztalni szerencsés volt.

Ezen évszázados tapasztalat jogositotta fel a magyar kormányt a reményre, hogy a szőnyegen lévő, annyi magyar honpolgár békéjét érintő és az egész ország közvéleményét foglalkoztató ügyben is, jóakaratu meghallgatására talál. E reményéről a jegyzék vétele után sem mondhat le.

Azon kíváncsággal által ugyanis, hogy a lythurgiában tényleg már bevitt magyar nyelv jogosultsága elismertessék legkevésbé sem czéloztatik akár a jegyzékben

213 A Szentszéknek adandó válasz tisztázata nincs az iratok között, de a francia nyelvű végleges szöveg megtalálható a Vatikáni Titkos Levéltárban (ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 76v–93v.). A szöveg összeállításának folyamata az itt közölt fogalmazványok és vélemények alapján teljes egészében rekonstruálható. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tervezetét 1897. május 25-én a miniszterelnökség elnöki osztályának vezetője Romy Béla véleményezésre továbbküldte Dárday Sándor II. és Jeszenszky Sándor V. osztályok vezetőinek. Dárday a VKM tervezetét szétbontotta egy rövidebb emlékiratra, mely csak a magyar kormányzat elvi állásfoglalását tartalmazta és egy hosszabb, az álláspontot alátámasztandó, történeti érveket is felvonultató háttér tanulmányra. Ez utóbbit egészítette ki Jeszenszky megbízásából Jancsó Benedek a román liturgikus nyelvről írt tanulmányával. A jegyzék tisztázata végül az 1897. szeptember 8-án megtartott minisztertanácson mutatta be Wlassics, és 1898 márciusában juttatták el a bécsi nunciaturához.

felsorolt egyház-fegyelmi szempontok megsértése, akár pedig oly praecedens felállítása, a mely alkalmat adna a lythurgia terén veszélyes nemzetiségi aspirációkra.

A magyar kormány a katolikus alattvalók vallásosságában a trón, a magyar haza és a társadalom egyik szilárd támaszát látja; nem állhat tehát sem a kormánynak, sem a komoly államférfinak céljában akárcsak közvetve is közreműködni ahhoz, hogy a hitelvek egysége megbontassék, vagy a Szent szertartások iránti tisztelet csökkentessék.

Magyarországon a katholicismus gyengítését abban látja a kormány, ha a latin szertartású katolikusok körében, kik a katolikusok tulnyomó nagy részét képezik és nemzetiségek szerint megosztvák, kivántatnék valamely népnyelv bevitelét a lythurgiába. A latin szertartás mellett akadály nélkül érvényesülhetnek a nemzeti sajtások, amint azt az egyház helyzete az egész világon tanúsítja. Ez okból a latin egyház kebelében a magyar nyelv javára soha, semmiféle kiváltságok nem kivántattak, valamint arra sem adtak a magyar katolikusok példát, hogy a más anyanyelvű latin szertartásúak nemzetiségük javára igényeket emeljenek. De sőt a magyar kormány, teljes tudatában azon veszedelemnek, mely a nemzetiségi elvnek a latin egyházba való beviteléből a magyarországi katholicismusra támadhat, aggodalommal látta, hogy a latin szertartású horvátok javára, régi kiváltságok alapján a glagolith lythurgia megerősített és nem késett annak idején aggodalmának a Szentszék előtt kifejezést adni oly célból, hogy ezen engedmény a magyarországi nemzetiségekre ki ne terjesztessék.

Más elbírálás alá esőknek tartja azonban a kormány a keleti szertartásúakat, akik mindenhol mint nemzeti egyházak alakultak, s az Apostoli Szentszék hozzájárulásával ez időszert is mint nemzeti egyházak vagy a nép nyelvén, vagy legalábbis ahhoz közel álló és a nép által értett nyelven végezik az istentiszteletet.

Miért részesülnek a keletiek más elbánásban, mint a latinok, annak egyik főokául felhozzatik, hogy a keletiek valamikor a szakadársághoz tartoztak, midőn pedig az egyházba visszatértek, feltételül kötötték ki és nyerték a Szentszéktől a keleti szertartásuk és a szertartás nyelvének zavartalan használatát.

Ezen tagadhatatlanul legtöbbször érvényesülő történeti tényen kívül azonban, a magyarországi viszonyokból szerzett tapasztalatok szerint egy mélyebb ok is közrejátszik abban, miért foglal el a népies nyelv egyre nagyobb tért a keleti, mint a latin szertartásban?

A keleti szertartások lythurgiájában a hívek cselekvőleges részt vesznek; a legtöbbször igen hosszadalmas szertartásokat ugyszólván felváltva éneklük a ténykedő pappal. A szertartások ezen berendezése mellett a szertartások nyelvének közelállónak kell lennie az abban közreműködő nép nyelvéhez. Az ellenkező eset a nép közreműködését merően gépiessé tenné, idővel teljes részvétlenséget eredményezne, mivel egyebektől eltekintve, egy a közhasználatu nyelvtől felette eltérő lythurgikus nyelvnek pusztá megtanulása a népre nézve nagy akadályul szolgálna, s a keleti szertartások szellem által megkívánt közreműködését lehetetlenné tenné.

A lythurgikus nyelvnek a nép nyelvéhez való közelállóságában keresendő bizonyára annak is a magyarázata, hogy a keleti szertartásúak szívesen ragaszkodnak régi szokásaikhoz; az ősi lythurgiában nem foglalt ájtatossági gyakorlatok náluk ritkábbak; de még a templomi Szent beszédek oktatások is,

a lythurgia hosszadalmassága miatt, mely egymaga ugyszólván igénybe veszi és kielégíti a nép vallási igényeit, inkább háttérbe szorulnak.

Ellenben a latin egyházban rövidebbek és szabatosak lévén a szorosan vett lythurgikus formák, ezek mellett marad alkalom arra, hogy a nép saját nyelvén zengett énekeivel résztvehessen az istentiszteletben. Ezenfelül igen elterjedtek az ájtatossági gyakorlatok, melyek az oltárnál is a nép nyelvén végeztetnek, rendszeresen folytattatik a hitszonoklás a felnőttek külön oktatása stb.

Mindezen okok együttesen eredményezik, hogy a latin szertartásuknál a latin lythurgikus nyelv a nép vallásosságának akadályául nem szolgál, igényeit pedig annyira kielégíti, hogy habár a keleti szertartásuk anyanyelvüket, vagy ahhoz közel álló lythurgikus nyelvet használnak szertartásaikban, e körülmény a latinokat sehol nem ösztönzi arra, hogy saját szertartásuk elhagyásával megkivánják a keletit, vagy a keletiek példájára a latin lythurgiában nemzeti nyelvet kívánjanak, úgy a latinok, mint a keletiek ősi hagyományaikban rejlő erőnél fogva, csakis saját szertartásukhoz ragaszkodván.

A keleti szertartás érintett sajátossága eredményezte bizonyára, hogy a keleti lythurgia nyelve többé-kevésbé alkalmazkodott a nép nyelvéhez, a latin szertartás, vagy az egyház egységének minden sérelme nélkül.

Ismeretes, hogy Egy[il]ptomban a már kihalt s a papok által is csak nagy fáradtság árán elsajátított kopt nyelv mellett a misének több része arab nép nyelven olvastatik.

Az antiochiai patriarka területében arab népnyelven végzik az Apostoli Szentszék beleegyezésével a görög rítus szerint a misét.

Az egyesült maronita püspökök Libanon hegyén 1756-ban zsinatot tartottak, melynek végzéseit a Szentszék megerősítette. Ezen zsinat ős réginék mondja az eljárást, hogy nemcsak a már kihalt szyr nyelvén mondják a misét, hanem annak nagy részét arabul, ami a nép nyelve. (Collect. Lacensis. Acta et Decret. Conc. recent. II. 216.)

A szláv nyelvet a lythurgiában Sz. Cyrill és Metód vitték be, alkalmazván az akkori népnyelvet. Az általok meghonosított szláv lythurgikus nyelv – miként ezt e tárgyban szakértő Tóth Miklós eperjesi gör. kath. püspök a[z 18]80-as években beterjesztett jelentésében előadja – egyes nyelvészeti formái és szókötéseiben a mostani szláv dialectusoktól eltér az orosz és különösen a magyarországon elterjedt ruthén dialektushoz azonban oly közel áll, hogy a hivek azt mindenütt, hol az elvont eszmék és vallásos fogalmak, maga[s]ztossága szellemi képességüket nem korlátozzák, nehézség nélkül megértik. Az ó szláv lythurgikus nyelv tehát pótolja teljes mértékben a ruthéneknél a nép nyelvet.

A gör. szert. románoknál a román lythurgikus nyelv kizárólagos használatban van, s tekintve, hogy az eredeti román fordítások a román nyelv akkori fejletlensége miatt tökéletlenek s nagy részben szláv szavakkal vegyítve voltak, a lythurgikus könyvek új kiadásaiban a művelt és élő román nyelv szellemében tökéletesítettnek.

A keleti szertartás szelleméből indulva ki, a viszonyosság elvénél fogva alig lehet a magyar ajku ezen szertartásu katolikus hivektől megtagadni a kívánalmat, mely nem terjed ki semmivel sem többre, mint kifejtett és vallásos eszmék kifejezésére is teljesen képesített anyanyelvüknek lythurgikus nyelvként való használatára, tehát oly jogra, melynek fentebb felsorolt nemzetiségű hivek a katolikus vallás

egységének ártalma nélkül, a keleti rítus sajátosságából kifolyólag, háborítatlan gyakorlatában állanak.

Az Apostoli Szentszék a románok esetét különlegesnek jellemzi, mely a jegyzék szerint abban birja magyarázatát, hogy a román egyház az unio előtti időben használta már a lythurgiában a román nyelvet, és az egyesülésüket mód fellett megnehezítette volna, ha elhagyására szorítottak. Minek megerősítéséül hivatkozás történik a jegyzékben némely történeti mozzanatra, jelesül arra, hogy a román nyelv használata a lythurgiában már a XV-ik századra tehető; hogy 1560-ban nyomtattak ama nyelven lythurgikus könyvek, s az erdélyi román egyház zsinata 1675-ben eltiltotta a szláv nyelvet és elrendelte a román nyelv használatát. Midőn tehát 1700-ban a románok az unióba jöttek, a lythurgiában a saját nyelvük teljes birtokában voltak, és abban meg is hagyták. Így a jegyzék.

A most érintett fejlemények Erdélyben folytak le, ennél fogva a magyar történet írásnak is anyagához tartoznak. Erre való tekintetből valamint azon okból, mivel a tárgyalt kérdéssel kapcsolatba hozzatak, közelebbről megvilágítandók.

Történelmi adataink tanúsága szerint a román nyelv bevétele a lythurgiába Erdély területén akkor vette kezdetét, amikor a románok még Schismatikusok voltak, s Erdély, mint önálló ország protestáns magyar fejedelmek alatt állott.

E fejedelmek törekvése volt a románokat a protestáns vallásnak megnyerni, mely célból a használatos szláv és görög nyelv kiszorításával szorgalmazták az erdélyi románok közt a nép nyelvet a lythurgiában, egyben pedig nyomdákat, iskolákat állítottak s protestáns szellemű román katekizmusokat adattak ki. Román történetírók szerint a román irodalom első ismeretes legrégebbi terméke a Brassóban 1546-ban kinyomatott katekizmus, melyet a Luther vallását követő szászok adattak ki protestáns szellemben. I. Rákóczy György erdélyi fejedelem 1658-ban Gyulafehérvárott nyomdát állított, melyből 1648-ban megjelent az új szövetség román fordítása.

Az erdélyi szakadár románoknak egyházi főnöke a vladika – püspök – volt, aki mint suffraganeus a bukaresti érsek joghatósága alá tartozott. Tényleg azonban inkább függött az erdélyi fejedelemtől. A fejedelem erősítette meg a vladikát hivatalában; a megerősítés feltételül szolgált bizonyos elébe terjesztett pontozatok elfogadása. Ezen pontozatok sorában található: az iskolák, a nyomda, román katekizmusok terjesztésének, a román nyelv lythurgiai használatának szorgalmazása. Az utasításoknak a vladika egyházi zsinatokban iparkodott eleget tenni; a zsinatok a protestáns superintendensek felügyelete alatt tartottak.

Gennadius vladikának 1640-ben történt halála után az új püspök számára Katona István, az akkori fejedelem, I. Rákóczy G[y]örgy udvari embere által készítette utasítás-tervezet 3. pontjában olvasható: „az idegen nyelven való birbitélést az alatta lévő papokkal (a vladika) elhagyassa, hanem minden isteni szolgálatot velek a paraszt község előtt magok nyelvén, azaz oláhul tétessen.” (Jancsó B. Román nemzet.törekv. I. 523.)²¹⁴

E szerint 1640-ben a protestáns erdélyi udvar szükségesnek látta még a román vladika útján odahatni, hogy a lythurgiából a használatos szláv nyelv kiküszöböltesse, s helyébe a román nyelv alkalmaztassék.

---

214 Jancsó Benedek : A román nemzeti törekvések története és jelenlegi állapota. I. Budapest, 1896.

A protestáns propaganda nem ért el sikereket a románoknál. A kátékat, de még a román nyelvet is a lythurgiában, mint a protestantismus eszközt, a nép és papság bizalmatlansággal fogadta, mely okból az erdélyi fejedelmek minden új valdika behelyezésekor megújítják a káté és a román nyelv használatára vonatkozó utasítást.

Említésre méltók a Brankovits Száva (1659–1680) vladikának adott utasítások. Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1669-ben kiadott diplomájában a vladika behelyezésekor már adott instructiót következő négy ponttal toldotta meg: 1.) Ahol lehetséges állitassanak a románok számára iskolák. 2.) Állítsa helyre (a valdika) a gyulafehérvári román nyomdát. 3.) Azokat a papokat, akik csak szerbül tudják olvasni a mise könyvet, annélkül, hogy értenék is, a papságból tegye le, s tegyen helyükbe románul beszélő, irni és olvasni tudó egyéneket. 4.) Az oláh püspök függjön egyebek közt a zsinat összehívásában és vezetésében is a kálvinista püspöktől.-

A Brankovits Száva alatt 1675-ben tartott zsinat, melyre annak igazolásául, hogy már az unió előtt élt a román egyház a román nyelvű liturgiával, a jegyzékben is történik hivatkozás, a fenti utasítást hajtotta végre. Az utasításból kitűnik, hogy a XVII. század végén a papságból sokaknak az ismerete a cyrill betűkre szorítkozott, de a cyril betűkkel nyomtatott lythurgikus könyv nyelvét már nem értették, mivel az nem román, hanem szláv volt.

Ha akadályra talált a román lythurgiai nyelv az erdélyi románság körében, még nagyobb ellenszenvvel fogadta azt az Oláh és Moldva-országi schismatikus egyház. Theodosius bukaresti metropolita rábirta Száva vladikát, hogy a fejedelmi utasítások és az 1675. évi zsinat pontozatai ellenére az isteni tisztelet nyelvévé újra a szlávot tegye. Ezen magatartása Brankovitsnak szolgált egyik indokul arra, hogy az erdélyi fejedelem őt fogságra vetette.

Legjellemzőbb azonban, hogy a fentiekhez hasonló jelenség ismétlődik még az 1697-ben végbement unió létesítése után is.

Az unióra lépett Athanáz érsek alatt 1698-ban tartott zsinat elrendeli, hogy: „Sacerdotes quantum poterunt, divina officia Valachica lingua celebrent.” (Nilles, *Symbollae ad illustr. Histor. Eccl. Orient.* p. 252).²¹⁵

És ugyanazon Athanáz, azon alkalommal, midőn Dositheus kezéből Bukarestben a püspöki rendet felveszi, esküvel megerősítve elfogadja a schismatikus érsek által elébe tett utasításokat, melyeknek 5. pontja ekként szól:

„5. Szentséged az egyházi szolgálatot, azaz az Ochtaiulut, az énekeket, melyeket vasár és ünnepnapokon énekelnek és a mindennapi isteni szolgálatot másokkal is nem román nyelven teljesíteti, hanem szlovén vagy görög nyelven” (*Istoria bisericesca de Lesviodacsu.* 328. l.)²¹⁶

Az előadott tények megerősítéséül álljanak itt néhány román nemzetiségű író nyilatkozatai:

Moldován Gergelynél (A reformatio hatása a román népre Erdélyben. *Budapesti Szemle* 1890 évf. 225. l.) olvasható: [„] a román szellemet a reformatio

215 Nilles, Nicolao S. J.: *Symbollae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani.* Volumen I. Oeniponte [Innsbruck], 1885. 252.

216 Geanoglu-Lesviodax, Alexandru: *Istoria bisericescă.* București, 1845.

ébresztette fel tespedéséből; a nemzeti fejedelmek (értendő az erdélyi magyar fejedelmek) gondoskodásának lehet köszönni, hogy a román nyelv jogait az egyházban visszanyerte. A protestáns fejedelmek gondoskodása ébresztette fel az önérzetet a két oláh fejedelemségben is, hogy azok szintén, habár később, bevitték a román nyelvet és kiküszöbölték a szlávot és a görögöt örökre.”²¹⁷

Urecchia (Istoria scolaror I. V. 2. 1.) ekként nyilatkozik: „Rákóczy volt az első, ki hogy lehetségessé tegye az orthodox románok kálvinista hitre térítését maga pártfogolta az első román nyelvi könyvek kinyomatását.”²¹⁸

És Baritiu (Catecismului calvinisce 84. l.) írja: „Az igazságnak megfelelően be kell vallanunk, hogy a nyugati reformatiónak erőszakolása oka lett a mi dako-román irodalmunk születésének.”²¹⁹

*ide volna beszúrandó a melléklet!*²²⁰

Az előadottakból következik;

1.) hogy a román lythurgikus nyelv nem a schizmatikus egyházból áthozott öröksége a román görög katolikusoknak;

2.) hogy a román nyelv térfoglalása a lythurgiában a protestáns erdélyi fejedelmek nyomása alatt az unio előtti időszakban veszi kezdetét, de elterjedése későbbi, s mindenesetre az unio utáni időszakra esik.

3.) hogy az Apostoli Szentszék a román nyelv e behelyezkedését hallgatólag tudomásul vette, az unionális okmányban csupán a „görög szertartás” épségben tartásáról lévén szó, a nyelv megemlítése nélkül. „Ea ratione nos cum Sancta Ecclesia Romano Catholica unimus, ut nos et successores nostros in nostrae ecclesiae orientalis ritu nemo perturbet” (Nilles, l. c. pag. 204.)²²¹

A román lythurgia sorsával párhuzamba állítandó azon mód, melyen a magyar nyelv utat talált a görög szertartású lythurgiában.

Ruthénjeink felvételét az egyház kebelébe Rosztoszinszky Parthenius Péter (1648–1670) választott püspökük kérelmezte a Lippay primás elnöklete alatt Nagyszombatban tartott nemzeti zsinaton. A magyar püspöki kar örömmel fogadta az uniót, a mely azután olyan feltétel alatt, hogy a görög rithus sértetlen marad, a papság maga választja püspökét, 1649 évi április 25-én Ungvár[o]tt, Kisdi Benedek egri püspök jelenlétében ünnepiesen végbe ment.

217 A teljes cikk két részben jelent meg. Ld.: Moldován Gergely: A reformatio hatása a román népre Erdélyben. In.: Budapesti Szemle, 1890, 163. szám. 1–24. és 164. szám. 248–263.

218 Racoți, spre a face calvinii pre români ortodocși, patronéză el însuși tipărirea primelor cărți în limba românească. In.: Urechia V. A.: Istoria scolelor de la 1860–1864. Tomul I. Bucuresci, 1892. 2.

219 Se marturisimu inse adeverulu totudeauna si in totu loculu. Reformatiunea violenta pornita in sec: alu 16-lea in biserica apusena catholica, a datu nascere literaturei nostre daco-romanesce. In.: Catecismulu calvinescu, inpusu clerului si poporului romanescu sub dominia principiloru Georgiui Rákóczy I. si II. Sibiiu, 1879. 83–84.

220 Miniszterelnökség ceruzás széljegyzete, ld.: Jancsó Benedek véleménye. Lásd: 143. számú dokumentum.

221 Pontatlan idézet: Verum ea ratione nos cum Sancta Ecclesia Romano-Catholica unimus ejusdemque membra nos declaramus, ut nos et successores nostros in nostrae ecclesiae orientalis ritu nemo perturbet: sed omnes caeremoniae, festa et jejunia ut hucusque erant, ita et in futurum maneant; et habeamus libertatem ea secundum Kalendarium vetus peragendi. In.: Nilles i. m. 204.

Az unio kimondásakor a ruthén egyház kezdetleges állapotban volt, melytől némiképen való consolidációjáig csaknem másfélszázad kivántatott. Parthenius püspök alatt a ruthéneknek csak egy része fogadta el az uniót. I. Lipótnak 1660–évi január hó 14-én kelt diplomája szerint 400 pap csatlakozott a kath. egyházhoz, míg a nagyobb rész, több mint 400 pap nem fogadta el az egyesülést. De Camillis János József püspök (1690–1704) idejére esik a megmaradt szakadárrok visszatérése amikor 350 pap csatlakozott az egyházhoz.

Az egyesült ruthén egyház élén a felszentelt munkácsi püspök állott, aki azonban az egyházi kormányzatot nem önállóan vezette, hanem mint apostoli vikárius a görög szertartásuk számára kirendelt helynöke az egri püspöknek. Ezen viszonyoknak megfelelően az egri püspökök a munkácsi görög püspököktől hűségi esküt követeltek, és kanoni látogatást végeztek a görög egyházakban. Ily egyházi látogatást végzett 1748-ban gróf Barkóczy Ferencz egri püspök a görög plébániákban, a ki az egyházlátogatási jegyzőkönyvben említi, hogy a görög papokat igen nagy tudatlanságban találta. Voltak olyanok, kik a feloldozási formát, de sőt a legtöbb hitigazságokat sem ismerték. („Religio” egyházi folyóiratban közöltetik a Can. Visitatio 1897. évf.)²²²

A ruthéneknek az egri püspöktől való függése 1771-ben szűnt meg, amikor XIV. Kelemen pápa felállította a munkácsi egyházmegyét. Bacsinszky András püspök alatt (1772–1809) szerveztetett a káptalan, létesült a papnevelde. A lythurgikus könyvek kiadását, több mint száz évvel az unio kimondása után, Mária Terézia királynő vette gondozásába azzal, hogy Bécsben könyvnyomdát állíttatott fel és bizottságot küldött ki a szláv könyvek átvizsgálására. 1775 márczius hó 1-én a bizottság működését Bécsben „in Collegio Croatico, praesentibus Eppo Munkacsensis nominatio, Szvidniczensi et fogarasiensi nominato” (Religio id. évf.)²²³

A ruthén egyház ily késői consolidatioja bizonyára azon ethnographiai jelenségben birja okát, hogy a ruthén nép csaknem a mult század közepéig nomád életet folytatott. Hogy a XVI. század folyamán még marhatartásból élt és állandó lakás nélkül szürkölködött, mutatják az 1567. 3. 9. §; 1563. 4; 1567: 12. t. cikkek, melyek a pásztorkodó ruthéneket, kik nem állandó házakban, hanem sátrakban, vagy kunyhókban laknak, de sok marhának gazdáí, az adónak felére kötelezik. Ung megye még 1729-ben panaszkodik arról, hogy a kóbor ruthén nép nehezen szokik állandó lakásokhoz. Ezzel egybehangzó azon körülmény, hogy a legtöbb ruthén falu csak 150-200 év előtt támadott. (Biderman, Die ungar. Ruthenen II. 74.)²²⁴

222 „Bini, primus quidem R. Andreas Dorogi, Rutenorum, alter R. Constantinus Ollanyi Valachorum, ambo in oppido Hajdunicali Dorog nuncupato Parochi Ritus graeci de Schismate suspeceti, a vicinis Ritus utriusque Parochis accusati: quasi ipsis schismaticis principiis fideles Ritus uniti in praedicto Oppido degentes imbuerent, imo ne fors schismatici ipsi quoque forent, peculiariter ad Rakomaz die 29. Julii 1748. examinati sunt. Ubi ad quaesita respondentes non abs re suspecti deprehensi, ad paternam Suae Excellentiae gratiam recurrerunt, et tam se ipsos deinceps, ut Unitos decet, sensuros, quam et populum in conformitate vere Unitorum R gr. parochorum erudituros sponponderunt.” In.: A liturgia nyelve a magyarországi ruthének és románok uniójára vonatkozó okiratokban. In.: Religio 1897. január 23. 52. 49–52.

223 A liturgia a magyarországi ruthének és románok uniójára vonatkozó okiratokban. In.: Religio. 1897. január 27. 58. 57–60.

224 „Et quia ad rite incolendum non et est aptum (sc. solum) vaga gens Ruthenica tam rara fixit

Fontos körülményként kell kiemelni, hogy a ruthén egyház és nemzetiség consolidatiója idejében a magyar nyelv már alkalmazásban van a görög lythurgiában.

Az első nyomok a hajdu városokban tűnnek fel. E városok Bocskay István erdélyi fejedelemnek köszönik eredetüket, aki az 1605. évben tartott korponai országgyűlésen megajándékozta a katonai szolgálatra hivatott hajdukat Kálló városával és hét helységgel. Ezen hajduk nagyobbára református vallásu magyarok voltak, egyrésztük kálvinista vallásu oláh és görög vallásu szerb, míg a hajdu városok körül magyar, oláh ruthén szolgáló népek lakott vegyesen. Az egész környéknek legelőkelőbb görög egyházai voltak Hajdu-Dorog és Böszörmény. Bizanczy György zempléni főesperes 1718-ban értekezletet kívánt tartani az unio érdekében, mely alkalomból Petheő István jezsuitához irt levelében a két egyházzól mondja: „Ab antiquo Böszörmén et Dorog hujus Congregationis pro Matrize semper habiti fuerunt”, ép azért fájlalta, hogy ezen előkelő egyházak lelkészei az értekezleten nem jelentek meg. (Religio id. évf.)

Dorog és vidékének népei ekkor már magyar nyelvű görög katolikusok voltak. Támadtak pedig azon szerbek és protestáns oláhok soraiból, kik a XVII. század végén, az akkori kormány nyomása alatt a kath. egyházba léptek, de régi szertartásukat, a keletit megőrizték, míg nyelvükre nézve magyarok lettek. A dorogi egyház 1640-ben még kéziratú rácz könyveket használt, melyek most a munkácsi püspöki levéltárban vannak, Dorog ezen évbéli pecsétjével ellátva. Ellenben az orosz nyomtatványoknak, melyek 1640-óta szállítottak Magyarországra, nincsen a hajdu egyházakban nyoma. Ezen időpontban jelentkezhetett a szükséglet magyar nyelvű szertartási könyvek iránt, mikor a szerb könyvek nem voltak már kaphatók, mivel nyomtatásuk abbahagyatott, orosz könyveket pedig a hívek elfogadni vonakodtak. Utalva volt tehát a lelkészkedő papság, hogy a lythurgiát, híveiknek kielégíthetése végett, magyarra fordítsa.

Amidőn 1748-ban gróf Barkóczy Ferencz egri püspök az egyházlátogatást végezte Hajdu Dorogon, a jegyzőkönyv tanúsága szerint két gör. kath. lelkész volt a városban, kik a hitvallást magyar nyelven tették le, s magyar nyelven irták alá.

Domicilia, ut maxima pars horrida videlicet saxa, culturae incapacia, bonis oculis indigna, feris duntaxat bestiis et volucris deserviat ... Beneficia caeteroquin ibidem nulla, inde nulla nobilium habitatio; dispersi hinc inde Rutheni, avena, fungo et faba victitantes, fluminibus ac montibus circumdati, coelum minaces item rupes intuentur, fame supplent annonae defectum; saepius vero tantam subeunt egestatem, ut gemmas arborum precoribus gratas, glandes praeterea tam quercinas tam faginarias ac non minus frutices quoque Turcici tritici farinae loco commolire, furfuri commiscere hocque modo miserandos et mortiferos in panes convertere necessantur ... Hos adeo afflictos Polonorum excursio et rapina affligit uberius. Propter salis praeterea Polonici furtivam educationem, quam non tam malitiose quam paupertate coacti exercent, etiam dum centeni depraehenduntur, obequitatorum manu occiduntur, aut si fugere possint, pecoribus privantur. Sic, qui heri parum habebant, hodie habent nihil ... Cui jam videbitur mirum, cum et circumquaque aut frequens penuria frumenti (eos) affligit, aut pecorum lues devastat (quae duo instar vigilarum sese permutare solent) turmatim integros fugere possessiones, potissimum cum hoc modo tam facile semet expediant, ut omnem domesticam suppellectilem collectam una sarcimina facile humeris bajulent?” Ungher Komitats-Archiv –, Acta Polit. Nro. 5 von 1729. In.: Bidermann, Herm[ann]. Ign[az].: Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte. Zweiter (historischer) Theil. Innsbruck, 1867.

A görög lythurgiának első ismeretes fordítója Kricsfalussy György ungvári theologiai tanár, aki 1795-ben lefordította magyar nyelvre aranyosz. sz. János lythurgiáját.

A fordítás nyilvánvalóan Bacsinszky András munkácsi püspök tudtával és hozzájárulásával történt, akit bizonyára nem a [liturgia] magyarosítására való törekvés vezetett a magyar lythurgikus könyv engedélyezésében, hanem a híveknek parancsolóan jelentkező szükséglete. Ismerjük Bacsinszky jellemzését egy kortársától. Farkas udvari agens 1773-ban a szláv lythurgikus könyvek átvizsgálásával foglalkozó 3 tagú bizottság – Bosicskovics körösi, Bacsinszky munkácsi és Major [Gergely] fogarasi püspökök működéséről írja gróf Eszterházy Károly egri püspöknek: „Non cessat Bacsinszky, alter Photius Antecessoris sui sententiis in haerendo, porticulum [sic] Filioque impugnare; sed conatibus Majorianibus [sic!- Majorianis] et Bosikovichianis subtilis Arius, vel invitus cedere debuit.[...] Magno absque dubio Ei dolori est, quod nullum fere particulari hac in Synodo punctum juxta russicam eius mentem concludatur.” (Religio id. évf.)²²⁵ Ha a kortársa által „orosz érzelműnek” jellemzett Bacsinszky tudtával a görög lythurgia a magyar hívek körében magyar nyelven gyakoroltatott, ez annak a bizonyossága, hogy a püspök más nyelvű lythurgia alkalmazását kivihetőnek nem tartotta.

A magyar nyelvű lythurgia a munkácsi egyházmegyén kívül el van még terjedve az eperjesi püspökségben, mely 1818-ban szakított ki a munkácsiból és a nagyváradi gör. szertartású egyházmegyében.

Minő mély gyökeret vert a magyar nyelv használata még a különben román jellegű nagyváradi gör. kath. egyházmegye keretén belül is, mutatják a makói gör. kath. plébánián a lythurgia miatt felmerült zavarok. Makó városában a gör. kath. hívek száma mintegy 2000, kik már az egyházközség felállításának idejében, ami Mária Terézia királynő idejére esik, magyar ajkúak voltak. 1866-ban gör. kath. lelkész lépéseket tett az iránt, hogy a szertartásba behozza a magyar helyett az approbálásnak örvendő román nyelvet és éneket, a tanítók pedig megkezdették az iskolában a román nyelv tanítását. De sikertelen volt a vállalkozás. A nép a román nyelven kezdeti éneket magyar nyelven folytatta, gyermekeit a tanítók kezeiből kivette és tanításvégett a kántorhoz adta. A nagyváradi gör. kath. püspök a lelkészt és kántort hivataluktól felfüggesztette, azonban a helytartótanács a kántort visszahelyezte. Erre a püspök eltiltotta a magyar nyelven való misézést; mihelyt a nép elkezdte magyar énekeit, a lelkész elhagyta az oltárt; végre a templom bezáratott és a hívek lelkész nélkül maradtak. A nép ezután is állhatatosan kitarított. Tél idején eljártak a hívek a templomhoz s azt fedetlen fővel körülállva, végezték, amennyire lelkész nélkül képesek voltak, ájtatosságukat, míg nem az egyházi hatóság, a régi gyakorlat visszaállításától, a türehtelen állapotnak végett vetett.

Az előadottakban vázolt történelmi visszaillesztésből kitűnik, hogy a magyar nyelv bevitelének a lythurgiában az unio megerősödése tekintetében fontos tényező volt. Válaszfallal szolgált, mely megővta a görög szertartásukat a szerb egyházhoz való visszatéréstől és a magyar kath. egyházhoz utalta. Kérdés ezek után, hogy akkor, amidőn az Apostoli Szentszék a román lythurgiai nyelv szabad kifejlődését

---

225 Bóhm János: Kisérletek a 18. század végén és a 19. században a nemzeti nyelvnek oltárnyelvvé emelésére itthon és külföldön. In.: Religio. 1897. március 17. 175–178. 177.

hallgatólag tudomásul vette, indokoltnak mutatkozik-e, hogy magyar ajku gör. kath[olikusokat]. más elbánásban részesítse? Eltilthatók-e a magyar hivek oly évszázados gyakorlattól, melyet nem is kormány-támogatás, vagy valamely proselyta törekvés idézett fel, hanem a magára hagyott népnek vallási és nemzeti szükséglete teremtett meg, külső támogatás nélkül? Ha eltilthatók, miként fér össze e tilalom a románokkal szemben tanusított engedékenységgel, akik lythurgiai nyelvöket az erdélyi fejedelmek elhibázott térítési törekvéseinek köszönhetik, s az approbált szláv és görög lythurgikus nyelvet az unio után, önhatalmulag küszöbölték ki lythurgájukból?

Mіндеzen kérdésre megnyugtató feleletül csakis a magyar ajku gör. katolikusok igényeinek méltányos teljesítése szolgálhat. Felette aggályos azért a Congregatio S. Officii [1896.] évi [szeptember] hó [2-]án kelt határozata, mely a legcsekélyebb óhaj teljesítésének reményét is kereken elutasítva, a magyar könyvek megsemmisítését, a magyar nyelv helyett az ó szlávnak behozatalát rendeli el. Aggályosnak jellemzi a magyar kormány e határozatot, mert ismerve a magyar nép jellemét, tudja tapasztalásból, hogy az gyakorta szivósabban ragaszkodik megszokott szertartásaihoz, mint az általa kevésbé értett, finomabb hitelvi megkülönböztetésekhez. Nem várhat azért jó eredményt oly intézkedéstől, mely alkalmas a nép lobbanékony szenvedélyét felébreszteni, összeütközésbe hozni törvényes előjáróival, sőt sajnálatos kihágásokra is ragadni, melyek kihíván a törvény megtorló szigorát, számos családot dönthetnek anyagi és erkölcsi romlásba.

Felhivandónak tartja még a magyar kormány arra is az Apostoli Szentszék figyelmét, hogy éppen a gör. kath. magyarság szomszédságában aggasztó mértékben jelentkezik a földművelő nép körében a *socialismus*.²²⁶ A vallásának gyakorlatában erőszakosan megzavart és attól elidegenített alsó néposztály könnyű zsákmányává esik a socialismus *hirdetőinek*,²²⁷ akik a fennálló törvényes rend és a vallás ellen egyaránt izgatnak. Midőn a magyar kormány a veszedelemre kötelességszerűleg rámutat, ezzel elhárítja magától a felelősséget minden oly következményért, a mely concrét viszonyok ismeretén alapuló javaslatainak figyelmen kívül hagyásából támad.

Nem kételkedhetik a magyar kormány azon, hogy az Apostoli Szentszék bölcsesége az ilyféle complicatioknak lehetőségét is elkerüli és az ezidő szerint nem approbált magyar lythurgikus könyveknek más, jóváhagyandó szöveggel való helyettesítését olyképp eszközölni, hogy abból a hivek hitéletére semmi nemű zavar, avagy rázkodtatás ne keletkezzék.

Milyképp fogantositandó az átmenet a mostani gyakorlattól a legális térre, az egyházi szabványok és a magyar ajku hivek igényeinek harmonikus összeegyeztetésével? Oly kérdés, mely a kivitel módozatát és részleteit érintvén, az Apostoli Szentszék illetékességének körébe esik. Az érdekelt magyarországi püspökök azonban bizonyára nem fognak késni szolgálatukkal s a helyi viszonyok ismerete által támogatott buzgó közreműködésükkel a kérdés megoldását előmozdítani.

---

226 Feketével aláhúзва, mellette: *baptism. és nazarenismus?*

227 Eredetileg: *apostolainak*.

142. Dárday Sándor miniszterelnökség II. osztály osztályfőnökének átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában

Budapest, 1897. május 26.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

8232/1897

V.

Az átirat tartalmaz egy tanulmány[t], melyről véleményt nem nyilváníthatok; de nézetem szerint helyesebb lenne, ha a tanulmány az átiratnak csatolmányát képezné, mi által az átiratba foglalandó kormány álláspontja tömörebb és pozitívabb kifejezésre jutna ép úgy mint az Apostoli Szentszék jegyzékében annak álláspontja pozitíve van kifejezve, az alapul szolgált tanulmánynak tárgyalása nélkül.

A kormánynak álláspontja tehát szorítkozzék annak kifejezésére, hogy a magyar lythurgiát ép oly jogosnak tartja, mint a román nyelvű lythurgiát s csatoltassék annak igazolására a tervezett átiratban foglalt tanulmány, de ne foglalja átiratába a tanulmányt, mely csak meddő vitatkozásokra vezetne.

A socialismusra való hivatkozás Rómában a várt hatást nem keltené, mert az egyház tanai azzal megférnek s ezért inkább megfordítva onnan szoktak a socialismus terjedésével rémítgetni.

E helyett hatályosabb lenne a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895: 43. t. cikre utalni s kifejteni, hogy nálunk ennek alapján könnyen alakulhat oly felekezet, mely a magyar lythurgiának használatát különválásra használhatja fel s a kormány kijelenthetné, hogy a magyar lythurgiának ilykép leendő behozatala ellen törvényes akadályokat nem gördíthetne s ezért czélszerűbb lenne az oly különválásnak elejét venni.

Bpest V/26 898 [sic-1897]

Dárday

143. Jancsó Benedek véleménye a román nyelv liturgikus alkalmazásáról

Budapest, 1897. június 16.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

8232/1897

Vélemény.

Mindenben csatlakozom a II. ügyosztály fentebb előadott véleményéhez azon hozzáttétellel, hogy a felterjesztéshez csatolandó tanulmány kiegészítésére használtassanak fel az alább előadandók annak bővebb bizonyítására, hogy történelmileg teljesen téves a szentszék az a felfogása mintha az egyházi unio az erdélyi gör. kel. román egyházban a román nyelvet, mint teljes jogu lithurgikus nyelvet találta volna s hogy ily formán a román nyelv, mint lithurgikus nyelv a gör. kath. egyházban semmi egyéb, mint eredménye az uniotól talált statusquonak.

Mikor az erdélyi gör. kel. román egyház unio előtt való állapotáról vagy intézményeiről beszélünk, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a történelmi igazságot, hogy a gör. kel. román egyház a 17. század végén, mikor a tárgyalások

Rómával az unio végett kezdetöket vették hittételeiben és egyház kormányzati szervezetében teljesen kalvinizálva volt. Bizonyítékai ennek: 1) a kálvinista káté, melyet Rákóczi fejedelem adott ki s melyet a román vladikák kötelezőnek fogadtak el magokra s az összes erdélyi románokra vonatkozóan, mikor a vladikai széken a fejedelemtől megerősítést nyertek; 2) azon, teljesen kálvinista szellemű feltételek, melyeket az erdélyi fejedelmek a vladikák elé szabtak, s a melyeket azok magokra és hiveikre vonatkozóan kötelező erejűnek fogadtak el; 3) az 1675-ki zsinat határozatai, a mennyiben a hittételekre vonatkozóan teljesen a kálvinista egyház szellemét tükrözik vissza. (Lásd: Dr. Alesandru Grama: „Institutiunile calvinesci în biserica românească din Ardelu. 460. l.)²²⁸

Magok az erdélyi kálvinisták is ezen a véleményen voltak mindig. Igy 1702-ben az erdélyi kálvinisták azért panaszkodtak Secau kir. biztos előtt, hogy a katolikusok azt akarják, hogy az oláh papok velök egyesüljenek, holott régi idők óta a kálvinistákkal vannak egyesülve. (L. Cipariu: [„]Archivü pentru filologia și istori.” 656. l.) Vagyis, mint Bod Péter mondja (Smirnai Szent Polykarpus 102. l.) „A reformációtól fogva az oláhok ebben a hazában a vallás dolgában unialva voltak a reformatusokkal.”²²⁹ XVII. század végén, 1697-ben Veszprémi István úgy írja alá magát, mint „erdélyi református magyar és oláh püspök.”

Hivatkozás történik az Apostoli Szentszék jegyzékében arra is, hogy az 1675-ki gyulafehérvári zsinat kötelezővé tette a román nyelv liturgiái használatát az erdélyi gör. kel. román egyházban.

Ezzel szemben megjegyzendő, hogy a tirgovisti (ill. bukaresti) gör. kel. metropolita, ki alá, mint exarchai joggal bíró metropolita alá tartozott az erdélyi gör. kel. vladika, ezeket a zsinatokat (sabor mare) sohasem ismerte el törvényeseknek. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a tirgovisti (ill. bukaresti) metropolita sohasem szentelte fel az erdélyi zsinatoktól választott vladikákat, hanem előbb a Pravilla által megkövetelt szabályszerű választásnak vetette ála.

Igy történt 1682-ben Joasaf vladikával is, ki Theodosius tirgovisti metropolitához ment, hogy felszentelje. Ez a Pravilla értelmében egy három főpapból álló főpapi zsinatot hívott össze s miután ezek a Pravillától követelt hármast választást megejtették, közölköz Joasafot erősítette meg. (L. Cipariu: „Acte și Fragmente” 237. l.)²³⁰ Hasonló eset ismétlődött Vestimian Száva és Varlaam vladikákkal is. Ily másodszori canon szerű választás után szentelték fel Theofil és Athanasius püspököket is, kik alatt az unio kezdődött és be is fejeződött.

Az erdélyi román egyház synodusa, az ugy nevezett sabor mare, tényleg nem volt egyéb, mint az erdélyi kálvinisták synodus generalisa és így a gör. kel. egyház jog szempontjából törvénytelen és semmis intézmény. Az antiochiai zsinat 20. canonja, mely be van foglalva a Pravillá-ba is, azt mondja. „Nem szabad a püspöknek zsinatot tartani annak jelenléte nélkül, a kinek gondjaira van bízva a metropolia.[?]” (L. Card.

228 „Biserica românească din Ardelü precändü la capetulu veaculu alü 17-le s'au începutü tractärele de unire cu biserica Romë, era deplinü calvinü în credință și în organizațiune.” In.: Grama: Alesandru: *Institutiunile calvinesci în biserica românească din Ardelü, fazele lorü în trecutü și valörea în presente.* Blasiu, 1895. 460.

229 Tsernátoni Bod Péter: *Smirnai Szent Polykarpus, avagy sok keserves háboruságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek historiájok.* Nagy-Enyed, 1766. 142. Jancsó téves oldalszámot írt.

230 Tim[oftei]. Cipariu: *Acte și Fragmente latine Romanesci.* Blasiu, 1855.

Pitra: „Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta. Tom. I. pag. 463.) Zonara, a keleti egyház canonjainak leghiresebb magyarázója erre vonatkozóan azt mondja: „A canonok nem engedik meg, hogy a püspök egymagában, nem lévén jelen a metropolita, zsinatot tartson.” (L. Zishman „Die Synoden und die Episcopal-Aemter in der morgenländischen Kirche. Wien 1867. 216. l.) Az erdélyi zsinat azonban csak a vladikából és a papjaiból állot minden más főpap nélkül, sőt amikor vladika választás vagy letétel volt, még egy püspök sem volt jelen. Ilyenfajtajú synodust pedig a Pravilla nem ismer s így az 1675-ki zsinat, melyre a Szentszék hivatkozik, a gör. kel. egyházi jog szempontjából nem volt törvényes és ennél fogva hozott határozatait sem ismerte el soha törvényeseknek a tirgovisti metropolita, mely alá az erdélyi vladikaság tartozott.

A gör. kel. egyház-jog szempontjából tehát nem voltak törvényesek az erdélyi zsinatok határozatai, melyekkel a román nyelvet lithurgikus nyelvvé akarták tenni, de azonkívül a gyakorlatban soha sem voltak végrehajtva. Az unio előtti időkből tisztán román nyelvű lithurgiai könyveket nem ismerünk. Dositheus pátriárka Athanasius püspöknek adott utasításai 6. pontjában azt mondja: „Szentséged a szent evangeliumot a liturgiánál vagy szlovén vagy román nyelven olvashatja, úgy a mint az a boldog emlékezetű Konstantin Basarab havasalföldi vajda idejében kinyomatott.”

Az első lithurgikus és a gör. kel. román egyházban approbált könyvek, melyekben a román nyelv utat talál magának a lithurgikus használatban, ezek a Konstantin Bassarab-féle könyvek voltak. Hogy ezekben a román nyelv inkább csak a szertartási utasításokra és bevezetésekre szorítkozott, mintsem magára az isteni tisztelet anyagát alkotó szövegre, ki világlik, ha megtekintjük e könyvek egyikét, például az „Octoich”-ot vagyis más néven az „Omoglasnic”-ot. Ebben a versek szövege szlavan s az egész könyvben nincs egyéb románul írva mint a könyv címe, az ajánlás és a szertartási utasítások. Minden egyéb szlovén nyelven van írva. Ezzel szemben némi haladást mutat a „Pentecostariu”, a melyben már a szöveg egy csekély része is – például a sinaxarisok – románul van írva.

Téves az a felfogás is, mintha az 1675-ki gyulafehérvári zsinat magát a lithurgia nyelvét tette volna románná. „Az isten ígését, melyre nagyobb szüksége van a keresztényeknek és tudatlanoknak, mint sötét időben a világosságra, hirdessék a mi román nyelvünkön, a melyben születünk, hogy az összes keresztények megértsék”²³¹ mondja az idézett határozat, mit a második pontban a következőképen egészít ki: „A mely könyvek román nyelven vannak írva és kiadva, azt olvassák és tanítsák a keresztényeknek a templomban és más helyeken is, a hol kell és szükség van rá.” (L. Nicolau Popea: *Vechia metropolia ortodoxa romana*. 82 és 84. l.)²³²

Hogy ezek a román nyelven írott könyvek, melyeket templomokban és más helyeken kellett olvasni, a szentírás és egyes alkalmakra írott szent beszédfélék voltak, mint például az 1643-ban Varlaam jassy-i metropolita által Vasile Lupu költségén kiadott „Carte românescă de învățatură. Dumineci le peste an și la

231 „Cuventulu lui Dumnedien cu carele este mai de lipsa, crestiniloru si neinvetiatiloru, ca si cum este de lipsa lumin'a in vremea intunerecului, asie si cuventulu lui Dumnedien, ca sa se vestesca in limb'a noastra romanésca, carele ne amu nascutu, ca sa intieléga toti crestinii(…)” In.: Popea, Nicolau: *Vechi'a Metropolia ortodoxa romana a Transilvaniei, suprumerea si restaurarea ei*. Sabiniu, 1870. 84.

232 „Care carti sunt scrise si scoise pre limb'a romanésca sa se cetesca, si sa se invetie in biseric'a crestiniloru si intr'alte locuri unde vafi lipsa.” In.: Popea i.m. 82.

praznice împărătesci și la Svânții Mari” vagy a Popa Ioan din Vinț által 1683-ban Apafi fejedelem költségén kiadott „Sicriul de aur. Carte de propovedanie la morți, scósă din scripturile sânte.” azt a román irodalom történetéből tudjuk.

A kálvinista felfogás az isten ígéjének hirdetése alatt az evangelium olvasását és az azon alapuló szentírásmagyarázatot, illetőleg a prédikációt értette s ezt akarta az ilyesmit nem, vagy alig ismerő gör. kel. román egyházban meghonosítani s nem a román nyelvű lithurgiát. A tulajdonképpen való lithurgia nyelvére annál kevésbé gondolhatott, mert hiszen a kálvinizáló törekvések érdeke az volt, hogy a mise (lithurgia) egészen feledésbe menjen. A többször említett zsinat „slujba dumnedesca” név alatt megemlékezik ugyan a lithurgicus istenitiszteletről is az adott utasítások 2. tételében, de annak nyelvéről egy szó említést sem tesz, csak is azt hagyja meg, hogy városokban és nagyobb helyeken a pap minden nap tartsa meg, kisebb falusi templomokban legalább vasárnap, kedden és pénteken.

Ezekből világosan kitűnik, hogy az 1675-ki gyulafehérvári zsinat azon végzése, melyre az Apostoli Szentszék jegyzéke hivatkozik, valójában és tényleg nem a lithurgia nyelvére vonatkozik.

Az unio kezdetekor a román nyelv, mint azt a fennebbi adatok világossá teszik, az erdélyi gör. kel. románságnak nem volt sem törvényesen, sem az általános gyakorlat által elfogadott lithurgikus nyelve. Ilyen lithurgikus nyelvvé a románt egyedül az unio tette, még pedig azért, hogy ily módon biztosíthassa az uniot szemben a román nyelvet kezdet óta a maga térítési céljaira használó erdélyi kálvinista egyházzal. A gör. kath. román egyházban a román lithurgikus nyelv tehát nem a tényleges használaton alapuló engedmény volt az egyesülést elfogadó gör. kel. vallásu románságnak, hanem kedvezmény a román nyelvet pártoló kálvinizáló törekvések ellensúlyozására.

Ha azt vesszük alapul, hogy a román nyelv azért maradt meg lithurgikus nyelvnek az unioiban is, mert az unio már ott találta, – akkor ezt érvül a magyar lithurgikus nyelv mellett is felhozhatjuk, mert hiszen a XVII. században az erdélyi gör. kel. románság egy részénél, – mely éppen az ismertetett kálvinizáló törekvések következtében alapjában már el volt magyarosodva s mely később éppen az unio által lithurgikussá tett román nyelv segítségével románosodott vissza – a magyar nyelv még sokkal több joggal volt lithurgikus nyelvnek tekinthető, mint a románság el nem magyarosodott többségénél a román nyelv.

Nilles „Symbolae ad illustrandum” (I. köt. 220–223) közli Athanasius püspök azon 1700 október 26-ról kelt Kollonics érsekhez írott levelét, melyben panaszt emel Circa János és azon 10 hunyad-megyei oláh pap ellen, kik magokat kálvinistáknak vallják, noha az isteni tiszteletet a keleti szertartás szerint tartják és a keleti ünnepeket is megülik. Ezeknél a gör. kel. szertartást követő, elmagyarosodott kálvinizáló oláhoknál a lithurgiában is sokkal nagyobb szerepe volt a magyar nyelvnek, mint lehetett a románnak az el nem magyarosodott gör. kel. románság isteni tiszteletében. Hasonló tény konstatálható a fogarasi románok egy részénél is.

Igy tehát, ha jogot adhat a román nyelvnek az a csekély fokú tényleges használat, melynek az unio előtt a gör. kel. isteni tiszteletben örvendett, logikailag is per analogiam ez a jog a magyar nyelvtől sem volna elvitatható.

Budapest 1897 június 16-án

Jancsó

látta Jeszenszky

144. Romy Béla miniszterelnökségi I. osztály osztályvezetőjének átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában

Budapest, 1897. június 21.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

ad 8232/1897

A Vallás és Közokt. Miniszter urnak.

A gör. szert. katolikusok lythurgiája tárgyában az apostoli Szentszék jegyzékére adandó válaszirat tervezetét Nméltóságod f. évi május hó 7-én 1908 eln. sz. a. kelt nagybecsű átirata mellett, nézetem nyilvánítása végett, volt szíves nekem megküldeni.

Ennek folytán, megjegyezve, hogy az apostoli Szentszéknek jegyzéke az átirathoz csatolva nem volt, de annak szövege egyébként rendelkezésemre állott, a következőket van szerencsém Nméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlani:

Nézetem szerint czélszerűbb lenne, ha az átirat-tervezetben foglalt tanulmány akként alakíttatnék át, hogy az az átirat csatolmányát képezze, mi által az átiratba foglalandó kormányálláspont tömörebb és pozitívabb kifejezésre jutna, és úgy, mint az apostoli Szentszék jegyzékében annak álláspontja pozitíve van kifejezve, az alapul szolgált tanulmány tárgyalása nélkül.

A kormány álláspontjának tehát annak kifejtésére kellene szorítkozni, hogy a magyar lythurgiát ép oly jogosnak tartja, mint a román nyelvűt. Ennek igazolásával lenne csatolandó az átirat tervezetben foglalt tanulmány.

A socialismusra való hivatkozás Rómában a várt hatást aligha keltené; mert az egyház tanai azzal megfernek, s ezért inkább megfordítva, onnét szokás a socialismus terjedésével rémitgetni. Ez okból a tanulmány idevonatkozó részét kihagyhatónak vélném.

E helyett hatályosabbnak tartanám a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895: XLIII. t. cikkre utalni s kifejteni, hogy nálunk ennek alapján könnyen alakulhat oly felekezet, mely a magyar lythurgia használatának elérhetését külön válásra használhatja fel. Ennek kapcsában a kormány kijelenthetné azt is, hogy a magyar lythurgiának ilykép leendő behozatala ellen törvényes akadályokat nem gördíthetne, ezért czélszerűbb lenne az ily különválásnak elejét venni.

Végül van szerencsém Nméltóságodnak nagybecsű figyelmébe ajánlani a Dr Jancsó Benedek tanulmánya alapján hogy, (Irándó a Jancsó egész tanulmánya) fogadja²³³ stb.

Bpest, 1897 VI/21

Romy VI/21

K VII/10 1897

233 Utolsó bekezdésen sokat javítottak, eredeti szövegváltozat:

Végül a tanulmány kiegészítése czéljából van szerencsém Nméltóságodnak nagybecsű figyelmébe ajánlani a Dr Jancsó Benedek által adatott s idecsatolt [?- a szöveg áthúzása miatt nehezen kivehető] véleményt, mellyel az egyébként kiténő tanulmány czélszerűen lenne kiegészítendő s melyben ki van mutatva a Szentszék ama felfogásának történetileg teljesen téves volta, mintha az egyházj unió az erdélyi g. keel. egyházban a román nyelvet, mint teljes jogú lithurgikus nyelvet találta volna a hogy ily formán a román nyelv, mint lithurgikus nyelv a gör. kath. egyházban semmi egyéb, mint eredménye az uniótól talált statusquonak.

145. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a magyar nyelv liturgikus használatának eltiltása miatt a Szentszéknek adandó válasz tárgyában

Budapest, 1897. szeptember 8.

MNL OL K 27 1897: XXXIV/22

KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában* II. kötet, 1892–1900. Budapest 1956, 625–626.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadja, hogy a római congregáció S. Officiii a múlt [év] őszén azt a határozatot²³⁴ hozta, hogy a magyar ajku görög katolikusoknál használatban levő magyar lythurgikus könyvek megsemmisítendőek s helyükbe a szláv lythurgiai könyvek alkalmazandók.

E határozat folytán ez év február havában az előadó miniszter úr egy memorandumot²³⁵ terjesztett a bécsi nuntiushoz, melyben különösen arra hívta fel az apostoli Szék figyelmét, hogy a magyar lythurgikus nyelv a magyar ajku g. katolikusok nemzeti fejlődésének követelménye, e mellett figyelemmel arra, hogy a románok szintén nemzeti nyelvüket használják a lythurgiában, a viszonyosság elve alapján is jogos óhaja a magyar görög katolikusoknak.

E memorandumra a nuntiatura olasz nyelven szerkesztett jegyzék²³⁶ alakjában tagadólag válaszolt.

Indokul e jegyzék azon általános elveket hozza fel, melyek a katolikus egyházat visszatartják attól, hogy a nemzeti nyelv javára a lythurgiában engedményeket tegyen. A románok különleges helyzetét pedig azzal magyarázza, hogy a románok már az unio előtt használták nemzeti nyelvüket a lythurgiában; azért, az unio érdekében, a nyelv használatában meghagyandók voltak.

Az előadó miniszter úr szükségesnek tartja, hogy e jegyzékre a kormány nevében adassék válasz, melyben kifejtetnék, hogy

a.) azon istentiszteleti cselekmények, melyekben a nemzeti nyelv a Szentszék jegyzéke szerint érvényesülhet, a görög katolikusokat ki nem elégítik, mert azok a görög-katolikusok vallási életében számot alig tesznek. Fennmarad tehát a magyar görög katolikusok kérelme magára a főlythurgikus cselekményekre.

b.) Általános elvek alapján e kérdés el nem bírálható, mert az egyház a keleti szertartásoknál mindenhol többé-kevésbé dispensál azon elvek alól. Méltányosan igénylik azért a magyar görög katolikusok, hogy ne részesíttessenek mostohább elbánásban, mint az országban is található más ajku görög-katolikusok.

c.) Ez eljárással a nemzetiségi elv nem vitetik be az egyházba, mert az engedmény nem latinok, hanem a mindenkor más szempontok szerint kezelt görög-katolikusok számára vétetik igénybe. Egyébként az apostoli Szék még a latinoknál is tett kivételt, mikor a dalmátiai horvátoknak engedélyezte a szláv lythurgiát.

---

234 Lásd: 109. számú dokumentum.

235 Lásd: 128. számú dokumentum.

236 Lásd: 134. számú dokumentum.

d.) A románok analogiája pedig a magyar lythurgia mellett szól, mert téves az apostoli Szék jegyzékének azon állítása, hogy a románok már az unio előtt használták volna a tulajdonképeni lythurgiában a román nyelvet.

E lényeges differentialis pont behatóbb megvilágítására a jegyzékhez egy külön memorandum csatoltatnék, mely tárgyalja úgy a magyar, mint a román nyelv térfoglalását a görög szertartású lythurgiában.

E szerint a magyar ajkúak arra is igényt tarthatnának, hogy egész lythurgiájukban alkalmazást nyerjen anyanyelvük. Mindazonáltal e kérelem teljesítése ez idő szerint remélhető nem lévén, az elküldendő jegyzékben azon konkrét javaslat tétetnék, hogy:

– a lythurgia azon részében, mely a nép által végeztetik, hagyassék meg a magyar nyelv használata s e célból megfelelő, egyháziilag approbált szerkönyvek készíttessenek;

– más oldalról felhívatnék az apostoli Szék figyelme a románok azon visszaélésére, hogy nem elégedve meg az ó-román nyelv használhatásával, lythurgiájukban a bukaresti irodalmi nyelvhez alkalmazkodnak.

Az előadó minister úr megjegyzi, hogy Firczák Gyula munkácsi püspök is a most említett terjedelemben kérelmezte a magyar nyelv lythurgikus használatának engedélyezését.

Ezekután felolvastatván az elküldendő jegyzék egész terjedelemben a ministertanács azt helyesli s megbízta a vallás- és közoktatásügyi minister urat, hogy azt a kormány nevében a felség személye körüli minister úr útján a bécsi nuntiushoz juttassa.

146. Romanecz Aladár vezércikke a Kárpáti Lapokban a budapesti görögkatolikusokról

Ungvár, 1897. október 3.

Kárpáti Lapok, 1897/40. sz., 1.o.

Görögkatolikusaink és a főváros

Budapesten élő hitsorsosaink már régóta folytatják a kitartó harcot hitközségi életük rendezése, illetve egy megfelelő hitközség szervezése, templom és plébánia lak fölállítására és a lelkészeti javadalmazás ügyében.

Ez a küzdelem nemsokára a végéhez közeledik, mert amint a fő- és székesvárosi lapokból olvassuk, görögkatolikusainknak a fenti ügyben a fővároshoz intézett kérelmét maga Vaszary Kolos hercegprímás terjesztette a főváros elé, hogy az a kegyuri jogot terjessze ki rájuk is.

A főváros mielőtt határozott volna, megbízta a tisztí főügyészt, Toldy Józsefet, hogy megfelelő előtanulmányozás után tegyen javaslatot e tárgyban. A főügyész véleménye, mely már a jogügyi bizottságnál van, kedvező ottani hitsorsosainkra nézve s a fölött a jogügyi bizottság legközelebbi ülésén fog dönteni.

Mi kezdettől fogva élénk rokonszenvvel voltunk budapesti hitsorsosaink ügye iránt, sőt lapunk programjába is fölvtük, hogy amennyire az innen lehetséges

és amennyire csekély terünk engedi, teljes erőnkből támogatjuk görögkatolikus testvéreink törekvését.

Azért most az ügy kiváló fontosságánál fogva adjuk a „Budapesti Hirlap”-nak erre vonatkozó közleményét s azután megteesszük reá észrevételeinket. A kérdéses közlemény így hangzik:

A Budapesten élő görögszertartású katolikusok már a hatvanas években mozgalmat indítottak, hogy önálló egyházközséget alakítsanak. Az akkori eperjesi püspök, Gaganec József maga állott a mozgalom élén, de az eredményre nem vezetett, mert akkor még nem volt annyi görögkatolikus Budapesten, amennyi az önálló parókia létesítésére okvetlen szükséges.

1892-ben újra megnyitották a mozgalmat, s szervező-bizottságot küldöttek ki, a mely az összes előkészületeket megtette, s 1895. január 6-án a görögkatolikusok karácsony napján önálló egyházközséggé alakultak.

A legifjabb katolikus egyházközség első tennivalója az volt, hogy a fővároshoz fordult és kérte, hogy terjessze ki rájuk is patronátusi jogát. A kérelmet maga Vaszary Kolos hercegprimás terjesztette a főváros elé, mert a budapesti egyházközség az esztergomi érsek főhatósága alá tartozik. A hercegprimás azért állott a dolog élére, mert az ügy, a melyet fölkarolt, egyházi és hazafias szempontból egyformán szent és üdvös. A biboros átiratában biztosra veszi, hogy a főváros teljesíteni fogja a kérelmet, mert a főváros a nemzeti nagyságnak biztosítását és emelését mindenkor előmozdította.

A főváros mielőtt határozott volna, megbizta a tisztí főügyészt, hogy tanulmányozza a főváros patronátusi jogának eredetét és természetét és tegyen javaslatot, hogy a főváros kiterjesztheti-e ebbeli jogát a görögkatolikusokra is.

Toldy József főügyész fölkeresvén a patronátusi jogra vonatkozó okmányokat és megsárgult királyi leveleket, jogi szempontból nagy fontosságú előterjesztést tett a tanácsnak.

Első sorban konstatálja, hogy a főváros királyi adományul kapta a kegyuri jogot. Az első meglévő királyi levél IV. Bélának a tatárjárás után kiadott kiváltságlevele, a melyben a király megismétli azokat a jogokat és kiváltságokat, a melyeknek Pest városa a tatárjárás előtt tulajdonosa volt, de az okiratok a tatárpusztítás áldozatául este. I. Ferdinánd 1528-ban kiadott kiváltságlevelében szóról-szóra megismétli IV. Béla kir. levelét. Ebben a rendeletben megadatott Pest városának a jog, hogy plébánosát szabadon választhassa s a plébános a hatóság beleegyezése nélkül káplánt sem vehet maga mellé. A plébános szabad választási jogát elismeri I. Lipót is 1703. október 23-án kelt királyi levelében.

A magyar királyoknak ez a joga kétségkívül abban gyökerezik, hogy a király az ország területén lévő összes katolikus egyházak legfőbb patronusa. A vitás kérdés csak az lehet, hogy a királyoknak ez a joga a pápától nyert személyes jog-e, a melyet a pápa az egyház érdekében bármikor visszavonhat, vagy a legfőbb földesuraknak az egyházak alapításával szerzett reál-joga. Ez a kérdés, különösen fontos nálunk, a hol a kegyuri jogot a törvényhatóság gyakorolja, a melynek tagjai különböző vallásfelekezetekhez tartoznak.

Mert, ha a királyok jus patronus universale-ja az apostoli címmel kapott személyes jog, akkor a királyok a szabad királyi városokra sem ruházhattak át abból több jogot, mint a mennyit maguk kaptak, és akkor a városi képviselő testület

nem katolikus tagjai a kegyuri jogok gyakorlásában részt nem vehetnek. Ha pedig a város kegyuri joga reál-jog, a törvényhatóságnak minden tagja résztvehet a patronátusi jog gyakorlásában.

A többszázados gyakorlat azt bizonyítja, hogy a patronátusi jog szerzett reáljog, de ezt bizonyítja az is, hogy a király legfőbb kegyuri jogának gyakorlásáról országos törvény intézkedik. Már Verbőczy kimondja a hármaskönyvében, hogy a királyok a patronátusi jogot úgy szerezték és nem a római pápától kapták.

A patronátusi jog kiterjedésére vonatkozólag a királyi levelek nem nyilatkoznak, s így ebben csak az általános egyházi jog és gyakorlat lehet az irányadó. A főváros kegyuri jogának legfontosabb része, hogy plébánost választhat és a megválasztottakat installáció végett a hercegprimásnak bemutatja. De hogy ki hirdeti ki a megüresedett állásra a pályázatot, még mindig nincsen eldöntve. Rendesen az esztergomi érsek szokta kiírni, de tette már a tanács is. 1891-ben, a mikor Ráth Józsefet felső vizivárosi plébánossá választották, élénk konfliktus támadt a világi és egyházi hatóság között, de az eredmény ismeretlen. A plébánost 1848-ig a tanács, 1849-ben és az 1860. októberi diploma óta a közgyűlés választotta.

A plébánosválasztáson kívül joga van a fővárosnak felügyelni az egyházi vagyoni, a számadásokat megvizsgálhatja és az esetleges visszaéléseket orvosolhatja. Az egyházak belkormányzatára azonban semmiféle befolyást nem gyakorolhat. Természetes, hogy ezekért a jogokért köteleességei is vannak. A főváros gondoskodik az anyagiakról, az egyházi személyek fizetéséről és a templomok főtartásáról.

A görög katolikusok konkrét kérelmére vonatkozólag kifejti a memorandum, hogy a görög és római katolikus egyházak között dogmatikailag teljes unió jött létre. Az is kétségtelen, hogy a patronátusi intézmény célja nem a latin nyelv, hanem a katolikus hitélet gyámolítása. A görög katolikusok tehát ugyanazon jogi szempont alá esnek, mint a katolikusok.

De ennek figyelembevétele nélkül is a budapesti egyházközség minden eddigi tett lépésével legmélyebb hazafias érzésének adott kifejezést.

S bár meg van győződve a főügyész, hogy az egyházközséget a jövőben is ugyanaz a hazafias irány fogja vezérelni, a következő véleményének ad kifejezést:

A mennyiben azonban az egyházjog a kegyur részére bizonyos gyámi jogokat állapít meg, nem fogják az egyházközség belügyeibe való illetéktelen beavatkozásnak tekinteni, ha a főváros törvényhatósága a kérelemnek helyt adva, annak a reményének és várakozásának ad kifejezést, hogy a kegyuraság alá fogadott budapesti görög szertartású katolikus egyházközség tőle kitelhető módon arra fog törekedni, hogy annak a hazának a nyelve, a mely őt szívébe fogadta, templomban, szertartásában is egészen otthonát találja.

A jogügyi bizottság legutolsó ülésének napirendjére volt kitűzve a görög katolikusok kérelme, a bizottság azonban azt nem tárgyalta s legközelebbi ülésén fog határozni. A budapesti görög katolikusok nagy többsége ragaszkodik a magyar liturgiához és bizonyos tudomásunk van arról, hogy a budapesti görög katolikusok előkelő vezérfiai jártak a városházán és maguk kérték, hogy a főváros föltételként mondja ki a magyar liturgiát, s ezzel segítse elő a görög katolikus magyar liturgia hosszan húzódó ügyét.

A napokban a legifjabb katolikus egyház újabb kérelmet adott be a fővároshoz s a kegyuri köteleességek fejében a következőket kérte:

1. Az erzsébetvárosi plebániatemplomot adja oda a főváros a görög-katolikusoknak. 2. Az erzsébetvárosi plebániához a római katolikus plebániának kicsiny, tehát annak a számára új plebániát építsen a főváros s a mostani plebániához engedje át az ő plebánosoknak. 3. A templom s a plebánia főtartását. 4. Plebánosoknak ugyanolyan fizetést, mint minőt a római katolikus plebánosok kapnak. 5. A káplán tartásáért a plebánosnak évenként 300 forintot és a káplánnak évenként 500 forint fizetést.

Igy szóll az említett lapnak ottani egyházközségünk ügyére vonatkozó cikkelye.

Megvagyunk győződve, hogy hitsorsosaink kérelme székes fővárosunk előljárásiágánál nem fog siket fülekre találni, mert a ki elejétől kezdve ismeri görögkatolikusainknak e tárgyban folytatott s évtizedekre visszanyúló küzdelmét, a ki látta e mozgalom egyházi és hazafias jellegét és a ki tudja, hogy a székes főváros a lelki élet fölvirágoztatását, a nemzeti nagyság biztosítását és emelését mindenkor előmozdította: az csak méltányosnak fogja találni, ha a római katolikusokkal ugyanazon jogi szempont alá eső görög szertartású római katolikus testvéreink elnyerik végre mindazt, a mi vallási szükségleteik méltó kielégítése, az oly kívánatos önállóság és görögkatolikus érdekeink megóvása szempontjából annyira szükséges, vagyis egy rendszeresített hitközséget, annak minden követelményeivel egyetemben!

Azonban e vivmány elnyeréséhez a székesfőváros bizonyos föltételeket kíván hozzákötöni, melyek a magyar liturgiára vonatkoznak, mint az a főügyész fenntebb ismertetett véleményes jelentéséből is kitűnik s a melyet állítólag a budapesti görögkatolikusok előkelő vezérifiai is közbenjárásukkal támogatnak.

A magyar liturgiáról igen sokat irtak már, mignem bekövetkezett a pápa döntése, mely a teljesen indokolt és kikerülhetetlen újítást tagadólag visszautasított. Ezt tehát jelenleg ignorálni nem lehet, mint az a munkácsi püspöknek a debreceni előljárásiágához intézett leveléből kitűnik, melyet az ottani görögkatolikusaink telekadományozása alkalmával irt a városi hatósághoz.

De ha a görögkatolikusoknak a magyar liturgiai nyelv kérdésében való jogait visszamenőleg az unióig kutatjuk, arra a kétségbevonhatatlan tényre bukkanunk, hogy a római katolikusokkal való egyesülésünk alkalmával szertartásunkra és fegyelműnkre vonatkozólag szabad kezét nyertünk.

Igaz az is, hogy a római széknek joga volt akkor is mindjárt megvizsgálni, vajjon nincs-e szertartásunkban valami kivetni való. Ám ha azt elmulasztotta megtenni, akkor ma legfőllebb a fordítás ellen tehet elvi kifogásokat.

Itt tehát e kérdés elintézésénél az a fő, hogy jó fordítókat találjunk, a kik a sacra rituum kongregatio fölügyelete és felülvizsgálata mellett tegyék át liturgiánkat a hazai magyar nyelvre s akkor Róma, melynek a magyar nyelv kanonizálására joga van, de a mely joggal a pápák minden nemzettel szemben engedékenyen éltek, bizonyára nekünk is meg fogja engedni ezen a néppel teljesen összeforrt a magyar nemzeti eszmének előmozdítására rendkívül fontos újítást, azt a horvátoknál a glagolitus mise behozatalával, a románoknál az élő román nyelv meghagyásával, a rutének unialásakor az ó-szláv idioma elismerésével a templomban, mindenkor tanusította.

Ugy véljük tehát, hogy bár az ügy jelenleg kedvezőtlen stádiumban van, a mire a Budapesten engedély nélkül tartott magyar istenisztelet is behatással lehetett; de miután a magyar nyelv kanonizálása kérdésében újból és újból törekvés mutatkozik, azt a magyarországi görögkatolikus egyházmegyék területén kompakt tömegben élő mintegy 180 ezer görögkatolikus hívő igényei is támogatják; a budapesti görög katolikusok bátran megigényelhetik a főváros említett feltételeinek teljesítését.

Hiszen a magyar istenisztelet úgy a magyarországi görögkatolikus híveknek, mint magánál a papságnál több mint félszázad óta dívik, ennek a használatának a megtűrése rendkívül előmozdította a népben a hitéletet, példássá tette köztük a vallás iránt való szeretetet annyira, hogy többé az egyházi ó-szláv nyelvet visszaállítani és annak éppen a székes fővárosban teret adni nem lenne célszerű.

Azért a magyar nyelvű isteni tisztelet behozatalára törekedni minden igaz honfinak hazafias kötelessége, a haza szívében élő hitsorsosainknak pedig legelső feladatai közé tartozik.

147. A hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság egyik tagjának cikke a Kárpáti Lapokban a hajdúdorogi külhelynökség betöltéséről

Ungvár, 1897. október 10.

Kárpáti Lapok, 1897/41. sz., 2–3. o.

A h.-dorogi külhelynökség*

A h.-doroghi püspöki külhelynöki javadalom betöltésére vonatkozólag Dorogról a következő értesítést vettük:

Szemben azokkal a hírlapi cikkelyekkel, melyek úgy az országos, valamint a vidék tekintélyesebb napi lapjaiban napvilágot láttak, a h.-dorogi püspöki külhelynökség tárgyában: – mint az 1868. óta fennálló, működő, és végrehajtóbizottság egyik szerény tagjának, engedjék meg, az audiatur et altera pars elvénél fogvást a hozzászólás.

Annélkül, hogy a megjelent hírlapi cikkelyekre szám szerint hivatkoznám, Dorog állás pontját a vikáriátusi intézménnyel szemben lehetőleg, a szűk tér tekintetbe vételével, a legrövidebbre szorítva a következőkben kívánom körvonalozni.

H.-Dorog mint az összes magyarajku keleti ritusu katolikus hitet követők gócpontja és megbizottja, a vikáriátusi intézményt a püspökségre való átmenetnek vette és tartotta a multban és tartja és veszi ma is.

Ebből kifolyólag ezen: – nesze semmi fogd meg jól, – fogalom keretébe illő intézményt a: vakulj magyar ne láss tót, – közmondásával egyenrangú és értékűnek találta már 1873-ban, de kénytelen kellett lenni mondván: jobb ma egy veréb mint holnap egy tuzok, belenyugodott, várván a fejleményeket.

Hogy álláspontja helyes volt, a következmények nemsokára igazolták.

Az a magyar vikáriátus, melynek a dorogi alapítványokkal együtt, eltekintve a volt vikáriusi személy kanonoki fizetésétől, ötezer frtra menő jövedelme volt – nemhogy a magyar liturgia terjedését mozdította volna elő, de még a Szabó György szabolcsi főesperes idejében kivivott eredményeket is korlátok közzé

szorította, s annak a kilenczes tagu bizottság fordításai közrebocsátásán kívül, egyéb haszna nem volt. Ezen meggyőződést táplálja ama bizottság, mely a lencséért az örökséget feladni hajlandó nem volt s a vikariatussal, a püspökség helyett megelegedve nincs.

Mondja bár ki és írjon bár mit, miként az valamelyik évfolyam Szt. Kereszt naptárában is látható és olvasható, – a vikáriusi tisztség (és nem méltóság) betöltője a magyar liturgia terjedésére vonatkozólag, leszámítva a neki busás jövedelmet hozó kiadványokat, – semmit sem tett, – de alig is tehet valamit.

A munkácsi püspök például: a pápai decretumban ruthén nyelvünek neveztetik, (Epp. Ruthenorum), vagyis a ruthen nyelvűek püspökének, s kötelessége oda hatni, hogy e nyelv az oltáron ápoltsék. Most, hogy kívánható tőle, hogy kötelessége ellenére egy nem szentesített, de még csak szembehunyással sem jóváhagyott nyelv terjedését előmozdítsa? Ha pedig ezt ő nem teheti a katolikus köteleknél fogvást, hogy kívánható, hogy helynöke, megbizottja, vulgo vikáriussa ezt tegye, midőn annyi jogot is addig adhat neki, a mennyit és milyeneket ő maga, a püspök bír!?

Tudja ezt Dorog, illetve annak választottja az a bizottság, mely a püspökség fölállítatásának szorgalmazását tűzte ki célul, – nagyon jól. Es fájdalomosan vette az illetékes hatóságok ama rendelkezését, hogy éppen Dorogon, a már évtizedek óta magyar nyelvű istenházába az ó-szláv nyelv épsége fenntartását rendelték el akkor, mikor Dorog a netovábbig menő anyagi áldozatokat hozta meg a magyar ritusért s akkor, midőn ennek biztosítására a magyar vikarius székelt falai között.

Nem lát biztosítást Dorog bizottsága a magyar nyelv terjesztése és fenntartására ennél fogvást a vikáriusi intézményben, s azt betöltve látni nem kívánja. Neki magyar ajku püspökség, káptalan, tanító- és papnevelőintézet kell, ő közvetlenül a naptól kívánja a sugarakat, nem a tükkörtől. Fél százada mult, hogy az erre vonatkozó ígéretéseknek teljesedését várja. Közelébb azt reméltük, hogy a kormány a milleniumra teszi fel a koronát ezen magyar keresztény ő s vallásra, de ugy látszik, valami akadály jött közbe, hogy a magyar ó-hitnek megadják a rég megillető nemzeti jelleget, pedig ideje volna már egyszer elérkezettnek látni az időt arra, hogy ad normam: szerb, oláh stb. a magyar nemzeti egyházat is keresztvízre tartásák. – Dorog vár, várni fog, mert meggyőződése: hogy ez megtörténik. Addig pedig a vikariatusi városi- és állami jövedelmet, a leendő püspöki lak, istenháza stb. épségbentartása és diszesebb megfelelőbbé való emelésére fordítva kívánja látni.

Egy cikkely, tán éppen e becses lapok hasábjain pium desideriumnak nevezi a püspökség felállítását pénzügyi okokból.

Ha így okoskodunk, ez örökké így maradhat. De Dorog, a legutóbbi felterjesztéseiben rámutatott az alapra, melytől minden megrázkódtatás, minden különös megszorítások nélkül nemcsak a püspök történelmi jelentőségű állásához mért javadalma, hanem a káptalan, szeminárium, szóval minden járuléka bőséggel kitelhetik. És Wekerle, akkori pénzügyminiszter olyas valamit mondott, hogy Dorog küldöttsége a legnagyobb megnyugvással vonult vissza várakozó állásába.

Sőt Danilovics, volt vikarius, már egy izben, magyar püspök jelölt is volt. De az akkori hercegprimás, éppen személyi okokból megtagadta beleegyezését. Rákövetkezőleg kormányválság ütött ki s az ügy ad acta került.

Pár évvel ezelőtt, midőn a nuncius és a kormány között némi félreértések merültek fel, melyek az osztrák részen kormányválságra is adtak okot, – a nuncius azzal közeledett a magyar kormány felé, hogy a keleti ritusu kath. magyar püspökséget szóba hozta.

A kormánynak egyik volt vezére akként kívánta e kérdés megoldását, hogy az eperjesi, n.-várad, munkácsi stb. püspökök, a ruthenorum, valachorum címek mellé a hungarorumot is viseljék. Ekkor természetesen a különleges magyar püspökség felállítása is szükségfelettivé vállott volna. De Dorog nézete ezzel szemben is az volt, hogy ezen őskeresztény vallás, melynek kapuján át őseink a nyugati civilizáció országába léptek, hálánk elismerésül még akkor is megérdemelne egy külön magyar nemzeti keretet egy püspöki koronával.

-s.

* Adjuk e sorokat, mint az ottani körök óhajtását, bár lapunknak objektivebb álláspontjával nem mindenben egyeznek azok. Mi szintén óhajtjuk e kérdés megoldását, de előbb a liturgiát kellene előkészíteni, ami ezidőszerint nehéz helyzetben van. Ily értelemben nyilatkozott a kormányelnök is a nemrég hozzáintézett interpellációra ezeket mondván: »első sorban a liturgia kérdése lévén megoldandó, a kérdéssel a kormány foglalkozik és keresi is módját, az összes illetékes tényezők hozzájárulásának kinyerése után, ezen magyar liturgia kérdését végeldöntés elé hozni, és akkor lehet és lesz szó a püspökség felállításának kérdéséről.« H.-Dorog törekvése dicséretre méltó, de ily fontos kérdés megoldására idő és kellő előkészület kell. Szerk.

148. A Kárpáti Lapok helyzetjelentése a magyar liturgia ügyéről

Ungvár, 1897. november 21.

Kárpáti Lapok, 1897/47. sz. 4. o.

A magyar liturgiáért

Mint a »Magyar Hírlap« nov. hó 19-ről kelezve közli, a pápa pár hónap előtt megtiltotta, hogy a magyarországi görög-katolikus templomokban magyarul misézzenek. Firczák Gyula és Vályi János püspökök ezt a tilalmat megéjük papjainak tudomására hozták, de a pápához részletes megokolással azt a kérést intézték, hogy a görög-katolikus templomokban érvényesülhessen a magyar liturgia. A napokban érkezett meg Rómából a magyar liturgiára nézve kedvezőtlen válasz. A pápa nemcsak hogy nem akarja a magyar liturgiát megengedni, hanem rosszalását fejezte ki a felett, hogy Firczák és Vályi püspökök a magyar nyelv kanonizálására irányuló törekvésükkel az egyház egységét veszélyeztetik. A magyarországi görög-katolikusok most száztagu küldöttséget menesztnek a királyhoz, s arra kéri, hogy a magyar liturgia érdekében tésesse meg Rómában a kellő lépéseket. Az O.É. a következőket írja: Schlauch Lőrincz biboros, nagyvárad püspökről szóló arra a hirre nézve, mintha ő volna Róma legutóbbi rendeletének, mely szerint a magyar mise, sőt minden magyar nyelvű egyházi szertartás a magyarajku görög-katolikusok részére tiltott: az okozója, legmegbízhatóbb helyről azt az értesítést nyertük, hogy a hajdudoroghi liturgikus ügyben Schlauch Lőrincz bibornokot a római szentszék nem kérdezte, így oda jelentést nem tehetett valamint nem is tett.

149. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában

Budapest, 1897. december 13.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

20236/1897. 5125. eln szám. Sajtókészhez

Nagyméltóságú Báró, Minister-Elnök Ur!

Van szerencsém Nagyméltóságodnak nagybecsü tudomására hozni, miként azt a mult ministertanácsban is felemlítettem, hogy a magyar lithurgia ügyében készült memorandumot Br. Jósika Sámuel Felség Személye körüli minister urnak még f. évi november hó 10-én, 3861 eln. sz. a. kelt átiratommal volt szerencsém elküldeni németül és abban a francia fordításban a melyet Nagyéltóságod volt szives eszközölnetni.

Br. Josika Sámuel minister ur most f. hó 6-án, a fordításokat azzal küldi vissza hozzám, hogy a francia fordítás hibás s azt igazitassam ki.

Mint Nagyméltóságod emlékezni méltóztatik a ministertanács azt határozta, hogy a memorandumot Br. Josika közvetlenül a nuntiusnak adja át.

En azonban most czélszerűbbnek találnám, hogy a memorandumot a külügyminister ur adná át a nuntiusnak és a német fordítást is esetleg ő mutatná be Ő Felségének.

Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék erre vonatkozólag nagybecsü nézetét velem közölni, hogy annak alapján a kiigazitott és ujonnan leirt a külügyminister urhoz legyen elküldhető.

Egyben méltóztassék velem közölni abbeli nézetét is, hogy mivel a jegyzékben a kormány álláspontjáról és a ministertanács megállapodásáról van szó, nem kívánja-e Nagyméltóságod a külügyministerhez intézendő áiratot aláírni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1897. december hó 13-án.

Wlassics

150. Romy Béla miniszterelnökségi I. osztály osztályvezetőjének átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszéknek adandó válaszjegyzék tárgyában

Budapest, 1897. december 15.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

20236/1897

Vall. és Közokt. minister urnak

Hivatkozással f. évi december hó 13-án 5125 eln. sz. a. kelt átiratára²³⁷ van szerencsem Nméltóságodat tisztelettel értesíteni, mikép nincs észrevételem az ellen – tekintettel Josika báró hosszabb távollétére²³⁸ – hogy a magyar lithurgia

237 Lásd: 149. számú dokumentum.

238 Eredetileg: *azt hiszem: ehhez a ministertanács is hozzá fog járulni.*

ügyében készült memorandum – eltérőleg a f. évi szeptember 8-ki ministertanácsi megállapodástól – a nuntiusnak ne a felség személye körüli, hanem a közös külügyminister ur utján adassék át, – még pedig a ministertanácsi határozatra való hivatkozás mellett egy közvetlenül Nmod által aláírandó átirattal.

Fogadja stb.

Bpest, 97 XII/15

Romy XII/15

K XII/16 1897

151. Az Országos Hírlap tudósítása a hajdúböszörményi templom szenteléséről és a magyar liturgia ügyéről

Budapest, 1898. május 11.

Országos Hírlap, 1898/130. szám, 1–2. oldal

A görbe torony

A böszörményi görög-katolikusok templomot emeltek az Urnak, de a templomnak egy kis baja esett. Meggömbült a tornya. A hatóság ennél fogva sokáig ellenezte a templom fölszentelését. Majdnem három esztendeig. A pallérok ezalatt két irányban is munkálkodtak, a tornyon és a hatóságnál. S ha a tornyot nem is tudták kiegyenesíteni, de a hatóságot meg tudták hajlítani, így aztán, ahogy ma az újságokban olvasható, a munkácsi püspök vasárnap végre fölszentelhetette a templomot, a görbe tornyával egyetemben.

A fölszentelés ünnepe során a püspök nyilatkozott a magyar liturgia kérdéséről is. Talán mert ez most a görög-katolikusok legbelsőbb óhajta; vagy talán mert ez is amolyan görbe torony a magyarországi görög-katolikus egyházon. Körülbelül száz esztendő óta vajódik ugyanis és bár Róma hajthatatlanul áll az ortodox liturgia fenntartása mellett, mindenki tudja Magyarországon, hogy akárhány községben ma is magyarul miséznek már a görög-katolikusok. Pedig amikor ez publikus lett, Róma nagyon erélyesen tiltakozott. Ám a görög-katolikus hívek nem tudták egyszerűen sutra dobni az ő régi óhajtaikat és titokban gyakorolták a magyar liturgiát – noha Róma szerint ez a görbe torony veszélyezteti az egyházat. Sőt hova-tovább azzal is fenyegetőztek a magyarországi görög-katolikusok, hogy elszakadnak az anyaszentegyháztól, ha a magyar liturgiát tőlük megtagadják.

Erre mondotta aztán vasárnap a munkácsi püspök, hogy a pápa nem zárkózik el a jogos kívánalmak elöl, de bizonyos előkészületekre van szükség. Mert (mondotta tovább a püspök ő nagyméltósága) a fa sem hozza meg mindjárt a gyümölcsöket, hanem előtt rügyszedik, lombokat hajt és virágba borul. S a püspök urnak igaza van, kivált a fára nézve. De tovább aztán nem. Mert a magyar liturgia fája már legalább is száz esztendő és ennyi idő alatt köztudomás szerint még az aloe is kivirágzik. Az előkészületekre, gondolják a magyarországi görög-katolikusok, már körülbelül elég volt az idő és most már a gyümölcs korszaka is elérkezhetnék. Gyümölcsnek pedig kissé satnya volna az, amit a kiszivárgott hírek szerint Róma csakugyan hajlandó volna megengedni. A magyar egyházi éneket.

Ennyivel a magyarországi hívek nem akarják beérni és a munkácsi püspöknek a fáról vett hasonlata aligha fogja őket megnyugtanni.

A helyzet már ma is kényes. Róma mereven ragaszkodik az ó-szláv liturgia fentartásához, viszont a magyarországi görög-katolikus egyháznak épen a leggazdagabb községei épen a tilalom dacára is magyarul miséznek. S az egyházi hatóság kénytelen a két faktummal számolni s a kenyértörést mégis elkerülni. Nem könnyebb a magyar kormány helyzete sem. Mert egyfelől tartóztatja az erélyesebb fellépéstől a római-katolikus egyház érthető aggodalma, másrészt viszont nem érezheti kellemes tisztnek, hogy egy magyarosodni kívánó egyház óhajlásának útját szegje. S épen ez a nehézség késlelteti a megoldást, amelyet pedig már a békesség szempontjából sem szabad sokáig elodáztatni. A parlamentben is felhangzott már a sürgetés szava s ha igaz volna, hogy Róma inkább el tudná nézni a magyarországi százezer görög-katolikus elszakadását, mint a magyar liturgia behozatalát, a magyar kormány meg éppén könnyen nyugodhatnék bele. Mert Róma eltaszithat magától százezer embert, aki magyar misét akar hallgatni, de a magyar kormány nem teheti. Neki nem szabad százezer magyar óhajlásával olyan könnyen elbánni.

Szivesen elhisszük tehát a munkácsi püspöknek, hogy az erőszaknál és a kiabálásnál többet és a lassu, de céltudatos együttműködés – kivált, ha komolyan biztosít róla, hogy így rövidesen sikert lehet aratni. Nem szabad ugyanis a magyarországi görög-katolikusokról föltenni, hogy akik száz esztendeig győzték béketűréssel, most ezt a kis időt se akarnák kivárni. De akkor mutatkozzék is valami nyoma annak a lassu és céltudatos munkának, mely a munkácsi püspök biztosítása szerint rövidesen elvisz a sikerhez. Mert szívükben a szakadásra is eltökélve, nagyon sokáig még sem lehet a görög-katolikusokat szavakkal tartani. Eszükbe találna jutni a böszörményi görbe torony. Ez is szálka volt a hatóság szemében s bár a templom készen volt, a hívek nem jártak bele imádkozni. Hadd jöjjön előbb rendbe a torony dolga, ha lehet. Egyszer aztán mégis csak bementek a templomba, pedig a torony még akkor is görbe volt.

S a magyar liturgiára is rátérhetnek, habár Róma azt hinné, hogy ez amolyan görbe torony az egyházon. Mert elég sokáig vártak s lett volna idő, hogy rendezzék, akikre tartozik...

152. Az Országos Hírlap cikke a magyar liturgia ügyéről

Budapest, 1898. május 19.

Országos Hírlap, 1898/138. szám, 2. o.

A magyar liturgia

A hajdúvármegyei magyar unitusok – mint debreczeni levelezőnk írja – Firczák Gyula munkácsi görög-katolikus püspök mult heti útja óta erősen biznak abban, hogy a magyar liturgiába végre bele fog egyezni a pápa. A püspök ugyanis Hajdu-Böszörményben, miután elvégezte a templomszentelés szertartását, és törvényes ó-szláv nyelven misét mondott volt, beszélgetés közben kijelentette a tisztelgő hajdu-dorogiaknak, hogy a pápa hajlandó a magyar görög-katolikusok kérelmét teljesíteni, de a hívek ezt csak „céltudatos és türelmes együttműködés

utján” érhetik el. Levelezőnk ebben az ügyben információt kért Wolafka Nándor címzetes püspöktől is, a debreczeni kanonok-plebánostól, akiről tudják, hogy a magyar liturgia dolgában régóta levelezést folytat Firczák püspökkel. Wolafka így nyilatkozott:

„Én mindvégig figyelemmel kísértem a görög-katolikusok hazafias mozgalmár, s annyira érdekelt az ügy, hogy e tárgyban Firczák püspök régi jóbarátommal csakugyan leveleztem. A munkácsi püspök legutóbbi levelében azt írta: A pápa nem ellenezte és most sem ellenzi a magyar liturgiát. Egyet azonban megkíván és ez nagyon természetes is; a pápa ő szentsége tudniillik azt óhajtja, hogy a régi ó-szláv misekönyvek szövegét, amit most is használnak, fordítsák le magyar nyelvre, az eredeti fordítást küldjék be hozzá, ő azt átnézi s ha megegyezik az ó-szláv szöveggel, azonnal beleegyezik, hogy a magyar görög-katolikusoknak magyar liturgiájuk legyen. Firczák püspök tehát nyilatkozatával bizonyosan nem akart mást mondani, mint amit a pápa kívánt.”

Wolafkának ez a nyilatkozata kétségekívül biztatóan hangzik, de bizonyosan a hajdudorogiak is jobban szeretnék, ha Firczák püspök mondta volna el ugyanezeket.

153. Firczák Gyula püspök helyreigazítása a hajdúböszörményi nyilatkozatáról az Országos Hírlapban

Budapest, 1898. május 20.

Országos Hírlap, 1898/139. szám, 4. o.

A magyar liturgia

Mai számunkban közöltük Wolafka Nándor debreczeni püspök-plebánosnak a magyar görög-katolikusok ügyében tett nyilatkozatát. Wolafka azt mondta tudósítónknak, hogy Firczák püspök egyik levelében azt írta, hogy a pápa nem ellenzi a magyar liturgiát. Erre vonatkozólag Firczák püspök ma Ungvárról a következőket táviratozta:

Ungvár, május 19.

Böszörményben a kerületi papságnak adott válaszon kívül ez ügyben senkinek sem nyilatkoztam.

Firczák püspök.

154. Az Országos Hírlap cikke a magyar liturgia ügyéről

Budapest, 1898. május 24.

Országos Hírlap, 1898/143. szám, 2–3. o.

A magyar lithurgia ügye

(Eredeti tudósítás)

A magyar lithurgiáról, mely a legközelebbi napokban újra nagyon aktuális lesz, már nem egy értesület volt a sajtóban, de az egész kérdés képe még nem domborított ki teljesen és világosan.

Több, mint száz éve annak, hogy buzgó orosz hitű, de magyar érzésű papok megcsinálták s használni kezdték a magyar lithurgiát. Lassan, nagyon lassan

terjedett, a hajduság közül kiindulva, de mégis inkább előbbre ment, mintsem tért vesztett volna. Buzgó hazafiak mindig akadtak, akik ezt a tüzet szitották a nemzeti oltáron.

1868-ban minden magyar dolog komoly föllendülésével már annyira erősödött a magyar érzés, hogy a magyar lithurgia hívei, akik el vannak szórva különböző egyházmegyében (de a zöm természetesen Hajdu-megyében és Szathmárban van a munkácsi püspökség alatt), külön magyar püspökséget kívántak maguknak, amely alá tartozzanak az összes magyar lithurgiások, kikből még a Székelyföldön is van egy pár falu.

Eötvös kitért a kívánságuk előtt. De el nem oltotta aspirációikat s különösen Hajdu-Dorog jó magyarjai csak váltik nem tették le a lobogót s viszik még ma is. Sőt nem kételkedünk abban sem, hogy ha megállnak mellette, diadalra segítik.

Most Bánffy, illetve Wlassics alatt még vehemensebben lépett ki a soha el nem alvó vágy s újra a magyar püspökséget kívánták. Báró Bánffy azonban nem pártolta ezt. És helyes is. Bánffy indoka az, hogy minek kiszakítani külön egy megyébe a magyar lithurgiáju híveket és aztán hagyni a többieket. Mikor ezek missiót teljesítenek a nem magyar lithurgiáju hívek közt mint a jó kovács. Az eszes államférfi számot vetett azzal a körülménnyel, hogy folyton szaporodnak a magyarokhoz szakadók. Ha fogynának, bizonynyal kívánságuk mellé áll Bánffy. Mi legalább így kommentáljuk Bánffy álláspontját – aki azonban egyébként híve és támogatója a magyar lithurgiának.

Firczák Gyula a munkácsi püspök derék ember, jó magyar ember, de végre is nem forradalmárnak született. Respektálója nem csak a római pápának, hanem mindenféle hatalmaknak. Ő e kérdésben nagyon is circumspectus volt. Az ő határozottabb föllépése a lithurgia kérdésben sokkal előbbre vitte volna Rómában az ügyet – ahol nemcsak a magyar püspökségről nem akarnak hallani semmit, hanem a magyar lithurgia ellen is, meg pedig már százados gyakorlaton alapszik, rossz szél fúj.

A görög-katolikusok abban, hogy a Vatikánban az ó-szláv lithurgiához még mindig szívós ragaszkodás mutatkozik, Schlauch Lőrincz bibornok és Steiner Fülöp püspök befolyását okolják.

Schlauch Lőrincz állítólag azért ellenzi a magyar lithurgiát, mert ha a görög-katolikusoknál a magyar nyelv hozatik be oltári nyelvéül, félni lehet, hogy erre a római katolikusok táborában is vérszemet kapnak a legmagyarabb helyeken a latin oltári nyelv elhagyására.

Steiner püspök ellenben egyszerűen azért ellenzi, mert Steiner püspök elvből ellene minden dolgot, ami a magyarság erősödésére szolgál.

A lithurgia-kérdésben a két egyházfő zavarta Rómában a vizet.

Csudálkozni kell különösen Schlauchon, aki nemcsak egyszerű bibornok, hanem egyike a legkiválóbb szellemeknek Magyarországon (Steinernél ez csak természetes); e két egyházfőn kívül erősen komplikálta a kérdést a hajdu-dorogi és a budapesti bizottság közötti konfliktus. A hajdu-dorogiak ugyanis nem akarnak tágitani a külön magyar püspökségtől, a budapestiek ellenben megeleghsenek a magyar lithurgiával és a naptár-egyesítéssel.

Eleinte nagyok voltak az ellentétek, de a legutóbbi időkben sikerült egy kompromisszum, mely összehozta a két bizottságot, úgy, hogy a püspökség

kérdése egyelőre nem bolygattatik. A két bizottság egy országos bizottsággá alakult és a legközelebbi napokban Budapesten fog összegyülni. úgy értesültünk, hogy Szabó Jenő főrendházi tag egy igen becses és érdekes elaboratumot fog a bizottság elé terjeszteni.

Minden jó magyar ember érdeklődéssel tekint a lelkes kis csoportra és munkájára, mely immár talán az utolsó küzdelme a magyaroknak az utolsó szigeten, saját hazájukban, saját nyelvük használatáért.

155. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a magyar nyelv liturgikus használatának eltiltása tárgyában

Budapest, 1898. május 26.

MNL OL K 27 1898: XXIII/25.

Mivel a szentszéki nagykövet jelentése szerint a bíboros-államtitkár kész a magyar liturgia ügyét ismét egy bíborosi bizottság elé terjeszteni, illetve a görögkatolikus püspököknek szóló legutóbbi szentszéki utasítás nem reagál a magyar kormány – az egész kérdést új megvilágításba helyező – memorandumára, Wlassics miniszter javaslata a következő: a közös külügyminiszter próbálja meg elérni, hogy a végső döntés előtt a bíborosi bizottság vegye figyelembe annak a bizottságnak a jelentését, amit a hercegprímás elnöklete alatt és a görögkatolikus püspökök részvételével kell felállítani. A jelentésbe beépülnének a magyar kormány érvei is.

Der Herr Minister für Cultus und Unterricht trägt vor, daß das Ministerrath in seiner am 8-ten September 1897.²³⁹ abgehaltener Sitzung beschlossen hat, daß derselbe betreffend die ungarische Lithurgie der Griechisch Katholischen mit einem neuen Memorandum dem Wiener apostolischen Nuntius seiner in dieser Angelegenheit erteilte abweisliche Note beantwortet wird.

Das soeben erwähnte Memorandum wurde am 9. Januar l. Js. Z. 5259/97 dem Herrn gemeinsamen Minister des Aeußern mit dem Beifügen übersendet, daß er ein Exemplar desselben Seiner kaisl. und ap. königl. Majestät unterbreite, das andere Exemplar aber an den Wiener Nuntius gelangen lasse, im Wege unserer Botschaft am Vatican aber dahin wirken möge, daß der Apostolische Stuhl die Frage im Sinne des Vortrages der ung. Regierung der Lösung zuführe.

Gleichzeitig wurde dem Herrn gemeinsamen Minister des Aeußern bedeutet, daß obzwar nach der Ueberzeugung der Regierung die Griechisch-Katholischen ungarischer Zunge mit eben demselben Rechte die Einführung der ungarischen Sprache in die ganze Lythurgie verlangen können, mit welchem Rechte z. B. die Rumänen ihre Volkssprache auf dem ganzen Gebiete der Lythurgie benützen, so würde die ung. Regierung, die Bedenken des Apostholischen Stuhles würdigend, dennoch damit sich zufrieden geben, wenn die freie Benützung der ungarischen Volkssprache in jenen Theilen der Lythurgie garantirt wird, welche das Volks selbst besorgt.

---

239 Lásd: 145. számú dokumentum.

Der Herr gemeinsame Minister des Außern hat in seiner Zuschrift vom 24. Febr. l. Js. mitgeteilt, daß er das Memorandum an den betreffende Orten, Seiner Majestät, sowie dem Wiener Nuntius zur Vorlage gebracht, sowie, daß er unseren Botschafter am Vatican zur Unterstützung des im Memorandum Enthaltenen angewiesen hat. Mit der Zuschrift vom 16. Mai l. Js. Z. 1050. hat aber der Herr Minister des Außern den diesbezüglichen Bericht des Botschafters vom 12. April l. Js. anher gesendet.

Unser Botschafter bringt in seinem Berichte vor, daß er in Laufe des Studiums der frage auf die Spur eines Rundschreibens²⁴⁰ der Congregatio de Propaganda Fide gelang, welches unter Genehmigung des Papstes vom 13. April 1897. datirt ist und dem Primas, sowie den drei ruthenischen Bischöfen des Landes übersendet wurde, dessen jedoch indem Memorandum der Regierung keine Erwähnung geschieht.

Der Botschafter legt große Gewicht auf das von ihm in Abschrift beigeschlossenem Rundschreiben, nachdem in demselben nebst der Motiven, welche der ung. Regierung aus der vorjährigen abweislichen Note des Wiener Nuntius bereits bekannt sind, erklärt wird, daß der Apostolische Stuhl die verbietende Verordnung der Congr. S. Officii vom Jahre 1896. mit dem der interessirten Bischöfen zur Kenntniß gebrachten mäßigen Beifügen aufrecht hält, daß sie bei der Ausmerzung der auf dem Gebiete der Lythurgie eingerissenen Mißbräuche energisch, jedoch mit Umsicht vorgehen sollen.

Nach der Ansicht des Botschafters ist nach der Publizierung dieses Rundschreibens von einer nicht weiter appellirbaren res judicata die Rede, und hat er zum Zwecke seines weiteren Vorgehens die Ueberprüfung des Rundschreibens in der Richtung erachtet, damit festgestellt werde: inwiefern die von der ungarischen Regierung in Vorschlag gebrachten Neuerungen mit dem prinzipiellen Standpuncte des Rundschreibens vereinbart werden können?

In dieser Beziehung erachtet der Botschafter den Zweck einigermaßen dadurch zu erreichen, wenn zwischen den wesentlichen und eigentlichen lythurgischen Theilen und jenen Theilen ein Unterschied gemacht wird, welche in der Lythurgie eine Rolle zweiten Ranges spielen und mit derselben blos in Verbindung stehen.

Welche die zu Gunsten der Volkssprache zu befreienden lythurgischen Theile seien, darüber zu sprechen enthält sich der Botschafter und gibt er blos seiner Ansicht Ausdruck, daß die bei den ungarischen Griechisch-Katholischen sich entwickelte Gepflogenheit wahrscheinlich jene Grenzen überschritten hat, einerhalb welcher in der lateinischen Ceremonie die Volkssprache sich bewegt, und daß der in der lateinischen Ceremonie vorkommende Volksgesang mit den in der griechischen Ceremonie von dem Volke besorgten Theilen nicht auf eine Stufe gestellt werden kann, weil in den letzteren streng genommene Theile lythurgischen Characters Theile sind.

Seinerseits wünscht er jedoch dahin zu wirken, daß die Vorlage der ung. Regierung der möglichs vorteilhaftesten Beurteilung theilhaft werden.

Der Cardinal-staatssecretär hat nach der Repräsentation des Botschafters sich alsogleich bereits erklärt, die in dieser Angelegenheit bereits einmal zur Beratung

---

240 Lásd: 138. számú dokumentum.

zusammengetretene spezielle Cardinals-Commission einzuberufen. Zum Zeichen, daß dies bald erfolgen wird, erwähnt der Botschafter, daß die Uebersendung der auf die Lythurgie bezüglichen Acten aus dem Archive der Propaganda an das Amt des Staatssekretärs angeordnet worden ist.

Uebrigens wurde das oberwähnte Rundschreiben der Propaganda bis nun Seitens des ungarischen Episcopates nur vom Primas beantwortet, welcher mittheilte, daß er das Rundschreiben erhalten hat, und demselben sich zu akkomodiren wünscht, er bittet jedoch, daß er von der Verkündigung desselben, vorderhand absehen könne. Der Bischof von Eperjes hat wie es verlautet, das Rundschreiben verkündet. Die Bischöfe von Munkács und Körös haben dasselbe weder verkündet, noch aber haben sie der Propaganda geantwortet.

Dem Berichte des Botschafters sind angeschlossen, eine Abschrift des mehrfacherwähnten Rundschreibens, ein Exposé über die in Angelegenheit der Lythurgie bis nun stattgehabten Correspondenzen, der Auszug jener Motivirung, auf dessen Grund. Die Congr. S. Officii am 2. September 1896. das erste verbietende Decret geschaffen hat.

Aus dem Berichte des Botschafters ist als erfreuliches Moment die bereitwilligkeit des Cardinal-Staatssekretärs ersichtlich, daß die neuerliche Repräsentation der ung. Regierung durch eine zu exmittirende Cardinals-Commission zum Gegenstande der Erwägung gemacht werde.

Des Rundschreibens vom 13. April 1897. wurde in der Repräsentation der ungarischen Regierung keine Erwähnung gemacht, weil dasselbe der Regierung, obschon das Rundschreiben auf Grund und in folge des ersten Promemoria's der Regierung verfaßt wurde, nicht mitgeteilt wurde, ja dasselbe von den Prälaten, denen das Rundschreiben mitgeteilt worden ist, mit Ausnahme des Bischofs von Eperjes nicht verkündet wurde. Nachdem demgemäß in den Umständen die Erklärung dessen enthalten ist, warum die ung. Regierung in ihrem letzten Memorandum sich auf das Rundschreiben der Propaganda nicht berufen hat, ist es von anderer Seite auch zweifellos, daß das Rundschreiben die ferneren Verhandlungen nicht beirren kann, nicht aber deshalb, weil die zur Zeit, der herausgabe des Rundschreibens in dem zweiten Memorandum der Regierung vorgebrachten neuen Momente durch die Cardinals-Commission nicht in Betracht genommen werden konnten, insofern das Memorandum nach einem mehrmonatlichen Intervalle nach der erfolgten herausgabe des Rundschreibens zur Vorlage gebracht worden ist.

Nachdem jedoch der Inhalt des Memorandums nach der Ansicht der Regierung dazu geeignet erscheint, eine Modifizirung der in dem Rundschreiben enthaltenen Bestimmungen zu erzielen, und nachdem diese Auffassung in erfreulicher Weise jener Vorgang des Cardinal-Staatssekretärs zu bekräftigen scheint, laut welchem derselbe sich auch nach der herausgabe des Rundschreibens dem nicht verschließt, daß das letzte Memorandum der ung. Regierung zum Gegenstand einer neuerlichen Berathung gemacht werde, so kann demgemäß das Rundschreiben in Angelegenheit der Lythurgie als eine *res judicata* nicht qualifizirt werden.

Was die von dem Botschafter bezeichnete Modalität der Lösung anbelangt, muß an der Hand des Berichtes hervorgehoben werden, daß obschon die ung. Regierung die radicale Umwälzung der Lythurgie zu Gunsten der Volkssprache

nicht billigt, sie nichts desto weniger den billigen und gerechten Ansprüche der griech.-kath Gläubigen ungarischer Zunge nicht bis zu jenem Grade herabmindern kann, daß der Volksgesang der Gläubigen latini ritus als jenes Maß betrachtet werde, laut welchem in der von der lateinischen Ceremonie völlig abweichenden griechischen Ceremonie der Volkssprache ein Platz bewilligt werde.

Dem gegenüber muß betont werden, daß die lateinische Zeremonie bloß als Analogie vorgebracht werden kann und auch vorgebracht worden ist, ohne jedoch, daß die Natur der beiden Zeremonien und in derselben der Rollenkreis der Volkssprache identifiziert worden wäre.

Demzufolge ist als Standpunct der ung. Regierung vor Augen zu halten, daß die Grenzlinie der Ausbreitung der ungarischen Volkssprache zur allgemeinen Beruhigung kaum demgemäß gezogen werden können, welches die wesentlichen und minder wesentlichen lythurgischen Bestandteile sind, sondern vielmehr gemäß jenem Gesichtspuncte, welche lythurgische Theile besorgt das gläubige Volk selbst?

Es muß schließlich erwähnt werden, daß der dem Berichte des Botschafters angeschlossene Motivenbericht, welcher bei Erbringung des Decrets vom 2. September 1896. als Grundlage diente, solche Momente enthält, welche objectiv Rectifizierungen erheischen und umsomehr Gewicht besitzen, weil die genügend motivirten Rectifizierungen den seitens der ung. Regierung in der Frage der Lythurgie eingenommenen Standpunct bekräftigen.

Nach all dem kann die ung. Regierung dem zu erbringenden Beschuße der Cardinals-Commission nur dann mit Beruhigung entgegensehen, wenn vor der meritorischen Beurteilung des zur Vorlage gebrachten Memorandums Gelegenheit zur discussion dessen geboten wird, daß mit Hinblick auf die Localverhältnisse welche jene lythurgischen Theile sind, in welchen es unbedingt notwendig erscheint, vom Gesichtspuncte der Befriedigung der seelischen Ansprüche der griech.-kath. Gläubigen ungarischer Zunge die ungarische Volkssprache zu bewilligen? ferner wenn Gelegenheit dazu geboten wird, daß der als Grundlage des Decrets der Congregatio S. Officii gediente Motivenbericht in eine neue Beleuchtung gestellt werde.

Um dies veranlassen zu können, wäre der Herr gemeinsame Minister des Aeußern im Namen des Ministerrathes zu ersuchen, bei dem Apostolischen Heiligen Stuhle dahin wirken zu wollen, daß die Cardinals-Commission vor der meritorischen Beschlußfassung dies letzte Memorandum der ung. Regierung einer unter dem Vorsitze des Cardinal-Fürstprimas aus den drei ruthenischen Bischöfen bestehenden Beratungscommission Behufs Berichterstattung mit der Weisung hinausgeben möge, daß letztere ihrem Berichte die Seitens der ungar. Regierung etwa noch auftauchenden Bemerkungen anschließe.

Der Ministerrath stimmt den zum Vortrage gebrachten Ansichten zu und ermächtigt den Herrn Minister für Cultus und Unterricht, im Sinne seines Vorschlages

156. Az Országos Hírlap összefoglalója a magyar liturgia ügyéről

Budapest, 1898. június 2.

Országos Hírlap, 1898/151. sz. 3. o.

A magyar mise

A magyar mise ügyének ez idő szerint való állapotáról illetékes helyről és egyedül hiteles forrásból merített értesülések alapján a következőket jelenthetjük:

Róma a magyar mise ügyében eddig két dekrétumot adott ki: egyet 1896. szeptember havában, a másikat pedig 1897. április végén. Mindkét dekrétumot csakis az ungvári és eperjesi görög-katolikus püspöknek küldték meg, mert eddig még csakis e két ruthén püspök egyházmegyéjének papjai miséztek magyarul.

A magyar mise régi dolog; még az 1772–1809. között működő Bacsinszky András munkácsi püspök hozta be. Ő volt az, aki megengedte a hajdu-dorogiaknak, hogy papjuk miseközben a szent leczkét és evangéliumot magyarul énekelhesse.

Es ez volt a magyar mise kezdete. Bacsinszky példáját azután több munkácsi püspök is követte; mert majd mindenik több és több részt engedett meg magyarul végezni a görög-katolikus liturgiában.

A munkácsi egyházmegye papjai tehát, püspöki engedéllyel használván miséjükben a magyar nyelvet, kánoni vétséget e tekintetben soha nem követtek el.

Nem is itt van a hiba, de ott, hogy a két ruthén püspök, a munkácsi tudniillik és az eperjesi, mindenkinek koncedálta a magyar misét, de Rómának erről jelentést nem tett soha.

És most Rómában visszatetszést szült ez a dolog, erre vezethető vissza.

Mikor ugyanis 1896. június 27-én Budapesten a hajdudorogiak magyar misét mondtak az egyetemi templomban és azt a lapok, mint vivmányt tüntették fel, ezt Rómában úgy fogták fel, mint az egyházi fegyelem ellen való lázadást.

Nem lehet tagadni, hogy e mise megtartásánál is óriási szabálytalanság történt. Misét ugyanis más ritusban csakis úgy szabad valamely nem-plébánia templomban mondani, ha azt az illető megyéspüspök, vagy helynöke megengedi. Itt azonban ezt a szabályt nem tartották be, sőt még csak az esperes előtt sem volt a június 27-én elmondott magyar mise előzetesen bejelentve.

Mikor tehát Rómába is eljutott a magyar mise híre ott nyomban intézkedtek, hogy a dologról alapos információkat nyerjenek, onnan Budapestre az akkori érseki helynökhöz, Cselka Nándorhoz fordultak.

Cselka Nándor azonban nem jelenthetett egyebet, csak azt, hogy az egyetemi templomban elvégzett magyar miséről sem neki, sem pedig érsekének nem volt előre tudomása, de sőt azt előzetesen még a kerületi esperes sem engedte meg.

Ily értesítés után Firczák Gyula munkácsi püspököt, a hajdudorogi lelkész főpásztorát hívta fel Róma nyilatkozattételre. Firczák azonban annyira késett a válaszszal, hogy Rómából ismételtelen felszólították az alapos információk beküldésére.

És ez az információ akkor el is ment, de Rómát, úgy látszik, nem elégitette ki, mert 1896. szeptember 2-án a Generalis Univ. Inquis. Congregatio az ügyet tárgyalás alá vette és végzésére Mancini Kázmér püspökkel szeptember 4-én XIII. Leó pápa jóváhagyását is kieszközölte.

Ez a végzés pedig az volt, hogy a szentszéki jóváhagyás nélkül használt magyar isteni tiszteletet nem lehet a görög-katolikus rítusban megengedni, de az egyházi jóváhagyás nélkül kinyomtatott misekönyvet pedig meg kell semmisíteni.

Ebből kifolyólag kelt 1896. szeptember 26-án az első dekretum, melyet Munkácsra és Eperjesre Ledohowszky bibornok, a lengyelek egykori híres püspöke és Bismarck hatalmas ellenfele irt alá.

Nagy vonásokban jelzi ez a dekretum, hogy a keleti egyházak terjesztését végző szent kongregáció megdöbbenve értesül, hogy Magyarországon a ruthén papság nem csak liturgiájában használta a magyar nyelvet, de a liturgikus könyveket már le is fordította és azokat a szent szertartásoknál önkényesen és jóváhagyás nélkül használja. Ezt a tényt nem nézheti összetett kezekkel az apostoli szentszék, mert annak az a kötelessége, hogy vigyázzon, nehogy konkoly hintessék az Ur nyája közé.

Ugyanezért fájdalommal érintette a hir, hogy egynémely ruthén pap megfélelve kötelmeiről, Budapesten 1896. június 27-én az egyetemi templomban, a kánonok parancsai ellenére is, magyar nyelven énekelte a szent misét; fájdalommal érintette pedig ez azért, mert a dolog lapok útján közzétételén, az a hívek óriási megbotránkozását vonta maga után.

Mikor pedig ebben az ügyben az apostoli szentszék megbízásából vizsgálatot tartottak, kiderült, hogy Magyarország több helyén miséznek magyarul a megyéspüspökök elnézése mellett. A szentszék tehát ugyanezért az Universalis Inquisitionis szent Congregatio elbírálása alá bocsátotta az ügyet, amely ekként oldotta meg a következő két kérdést:

Miután Budapesten 1896. június 27-én az egyetemi templomban a görög-katolikus ruthének magyar nyelvű misét énekeltek és így a magyar lithurgikus könyvek létezése nyilvánvaló lett, kérdés: 1. Vajjon megengedhető-e a magyar nyelv használata a lithurgiában; 2. Vajjon adhatók-e ki magyar nyelvű lithurgikus könyvek.

A szent congregatio 1896. szeptember 2-án mindkét kérdésre nemmel felelt; amit XIII. Leó pápa is jóváhagyott.

A dekretum tehát meghagyja az ungvári és eperjesi püspököknek, hogy a szent congregatio végzését ne csak hirdessék, ki, de azt hajtsák is végre és atyailag intsék papjaikat, nehogy e parancscsal szemben ellenkezvén, a róm.kath. egyház által mint eretnekek büntetéssel legyenek sújthatók. A magyar nyelvű, mint egyházi jóváhagyást nem nyert lithurgikus könyvek semmisíttessenek meg és helyettük az eredeti szláv nyelvű lithurgiák használtassanak.

1896. október közepén érkezett meg Ungvárra és Eperjesre ez a leirat, de biz azt sem az ungvári, sem pedig az eperjesi püspök nem hajtotta végre, hanem ellene mind a kettő felterjesztéssel élt.

Az eperjesi püspök lefordítván a tekintélyesebb magyar lapoknak ez irányban irt cikkeiket, reámutatott Róma előtt arra, hogy itt a ridegség oly veszélybe hozná az egyházat, amely még a hitegységet is megbontaná.

A munkácsi püspök pedig azt vitatta ötíves felterjesztésében, hogy nem visszaélésről van itt szó, hanem csak egy százesztendőös gyakorlat folytatásáról, illetve szentesítéséről. A ruthén püspöki kar hü egyházához, de azért hívei specziális viszonyait sem tévesztheti el szem elöl, mert híveit meg óhajtja menteni

egyházának. Magyar ember anyanyelvén szereti imádni istenét. Énekeit tehát ha ily nyelven mondja el, azért még nem lett szakadár. A kánoni részt senki sem bolygatta meg, az érintetlen ma is. A mise lényege tehát a magyar misében is ép ugy sértetlen maradt, mint a szlávban, abuzus tehát ezzel nem jön be még az egyházba. Nem kívánnak többet a ruthének, mint csak annyit, hogy amit a katolikusoknak megengedett az egyház, hogy tudniillik anyanyelvükön énekelhessenek mise alatt, ugyanennyit engedjen meg a ruthéneknek is... Élénken ecsetelte ezután a munkácsi püspök még azt is, hogy ha elsietnék a dolgot, ugy ezt a magyar nemzet a magyarság ellen intézett támadásnak venné.

A két püspök felterjesztésének meg volt a jó hatása, mert 1897. május elején lejött a második dekretum²⁴¹ és ez már szelidebb hurokat penget s csak azt indokolja meg, hogy miért óvakodik Róma élőnyelvének liturgikus jogot engedni.

A multak tapasztalatai ugyanis azt igazolták, hogy a nemzetiségi egyházak még mindig melegágyát képezték a hitesség megbontásának. A római szentszék pedig ugy tartozván megőrizni a reá bizott hitet, miként azt ő átvette; azért nehogy a folytonos változásoknak alávetett élőnyelvekkel lassankint tévedések csuszszanak be a szentkönyvekbe, azért a római szentszék csakis az oly nyelveknek engedélyezi a liturgikus jogot, amelyek már nem élnek és így ujtásoknak s változásoknak nincsenek alávetve.

Tiltakozik egyben ez a dekretum az ellen, hogy Róma ellensége volna Magyarországnak, amely előtte még ma is „Regnum Marianum” mindig.

Az ügy ezzel nincs befejezve; mert a püspökök újabb felterjesztésekkel éltek, amelyekre eddig még nem érkezett válasz. Minden valószínűség szerint azonban legközelebb már újabb fordulat várható.

A beavatottak előtt az látszik bizonyosnak, hogy Róma, mihelyt egyházi jóváhagyással – approbatio – be lesz mutatva a 22 liturgikus könyv, engedélyezni fogja a magyar misét, azt azonban kiköti, hogy a kánont, vagy glagolitikus ó-szláv, vagy pedig latin nyelven mondják; hogy így a mise lényege soha se csonkuljon meg.

157. A Magyarország című lapban megjelent tudósítás újraközlése a Kárpáti Lapokban

Ungvár, 1898. június 5.

Kárpáti Lapok, 1898/23. sz. 3. o.

A magyar liturgia ügye

A „Magyarország” tudósítója mult hó 24-én keltezve mint legilletékesebb helyről vett értesülése alapján a magyar liturgia ügyére vonatkozólag az alábbi közleményt hozza, melyet jónak láttunk teljes egészében közzé tenni.

Rómában a magyar liturgia érdekében folynak ugyan tárgyalások, de a „Magyarország” mult évi november havában megjelent tudósítása óta ebben az ügyben újabb fordulat nem állott be.

A mi dr. Wolafka Nándor debreczeni prépost és czimzetes püspök nyilatkozatát illeti, ez mind a régi állapotra vonatkozik: mert újabb értesüléseket ő sem kapott

---

241 Lásd: 134. számú dokumentum.

sehol. Firczák Gyula munkácsi püspök is nem most, de már hónapokkal előbb folytatott ez ügyben vele beszélgetést: az ő kijelentései tehát a Magyarország novemberi értesülése után ujdonság értékével absolute nem birnak.

Ezt az ügyet legutóbb a hajduböszörményi templomszenteléskor tette szóvá a hajdukerületi esperesség szónoka, a ki, mikor a megyei papság élén üdvözölte Firczák Gyula püspököt, erős célzásokat tett arra, hogy a magyar liturgia ügyében Firczák püspökben ő és paptársai nemcsak zászlóvivőt tekintenek, de azt a főpásztort is, akitől egyedül várják ennek az ügynek diadalra vivését.

Firczák Gyula erre hosszasan válaszolt és kijelentéseiben a következőket mondotta:

A mit ő ez ügy érdekében tett, tesz és tenni fog, azt mind egyháza és hazája iránti rajongásból teszi. Előtte oly cél a magyar liturgia ügye, amelyet nem csak el- de meg is akar érni.

Meg van róla győződve, hogy Róma az ügynek nem ellensége. Ámde Róma mindenben törvényességet követel, azt kell tehát betartani itt is ha célt akarunk érni.

Szóló Rómában már is sok félreértést oszlatott el, azon törekszik tehát, hogy ott minden faktort megnyerjen az ügynek. Eddig ez részben sikerült is neki, ámde az ügy ma még tárgyalás alatt lévén, nagyon vigyázni kell, nehogy törekvéseinket ott lázadásnak tüntethessék föl ellenfeleink; mert, sajna, Rómában az ilyenek sem hiányzanak.

Ha e mozgalom törvényes határok között fog fejlődni, ugy a cél mielőbb megvalósul. Okvetlenül szükséges azonban ehhez az ügynek kellő előkészítése. Ez azonban alapos tanulmányozást, igen sok munkálkodást és nagy kitartást követel.

Szükséges mindenekelőtt az összes liturgikus könyveknek, – számszerint 22 könyvnek – szabatos átfordítása, egy szűkebb egyházi bizottság által való megvizsgálása, az illető megyés-püspökök előtti bemutatása, és ugyancsak a megyés-püspököknek újabb együttes fellépése a magyar liturgia érdekében Róma előtt.

Míg ez meg nem történik, s míg a püspöki kar ily általuk helyesbitett (approbált) fordításokkal elő nem áll, addig hiábavaló minden erőlködés bárki részéről is.

Arra figyelmeztette tehát papjait, hogy valamint az anyatermészetben nincsenek ugrások és valamint ott a gyümölcs nem a száraz ágon terem hanem előbb fejlődik a rügy, és csak ezután jön a virág a levél, miket a gyümölcs jóval későbbben követ; ugy tartásuk meg ezt a sorrendet ezen ügy fejlődésében is.

Ő erősen tartja kezében az ügyet. Lelkének összes melegével ápolja azt és minden követ meg fog mozgatni, hogy azt győzelemre vigye. Ámde, mert ő exponálta magát legjobban ezért, azért arra is nagyon vigyáz, nehogy lelkesedésében oly tette ragadtasson valakit, a mely félremagyarázható volna, és így az ügy győzelmét csak akadályozhatná.

Papjait is arra kéri, hogy ne feledkezzenek meg kötelmeikről, támogassák őt ez ügy diadalra vitelében, ámde arra is nagyon vigyázzanak, nehogy lelkesedésüktől elragadtatva, oly dolgot kövessenek el, a mely őt, a pásztort is abba a helyzetbe hozza, hogy a még biztos győzelem reményéről az lemondani kénytelen legyen.

Ez volt Firczák hajduböszörményi nyilatkozata. Az azonban nem áll, hogy Schlauch Lőrincz vgy Steiner püspök Rómában akadályokat gördítettek a magyar mise ügye elé, mert azokat ebben az ügyben eddig meg sem kérdezték.

158. A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságának programja

Budapest, 1898. június 20.

KLADVA: *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoktáról*, A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, Budapest 1901. 101–102.

I.

Az országos bizottság célja: fentartani és megerősíteni a magyar nyelv használatát a görög katolikus istentiszteletben; kiemelni azt eddigi, immár közel egy évszázad óta tartó tűrött állapotából és e végből kieszközölni a magyar szertartás törvényes elismerését és szabályozását mindenütt, a hol ezt a görög katolikus magyarok száma és vallási érdekei megkívánják, tekintet nélkül arra, hogy mely egyházmegye területén laknak.

II.

E cél érdekében részint már megszereztük, részint meg fogjuk szerezni a felhatalmazást a haza összes görög katolikus magyarságától. Addig is az országos bizottság egyetértőleg fog eljárni a hajdu-doroghi végrehajtó bizottsággal, a mely 1898. évi május hó 6-án tartott ülésében reánk ruházta át a magyar liturgiára vonatkozó részét azon megbízásnak, melyet 51 hitközség részéről azoknak 1868. évi nagygyűlésén nyert.

III.

Az országos bizottság székhelye: Budapest székes-főváros.

IV.

Buzgó kéréssel járulunk a hazai görög katolikus egyházmegyék főpásztoraihoz és az ország hercegprimásához, hogy legyenek hathatós szószólóink Krisztus földi helytartója előtt, kinek más nyelvű hittestvéreinktől eddig soha meg nem tagadott igazságos döntése alá terjesztjük és felebbezzük ügyünket.

V.

Az országos bizottság ünnepélyesen kijelenti, hogy sem a ruthén, sem a román görög katolikusok eddigelé megszerzett e nemü becses jogait csorbitani és őket jogaik gyakorlatában háborgatni nem akarja, sőt éppen az ő jogaikra támaszkodva arra törekszik, hogy e jogok a görög katolikus magyarokra is kiterjesztessenek.

VI.

Nemes és szent törekvésünk érdekében szeretettel kérjük és hálával fogadjuk az elfogulatlan hazai közvélemény érdeklődését és védelmét, különösen pedig a katolikus sajtó jóakaró támogatását.

VII.

Az országos bizottság a naptár-egyesítés ügyét is felveszi a programjába és oda fog törekedni, hogy a hibás és elavult Julianus-naptár egyházunkból kiküszöböltessék és helyébe a tudomány színvonalán álló Gergely-naptár fogadtassék el.

VIII.

Teljes tudatában vagyunk ép úgy célunk igazságos voltának, mint annak, hogy e cél meggyűlölt beláthatatlan következményekkel járna. Ugyanazért el fogunk követni ügyünk érdekében mindent, a mit az egyházhoz való hűség, nemzetünkhöz való törhetetlen ragaszkodás és törvényeink megengednek. S ha törekvéseinket még sem koronázná siker, a felelősség a következményekért nem minket fog terhelni.

IX.

Kiegészítő cikkely.

Az országos bizottságnak mindvégig megmaradó jellegje: «Dicsőség Jézus Krisztusnak» – Midőn tehát az országos bizottság a magyar szertartás szentésítése érdekében általa tervezett római zarándoklatot a nagy jubileum szent évére helyezte át, ezzel egyuttal belépett a világ minden részében működő azon keresztény katolikus hívők szövetségébe, a kik ezen célra egyesültek: «Ünnepélyes hódolat Megváltónknak, Jézus Krisztusnak és az Ő dicső földi helytartójának, a századforduló alkalmából!»

159. Melles Emil cikke a Kárpáti Lapokban a Görög Szertartásu Katolikus Magyarok Országos Bizottságának megalakulásáról

Ungvár, 1898. június 26.

Kárpáti Lapok, 1898/26. sz. 1. o.

A görög szertartásu katolikus magyarok országos bizottsága

Emeljük föl szívünket! – Adjunk hálát az Urnak! – A bizottság, melyet e közlemény czime megnevez, e hó 20-án megalakult. Kell, hogy e tény örömmel töltse el minden igaz görög katolikust, legyen az magyar, ruthén, vagy román.

Fájdalommal szemléltük, avatatlan kezek tapintatlan eljárása miképen tépte meg a lobogót, melyen a magyar liturgia ügye volt felírva, – aggódtunk annak jövője felett, – féltetni kellett azt a tulságos jóakarattól is. – Mindezen aggodalmunk ma eltűnt.

Országos nevű egyének, a tudomány, a művészet, az irodalom, a köztevékenység elismert alakjai, kik magukat hivalkodás nélkül ugyan, de a lélek neme öntudatával görög katolikusoknak vallják, vették kezükbe a magyar liturgia ügyét, kiknél biztosra vehetjük, hogy a céltudatos törekvés állhatatossága párosulni fog a hit erejével, a tapintat bölcs mérsékletével, mely nem fogja engedni, hogy a szorosán vett egyházi területről leszorítottassék és akár a sovinizmus, akár az egyéni hiúság eszközévé legyen alacsonyítva.

Milyen is volt a közelmúltban a magyar liturgia ügyének helyzete.

A magyar vidékek papsága látván azt, hogy a hívek a liturgia szláv nyelvét már abszolút nem értik, és nem érezvén arra hivatottságot, sem akaratot, hogy a híveket vissza tanítsa a szláv vagy román nyelvre, követve amaz elvet, mely kimondja, hogy *proprium est Ecclesiae Orientalis, ut in sacris lingua nationali utatur*, előbb a legszükségesebbeket, majd mindtöbbet magyarul végzett a liturgiából, mert régi elv az is, hogy *quod uni justum, alteri aequum*.

Nem vezette ebben a papságot semmi sovinizmus, semmi magyarítási tendentia, mert nem a ruthéneknek vagy románoknak végezte magyarul az istentiszteletet, hanem azoknak, kik magukat már évtizedek óta magyarokul vallják és kik a magyar nyelven kívül mást nem értenek.

Az a tény, hogy a görög egyház mindenütt nemzeti egyházzá lett, a közvélemény nagy részében azt az eszmét kelthette fel, hogy most, midőn a magyar nyelv határainak kiterjesztése a társadalom minden rétegében bevallott és érzett szükségesség, a görög katolikus magyarok liturgialis ügyét is e szemüvegen kell látni, e szempontból kell bírálni.

E téves felfogás következménye volt az az akció, melyet nem egyházunk hívei vezettek, melynek egyházunk hívei közül egynémelyek magukat eszközül adták, mely előidézte az illetékes egyházi hatóság tiltakozó szavát.

A magyar görög szertartású papság és hívek mozgalma nem érdemelte meg azt, hogy célzataiban politikai tendenciát lásson bárki is, nem érdemelte meg azt, hogy feltegyék rólla, miszerint kész volna oltárát a politika eszközévé, szinterévé alacsonyítani.

Isten dicsősége, a lélek üdvössége lebegett eddig, lebeg ma előttünk, és csak ezek fognak vezetni bennünket a jövőben is.

Éreztük a csapás súlyát, mely reánk nehezedett, láttuk ellenfeleinket, hogy a katolicizmus szép köntösébe burkolózva miként igyekeznek diskreditálni mozgalmunkat, – hallottunk szavakat, melyek a magyar liturgia gyászjelentőjét, halálhírét nem átalították hirdetni.

A budapesti nemrég alakult hitközség kebelében méltóságos Szabó Jenő miniszteri tanácsos, a főrendiház tagjának kezdeményezésére a szorongás napjaiban megindult a mozgalom, mely végre országos bizottságban testet öltött.

Hirdetjük és hirdeti az országos bizottság, hogy a magyar liturgia nem a magyarosító kulturpolitikások találmánya, de az élet szükséglete.

Hirdetjük és hirdeti az országos bizottság, hogy nekünk kell a magyar liturgia nem azért, hogy magyarokká legyünk, de azért mert magyarok vagyunk.

Hirdetjük és hirdeti az országos bizottság, hogy mozgalmunk tisztán egyházi jellegű, és épp azért nem politikai célzatokkal, de liturgiánk szerkezetének természetével kell azt megokolni.

Hirdetjük és hirdeti az országos bizottság, hogy mi egységben akarunk maradni, engedelmes gyermekei vagyunk úgy a közvetlen hierarchiának, mint az Ur Jézus helytartójának, Péter apostol utódjának, a szentséges atyának, kiért minden sz. misénkben kegyelettel imádkozunk

Rajtunk van a sor, hogy ezen teljesen legitím határok között, a magyar liturgia eszméjének istápolására alakult bizottság vezetése alá sorakozzunk.

Alább közöljük a bizottság programját és szervezetét. Büszkéek lehetünk reá, hogy ily fényes testület állott mozgalmunk élére. Ily vezérlés alatt küzdeni dicsőség és boldogság.

Hisszük, hogy nem is marad görög szertartású katolikus hitközség egy sem a hazában, mely hozzájárulását be ne jelentené.

Isten velünk.

160. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1898. június 23-án, a magyar nyelv liturgikus használata ügyében tartott ülésén tárgyalt iratok jegyzéke és az ügy összefoglalása

Róma, 1898. június 23.

ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 62–128.

Az ügy összefoglalása után következik a magyar kormány legújabb memorandumának tartalmi ismertetése, illetve a válaszra váró kérdés (dubbio) megfogalmazása: szükséges-e – és ha igen, hogyan – reagálni a magyar kormány legújabb memorandumára a magyar népnyelv, illetve a román irodalmi nyelv liturgikus alkalmazása tekintetében?

RELAZIONE

RITO GRECO-RUTENO IN LINGUA UNGHERESE

ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 64–69v.

Torna per la terza volta dinanzi alle Vostre Eminenze Rme, dopo le adunanze particolari del 20 agosto 1896 e 18 marzo 1897, la questione dell'introduzione dell'idioma ungherese nella liturgia greca.

E' noto che in quel regno, segnatamente nelle Diocesi di Munkács, Eperies e Gran-Varadino, si contano circa centocinquantamila cattolici di rito greco e di razza magiara, i quali parlano ed intendono solo la lingua ungherese.

Già, sulla fine del secolo passato, Monsignor Bacsinsky, vescovo di Munkács, avea permesso l'uso di cantici in lingua magiara, nelle processioni, nei mattutini e nei vesperi.

Nel 1848 alcuni preti cominciarono a dire anche la messa in ungherese, eccettuato il Canone. Avendo il Vescovo Popovics (1837–64) ordinato che si leggesse in volgare soltanto il Vangelo, (1) quei cattolici nazionalisti ricorrevano, sin dal 1863, alle autorità civili e al Primate d'Ungheria. Adunatisi poi a congresso in Hajdu-Dorog, loro capoluogo, nel 1868 stabilivano una Commissione permanente, incaricata di ottenere l'istituzione d'un Vescovato Greco-ungherese e di curare la versione e pubblicazione dei libri di uso liturgico nella stessa lingua.

È da notare che Monsignor Stefano Pankowics, Vescovo di Munkács, trovandosi nel 1872 in sacra visita a Hajdu-Dorog, assistè alla messa cantata in lingua ungherese, con grande gusto ed incoraggiamento di quel popolo.

Nel 1873, l'Imperatore e Re autorizzava la creazione di un Vicariato Foraneo Greco-magiario in Hajdu-Dorog, con apposito assegno di tremila fiorini annui.

Le feste millenarie del 1896 diedero maggiore impulso al movimento Greco-magiario; ed essendosi compiuta e stampata la traduzione dei libri liturgici, la Commissione incaricata di presentarli ufficialmente al Ministero e al Primate, recatasi all'uopo in Budapest, fece cantare solennemente una Messa nella Chiesa dell'Università, servendosi dei detti libri.

Segnalato il fatto alla Santa Sede e risaputosi che i libri medesimi erano stati abusivamente adottati in varie parrocchie delle nominate Diocesi di Munkács ed Eperies, benché non siano stati mai nè riveduti né approvati da veruna autorità ecclesiastica; – dietro la decisione della particolare adunanza tenuta dalle Eminenze Vostre Revme il 20 agosto 1896 – la Suprema Inquisizione dichiarava essere affatto

illecito e doversi estirpare senz'altro l'abuso di una liturgia in lingua magiara e riprovava l'edizione dei relativi libri. – Tale Decreto del Sant'Offizio, emesso il 2 settembre 1896 ed approvato da Sua Santità il 4 detto, veniva comunicato per l'esecuzione ai Vescovi a cui spettava, per mezzo di apposita Circolare della S. C. di Propaganda R. O. dei 26 settembre detto (Somm. N. I.).

Riproposta la questione all'adunanza del 18 marzo 1897 per l'esame delle osservazioni presentate da quei Vescovi e dal Governo, – a cui sembrava troppo dura e molto pericolosa la promulgazione d'un assoluto divieto, atteso il noto sentimento patriottico e chauvinisme ungherese –, con altra Circolare di Propaganda, in data del 14 aprile dello scorso anno, si confermava e spiegava il precitato Decreto del S. O., se ne inculcava la prudente ma ferma esecuzione graduale ai medesimi Vescovi, eccitandoli ad istruire il popolo dei gravi motivi per cui la Santa Chiesa non può ammettere le liturgie in lingua volgare e indicando loro la risposta da darsi alle osservazioni mosse in contrario (Somm. N. II).

Nello stesso senso, l'Emo Signor Cardinale Segretario di Stato riscontrava le varie lettere indirizzategli in proposito dai summentovati Vescovi e dall'Emo Card. Primate.

Anche al *Memorandum* confidenziale del Governo Ungherese, rimesso alla Santa Sede il 5 di febbraio 1897, si rispose con una Nota del 2 aprile d. a., nella quale si metteva in rilievo l'indole della questione, essenzialmente religiosa e liturgica in senso stretto; – si accennavano i motivi per cui la Chiesa esclude dai riti, sacri le lingue viventi, appunto perché variabili, volgari, nazionali e perciò meno corrispondenti al carattere sacro dell'immutabilità del dogma, dell'unità e cattolicità della Chiesa; – si aggiungeva essere contrario all'interesse stesso dello Stato l'aprire l'adito a simili tendenze e concessioni che dividono i popoli e fomentano il particolarismo; – si ricordava che per ragioni identiche non si era estesa agli Slovacchi d'Ungheria la liturgia slava accordata nel 1882 al Montenegro; e si rammentava l'opposizione del governo di Budapest a siffatte concessioni. – Quanto poi ai Grecorumeni, potersi ritenere (in base alle notizie fornite da Propaganda e riportate nell'Appendice III della precedente Pienza) che l'uso liturgico della loro lingua fosse anteriore all'Unione e quindi lasciato in esercizio da due secoli, cioè sin dalla loro conversione al cattolicesimo, come fu consentito il proprio idioma agli Slavi, per fatto dei loro primi apostoli Cirillo e Metodio (Somm. N. III.).

In ordine alla suindicata Circolare del 14 aprile 1897, non é giunta alla Propaganda altro che una lettera di risposta – in data del 7 maggio d. – da parte dell'Emo Card. Primate: il quale assicura di essersi studiato d'illuminare i fedeli e il pubblico, anche per mezzo della stampa, acciocché non confondano una questione religiosa di culto sacro con le tendenze ed animosità del nazionalismo; e soggiunge: «Quinam vero effectus, in hac rerum mutabilium circumstantia, sperari possit, dici adhuc nequit; hoc tamen necessarium omnino aestimo ut in procedendo maxima circumspectio et prudentia adhibeatur».

Il Governo Ungherese poi, nel ricevere da Monsignor Nunzio Apostolico la detta Nota della Santa Sede ed in altre successive occasioni, non ha mai cessato d'insistere perché si sospenda l'applicazione del Decreto del 2 settembre 1896. A tal uopo ha pure presentato un altro *Memorandum*, con *Allegato*, rimessi dal

rappresentante pontificio con suo foglio in data di Vienna 2 marzo p. p. all'Emo Signor Cardinal Rampolla.

Il nuovo documento del Governo di Budapest, in favore della liturgia Greco-magiara, svolge specialmente due argomenti d'analogia, o meglio due motivi per cui la Santa Sede avrebbe a mostrarsi larga coi Greco-ungheresi: l'uno dedotto dalla pratica e dallo spirito del rito orientale, a cui prende molta parte il popolo; l'altro tirato dall'esempio della comunità rumeno-cattolica, la quale non solo ha potuto adottare, *dopo l'Unione*, il proprio idioma nella liturgia propriamente detta, ma più recentemente vi avrebbe sostituito la lingua letteraria alla volgare: eccesso questo ed abuso di nazionalismo sul quale il Governo ungherese attira oggi tutta l'attenzione della Santa Sede, tanto più che il rumeno letterario neanche è compreso dai fedeli di Transilvania.

Nello svolgere l'argomento cavato dall'indole popolare del rito dei greci, si fa osservare che il loro esempio non muove affatto i magiari latini e perciò non vi è alcun pericolo che una concessione fatta ai Greco-magiari pregiudichi all'unione politica del regno ungherese, come si diceva nella Nota della Santa Sede. Ben diverso è il caso pei Croati e Dalmati, tra i quali si hanno pur troppo a deplorare gli effetti, previsti dal Governo, dell'introduzione dello slavo nella liturgia latina pei cattolici del Montenegro.

Per ciò che riguarda i Greco-rumeni, anteriormente all'unione, essi trovavansi sotto l'influenza dei Calvinisti, i quali, sin dal 1546, cercarono d'introdurre catechismi e bibbie in rumeno per la propaganda protestante, favoreggiata dal principe di Transilvania; ma, quanto a liturgia propriamente detta, fu soltanto dopo l'unione e per favorire le conversioni, che si generalizzò fra i cattolici l'uso del rumeno nei sacri riti, in sostituzione dello slavo e del greco, allora in uso nella comunità scismatica. Il sinodo del 1675, convocato illegalmente ed a scopo calvinista, ordinava di usare il rumeno volgare in vece dello slavo nel servizio Divino, solo nel senso protestante. – Avvenuta l'unione con Roma nel 1697, cominciò ad introdursi la lingua volgare nei canti liturgici e nella Messa; però nello stesso tempo e all'istesso modo incominciò ad adoperarsi in chiesa l'ungherese dai Greco-magiari ed ugualmente si procede pei ruteni dopo la loro unione. Ma la sollecitudine della chiesa e dello stato per le dette lingue liturgiche era ed è unicamente fondata nel bisogno del popolo di rito orientale. In particolare per la liturgia ungherese, il movimento non è venuto da cause esteriori: «il est parti du sein meme des fidèles et n'a eu d'autre but que celui de satisfarne à leur besoin spiritile!». D'altra parte bisogna tener conto dell'attaccamento dei greco-magiari alla loro lingua, del sentimento patriottico del paese e del predominio della loro razza, la quale non si rassegnerà ad esser posposta da Roma ai ruteni e valacchi, nell'esercizio del culto nel proprio idioma.

Nell'*Allegato al Memorandum* (pag. 41) si cerca di elucidare le origini e l'estensione dell'uso liturgico della lingua vivente, tanto fra i rumeni, quanto tra i magiari di rito greco.

La conclusione del *Memorandum* è che sarebbe assai pericoloso e riuscirebbe troppo duro agli ungheresi il vedersi negato, o tolto, ciò che si è permesso e si lascia agli altri dello stesso rito orientale e nello stesso regno: quindi si aspetta dalla Santa Sede una concessione conforme alle aspirazioni religiose popolari, all'uso

già da lungo tempo introdotto, allo spirito del rito orientale, all'esempio dei greci-cattolici delle altre razze ed alla condiscendenza materna mostrata dalla Chiesa in simili casi : «Pour parler plus explicitement la petition a pour but d'obtenir *que les catholiques-grecs de nationalité hongroise puis-sent dorénavant se servir aussi de la langue hongroise, dans celles des parties de la liturgie proprement dite, qui, suivant Vesprit du culte orientai ne regardent que les onailles*» (Somm. N. IV.).

Per quanto elaborato e corroborato di citazioni, il nuovo Memorandum non arriva forse a dimostrare l'assunto del Governo, che cioè i diritti dell'idioma ungherese, come lingua liturgica, sieno uguali a quelli degli idiomi delle altre razze che seguono il rito-greco nel regno di Santo Stefano, dei rumeni in ispecie.

Per ciò che concerne l'introduzione della lingua ungherese nel rito greco-ruteno, sembra infatti non si trattasse dapprima che di culto suppletorio, e di cantici popolari e che soltanto verso il 1848, per fatto di alcuni preti patrioti, si cominciasse a sostituire l'ungherese al paleo-slavo in alcune preghiere della Messa, dove prendono parte attiva i fedeli.

Relativamente poi al rumeno, a nulla approda il discutere se l'uso della lingua volgare nella liturgia, presso i valacchi di Transilvania, fosse introdotto legalmente, al punto di vista della disciplina della Chiesa scismatica, o se fosse opera dei Principi calvinisti, i quali volevano in tal modo facilitare l'infiltrazione dell'eresia protestante: per noi basta il fatto che al momento dell'Unione di quei rumeni, era tra loro in vigore l'uso liturgico della lingua volgare nelle sacre cerimonie. — Nè basta affermare che non poteva esserlo nella Messa, ostandovi da una parte l'antica disciplina orientale e dall'altra lo spirito avverso dei calvinizzanti. Per quanto infatti si voglia ammettere questa eretica influenza dei Principi, certo è da un lato, che i rumeni di Transilvania restavano sino al 1697 in comunione di rito e di obbedienza gerarchica col metropolitano scismatico di Bucarest; come d'altronde è certo che i Sinodi del 1675 e del 1698–1700 prescrivevano l'uso liturgico della lingua volgare nel servizio divino, quale allora si praticava. Né vale il dire che quel Sinodo fosse illegale, rispetto ai Canoni della Chiesa scismatica: per noi basta il fatto dell'avvenuta sostituzione del rumeno al paleo-slavo prima o in occasione dell'Unione; il che risulta dai documenti stessi citati nell'*Allegato*, pag. 42–52.

Quanto poi alla denunziata sostituzione del rumeno letterario al volgare, non si hanno dati precisi per stabilire quando e in qual misura ciò sia avvenuto. Su tal proposito potrebbero domandarsi notizie e spiegazioni per mezzo della S. C. di Propaganda, qualora la Santa Sede avesse da pronunciare un giudizio.

E degno di speciale attenzione quanto riferisce Monsig. Taliani, nel rimettere il nuovo Memorandum, circa le intenzioni e i desiderii reali, sia del Governo di Budapest, sia del Ministro degli Affari Esteri dell'Impero Austro-Ungarico. — Il signor Wlassics, ministro ungherese dei Culti, «ripetè con molta insistenza che il desiderio del Governo si limita a che la questione non venga inasprita coll'applicazione brusca dell'ultima decisione presa dalla Santa Sede; anzi che la medesima (decisione) non riceva per ora una promulgazione ufficiale. Questo impedirebbe che si polemizzasse sull'argomento; ciò che potrebbe esser dannoso non solo al Governo ma anche alla Chiesa». — Il signor Conte Goluchowski poi, «malgrado i desiderii del Governo Ungherese, è recisamente contrario a qualunque

concessione da parte della Santa Sede a favore dei magiari, perchè ritiene che piano piano tutte le altre nazionalità affaccerebbero le medesime pretese». (Rapporto del 2 marzo 1898).

Anche i rumeni e gli slavi cattolici d'Ungheria si mostrano allarmati del probabile danno che potrebbe loro derivare da siffatte concessioni. – Secondo una statistica tirata dagli *Schematismi* diocesani del 1895–96, i magiari di rito greco non vivono tutti isolati dai loro correligionarii delle altre due lingue; ma su centoquaranta parrocchie cento sono di lingua e di razza miste. In tali circostanze di fatto e stante lo spirito più nazionale che religioso dell'attual movimento liturgico, è da temere che, concesso per poco l'uso della lingua ungherese nella liturgia, basterà che in una parrocchia vi siano alcune persone le quali si dicano di lingua magiara, perchè il parroco venga sollecitato e costretto ad esercitare il culto nel loro idioma e così la chiesa diverrebbe un campo di lotte nazionali, la liturgia uno strumento di magiarizzazione.

Di siffatte apprensioni si faceva interprete il Dott. Basilio Hossu, procuratore fiscale dell'Arcivescovato di Alba Giulia e Fogaras, rettore del Seminario di Blasendorf, in un esposto del 10 Agosto 1896 alla Nunziatura di Vienna (Somm. Num. V); e che quei timori non sieno infondati si può dedurlo anche dai recenti ricorsi venuti alla S. Sede dalle parrocchie latine di Szantow (Colocsa) e Kocsola (Cinque Chiese). La maggioranza dei fedeli è formata nella prima da coloni croati e nell'altra parrocchia da tedeschi; e in ambedue si questiona fortemente per l'uso della lingua del culto suppletorio (predicazione, cantici etc.) sforzandosi gli ungheresi di guadagnar terreno e d'imporre il loro idioma, a detrimento delle altre lingue, illirica e alemanna.

Nè il clero latino va sempre esente da questo spirito di nazionalismo; tanto che p. es. il vescovo di Cinque Chiese, qual rimedio agli inconvenienti lamentati a Kocsola, in una lettera pastorale del 13 marzo p. p., inculcava a quei tedeschi lo studio della lingua ungherese per servirsene nel culto suppletorio unitamente ai magiari, essendo quello l'idioma della razza dominante nel paese: «Fideles germanici labii serie rogo et moneo, ut linguam hungaricam addiscere contendant; linguae huius non tantum ius respiciant, sed etiam tam in vita privata, quam in sociali et religiosa, usum capiant, ut quemadmodum cum concivibus labii hungarici uniti sunt in fide, ita quanto ocius uniantur etiam in lingua cultus divini.» (Rapporto del 23 marzo 1898 di Monsignor Nunzio di Vienna).

Si crede in fine opportuno di unire alla presente Ponenza l'Appendice III che accompagnava quella del Marzo 1897 e che contiene il precedente memorandum del Governo Ungherese e la Nota di Archivio di Propaganda, da cui furono desunti i dati storici che servirono per la risposta della Santa Sede riportata in questa Ponenza a pag. 25.

Dopo ciò, piaccia alle Eminenze Vostre Rme di rispondere al seguente

DUBBIO

Se e quali provvedimenti convenga adottare, in ordine al nuovo memorandum del Governo di Budapest, riguardo all'introduzione sia dell'idioma ungherese, volgare, sia del rumeno letterario, nella liturgia greca.

Jegyzet:

1 Parimenti, con decreto N.º 3625 del 5 marzo 1883, Monsignor Giovanni Pásztyei, vescovo di Munkács, ordinava di celebrare la sacra liturgia in paleoslavo, e permetteva l'uso dell'ungherese nel rito greco nella stessa misura in cui la lingua volgare è permessa nella chiesa latina, comminando pene canoniche ai trasgressori.

[*Az ügyirathoz tartozó dokumentumok listája*]

Num. I. La S. Congr. di Propaganda comunica ai Vescovi greco-ruteni di Ungheria il decreto del S. O. – 2 settembre 1896 – che riprova l'uso della lingua ungherese e dei relativi libri nella liturgia di rito greco – 26 settembre 1896.²⁴²

Num. II. Altra Circolare della S. C. di Propaganda, che conferma e spiega il decreto del S. O. – 2 settembre 1896 –, raccomanda ai vescovi fermezza e prudenza nell'estirpare l'abuso disgraziatamente introdotto, etc. – 14 aprile 1897.²⁴³

Num. III. Nota della Santa Sede, in risposta al Memorandum del Governo Ungherese dei 5 febbraio 1897, sulla natura e i motivi del Decreto del S. O. e sul caso dei rumeni – Roma, 2 aprile 1897²⁴⁴

Num. IV. Nuovo Memorandum del Governo di Budapest sulla liturgia greco-ungherese e greco-rumena – Marzo 1898. Allegato al nuovo Memorandum del Governo Ungherese²⁴⁵

Num. V. Il sac. Basilio Hossu, procuratore fiscale dell'archidiocesi rumena di Alba-Giulia, espone alla Nunziatura Apostolica di Vienna le apprensioni dei rumeno-cattolici intorno alla pretesa liturgia greco-magiara – Vienna, 10 agosto 1896²⁴⁶

161. Az Országos Hírlap tudósítása a debreceni görögkatolikus parókia létesítéséről

Budapest, 1898. június 27.

Országos Hírlap, 1898/176. szám, 5. o.

Görög-katolikus parókia Debreczenben

Debreczen város közgyűlése – mint levelezőnk írja – a munkácsi püspök kérelmére egyszer már hajlandónak nyilatkozott arra, hogy templom-helyet adjon a szervezkedő görög-katolikus gyülekezetnek, de kikötötte, hogy ebben a templomban az isteni tisztelet nyelve magyar legyen és a templomhely adás patronátusi kötelességeket ne vonjon maga után. Firczák püspök az első föltételre vonatkozólag a pápára hivatkozott, mint aki e kérdésben döntő fórum; a második kérdéshez a maga részéről hozzájárult. A parókia felállítását és a templom építését most a magyar görög-katolikusok országos bizottsága vette a kezébe, mely célból illetőleg „jogilag fennálló patronátusi kötelezettség érvényesítése” érdekében lépéseket tesz Debreczen szabad királyi városánál.

242 Lásd: 109. számú dokumentum.

243 Lásd: 138. számú dokumentum.

244 Lásd: 134. számú dokumentum.

245 A magyar kormány emlékiratát és az ahhoz kapcsolódó mellékletet magyarul közöljük. Lásd: 142–144. sz. dokumentumok. A francia nyelvű végleges szöveg: ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 76v–93v. Kiadva. I. DUMITRIU-SNAGOV: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, 1989, 686–701.

246 Lásd: 102. számú dokumentum.

162. Budapest székesfőváros közgyűlése kegyursága alá fogadja a budapesti görögkatolikus egyházközséget

Budapest, 1898. június 30.

EPL Vaszary Cat. 27. 120/1905. ügyirat melléklete.

872/98. közgy. sz. Közgyűlési határozat. Az esztergomi érsekség egyházi fenhatósága alatt álló budapesti görög katolikus egyházközségnek a bibornok hercegprimás ur részéről is pártolóan áttett kérelmére, továbbá a tanácsnak a tisztí ügyességgel és a jogügyi bizottmánnyal egyetértő e tárgyban kedvező és részletesen megindokolt előterjesztése alapján a közgyűlés, méltányolva a szóbanforgó egyházközségnek az alakuló közgyűléséről felvett jegyzőkönyvben kifejezésre juttatott és meleg hazafias érületről tanúskodó törekvéseit: egyhangú elhatározásaként kimondja, hogy a budapesti görög szertartásu katolikus egyházközséget Budapest székesfőváros kegyurasága alá fogadja és ehhez képest azt azon javadalmazásban és anyagi támogatásban részesíteni fogja, mely a székesfővárost a kegyúri jog gyakorlásából kifolyólag megilleti: azon határozott reményének és várakozásának adva kifejezést ezzel kapcsolatban a közgyűlés, hogy az ekként a székesfőváros kegyurasága alá fogadott budapesti görög szertartásu katolikus egyházközség minden tőle kitelhető módon arra fog törekedni, hogy azon haza nyelve, mely őt szívébe fogadta, templomában szertartásaiban is egészen otthonát találja. Erről a közgyűlés tárgyrat visszaadása mellett a tanácsot oly felhívással értesíti, hogy a további intézkedésekre vonatkozólag előterjesztéseit annak idején tegye meg. Kelt Budapesten, a székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1898. évi június hó 30-án tartott közgyűléséből: Halmos s. k. polgármester.

163. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának átírata a Propaganda Fide Kongregációhoz Nikolaus Nilles jezsuita szakvélemények kikérése tárgyában

Róma, 1898. július 4.

ASV AES pos. 800. fasc. 349. fol. 96rv. Fogalmazvány

A magyar kormány 1898 márciusában átadott jegyzékének tartalmi vizsgálatára XIII. Leó pápa személyes utasítására Nikolaus Nilles jezsuita szerzetest kéri fel, aki a keleti egyházi tudományok elismert szakértője.

Mons. Segretario di Propaganda pei Riti Orientali
4 luglio 1898

Per poter rispondere, in modo breve ed efficace, al nuovo memorandum del marzo 1898 sulla questione della lingua ungherese nella liturgia greco-rutena, il Santo Padre ha risoluto di fare esaminare quel documento da persona specialmente versata in tali studi, cioè dal R. P. Nilles d. C. d. G., il quale ne fornisca i materiali e i dati opportuni e necessari. E a tal uopo è pregata la S.C. di Propaganda pel R.O. di comunicare riservatamente al suddato Padre l'anzidetto Memorandum del governo ungherese col relativo allegato che la S.V. Illma e Revma troverà nel

qui annesso fascicolo pagg. 30–64, a cui per ogni buon fine si unisce separata copia della precedente nota del 5 febb. 1897 sullo stesso argomento.

Con ringraziamenti anticipati per la risposta che a suo tempo vorrà dargliela S.V., si pregia il sottoscritto di confermarsi coi sensi della più distinta stima...

N.B. i documenti in parola sono parte dell'ultima pendenza e parte dell'antecedente

164. Mieczysław Halka Ledóchowski bíboros, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának levele a munkácsi, eperjesi és kőrösi püspököknek és az esztergomi érseknek a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Róma, 1898. július 8.

ASV AES pos. 882. fasc. 350. fol. 63rv.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

A prefektus részletes jelentést kér az érintett püspököktől a magyar nyelv liturgikus használatának visszaszorítása érdekében hozott intékedéseikről.

Optime nosis, Amplissime Domine, hanc S. Congregationem, litteris²⁴⁷ diei 14 aprilis superioris anni, dedisse oportunas instructiones ad removendos gravissimos abusos, qui irrepserunt ob celebrationem S. Liturgiae hungarico idiomate.

Nunc vero SSmus Dominus mihi dedit in mandatis Tibi significandi eius voluntatem esse, ut prudenter quidem, sed firmiter expleantur, quae demandata fuerunt per memoratas litteras. Quapropter certa spe teneo sollertem operam fuisse a Te impensam pro remediis excogitandis et inducendis, ad eradicandos abusos, qui recidunt in doctrinae catholicae detrimentum.

Cum autem perspecta sit devotio, qua praestas erga Apostolicam Sedem, sollicitam etiam curam daturum esse confido, ut eidem Sacrae Congregationi relationem accuratam exhibeas de consiliis ad rem susceptis et suscipiendis.

165. Nikolaus Nilles jezsuita szakvéleménye a magyar nyelv liturgikus használatáról

Innsbruck, 1898. július 17.

ASV AES Austria-Ungheria anno 1896–1899. pos. 800. fasc. 350. 74r–77v.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

Nikolaus Nilles jezsuita tudós, az innsbrucki egyetem tanára XIII. Leó kérésére fogalmazza meg véleményét a magyar nyelv liturgikus használatával, illetve a magyar kormány érvelésével kapcsolatban. Kétségtelen ténynek tartja, hogy a románok már az unió megkötése előtt áttértek a román nyelv használatára. Ezzel szemben a ruszinok az unió megkötésekor az ószláv nyelven kívül mást nem használtak. Amennyiben a Szentszék most az unió

---

247 Lásd: 138. számú dokumentum.

megkötése óta eltelt idő alatt magyarrá lett görögkatolikusok számára engedélyezi a magyar nyelv használatát, akkor azt nem a románok analógiájára teszi, hanem egyházpolitikai megfontolásból és a magyar hívek lelki üdve érdekében. Mivel a görögkatolikusok gyakran katolikus szempontból hibás ószláv liturgikus könyveket használnak, s a magyar kormánytól nem remélhető, hogy ezek kijavítására pénzt áldozzon, Nilles megfontolásra javasolja azt, hogy a Szentszék rendkívüli intézkedéssel engedélyezze a magyar nyelvű liturgikus könyvek kiadását a magyar állam költségén.

KIADVA: VÉGHSEŐ TAMÁS: Nikolaus Nilles e la questione della liturgia greco-cattolica ungherese, in Véghseő T., (ed.): *Symbolae. Ways of Greek Catholic heritage research. Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles*, Nyíregyháza 2010. Collectanea Athanasiana I/3., 81–89.

Nota del R. P. Nilles, S. J., professore all'Università di Innsbruck, sulla questione delle lingue rumena ed ungherese nella liturgia greca.

A. De usu linguae rumenae in divinis officiis.

Quum in praesenti hac controversia historico-juridica totius quaestionis solutio pendeat a decreto synodi anno 1675 celebratae, de eiusdem decreti rationibus haec videntur esse ex ordine animadvertenda:

1. Licet ecclesia Rumenorum, in Transsilvania, eo tempore incredibilem in modum a Principibus Calvinistis vexata (Cfr. *Symbolae*, t. 1. pp. 148 ss. et 166 ss.) non potuerit in synodis suis habendis omnes ecclesiae orientalis canones servare, servavit tamen quantum ei per adiuncta miserae suae conditionis servare licuit; atque ita identidem varia statuta synodalia condidit, quae sine ulla dubitatione fuerunt a Rumenis, sub dominio eorundem Principum degentibus, reverenter admissa, quum talibus synodis quoque potestatem legiferam competere pro certo haberent.

2. In his statutis igitur etiam est lingua rumena in ecclesiasticis officiis adhibenda, quod editum est in synodo a Metropolita Sabba II (1) celebrata an. 1675: quodque toti nationi, non ita pridem per primos libros in vernacula sua lingua typis expressos, veluti e somno saeculari experrectae ac brevissime amore in patrium sermonem inflammatae, prae caeteris arrisit. Illud proinde magni beneficii loco habuerunt Rumeni graeco ritui in Transsilvania addicti, rebusque favorabilibus accensuerunt.

3. Ut in omnibus rebus favorabilibus fieri decet, sic et in interpretatione huius decreti, Rumeni continuo usi sunt regulis extensivis, ut adeo etiam liturgiam proprie dictam seu celebrationem Missae, eo comprehendere docerent, (2) quamvis primi eius suasores et impulsores Calvinistae lectiones biblicas atque alias instructiones populares, per occasionem functionum ecclesiasticarum in lingua vulgari faciendas, per decretum intellectas voluerint.

4. Ruteni (Rumeni?) quod e synodali decreto sibi concessum legebant, statim – quantum per adiuncta (penuriae librorum et ignorantiae sacerdotum) licuit, – in usum deduxerunt.

Profecto, si usus linguae vulgaris exinde non coepisset in peragenda liturgia adhiberi, Patriarcha Hierosolymitanus, Dositheus, ansam non habuisset

Metropolitae Athanasio expresse prohibendi, quominus divina officia in lingua rumena perageret. (3)

Quod interdictum Athanasius post unionem cum Ecclesia catholica iam celebratam (ut aliter fieri non potuit) nihil curans, iuxta morem iam existentem, decreto sinodali an. 1700 statuit, ut sacerdotes, quantum possent, divina officia valachica lingua celebrarent. (Cfr. Symbolae, t. 1, p. 252).

5. Hinc est, quod dici posse videatur, ecclesiam iam in possessione iuris fuisse ad linguam patriam in divinis officiis adhibendam: de quo iure post acceptatam Unionem eo minus erat deturbanda, quod populus esset singulari studio patriae linguae ante Unionem incensus, quodque eidem et alii usus, sub dominio Principum Calvinistarum introducti, relinquerentur, postquam tamen omnis superstitio ab iisdem fuisset abstersa, cuiusmodi est mos impertiendi Pascha, cuius rationes singulares declaravi in opere Symbolae, t. I, p. 471.

Et ista quidem de fundamento usus linguae vulgaris apud Rumenos, in terris Coronae S. Stephani, maxime in Transsilvania, degentes.

De usu linguae hungaricae apud ruthenos autem paulo secus arbitrandum esse videtur.

B. De usu linguae hungaricae in divinis officiis.

Quum Rutheni in sinum Ecclesiae catholicae reciperentur saeculo 17, tantum aberat, ut diversam a slavica linguam liturgicam haberent vel habere cuperent, ut Cardinalis Kolonich Archiepiscopus Strigoniensis et Regni Primas, dum episcopum graeci ritus pro iisdem Ruthenis ex Urbe peteret, inter alia de qualitatibus mittendi praesulis haec scripserit: „Un vescovo non sapendo la lingua rutena o schiavona non servirebbe, benchè sapesse far miracoli, perchè quei popoli vogliono aver la lingua”(Symbolae, t. 2, p. 857). Apud Ruthenos igitur, inde ab inita Unione cum Ecclesia catholica omnia officia ecclesiastica semper et ubique in lingua slavica peragi necesse erat.

2. Iam vero in hoc primitivo, naturali ac legitimo usu linguae slavicae, nihil unquam fuit a competente auctoritate ecclesiastica immutatum, (4) quantumvis licet multi ex Ruthenis, qui in numerum civium Hungariae cooptati iam omnem sentiendi loquendique morem Hungarorum proprium imitantur, identidem inflammati esse dicerentur cupiditate linguae hungaricae in functionibus liturgicis adhibendae.

3. Si Sedes Apostolica Ruthenis usum linguae hungaricae nunc concederet, id profecto non propter paritatem cum Rumenis servandam faceret, sed propter alias rationes sive ex considerationibus politico-ecclesiasticis ductas sive ex exterioribus adiunctis utilitatem spiritualem illius populi respicientibus depromptas.

4. Eminentissimus Cardinalis Simor, Regni Primas, suo tempore, dignatus erat mecum communicare libellum supplicem, sibi ab episcopo Munkacsinesi oblatum an. 1871 (Cfr. Memor. p. 63): addita animadversione, se vel idoneo nihil in proposito negotio facturum, quod in magno eoque vero timore esset, ne, lingua hungarica Ruthenis semel concessa, et Latini, qui non minori admiratione ac studio rerum gentis suae efferuntur, eandem gratiam sibi a Sancta Sede efflagitent.

5. Quod si forte, in examinanda Causa, etiam exteriora, quae dixi, rerum adiuncta, conditionem ecclesiae Ruthenorum in Hungaria respicientia, consideratione digna viderentur, haud negligendum putarem periculum fidei, quod Ruthenis nunc ex schismaticis libris slavici, qui in multis eorum ecclesiis adhibentur, comparari noscitur. Cuius rei ut aequa ratio habeatur, pauca haec animadverto:

6. Pro istis ecclesiis, ut plurimum pauperrimis, olim ex antiqua Polonia aere publico allati fuerant libri slavici in officiis ecclesiastici adhibendi. (5) Iis paulatim deficientibus, a Russis et Serbis spargia coeperunt editiones schismaticae, quae multis in locis passim minimo pretio fuerunt oblatae, passim etiam gratis omnino donatae. Atque isti ipsi sunt illi libri ecclesiastici, quos a schismaticis in textibus dogmaticis depravatos fuisse, indubiis testimoniis probavi in op. „Kalendarium utriusque Ecclesiae”, t. 1, p. XLII; t. 2, pp. 22–23, p. 407, alibi.

7. Quomodo in praesenti rerum statu periculum propulsari possit, difficile est dicere, quum ex una parte a gubernio Budapestino vix aliquid subsidii pro emendis libris slavici sperari possit; ex altera vero plerique sacerdotes (plerumque uxorati) paupertatis excusatione etiam in posterum sint usuri. Numquidnam forte consideratione dignum videri possit, utrum aliqua via consilii in eo sit quaerenda, quod per speciem decreti tolerantiae istorum librorum versio vere catholica et a Sede Apostolica approbata idiomate hungarico sumptibus gubernii typis imprimenda et ecclesiis gratis distribuenda – servatis servandis – concederetur? Quamvis hoc pacto ex periculo emergi posse videatur, tantum tamen mihi non sumo, ut talem exitum suadere audeam.

8. Coeterum Rumeni catholici non ita pridem in eodem discrimine versabantur, quum eorum ecclesiae quoque editionibus schismaticis librorum liturgicorum inundarentur. Periculum depulerunt, nova illa catholica editione librorum facta, quam Memorandum Budapestinum linguae rumenae nimis immutatae (6) et abusus concessionis linguae vulgaris tempore Unionis impertitae defert pp. 39–40. Cui delationi utrum aliquid veri subsit, iudicare nequeo, quum a decennio iam non amplius inter Rumenos commoratus sim, praedictos libros vero hic ad manum non habeam.

Atque haec sunt, quae mihi, pro exiguitate cognitionis rerum rumenicarum et ruthenicarum in terris Coronae Sancti Stephani, notanda occurrerunt.

Oeniponte, 17 Iulii 1898.

N. Nilles, S. J

Lábjegyzetek:

1 Compendium laudum huius Metropolitae extat in Symbol., t. 1, pp. 149, 167.

2 Ita, praeter alios, Saguna, epis. graeco-orient. (schism.) Sibiniceusis, in Historia ecclesiastica, (edit. german. p. 42); et Hintz in Histor. Episcopatus non-uniti Transsilvan., (germ.), p. 29.

3 Athanasius (Unionem cum Ecclesia catholica mox celebraturus) consecratus erat Bucuresti, praesente Patriarcha Hierosolymitano Dositheo. Per eam occasionem accepit a Patriarcha instructionem 22 capitibus constantem, quae in forma integra exhibetur (rumenice) apud Cipariu, Acte:

pag. 240ss. et (german.) apud Saguna, l. c. pp. 75 ss. – Interdictum linguae rumenae habetur cap. 5 dictae instruct.

4 Nulla veri specie in Memor. Budapest. innuitur pag. 59, linguam hungar., consentiente Episcopo Munkacsi Andrea Baczinszky (1772–1809), in liturgiam fuisse introductam; tantum enim eximius ille Praelatus ab eiusmodi innovatione toleranda. aberat, ut immo novam editionem sacrorum bibliorum in lingua liturgica paleoslavica pro usibus ecclesiasticis typis vulgandam curaverit an. 1804. Quod studium linguae liturgicae rite conservandae in causa fuisse puto, cum nimii rerum novarum admiratores episcopum de ecclesia sua optime meritum in suspicionem «russicae mentis» adducere conarentur. l. c.

5 Etiam slavica illa sacrorum Bibliorum editio, quam ab episcopo A. Baczinszky, anno 1804, factam dixi, fuit aere publico typis expressa.

6 Quoniam ecclesiae Rumenorum generatim non in tanta fortunarum tenuitate versantur ac dioeceses Ruthenorum, Rumeni novam hanc librorum editionem, a nemine adiuti, arbitrato suo adornarunt: quod gubernium Budapestinum utique gravius tulisse videtur.

166. A Kárpáti Lapok helyzetjelentése a magyar liturgia ügyéről

Ungvár, 1898. július 17.

Kárpáti Lapok, 1898/29. sz. 2. o.

Magyar liturgia

A görög szert. katolikus magyarok Országos Bizottságának a „Kárpáti lapok” f. évi 26. számában közölt programja röviden e néhány szóban foglalható össze: a politikát ki kell küszöbölni az oltárról, de úgy a magyarosítási, mint a szlavofil politikát. Mint hiteles forrásból értesültünk, ez a tisztán vallásos alapon nyugvó program a legmelegebb fogadtatásra talált a hívők körében, a mi kitűnik, abból is, hogy habár az Országos Bizottság egyelőre inkább csak a gör. kath. magyarság intelligentiáját akarta zászlaja körül egyesíteni, mégis nemcsak magánosok küldték be tömegesen csatlakozási nyilatkozataikat az országos Bizottsághoz, hanem egyes, részint kizárólag magyar, részint vegyes ajku hitközségek is, mint: Apagy, Gyulaj, Ilonca, Ilonok-Ujfalu, Bereznik, Levelek, Thass, Téth, Taraczköz, Ó-Fehértó, Huszt stb.

Ezen követésre méltó eljárást melegen ajánljuk hitközségeink figyelmébe, mert az Országos Bizottság csak akkor lesz képes teljesen megfelelni szent feladatának, ha úgy a magyarosítási, mint a szlavofil politika teljes kizárásával, minden gör. kath. magyar hitközség és egyén sorakozni fog azon zászló alá, melynek hordozói az összes gör. kath. egyház nagy érdekeiért küzdenek akkor, midőn ezen egyház feyelmének megfelelően a nép nyelv oltári jogosultságát akarják maguk számára kivívni.

A magyar liturgia ügye, hogy ma már Rómában is kedvező irányzatot nyert ez ügyben a következőket közölhetjük:

Rómából vett értesítés alapján a Budapesten megjelenő „Politikai Értesítő” közli, hogy a magyar liturgia ügyének megoldása kedvezőre fordult és igen illetékes egyházi méltóságok és irányadó személyiségek a magyar görög katolikusok óhaját figyelembe veendőnek tartják. A nehézség a szentszéknek abban az elvi álláspontjában volt, amely a nem unionizált egyház visszatérítése s az erre

vonatkozó alkudozások elvi alapja is, hogy tudniillik a nem unionizált egyházak nemzeti jellege, mely e propagandák céljaira népszerűségénél fogva igen alkalmas, ellentétben van a latin szertartással, mely egy holt nyelvvel, mint az egész világra szóló egységesítő nyelvvel egyik oszlopát képezi a római katolikus egyháznak. A hittérítés konkurrenciája azonban, különösen az exotikus országokban és világrészekben azt bizonyítja, hogy a keleti egyházak éppen a nyelvi s így nemzeti kedvezmények által előnyben vannak a latin egyházzal szemben s azok propagandája a sikeresebb. Ez a körülmény Róma illetékes köreiben erős konzideráció tárgya s nem lehetetlen, hogy a magyar görög-katolikusok ügyének jóra fordulása ezzel is bizonyos összefüggésben van. Az sem lehetetlen, hogy Róma épp a propaganda sikeresebbé tétele céljából az exotikus missziók érdekében az unionizált keleti egyház hiveinél engedni fog. Ez a kérdés még az illetékes fórumok előtt ünnepélyes tanácskozások tárgya lesz, de az már most kétségtelennek látszik, hogy a mily bölcs lesz Róma megoldása a szentszék politikája s a katolikus egyház egyetemes érdekeinek szempontjából, annyira ki fogja elégíteni a magyar görög-katolikusok törekvéseit.

167. Tóth Miklós olvasói levele a Kárpáti Lapokban a Görög katolikus Magyarok Országos Bizottságát ért támadásokról

Ungvár, 1898. augusztus 21.

Kárpáti Lapok, 1898/34. sz. 1. o.

A magyar liturgia

Budapest, 1898. aug. 5.

A gör. kath. magyarok Országos Bizottsága, mely a magyar nyelvnek liturgikus nyelvvé tétele céljából alakult meg, meglepetéssel, mondhatni, csodálattal látja, hogy az általa megindított mozgalmat egyes külföldi lapok mily tévesen és mennyi rosszakarattal fogják fel és ítélték meg.

Egészen tisztában vagyok, azzal, hogy ezen ferde felfogás és ítélet gyakran nem az illető lap véleménye, mert az talán a mozgalomról és programjáról nincs tájékozva. De igen is forrása ezen rosszakaratu véleményeknek saját hazánkon belül van.

Vannak ugyanis itt közöttünk, kik nemzetiségükhöz ragaszkodó tulzott chovinizmusukból kifolyólag mindent a mi magyar, vagy a magyarsággal összefüggő, apriori perhorreskálnak, nem tekintve a kérdéses dolog politikai vagy egyházi jellegét. – Ezt a benyomást tette rám a horvát „Katolicki List”-nek támadása, melynek intézője Fábiján Gyula úr, ki a mozgalmat és annak célját – úgy látszik szándékosan félreértve, azt nem mint egyházi, hanem mint politikai akciót tárgyalja és bírálja.

Bírálata a mennyire egyoldalú, annyira chovinisztikus; mert míg a mozgalmat tisztán magyarsága miatt tartja lehetetlennek, ugyanakkor nem tudja magában elfojtani a szláv chovinizmust, gyengén argumentálván a szláv nyelv előnye mellett a magyarral szemben a gör. kath. istentiszteletnél.

Erősítette ezen benyomást bennem legujabban ismét a német „Germaniá”-nak a támadása. Mert azt állítani, hogy a mozgalom élén kálvinisták állanak, és hogy annak burkolt célja tulajdonképpen a román nemzetiség gyengítése, sőt

elmagyarosítása, határozottan rosszakaratra vall, már pedig a „Germánia”-nak erre sem oka, sem érdeke, hanem igen is oka és érdeke annak, a ki ezen cikket inspirálta és abban a mozgalmat, mint magyar chovinizmusból kifolyót és magyarosítási szándékból megindított akciót tünteti fel és tárgyalja, sőt még hozzáteszi, hogy más nemzetiségek, különösen pedig a románok rovására. – A mennyire kirí tehát a „Katolicki List” támadásából a horvát chovinizmus, épp úgy a „Germánia”-ban is csak lappangó román chovinizmussal van dolgunk, melynek tendenciája nemcsak a mozgalom rossz színben való feltüntetése, hanem egyuttal a magyar fajnak a németiség előtt való kisebbitése és a nemzetiségekkel szemben a türelmetlenség bélyegével megbélyegzése.

Ez utóbbi ráfogással, mint a mozgalomhoz nem tartozóval nem foglalkozom, de határozottan tiltakozom az ellen, hogy a mozgalom, mint kálvinista színezetű tüntetesség fel a nyilvánosság előtt. Mert igen is szívesen látunk bárkit is, vallás és fajkülönség nélkül, ki mozgalmunk iránt érdeklődik és annak barátja, – és bár a kálvinisták között az ügynek lelkes hívei voltak és vannak, azok az Országos Bizottságban, vagy a mozgalom vezetésében soha hivatalosan nem szerepeltek, hanem a mit tettek, mint magán emberek tették az ügy érdekében.

Ilyeneket igazán csak rosszakarat és a mozgalom céljának nem ismerése állíthat. Hisz csak egy kis fáradsággal olvassa el bárki is a programnak 8. pontját, világosan fog előtte állni a mozgalom szálja, és akkor nem fog oly téves dolgokat állíthatni a legerősebb szláv chovinizmus sem, hogy az ügy a nagy szláv eszmétől el nem választható, sem a román chovinizmus nem fogja veszélyeztetve látni általa a román kérdést, mert a mozgalom sem az egyik, sem a másik kérdéssel nincs connexióban, de nem is akar abban lenni és minden ily velleitásoktól ment.

Célja az Országos Bizottságnak: tisztán a magyar nyelvnek liturgikus nyelvvé tétele a naptáregyesítésével, – ezért küzdött az Orsz. Bizottság eddig is, ezért fog küzdeni továbbra is a rendelkezésre álló törvényes eszközökkel lankadatlanul s a nélkül, hogy elveiből engedne, és céljától bárminő körülmények és befolyások miatt is eltérne.

Meg lehetnek tehát a mozgalom pártolói és barátjai nyugodva, hogy az Orsz. Bizottság hű marad programjához és bárminő illetéktelen és téves támadások dacára is rendületlenül halad a kítüzött cél felé. Biztosítékot nyújt erre a vezérek egyénisége is, de főképen Szabó Jenő elnök lankadatlan ügybuzgalma, ki sisifusi munkával és példátlan áldozatkészséggel munkálja s vezeti a mozgalom ügyét. – S ha az ügy ily vezetés dacára is buknék, úgy az bukásában is csak dicső lehet és az ügy érdemét nem kisebbiti, sőt nagyobbítja.

168. A Görög katolikus Magyarok Országos Bizottságának közleménye a magyar liturgia ügyéről és a mozgalom célkitűzéseiről

Budapest, 1898. augusztus 20.

Kárpáti Lapok, 1898/35. sz. 2. o.

Minthogy egyes külföldi lapokban oly cikkek láttak napvilágot, melyek a magyar liturgia ügyét alkalmasak voltak a külföld előtt rossz színben feltüntetni, az országos Bizottság a nevezetesebb külföldi lapokhoz német nyelven a következő felvilágosító pontokat küldte szét:

A gör.kath. magyarok országos bizottsága céljai és törekvései felől némely külföldi lapokban mindenesetre hibás információk alapján oly közlemények jelentek meg, melyekre nézve kötelességünknek ismerjük egyelőre a következő tájékoztatást adni:

1. A magyar liturgiának ügye a magyar nemzeti chauvinizmussal semmiféle összeköttetésben nincs. Ismételten tiltakoztunk és tiltakozunk minden féle politikai ingerencia ellen, a mely ügyünknek csak árthatnak. Semmi közösséget nem vállalunk tehát azon hirlapi cikkekkel, melyek ügyünkből Róma ellen igyekeznek tőkét csinálni.

2. Minthogy a magyar liturgia ügye az egyetemes kath. egyháznak tisztán belügye, melyhez tehát az apostoli Szentszéken és az illetékes püspöki karon kívül senkinek semmi köze; a mi bizottságunkban s a programmunkhoz csatlakozók között egyetlen idegen vallásut el nem fogadtunk, sőt hitfeleink közül is csupán azokra támaszkodunk, a kik magukat faj szerint is magyaroknak vallják.

3. A protestánsok részvétele e mozgalomban már azért is ki van zárva, mert az egész mozgalom épen azért kezdeményeztetett, hogy lehetővé válván a magyar népének, ez által meggátoljuk a protestantizmusnak, a felekezetienségnek az indifferentizmusnak népünk között való elterjedését.

4. A Magyarországon nagy számban élő román és ruthén hittestvéreink Isten tiszteleti nyelvét, ennek létjogosultságát, nemcsak hogy nem támadtuk és nem támadjuk, hanem védelmezzük is, mikor per analogiam csak azt kérjük a magunk számára, a mit ők, az apostoli szentszék kegyéből már birnak és pedig ugyanazon célokból, a minő célokból mi a magunk nyelvének az istentiszteletnél való befogadását Ő szentségétől mindenképen megokolva fiui szeretettel kérelmezni fogjuk.

5. A mi különösebben szláv hittestvéreinket illeti, a mennyiben azok gör. katolikusok, semmi okuk sincs mozgalmunktól tartaniok, mert mindenkor – megelőző contradictorius eljárás alapján – az illetékes püspök fogja meghatározni azt, hogy az istentisztelet magyar nyelve hol engedélyezendő és hol nem? mivel mi gör. kath. magyarok mint fentebb kifejtettük, nyelvünket senkire oktroálni nem akarjuk.

A mennyiben pedig szláv gör. keletiekéről van szó, nekik ezen mozgalomhoz semmi közük nincsen, sőt, az a szivesség, a melylyel az ellenünk emelkedő hangokat üdvözlük, rendkívül gyanus s azon reményüket árulja el, hogy bennünket valaha sikerülni fog a chismához átcsalni. Különben is, hogy a szláv gör. keleti egyház a maga tolakodó protekciójával mily célokat követ, annak a történetben elrettentő példája a lengyel gör. kath. egyház üldözése és Beszarábiának elszlávósítása.

6. Mozgalmunkban semmi olyas motivum nincs, a mely meg nem felelne kath. egyházunk elveinek és az apostoli Szentszék mindenkor bölcs gyakorlatának. Ügyünk elintézését senkitől mástól, mint Ő Szentségétől nem várjuk s nem mint lázadók akarunk szerepelni az apostoli Szentszékkel szemben, hanem mint annak mindenkor engedelmes, de egyuttal őszinte fiai, a kik éppen a szent unió érdekében és hitünk ellenségei ellen védő bástya gyanánt fogjuk eléje terjeszteni alázatos kérelmünket.

Kijelentjük egyben, hogy hátunk mögött sem a kormány, sem társulatok nem állanak, s hogy azon vád, mintha közöttünk szabadkőműves velleitások volnának, nem egyéb nevetséges ijesztgetésnél.

A fentebbiek bizonyítékául teljes tisztelettel mellékelve küldjük programmunkat s a mellékelt csatlakozási felhívást eredetiben és tisztelettel kérve a kath. sajtó tényezőit, hogy ügyünket az itt közöltek szerint méltatni és védelmébe venni sziveskedjék, miért is hálás köszönetünket már előre is kifejezve vagyunk

Budapest, 1898. aug. 20.

Az Országos Bizottság nevében:

Tóth Miklós

Az Orsz. Biz. tollvivője

Szabó Jenő

főrendiházi tag, mint az O. B. elnöke

169. Firczák Gyula munkácsi püspök jelentése a Propaganda Kongregációnak a magyar nyelv liturgikus használatának visszaszorítása érdekében tett intézkedéseiről

Ungvár, 1898. szeptember 12.

ASV AES Austria-Ungheria anno 1896–1899. pos. 800. fasc. 350. 64rv.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

A munkácsi püspök jelenti, hogy 1897. június 17-én Máriapócsra hívta három vármegye főesperesét és espereseit, akiknek kihirdette a Szentszék tiltó rendelkezését. Augusztus 31-én és szeptember 1-én Ungváron az özszes főesperes és esperes jelentléteben ugyanezt megismételte. Legutóbb, május 8-án a kizárólag magyarok lakta Hajdúböszörményben a templomszentelési liturgiát ószlávul végezte, s intette a megjelent papokat, hogy ők is hasonlóan cselekedjenek.

Ad aestimatissimas litteras²⁴⁸ tuas, die 8 Iulii anni currentis ad me directas, in quibus petis, ut de mediis ad eradicandos gravissimos abusos, qui irrepserunt ob celebrationem S. Liturgiae in idiomate hungarico, a me susceptis et suscipiendis, Tibi accuratam relationem exhibeam, infrascriptus pro benevola notitia Tibi, Einentissime Domine, sequentia afferre vellem:

Praeterito anno 1897 die 17 Iunii, in monasterio Maria-Pocsensi, me praeside, celebratum est Capitulum Generale Religiosorum Ordinis S. Basilii Magni, qua occasione huc convocavi etiam Decanos Districtuales ex 3 Comitatus cum Arcidiacono, quibus comparentibus promulgavi vetitum S. Sedis Apostolicae, ne S. Liturgia in idiomate hungarico celebretur, imo dedi illis instructiones, proposuique apta media ad ordinem veterem pedentim et sine strepitu restituendum.

Pariter praeterito anno, 31 Augusti et 1 Septembris, Ungvarinum, ad Ecclesiam Cathedralem, Exaltationi S. Crucis dicatam, convocavi omnes Archidiaconos et Decanos Districtuales Dioecesis nostrae Munkacsensis ad Conferentias Pastorales asservandas, qua occasione, titulo uniformitatis S. Liturgiae, iterum inculcatum est a me, ut S. Liturgia solummodo in lingua slavica, a S. Sede Apostolica confirmata,

---

248 Lásd: 164. számú dokumentum.

celebretur, idioma vero hungaricum e S. Liturgia celebranda tollatur, nam haec intrusio est summus abusus.

Novissime hoc anno, die 8 Maii, titulo benedicendae novae Ecclesiae, excursum feci ad oppidum Hajdu-Böszörmény, habitatum a fidelibus meis solis hungaris, quibus celebravi S. Liturgiam Pontificalem in sola lingua slavica eo ex obtutu, ne fideles a pastoribus suis S. Missam in idiomate hungarico celebrandam postulent, videntes me, illorum Episcopum, sic celebrantem. Prout alibi, ita et hac occasione paterne admonui parochos et provisores parochiarum, huc comparentes, ad mandatum S. Sedis Apostolicae exequendum, scilicet, ut S. Liturgia in sola lingua slavica celebretur, abusus vero contrarii eradicerentur.

Adiuvante Deo, spero, fore ut disciplina S. Liturgiae turbata moderate brevi post in integrum restituta evadat; ast in hac re celeriter et violenter procedere non possum; timeo enim, ne haec agendi ratio malas habeat sequelas, irritando regimen politicum et ipsam plebem quoque.

170. Vályi János püspök jelentése a Propaganda Kongregációnak a magyar nyelv liturgikus használatának elterjedéséről és módjáról

Eperjes, 1898. október 6.

ASV AES Austria-Ungheria anno 1896–1899. pos. 800. fasc. 350. 65r–69r.
A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

Az eperjesi egyházegyében a szertartásokat ószláv nyelven végzik. Mindössze három parókia (Sajószöged, Hejőkeresztúr és Homrogd) hívei nem értik az ószláv nyelvet, de a szertartásokat ezekben a közösségekben is ószlávul végzik, s a magyar nyelv csak korlátozottan kap teret. A magyar nyelv liturgikus használata inkább a Munkácsi Egyházmegyére jellemző, melynek mintegy ötven parókiája érintett. Beszámol a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságának megalakulásáról, s a budapesti egyházköztség szerveződéséről. Kéri, hogy a budapesti parókia az Eperjesi Egyházmegyébe nyerjen besorolást.

In ordine ad benignas sub N. 6800, die 13 Aprilis 1897²⁴⁹ et die 8 Iulii²⁵⁰ a. c. sub N. 8510 emanatas litteras, sequentia demisse repraesentare praesumo, meos iam antecessores nihil intentatum reliquisse et me quoque nullam praetermittere occasionem, omnemque operam dare, ut non solum in divina Missa, sed etiam in aliis divinis officiis, uti in Matutino – orthras – quod omni die Domini mane, sexta hora, praesente copia fidelium, in Ecclesia publice celebrari solet, item in vigiliis – agrypnia – quae adhuc cum maiori celebritate omni magno lesto fiunt, et in aliis divinis officiis, idioma vetero-slavicum, a mille annis in absolvendis divinis officiis usitatum, et suprema S. Sedis Apostolicae auctoritate ratihabutum, pleno vigore gaudeat, et hac in parte quoque nullus abusus locum habeat: hinc etiam e factis opportunis et cautis inquisitionibus quarum instituendarum gratia maiori temporis longinquitate opus erat, compertum est mihi, abusum, de quo quaeritur,

249 Lásd: 138. számú dokumentum.

250 Lásd: 164. számú dokumentum.

in nulla Dioecesis meae parochiali Ecclesia inveniri; nam in mea Dioecesi tres dumtaxat habentur parochiales Ecclesiae uti: Sajo-Szöged, Heö Rercsztur²⁵¹ et Hamrogd,²⁵² quarum fideles penitus imperiti et expertes sunt linguae ruthenicae, respective slavicae, solam linguam hungaricam callentes; eo tamen non obstante, in his quoque tribus parochialibus Ecclesiis Sacerdotes in divina Missa omnia lingua vetero-slavica, vulgo ruthenica dicta, absolvunt, testantibus publicis documentis, e quibus iuvat proferre documentum visitationis Ecclesiae Hamrogdensis diebus 26 et 27 Septembris 1877 anno peractae, in quo, puncto 115, sequentia leguntur: «Sacerdos omnia officia in Ecclesia absolvit secundum rituale lingua biblica (liturgica seu vetero-slavica). Cantor autem propter populum labii hungarici alternatim) antiphonas rituales, et epistolam decantat lingua hungarica. Funebralis ritus ex toto absolvitur hungarice».

Eius generis usum linguae hungaricae in dictis tribus parochiis et in fidelibus antecessor meus in memorata canonica visitatione ratihabuit, quia epistola et antiphona a Cantore et populo canuntur vel clara voce leguntur iuxta emendatam versionem hungaricam S. Scripturae, auctoritate et approbatione S. Sedis apostolicae adornatam et in usum parochiarum et Ecclesiarum labii hungarici a latini ritus Episcopis praescriptam, cuius unum exemplar in archivio Nuntiaturae Apostol. Vindobonensis servatur, alterum vero ad S. Sedem transmissum fuit 1859 et 1862 annis, et quia etiam latini ritus Cantores in illis regionibus, in funeribus, «Circumdederunt me» et alia, non latina sed hungarica lingua canunt, libro liturgico in usum Cantorum per Georgium Raposy,²⁵³ sub titulo «Egyetemes szerkony» edito et pro cunctis hungarici labii parochiis ab Archiepiscopo Colocensi praescripto; imo latini ritus Sacerdotes lectam divinam Missam celebrantes, perlecto latina lingua evangelio, idem, ad populum conversi, hungarica lingua perlegunt, reliqua latine secreto prosequuntur, fideles autem secreto orant vel cantica lingua sua vernacula concinnata canunt.

Hanc latini ritus Sacerdotum oeconomiam imitari pergunt nonnulli Sacerdotes mei, ea tamen cum differentia, quod fideles mei praecipue studiosi prolesque elementarium scholarum sub lecta divina Missa solum eos canunt hymnos, qui in cantata Missa divina de praecepto et ritu a Cantore et fidelibus canendi sunt et cani solent uti: antiphona typica – Troparia – Kondakia, Theotokia, «Dignum et iustum est», «Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabaoth,» «Te laudamus,» «Dignum est certe te laudare Deiparam,» «Pater Noster,» «Impleatur os meum laude tua» etc.

Et quia gr. cath. proles et iuvenes non gr. cath. scholas frequentantes carent occasione condiscendi figuras cyrillicarum litterarum, curavi, ut etiam tales fideles iuvenes et adulti, qui cyrillicas litteras ignorant, sed hungaricae lectionis periti sunt, recensitos hymnos in Ecclesia sub lecta et in cantata Missa canere valeant, a Capellano Cossoviensi concinnatum et hic adlateratum librum sub N. 1590 die 25 Maii 1895 ratihabui.

---

251 Hejőkeresztúr

252 Homrogd

253 Kapossy

Hic liber amplectitur praecipuos hymnos in divina Missa et aliis divinis officiis a Cantoribus et fidelibus cani solitos, lingua liturgica, seu vetero-slavica, sed litteris hungaricis et non cyrillicis; huius igitur libri ope valent in Ecclesia diebus Dominicis et festis cani solitos hymnos lingua liturgica canere etiam illi, qui linguam vetero-slavicam et litteras cyrillicas ignorant sed lectionis hungaricae periti sunt.

Ex adductis Eminentia Vestra gratiose perspicere dignatur, in mea Dioecesi nullum abusum, de quo agitur, vigere, et me omnem operam in adimplendo S. Sedis Apostolicae consilio in conservanda liturgica lingua consummare.

Ast eiusmodi secundis rebus non gaudet Dioecesis Munkacsensis, quia in illa Dioecesi non tres, ut in mea, sed ultra 50 parochiae numerantur, quarum fideles penitus ignorant linguam vetero-slavicam, et e 50 parochiis unica Doroghensis plures complectitur animas, quam meae recensitae tres; imo in Dioecesi Munkacsensi fideles hungarici labii efficiunt plures vice-archidiaconales districtus, et hi efficiunt foraneum Vicariatum Doroghensem Episcopi Munkacsensis, ab apostolico Rege erectum et Vicario episcopali eo fine provisum, ut labii hungarici graeci ritus catholicorum indigentis satisfacere studeat. Huius Vicariatus Sacerdotes, inter quos e mea Dioecesi nullus erat, celebrarunt divinam Missam Budapestini die 27 m. Iunii 1890²⁵⁴ ex toto lingua hungarica.

In huius igitur Vicariatus Ecclesiis, meae iurisdictioni nullo modo subordinatis, viget abusus, de quo quaeritur, et qui ante 80 annos imo ante saeculum exorsus, ab anno 1848 tam longe lateque diffusas radices cepit, ut, mea humili opinione, uno ictu, sine scandalo et malis sequelis, repente tolli nequeat, sed sicut paulatim in immensum crevit, ita pedetentim decrescere deberet, quod tamen vix e sententia succedet, quia huius abusus patrocinium susceperunt omnes civiles regni potestates, necnon iournalistica, prouti iam in repraesentatione mea die 19 Ianuarii 1897 N. 193 humillime et sincere retuli; praeterea ab illo relationis meae tempore organisata habetur Budapestini, in Metropoli Hungariae, regnicolaris Commissio graeci ritus catholicorum laicorum fidelium e dioecesi Munkacsensi oriundorum labii hungarici, quae die 20 Iunii 1898 typis edidit libellum reverenter adnexum in quo sub A. communicat idiomate hungarico suum programma, tenore cuius scopus Commissionis est conservare et stabilire usum linguae hungaricae in gr. cath. cultu divino et efficere ut hungaricus cultus divinus canonice rati habeatur et reguletur: ideo Commissio simplex veniet ad gr. cath. Episcopos et Cardinalem principem primatem regni ut pro usu linguae hungaricae in gr. cath. cultu divino apud S. Sedem apostolicam, Iesu Christi Vicarium, efficaciter intercedant; denique programmatis sui finem facit his verbis: «Si studium nostrum successu privatum fuerit, pro sequelis responsabilitas non nos gravabit.»

Sub B. continetur organisatio regnicolaris Commissionis gr. ritus catholicorum labii hungarici: tenore huius organisationis, Commissionis praeses est Eugenius Szabo commembrum Tabulae Magnatum Hungariae; Socii praesidis sunt: Paulus Farkas terrestris possessor, Eugenius Illis²⁵⁵ regii supremi Tribunalis seu regiae Curiae iudex, et Dr. Alexander Löney²⁵⁶ ministerialis Consiliarius et regii supremi

---

254 helyesen: 1896

255 Illés

256 Leövey

administrationalis Tribunalis iudex; Vice-Praeses Dr. Eugenius Paroztoly²⁵⁷ regiae Aulae (seu fori appellatorii) iudex; primus Secretarius: Alexander Novák professor; secretarii: Victor Farkas terrestris possessor et Dr. Andreas Rabar reg. vice-iudex processualis. Cassae perceptor: Nicolaus Barna bankalis officialis; Contra agens: Dr. Colomanus Demko Director maioris Gymnasii Budapestensis; et Notarius Edmundus Recokoczy²⁵⁸ professor. Ad hanc organisationem Commissionis pertinent adhuc 40 (quadraginta) selecti viri, inter quos reg. Curiae iudex Ioannes Pasztélyi et alii regii ministeriales Consilarii, Professores, Medici, Geometrae, Officiales, Artifices et Opifices, omnes et singuli in Ecclesia gr. catholica Hungariae dignitatis et honoris superiores, seu succus gr. cath. fidelium Hungariae, maxima parte utriusque iuris periti.

Haec Commissio ad gr. cath. fideles dimisit suprafatum libellum seu programma suum et phylaras – quarum unum exemplar reverenter accluditur – cum provocatione, ut, qui usum linguae hungaricae in gr. c. divinis optant, programma subscribant et Commissioni remittant; remissis et collectis subscriptionibus, commissio coget generalem regnicolarem congressum gr. catholicorum labii hungarici, et Congressus universos gr. catholicos labii hungarici repraesentans ad S. Sedem Apostolicam, ad Iesu Christi Vicarium, mittet numerosam deputationem, quae ad pedes Suae Sanctitatis provoluta, Summo Pontifici pro clementissima apostolica ratihabitione et approbatione usus linguae hungaricae in gr. cath. cultu divino vigentis etiam per litteras supplicabit.

Cum autem dicta gr. cath. regnicolaris Commissio Budapestini resideat et repraesentatio principalis Civitatis seu generalis Congregatio Commissionis principalis Civitatis Budapestensis, suscepto gr. cath. Ecclesiae patronatu, ceu patronus, Budapestini graeco-catholicam parochiam ad onus urbis erigendam et dotandam decreverit, non possum reticere ambiguitatem, in qua graeco-catholici incolae Budapestienses respectu spiritualis regiminis versantur.

Etenim in documentis canonisationis Dioecesium Munkacsensis, Magno-Varadiensis et Eperiesensis nulla iniicitur mentio de eo, ad quam gr. cath. parochiam et Dioecesim pertineant gr. cath. incolae Urbis Budapestienses; ideo in Schematismo Cleri Dioecesis Munkacsensis Budapestienses gr. cath. fideles parochiae Nyiregyhazaensi Dioecesis Munkacsensis adscribuntur: in Schematismo Cleri Dioecesis meae Eperiesensis iidem cath. gr. fideles Budapestienses in parochiam Heő Revosztuzenem²⁵⁹ adsciti habentur, tali ratione iidem fideles in duabus duarum Dioecesium parochiis veniunt in computationem; imo romani (rumeni) labii gr. cath. incolae Budapestienses putant, se iurisdictioni gr. cath. episcoporum Magno-Varadinensis Lugosensis, subesse, seu iurisdictioni eius episcopi, in cuius Dioecesi ipsi aut eorum parentes nati sunt; quod meo videre, nullatenus tolerari potest, sed suprema apostolica S. Sedis auctoritate resolvi debet; et quidem habita continui usus iurisdictionis a meis antecessoribus et a me exercitae, et a lat. rit. cath. ordinariis, utpote Archiepiscopo Agriensi, Episcopis Vaciensi, Iauriensi, Sabariensi etc., recognitae ratione, quam ope litterarum

---

257 Pásztyéyi

258 Kecskóczy

259 Heőkeresztúr

a praeaudatis Ordinariis ad me in negotiis dispensationum in impedimentis matrimonii et negotiis iudicialibus gr. cath. fidelium in suis dioecesibus degentium directarum probare et mihi iurisdictionem in gr. cath. fideles Budapestenses vindicare nullus intermittam, sicut non intermisi desuper etiam Praesidem pluries memoratae regnicolaris Commissionis gr. catholicorum labii hungarici edocere, qui datis ad me litteris die 2 Augusti anni labentis reposuit: Commissionem et gr. cath. incolas Budapestenses eius episcopi iurisdictionalem competentiam exoptare et grato animo suscipere, qui eorum indigentibus spiritualibus magis succurrere et apostolicam ratihabitionem et approbationem usus linguae hungaricae in gr. cath. divinis conciliare et componere magis studebit, seu, qui efficaciori benevolentia rem eorum utpote usum linguae hungaricae complectetur.

Ex his omnibus evidens est conditio linguae hungaricae in gr. cath. divinis in mea Dioecesi et in Doroghensi Vicariatu Episcopatus Munkacsensis, evidens est agendi ratio regnicolaris Commissionis gr. catholicorum hungarici labii, sed evidens est et hoc, quantopere in hac re evigilarunt et evigilant curae meae, et me nullatenus defuisse, neque deesso officio meo.

Quamobrem Eminentiam Vestram devotissimo exorare sustineo, quatenus sincera relata pro statu notitiae benigne sumere et praepotenti patrocinio ac praesidio suo gratiosissime efficere dignetur, ut fundamento propinquitatis et iurisdictionis continuo usu munitae, erigenda gr. cath. parochia et graeco-catholici incolae Urbis Budapestinensis in meam Dioecesim canonicè adsciscantur.

171. Az Országos Hírlap cikke a magyar liturgia ügyéről

Budapest, 1898. október 24.

Országos Hírlap, 1898/239. szám, 2–3. o.

A magyar liturgia ügye

A magyar görög katolikusok egy kiválóan informált férfia írja nekünk a magyar liturgia ismeretes ügyéről ezeket:

A magyar liturgia ügyében Róma néhány hét előtt, mint akkor egyedül az „Országos hírlap” regisztrálta, újabb dekrétumot adott ki és ebben szigoruan utasította a magyar görög katolikus püspöki kart, hogy tegyen jelentést, mennyiben eleget tett annak a rendelkezésnek, hogy a magyar liturgiát ki kell szorítani az egyházi életből.

Ez a dekrétum a Rómában mind inkább erősbödő szláv áramlatnak volt a kifolyása. Képzhető hát, hogy a magyar liturgiát sürgető görög katolikus papok között mily óriási visszatetszést keltett. Erről a dekrétumról azóta tudomást szerzett nemcsak a munkácsi és eperjesi püspökség összes papsága, de a többi görög katolikus ritusu papság nagy része is.

És mégis ma az az öröndetes tény közölhető, hogy ez újabb dekrétum ellenére is a magyar görög katolikus papok nemcsak hogy nem riadnak vissza a magyar liturgia védelmétől, de ők még azokból a hitközségekből is követelik, és pedig állásuk megnevezése mellett, az országos bizottság által kibocsátott iveken, a magyar liturgiát, amelyekben kívülök egyetlen hívő sem tud magyarul!!

Ez a papság ugyanis nagyon helyesen fogta fel helyzetét; mert nem a maga kényelmeért, de a jövődő nemzedék hitének megmentéséért követeli a magyar liturgiát. És pedig nem a hitközség, de csakis a maga nevében.

Ugy áll ugyanis a dolog, hogy a görög-katolikusoktól lakott, erősen magyarosodó felvidék előbb-utóbb nemcsak teljesen elsajátítja a magyar nyelvet, de azt annyira megkedveli, hogy még templomában sem kíván más, mint magyar nyelvet hallani.

Az utolsó harmincz év története legalább ezt mutatja. Minden felvidéki görög-katolikus egyház, amint megmagyarosodott, nyomban követelte a magyar liturgiát is és ha ellenkezett a papja, a hívek hitehagyással fenyegetődtek.

Igy tehát az előtt az alternatíva előtt áll a hazafias görög-katolikus papság, hogy vagy elveszti hiveit és ezzel a szláv befolyásnak áldozatul dobja oda, vagy pedig enged kívánalmaiknak és akkor vallásának megment egy hatalmas hívő tábor, amelynek nincs más bűne, mint csak az, hogy Istenét anyanyelvén akarja imádni.

Melyik helyesebb most már? A rendeletek rideg végrehajtása-e, avagy a prudentia pastoralis alkalmazása, amelyért kiközösítést (exkommunikáció) szeretnének némely szláv papok kicsikarni Rómától a magyar liturgiát végzőkre?

Nem tudni Firczák és Vályi püspök milyen választ adnak majd Róma legújabb dekrétumára, annyi azonban bizonyos, hogy ez a két püspök, hacsak nem akarja elveszteni hiveinek óriási részét, a magyar liturgia kitiltására nem tehet semmit.

Most már az országos bizottságnak kell hát felvenni a tárgyalásokat Rómával; mert e nélkül győzelemre soha sem lehet vinni a magyar liturgiát.

Igaz ugyan, hogy a lengyel és oroszországi katolikusok helyzetének javításáért igen kedveznek most Rómában a szláv érdekek, de az is igaz, hogy ily érdekért a kétszáz ezer magyar görög katolikus lelkiüdvét nem lehet kockáztatni.

Az ügy ébrentartásáért különben Firczák Gyula munkácsi püspöknek kell legtöbbet szenvednie, mert a románok és horvátok ő benne látják a magyar liturgia legerősebb védőjét, de hát ez nem baj; mert hiszen valamint eddig nem ártott a munkácsi püspök egészségének a román és horvát lapok bel- és külföldi támadása, úgy hitünk szerint, a jövőre sem fog ártani az, mert Firczák bizonynyal nem kezdett volna bele ennek az ügynek felkarolásába akkor, ha nem érzett volna elég erőt magában ahhoz, hogy férfiasan szembeszáll minden támadással.

És mert így áll a dolog, mi még Róma eme legújabb intézkedése után is, bizalommal nézünk a magyar liturgia győzelmé elé.

172. Szabó Jenő reagálása az Országos Hírlap 1898. október 24-i cikkére

Budapest, 1898. október 26.

Országos Hírlap, 1898/295. szám, 2. oldal

A magyar liturgia ügye

A magyar liturgia ügyével az utóbbi napokban ismét sűrűn foglalkozott a sajtó (a többek közt az „Országos Hírlap” is) s olybá tüntette föl a magyar liturgiára való törekvést, mintha az valami erős fegyvere volna a magyarosító törekvéseknek, holott valójában csakis konzerváló célja van. Erre vonatkozik a mozgalom lelkes

vezetőjének, Szabó Jenő főrendiházi tagnak következő levele, melyet lapunk szerkesztőjéhez intézett:

Nem tudom mit akartak a legutóbbi napok cikkirói cikkeikkel elérni: Azt-e, hogy ellenünk lázítsák felvidéki ruthén hittestvéreinket s egyáltalában a szláv világot? Vagy azt, hogy denuncziálják Róma előtt a magyar liturgia eszméjéhez csatlakozó derék papjainkat, hogy ezt nem tisztán vallásos indokból teszik, hanem az oltárra viszik a politikát s így méltók a kiközösítésre? Vagy végre szeretett püspökünk, Firczák Gyulát akarják szintén Róma előtt lejáratni és ő méltóságát a nagy „magyar püspök” czimével kárpótolni, de úgy, hogy emellett a szláv liturgia is megmaradjon? Bizonyos azonban, hogy ilyenmű közlemények csak árthatnak ügyünknek s azért arra kérem tisztelettel a tekintetes szerkesztőséget, hogy hasonló tendenciózus, vagy legalább czélelles információknak sziveskedjék tért nem adni.

Budapest, 1898. október 25.

A görög szertartású katolikus magyarok országos bizottsága nevében

Szabó Jenő

bizottsági elnök

173. Victor Mihályi gyulafehérvár-fogarasi érsek válasza a Propaganda Fide Kongregációnak a román nyelv liturgikus használata tárgyában

Balázsfalva, 1898. november 27.

ASV AES Austria-Ungheria anno 1896–1899. pos. 800. fasc. 350. 73rv.
A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített
nyomtatott összefoglalóban.

Az érsek visszautasítja azt a feltételezést, hogy a román görögkatolikusok áttértek volna az irodalmi nyelv alkalmazására a liturgiában.

Intorno alla lingua letterale che si pretende sia stata testé arbitrariamente introdotta tra noi nella Liturgia sacra, in luogo della volgare, che i Rumeni usano dalla loro conversione in poi, ho l'onore di riferire, in seguito al venerando foglio di 8 luglio 1898 N. 8516, comunicato anche colla data di 16 novembre 1898 N. 8976, non essere a me nota cotesta sostituzione.

Se mai il relatore si prendesse l'agio di indicare il luogo e l'anno delle edizioni di Liturgia o di altro libro liturgico ovvero corale, che ad uso delle nostre Chiese unite sia stato stampato in lingua rumena volgare, come anche delle edizioni nello quali testé sia stato introdotto, non dico delle varianti che occorrono in tutte le diverse edizioni di qualunque libro, ma sia stata introdotta la lingua rumena letterale, che si afferma adoperarsi dagli scismatici, io non tarderei a delegare una inchiesta di uomini di lettere e di scienza sacra, i quali prendano ad esame la portata degli argomenti su cui so ne appoggia l'accusa di detta sostituzione.

Del resto qui trovai costituita una commissione di dottori in s. teologia e di professori di lingua greca e di lingua rumena, i quali, a senso del decreto (tit. VI cap. VI) del Concilio provinciale dell'anno 1872, sorvegliano l'edizione dei libri liturgici, dietro revisione fatta presso la S. Sede Apostolica; apparve non ha guari

l'Apostolo, l'Evidio, l'Orologio e l'Euchologio, adesso si stampa l'Evangelio, seguirà il Mineo ed altri libri secondo l'occorrenza.

Non essendo a me nota la sostituzione che si pretende, ardisco sperare, che l'Eminenza Vostra Rma o la S. Congregazione, useranno a mio riguardo la grazia di permettermi, che io mi ritenga dall'enumerare, se vi siano altre simili novità e tendenze nazionaliste dei rumeni uniti.

Credo intanto che per il fine intento a questo riguardo dalla S. Congregazione, bastino i schiarimenti²⁶⁰ che ebbi l'onore, in via della Nunziatura Apostolica di Vienna, di presentare, colla data 7 agosto 1896 N. 60, a Sua Eminenza Rma il Sig. Segretario di Stato (1).

Jegyzetek:

1 Il documento qui richiamato trovasi riassunto nella Relazione della presente Pienza, a pag. 12–14.

174. Vaszary Kolos hercegprimás válasza a Propaganda Fide Kongregációnak a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Budapest, 1898. december 12.

ASV AES Austria-Ungheria anno 1896–1899. pos. 800. fasc. 350. 69v–70r.
A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

A dikasztérium 1898. november 16-án keltezett levelére válaszolva a hercegprimás kifejti, hogy a görögkatolikus püspökökkel együttműködve sikertelen kísérletet tett a magyar nyelv liturgikus használatának megszüntetésére. Nem is lát reményt arra, hogy ezt az immáron meggyökeresedett szokást felszámolják, ezért javasolja, hogy a liturgia kevésbé lényegi részére vonatkozóan adjanak engedményeket. Beszámol a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságának megalakulásáról, s utal arra is, hogy a bizottság egy, a Szentszéknek benyújtandó emlékirat összeállításán munkálkodik.

Praestiturus, quam litteris d. 16 Novembris an. cur. sub n. 8976 ad me datis, petiisti relationem, honore perfruor ante omnia ad notitiam perferendi, me cum episcopis huc spectantibus et viva voce et scripto egisse.

Quamvis Episcopi, quae pro necessaria circumspectione possibilis fuerunt minime omiserint, ut monitionibus et desideris a S. Sede manifestatis satisfieret, nihilominus efficere adusque non potuerunt, ut inveteratus mos adhibendi vernaculam linguam nostram circa ritus sacros eradicaretur.

Immo nec multa spes affulget fore, ut fideles a votis, desideris, postulationibus suis, quibus liberum hungarici labii usum cooptant et urgent, desistant, hoc tamen discrimine, ut contenti essent nunc, si saltem in partibus minus essentialibus ritus linguam hungaricam adhibere eis liceret.

Recentissimo tempore numerosa organizata est commissio, coadunata spectatissimis e laicis, quae omnibus viribus eo nititur, ut usus linguae hungaricae in certis ritus partibus eis a S. Sede concedatur.

---

260 Lásd: 100. számú dokumentum.

Cum praeside huius motionis quoque locutus sum. Illi in forma alicuius memorandi cogitant desideria sua patefacere, imo adire meditantur hi viri personaliter Suam Sanctitatem et viva quoque voce substernere preces, supplicationesque, quibus fatam obtinere petent gratiam.

Hoc memorandum mihi quoque trahere volunt, et haec est causa, cur hucusque expectaverim. Simul ac acceperim illud, Eminentiae Tuae transmittam cum observationibus meis.

175. A Görög Szertartású Katholikus Magyarok Országos Bizottságának felhívása a Kárpáti Lapokban a római zarándoklatra

Ungvár, 1898. december 18.

Kárpáti Lapok 1898/51. sz. 2–3. o.

Olvasóink előtt ösmeretes ama országszerte kiváló érdekeltséget keltett mozgalom, melyet a már vidéki gör. kath. értelmiséggel is kiegészített országos bizottság a magyar sz. liturgia oltárnelyvre emelése érdekében kifejt.

Álláspontjához hiven, miután most már a szervezkedés nehéz feladatán túl van, a bizottság elérkezettnek látja az időt Ószentségéhez Rómába zarándokolni, és zsámolya előtt mutatni be a gör. kath. magyarok hódolatát. A zarándoklás 1899. márczius havában fog megtörténni, mely ügyben a következő felhívást bocsátotta ki az országos bizottság.

Szeretett Hittestvérek:

Emelkedett szívvvel fordulunk újból hozzátok szeretett hittestvérek, hogy számot adva hozzátok intézett első felhívásunk eddigi örvendetes eredményéről, szent ügyünk érdekében egy újabb fontos lépésre szólítsunk fel benneteket.

Ez évi június 20-áról szól első felhívásunk, melyben elétek terjesztve és kifejezve programmunkat, tömeges csatlakozásra kértünk fel titeket. Kifejeztük különösen programmunkban és annak indoklásában, hogy a magyar oltári nyelv törvényesítésére irányuló mozgalmunkat kizárólag ama vallásos alapon akarjuk folytatni, a melyen ezt az utolsó száz év alatt hitbuzgó papjaink megindították és ápták. És ime, e tisztán vallásos irányt követő programm alapján, aránylag rövid idő alatt, az általunk előzetesen mintegy 200,000 főre becsült gör. kath. magyarságnak több mint fele sorakozott zászlónk alá, és pedig 95 anya- és 109 fiók-község a hívőknek 94,498 rugó teljes létszámával, ezenfelül 49 vegyes ajku anya és fiók községből 17,594 végre az ország különböző részeiből 1288, együtt 113,380 hittestvér.

Nagy tény ez ebben a hitközönyös világban, szeretett hittestvérek, mert ezzel bebizonyítottátok, hogy papjaitokat, kik e század eleje óta mint a magyar szt. liturgia előharcosai működtek közöttetek, az ő utjokon nem világi czélatok vezették, hanem egyedül a ti lelki szükségleteiteknek helyes felismerése. De nagy tény ez főleg azért is, mert ezzel véget vetettetek ama bünös hitközönyösségnek, a melylyel eltürtétek volt azt, hogy az utóbbi időben velünk ugyan vérrokon, de vallásunktól idegen és így csakis magyar voltunk iránt érdeklődő elemek más irányba igyekeztek terelni mozgalmunkat, miáltal azon gyanuba jöttünk,

mintha mi az oltárra akarnók vinni a politikát. Lehet-e csak képzelni is szeretett hittestvérek, hogy az Anyaszentegyház helyeselhetne volna ezen téves irányba terelt mozgalmat? Inkább eddigi hitközönységünk méltó és megérdemelt büntetését kell-e keresnünk az Apostoli Szentszék ama reánk nézve ugyan fájdalmas, de az előzmények által indokolt intézkedésben, a melylyel eme hibás utra tévedt mozgalmat elítélte és helytelenítette?

Legelső sorban is ezt a hibát kellett tehát jóvátennünk, szeretett hittestvérek. És ti ezt jóvá tettétek. Mert a világi politika nem képes arra, hogy több mint 100.000 szerény földművest, zsellért és napszámost mozgásba hozzon, ezt csak a ti mély vallásos meggyőződésetek tehetné. És bizonyára velünk együtt senki, maga az Anyaszentegyház sem fogja mély megindulás nélkül fogadni ennek a szerény és munkás népnek nyílt és őszinte vallásos mozgalmát.

De ugyan miért is akarnók mi az oltárra vinni a politikát? Hiszen mikor atyáink megindították a mozgalmat a magyar szt. liturgiáért, akkor még a világi politika nem törődött velünk, mikor pedig törődni kezdett, akkor is csak áldozatokat kívánt tőlünk. Az egyik tábor azt kívánta, hogy a törvényes ó-szláv illetve román liturgia következményeképp ne tekintsük magyaroknak magunkat, a másik pedig azt, hogy inkább tagadjuk meg ősi hitünket. A világi politika volt az, mely választásra akart kényszeríteni vallásunk és fajunk között, holott mi oly törhetetlenül ragaszkodunk az egyikhez mint a másikhoz. A világi politika volt az, mely köztünk a hitközönység magvát elhintette azáltal, hogy kétségbevonta, elhomályosította magyar voltunkat, de mi ennek daczára is inkább elszenvedtük a gyanusításokat, hogy sem megváltunk volna őseink hitétől.

És mi más, mint a világi politika az, mely más ajku hittestvéreink egy részét – jogos várakozásaink ellenére – visszatartja igazságos ügyünk támogatásától? Miért nem érik be azzal, hogy oltárra emelt anyanyelvünk természetes védője legyen nemzetiségünknek, a mint ezt a keleti egyház fegyelme megengedi, hanem ezenfelül mozgalmunkat az egyház és a külföld előtt meggyanusítják: holott mi – híven programunk V. cikkéhez – tiszteletben tartjuk az ő szerzett jogait és nem kívánunk mást, mint azt, hogy e jogok mi reánk is kiterjesztessenek.

Igen, mi is, mint ők mindenen fölött azért kívánjuk oltárra emeltetni anyanyelvünket, hogy úgy mint ők, megértő részesei lehessünk az isteni tiszteletnek és mi, mint ők, megtalálni reméljük ebben fajunk védelmét is: de ez nem azt jelenti, hogy mi oltárra akarjuk vinni a politikát, hanem éppen ellenkezőleg azt, hogy nem akarunk tovább áldozatai lenni a politikának. Hiszen, ha mi jobban ragaszkodnánk magyar fajunkhoz mint hitünkhöz, akkor már régen elhagytuk volna vallásunkat és most, a politikai helyzet változtával inkább oda törekednénk, hogy az oltári nyelv ne csak terjesztője, hanem még védője se lehessen a nemzetiségnek. Mi azonban most sem kívánunk egyebet, mint a mire e század eleje óta folyvást törekedtünk, mert mi ép oly hivei vagyunk keleti szertartásunknak, mint magyar fajunknak s azért békében, szeretetben és se több, se kevesebb mint épen csak egyenlő jogokban akarunk élni ruthén és román hittestvéreinkkel.

A mi jelszavunk tehát az, hogy ne vigyük oltárra a politikát – sem a magyar, sem a szláv, sem a román politikát – hanem mindnyájunknak szabad legyen saját anyanyelvünkön imádni és tisztelni Istenünket úgy, mint ezt a görög katolikus egyházi fegyelem magával hozza.

Ime, szeretett hittestvérek, a vallási és nemzetiségi béke ezen magasztos jelszava alatt csatlakoztatok ti hozzánk oly tömegesen, de ezzel még korántsem számoltuk meg véglegesen sorainkat, mert napról napra érkeznek még be hozzánk csatlakozási nyilatkozatok és bizony reméljük, hogy egyetlen egy görög katolikus magyar sem fogja tőlünk távortartani magát, ha látni fogja, hogy mi igazunkat egyes-egyedül vallási alapon, az illetékes egyházi hatóságok útján keressük.

Szeretett hittestvérek! A haladó idők vivmányai lehetővé tették, hogy szegényebb ember is nagy távolságra utazhasson, világot láthasson, ismereteit gyarapíthassa.

Igy vált lehetővé, hogy a Rómába, a keresztény világ fővárosába évenként ezrekre menő zarándokok vonuljanak fel XIII. Leó pápa Őszentségének színe elé, hogy iránta való ragaszkodásunkat, szeretetünket és hódolatukat kifejezzék.

Minden szertartású katolikusok minden nemzetének fiai elmennek Rómába, hogy onnan Őszentségének áldásával és buzdító szavaival megerősítve térjenek haza lelkesedve küzdeni a keresztény hitnek és erkölcsi tisztaságnak diadalát úgy a köz-, mint a magánéletben.

Csak mi, görög katolikus magyarok pihentünk eddig a közönyösség párnáin! Csak minket nem ismernek még a szent városban! A mi hanyagságunk és szegénységünk az oka, hogy Róma és a nagy világ nem tud rólunk.

Már pedig szeretett hittestvéreink, nekünk görög katolikus magyaroknak Isten és az egész világ előtt be kell bizonyítanunk, hogy az egyház egységének központjához, Rómához való ragaszkodásunk élő hiten, tiszta meggyőződéssel és odaadó szereteten alapul és felett áll minden kétségnek. Be kell bizonyítanunk azokkal szemben, kik Rómát másként informálják, hogy görög katolikus magyarság tényleg létezik, s elég nagyszámu arra, hogy mint különálló csoport vétessék jóakaró figyelmébe. Végül ki kell mutatnunk Őszentsége előtt, hogy mikor másajku hittestvéreinkhez hasonlóan, nyelvünket istenitiszteleti nyelvvé emeltetni kérelmezzük, csak a köztünk lábrakapott hitközöny, vallásmegvetés és valláselhagyás ellen küzdünk, mozgalmunk minden ízében tiszta őszinte és katolikus.

Szeretett hittestvéreink! Hogy ezen cél elérhessük, nekünk is el kell mennünk Rómába. Személyesen kell bemutatnunk hódolatunkat Őszentsége trónjának zsámolyánál. Személyesen kell előtte esedeznünk, hogy mozgalmunkra, céljainkra, legmagasabb védelmét kinyerjük. Személyesen kell magunkat, mint őszentségének igaz katolikus és igaz magyar fiait bemutatnunk, vezekelve egyuttal eddigi nagy közönyünkért, melylyel eddig egyházat és világot magunk fölött napirendre tértünk hagytunk.

Ezért határozta el a görög katolikus magyarok országos bizottsága, hogy Rómába zarándoklatot vezet.

A testvéri szeretet teljes melegével, igazságos ügyünk biztos győzelmébe vetett erős hittel, atyáink szent buzgalmaival hívunk fel tehát benneteket görög katolikus magyar hittestvérek, kik programmunkhoz szívvél-lélekllel csatlakoztatok, hogy e program IV. pontjának végrehajtására hozzátok meg azt az áldozatot, hogy jertek el velünk lehetőleg nagy számmal az örök városba, Rómába. Küzdelmeinkre az a nap tüzi fel a koronát, mikor Őszentsége előtt személyesen fejezhetjük ki hódolatunkat, szeretetünket, ragaszkodásunkat és személyesen kérhetjük igaz,

őszinte, nemes és katolikus törekvéseinkre áldó védelmét. Ez a nap fogja óhajtásaink sikerét biztosítani, s a görög katolikus magyarságot a sötét homály és elhanyagoltság szánandó állapotából kiemelni és megerősíteni.

A bizottság igyekezett a lehető legnagyobb kedvezményeket és kényelmet megszerezni azon biztos reményben, hogy minden görög katolikus magyar teljes méltánylásával és pártfogásával fog találkozni. Reméljük, hogy görög katolikus magyar népünk közmondásos szegénysége daczára, mégis fog akadni kellő számú résztvevő, aki e nehéz időkben is, tekintve az előadott nemes és halaszthatatlan célt, meghozza a kellő anyagi áldozatot.

A zárandoklatot jövő évi márczius hó folyamán óhajtjuk megtartani s azért felkérünk benneteket, hogy a mellékelt aláírási íveket ugyancsak jövő évi január 31-ig beküldeni sziveskedjenek.

Az előadottakat még egyszer mindnyájatoknak, szeretett hittestvérek, buzgó és magyar lelkesedéssel figyelmébe és jóakarátába ajánlva, a görög katolikus magyarság magasztos jelszavával zárjuk be jelen buzdító sorainkat: „Dicsőség Jézus Krisztusnak!”

Kelt Budapest, 1898. november hóban

Az országos bizottság elnöklete:

Szabó Jenő, főrendiházi tag elnök, Farkas Pál, földbirtokos, Illés Jenő, curiai bíró, Dr. Leövey Sándor, minist. tanácsos, közigazgatási bíró, társelnökök, Dr. Pásztélyi Jenő, ügyvéd, alelnök. Barna Miklós, bankhivatalnok pénztáros, Novák Sándor, tanár főtitkár, Dr. Demko Kálmán, főgymn. igazgató, ellenőr, Kecskóczy Ödön, tanár jegyző, Farkas Győző, földbirtokos és Dr. Rabár Endre, aljárásbíró titkárok.

176. Drohobeczky Gyula kőrösi püspök levele a Propaganda Fide Kongregációnak a Munkácsi Egyházmegyében tapasztalható liturgikus visszaélésekről

Kőrös, 1898. december 19.

ASV AES Austria-Ungheria anno 1896–1899. pos. 800. fasc. 350. 70r–72v.
A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített nyomtatott összefoglalóban.

A kőrösi püspök szenvedélyes hangú levélben támadja Firczák Gyula munkácsi püspököt, annak liberális szellemisége, hiúsága és anyagiassága miatt. Azzal is vádolja, hogy a magyar nyelvű liturgia visszaszorítása érdekében semmit sem tesz, sőt annak egyik előmozdítója. A Szentszék tiltó rendelkezését ki sem hirdette. Hanyagsága miatt a Munkácsi Egyházmegye klérusának fegyelme teljesen meggyengült. Jelzi, hogy a magyar görögkatolikusok római zárandoklatot szerveznek.

Relate ad praetiosissimas litteras mihi sub n. 8976 de die 16 novembris a. c. datas, in summa humilitate sequentia communicare festino:

Litteras²⁶¹ de dato 8 Iulii n. 8516 non percepi. In Urbe mea episcopali, magister rei veredariae est vir saevus schismaticus; correspondentia mea cum S. Sede magnae est explorationi delatoriae obnoxia, prouti iam summa cum reverentia

261 Lásd: 164. számú dokumentum.

precatus sum. Si de re agitur maioris momenti, necesse est ut litterae raccomandandae expediantur.

Quod vero ipsam rem attinet scilicet gravissimos abusus, qui irrepserunt in Ungaria ob celebrationem sacrae liturgiae hungarico idiomate – quam motionem diligenter prosecutus sum – coactus iterare ea quae in relatione mea n. 227 a. 1897 exposui; et quidem ideo, nam ex parte Episcopi Munkacsiensis – ad quem res ista maxime pertinet – nihil factum est ad abusum prudenter comprimendum, imo potius oleum camino additum fuisse publice notum est.

Non erit superfluum sequentia scire: Iulius Firczak Episcopus Munkacsiensis, testantibus ephemeridibus Budapesti-Hirlap hac die 21 Ianuarii an. 1897 haec dixerat: «liturgiam posse hungarizari et hungarizabimus illam. Nunc solum in maxime necessariis utimur lingua hungarica, successu vero temporis totam habebimus hungaricam. Casum – ut scilicet Roma non concederet hungaricam liturgiam – exclusum esse puto, imo dicere possum: id impossibile est». Addiderat adhuc: «publicatum (n.2) fuit Decretum S.C. de Propaganda Fide, ast presbyteri hungarice liturgisant».

Nuperrime vere Iulius Firczak Episcopus Munkacsiensis, in parochia Haidu-Böszörmény degens, – (haec parochia est prope Haidu-Dorog, in qua est focus totius motionis in bonum hungaricae liturgiae) – comparuerat districtuale Sacerdotium eiusdem vicearchidiaconatus cum Basilio Varga vicearchidiacono, de quo inferius mentio erit, ad Episcopum salutandum; et Episcopus in sermone suo ad suos parochos clare et publice reflectens ad rem liturgiae hungaricae adhortaverat illos verbis: «prouti in natura primum advenit tempus vernum, et prius gemmas agunt arbores, denique habemus fructus, ita post gemmas accipiemus in liturgia quoque fructus linguae Hungaricae».

Non est mirandum si, post talia effata, calamitates auferantur et confusiones inter fideles, atque agitatos audaces facti, adititi ab acatholicis, framassoni, iudaeis et corruptis liberalibus – zizania copiosis spargunt volis in Ecclesia Christi.

Si Episcopus Munkacsiensis, propter proprium bonum materiale, propter vanam popularitatem, praefert mundanis vanitatibus pacem ac disciplinam dioecesis suae, tunc seductae oves non posse penitus damnari.

In Ephemeridibus Magyar Allam non ita pridem oppugnatus erat Episcopus Munkacsiensis propter scandalosum casum qui sequitur:

Presbyter dioecesis Munkacsiensis Basilius Varga, praesente cadavere unius divitis iudaei, pro 100 flor. honorario funebrem laudationem habuit, et iste Basilius Varga dein optimum obtinuit beneficium Haidu-Böszörmény atque in vicearchidiaconum districtualem nominatur, nuperrime vero in assessorem Concistorii Munkacsiensis factus est.

Similiter in catholicis actis diurnis pertractatum fuerat:

Andreas Ujhelyi de praesenti Parochus Haidu-Dorogiensis, ubi tota supradicta motio hungaricae linguae in sacris residet, cum patre suo Ignatio Ujhelyi, similiter Sacerdote, restauratam Ecclesiam in parochia Garond, cum indultu Episcopi benedicentes, – durante sacro ritu benedictionis – convocati Calvinistae cum suo pastore in nostro templo ruthenico psalmos cantabant hungarica lingua ad maximam scandalizationem fidelium nostrorum.

Disciplinam depravaverat in dioecesi munkacsiensi hic quoque scandalosus casus: quidam advocatus Bela Hegedy calvinae confessionis in divortio vivens attamen nupserat filiae sororis Episcopi Munkacsiensis Iulii Firczak. Multum lamentabatur in Catholicis diurnis actis, quando Episcopus Iulius Firczak nominatum suum affinem calvinum Belam Hegedy, cum adiutorio iudaeorum et inimicorum Catholicae Ecclesiae, in pago pure catholico in ablegatum eligere iussit nostris ludimagistris et plebanis, et hi terrorizati elegerunt eundem!

Quidam liberalis presbyter dioecesis Munkacsiensis, Aladarus Ramanecz sub aegida Iulii Firczak ad captandam benevolentiam anticatholici regiminis hungarici – incoepit redigere acta diurna sub titulo – Karpáti Lapok – et quidem in spiritu liberalismi.

Iulius Firczak impetravit ab ministerio Hungarico pro dicto Sacerdote annum subsidium et idem ad maximum scandalum in bonum matrimonii civilis articulos scripserat et publicaverat, hodieque in servitio regiminis existens depravat continuo clerum.

In dioecesi Munkacsiensi ergo disciplina ecclesiastica totaliter evanuerat, corruptioque devastat vineam Domini.

Non est igitur mirum si sanus catholicus spiritus invalidas habet alas in eandem. Sic stantibus rebus, facile est comprehendere quales Sacerdotes, quasi sine lege existentes, faciunt id, quod unicuique placet; sciunt enim ab Episcopo suo, qui cum pseudo-liberalibus sociatur, reproburos non fore.

Et quidem qua de causa? demonstrabo sicuti sequitur:

Administer Cultus in Hungaria Iulius Wlassics in Comitii Regni in sessione d. 30 Ianuarii 1897²⁶² de re hungaricae liturgiae interpellatus, inter cetera, sequentia dixerat: «denique Congregatio de Propaganda Fide tunc temporis certum decretum direxerat ad Episcopos Valyi (Eperesiens.) et Firczak... Episcopus vero Firczak idem decretum nec dedit publicare per dioecesim suam».

Sermo est hic scilicet de illo decreto S. Congregationis quod eadem die 28 Septembris an. 1896 n. 5893 dederat praefatis Episcopis.

Episcopus Munkacsiensis Iulius Firczak – quaerens gratias liberalis Gubernii et mortalem popularitatem – supranominatum decretum de facto non promulgaverat in sua dioecesi atque in camera sinceritatis communicavit id administro Cultus, qui rem in Comitii Regni bona fide effudiverat.

Circumstantia ista adhuc fortiores fecit inimicos Sanctae Sedis audaciamque praebuerat confuso clero dioecesano una et laicis, qui eo ardentius agitari coeperant pro usu linguae hungaricae in Sacris.

Et Iulius Firczak, Episcopus Munkacsiensis, ita se gerit et praestat in hac re, quam quis omnibus viribus – sed frustra – dimicat contra S. Sedem pro lingua hungarica in sacris, et gerit se ita ideo, ut tali modo totum odium in S. Sedem transferre possit.

Difficile est igitur in his circumstantiis accuratam directivam exhibere de consiliis ad rem suscipiendis et quidem eo magis, nam centralis comité ad hoc Budapestinus, qui nunc totius motionis fila in manibus habet, magnam praeparat peregrinationem ad limina SS. AA. Haec peregrinatio mense martio anno 1899

---

262 Lásd: 126. számú dokumentum.

feret; quapropter nuperrime excitabantur fideles Hungari graeci ritus catholici per edictum publicum ut quo plures in eadem participarent.

Hac occasione adipisci putant desideratum finem, quem magnus numerus Sacerdotum et fidelium susceperat et qui omnes adeo sunt confusi, incitati, irritati et seducti, ut de futura atque possibili abnegatione petitionis suae nec velint cogitare! – Et revera magna scandala nascerentur et confusiones necnon imminens est detrimentum Ecclesiae, si nempe preces illorum categorice ac absolute reprobarentur. Dominus Deus videt; in veritate sincere exposui omnia, quae sunt imposita.

Iterum humillime precor, ut relatio²⁶³ mea n. 227 anni 1897 considerationi subiiciatur, ac quantum posse concedatur!

Praeprimis vero disciplina in dioecesi munkacsiensi restauranda est, ut in illam spiritus catholicus revertatur; Sacerdotes praeceptis S. Ecclesiae Christi in omnibus obedire, sodalitia corrupti liberalismi evitare, iura Ecclesiae uno corde defendere prompti fiant.

177. Tóth Miklós cikke a Kárpáti Lapokban a magyar görögkatolikus önszerveződés nehézségeiről

Ungvár, 1899. január 15.

Kárpáti Lapok, 1899/3. sz. 1. o.

Magyar közöny

Nincs oly nemzet a világon, amely közönyösség dolgában fölvehetné a versenyt a magyarral. A magyarok közt pedig legközönyösebb a görög katolikus magyarság.

Szó van az Országos Bizottság által vezetett mozgalomról a magyar szertartási nyelv érdekében.

Ez a mozgalom több mint egy éve tart. – Az országos Bizottság Szabó Jenő, főrendiházi taggal az élén, fáradságot, költséget és rengeteg sok időt pazaroltak rá eddig, hogy csak a görög katolikus magyarságot csatlakozásra bírják.

A csatlakozási nyilatkozatok a programmal és emlékirattal együtt ezer és ezer példányban küldetett szét a görög katolikus magyarsághoz.

És még ma is vannak tiszta magyar ajkú görög katolikus hitközségek, ahol maga a liturgia is magyarul végeztetik, melyek csatlakozási nyilatkozataikat be nem küldötték, – nem mintha nem volnának magyarok, hanem mert nem törődnek a mozgalom sorsával. Az ismeretes szalmatűz is ellobbant.

Mondanunk sem kell, hogy a görögkatolikus magyarság Országos Bizottságánál ez a közöny nagyon levert hangulatot idézett elő.

Hiszen lehet-e, szabad-e görög katolikus magyarnak közönyösnek lennie akkor, midőn maga a gör.kath. magyarság létezése tagadtatik meg, mikor még magyar lapok is csak magyarosodni vágyó ruthéneket látnak bennünk?

Es ennek dacára vannak magyar hitközségek, melyek fölöslegesnek tartják csatlakozni ahhoz a mozgalomhoz, mely egyedül képes őket megmenteni a gör.kath. vallásnak és a magyar fajnak!

---

263 Lásd: 125. számú dokumentum.

Ily körülmények között nincs más hátra, mint a csatlakozási nyilatkozatokat rövid idő alatt lezárni, s a nem csatlakozott magyar hitközségek neveit országszerte közzé tenni, hogy lássa a magyar nemzet, hogy mily nagy veszedelem és szégyen a közönyösség, mely a magyarságot emészti, rontja, pusztítja.

Nagy a közönyösség a római zarándokut iránt is.

Az Országos Bizottság be akarta bizonyítani az egész világ előtt, hogy görög katolikus magyarság igen is, létezik s hogy azzal, mint külön álló erkölcsi egységgel foglalkozni kell.

Ezt semmi által jobban dokumentálni nem lehet, mint a görög katolikus magyarság római zarándoklatával, mely a vatikáni köröket sok előítéletből kiábrándítaná, s az apostoli Szentszékét kedvezően hangolná.

Az Országos Bizottságnak sikerült a zarándokok számára a lehető legnagyobb kedvezményeket kieszközölni, úgy hogy ily kedvezményeket alig érhetnek mások valaha el.

És mi az eredmény?

A zarándoklatra való jelentkezések oly lassan folynak, hogy ha így tart, lehetetlen lesz tavaszra kellő számú jelentkezőket találni s nem mehetünk el idejében az örök városba.

Ez szégyen volna reánk és ügyünk elintézését beláthatatlan időkre vetné vissza.

Igaz, hogy a görög katolikus magyarság szegény, de ez a szegénység nem akadályozhat minket abban a nagy műben, amelyhez kezdettünk. A menetdíjak alacsonyysága lehetővé teszi, hogy szegényebb ember is jelentkezék, s ahol nem volna ez lehetséges, a hitközség könnyen összepótolhat annyit, amennyi elégséges legalább egy-egy kiküldött költségeinek fedezésére.

Mint mindennek a világon, így a görög katolikus magyarság önálló szervezésének is vannak hatalmas ellenségei. De éppen ezen meggyőzésére szükséges, hogy az Országos Bizottság szava ne hangozzék el a magyar pusztában. Elég, ha a ruthén és román helyek közül visszaverik hangjait. – A bizottság mit sem tehet akkor, ha szavait azonnal nem követi a magyarság tömeges csatlakozása.

Nagyon kérem tehát szent ügyünk érdekében a görög katolikus magyar hittestvéreimet, hogy a mely görög katolikus magyar hitközség, és pedig úgy anya-, mint fiókegyház, csatlakozását eddig be nem küldötte, ne késlekedjék azt e hó végéig beküldeni. – Mi tudjuk azon községek neveit, melyet e felhívás illet, s ha a csatlakozások ezek részéről be nem küldetnek e hó végéig, kénytelenek leszünk a végső kimutatásban ezen magyar hitközségeket a ruthén és román hitközségekhez számítani s reájok a mozgalom további fázisaiban nem reflektálni.

Figyelmébe ajánlom továbbá a görög katolikus magyarságnak ismét és ismét a római zarándoklatra való jelentkezést. A jelentkezési idő rövid és jelentkezni legalább 200-nak kell, hogy megjelenésünk imponáljon Rómában. Jegyezzük meg, hogy e zarándoklástól nagyon sok, sőt talán minden függ.

Minden nyomoruságunk és szerencsétlenségünk ősforrása a közönyösség. Ha ebből ki nem vergődünk, nincs hatalom, a mely rajtunk segíthessen. A lomha közönyt megveti az Isten és elmellőzik az emberek.

A görög katolikus magyarság még kicsin, de nagygyá és hatalmassá csak úgy növekedhetik, ha közönyösségének lánczait lerázva, szabadon törekszik megnyerni kedvét az Istennek és az embereknek.

178. Petrássevich Géza cikke a Keletben a magyar görögkatolikusok mozgalmáról

Ungvár, 1899. január 26.

Kelet, 1899/4. sz. 1. o.

Egy-két szó a magyar görög katolikusok mozgalmához

A magyar gör. katolikusok régóta vajúdo ügyében minden agitáció és szorgos tevékenység mellett sem tudtak az intézők mind a mai napig semmi pozitív eredményt elérni. Ennek a rideg valónak sok oka van, melyek közül legfontosabbnak tartom azt, hogy a mozgalom vezetői nem lévén teljesen tájékozottak az unióról, nem vevén figyelembe a gör. kath. magyarság történeti fejlődését, nem tanulmányozván az egyházjogot s nem fogván fel jogi szempontból az egész ügyet, nem tudják, hogy minő jogaik vannak, következésképpen nem is tudják azt a jogi öntudatot ott a hol kell és szükséges, érvényre, külső kifejezésre juttatni. Tisztán érzelmi motívumokkal és népszámlálási statisztikával igyekeznek hatni az illetékes tényezőkre, hogy a magyar liturgiát approbálhassák, holott tisztán és kizárólag történeti és jogi alapokra kell fektetniök argumentumaikat.

Legújabban egy, a hercegprimáshoz benyújtandó memorandum-tervezet akadt véletlenül kezembe, melyre – mivel nem vagyok egy magyar gör. kath. hitközségnek sem tagja s így nincs módomban élőszóval bővebben kifejtenem véleményemet e kérdésben, – nem vélek rossz szolgálatot tenni a magyar görög-katolikusok ügyének, ha a memorandum-tervezetre a nyilvánosság előtt teszem meg röviden egy pár szerény megjegyzésemet.

A mint jeleztem előbbi pár szómmal az egész mozgalmat általánosságban, ugyanazt mondhatom a memorandum-tervezetről is. Csupa érzelem, csupa szívre ható gondolat, de sehol sem argumentum. Egyetlen argumentumnak lehetne venni a román liturgia analógiájára való hivatkozást. A magyar ajkú gör. katolikusok statisztikája nem közvetlen argumentum, csak alap, melyre a jogot mint közvetlen argumentumot applikálni lehetne. De erről szó sincs az egész dolgozatban. Már pedig törvényes alapon, jog nélkül, ha milliók áhítoznak is valami után, azt nem érhetik el.

A magyar gör. katolikusok úgy tesznek mozgalmaikban, mintha joguk nem volna, mintha ők egy új jog kivívásáért küzdenének.

És itt van a hiba! Mert nekik nincs szükségük jogok kivívására, nekik joguk van. Csakhogy – azt kell hinnem és a tények igazolják hitemet – hogy eme jogukról nem igen tudnak s a kérdést sem jogi, sem egyházi szempontból nem igen tanulmányozták, hanem inkább csak nemzeti és etnográfiai oldaláról.

Mindenekelőtt vegyék elő a magyar görög katolikusok, ha czélt akarnak érni Bazilovicst, Balugyánszkit és Duliskovicst s aztán szedjék elő ezekből argumentumaikat. Mert bennük vannak, csak ki kell onnét szedni őket. A jelen dolgozat keretében nem terjeszkedhetem ki citátumokra, annyit azonban felemlíthetek, hogy az 1649. évi április 24-én Parthenius Péter (Rosztosinszky) munkácsi püspök idejében a római katolikus egyház és a munkácsi gör. keleti egyházmegye között kötött kétoldalu szerződés szerint – mely jogi aktust mi közönségesen unionak nevezünk – a gör. keleti egyház elfogadta és alávetette

magát a római katolikus egyház dogmáinak, viszonzásképpen azonban ugyanazon szerződésben kikötötte magának azt, hogy keleti egyházi szervezetét mindenben épségben fentartja s sérthetlenségét a római katolikus egyházzal szemben megóvjá.

E szerződés értelmében tehát az unió csakis a dogmákra szorítkozott, minden más egyházfegyelmi, autonómiális, rituális s más szervezeti ügyekben a keleti katolikus egyháznak teljesen szabad keze van, úgy annyira szabad keze, hogy nekünk gör. katolikusoknak teljesen és tökéletesen ugyanazon egyházi jogaink vannak, mint pl. a gör. keleti szerbeknek, vagy románoknak, még püspökválasztó jogunk is teljességében fennáll a szerződés értelmében. Ezt a jogot gyakoroltuk is 1772-ig, vagyis Bacsinszky András püspök megválasztásáig. Utánna Bradács II. Mihály, mint felszentelt püspök intézte az egyházmegye ügyeit, míg halála után 1816-ban, vagyis az eperjesi egyházmegye kiszakítása alkalmával a zavaros és súlyos Napóleoni időköt követő abszolutizmus által Pócsy Elek Munkácsra és Tarkovics György Eperjesre már kinevezés útján jutott a püspöki székhöz. És azóta a kinevezés tényleg gyakorlatban van; sőt idők folyamán a szokás-jog törvénynyé is emelte. Ez a szokás-jog teremtette törvény azonban nem rontja le a szerződés erejét, mert a kétoldalú szerződés mindaddig feltétlen érvényben van, – ha tényleg nem is foganatosítják – míg a két szerződő fél – legyen az akár testület, akár jogi személy – él, és közös akarattal fel nem bontja a szerződést. Ez pedig nem történt meg.

Mivel tehát a szerződésnek mint örök időkre kötött egyezségnek, mindvégig nagyobb ereje van, mint bizonyos geográfiai határok köze szorított s különösen szokásjogból kifejlődött törvénynek, s mivel éppen ezért szerződést törvényvel megváltoztatni nem lehet, nem különösen egyházak közt kötött szerződést teljesen illetéktelen állami törvényvel: napnál világosabb, hogy püspökválasztó jogunk az 1649-iki szerződés értelmében tényleg megvan.

Még 1870-ben a katolikus autonómiai kongresszusra kiküldött képviselőink közül a többség ennek a felfogásnak adott határozott kifejezést. Ma már sajnos, nem így vagyunk vele. És így kopik le a saját jószántunkból és gyengeségünk folytán nap-nap mellett egy egy czafrang keleti egyházunk jellegéből, mivoltából.

De hát itt nem erről van szó. Visszatérve ez eredeti tárgyhoz ismétlem, hogy az 1649-iki unió tisztán csak a dogmatikára terjeszkedett ki: már pedig a rituális nyelv kérdése minden más, csak nem dogmatikus kérdés. Ez a keleti egyháznak, tehát nekünk is, sérthetetlen autonómiális jogunk.

Hogy mért nem vették használatba, illetve mért nem approbáltatták az unió alkalmával a magyar nyelvet egyházi nyelvvé: arra is megfélelek.

Egyszerűen azért, mert nem voltak magyar gör. katolikusok. Ha lettek volna és irodalmilag kifejlesztett, kiforrott nyelv lett volna a magyar nyelv, bizonyára approbálták volna. A magyar gör. katolikusok éppen evvel vágják maguk alatt a fát, hogy tiszta magyaroknak vallják magukat, a kik, már az unió idejében is magyarok voltak. Pedig nekik éppen azt kellene bizonyítaniok, hogy igenis akkor nem voltak, de idők folytán részben vérbeli magyar elemet is vettek magokba, hatalmasan kifejlődtek úgy annyira, hogy most számukat társadalmukat, és nyelvük fejlettségét is tekintve szükségét érzik és jogosnak és méltányosnak találják, hogy nyelvüket Rómában, mint liturgikus nyelvet próbálják.

Róma nem térhet ki ez elől a kívánság elől. Ha a magyar gör. katolikusok az 1649-iki szerződés pontozataira és eme pontozatok jogosultságait igénybe venni kívánó tényekre, nevezetesen számukra, társadalmukra és nyelvükre hivatkozva teszik előterjesztésüket a Curia elé, a Curiának be kell látnia, hogy az igazság előtt meg kell hajolni, az approbatiót meg kell adnia, ha csak nem akarja veszélyeztetni az uniót.

Csakhogy mindehhez nem esedezés és siránkozás kell, de önérzetes, a jognak tudatában levő határozott fellépés. Német János, a híres államügyész, midőn felsőbb parancsra vádat kellett volna emelnie ártatlan hazafiak ellen, a Corpus Jurissal a hóna alatt jelent meg a trón előtt s a könyvre ütve tagadta meg a perbefogatásokat, és a császár kénytelen volt meghajolni a törvény előtt.

A magyar gör. katolikusoknak is a Bazilovicscsal a hónap alatt kell megjelenüniük a pápa előtt. Mert a könnyek megindítják ugyan az emberi szívet, de hatásuk elmúlik, mihelyest felszáradnak a könnyek; ellenben a törvény meghajlít maga előtt mindenkit. Ebben a tekintetben nincs különbség ember és ember között.

Ezt vegyék figyelembe s e szerint intézzék a továbbiakban ügyöket a magyar gör. katolikusok s akkor bizonyosan célzt érnek.

Még csak egy szót a saját önigazolásomra. Én, a ki nem vagyok és valószínűleg nem is leszek egy magyar gör. kath. hitközségnek tagja sem, én eme egyház érdekében írok. Írok pedig azért, mert óhajtom és az orosz gör. katolikusok vitális érdekében állónak tartom, hogy az orosz és magyar gör. katolikus egyházak között minél hamarább és minél élesebben vonják meg a határt. Mind a ketten egyet óhajtunk tehát, csakhogy más és más szempontból. A magyar gör. katolikusok mozgalma ment minden politikától; az én felfogásom megett – nem tagadom – van egy kis politikai, talán faji, – talán kulturpolitikai, sőt talán más politikai háttér is.

De hát erről jobb most még hallgatni; ez csak az én egyéni felfogásom. Homályosak a szavak, miket mondtam, de azért azt hiszem, hogy minden jövőbe tekintő historikus és politikus megérti, – és ha megértette, igazat fog nekem adni.

179. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának tanácskozása 1899. január 26-án a magyar liturgia ügyében. A tárgyalat iratok jegyzéke és az ügy összefoglalása

Róma, 1899. január 26

ASV AES pos. 882. fasc. 350. fol. 55–91v.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1899. január 26-i ülésére készített összefoglaló tartalmazza Firczák (1898.09.12.) és Vályi (1898.10.06.) püspökök, illetve Vaszary hercegprímás (1898.12.12.) jelentéseinek, Drohobeczky püspök (1898.12.19.) és Mihályi érsek (1898.11.27) levelének, valamint Nilles (1898.07.17.) szakértői véleményének kivonatát. Az összefoglaló készítője felveti, hogy a magyar kormány jegyzékére csak a magyar görögkatolikusok előre jelzett római záranoklata, s az akkor benyújtandó újabb emlékirat tartalmának megismerése után célszerű válaszolni. A bíborosok által megválaszolendő kérdés (dubbio): a magyar nyelvű liturgia érdekében kifejtett fokozódó erőfeszítéseket konstatálva szükséges-e intézkedéseket foganatosítani, s ha igen milyen lépések megtétele célszerű?

UNGHERIA
RITO GRECO E LINGUA UNGHERESE
ASV AES pos. 882. fasc. 350. fol. 57–62v

Nella particolare adunanza dei 23 di giugno 1898, le Eminenze Vostre Revme esaminavano un Memorandum, presentato nel marzo precedente dal Governo di Budapest e diretto ad ottenere – nonostante la decisione del 2 settembre 1896 della S. C. del Sant’Uffizio – «que les catholiques-grecs de nationalité hongroise puissent dorénavant se servir aussi de la langue hongroise, dans celles des parties de la liturgie proprement dite, qui, suivant l’esprit du culte orientai, ne regardent que les ouailles». I motivi addotti dal Governo in favore della liturgia greco-magiara erano: 1° l’indole propria del rito orientale che fa più larga parte al popolo e alle lingue volgari; 2° l’esempio dei greco-rumeni di Ungheria. – Ed a proposito di questi ultimi, il memorandum denunciava alla S. Sede l’abusiva sostituzione dell’idioma letterario al volgare, per eccessivo spirito di nazionalismo.

Le Eminenze Vostre risolvevano, e Sua Santità degnavasi approvare, che si tenesse fermo il divieto, emanato dalla Suprema, dell’uso della lingua ungarica volgare e dei relativi libri nella sacra liturgia greco-rumena.

E a tal uopo si stabiliva in particolare:

a) che la S. C. di Propaganda scrivesse ai Vescovi greco-ruteni di Munkàcs, Eperies, Crisio ed al Primate d’Ungheria, confermando le lettere del 14 aprile 1897, inculcando la prudente ma ferma esecuzione del precitato Decreto del S. O. ed invitandoli a riferire ciò che hanno fatto o intendono di fare in proposito;

b) che la Propaganda s’informasse presso l’Arcivescovo greco-rumeno di Fogaras circa la sostituzione del rumeno letterale al volgare e le altre tendenze nazionaliste;

c) che la stessa S. Congregazione incaricasse riservatamente il dotto Padre Nilles S. I., assai competente nella materia, di esaminare il memorandum ungherese e di fornire i materiali per la risposta;

d) che questa risposta, senza fermarsi ai dettagli storici, minuti e complicati, mettesse in luce gl’inconvenienti dell’adozione liturgica della lingua volgare, e riassumesse all’uopo il parere contrario della b. mem. del Card. Haynald, arciv. di Colocsa, grande patriota ungherese; (1)

e) che la risposta al memorandum, oltreché al Governo, si dovesse partecipare ai Vescovi; e contemporaneamente s’interessasse all’uopo il Ministro degli Affari Esteri Austro-Ungarico; che infine si pregasse Sua Santità di scriverne particolarmente all’Imperatore e Re Francesco Giuseppe.

A) Le risposte dei Vescovi e del Primate alla circolare di Propaganda degli 8 luglio, (Somm. Num. I.) ripetuta ai 16 di novembre, possono riepilogarsi come segue:

1° Sin dal 12 di settembre, il Vescovo di Munkàcs affermava di avere inculcato, in varie occasioni, colla parola e coll’esempio, le prescrizioni della Santa Sede; ed esprimeva insieme la fiducia di poter presto rimettere le cose al loro posto, con prudenza e moderazione. (Somm. Num. II 1.).

2. In data del 6 ottobre, il Vescovo di Eperies riferiva quanto si pratica nelle tre parrocchie greco-ungheresi della sua diocesi, dove l'uso della lingua volgare è limitato ai canti e alle letture che si fanno in ungherese anche nelle chiese latine. Segnalava poi gli abusi e l'agitazione sempre crescenti in cinquanta parrocchie della Diocesi di Munkács; le mene e minacce d'un Comitato speciale, fondato a Budapest; il favore degli uomini politici e della stampa; le prossime insistenze presso le autorità locali e presso il Santo Padre per la consecrazione dell'abuso introdotto della lingua ungherese nella liturgia greca. Terminava chiedendo si riconoscesse autorevolmente il suo diritto di giurisdizione ordinaria sulla parrocchia greco-cattolica che il suddetto Comitato sta per fondare in Budapest. (Somm. Num. II 2.).

3. Con lettera del 12 dicembre, l'Emo Signor Card. Vaszary assicurava che, tanto da sua parte quanto da parte dei Vescovi ruteni, invano si è tentato di sradicare completamente l'abuso di cui trattasi. Non esservi da sperare che l'agitazione finisca, ma solo che si contentino di una concessione limitata alle parti meno essenziali della liturgia. Accennava quindi all'opera attiva del Comitato suddetto e prometteva d'inviare, appena l'avrà, il memorandum che si sta preparando, aggiungendovi le sue proprie osservazioni (Som. Num. II 3.).

4° Il Vescovo di Crisio, in data del 19 dicembre, denuncia gl'incoraggiamenti diretti e indiretti che lo stesso Ordinario di Munkács avrebbe dati all'agitazione per la liturgia ungherese ed enumera altri gravi abusi esistenti in quella diocesi, stante la connivenza del Vescovo coi liberali magiarizzanti. Opina quindi che sarebbe assai pericoloso l'opporre un rifiuto categorico e totale alle nuove istanze del Comitato che si recherà in Roma nel marzo prossimo; e raccomanda di nuovo i temperamenti da lui proposti nel rapporto del 26 gennaio 1897, cioè: a) istituire un'inchiesta sull'estensione reale dell'abuso introdotto, sul numero e la ubicazione dei greco-magiari, sulle versioni e i libri liturgici esistenti in lingua volgare; b) in attesa d'un definitivo giudizio sulla grave questione – ad vitandum maius damnum et scandalum, propter duritiam cordis – concedere, dopo la pubblicazione d'un euchologion corretto ed approvato, l'uso dell'idioma ungherese 1°) nei matutini, vesperi, sacramentali e sacramenti, eccettuando la forma e la parte essenziale dei sacramenti dove si dovrebbe adoperare unicamente lo slavo antico; 2°) nei responsorii, inni ed altre parti cantate della Messa, compresi l'Epistola, il Vangelo, e il Pater Noster ed escluso tutto ciò che il sacerdote recita sommessamente; c) rimettere in fine ad un'apposita Commissione lo stabilire in concreto i limiti di tali concessioni. (Somm. Num. II 4° e Appendice – qui unita – alla Ponenza di febbraio 1897, pagg. 20–21) (2).

B) La risposta dell'Arcivescovo rumeno di Fogaras, in data del 27 novembre, nega assolutamente la denunziata sostituzione della lingua letteraria alla volgare nei libri liturgici. Soltanto, per decreto del Sinodo provinciale del 1872, si sta curando, coll'approvazione della Santa Sede, una edizione riveduta e corretta dei sacri libri rumeni. Mons. Mihalyi nega parimenti l'introduzione di altre novità nazionaliste, si dichiara pronto a refutare qualsiasi accusa più concreta e termina col rimettersi agli schiarimenti già dati con lettera del 7 agosto 1896 N. 60. (Somm. Num. III).

Nella menzionata lettera N. 60, diretta al Pontificio rappresentante in Vienna e relativa alla messa cantata a Budapest il 26 giugno 1896 in lingua ungherese, sembra

meritevole di speciale attenzione il seguente passaggio: «Quod lingua liturgiae sacrae palaeo-slavica, item rumena, religiosi fervoris ac morum efflorescentiam omnino impediatur, eo quod populus eas comprehendere non valeat, quoniam hoc nimis probare patet, huic argumento penitus disquirendo supersedeo. – Quae autem de principio fundamentali ecclesiae graecae circa usum linguae in sacris vernaculae comminiscuntur, item quae corregionariis rumenis, titulo fovendae nationalitatis, crimini vertere audent, ea iniuria ac temeritate scatent, iisque refellendis haud immoror».

Nello stesso documento Monsignor Mihalyi faceva osservare che il numero dei cattolici di rito greco e di lingua ungherese sarebbe al più 100,000, per metà esistenti in parrocchie d'idioma misto; aggiungeva che la lingua magiara si va facendo largo, a discapito delle altre, sia per la maggiore sua utilità pratica, sia per l'obbligo – imposto colla legge del 1879 – d'insegnarla esclusivamente nelle scuole. Attribuisce le ostilità contro il rito ruteno o il rumeno ed il fanatismo per la liturgia greco-ungherese, allo chauvinisme dei magiarizzanti, e sopra tutto alle mene dei calvinisti, «qui desiderio exoptant ut omnes patriae cives, eorum exemplo ducti, Deo cultum publicum lingua hungarica exhibeant» e cita all'uopo il giornale *Alkotmany* N. 158 del 27 giugno 1896.

Si maraviglia poi che questo partito di scissioni e di torbidi trovi favore nel clero cattolico: «Nam qui multifarias in patria sectas, discrepantiam rituum et in eodem ritu sacro diversitatem idiomatum deplorat ac calamitates gravissimas exinde persentiscit, is certe ab opinione longe abesse praesumitur se ecclesiam distinctam graeci ritus pro fidelibus labii hungarici inducere velle.

- Ast qui ecclesiam Christianorum graeci ritus in Hungaria usque adhuc in catholici eam et schismaticam discerptam, – in utraque porro hierarchias distinctas nullo ad invicem ligamine iunctas experitur, – parochiasque in eodem prorsus loco sive ruthenici aut rumenici, sive illyrici aut rumenici labii iam seorsim constitutas deplorat; is certe ludere dicendus est, dum conatus fovet easdem hierarchias, parochias et communitates ecclesiasticas ulterius in indefinitum subdividendi per id quod abhinc communitates graeci ritus hungarici labii seiunctim coalescere adiuventur ac pro iis distincta hierarchia, amodo catholica, deinceps forsan et schismatica, cum iurisdictione propria et cum parochiis seorsim constitutis concedatur».

A provare in fine che la liturgia greco-magiara é una novità manifesta, fa riflettere Monsig. Arcivescovo che le prime edizioni dei relativi libri datano soltanto dal 1882, ed alcuni di essi portano in fronte la menzione espressa : «ad usum scholarum et privatum», ovvero «ad aedificationem spiritualem fidelium».

C) La nota del R. P. Nilles sulla questione della liturgia ungherese tende a dimostrare che il Governo di Budapest nel suo Memorandum si riferisce a torto ad una concessione fatta ai greco-rumeni di Transilvania; giacché A) questi al momento della loro unione erano in possesso dell'uso della lingua volgare nella liturgia, come risulta dal noto decreto del Sinodo del 1675; B) i ruteno-ungari, in vece, dalla loro conversione fino agli ultimi tempi, hanno tenuto forte alla liturgia paleo-slava e una concessione che loro si facesse oggidì, per motivi d'ordine politico ed estrinseci, ecciterebbe simili brame nei magiari latini, come già temeva

nel 1871 l'Emo Primate Simor di bo. me. – In fine, segnalando il *periculum fidei* che proviene, pei ruteni d'Ungheria, dall'adoperare libri liturgici ereticali, sparsi dai Russi e dai Serbi, e constatando l'impossibilità di rimediarsi con un'edizione riveduta e corretta dei libri slavi (come fanno i rumeni a proprie spese pei libri loro), giacché i ruteni non possono e il governo non vorrà spendere per siffatta edizione, il p. Nilles domanda, senza osare pronunziarsi per l'affermativa: «*utrum aliqua via consilii in eo sit quaerenda, quod per speciem decreti tolerantiae istorum librorum versio vere catholica et a Sede Apostolica approbata idiomatice hungarico, sumptibus Gubernii, typis imprimenda et ecclesiis gratis distribuenda, servatis servandis, concederetur?*» (Somm. N. IV).

D) Si voleva sottoporre all'illuminato giudizio delle Vostre Eminenze uno schema di risposta al memorandum del Governo di Budapest; ma, dietro le nuove deduzioni, parrebbe inutile ed intempestiva siffatta risposta, mentre coll'annuenza di quel Governo si va redigendo un altro documento in cui la Commissione greco-ungherese formulerà forse più precisamente i suoi voti e desiderii.

Sembra piuttosto espediente, in vista dei passi che la summentovata deputazione sta per fare presso la Santa Sede e in vista altresì del contegno da tenere in tale circostanza, l'esaminare se o come convenga tener conto, sia del temperamento adottato nella Diocesi di Eperies e della domanda fatta da quel Vescovo (somm. pagg. 21–24 e 27–29), sia del parere espresso dall'Emo Primate in favore di qualche concessione in *partibus minus essentialibus* (somm. pag. 30), sia delle vedute esposte dal Vescovo di Crisio (somm. pag. 36 e Appendice pagg. 20–22), sia infine del suggerimento indicato dal R. P. Nilles (somm. pag. 45).

Sono quindi pregate le Eminenze Vostre di rispondere al seguente

DUBBIO

Se e quali provvedimenti debbansi adottare, in presenza della crescente agitazione per la liturgia greco-ungherese?

Jegyzetek:

1 In una lettera²⁶⁴ del 30 giugno 1881 all'Emo Segretario di Stato, il Cardinale Haynald dichiarava, che, per combattere i progetti di liturgia greco-ungherese, si proponeva di mettere sotto gli occhi del Ministro dei Culti «*convulsionem illam, quae a praepostero tali voto per statum publicum protegendo, in publicam Regni polyglotti rem, redundarent. Exhibebo periculum quod, linguae hungaricae usu in Missae sacrificio graeco-catholico (etiamsi titulo alio vernaculo idiomatis apud ipsos hucdum usu vigentis) nefors concessio, oriretur, quum indubium sit ingentem in patria nostra procellam surrecturam esse e parte latinorum hungarorum, qui, supereffluente patriotico zelo abrepti, suis ruthenae originis compatriotis deteriores esse nollent, praepotenterque similem ab Ecclesia favorem urgerent. Cuius si participes non redderentur,*

---

264 Lásd: 63. számú dokumentum.

hinc inde ad extrema delapsuri forent; si vero redderentur, cunctos latinos germanicae, slavicae, croatica linguae fideles imitatores et impetuosi motus universam Regni Hungarici Ecclesiam pervadentis participes haberent, vi sensus illius nationalis, qui recentiori tempore quaquaversus ultra iustam etiam mensuram foveri amat, qualium motuum, undecumque illi veniant et qualicumque patrocínio gaudeant, perniciosissimas sequelas, citius ocyus, se insinaturas quis portendere valet. Quum enim mire permixtus sit, quoad linguas vernaculas Regni nostri, singularum in illo regionum, singularum civitatum, singularum ruralium communitatum populus, certum est, quod si uni parti, sive hungaricae sive germanicae, sive slavicae aut croaticae, concessio talis fieret, reliquae etiam diversarum nationum fractiones similis beneficii largitionem sollicitarent, quo facto difficile foret in antecessum collimare, qualis animorum aestus, qualis affectuum impetus, quales concertationes, lites et inimicitiae ab ipso illo sanctissimi et plane divini amoris sacrificio celebrando egrederentur, quod tamen mutuae charitatis, animorum unionis, ecclesiasticae unitatis pignus et instrumentum sit et maneat. Difficile foret dicere quanta mala, e similibus convulsae animorum, communitatum et regionum pacis turbinibus, in ipsam rem civilem certo certius promanarent! Haec Ministro Cultus uberius adhuc exponere, eundemque permovere satagam, ut quod in sequelam commissionis comitalis aget, ita agat, ne inde, praeposteris talibus votis sustentatis et protectis, S. Ecclesia, unio animorum, commoda reipublicae certum capiant detrimentum.

2 Anche Monsignor Strossmayer, in una lettera del 26 dicembre p. p. al Nunzio di Vienna, relativa a una vertenza tra croati e ungheresi della parrocchia di Jankovce (diocesi di Sirmio) per la lingua da usarsi in chiesa, preveniva la Santa Sede del prossimo arrivo della deputazione greco-magiara: «Talia desideria et vota (degli ungheresi di Jankovce) conveniunt illis votis et desideriiis eorum ruthenorum slavorum, qui, in magiaros conversi, nunc streperose petunt et praetendunt, ut in eorum liturgiam lingua magiara introducatur. Proxime, uti audio, Romam hi novi magiari ibunt, ut suorum votorum implementum urgeant. Habent autem potentissimos talium votorum patronos, non solum Pestini et Viennae, verum etiam Romae. – Romae hunc in finem moratur eruditus equidem sacerdos magiarius Fraknoi, academiae scientiarum pestinensis secretarius. Ast sciendum est hunc sacerdotem esse originis semiticae. In iudaismo vocabatur Frank. Ego hominem novi. Quadam occasione, Florentia Tergestum usque cum eo peregrinatus sum et, salva eius sacerdotali vocatione, dico: hic homo iudaicum suum genium retinuit et exaggeratissimus magiarorum fautor est.»
«Ille Romae, uti audio, institutum aliquod magiarium fundavit, acre ac pecuniis abundat et in id agit, ut quidquid magiarismo recentiori favet, sedi Apostolicae gratum acceptumque reddat. Ego, uti coram Deo, dico: huic homini minime fidendum est.»

[*Az ügyirathoz tartozó dokumentumok*]

Num. I. Circolare dell'Emo Prefetto di Propaganda ai Vescovi greco-ruteni e al Primate di Ungheria sulla liturgia greco-magiara – 8 luglio e 16 novembre 1898²⁶⁵
Num. II. Risposte alla surriferita Circolare della S. C. di Propaganda

265 Lásd: 164. számú dokumentum.

1. Il Vescovo di Munkács dà conto del suo operato e della sua fiducia di un risultato favorevole – Ungvar, 12 settembre 1898²⁶⁶
  2. Il Vescovo d' Eperies giustifica l'uso della propria diocesi, segnala invece gli abusi di quella di Munkács e l'azione del Comitato greco-ungherese di Budapest – 6 ottobre 1898²⁶⁷
  3. L'Emo Primate d'Ungheria espone le difficoltà e i pericoli della questione liturgica ungherese – Budapest, 12 dicembre 1898²⁶⁸
  4. Il Vescovo di Crisio segnala gli abusi vigenti nella Diocesi di Munkács e suggerisce i rimedii – 19 dicembre 1898²⁶⁹
- Num. III. Risposta dell'Arcivescovo rumeno di Fogaras all'Emo Prefetto di Propaganda, sulla questione della lingua rumena nella liturgia greca – Blasendorf, 27 novembre 1898²⁷⁰
- Num. IV. Nota del R. P. Nilles, S. I., professore all'Università di Innspruch, sulla questione delle lingue rumena e ungherese nella liturgia greca²⁷¹

180. Felice Cavagnis, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának átírtata Antonio Savelli-Spinolának, a Propaganda Fide Kongregáció Keleti Egyházi Ügyosztálya titkárának a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Róma, 1899. január 31.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 32–33v.

Összefoglalja az 1899. január 26-án tartott közös tanácskozáson született határozatokat. A bíborosok megerősítik a korábban hozott tiltó rendelkezéseket, melyeket a nacionalista szellemiség liturgiában történő megnyilvánulásával szemben hoztak. Felszólítják az érintett püspököket, hogy minden eszközzel és a legnagyobb szigorral fékezzék meg a magyar liturgikus nyelv használatát, s határozottan lépjenek fel a mozgalmat támogató klerikusokkal szemben. A prímást megkéri, hogy kövesse fokozott figyelemmel a Görög Szerződésű Katolikus Magyarok Országos Bizottságának ténykedését. Jelzik, hogy az 1900-as Szentévre tervezett zárandoklaton átnyújtandó emlékiratot a Szentszék képviselői vizsgálat céljából átveszik, de azonnal választ nem adnak. Firczak Gyula munkácsi püspöknek határozottan ajánlják, hogy tartsa szoros ellenőrzés alatt a mozgalom központját, Hajdúdorogot és távolítsa el onnan (és a fontosabb egyházi központokból) a mozgalmat támogató papokat. Egyúttal jelzik a püspöknek, hogy más forrásokból a legutóbbi jelentésében foglaltakkal ellentétes információk jutottak el a Szentszékhez. Megállapítják, hogy a püspöki kinevezések tárgyalásakor a Szentszék a jövőben nagyobb figyelmet fordítania azon jelöltek kiszűrésére, akik ebben a kérdésben bizonytalanok. Megkéri a bécsi nunciust, hogy kövesse megkülönböztetett figyelemmel az ügyet. Végezetül döntés születik a magyar kormányhoz adandó szentszéki válasz ügyében: a válaszban rá kell mutatni a román görög katolikusokra való hivatkozás megalapozatlanságára és Haynald bíboros vitathatatlan tekintélyére kell támaszkodni a kormány kérésének elutasításakor.

266 Lásd: 169. számú dokumentum.

267 Lásd: 170. számú dokumentum.

268 Lásd: 174. számú dokumentum.

269 Lásd: 176. számú dokumentum.

270 Lásd: 170. számú dokumentum.

271 Lásd: 361. számú dokumentum.

Num. I.

Biglietto della Segreteria degli Affari EE. SS. col quale si comunicano a Monsig. Segretario della S. C. di Propaganda per gli Affari di R. O. le risoluzioni della particolare adunanza del 26 gennaio 1899.

Roma, 31 gennaio 1899.

Nella particolare adunanza del 26 gennaio²⁷² p. p. della S. C. degli Affari Ecclesiastici Straordinari, vennero ponderati attentamente i vari documenti compiegati ai biglietti NN. 8567, 8786, 8899, 9035, 9127 e 28 di cotesto S. C. di Propaganda, relativamente all'abusiva introduzione della lingua ungherese nella liturgia greco-rutena.

Siffatto esame confermava pienamente gli Eminentissimi Padri nella persuasione della giustizia e saviezza delle risoluzioni già adottate, in opposizione allo spirito di nazionalismo che s'infiltra nella sacra liturgia coll'intromissione dei vernacoli idiomi. La Santa Sede non può in verun modo ammettere cotali tendenze, ugualmente nocive alla cattolica unione e all'unità politica dell'ungarico regno, come già apertamente dichiararono gli Eminentissimi Haynald e Simor, di bo. me., e come non è alieno dal riconoscere lo stesso Governo di Budapest.

Quindi é che la Santa Sede non può cessare di adoprarsi, con prudenza e fermezza, per eliminare l'abuso della lingua volgare nella celebrazione della santa Messa; e, per non dare ansa al movimento nazionalista, neanche può entrare nella via o nell'esame di concessioni d'ordine secondario, cioè relative al culto suppletorio, dove, del resto, certe cose s'introducono da sè e vengono tollerate per via di fatto, salva la liturgia sacra.

Posto ciò, e considerando quanta sia su questo punto la forza e l'autorità dell'episcopato, gli Eminentissimi Padri decidevano d'invitare la S. C. di Propaganda ad insistere presso gli Ordinari delle diocesi a cui si estende il movimento greco-magiario, perchè esercitino una azione più efficace e vigilante sul loro clero, l'obbligino a star fermo alle regole stabilite ed ai libri approvati per la sacra liturgia, tenendo a freno i disobbedienti con tutti i mezzi possibili, segnatamente col mettere ostacolo alla loro promozione e col tenerli lontani dai centri dell'agitazione. Inoltre converrà chiedere a ciascun vescovo un rapporto esatto sul vero stato delle cose e domandare altresì una relazione annua di ciò che si é fatto o si andrà facendo nelle rispettive diocesi e di quanto altro é a loro conoscenza su tale argomento.

In particolare, all'Eminentissimo Primate occorrerà aggiungere una speciale raccomandazione di tener d'occhio e moderare opportunamente il Comitato greco-ungherese di Budapest e la relativa parrocchia, la quale sarà naturalmente sottoposta alla giurisdizione dell'Ordinario del luogo. – Quanto poi alla progettata venuta in Roma di una deputazione greco-magiara, si potrà far comprendere all'Eminentissimo Vaszary che la Santa Sede, non potendo dare una decisione senza un accurato studio del memorandum che intendono presentare, si limiterebbe a chiedere cortesemente ai Deputati di lasciare i documenti pel relativo esame.

---

272 Lásd: 179. számú dokumentum.

Al Vescovo poi di Munkács si raccomanderà vivamente di sorvegliare il centro dell'agitazione in Haidu-Dorog e di non lasciare colà, nè in altri centri importanti, gli ecclesiastici sospetti di favorire il movimento. Di più, nel prendere atto delle assicurazioni contenute nella sua lettera del 12 settembre p. p., non gli si nasconderà che le informazioni avute in seguito da altre fonti sono purtroppo differenti dalle sue.

Da parte della Santa Sede, nella provvista delle sedi vescovili ungheresi, si procurerà, d'ora innanzi, d'impedire la nomina di quei soggetti che fossero meno sicuri su questo punto. – Inoltre, per arrestare l'estensione del male ai luoghi sinora immuni dall'agitazione, si richiamerà su di ciò tutta l'attenzione e la vigilanza del Nunzio Apostolico. – In fine, si risponderà al memorandum del Governo, dimostrando l'insussistenza di quanto vi si asserisce relativamente ai rumeni-uniti ed appoggiandosi sull'autorità incontestata del prelodato Eminentissimo Haynald, riguardo ai pericoli ond'è minacciata la religione e la patria per fatto dell'agitazione nazionalista greco-magiara.

Essendosi degnata Sua Santità, nell'udienza di oggi, di approvare siffatte risoluzioni, il sottoscritto Segretario si reca a premura d'informarne la Signoria Vostra Reverendissima per l'esecuzione di quanto riguarda la S. C. di Propaganda cioè per le summentovate lettere all'Episcopato.

Profitta infine lo scrivente ecc.

181. Mariano Rampolla bíboros-államtitkár levele Emidio Taliani bécsi nunciusnak a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Róma, 1899. február 3.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 34–35v.

Tartalmilag megegyezik az előző dokumentummal.

Num. II.

Dispaccio dell'Emo Signor Card. Segretario di Stato
diretto al Nunzio Apostolico di Vienna.
Roma, 3 febbraio 1899.

Il memorandum del governo di Budapest in favore della liturgia greco-ungherese, trasmessomi dalla S. V. Illma e Revma col foglio N. 514 del 2 marzo dello scorso anno, è stato a suo tempo esaminato dalla Santa Sede e ha dato luogo a varie risoluzioni sulle quali mi occorre oggi richiamare l'attenzione della S. V.

Sino dall'8 luglio²⁷³ p. p., la S. C. di Propaganda pel Rito Orientale erasi rivolta all'Emo Primate ed ai Vescovi greco-ruteni d'Ungheria, invitandoli a riferire ciò che si era fatto e intendevasi fare in esecuzione del decreto del 2 settembre 1896 dalla Suprema e in conformità delle relative istruzioni di Propaganda in data del 14 aprile 1897.²⁷⁴ – Il primo a rispondere fu il Vescovo di Munkács, affermando che le prescrizioni della Santa Sede si venivano da lui attuando e che presto, nella

273 Lásd: 164. számú dokumentum.

274 Lásd: 138. számú dokumentum.

sua diocesi, le cose sarebbero rimesse a posto con prudenza e discrezione. Il Vescovo di Eperies, nell'assicurare che nelle tre parrocchie greco-magiare detta propria diocesi l'uso della lingua ungherese si limita alle analoghe pratiche delle chiese latine del Regno, metteva in guardia contro l'agitazione crescente nella diocesi di Munkàcs e a Budapest. Anche l'Emo Primate segnalava le mene di un Comitato che si proporrebbe d'inviare al Santo Padre una deputazione e un nuovo memorandum, facendo sperare che il movimento si calmerebbe con qualche concessione limitata alle parti non essenziali del rito. Infine il Vescovo di Crisio esprimeva gravi timori per la diocesi di Munkàcs, stante la convivenza di Monsignor Firczak coi magiarizzanti, e suggeriva di formare una commissione d'inchiesta e d'esame delle concessioni secondarie possibili.

Siffatte deduzioni hanno confermato la Santa Sede nella savia e giusta determinazione di adoperarsi, con prudenza e fermezza, a frenare le tendenze nazionaliste, ugualmente contrarie alla cattolica unione e all'unità politica del Regno. Per ciò che concerne la celebrazione della liturgia propriamente detta, la introduzione dell'idioma volgare è certamente un abuso da eliminarsi e la Santa Sede non può transigere.

E neanche le conviene, per non dare ansa al nazionalismo invadente, l'entrare nella via delle concessioni pel culto suppletorio, ove, del resto, certe usanze, da sè naturalmente introducendosi, possono tollerarsi soltanto per via di fatto. Quindi è che la S. C. di Propaganda invita ora i Vescovi sopradetti a voler esercitare una azione più efficace sul clero, perchè stia fermo ai libri liturgici approvati. Si raccomanda inoltre ai prelati di tener lontani i più fanatici dai centri dell'agitazione e di mettere ostacolo alle promozioni dei sacerdoti disobbedienti agli ordini della Santa Sede. Si richiede altresì ai medesimi Vescovi e all'Eminentissimo Primate d'inviare una esatta relazione sullo stato attuale delle cose e di render conto ogni anno di quanto si farà in proposito, così nella loro diocesi come nelle altre. In particolare, si aggiunge all'Eminentissimo Sig. Card. Vaszary che, venendo in Roma l'annunziata deputazione greco-magiara, sarà essa accolta colla debita cortesia, ma non si potrà fare altro che invitarla a lasciare il documento o memorandum in parola, pel relativo maturo esame. — Si raccomanda altresì a Sua Eminenza d'invigilare in peculiar modo sulla parrocchia greco-ungherese in formazione a Budapest, la quale naturalmente dev'essere sottoposta all'autorità dell'Ordinario del luogo non ad altri come suppone qualche Vescovo ruteno.

Parimenti si raccomanda molto a Monsig. Firczak di tenere a freno il clero troppo ardente di Haidu-Dorog e di non lasciare, nè in questo, nè in altri centri greco-magiari, i sacerdoti fautori del rito in lingua volgare. — Nel prendere atto delle suaccennate, affermazioni rassicuranti, la S. C. di Propaganda farà poi comprendere al Vescovo di Munkàcs che le notizie giunte da altra fonte sono pur troppo differenti dalle sue.

Queste comunicazioni della S. C. all'Episcopato vengono recate a notizia della S. V., perchè ella possa opportunamente adoperarsi nello stesso senso presso chi di ragione.

Dovrà Ella vigilare eziandio per impedire l'estensione del male ai luoghi che sinora sembrano immuni. E sarà pure compito speciale di V. S. il cooperare con la Santa Sede, perchè in avvenire, nelle provviste delle diocesi in cui esiste

il movimento nazionalista, non si accettino per vescovi quei soggetti che non fossero del tutto sicuri sulla questione della liturgia in lingua volgare.

In fine, relativamente al Governo, si è veduto con piacere come cotesto Sig. Ministro degli Affari Esteri sia ben persuaso che la Santa Sede fa bene a resistere a tendenze tanto nocive alla Chiesa e alla Monarchia e si è rilevato come anche il Gabinetto di Budapest, per quanto sia indotto dai magiarizzanti a prender parte alla questione, desidera che si vada piano e si lasci smorzare o sminuire l'incendio. Però la Santa Sede non potrà lasciare senza risposta il memorandum dello scorso anno e specialmente quanto ivi si asseriva sia di concessioni fatte ai rumeni in fatto di lingua volgare dopo il loro ritorno all'unità della Chiesa, sia della recente sostituzione del rumeno letterario. Infatti dalle ricerche istituite in proposito risulta l'inesistenza di simili cambiamenti e non si sostiene l'analogia del caso dei ruteni magiarizzanti. Ma soprattutto converrà insistere sul pericolo del nazionalismo religioso pel regno ungarico, adducendo all'uopo l'autorità indiscutibile degli Eminentissimi Simor e Haynald di bo. me., i quali per simili ragioni si opposero alla liturgia e gerarchia greco-ungherese. Le gravi espressioni del Card. Haynald sono riportate nell'importante relazione del predecessore di V. S., ora Eminentissimo Vannutelli, in data del 27 agosto 1882, N. 3730, sulla liturgia slava.

182. Kecskóczy Ödön válasza a Kárpáti Lapokban Petrássevich Gézának a Kelet-ben megjelent cikkére

Ungvár, 1899. február 19.

Kárpáti Lapok 1899/8. sz. 1. o.

Válasz a „Kelet”-nek

Sajnálattal kell kijelentenünk, hogy éppen az a „Kelet”, a melynek hasábjain néhány év előtt napnál világosabban be lett bizonyítva a magyar istentiszteleti nyelv jogosultsága, minden alkalmat megragad mostanában, hogy a gör. kath. magyarság mozgalmának ártson. Átvesz és kiad cikkeket, a melyek elég alkalmasak arra, hogy ellenfeleink és barátaink előtt a mozgalmat nemcsak meggyanusitassák, hanem egyáltalán ha lehetséges volna, megghiusítsák. Így legutóbb Petrássevich Géza aláírással egy cikket közöl, a melynél példátlanabb absurdumot még eddig nem volt szerencsétlenségünk olvasni, úgy hogy részvéttel gondoltunk a „Kelet” szerkesztőségére, a mely nem sajnálta ettől a förmedvénytől a nyomdafestéket.

De térjünk a dologra. A cikk észrevétel akar lenni egy memorandum-tervezetre, a melyet a cikkíró állítólag látott. Nem vonjuk kétségbe azt, hogy a cikkírója sokat látott, de hogy egy olyan memorandum-tervezet látott volna, a melyet az Országos Bizottság dolgozott ki vagy fogadott el, azt kereken tagadjuk, ilyen memorandum-tervezet az Országos Bizottság előtt még elő nem fordult és le nem tárgyalatott. Elesik tehát Petrássevich Géza úrnak az a joga, hogy az Országos Bizottságot ebből kifolyólag oly vehementiával támadja azt írván, hogy csupa érzelem, „csupa szívre ható gondolat, de sehol semmi argumentum.”

Legyen meggyőződve a „Kelet”, hogy ilyen memorandum-tervezetet az Országos Bizottság nem készít sem el nem fogad.

De nincs joga Petrássevich Géza úrnak az Országos Bizottságnak oktatást adni sem, mert a legjobb akarattal sem lehet olyan emberrel szóba állani sem erről a mozgalomról, a ki azt állítja, hogy az unió megkötése alkalmával gör. kath. magyarok nem léteztek. Az Országos bizottság igenis beszerezte és összegyűjtötte az adatokat, a melyekből cáfolhatatlanul kitűnik, hogy gör. szert. magyarság már az unio előtt nagy számban volt nemcsak a Királyhágón innen, hanem azon túl is. Petrassevich úr nekünk Bazilovicsot, Duliskovicsot ajánlja figyelmünkbe, hogy ezekkel „hónunk alatt” menjünk Rómába és ott bizonyítsuk be belőlük jogunkat, a melyet ő sziveskedik elismerni. A gör.kath. magyarság létezésének és jogának biztosítására nemcsak Bazilovicsot, Balugyánszkit és Duliskovicsot kell olvasni, hanem valami egyebet és pedig oly sok egyebet, hogy nem is fárasztjuk Petrássevich urat azok felsorolásával.

A „Kelet” cikke különben egyházi jogi és dogmatikai hibáiban is leledzik. Petrássevich úr azt állítja, hogy a gör. kath. magyarságnak azért van joga a magyar nyelv követeléséhez, mert az uniónak, mint két oldalú szerződésnek megkötésekor határozottan kikötetett a gör. szertartás és fegyelem. Szerinte tehát ebben befoglaltatik a magyar nyelv behozatala is, úgy hogy a római curiát legfeljebb értesíteni kellett volna a magyar nyelv behozataláról.

A „Kelet”-nél nem tudják, hogy az Apostoli Szentszék legfőbb jurisdictionalis jogának elismerése dogma, melyet az uniónál elfogadtunk. Következésképpen a magyar nyelv joga az istentiszteletnél nem törvényesíthető, a míg ahhoz az Apostoli Szentszék indokainál fogva hozzá nem járul. Az Országos Bizottság működése pedig erre irányul. Ebben a munkájában nincs szüksége a Petrássevich Géza úr Róma ellen irányuló támogatására annál is inkább, mert mint a cikkíró úr maga is bevallja, az ő felfogása mellett van egy kis politikai, talán faji, talán kulturpolitika, sőt talán más politikai háttér is! Nagyon köszönjük Petrássevich Géza úrnak, hogy ezt teljes őszinteséggel bevallja, most már tudjuk miért tagadja le a gör. kath. magyarságnak létezését az unió idejében és felismerjük azt is, mi indítja őt Róma ellenében olyan durcás álláspontra. – A „Kelet” vezércikkével szemben, melynek írója kijelenti, hogy soha nem volt, soha nem lesz magyar gör. kath. hitközségnek tagja, mi kijelentjük, hogy minden körülmények között gör. katolikusok és magyarok fogunk maradni, így tehát köztünk és a „Kelet”-ék között nagy köz vagyon, úgy hogy sem ide ők át nem jöhetnek, sem mi oda át nem mehetünk.” – Annyit azonban szerettünk volna elérni, hogy orosz- és román hittestvéreink ne igyekezzenek bennünket továbbra is véka alá rejteni, mert a véka immár igen kicsin és mi hála Istennek, megnőttünk.

Budapest, 1899. jan. 29.

Kecskóczy Ödön

az Országos Bizottság jegyzője.

183. Kecskóczy Ödön cikke a Kárpáti Lapokban Szabó Jenő főrendiházi beszédéről

Ungvár, 1899. május 21.

Kárpáti Lapok, 1899/21. sz, 2. o.

A magyar liturgia a főrendiházban

Szabó Jenő, főrendiházi tag volt az első, aki a magyar liturgia ügyét a főrendiházban szóvá tette és pedig oly ügyesen és megkapó tárgyilagossággal, hogy senki nem merte, senki nem volt képes meg is támadni.

Mint ismeretes, Szabó Jenő megszavazta a szószerkeparagrafust. Magát ezt a tényt különböző szempontokból, különféleképp lehet magyarázni; de ha azt az indokolást nézzük, melylyel álláspontját védelmezte, lehetetlen el nem ismernünk, hogy nem éppen fölösleges és nem éppen helytelen arról gondoskodni, hogy a politika ne kerüljön az oltárra.

Különösen a keleti egyház az, amely erre az intézkedésre sok tekintetben utalva van. Ahol az istentisztelet valamely élő nemzetnek élő vagy elavult nyelvén végeztetik, ott közel a veszedelem, hogy maga az istentiszteleti nyelv a kissebbségek beolvadását előmozdítja, így történik Beszarábiában, Szerbiában, Macedóniában a románokkal és így történt az a schizma idején a görög szertartásu magyarsággal.

De adjuk át a szót magának Szabó Jenőnek.

„Mintán a vallásos motívumokról beszélve elismerte a néppárt létjogosultságát, és kimutatta, hogy sem a néppártnak, sem magának a katolikus hitélet bensőségének nincsen szüksége a politikát a szószerkeparagrafust vinni, rátér a görög katolikus magyarság ügyére:

Méltóságos főrendek! Hogy mit tesz a politika az oltáron, még legszelvidebb, mondhatnám legitim formájában is, azt senki sem tudhatja jobban, mint mi, görög-katolikus magyarok, a kik ezt szomorú tapasztalásból tudjuk. Történeti tény s hozzá tehetem, hogy nagy fontosságú világtörténeti tény, hogy a keleti szláv-kulturának a 9. században a János pápa által engedélyezett, szláv liturgia vetette meg az alapját. Épp úgy, habár kisebb szabású és kevésbé ismeretes, de szintén történeti tény az, hogy a román kultúrának Rákóczy György erdélyi fejedelem által inkább protestáns, mint magyar nemzeti motívumokból dekretált és később a római szentszerke által is jóváhagyott román liturgia vetette meg alapját. Ezen alapvető intézkedések következtében a szláv és román egyházi nyelv védője, oltalmazója lett az illető népfajoknak. És ez idáig teljesen rendben is van, mert a fajvédelemnek alap gondolata teljesen megfelel a keleti szertartás fegyelmének, gyakorlatának és szellemének. Fájdalom azonban, hogy a fajvédelemnek korlátai nem mindenütt tartattak be.

Talán nagyon messze is vezetne, méltóságos főrendek, hogy ha itt bővebben kiterjeszkedném a szláv mise óriási kultúrpolitikai és messzemenő világtörténeti hatásainak fejtegetésére; egyet azonban, mint katolikus, nem hallgathatok el és ez az, hogy a szláv mise engedélyezése után rövid idő múlva bekövetkezett schizma egyike volt a világtörténet legnagyobb halátlanságainak és habár nincsen katolikus ember a világon, a ki szíve legmélyebb rejtekében nem táplálná azt az óhaját, hogy egyszer valamikor a szláv világ meghajoljon Róma előtt és habár Róma már eddig is igen sok áldozatot hozott ennek a pium desideriumnak, mégis azt hiszem, alig van politikus e világon, a ki, nem mondom, hogy e pium desiderium teljesülését kizártnak tartaná, hanem a ki igazoltnak tartaná ezeket az áldozatokat. Mint a keleti szertartás követője és mint ezen szertartásnak lényegével ismerős magyar ember pedig merem kockáztatni azt az állítást, hogy a

szláv mise minden erőszak nélkül, csupán az évszázadok segítségével nagyobb hódítást vitt véghez a szomszéd idegen népfajok között, mint a modern orosz államvallás, a melynek pedig erőszakos intézkedéseit eléggé látjuk és ismerjük Lengyelországban, Besszarábiában, a kizsoroszok között és a távoli Keleten.

Méltóságos főrendek! A szláv mise ezen óriási hódításainak titka a keleti szertartás korrespondenzius jellegében rejlik. Rejlik a népvallásban, rejlik azon népies és így a népet a legjobban megragadó az áldozópap és nép között lejolyó énekes párbeszédekben, a mely párbeszédekben van konstruálva a keleti szertartás istentisztelete. Ezek a párbeszédék alkották meg igaz, hogy nem rövid idő, hanem közel évezred alatt a nagy orosz nemzetet különböző, részint idegen népfajokból és a nagy orosz fejedelmek Péter czártól kezdve csak arra voltak, hogy levonják a konzekvenciáját. És én sokszor kérdelem magamtól, hogy ama tudósaink, a kik a magyar nyelv eredetét keresik, miért nem keresik ezt inkább ott, a hol ez idő szerint legerősebb a pánszlávizmus? Fájdalom, méltóságos főrendek, a világtörténelem csak a nagyok, a nemesek etnográfijáról nyújt feljegyzéseket, a nagy tömeg, a jobbgyság, a köznép faji viszonyaival nem törődik soha senki. Így történt, méltóságos főrendek, hogy a szláv mise számos más egyebek közt, a magyar faj legerősebb rétegeiből alakult görögkatolikus magyarságot is megtizedelte, sőt a mi még nagyobb baj, elhomályosította, vagy hogy bibliai kifejezéssel éljek: véka alá rejtegette még azok létezését is, a kik mindezek daczára megmaradtunk úgy görög-katolikusoknak, mint magyaroknak, minél fogva még most az unió után, tehát századok mulva is, saját hazánkban küzdenünk kell azért, hogy magyarságunk elismertessék. Ime, méltóságos főrendek, ezt jelenti a politika az oltáron, és ezért a görög-katolikus magyarságnak nincs és nem is lehet más jelszava, mint az, hogy: ne vigyünk az oltárra politikát, se szláv, sem román, sem a magyar terjeszkedési politikát.”

Aki így beszél, arról nem mondhatja senki, hogy magyarosító politikát üz. Az a jártasság és mély belátás, amely Szabó Jenőt jellemzi, bizonyára nem tévesztette el hatását, és sok elfogultságot eloszlatott a magyar liturgia irányában. Ha nem szabad a politikát az oltárra vinni, úgy nem lehet továbbra is elodáznai a magyar liturgia törvényesítését mindazon helyeken, ahol ezt nem a magyarosítás, hanem a létező magyarság érdeke kívánja.

184. Az Országos Bizottság felhívása a római zarándoklatra a Kárpáti Lapokban

Ungvár, 1899. június 11.

Kárpáti Lapok, 1899/24. sz. 1–2. o.

Római zarándoklat

Lapunk mult számának hírek-rovatában közlött „Zarándoklat Rómába” című közlemény helyreigazítására vonatkozólag, „A gör. szertartásu katolikus magyarok országos bizottságától” a következő felhívást vettük és közöljük azzal, hogy hittestvéreink ezen zarándoklat megtarthatását siessenek minden erejükből támogatni és a tömeges részvétellel annak sikerét biztosítani, melyre vonatkozólag lelkészeinket Firczák Gyula megyés püspök úr öméltósága körrendeletében már előzőleg felhívni kegyeskedett.

Tisztelt Hittestvér!

Van szerencsém sürgősen értesíteni, hogy a tegnapi tartott országos bizottsági össziülés a római zarándoklatot illetőleg a következő határozatokat hozta:

a) A zarándoklat folyó évi október hó második felében fog megtartatni. A Budapestről való indulás napját és közelebbi részleteit az elnökség legkésőbb szeptember hó 20-áig tudatni fogja a résztvevő hittestvérekkel.

b) A múlt évi november havi körövényben megállapított részvételi díj a II. osztályon való utazásnál 5 frttal, a III. osztályon való utazásnál 2 frttal Péter-fillérek címén felemeltetik, úgy hogy a részvételi díj a II. osztályban 60 frt, a III. osztályban pedig 37 frt leend. Kilátás van arra, hogy a római tartózkodás a részvételi díj minden emelése nélkül 3–5 napra lesz felemelhető. A részvételi díj teljes összegében befizetendő azok által is, a kik a közös útban, vagy egyáltalában, vagy legalább a hazatérésnél nem fognak résztvenni. Ez utóbbiak számára az elnökség Fiuméből kiindulva, Velence, Florencz és esetleg Nápoly bevonásával lehetőleg olcsó körutazási jegyekről fog gondoskodni olyképen, hogy a részvételi díjjak a Péter-fillérre, a római ellátásra, az esetleg közösen megtett útra és a kezelési költségekre eső hányad levonása után fennmaradó része a körutazási jegyekbe be lesz számítandó.

c) A zarándok-útnak természetes, de egyuttal biztos előfeltétele, hogy f. év július hó 15-éig legalább 200 hittestvér részvétele biztosítva és a megállapított 60, illetve 37 frt részvételi díj legkésőbb f. év augusztus 15-éig befizetve legyen. Az országos bizottság feltétlenül számít erre az eredményre, mert ügyünk ellenzőinek célzatos állításaival szemben csak így bizonyíthatjuk be az Apostoli Szentszék előtt, hogy mi görög-katholikus magyarok vagyunk és létezzünk. Éppen ezért az országos bizottság felkérni határozta a hozzánk csatlakozott hitközségek lelkészi hivatalait, hogy híveiket a zarándoklat eszméjének megnyerni sziveskedjenek úgy, hogy minden hozzánk csatlakozott hitközség méltóan legyen a zarándoklatban képviselve és ha másként nem lehetne, közköltségen, illetve közadakozás útján küldön legalább egy-két képviselőt.

d) A részvételi díj az említett záros határidőig tetszés szerinti részletekben a gör. szert. katolikus magyarok országos bizottságának pénztárába (Budapest, VI. ker., Váci-körút 37 sz.) fizetendő be. A befizetett összegek a felhasználásig gyümölcsözően fognak elhelyeztetni.

e) A részvételekre jelentkező nem feltétlenül köteles személyesen részt venni, hanem ha akadályoztatva lenne, jogában áll magát más gör. kath. hittestvér által helyettesíttetni, illetve részvételi jogát erre átruházni, köteles azonban akár személyes részvételét, akár pedig az esetleg helyette résztvevő hittestvér nevét, állását és lakását az országos bizottság elnökségének legkésőbb f. é. szeptember 15-éig bejelenteni. Ha ily bejelentés az elnökségnek szeptember 10-én postára adandó figyelmeztetése után sem érkezne, az országos bizottság elnöksége jogosítva leendi a bejelentést elmulasztó fél befizetett részvételi díja terhére más szegényebb sorsu hittestvért a résztvevők sorába bevonni.

f) A zarándoklatban csak görög szertartásu katolikus hittestvérek – férfiak és nők egyaránt – és családtagjaik vehetnek részt, ez utóbbiak akkor is, ha nem görög katolikusok. Ha a családi kötelékek fennállására nézve kétség merülne fel, a részvételekre nézve az országos bizottság elnökségének határozata kikérendő.

g) Az előirt záros határidők a legpontosabban megtartandók, mert az elnökség csak legalább 200 hittestvér részvételének feltétlen biztosítása után teheti meg

a szükséges lépéseket Ő Szentsége által való fogadtatásunk iránt, a minek előkészítése pedig a betartandó törvényes formáságok miatt hosszú időt igényel.

h) Péter-fillérek az országos bizottság a részvételi díjban foglalt hányadon felül is szívesen fogad úgy a résztvevőktől, mint másoktól, különösen önkéntes gyűjtőktől; egyuttal megkeresi a csatlakozott hitközségek lelkészi hivatalait, hogy Péter-fillérek minnél nagyobb arányokban gyűjteni sziveskedjenek.

i) Szolgáljon tudomásul, hogy az 1898. évi június 20-án tartott alakuló üléstől nyert teljes felhatalmazás alapján az Ő Szentsége elé terjesztendő emlékiratot az országos bizottság elnöksége már megszerkesztette s a körülményekhez képest fog határozni az iránt, hogy azt a zarándoklat alkalmával, vagy pedig már ezt megelőzőleg terjessze-e Ő Szentsége elé?

Kedves kötelességemnek tartom az országos bizottság eme határozatait t. hittestvér úrral tudatni. Felhivom figyelmét különösen az e) pont alatt hozott határozatra, mely az országos bizottság ez irányú célzatához képest lehetővé teszi, hogy azon jobbmódú hittestvérek, akik bármi okból a zarándoklatban részt nem vehetnek, legalább anyagi téren hozott, aránylag csekély áldozattal járuljanak ügyünk sikeréhez.

Ezt előrebocsátva egyuttal egy már részben betöltött aláírási ívet, melyen az aláírások is autográfálva vannak, mellékelek és hittestvéri szeretettel felkérem, hogy az ívet – a mennyiben mozgalmunkkal egyetérteni méltóztatik, – saját részvétele jeléül aláírni, minél számosabb résztvevő hittestvérrel aláírattni és ennek megtörténte után az ívet lehetőleg mielőbb, de legkésőbb a július 15-ki záros határidőig hozzám juttatni és ez által, valamint a Péter-fillérek gyűjtése által is szent ügyünk sikerét hittestvéri buzgalommal előmozdítani sziveskedjék.

Különösen felkérem a hozzánk csatlakozott hitközségek lelkészi hivatalait, hogy az országos bizottság fent közölt határozatának c) és h) pontja értelmében – figyelemmel a már kiadott és hittestvéreinket a zarándoklatban való részvételre buzdító főpásztori köríratra is – hiveiket úgy a részvételre, mint Péter-fillérek adományozására lelki atyai szívük egész melegségével serkenteni méltóztatssanak.

Budapesten, 1899. évi május hó 31-én.

Az országos bizottság elnöke:

Szabó Jenő, főrendiházi tag.

185. Romanecz Aladár vezércikke a Kárpáti Lapokban a római zarándoklatról

Ungvár, 1899. június 18.

Kárpáti Lapok, 1899/25. sz., 1. o.

A cél felé

A görög szertartásu katolikus magyarok országos bizottsága, – mely oly nemes ügynek szegődött szolgálatába, mint a körültekintő jó gazda azt tartja, hogy „minden munka hiu, mely célunk elérésében nem segít előbbre.”

Azért a csak nemrég megindított mozgalom szép kezdetének folytatásául derekasan hozzálátott szándékának keresztülviteléhez.

Ennek eredményeképp május hó 30-án tudvalevőleg országos bizottsági összeületést tartott s a tervezett római zarándoklatot októberre véglegesen elhatározta, mint erről lapunkban már említést is tettünk.

Természetes, hogy e határozat sorsa hittestvéreink támogatásától függ!

Ha a szándékot tekintjük, mely e bizottság cselekedetének rugója s mely nem egyéb mint a százezrekre menő – és ősi szent hitéhez, vallásához és szertartásához benső odaadással ragaszkodó hittestvéreink legbecsesebb jogainak érvényre juttatása; akkor már eleve is bizalommal tekintünk testvéreink támogatására.

S ha ehhez magát a célt is hozzá adjuk, mely részletesebben körülírva nem más, mint „fenntartani és megerősíteni a nemzet legdrágább kincsének, a magyar nyelvnek használatát a görög katolikus istenitiszteletnél, kiemelni azt eddigi, immár közel egy évszázad óta tartó, tűrött helyzetéből s e végből kieszközölni a magyar istenitisztelet törvényes elismerését és szabályozását a mindenütt, a hol ezt a gör. kath. magyarok száma és vallási érdekei megkövetelik, tekintet nélkül arra, hogy mely egyházmegye területén laknak”: akkor lehetetlen, hogy e mozgalommal szemben bárki is közönyös maradjon, aki – mint szokás mondani nem az ajándékra, hanem a szivre tekint!

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a mozgalom egy hosszú küzdelemnek folytatása, melyet a lelkes hajduk vezetése mellett magyarjku hittestvéreink harminczegy év óta vívtak s melynek eredménye már évtizedekkel előbb a liturgikus könyvek magyarra fordítása és a hajdu-dorogi püspöki helynökség fölállításra volt. S az országos bizottság, mely a hajdu-dorogi kezdeményezés folytatásaként e bizottsággal mindenben egyetértőleg jár el, megszerezte a cél érdekében a felhatalmazást csaknem a haza összes görög katolikus magyarságától.

És amint értesülünk, a nagykiterjedésű mozgalomhoz az illetékes gör. kath. egyházi főhatóságok is hozzájárulnak, s a római zarándoklásban főpásztoraink személyesen fognak résztvenni, hogy az országos bizottság kérelmének, annyi hittestvérünk legszentebb érdekeinek személyes közbenjárásukkal is nyomatékot adjanak.

Reméljük, hogy e közbenjárásnak valahára meg lesz a várható sikere s hathatós szószólóival Krisztus földi helytartója előtt nem fognak hiába kopogtatni, kinek más nyelvű hittestvéreinktől eddig soha meg nem tagadott igazságos döntése alá terjeszti és felebbezi az összes grk. magyarság legféléltettebb ügyét, melylyel szemben bizalommal számít a haza latin szertartásu egyháznagyjainak támogatására, vagy legalább is jóakaratu semlegességére!

Igy állván a dolog, a jelenlegi stádiumban az a fő, hogy a görög katolikus magyarok országos bizottságának e mozgalmához, – mely nem mai keletü pillanatnyi fölbuzdulás műve, nem célzatos politikai ténykedés, hanem a göröghatolikus egyháznak magába a hitéletbe – s így a lelkiéletének legfontosabb részébe vágó érdeke, minden egyes görög kath. szívvel-lélekkel csatlakozzék, hogy így a tervezett római zarándoklat, mint az érdekelt – s Magyarország összes görög katolikus magyarságának szóvivőjeként szereplő közvéleménynek impozáns megnyilatkozása legyen!!

Föltett jó szándékunkkal csak úgy tarthat lépést előmenetelünk, ha a közös cél előmozdításában mindnyájan részt veszünk. A tervezett zarándok-utnak is természetes, de egyuttal feltétlenül megkívántató előfeltétele az, hogy a kitűzött határidőre mentől többen jelentsék be részvételüket abban, mit a kibocsátott felhívás is hangsulyoz, mely világosan körvonalazza, hogy f. é. július 15-éig legalább 200 hittestvér jelentkezése és a megállapított 60, illetve 37 forint részvételi díjnak legkésőbb f. é. augusztus 15-éig való befizetése kívántatik.

Csak így bizonyíthatjuk be az apostoli Szentszék előtt, hogy mi görög katolikus magyarok vagyunk és léteünk s e végből az országos bizottsága felkérni határozta a csatlakozni óhajtó hitközségek lelkeszi hivatalait, hogy hiveiket a zarándoklat eszméjének megnyerni iparkodjanak s hogy ily módon az összes érdekelt hitközségek méltóan legyenek képviselve e történelmi nevezetességű zarándoklatban!

Önfeláldozásukért, melyet e szent hitünkkel annyira összeforrott küzdelmünkben tanúsítunk, megjutalmaz bennünket az Úr, hiszen „eleget bűnhödtünk már az Unió előtt élt őseik ama hibájáért, hogy nem követték román hittestvéreink példáját s nem hozták be a magyar isteni tiszteletet; eleget bűnhödtünk azért, hogy e század elején tisztán vallási alapon megindult mozgalmat átengedtük terelni a politikai térre; eleget bűnhödtünk azok helyett is, kik arra akartak bennünket szorítani, hogy nemzetiségünket elhagyjuk!”

Az osztó igazság szent nevében Istennek még akkor is meg kell jutalmaznia munkálkodásunkat, jó szándéku iparkodásunkat, ha látja, hogy a jót és méltányosat véghez akartuk vinni, de nem tehetjük!!

Vállalkozási kedvünket növelheti még az a körülmény, hogy az országos bizottság, mely tudvalevőleg a naptár-egyesítés ügyét is fölvette programjába, e téren már bizonyos sikert ért el. Értesülésünk szerint ugyanis az a törekvés, hogy a hibás, elavult Julián-naptár szertartásunkból kiküszöböltetvén, helyébe a tudomány színvonalán álló Gergely-féle naptár fogadtassék el, közeledik a megvalósulás stádiuma felé!

Hitelt érdemlő egyének állítása szerint a munkácsi és eperjesi egyházmegyék főpásztorai megegyeztek abban, hogy a bekövetkező 1900-adik évben a naptár-egyesítést életbe léptetik, ami tényleg beláthatatlan következményeket vonna maga után anyagi és szellemi előhaladásunk és egy rég érzett hiány pótlása, valamint egyházunk egységének megszilárdítása tekintetében.

Összegezve tehát e szempontok és az országos bizottság által kitűzött nemes célok fontos indokait, induljunk a nagy utra, – buzduljunk a megvalósítás szent harcára egyesült erővel, fölverte az hit, hazafiság és áldozatkészség legyőzhetetlen fegyvereivel s ama kiírthatlan kötelességérzet tudatával, hogy amit elődeink elmulasztottak, vagy elháríthatatlan akadályok miatt keresztül nem vihettek, azt mi most az idők által megérlelt végcél és a megdönthetetlen igazság érdekében, mint eszményképünket, eddigi küzdelmeink és szenvedéseink megváltását, egyházi és világi hatalmunk erős várának biztosítását megvalósíthatjuk!

Isten és ősi hitünk védő szelleme és áldása kísérjen törekvéseinkben, mert ezeké és az örökkévaló igazságé a jövő!

186. Melles Emil cikke a Kárpáti Lapokban a római zarándoklaton való részvétetről

Ungvár, 1899. július 16.

Kárpáti Lapok, 1899/29. sz. 1. o.

Római zarándoklat

Midőn a munkácsi egyházmegye kegyes püspöke a görög szertartásu katolikus magyarok római zarándokutját körlevelileg a papság és hívek figyelmébe ajánlotta, e mozgalom oly magas erkölcsi pártfogásban részesült, melynek sulya minden kétkedőt és kishitüt okvetlenül bizalommal tölthet el.

Tény, hogy van magyarnyelvű istenitisztelet, – tény, hogy erre nézve az egyház legfőbb hatósága a végleges sanctiót még meg nem adta.

Az országos bizottság a leghelyesebb utat választotta, midőn a kereszténység közös atyja elé ohajt járulni és tényleg megmutatni, hogy magyar nemzetiségű görög szertartásu katolikus hívek tényleg vannak, és hogy a híveket a Szentszék iránti hódolatban, tiszteletben, kegyeletes ragaszkodásban nem mulják felül sem szláv, sem román hittestvéreink.

Furcsán hangzik ugyan, de mégis tény, sok helyütt él ama meggyőződés, sőt volt rá gondjuk az illetőknek, hogy e nézet Rómának is tudomására jusson, miszerint itt Magyarországon a keleti egyházban magyar hívek nincsenek és az egész mozgalom csak a magyar sovinizmus egyik vállfaja.

Szükséges tehát bebizonyítani, hogy az a kétszázezer lélek, mely az országos bizottságra ruházta a képviseltestét, nemcsak görög szertartásu katolikus, de magyar is és tiltakozni fog az ellen, hogy őt vallása révén bármely más nemzetiség a maga sorai közzé számítsa.

Soha mozgalom természetesebb módon létre nem jött, mint a miénk. Az abszolutizmus korszaka ugy vélem, mindenki igen jól tudja, a magyar sovinizmusnak nem igen kedvezett és a megboldogult Roskovics nagyprépost épp akkor kezdte el alapvető munkálatát. Egész a legujabb időig az ország sem közvéleménye, sem kormánya utján semmit sem tett értünk, és midőn elhagyatottságunkban más vallásu egyének kezdtek érdeklődni a magyar liturgia iránt, rögtön kész volt a ráfogás, hogy mi szakadárba készülünk, hogy Róma iránt elhidegültünk, hogy a katholicizmus követelményei iránt érzéketlenek vagyunk.

Ekkor vette át az országos bizottság az egész mozgalom vezetését és azóta távol tartván attól minden, bár joakaratu, de illetéktelen befolyást, kiérdemelte azt az erkölcsi elégtételt, melyben kegyes püspökünk körlevelével részesült.

És most a hitközségeken és az ott működő papságon van a sor, hogy a római zarándoklat impozánsul sikerüljön.

Legyen rajta a Klerus, hogy minden hitközség küldjön legkevesebb egyegy képviselőt. Ha a hívek megértik, miről van szó, egy percig sem kétlem, közadakozásból összeadják azt a 37 frtnyi összeget, melylyel egy társukat kiküldhetik, hogy nevükben ott legyen Ó Szentsége lábai előtt, hogy bemutassa hódolatukat, tolmácsolja kérelmüket.

Hogy e módszer alkalmas, itt a szatmár-németi lelkészetben az élő példa. Midőn megtudták a hívek miről van szó, pár nap alatt összeadták a szükséges

összeget, biztosítva van, hogy e hitközség a zarándokutban képviselve lesz és csak az van hátra, hogy a hitközség megválassza az egyént, ki által magát képviseltetni akarja.

Ha ily csekély számu hitközségben bevált ez a módszer, biztosra veszem, hogy beválik mindenütt, hol a pap akarja, és nem vonja ki magát a tevékenység alól.

Mondjuk tehát mi is, mint mondták elődeink a harcmezőn: Előre! Sorakozzunk az országos bizottság zászlaja alá és tegyünk bizonyosságot a mellett, hogy mi bár mily őszintén szeretjük is a görög szertartásu egyházat, mindamellett a szó legvalódibb értelmében magyarok és katolikusok vagyunk.

187. Drohobeczky Gyula kőrösi püspök véleménye a magyar nyelv liturgikus használatáról és a görögkatolikus magyarok római zarándoklatáról

Kőrös, 1899. augusztus 10.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 36v–37v.

A kőrösi püspök jelenti, hogy egyházmegyéjében a magyar nyelvet liturgikus cselekményekben sehol sem használják. Emlékeztet: a Szentszék utasította a görögkatolikus püspököket, hogy felelős tisztségekre csak a liturgikus nyelvhasználat szempontjából megbízható személyeket nevezzenek ki. Ezzel szemben Firczák püspök az előkelő szatmárnémeti parókiára és a szatmári főesperesi tisztségre azt a Melles Emilt nevezte ki, aki összefogva az akatolikusokkal és az eretnekekkel a magyar liturgia ügyében exponálta magát és ezért felelősség terheli a kialakult helyzetért. Jelenti továbbá, hogy a római zarándoklatot szervező bizottság Firczák püspök javaslatára őt is felszólította a csatlakozásra. Kérdése: csatlakozzon a zarándoklathoz vagy sem?

Num. III.

Foglio responsivo di Monsignor Drohobeczky, Vescovo Ruteno di Crisio, sulla lingua ungherese introdotta nella liturgia slava.

Crisio, 10 agosto 1899.

Eminentissime ac Reverendissime Domine

Eminentia Vestra tenore gratiosarum die 8 Februarii 1899 N. 9351 ad me exaratarum litterarum (quae mihi 1.^a die iunii tantum sunt reddita, testante involucro epistolae, quae Romae 29/5 899 erat expedita «Raccomandata») desiderat habere novam cognitionem de abusu aborto in his partibus ex illegitima introductione linguae hungaricae in celebratione liturgiae slavicae.

Gratiosae itaque provocationi huic morem gesturus demisse respondendi honorem habeo: in Dioecesi hac Crisiensi, meae Gubernationi benigne eredita, praefatum abusum non vigere.

Quod vero reliquas provocationes gratiosissimarum litterarum attinet, sequentia habeo honorem significandi.

Eminentia Vestra dignata est consulere nobis Episcopis, ut (quavis s. l. Episcopus) sacerdotibus suis declaret, se nullum ex eis ad potiora officia et beneficia ecclesiastica admissurum, nisi illos, qui se vere in hac materia obedientes

exhibuerint. Episcopus Munkacsiensis Iulius Firczak e contra, sacerdoti notorio Emiliano Melles – qui cum acatholicis et haereticis laicis magnam tempestatem excitavit, motione sic dictae hungaricae liturgiae – primae classis, ac insigne beneficium Szatmar-Németiense contulit; – nuperrime vero eundem auxilio ministerii hungarici praesentavit Suae Apostolicae Maiestati, quae denominare dignata est illum in Archidiaconum (extra capitulum) comitatus Szatmariensis: quae dignitas pro sacerdote uxorato – qualis est dictus Emilianus Melles quoque – est maxima!

In Comitatu Szatmariensi notus abusus (in liturgia) laete virescit, et ibi est novus dignitarius, Archidiaconus Emilianus Melles, ad magis Sanctam Sedem cavillandam!

Similiter iuste et fideliter communico sequentia: Hungari graeci ritus catholici, liturgiam hungarica lingua celebrandam urgentes (prouti iam Eminentiae Vestrae suo tempore significavi) – mense octobri a. c. ad limina Apostolorum peregrinare propositum habent.

Ex proclamatione centralis Congregationis budapestinensis notum est: hos numerosos legatos subministraturos fore unam petitionem Beatissimo Patri pro impetranda concessione ad liberum usum linguae hungaricae in celebratione s. liturgiae.

Praeses praefatae congregationis diebus 6–9 mensis iulii commorans Eperjesini apud Episcopum Ioannem Valyi et Unguarini apud Episcopum Munkacsiensem Iulium Firczak ab iis pollicitum percepit eos fere peregrinatos!

Praeses dictae Congregationis me quoque provocavit, ut qua tertius Episcopus participem in proposita peregrinatione, etenim Iulius Firczak Episcopum Munkacsiensis commendavit ei, ut infrascriptum quoque ad suas partes trahat.

Humillime oro dignetur mihi in Consilio esse, quidnam faciam? An adiungam me peregrinationi, vel non?

Summo cum venerationis cultu altis gratiis Eminentiae Vestrae impense commendatus persisto.

188. A Kárpáti Lapok cikke a római zarándoklat előkészületeiről

Ungvár, 1899. október 8.

Kárpáti Lapok, 1899/41. sz. 1. o.

Rómába!

A régóta kitarással folytatott küzdelem, a magyar nyelvnek, mint magyarajku hittestvéreink anyanyelvének oltári és istentiszteleti nyelvvé való emelése iránti törekvés egy kiváló momentumhoz közeleg, amidőn hitfeleink az örök városban, XIII. Leo szine előtt adhatják óhajaikat, igazaikat.

Több százremenő zarándok indul Rómába, Szent Péterhez, hogy most végre a Szentszék előtt tolmácsolja a görögkatholikus magyarság kívánságait, melyeket az országos bizottság fölratban foglalt össze s a zarándokok egy részének intelligenciája, másrésről meg a körülbelül harmadfél száz földműves részvétele nagyban emeli a zarándoklat jelentőségét.

Félszázados küzdelemnek kifolyása ez az eddig meg nem kísérelt komoly jelentőségű és nagyfontosságú képét, s ha hozzávesszük, hogy az ez iránti lelkesedés mily arányokat öltött; úgy már eleve is azt mondhatjuk, hogy a kitűzött célnak ily nagy arányú felkarolása és előmozdítása csaknem példátlanul áll a magyar egyház s társadalom történetében!

Az érdem országrésze, mely e szép eredményt létrehozta s a siker iránt is a legjobb reményekkel tölt el, a „Görög szert. kath. magyarok országos bizottságát” s fáradhatlan elnökét Szabó Jenő, főrendházi tagot illeti meg; az ő buzgalmuknak lehet köszönni, hogy e mozgalomhoz eddig majdnem 200,000 görögkatholikus magyar csatlakozott, közöttük másfélszáz pap és csaknem ugyanannyi hitközség.

S e tény horderejét igazán az tüntetheti föl leginkább, ha felgondoljuk, hogy hazánkban nem egy egyházmegye akad, amelynek összes lélekszáma, lelkésze és önálló anyahitközsége kisebb, mint a magyar oltárnyelvnek keresztülviteléhez csatlakozottak mennyisége, ami még a kételkedőket is gondolkodóba ejtheti, s a mozgalom súlyát mindennél jobban jellemzi.

E körülmény igen szépen kidomborodik az országos bizottságnak e tárgyában a vidéki tagokhoz intézett felhívásban, amelyben többek közt a következő lelkes szavakkal buzdítja hiveit a harcra és tömörülésre:

„Minden szertartású katolikusok, minden nemzetnek fiai elmennek Rómába – ugymond a felhívás – hogy onnan a pápának áldásával és buzdító szavaival megerősödvé térjenek haza, lelkesedve küzdeni a hitnek és erkölcsi tisztaságnak diadaláért. Csak mi, görög-katholikus magyarok pihentünk eddig a közömbösség párnáin! Csak minket nem ismernek még a szent városban!

A mi hanyagságunk és szegénységünk az oka, hogy Róma és a nagy világ nem tud rólunk. Már pedig, szeretett hittestvéreink, nekünk görög-katholikus magyaroknak Isten s az egész világ előtt be kell bizonyítanunk, hogy az egyház egységének középpontjához, Rómához való ragaszkodásunk élő hiten, tiszta meggyőződésen és odaadó szereteten alapulva, fölötte áll minden kétségen. Be kell bizonyítanunk azokkal szemben, kik Rómát másként informálták, hogy görögkatholikus magyarság tényleg létezik és elég nagy, erős s életképes arra, hogy mint önálló csoport vétessék jóakaró figyelembe. Végül ki kell mutatnunk Ő Szentsége előtt, hogy mikor másajku hittestvéreinkhez hasonlóan, anyanyelvünket istentiszteleti nyelvvé emeltetni kérelmezzük, csak a köztünk lábrakapott hitközöny, vallásmegvetés és valláselhagyás ellen küzdünk, és mozgalmunk minden ízében tiszta, őszinte és igazságos.”

Ugyane fölírat kapcsán a zárandoklat be fogja mutatni Rómában a fönfentemlített csatlakozó aláírásokat öt vaskos ivrétű kötetben, valamint ama magyar szertartásos könyveket, melyek már jó ideje használatban voltak, köztük – mint halljuk – olyat is, melyből már a mult században magyar nyelven olvasták az episztolát s az evangéliumot. Egyuttal tervben van összeállítani azon adatokat, melyek alapján kétségbevonhatatlan tényként igazolható az, hogy a görögkatholikus magyarok említett mozgalma nem kíván valami szokatlan ujitást, neme is legujabb keletű, hanem jóval visszanyulik a Bocskay-Rákóczy korba, minden esetben pedig egykoru a görög-katholikus románok áttérésével Erdélyben, akik – mint tudvalevő – a román nyelvet használják az istentisztelet szertartásos nyelvéül. Megjegyzendő, hogy a görög-katholikus magyarság a szláv liturgiára is hivatkozhatik, melyre

nézve a római szentszék éppen az idén adott ki egy rendeletet, mely megengedi a szláv nyelv alkalmazását az istentiszteletnél minden egyházban, mely annak régebbi használatát beigazolhatja.

A nemes küzdelem tehát, – mely a munkácsi egyházmegye egykori nagynevű püspöke: Popovics Vazul idejéig nyulik vissza, aki előtt az első magyarjku hittestvérekből álló küldöttség kopogtatott e célnak támogatásáért, s melyet azután Ő Felségéhez, az országgyűléshez, a hercegprimáshoz és az udvari kancelláriához több kérvényezés és küldöttség követett még, forduló ponthoz, döntő pillanathoz, messzire kiható momentumhoz közeledik.

A jövő Isten kezében van, de ha az áll, hogy „az igazsága a jövő,” akkor e zarándok-menet, – annyi küzdelem és számtalan nehézségek leküzdésének eredménye, nem veszt el nyom nélkül, hanem célját előbb vagy utóbb el kell érnie. Mert ezek után – és a kitűzött cél méltányossága és igazságossága tekintetében annyi felől megegyező jogi felfogás mellett lehetetlen, hogy a mozgalomnak eredménye ne legyen. A siker várathat ugyan magára, de egészen el nem maradhat.

Mióta a magyar nyelv oltárra emelése szóba került, számba vehető elvi okok az ellen nem forogtak fenn, az egyház szorosán vett egyházi érdekei nyomós érvekkel támogatják azt, a jogalap pedig, a melyből az istentisztelet nyelvének oltárra tétele kiindult, egyenesen követeli e kérdés helyes megoldását.

Nevezetesen már az 1649 április 24-én kötött egyesülési szerződés, az ugynevezett unio – biztosította görög egyházunknak a szertartás feletti rendelkezést, amiből természetesen folyik a következtetés, hogy annak nyelve felett is szabadon gyakorolhatjuk jogainkat; éppen úgy, mint a fegyelem és a többi ügyek felett, melyekre nézve független rendelkezési jogot biztosít nekünk az unio.

A magyar liturgikus nyelv használatára vonatkozó aspirációnkat pedig csak erősíti az a tény, hogy egyházi hatóságaink hivatalosan is lefordították a liturgikus könyveket s így ez oldalról sem gördül akadály óhajaink megvalósulása elé.

Az a legfőbb tény pedig, hogy ilyenemű aspirációikat már a szláv népek is kieszközölhették és keresztül vihették, mi több a szigorú latin felfogás keretében: annál természetesebbé, immár elkerülhetlenné teszi, hogy ugyanazon jogi helyzet álljon elő minden nemzeti nyelvre, a mely oltárra helyzetését a görög egyház sarkalatos elvei szerint követeli. Mert a gör. kath. magyarság nem az unio megkötése után született s a magyar görögkatolikusok csak azt kérik, a mit a zágrábi érseki megye római katolikusai éppen napjainkban megkaptak, kiknek jog szerint aligha lehet reá igényük, mint nekünk, akiknek századok óta fennálló szerződéses jogalapunk van arra!

Ha tehát mind a jog, mind az igazság és méltányosság ily nagy mértékben támogatja e mozgalom keresztülvitelét; ha oly parányivá zsugorodnak össze a magyar nyelv oltárraemelésének kérdésében fennálló ellentétek: egyesüljünk a szent cél érdekében; használjuk ki a soha ily előnyösnek nem tapasztalt helyzet kedvező auspiciumait.

Föl Rómába! Kövessük az országos bizottság felhívását, mert örök emléket szerzünk magunknak részvételünkkel e történelmi nevezetességű utban!

Mi halandók gyöngék vagyunk, földi létünk rövid vagy hosszabb időre van szabva; de akarat mellett parányi erő is csodálatra méltó tetteknek szerzője lesz; utódaink előtt pedig, akikkel szemben kötelességeink vannak, a becsülettel

teljesített kötelesség dicsőségével övezzük körül magunkat és görögkatolikus nevünket!

Az országos bizottság mindenkire nézve lehetővé akarja tenni e feladat teljesítését s azért az utolsó pillanatig módot nyújt a vállalatban való részvételre, amely különben anyagilag is oly kiváló előnyöket nyújt, melyek ily természeti szépségekkel és műveléssel kecsegtető utnál igazán páratlan kedvezményeknek tekinthetők.

Most legközelebb az „Utmutatót” is kibocsátották, melyet a hozzácsatolt felhívással együtt alább közlünk olvasóinkkal, úgy hogy nincs más hátra, mint a jó ügyszó való lelkesedés, mely az öntudat fenkölt érzetével egyesülve, megbecsülhetlen jutalmunkra szolgál s a sikerhez egy hajszálnyi közelségbe hoz!

A jelzett utiprogramm, mely egyébként annak idején még bővebb utmutatásokkal fog kiegészítettetni s esetleg némi előnyökkel is bővíthet, szószerint következőleg hangzik:

Szeretett hittestvérek!

Az alábbiakban közlöm római zárandoklatunknak az országos bizottság elnöki tanácsa által megállapított utmutatóját.

E hó végeig tudni fogjuk, hogy mely napon fogad bennünket XIII. Leo pápa ő Szentsége és minden okunk van binni, hogy méltóságos püspökeink személyesen fogják zárandoklatunkat vezetni s ök maguk lesznek hathatós szószólóink Rómában.

Sorakozzatok tehát kedves hittestvérek! Gondoljátok meg, hogy a mi római zárandoklatunknak évszázadokra kibató nyoma lesz egyházunk és nemzetünk történetében! Azért ne maradjon el közületek senki, a kinek körülményei a velünk a zárandoklást megengedik! A kik már csatlakoztak, de részvételi díjaikat vagy még nem, vagy nem teljes összegben fizették be, azokat felkérem, hogy hátralékos fizetéseiket az országos bizottság pénztárába (Budapest, Váci-körút 37), most már sürgösen teljesítsék. A kik pedig még nem csatlakoztak, azok jelentkezését a bizottság utólagosan is szeretettel várja.

Dicsőség Jézus Krisztusnak!

Budapest, 1899. szeptember 18.

Szabó Jenő, főrendházi tag, elnök

189. Az Országos Bizottság felhívása a római zárandoklatra a Kárpáti Lapokban

Ungvár, 1899. október 22.

Kárpáti Lapok, 1899/43. sz. 1. o.

A római zárandoklathoz

Azon utóbbi időben elterjedt ellentétes hírekkel szemben, melyek a római zárandokut elhalasztására vonatkoztak, a „görög szertartásu katolikus magyarok orsz. bizottsága” legutóbb az alábbi kijelentést teszi közzé, melyet úgy a résztvevőknek, mint az érdekelteknek megküldött s melyből a zárandokutnak jövő évi februárra halasztása tűnik ki, fontos indokoknál fogva.

A kérdéses kijelentés így szól:

„Szeretett Hittestvérek!

Végre tehát megkaptuk püspöki hatóságainktól az örömhírt, mely szerint XIII. Leó Pápa Ó szentsége atyai nyájassággal hajlandó zarándoklatunkat és ez uton a magyar istenitisztelet törvényesítésére vonatkozó emlékiratunk legalázatosabb előterjesztését elfogadni és kérelmünket az illetékes egyházi fórumok útján beható és alapos megfontolás tárgyává téteti.

Az Isteni Gondviselés megengedte tehát érnünk, hogy Krisztus urunk földi helytartója, a századok során át sötét homály által borított görög-katholikus magyarságot, mint ilyet fogja fogadni. E végtelenül örvendetes tény, mely, ha Isten úgy akarja, késő századokon át emlékezetes lesz egyházunk és fajunk történetében, bizonyára minden görög-katholikus magyar hittestvér szívét buzgó hálaimára fogja serkenteni, annál is inkább, mert méltóságos Püspökeink bejelentették az Apostoli Szentszéknek, hogy zarándoklatukat személyesen óhajtanák vezetni és tolmácsolni magyar hiveink legalázatosabb kérelmét.

Fájdalommal tölti ugyan el keblünket, hogy az Ó részvételüket az Apostoli Szék ez alkalommal nem találta megfelelőnek, de bizonyára mindnyájan megnyugvást találunk abban, hogy méltóságos Püspökeink, kik legjobban ismerik szent ügyünk igazságos voltát, éppen ez által jutnak abba a helyzetbe, miszerint Pápa Ó szentségének végleges döntése előtt ők is helyet foglalhassanak elfogulatlan bíránk sorában.

Az apostoli Szentszék ezen hódolattal fogadott rendelkezése folytán immár lehetővé válik zarándoklatunknak biztos alapon való végleges szervezése. Az országos bizottság azonban éppen ezen – most már biztos alapra való tekintettel, felelőssége tudatában kétszeresen érzi annak szükségét, hogy a még hátralevő azon szervezési teendőket, melyeket az elüldézett határozat leérkezétségig szükségkép függőben kellett tartania, teljes nyugalommal és minden elhamarkodást kizáró módon végezhesse. Ugyanezért csatlakozva a több oldalról, különösen a zarándoklatban tekintélyes számban résztvenni kívánó hajdudoroghi hittestvérek részéről tett újabb indítványhoz, az országos bizottság elhatározta, hogy zarándoklatunkat jövő év február havára elhalasztja. Teszszük ezt azért is, mert szent ügyünket csakis kifogástalan eszközökkel akarjuk szolgálni és ennél fogva teljes loyaltással alkalmat kívánunk adni a visszalépésre azon, már eddig jegyzékbe vett hittestvéreinknek, kik csakik a folyó év november hó elejére kilátásba vett zarándoklási időpont megtartásának, vagy pedig püspökeink részvételének reményében jelentették be kötelezőleg részvételüket. Kérjük tehát azon hittestvéreket, hogy esetleges visszalépésüket 15 nap alatt jelentsék be mert ellenkező esetben a jelentkezés feltétlenül érvényben állónak fog tekintetni.

Viszont azonban alkalmat kívánunk adni ugy a már jelentkezett hittestvéreknek, mint szintén azoknak is, a kik eddigelé a zarándoklatban való részvételüket be nem jelentették, hogy fontolják meg a következőket:

1. Az apostoli Szentszék bizonyára azt óhajtja tudni, hogy mi csakugyan oly lelkesen ragaszkodunk-e a magyar nyelvű istenitisztelet törvényesítésére irányuló kérelmünkhöz, hogy még a püspöki vezetés fényének nélkülözése mellett sem riadunk vissza, nagy szegénységünk daczára a szent ügyünkért való tömeges zarándoklás költségeitől és fáradalmaiktól.

2. A görög-katholikus magyarság pedig tudja meg, hogy minden az Apostoli Szentszék hajlandónak nyilatkozott legalázatosabb kérelmünket újból

fontolóra venni, szent ügyünk sikerének biztosítására nincs más mód, mind a mi zárandoklatunk; sőt ez az egyetlen mód arra is, hogy Isten segedelmével elháríthassuk azt a veszélyt, mely a magyar istentiszteleti nyelv alkalmazása körül eddig kifejtődött gyakorlatunkat fenyegeti.

Ugyanezért a tervezett zárandoklatot a Mindenható isten segedelmével a jövő évi február hó folyamán, kisebb vagy nagyobb számu résztvevővel bár, de feltétlenül meg fogjuk tartani, még pedig legszebb keretében ama jubiláris évnél, melyben magyar hazánk kereszténységének 900-ik évét, az egész katolikus világ pedig az új, huszadik század kezdetét fogja megünnepelni.

Szeretett Hittestvérek! Ismételjük, hogy február hó folyamán feltétlenül Ő Szentsége elé járulunk még akkor is, ha számra nézve kevesen is leszünk. Szilárd meggyőződésünk azonban, hogy most, mikor szent ügyünk diadala van koczánk, most, a mikor a mi tömeges megjelenésünk egyenesen döntő lehet ügyünk sikerére, nem vonul vissza közületek senki, de igenis – most vagy soha! – zászlónk alá sereglük mindenki, a kinek a Gondviselés jóvoltából ennek a lehetősége – ha mindjárt nagy áldozatok árán is – megadatott.

Dicsőség Jézus Krisztusnak!

Budapest, 1899. október hó.

Szabó Jenő

Főrendiházi tag, elnök

Novák Sándor

tanár, főtitkár

190. „Latinus” álnév alatt a Katolikus Egyházi Közlönyben megjelent cikk a görögkatolikusok és törekvéseik ellen

Budapest, 1899. november 10.

Katolikus Egyházi Közlöny, 1899/45. sz. 713–715.

Görög katolikusok

A schismatikus keresztények egy része elhagyta a schismát és visszatért Péter hajójába. Tárt karokkal fogadta őket a latin egyház és sok privilégium birtokában hagyta meg őket a ritus különbözőségein kívül. Fölösleges volna privilégiumaikat egyenként felsorolni.

Már nagy ideje van az egyesülésnek. Bőségesen rászolgáltak ez idő alatt egyesült görög katolikus testvéreink a mi elhidegülésünkre. Ma már nem száz latin szertartású pap közül 99 azt fogja vallani, hogy több kárt, több bajt hoztak magokkal, mint a mennyi hasznot hajtott egyesülésük! A közvádoló szerepét, mely hálátlan hivatal ugyan, magamra vállalom és nehézményeinket előadom. Előadom, hogy görög katolikus testvéreink azokat megtudva, felismerve: a félreértésen alapuló látszólagos ellentéteket elsimítsák; a tényleges bajokat saját hatáskörükben, esperesi gyűléseiken és egyházmegyei hatóságaik révén orvosolják.

Az egyetemes egyház szeretete indította e cikk megírására. Félő ugyanis, hogy ha a dolgok ebben a mederben tovább folynak, a két ritus közt nehéz és veszélyes összetűzés keletkezne. Előzzük meg ezt az egyházra nézve kárt hozó czivódást. Kölcsönös jóakarattal és szeretettel próbálkozzunk meg elhárítani az okokat, melyekből ellentétek származhatnának.

I.

Görög katolikusaink sem tagadhatják azt, hogy a kongruaügy rendezésének még most is az ő szegény plébániáik száma képezi egyedüli akadályát.

Hogy szerényebb javadalmazásu beneficiumaik vannak, arról ők nem tehetnek. De igen is hibásak abban, hogy plébániáikat szétdarabolták. Hibásak abban, hogy 100–150 lélekkel bíró községekben plébániát állítanak, megélhetésre is alig elég 4–500 forint jövedelemmel.

Az így szétdarabolt beneficiumok és szükség nélkül létesített plébániák mindegyike kongrua javításra vár.

Az eperjesi és munkácsi egyházmegyében alig van egynéhány parochia, mely az összeírás alkalmával 600 forintot ki tudott volna mutatni.

Példával illusztrálom a különben is evidens igazságot. A kassai egyházmegye területén van 197 latin ritusu plébánia, míg görög katolikus 310. A hívők aránya ez: róm. kath. 317,000, gör. kath. 160,000. Az átlagos számítás szerint egy latin szertartású plébániára 1656, egy görög szertartásúra pedig 516 hívő esik. Csoda-e ezek után, ha a görög katolikus lelkészek szegénységről panaszkodnak? Ez az arány pedig országszerte ilyen.

Tessék összevonni a plébániákat, kevesebb új beneficiumot létesíteni, mert ezek gátolni fogják a kongrua ügy rendezését továbbra is. Vagy pedig jelentsék ki, hogy külön óhajtják rendezni kongruájukat. Akkor azután mi azt se bántjuk, ha minden hívőnek templomot és plébániát állítanak.

Még egyet. Templom építésre gyűjtő embereik valóságos rémei nemcsak az egyházi férfiaknak, hanem a világi embereknek is. A világ legszemtelenebb questánsai ezek, kik éppen mindennapos megjelenésükkel kihozzák türelméből a bárányszelidségű embert is. Nevetséges törzskoldusai ezek a városoknak és falvaknak. Ma holnap a községek határán és nagy házak oldalfalán lesz olvasható ez a tilalom:

Cerkevre* gyűjtőknek tilos a bemenet.

II.

Már három éve annak, hogy megindult a magyar görög katolikusok közt a magyar mise Rómától való kieroszakolásának mozgalma. Ez a mozgalom, melyet a liberális lapok nagy dobbal, hűhóval folyton folyvást élesztettek, igen alkalmas arra, hogy az egyház egységébe, éket verjen.

Ugy látszik, a schisma szelleme diktálta ezt nekik, mert katolikus gondolkozású ember ilyen gondolatokat nem táplál. A nagyjából tót nyelvű görög katolikusoknak mi szükségük van magyar misére? De ha egy szál magyarok lennének is, – az egyház által eddig nem adoptált nyelvet, melyet a szentbeszédben, az énekekben amugy is használnak, miért akarják néhány hívő kedvéért egyházi nyelv tenni.

Sokan, kik a dolgokkal nincsenek tisztában, görög katolikus lelkészeink magyar érzelmét tartják indító oknak. Nem tagadom, hogy ők is jó magyarok, de nem jobban, mint mi latin szertartású papok. Minek tehát nekik magyar mise?

A hívő kajtatás és szaporítás minden papnak dicséretére válik. Ha a lutheránusok, kálvinisták közül szereznek hívőket, érdemeiket szereznek Isten és az egyház előtt. De ők rendszeren a latin szertartású hívekre vetik ki hálójukat és

képesek három-négy generáción vissza menve bizonygatni, hogy ez vagy amaz ő hivük. Mintha bizony a latin szertartásban elvesztené az örök üdvösségét.

Meglátszik ez a hívő halászás azon is, hogy a legkritkább esetekben sikerül kinyerni az egyházmegyei hatóságoktól az engedélyt arra, hogy a görög ritusból a latinra átmehessen. Ez ideig a mi egyházi hatóságaink a legkisebb okból is megadták az engedélyt, de ujabban már okultak a példán és szintén nem engednek senkit sem.

Tudok esetet, hol a hívő előbb lutheránussá lett és csak úgy lehetett latin szertartású katolikussá.

A magyar misével való lármának egyedüli célját képezi az ugynevezett vadmagyaroknak a görög szertartásba való csalogatása. Az egyház szellemébe még ma sem éltek be magokat görög katolikus testvéreink, ők in thesi vallják ugyan az egységet, de gyakorlatban számtalanszor megtagadják.

A papság, mely hivatva volna az egyesülést előmozdítani, a latin szertartású papokkal szemben hideg, visszautasító modoru, – kevés kivétellel. Borsod és Szabolcs megyében láttam néhány igazán katolikus érzemű görög papot. A felvidékiek nagy része a borzasztó stolával valósággal zsarnoka a nyomorult tót népnek.

Hagyják abba a magyar miséért megindult fölösleges mozgalmukat, ne hozzák vele Rómát perplexitásba. Ha katolikusoknak vallják magokat szóban, legyenek azok teteikben is.

„Graeca fides nulla fides” közmondásszerűen elterjedt nézet róluk papságunk körében. Czáfolják ezt meg Mi örülni fogunk csalódásunknak.

Egyesüljenek velünk nemcsak, „in fide”, hanem eszméink, közös ügyeink, hitünk védelmének egységében. Legyenek az egyháznak hálás gyermekei, hiszen annyi sok engedményt nyertek tőle. Mi nem irigyeljük tőlük sem a feleséges állapotot, sem az ő szláv nyelvet, nem egyetlen kiváltságukat sem. Azt azonban elvárjuk és megköveteljük, hogy a latin szertartású egyházat ne becsüljék kevesebbre, mint a haeretikus és schismaticus felekezeteket.

Latinus

* Görög katolikus templom

191. A Kárpáti Lapok vezércikke a hajdúdorogi külhelynökség Budapestre történő áthelyezéséről

Ungvár, 1899. december 17.

Kárpáti Lapos, 1899/51. sz. 1. o.

Multkori cikkelyünkre, amelyben azokról a nagyérdekekről emlékeztünk meg, melyek a hajdu-dorogi püspöki helynökség betöltéséhez fűződnek, azóta egy más forrásból származó hozzászólást vettünk, mely a fölvetett kérdés megoldására nézve egészen eltérő javaslattal állt elő.

Az avatott kézből eredő indítványt az ügy érdekében szintén közzé tesszük, mert az említett állás hivatásához oly szempontokat fűz, hogy azoknak figyelembe vétele nem kevesebb méltatásunkra érdemes.

„A gör. kath. magyarság érdekei”, – írja levelezőnk – „kétségkívül magasabb szempontok szerint ítélendők meg, mert amióta a magyar nyelvű istentisztelet törvényesítésére irányuló mozgalom annyi fáradságos küzdelem után a legujabbi stádiumba jutott s az ügy előrevitelében oly kiváló érdemeket szerzett „görög szertartásu katolikus magyarok országos bizottsága” végre megkapta püspöki hatóságainktól az örömhirt, mely szerint XIII. Leo pápa Őszentsége az ez ügyben szervezett zarándoklatot s az általa benyújtandó emlékiratot hivatalosan is hajlandó elfogadni: mindnyájunk lelkében egy az eddiginél hatalmasabb vágyakozás támadt föl érdekeink mentől hathatósabb megvalósítására s a görögkatolikus névnek magyar hazánkban tiszteltté és mindenki előtt ismertté tételére.

Midőn azonban a görögkatolikus magyarság érdekeiről s ezeknek illetén előrehaladásáról irunk, nem szabad elfeledkeznünk, hogy ezekkel mintegy elválhatatlanul összeforrt és előmozdításukban elhatározó szerepet játszott a görög szertartásu katolikus magyarok országos bizottsága vagyis más néven a budapesti görög katolikus hitközség.

Hogy a budapesti hitközségnek milyen vezérszerepe van a görög katolikus magyarság érdekeinek előrevitelében, azt már nem egyszer olvastuk e lapok hasábjain; de legutóbbi időkben nemcsak ebben, hanem gör. kath. hitsorsosaink összes érdekeiben irányadó szerepre van hivatva székesfővárosi hitsorsosaink egyeteme.

Amikor ugyanis budapesti hitfeleinkről beszélünk, akkor tudnunk kell, hogy ott az emberek százezreinek tömkelegében vannak nekünk is vezérfiaink, akik, hogy eddig nem érvényesülhettek kellőképen, annak egyedül az volt az oka, mert nem volt meg az egyházi szervezetük, és ha ennek dacára is egyes kérdésekben vezérszerepet játszottak, az csak azt a nagy hivatást bizonyítja, a melyre fővárosi hitközségünk teremtve van.

Mert Budapest hazánknak szive, központja, hol nekünk is méltóan képviselve kell lennünk, hogy lássa meg az egész világ, kik és mik vagyunk mi, miként becsülnék meg egyik a másikat és ha vallásban különbözők is vagyunk egymástól, egyben mégis különbség nélkül egyek vagyunk, tudniillik a hazaszeretben.

Ha tehát azt akarjuk, hogy székesfővárosi hitközségünk s a gör. kath. magyarok országos bizottsága annál sikerteljesebb működést fejtsen ki, e végből mentől nagyobb súlyt és hatáskört kell biztosítani e hitközségnek.

Világos ugyanis, hogy a mikor a budapesti gör. katolikusokról van szó, ebben első sorban mi vagyunk érdekelve, mert ott a társadalmi és közéleti erő kifejtésnek lüktető középpontján mindnyájunk különféle céljait leginkább lehet érvényre juttatni, egyházi és közérdekeinket előmozdítani.

Igy véve föl a dolgot, a budapesti hitközség a püspöki külhelynökség kérdésével is legszorosabb összeköttetésben van, nemcsak azoknál az érdemeknél fogva, melyet a görögkatolikus magyarok országos bizottsága a magyar nyelvű istentisztelet törvényesítésére irányuló mozgalom előrevitelében utóbbi években szerzett, a midőn elhatározó szerepet vévén föl a küzdelemben, ugyszólván egyedüli erejéből vitte a dolgot e legközelebbi örvendetes fordulatig, mit nélküle talán hosszú ideig nem lett volna képes a mozgalom keresztülvinni.

Hanem mint magasabb szempontokból kiváló feladattal bíró hely, a hol nemesebb céljaink felé való törekvésünk folyamata átszüremlik, aspirációink

erősebb tápot nyerne, szép és fenséges hivatásunk jobban kidomborodik s azok az érdekek, melyek érzelmeinkhez legközelebb állnak és a melyekért mindnyájan leginkább lelkesedünk, végeredményben megtestesülést nyerne.

Ámde hogy e distingvált hivatásának kellőleg megfeleljen, a budapesti hitközségnek megfelelő hatáskört is kellene kölcsönöznünk, amely a már birtokában lévő természetes hatáskörrel együtt oly befolyást és sulyt biztosítson neki, hogy azzal a reá háramló vezérszerepet méltóképpen s százezrekre rugó görögkatholikusaink büszkeségére tudja teljesíteni.

Most éppen a budapesti gör. kath. hitközsége és parókia szervezésének idején az az eszménk támadt, hogy a jelenleg hajdu-dorogi vikariátusnak székhelyét Budapestre kellene áthelyezni, székesfővárosi lelkészünket a megyés püspökség helynökségével is fölruházni s így pozíciókat és szent vallásunk, ősi szertartásunk respektusát az ország szívében örök időkre megállapítani.

Mi végre szerveztetett ugyanis ez a vikariátus? A gör. kath. magyarság javára; vagyis más szóval a magyar nyelvű istentisztelet törvényesítésére irányuló szándék volt az alap, a melyen a magyarság e helynökség szervezését sürgette, habár e szándékát csaknem egy félszázadon át folytatott küzdelme árán se tudta keresztülvinni. Mihelyt azonban a budapesti bizottság vette kezébe a vezérszerepet, mindjárt más fordulatot vett az ügy menete, ami már magában véve is az utóbb említett hitközség hivatottságát igazolja s igazolni fogná minden tekintetben a jövőben is!

De ez utóbbinak adta át a megbízatást is a hajdudorogi végrehajtóbizottság s így jog szerint is elismerte a budapestieknek a vezetésre való kiválóbb hivatottságát és hogy ha őszintén akarja a szent cél elérését, akkor hatalmi szempontok nem dominálhatják szándékaink tisztaságát. Sőt ma úgy áll a dolog, hogy ha egyáltalán teljes tudatában van valaki a kitűzött cél igazságos voltának és fontosságának, akkor immár azzal is komolyan számot kell vetnie, hogy e cél megvalósulása beláthatlan következményekkel járna.

Ugyanazért nemes és szent törekvésünk érdekében szeretettel kell mindnyájunknak egyesülni s ha úgy látjuk jónak, áldozatokat is hoznunk kell annak érdekében, vállvetve erővel állván sorompóba igazaink sikerteljes megvalósításáért; elkövetvén mindent, amit az egyházhoz való hűség, nemzetiségünkhöz való egyaránti törhetlen ragaszkodás és törvényeink megengednek.

És van még egy más szempont is, mely a szóban forgó áthelyezést indokolttá és elkerülhetetlenné teszi, azon körülmény t. i., hogy a szervezés útján lévő székesfővárosi gör. kath. lelkész javadalmazása is mindenben a hely- és állásnak megfelelő és a hozzáfűzött érdekeknek fontosságához méltó lehessen! – Ma ugyanis – tudomásunk szerint alig van remény ennek a javadalmazásnak a kívánalmakhoz képest való megoldására, mert bár a főváros a kegyuri terheket el is vállalta, az így nyújtandó fizetés korántsem felel meg a fentebb vázolt követelményeknek s míg a többi fővárosi katolikus lelkészeknek a reprezentálásra szükséges hiányzó kvantumot behozza az ezerekre rugó stólajövedelem, nálunk e réven sem remélhető a megkívánt összegnek bevételezése.

Ha ellenben a lelkészi jövedelmet a püspöki helynökség javadalmazásával egyesítjük, akkor ebből – még a megélhetési viszonyok tekintetében kivételt képező fővárosban is ki lehetne jönni s azonkívül egyházmegyénk és a gör.

kath. magyarságunk kapna egy oly tényezőt, a mely mint ilyen, nagy mértékben támogatná közérdekeink és céljaink előmenetelét.

Azért szívleljük meg e tisztán önzetlen jóakarattól sugalt indítványt. Ne legyen nekünk elég az, hogy a nevezett vikariátus szervezve van; hiszen évtizedek óta alig láttuk valami hasznát mindaddig, amíg a budapesti országos bizottság befolyása és helyes vezetése révén nem alakultak át a viszonyok s az addig szükségtelenül belékevert távolabbi célok helyett a mozgalom valódi jellegét megadó közelebbi célok vétettek a küzdelem alapjául.

„Csak a létesítés bir értékkel, nem a létesített” – mondja igen tanulságosan a bölcs, hiában szervezték tehát a hajdu-dorogi püspöki helynörséget, ha az ott és mai szervezetében meg nem felel céljának.

S mivel ugyancsak a bölcselő kérlelhetlen logikája szerint „mindaz, ami nem halad, nem emelkedik – természetszerűen hanyatlik, sülyed; ennél fogva vigyük át a püspöki helynörséget legméltóbb helyére, édes hazánk fő- és székvárosába, a hol ezer mód és eszköz van az ezen álláshoz fűzött nagy célok előmozdítására s hathatós támogatására, és vezérszerepünk, reprezentációnk méltó biztosítására.

Nagy időket élünk, nagy eszmék kivitelére magasabb szempontokból kell kiindulnunk!

S–s.

192. A magyar görögkatolikusok római zarándoklatán XIII. Leó pápának átadott memorandum²⁷⁵

[Budapest], 1900 február

Kiadva: *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, Budapest 1901, 67–98.

SZENTSÉGES ATYÁNK!

A nemzetek és országok sorsát intéző Isten végtelen kegyelméből immár kilencszáz éve annak, hogy a magyar nemzet, belépve az úr Jézus Krisztus üdvözítő egyházába, a keresztény vallásnak és erkölcsöknek szilárd alapjain alkotmányos állammá szervezkedett. Szentséged boldog emlékű előde, II. Sylvester pápa kegyes volt akkor kereszténynyé lett nemzetünket az Apostoli Szentszék védelméről mindenkorra biztosítani, fejedelmünket, utóbb első királyunkat, Szt. Istvánt pedig a magyar szent koronával megajándékozni.

Valóban nagy szüksége is volt nemzetünknek az Isteni Gondviselés állandó kegyelmére és az Apostoli Szentszék mindenkori oltalmára, hogy az új hazában, fajrokonok nélkül, a nemzeti létért és a keresztény hit fentartásáért egyaránt küzdve, hosszú századokon át megállhasson.

Ki tudná megmondani, hogy az Apostoli Szentszék védelme nélkül mivé lett volna e nemzet, a melyet a Gondviselés a nyugati és keleti császárság s a keresztény vallás latin és görög szertartásának a küzdőterére állított, hogy az idők és korok váltakozása alatt és szakadatlan viharok között hű támasza maradjon az Apostoli Széknek és védbástyája Krisztus igaz egyházának.

²⁷⁵ Latin szövege: ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 38–73r.

A megpróbáltatásokat, a melyeket Istennek bölcsesége a jók erősítésére és a véteksek megfenyítésére szab ki, mi sem kerülhettük el. Ily súlyos megpróbáltatást szenvedtünk akkor, a mikor nemzetünknek nem csekély része Byzancz kárhuzatos befolyása alatt, kevéssel Szt. István királyunk halála után, a keleti népekkel együtt a schizma örvényébe süllyedt.

Évszázadokig tartott e megpróbáltatás, de a jóságos Isten könyörületessége mégis megengedte, hogy az eltévelyedettek ivadékai ismét visszatérhettek a római Anyaszentegyház üdvözítő kebelére.

És most, éppen a magyar szent korona ajándékbevételének kilencszázadik évfordulóján, a kereszténység XX-ik századának a küszöbén, a nemzet ezen egykor elpártolt, de utóbb a szülői házba visszatért részének késő utódai járulnak Szentséged atyai színe elé.

Szentséges Atyánk! Minden keleti szertartású nép, ha a századok folyamán az Anya-szentegyházba visszatért, ott nemcsak elveszített igaz hitét, hanem ősi szertartásának eredeti tisztaságát is újból feltalálta, sőt az Apostoli Szentszék üdvös vezetése, kormányzása, segítsége és védelme alatt bizton haladt előre a műveltségben és jólétben is.

A magyarhoni görög szertartású, nem magyar ajkú hivek és egyházak, kizárólag a szent Unionak köszönik virágzásukat. Nekik az 1649-ben és 1700-ban kötött Unio sok áldást hozott, mert a nép által értett nyelven végezvén az istentiszteletet, az oltár nemcsak hitüknek, hanem fajuk- és nyelvüknek is az őrzője maradt. Az eretnesség ellen örökre védve vannak és soraikból a hitközöny és a vallástalanság nem szed áldozatokat. A görög szertartású ruthén és román nép szegénysége mellett is virágzó hitéletet teremtett magának.

Mind ezt, fájdalom! nem mondhatjuk magunkról mi, görög szertartású magyarok. Szabolcs, Zemplén, Szatmár, Abauj-Torna, Borsod és Hajdu megyék görög katolikus magyarsága, úgyszintén az ország többi részeiben lakó görög katolikus magyar nép századok óta kivételes helyzetben van az összes keleti szertartású nemzetek között. Minden keleti szertartású nép olyan nyelven végzi istentiszteletét, a melyet megért. A ruthének értik az ó-szlávot, a görögök az ó-görögöt, sőt a románok a saját *élő* nemzeti nyelvüket használják az isteni szolgálatban.

A magyarországi görög katolikusok között csupán mi magyarok vagyunk, kiknek a nyelve az isteni szolgálatban az Apostoli Szentszék által még elfogadva és törvényesítve nincsen.

Szívünk mély fájdalommal, de fiúi bizalommal panaszoljuk el Szentséged atyai színe előtt e szomorú tény, amelynek gyászos következményeit, hogy népünkben a nekik idegen ó-szláv, illetve román nyelvű istentisztelet mellett a vallás szeretete megrendült és a hitélet összetartó kapcsolatai meglazultak, naponkint látjuk.

Pedig az igaz hit kívánalmainak és népünk lelki szükségleteinek a kielégítése végett, évszázados már közöttünk az a jámbor törekvés, hogy katolikus vallásunk, hitéletünk és fajunk védelmére, más nemzetiségű hittestvéreink példájára és analogiája szerint, a keleti szertartás megőrzése és hű ápolása mellett, más nemzetiségű honfitársaink és hitfeleink jogainak sérelme nélkül, a magyar nyelvnek a használatát az istentiszteletben meghonosítsuk úgy, a mint azt a keleti rítus természete magával hozza.

E százados törekvés eredménye, hogy nemzeti magyar nyelvünk kezdetben szinte önmagától, utóbb a vallásos lelkesedéstől körülfogva utat tört magának templomainkba és helyet hódított szertartásainkban.

Beláttuk, mert be kellett látnunk, hogy magyar vidékeinken a rituális ó-szláv nyelvet az igaz hitnek nagy veszedelme nélkül fenn nem tarthatjuk s azért a mindennapi lelki életszükséglet igényei miatt és kiváltképpen azért, hogy népünk ősi katolikus hitében és az Apostoli Szentszék iránt való hűségében megőriztessék, az ekteniákban, corresponsoriumokban, valamint egyéb könyörgéseink- és choralis énekeinkben a magyar nyelvnek nyitottunk utat és tettük ezt azon ájtatos tudat és istenes meggyőződésből, hogy ez a cselekményünk sem a jó erkölcsökkel, sem az egyetemes Egyháznak a keleti fegyelem terén kezdetről fogva tanusított joggyakorlatával nem ellenkezik és hogy éppen úgy, mint annak idején az akkor még élő görög, később a szláv és román nyelv, a magyar is megnyeri az Apostoli Szentszéktől az istentiszteletben való alkalmazás szabadságát.

Teljes őszinteséggel óhajtjuk Szentséged előtt kijelenteni, hogy e törekvésünket sem politikai indokok, sem túlszigázott nemzetiségi vágyak nem sugalmazták. Szemeink előtt csupán egy cél lebegett, a legfőbb törvény, a lelkek üdvössége. Kenyeret kértek a faink s mi megtörtük azt nekik abban az édes reményben, hogy Szentséged atyai jósága az irgalmasság e lelki cselekményét meg fogja áldani az Úr nevében, akinek irgalmával táplálkoznak a szegények és kielégítettnek.

Mert ily szegények vagyunk mi is, görög katolikus magyarok. Ellenségeink a hitben, gyanusítóink és bántalmazóink bőven vannak, de nyugodt menedékünk, ahova a rossz indulat üldözése elől befuthatnánk, csak egy van a földön, Péter hajója, a mely – és benne minden üdvösségre vágyó lélek – evez anélkül, hogy valaha elmerülne.

Ez a tudat készítetett arra, hogy a minket és örök üdvünket fenyegető veszedelmek között ősi szent hitünk védelméről gondoskodjunk, annak sértetlen megőrzése végett szervezkedjünk, mindenekben pedig Szentségednek az oltalma alá siessünk, amelyben soha senki sem csalódott.

E célból jött létre a görög katolikus magyarok országos bizottsága, amelynek feladata a görög katolikus magyarság lelki ügyét Szentséged kegyes színe elé juttatni és a jelen folyamodványban az igaz helyzetet feltárva, alázattal esedezni kegyes meghallgattatásért.

E végből mi, a görög szertartású magyarok országos bizottsága, mint a görög katolikus magyar hivek meghatalmazottja, ugyanazoknak nevében és megbízásából Szentséged előtt gyermeki alázattal és bizodalommal leborúlva esedezünk, kegyeskedjék a görög katolikus isteni tiszteletben a magyar nyelv használatát az Anyaszentegyház keleti fegyelmének megfelelően legkegyelmesebben szentesíteni és engedélyezni mindazon helyeken, ahol azt a görög katolikus magyarok lelki igényei, mások jogainak sérelme nélkül, megkívánják.

Ezen alázatos kérelmünk indokolására jelen feliratunkban feltárjuk Szentséged előtt a görög szertartású magyarság történelmi múltját és jelenét, előadjuk mindazt, amit a magyar nyelvnek az istentiszteletben való alkalmazása érdekében hithű eleink és mi mindezideig elkövettünk, fiui alázattal megkíséreljük igazolni, hogy e törekvésünk egyházjogi és szertartástani indokoltsággal bír, hivatkozva egyuttal azon gyakorlatra is, amelyet az Apostoli Szentszék gondoskodása a keleti egyház

fegyelmének megfelelően mindenkor követett, valahányszor egy új istentiszteleti nyelvnek a szentesítésére mutatkozott szükség. Előadjuk továbbá és a lehetőségig megczáfoljuk az alázatos kérelmünk ellen felhozható ellenvetéseket; végezetül pedig újból összefoglaljuk az előadottakat, hogy a gyermeki szeretet és katolikus engedelmesség őszinte magyar lélekből fakadó szavával magunkat és ügyünket Szentséged legkegyelmesebb védelmére és oltalmára bizzuk.

A görög szertartásu magyarság a szent Unió előtt

Hogy hazánkban görög szertartásu magyarok minden időben voltak s hogy azok az isteni szolgálatokban a magyar nyelvvel minden valószínűség szerint kezdetől fogva éltek, azt Szentséged előtt részint a régmúlt időkből reánk maradt írott forrásokból, részint a nemzedékről nemzedékre szállott hagyományokból mély alázattal ilyképen bizonyíthatjuk:

Hartvik regensburgi püspök Szent István királyunk életleírásában beszéli, hogy Géza fejedelem parancsolatba tette, hogy «minden keresztényt, aki országába jön, vendégszeretettel és biztatással kell fogadni.» (1)

Ez a biztatás és a ker. vallás szabad gyakorlatának kiváltsága azon időben egyaránt szólt a külön-külön szertartással bíró, de akkor még hitegységben levő latin és görög egyháznak, mikor a hittérítés apostoli munkájában a magyar nemzet földjén összetalálkoztak.

Noha első tekintetre úgy látszott, hogy a görög egyház a térítésre kínálkozó magyar nép elhódításában előnyvel fog birni a latin felett, mert ennek holt nyelvvel szemben amaz az istentiszteletben a nemzet élőnyelvét használhatta, mégis éppen görög forrásokból azt a tényt merítjük, hogy e feltevésnek az ellenkezője valósult.

Egy, csak újabban felismert, egykorunak mondható görög feljegyzés, melynek sajnos! csak egy XIV. századbéli fordítása maradt reánk, említi, hogy «mielőtt a görög püspökök a a paeonok országába bejöhettek és őket az írás szavaival megoktathatták volna ... a görögök birodalmát sok rázkódás és félelem érte, mi miatt a paeon népet hamarjában nem tudták megerősíteni a hitben, főleg azért sem, mert saját nyelvükön írott könyvek nem voltak. A latinok a görögök e tétlenségét észrevevén, Rómából felkerekedtek és a magyaroknak nevezett paeonokat könyveikkel és írásaikkal hitükre térítették.» (2)

A nemzet zöme ily módon a latin egyház kebelébe tért s a görög egyháznak az élőnyelv közvetlenségében rejlő előnye nem érvényesült. Ime, ezeréves példa és azóta folyton fennálló tanulság, hogy a holt nyelvet használó latin egyháznak nincs oka félnie a saját nyelvvel élő görög egyháztól.

A görög hittérítőknek ezen most említett tétlensége daczára, a görög egyház is hódított magának Magyarhonban némi területet, fényes bizonyítékául a latin térítőtestvérek nemes türelmességének.

Bíboros Konstantin császár, Teophanes és Skylitres, kik azon idők történetét írták, beszélnek, hogy két magyar vezér Konstantinápolyban a görög vallásra tért s hogy Hierotheus nevű szerzetes ugyanakkor Magyarország részére püspökké szenteltetett, de ő az országba be sem jött, hanem Viddinben maradt. (3) Pár év múlva egy harmadik magyar vezér, Ajtony keresztelkedett meg Viddinben a görög

szertartás szerint. Sőt a Szent Gellért Csanádi püspökről szóló legenda azt is mondja, hogy Ajtony vezér a saját székhelyén a Tiszán tul fekvő Marosvárott ker. Szent János tiszteletére kolostort építtetett, Viddinből hozott „apátot helyezvén bele görög szerzetesekkel az *ő törvényük és szertartásuk szerint.*” (4)

Ez a Tiszán tul fekvő vidék lett mindenkorra a görög szertartásu magyarság otthonává. A századok hosszú folyamán sűrűn egymásra következő csapások megakadályozták ugyan e szertartást a terjeszkedésben, de soha semmi vész végleg ki nem irtotta.

Szent István király Veszprém mellett maga is építtetett görög szerzetesnők részére kolostort, a görög nyelven irt alapítólevelével szavai szerint, a saját, a neje, a gyermekei és *az egész baza üdvére.* (5)

Utódaik közül I. Endre királyunk (1046–1061) közvetlenül a schizma előtt emeltette Visegrád közelében a Szent Andrásnak szentelt szent-endrei kolostort, görög szerzetesek részére. (6)

Igaz, hogy mindezen görög szertartásu férfi- és női kolostorok a szakadást csak néhány évtizeddel éltek tul s a XII. században száz vagy másfélszáz éves fennállás után megszűntek, de ezen elég hosszú időre terjedő fennállásukkal két tényt bizonyítanak. Először azt, hogy a magyar kereszténység első századaiban hazánkban görög szertartásu magyarság is volt, másodsor azt, hogy e szertartás követői már akkor sem a görög, annál kevésbbé a szláv, hanem a saját magyar anyanyelvüket használták szertartási nyelvül.

E vélekedést erősíti azon körülmény is, hogy midőn Kálmán királyunk (1095–1114) Szent Istvánnak a veszprémi női kolostor javára adott alapító levelét az eredeti görög szövegből át akarta iratni, Simon pécsi püspökön kívül az egész ország területén nem találkozott görögül értő ember. (7) Miből észszerűen lehet következtetni, hogy a görög szertartásu kolostorok, a hazánkba hozott első görög szerzetesek kihalása után, többé már nem Görögországból kapták s 1054 után onnan nem is kaphatták a tagjaikat, hanem a szerzetesek mindaddig, amig kolostoraik fennállottak, szükségképen a magyar haza fiaiból kerültek ki. S hogy e szerzetesek ezután nem az előttük ismeretlen és a keleti egyház fegyelme szerint őket nem is kötelező görög nyelven, hanem a saját magyar nyelvükön végezték a szertartásokat, az azon okból is valószínű, mert a görög egyháznak, amint előbb kifejtettük, a magyarok megtérítése alkalmával sem volt saját nyelvén írott elegendő számú könyve.

A magyar nyelvű könyvtudományunknak a XIV. század előtti időkből általában alig birjuk valami emlékét most. A többi nyelvemlékekkel együtt nyoma veszett a görög szertartásu magyar szent könyveknek is, de a mi megmaradt belőlük, mint például legrégebb nyelvemlékünk a «Halotti beszéd», az ekteniaszerű záradékával és egész tartalmával nagyon emlékeztet a görög szerzőkre.

I. Endre királyunk uralkodásának a vége felé 1054-ben szakadt reánk a kárhuzatos schizma, a melynek keserű emlékét mindig szívfájdalommal fogjuk gyászolni.

Elődeink egy része az Apostoli Szentszékhez hű maradt, de a megyés püspökök gondatlansága miatt ez a jobb rész is lassankint züllésnek indult. (8)

A nagyobb rész áldozatul esett a schizmának. Ezekkel szemben királyaink, apostoli hivatásukhoz képest, sokszor erőteljesebb rendszabályokhoz is nyultak,

hogya a schizmatikus görög szertartás terjedésének gátat vessenek. S hogy e szertartást a schizma után végleg ki nem irtották, ez csak úgy magyarázható, hogy *e szertartás követői tiszta magyarok voltak*, akik iránt az egy vérből származott királyok kiméletet kívántak tanusítani.

Ily körülmények között a szakadástól a tatárjárásig (1054–1241) terjedő időközben is elég nyomát találjuk a görög szertartásu *magyaroknak*. Ezen időközben alapította Radó nádor a szávaszentdemeteri görög apátságot és kikötötte, hogy ott görögök, *magyarok* és szlávok végezzék a szent szolgálatokat. (9)

Most is a Tisza, a Szamos, a Kőrös és a Maros folyók mellékén tartotta magát a görög szertartásu magyarság és pedig a tatárdulásig minden telepítéstől menten a maga ősi tisztaságában.

Imre királyunk (1196–1204) szóba is hozta III. Incze pápa előtt, hogy kívánatos és üdvös volna ezeket a görög szerzetes egyházakat (ecclesiae monachorum), a melyek nagy területen, minden függés nélkül, püspöki joghatóságot is gyakoroltak, egy különálló és közvetlenül az Apostoli Széktől függő püspökségbe beosztani. (10)

A király előterjesztése ki nem deríthető okokból eredmény nélkül maradt ugyan, de a görög szertartásu magyarságra nézve mégis rendkívüli fontosságú intézkedést szült. Mert az 1215. évi lateráni zsinat utasította a latin szertartásu püspököket, hogy a Tisza mentén levő görög szertartásu magyar egyházakba igazhitű papokat küldjenek, akik azoknak *anyanyelvén* végezzék az egyházi szolgálatokat, hogy őket a szakadarságtól elvonják. (11)

Ime tehát a lateráni szent zsinat a Szentlélek Isten bölcsesége által vezetve, oly határozatot hozott, a melylyel a mi őseinknek a görög szertartásu magyarok *anyanyelvének* az egyházi szolgálatokban régóta divott használatát jóváhagyta és szentesítette.

A tatárok pusztítása alatt országunk egyik része sem szenvedett annyit, mint a Tiszántúli vidék, ahol görög szertartásu magyar őseink laktak.

«Magyarországot a tatárok legnagyobb részben elpusztították – írja IV. Béla királyunk Szentséged boldog emlékezetű elődéhez IV. Incze pápához – s különféle hitetlenek, keletről a ruthének, kunok és brodnikok, délről a bosnyák és bolgár eretnekek sövényként öveztek körül.» (12)

És ebben rejlett a görög szertartásu magyarság nagy veszedelme. A mongolok dühe elől a hegyekbe menekült görög szertartásu magyarok visszatértek ugyan előbbi lakóhelyükre, a Tisza folyó vidékére, de az elpusztult, elnéptelenedett magyar vármegyékbe időközben szláv nemzetiségű népcsaládok telepedtek meg, akik magukkal hozták szláv nyelvü templomi könyveiket s velük a magyar szertartási nyelvnek versenytársat állítottak. (13)

Növelte az egyházi magyar nyelv veszedelmét az, hogy az Árpádház kihalása után idegen vérbeli királyok ültek a magyar trónra, akik a magyar nyelv iránt nemcsak kiméletet nem tanusítottak, hanem a szegényebb sorsu honfoglaló magyarokat – s a görög szertartásu magyarok zöme ezekhez tartozott – a betódult alacsonyabb rendű vendég népséggel együtt a jobbágyok sorsára szorították le.

Emiatt a vetélytársat nyert egyházi magyar nyelv a hasonvállásu idegenek között nemcsak nem hódíthatott, hanem pangásnak is indult. (14)

Az oláhok már Nagy Lajos királyunk idejében oly nagy számmal voltak Erdélyben és a Tisza folyó vidékén, ott a hol kezdet óta görög szertartásu magyarok laktak, hogy Drág és Balk fivérek, a későbbi Drágfy család ősei, a máramarosmegyei Körtvélyesen Szent Mihálynak szentelt kolostort alapítottak és 1391-ben Antal konstantinápolyi patriarchától kieszközölték, hogy annak apátja egy nagy terület felett püspöki joghatóságot gyakorolhasson. (15)

Viszont az ország északkeleti részein lakó ruthének részére ugyanebben az időben Tódor podóliai herceg alapította a Munkács város mellett fekvő Csernek-hegyen a máig is meglévő Sz. Bazilrendü monostort, a mely később magvává lett a munkácsi görög katolikus püspökségnek.

S a míg az oláh és ruthén nyelvű keleti szertartásuak ily módon egyházilag berendezkedtek, *a görög szertartásu magyarság szervezetenül és rendezetenül maradt.*

A mohácsi vész három részre osztotta országunkat; a török hódoltságra, az uralkodó Habsburg-ház területére és az erdélyi fejedelemségre.

A görög szertartásu magyarok otthona, a Tiszántúli vidék, fel egész Debreczenig a törökök kezébe jutott; hogy ez ismét mily veszedelmére vált a magyar kereszténységnek, azt Szentséged bölcsesége előtt nem szükséges részleteznünk.

Végül az utolsó veszteséget a Kálvin és Luther által indított hitujító mozgalomtól kellett elszednünk, a mely futó tüzként terjedt el és éppen magyar ajku testvéreink között vert legerősebb gyökeret. Az ujitók is a nép magyar nyelvén végezték az egyházi szolgálatot, tehát saját érdekükből ugyanazon alapot foglalták le, a melyen a görög szertartásu magyar egyház oly sok balszerencse között is évszázadokon keresztül fentartotta magát.

E sorvasztó korszakból csak az szolgált némi javunkra, hogy Bocskay István erdélyi fejedelem 1605-ben mintegy 9000 hajdunak személyenkint nemességet adományozott és őket Hajdu-Dorogh, Hajdu-Nánás, Kálló, Hadház, Varjas, Vámos-Pércs, Vid és Böszörmény községekkel ajándékozta meg. Ezek a hajduk görög szertartásu tősgyökeres magyarok voltak, a mit a fenmaradt hadi katalógusok, ugyszintén a czéheknek és adóhivataloknak betűsoros névjegyzékéi eléggé bizonyítanak. A reformatio ezen hajduk között is nagy hódítást tett ugyan, de nagy részük a mai napig megmaradt most már katolikus hiténél, élükön Hajdu-Dorogh városával, a mely most is erős vára a görög egyháznak, a protestantismusnak közel fekvő fő székhelyével, Debreczennel szemben.

Időközben a görög szertartásu magyarság joghatósági beosztása is változáson ment keresztül.

A körtvélyesi apátság 1558 körül megszűnt s ennek következtében a Királyhágón inneni oláhokkal együtt a görög szertartásu magyarok is a munkácsi ruthén püspök joghatósága alá jutottak.

De e ténnyel megszűnt a ruthén püspökség ilynemű karaktere; és tényleg azt látjuk, hogy míg azelőtt a munkácsi püspökök az Episcopus Ruthenorum czimét használták, addig a görög szertartásu magyarság csatlakozása után Gregorovics II. János (1627–1633) püspök magát már: «Munkácsiensis, Máramarosiensis nec non totius Hungariae orthodoxi ritus graeci Episcopus»-nak írja, később pedig a már unitus Petrovics Parthén püspök a «Munkácsiensis, Krasnobrodensis nec non totius terrae hungaricae episcopus» czimével él.

Sőt, noha a korábbi munkácsi püspökök sorából csak háromnak a családi neve maradt reánk, e három között 1597-ből ott találjuk Szentmiklóssy Ulászló püspököt, akiről magyar hangzású neve után fel lehet tenni, hogy az ó-hitű magyar családok gyermeke volt. (16)

A fentebbiekben csakis a Királyhágón inneni, azon görög szertartású magyarság történetét vázoltuk, a mely programmunkhoz csatlakozott. Vannak azonban történeti nyomok, a melyek igazolják, hogy az erdélyi részekben is, különösen pedig a székelyek közt már a Szent-Unio megkötése előtt minden időben volt gör. szert. magyarság. Ilyen pl. az, hogy maga a Konstantinápolyban megkeresztelkedett két vezér egyike *Gyula*, fejedelme volt Erdélynek s történetíróink egy részének állítása szerint az ő leánya Sarolta volt az, ki, mint Géza fejedelem neje, életet adott Szent István királyunknak. Ilyen történeti adat az is, hogy II. Endre királyunk uralkodása alatt a milkói püspök 1226 körül levelet intézett a székely «*dékánok*»-hoz, (ad Decanos Siculorum) de ezek már az ellen is tiltakoztak, hogy «*archipresbyter*» helyett «*dékánoknak*» neveztessenek. (17)

Ilyen adat az is, hogy, midőn Zsigmond király 1435-ben hadat vezetett Erdélyben a hussziták és schizmatikusok ellen, ez utóbbiaknak a három éven át folyt hadakozásban Nagy Antal, Nagy Pál és Kardos János, tehát székely nemes férfiak voltak vezéreik. (18) Megemlítjük még azt is, hogy hagyományaink szerint a későbbi Bocskai-féle hajduk leginkább azon székely «darabontok»-ból toboroztattak, a kik előbb a székely nemesség harmadik rendjét képezték, de Zápolya János Zsigmond erdélyi fejedelem által jobbágyságra vettek.

Messzire vezetne, ha bővebben óhajtánánk Szentséged előtt részletezni mindazon méltánytalanságokat és erőszakosságokat, amelyek görög szertartású magyar elődeinket a más vallású főurak részéről, az ó-hit mellett való megmaradás miatt érték; csupán azt említjük meg, hogy a munkácsi várkapitány Tharaszovics püspökünket két ízben is fogságra vetette. Egyáltalában a XVII. század igazi martyriuma volt őseinknek.

A sok szenvedés és üldöztetés között, mint egykor a tékozló fiúnak, úgy a mi jobbainknak is eszükbe jutott a hálátlanul elhagyott szülői ház, a melytől elszakadva inségre jutottak, hogy évszázadokon át bűnhődjék meg gondolatlan tettüket.

A nyomorban és a kiállott szenvedésekben a mindenható Istennek a kezét ismerték meg és legfőbb óhajuk volt, a jóságos Istent kiengesztelni és az évszázados pártütést elhagyva, annak üdvöztető egyházába visszatérni.

És az Ur kegyelme valóban megengedte, *hogy a Szent Unió 1649-ben létrejőjön*, a mikor is a ruthének, továbbá Szatmár, Ugocsa, Máramaros és Szilágy megyék román lakossága és a görög szertartású magyarok *zöme*, vagyis az akkori munkácsi egyházmegye összes hívő népe belépett a katolikus egyház áldáshozó közösségébe. Ugyanezt tették 1700-ban az erdélyi románok, *valamint az ugyanottani óbitű magyarok*, a miért legyen dicsőség, tisztelet és hála az egyvalóságú és feloszthatatlan Szentháromságnak, az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek, most és örökön örökké!

A görög katolikus magyarság a szent Unio után

Noha őseinknek a szent Unio előtti története a régmúlt idők homálya és a történeti bizonyítékok fogyatékosága miatt teljes világitásba nem helyezhető, mégis azzal a hittel kecsegtetjük magunkat, hogy Szentséged lábai elé helyezett jelen alázatos feliratunk előbbi szakaszában sikerült nekünk a lehetőségig beigazolni azt, hogy a görög szertartású magyarság hazánkban nem újabb keletű, hanem hogy az a magyarok földjén a kereszténység felvétele óta mindenkor otthonos volt.

Szükséges volt ezt beigazolnunk azért, mert azok, akik ügyünkkel nem rokonszenveznek, ha már a görög szertartású katolikus magyarság mai létezését nem tagadhatják, legalább azt igyekeznek elhíttetni, hogy mi nem vagyunk mások, mint elmagyarosodott ruthének. Ezért úgy vélekednek, hogy kérelmünk nem jogos, mert az Anyaszentegyház nem lehet arra hivatva, hogy állandóságra szánt intézményeit az idők, a fajok és a nyelvek változása szerint idomítsa.

Az ugyan kétségtelen, hogy úgy a honfoglalás idejében, mint a későbbi idők folyamán sok szláv nemzetiségű egyén és család vegyült közénk, akik azután köztünk a dolgok rendes útján magyarokká lettek, de viszont – amint kimutattuk – az sem kevésbé kétségtelen, hogy ruthének még alig voltak Magyarországon, amikor őseink már követték a görög szertartást.

Ezek előrebocsátása után engedje meg Szentséged kegyelmesen, hogy az alábbiakban folytathassuk a görög szertartású magyarság vázlatos történetének elbeszélését a szent Unio megkötése után.

Az 1649-ik évben véglegesen megkötött szent Unioban, az Apostoli Szentszék kegyes volt hozzájárulni ahhoz, hogy *mi a görög ritust továbbra is szabadon használhassuk.* (19)

A görög ritualis és fegyelmi kánonok szerint pedig az istentisztelet mindenütt olyan nyelven végeztetik, a melyet a hívők megértenek.

Ismerjük mi és mélyen tiszteljük, Szentséges Atyánk! a latin szertartású egyháznak azon tanítását, hogy a változásnak többé ki nem tett holt nyelv a szent szertartások végzésére felette alkalmas, de emellett viszont azt is tudjuk, hogy valamennyi keleti szertartású népnek közfelfogása és évezredes meggyőződése az, hogy a katolikus Anyaszentegyháznak keleti szertartásai a nemzetek élőnyelvén is végezhetők és végzendők. Ennek a felfogásnak hódolunk mi is, Szentségednek hű és engedelmes gyermekei, görög szertartású katolikus magyarok; és e felfogást megerősítette bennünk az Apostoli Szentszéknek azon kegye is, amelyet 1700-ban az erdélyi románok szent Uniójánál tanusított, akadálytalanul tért engedve a román élőnyelven való istentiszteletnek.

A görög katolikus magyarság vallási és nemzeti öntudatának a felébredésére maga a szent Unio adta meg az első lökést. Amint elődeink a római katolikus magyar hittestvérekkel újra érintkezésbe és lelki közösségbe jutottak, olvasták a nagy Pázmány iratait, Káldy bibliáját, remek termékeit a magyar egyházi irodalomnak és népénekeknek, zugolódni kezdtek az általuk nem értett szláv nyelv ellen és sokan voltak, akik hosszú ideig Tokaj városába jártak gyónni, az ottani görög templomba, amelynek schizmatikus lelkésze görög nyelven végezte ugyan a misét, de magyar nyelven tartatta a szent énekeket.

A görög keleti szakadárak köztünk a szent Uniót megrontani kívánván, izgató papokat küldtek hiveink közé, kik a nép magyar nyelvén prédikáltak és végezték a különféle szertartásokat, sőt nyomtatásban is kiadták az Evangeliumot, az Epistolákat és a Szentek életét s e könyvek élére az izgatásnak felismerhető szándékával idézték is Szent Márk evangelistának, ugyszintén Szent Pál apostolnak mindazon szavait, a melyekben a nép által érthető nyelven rendelik hirdetni az Isten igéjét. (20)

Nem sokkal későbbben Popovits János görög keleti lelkész magyarra fordította és ugyancsak a törbeejtés szándékával népünk közé szórta a görög Synopsist. (21)

A szakadárak ezen izgatásainak ellensúlyozására a munkácsi megyés püspökök kénytelenek voltak a magyar hivek között a magyar szertartási nyelvnek mindinkább tért engedni, s tették ezt azon apostoli s üdvös célzattal, hogy a mi fegyelmünk szerint ezen nem lényegbevágó igények kielégítésével megmenthessék a főrészt, a lényegest, az igazhitet. (22)

Már a XVII-ik század vége felé De Camillis József püspökünk (1690–1706) alapítványt tett a munkácsi papnevelő intézetben a görög katolikus magyar ifjak nevelésére. Magyar vidékeinken magyarul prédikáltatott és magyarul énekeltetett hiveinknek és rokona Izaiás által, ki maga is több görög éneket lefordított magyarra, kilátásba helyezte- a magyar szent misét is, ha a görög szertartásu katolikus magyarok hiven kitartanak a szent Unio mellett.

Olsavszky M. Mihály püspökünk (1743–1767) a folyton izgató görög keletiek ellen 1761-ben Szathmár-Németi szabad királyi városba zsinatot hívott egybe, a melyen a szerfelett nagy számmal egybegyült hiveket csak magyar szent beszéddel tudta a szent Unióval megbékéltetni.

Ugyanő és utódai, hogy a katolikus óhitű magyarságot az igaz hitnek mindenkorra biztosítsák, a máig is virágzó máriapócsi zárdának az alapjait vetették meg, a melyet később Rácz Demeter, egy vagyonos és nemes hajdú a saját költségén fejezett be. Mint a magyar gróf Károlyi család jószágigazgatója, ugyanő rábirta a grófi családot, hogy a máriapócsi kolostort gazdag javadalommal is ellássa.

Boldog emlékü Mária Terézia királynőnk uralkodása alatt a munkácsi püspökség, amely a körtvélyesi apátság megszűnése óta – mint láttuk – többféle nemzetiséget foglalt magában és a melynek püspökei, csak mint az egri latin szertartásu püspökök helynökei gyakorolták a joghatóságot, az Apostoli Szentszék által törvényesen kanonizáltatván, Ungvárra helyeztetett át.

Ugyane püspökségből időközben kihalították a nagyváradi, utóbb az eperjesi, végül a szamos-ujvári egyházmegyék. E beosztás által a görög katolikus románok külön váltak a görög katolikus ruthénektől, a görög katolikus magyarság ügye azonban ismét rendezetlenül maradt. Szétdaraboltott az a különböző püspökségek területein ugy, hogy sehol se képezzen többséget és egyik egyházmegyének se kölcsönözhesen karakterizáló magyar jelleget.

Ebből az időből származik az a mai napig is meglevő felírás, a melyet a Mária Terézia által újjáépített makói görög katolikus templomban találunk s amelyben az ottani görög katolikus lakosok, mint «A mindenkor hív *magyar* G(örög) R(itusu) K(atholikus) hívek» hálálkodnak a királynőnek, s mint olyanok, kik a «tisztá görög szertartásu hit mellett kezdettől fogva tán-torithatatlanul kitartottak.»

Az 1792. évi magyar országgyűlés a protestáns egyházakat újabb törvényekkel erősítette meg és a görög keleti egyházat is bevett vallásnak nyilvánította ki.

A görög katolikus magyarságnak tehát újabb oka támadt, az ily módon megerősödött schizmatikus egyházak izgatásaitól félni. Indokolt volt a félelem a protestantizmustól is, a melynek főhelyei: Debreczen és Sáros-Patak a görög katolikus magyarság által lakott területen voltak. Védekezésében nem lehetett más fegyvere, mint az, amelylyel támadtatott: *a magyar nyelv*.

Egyes fordítók már 1795. előtt akadtak. Így maga Bacszinszky András, 1772-től 1809-ig munkácsi püspök, még mint hajdu-doroghi lelkész több éneket lefordított és énekeltetett magyar nyelven. Kricsfalussy György, ungvári tanár magyarra fordította Aranyszájú Szent János miséjét és Bacszinszky András püspököt 1795-ben, a nevenapján, azzal ajándékozta meg. Ezen időtájban már lelkészeink körében is a szláv nyelv ismerete annyira kiveszőben volt, hogy Bacszinszky András püspök 1797. évi márczius 14-én kelt 71. számú körlevelében maga panasolja, «hogy lelkészeinknek az iskolából kikerülő és papi pályára készülő fiai *szlávul sem olvasni nem tudnak*, sem a szertartási részletek éneklésében szokásos hangokat nem ismerik.»

Krucsay Mihály előbb gálszécsi, később sátoralja-ujhelyi lelkész, majd 1804-től 1814-ig kanonok, szintén lefordította magyarra a szent misét. Bacszinszky András utóda Pócsi Elek püspök is támogatta a hivek kívánalmának megfelelően az egyházi magyar nyelvet s ily előzmények folyománya volt, hogy 1840-ben, ugy a lelki, mint a gyakorlati élet követeléseinek a kényszerítő hatása alatt, a magyar vidékek görög katolikus lelkészei közül többen miséztek már teljesen magyarul.

Az 1860-as években Roskovics Ignác hajdu-böszörményi lelkész, később székesegyházi nagyprépost adta ki «Ó-hitű imádságos és énekes könyv» című magyar munkáját. Popovics Vazul munkácsi püspök pedig Hajdu-Dorogh város nemes közönségének 1863. évi május 22-én tartott gyűléséből hozzá intézett felíratára megígérte a magyar szertartás behozatalát, mihelyt a fordítások a censurán keresztül mennek s ellenük hittani szempontból kifogás nem lesz.

Ezzel összefüggésben áll ugyancsak Popovics püspöknek 1863. évi november 11-én 4125. szám alatt az esperesekhez és lelkészekhez szóló következő rendelete:

«Mínthogy akadt olyan egyén, a ki nem átalott országprimásunk előtt vádat emelni, mintha papjaink már az egész liturgiát magyar nyelven végeznék: ennél fogva minden gyanu elhárítása végett Kedveltségedet oda utasítom, hogy *a szent liturgiát további intézkedésig, vagyis addig, míg ennek magyar fordítása az illetékes hatóságtól hitelesítve nem lesz* s innen ki nem adatik, saját részéről kizárólag az egyházi szláv nyelven végezze. Mi mellett egyuttal értesitem Kedveltségedet, hogy azon helyeken, a hol a szükség kívánja, a szent Evangélium, ugyszintén az áldozáselőtti ima: «Hiszem Uram és vallom stb.» Kedveltséged részéről, az énekek pedig a nép és kántor részéről magyar nyelven mondhatók.»

A görög katolikus magyarság további törekvéseire biztatólag hatott a balázsfalvai román érsekségnek a felállítása. A még most is élő nemzedéknek a szemei előtt ment végbe egy élő nyelvet használó érsekségnek a létesítése; nem lehet tehát Szentséges Atyánk! rajta megütközni, ha ez a tény mozgalmunk akkori vezetőjét, Hajdu-Dorogh városát arra ösztönözte, hogy azon elv szerint: «quod uni justum, alteri aequum», 1866-ban az apostoli királyhoz, a kancelláriához,

országunk hercegprimásához és országgyűléséhez járuljon, a magyar szertartás biztosításául egy görög katolikus *magyar püspökségnek* a felállítását kérve.

Ezen kérelem érdekében 1868. évi április hó 16-án Hajdu-Dorogon országos kongresszus tartatott, a melyen 51 hitközség csatlakozott e kiváncsolomhoz s annak további fejlesztésére egy végrehajtó helyi bizottságot küldött ki.

A kongresszusból kelt feliratoknak az eredménye volt, hogy Ő császári és Apostoli királyi Felsége, dicsően uralkodó kegyelmes királyunk 1873. évi szeptember hó 17-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedni méltóztatott, hogy Hajdu-Dorogon a magyar ajku görög katolikusok részére *vidéki püspöki helynökség* állittassék fel.

A kinevezett püspöki helynök egy bizottsággal, a mely a latin, a görög, az ó-szláv és a magyar nyelvekben egyaránt jártas papokból állott, a kiket a munkácsi és eperjesi püspökségek szentszékei küldtek ki, magyarra fordította a Missálékat és egyéb szertartási könyveket, a melyek azután a következő sorrendben jelentek meg: 1882-ben «Aranyszájú Szent János liturgiája», 1883-ban «Egyházi Szerkönyv» (Euchologion), 1890-ben «Szent Nagy Bazil liturgiája» és végül 1892-ben a «Görög szertartásu általános egyházi énekkönyv».

Szertartási könyveinknek most érintett lefordítása után a liturgia ügye, eltekintve némely parlamenti felszólalástól, nyilvánosan nem tárgyalatott.

Az ország ezredéves fennállásának ünneplése idején 1896. év nyarán történt, hogy a hajdu-doroghi végrehajtó-bizottság kezdeményezésére, Budapesten, az egyetemi templomban ünnepélyes magyar nyelvű istentisztelet tartatott.

Habár ezen eljárás megfelelt a magyar vidékeken fennálló istentiszteleti gyakorlatnak, a fővárosi közönség előtt újdonságánál, szokatlanságánál, valamint a magyarelles külföldi sajtónak hozzá fűzött gyűlölködő magyarázatainál fogva, az mégis nagy feltűnést keltett.

Nem csodálkozhatunk, hogy a jelzett ünnepély az Apostoli Szentszék tudomására hozatván, maga után vont a ugyanazon 1896. év október havában a S. Congr. Officiu ismeretes tiltó rendeletét, a mit eléggé megmagyaráz az a körülmény, hogy szerkönyveink az Apostoli Szék által jóváhagyva még nincsenek.

De a S. Congr. Officiu decretuma egyben hatalmas intő szózatul szolgált a magyar ajku gör. kath. hívó népnek, hogy most már a magasztos és nagy czél szolgálatában tömegesen csoportosulva, annyi évtizeden át vajudó ügyüket lelkesen, egész erejükből felkarolják és az Anyaszentegyház törvényei és szelleme által parancsolt eszközökkel egyedül illetékes legfőbb pásztoruk, Szentséged elé terjeszszék.

Ezt az utat zárandokoljuk most, meghatottsággal és reményekkel elteleve. Meghatottakká az a nagy hatalom tesz bennünket, a melyet az Úr Jézustól Szentséged nyert, reményt pedig az a nagy kegyesség önt belénk, a melyet a kérelmezők Szentségedtől nyernek.

Az országos bizottság és a hívők csatlakozása

Azok a súlyos megpróbáltatások, a melyeket a görög szertartásu magyarságnak hosszú időközön keresztül minden oldalról elszenvednie kellett, e szertartás követőinek a számát és az erejét nagyban lefokozták. Megpróbáltatásaink között

nem a legkisebb volt, hogy az «orosz» és az «oláh» elnevezések miatt népünk értelmi osztálya mindinkább visszavonult a hitélettől és vagy a protestantizmusra tért át, vagy legalább ritust változtatott és pedig legtöbbször engedelem nélkül. (23) De ha megmaradt is a szertartásánál, azt nem gyakorolta és istentiszteletektől távol tartotta magát.

Nem tartóztatta fel ezt a széthuzást a magyar nyelvű istentiszteletnek *tényleges* gyakorlása sem, mert a görög katolikus értelmiség a túrt helyzetet nem tekintette és valóban nem is tekinthette egyenlő jelentőségűnek a törvényszerű szentesítéssel.

A köznép aránylag kevésbé érezte ezen hátrányokat, mert a magyar nyelvű istentisztelet *tényleges* gyakorlata által kielégítve látta lelke vágyát s gyakorlatának törvényes, avagy túrótt volta felől nem volt tiszta fogalma. De az értelmi osztály sehogy sem tudta magának megmagyarázni, vajjon mi lehet az oka annak, hogy a magyar nyelvnek az egyházi hatóságok által is szükségesnek ismert törvényesítése oly sokáig késik?

Midőn azonban látta világi értelmiségünk, hogy a késedelmet az okozza, hogy megyés püspökeink kezét az egyházi fegyelem korlátai kötik, tüstént tudatára jutott a kötelességének és felelősségének. Sérelmesnek tartotta ugyanis, hogy, ha hosszú időközön keresztül az egyházi magyar nyelv kivívására fordított törekvésekben hibák történtek is, olykor tulbuzgalomból, olykor tájékozatlanságból vagy türelmetlenségből, e hibáknak az összes hátrányait maga a szent ügy viselje el. Belátta világi értelmiségünk, hogy az elkövetett hibák miatt a néptől a magyar nyelvű istentisztelet törvényes gyakorlatát elvonni annyit jelentene, mint megtagadni az éhezőktől a mindennapi kenyeret és prédául oda vetni őket az eretnokségnek, a ritus elhagyásnak és a hithidegségnek. Belátta világi értelmiségünk, hogy kérelmeznie kell az Apostoli Szentszéktől nyelvünknek az istentiszteletben való törvényes alkalmazását, mert különben bekövetkezik az az idő, a melyben a görög katolikus magyarság úgy vallási, mint társadalmi tekintetben szétzüllik és a pusztulás örvényébe bukik. Pedig, ha a századok megpróbáltatásai után számban és erőben megfogyatkoztunk is, annyian mégis vagyunk, hogy, ha népünkben a hit meginog, ennek gyászos következményei az egyházra és a hazára egyaránt kiszámíthatatlanok lesznek.

E szomorú eshetőség mellett, a hittestvéreink egy része által sürgetett görög katolikus magyar püspökség másodrendű kérdéssé vált, hiszen ezen eszményért 1868-ban is csak 51 hitközség lelkesedett, ezek pedig kisebb részét teszik azon magyar ajkú hitközségeinknek, a melyeket a most említett komoly veszélyek fenyegetik.

Ezen fontos okok által indítva, a magyarajkú görög katolikusok világi értelmisége egy országos bizottságnak a megalakítását határozta el, a hajdudoroghi végrehajtó helyi bizottság pedig, az 1868. évi kongresszustól nyert megbízásának a magyar szertartási nyelvnek a törvényesítésére vonatkozó részét, mint olyat, a mely a tervezett püspökség kérdésével szervi összefüggésben nincs, az országos bizottságra ruházta át.

Igy alakult meg az országos bizottság 1898. évi június hó 20. napján, a zó szerint ide iktatott következő programmal és cikkelyekkel:

[következik az Országos Bizottság programja]²⁷⁶

Midőn jelen programmunkat Szentségednek hódolattal bemutatjuk, abban a meggyőződésben vagyunk, hogy annak a tartalma sem az Anyaszentegyház hitelveivel és fegyelmével, sem az egyházi és társadalmi béke követelményeivel nem ellenkezik.

Megyés püspökeink áldásától kísérve, meg is kezdtük működésünket. Mellőztünk mindennemű agitációt, sőt a mennyire lehetséges volt, a világi sajtót is fokozatosan elhallgattattuk. Arra szoritkoztunk csupán, hogy programmpontjaink kihirdetése mellett a magyar hittestvéreket a csatlakozásra felhívjuk és a bejelentett csatlakozásokat jegyzékbe foglaljuk.

1898. évi július elején küldtük szét a felhívásokat és a nyári nagy munkaidő daczára már ugyanazon évi szeptember hó végén az volt az eredmény, hogy a Királyhágón inneni görög kath. magyarság zöme csatlakozott hozzánk. A csatlakozottak között 112 lelkész, illetve hittanár is van, de a tulnyomó rész földművesekből és iparosokból áll, a mi mozgalmunk tisztán vallásos jellegét legjobban igazolja.

Ámbár pedig programmunk II. cikkelye értelmében nem volt szükség arra, hogy az 1868-ki hajdu-doroghi kongresszuson résztvett 51 hitközség programmunkhoz külön is csatla- kozzék, e községek tulnyomó része, számszerint 38 újból is bejelentette a csatlakozását, a mi természetesen nem szolgálhat okul arra, hogy az újból nem jelentkezett hitközségeket, csatlakozottakul ne tekintsük. Mindazonáltal itt is kivételt tettünk a román püspökségek főhatósága alatt levő hitközségekkel s ennél fogva Szent-Miklóst, Kis-Uj-Majtényt, Ér-Kenézt, Kakadot és Nagy-Létát, melyek összesen 2920 lelket képviselnek, a csatlakozottak sorából kihagytuk, mert ezek az 1868-iki hajdu-doroghi kongresszuson részt vettek ugyan, de csatlakozásukat újból be nem jelentették.

A csatlakozott hitközségek jegyzékét hódolattal ide mellékeljük, ugyszintén a csatlakozási nyilatkozatokat is, csak a hitközségek részéről beérkezett külön felterjesztéseket és jegyzőkönyveket tartjuk meg irattárunk számára.

A csatlakozott tiszta magyar hitközségek lélekszámát a schematismus szerint, a egyes nyelvű hitközségekből csatlakozottak lélekszámát pedig egy-egy aláíró család főre négy tagot számítva, vettük fel a jegyzékbe, végül a még nem rendszeresített budapesti görög katolikus hitközség lélekszámát, a hivatalos statisztika adatai szerint.

Az országos bizottság programjához csatlakozott ily módon:

a munkácsi em.-ből	84 anyaegyh.	287 fiókegyh.	207 tanya,	100,300 lélek
az eperjesi	21 „	279 „	67	24,141
a nagyvárad	6 „	2 „	—	5,725
a szamos-ujvári	1	—	„	1,033
a budapesti hitközségből	1	—	„	2,752
az ország különböző részeiből				576
összesen	113 anyaegyház, 568 fiókegyház, 274 tanya, 134,527 lélek.			

276 Lásd: 158. számú dokumentum.

A csatlakozott hitközségekről egy térképet vettünk fel, a mely kitünteti azokat a szomszédos hitközségeket is, a melyek nem csatlakoztak ugyan, de bennük a hivatalos statisztika szerint magyarajku hittestvérek laknak. E térképen a tisztán magyar és a vegyes nyelvű hitközségek külön-külön vannak megjelölve és egyuttal a görög katolikus templommal bíró községek is ki vannak tüntetve. Kiemeljük, hogy a vegyes nyelvű községekből hozzánk csak a magyarság csatlakozott és csak annak a létszámát vettük jegyzékbe és hogy azon vegyes nyelvű községeket, a melyekből csak a lelkész, a gondnok, vagy mindkettő jelentkezett, nem mutattuk ki csatlakozotakul, hanem az illető lelkészt vagy gondnokot az ország különböző részeiből jelentkezettek létszámában tüntettük ki.

Ide mellékelünk egy másik térképet is, a mely a hivatalos statisztika alapján azon községeket mutatja, a hol a görög kath. magyarság az erdélyi részekben a román hittestvérek között lakik. Bár ezek programmunkhoz nem csatlakoztak és bár e szerint az ő nevükben nem kérelmezünk, mindazonáltal szükségesnek tartjuk Szentséged előtt kiemelni, hogy a görög kath. egyháznak csaknem minden püspöki megyében vannak magyar ajku hivi.

Tömör egészében mégis leginkább a munkácsi és az eperjesi püspökségek területén lakik a magyarság, a melynek a térképen feltüntetett helyzete is bizonyára azt a meggyőződést fogja nyújtani Szentséged bölcsességének, hogy e nagyszámu népesség legkomolyabb lelki ügye, jóakaratu, kegyes és igazságos elrendezés nélkül továbbra már nem maradhat.

Gyakorlatunk és kérelmünk liturgikus alapja

Fiui őszinteséggel vallottuk be Szentséged előtt, hogy a magyar nyelvű istentisztelet magyar parochiánk többségében, kisebb-nagyobb mértékben már közel száz év óta gyakorlatban van. Népünk közvetlenül a Szent Unio után tudatára jutott annak a lelki szükségnek, a mely a latin egyházban is sokszor helyet követelt a nép nyelvének, a görög szertartást pedig, annak sajátságos berendezése miatt, egész terjedelmében áthatja. Ezen elutasíthatlan lelki szükség képezi főindokát annak, hogy gyakorlatunk fentar-tassék, sőt törvényes szabályozást nyerjen.

Az Apostoli Szentszék igen fontos okok miatt minden időben arra a bölcs alapelvre helyezkedett, hogy a különböző nyelveket használó keleti szertartás a maga ősiségében és eredetiségében tisztán megőrzendő s hogy abba a Szentszék engedélye nélkül semmi újítás, betoldás, kihagyás vagy szabályellenes gyakorlat be nem vezethető.

De a keleti szertartás természetéből és szervezetéből éppen az következik, hogy e szertartás épségének és sértetlen megőrzésének egyik főfeltétele és hathatós eszköze a nép előtt érthető és általa kezelt nyelv.

Ezen állításunk támogatására legyen szabad Szentséged előtt mély hódolattal a következőkre hivatkoznunk:

A keleti szertartás korrespondenssorius jellegű. Benne az áldozópapnak az imáit folyton meg-megszakítják a hívő nép feleletei, amelyek ezen imákat hol folytatják, hol bezárják, hol előkészítik, hol kiegészítik.

Ilyenek különösen az ekteniák, a synapták és a collecták, a melyek a latin egyház litániáihoz hasonlóak és amelyekre a nép fenhangon feleli: «Uram, irgalmazz», «Neked, Uram», «Add meg, Uram».

Ilyen synaptákból áll a szent mise nagy része. A szent mise a nagy synaptával kezdődik (συναπτη μεγαλη) mely békésnek is nevezetik (ειρηνικα); a kisebb bemenetel (εισοδος) előtt két rövid synapta áll; az Evangélium után kettős vagy hosszú synapta (συναπτη εκτενη) énekeltek, a melytől az ó-szláv nyelvben minden synaptát ekteniának neveznek; ezt követi a katechumenek synaptája és még két rövid synapta; a Cherub-ének után a kérő ektenia van és ehhez hasonló előzi meg az Ur imáját is.

Az elsorolt synapták mindegyike rövid könyörgéseket foglal magában és pedig a nagy, vagy békés ektenia 14-et, a kérő 13-at, a katechumeneké 8-at, a melyekre a nép külön-külön énekelve felel.

Ezeken kívül vannak még más ekteniaszerű könyörgések is, a melyeknek a szövege és összetétele megkívánja, hogy a hívők, a kik összeségben képezik az énekkart, értsék azt, a mit az áldozópap mond és az áldozópap értse azt, a mit a nép felel.

A görög szertartást a szent ősök úgy konstruálták, hogy annak a legkisebb officiuma is megköveteli a nép közreműködését. A nép az áldozópap által mutatja ugyan be a véremlékű áldozatot, de – hogy úgy fejezzük ki magunkat – szinte együtt misézik a pappal és minden isteni szolgálatban minden aktust együtt végez vele.

A latin szertartásban a mikor és a hol a nép az istentiszteleti nyelvet nem értette, behozattak a nép nyelvén végzett hymnuszok, psalmodiák, litániák és más könyörgések, nyelvén a népnek, a melyet a templomból nem küszöböl ki az egyház.

A mi szertartásunk azonban más berendezésű lévén, magukat az énekeket és az ekteniákat, tehát a szent mise integrális részeit kellett a nép nyelvére lefordítani.

A mi az áldozó pap által végzett imákat illeti, ezek a görög ritusban nem rövidek és összefoglalók, mint a latin egyház magasztos imái, hanem hosszú elmélkedések és a mennyiben fenhangon énekeltek, oktató és bűnbánatra gerjesztő tartalmúak. Ezeket tehát hogy céljuknak megfelelően, olyan nyelven kell elmondania az áldozópapnak, a melyet a nép is ért és jól kezel, mert ellenkező esetben lehetetlen, hogy ezen oktatásra és bánatgerjesztésre szánt imákkal valóban oktattassék és bűnbánatra induljon.

A szent misében az apostoli Hitvallást a «Filioque»-vel nem az áldozópap, hanem a nép fenszóval éneklé. Magukat a consecratio szavait is hangosan éneklé az áldozópap és a hívők reáfelelik az Áment; így van ez az Ur imájával is, a melyet az áldozópap a hivekkel együtt és egyszerre énekel.

Világos mindezekből, hogy a papnak és a hiveknek ugyanazon nyelvet kell használniok, ha a szent miséből lelki hasznot és épülést óhajtanak meríteni.

A matutinum és a vesperas mindig nyilvánosan a hivek részvételével végeztetnek és bennök a már elsorolt ekteniák, a katechumenek synaptájának kivételével, hangosan énekelve mondatnak.

Főbb ünnepeken hajnalban agripnia végeztetik a templomban, litiával és kenyéradással. A szent karácsony első napján és a Vizkereszt ünnepén éjféltkor,

vagy kora hajnalban szintén a templomban végeztetik a nagy apodipnum, litiával, kenyéradással és matutinummal, a mely szertartásoknak a lelki gyümölcse mind elvész, ha azok nyelvezetét a bennük részesedő hivek nem értik és használni nem tudják.

Az sem lehet, hogy az áldozópap a korresponziókat ministránsokkal végezze, a hivek pedig ez alatt verses népénekeket énekeljenek, mert ilyen verses népénekeink nincsenek s ez különben is olyan újítás volna, a melyet sem a keleti szertartás szelleme, sem az Apostoli Szentszéknek előbb idézett alapelve meg nem engedhet.

Egyáltalában szertartásos könyveinknek a tartalma és minden sora azt bizonyítja, hogy ezeket a könyveket a szent írók azzal a szándékkal irták, hogy az istentisztelet végzésébe a népet a legnagyobb mérvben bevonják. Föltételezik e könyvek írói, hogy az áldozó, vagy szertartást végző pap és a nép egy és ugyanazon és mindkettőjük által értett és jól kezelt nyelven énekelnek, imádkoznak és korrespondeálnak egymással.

Szándékosan használjuk Szentséges Atyánk! e kifejezést: «a nép által értett és kezelt nyelven», mert ez a nyelv, nem mindig és nem szükségképen egy, a nép élő nyelvével. A mostani ruthének élő nyelve más, mint az ó-szláv nyelv, a mostani görögök élő nyelve is más, mint az ó-görög nyelv, a mostani örmények élő nyelve szintén más, mint az ó-örmény nyelv; mindazonáltal az elsorolt nemzetiségek értik még és kevés tanulással jól is kezelik istentiszteleti nyelveiket. Mi is lelkünkben örvidenénk annak, ha oltárainkról a Szent István király korabeli magyar nyelv hangzanék.

Kérelmünk alapja és indoka nem azon elméleti és felforgató tételben keresendő, a mely vitatja, hogy különbség nélkül, minden szertartás a nép nyelvén végzendő és a mely a folytonos változásnak alávetett népnyelvet az egyházra ráerőszakolni akarja; hanem keresendő azon jóhiszemű meggyőződésben, a mely szerint a keleti szertartást a maga ősiségében és eredeti tisztaságában csak úgy lehet fentartani és megőrizni, ha annak nyelvét az áldozópap és a hivek egyaránt értik és kezelni tudják.

Mi azonban Szentséges Atyánk! kevés kivétellel sem az ó-szláv, sem a román nyelvet sem nem beszéljük, sem nem értjük. Népünknek magyar vidékeinken sehol sincs alkalmunk elsajátítani az ó-szláv nyelvet, mivel népiskoláiban az ifjuság sem az élő, sem az ó-szláv nyelvet nem tanulja. Sőt a papnevelő intézetekben lévő, magyar származású papnövendékeink is alig képesek az ó-szláv nyelvet annyira elsajátítani, hogy az e nyelven irt könyörgéseket, elmélkedéseket, gyakran igen terjedelmes szertartásokat megérteni, vagy magyarázni s általában helyesen használni, avagy éppen a népet abban kellőképp vezetni képesek volnának. Ennélfogva a mindennapi szükség idézte azt elő, hogy istentiszteleteinkben tényleg a magyar nyelvet alkalmazzuk.

Azon kevés számú magyar hitközségben, a hol a magyar szertartás még behozva nincsen, a templomok jobbára üresek, a népének megszűnt, vagy ha nem szűnt meg, botránnyosan el van ferditve.

Mostani gyakorlatunk megvalósítása előtt így volt ez minden vidéken. Ellenben azóta, mióta e gyakorlat megvalósult és ott a hol megvalósult, a hitélet örvidetes lendületet nyert. Szegény népünk diszes templomokat emel, vallásos egyesületeket alakít és magyar szertartását mondhatatlan előszeretettel gyakorolja.

Szántóföldeinken, házainkban, iskoláinkban Sz. Bazil, Aranyszájú Sz. János énekeit és damaszki Sz. János kánonját zengi a nép és hitének ezen lelkes gyakorlata által mindörökre megőrizve marad az Anyaszentegyház és a magyar haza iránti hűségben.

Ime Szentséges Atyánk! a magyar nyelvnek az alkalmazásával már is annyi lelki és nemzeti előnyt értünk el, hogy e nyelvünk elvesztésében, katolikus hitünk és nemzeti létünk legerősebb támaszának a ledőlését kellene siratnunk. Viszont az elért nagy előnyöknek addig teljes szívből örülni nem tudunk, a míg azok Szentséged legkegyelmesebb szentesítését nélkülözik. Azért gyermeki alázattal leborulva e helyütt is kérjük Szentségedet, hogy bennünket e szentesítéssel mindörökre megörvendeztetni kegyeskedjék.

Gyakorlatunk és kérelmünk egyházi alapja

Jól tudjuk mi azt Szentséges Atyánk! hogy mindenütt, a hol valamely állandó gyakorlat kifejlődik, multhatatlanul szükséges, hogy e gyakorlatnak jóhiszeműség és bizonyos jogi meggyőződés képezze az alapját. Czélszerűnek tartjuk ennél fogva röviden kifejteni azon jogi vélekedést is, a mely bennünket e gyakorlat behozatalára ösztönzött, hogy ily módon az égető lelki szükség és a hitünket fenyegető veszélyek mellett, egyházi meggyőződéssel és jóhiszeműséggel is igazolhassuk magunkat Szentséged előtt.

A nyugati szertartású Anyaszentegyházban az egység és egyöntetűségnek az elve volt az, a mely a latin nyelvnek általános érvényét megkövetelte. De a mikor ez a nyelv elavult, annak tudása a legfelsőbb társadalmi rétegekre szorult, az egyház itt sem tartotta fel többé a latin nyelv kizárólagosságát, hanem az egység elvének csorbitása nélkül, tért engedett a nép nyelvének is.

Bejöttek a népének, a litániák, a rózsafűzér és másféle ájtatossági gyakorlatok, a melyek a népnek a nyelvén végeztetnek, hogy velük a hívek elutasíthatatlan lelki szükséglete kielégíthessék.

Sőt az Apostoli Szentszék, magában a nyugati egyházban még nagyobb méretű eredményeket is tett. Így például a perzsiai latin szertartású papoknak VIII. Orbán pápa 1624-ben, tehát a mi Uniónkkal csaknem egyidőben megengedte, hogy az ottani *hivők vigasztalására*, a latin szertartású szent misét arab nyelven végezhessék. (24)

Ugyanígy intézkedett Szentséged is néhány évvel ezelőtt, fentartva a dalmát és montenegrói egyházakban a latin helyett az ó-horvát nyelvű istentiszteletnek régi gyakorlatát.

Az Anyaszentegyház az istentiszteleteknek holt, vagy elavult nyelven való végzését soha sem mondta ki hitelv gyanánt; a tridenti szent zsinat is csak azokat sújtja kiközösítéssel, a kik azt állítják, hogy a szent misét kizárólag csak a nép nyelvén szükséges végezni.

Az egyház mint gondos anya bölcsen védi az ősiséget s előnyt ad az elavult nyelveknek, de ezen alapelvtől ott, a hol a hitnek a java és a lelkek üdvéért azt megkívánta, eltért és eredményeket tett.

A keleti szertartásban a nyelvi egység elve sohasem valósult meg olyan nagy szabásokban, mint a nyugatban. De az Anyaszentegyház gondossága, a nyelvek

különfélesége daczára a keleti szertartásokban is megtalálta az egységnek üdvös módját, a mikor a szertartási nyelvek használatát ahhoz kötötte, hogy azok a nép által megérthetők legyenek.

Élő nyelv gyanánt jutott az istentiszteletbe kezdetben a *görög*, minthogy ez másként nem is történhetett.

Ugyancsak élő nyelv gyanánt jutott a szertartásokba később a *szláv*. A mikor Szent Method, a szlávok apostola magát az igaztalan vádak alól kimentendő, Szentséged b. e. előde, VIII. János pápa előtt megjelent és igazolta azt, hogy ő hűen megtartotta és tanította azt a hitet, a melyet már korábban Hadrián pápa előtt Szent Cyrillel együtt megvallott és a melyre Szent Péternek a sirján esküt tett: VIII. János pápa megölelte és érsekké nevezte ki őt, egytuttal pedig a szláv nyelvű istentiszteletet jóváhagyta, Szvatopluk fejedelemnek a következőket írva: «Mert nemcsak három, hanem miként írva van, valamennyi nyelven illik dicsérni az Istent: az apostolok is eltevéen a Sz. Lélekkal, minden nyelven hirdetik vala Isten nagyságát. Bizonyára nem is ellenkezik az igaz hittel és tanokkal, akár a misét énekelni, akár a szent evangéliumot s az ó- és ujszövetség írásait olvasni jó fordításban a szláv nyelven, mert a ki a három főnyelvet, t. i. a hébert, görögöt és latint alkotta, ugyanaz teremtette a többi nyelveket is a maga dicsőségére.» (25)

1145-ben az akkor még élő és ma is értett *örmény* nyelvet fogadta el az Apostoli Szentszék a keleti szertartású örmények egyházi nyelvül. Ugyanezen időben fogadtatott be istentiszteleti nyelvül az egyptomi koptok nyelve. Sőt a florenczi szent zsinat az Uniót kimondva, a jakobiták, a mesopotámiai syr-chaldeusok és a maroniták számára is engedélyezte rituális nyelvül akkor használt nyelvüket.

Az 1700-ban megkötött balázsfalvai Unio következtében az Apostoli Szentszék a *román* nyelvet is elismerte. Végül még száz éve sincs, hogy a graecomelchiták, a kik ősi syr nyelvüket elfelejtették, az Apostoli Szentszéktől az élő *arab* nyelvet nyerték egyházi nyelvül, úgy hogy ezidőszerint az összes keleti szertartású katolikusok között mi magyarok vagyunk csupán, a kiknek saját élő és értett nyelvük még törvényesen engedélyezve nincsen.

Mindezekből kitűnik:

1. hogy az Apostoli Szentszék a nyugati szertartásban a latin nyelvhez, mint az egységességnek kizárólagos eszközéhez mindenkor szorosán ragaszkodott ugyan, de ez a ragaszkodás nem terjedt odáig, hogy indokolt engedmények magában a latin egyházban is nem történtek volna,

2. hogy a keleti szertartásban az Apostoli Szentszék első sorban szintén az ősiség megóvását tartotta szem előtt, de fokozatosan a keleti szertartást követő valamennyi népnek a nyelvét befogadta az istentiszteletbe és e tekintetben már csak a görög katolikus magyarok képezik a kivételt,

3. hogy az Apostoli Szentszék a keleti egyházban a nyelvhasználat terén sohasem lépett fel kezdeményező gyanánt, hanem megvárta, míg egy új nyelv tért hódít, medret váj magának, míg annak használatában gyakorlat fejlődik ki, és akkor, ha a szentesítést indokoltnak, méltányosnak és üdvösnek találta, jóváhagyta és szentesítette ezen gyakorlatot.

Igaz ugyan, hogy ezen most elsorolt nemzetiségek élő nyelvének szertartási nyelvül való elfogadását, annak idejében fontos szempontok javallották az Apostoli Szentszék előtt.

E nyelvek fokozatos befogadása ugyanis a legtöbbször vagy az első megtérés előmozdítására, vagy a schizmából való kiszabadítás okára vezethető vissza. S noha e szempontok most a mi pártunkat nem fogják, mert Istennek kiváló kegyelméből a mi megtérésünk már közel 1000 éves, Uniónk pedig 250 éves, mégis fájdalmas volna tapasztalnunk, hogy a mi ügyünk kedvezőtlenebb elbánás alá esik, mint a hitetleneké és a szakadároké s hogy ilymódon mi azért bűnhődnénk, mert nem vétkeztünk.

Ime Szentséges Atyánk! a keleti szertartású népek imént megemlített közfelfogása csakugyan nincsen hijával az egyházzjogi és egyháztörténelmi alapnak.

Dr. Papp-Szilágyi József egykori nagyváradi görög katolikus püspök, a ki a vatikáni szent zsinaton a keleti missziók és rítusok bizottságának tagja volt «Enchiridion Juris Ecclesiae Orientalis Catholicae» című egyházzjogi könyvében a többi között azt mondja: «Proprium est Ecclesiae Orientalis, *ut in Sacris lingua nationali utatur. Sacra Sedes Apostolica, quae de cetero gravibus e rationibus linguae popularis usus in mysteriorum celebratione eoipso, quod mysteria sunt, non admittit, orientalem ecclesiam in suo usu relate ad propriam linguam rituales permittit.*»

És ezen kijelentésnek súlyt nemcsak a tudós szerző egyéni tekintélye, hanem főleg azon körülmény nyújt, hogy — a mint maga mondja — munkáját a megjelenés előtt római cenzorokkal bíraltatta meg, az tehát semmi olyast nem tartalmaz, a mi a katolikus tanítással ellenkeznék. (26)

Ebből a jogi felfogásból és a nyilvánvaló lelki szükségből fejlődött ki a magyar szertartási nyelvre vonatkozó mai gyakorlatunk. Egyházmegyei püspöki Szentszékeink megbízásából jeles egyházi férfiak fordították le a szertartásos és misekönyveket, a melyeket a magyar parochiákon püspöki hatóságaink tudtával már hosszú idő óta használunk, sőt a munkácsi egyházmegyei elemi iskolák gyermekeit, tehát a mostani nemzedéket, a kis katechismusban már szintén évek óta arra tanítjuk, hogy egyházunkban az isteni tisztelet a nép előtt érthető és általa kezelt nyelven tartandó. (27)

Jól tudjuk mi Szentséges Atyánk! hogy ezen gyakorlatunk az Apostoli Szentszék jóváhagyását igényli, ezért folyamodunk fiui hódolattal most is, mert lelki örömünk csak akkor lesz teljes, ha azt lelki megnyugvás is övezi, a lelki megnyugvást pedig az Apostoli Szentszék jóváhagyása adja meg. A valódi lelki szükség és az igazhitet fenyegető veszélyek mellett a teljes jóhiszeműség, egyházzjogi meggyőződés és az örök emlékezetre méltó püspökeink által nyújtott ama remény is vezet lépteinket, hogy az Apostoli Szentszék épp úgy szentesíteni fogja a mi gyakorlatunkat is, a mint azt a szlávokkal, örményekkel, románokkal és rajtunk kívül az összes keleti szertartású nemzetekkel tette, mert súlyos volna elviselnünk a gondolatot, hogy minden keleti rítusu nép között egyedül mi görög kath. magyarok legyünk olyanok, a kik a saját nyelvükön akarván dicsérni és mindörökre imádni a Mindenható Istent, ebben rövidséget szenvednek.

Az ellenvetések

Áttérünk most Szentséges Atyánk! megczáfolására azoknak az ellenvetéseknek, a melyeket ügyünk ellen hivatottak és nem hivatottak tenni szoktak.

1. Állítják – mint mondtuk már – hogy görög katolikus magyarság nincsen, hogy a kik a görög katolikusok közül magyarul beszélnek, azok nem rég

átmagyarosodott ruthének és románok. Minthogy pedig az egyház nem tehet arról, hogy ezek elmagyarosodtak, nem is köteles miattuk a szertartási nyelven változtatást tenni.

Ezt az ellenvetést megczáfolja a történelem. A történeti részben kimutattuk, hogy a schizma előtt, a schizma után és a Szent Unio megkötésekor hazánkban gör. kath. magyarok már voltak. És feltéve, de meg nem engedve, hogy a haza gör. kath. vallásu magyarjai valamennyien átmagyarosodás útján váltak magyarokká, tény, hogy már századok óta magyarok és más nemzetiségre többé vissza nem vezethetők. Mindaz tehát, amit a magyar szertartási nyelvnek a szüksége mellett felhoztunk, ebben az esetben is áll, sőt az indok még erősebb és a szükség még nagyobb, mert, ha az elmagyarosodás folytán csakugyan elvesztünk szláv őseinkre nézve a faj tekintetében, épúgy elveszhetünk volna a katolikus hitre nézve is. Egyébiránt készséggel megengedjük, hogy vannak közöttünk elmagyarosodott ruthének, ám ez a körülmény a legjobban bizonyítja, hogy kellett lennie egy őket asszimiláló görög szertartásu magyarságnak is.

2. Felhozzák ellenünk, hogy eljárásunk nem katolikus jellegű, mert abban protestánsok is részt vesznek, sőt intézik azt, hogy bennünket a Szentszéktől elidegenítsenek.

Ez az ellenvetés sem felel meg a valóságnak. A magyar nyelvet – a mint ezt kifejtettük – a lelki szükség vitte be a templomainkba. Ügyünket a protestánsok nem kezdeményezték, nem intézték és nem vezették soha. Az egész ellenvetés onnan származik, hogy némely protestáns írók és tudós férfiak, törekvéseinket szóvá tették megyei gyűléseken és az országgyűlésben, akadémiákon és a lapokban. Mi erre nekik megbízást nem adtunk, műveikért és tetteikért felelősséget nem vállalunk, sőt kijelentjük, hogy ügyünk képviselői, intézői és kezdeményezői magunk vagyunk és magunk akarunk lenni.

3. Állítják azt is, hogy mozgalmunkat csak a vallástalan és romlott intelligencia pártfogolja, a nép mit sem tud róla, vagy ha tud, akkor el van ámitva.

Erre az ellenvetésre már megfeleltünk ott, a hol az országos bizottság megalakulását és a hívők csatlakozását előadtuk. A népből indult ki már kétszáz év előtt e mozgalom, a nép tartotta azt ébren a mai napig, a nép fejlesztette ki mai gyakorlatát akkor, a mikor a hitközöny által megbénított és megapadt intelligencia mindentől távol tartotta magát, a mi egyházi volt. Igaz, hogy most az intelligencia állott a mozgalom élére, de az intelligencia egymaga, kicsiny száma és sulya miatt képtelen lett volna ily nagy arányu mozgalmat a nép nélkül létrehozni.

Szentséged elé terjesztjük a nép saját aláírásait és az elámitás igaztalan vádját semmi sem czáfolja meg jobban, mint az, a mit lehetetlen meghatottság nélkül jelentenünk, hogy alig három nyári munkahónap alatt, a csaknem kivétel nélkül földmivesekből, kisiparosokból, zsellérekéből és napszámosokból álló – Királyhágón inneni – gör. kath. magyarság seregesen állott az országos bizottság programjához.

4. Állítják, a kik mozgalmunkat nem ismerik, hogy attól úgy az illetékes egyházi főhatóságok, mint a papság távol tartják magukat, a laikusok pedig ilyen dolgokban nem illetékesek.

A jelen alázatos felirat történeti részében igazoltuk, hogy eddig valamennyi püspökünk elismerte, hogy ez ügyben a hivek megnyugtatósára tenni kell valamit,

de oly nehéz idők jártak felettünk, hogy püspökeink az üdvös szándéknál előbbre nem haladhattak. Nem tartózkodott e mozgalomtól a papság illetékes része sem. Arra azonban mindig sulyt fektettünk, hogy a papságnak csak azon része csatlakozzék hozzánk, a mely a pastoriációban a magyar nyelvet maga is kénytelen használni. Hogy e kérdésben határozni jogunk nincsen, azt tudjuk, de mivel a veszély első sorban minket világiakat fenyeget, miénk első sorban a kötelesség is, Szentséged előtt a helyzetet fiui bizalommal feltárni.

5. Azt is felhozzák némelyek, hogy ennek a mozgalomnak jogosultsága már azért sincsen, mert a magyar vidékeken a nép által nem értett szertartási nyelv mellett magyar nyelvűek a szent beszédek, a hitoktatás, a gyóntatás éppen úgy, mint a latin szertartásuaknál, ha tehát ők nem zúgolódnak, mi is megelégedhetünk.

Ez az állítás helyesbítésre szorul. Ha az isteni szolgálat a keleti egyházban is úgy volna berendezve, mint a nyugatiban van és ha emellett a keleti rítusban is oly módon szerkesztett népénekek volnának, mint a latin egyházban vannak, akkor az ellenvetésnek igaza volna. De mivel a keleti egyházban az egész istentisztelet jóformán nem egyéb, mint az áldozópap és a hívők folytonos párbeszéde, a minék a céljából és természetéből folyik, hogy e párbeszédnek a nyelvét az egymással érintkezésben álló mindkét tényezőnek értenie kell, azért a görög szertartást a latinnal mindenben azonosítani és azonos elbánás alá vonni lehetetlen.

6. Nevezetesebb ellenvetés az, a mit szent ügyünk ellen a latin egyház szempontjából felhoznak, hogy t. i. ha a magyar nyelv a keleti szertartásban engedélyt nyer, a latin szertartásu magyarok és a latin szertartásu más nemzetiségek is követelni fogják, hogy szertartási nyelvük a nemzeti nyelv legyen, miután pedig ezt el nem érhetik, átmennek a görög szertartásra s ez által veszélyeztetve lesz a latin rítus.

Ez az ellenvetés első tekintetre eléggé nyomatékos, ellenünk azonban mégsem szólhat, mert a latin szertartásuak előtt századok óta ismeretes már a keleti egyház azon fegyelme, hogy ott az istentisztelet a nép előtt érthető nyelven végeztetik, ennek daczára még sohasem fordult elő eset, hogy a latinok tömegesen a görög rítusra mentek volna át azért, mert annak a nyelvét értik.

A galicziai latin szertartásuak mindenesetre jobban megértik az ó-szláv nyelvet, mint a latint és mégsem változtatnak rítust. Egyáltalában a hosszú idők folyamán seholsem mutatkozott a nyugati szertartásuaknál számbavehető hajlandóság, az egyházi nyelv miatt áttérni a keleti szertartásra, a melynek a latintól eltérő berendezése nem is alkalmas arra, hogy a latinokat rítusuk elhagyására készítse, de az alázattal ide mellékelt térkép külömben is azt bizonyítja, hogy az a néhány vármegye, a melyekben mi élünk, nem oly vidéken van, a hol a latin szertartásu hívekben kárt tehetnénk, a kik eddigelé itt-ott 100 év óta hallják már magyar rítusunkat, a nélkül, hogy abba térni kívánkoztak volna. A mi pedig a legjobban megnyugtathatja a latin rítus veszedelme felől aggódókat, az a zengg-modrusi egyházmegye példája. Ebben az istentisztelet a nyugati szertartás szerint ugyan, de ó-horvát nyelven végeztetik és ennek daczára a többi horvát és dél-szláv katolikus egyházmegyék, az ó-horvát nyelvnek a kiterjesztése érdekében még sem indítottak semmi komolyabb mozgalmat.

7. Felhozzák ellenünk azt a vádat is, hogy mi tulajdonképpen a ruthének és a románok megmagyarosításánál egyebet nem akarunk, hogy mozgalmunk tisztán politikai színezetű s hogy azt csak az ugynevezett «chauvinisták» pártfogolják.

Erre az ellenvetésre programmunk V. pontjában kellő feleletet adtunk. Mi nem azt kérjük, hogy ruthén és román hittestvéreink egyházi nyelve elvétessék, hanem azt, hogy magyar vidékeinken nekünk is megadassék, a mivel ők már évszázadok óta birnak.

A ruthénekkal és a románokkal érintkezésbe sem léptünk. A csatlakozási nyilatkozatokban mindenütt ki van tüntetve, hogy a csatlakozók nekünk a megbízást mint görög katolikusok és mint magyarok adják.

Mozgalmunkat tehát a magyarosítással összeköttetésbe hozni nem lehet, mert gör. kath. magyar hitközségeinkben, a melyeknek a képviselőjében most Szentséged előtt megjelentünk, nincs kit elmagyarosítani. Ezek a községek magyarok voltak mindig s magyarok akarnak maradni ezután is *s mi csak azoknak a nevében kérelmezünk, a kék mint gör. kath. magyarok, bennünket ezzel írásbeli felbatalmazás útján megbízta*. Egyébiránt mi nem kérünk egyebet, mint a magyar szertartásnak a keleti egyház fegyelme szerint való engedélyezését *mindazon helyeken, a hol ezt az illetékes Ordinariatusok véleményének a meghallgatása után, Szentséged szükségesnek, hasznosnak és megokoltak fogja találni*.

Ruthén és román nyelvű hittestvéreinket Szentségednek a védőszárnyai fedezik, ugyanazon védelem alá sietünk mi is, mindenkor hűséges, gör. kath. magyar hívei.

Említettük már Szentséged előtt, hogy egy izben gyökeret vert közöttünk az a felfogás, hogy a gör. kath. magyarságot legcélszerűbb volna egy különálló püspöki megyébe foglalni.

Igy jött létre magyar hiveink egy részénél a hajdu-doroghi püspökség eszméje. Kétségtelen, hogy e terv, ha egyáltalában megvalósítható volna, rendkívül tisztázná a helyzetet és főleg a románok féltékenységét megszüntetné, mindazonáltal mély tisztelettel kijelentjük, hogy a gör. kath. magyaroknak az igényei a jelenlegi egyházmegyei beosztással is kielégíthetők.

8. Mozgalmunk ellen felhozzák azt is, hogy nem járunk helyes uton, mert az országgyűlés előtt az egyes minisztereknél kérelmeztünk, holott pedig ezek világi fórumok, tehát ezen egyházi kérdés intézésére nem illetékesek.

Erre a vádra fiui mély alázattal azt feleljük csupán, hogy kötelességünknek tartottuk törekvésünket és célunkat éppen azon okból, hogy azt félreértés avagy gyanúsítás ne érhesse, itthon is megismertetni, annak elintézését és kegyes eldöntését azonban nem vártuk és nem várjuk senki mástól, mint egyedül Szentségedtől.

9. Felhozzák ellenünk, hogy mi nem a katolikus engedelmességnek a szellemében járunk el, mert a magyar nyelv megtagadásának az esetére, áttéréssel fenyegetőzünk.

Szentséges Atyánk! erre az ellenvetésre megfelel a jelen alázatos folyamodvány. Mi kérésünket fenyegetéssel nem kísérik. Őszintén és bizalommal rámutatunk a veszedelmekre, a melyek a gör. kath. magyarságot a liturgikus ó-szláv nyelv miatt a multban érték és a jövőben fenyegetik. A csatolt térkép mutatja, hogy az egykor csaknem egészben görög szertartású Hajdu vármegyében Hajdu-Dorogon és Hajdu-Böszörményen kívül alig van már hitközségünk. *A többi elveszett, elbódította*

tőlünk a magyar nyelvvel a protestantismus. Ha De Camillis József püspökünknek annak idejében sikerült volna a magyar nyelvet a templomba nagyobb terjedelemben bevinni, mint a hogy bevitte, ezek a vidékek ma is gör. katolikusok volnának. Sokat veszítettünk a multban, de megőriztük és a jövőben is megőrizzük őseink hitét és hűségünket az Apostoli Szék iránt, melyben a szertartási nyelvkérdés rendezése által csak újból megerősíteni kívánunk.

10. Állítják, hogy mozgalmunk megnehezíti Szentségednek az «egy akol és egy pásztor» eszményének megvalósítására irányított apostoli törekvéseit, mert mi a szláv nyelvet akarjuk kiküszöbölni a templomainkból és szlávokat akarunk elmagyarosítani, ez pedig elide-genitené a nagy szlávtságot Szentséged magasztos törekvéseitől.

Akadhattak talán egyesek, a kik a schizma felé hajolva, avagy politikai okokból ily módon igyekeztek befolyásolni az orosz közvéleményt. Még ha igaz volna is Szentséges Atyánk! hogy mi szlávokat akarunk elmagyarosítani, a nagy szláv tengerrel szemben erre való képességünk, az egész magyar fajnak erre való képessége oly csekély, hogy attól komolyan félni, vagy azt komolyan akarni, valóban nem lehet. Mi azonban meggyőzően kimutattuk, hogy mi nem szlávokat akarunk magyarosítani, hanem magyarokat a katolikus hitben megtartani. Bennünket nem a terjeszkedési vágy, hanem az önfentartás parancsa vezet.

Senki jobban nem képes megítélni, mint Szentséged, hogy az egykoron minden bizonyára létrejövő általános szent Unio ilyen kisszerű dolgoktól nem függ, hanem függ a már meglévő szent Unio tekintélyének az emelésétől, a mivel a mi törekvéseink nemcsak hogy ellentétben nincsenek, hanem annak a javára és előnyére is szolgálnak.

SZENTSÉGES ATYÁNK!

Sok, számos ezerre menő görög katolikus magyar léleknek legbensőbb, legtermészetesebb és legállandóbb óhajtását és törekvését tolmácsoltuk ezen alázatos feliratunkban. Okunk van, buzgó hálát mondani az emberszerető Jézusnak, hogy századok szenvedései és folytonos vágyai után nekünk adta meg a kegyelmet, hogy a görög kath. magyarok ügyét Szentséged elé terjeszthessük.

A magyar nyelvnek a görög katolikus istentiszteletben való alkalmazását *indokoltta teszi:*

a keleti egyház fegyelme, a gör. kath. magyarok száma, kilencz százados folytonossága,

az ó-szláv nyelv miatt elszenedett gyötrelmek hosszú sorozata,

az ó-szláv és a román egyházi nyelvnek a magyar vidékeken való használhatatlansága, a hitközönynek és a ritus elhagyásnak az elharapózása, végre a gör. kath. magyarságnak különbeni szétzüllése és pusztulása.

Támogatja: az ó-szláv, a román, az arab és egyéb nyelveknek rituális nyelvekül való korábbi befogadása és az Apostoli Szentszéknek a görög katolikus istentisztelet nyelvek meghatározásánál követett mindenkori gyakorlata.

Szükségessé teszi: azok az előnyök, a melyeket nyelvünk alkalmazásával a vallásos buzgóság és a hitélet terén eddig elértünk és a jövőben elérni remélünk. Alázattal hiszszük, hogy minden komolyabb ellenvetést megczáfoltunk és Isten

és emberek előtt ismételjük, hogy mozgalmunk politikai célokat nem szolgál és mások becses jogainak elkobozására nem tör.

Ezekon kívül hivatkozunk arra a nagy jóságra, szeretetre és gondosságra, a melyekben a magyar nemzetet az Apostoli Szentszék kilencz századon át részesítette. Ha a világ minden tájáról igazságtalanul megtámadták is, ha elhagyott minden barátunk és jóakarónk, az Apostoli Szentszék a Boldogságos Szűz Mária oltalmába ajánlott nemzetünket nem hagyta el soha.

Az isteni Gondviselés kegyelméből most üljük a szent évet, 900-ik évfordulóját annak, hogy II. Sylvester pápa első Szent királyunknak a magyar szent koronát ajándékozta és ezzel a magyar nemzetet mindenkor az Apostoli Szentszék védelmébe és pártfogása alá vette.

Ezen atyai védelembe és pártfogásba vetjük meg nem szégyenülő bizalmunkat most, a mikor a magyar nemzetnek legelhagyatottabb fiai, a görög kath. vallásu magyarok nevében esedezünk Szentséged előtt.

Bízunk benne és könyörgünk érte, hogy a mi ezen alázatos feliratunkból hiányzik, azt kipótolja, vagy elnézi Szentségednek magyar nemzetünk iránt érzett atyai szeretete.

Hitünk védelmére és fentartására, a sorainkban fellépett hitközöny meggátlására, mint a küzdő Anyaszentegyház tagjai, a saját nyelvünket használtuk fel fegyverül.

Aldja és szentelje meg Szentséged apostoli hatalmával e fegyverünket, hogy nemzedékről-nem-zedékre áldhassuk és dicsőíthessük a Szentséged irgalmasságát mi is, a kik most színe előtt alázattal leborulva és lábait a fiúi hódolatnak a csókjával illetve vagyunk Szentségednek

alázatos gyermekei az Urban.

Budapesten, 1900. február hóban.

A gör. szert. katolikus magyarok országos bizottságának elnöksége:

ELNÖK: Szabó Jenő, főrendiházi tag.

TÁRSELNÖKÖK: Farkas Pál, földbirtokos, Dr. Leövey Sándor, miniszteri tanácsos, közigazg. bíró, Illés Jenő, kúriai bíró, Pásztélyi János, kúriai bíró Medvigy Mihály, kir. táblai tanácselnök

ALELNÖKÖK: Andor Gyula, képvis. elnöki tan., Dr. Pásztélyi Jenő, ügyvéd Roskovics Ignác, festőművész

SZABOLCS VÁRMEGYEI HELYI BIZOTTSÁG ELNÖKEI: Fekete István, főesperes, Dr. Küzmös György, tb. megyei főorvos, Lengyel Endre, esperes

A HAJDÚ VÁRMEGYEI H. B. ELNÖKEI: Varga László, esperes Újhelyi Andor, lelkész

A BORSOD VÁRMEGYEI H. BIZ. ELNÖKEI: Hodobay Andor, esperes, Szafka Pál, kir. közjegyző

A SZATHMAR VÁRMEGYEI HELYI BIZOTTSÁG ELNÖKEI: Melles Emil, főesperes, Somlay Kálmán, ny. erdőtan.

AZ ABAUJ-TORNA VÁRMEGYEI H. BIZ. ELNÖKE: Kovaliczky István, ny. t.-széki bíró.

A ZEMPLÉN VÁRMEGYEI H. BIZ. ELNÖKE: Talapkovics Vazul, kir. tanácsos, p. ü. i. Dr. Demko Kálmán, főgymn. ig.

FŐTTKÁROK: Garancsy Mihály, min. o. tan., Novák Sándor, tanár.

TTTKÁROK: Dr. Rabár Endre, kir. aljárásbíró,
ELLENŐRÖK: Farkas Győző, földbirtokos.
PÉNZTÁROS: Barna Miklós, bankhivatalnok.
JEGYZŐK: Markos György, máv. főmérnök, Répássy Miklós, kir.
kultúrmérnök, Dr. Bacsinszky Vladimír, máv. titkár, Kecskőczy Ödön, tanár.

Jegyzetek:²⁷⁷

1 *Edicto proposito jussit, Christianis omnibus in ipsius ditionem sive ducatum ingredi volentibus hospitalitatis et publicae fidei studium et curam impendi.* Schwandtner Script. rer. Hung. vol. I. pag. 414.

2 *Sed priusquam episcopi Graecorum in terram eorum bene intrare eosque verbis scripturae instruere potuissent ... magni tumultus et terrores super imperium Graecorum venerunt, neque statim hanc paenicam gentem ad fidem corroborare potuerunt. Neque enim libros sua (no языкy своему) lingua scriptos habuerunt. Quam Graecorum languorem cum Latini opportunum sibi vidissent, Paeones, qui Ugri dicuntur, coeterasque vicinas eorum gentes, Roma exorti, cum libris et scripturis in fidem suam converterunt.* Jagic udv. tanácsos, a bécsi egyetem szláv nyelvtanárának fordítása. Századok 1896. 201. 1.

3 Migne, Patr. Gr. vol. 122. pag. 61–62. (328.)

4 *In diebus illis erat quidem princeps in urbe Morisena nomine Achtum, potens valde, qui secundum ritum Graecorum in civitate Budin fuerat baptizatus ... accepit autem potestatem a Graecis et construxit in praefata urbe Morisena monasterium in honorem b. Johannis bapt. constituens in eodem Abbatem cum monachis Graecis juxta ordinem et ritum ipsorum.* Sti Gerardi eppi Chanadiensis scripta et acta hactenus inedita ... opera et studia Ignatii Com. de Battyhán. Albo-Carol 1790. 4° Legenda major, pag. 318–19.

5 ὑπερ τῆς ὠχρηκῆς σωτήρας ἐμοῦ, συν βίου καί τοις τέκνοι μου καί πατρίας πάσης – Cod. Arp. contin. vol. 1. pag. 347.

6 Fejér, Cd. dipl. III/1 310. Katona, Hist. reg. II. 112. V. 348.

7 Fejér, Cod. dipl. II. 47. 57.

8 III. Ince pápa levele 1204-ből: Significavit nobis rex Ungarorum illustris, quod quaedam ecclesiae monachorum Graecorum in regno Ungariae constitutae, per incuriam dioecesanorum episcoporum et per ipsos Graecos, qui valde sunt sicut asserit dissoluti, penitus destruuntur. Fejér, Cod. dipl. vol. II. pag. 429. Pray Specimen Hierarchiae I. 372–3.

9 In quo ex primaria institutione ipsius Graeci, Ungari et Sclavi servire debebant et cuilibet nationum hujusmodi fuerunt inibi distinctae et dispositae mansiones. VI. Kelemen pápa levele Vitus nyitrai püspökhöz 1344. márcz. 18. Theimer Mon. Hung. hist. I. 668. p.

10 III. Ince pápa idézett levele: ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex ipsis, qui Urbi nullo mediante subesset.

11 Lányi-Knauz: A magyar egyház történelme. Esztergom 1866. I. 637. 1.

12 Regnum Hungariae per pestem Thautharorum pro majori parte in solitudinem sit redactum et quasi ovile sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, utpote Ruthenorum, Brodnikorum a parte orientis, Bulgarorum et Boznensium haereticorum a parte occidentis.

Kelt Patokán 1254. nov. 11. Theimer i: m: I. 230.

13 In eodem regno – írja az olmücsi érsek – manifeste haeretici et scismatici confoventur, terrarum profugi aliarum. Theimer i: m: I. 306. lap.

---

277 Az Emlékkönyvben oldalanként újrainduló lábjegyzetek szerepelnek, melyeket átalakítottunk folyamatos számozású végjegyzetökké.

14 VI. Incze pápa (Dat. Aven. IV. id. Oct. an. IV.) írja Nagy Lajos királyunknak: Nuper ad audientiam nostram fideli et admodum grata relatione perducto, quod certa pars multitudinis nationis Vlachorum, qui circa metas regni tui versus Tartaros commorantes secundum ritum et schisma Graecorum vivebant, ad verae fidei Christianae veritatem fuerit te procurante conversa, et quod alii de ipsis Vlachonibus ad fidem ipsam satis facilliter converterentur, cum assistentia tui favoris, si de proprio Antistite per apostolicam sedem provideretur eisdem cum de solo ministerio sacerdotum Ungarorum non bene contentari dicantur. – Kiadatlan levél. Róma Vaticani levéltár Reg. Innoc. VI. vol. 244. G. Nro. 589.

15 Miklosich-Müller Acta patriarch. Constantinopol. e codicibus manuscriptis bibl. Palat. Vindobon. 1862. II. pag. 156.

16 Schematismus dioec. Munkácsensis 1899. pag. XIV.

17 Lányi K. I. 34. Horváth Mihály I. 336.

18 Kőváry L. Erdély története. II. 49–55.

19 «Ut ritum Graecum ipsis servare liceat.» Unionalis okirat 1649.

20 Megjelent Váczon 1802-ben Steriady Theodortól, a karlovitzi patriarchának ajánlva.

21 Megjelent Nagy-Váradon 1861. évben.

22 Az ezután a magyar istentiszteleti nyelv érdekében történt összes mozgalmaknak kimerítő képét adják: a) Farkas Lajos: «Egy nemzeti küzdelem története.» Budapest 1896. b) Petrus Jenő: «A magyarság önvédelme a keleti ritusu egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen.» Debreczen, 1897.

23 Bacsinszky András, püspök 1797. évi 71. számú körlevele: Némelyek pedig ősi keleti szertartásunkat teljesen elhanyagolják és a keleti Anyaszentegyház megsértésével másra térnek át.

24 Petentibus fratribus Carmelitis discalceatis, ut sacerdotibus sui Ordinis, qui in regno Persiae existunt et in futurum existent liceat missam in lingua arabica celebrare, Ssmus in Christo Pater et D. N. div. prov. Urbanus Papa VIII. auditis FF. suorum S. R. E. Card. Congr. de Prop. F. sententiis ad consolationem populorum ... sacerdotibus praedictis licentiam petitam concessit, cum infrascriptis conditionibus, videlicet: ... ut Missale Romanum in lingua arabica literaliter translatum in Urbe prius approbetur. – Vide Acta et Decreta Sacrorum Conciliorum, Collectio Lacensis Tom II. p. 502.

25 Horváth M.: A kereszténység első százada Magyarországon. 10, 12, 17.

26 Opus ... ante primae editionis procusionem per Censores Romanos examinatum fuit, adeoque nihil illud continet, quod a doctrina catholica alienum sit. Dr. Papp-Szilágyi Enchiridion 1880. pag. 215, 216, V.

27 Roskovics, «Módszertanos kis káté» a püspöki kormány jóváhagyásával 1881. I. rész: A Hitről 153. kérdés: «Dicséretes és hasznos dolog-e az isteni szolgálatot (a nép előtt érthető) anyanyelven végezni? Felelet: az isteni szolgálatot (a nép előtt érthető) anyanyelven végezni, dicséretes és hasznos dolog, mert ily módon 1. a mi szertartásunkban nemcsak hallgatni és látni, hanem megérteni is lehet az isteni szolgálatot, a mely a népért végeztetik. 2. Maga az Üdvözítő Jézus Krisztus is nem idegen, de azon nyelven állapította meg az isteni szolgálatot, a melyet az akkori nép használt. 3. Sz. Pál apostol azt mondja I. kor. 14(19) : «Az Anyaszentegyházban inkább akarok öt igét szólni érthetőleg, hogy másokat is tanítsak, mint tízezer szót idegen nyelven.»

193. Vályi János eperjesi püspök XIII. Leó pápához intézett, de írásban átadott beszéde a magyar görögkatolikus római zarándoklata alkalmából (magyar fordítás)

Róma, 1900. március 9.

Kiadva: *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatairól*, A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, Budapest 1901. 45–48. Az eredeti latin szöveg: uo. 41–44.

Szentséges Atyánk!

Mi magyarországi görög katolikusok, midőn a jubileumi szent év örömnepéi, melyek a keresztény hit 19. százados diadalmas fennállására emlékeztetnek, a nagy időhöz méltó jelentőséggel folynak Rómában s az örök város szent helyeinek fenséges csarnokait a keresztény zarándokok ezrei keresik fel, hogy ugyanitt mint közös keresztény otthonukban mutassák be lelki hódolatukat a mennyei Felségnek s a kegyelem fürdőjében tisztára mosva lelküket, elnyerhessék a teljes bucsut: Szentséged hívó szózatának készségesen engedve, örömmel léptünk a zarándokutra, hogy a megdicsőült apostolfejedelmek sírjait meglátogassuk abban a szent városban, melynek fölcent fejtől örök áramként terjed szét a lelki élet a keresztény társadalom minden rétegébe. Lángolva hittől, buzgóságtól és háladatosságtól Istenünk iránt, léptünk ezen ősz városba, hogy legelőbb Krisztus Urunknak, mennyei Megváltónknak, ki a mi életünk, üdvünk és feltámadásunk: imádásunkat, hálabuzgóságunkat és hódolatunkat felajánljuk a nekünk szerzett jótéteményekért és bűnbánólag elnyerjük isteni irgalmát, véghetetlen könyörületességét és bocsánatát bűneinkért s ekképen lelkünkben megtisztulva, a teljes bucsuban részesülhessünk.

Ezen ünnepélyes alkalommal a leghivebb odaadással járulunk Szentséged számolyához, Sz. Péternek, az apostolok fejedelmének csalhatatlan trónjához, mely az isteni kinyilatkoztatást, a mennyei tant sértetlenül és szentül őrző, hogy Szentségednek, mint legkegyelmesebb atyánknak nyilvánosan kijelentsük törhetetlen hűségünket és benső ragaszkodásunkat; ünnepélyesen lerójjuk hódolatunkat s legmélyebb tiszteletünket; hogy kifejezzük legforróbb hálánkat a kiváló atyai gondoskodásért, számtalan jótéteményekért és kegyekért, melyeket Szentséged velünk, görög katolikusokkal folytonosan éreztet s a melyekben Szentséged dicső elődei alatt őseink is bőven részesültek.

Az apostoli sz. szék ugyanis, mint gondos anya s az összes egyházak isteni tanítója, őrködő tekintetét nem szokta levenni azokról sem, kik tévelyüknél fogva a hit és egység közösségéből, mint isteni rendelésü középpontból kiváltak, sőt ellenkezőleg őket visszatérésre várja s ezért nem szünik meg őket a saját körébe nyájasan visszahivogatni, s valahányszor az ilyen eltévedt lelkek az apostoli sz. szék szerető hívására visszatértek azon sziklához, melyre az Ur egyházát építette, a kiengesztelt anya megtért gyermekeit mindig nagy örömmel fogadta kebelébe.

Az apostoli sz. szék most és mindenkor igen örvend a tévelygők megtérésén, őket szívvvel s lélekkel magához öleli, oltalmába veszi, szeretettel s kegyesen gondozza, s teljes igyekezetével rajta van, hogy a lelki javakban, melyeket az egyház Krisztus Urunk tulárádó érdemeiből szerető hiveinek osztogat, nekik is bő részük legyen. S valóban mindazon keleti nemzetek, melyek a századok

folymában visszatértek a római egyház közösségébe, ott lelték fel úgy az üdvözítő hitnek egységét és a lelki élet éltető forrását, mint régi szertartásuk épségének biztosítékát, s kétségkívül csakis ezen egyház körén belül jutottak el az isteni és emberi tudományok és műveltség magaslatára.

Szerencsés sors érte tehát a Magyarhonban lakó ruthén és román nemzetségeket, midőn 1649. és 1700. években a római egyházzal megkötötték a Sz. Uniót, mely nekik is megnyitotta a lelki javak és előnyök bő tárházait. A ruthének ugyanis az idők viszontagsága folytán felzavart és meggyengült egységet végleg megszilárdítani kívánták azzal a kikötéssel, hogy az általuk szláv nyelven végzett görög szertartást sértetlenül megtarthassák. Ezen föltételt az apostoli sz. szék készségesen elfogadta; ettől fogva tehát a ruthének a legfőbb törvényes tekintélyre támaszkodva használhatták a szláv nyelvet liturgiájukban és egyéb szertartásaikban, még pedig azt a nyelvet, melyet sz. Cyrill és sz. Method hoztak be a görög ritisba s melyet VIII. János pápa a következő szavakkal erősített meg a morva fejedelemhez intézett átiratában: «Az apostolok, ugymond, betelvén Sz. lélekkel, minden nyelven hirdették az Isten dicsőségét. Azonképen sz. Pál apostol mennyei trombita hangján megszólalva arra buzdít, hogy minden nyelv vallja és hirdesse, hogy Jézus Krisztus ugyanegy dicsőségű az Atya Istennel: s bizonyára nem is ellenkezik az igaz hittel és tanokkal, akár a misét énekelni, akár a szent evangéliumot s az ó- és ujszövetség írásait olvasni jó fordításban a szláv nyelven, vagy más, naponkénti órákhoz kötött sz. ténykedést végezni rajta, mert a ki a három főnyelvet, t. i. a hébert, görögöt és latint alkotta, ugyanaz teremtette a többi nyelveket is a maga dicséretére és dicsőségére.»(1) A ruthének ennél fogva az apostoli tekintélyü jóváhagyást nyert görög-szláv sz. liturgiával attól fogva folytonosan s jelenleg is állandóan élnek.

Szentséges Atyánk!

Hogy a görög szertartás sz. cselekményei a hívő nép lelki épülésére minél inkább váljanak, oly nyelven kell azokat végezni, melyet a nép beszél vagy legalább megért. A görög liturgia sajátos szervezetében rejlik ugyanis ama követelmény, hogy a pap ténykedésénél a nép közreműködjék, minek szükségképeni folyamánya az is, hogy úgy a pap mint a hívők ismerjék azt a nyelvet, melyen a sz. liturgia eredetileg íratott, vagy a melyre később áttétetett, különben magasztos célját teljesen el nem érheti. Ennek bővebb megvilágításául szolgáljanak a következők.

A görög sz. liturgiának, még pedig a sz. miseáldozatnak következő alkotó részei vannak: A sorimák (ekteniák), melyeket a diaconus vagy a pap énekel, s a chorus azokra énekelve válaszol: (Uram irgalmazz; add meg Uram; neked Uram). Továbbá az evangélium és a sz. lecke olvasása. A Kánonban a megszentelő szavak, melyeket fenhangon kell hangoztatni; a papi imák, melyek majd csendesesen, majd hangosan mondatnak. Ugyancsak a sz. misében előfordulnak az antiphonák, hymnusok; a hármasszent ének; a Cherubok éneke; a győzelmi ének; a boldogságos Sz. Mária éneke; az apostoli hitvallás és az Ur imádsága, mindezeket a nép éneкли. A naponként végzendő nyolcz kanoni óra, vagyis imaszolgálat közül csak a reggeli és délelőtti végeztetik a parochiális templomokban nyilvánosan a nép közreműködésével, még pedig minden vásár- és ünnepnapon, a kanoni órák többi részét a papok magán ájtatossági gyakorlatképen végzik. Az

előbb említett istentiszteleti szent ténykedésekben, a sorimákon (ekteniákon) kívül vannak oly részek, melyeket a chorus és a nép énekelve végez, minők a kanon 9 ódával, troparionok, kondakok, theotokionok, stichirák és hymnusok; Sophron jeruzsálemi patriarcha «Szende világossága» kezdetű vecsernyei éneke; Simon hymnusa. Ilyforma énekek, hymnusok és könyörgések más egyházi functiókban is előfordulnak; mint az akóftist és paraclis nevezetű ájtatossági gyakorlatokban; valamint a halotti és temetési szertartásokban, melyeket a pap a chorussal s a hozzájárulásával énekel.

Hogy a görög liturgiának imént elősorolt sz. ténykedéseiben rejlő üdvös erő a hívők lelkét áthassa, s hogy általában a magasztos görög szertartás minden nemzetnél az Isten és sz. titkai iránti tiszteletet nevelje, a hívők lelkeit ég felé irányítsa, őket az élő hit ismeretére vezesse, bennök a keresztény jámborságot táplálja, és továbbá, hogy a hívők a ritus magasztos szavaiban kifejezett istenes dolgokat át is értsék, kell, hogy a nyelvet, melyen ki vannak fejezve, jól ösmerjék, vagy legalább megérteni tudják.

Szentséges Atyánk!

A ruthén hívők, midőn a sz. liturgiában előforduló énekeket és hymnusokat átértve ájtatosan énekelik, a szent ténykedésnél tevőlegesen közreműködnek s bennök teljes lelki éberséggel vesznek részt. Énekelik pedig a legmeghatóbb ájtatossággal a sz. misében, a reggeli és déleesti isteni tisztelet alatt a könyörgésekre adott feleleteket és más sz. énekeket s hymnusokat azon érthető oknál fogva, mert azok ismeretes nyelven, a szláv nyelven vannak megszerkesztve. Lelki örömmel vannak jelen minden istentiszteleti ténykedésnél, a mikor is magasztosan hangzik fel ajkaikról az Isten dicsérete, a minek természetes folyománya az, hogy hitőket megszeretik s megerősödnek benne, a jámbor élet követésére hajlanak; a hit ellen irányuló veszélyeknek törhetetlenül ellenállanak és sem a protestantismus, sem a schisma, sem az atheismus, sem a hitközöny vészes áramlatai nem hódítanak tért közöttük.

Azonban a görög-szláv liturgia imént említett üdvös befolyását nem képes kifejteni a görög katolikus magyar hívőknél a szláv nyelv ismeretének hiánya miatt. A görög katolikus magyarok, kik Magyarország egyes megyéiben tömegesen, másokban pedig elszórva élnek, a szláv nyelvű liturgia könyörgéseit, imáit, énekeit s hymnusait nem értik, lelket megindító szépségeiket át nem érzik; lelki tápot nem merithetvén belőlük, azokat nem énekelik. Meg nem hatván őket az idegen szólamu szertartás, nem csoda, ha az istentiszteleti sz. ténykedéseken lanyhán jelennek meg; hitükben életet, ősi ritusuk iránt szeretetet nem mutatnak. Ezen körülmény oka egyrészt a könnyelmű ritus változtatásnak, másrészt érthetővé teszi, hogy a görög katolikus magyarok inkább ki vannak téve a protestantismus, a schisma s különösen a hitközöny részéről fenyegető veszélynek vagy a teljes vallási elzúllásnak, melyeknek korunkban különösen sokan esnek áldozatul.

A szükség parancsolta kényszer tehát arra vitte az aggódó lelkipásztorokat az elmúlt században, hogy a sz. liturgiában a magyar nyelvnek is helyt adjanak. Ugyanis: hogy a görög szertartást magyar ajku hiveikkel is megkedveltessék s lelki szükségletüket méltóképen kielégíthessék, s hogy elegendő lelki erőt öntsenek beléjük hitők állandó megvallására és ősi szertartásuk megőrzésére, fordultak a

magyar nyelvhez is mint olyanhoz, mely eléggé kiművelt s alkalmas arra, hogy a szláv nyelven kifejezett sz. cselekmények értelmét kellőképen visszaadja. Így történt, hogy a nyilvános istentiszteleti sz. ténykedésekben előforduló imák- és ekteniáknak, könyörgések- és énekeknek, evangéliumoknak, sz. leczkéknek magyar nyelven való éneklése mindinkább szokásba jött. Midőn ezen ujitási irányt, mely a magyar nyelvnek engedély nélküli behozatalát a sz. liturgiában hova tovább szélesebb körre terjesztette, az apostoli sz. szék mint törvényellenest helytelenítette, s annak útját állani erőlyesen törekedett: a görög katolikus magyarok elhatározták, hogy törvényes utra lépnek, s ezen annyira fontos ügyüket t. i. a magyar nyelv oltárnyelvvé való emelésének kérdését Szentséged atyai pártfogásába s oltalmába ajánlják. E végből megalakították az országos bizottságot s annak feladatává tették, hogy a magyar nyelvnek a sz. liturgiában való törvényes használata kieszközlése ügyében emlékkönyvet szerkeszsen, s azt a zárandokok ünnepélyes kihallgatásán Szentségednek fiui alázattal bemutassa.

Ezen ünnepélyes pillanatban tehát én, mint a jámbor zárandoksereg vezére, mielőtt az emlékkönyvet, valamennyi jelenlevő és távollevő majdnem kétszázézer gör. szert. hath. magyar hívő nevében alázattal bemutatnám és Szentséged lábaihoz fiui hódolattal leborulva, Sz. Péternek mint az apostolok fejedelmének magas trónjához letenném: Szentségedet könyörögve kérní bátorkodom, hogy az ezen iratban foglalt bizonyító okok nyomosságát magas figyelmére méltatni, annyi katolikus hívő kérelmét kegyesen meghallgatni és a magyar nyelvnek gyakorlatát, illetve alkalmazását a liturgiai sz. ténykedésekben apostoli legfőbb tekintélyével megengedni, jóváhagyni és szentesíteni kegyeskedjék. Kérelmünk támogatására bátorkodom a fennebb említetteket megujítani, t. i. hogy a magyarajku gör. kath. hiveknek nagy száma az ó-szláv nyelvet nem érti, mely körülmény szüli a hitközönnyt, s ez ismét vagy teljes hithagyásba vezet, vagy a protestantismust és a schismát tolja előtérbe, vagy a görög ritusnak önkényes elhagyására készlet; továbbá bizonyítson mellettünk a görög liturgiának különös szervezete, vagysis a latin liturgiától eltérő jellege és az apostoli szentesítéssel ellátott román, arab és ó-szláv nyelvekből levonható analógia.

Ezekon felül szabadjon hivathoznom azon kiváló atyai szeretetre s gondoskodásra, a számtalan jótéteményekre, melyekkel a római pápák a magyar nemzetet kilencz századon keresztül elhalmozni méltónak találták. II. Sylvester pápa ugyanis Sz. István első királyunknak királyi czimet adván, neki sajátkezüleg megáldott koronát adományozott, sőt a kereszt elővitel jogával, mint az apostolság sajátosságos jelvényével kitüntette, kegyesen megígérvén neki, hogy az oltalmába fogadott nemzetet soha elhagyni nem fogja. Szentséged dicső elődei pedig valahányszor ezen nemzet a létért küzdött s szabadságát óvta s vivta, hathatos támogatásukat tőle soha meg nem vonták.

Azon különös pártfogás és jótékonyság, melyet az apostoli sz. szék hazánk irányában mindenkor kimutatott, minket arra buzdított, hogy ide zárandokoljunk, és Szentséged lábaihoz borulva kérjünk és könyörögjünk, s könyörgő szavaink meg sem fogyatkoznak mindaddig, mig kegyes meghallgatásra nem találunk. Erős a hitünk és bizalmunk, hogy Szentséged irántunk tanusított jóakarata s szereteténél fogva emlékkönyvünkben pótolni kegyes lesz mindazt, a mi benne esetleg hiányzanék. Végül őszintén bevalljuk, hogy hitünk megvédéséért s ősi

szertartásunk fentartásáért vivott eddigi küzdelmeinkben az élő és kiművelt magyar nyelvet bár nem törvényesen, de azon jóhiszemben kezdtük használni, hogy abban az egyedüli győzedelmes fegyverre ráismertünk és hogy Szentséged a küzdelemhez méltó fegyverünket atyáilag megáldani kegyeskedik, melyre apostoli áldását újból esedezve kérjük, kik Szentségednek különben a legengedelmesebb fiai vagyunk s azok mindig maradni is akarunk. Bátrak vagyunk még azon hódolatteljes reménységünknek adni kifejezést, hogy egyedül Szentséged atyai kegyelme és apostoli tekintélye az, mely megmentheti hitünket és szeretett szertartásunkat minden veszélytől; ez tehet minket boldoggá, és részesévé mind ama lelki előnyöknek, a melyek a magyar nyelv liturgiai törvényes használatából reánk áradhatnak.

És most az apostolok fejedelmének legmagasabb trónja előtt Szentséged lábaihoz mélyen leborulva, emlékkönyvünket, melyben igazságos és méltányos kérelmünket alázatosan előadjuk, Szentséged atyai kezeibe legalázatosabban leteszszük és magunkat legkegyelmesebb apostoli áldásába ajánljuk.

Dr. Vályi János, eperjesi egyházmegyei gör. kath. püspök

194. Vályi János eperjesi püspök XIII. Leó pápához intézett beszéde a magyar görögkatolikus római zarándoklata alkalmából (magyar fordítás)

Róma, 1900. március 9.

KIADVA: *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatairól, A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, Budapest 1901. 26–27. Az eredeti latin szöveg: uo. 26.*

Szentséges Atyánk! A keresztény zarándokok a nagy jubileum ezen szent évében vidám lélekkel sietnek Rómába, hogy közös keresztény otthonukban, az apostolfejedelem sirjánál bemutassák hódoló imádásukat és hálaadó buzgóságukat menyei Megváltónknak, s a tőle nyert üdvesszöveget lelkük megtisztítására fordítván, elnyerjék úgy a teljes bucsut, valamint a képességet: lelki üdvöket tovább munkálni.

Szentséges Atyánk! A jubileumi szent év ünnepélyeinek folyamában, mi magyarországi gör. kath. püspökök az eperjesi és munkácsi egyházmegyéből hiveinkkel együtt örömmel léptünk ezen szent várba, és a jelen nyilvános kihallgatáson a legalázatosabban járulunk Szentséged magas trónjához, hogy Szentséged, a legjobb és legkegyesebb atyánk előtt lerójjuk ünnepélyes hódolatunkat s legmélyebb tiszteletünket, kinyilvánítsuk legbensőbb ragaszkodásunkat s kifejezést adjunk mélyen érzett hálánknak határtalan atyai jóságáért, értünk viselt gondjáiért s azon számtalan jótéteményekért, melyekkel minket, görög katolikusokat a századok forgásában elárasztani kegyeskedett.

Ezen ünnepélyes alkalommal, mi, a két egyházmegye püspökei, legmélyebb fiui hódolattal azért is esedezünk Szentségedhez, hogy szabadjon bemutatnunk a görög katolikus magyarok országos bizottsága által megszerkesztett emlékkönyvet, melyben úgy a jelenlevő, mint távollevő több mint kétszáz ezer görög katolikus magyar hívő, a magyar nyelvnek a görög liturgiában való alkalmazásához apostoli jóváhagyásért esedekel. Midőn ezen emlékkönyvet sz. Péter az apostolok fejedelmének magas trónjához fiui alázattal leteszszük, könyörögve

kérjük Szentségedet, hogy az emlékkönyvben foglalt bizonyító okok fontosságát kegyes figyelmére méltatni, annyi katolikus hívő lelki szükségletének kielégítését atyai gondjaiba venni, igazságos kívánságukat kegyelmesen meghallgatni és a magyar nyelvnek liturgikus alkalmazását apostoli jóváhagyásával megerősíteni és megszentesíteni kegyeskedjék.

Alázattal arra kérjük még Szentségedet, hogy fiai kegyeletből felajánlott sz. Péter-filléreinket, mint az apostoli sz. Szék iránt való törhetlen hűségünk, fiai szeretetünk és benső ragaszkodásunk zálogát tőlünk jóságos szíveddel elfogadni kegyeskedjék.

195. A Kárpáti Lapok beszámolója a római zarándoklatról

Ungvár, 1900. március 11.

Kárpáti Lapok, 1900/10. sz. 2–3. o.

A zarándokok útja

Miként a gör. kath magyarok országos bizottságának úti programjában közölve volt, a gör. katolikusok szent évi zarándoklatára a hívek márczius hónap 4-én indultak Budapestről és 6-án délután érkeztek Rómába.

A zarándokok, kik között a társadalom minden osztálya, hölgyek és földmivelő nép vettek részt, a központi pályaudvar külön helyiségében gyülekeztek. A gyülekezésnél látványosságot képezett a felvidéki ruthén hívők népviselete, akik vidékenkénti öltözetüknek festői csoportokat képeztek, minek sok nézője is akadt a pályaudvaron.

Az egyetemi hallgatók köréből huszonkét tagból szervezett utazási rendezőbizottság teljesítette a felügyeletet az igazolványok kiosztása és a vasúti kocsikba történt elhelyezkedésnek, ami így gyorsan és a legnagyobb rendben történt meg.

A zarándoklatbani részvétel oly váratlan tömeges volt, hogy a zarándokok szállítására szervezett külön vonat ezt befogadni nem volt képes, s így az együttes elutazhatásról az utolsó időben le kellett mondani.

Három csoportban indultak emiatt a zarándokok. A reggeli Fiuméba induló vonattal utaztak el a budapestiek, délután pedig Leövey Sándor dr. közigazgatási bíró vezetése alatt két külön vonaton indultak el a vidékiek.

Egyházmegyénként csoportosítva a munkácsi egyházmegye szabolcsi főesperesi kerületéből 128-an; a szatmáriból 17-en; a zempléniből 17-en; a beregiből 34-en; az ugocsaiból 23-an; a máramarosiból 28-an; az ungiból 20-an. Az eperjesi egyházmegye borsodi főesperesi kerületéből 36-an; az abauj-tornaiból 39-en; a sárosiból 38-an; a zempléniből 12-an. Budapestről 34-en és a többi egyházmegyéből 14-en, utaztak volna el, azonban a létszám jóval nagyobb lett. Az indulásnál 142 zarándok a II-od, és 378 a III-ad osztályon és így mintegy 520-an vettek részt a zarándoklatban.

A külön vonat Horvátország területén haladva, Kőrösön megállott, ahol Drohobeczky Gyula kőrösi püspök üdvözölte a zarándoklat vezető férfait.

Fiuméba 5-én, hétfőn reggel érkeztek a zarándokok, honnan egy órai tartózkodás után az Impresa Fiume-Venezia külön tengeri gőzhajón átutaznak Anconába.

A már Fiumében észlelt erős szél sok aggodalmat keltett a hajóraszállásnál. Az utasok félelme nem volt alaptalan, mert a nyílt tengeren a szélvihar rendkívül erővel tört ki. A hajó erős himbálása folytán az összes utasok tengeribetegségen mentek át, amit könnyen kiheverték minden baj nélkül.

A kiállott ijedelmek maradványa is eloszlott az Anconából Rómába történt vasuti utazás alatt. Rómába 6-án érkeztek a zarándokok, a hol nem remélt, meleg és szeretetteljes fogadtatásban részesültek. Bérkocsik álltak mindnyájuk rendelkezésére és szállította az utasokat kijelölt szállásaikra.

Pihenés után a zarándoklók 7-én első sorban a Szent Péter templomába vonultak, hogy a szerencsés odaérkezésért hálaímeiket esdjenek a Mindenhatóhoz, és megszemléljék a templomot és annak nevezetességeit, valamint előkészítsék magukat a délutáni szent gyónásra, hogy mint katolikus testvérek és hitvallók így lelkileg üdvözülve járuljanak XIII. Leo pápa Ő Szentsége elé.

A fogadtatás actusa, mely f. hó 9-én d.e. 12 órakor történt lélekemelő és impozáns volt, leirhatatlan érzet fogta el a résztvevőket.

XIII. Leo pápa Őszentsége a szenttéavatás kápolnájában fogadta a magyar görög-katolikusok zarándoklatát. A zarándoklat felvonulása, Dr. Vályi János eperjesi és Firczák Gyula munkács-egyházmegyei püspökök vezetése és az országos bizottság fényes magyar diszruhába öltözött elnökségével az élén, impozáns képet nyújtott, Ő Szentségét a zarándokok szünni nem akaró, riadó éljenzéssel és tapssal fogadták, amit a pápa látható meglepéssel fogadott. A szokásos litánia után Ő Szentsége ünnepélyes áldását adta a jelenlévő zarándokokra és a kéz- és lábcsókra bocsátotta legelső sorban a két vezető püspököt, azután az országos bizottság elnökét és 11 egyházi és világi tagját. Vályi János dr. eperjesi püspök a kéz- és lábcsók előtt a pápának kifejezte a görög-katolikus magyarok hódolatát a jubileumi szent év alkalmából, tolmácsolta azoknak a magyar liturgiára vonatkozó kérését és átnyújtotta az erre vonatkozó díszes kiállítású emlékiratot és a zarándoklat tagjainak Péter-filléreit. Az emlékirat átnyújtásának tényét a görög-katolikus magyarok újból riadó éljenek és tapssal üdvözölték. A pápa kegyes szavakkal válaszolt dr. Vályi püspöknek és kegyes szavakat intézett az országos bizottság elnökéhez és többi tagjaihoz.

Vett értesülésünk szerint, ezuttal csak a rövid tényleírást közöljük, míg az egész zarándoklat részleteinek közlését a személyesen nyert impressiók alapján lapunk közelebbi számában kezdjük meg.

196. A Magyar Szó cikke a görögkatolikus magyarok római zarándoklatáról

Budapest, 1900. március 28.

Visszaemlékezés a görög kath. zarándoklatra. Római kulisszatitkok

Alig pár hete, hogy a magyar görög katolikusok elmentek Rómába, hogy ott a legfelsőbb egyházifőtől kérjék egy szerény óhajuk teljesítését. A magyar liturgiáért járt ott 517 ember azzal a reménnyel, hogy ez az út meghozza eredménykép szívük

egyik legmagasztosabb vágyát, azt, hogy – az édes haza nyelvén imádkozhatnak s az isten ígéit nem idegen, nemértett szavakból hallgathatják.

Nagy ünnepséggel meg is történt a legfelsőbb egyházi fő részéről a fogadtatás. Elhangzottak kegyes szavak, melyek sokat sejtető s biztatók voltak. Azután megindult haza felé újra a zarándoklat; de tagjainak szívében a remény mellé befurakodott a kétség is. Ki tudja, mit fog hozni a jövő?

Jogos törekvésükkel szemben sok oldalról ellenséges indulat merült fel már eddig is, egyrészt nyilvánosan, másrésztől, a mi pedig sokkal rosszabb, titkosan.

Nem érdektelen dolog, azt hisszük, a titkos agitációknak azon részét elemlítenünk, melynek tudomására jutottunk s a melynek folytán a zarándokok, mikor arra került a sor, hogy a pápa elé jussanak, óriási akadályokat találtak maguk előtt.

Szabó Jenő, mint az országos bizottság elnöke, a zarándokok utrakelése előtt mindegy két héttel megbizottat küldött Rómába, hogy a pápa által leendő fogadtatás időpontját a vatikáni illetékes tényezőkkel megállapítsa.

A vatikáni főudvarmester a tárgyalás után március 7–9-ike közötti napokra tűzte ki a pápa által való fogadás idejét. A mint köztudomásu dolog, éppen ez okból indult március 4-én utnak a zarándoklat Budapestről. – Nagy volt a meglepetés a Rómába érkezés után. Szabó Jenő a Vatikánban jelentkezett ugyanis éppen azon főudvarmesternél, a ki megbizottjának a fenti ígéretet tette. A főudvarmester meglehetősen furcsa arcot vágva édes naivitással kérdezte Szabó Jenőtől, hogy hol van az írás, melyben szó van arról, hogy március 7. és 9-ike között egyáltalában lesz valamiféle fogadtatás.

Szabó Jenő álmélkodva jegyezte meg erre, hogy megbizottja írásbeli határozatot már csak azért sem kért, mert éppen a főudvarmester ur lévén az, a ki a három tanú jelenlétében állapította meg a jelzett időpontot, nem is gondolhatta azt, hogy az ilyen magas helyről jött kijelentésnek csak akkor van érvénye, ha az írásba van foglalva.

A főudvarmester ur visszaemlékezett ugyan holmi ilyes ígéretekre; de mindazonáltal sajnálkozva jelentette ki, hogy az általa mondottakon változtatni nem lehet, és a pápa csak 13-án fogadja a zarándokokat.

Hamarosan nyilvánvalóvá lett azonban egy értekezletcskének a története.

A főudvarmesteri hivatalban március hó 6-án a zarándokok megérkezése előtt azt a tervet eszelték ki, hogy meg kell akadályozni azt, hogy a zarándokok még csak a pápa elé is juthassanak a magyar liturgia iránti kérelmükkel. Erre pedig a legalkalmasabb mód lesz kiéheztetni őket. A zarándokok legnagyobb része földműves s iparos osztályból való és bizony nem egy közülök megerőltetéssel hozta meg az utazás költségeire való áldozást. Ezek az emberek nem lesznek képesek arra, hogy 4–5 napig Rómában maradhassanak, legnagyobb részének pedig pénzhány folytán haza kell majd utazni s így szétrebben az egész deputáció.

Ha pedig ez megtörténik, a pápa elé való járulás egyszerűen meghiusul.

A főudvarmester ur terve azonban nem egészen vált be. Vályi és Firczák püspökök, valamint Szabó Jenő igazgatósági elnök az előbb említett kijelentés után felkeresték Revertera gróf pápai követünket s azzal együtt mentek el Rampolla bíboros, pápai államtitkárhoz. Itt azután az elnök a történetek elmondása után

kijelentette, hogy privát vagyonát leköti s rááldozza; de a zarándokokat itt fogja tartani a fogadtatás napjáig, legyen az akár két hét múlva is megtartva.

(Vajjon nem ez az intervenció az oka annak, hogy Revertera grófot a pápai udvarból vissza fogják hívni?! Szerk.)

Ez az erélyes közbelépés meghozta az eredményt. A vatikán illetékes tényezői beadták kénytelen-kelletlen a derekukat, s mást nem tehetvén, a fogadtatás napját március hó 10-re kitűzték.

A színjáték mindezzel azonban még nem nyert befejezést. Még aznap bekívánta a főudvarmesteri hivatal Vályi püspök elmondandó beszédét és alig néhány perc múlva, tehát elolvasás nélkül visszaküldte azzal, hogy hosszú, tessék belőle kivonatot készíteni. Vályi püspök készséggel eleget tett e kívánságnak s körülbelül egy óra múlva elküldte beszédének a kivonatát is.

Nem telt bele tíz perc sem, midőn újra megjelent a láthatáron a funkcionárius futár, kezében a kivonattal, ajkain pedig üzenettel, hogy most már nincs szükség a kivonatra sem, mert úgy határozták el, hogy csak egy némajátékot rendeznek, melynek keresében Vályi püspöknek a memorandum hallgatag átnyújtásán kívül egy fiúi hódolatot kisugárzó pillantás lesz csak a szerepe.

A Vatikán cselszövői azonban most sem üzhették kedvük szerint kis játékaikat. A pápának véletlenségből tudomására jutott ez a galád scéna; azonnal elküldte titkos kamarását magához Vályi püspökhöz, azzal az üzenettel, hogy a memorandum átnyújtására alkalmával, tervezett beszédét egész terjedelmében kívánja hallani.

A legfőbb parancscsal szemben természetesen mit sem lehetett tenni; hanem uton-utfélen kezdtek kapacitálgatni Vályi püspököt, hogy olvassa fel hát beszédjét, de hagyja ki belőle a magyar liturgiára vonatkozó részt. Vályi püspök, miután a dolog ilyen fordulatot vett, meglehetősen jó hangulatban volt, és kérésekre mintegy hozzájárulólag bólintott a fejével.

A fogadtatások alkalmával Vályi püspök aztán egész terjedelmében elolvastván beszédét, különösen kiemelte a magyar liturgiára vonatkozó részt.

A főudvarmester pedig fájdalmasan fel-felsziszegett, s megörökítésre méltó arcmimikát produkált... a színjáték pedig ezzel véget ért.

197. Wolfram von Rotenhan Poroszország szentszéki követének levele Hohenlohe-Schillingsfürst birodalmi kancellárnak a magyar görögkatolikusok római zarándoklatáról

Róma, 1900. április 4.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn.
Papstlicher Stuhl. No. 25. Bd. 1. Nr. 67.

KIADVA: GABRIEL ADRIÁNYI: Die Bestrebungen der ungarischen Katholiken des byzantinischen Ritus um eigene Liturgie und Kirchenorganisation um 1900, in: *Ostkirchliche Studien* 21 (1972) 116–131., 129.

A porosz követ beszámol a görögkatolikus magyarok római zarándoklatáról és továbbítja a kancellárnak a pápának átadott emlékirat Budapesten kinyomtatott változatát. Jelzi, hogy a magyar nyelv liturgikus használatának szentszéki tilalma az orosz ortodox propagandának kedvez, s félő, hogy a magyar görögkatolikusok nagyobb csoportjai elszakadnak Rómától. A

zarándoklat és az emlékirat nyilvánossága kellemetlen helyzetbe hozta a magyar nyelv használatát eddig hallgatólagosan eltűrő Rómát, illetve Bécsset is. A követ valószínűsíti, hogy Róma kénytelen lesz a latin nyelvet liturgikus nyelvként előírni, mégha ezzel az orosz ortodox propaganda kezére is játszik. A magyar nyelv használatának engedélyezése nem valószínű, mert ez hivatkozási alapot adna más nemzetek hasonló törekvéseinek. Bécs nem nézi jó szemmel a mozgalmat, mert az a magyarok elkülönülését fejezi ki és erősíti, míg a budapesti kormány érthető okokból támogatja azt.

Rom, 4. April 1900

Ein vor einigen Wochen unter Führung der Bischöfe von Eperjes und Munkács aus Ungarn hier eingetroffener Pilgerzug unierter griechischer Katholiken hatte bei der Kurie die Erlaubnis nachgesucht, es möge die seit längerer Zeit in vielen Sprengeln von der höheren Geistlichkeit stillschweigend geduldete Verwendung des ungarischen Idioms bei der Liturgie nunmehr offiziell seitens des Vatikans sanktioniert werden. Ein den Gesuchstellern zu Theil gewordener abschlagiger Bescheid hat dieselben nicht abgeschreckt, vielmehr haben sie der Kurie eine wenig angenehme Überraschung dadurch bereitet, daß sie das gedachte Gesuch nebst Motiven in Form eines mit 134.500 Unterschriften versehenen Memorials in Budapest drucken und dieser Tage an alle hiesigen kompetenten geistlichen Würdenträger vertheilen ließen.

Ein mir vertraulich überlassenes Exemplar der in Rede stehenden Massenpetition beehre ich mich anbei in Vorlage zu bringen.

Die Antragsteller beriefen sich darauf, daß bereits in vielen Fällen das Prinzip der Einheitlichkeit der liturgischen Sprache seitens der katholischen Kirche durchlöchert worden sei (Seite 114–118). So habe z. B. Rom die Verwendung des glagolitischen Idioms für Montenegro und Theile von Dalmatien, diejenige der armenischen Mundart für gewisse armenische Sprengel, und endlich die der Kopten, syrischen Chaldäer, Maroniten, Graco-Melchiten und Rumänier für die betreffenden Völkerschaften zugelassen. Verharre die Kirche bei ihrer Weigerung betreffs der Benutzung der ungarischen Sprache, so stehe nach früheren (Seite 88) gemachten Erfahrungen zu befürchten, daß die daraus mit Nothwendigkeit resultirende Unzufriedenheit der betheiligten Gemeinden die Propaganda der russischen Orthodoxen fördern und erhebliche Bruchtheile der bisher Unirten dem Schisma zuführen würde.

Ich höre aus guter Quelle, daß nicht nur der Vatikan, sondern auch das Wiener Kabinet sich durch den Vorgang vor ein unangenehmes Dilemma gestellt sehen. Bisher konnte die Kurie die mißbrauchliche Verwendung der ungarischen Sprache bei der Liturgie stillschweigend dulden und sich darauf beschränken, die offizielle Sanktionierung dieses Mißbrauchs zu versagen. Seitdem aber durch die Publikation des Memorials die schwierige Materie der Öffentlichkeit übergeben ist, wird man voraussichtlich nicht umhin können, die Wiedereinführung der lateinischen Sprache amtlich anzuordnen, obwohl man sich bewußt ist, damit der russischen Orthodoxie in die Hände zu arbeiten. Die Eventualität, daß den Wünschen der Gesuchsteller nachgegeben werden könnte, ist um dessentwillen wenig wahrscheinlich, weil sie leicht zur Folge hatte, daß auch die lateinischen

Katholiken anderer europaischer oder amerikanischer Nationen für ihre Landessprache das gleiche Verlangen stellen könnten.

Für die österreichisch-ungarische Regierung besteht meinem Gewährsmanne zufolge das gedachte Dilemma darin: Der cisleithanischen Regierung ist die in Rede stehende Bewegung höchst unlieb. Gleichwie ob letztere von Erfolg gekrönt wird, oder resultatlos verläuft, befürchtet man in Wien mit Recht eine Stärkung des ungarischen Partikularismus, denn auch in dem letzterwähnten Falle würde die steigende Unzufriedenheit weiterer Kreise dem Partikularismus zu Nutze kommen.

In Budapest steht die Regierung aus demselben Grunde der Bewegung durchaus wohlwollend gegenüber.

Rotenhan

198. A Kárpáti Lapok tudósítása a Magyar görög katolikusok egyesületének megalakulásáról

Ungvár, 1900. augusztus 5

Kárpáti Lapok, 1900/31. sz. 2. o.

Lapunk részletesen ismertette azt a lelkes szervezkedést, melylyel székesfővárosi hitsorsaink az ország fő- és székvárosában egy »Magyar görög katolikusok egyesülete«-t akarnak létesíteni.

Ez a mozgalom, mint tudjuk, tényleg a megvalósulás révpártjához ért, sok vajudas után megalakult a Dr. Rabár Endre által tervezett egyesület.

Most az egyesület *Felhívását* hozzuk nyilvánosságra, melyek szintén a tényező kezeiből kerültek ki, jövő számunkban az alapszabályokat közöljük, hogy így megismerhesse és kezét nyujthassa mindenki e humánus egyesület támogatásához.

A létesítők háladatos feladatát teljesítették, midőn a görög szertartásu katolikus intelligencia összefoglalására és a hittestvérek társadalmi érdekeinek előmozdítására e társadalmi intézményt megalapították.

Az ügy jelenleg már ott áll, hogy a munkácsi és eperjesi püspökökhöz kérdés lett intézve a védőség elfogadása iránt s ha a válasz megjön, akkor az itt ismertetni szándékoltt alapszabályok megerősítés végett a belügyminiszterhez lesznek fölterjesztve s jóváhagyás után kinyomtatva, s egy belépő nyilatkozattal a két egyházmegye minden lelkészeinek meg fognak küldetni.

Adja Isten, hogy az eszme széles körben is megvalósuljon, a nemes intencioju kezdeményezőők fáradozása pedig görög katolikusaink hálájára s a jövő nemzedék köszönetére tarthat számat mindenkoron.

A kérdéses »Felhívás« egyébként következőleg hangzik:

Felhívás!

Az ország székes fővárosában »Magyar görög katolikusok egyesülete« elnevezés alatt egy rég nélkülözött társadalmi intézmény létesült, a görög szertartásu katolikus intelligencia összefoglalására és a hittestvérek társadalmi érdekeinek előmozdítására.

A kik létesítették és a kik számára létesítették ez a társadalmi intézmény, utódai azoknak az ősöknek, a kik jobbára a mai munkácsi és eperjesi egyházmegyék területén lakva, századokon át bőven ontották vérüket a magyar szabadságért s ezáltal a »Rákóczy népe« elnevezést vívták ki maguknak.

Anyanyelvére nézve e népünk egy része magyar, egy része ruthén ajku, de ez utóbbi sem sorakozott soha külön nemzetiséggé, hanem már érintett nemes traditioinál fogva is közvetlen tagja a magyar nemzeti társadalomnak. Maga az intelligens elem, melyet az egyesületben össze foglalni óhajtunk, anyanyelvére nézve is kivétel nélkül magyar. Az egyesület tehát méltán és joggal vette fel a »magyar« melléknevet, amely jelző által egyuttal megkülömböztetni kívánta saját tagjait azoktól a hitsorsosoktól, akik vallásuk révén külön nemzetiséghez kívánnak tartozni.

A »magyar« jelző nem választó fal akar lenni a magyar és ruthén ajku gör. katolikusok között, hanem összefoglaló kapocs, mert a »Rákóczy népe« elnevezés mind a kettőt egyaránt megilleti s mert az egyént magyarrá nem a magyar anyanyelv, vagy a faji leszármazás teszi, hanem az érzés, a gondolkodás, a politikai hovatartozás, a mely téren pedig a magyar és ruthén ajku görög katolikusok között különbség soha nem volt, nincs és nem is lesz.

Vallási és hazafiúi érzületében egy volt és egy marad ez a nép mindig, de a társadalmi téren hiányzott benne az összetartás, mert hiányzott a szerv, a kapocs, mely az egyeseket egybe füzte volna.

A most létesített egyesület tehát évszázadok mulasztását kívánja pótolni s céljául tűzte ki, hogy legyen az ország szívében egy góczpont, a hol a magyar görög-katolikusok otthont találjanak, legyen mód egymás megismerésére és eszköz arra, hogy közös érdekeiket társadalmi uton vállalva előmozdithassák.

»Segíts magadon, az Isten is megsegít.« ez az egyesület jelszava. Az egymással való nemtörődés és az egymástól elszigetelten élés szülte azt a szomorú tény, hogy különösen felvidéki testvéreink a társadalmi züllés és az anyagi tönk szélére jutottak elannyira, hogy immár az államhatalomnak kellett megmentésükre kezét kinyújtani.

De az állami beavatkozás sem segíthet ki minden kívánalmat. Magunknak is fel kell ébredni a letargiából s verejtékes erős munkába kezdeni!

Köznépünk az ország legszegényebb népe s papjain kívül nincsen gondozója. Világi intelligentiánk kisszámu, mert hiányzik az anyagi eszköz, a mely ennek megeremtéséhez szükséges.

Ritka kivétellel, a meglévő intelligens elemeinknek bölcsője is ott ringott papjaink szülőházaiban. Támasz nélkül, osztályrészével a nyomor és hanyattatásoknak csak egyesek igen kivételes lelki ereje tette lehetővé, hogy a jó Isten kegyelméből ma már vannak férfaink, a kik előkelő helyet foglalnak el a társadalomban.

Nagy azonban azoknak a száma, a kik tehetségüknél fogva hivatva volnának az intelligens osztályt gyarapítani.

A nép anyagi hanyatlásával papjaink helyzete is csak rosszabbodik s boldog az, a ki a jótékony convictusok és az alumneumok segítségével, vagy e nélkül fiát a középiskola osztályain átsegítheti. Az érettségi vizsga után azonban, a mikor a tulajdonképeni pályaválasztás nehéz kérdése felmerül, papjaink az addigi iskoláztatástól kimerülten, támasz és tanács nélkül állva, ősi szokás szerint még

ma is rendszerint az egyházmegyei concurzusra viszik fiaikat, igen sokszor azok kedve és hivatása ellenére.

Innen van a túltömöttség a papi pályán.

Innen van a plébániáknak sokszor kifogásolt feldarabolása, melynek a püspöki kormány a túltermelés miatt időről-időre kénytelen helyt adni, a lelkiekben való kiszolgáltatásnak bizonyára előnyére ugyan, de tekintet nélkül arra, hogy a jövedelem biztosítja-e a legszerényebb megélhetést is.

Innen van végül, hogy a most érintett intézkedések dacára is, pályavégzett papjaink tekintélyes része évekig kénytelen élösködni az apa vagy após szűk kenyerén.

A sajnós eredmény az, hogy magán a papi pályán is mindinkább terjed a proletariátus. A kivételesen világi pályára menő papfiak pedig, mint nemkülönbön a vidéki városokban lakó iparos hittestvérek középiskolás végzett gyermekei is ritka kivétellel szintén csak a proletárok számát szaporítják.

Eme bajok, különösen pedig a proletárság veszélyének eltávolítására célul tűzte ki az egyesület, hogy a tudományos, művészeti és magasabb ipari és kereskedelmi qualificatio elnyerése végett a fővárosba jönni óhajtó ifjúság segítségére álljon. Az arra érdemeseket erkölcsileg és anyagilag támogassa.

Eme célok eléréséhez az egyesületnek anyagi eszközökre is van szüksége.

Nincsenek maecénásaink, a kik céljainkra nagyobb áldozatot hozhatnának, a tőkét tehát saját filléreinkből kell összegyűjteni.

Nehéz, de nemes feladat!

Nem akadhat gondolkodó és önző hittestvér, a ki magasztos célokért küzdő egyesületünktől megvonhatná filléreit. A magyar görög katolikusok vérségi összeköttetései révén joggal mondhatjuk, hogy senki sem tudhatja: mikor és kinek a fia, testvére vagy rokona lesz kénytelen igénybe venni az egyesület gyámolítását? Figyelembe vettük, kik az egyesületet megteremtették, anyagi viszonyainkat és éppen erre való tekintettel módját kívántuk nyújtani annak, hogy minden önálló intelligens hittestvér tagja lehessen az egyesületnek.

Ezért a rendes tagsági díjat 12 koronában, – a pártoló tagsági díjat pedig különös tekintettel a vidéki belépőkre, csak 6 koronában szabtuk meg. Tettük azt abban a biztos reményben, hogy akadni fognak számosan, a tagsági köteleken kívül állók soraiból is, a kik tehetségökhöz mérten az egyesület alaptőkéjét külön adományokkal is kegyesek lesznek gyarapítani.

Mihelyt elegendő számú tag jelentkezik, az egyesület azonnal megkezdí működését, de ezt az általa nyújtható erkölcsi támogatáson kívül mindaddig kiválóan az egyesületi tőke gyarapítására fogja irányítani, míg a budapesti görög katolikus parochia életbe nem lép, a mi azonban – hála legyen itt mondva mindazoknak, a kik, budapesti egyházközségüket székes fővárosunk hatósága által készségesen elvállalt patronátusi jog és kötelezettség kivívásában támogatták, – most már csak rövid idő kérdését képezheti.

Nem pusztán a pénzügyi óvatosság késztet bennünket erre az eljárásra, hanem azon jogosult törekvés is, hogy társadalmi céljainkat a hitélet talaján követhessük, a mely talajt pedig mindaddig nélkülözzük, míg itt a fővárosban állandó papunk, templomunk és paplakunk nincsen.

Kedves Hittestvérek!

Nyujtsa tehát mindenki bizalommal testvéri kezét, hogy az új századdal megszületett eszme testet ölthessen; járuljon közre filléreivel mindenki, hogy az újszülött izmos férfivá növekedhessen és erős karjaival felemelhesse a szükségben hozzá forduló hittestvéreket.

Budapesten, 1900. év július hava.

Szabó Jenő, Dr. Leövey Sándor, Dr. K. Rabár Endre
igazgatók

***

Az egyesület alakuló közgyűlése a tisztkart következően választotta meg:

Igazgatók: Szabó Jenő, Dr. Leövey Sándor, Dr. Rabár Endre, – Gazda: Novák Sándor, – Titkár: Dr. Bacsinszky Vladimír, – Pénztárnok: Barna Miklós, – Ellenőr: Dr. Szerbák Elek, – Választmányi tagok: Pásztélyi János, Illés Jenő, Danilovics Elek, Dr. Pásztélyi Jenő, Garancsy Mihály, Andor Gyula, Dr. Demkó Kálmán, Kecskóczy Ödön, Dr. Demjanovics Emil, Markos György, Dr. Szaffka Dénes, Popovics Theodor.

199. A budapesti görögkatolikusok kérvényezik Vaszary Kolos hercegprímásnál a görögkatolikus parókia felállítását

Budapest, 1900. november 1.

EPL Vaszary Cat. 27. 4888/1900. Eredeti

Főméltóságú Bíbornok Herczegprímás Úr!
Kegyelmes Főpásztorunk!

Hódoló tisztelettel alólirottak, mint a budapesti görög szertartású katolikus egyházközség tanácsának hivatalos, és evégből külön is felhatalmazott képviselői fiúi alázattal járulunk Főmagasságod elé, hogy a budapesti görög szertartású katolikus lelkészséget erigálni kegyeskedjék.

Alázatos kérésünk támogatására van szerencsénk tisztelettel mellékelni:

- a.) Az egyházközség megalakulásának jegyzőkönyvét.
- b.) Szervezeti szabálytervezetünket.
- c.) A székesfőváros Tekintetes Törvényhatósági Közgyűlésének határozatát, melylyel az egyházközséget kegyuraságába fogadja.

Főmagasságú Herczegprímás Úr! a.) b.) és c.) tisztelettel mellékelt okiratok kétségtelenül beigazolják, hogy a budapesti görög szertartású katolikus lelkészség kánoni erigálása esetén a megválasztandó lelkész megélhetése állásához és papi méltóságához mérten, biztosítva van.

Ezek alapján fent előadott alázatos kérésünket megújítva és Főmagasságod szentelt jobbját csókolva vagyunk

Budapesten, 1900 évi november 1-én

alázatos fiai

Dr. Pásztélyi Jenő, elnök

Novák Sándor, titkár

200. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter magánlevele Firczák Gyula munkácsi püspökhöz a Hajdúdorogon ószláv nyelven végzett liturgia ügyében

Budapest, 1901. május 22.

DAZO Fond 151. opisz 2. nr. 66.

Budapesten, 1901. május hó 22.

Tisztelt Barátom!

Megütközéssel értesültem a napilapokból, hogy Hajdu Dorogon, a magyar ajku görög katolikusok ezen ősi fészkeben, egyik segédlelkész önhatalmulag orosz misét mondott, mivel, a különben is lobbanékony ottani magyarságot könnyen érthető izgatottságba hozta.

Az eset azonban Hajdu-Dorogh határain túl is méltó feltűnést kelt, mert a közönség a jelzett provocáló fellépésben tervszerű tüntetést hajlandó látni a magyar lythurgia ellen.

Mivel az előadottak szerint az ily meggondolatlan eljárás alkalmas kiszámíthatlan zavarok és villongások előidézésére, felkérek, méltóztassál mielőbb teljesen megnyugtató és félre nem érthető módon a status quo ante helyreállítása iránt saját hatáskörödben intézkedni és nagybecsű eljárásod eredményéről engem értesíteni.

Mondanom sem kell, hogy a lythurgia kérdésének mostani stadiumában, amikor az Apostoli Szék maga is elállott a magyar lythurgia erőszakos kiküszöbölésétől, sőt a magyar ajku gör. katolikusok memorandumát megfontolás végett elfogadta, a hajdu-doroghi agressív fellépés csakis akkor vesztheti el jelentőségét, ha a megfenyegetett magyarságnak teljes elégtétel nyújtatik.

Nagybecsű értesítésedet elvárva, fogadd többire kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Wlassics

201. Firczák Gyula munkácsi püspök levele a Propaganda Fide Kongregációnak Fejér Emmanuel és a hajdúdorogi segédlelkész ügyéről

Ungvár, 1901. szeptember 26.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 74v–76v.

A munkácsi püspök tájékoztatja a dikasztériumot arról, hogy az általa nem ismert Nagy Mihály feljelentő levelével ellentétben Damjanovics Adalbert segédlelkészt nem űzték el a hajdúdorogi parókiáról, hanem onnan önként távozott. Távozásának oka a hívekkel való konfliktusa volt, mely azért támadt, mert a segédlelkész nem volt hajlandó a helyi szokásoknak megfelelően az ekténiákat, az apostoli és evangéliumi szakaszt magyarul végezni. Az emiatt támadt vita megviselte az egyébként is beteg segédlelkész idegeit, aki szüleihez költözött, jelenleg pedig egy fővárosi kórházban ápolják. Fejér Emmanuel, az ungvári szeminárium rektora többek jelenlétében valóban a következőket mondta: «Ki nekem a római pápa? Mi jót kaptunk eddig a római egyháztól? Ha a hajdúdorogiaknak és a többi magyar görögkatolikusnak nem engedik meg, hogy a liturgiában a népnyelvet használják, akkor mindannyian skizmatikussá lesznek!» Az ügy kivizsgálása után a püspök azonnali hatállyal felmentette a rektort tisztségéből.

Allegato al N. V.

Spiegazioni date dal Vescovo di Munkács sui fatti di Hajdu-Dorog e del Rettore Emmanuele Fejér.

Ungvár, 26 settembre 1901.

Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis
S. R. E. Domine mi Graziosissime!

In nexu litterarum aestimatissimarum Eminentiae Vestrae de dato 9 – a septembris a. c. sub numero 13,112, ad me directarum sumo mihi honorem Eminentiam Vestram de relatione per quemdam Michaellem Nagy facta hisce certiore reddendi.

Michael Nagy mihi quidem ignotus est, relatio tamen eius aliquid veri in se continet, non quidem in primo negotio ab ipso relato, sed in secundo.

Adalbertum Damjanovics mense aprili a. c. cooperatorem paroeciae Hajdu-Dorogensis denominavi. Quum ipse primum suum Sacrum in Ecclesia praedictae paroeciae celebrasset, murmur inter fideles exortum est eam ob causam, quia praenominatus cooperatorem nec sic dictas «Ektenias» S. Liturgiae, quas populus una cum celebrante respondendo cantat, nec Epistolam et Evangelium more consueto hungarico idiomate decantare voluit. – Rixae exinde exortae sunt inter cooperatorem ex Ecclesia egredientem et inter fideles nonnullos foris stantes, qui vehementer postulabant, ut praedictas partes S. Missae hungarica lingua decantaret.

Cooperator tunc, qui secus quoque nervositate laborabat, timore percussus, – me absente – a Vicario meo via telegraphatis licentiam petierat, ut parochiam hanc relinquere et ad tranquillitatem animi recuperandam ad parentes suos discedere posset, quam et licentiam acceperat.

Domum reversus et de hac re certior factus statim inquisitionem instituit et parochum Hajdu-Dorogensis: Andream Ujhelyi coram me citavi. Tum inquisitio, tum vero fassio parochi unum idemque demonstraverat: tumultum propterea exortum esse, quia cooperatorem partes enumeratas S. Missae hungarico idiomate decantare noluerat; – item compertum est: cooperatorem sua sponte, nemine suadente, e parochia discessisse, itaque non a parochio expulsus esse.

Cooperator, qui in pueritia morbo typhi diu aegrotabat, in domum parentum reversus in sequelam supramemorati tumultus animo perturbatus, insaniae morbo affectus est ita, ut parentes ipsum in instituto mente captorum Budapestini collocare debuerunt, ubi et nunc curatur.

Rebus sic stantibus, – quum in septem Comitibus Dioecesis Munkácsensis tempore praedecessorum meorum iam per quinque decennium usus invaluisset, ex quo fideles graeci ritus Catholici hungarici labii *Ektenias*, reliquosque cantus S. Missae hungarico idiomate decantare consueverant; quumque nisus hic eorum a gubernio status Hungarici suffulciretur; quum ephemerides ad ravim fere omnibus mensibus decantarent: eos ius postulandi habere, ut proprio idiomate Deum laudare possint, et ad roborandam petitionem suam ad privilegium provocarent fidelium Catholicis in Dalmatia et Croatia viventibus datum, qui indultum a S.

Sede Apostolica acceperant, ut illis S. Missa lingua Glagolitica persolvi posset; – quum hostes nonnulli fideles meos hungarici labii seducere conarentur, ut ad castra acatholicorum transmearent, si illis S. Sedes Apostolica nullum indultum concesserit, – rogo humillime Eminentiam Vestram ut me hoc in negotio prudentissimo suo Consilio iuvare dignaretur: quid facto opus hic, ubi de salute animarum fore ducentorum millium agitur?

Quod causam incusationis Emmanuelis Fejér Canonici ob verba ab eo in contumeliam Romani Pontificis et Sacrorum Canonum prolata adtinet, – de hac re haec refero Eminentiae Vestrae.

Iulius Csucska, vicerector Seminarii Unguarensis mense decembri praeferiti anni verbotenus coram me incusavit praedictum canonicum, rectorem Seminarii, asserens eum verba inconvenientia de Sua Sanctitate: Summo Pontifice, deque Constitutione S. Ecclesiae Catholicae protulisse. – Statim in mandatis dedi ei, ut incusationem mihi scriptotenus exhiberet et insimul testes suos nominaret, qui verba haec a rectore prolata audiverint.

Hoc facto, – mense ianuario a. c. statim praedictum rectorem Seminarii coram me citavi et per extensum accusationes ei exposui, quas autem ipse omnes tum verbotenus, tum vero serius in appellatione sua mihi exhibita negavit.

Tunc adhibui probationem per testes. Exaudivi nominatos testes: tres professores Theologiae una superiores Seminarii, qui unanimiter confessi sunt: Emmanuelem Fejér, Canonicum et rectorem Seminarii pluribus vicibus inconvenientia verba contra Ecclesiam Catholicam et Summum Pontificem protulisse, sic : «Quid mihi Summus Pontifex? Quid boni ab Ecclesia Romana hucadusque acciperamus? Si fidelibus Haidu-Dorogensibus et ceteris fidelibus hungarici labii usus linguae vernaculae in S. Liturgia concessus non erit, tunc erunt omnes Schismatici».

Insuper testes confessi sunt praenominatum rectorem alumnos Seminarii multoties male tractasse et convitiis servilem in modum lacerasse, quae agendi ratio modo educationis clericorum et paedagogiae e diametro opposita est.

Acta inquisitionis 19-a aprilis a. c. cura Capitulo meo communicavi et opinionem eorum interrogavi. Canonici omnes de veritate incusationum convicti – unanimi consensu declararunt: Emmanuelem Fejér munus rectoris Seminarii amplius gerere non posse.

In sequelam horum praenominatum munere rectoris privavi et Seminario meo alium Canonicum, Nicolaum Dolinay, rectorem praefeci.

Caeterum altis gratiis ac favoribus Eminentiae Vestrae commendatus, singulari cum venerationis meae cultu persisto.

Unguarini – in Ungaria – 26-septembris a D. 1901.

Eminentiae Vestrae humillimus servus:

Iulius Firzcàk

Episcopus Munkàcsensis graeci ritus Catholicorum.

202. A Kárpáti Lapok tudósítása Lengyel Endre hajdúdorogi külhelynök kinevezéséről

Ungvár, 1901. szeptember 29.
Kárpáti Lapok, 1901/40. sz, 4. o.

Magyar liturgia

A hajdú-doroghi gör. kath. püspöki külhelynök, Lengyel Endre már letette a szokásos kánoni esküt Firczák Gyula, egyházmegyei püspök úr Ő méltósága kezébe s helyét folyó év október első felében foglalja el. Az új vikárius felhtalmazást kapott püspök úr Őméltóságától *a még idegen szláv és görög nyelveken levő némely, a liturgiához tartozó szertartási könyvek magyarra fordíttatására.*

203. Claus von Below-Saleske budapesti porosz főkonzul Bernhard von Bülow birodalmi kancellárhoz a magyar liturgia ügyéről

Budapest, 1901. október 17.
Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn.
Päpstlicher Stuhl, No. 25. Bd. 1. Nr. 99.

KIADVA: GABRIEL ADRIÁNYI: Die Bestrebungen der ungarischen Katholiken des byzantinischen Ritus um eigene Liturgie und Kirchenorganisation um 1900, in: *Ostkirchliche Studien* 21 (1972) 116–131., 130.

A főkonzul szerint a sajtó meglepéssel közölte Szabó Jenő beszámolóját a római zarándokltról. A lapok szerint reménykeltő, hogy a Szent-
atya nem csak szívélyes fogadtatásban részesítette a magyar görögkatolikus
zarándokokat, de ígéretet tett a magyar nyelv liturgikus használatának
engedélyzésére vonatkozó kérvényük alapos vizsgálatára is. A korábbi el-
utasító álláspont feladása azt jelzi, hogy a Szentszék alapvetően kész a ma-
gyar görögkatolikusok kérését teljesíteni.

Budapest, 17. Oktober 1901

Die hiesige Presse verzeichnet mit lebhafter Befriedigung einen Bericht, welchen das Magnatenhausmitglied Szabó über die im Marz vorigen Jahres von dem Landescomitee der griechisch katholischen Ungarn veranstaltete Pilgerfahrt nach Rom verfaßt hat. Bei diesem Anlaß wurde dem Papst von dem Eperjeser Bischof Vályi ein Memorandum überreicht, welches erneut dem dringenden Wunsch Ausdruck gibt, daß den Gläubigen dieses Bekenntnisses im religiösen wie im nationalen Interesse die ungarische Liturgie an Stelle der altslawischen gestattet werden möge. – Es sei ein vielsprechender Erfolg, meinen die Blatter, daß der Heilige Vater nicht nur die griechisch katholischen Pilger auf das Freundschaftlichste empfangen, sondern auch die nachmalige sorgfältige Prüfung der ihm vorgetragenen Bitte zugesagt habe. Das Aufgeben des schroffen Standpunktes der Kurie, welche vor einigen Jahren die ungarische Liturgie ausdrücklich verbot und die Vernichtung der liturgischen Bücher magyarischer Sprache anordnete, lasse hoffen, daß der Vatikan grundsätzlich nicht mehr abgeneigt sei, die Wünsche der griechischen Katholiken zu erfüllen, an der ungarischen Regierung sei es nun, das patriotische Streben dieser Gläubigen nach Kräften zu unterstützen.

Below

204. Claus von Below-Saleske budapesti porosz főkonzul Bernhard von Bülow birodalmi kancellárhoz a magyar liturgiáról

Budapest, 1901. október 26.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn.
Päpstlicher Stuhl, No. 25. Bd. 1. Nr. 136.

KIADVA: GABRIEL ADRIÁNYI: Die Bestrebungen der ungarischen Katholiken des byzantinischen Ritus um eigene Liturgie und Kirchenorganisation um 1900, in: *Ostkirchliche Studien* 21 (1972) 116–131., 130.

A főkonzul mellékeli a Pester Lloyd cikkét, mely Petroniusnak (Szabó Jenő) a Budapesti Szemlében megjelent tanulmányát foglalja össze. A szerző szerint a kiegyezés utáni kormányok nem tudtak mit kezdeni a dinasztia unió-politikájával, sőt azzal ellentétes lépéseket tettek: az ortodox románok egyházszervezetét fejlesztették, s a kongrua-rendezésből pedig kihagyták a görögkatolikusokat. A mostani kormány rutén-akciója, az Egyesült Államokba kivándorolt görögkatolikusok számára felállítandó vikariátus szorgalmazása, illetve a magyar nyelvű liturgia ügyének támogatása a helyes unió-politika fontos elemei, melyek egyúttal a nemzetiségi kérdés megoldását is elősegítik.

Eine ungarische Monatsschrift „Budapesti Szemle“ hat, wie der Pester Lloyd berichtet, eine längere Studie unter dem Titel „Kampf um die ungarische Liturgie“ veröffentlicht, welche bemerkenswerthe Gedanken über die kirchliche Union sowie im Zusammenhänge damit über die Nationalitätsfrage enthalte.

Es werde dort der Satz aufgestellt, daß der Schlüssel zur Lösung der Nationalitätsfrage in einer im ungarischen Geiste fortzusetzenden Politik und somit in Rom liege. Die früheren Regierungen hatten das nicht beachtet. So sei durch Ausscheidung der schismatischen Rumänen eine besondere rumänisch-orientalische Nationalkirche geschaffen, außerdem aber die Congrua-frage nur für die orientalische, nicht aber für die griechisch katholische Kirche gelöst worden.

Dagegen bilde die neuerlich eingeleitete Ruthenen-Aktion und die beabsichtigte Einrichtung eines besonderen Vikariats für die nach Amerika ausgewanderten griechischen Katholiken ruthenischer, slowakischer und magyarischer Zunge eine Annäherung an die richtige unionistische Politik. Ein wichtiges Glied in dieser Kette würde auch die Frage der ungarischen Liturgie sein. Deshalb mögen, sowohl die Regierung als das Episkopat Ungarns, sich dieser Angelegenheit mit größerem Interesse annehmen. Ich beehre mich den betreffenden Ausschnitt aus der heutigen Morgennummer des „Pester Lloyd“ anbei in Vorlage zu bringen.

Below

204a. A Pester Lloyd cikke²⁷⁸

Budapest, 1901. október 26.

Anlässlich der Publikation des auch von uns besprochenen Gedenkbuches der griechisch-katholischen Ungarn über ihre vorjährige Rom-Pilgerfahrt, veröffentlichte die im Auftrage der Akademie erscheinende Monatsrevue „Budapesti Szemle“ eine längere Studie von Petronius, welches Pseudonym einen gründlichen Kenner dieser Frage deckt, die nunmehr unter dem Titel: Kűzdemel

278 Adriányi nem közli.

a magyar liturgiáért (Kampf um die ungarische Liturgie) auch als Brochüre erschien und bemerkenswerthe Ideen über die kirchliche Union, sowie hiemit in Zusammenhang über die Nationalitätenfrage enthält.

Die Studie stellt die These auf, dass der Schlüssel der Lösung der Nationalitätenfrage in der in ungarischem Geiste zu befolgenden Fortsetzung der unionistischen Politik und somit in Rom liegt, daher ist im höchsten Interesse Ungarns wäre, sich mit der römischen Kurie auf innigeren Fuss zu stellen. Die Studie wirkt den früheren Regierungen vor, dass sie nach der Wiederherstellung der Verfassung nicht wussten, was sie mit der früheren unionistischen Politik der Dynastie anfangen sollen. Ja sie handelten direkt dagegen, indem sie durch die Ausscheidung der schismatischen Rumänen aus dem Verbands des Karlowitzer Patriarchats eine besondere rumänisch-orientalische Nationalkirche schufen und hiedurch die Verbreitung der Union unter den Rumänen verhinderten – ebenso auch damals, als sie die Kongruenzfrage für die orientalische Kirche lösten, ohne eine mindestens gleichzeitige Lösung für die griechisch-katholische Kirche herbeizuführen. Dem gegenüber erblickt die Studie eine Annäherung an die richtige unionistische Politik einerseits in der Ruthenen-Aktion, andererseits aber in der beabsichtigten Systemisirung eines besonderen Vikariats für die nach Amerika ausgewanderten griechisch-katholischen Ruthenen, slowakischer und ungarischer Zunge. Die Frage der ungarischen Liturgie bildet nach der Studie ebenfalls ein wichtiges Glied in der Kette einer richtigen nationalen Unionspolitik. Der Autor eifert in Folge dessen sowohl die ungarische Regierung, wie auch das ungarische Episkopat an, sich dieser Angelegenheit mit grösserem Interesse anzunehmen.

205. A Propaganda Fide Kongregáció átirata a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának Fejér Emmanuel és a hajdúdorogi segédlelkész ügyéről

Róma, 1901. november 5.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 73v–74.

Nagy Mihály aláírással feljelentő levél érkezett a dikasztériumhoz, melynek szerzője szerint Ujhelyi Andor hajdúdorogi parókus elűzte Hajdúdorogról Damjanovics Adalbert segédlelkészt, mivel az nem volt hajlandó a Szent Liturgiát magyarul végezni. Jelenti továbbá, hogy Fejér Emmánuel, az ungvári papnevelő intézet rektora a Szentatyát szidalmazta, anélkül, hogy ezért megfeddték volna. A kongregáció információt kért a munkácsi püspöktől, kinek válaszát mellékeli, s egyúttal kérdezi: mit írjanak az illetékes főpásztoroknak?

Num. V

Biglietto della S. Congr. di Propaganda, col quale si comunicano alla Segreteria degli A. A. E. E. SS. le spiegazioni di Monsignor Firczak, Vescovo di Munkács.

Roma, 5 novembre 1901.

Un Vali per nome Michele Nagy, della diocesi di Munkács, con lettera del 30 luglio u. s. inviata a Sua Santità, riferiva che il sacerdote Adalberto Danyanovics,²⁷⁹

²⁷⁹ Damjanovics

cooperatore nella parrocchia di Haydi-Dorog, era stato espulso dal parroco Andrea Ujhelyi per non aver voluto celebrare la S. Liturgia nell'idioma ungarico. Riferiva inoltre che il Canonico Emmanuele Fejér, rettore del Seminario aveva proferite parole ingiuriose alla persona del S. Padre senza che fosse redarguito. Questa S. Congregazione si diede premura di domandare le opportune spiegazioni in proposito a Mons. Firczac, Vescovo Ruteno di Munkács. Essendo giunta la relativa risposta, il sottoscritto Segretario della suddetta S. Congregazione per gli Affari di R. O., con intelligenza dell'Emo Signor Cardinal Prefetto, la rimette qui acclusa²⁸⁰ in originale a V. S. Illma e Rma, affinché, dopo aver interpellato Sua Santità, faccia conoscere alla stessa S. C. in quali termini si deve scrivere al Vescovo di Munkács.

E profitta dell'occasione per esternarle i suoi sensi di ben distinta stima, con cui si dichiara di V. S. Illma e Rma ecc.

206. Mariano Rampolla államtitkár levele Emidio Taliani bécsi nunciusnak a magyar görögkatolikusokat fenyegető skizmaveszély valós mértékéről

Róma, 1901. november 26.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 77–77v.

Rampolla bíboros-államtitkár tájékoztatást kér a bécsi nunciustól arra vonatkozóan, hogy mennyire valós a Firczák Gyula munkácsi püspök által jelzett veszély.

Num. VI.

Dispaccio dell'Emo Sig. Cardinal Rampolla, col quale si chiedono, al Nunzio Apostolico di Vienna, informazioni sul pericolo segnalato da Monsig. Firczak.

Roma, 26 novembre 1901.

Malgrado tutte le disposizioni proibitive enumerate nel dispaccio N. 48434 del 3 febr. 1899 da me diretto alla S. V. Illma e Revma, si fanno nuove insistenze²⁸¹ presso la Santa Sede in favore della liturgia greco-magiara, come la S. V. potrà rilevare dall'unita copia d'una lettera indirizzata all'Eminentissimo Signor Cardinal Prefetto di Propaganda dal Revmo Vescovo di Munkács.

Siccome questo Prelato afferma che può andarvi di mezzo la salute di duecentomila anime, mi occorre d'invitare la S. V. a voler assumere in proposito, indipendentemente da Monsignor Firczák, esatte ed accurate informazioni sull'entità di siffatto pericolo. E qualora ne fosse realmente il caso, V. S. vorrà pur riservatamente chiedere il parere di persone competenti, come per esempio il p. Nilles S. I, professore all'Università di Innsbruck, circa le concessioni o la tolleranza possibili pel canto delle *Ektenie* o altre preci in volgare nella liturgia greco-rutena, da parte almeno del popolo. In attesa pertanto di analogo rapporto.

---

280 Lásd: 201. számú dokumentum.

281 Lásd: 201. számú dokumentum.

207. Claus von Below-Saleske budapesti porosz főkonzul Bernhard von Bülow birodalmi kancellárhoz a magyar liturgiáról

Budapest, 1901. december 4.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn.

Päpstlicher Stuhl, No. 25. Bd. 1. Nr. 132.

KIADVA: GABRIEL ADRIÁNYI: Die Bestrebungen der ungarischen Katholiken des byzantinischen Ritus um eigene Liturgie und Kirchenorganisation um 1900, in: *Ostkirchliche Studien* 21 (1972) 116–131., 131.

A főkonzul jelenti, hogy a Képviselőházban a Kossuth-frakció egyik tagja azt a kijelentést tette, hogy a bécsi udvar ellenzi a magyar kormány lépéseit a magyar liturgia érdekében. Mellékeli a Pester Lloydban megjelent félhivatalos tájékoztatót, mely szerint ennek az ellenkezője igaz. Az új szentszéki követ minden bizonnyal mindent megtesz majd azért, hogy a magyar görögkatolikusok lelki szükségletét összhangba hozza az egyházpolitikai megfontolásokkal.

Aus den Reihen der Kossuthfraktion war gelegentlich der Indemnitätsdebatte im Abgeordnetenhaus die Bemerkung gemacht worden, die Unterstützung der Frage der ungarischen Liturgie seitens der königlichen Regierung hatte bei dem Allerhöchsten Hofe Widerstand gefunden.

Der Pester Lloyd bringt hierauf in seiner heutigen Abendausgabe die offiziöse Mittheilung, daß diese Behauptung den Tatsachen durchaus widerspreche. Die vom König Franz Josef hergestellte kirchliche Union und die durch seine Huld erfolgte Errichtung eines eigenen Vikariats für Hajdu-Dorog seien für das griechisch katholische Ungarnthum Rettung und Förderung gewesen. Die Schwierigkeiten der ungarischen Liturgie lagen ausschließlich in Erwägung kirchenpolitischer Natur. Die Starke dieser Bewegung bilde das unabweisbare geistige Bedürfnis des Volkes und die tausendjährige Praxis der griechisch katholischen Kirche, welche in der Liturgie eine vom Volke verstandene Sprache verlange. Der neuernannte Botschafter beim Vatikan werde gewiß nichts unterlassen, um dieses geistige Bedürfnis mit den kirchenpolitischen Erwägungen in Einklang zu bringen. Ich darf den betreffenden Zeitungsausschnitt hier ehrerbietigst beischließen.

Below

207a. A Pester Lloyd cikke²⁸²

Budapest, 1901. december 4.

Gegenüber der in der gestrigen Sitzung der Abgeordnetenhaus gemachten Bemerkung des Angeordneten Komjáthy, dass die Unterstützung der ungarischen Liturgie seitens der ungarischen Regierung bei dem allerhöchsten Hofe auf Widerstand gestossen habe, kommt uns von eingeweihter Seite die Mittheilung zu, dass diese Behauptung den Thatsachen durchaus widerspricht.

Die kirchliche Union, heisst es in einer uns zugekommenen Zuschrift, ist unbestreitbar eine That des Wiener Hofes, und aus dem Memorandum, welches die griechisch-katholischen Ungarn an den Heiligen Vater gerichtet haben,

---

282 Adriányi nem közli.

geht es klar hervor, dass die kompetenten Vertreter des griechisch-katholischen Ungarthums diese Union geradezu als die Rettung ihres Stammes betrachtet haben, weil die Ungarn griechischen Ritus unter dem Schisma von der Mehrheit ihrer anderssprachigen Glaubensbrüder ganz erdrückt waren und nur durch die kirchliche Union die geistige Gemeinschaft mit ihren Stammesbrüdern lateinischen Ritus wieder erlangen konnten, Aus dem erwähnten Memorandum ist es ferner ersichtlich, dass obzwar die Anfänge des ungarischen liturgischen Usus bis zum Beginne des vorigen Jahrhunderts zurückreichen, diese dennoch erst durch die Errichtung des Hajdu-Doroger Vikariats festen Boden fassen konnte, weil nur hierdurch die einheitliche Uebersetzung der liturgischen Bücher durch die Delegierten der Bischöfe von Munkács und Eperies ermöglicht wurde. Die Errichtung des Hajdu-Doroger Vikariats aber verdanken die griechisch-katholischen Ungarn einzig und allein der Huld und Gnade unseres apostolischen Königs Franz Josef I. Die Schwierigkeiten der ungarischen Liturgie liegen ausschliesslich in Erwägungen kirchenpolitischer Natur, und durch die Einmischung der weltlichen Politik wird diese Frage keineswegs gefördert. Die einzige Stärke dieser liturgischen Bewegung liegt in dem unabweisbaren geistigen Bedürfnisse des Volkes und in der tausendjährigen Praxis der griechisch-katholischen Kirche, welche in der Liturgie eine dem Volke verstandene Sprache verlangt. Der neuernannte Botschafter am Vatikan, Graf Szécsen, wird gewiss nichts unterlassen, um dieses geistige Bedürfniss mit den kirchenpolitischen Erwägungen in Einklang zu bringen.

208. Emidio Taliani bécsi nuncius jelentése Mariano Rampolla bíboros-államtitkárnak a magyar nyelv liturgikus használata tárgyában

Bécs, 1902. február 7.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 78–81.

A nuncius jelenti, hogy ismét felerősödött a magyar nyelv liturgikus használatának bevezetését szorgalmazó mozgalom a görögkatolikusok körében. Röviden összefoglalja a magyarországi görögkatolikusok helyzetét, egyházszerkezetét és nyelvhasználatát. Az országban 134 ezer olyan görögkatolikus él, akik csak a magyar nyelvet értik és beszélik. A 18. században kezdődött a magyar nyelv liturgikus használata, ami 1870-re mintegy 80-100 egyházközségre terjedt ki, gyakorlatilag konfliktusok nélkül, az illetékes püspökök hallgatóságos beleegyezésével. Az 1896-ban Budapesten végzett liturgia hatalmas sajtónyilvánosságot kapott, ami a román nacionalistákat erőlyes tiltakozásra indította. A nuncius kiemeli, hogy attól kezdve Szabó Jenő mindent megtett azért, hogy a sajtót és a nacionalista szellemiséget távol tartsa a mozgalomtól. Ebben ért el sikereket, de az indulatok időnként elszabadulnak, s fenyegetőzésekbe torkollanak, ahogyan azt a munkácsi püspök is jelezte. A skizmával való fenyegetőzés gyakoribb lenne, ha szentszéki tiltásnak ténylegesen is érvényt szereztek volna. Mivel azonban gyakorlatilag minden úgy zajlik tovább, ahogyan korábban, nagy skizma-veszély nincs. Ez azonban változhat, ha a Szentszék újabb tiltó rendelkezést ad ki. A nuncius észrevételei és javaslatai: 1. A részleges engedmények nincs értelme, mert nem ezt, hanem az ósláv nyelv kivezetését és magyar nyelv bevezetését kérik; 2. A magyar görögkatolikusok kérései nem teljesen megalapozatlanok, mivel (a) egyes parókiákon már több mint egy

évszázada használják a magyar nyelvet: az ószlávra való visszatérés nem lehetséges súlyos zavarok nélkül; (b) a nép nem érti, hogy nekik miért tiltják azt, amit a románoknak és a ruszinoknak megengednek; (c) képtelenség elvárni az egyszerű emberektől azt, hogy órákon át jelen legyenek egy olyan szertartáson, melyet a pap és a kántor egy teljesen ismeretlen nyelven végez. 3. Nem célszerű egy újabb tiltó rendelkezést kiadni, inkább tűrni kell a kialakult nyelvhasználati gyakorlatot. Ugyanakkor hivatalosan engedélyezni sem kell; 4. A használatban lévő liturgikus könyvek hibáit javítani kell (utal Nillesre), hogy amikor majd a magyar fordításokra kerül a sor, az eretnységek ne hogy bekerüljenek a magyar nyelvű liturgikus könyvekbe. Végül jelzi, hogy Nikolaus Nillesnek is az a véleménye, hogy a Szentszéknek toleranciát kell mutatnia a magyar liturgiával szemben.

Num. VII.

Risposta del Nunzio Apostolico di Vienna

al dispaccio riportato al numero precedente. Vienna., 7 febbraio 1902.

Eminenza Reverendissima,

Non ho mancato di portare tutta la mia attenzione, sulla nuova agitazione, già a me nota e segnalatami recentemente da Vostra Eminenza Rma col Suo ossequiato foglio,²⁸³ distinto col N.º 66639, che si va manifestando nelle Diocesi di Munkács e di Eperies per l'introduzione della lingua ungherese nella S. Liturgia. Per procedere con ordine stimo opportuno di accennare innanzi tutto e con la maggior brevità possibile a qualche dato di fatto, che forse non sarà inutile e che potrebbe influire sulla decisione definitiva della S. Sede.

Tutti i greci in Ungheria appartengono a Diocesi rutene e rumene. Le Diocesi rutene sono due: Munkács ed Eperies; le rumene, quattro: Alba-Giulia, Grosswardein, Lugos e Szamos-Ujvar. Non conto la Diocesi greca di Kreuz, che è in Croazia. I Ruteni, che sono tutti uniti, hanno usato fin da principio nella Liturgia la lingua paleoslavica, la quale non differisce così dalla lingua moderna rutena, che non si possa in gran parte comprendere dal popolo. I Rumeni, in parte uniti e in parte scismatici, fino al secolo XVII, cioè prima dell'unione con la Chiesa cattolica, usavano anch'essi la lingua paleoslavica nella S. Liturgia. Costretti da circostanze politiche, e forse non del tutto a mala voglia, mutarono, prima dell'unione, la lingua paleoslavica nella lingua vernacola rumena, per modo che, quando nel 1701 si unirono a Roma, la maggior parte di essi già aveva introdotto nella Liturgia la lingua rumena. In sostanza, tanto i Ruteni, come i Rumeni possono comprendere la lingua della propria Liturgia. Se non che, tra i fedeli di queste Diocesi ve ne sono di quelli, che sono in certo modo magiarizzati. Essi non conoscono e non comprendono altro, che la lingua ungherese, che differisce totalmente dal ruteno e dal rumeno. Questi ungheresi, diciamoli così, di rito greco, abitano, come popolazione compatta, interi decanati della Diocesi di Munkács, e altre parti contigue, appartenenti alla Diocesi di Eperies. Hanno inoltre una grande Parrocchia nella Diocesi rumena di Grosswardein e si trovano sparsi qua e là fra rumeni e latini. Il numero di questi ungheresi di rito greco – parlo di quelli,

---

283 Lásd: 206. számú dokumentum.

che non comprendono il ruteno – si fa ascendere a 134,527, dei quali 124,441 nelle due Diocesi di Munkács ed Eperies.

Sembra, che fin dal secolo XVIII siasi cominciato ad introdurre in qualche parrocchia la lingua ungherese. Certamente, poi, nel secolo XIX, e precisamente dal 1870, in molte parrocchie, abitate da soli ungheresi, nella S. Liturgia, dove parzialmente, dove totalmente, invalse l'uso della lingua ungherese, invece della paleoslavica. Questo uso si propagò poco a poco in un buon numero di Parrocchie – fra le 80 e le 100 – senza rumore e senza litigi, quasi col tacito consenso dei Vescovi, che forse agirono in buona fede. Vostra Eminenza conosce benissimo quello, che avvenne nel 1896 a Budapest, quando una deputazione si recò dal Governo e dal Primate per domandare l'erezione di una nuova Diocesi per i fedeli di rito greco e di lingua ungherese; e come un sacerdote con tutta solennità abbia celebrato il S. Sacrificio in ungherese in una Chiesa di quella Capitale. I giornali fecero gran rumore della cosa, lo spirito di nazionalismo se ne impadronì e i rumeni, ai quali l'affare doveva meno importare, cominciarono a protestare energicamente contro l'innovazione. Debbo aggiungere a onor del vero, che la Commissione regnicolare, con a capo il Conte Szabò ha fatto da allora in poi tutto il possibile per sottrarre l'affare dal dominio dei giornali e per togliergli quel colore e quello spirito di nazionalismo, che si era impossessato del movimento. In parte si è riusciti nell'intento, perchè o i giornali non ne hanno parlato, o, se l'hanno fatto, non hanno trattato la questione dal lato della spirito di nazionalità. La Commissione vuol proseguire il suo intento, ma in maniera legale e con preghiere alla Santa Sede. Ciò non toglie, che essa, per quanto faccia, non riesca qualche volta a frenare l'agitazione, che veramente esiste e che alle volte ha dei momenti di vera esplosione e di minaccia, come quello segnalato nella sua Memoria dal Vescovo di Munkács, che è esatto. Debbo anzi soggiungere, che le esplosioni e le minacce di scisma sarebbero probabilmente più frequenti, se, malgrado il divieto perentorio, non si fosse mantenuta almeno in parte la Liturgia ungherese. Infatti, in moltissime Parrocchie, potrei dire in tutte quelle di lingua ungherese, si è continuato nella Liturgia ungherese parzialmente o totalmente; soltanto i parroci hanno fatto in modo, che la cosa non susciti rumore, e i Vescovi non hanno impedito per paura di far peggio. Gli scoppi succedono, come nel caso segnalato, quando qualche giovane prete, zelante ed ossequente alle disposizioni di Roma, vuole agire a norma delle medesime. Messe così le cose, il pericolo di un grandissimo e rumoroso scisma non si vede, perchè le cose più o meno continuano come prima; esso però potrebbe apparire, qualora il divieto perentorio venisse solennemente confermato. Accertatomi così dello stato attuale delle cose, in ossequio agli ordini di Vostra Eminenza, ho chiesto il parere di persone competenti ed estranee del tutto all'agitazione, sopra la concessione o tolleranza del canto delle così dette *Ektenie* o di altre preci in lingua volgare, almeno da parte del popolo. Sul che, ecco i punti, che mi occorre di sottomettere al prudente ed illuminato giudizio di V. Eminenza.

1. – Se si trattasse di permettere soltanto il canto delle così dette *Ektenie*, e anche dell'Epistola e del Vangelo, in lingua ungherese, la cosa si potrebbe facilmente concedere. Ma non è questo, ciò che si chiedeva nel 1897, né è il senso di ciò, che chiedesi ora. Quello, che si desidera, è puramente e semplicemente l'uso

della lingua ungherese per tutta la Liturgia e per tutti gli uffici ecclesiastici. Cioè a dire: invece del paleoslavo, l'ungherese; come su per giù per i rumeni, che prima avevano il paleoslavo ed ora hanno il rumeno. A questo proposito, un Vescovo molto stimato, che ritengo anche abbastanza competente e che ha studiato la questione, Mons. Majlath, mi ha affermato, essere dispiacevole, che l'altra volta la S. Congregazione di Propaganda, nel prendere le necessarie misure, si basava sopra una interpretazione inesatta della petizione. Se oggi la S. Sede si basasse sul medesimo principio e restringesse le disposizioni da prendere alle *Ektenie* ed anche all'Epistola ed all'Evangelo, non si risolverebbe nulla: forse, si farebbe peggio.

2. – I postulati dei fedeli greci di lingua ungherese non mancano di qualche ragionevolezza.

a) Innanzi tutto la lingua ungherese è stata introdotta nella Liturgia da più di trent'anni, e in alcune Parrocchie da un centennio. È vero, che vi è stato di mezzo il divieto della S. Sede, che, però, sostanzialmente non è stato osservato. Ad ogni modo, la restituzione pura della lingua paleoslava, cioè di una lingua del tutto ignota a quei fedeli, non potrebbe avvenire senza grave commozione.

b) Inoltre, vi è una ragione di equità. Il popolo non comprende, perchè agli slavi debba essere permessa la liturgia slava, ai rumeni, la rumena; agli Armeni e ai Siri, la liturgia in armeno e in siriano; e solo ai greci ungheresi non si debba permettere l'ungherese. Il popolo difficilmente sa distinguere.

c) Vi è ancora una ragione, per così dire, di edificazione. La liturgia greca è molto più lunga della nostra, ed è quasi impossibile, che gente rustica assista con devozione al servizio divino, mentre per due o tre ore il sacerdote e il maestro di scuola cantano una lingua ignota. Per contrario, se la lingua fosse ungherese, il popolo potrebbe prendervi parte e cantare i responsori.

3. – Posta l'interpretazione esatta di ciò, che si chiede, si dovrebbe seguire una via media: non rispondere direttamente e autorevolmente; ma tollerare, che continui l'uso della lingua ungherese dove di fatto è introdotta e si conserva: nel medesimo tempo, non emanare nessuna nuova disposizione per modum Decreti prohibentis. Se però vuole prudenza, che non si emanino un divieto positivo, non si deve concedere nulla – insisto su questo – in maniera assoluta e solennemente.

4. – Cedendo alla tolleranza, sarebbe opportuno consiglio di ammonire chi di ragione, che nelle edizioni degli attuali libri liturgici, i quali sono in uso qua e là in Ungheria, si contengono molte eresie, (*Nilles: Kalendarium utriusque Ecclesiae, 11, 22–23, 407 et alibi*). Queste eresie si dovrebbero espungere; affinchè venendo in seguito piano piano la traduzione nella lingua ungherese, le eresie non abbiano a passare nella medesima e a propagarsi nel popolo.

Prima di terminare non debbo tacere, che in conformità del suggerimento di Vostra Eminenza, non ho mancato d'interrogare sull'argomento l'illustre P. Nilles, di cui non mi era ignota la piena competenza in siffatta materia. E siccome la questione, dopo le mie informazioni, prendeva un doppio aspetto, quello dell'introduzione parziale e l'altro dell'introduzione totale della lingua ungherese nella Liturgia; così al dotto Gesuita posai la questione sotto i due lati distintamente. Disgratamente, il P. Nilles per una caduta si è rotto un braccio e non è in condizione di poter scrivere.

Il Provinciale dei Gesuiti, che è venuto a darmi questa notizia, mi ha soggiunto, avere incaricato di dirmi da parte del P. Nilles, che nell'affare della Liturgia ungherese è conveniente ed opportuna la tolleranza della S. Sede. Più ampia e particolareggiata relazione non è stato possibile di ottenere in questo momento. Inchinato al bacio della Sacra Porpora, con profondissimo ossequio ho l'onore di rassegnarmi ecc.

**209. Epaminonda Lucaciu szerb-csanádi görögkatoliku parókus levele
XIII. Leó pápához a magyar nyelv liturgikus használata ellen**

Szerb-Csanád, 1902. március 14.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 82–88.

A szerb-csanádi román parókus – a politikus-pap Vasile Lucaciu testvére – szenvedélyes és gúnyos hangvitelű levélben próbálja hitelteleníteni a magyar görögkatolikusok mozgalmát, amit a zsidó-szabadkőműves magyar kormány eszközének tart a magyarosító politika végrehajtásában. A magyar kormányt azzal vádolja, hogy a mozgalom támogatásával végeredményben el akarja szakítani Rómától a görögkatolikusokat. A magyar liturgia köntösébe bújtatott magyarosítási szándék elriasztja a román ortodoxokat az uniótól és skizmára ösztönzi a nemzeti identitásukat féltő román görögkatolikusokat. Véleménye szerint a magyar görögkatolikusok mozgalmát latin szertartású papok csak azért támogatják, hogy a magyar liturgia szentesítése után áttérhessenek a görög rítusra, s megnősiülhessenek. Kigúnyolja a magyar liturgia-fordításokat, a fordítások készítőit pedig képzetlennek és a feladatra alkalmatlannak ítéli.

Num. VIII.

Pro-memoria diretto al S. Padre dal Sacerdote Rumeno Epaminonda Lucaciu, sul movimento magiaro fra i Ruteni. Szerb-Csanád, 14 marzo 1902.

Beatissimo e Santissimo Padre,

Tutto il mondo giubila e tutte le nazioni vanno a prostrarsi ai piedi di Vostra Santità, onde mostrare la loro sottomissione, la loro fedeltà ed attaccamento verso la S. Sede.

Verranno i popoli dell'orbe a giubilare del giubileo del loro Padre.

Non so, se noi Rumeni, saremo fortunati presentarsi a Vostra Santità, oppure, come nell'anno santo e giubilare per due titoli, saremo costretti a rimanere a casa; giacché questo è il volere dei nostri governanti frammassoni-guidei, i quali, solo alla proposta di un pellegrinaggio Rumeno a Roma, fanno tale un baccano e tale una pressione, che è gioco forza lasciar ogni cosa a metà.

Oltre l'affermazione di cattolicità, vi è un altro spettro che molto teme il nostro governo frammassone-giudeo. Si teme dello smascherare che conseguirebbe della loro famosa propaganda per ottenere la cosiddetta liturgia magiara. Si vedrebbe, che tutta questa cosa, è una messa in scena, per aver poi pretesto di poter attaccare la S. Sede; per aver pretesto di far rinnegare a centinaia di migliaia la fede vera, la fedeltà verso la S. Sede!

Un giuoco infame! Un attentato alla S. Sede! Attentato, al quale, suppongo, inconsciamente, lavorano alcuni, i quali hanno dovere risparmiare la S. Sede dall'umiliarla avanti i suoi nemici! Mi duole ciò constatare!

Quante volte l'idra maledetta si leva il capo, è nostro dovere lasciar ogni qualunque fine secondario, dobbiamo dare l'allarme, metterci in difesa non solo, ma dobbiamo respingendo il nemico debellarlo ed annientarlo! La questione della liturgia magiara di nuovo si sollevò, e perfino nel parlamento in merito questione si sollevò, non solo coi libri e per via giornalistica il capo dell'idra maledetta si sollevò.

L'ultimo fra tutti, che sono chiamati a pascere il grege del Signore e difenderlo dalle astute insidie del nemico, alzo la voce e mi rivolgo a quella persona, la quale, qual Capo della Chiesa, la conduce alla sua destinazione, e difende dalla perdizione il grege a sè concreduto.

Credo, Vostra Santità, benignamente riceverà questa mia memoria, nella quale svelo le subdole intenzioni ed i mali fini dei nemici della S. Sede!

Beatissimo Padre!

L'origine del movimento per la così detta «liturgia magiara» già é sospetta non solo, ma indizio certo è, non essere opera di veri credenti, essendo fatta dietro l'ispirazione e coll'aiuto dei nemici dichiarati della S. Sede, dei protestanti di Debreczen. Questi stamparono colle loro spese, e sotto la loro sorveglianza si fece l'edizione del «Liturgicon» tradotto da un povero sacerdote nei momenti in cui, avendo bevuto un pò più del dovere, declamava per l'idea della liturgia magiara, e faceva la traduzione! In tale stato si tradussero alcune parti dell'ufficiatura con tali espressioni da divenire ridicole! Fra le altre vi è una classica.

Alla celebrazione del S. Matrimonio, si canta un verso, che comincia: Isaia saltò di gioia ecc. Questo salto o danza bisognò che sia espressa con un termine quanto mai magiara, e dovea esprimere una danza magiara, od almeno avere qualche somiglianza con il movimento che si fa nelle danze magiare. Si tradusse pertanto con la parola: «Bokàzik,» che significa: batte gli speroni onde fare rumore, proprio nel ballo o danza dei magiari, avendo i danzatori stivali alti con dei speroni i quali poi a dato tempo se li battano, onde fare, rumore. Vi sono ancora molte altre espressioni ridicole in questa traduzione. Questo poi si fece non solo per la mania di magiarismo; ma si fece appositamente per deridere i canti e le ceremonie che secondo essi sarebbero stati approvati dalla S. Sede, se non altro, in seguito ad un finto chiasso che essi fecero!

Finto e falso fu il chiasso che fecero! Si mise in opera e si sottoscrisse un memorando domandante la liturgia magiara, diedero ad intendere che il numero dei magiari cattolici di rito greco, i quali sottoscrissero questo memorando, era più di 250 mila, e che questi tutti erano magiari. Ora che venne alla luce? Si fece la statistica del regno. Quali e quante furono le pressioni che si fecero onde mostrare che l'elemento magiara domina, solo noi lo sappiamo, che avemmo l'infelicità di trovarci qui, e dopo tutte le pressioni che si fecero, dopo tante minaccie, falsificazioni, riesce che il numero dei cattolici di rito greco e di rito armeno, che si dicono magiari è solo 186.648 anime!

Dove sono le altre migliaia di magiari di rito greco?

Si misero insieme magiari greco ed armeno-cattolici, onde il numero dei primi sia sconosciuto! Se togliamo dai magiari di rito armeno, il numero dei magiari cattolici di rito greco, scade con più decina di migliaia di anime il numero di questi.

Ecco una chimera, ecco un falso con il quale si volle pressione là S. Sede!

Come dunque si sottoscrissero tanti, e chi sono?

Molti neppure vivono, si sottoscrissero nomi di morti antecedentemente, vi sono altri neppure sono cattolici, altri si sottoscrissero essendo pressione.

Il povero popolo ruteno ordinato a presentarsi, a cotal o cotal sito ovvero casa, siccome è avvezzo a sottoscrivere tutto, pure la sua morte, questa è la sua infelicità, ha sottoscritto, solo che abbia pace da questo lato, e non sia più seccato.

Povero popolo! Condotto come al macello e non vi è chi sorga a difenderlo! Che dico non solo non lo difendono; ma lo vendono quelli che a difenderlo sarebbero chiamati.

E chi furono i conduttori del pellegrinaggio per ottenere la liturgia magiara? I capi ruteni, e questi domandano per il popolo ruteno, liturgia in lingua magiara?

Oh ironia!

Questo unico fatto è più che bastante per mostrare che tutto è falsità; come tutto è impostura!

Nella sua origine è sospetto, come si condusse innanzi l'affare della liturgia magiara, mostra la mala fede, ed il chiasso che si fece è una più grossolana menzogna!

Se poi consideriamo chi sieno i sostenitori di questo movimento, e quale fine abbiano, da una parte devo arrossire, e dall'altra fremo d'indignazione poiché si vuole, umiliare la Santa Sede, si vuol procurare lo scisma di migliaia di anime dalla Santa Sede.

I sostenitori non sono se non pochi sacerdoti, di rito greco, invece sono molti sacerdoti di rito latino, e che sono in parti lontane da quelle abitate dai così detti magiari, che domandano la liturgia magiara.

Arrossisco quando considero il fine pel quale essi lavorano!

È grande infelicità invero, ed è grande impedimento per i ministri dell'altare di rito greco quella facoltà che hanno di ammogliarsi, poiché non possono liberamente servire al Signore! Non voglio più insistere, constato che è così.

Per nostra infelicità il clero d' Ungheria non è il migliore, e certamente questo non fa onore al regno Mariano; ma è così! Il clero di rito latino spinge avanti la macchina per ottenere la liturgia in lingua magiara, la quale ottenuta, il clero latino passerebbe al rito greco, onde abbia la facoltà di ammogliarsi! Pare incredibile! Ecco un fine, certamente non nobile, per ottenere la liturgia magiara!

In questo caso la fede rimane intatta né si attenta, né si vuole ciò, che i popoli dalla sottomissione alla Santa Sede sieno strappati, scopo, che si propone il nostro governo frammassonico-giudeo. Sì, questo è lo scopo dei nostri governanti; rapire i fedeli ruteni e rumeni dal seno della chiesa, e poi il resto dell'affare è in loro mano!

Tanto il popolo Rumeno che Ruteno hanno un asilo e questo è la chiesa. Qui ode nella sua lingua la predica, qui si sente bene, il culto divino ed i canti belli esso li comprende, e le preghiere che si innalzano sono qual balsamo.

Se è coltivata la propria nazione, ovvero se essa è innalzata alla sua dignità viene considerato qual attentato alla patria! Ora si vuol fare arma di magiarizzazione il santuario e l'altare!

Il governo, frammassone-giudeo vuole la liturgia magiara; ma perchè? Si vuole dare la risposta esso a sè medesimo, e versa lagrime di cocodrillo avanti lo spettro immaginario!

Vuole la liturgia magiara per fortificare la fede nei cattolici di rito greco, che non diventino scismatici!

Oh gli spudorati menzogneri! I frammassoni, i giudei a difendere la chiesa cattolica ed i fedeli?! Bugiardi! Essi vogliono la liturgia magiara non per impedire la separazione, ma per promuoverla! Sì, questo è lo scopo infernale Fatto e scopo per noi conosciutissimo. E prima per i Ruteni.

Questi vanno a migliaia in America, lasciando la loro patria. In America appena sbarcati, diventano scismatici. Non vanno in America i più poveri, nò; questi rimangono qui a soffrire le ingiurie e gli insulti; va la classe mediocre e che starebbe abbastanza bene in affari finanziari; ma va perchè vede nella sua patria non poter vivere da uomo onesto, ma solo da uomo rinnegato e demoralizzato, perchè solo in questo caso è buon patriota! Così è in Ungheria! In America il Ruteno si fa scismatico, perché odia il suo prete ruteno dell'Ungheria, che non lo difese colla sua autorità avanti gli oppressori, che non gli die consigli paterni; ma si unì coi nemici dei suoi connazionali! dall'altra parte la Russia o meglio i sacerdoti scismatici russi promettono mari e monti e soprattutto i sacerdoti scismatici dibaccano contro la chiesa cattolica, quale causa della disnazionalizzazione dei ruteni, e qual causa del male tanto materiale che morale di questo infelice popolo! A questo si aggiunge la diabolica missione che sostiene il nostro governaccio, mandando sacerdoti ruteni rinnegati; con un passato tristissimo, essendo questi in grazia del governo, e con l'idea maledetta del magiarismo, non danno pace a quei poveri, i quali emigrano per aver pace! In America i Ruteni trovano le stesse utopie; allora sospinti dal missionario del governo magiara frammassone, il quale in questo senso lavora, passano allo scisma!

Per i Rumeni la cosa è differente.

Il nostro popolo non emigra in cotali proporzioni. Abbiamo uomini consci della loro missione, e benché vi sono per nostro rammarico degli indegni del ministero pastorale, che vendettero sé al diavolo ed ai suoi servi, abbiamo però ancora sacerdoti e clero che è conscio della sua missione! È vero che la furia della tempesta è scatenata contro di loro con tutta la forza, ma essi, grazie al Signore, non cedono! Hanno buone basi, ed un'educazione ebbero sotto la sorveglianza del Padre comune perseguitato, presso la memoria dei martiri cresciuti, soffrono, rinnegando lo proprie passioni ed i propri comodi. Vi sono però alcune parti, ove non fu possibile avere giovani cresciuti a grandi ideali, e pronti a sacrifici. E questi fra i Ruteni mancano del tutto, come di fatto Ruteni dell'Ungheria non vi furono se non pochissimi nei collegi di Roma, ed attualmente credo neppure vi sono, ed il governo magiara si sforza a tutto potere a far sì che a Roma non si mandino giovani, poiché qui non potrebbero avere quell'educazione materialistica che cerca il proprio comodo, il proprio interesse, l'avanzamento, ecc. e così non sarebbero servi piegati a tutti i capricci dei governanti! I Rumeni grazie alla buona

volontà della Santa Sede, hanno la felicità di avere uomini cresciuti alla scuola della vera fede che è congiunta con opere! Come osservai, questa felicità di avere cotali uomini è a poche parti riservato. Vi sono alcune parti, ove e la mancanza di questi uomini, ed il contatto di Ruteni rinnegati o per via di rinnegazione, i capi si sono un po' allontanati dal sentimento del popolo, ed ecco il clero scismatico a squarciagola strillare: che essi sono i veri difensori della nazione, i veri Rumeni, difensori dell'oppresso, ed ecco il povero popolo, rinnegato, è passato allo scisma. E questo è successo in parti ove neppure ombra di scismatico vi era, come nel comitato di Maramoros.

Il governo frammassone-giudeo vede e tace ed è lieto. Questo egli vuole: fare che tutti i Rumeni passassero allo scisma! Non vi ha molto tempo, si fece un movimento per la s. unione. Il governo spaventato non sapea che fare, con pressioni, con promissioni si riuscì ad attuire questo movimento, si fece la congrua o paga per le confessioni acattoliche, si fece per tutte, onde non sia tanto eclatante e che i magiari non strillino che si aiutano solo i Rumeni. Questa congrua si fece onde impedire che gli scismatici si unissero; essendo offerto questo interesse materiale non hanno avuto la forza di resistere!

Si impedi il pellegrinaggio Rumeno a Roma! Perché? Oltre la causa su indicata, si impedi per non aver recenso fra i scismatici, dei quali molti erano iscritti al pellegrinaggio.

Si fece pressione e si impedi la solenne celebrazione del centenario della S. Unione dei Rumeni con Roma e per lo stesso fine.

Credo superfluo memorare le barbarie asiatiche che si commisero in Sisecli (Laczfalu) per impedire la celebrazione e dell'anno Santo e del secondo centenario della unione dei Rumeni colla S. Sede, essendo queste cose molto ben note a Roma! Si fa tutto per sopprimere il movimento per la S. Unione, si riesce ad assopire ma a far sì che esso cessi non si riesce. Bisogna ritenere i Rumeni, e quella tendenza di abbracciare la S. Unione con Roma bisogna impedirla! Quale è l'arma? È lo spettro della liturgia magiara!

Vivo fra i scismatici, e nei discorsi che vi si fanno, ora neppure vi è questione di altro che di questo. Dicono poi: Non passa molto e sarete tutti magiari; fra breve la liturgia magiara sarà approvata, e poi addio unione con Roma! Addio con tutti voi! Con sfacciataggine aggiungono poi: Il governo Ungherese ha abbastanza denari...! E tutto questo è messo in opera ed è mosso al comando del governo frammassone-giudeo! Per via giornalistica gli scismatici non fecero queste dichiarazioni né questi attacchi contro la S. Sede o contro gli uniti con Essa; ma ora preparano lo spirito pubblico con discorsi famigliari e spessi, nel senso sopra esposto.

Ecco il fine e lo scopo infernale di questo governo frammassone-giudeo! Non l'amore per Roma lo muove, nò; ma l'odio verso Roma lo fa a sostenere questa agitazione della liturgia magiara. Noi sacerdoti, che abbiamo veduto passare sopra la nostra testa altri venti, ed altre tempeste, non ci intimidirebbe lo spettro della liturgia magiara, troveremo noi e sapremo noi modo come resistere né permetteremo che il governo abusi delle funzioni dell'altare per fini immorali di disnazionalizzazione, e difenderemo il sacro altare se dovremo morire! ma non potremo resistere agli agenti del governo, i quali, come ora lavorano per ottenere

la liturgia magiara, così nel caso fatale che sarebbe approvata, manderebbe questi agenti a lavorare con tutta la forza e con successo per attirare i fedeli allo scisma, ed allora noi sacerdoti rimarremo senza fedeli!

Finalmente: si domanda la liturgia magiara? Ma dove sono le traduzioni fedeli ed intiere del servizio divino?

Una od altra parte, pochissimo del tutto, è tradotto in lingua magiara, e questa è una traduzione pessima e ridicola! Dalla officatura lunghissima, appena vi è la decima parte in lingua magiara! Si die ad intendere e si nominarono le persone le quali ora fanno la traduzione. Senza denigrare e senza calunniare, affermo che: codeste persone sono incapacissime. Persone, che, non conoscono nè la lingua Slava dalla quale traducono, nè la lingua magiara nella quale traducono. Nella parte teologica parimenti sono deboli. Non hanno una educazione superiore nè linguistica, nè teologica, quindi oltre gli errori linguistici, non sono esclusi nè tampoco i dogmatici!

Mi sono creduto obbligato ad informare Vostra Santità sullo stato delle cose, onde la S. Sede ne sia quanto più esattamente informata, nè sia poi colpa nostra il non avere dato notizia di tutto all'autorità competente.

Spero, Vostra Santità, benignamente vorrà ricevere questa mia modesta memoria, ed al modesto autore, onde possa con risultato lavorare nella vigna del Signore, impartire l'Apostolica benedizione, la quale, prostrato al bacio del s. piede, umilmente domanda ecc.

210. A Rendkívüli Egyházi Ügyek és a Propaganda Fide Kongregációk összehívott ülése a magyar nyelv liturgikus használata ügyében

1902. április. 16.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 25–102r.

Az ügyirathoz tartozó dokumentumok tartalmi ismertetése: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának átirata a Propaganda Fide Kongregációhoz (1899.01.31.), a bíboros-államtitkár levele a bécsi nunciushoz (1899.02.02.), Drohobeczky püspök levele (1899.08.11.), a római zarándoklaton átadott emlékirat (1900 februárja), Firczák püspök levele (1901.09.11.), a bíboros-államtitkár levele a nunciushoz (1901.11.26.) a nuncius válasza (1902.02.07.) és Epaminonda Lucaciu levele (1902.03.14.). A megválaszolásra váró kérdés (dubbio): kell-e válaszolni Firczák püspöknek, s ha igen, mit, illetve milyen intézkedéseket kell foganatosítani a két emlékirattal kapcsolatban?

RELAZIONE

UNGHERIA – RITO GRECO E LINGUA UNGHERESE

Nella particolare adunanza del 26 gennaio 1899, relativa all'abusiva introduzione della lingua ungherese nella liturgia greco-rutena, le Eminenze Vostre Rme, dopo di aver trovato giuste e savie le misure fin qui prese per eliminare l'abuso della lingua volgare nella celebrazione della S. Messa, risolvevano, ed il Santo Padre degnavasi di approvare, che s'invitasse la S. Congregazione di Propaganda:

I. Ad insistere presso gli Ordinari delle diocesi a cui si estende il movimento greco-magiara, perché esercitino un'azione più efficace e vigilante sul loro clero,

l'obbligano a star fermo alle regole stabilite ed ai libri approvati per la sacra liturgia, tenendo a freno i disobbedienti con tutti i mezzi possibili, segnatamente col mettere ostacolo alla loro promozione e col tenerli lontani dai centri dell'agitazione;

2. A chiedere a ciascun Vescovo un rapporto esatto sul vero stato delle cose e domandare altresì una relazione annuale su ciò che si è fatto o si andrà facendo nelle rispettive diocesi e di quanto altro è a loro conoscenza su tale argomento;

3. A raccomandare particolarmente all'Emo Primate di tener; d'occhio e moderare il Comitato greco-ungherese di Budapest e la relativa parrocchia;

4. A far comprendere allo stesso, relativamente alla progettata venuta in Roma di una deputazione greco-magiara, che la Santa Sede, non potendo dare una decisione senza un accurato studio del memorandum che intendeva presentare, si limiterebbe a chiedere cortesemente ai deputati di lasciare i documenti pel relativo esame;

5. Ad esortare caldamente il Vescovo di Munkacs di sorvegliare il centro dell'agitazione in Haidu-Dorog e di non lasciare colà, nè in altri centri importanti, gli ecclesiastici sospetti di favorire il movimento, e, prendendo atto delle assicurazioni date dallo stesso Prelato in proposito, di non nascondergli che le informazioni avute in seguito, da altre parti, sono pur troppo differenti dalle sue.

Le Eminenze Vostre risolvevano altresì che, da parte della Santa Sede, si procurasse d'ora innanzi, nella provvista delle sedi vescovili ungheresi, d'impedire la nomina di quei soggetti che fossero meno sicuri su questo punto, che, per arrestare l'estensione del male ai luoghi ancora immuni dall'agitazione, si richiamasse su di ciò tutta l'attenzione e la vigilanza del Nunzio Apostolico e che infine si rispondesse al Memorandum del Governo (A questo Memorandum non è stato finora risposto, perché si aspettava prima di conoscere il contenuto dell'altro Memorandum che la Deputazione greco-magiara si proponeva di presentare al S. Padre.), dimostrando l'insussistenza di quanto vi si asserisce relativamente ai rumeni-uniti ed appoggiandosi sull'autorità incontestata dell'Eminentissimo Haynald di bo. me., riguardo ai pericoli ond'è minacciata la religione e la patria per fatto dell'agitazione nazionalista greco-magiara (Somm. num. I).

In data del 5 febbraio 1899 si scriveva poi, da questa Segreteria, al Nunzio Apostolico di Vienna mettendolo al corrente della questione e delle risoluzioni prese in proposito ed invitandolo ad adoperarsi nello stesso senso presso chi di ragione, ad invigilare per impedire l'estensione del male ed a cooperare colla Santa Sede, perchè, in avvenire, nelle provviste delle diocesi, in cui esiste il movimento nazionalista, non si accettino per Vescovi quei candidati che non fossero del tutto sicuri sulla questione della liturgia in lingua volgare (Somm. num. II).

Quantunque però siano oramai passati più di tre anni dall'invito fatto dalla S. Congregazione di Propaganda ai Vescovi ungheresi, di mandare un rapporto esatto sul vero stato delle cose e la relazione annuale, di cui è fatto più sopra menzione, non si è finora ricevuto da quei Prelati alcuna risposta. Solo, con biglietto della stessa S. Congregazione, del 16 agosto 1899, venne trasmesso a questa Segreteria la copia della risposta data in proposito da Monsignor Drohobeczky, Vescovo ruteno di Crisio. In siffatta risposta Mons. Drohobeczky narra come nella sua diocesi non si lamenti un tale abuso; ma che invece Monsig. Firczak, Vescovo di

Munkacs, contrariamente alle istruzioni avute, abbia concesso uno dei migliori benefici della sua diocesi al Sacerdote Emiliano Melles, noto agitatore magiario, e lo abbia anzi raccomandato al Governo per la Dignità di Arcidiacono del Comitato di Szatmar, che di fatti ottenne, malgrado ch'egli sia ammogliato (Somm. num. III).

Al numero IV del Sommario si riporta il Memorandum presentato, al Santo Padre ed alla S. Congregazione di Propaganda, dalla Deputazione greco-magiara recatasi in Roma a questo scopo. In siffatto Memorandum redatto in termini ossequenti, come le Imminenze Vostre potranno rilevare, dopo alcuni cenni storici relativi ai greci-magiari, prima e dopo la loro unione colla Chiesa cattolica, ed alla costituzione della Commissione regnicola, avente per iscopo di propugnare l'introduzione della lingua ungherese nella S. Liturgia, si ripetono diffusamente le ragioni che militano in favore di detta introduzione e si refutano altresì le obbiezioni che si sogliono addurre contro di essa.

Con altro biglietto della S. Congregazione di Propaganda del 5 novembre 1901, venivano egualmente trasmesse a questa Segreteria le spiegazioni date da Monsig. Firczak intorno ad un ricorso pervenuto a quella stessa S. Congregazione da parte di un Vali, per nome Michele Nagy, nel quale ricorso si riferiva che il Sacerdote Adalberto Danyanovics,²⁸⁴ cooperatore nella parrocchia di Hadi-Dorog, era stato espulso dal parroco Andrea Ujhelyi per non aver egli voluto celebrare la sacra liturgia nell'idioma ungherese, e che il Canonico Emmanuele Fejér, rettore del Seminario, aveva proferito parole ingiuriose alla persona del Santo Padre senza che fosse stato per ciò redarguito. Mons. Vescovo di Munkacs però afferma, nella sua risposta, come il Sacerdote Adalberto Danyanovics non sia stato espulso dal parroco; ma che abbia invece abbandonato spontaneamente la detta parrocchia in seguito al tumulto suscitatosi in quella popolazione per non aver egli cantato le «Ektenie», nè l'Epistola ed il Vangelo in ungherese, come era costume. Aggiunge anche che in conseguenza di quel tumulto il detto Sacerdote, già ammalato di nervi, appena ritornato in seno della sua famiglia, perdette l'uso della ragione e si dovette rinchiudere in una casa di salute. In quanto poi al rettore del Seminario asserisce di averlo tosto rimosso dal suo posto appena fu constatato, mediante un regolare processo, ch'egli si pemise d'ingiuriare la sacra persona di Sua Santità e la chiesa cattolica. Nella stessa lettera poi Monsig. Firczak, dopo di aver osservato che in sette Comitati della sua diocesi è invalso già da 50 anni, l'uso di cantare le «Ektenie» e le altre preci della santa Messa in lingua ungherese e che dal Governo e dalla stampa non si cessa di eccitare quelle popolazioni di star fermi in questo uso, appoggiandosi anche sul privilegio concesso, dalla Santa Sede, ai cattolici dalmati, di celebrare cioè la s. Messa in lingua glagolitica, chiede alla Santa Sede consiglio sul modo con cui egli debba comportarsi in tali circostanze: temendosi, nel caso che la medesima Santa Sede non volesse fare concessioni in proposito, che circa 200 mila anime, istigate dai nemici della Chiesa Cattolica, abbiano miserabilmente a defezionare dalla fede (Somm. n. V ed Allegato).

Avendo però la S. Congregazione di Propaganda domandato in quali termini doveva rispondere al Vescovo di Munkacs, si scrisse, in data del 26 novembre 1901,

---

284 Damjanovics

al Nunzio Apostolico di Vienna invitandolo a voler assumere, indipendentemente da Monsig. Firczak, esatte ed accurate informazioni sull'entità del pericolo segnalato dal suddetto Prelato e a chiedere contemporaneamente il parere di persone competenti, come per es. il P. Nilles, circa le concessioni o la tolleranza possibili pel canto delle così dette «Ektenie» o altre preci in volgare nella liturgia greco-rutena, da parte almeno del popolo (Somm. num. VI).

Monsignor Nunzio rispondendo in data del 7 febbraio del corrente anno, al suddetto dispaccio, dopo di aver premesso, nel suo rapporto, alcuni dati storici e di fatto sull'introduzione della lingua volgare nella liturgia presso le popolazioni di rito greco-ruteno e di aver osservato che benché il pericolo di un grandissimo e rumoroso scisma attualmente non si manifesti, pure esso potrebbe apparire qualora il divieto perentorio venisse solennemente confermato da parte della Santa Sede, appoggiandosi sul parere di persone competenti e non interessate in questo argomento, sottometta al prudente ed illuminato giudizio della Santa Sede i seguenti punti:

1. Se si trattasse di permettere soltanto il canto delle «Ektenie» ed anche dell'Epistola e del Vangelo in lingua ungherese, la cosa si potrebbe facilmente concedere: ma non è questo ciò che si desidera dai greci-ruteni, i quali invece vogliono puramente e semplicemente l'uso della lingua ungherese per tutta la liturgia e per tutti gli uffizi ecclesiastici. A questo proposito Monsig. Nunzio riferisce anche come Mons. Majlath avesse trovata cosa dispiacevole che la S. Congregazione di Propaganda, nel prendere le necessarie misure a questo proposito, siasi basata sopra una interpretazione inesatta della petizione e che però se anche oggi la Santa Sede si fondasse sul medesimo principio e restringesse le disposizioni da prendere relativamente alle «Ektenie», all'Epistola ed all'Evangelo, non si risolverebbe nulla e, forse, si farebbe peggio.

2. I postulati dei greci-ruteni di lingua ungherese non mancano, al dire dello stesso Monsig. Nunzio, di qualche ragionevolezza. La lingua ungherese infatti è stata introdotta nella liturgia da più di 30 anni, ed in alcune parrocchie da un secolo, e si usa anche oggi malgrado il divieto della Santa Sede; la restizione quindi della lingua paleoslavica non mancherebbe di produrre una grave commozione. Il popolo poi non comprende facilmente come a tutti gli altri greci uniti si conceda l'uso della loro lingua e si neghi solamente ai greci ungheresi. Di più la liturgia greca è molto più lunga della nostra, ed è quasi impossibile che gente rustica assista con devozione al servizio divino, mentre per due o tre ore il Sacerdote ed il maestro di scuola cantano una lingua ignota. Per contrario, se la lingua fosse ungherese, il popolo potrebbe prendervi parte e cantare anch'esso i responsori.

3. Monsig. Nunzio sarebbe quindi d'avviso che si seguisse una via media: che non si rispondesse cioè direttamente ed autorevolmente, ma si tollerasse che continui l'uso della lingua ungherese dove di fatto è già introdotta e si conserva tuttora, e, nel medesimo tempo, non si emanasse alcuna nuova disposizione proibitiva: che, in una parola, non si pubblici alcun divieto, ma non si conceda neppure nulla in maniera assoluta e solennemente.

4. Essere però necessario che, dagli attuali libri liturgici in lingua ungherese, si espungano le eresie che vi si contengono.

Non avendo poi potuto ottenere il parere in iscritto del P. Nilles, per essersi questi, in una caduta, rotto il braccio, Monsignore Nunzio riferisce come il suddetto Padre gli abbia fatto sapere essere egli persuaso che, nell'affare della liturgia ungherese, é conveniente ed opportuna la tolleranza della Santa Sede (Sommario num. VII).

Il 23 del mese di marzo p. p. giunse infine al Santo Padre un pro-memoria del Sacerdote rumeno Epaminonda Lucaciù, ben noto alle Eminenze Vostre, nel quale fornisce varie notizie intorno al movimento magiaro fra i Ruteni ed al quale egli si dichiarava contrario (Somm. n. VIII.).

Sono quindi pregate le Eminenze Vostre di rispondere al seguente

DUBBIO

Se ed in quali termini convenga rispondere a Monsig. Firczak e quali altri provvedimenti prendere relativamente ai due Memorandum.

[Az ügyiratboz tartozó dokumentumok listája]

Num. I. Biglietto della Segreteria degli Affari Ecclesiastici Straordinari col quale si comunicano a Mons. Segretario della S. Congregazione di Propaganda per gli Affari di B. O. le risoluzioni della particolare adunanza del 26 gen. 1899. – Roma 31 gennaio 1899²⁸⁵

Num. II. Dispaccio dell'Emo Sig. Cardinal Segretario di Stato diretto al Nunzio Apostolico di Vienna. – Roma, 3 febbraio 1899²⁸⁶

Num. III. Foglio responsivo di Monsignor Drohobeczky, Vescovo Ruteno di Cristo, sulla lingua ungherese introdotta nella liturgia slava. – Crisio, 11 agosto 1899²⁸⁷

Num. IV. Memorandum della Deputazione greco-magiara presentato al Santo Padre. – Budapest, febbraio 1900²⁸⁸

Num. V. Biglietto della S. Congregazione di Propaganda, col quale si comunicano alla Segreteria degli Affari EE. SS. le spiegazioni di Monsig. Firczak, Vescovo di Munkacs. – Roma 5 nov. 1901²⁸⁹

Allegato al N. V. Spiegazioni date dal Vescovo di Munkacs sui fatti di Hajdu-Dorog e del Rettore Emmanuele Fejér. – Ungvár, 26 settembre 1901²⁹⁰

Num. VI. Dispaccio dell'Emo Sig. Cardinal Rampolla, col quale si chiedono, al Nunzio Apostolico di Vienna, informazioni sul pericolo segnalato da Monsig. Firczak – Roma, 26 novembre 1901²⁹¹

Num. VII. Risposta del Nunzio Apostolico di Vienna al Dispaccio riportato al numero precedente. – Vienna, 7 febb. 1902²⁹²

Num. VIII. Pro-memoria diretto al Santo Padre dal Sacerdote Rumeno Epaminonda Lucaciù, sul movimento magiaro fra i Ruteni. – Szerb-Csanàd, 14 marzo 1902²⁹³

---

285 Lásd: 180. számú dokumentum.

286 Lásd: 181. számú dokumentum.

287 Lásd: 187. számú dokumentum.

288 Lásd: 192. számú dokumentum.

289 Lásd: 205. számú dokumentum.

290 Lásd: 201. számú dokumentum.

291 Lásd: 206. számú dokumentum.

292 Lásd: 208. számú dokumentum.

293 Lásd: 209. számú dokumentum.

211. Felice Cavagnis, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának levele Emidio Taliani bécsi nunciusnak

Róma, 1902. április 16.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 99–100r. Fogalmazvány

A titkár tájékoztatja a nunciust a döntésről: a Szentszék nem válaszol se Firczak püspök beadványára, se a magyar kormány 1897-ben átnyújtott jegyzékére, sem pedig a római zarándoklaton átadott emlékiratra. Amennyiben újabb kérvény érkezik, a Szentszék megnyilvánulhat a kérdésben. Ebben az esetben az érintett püspökök az alábbi választ kapnák: a Szentszék fenntartja a korábbi tiltó rendelkezéseket, de a püspökök lelkiismereti döntésére és lelkipásztori bölcsességére bízta, hogy sorozatos hitelhagyások esetén milyen mértékben szereznek érvényt azoknak. A püspököknek mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a tiltott nyelvhasználat tovább ne terjedjen. A használatban lévő magyar nyelvű liturgikus könyveket vizsgáltsák meg hozzáértő személyekkel, akik a tévedéseket jelentsék a Szentszéknek.

Mons. E. Taliani, nunzio apostolico, Vienna

16 Aprile 1902

Riservata 69539, 4286

In risposta al pregiato foglio²⁹⁴ della Signoria Vostra Illustrissima e Reverendissima distinto dal nr. 1545, mi accorre di significarle che la questione relativa all'abusiva introduzione della lingua ungherese nella liturgia greco-rutena formò nuovamente in quest'ultimo tempo, l'oggetto di un accurato esame da parte della Santa Sede. La risoluzione però che fu presa in proposito, e che fu comunicata per l'esecuzione alla S. C. di Propaganda, è alla seguente tenore: «non essere cioè per ora conveniente di dare una risposta né a Mons. Firczak né ai due Memorandum presentati al Santo Padre, l'uno dal governo ungherese nel marzo 1898, l'altro dalla deputazione greco-magiara nel 1900. Qualora però venissero fatte nuove istanza sia da parte del governo, sia da parte dei vescovi, sia anche da parte delle popolazioni interessate, allora anche la Santa Sede potrebbe manifestare le sue intenzioni su questo argomento. La risposta da dare ai vescovi in tal caso dovrebbe essere concepita in questo senso: che cioè la Santa Sede intende mantenere nel loro vigore i precedenti decreti e perciò non può approvare l'introduzione della lingua volgare nella liturgia greco-rutena; qualora però i vescovi vedessero imminente pericolo di defezioni, si rimette alla loro coscienza e prudenza di non spingere troppo l'osservanza del divieto: dovrebbero però assolutamente impedire che tale abuso si estenda alle località che ne sono attualmente immuni e che si passi ad altro rito e ad altro culto. Inquanto poi ai libri liturgici in lingua ungherese presentemente adottati, converrebbe incaricare in modo confidenziale e privato una o due persone che conoscono bene le due lingue, affinché dopo averli attentamente esaminati, denunzino gli errori in essi contenuti alla Santa Sede.»

Tanto mi reco a premura di partecipare confidenzialmente e riservatamente alla Signoria Vostra, per esclusiva sua norma e governo, mentre con sensi...

---

294 Lásd: 208. számú dokumentum.

**212. Felice Cavagnis, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja
titkárának átírtata Antonio Savelli-Spinolának, a Propaganda Fide
Kongregáció Keleti Egyházi Ügyosztálya titkárának**

Róma, 1902. április 17.

ASV AES pos. 882. fasc. 394. fol. 101–102. Fogalmazvány

Cavagnis titkár tájékoztatja a Propaganda Fide Kongregációt a döntésről: a Szentszék nem válaszol se Firczak püspök beadványára, se a magyar kormány 1897-ben átnyújtott jegyzékére, sem pedig a zarándoklaton átadott emlékiratra. Amennyiben újabb kérvény érkezik, a Szentszék megnyilvánulhat a kérdésben. Ebben az esetben az érintett püspökök az alábbi választ kapnák: a Szentszék fenntartja a korábbi tiltó rendelkezéseket, de a püspökök lelkiismereti döntésére és lelkipásztori bölcsességére bízva, hogy sorozatos hitelhasználások esetén milyen mértékben szereznek érvényt azoknak. A püspököknek mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a tiltott nyelvhasználat tovább ne terjedjen. A használatban lévő magyar nyelvű liturgikus könyveket vizsgáltsák meg hozzáértő személyekkel, akik a tévedéseket jelentsék a Szentszéknek.

Mons. Segretario della S. Congregazione di Propaganda Fide pel Rito Orientale
17 Aprile 1902

Nella particolare adunanza del 16 corrente, della SS. Congregazioni riunite di Propaganda Fide e degli Affari Ecclesiastici Straordinari, venne nuovamente esaminata la questione riguardante l'abusiva introduzione della lingua ungherese nella liturgia greco-rutena. Gli Eminentissimi Padri, dopo di aver attentamente ponderati i vari documenti relativi a siffatta questione e seguatamente la lettera di Mons. Firczak, vescovo di Munkács, trasmessa a questa Segreteria con biglietto di codesta S. Congregazione in data del 5 novembre pp. distinto col nr. 13224, ed il Memorandum presentato al Santo Padre ed a codesta S. Congregazione nel 1900, della deputazione greco-cattolica recatasi in Roma a questo scopo, al dubbio loro proposto: «se ed in quali termini convenga rispondere a Mons. Firczak e quali altri provvedimenti prendere relativamente ai due Memorandum, quello cioè della deputazione greco-magiario e quello del governo ungherese, presentato al Santo Padre nel marzo 1898» risposero nei seguenti termini che il Santo Padre si degnò di approvare nell'udienza del giorno 11 corrente: non essere cioè per ora conveniente di dare una risposta né a Mons. Firczak né ai due Memorandum. Qualora però venissero fatte nuove istanze, sia da parte del governo, sia da parte dei vescovi, sia anche da parte delle popolazioni interessate, allora anche la Santa Sede potrebbe manifestare le sue intenzioni su questo argomento. La risposta da dare ai vescovi in tal caso dovrebbe essere concepita in questo senso: cioè la Santa Sede intende mantenere nel loro vigore i precedenti decreti e perciò non può approvare l'introduzione della lingua volgare nella liturgia greco-rutena; qualora però i vescovi vedessero imminente pericolo di defezioni, si rimette alla loro coscienza e prudenza di non spingere troppo l'osservanza del divieto: dovrebbero però assolutamente impedire che tale abuso si estenda alle località che ne sono attualmente immuni e che si passi ad altro rito e ad altro culto. Inquanto poi ai libri liturgici in lingua ungherese presentemente adottati, converrebbe incaricare

in modo confidenziale e privato una o due persone che conoscono bene le due lingue, affinché dopo averli attentamente esaminati, denunzino gli errori in essi contenuti alla Santa Sede.

Lo scrivente nel portare ciò alla conoscenza della Signoria Vostra Eminentissima e Reverendissima si pregia di rimetterle la copia favoritagli del precitato Memorandum della deputazione greco-magiara, e con sensi...

213. Agenor Goluchowski közös külügyminiszter átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a Szentszék és Magyarország viszonyának javítása tárgyában

Bécs, 1903. június 2.

MNL OL K 26 1904-XV-216

A külügyminiszter egyetért azzal, hogy a Szentszék figyelmét fel kell hívni: a magyar kormány komoly áldozatokat hoz az Egyesült Államokba vándorolt görögkatolikusok megtartása érdekében. Javasolja, hogy a magyar kormány a szentszéki követ útján egyúttal adjon hangot minden sérelmének, amit a Szentszék részéről elszenvedett.

1903-XXI-2443

K. u. K. Ministerium des kaiserl. und königl. Hauses und des Aussern.
No. 584. Streng vertraulich.

Mit der geschätzten Note vom 20. v. m., No. 1952/M. E. war es Euer Excellenz gefällig, unter Rückleitung eines Berichts der K. und K. Botschaft in Washington, betreffend die Einweihung einer griechkatholischen Kirche in Woodsrn (Pensylvanien) den Gedanken anzuregen, ob es nicht opportun erschiene, die römische Kurie von den erheblichen Opfern in Kenntnis zu setzen, welche seitens der kgl. ung. Regierung im Interesse der aus Ungarn nach Amerika ausgewanderten Graeco-Katholiken gebracht werden, um dieselben vor dem Abfalle zum Schisma zu bewahren.

Ich kann dieser Anregung an und für sich nur vollkommen beipflichten, da auch ich der Ansicht bin, daß es von Vortheil wäre, daß die Kurie von der großen Opferwilligkeit der kgl. ung. Regierung in dem gedachten Belange Kenntnis erhalte, und würde ich Euer Excellenz nur ersuchen, mir ein Memoire gefälligst zukommen lassen zu wollen, in welchem die erwähnten Leitungen der kgl. ung. Regierung ausführlich dargestellt sind, und welches ich sodann nicht verfallen würde, durch unseren Botschaften beim Vatikan an dortiger maßgebender Stelle überreichen zu lassen.

Aus den weiteren Ausführungen der eingangs zitierten geschätzten Note Euer Excellenz habe ich jedoch entnommen, daß eine solche an die Kurie zu machende Mittheilung Hochdenselben gleichsam als ein letzten Versuch vorschwebt, um die Kurie, bevor die kön. ung. Regierung sich veranlasst sehen würde „energischern Maßnahmen“ ins Auge zu fassen, auf friedlichem Wege zu einer Änderung ihrer – nach Ansicht Euer Excellenz – der ungarischen Wünschen gegenüber konstant ablehnenden, ja feindlichen Haltung zu bewegen.

Da ich nicht annehmen kann, daß Euer Excellenz die Rückleitung eines auf die Einweihung einer Kirche in den Vereinigten Staaten bezüglichen Botschaftsberichtes zum Ausgangspunkte nehmen, um sozusagen incidentaliter, die auch von mir lebhaft bedauerte Haltung des Vatikans in der Angelegenheit des Erzbischofs Samassa zur Sprache zu bringen, erlaube ich mir, an Hochdieselben das ergebenste Ersuchen zu richten, mir gefälligst jene anderen Kirchenpolitischen gravamina der kön. ung. Regierung geneigtest angeben zu wollen, welche Euer Excellenz schwerwiegend genug erscheinen, um wegen derselben die Eventualität von Retorsionsmaßnahmen gegen die Kurie, von welchen ich mir übrigens kaum einen Erfolg zu versprechen vermöchte, in Erwägung zu ziehen.

Bevor ich daher in dieser Angelegenheit dem Wunsche Euer Excellenz entsprechend irgendeine Weisung an unseren Botschafter beim Vatikan ergehen lasse, darf ich einer gefälligen Aufklärung über letzterem Punkt ergebenst entgegensehen.

Wien am 2. Juni 1903.

Goluchowski

214. Miniszterelnökségi Pro domo irat a Szentszéknél szóba hozandó magyar panaszok tárgyában

Budapest, 1903. június 12.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443

Külgügyminister helyesli azt a tervet, hogy az amerikai gör. kath. egyház érdekében a m. kir. kormány által hozott tetemes áldozatok hangulat csinálás végett a Curia tudomására hozassanak és hajlandó a Vatikánnal szemben fennforgó összes panaszainkat ott szóvá tenni.

A külgügyminister ezen jegyzékének az előzménye, hogy az alleghenyi templomnak adott 30.000 K.-nyi segély ügyében a f. é. május hó 20-án 1902 sz. a. kelt itteni átíratban²⁹⁵ miniszterelnök ur Ó Nagyméltósága a következőket írta:

„...Van szerencsém Nagyméltóságod nagybecsü figyelmét azon kérdésre irányítani, nem volna-e tanácsos a magyar állam részéről az Egyesült Államok belüli gör. katolikusok érdekében hozott tetemes áldozatokat, így első sorban az alleghenyi templomépítést, valamint a visitátor magas díjazását, az uti költségek megtérítését s a lelkészek kiutazási kiadásainak fedezését a Curiának megfelelő alakban tudomására hozni. A Curia ugyanis a saját jól felfogott érdekében a discretiót megszegni alig fogja s azt hiszem, hogy az egyházi ügyekben részünkről mutatkozó áldozatkészség ott talán mégis fog némi hatást kelteni.

Azon szoros összefüggésnél fogva, melyben Magyarországon a vallási és nemzetiségi viszonyok állnak, a Curia állásfoglalása itteni szempontból igen fontos s úgy vélem, hogy mielőtt kívánságainkkal szemben mutatkozó indokolatlan s bizonyos fokig érthetetlen visszatartásoknak erélyesebb eszközökkel leendő

---

295 Nem található az iratok között.

megtörését fontolóra vennők, előbb komoly kísérletet kell tennünk, hogy a fordulatot békés eszközökkel idézzük elő.

Erre való tekintettel hálás köszönettel venném, ha Nagyméltóságod Szécsen grófot meg méltóztatnék hallgatni, azon módokat és eszközöket illetőleg, melyekkel a Vatikán ellenséges politikájában fordulatot lehetne előidézni.

Fogadja stb.”

Kétségtelen, hogy ha továbbra is az eddigi gyakorlatot követnők, úgy kumulált kívánságaink most ép oly kevésbé teljesítenének, mint korábban, midőn azokat egyenkint tettük szóvá.

Diplomáciánk positiója a Curiánál ezidőszerint, úgy látszik, nagyon gyenge és így más támogatást is kell keresnünk. Ez pedig nem lehet más, mint a magyar episkopátus azon tagjainak közbenjárása, a kik a tárgyalás alatt álló ügyeknél többé kevésbé érdekelve vannak.

Már eleve tisztában kell azoban lennünk azzal, hogy teljes sikert nem fogunk elérni s nagyon meg lehetünk elégedve, ha legalább egy két fontosabb kívánságunkat sikerülni fog keresztül vinni.

E felfogás érdekében vannak az alábbi kiadványtervek kidolgozva.

215. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirat-fogalmazványa Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Szentszék és Magyarország viszonyának javítása tárgyában

Budapest, 1903. június 12.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443. Titkos k. s. k.

Vallás- és közoktatás-ügyi minister urnak.

Bizonyára Nagyméltóságod előtt is ismeretes dolog, hogy a Vatikán a közte s a magyar kormány között tárgyalás alatt álló ügyek tulnyomó részében, még a legméltányosabb kívánságokkal szemben is, mondhatni visszautasító álláspontot foglalt el, miből azt a következtetést kell levonni, hogy tulajdonképen nem egyes ügyeknek kedvező vagy kedvezőtlen elintézésével, hanem egy általános, ellenséges irányzattal van dolgunk, mely előttünk ismeretlen egyénektől vagy körülményektől szitva a Curia irányadó köreinél mind mélyebb gyökeret ver. Azon szoros összefüggésnél fogva, mely nálunk a vallási és nemzetiségi viszonyok között fennáll, a magyar nemzeti állam kiépítése szempontjából kiváló fontossággal bír, hogy az apostoli Szent Szék jelzettem [sic!] politikájában fordulatot idézzünk elő. Egy e célból teendő komolyabb diplomatiái demarche iránt hivatali elődöm érintkezésbe is lépett a közös külügyminister ural, kinél, f. é. június hó 2-án 584 sz. a kelt és ./ alatt visszakerőleg idezárt jegyzékéből²⁹⁶ kitetszőleg a kellő készség nem is hiányzik.

A szóban lévő diplomatiái lépések főleg azon jelentékeny anyagi áldozatokra volnának alapítandók, melyeket a gör. kath. egyház érdekében Amerikában hoztunk. A vezér-gondolatmenet pedig a következő lehetne. *Hajdan is Magyarország*

296 Lásd: 213. számú dokumentum.

volt a nyugati kereszténység védelmezője az előre nyomuló török hatalommal szemben, minek fejében az apostoli Szent Szék Szent István birodalmát nagy erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette. Azóta a viszonyok sokban változtak, a helyzet lényegében mégis a régi maradt, mert most meg a schisma fenyegeti elárasztással a gör. kath. oroszokat és oláhokat. Nemcsak Amerikában folyik nagy vehemenciával és bőséges anyagi eszközökkel az orthodox propaganda, az Unió már itthon is veszélyeztetve van. A Beherón és Csircsen történeteket, a szacsali és izai mozgalmakat nem lehet többé szporadikus eseteknek tekinteni, melyek csak nyári betegségek módjára lépnek fel. Itt komoly veszélyről van szó, melyhez szemben a szellemi eszközök felmondják a szolgálatot s a püspökök kénytelenek az állambatalomnál keresni támogatást és oltalmat. Ezt a támogatást a katolikus egyház meg is kaphatja, de csak is a viszonyosság feltétele alatt, vagyis ha a Curia, hagyományaiboz hiven, miként egykor, a Hunyadiak nagy korában, ugy ma is erkölcsi támogatásában részesíti Szent István koronájának országait s az ezt összetartó magyar állameszmét.²⁹⁷

Az ez alapon felépítendő actió azonban csak az esetben fog eredménnyel járni, ha megfelelően előkészítjük, miért is a következő intézkedések volnának teendőik:

a. Az izai és szacsali esetekből kifolyólag, mint azt 2338-903. M. E. szám alatt kelt itteni átiratban bővebben ki lett fejtve, felvolnának bizalmasan kérendők a munkácsi és szamosújvári gör. kath. püspök urak, hogy a Curia illetékes szerveihez, valamint az új bibornok államtitkárhoz intézzenek oly irányu felterjesztéseket, hogy az apostoli Szent Szék is kérje a m. kir. kormány támogatását s így ne mi legyünk a kezdeményezők.

b. Mint Nagyméltóságod Sáros vármegye főispánjának .//. alatt másolatban idezárt jelentéséből látni fogja, az eperjesi egyházmegyében is komoly tünetek mutatkoznak s a püspök jól tenné, ha ezen veszélyeket a Curia tudomására hozná. Ez alkalmat felhasználhatná Vályi püspök arra is, hogy a m. kir. kormánynak az alleghenyi templom ügyében tanusított áldozatkészségét megfelelő formában a Curiának bejelentse. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék az eperjesi püspököt ily irányban megkeresni s egyben a legbizalmasabban tudtára adni, hogy ezen lépés épen az Unió, illetve az apostoli vicariatus kieszközlése érdekében szükséges.

c. A magam részéről pedig felkérem a kivándorlási ügyvivő püspök urat, hogy a püspöki bizottság is mutasson rá a kivándorlás nagy méreteire, a kivándorlottak lelki gondozásának kiváló fontosságára, valamint azon veszélyekre, melyek a felizgatott kivándorlottak visszatérése folytán az egyházat itthon fenyegetik.

d. Végül Hodobayt is utasítottam, hogy a Propagandához teendő felterjesztésében jurisdictiójának elégtelen voltát és apostoli vicariatus létesítésének szükségét fejtsse ki.

Ha azután ránk nézve így némileg kedvező helyzetet teremtenénk, illetve ha a Curiában sikerül felkeltenünk azt a benyomást, hogy bizonyos fokig ránk van utalva, s esetleg őt juttatjuk a kezdeményező szerepére, csak akkor fogunk előállni panaszainkkal és kívánságainkkal, melyek itteni részről a következők volnának:

1. az Egyesült Államokban létesítendő gör. kath. apostoli vicariatus.

²⁹⁷ Késsel és pirossal megjelölve. Ezt a részt egészében átemelték a Szmrecsányi Pálhoz intézendő átirat fogalmazványába is. Ld.:217. számú dokumentum.

2. A S. Girolamo intézet ügye, mely a nagyhorvát eszme tultengéséhez s mostani sajnálatos eruptiójához nem csekély mértékben járult hozzá.

3. A Lukács²⁹⁸-féle ügyet, mely ismét a gör. kath. román lelkészi kar között mutatkozó nemzetiségi velleitások elmérgesítésére alkalmas.

4. Samassa érsek biborának dolgát és

5. Krapac praecanonisátiójának ügyét.

Miután bizonyára Nagyméltóságod külön ügykörében is gyűltek fel ilyen gravamenek, van szerencsém tisztelettel felkérni, méltóztassék velem ezeket is mielőbb közölni. Szükségesnek tartom azonban jelezni, hogy másodrangú kérdésekkel nem volna tanácsos ezuttal előállni, mert a Vatikán ez utóbbiak teljesítése által a fontos dolgok elintézése elől a méltányosság látszatával kitérhetne. Nem volna továbbá célszerű az sem, ha csak gravameneket sorolnánk fel. Hogy ezek orvosolhatók legyenek, feltétlenül szükséges, hogy a panaszok megszüntetését magukban foglaló kívánságok szabatosan, de lehetőleg röviden formuláztassanak. A magam részéről Nagyméltóságod becses figyelmét a magyar lythurgia kérdésre kívánom felhívni, melynek kedvező megoldása a nemzeti állam kiépítése sze[m] pontjából egyaránt rendkívüli fontossággal bír.

Miután végül ilyen actiók tapasztalás szerint csak akkor vezetnek eredményhez, ha az eljáró fél nem játszik merőben kérelmező szerepet, hanem a helyzet legalább azzal a látszattal bír, hogy visszautasítás esetére is vannak tervei, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék fontolóra venni, volnának-e s ha igen, melyek azon eszközök, melyekkel a Curiára nyomást gyakorolhatnánk a nélkül, hogy a magyar katolikus egyházat, illetve az itthoni katolikusokat közvetlenül érintenők.

Miután a szóban lévő diplomatiái démarcheot *célszerű volna mindjárt az új vatikáni helyzet kialakulása után folyamatba venni*²⁹⁹, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék szíves intézkedéseit *mielőbb*³⁰⁰ megtenni s becses válaszát nekem megadni.

Fogadja stb.

216. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirat-fogalmazványa Agenor Goluchowski közös külügyminiszterhez.

Budapest, 1903. június 12.

MNL OL K 26 1904-XV-216

A titkár tájékoztatja a külügyminisztert azokról a tervezett lépésekről, melyek a magyar kormány és a Szentszék közötti kapcsolatok rendezéséhez szükségesek. Az Egyesült Államokból Magyarországra érkező skizmatikus propagandával szembeni küzdelemben a görögkatolikus püspökök kérik a magyar állam támogatását és tájékoztassák a Szentszékét arról, hogy állami segítség nélkül a probléma nem oldható meg. A szamosújvári püspök jelezze, hogy a Lucaciú-ügy nem megfelelő római kezelését a magyar kormány rossz néven vette, s ez kihathat arra a támogatásra is, amit egyház-

298 Vasile Lucaciú

299 Eredetileg: *balasztani nem igen lehet*

300 Eredetileg: *a legsürgősebben*

megyéje a kormánytól kap. Ezen kezdeményezések remélhetőleg azzal az eredménnyel járnak, hogy a Szentszék is belátja: szüksége van a magyar kormányra. A sérelmek között megemlítendő még a magyar liturgia ügye, az egyesült államokbeli vikariátus felállításának elmaradása, Samassa érsek bíborosi, Krapac püspöki kinevezésének elutasítása.

1903-XXI-2443. Titkos, k. s. k.
Külgügyminister urnak.

Aus der nach an meinen Amtrangaenger gerichteten geschaezten Note vom 2. Juni No. 584, Streng vertraulich, habe ich mit besonderer Freude entnommen, dass E. E. *der diesseitigen*³⁰¹ Anregung betreffend Infomirung der Curie über die seitens der k. ung. Regierung im Interesse der Graeco-Katholiken gebrachten Opfer vollkommen beipflichten und Hochdieselben auch bereit sind unsere kirchenpolitischen gravamina beim Vatikan zur Sprache zu bringen. Indem ich für die überaus gefaellige Bereitwilligkeit Er. E. meinen verbindlichsten Dank ausspreche, beehre ich mich meine Auffassung in Betreff der zu ergreifenden Massnahmen in den Folgenden möglichst kurz zusammen zu fassen.

Nachdem ich aus das Gelingen der in Aussicht genommenen Démarche das grösste Gewicht lege, wünsche ich unsere auswaertige Vertretung auch meinerseits mit dem grösstmöglichen Nachdrucke zu unterstützen und beabsichtige das Terrain durch die ungarischen Bischöfe vorbereiten zu lassen.

Da die in Amerika betriebene schismatische Propaganda nach Oberungarn bereits übergrief und in den Gemeinden Behero, Szacsal und Iza die Orthodoxie Überhand zu *nehmen*³⁰² droht, bewerben sich die gr. kath. Bischöfe von Munkács, Szamosújvár und Eperjes um die Unterstützung der Staatsgewalt. Um diese an sich traurige Lage im Interesse unserer Action auszunützen, gedenke ich die erwahnten Bischöfe, deren Loyalitaet ausser jeglichen Zweifel steht, streng vertraulich zu ersuchen, *vor*³⁰³ dem Vatikan³⁰⁴ die ernste Lage der Dinge auseinandersetzend, dringenden Bitte Ausdruck zu geben, dass – nachdem sie ohne Unterstützung der weltlichen Macht keine durchgreifenden Erfolge hoffen können³⁰⁵, ihrerseits auch die Curie auf irgendwelche Weise dem Wunsche Ausdruck verleihe, dass die k. ung. Regierung die Sache der Union unterstützen möge. Der Bischof von Szamosujvár wird die Aufmerksamkeit des heiligen Stuhles warscheinlich auch auf dem Umstand lenken, dass die ungünstige Entscheidung der Lukács-schen Angelegenheit die ung. Regierungskreise tief verstimmt habe und daher zu befürchten stehe, dass dieselbe seine Diöcese nunmehr nicht mit dem bisherigen Nachdrucke werde unterstützen wollen.

So dürfte uns vielleicht gelingen die Curie in die Rolle eines Petenten zu versetzen, was gewiss nicht von geringem tactischen Vortheile waere; oder wenigstens die Überzeugung in den vatikanischen Kreisen zu erregen, dass sie auf das Wohlwollen der k. ung. Regierung in einem gewissen Grade angewiesen sind.

301 Eredetileg: *meiner*

302 Eredetileg: *greifen*

303 Eredetileg: *sie mögen*

304 Eredetileg: *Vatikan Vorstellungen unterbreiten und*

305 Eredetileg: *Erfolge mehr hoffen können.*

Da die Frage der Pastorirung der in Amerika lebenden röm. kath. Auswanderer auch ohne Vorlegen eines Memorandums seitens des ungarischen Episcopates gelingen wird, gedenke ich das im Kapitel B. II. des amerikanischen Protokolles in Aussicht genomene Memorandum gleichfalls im Interesse unserer in Rede stehenden Action zu verwerthen. Ich erlaube mir daher E. E. zu ersuchen, Consul von Nuber anweisen zu lassen, dass er bei Ausarbeitung seines Memorandums sich nicht auf die Besprechung der Verhaeltnisse der röm. kath. Slovaken beschaenke, sondern vielmehr saemmtliche Thatsachen zusammenfasse, welche die unguenstigen kirchlichen Verhaeltnisse der oberungarischen röm. und gr. kath. Auswanderer illustriren. Meinerseits ersuche ich aber den Geschaefstraeger der bischoefflichen Auswanderungscommission, Paul von Szmrecsányi, der Ausschuss möge in einer an die Curie zu richtenden Denkschrift auf die aus der mangelhaften Seelsorge der Auswanderten entspringenden ernstesten hierlaendischen Gefahren aufmerksam machen und in gehoeriger Form dem Vatikan zugleich suggestiren, dass zu einer gedeihlichen Vertheidigung die staatliche Unterstuetzung unumgaenglich *nothwendig*³⁰⁶ sei.

Schliesslich erlaube ich mir E. E. zu bitten Hochdieselben wollen auch den Visitator Hodobay in meinem Namen und mündlich anweisen lassen zu wollen, er möge in einem, an die Propaganda zu richtenden Vortrage die Maengel seiner Position und besonders die Unzulaenglichkeit seiner Jurisdiction auseinandersetzen und zugleich um die Errichtung eines apostolischen Vicariates bitten. Hodobay soll, laut seiner Berichterstattung, mit dem neuen apostolischen Delegirten in Washington in gutem Verhaeltnisse stehen, er möge daher Mgr. Falconio dazu bewegen, dass derselbe die Vorstellungen Hodobays bei der Curie unterstuetze.³⁰⁷

Was nun den gegenstand und die Ziele der beabsichtigten Action anbelangt, habe ich den Herrn k. ung. Minister für Cultus und Unterricht ersucht, auch seinerseits die wichtigsten Gravamina zusammen zu stellen; meinerseits beabsichtige ich die folgenden Beschwerden zu erheben:

2. Das hinschleppende Vorgehen der Propaganda, bei Lösung der Lukács-schen Angelegenheit.

3. Die Frage der Concedirung der ungarischen Lythurgie.³⁰⁸

306 Eredetileg: *vom Nöthen*

307 Utólag betoldott, majd kihúzott rész: *Hier möchte ich behufs Informirung Er. E. bemerken, dass Visitator Hodobay, um seine „Selbstlosigkeit“ zu beweisen, für den Fall der Errichtung des apostolischen Vicariates seine Stellung meinem Amtsvergaenger zur Verfügung stellte. Um Hodobay aus Amerika zu entfernen, könnten wir vielleicht auf diese bedigungsweise Demission seinerzeit zurückgreifen.*

308 Az első három pontot szinte teljes egészében törölték, csupán címszavakban említették az egyes problémákat, de az 1. pont, a San Girolamo intézet ügye valószínűleg nem került bele.

Az fogalmazvány szerint az eredeti szöveg:

1. *Die San Girolamo Affaire. Die jüngsten Unruben in Croatien und das Übergreifen derselben nach Österreich, beziehungsweise Dalmatien haben meine Ausführungen welchen mein Amtsvergaenger in seiner Note vom 2. April 1901 No. 807 Ausdurch gegeben hat leider allzurasch erhaertet, worin Herr von Széll auf Grund eines an mir an Ibn gerichteten Briefes auf diese Gefahren ganz deutlich hinwies und dabei der Errichtung eines südslavischen Seminars, welches die Stammesgenossen aus Ungarn, Österreich und Bosnien zu bereinigen haette, auf das Entschiedenste entgegen trat. Das Breve „Slavorum Gentem“, dessen Tendenzen und Ausdrücke haben zu der Sterkung der revolutionaeren gross-croatischen Ideen nicht gering beigetragen, welche Ideen auch die jüngsten badauerlichen Kravallen in nicht unwesentlichem Maasse verursachten. Dem Plane der Errichtung eines südslavischen Collegiums im Rom muss demnach entschieden entgegen gearbeitet werden.*

4. Auch die Errichtung eines apostolischen Vicariates in den Vereinigten Staaten ist uns vorenthalten geblieben und wenn auch *ein Visitor ohne kirchliche Jurisdiction entsendet wurde*³⁰⁹, konnten wir diesbezüglich das Praesentationsrecht oder wenigstens eine mildere Form desselben nicht erreichen³¹⁰.

5. und 6. Auch in den Fragen persönlicher Art, besonders in den Angelegenheiten des Purpurs des Erzbischofen Samassa und der Praecanonisation Krapac's wurden wir schlechthin abgewiesen.

Indem ich diese Gravamina hier nur kurz erwähne, behalte ich mich vor, dieselbe entgeltig nach Einlangen der Antwort des Herrn Cultusministers zu formuliren und erst dann unsere Wünsche betreffend die Reparatur hinzuzufügen.

Da ich unsere Action bei der Curie, wo möglich, nicht zusehr ausschieben möchte, erlaube ich mir E. E. ganz ergebenst zu ersuchen, die erbetenen Weisungen ertheilen und die einlagenden Antworten mir zusenden zu wollen.

Genehmigen etc.

217. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átirat-fogalmazványa Szmrecsányi Pál nagyváradí római katolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1903. június 12.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443. Titkos, k. s. k. Levél szám nélkül.

Szmrecsányi Pál, b. t. t., Ó Felsége által kinevezett váradí püspök urnak.

Kegyelmes Uram!

A legmagasabb trónbeszédben is kifejezésre jutott, hogy a kormány programjának egyik sarkalatos elve a magyar nemzeti állam kiépítése. Ezen elv alapul vételével irányítom én is vatikáni politikánkat is ugy a tárgyi, mint az időnkint felmerülő személyi kérdésekben. Midőn a romániai magyarság ügyét Nagyméltóságod felkarolta és hivatali elődömnél szóva tette, Excellenciád is felismerte annak fontosságát, hogy a catholicismusnak, nagy traditioihoz hiven, őszintén támogatnia kell a magyar ügyet és a Szent István koronájának országait összetartó magyar állameszmét. *Ezt az igazságot a magyar püspöki kar átérzi és átérti,*

---

2. *Durch das hinschleppende Vorgehen der Propaganda, durch das nach dem Tode des Cardinal Ledóchowski erfolgte Zurückweichen und ungünstige Lösung der Lukács-schen Angelegenheit wurde der Schein erregt, als könnte die ohnehin schlecht gesinnte gr. kath. rumaenische Geistlichkeit ihr bedenklíches Treiben straflos fortführen. Vorausgesetzt, jedoch nicht zugegeben, dass die kirchenrechtlichen Gründe zur Verurtheilung Lukács's nicht hinreichend genug waren, haette die Curie aus Gefaelligkeit gegenüber einem Staate, auf dessen Unterstützung sie in so manchen können, die k. ung. Regierung von diesem Unheilstifter zu befreien.*

3. *Waehrend jene Elemente, welche sich mit dem ungarischen Staatsgedanken nicht abfinden können, von Seiten der Curie aufgemuntert, ja unterstützt wurden, haben sich jene gr. kath. Ungarn, welche wegen Concedirung der ungarischen Lythurgie, eine Romfahrt unternahmen, wie es scheint, ganz unnützig abgemüht.*

309 Eredetileg: *bei der Auswahl concreto der Person unserem Wunsche in concreto Rechnung getragen wurde*

310 Utólag törölt fél mondat: *was sich in der Folge einmal hart raechen wird.*

*de szomorú, hogy a Vatikánnál e tekintetben a kellő érzék ezidőszerint teljesen hiányzani látszik.*³¹¹

A Curia a San Girolamo intézetet délszláv papnevelővé szándékozik átalakítani, melyben Magyarország, Ausztria és a megszállt tartományok papsága egyesítettnek. Szembe szökő, hogy egy ilyen intézet mennyire növelné a nagyhorvát eszmét, mely csak az újabb időben is sajnos zavargásokra vezetett s mely eszme államiságunkra nézve komoly veszélyeket rejt magában. Ezt a szervezkedést tehát a m. kir. kormánynak feltétlenül meg kell akadályozni.

Lukaciu, a hirhedt dáko-román agitátor, lacfalusi parochiáján bucsu örve alatt népgyűléseket tartott, az intenciókkal csunyan vissza élt, püspökével szemben a legkiáltóbb engedetlenségeket követte el, a magyar kormányt galádul megrágalmazta és megbüntetését a Curiánál még sem sikerült keresztül vinni, bár a Propaganda fegyelmileg elítélte és a kormány a megboldogult Ledóchowski bibornokkal, a Propaganda akkori praefectusával már a végrehajtás részleteire vonatkozólag is megállapodott. A bibornok halálával azonban a Curia az ítéletet megváltoztatta és Lucaciu büntetlen üzelmei az egyébként is sok kifogás alá eső román gör. kath. alsó papság soraiban rossz hatást tesznek.

Míg így azon elemek, melyek a magyar állameszmével megbékülni nem tudnak, a Curiánál többé kevésbé támogatásban részesülnek, addig a gör. kath. magyarok, a kik püspökeik s több előkelőség vezetésével a leglojálisabb módon küzdenek a magyar lythurgiáért, úgy látszik, hiában jártak Rómában.

Dacára annak, hogy az Amerikában szitott schismaticus mozgalom már itthon is felütötte a fejét, a Curia az Egyesült Államokban nem hajlandó apostoli vicariátust létesíteni.

Végül az egri érseknek, *ennek a valójában nagy érdemű és közbecsülésben álló magyar főpapnak nem sikerült a bibort* és Krapác püspöknek a praecanonisatiót nem sikerült kieszközölnünk.³¹²

Apróbb dolgokról nem is szólva, csupán az imént jelzettek elég bizonyítékul szolgálnak arra, hogy egy ellenséges irányzattal van dolgunk, mely ismeretlen egyének vagy viszonyok által szitva, a Vatikán irányadó köreinél mind mélyebb gyökeret ver.

Ezen sajnálatos irányzat megváltoztatása céljából a közös külügyminiszter urral egyetértőleg és együtt diplomáciai actiót tervezünk, mely főleg azon anyagi áldozatokra alapíthatnák, melyet a gör. kath. egyház érdekében a magyar állam Amerikában hozott. ... ex I. ...³¹³

311 Az eredeti változat szerint:

Ha a protestantismus hazafiság tekintetében felülmúlja a katolikus egyházat, úgy a katolikus elem nemzeti éltünkben háttérba szorul s nem foglalhatja el azt a helyet, mely azt számarányánál és tekintélyénél fogva egyébként megilleti. A minő szerencse, hogy ezt az igazságot a magyar püspöki kar és különösen Nagyméltóságod átérzi és átérti, de szomorú, hogy a Vatikánnál e tekintetben a kellő érzék ezidőszerint teljesen hiányzani látszik. A bajt még tetőzi, hogy diplomatiánk positiója az apostoli Szent Széknél – úgy látszik – nagyon gyenge.

312 Eredetileg: *Végül az egri érseknek, ennek a valójában nagy érdemű és közbecsülésben álló magyar főpapnak nem sikerült a bibort kieszközölnünk.*

313 Wlassics-hoz intézett levél bekeretezett részének beszúrása. Lásd: xxx. számú dokumentum.

Az ez alapon felépítendő actió azonban csak az esetben fog eredménynyel jární, ha megfelelően előkészítjük, vagyis ha az érdekelt magyar püspök urak a talajt előkészítik.

Erre való tekintettel az a memorandum, mely az Amerikában működő róm. kath. lelkészi kar regenerálásának ügyében lett volna a Curiához intézendő (Lásd az amerikai jegyzőkönyv B. részének II. fejezetét) a most tervezett diplomáciai lépések előkészítésére volna felhasználható. A Curiával ugyanis meg kellene értetni, hogy bizonyos vonatkozásban rá van utalva a m. kir. kormány támogatására, hogy így azután az érdekközösség tudata képezhesse alapját az annyira kívánatos békés megegyezésnek.

A memorandumban a püspöki bizottság rá mutathatna a kivándorlás rendkívüli arányaira, mely mozgalom folytán különösen az Egyesült Államokban nagy tót és ruthén néptömbök keletkeztek. Ezt a több, mint fél milliónyi népességet lelketlen és züllött izgatók kerítették hatalmukba s a bajt tetézi az, hogy az Amerikában kifejlődött bajok a visszavándorlás csatornáján keresztül átharapóznak a Felvidékre és Galiciába is, hol a közeli nagy schismaticus tömbök, támogatva a faji összetartozóság érzetétől, különös vonzóerőt gyakorolnak. Árva vármegye főispánja, 1/. alatt idezárt jelentésének 10., 11. és 12. bekezdésében megdöbbenő képét rajzolja a visszavándorlók belső romlottságának, mi természetesen az egyházat, mint par excellence a hit és erkölcsi életet ápolni hivatott testületet, érdeklí és érinti első sorban. A mozgalmat azonban ugy Amerikában, mint – Sáros vármegye főispánjának 2/. alatt csatolt jelentéséből kitetszőleg – itthon is nem csupán egyházi, hanem politcái eszközökkel is szítják. A 3/. alatt idezárt újabb keletű lapszelet szerint pedig az a Tóth Elek, a ki Amerikában 9 gör. kath. egyházközséget vitt át az orosz orthodox egyházba és a ki időközben esperessé lett, most Oroszország részéről magas kitüntetésben részesült és püspöki jelvényeket is nyert. A püspöki bizottság itt hangsúlyozhatná, hogy bár a maga részéről a baj elhárítása végett minden rendelkezésre álló szellemi eszközt fel fog használni, mégsem hiszi, hogy ezen politcái eszközökkel is szított mozgalommal az államhatalom legmelegebb támogatása nélkül eredményesen meg tudjon küzdeni. E tekintetben egyébként igen jellemzők a munkácsi püspök urnak másolatban 4/. alatt idezárt felterjesztése, valamint a szamosújvári püspök urnak a szacsali schismaticus mozgalomból kifolyólag tett jelentései. Kiemelhetné a püspöki bizottság, hogy a bajok végzetes fordulatot vehetnének, ha a magyarországi gör. kel. egyház a fenti módon előkészített és izzó talajon erélyes térítési propagandát fejteni ki [sic!]. Itt csupán Nagyméltóságod személyes tájékoztatására megjegyzem, hogy tekintettel épen a magyar katolikus püspöki kar beccses nemzeti szolgálataira, az iménti baj megakadályozása végett a legbizalmasabban megkerestem a nagyszebeni és karlóczai gör. kel. érsekeket. Jelezhető volna tehát a Curiánál az is, hogy a gör. kel. egyházat csak az államkormány befolyása tarthatja vissza attól, hogy a kínálkozó kedvező alkalmat térítési munkára ki ne használja. Mindezek előre bocsátása után jelezhetné a bizottság, hogy az állam támogatását a maga részéről továbbra is iparkodni fog kinyerni, illetve biztosítani, ámde mivel nem csekély szolgálatokról és áldozatokról van szó, nyomatékosan felkérhetné a Curia államtitkárját, hogy diplomáciai uton ő is iparkodjék a m. kir. kormány jóakarátát a legnagyobb nyomatékkal kikérni.

Mint Nagyméltóságod a fentiekből látni fogja, nagy nemzeti érdekekről van itt szó, melyeknek kielégítése úgy a katolikus egyház, mint a magyar haza szempontjából egyaránt kívánatos. Ez a tudat vezérel engem, midőn Nagyméltóságodat a legbizalmasabban felkérem, méltóztassék a jelzettem memorandum kidolgozásához még szükséges további adatokat az érdekelt püspök urak közreműködésével összegyűjteni, a Curia illetékes szerveihez és a biboros-államtitkárhoz intézendő emlékirat tervezetét ismert tapintatával kidolgozni s azután a püspöki bizottsággal elfogadtatni.

Lekötelezne Nagyméltóságod, ha az emlékirat másolatát velem Szécsen gróf tájékoztatása végett annak idején közölni méltóztatnék s a dolgok intézését érélyesen siettetné, nehogy a tervezet diplomatai demarche sokáig késsen.

Fogadja stb.

Bpest 903 VI/12

Klebelsberg Kunó

218. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1903. augusztus 16.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–3505

3258. eln. szám.

Titkos.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök úr!

Köszönettel fogadtam Nagyméltóságodnak ez évi augusztus hó 9-én, 2443 sz. a. kelt nagybecsű átiratát, amelyben rámutatott annak szükségességére, hogy a magyar nemzeti állam kiépítése szempontjából felettébb indokolt az Apostoli Szék barátságos együtt és közreműködésének biztosítása.

Tényleg, hazánk multja, jelesül a nemzeti királyok alatt tagadhatatlanul bizonyítja, hogy a magyar imperialismus legfényesebb diadalait az Apostoli Szék támogatása, közreműködése mellett aratta, s az ország belső consolidációját; emelkedését is az egyház erkölcsi támogatása nagyban előmozdította. Ugyanezen korszak tanusítja továbbá, hogy e közös sikerek idején a legszívélyesebb, a legbensőbb volt a viszony Róma és a magyar politikai főhatalom között. Hogy ezen viszony később meghidegült, a legutóbbi időben pedig a magyar politikának illetékes vezetőjével, a magyar kormány nyal szemben miként Nagyméltóságod is nagybecsű átiratában méltán megjegyzi, egészen a barátságtalanságig rideggé vált, az sajnos tény, amelynek okai azonban aligha gyökereznek egyedül s kizárólag a vezető egyénekben.

Nézetem szerint befolyásuk csökkenését előidézte azon körülmény, hogy az Ausztriával való államjogi kapcsolatunk folytán, különösen a közjogi viszonyainkban kevésbé beavatott külföldiek előtt, államiságunk nem lép úgy előtérbe, mint annak előtte, s ha közös külügyi szervünk útján a magyar érdekek

képviseltettek is, az, minden jóakarát, s loyális érület mellett sem történhetik mindenkor azzal a melegséggel, amelyet egyegül a fajszeretet által ihletett meggyőződés nyujt.

Hozzájárult azután ama körülmény, hogy Magyarországbán a kath. egyház közjogi helyzete időközben nagy változáson ment keresztül. Az egyház elvesztette uralkodó befolyását, de sőt az egyházpolitikai viszonyok alakulata folytán az egyház és az állam a házasság-jog, az anyakönyvezés terén különváltak. Nagyon természetes, hogy mindez mély benyomást gyakorolt az Apostoli Széknél, s a hivatalos Magyarországgal, a kormányval szemben bizonyos elhidegülés és bizalmatlanság érzetét hagyta hátra.

Mindezen körülmények részben megmagyarázzák, hogy Rómában kevésbé vagy rosszul ismernek, s hogy kívánalminkat, sőt még az egyház javát célzó törekvéseinket is tartózkodással fogadják.

A nem éppen kedvező mostani általános politikai helyzet mellett a jobbra fordulás egy csapásra nem várható, de megteszszük a magunkét, ha a szivélyes viszony létrejöttét előkészítjük, s első sorban is megállapítjuk a bizalmat a magyar politika loyálisága iránt. Feletébb alkalmas e célra a mostani időpont, amikor az Apostoli Székben változás állott be, s remélhetőleg az Apostoli Szék külpolitikájában is előnyünkre változás fog bekövetkezni. Politikai hiba s mulasztás volna e körülményt fel nem használni, annyival is inkább, mivel a kormányval az utolsó években folytatott egyházpolitikai actiója erre alkalmas anyagot szolgáltat.

Teljesen egyetértek ugyanis Nagyméltóságoddal abban, hogy az Apostoli Szék új betöltőjével és kormányval kedvező összeköttetést teremtendők, alkalmas módon tudomására kell hoznunk az egyház érdekének is előmozdítására szolgáló kormány tevékenységet, amely részint itt a hazában, részint a romániai és az amerikai actióban termette a maga gyümölcseit. A midőn e kormánytevékenységet a Szentszék tudomására kívánom hozatni, ezzel azon célt kívánom elérni, hogy a Szentszék egyfelől méltányolja, elismerje s ez elismerés alapján bizalmával honorálja a magyar kormány eddigi actióját; másfelől pedig az információból azon meggyőződést meritse, hogy a jövőben még becsebb, értékesebb, ennélfogva óhajtottab rá nézve is a m. kormány segédkezése.

Osztozom Nagyméltóságod azon felfogásában, mely szerint a Szentszék tájékoztatása akkor lesz reánk nézve is legeredményesebb, ha az első sorban a különböző actiókban részes hazai püspök által történik. Ehhez képest nézetem szerint:

I. Vályi püspökhöz tartoznék kifejteni a Szentszék előtt a becherói s a keleti részek egyéb helyein jelentkező schisma veszedelmét, amely azzal fenyeget, hogy az észak-keleti országrészekben eddigelé compact uniót Oroszország irányában megbontja.

Továbbá ki kellene fejtenie Vályi püspöknek, utalással a schismaticus mozgalmaknak Amerikával való összefüggésére, annak szükségét, hogy Amerikában egy gör. kath. apostoli vikariátusság szervezése tervbe vétessék, egyelőre és pedig a vizitator személyében, a magyar kormányval egyetértően változás eszközöltessék.

Vályi ezek kapcsán javasolhatja, hogy az Apostoli Szék kérje ki a magyar kormány közreműködését; javaslatát pedig indokolhatja azon észrevételével, hogy a magyar kormányban egyházának kiváló jóttevőjét tanulta ismerni, mert:

a.) A kormány az eperjesi egyházmegyei papság évi segélyezésére az elmúlt évben is 67.746 kor. fordított, s más egyházmegyékben hasonló arányokban javította különösen a gör. kath. alsópapság helyzetét, az egyházi javak s a vallásalap minden megterhelése nélkül, az államkincstárból:

b.) javította külön a g. kath. egyház helyzetét, felemelvén annak 1867 óta mindig változatlan 198.000 kor. évi dotációját az 1903 évi költségvetésben 234.000 koronára, amely dotáció emelkedésnek néz eléje.

c.) A kormány a g. kath. egyháznak rég óta észlelt szükségén készül segíteni, amikor 400.000 kor. költséggel lehetővé akarja tenni, hogy a lythurgikus könyvek itthon nyomttassanak. E célra az első részlet összeg az 1903 évi költségvetésben benn foglaltatik.

d.) A kormány a Schisma által leginkább fenyegetett Allegheny állomásra államköltségen papot küldött, s azt évi 10.000 kor. összeggel díjazza, templom építéshez pedig ugyanoda 30.000 korona előleget adott;

e.) Az amerikai Vizitátor évi díjazására a kormány 27.000 korona összeget ad.

f.) A kormány költségén az amerikai hitélet ápolására öt magyarországi apácza telepített ki, a g. kath. lelkészi kar pedig új, megbízható egyénekkélfolytonosan regeneráltatik.

II. Firczák püspök feladata volna a saját nevében;

a.) Felhívni a Szentszék figyelmét az izai mozgalomban jelentkező veszedelemre, s annak kapcsán javaslatba hozni, hogy a Szentszék kérje a magyar kormány támogatását, annnyival inkább, mivel a mentő actió egyik főmozzanatát képezi a népnek az egyházi szolgáltatásoktól való minél szélesebb körű mentesítése, ami csakis a kormány közrejöttével lehetséges.

b.) Firczák püspök is e mellett erősítheti a fentebb a, b, c, e, f, pontokban foglaltakat, a maga részéről kiemelvén, hogy egyházmegyéje papságának a kormány az elmúlt évben 125.411 kor. államsegélyt adott; papnevelő intézete az évi rendes dotáción felül 20.000 kor. rendkívüli segélyben részesült.

III. Szmrecsányi püspök feladata volna:

a.) felhívni a Szentszék figyelmét arra, hogy a magyar kormány romániai actióját elismeréssel méltányolja, azt támogassa, névszerint Hornstein érsek helyzetét a maga részéről is szilárdítsa, másfelől a magyar püspöki kart buzdítsa, hogy az ügyvivő püspököt a szükséges számú missionárius pappal ellássa.

b.) Továbbá előadhatná Szmrecsányi püspök, hogy a magyar kormány a bukaresti érsek jobb ellátásához évi 12.000 frank összeggel járul, Romániában két magyar missionáriust tart, többeket segélyez, Bukarestben 122.000 frank költségen magyar kath. iskolát épít.

c.) Ugyancsak a püspökhöz tartoznék annak előterjesztése, hogy a magyar kormány, habár erre még törvényileg kötelezve nincs, s a püspökök hozzájárulását igénybe sem vette, a szegényül javadalmazott alsópapság segélyezésére a folyó évben is 700.000 koronát fordít, a mely összeg szintén emelkedőben van. Végül

IV. Szabó János püspökhöz tartoznék:

a.) Előadni a Szacsalon jelentkező, komoly veszedelmet, amelyről különben a nuntiusnak s a római Curiának Lukács útján van is már tudomása. E veszedelem leküzdésére amely a keleti részek egyesült románjait fenyegeti, természetesen ugyancsak a kormány támogatása volna az Apostoli Szék által kérelmezendő.

b.) A püspök előadhatná, hogy a magyar kormány már is 10.000 kor. összeget juttatott a szacsali gör. kath. templom építésére, tetemesen felemelte a szacsali gör. kath. lelkész és az összes mármarosmegyei gör. kath. lelkészek dotációját oly célból, hogy azok, a kik a schisma által legközvetlenebbül vannak fenyegetve, a veszélynek könnyebben ellenállhassanak.

c.) Szabó püspökhöz tartoznék annak előadása, hogy Lukács Lászlót a Propaganda érdemtelenül dédelgette, ügyében a közérdeknek s a püspöki tekintélynek nem csekély sérelmével eredményt felmutatni képtelen volt, miért is emiatt a magyar kormány expiatiót, elégtételt érdemel.

Ily módon felvonultatva a püspököket, nem hiszem, hogy a kedvező összhatás elől az Apostoli Szék elzárkozni tudna, vagy akarna. Ha azután ezen actióról vatikáni nagykövetünk is teljes tudomással birand, s annak hatását ellenőrizendi, ő lesz hivatva első sorban javaslatot tenni, hogy az elért hangulat s jobb benyomások kapcsán minő kívánalmakkal s minő módon lépünk elő. Ugy vélem, hogy a most jelzett actióval szerzendő erkölcsi tőkének, ha azonnal nem kell a kamatját kivenni, sőt tanácsos azt következetességgel gyarapítani, mivel a mi soknemű szükségleteink mellett az élet minduntalan fog oly kérdéseket felvetni, amelyekhez egy-egy becsesebb nemzeti érdek fűződik.

A Nagyméltóságod által felállított program pontokra észrevételeim a következők:

1. Az Egyesült Államokban az apostoli vikariatus felállítása igen üdvös, de ahhoz a talajt előkészítve nem látom, sőt a Hodobay működése inkább rontotta semmint javította a helyzetet. Egyelőre tehát s ez idő szerint elegendőnek tartom megegyezésre jutni az Apostoli Székkal Hodobay kicserélése iránt, úgy a mint azt e tárgyról írva, külön és behatóan más helyen már Nagyméltóságod előtt kifejtettem.

2. A San Girolamó ügyet illetőleg figyelmeztetnem kell arra, hogy külgügyi képviseletünk álláspontja nem fedti le teljesen az itteni, különösen pedig az általam annak idején kifejtett, megvallom intrasigens, de a magyar érdekeknek leginkább megfelelő álláspontot. E tekintetben tehát elegendőnek vélem célul tüzni ki azt, hogy az Apostoli Szék e kérdést minél tovább pihentesse.

3. A Lukács féle ügyet, azt hiszem Nagyméltóságod, legalább a mig újabb panaszok nem merülnek fel, amiről eddigelé tudomásom nincs, nem kívánja újból felvételni. Lukács ügye azonban alkalmas annak feltüntetésére, hogy a jövőben a magyar kormány információi megillető figyelembe vétessenek.

4. Samassa érsek bibornokságát, s a Krapác püspökségét, habár sok esetben a személyi ügyekre vonatkozó különbözetek alapos indokokkal is birhatnak, olyannak tartom, amelyekben a viszonyok folytán, s a nagy publicitás miatt, amelylyel e kérdések a sajtó részéről tárgyalattak, angazsálva van a kormány tekintélye, miért is e két személyi ügy reassumálandó volna.

A gör. kath. Lythurgia ügyében a magyar kormány mintegy öt év előtt fejtette ki utoljára álláspontját, anélkül, hogy arra választ kapott volna, viszont azonban a válasz itteni részről sem lett sürgetve.

A magyar kormány most említett álláspontja bizonyos mérvben közvetítő a fenálló egyházi törvények és a teljes mérvű nemzeti kívánalmak között. Mielőtt e tárgyban a fonalat felvennők, vatikáni nagykövetünk újabb jelentése volna bekívánandó arra nézve, hogy az időközben történt fejleményekhez képest mi volna az Apostoli Széktől remélhető engedmény?

Nagyméltóságod ama kérdésére nézve, mivel gyakorolhatnánk szükség esetén a Curiára nyomást anélkül, hogy az itthoni katolikusokat közvetlenül érintenők, válaszom az, hogy a hármas szövetségben elfoglalt positionk annyira elszigetel bennünket a külpolitika terén az Apostoli Szentszéktől, hogy közvetlen vonatkozásokat e téren nem létesithetünk, ennélfogva egyedül a missió területén kifejtett actionk, továbbá az egyháznak itthon jelentkező érdekeik azon szálak, melyek az Apostoli Székkal összefüznek, amelyek nyomán tehát érdekközösség faltalálható és keresendő. Nem kétlem azonban, hogy az Apostoli Szék előtt ezek, különösen, ha kellően kidomboríttatnak, appretíálatni is fognak. Ezek után az actióba lépés módjára nézve kívánok még nyilatkozni.

Legcéltra vezetőbbnek tartanám e tekintetben, *ha a fentebb megnevezett négy püspök szeptember hó folyamán értekezletre hivatnék, amelynek során legjobban megérthető volna a fennforgó szándék, s másfelől az illetők a szükséges adatokkal is elláthatók volnának, amelyek felhasználása által Rómában jelentésük erőben, és súlyban nyerne.*³¹⁴

Egyelőre tehát Vályi püspöknek nem írok külön, hanem kérem, a külügyminiszter úr jegyzékének visszacsatolása mellett az előadottakra nézve a további szives irányítást.

Budapest, 1903. augusztus hó 16-án.

Wlassics

219. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának félhivatalos levele Vályi János eperjesi görögkatolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1903. november 20.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–3505

Félhivatalos levél in quarto szám nélkül, k. s. k., titkos.

Vályi János, belső titkos tanácsos, eperjesi gör. kath. püspök urnak.

Nagyméltóságú és főisztelendő püspök Ur!

Nem ismeretlen Nagyméltóságod előtt az a szokatlanul heves izgatás, melyet kivándorlottaink között Amerikában orosz schismaticus és pánszláv agitátorok üznek s a mely a visszavándorlás révén a felvidéki derék gör. kath. nép lelki békéjét és erkölcsi egyensúlyát is komolyan veszélyezteti. Nem ismeretlen Nagyméltóságod előtt az sem, hogy a panszlavizmus és az orosz schisma nem két külön szellemi

314 Késsel aláhúзва, mellette miniszterelnökség ceruzás jegyzet: *M. E. ur Ő Nméltóságának utasítván szerint félhivatalos levélben hivandók fel.*

irányzat, hanem egy és ugyanazon világnézetnek csak két különböző irányu megnyilatkozása. Az Amerikában folyó agitációnak ilyen politikai momentumokkal elegyes vallási, tehát kettős jellege hozza magával, hogy a védekezést sem az állam, sem az egyház egymagában nem viheti sikerrel, hanem csak vállvetve a két tényező együttesen. Épen ezért a m. kir. kormány fáradozásai eredménytelenek maradnak, vagy csak fél sikerrel fognak járni akkor, ha viszont az apostoli Szent Szék is teljes nyomatékkal latba nem veti a maga erkölcsi eszközeit. Hogy pedig a római Curia ugy az amerikai veszély elhárítása céljából teendő javaslatainkat, valamint nemzeti szempontból fontossággal bíró egyéb kívánságainkat kedvezően fogadja: célszerű volna, hogy megfelelő módon értesülést szerezzen azon jelentékeny áldozatokról, melyeket a közös ügy érdekében a magyar állam hoz.

Miután pedig ugy az apostoli visitátor, mint az alleghenyi missió-lelkész Nagyméltóságod egyházmegyéjéből való s az alleghenyi templom-építésre szükséges állami pénzek is Nagyméltóságod nevében adattak, ezen áldozatoknak az irányadó vatikáni köröknél (Allamtitkár, Propaganda praefectusa) leendő szives bejelentésére Nagyméltóságodat óhajtanám tisztelettel felkérni annyival is inkább, mert Kegyelmességed ismert királyhüség, hazaszeretete és tapintatossága teljes garantiát nyújt arra nézve, hogy ez a fontos közlés megfelelő módon és alakban történnék meg.

Mielőtt azonban Nagyméltóságod a m. kir. kormány részéről hozott áldozatok felsorolására rátérne, talán rámutathatna a csircsi esetre, melyre Sáros ármege főispánja hivta fel hivatali másodelődöm figyelmét s hol az elhalt lelkész utódja a mostrandia alatt találta meg azt a tértitgató levelet, melyet Galiciából vagy épen Oroszországból intéztek elődjéhez ígéretek téve neki az esetre, ha több községet az orosz schismára áttérítene. A Csircsen történetket Nagyméltóságod kétségtelenül részletesebben ismeri s így jobban is fogja megítélhetni, hogy ugy a fenti, valamint a beherói eset mennyiben alkalmas arra, hogy Nagyméltóságod azok kapcsán felhívassa a Vatikán figyelmét a már a Felvidékre is átharapódzott orosz schismaticus mozgalomra.

A schismaticus mozgalommal járó veszélyeket ecsetelve Nagyméltóságod talán utalhatna arra, hogy a rendelkezésre álló vallás-erkölcsi eszközök nem elégségesek, miért is javaslatba volna hozható, hogy a Szent Szék a maga részéről is kérje ki a védekezés művéhez a m. kir. kormány legnyomatékosabb támogatását. Kegyelmességed ezen javaslatát indokolhatná azon tapasztalatával, hogy a m. kir. kormányokban az egyháznak s különösen az Unió ügyének kiváló jótévőjet tanulta megismerni, mert

1. az apostoli visitátor részére megállapított fizetésen messze tulmenve, annak járandóságait évi 27.000 K.-ra emelte fel megtérítvén a visitationális uti költségeket is,
2. az orosz schisma által már meghódított Allegheny Pa. visszafoglalására lehetővé tette a küzdelemnek újból való fevételét azzal, hogy a ottani missió-lelkésznek évi 8.000 K. fizetést ad s a templom-építési költségekre Nagyméltóságod közvetítése mellett 30.000 K. kamatmentes kölcsönt tett folyóvá,
3. mert az Egyesült Államokban működő gör. kath. lelkészi karnak jó elemekkel leendő regenerálását elősegítette az által, hogy alig egy év leforgása alatt 9 fedhetetlen gör. kath. papnak kiutazását fejenkint 800 K. uti pénz folyósítása által lehetővé tette.

4. a kormány az eperjesi egyházmegyei papság évi segélyezésére az elmúlt évben is 67.746 K. fordított s más egyházmegyékben hasonló arányokban javította a gör. kath. alsó papság helyzetét, az egyházi javak s a vallás-alap minden megterhelése nélkül, az államkincstárból

5. javította külön a gör. kath. egyház helyzetét felemelvén annak 1867 óta mindig változatlan 198.000 K. évi dotációját az 1903. évi költségvetésben 234.000 K.-ra, a mely dotáció emelkedésnek néz eléje.

6. a kormány a gör. kath. egyháznak régóta észlelt szükségén készül segíteni, amikor 400.000 K. költséggel lehetővé akarja tenni, hogy a lythurgicus könyvek itthon nyomassanak. E célra az első részlet-összeg az 1903. évi költségvetésben befoglaltatik.

Ezen áldozatok felsorolásához azután az a nézet volna fűzhető, illetve a vatikáni köröknél az a remény volna felébreszthető, hogy a m. kir. kormány támogatása a jövőben még értékesebbé és becsesebbé válhat, ha az Egyesült Államokbeli gör. kath. egyház megfelelő szervezése, de különösen a magyar lythurgia kérdésének méltányos és megnyugtató megoldása által a Curia a m. kir. kormányt további áldozatkészségre serkentené, illetve a m. kir. kormány eddigi lojális törekvéseit a maga részéről is jóakarattal viszonozná s bizalmával honorálná.

Mint Nagyméltóságod az elmondottakból látni fogja, a m. kir. kormányt nem önző, nem is egyoldalú állami, hanem az Unió ügyével szoros kapcsolatban álló nagy nemzeti érdekek vezetik, midőn magát a vázoltam actióra elhatározta s törekvésünket ilyen önzetlen volta remélnem engedi, hogy azokat Nagyméltóságod mély belátása átértve, hazafias lelke átérezve, a fentiekben kért szives szolgálatot a jó ügynek megteszi.

Leköteleznie Nagyméltóságod, ha a Curia különböző illetékes szerveihez intézendő ily értelmű előterjesztéseit másolatban velem közölni méltóztatnék, hogy a dolgok állásáról vatikáni nagykövetünket idejekorán tájékoztassam.

Fogadja stb.

220. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának félhivatalos levele Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1903. november 20.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–3505. Félhivatalos levél in quarto szám nélkül, k. s. k.

Firczák Gyula, belső titkos tanácsos, munkácsi gör. kath. püspök urnak.

Nagyméltóságú és főtisztelendő püspök Ur!

Nagyméltóságod tájékoztatva van a m. kir. kormánynak azon lojális actiójáról, melyet az Egyesült Államokban a a Szent Unió védelmére indított és folytat. Nem szükséges Nagyméltóságod előtt bővebben fejtegetnem, hogy a jelenleg fennálló apostoli visitatura fejlesztése az itthoni gör. kath. hitélet szempontjából is minő kiváló fontossággal bír, mert hiszen az a visszavándorló, a ki odakint az orosz orthodox egyházba tért át, a schismaticus eszméket áthozza magával az Óceánon is. De ha nem is ezen legkomolyabb eseteket vesszük megfontolásaink

alapjául, magában az az örökös per-patvar és zene-bona, mi a fej nélkül való nyájban kint dul, hozzászoktatja a népet a papjával szemben való tiszteletlen, sőt kiméletlen bánásmódra, mi azután ugyancsak a visszavándorlás révén itthon is fogja káros hatását éreztetni. A tekintélyeknek oly annyira szükséges cultusa az egész vonalon már is sülyed, a tekintélyek tisztelete nélkül pedig sem az egyház, sem a monarchikus állam fen nem állhat.

A m. kir. kormány ezenkívül arra is törekszik, hogy a tapasztalás szerint jól jövedelmező Egyesült Államokbeli missió-állomások a magyarországi gör. kath. papság számára megtartassanak, illetve azokból a galíciai gör. kath. papság a mi papjainkat ki ne turja. Ismerem ugyanis azt az eléggé mostoha gazdasági helyzetet, melybe a derék felvidéki gör. kath. papság, a hazafias magyar középosztálynak ez a becses alkateleme jutott. Tudjuk azt is, hogy a pár évi amerikai működés a takarékos és rendes elemeket is tőkéhez juttatja, mi azután a papi családok további boldogulását legalább egyidőre elősegíti.

A m. kir. kormány lojális törekvései azonban eredménytelenek fognak maradni akkor, ha az apostoli Szent Szék s különösen a S. Congregatió de Propaganda Fide igyekvésünket nem támogatja. E támogatásnak minél teljesebb megnyerése céljából kívánatos volna, hogy a hazafias magyar püspökök világosítsák fel az illetékes vatikáni köröket egyfelől azon veszélyről, mely az amerikai vallási mozgalmakból kifolyólag a felvidéki gör. kath. egyházat a visszavándorlás révén fenyegeti, másfelől pedig azon őszinte jóakaratról és áldozatkészségről, melylyel a m. kir. kormány a védekezés művét támogatja.

E végből Nagyméltóságodnak, mint hazafias magyar főpapnak s mint Ő Felseje belső titkos tanácsosának, szives közbenjárását igénybe óhajtanám venni. Ez alkalommal azonban még csak előzetesen kívánom e szándékomat közölni, mert mindazon adatok, melyeknek a Vatikánnál leendő bejelentésére Nagyméltóságodat lesz szerencsém felkérni, még nem voltak teljesen összegyűjthetők. Mihelyet [sic] azonban a folyamatban levő tanulmányok befejezést nyernek, lesz szerencsém érdemleges kérésemmel Nagyméltóságodhoz fordulni.

Fogadja stb.

221. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átíratá Szmrecsányi Pál nagyváradai római katolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1903. november 20.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–3505. Titkos k. s. k.

Szmrecsányi Pál, belső titkos tanácsos, nagyváradai püspök urnak.

Gróf Khuen-Héderváry úr f. é. augusztus hó 9-én 2443. sz. a kelt átíratával közölte volt Nagyméltóságoddal azon diplomatiái actió tervét, melyet több, nemzeti szempontból rendkívüli fontossággal bíró ügynek a római Curiánál leendő keresztülvitele érdekében a m. kir. kormány tenni szándékozik. Erre Nagyméltóságod rövid uton emliteni méltóztatott, hogy azon emlékiratot, melylyel a püspöki kivándorlási bizottság, illetve a magyar püspöki kar fel fogja

hivni Róma figyelmét egyrészt az amerikai vallási mozgalmakból eredő bajokra, másfelől a m. kir. kormány támogatásának szükséges voltára, a hercegprimás ur Ó Főmagassága fogja az illetékes vatikáni körökhöz intézni.

Miután a siker szempontjából kiváló fontossággal bír, hogy Szécsen gróf, vatikáni nagykövetünk előkészítő intézkedéseinkről tájékoztatva legyen s így őt azon lépések, melyeket a vatikán a hercegprimás ur, valamint több hazai püspök ur előterjesztései alapján valószínűleg tenni fog, készületlenül ne találják, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a hercegprimás urnak vonatkozó előterjesztését beszerezni s velem nagykövetünk tájékoztatása végett lehetőleg mielőbb közölni.

Ez alkalommal fel kívánom hívni Nagyméltóságod becses figyelmét még néhány szempontra.

Igaz ugyan, hogy Mgr. Hornstein a m. kir. kormánynak főegyházmegyéje iránt tanusított áldozatkészségét legutóbbi római útja alkalmával úgy a Pápa Ó Szentségének, mint a Propaganda praefectusának bejelentette, mindazonáltal tekintettel arra, hogy a bukaresti érsek ur helyzete Rómában nem mondható valami erősnek, megfontolást érdemel, nem volna-e a római Curiának alkalmas módon tudomására hozandó, hogy a bukaresti főegyházmegye anyagilag mindinkább a m. kir. kormányra kénytelen támaszkodni s hogy a magyar állam e célra csak a folyó évben mintegy 120.000 frc.-ot adott. (Az érsek ur személyes szubventiója, a bukaresti és tirgovisti iskola építés, a kilátásban lévő templom építés, papok és tanítók fizetése stb.)

Célszerű volna továbbá a Curiának azt is tudomására hozni, hogy a magyar kormány, habár erre törvényileg még kötelezve nincs s a püspökök hozzájárulását igénybe sem vette, a szegényül javadalmazott alsó papság segélyezésére a folyó évben is 700.000 K.-t fordít, a mely összeg emelkedőben van.

Végül Nagyméltóságod a f. é. november 15-én 3815. sz. a. kelt itteni átiratból is tájékoztatva méltóztatik lenni arról, hogy a m. kormány³¹⁵ anyagi támogatása mellett a szatmári irgalmas nénék közül 5 apáca küldetett ki Braddockba, az Amerikába kivándorolt tótok gyermekeinek vallásos nevelése céljából. Az apácák az államkincstárból 5.000 K. uti segélyt kaptak. Oly időkben, midőn a katolikus Franciaország, az „egyház első szülött leánya” a szerzetes rendekkel könyörtelen szigorral bánik el, a római Curiának kétszeresen méltányolnia kell azt, hogy vallásilag annyira megoszlott Magyarország nemcsak hogy nem bántja a szerzetes rendeket, hanem azoknak igénybevételét hathatósan elősegíti. Ezt még Németország sem teszi meg, a hol pedig – Pápa Ó Szentségének legutóbbi nyilatkozata szerint – a katolikusoknak olyan nagyon jól megy a dolguk[,] Nagyméltóságod bölcs belátására bízom, hogy ez a dolog a Curiának melyik egyházi szerv által, minő alakban volna tudomására hozandó.

Lekötelezne Nagyméltóságod, ha becses válaszát nekem mielőbb megadni méltóztatnék.

Fogadja stb.

---

315 Eredetileg: *a m. kormány kezdeményezése folytán és*

222. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi I. ügyosztály miniszteri titkárának átíratá Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1903. november 20.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–3505 Titkos k. s. k.

Vallás- és közoktatási-ügyi miniszter urnak.

Nagyméltóságod gróf Khuen-Héderváry hivatali elődömnek f. é. augusztus hó 9-én 2443. sz. a. kelt titkos átíratából már bizonyára tájékoztatást méltóztatott szerezni azon diplomatiat demarche tervéről, melyet a m. kir. kormány több nemzeti szempontból kiváló fontossággal bíró probléma megoldása érdekében a Vatikánnál tervez.

Gróf Khuen-Héderváry úr ezen átíratára Nagyméltóságod hivatali előde f. é. augusztus hó 16-é-án 3258. eln. sz. a. kelt átíratában³¹⁶ már megadta válaszát. Mivel azonban Nagyméltóságodnak további kívánságai is lehetnek, mielőtt a dolgot végleg meginditanám, alkalmat kívánok Nagyméltóságodnak adni, hogy a dologhoz a maga részéről is hozzá szólhasson. Miután azonban az ilyen nagyobb szabású actióval kapcsolatos tárgyalások egyébként is a kelleténél több időt vesznek igényben, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztatásuk becses válaszát lehetőleg mielőbb megadni.

A mi Nagyméltóságod hivatali elődének az actió előkészítésére vonatkozó konkrét javaslatait illeti, azokat magam is igen gyakorlatiasnak tartottam s Szmrecsányi, Vályi és Firczák püspök urakhoz intézett és másolatban tájékoztatásul csatolt leveleimet ezen javaslatok figyelembe vételével szerkeztettem meg.

Fogadja stb. Budapest, 1903. évi november hó 20-án.

Klebelsberg XI/20

Tisza 21/XI

223. Vaszary Kolos hercegprímás levele Girolamo Gotti bíborosnak, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusának

Esztergom, 1903. november 28.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–4987. Másolat

A hercegprímás beszámol azokról az intézkedésekről, melyeket a magyar katolikus egyház az Egyesült Államokba kivándorolt latin és görög szertartású katolikusok lelkipásztori ellátása érdekében hozott.

Eminentissime ac Reverendissime Domine, Domine mihi Observandissime!

Litteris dto. 3. Octobris a. curr. sub Nro. 57110. ad me directis quaerere dignabatur Eminentia Vestra, quatenus sint dispositiones, quas Chorus Epporum Hungariae respectu sacerdotum in status Americae Septemtrionalis foederatos emigrantium fecerat. Aestimativissimae huic satisfactorum requisitioni, honore perfruor sequentia ad notitiam Eminentiae Vestrae perferendi. Haud latebit

316 Lásd: 218. számú dokumentum.

Eminentiam Vestram, catervatim patriae nostrae incolas, slavici praeprimis labii, ob tristissima rerum adiuncta solum vertere et Americam petere. Iuxta consignationes statisticas 520000. jam circiter numerantur, qui mare traiecerunt sedesque in novo mundo fixerunt. Plurimi eorum catholicam profitentur fidem et partim rom., partim graeci sunt ritus. Quoniam autem idioma slavicum per ditiones Americas penitus est ignotum, destituntur spirituali cura et summo versantur in periculo deficiendi ab ecclesia et ad schismaticorum transeundi castra. Sacerdotes igitur desiderabant linguam slavicam callentes, ne fluctibus seductionum obruantur et absorbeantur. Laudabiles emigratorum conatus optato haud carebant effectu. Reperiebantur sacerdotes, qui compatriotarum moti precibus, libentissime annuebant votis eorum et linquebant patriam. Verum fuerunt intrer hos nonnulli, qui consensum et permissionem Ordinariorum minime curantes, sine legali iter aggressi sunt dimissione. His adducti circumstantiis meditari coeperunt Eppi, quam arbitrariae sacerdotum emigrationi medelam ferant ratione. Eo gravius causam hanc tractandam sunt arbitrari, quia interim causam emigrationis gubernium quoque regium summa cum attentione prosequi inchoabat, ne subditi coronae sti Stephani in alienas abducantur partes, vel schisma arripiant. Quanti gubernium negotium emigrationis aestimet, luculentissime testantur dispositiones, quas huc spectanter instituit. Visitatori gr. ritus a S. Congr. De Propaganda Fide pro America nominato gubernium nostrum annuum praebet salarium. Quinque Sorores s. Vicentii a Paulo ad Bradock mitti curavit, ut scholas puellarum dirigerent. In Allegheni parocisam erexit et parocho gr. rit. 8000, i. e. Octo millie coronarum salarium decrevit. Pro ecclesia vero ibidem aedificanda 30000. Cor. assignavit. Tandem, ut pauca solummodo attingam exempla, omnibus sacerdotibus Americam petentibus 800. i. e. Octingentas coronas ad tegendas solvit itineris expansas. Haec inter adiuncta emigrationem sacerdotibus generaliter prohibere haud videbatur Choro Epporum consultum. Perspectum etenim habebant Eppi, fideles a patria avulsos, dissitisque in regionibus alienos inter degentes sine cura spirituali relinquere non licere. Sed nec tolerari potuit, ut sacerdotes spreta Epporum auctoritate, neglectisque iuris regulis, e dioecesibus suis discedant, vel Americam refugii adinstar considerent! Commissionem igitur Chorum Epporum a. 1903. eo fine elegit, ut emigrationem sacerdotum Hungariae in Americam praecipuae suae commendatam habeat curae, eoque adlaboret, quatenus digni tantummodo presbyteri facultatem natale mutandi solum nanciscantur. Mentionate commissio partes officii sibi designati implere cupiens, 31-a Martii a. curr. deliberationem habuit et ad praecavendas omnigenas inconvenientias sequentia duxit decernenda. „1. Sacerdotes emigrati in America commorantes, non tamen in perpetuum a sua dioecesi dimissi, neque alicui dioecesi Americanae in perpetuum adscripti, quorum vivendi agendique ratio in America rei nostrae derminentum affert, a suis Ordinariis, quorum dioecesi adhuc adscripti sunt, quoad fieri potest, revocentur et illorum loco sacerdotibus cognitae virtutis licentia discedendi concedatur. 2. Litterae discessionales ad emigrandum in terras externas nonnisi sacerdotibus omni fiducia dignis dentur, qui fundatam spem exhibeant aedificandi verbo et exemplo fideles, ad quos transire postulant. Quodsi vero sacerdotes abeundi licentiam ab Ordinario obtenturi ob specialia rei adiuncta minus idonei videantur ad navandam in regionibus Americae operam, expresse notetur in scriptis, licentiam abeundi datam esse: »Excepta America«. 3. Ordinarius, antequam

suis presbyteris concedat licentiam et litteras discessionales ad emigrandum in regiones Americae, rem conferat cum Episcopo, cui negotiorum procuratio commissa fuit in consilio Epporum. 4. Presbyteri e licentia suorum Ordinariorum ad tempus in regiones Americae discedentes, si praestitis cum laude sacri ministerii operibus in Dioecesim, cui adscripti sunt, reverti cupiant, benevole a suis Ordinariis recipiantur, at que servitorum ab eis praestitorum aequa ratio habeatur.” In sensu harum resolutionum omnes Hungariae sacerdotes Americam petere meditantes, pro obtinenda facultate consilium suum exsequendi, via Ordinariorum suorum ad hanc debebunt recurrere commissionem, cuius modo praeses Excelentissimus ac Reverendissimus Dominus Paulus Szmrecsányi Episcopus Magnovaradiensis lat. rit. fuerat electus. Necessarium omnio foret Eminentissime Dne, ut Exc. ac Rss. Dni Antistites Americae notitiam harum adipiscantur resolutionum, iisque duntaxat emigrantibus iurisdictionem impertiantur sacerdotibus, qui a suis Ordinariis rite exaratis provisi sunt dimissioralibus litteris. Hac ratione arceri possent a novo mundo sacerdotes, quos vita et mores minus commendant. Haec pro urberiore Eminentiae Vestrae informatione communicando, reverentur manus deosculor et profundissima cum veneratione persisto Strigonii (In Hungaria) 28. Novembris 1903.

Eminentiae Vestrae humillimus et obsequentissimus servus
Claudius Card. Vaszary,
m. p. Princeps-Primas Regni et Archi-Eppus Strigonien.

Eminentissimo ac Reverendissimo Domino
Hieronymo Card. Gotti, Praef. s. Congr. de Propaganda Fide Romae.
Copiam hanc cum Originali in omnibus de verbo ad verbum concordari hisce fide
digne testor. Strigonii, die 3-a Decembris 1903. Marcus Alex[ander]. Berger m. p.
Archivarius primatialis.

224. Vályi János eperjesi görögkatolikus püspök emlékirata a magyar nyelvű liturgia tárgyában

Eperjes, 1903. november [30.]

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

1904-XV-1649–3045. 37. eln. szám
1903.

EMLÉKIRAT

a görög ritus magyarok liturgiája tárgyában

Mint a gör.-kath. magyarok orsz. bizottsága által rendezett 1900 évi római zarándoklat fővezetője és ugyis, mint saját magyarajkú hiveim főpásztora, kötelességemnek tartom az illetékes tényezők figyelmét felhívni azokra a nagy egyházi és állami szempontokra, a melyek elkerülhetetlenül szükségessé és sürgössé teszik azt, hogy a magyar liturgia ügyét úgy magánál az apostoli Szentszéknél, mint idehaza is, az eddiginél hathatósabb módon felkarolják.

Helyrehozhatatlan hibának tartanám ugyanis, ha az e téren eddig elért eredményeket, különösen pedig az orsz. bizottságnak a római Szentszéknél elért sikereit az illetékes tényezők kellőképp kihasználni elmulasztanák, vagy éppen

elkallódnak engednék. Az orsz. bizottság, ha még nem is végleges, de tagadhatatlanul elismerésre és hála méltó eredményeket vivott ki az által, hogy római zarándoklatával és a Szent Atya elé terjesztett emlékiratának meggyőző érveivel elérte azt, miszerint az apostoli Szentszék a magyar liturgia ügyét újabb beható és alapos megfontolásra méltónak ítélte. Ha figyelembe vesszük, hogy az 1896. évi pápai tilalom visszavonása érdekében folyamatban volt diplomáciai tárgyalások során az apostoli Szentszék ezt az ügyet már egyszer *causa finita*-nak minősítette: az orsz. bizottság említett sikerének jelentősége abban foglalható össze, hogy az apostoli Szék engedett eme szigorú álláspontjából, ami nem jelenti ugyan az 1896. évi tilalom visszavonását, de egyértelmű e tilalom hatályának felfüggesztésével. Az a körülmény, pedig, hogy a római zarándoklat óta immár négy év telt el a nélkül, hogy az apostoli Szék részéről bárminemű újabb intézkedés történt volna, mindenesetre kedvező jelnek vehető, sőt talán arra enged következtetni, mintha ebben a kérdésben a Szentszék máris a *tolerari posse* álláspontjára helyezkedett volna.

Egyáltalában nincs kizárva, hogy az apostoli Szentszék *proprio-motu* állandóan erre az álláspontra fog helyezkedni. Ugyszintén számolni kell azzal az eshetőséggel is, ha ennél többet az illetékes tényezők további közbenjárásának sem sikerülne elérni. De éppen ezért elsőrangú fontossággal bír, hogy az országos bizottság említett sikerei sem indokolatlan egyházi túlbuzgóság, sem jogosulatlan nemzetiségi törekvések által idehaza paralyzáva ne legyenek, vagyis más szóval, hogy a már meglévő magyar nyelvű liturgikus gyakorlat legalább az eddigi terjedelemben egyelőre is sértetlenül fentartassék.

Ebben az irányban, mint eddig, úgy jövőre is az orsz. bizottság feladata leendő az illetékes egyházi és kormányhatóságoknál megtenni azokat a lépéseket, a melyeket a körülményekhez képest szükségesnek tart. Azért a magam részéről csak néhány megjegyzésre szoritkozom.

Köztudomás szerint a mai magyar nyelvű liturgikus gyakorlatnak a keleti egyház amaz ősrégi tanítása vetette meg az alapját, hogy az isteni tiszteletet a nép által értett nyelven kell végezni, mert a keleti szertartásoknak a nyugati egyházétól lényegesen eltérő ősrégi berendezése ezt feltétlenül megkívánja. Arról, hogy görög-katholikus egyházunknak ez a mellőzhetetlen tanítása mily módon érvényesítessek abban a nem várt esetben, ha a római Szentszék az 1896. évi tilalmat megújítaná, később kimerítően fogok nyilatkozni, itt tehát csak annyit jegyzek meg, hogy ebben a tanításban a Szentszék újabb döntéséig semminemű változtatást, avagy újítást tenni nem tanácsos, sőt ez esetleg nagyon káros is lehetne, mert semmi sem ingathatná meg jobban sem a már meglévő magyar nyelvű liturgikus gyakorlatot, sem egyáltalában a görög-katholikus nép benső hitéletét, mint az, ha a jövődő papi nemzedék más a keleti egyházétól eltérő szellemben neveltetnék.

Fontos dolog továbbá, hogy a szervezés alatt álló budapesti gör.-kath. hitközség templomába ne hozassék be oly liturgikus gyakorlat, a mely azon körülménynél fogva, hogy Budapest egyuttal székhelye az országos bizottságnak is, visszafejlesztő hatással lehetne a többi magyar vidékeken már fennálló gyakorlatra. E tekintetben elsősorban sok függ a főváros, mint *patronus* által választandó lelkésznek szerencsés kiszemelésétől, miért is az országos bizottság bizonyára nem fogja elmulasztani a főváros intező köreivel szemben szükség esetén

ugy az illetékes egyházi hatóságok, mint a magyar királyi kormány támogatását kikérni. Ugy vagyok továbbá értesülve, hogy az esztergomi hercegprimás, akinek ez a hitközség külön pápai döntéssel püspöki joghatósága alá rendeltetett, – ezt a joghatóságot valamelyik általa felkérendő gör.-kath. megyés püspök, mint vikárius által szándékozik gyakorolni. Igen lényeges dolognak tartanám tehát, hogy a kinevezendő vikárius ne tegyen nehézséget az ellen, hogy a budapesti gör.-kath. templomba az a liturgikus gyakorlat hozassék be, mely a magyar vidékeken általában fennáll.

Igen fontosnak és áldásosnak tartom a volt Széll-kormány által már tervbe vett azt az intézkedést is, mely szerint a szláv szertartási könyveknek belföldön való kiadásával kapcsolatosan a még szükséges magyar fordításokra első évi részletként egy bizonyos összeget vett föl a folyó évi állami költségelőirányzatba. Nem ajánlhatom eléggé a m. kir. kormánynak, hogy ezt a tervezett, de a sajnos parlamentáris viszonyok miatt még meg nem valósíthatott intézkedést változatlanul fenntartani méltóztassék.

Végre még a legsürgősebb feladatok közt az országos bizottságnak visszaszóló körülmények által előidézett válságos helyzetére vagyok kénytelen felhívni a m. kir. kormány figyelmét. Feltétlenül szükségesnek tartom az orsz. bizottság helyzetének megszilárdítását nemcsak azért, hogy erős támasza maradhasson a neki megbízást adott magyarajkú hívőknek, hanem azért is, hogy a munkácsi és eperjesi egyházmegyéknek azt az ősi hagyományát, mely szerint e két megye intelligentiájának túlnyomó többsége a származásra való tekintet nélkül magát nemzeti tekintetben mindenkor a magyar intelligentiához számította, – sikerrel megvédhesse és fentarthassa. Ismerve a viszonyokat, a helyzet megszilárdítására a legjobb és biztos módnak azt tartom, hogy a m. kir. kormány részéről minden félreértést és félremagyarázást kizáró kifejezés adassék annak, miszerint az országos bizottság az ő oltalma alatt áll.

Áttérek most jelen előterjesztésem főcéljára, t. i. a magyar liturgia ügyében az apostoli Szentszéknél teendő lépésekre, amelyeknek sürgős megtételét úgy az egyház, mint a legfelsőbb Trón és a magyar állam érdekében egyaránt szükségesnek tartom.

A legutóbbi népszámlálás szerint Magyarország területén a görög-kath. hívők lélekszáma 1.841,272, melyből anyanyelvre nézve 1.064,780 oláh, 529,864 szláv, 246,628 pedig magyar. Ezen felül az oláh és a szláv anyanyelvű hívők közt 181.673 tud magyarul, aminek konstatálása itt azért bir fontossággal, mert köztudomásu dolog, hogy a gör.-kath. köznép anyanyelvét, illetve nemzetiségét még mindég összetéveszti vallásával és így teljes joggal feltehető, hogy oly vegyesajku vidékeken, hol az egyházi nyelv az ó-szláv, vagy oláh, – vallása révén a nép akkor is szlávnak vagy oláhnak vallja be magát, ha különben anyanyelve és származása magyar volna. Ezen felül nyílt titok, hogy különösen az oláh egyházmegyékben erre a nép részint saját egyházi felsőbbsege, részint pedig a nemzeti izgatók által egyenesen befolyásoltatik is. Alapos tehát a következtetés, hogy a magyar anyanyelvű hívők száma a valóságban nagyobb, mint ezt az 1900 évi népszámlálás adatai mutatják.

Ha azonban ezt a körülményt teljesen figyelmen kívül hagyjuk is, a fentebbi számadatokból világosan kitűnik, hogy igen jelentékeny azon magyar ajkú hívők

száma, a kikre nézve az egyházi nyelv kérdése okvetlenül és sürgősen rendezést igényel. E rendezés tekintetéből úgy az egyháznak, mint az államnak számolni kell a keleti egyháznak, illetve a görög szertartásnak már említett és az orsz. bizottság emlékiratában meggyőzően és a valóságnak megfelelően kifejtett azon természetével, a mely a lelkek üdve miatt feltétlenül megköveteli, hogy a nép a liturgia nyelvét megértse. A rendezés tehát nem történhetik másképp, mint vagy a magyar liturgia engedélyezése által, vagy pedig úgy, hogy a görög-katolikus magyar hívők az egyházi szláv és oláh nyelvekre betanítottassanak. Ezt a hátrányt egy harmadik, vagyis a nyugati egyház analógiájára némelyek által szóba hozott bilinguistikus megoldás által csak úgy lehetne elkerülni, ha az ó-görög nyelv ősi jogaiba visszahelyeztetnék. Eltekintve azonban attól, hogy e restitutio in integrumnak kulturális feltételei nálunk a lehetetlenséggel határosak és hogy különben is ily bilinguistikus berendezést nagy igazságtalanság és a testvéri viszony megbontásának veszélyeztetése nélkül lehetetlen volna csak a magyar ajku hivekre szorítani: még egyáltalában kérdéses, hogy a bilingvismus összeegyeztethető-e a görög szertartás természetével? Ezt a kérdést tehát előbb elvileg kellene eldönteni, de ha elvi akadály nem volna is, a nép lelki szükségének kielégítését semmiesetre sem lehetne biztosítani magának a szertartásnak gyökeres reformja nélkül, már pedig ily reform teljes ellentétben volna az apostoli Szentszéknek azon megmásíthatatlan álláspontjával, hogy a görög rítus a maga eredeti épségében és ősiségében változatlanul fenntartandó. Erre tehát számítani nem lehet, pedig ez volna az egyetlen bilinguistikus megoldás. Amely mellett – úgy mint a nyugati egyházban – a népnek a liturgikus nyelvre való betanítása elkerülhető volna.

A nyugati egyház analógiájának természetes előfeltétele, a holt vagy avult nyelv, az ószláv és az oláh egyházi nyelveknél teljesen hiányzik. Maga az ószláv nyelv csak látszólag ilyen, mert oly közel van hozva a nép nyelvéhez, hogy azt a nép teljesen megérti, sőt – ami döntő körülmény – a közéletben ez az egyházi nyelv tényleg azonosítottatik is az elő rutén, vagy orosz nyelvvel. A magyar liturgia kérdésében döntésre hivatott felsőbb körök megtévesztésére megkísérlették némelyek az oláh egyházi nyelvet is avult nyelvnek minősíteni, a mivel szemben hivatkozom a „Katholikus Szemle” című nagy tekintélyű folyóirat 1902. évi X. füzetében közzétett tanulmányra,³¹⁷ mely meggyőzően kimutatta ennek a állításnak valótlanágát s a melyből kitűnik, hogy az oláh szerkönyveknek legutóbbi átdolgozása csaknem egyidejű a hajdudorogi magyar fordítások kiadásával.

Egy orosz-magyar, illetve oláh-magyar bilinguismus tehát, – főleg ha az türelmi úton hozatnék be, – nem volna egyéb, mint oly átmeneti rendszabály, amely magába a templomba vinné be a nyelvi és nemzetiségi küzdelmet. A templom előcsarnokában, az iskolában pedig egy ily bilinguismus éppen nem tenné elkerülhetővé a fiatalságnak a liturgikus nyelvre való beoktatását, hacsak a népet a hitközönynek és a szocializmus felforgató eszméinek kiszolgáltatni nem akarjuk. Más volna még ily bilinguismus mellett is a helyzet akkor, ha azt maga a római Szentszék engedélyezné. Ezt – mint első lépést a magyar liturgia engedélyezésére – örömmel kellene üdvözölnünk és ebben az esetben a magyar nyelv számára engedélyezett tér mértékétől függne, hogy a nyelvi és nemzetiségi küzdelemnek

---

317 MELLES EMIL: Az oláh liturgia kialakulásáról, in.: Katholikus Szemle 1902. 934–944. pp.

ne legyen helye a templomban. Ezt a célzt és egyuttal a lelki szükség kielégítését a jelzett esetben a leghelyesebben az orsz. bizottság javaslata szerint, vagyis úgy lehetne elérni, ha a szent liturgiában a magyar vidékeken az ó-szláv, illetve az oláh nyelv használata az átlényegülés szavaira szoríttatnék.

Hogy mennyire elengedhetetlen feltétele a mi szertartásunknak az, miszerint a nép megértse a liturgiát, ezt legjobban illusztrálja az a körülmény, hogy *a munkácsi püspöki kormány az 1896 évi pápai tilalom közvetlen hatása alatt máris kénytelenítve érezte magát kísérleteket tenni arra, hogy a liturgikus nyelv tanítását a magyar ajku gör.-kath. iskolákba bevigye és a szláv nyelvet nem bíró magyar elemet elvileg kizárja a pápi pályára való felvételből.*³¹⁸ Ez a kísérletezés a későbbi fejlemények következtében egyelőre fölöslegessé vált ugyan, de abban a nem várt sajnos esetben, ha az 1896 évi pápai tilalom megújíttatnék, a magam részéről is az apostoli Szentszék irányában tartozó engedelmes fiú kötelességemnek tartanám, teljesen azonos rendszabályokat léptetni életbe és kénytelen volnék minden erőmmel – bár egyéni meggyőződése ellenére is – odahatni, hogy magyar ajku hívőim a szláv nyelvet megtanulják.

A következményekért természetesen nem engem terhelne a felelősség, de éppen ezért elengedhetetlen kötelességemnek tartom, úgy egyházi, mint világi felsőbbségemet ezekre a súlyos következményekre figyelmeztetni.

Egyházi szempontból azokon kívül, amiket már fentebb érintettem és amik bővebben ki vannak fejtve az orsz. bizottság emlékiratában, még számolni kell a következő komoly eshetőséggel is. Az idézett emlékiratban ki van ugyanis mutatva, hogy annak idejében a schizmatikusok mennyire igyekeztek volt magyar fordítások készítése és a magyar nyelvű isteni tisztelet kilátásba helyezése által a magyar ajkú gör.-kath. népet visszatartani a szent Unióba való belépéstől. Feltűnő, hogy azóta a visszacsábításra nézve nem tettek újabb kísérletek, sőt a schizmatikus püspökök még saját magyar ajku hívőik között sem hozták be a magyar liturgiát, habár ilyenek elég nagy számmal vannak arra, hogy a keleti egyház tanítása szerint a lelkek üdvére elég szükségesnek ítélték volna. Az 1900 évi népszámlálás szerint t. i. a görög-keleti egyház hívei közül 31803 magyar anyanyelvű, s ezenfelül még 162,966 tud magyarul, mely utóbbi létszámnak tekintélyes része a fentebb már előadottak alapján bizvást szintén magyar anyanyelvűnek vehető.

Hogyan lehet ezt a feltűnő jelenséget megfejteni? A magyarizatot minden kétséget kizárólag megadja a mult század közepe óta a szerb és oláh egyházakban lábrakapott türelmetlen nemzetiségi irány, mely a magyar ajku hívők lelki szükségét feláldozta az oláh, illetve a szláv ajkú többség nemzetiségi terjeszkedésének. Ennek daczára is egyáltalában nem tekinthető azonban kizártnak, hogy a mostani türelmetlen nemzetiségi irány helyett újból a régi türelmetlen orthodoxia fog felülkerekedni, amint ennek példáival már is találkozunk Amerikában, a hol tudvalevőleg maga a szentpétervári szt. zsinat az orthodoxia terjeszkedése érdekében tért adott a magyar nyelvű isteni tiszteletnek is. Az anyaszentegyház szempontjából tehát számolni kell azzal az eshetőséggel, hogy ha az 1896 évi tilalom megújíttatik, – (és nincs kizárva, hogy a schizmatikus püspökök csak erre várnak) – ez esetben ők saját híveik közt is tért adva a magyar liturgiának, nagyobb szabásban és erővel megújítják az Unio alkalmával tett, de akkor meghiusult

---

318 Pirossal és kézzel megjelölve, mellette jegyzet: *Meggyőződni 1.) milyen terjedelem*

kísérleteiket. És habár igaz, hogy az összes gör. kath. népek közt egyik sem ragaszkodik erősebben az Uniohoz, mint a magyar ajkú görög-katholikusok, – de mindennek daczára az a legbensőbb meggyőződése, hogy ebben a nem várt esetben a legkomolyabb veszély fenyegetné a Szent Uniót, mert a felháborodás igen rossz tanácsadó, már pedig kétségtelen, hogy az 1896 évi tilalom megújítása a gör.-kath. magyar népben a legnagyobb felháborodást és elkeseredést idézné elő. Ha pedig a magyar ajkú hivek közt meginogna a katholicizmus, ez a veszély előreláthatólag átcsapna a szláv és oláh ajkú hívőkre is, aminek végzetes következményeit előre belátni sem lehet.

Ellenben a magyar liturgia engedélyezése esetén nem csekély előny hárulhatna az anyaszentegyházra azáltal is, hogy a magyar ajkú schizmatikusok előreláthatólag egész összességükben belépnének a Szent Unioba, ha saját püspökeik továbbra is ragaszkodnának a jelenlegi türelmetlen nemzetiségi irányhoz, de a többség vonzó erejénél fogva tekintélyes számban átlépnének még akkor is, ha a schizmatikus püspökök szintén tért engednének a magyar liturgiának.

Még súlyosabbak volnának előreláthatólag az 1896 évi tilalom megújításának következményei a magyar állam szempontjából. A felekezeten államra nézve persze a schizma hódítása magában véve közönyös dolog, de ha a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat végleges eltiltásának a magyar állam érdekeire való visszahatását kutatjuk, akkor el kell tekintenünk a schizma esélyétől, hanem csak az lehet a kérdés, hogy képesek-e a felekezeti iskolák, a templomi nyelv által támogatva, a magyar ajkú népet a szláv nyelvre megtanítani? és ha igen: minő befolyása lesz ennek a nép anyanyelvi bevallására és a nemzetiségi sorakozására?

Az első kérdésre azt felelem, hogy ha a nem magyar ajkú polgárokat az iskolák útján lehetséges a magyar nyelvre megtanítani, akkor a magyar ajkú hiveknek a liturgikus nyelvre való beoktatása az iskola és a templom egyesült erejével méginkább lehetséges. Az egyházi hatóságok – hogy ezt a célt elérjék – nem fognak egyedül az általam már fentebb megemlített rendszabályokra szorítkozni, de egyházi önvédelemből ezenkívül is mindent el fognak követni, hogy a népben a szláv faji egység tudatát elterjesszék és hogy – ami erre a célra legalkalmasabb – a papi családok egyházi és világi tagjai, mint külön rutén intelligencia, tömörüljenek. Hiszen máris láttuk, hogy az 1896 évi pápai tilalom közvetlen hatása alatt, tehát tisztán egyházi jellegű konzervatív álláspontból, a felvidéken oly irány kezdett megindulni, mely egyfelől azt hirdeti, hogy a gör.-kath. magyarok nem mások, mint elmagyarosodott rutének; másfelől pedig a rutén elnevezést úgy az egyházi, mint a világi intelligencia által felvételni igyekezett.

És ezzel már megfelelek részben a második kérdésre is, de méginkább megfelelnek erre azok a tapasztalatok, melyek a balázsfalvi érsekség kihasítása és a „román” elnevezésnek egyházi hivatalos használatba való felvétele, szóval a nemzetiségi iránynak az egyházba való bevitelétől óta az oláh többségű egyházmegyékben tétettek. Részemről csak csekély mértékben rendelkezem statisztikai anyaggal, de már ez is elegendő képet ad a hatás megítélésére. Ugyanis az 1881 évi népszámlálás idejében a román katolikus, valamint a román és szerb keleti egyházmegyékben együttvéve még 162,336 volt a magyar anyanyelvű hívők száma; az 1891 évi népszámláláskor azonban már csak 81.524 s így rövid 10 év alatt 80.612 lélekszám volt a veszteség a magyar anyanyelvűek sorában. Az 1901.

évi népszámlálás pedig a kath. oláh egyházmegyékben kerekén 50.000, a görög keleti egyházmegyékben 31.853, együtt tehát kerekén 82.000 magyar anyanyelvű hívőt mutatott ki, ami látszólag csak stagnatiora vall ugyan, de a valóságban, a természetes szaporulat levonásával, további visszaesést jelent.

Az így kimutatott visszaesések természetesen még nem jelentik azt, hogy azok a hívők, a kik 10 év multán megváltoztatták anyanyelvi bevallásukat, ily rövid idő alatt már el is felejtették volna a magyar nyelvet, hanem, egybevetve az anyanyelv megváltoztatásának tényét a magyarul beszélő oláhok nagy számával, a dolgot csak úgy lehet megmagyarázni, hogy az illetők vagy már előbb is tudtak, vagy pedig az egyházi fegyelem hatása alatt időközben megtanultak oláhlul és részint önmaguktól, részint pedig egyházi vagy nemzetiségi befolyásolás következtében, az általuk beszélt két nyelv közül a liturgikus nyelvet vallották be anyanyelvüknek.

A keleti egyház sajtóságos berendezésével és szellemével járó oly irány ez, melyet sem a felekezeti iskolákban a magyar nyelv tanítására vonatkozó szigorú kormányi intézkedések, sem az állami iskolák nem képesek feltartóztatni. Legkevésbé sem kicsinylem én az állami iskolák és a felekezeti iskolákban a magyar nyelv tanítására vonatkozó törvényes intézkedések hatását, sőt szívesen feltételezem a legideálisabb esetet is, hogy t. i. az országnak minden idegen ajkú polgára elsajátítja a magyar nyelvet. Viszont azonban a gör.-kath. egyház szempontjából a liturgikus nyelv tekintetében hasonló ideális állapotra még több joggal lehet számítani. Világos, hogy ebben a, külön-külön mindkét szempontból legideálisabbnak mondható esetben, mégis csak a magyar nemzeti állam fogná a rövidebbet húzni, még pedig annál súlyosabb arányban, mentül inkább önerejére és az önvédelemre lesz az egyház szorítva: mert főleg ebben az esetben a liturgikus nyelv mindinkább befolyásolni fogja az anyanyelvi bevallást, amely pedig nálunk egyértelmű a nemzetiségi sorakozással.

Ezzel tehát a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben is feltétlenül számolni kellene, ha azokban az ó-szláv liturgikus nyelv kizárólagosságra jutna s ennek elmaradhatatlan következményeképp a rutén elnevezés általános és egyházi hivatalos használatba vétetnek [sic-vétetnék]. És ez még nem volna a legnagyobb baj, hanem számolni kellene a statisztikai tömegszámok alakulásánál sokkal komolyabb azon eshetőséggel is, hogy az oláh egyházmegyék példája a munkácsi és eperjesi egyházmegyék papi és világi intelligenciájánál szintén követésre fogna találni.

Az oláhság közt a nemzetiségi irány régibb keletű ugyan, de mégis köztudomás szerint az oláh egyházmegyék papságában és világi intelligenciájában, különösen a Királyhágón inneni vármegyékben még az 1848/49-ik évi események előtt és alatt is jelentékeny volt azok száma, a kik magukat magyaroknak vallották, ma pedig már csak elvétve találunk ilyeneket, sőt a papság soraiban éppen nem, holott pedig azok nem csekély része a magyar nemességből, vagy az oláh egyházmegyék magyar ajkú hívőinek véréből származik. Köztudomású az is, hogy ezt a fordulatot nem a nemzetiségi irány természetes fejlődése, hanem annak a balázsfalvi érseki tartomány kihatása óta az egyházba történt bevétele idézte elő.

A munkácsi és eperjesi egyházmegyékben – sporadikus eseteket kivéve – ily nemzetiségi irány eddig nem létezett, hanem az egyházi és világi intelligencia tulnyomó többsége magát mindenkor magyarnak tekintette és ezen nyelvben

is a magyar intelligentia vezetése alatt a görög-katolikus köznép, tekintet nélkül anyanyelvére, jó és balsorsban mindig együtt tartott a magyarral. A két egyházmegye intelligenciájának ez a hagyományos magatartása mindenkor a legszorosabb kapcsolatban volt a nép természetes létérdekeivel, mert ez a nép önerejéből sohasem volna képes magán segíteni és így a nemzetiségi irányra való áttérése esetén kockáztathatná még azt az eredményt is, melyet éppen eddigi hazafias magatartásával sikerült elérnie. Az anyagi téren ez az eredmény a magas kormány hegyvidéki segélyző actiója révén máris örvendetesen mutatkozik, az esetben pedig, ha az egyházi és világi hatóságok az eddigi hagyományos irány megőrzésével egyetértő és egybevágó működést fognak kifejteni, ezt az örvendetes eredményt kétségtelenül nyomban fogja követni a nép szellemi elmaradottságának megszüntetése is. Holott az ellenkező esetben mindez főleg azért volna kockázthatva, mert a nép – csekély számánál fogva – képtelen magának saját irodalmi nyelvet alkotni s így ezen a téren a külföldre volna utalva, a mi közte és a magyar nemzet közt feltétlenül az elidegenedést idézné elő.

Éppen ezért nincs is semmi ok arra a feltevésre, hogy e nép önként térne át valamikor a nemzetiségi irányra. Azonban a gör.-kath. népnek főkincese mégis csak a vallás lévén, ennek védelmére ez a nép előreláthatólag mindig kész lesz kockáztatni anyagi és egyéb szellemi érdekeit. És ebben a védelemben nemcsak összes papságát, de a világi intelligentia jelentékeny részét is oldalán fogja találni. Ez kétségtelen és így csaknem bizonyosnak vehető, hogy az a nagy erő kifejtés, mely a fentebbiek szerint szükséges lenne az ó-szláv liturgia védelmére és kizárólagossá tételére, a munkácsi és eperjesi egyházmegyék intelligenciáját önkéntelenül, sőt kényszerítőleg ugyanoly nemzetiségi irányba sodorná, mint a minőt az oláh egyházmegyék intelligenciájánál tapasztaltunk.

Áttérek most a kérdés megvilágítására a legfelsőbb Trón szempontjából. Köztudomású dolog, hogy a gör.-kath. szlávok és oláhok egyedül a legmagasabb Uralkodóháznak köszönhetik a Szt. Uniót, jelenlegi püspökségeik és egyházmegyéik megalapítását és mindezekből folyólag mai virágzó lelki életüket. A gör.-kath. magyarok pedig éppen a jelenleg dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József apostoli Királyunk kegyelmének köszönik hajdúdorogi püspöki külhelynökség felállítását, mely a legnagyobb lendületet adta a magyar nyelvű liturgikus gyakorlatuknak. Ő császári és apostoli királyi felségének nemcsak mint legfőbb kegyúrnak, hanem mint uralkodónak és államfőnek is, szava van a magyar liturgia engedélyezésének kérdéséhez, mert ezer éves tapasztalat mutatja, hogy a keleti egyház kebelében maga a római Szentszék sohasem engedélyezett egy új liturgikus nyelvet másként, mint az illető ország uralkodójának vagy kezdeményezésére, vagy legalább meghallgatásával, a mi természetes is, mert egy élő egyházi nyelv engedélyezése mindenkor közletről érinti az állam s így közvetve a dynastia érdekeit is. Nagyon természetes tehát, hogy a magyar ajkú gör.-kath. hívek most is legkegyelmesebb apostoli királyunk felé vetik pillantásaikat és a legmagasabb uralkodóház által létrehozott Szt. Unio megkoronázását látnák abban, ha ő császári és apostoli királyi Felsége legfelsőbb főkegyúri és uralkodói figyelmét a magyar liturgia engedélyezésére is kiterjeszteni méltóztatnék.

Oly elemi igazság rejlik a magyar ajkú gör.-kath. népnek ebben a legalázatosabb óhajtatásban, amelynek érvényre juttatása csak erősíthetné a legmagasabb Trón

fundamentumait. Ezenfelül a magyar liturgia kérdésének szerencsés megoldása nemcsak a magyar ajkú hívők lelki szükségét biztosítaná, hanem tagadhatatlanul egy jogos nemzeti sérelem orvoslását is jelentené, amennyiben megszüntetné azt a keleti egyháznak kebelében egyedül álló s a nép igazságérzetét teljesen aláásó visszás[s]ágot, hogy egyedül a gör. kath. magyar nép legyen az, melynek idegen oltári nyelvet kelljen hallgatnia.

Mikor ő császári és apostoli Felsege még az absolut korszakban a római kuria beleegyezésével az oláh ajkú gör.-kath. hívők számára a balázsfalvi érseki tartomány alapjait megvetette, atyai célzatain bizonyára kívül állott az, hogy az oláh egyházmegyékben részint elszórva, részint kisebb tömegekben együtt élő magyar hívők akár lelki szükségükben, akár pedig nemzetiségükben csorbát szenvedjenek. A magyar liturgia engedélyezése lehetővé tenné azt is, hogy ezek az ő Felsege legfelsőbb akaratán kívül bekövetkezett káros hatások enyhítve legyenek és azoknak legalább a jövőre eleje vétessék. A munkácsi és eperjesi egyházmegyék magyar ajkú hívőinek esetleges elszlávosítása pedig, nemcsak a monarchiában már úgyszólván szláv elemnek további erősödését, hanem későbbi hatásaiban még dualistikus monarchia kereteinek megbolygatását és a legfelsőbb Trón fontos érdekeinek kockáztatását is jelenthetné. Majdnem bizonyossággal előre lehet ugyanis látni, hogy az ó-szláv nyelvnek a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben való kizárólagossá tétele nemcsak ezen, most még vegyes ajkú magyarországi egyházmegyéket bizonyos benső kapcsolatba hozná a gácsországi rutén egyházmegyékkel, hanem egyúttal a mindkét részről rokon nép között oly nemzetiségi egyesülést is idézne elő, mely eddig soha nem létezett.

Igaz, hogy a gácsországi rutén nemzetiség megalapításával a dicső uralkodóház a monarchia biztonsága érdekében egy új és nem kicsinylendő védbástyát létesített az orthodox moszkovítizmus ellen, de ennek a védbástyának éppen a magyar és a lengyel nép, tehát a moszkovítizmus két legkérelmezhetőbb ellenlábásának rovására való erősítése, a monarchia és a Trón biztonságának nem erősítését, hanem gyöngítését jelentené.

A Trón szempontjából az az aggály sem szólhat a magyar liturgia ellen, hogy annak engedélyezése által a szláv és oláh ajkú görög-katholikusok csorbát szenvedhetnének. Jogosult lenne talán ez az aggály akkor, ha a magyar liturgia engedélyezése módot nyújtana arra, hogy ő Felsege magyar kormánya azt segédeszköznek használhassa fel a magyar nyelvnek az idegen ajkú hívők közti terjesztésére. Erről azonban szó sem lehet, mert kétségtelen, hogy az egyház csak oly módozatok mellett bírhat rá a magyar liturgia engedélyezésére, a melyek teljesen kizárják, hogy az valamikor a világi politika eszköze lehessen. De a fentebbi kifejtésekből különben is világosan kitűnik, hogy itt nem a magyar faj terjesztéséről, hanem a magyar nép egy nem jelentéktelen részének önvédelmi létérdekéről van szó. Már pedig éppen ő Felsege jelenlegi magyar kormányával szemben, melynek egyik programmpontja a nemzetiségek jogait és létérdekeit oly ünnepélyes módon biztosította, csakugyan a legegyszerűbb igazság követelménye az, hogy ezt a védelmet a görög-kath. magyarságtól, mint saját fájának egyik alkotó részétől se tagadja meg. De figyelembe veendő itt még az is, hogy a nem magyar ajkú hívők lelki életét semmi sem hozhatja közelebb a magyar nemzet szívéhez, mint a magyar liturgia engedélyezése s viszont különösen a munkácsi és eperjesi

egyházmegyék szláv ajkú hívőinek évszázadok hagyományai által kipróbált hazafiságát és ezzel összefüggő létérdekeit, mi sem tehetné jobban koczkára, mint a magyar liturgia végleges betiltása.

Mindezekből kitűnik, hogy a magyar liturgia engedélyezése által a nem magyar ajkú görög-katolikusok nemcsak hogy csorbát nem szenvednének, de az ország különböző ajkú g.-kath. hívői közt a Trón szilárdságára nézve oly fontos vallási és nemzetiségi békét csakis a magyar liturgia engedélyezésével lehetséges helyre állítani. Végül a magyar liturgia ügyének a korona által való felkarolása az előadottakon kívül még egy oly jogos, mert tisztán önvédelmi természetű, évtizedek óta az egész magyar közvéleményt átható nemzeti aspirationnak kielégítését is jelentené, a mely minden jogosult más érdek koczkáztatása nélkül, méltóan sorakoznék a koronának éppen a legutóbbi időben tanusított azon nagylelkű tényeihez, melyek a korona és a nemzet közti bizalmat örök időkre megszilárdítani és biztosítani hivatvák.

Mindenesetre pedig a már említett ezeréves tapasztalat teljesen megerősíti a magyar ajkú gör.-kath. nép közt uralkodó azon élő hitet, hogy az ő lelki életök ügyét csakis a korona és az apostoli Szentszék közvetlen egyetértése hozhatja diadalra. Már pedig semmi sem jogosít arra a reményre, hogy ez irányban a római Szentszék tenné meg a kezdeményező lépést, hanem tisztán Ő császári és apostoli királyi Felségének atyai elhatározásától függ, hogy ezen már egy évszázad óta megoldást kereső szent ügy, a jelenleg dicsőségesen uralkodó és magyar hazánk iránt atyai jóindulattal viseltető X. Pius római pápa Őszentsége részéről kedvező elintézkést nyerjen.

A katolikus egyház egyetemes érdekén kívül, legyen szabad itt a magyar katolikus egyház különleges érdekeire is kitérnem. A magyar liturgia ügye, tagadhatatlanul közelről érinti a magyar katolikus egyházat is, de nem abból a szempontból, mintha a magyar liturgia engedélyezése esetén félni kellene akár attól, hogy ezáltal a latin szertartású hívek a görög szertartásba való átlépésre csábíthatnának, akár attól, hogy az élő nyelvnek a latin rítusba való behozatala ezáltal újabb tápot nyerne, hanem egészen más szempontból[.] Az orsz. bizottság emlékirata és a római zarándokltról kiadott „Emlékkönyve” mindkét aggályt teljesen meggyőző érvekkel megczáfolta. Ellenben való igaz, hogy az ószláv nyelvnek visszahozatala a magyar vidékekre, a magyar katolikus egyházat egy másik irányban komoly veszélylyel fenyegetné. Ismeretes ugyanis, hogy a munkácsi és eperjesi egyházmegyék liturgikus nyelve kezdettől fogva a mai napig soha nem volt egységes és így ezek az egyházmegyék eddig sohasem bírtak oly nemzetiségi jelleggel, mint a gácsországi rutén és a hazánkbeli oláh egyházmegyék. Már a szent Unio előtt is igen jelentékeny volt ős munkácsi egyházmegyénkben azon egyházak száma, melyek nem az ószláv, hanem a görög vagy az oláh egyházi nyelvet használták s éppen ezért a munkácsi püspökök nem is nevezték magukat rutén püspöknek, hanem a magyarországi görög szertartású orthodoxok püspökének.

A görög nyelvet használó egyházak nem léptek be az Unióba s azóta jobbadán elpusztultak. Ellenben a Királyhágón inneni oláhság egy része az ős munkácsi egyházmegyében egészen 1855-ig, vagyis a szamosujvári püspökség felállításáig benmaradt s ezen felül időközben köztudomás szerint nagyon elterjedt a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat is, úgy hogy 1855-ig a liturgia három nyelven

végeztetett, ez idő óta pedig már *és 1855 óta*³¹⁹ tényleg csakis a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat az, mely a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben az egységes nemzetiségi jelleget elveszi.

Részemről – mint már fentebb jeleztem – kétségtelennek tartom, hogy ha az 1896 évi tilalom megújításával az ószláv nyelv a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben kizárólagossá fog tétetni ezeknek a gácsországi rutén egyházmegyékhez való viszonya az eddiginél mindenestre szorosabbra fog fűződni, főleg ha a gácsországi rutének elérik azt a régi óhajtásukat, hogy lebergi érseki székük patriarchai rangra emeltessék. Ezen felül számolni kell a politikai viszonyok oly alakulatával is, amely a munkácsi és eperjesi egyházmegyét a magyar katolikus egyháztól teljesen elszakíthatja.

Oly eshetőség, mely a magyar kath. egyházat és a m. kir. államkormányt közösen érdeklí s a közös veszély elhárítása érdekében kívánatosá teszi, hogy közös egyetértésben járjanak el úgy a magyar nyelvű liturgikus gyakorlatot idehaza fenyegető veszélyek elhárítása, mint az apostoli Szentszéknél teendő lépések tekintetében és legelsősorban is a magyar ajkú gör.-kath. hívők mozgalmát az elposványosodástól megóvni igyekezzenek.

Vége még egy controvers kérdéshez kívánok hozzászólni, ahhoz t. i., hogy helyes, avagy megengedhető volna-e az, miszerint a magyar hívők zöme részére egy külön gör.-kath. püspökség állítassék fel? Részemről egyáltalában nem osztozom azoknak a véleményében, kik attól tartanak, hogy egy ily külön püspökség kihasítása ipso facto maga után vonná a mai munkácsi és eperjesi egyházmegyék szláv ajkú hiveinek nemzetiségi tömörülését. Nem osztozom e véleményben azért, mert a geográfiai viszonyoknál fogva lehetetlen egy külön egyházmegyét úgy kihasítani, hogy abba az összes gör.-kath. magyarság bevonassék és ép oly lehetetlen az is, hogyha egyszer a római Szentszék a magyar liturgiát elvileg engedélyezi, a magyar nyelvű isteni tisztelet a munkácsi, eperjesi és az oláh egyházmegyékben benmaradó magyar ajkú egyházközségekre ki ne terjesztessék. Az apostoli Szék mindenestre gondoskodni fog ugyan arról, hogy a magyar liturgia a világi politika eszközévé le ne alacsonyíttassék, nevezetesen pedig erőszakos magyarosítási célokra felhasználható ne legyen, de semmi ok sincs azt feltételezni, hogy e végből a magyar liturgia engedélyezését csakis egy külön egyházmegye területére fogja szorítani, mert hiszen az egyháznak sok más módja van arra, hogy a liturgiától a világi politikát távol tartsa. Már pedig a szláv ajkú görög-katolikusok ismeretes hazafisága mellett, mint már kifejtettem, csakis az ó-szláv liturgia kizárólagossá tétele lehetne az, a mi a nemzetiségi tömörülést úgyszólván kényszerítőleg előidézné, de még ez is csak akkor, ha a magyar nyelvű liturgikus gyakorlat elfojtása végett nagyszabású erőfeszítésre lenne szükség. A miből viszont önként következik, hogy ha a római Szentszék – feltéve, de meg nem engedve, – a magyar liturgiát mégis egy külön egyházmegye területére kívánná szorítani, a szláv ajkú görög-katolikusok nemzetiségi tömörülésétől még ez esetben sem kellene komolyan tartani s különben is gondoskodni lehetne arról, hogy a pap, kántor és tanító nevelő intézetek közösek maradjanak.

---

319 Utólag kihúzva

A volt kormányok, a sovénistikus hazai sajtó által sarkalva, elkövették azt a hibát, hogy a magyar liturgia ügyét nem a nemzeti önvédelem, hanem a magyar fajterjesztés szempontjából tárgyalva, a magyarság zömét magában foglaló új egyházmegye létesítését éppen azzal a helytelen érveléssel tagadták meg, hogy ez útját állaná a magyarosítási törekvéseknek. Főleg ennek tulajdonítható, hogy a nem magyar ajkú hívők közt, a keleti egyház többször említett álláspontja dacára a magyar liturgia ügye most már nem talál oly rokonszenvre, mint régebbi időben. Éppen ezért a magyar ajkú hívők zöme részére egy külön egyházmegye kihasítása, egyfelől a többi gör. szert. nemzetiségekre csak megnyugtató hatással lehetne, másfelől pedig itt – mint már kifejtettem – nem a magyar fajterjesztés, hanem a veszélyeztetett nemzeti önvédelem érdekéről lévén szó, ennek legbiztosabb módját mégis csak egy ily, sőt esetleg Erdélyben az ottani örmény és görög szertartású hívek részére még egy másik egyházmegye felállítása képezhetné.

Hasznos nemzeti beruházást képviselne ily külön egyházmegye létesítése különösen arra az esetre, ha legjobb várakozásainak ellenére, az apostoli Szentszéknél még hosszú ideig nem sikerülne a magyar liturgia engedélyezését kieszközölni, mert semmi sem volna alkalmasabb a magyar liturgia ügyének folytonos szorgalmazására és fejlesztésére, mint egy ily külön püspökség.

Eperjesen, 1903. évi november hóban.

Dr Vályi János
eperjesi püspök

225. Szmrecsányi Pál nagyváradi római katolikus püspök átírata Tisza István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Nagyvárad, 1903. december 5.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–4987. 83. a/1903. Bizalmas.

Nagyméltóságú Ministerelnök úr!

Folyó évi november hó 21-én 3505/M. E. I. Titkos szám alatt kelt nagybecsű átírata³²⁰ kapcsában tisztelettel bemutatom Excellenciádnak azon előterjesztés másolatát,³²¹ melyet a herceg-primás ur ő eminenciája Gotti Jeromos bibornok urhoz küldött, aki kérdést intézett hozzá a határozatok felől, melyeket értesülése szerint a magyar püspöki kar az amerikai kivándorlás tárgyában hozott. A herceg-primás ur Gotti bibornok ur levelét velem közölvén, én az adandó válasz tervezetét elkészítettem s a hercegprimás ur ennek alapján a másolatban ./ idezárt előterjesztést küldte Rómába, mely ugyan nem felel meg egészen az általam készített tervezetnek, s az Amerikában, valamint a visszavándorlás révén itthon is fenyegető módon fellépő schismaticus mozgalmakra s ezekkel szemben a kormány által nyújtott hathatós segítségre nézve általam felhozott konkrét adatokról nem tesz említést, mindazonáltal, minthogy a kormány jóakaratu támogatását és a schisma veszélyeinek lehető elhárítására irányuló áldozatkészséget kiemeli, azt

320 Lásd: 221. számú dokumentum.

321 Lásd: 223. számú dokumentum.

hiszem, hogy az előterjesztésnek ez irányban is meg lesz a kívánt hatása s e mellett az is el fog éretni, hogy a magyar püspökök által elbocsátott papokra vonatkozó határozatok az amerikai püspökök által is irányadó tudomásul vétessenek.

Minden esetre igen kedvezőnek tartom az ügy érdekében azon körülményt, hogy Gotti bibornok ur, bizonyára a vatikáni nagykövet ural folytatott eszmecsere révén, alkalmat adott arra, miszerint maga a herceg-primás, mint az egész püspöki kar képviselője, hozza tudomására azon jótéteményeket, melyekben az egyház az amerikai kivándorlásból eredő veszélyekkel szemben a kormánytól részesül.

Ami Excellenciád nagybecsü átiratának a romániai ügyekre vonatkozó részét illeti, talán legmegfelelőbb lesz, ha erről én Gotti bibornok urnak teszek előterjesztést, mert a romániai egyházi ügyek vezetése az ő jogköréhez tartozik.

A jövő tavasszal különben Rómába szándékozom menni, akkor alkalmam lesz tehát az amerikai és romániai actio ügyeinek részletesebb előadása mellett s annak kapcsán a szegényül javadalmazott magyarországi alsó papság állami segélyezését is szóba hozni, melynek a püspökök részéről való felemlítése inkább talán csak akkor idézheti elő Rómában a kívánt hatást, ha arra az alkalom mintegy magától kínálkozik.

Egyébiránt mindenkor kész levén Excellenciád netaláni óhajtásainak megfelelni, kiváló tisztelem őszinte nyilvánítása mellett maradok

Nagy-Várad, 1903. december 5.

Excellenciádnak alázatos szolgája:

Szmrecsányi Pál

nagyváradí lat. szert. püspök.

226. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Tisza István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1903. december 10.

MNL OL K 26 1904-XV-216

1903-XXI-2443–5068.

Magyar kir. Vallás és közoktatásügyi miniszter, 4607 eln. szám.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Köszönettel vettem Nagyméltóságodnak ez évi november hó 21-én, 3505 sz. a. kelt nagybecsü átiratát,³²² melynek kapcsán a Vatikánnal szemben követendő politikai magatartásunk tárgyában van szerencsém álláspontomat a következőkben jelezni:

Általánosságban és részleteiben is magamévá teszem hivatali elődömnök³²³ 3258 sz. a. kifejtett, s mint látom Nagyméltóságod által is helyesléssel fogadott nézeteit, miután azok egyrészt megfelelnek a különböző irányokban kifejtett kormányactiók folytán előállott helyzet követelményeinek, másrészt azon helyes alaptételen épülnek fel, hogy a magyar nemzeti állam kiépítéséhez, megszilárdításához a kath. egyház minél tevékenyebb közreműködése is, állami szuverenitásunk csorbitása nélkül, megszereztessek.

322 Lásd: 222. számú dokumentum.

323 Mellette ceruzás jegyzet: 3505/ME 903

Az eljárás módját illetőleg helyeslem, hogy a Vatikán közeledése a magyarországi püspökök útján készítették elő. Az e célból Szmrecsányi, Vályi és Firczák püspökökhöz Nagyméltóságod által intézett és velem másolatban közölt iratok teljesen megfelelőek, s csak annyiban szorulnak kiegészítésre, hogy Nagyméltóságod a máramarosi actiót illetőleg egyidejűleg 4608 eln. sz. iratommal³²⁴ kézhez kapván a szükséges adatokat, most már abban a helyzetben van, hogy Firczák püspököt részletesen informálhatja: minő irányu és tartalmu előterjesztéssel forduljon Rómába?³²⁵

A most hivatkozott átiratomban foglaltak alapján kijelenthető Firczák püspök előtt, hogy a magyar kormány a Máramarosmegyében tapasztalható schismaticus mozgalmak ellensúlyozására kész ezen megye gör. kath. papságának teljes congruáját, az utolsó összeírások alapján, be nem várva a kath. congrua országos rendezését, már most, vagyis az 1904 év folyamán megadni, ha erre az Apostoli Szék által felkéretik, valamint arra is hajlandó, hogy az említett papság párbér jövedelmét az érdekelt püspökökkel egyetértően rendezze, s az ennek folytán előálló párbér veszteségért a papságot a községek bevonásával a vallásalapból kárpótolja.

Egyebekben a Firczák püspökhöz intézendő levélben helyet foglalhatnak a hivatali elődöm által e célból 3258 sz. átiratában már közölt adatok azzal a kiegészítéssel, miszerint a nevezett püspökkel elvben már az iránt is megállapodott a kormány, hogy az amerikai missio szolgálat könnyebb ellátása végett az ungvári papnevelő intézet évi 6000 korona új javadalmazásban részesíttessék.

Nyilatkozni kívánok még azon pontozatokra, amelyek hivatali elődömnek többször említett átiratában mintegy a magyar kormány programja gyanánt felsorolva olvashatók.

Az Egyesült Államok gör. kath. hiveinek vezetésére, ha elkerülhetetlenek mutatkoznék Hodobay vizitátor visszahívása, felszentelt püspök volna állítandó. Nézetem szerint azonban e változást legfőképp egyházi tekintetek indokolván, ezen pont nagyobb joggal volna a hazai püspökök kívánalmai, mint a kormány desideratumai közé sorolandó. A kérdés felvetésének módja nem közömbös, mert ha az amerikai gör. kath. püspökség szervezése a hazai püspökök részéről kezdeményeztetik az Apostoli Széknél, a magyar kormány lévén hivatva a díjazás szabályozására, ennek révén nagyobb befolyást biztosíthat magának a Szék betöltési módjára nézve mint akkor, ha ő maga jelentkezik kérelmezőként.

A S. Girolamo és a Lukács ügyben osztom teljesen elődöm észrevételeit

Samassa érsek bibornokságát és Krapác püspöki kinevezését felkarolandónak vélem, úgy azonban, hogy ezen actió számára a közöskülügy miniszter úr közreműködése is megnyeressék.

A magyar lythurgia ügyében amennyire óhajtom a nemzeti kívánalmak minél teljesebb kielégítését, annyira ismeretesek előttem az útban álló rendkívüli nehézségek, miért is nézetem szerint e kérdésben vérmesebb reményeket a kormány sem maga nem táplálhat, sem pedig kifelé, az országban nem ébreszthet.

A előadottakban kimerítvék azon pontozatok, amelyek Vatikáni politikánk közvetlen feladatait képezhetik és előreláthatólag a közel jövőben képezni fogják.

324 Az irat az 5131/1903 számhoz lett csatolva.

325 Mellette a miniszterelnökség ceruzás jegyzete: *Előbb hallgassuk meg Szécsen grófot!*

Ámde ügyvélem, most van az ideje és alkalma annak, hogy felhívjam Nagyméltóságod figyelmét még néhány más mozzanatra, amelyeket ugyan magam távolabbi célpontoknak kívánok tekinteni, de a melyek igényt tartanak arra, hogy egyelőre legalább is a kormány kebelében szemügyre vétessenek.

Ide sorolom először is a Nagyméltóságod által felkarolt szlavoniai actiónk katolikus ágát. El kell arra készülvé lennünk, hogy a szlavoniai nagyszámu kath. magyarság nemzeti oltalma egyházi téren is követelni fog bizonyos intézkedéseket, melyeknél szemben találjuk magunkat a djakovári püspökséggel és amelyek esetleg a Szentszék közbejöttét is igényelhetik. E tárgyalások során nyílik alkalom a Stossmayer féle régebbi keletü vatikáni befolyás gyökereit eltávolítani.-

Egy további fontos célpont, melyet szem előtt kell tartanunk a primási joghatóság emelése, erősítése Sz-István koronájának területén. A magyar nemzeti politika szempontjából nagyfontosságú volt a primás jogköre, amely az egyházi vezetést a horvátországi és a román püspökségek felett is magyar főpap kezébe központosította. Az absolutismus céltudatos munkát végzett a maga nemzetiségi politikája érdekében, amikor az ötvenes évek folyamán a horvátországi és a román püspökségeket külön érsekségekben egyesítette és azokat a primási joghatósággal szemben önállósította. Ezen intézkedések teljesen jóvá többé nem tehetők, de indokolják a törekvést, hogy a primásnak, formailag meg nem szüntetett fenhatósága lehetőleg érvényesíttessék. Kívánatos volna ennél fogva oda hatni, hogy az Apostoli Szék különösen a román püspökségek felelbbviteli ügyeiben konkrét esetekben, a primást delegálja legfelsőbb fokozatban való bíraskodásra.

Felemlitendőnek tartom végül annak szükségét, hogy a viszonyok kedvezése esetén gondoskodás történjék a sajátos magyar érdekeknek a Vatikánnal leendő minél hathatósabb képviseltetése iránt. Franciaországnak az elhalt pápa alatt rendkívül magasra emelkedett befolyása nem kis részben arra *vezeték*³²⁶[sic-!] vissza, hogy a Rómában székelő bibornokok közt helyet foglal Mathieu francia főpap, mint Cardinalis Curiae; a németek Steinhuber bibornokban bírnak erős segítséget a Sz-Collégium kebelében; a spanyolokat Vive y Tuto és Mery del Val cardinális támogatják. Egyéb nemzetek, mint az amerikaiak, angolok, osztrákok csehek virágzó intézetekkel vannak az örökvárosban képviselve, amely intézetek előljárói hazai ügyeiknek sokszor ép oly buzgó, mint erélyes előmozdítói.

Magyarország ily irányba képviselve nem lévén, e hiányra felhívni kívántam a figyelmet azzal, hogy a távolabbi jövő méltó feladatai közé sorozandónak tartom, külön magyar intézet hiányában, egy magyar kuriai Kardinalis behelyezését.

Egyébként az actió megindításának módozatára nézve tudomásul véve Nagyméltóságod azon intézkedését, melynél fogva az elődöm által érintett értekezlet egybehívásától eltekintve, az írásbeli érintkezést választotta, kérem, hogy a további eljárásra felkért püspököknek beérkező nyilatkozatait annak idején velem közölni méltóztassék.

Budapest, 1903. deczember hó 10-én.

Berzeviczy

Elintéztetvén a 4987-903 M. E. számnál.

227. Vályi János eperjesi görögkatolikus püspök átirata Tisza István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Eperjes, 1903. december 28.

MNL OL K 26 1904-XV-216

45 eln. sz.

Nagyméltóságu m. kir. Miniszterelnök Ur.

Nagyméltóságod 1903 évi nov. 21-én kelt kegyelmes leiratában³²⁷ foglalt abbeli kívánságának, hogy a római szentszék figyelmét felhívjam az amerikai gkath. egyház sürgős ügyeire s hogy a magyar lyurgia engedélyezését kérelmezzem – készségesen eleget tevén, van szerencsém Nagyméltóságoddal ohajához képest másolatban tiszteletteljesen közölni a Congr. de propaganda fide Praefectusához s a pápai államtitkárhoz intézett, 1903 évi decz. 28-án 45 eln. sz. a kelt előterjesztésemet.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem és nagyrabecsülésem nyilvánítását, melylyel maradok

Eperjes, 1903. december 28.

Nagyméltóságodnak alázatos szolgája:

Dr. Vályi János

eperjesi püspök.

227a. Vályi János a Congregatio de Propaganda Fide prefektusához, Girolamo Gotti bíborshoz intézett átiratának másolata

Eperjes, 1903. december 28.

MNL OL K 26 1904-XV-216

Az eperjesi püspök részletesen ismerteti az Egyesült Államokba kivándorolt görögkatolikusok helyzetét és azt a veszélyt, amit a pánszlávizmus és a skizmatikus propaganda jelent. Az Egyesülkt Államokban már számos görögkatolikus közösség engedett a propagandának és csatlakozott az orosz ortodox egyházhoz. A skizmatikus propaganda a hazatérők révén kiterjed az otthon maradottakra is, s az egyházközségekben egyre komolyabb feszültségeket okoz. Főpásztorként minden tőle telhetőt megtesz a skizmatikus propaganda visszaszorítása érdekében, s amióta az ország határain belül is felütötte fejét a mozgalom, a magyar kormány is oltalma alá vette a görögkatolikusokat. Ugyanis politikai szempontból nem mellékes, hogy az ortodox-szá lett állampolgárok a pánszlávizmus jegyében egyszerűen az orosz cárt tekintik uralkodójuknak. Mivel az Egyesült Államokban a kormány semleges a vallási kérdésekben, az ott élő görögkatolikusok is csak a magyar kormánytól remélhetnek és kapnak is támogatást. Vályi püspök részletesen feltárja a Szentszék előtt azokat az igen jelentős anyagi áldozatokat, melyeket a magyar kormány a kivándorolt görögkatolikusok megtartása, valamint a magyarországi görögkatolikusok helyzetének javítása érdekében hozott. A magyar kormány minden bizonnal a jövőben még nagyobb áldozatokat is szívesen hozna, amennyiben a Szentszék az egyesült államokbeli görögkatolikus egyházszerkezet, illetve a magyar liturgia kérdésében méltányos döntéseket hozna.

---

327 Lásd: 219. számú dokumentum.

Copia

Eminentissime ac Reverendissime Domine, Cardinalis Presbyter S. Congregationis de propaganda Fide Praefecte, Domine mihi singulariter colendissime!

Eminentissime ac Reverendissime Domine,
Cardinalis Presbyter Status Secretarie, Domine mihi singulariter colendissime!

Elapsis abhinc pluribus annis, vi muneris mei episcopalis S. Sedi Apostolicae compluries fidedignas praestiti relationes de tristi ac nunquam satis deplorando religio populi Ruthenici statu, qui merendi causa in vastissimis oris Americae Septentrionalis commoratur, praetertim autem de illo gravi, fidei et sacrae unionis discrimine, in quo idem ob grassantem schismatis Russici luem continuo versatur.

De eodem et in praesentibus peculiari mihi honori est recenter sequentia ad altam Eminentiae Vestrae notitiam humillime perferendi.

Populus Ruthenus, gr. r. unitus, septentrionalem Hungariae in colens partem ab hinc circiter viginti annis ante ad miseram sortem suam sublevandam coepit in confoederatas status Americae Septentrionalis emigrare et hodie continuo emigrat, ut ibidem manuum laboribus pecuniam quaerere, familias domi relictas, aut secum abductas alere, oppignorata debita redimere atque contracta sua debita reluere possit.

Eiusmodi meliorata sors emigrantium quam plurimos nostris quoque diebus ad longum iter versus Americam suscipiendum allicit ita, ut numerus Ruthenorum ex Hungariae et Galiciae dioecesibus emigrantium et in statibus Americae Septentrionalis commorantium prout ex datis statisticis erui licet, sine dubio ultra centum quinquaginta millia attingat. Aucto igitur tam celeriter emigrantium numero, mox ibidem Ecclesiae aedificari, parochiae fundari et sacerdotes pro gerenda cura animarum illuc per fideles vocari, respective a concernentibus Ordinariis Ruthenis ablegari incoeperunt.

Hodie populus Ruthenus in America Septentrionali habet 70 et ultra exstructas Ecclesias sui ritus et totidem domos parochiales. In spiritualibus subicitur iurisdictioni Ordinariorum latini ritus. Praesunt ei sic dictus Visitor sine iurisdictione a S. Congregatione de propaganda Fide deligendus, cum dependentia Eminentissimi Prodelegati Apostolici; item 68 sacerdotes rit. graeci ex diversis dioecesibus ablegati et Ordinariorum lat. rit. iurisdictioni subordinati.

Fidelis populus Ruthenus, qui iam tenaellis domi in Hungaria, nativa sua patria, religiose educatus, fidem firmiter tenet, ecclesiam ac ritum suum singulari amore prosequitur, pro gloria Dei et salute sua aeterna ad ferenda sacrificia quam maxima est promptus ac sacrae unioni in time adhaeret, hodie iam in America Septentrionali pervertis socialismi placitis infectus perniciosisque panslavismi principiis, praeprimis autem schismatis Russici lue contaminatus haud raro in fide sua catholica et sacra unione labefactatur et in schisma Russicum dolo et pretio aeris vel in ritus deducitur.

Etenim existit hic ope imperii Russici pro schismaticis fundata sedes Eppalis Alent-Alascensis, quae vi suae institutionis panslavismo inservire, et inter unitos Ruthenos schisma Russicum propagare abligatur. Eppus huius sedis, mandato synodi Russicae convenienter vastissimas Americae oras frequentius peragrat et

ubique sibi sectatores pretio aeris aliisque mediis acquirere nititur. Hunc in finem pontificalia, quae similia sunt ornamentis Epporum unitorum, et quibus quam maxime animi fidelium moventur, in praesentia Ruthenorum solemniter exercet; ritum et linguam eorum benevolo prosequitur animo, eos blandis verbis collaudat, pollicetur eis ecclesiam, domum parochialem, scholas, sustentationem sacerdotum absque omni onere fidelium; his et similibus promissis eos ad sua allicit castra.

Attamen praeter eppum Alent-Alascensem sunt et alii propagandi schismatis ac panslavimi emissarii, conducti nimirum sacerdotes et laici, qui inter unitos circumeuntes nullis mendacii, doli atque seductionis mediis abhorrent. Eiusmodi homines, utpote ad omnia parati et prompti ope aeris item verbis fallacibus, mere mendacibus, editis publicis ephemeridibus aliisque scriptis periodicis ac libellis odio in S. Sedem Aplicam et S. Unionem plenis, fidem cath. in animis Ruthenorum unitorum suffocare non reformidant.

Ipsi fideles autem Rutheni in eiusmodi advertariorum impetu et violentia, cum non haberent sui Ritus Pastorem custodem, qui eos contra schismaticorum impetus et vertutias fortiter tueretur, omni igitur vigilantia, protectione ac praesidio pastoris destituti, praememoratis schismaticorum malevolis insidiis, fraudibus, ipsa dein eorum templi constructione, imaginibus, hymnis, canticis splendido cerimoniarum apparatu, S. Lyurgia linguae vetero-slavicae solemniter decantata, quae omnia cum suis eadem esse ipsi in propriis ecclesiis vident et audiunt, facile in errorem inducantur et ita malevole seducti in schisma tradueuntur.

Et reipsa, proh dolor! plures usque ad hoc tempus, tam integri coetus (parochiae), quam singuli fideles in schisma Russicum sunt prolapsi, pro aliis autem nondum lapsis lata aperitur porta ad deficiendum a fide catholica. Quin imo fama fert, imperium Russicum id agere, ut aucto lapsorum numero, in statu Pennsylvaniae, principali emigrantium Ruthenorum territorio, nova ad destruendam inter eos Sacram Unionem Sedes Eppalis schismatica erigeretur.

Haec dum inter emigrantes in America fiunt, et patrantur, eis similes schismatis cogitationes continuantur inter eos, qui domi in Hungaria remanserunt.

Quantopere praeaudati emissarii, seu abunde remunerati schismatis praecones et propagatores mentem domesticorum in rebus religionis detorquere, eos fraudulentis promissis aliisque artibus ad suos pertrahere partes, schismati ac panslavismo lucrari et ita fidem et pia sensa in nativam patriam e corde radicitus evellere contendant, et relationes curatorum meorum et litterae emigrantium abunde testantur.

Hinc inde enim Curati mei referunt: fideles suos, ex America remigrantes dogmata fidei in sensu schismaticorum interpretari, eos perfricata fronte jactare: Sacerdotes huius regni non esse alios, nisi fidei orthodoxae corruptores; deinde curati asserunt: nullum sibi per eos debitum deferri honorem; eos nec ipsum ordinarium loci, dignitati ejus convenienti prosequi reverentia ac amore, nec eos hujus mandatis prompto obedire velle animo; denique eos palam proclamare: solam Russicam religionem esse veram, atque sese, utpote jure civitatis in America donatos, non esse amplius Hungariae subditos, sed Americae, seu imperii Russici cives.

Et haec schismatica, simul et panslavistica placita iidem haud dissimulant, sed palam profitentur atque eadem veluti semina errorum ac discordiarum prius inter

familiares, mox dein inter alios quoque sibi notas disseminant, atque tali modo fidem catholicam amoremque patriae in animo eorum labefactare ac communem eorum pacem turbare non reformidant. Ejusmodi motus schismaticus nuperrime in pago „Becheró” diocesi meae ingremiato erumpebat.

Tres nimirum viri, membra societatis Russicae S. Nicolai de Mekecsport, – utpote qui in America haud mancum labori, sed magis negotio stipem colligendi, unitos Ruthenos ad schisma Russicum donis alliciendi, populique animos in dominos concitandi, pluribus annis vocabant, – ex urbe Minneapoli status Minnezota [sic] in pagum Bechero, ubi sunt nati, regrediebantur. Ephemerides, libros, aliaque diversi generis scripta lingua Russica exarata ac schismatis, panslavismi, item odii in ecclesiam catholicam plena secum adtulerunt.

Haec mox tradiderunt ad perlegendum cunctis, quos ad venenum schismatis exinde exhauriendum idoneos esse reputabant. Scriptis dein addebant promissa immunitatis ab omni onere sustentandi sacerdotem, erigendi atque conservandi ecclesiam. Diffamabant praeterea se habere pecuniam in America collectam, qua fundus pro aedificanda capella schismatica emeretur; se nolle propterea amplius antiquam unitorum ecclesiam adire, neque ibidem sacris uti Sacramentis, sed velle potius gratuitum habere schismaticum sacerdotem ac distinctam capellam.

Verumtamen huic motioni jurisdictio civilis, quamprimum ea in eius notitiam pervenerit, eo, quod in se rem quoque politicam contineret, sine mora validos posuit obices. Praelaudatos quippe schismatis praecones interceptos incarcerari atque scripta ab eis propagata stricte examinari jussit. Sed his scriptis judicialiter deletis, ipsisque agitatoribus punitis excitata motio schismatica auctoritate civili saltem externe sopita est.

Attamen nec illud schismaticorum molimen, quod in alio dioecesis meae loco, in pago nimirum „Cére” nuperrime evenit, silentio possum praeterire. Hic litterae quaedam in latebris prius delitescentes insperate post repentinum curati cercensis obitum anno 1900. in lucem prodierunt. Communiter fertur, litteras has a synodo schismatica Russica inspiratas, atque ex Russia in Americam, inde vero ad praefatum curatum cercentem transpositas fuisse.

His in litteris diserte cuique curato unito, qui ad schisma Russicum transierit et secum ad id 50 familias adduxerit, promittitur remuneratio 15 millium rubl. eidem insuper salarium 5 millium rubl. quotannis solvendum. Quaelibet autem familia schismati adhaerent dono accipit 300 rubl. dein nihil praestat suo sacerdoti ad hujus vitae sustentationem et ab omni ei solvenda stola absolvitur.

Litterae nunc memoratae certe promissis et allecationibus suis vehementi perturbationi inter fideles, praesertim inter eos, qui schismate Russico infecti domum regrediebantur, nimis faventem dedisset ansam, nisi curatus loci in iis communicandis repentina morte fuisset praepeditus.

Ex supraallatis facile est intelligere, fanaticos schismatis agitadores quam plurimos unitorum Ruthenorum in America Septentrionali inhonestis mediis a fide catholica seduxisse et ad schisma Russicum traducsisse [sic]; idque praesertim exinde evenisse, quod uniti carerent supremo Pastore, qui eis invigilaret, neque sufficientes, zelosos ac strenuos haberent sacerdotes, qui eorum spirituales curam gererent et hostiles impetus adversariorum fortiter repellerent. Deinde in medium humillime prolata clare indicant, prae mentionatis agitadores rebus in propagando

schismate in America coeptis ac prospere gestis minime esse contentos, sed eos alia adhuc majora et pejora moliri, schisma nimirum Russicum in Hungaria quoque inter Ruthenos unitos ope suorum emissariorum, qui sunt emigrantes reduces ex schismaticis principiis venenati, ulterius propagari velle.

Ad eiusmodi schismaticas motus in utraque parte orbis terrarum cohibendos ac reprimendos nunc numeri meo pastorali nimio pere sollicitus praefui. Saepius data occasione litteras pastorales edi curavi, quibus et missionarios meos ad fidem cath. contra schismaticos fortiter defendendam inflammare, et ipsos fideles unitos ad schisma praecavendum graviter admanere non praetermisi; rite in his edocendo eos de discrimine, quod inter fidem cath. unitorum et schisma Russicum intercedit, ac paterne eos eo inviando, ut ad avertendum eis imminens fidei et patriae amoris periculum caveant sibi omnem schismaco, panslavisticam motionem, neque hujus scripta apud se detineant aut legere praesumant, ne fors poenarum rei inveniantur.

Attamen litteris his pastoralibus, aliisque mediis moralibus, quibus Ecclesia utitur, praefixus finis: motum et progressum schismatis supprimendi, omnino assequi haud poterat.

Exinde, dum schismaticus motus non solum in America jam vehementius inter unitos Ruthenos impune et audacter grassaretur, sed et intra fines Hungariae palam et publice agitari inciperet, incolarumque Ruthenorum fidem et pacem periclitaretur; excelsum regimen Hungaricum regium ad altissima Suae Sacratissimae Caes. Et Reg. Ap. Majestatis mandata S. Unionem populi Rutheni in praesidium ac protectionem suam recepit.

Et sane graves sunt vel politicae rationes, quibus id ad hanc S. Unionem Luitionem movetur. Siquidem schisma Russicum duplex in se continet momentam, religiosum et politicum, quo efficitur, ut homo catholicus in schismaticum, subditus hungarus et fidelis in infidelem et Russum transformetur. Regimen igitur indifferenti animo sufferre nequit, ut unitus Ruthenus, et bonus cives patriae in avita fide sua catholica conturbetur et in sua fidelitate in patriam labefactetur.

Praeterea ex propagando schismate praetimenda sunt non solum fidei pericula, sed et seditiones, fraudes, turbae aliaque mala, quibus status rerum pacatus et quietus evertitur.

Nulla denique protectio Rutheni populi contra schismaticos Russos a potestate civili Americae Septentrionalis potest sperari. Haec enim principium status indifferentis tenet, nullam religionem protegit, sed et nullam impedit in legibus autem et institutis suis nulla in eam fertur attentio. His igitur recensitis rationum momentis commorebatur regimen Hungaricum-Regium, ut ad rem populi Rutheni in America quoque tuendam ac promovendam sua temporalia adminicula subministraret.

Procul dubio summa laude digna sunt, benignamque S. Sedis Apostolicae attentionem merentur singularia commoda et emolumenta, quae ex regiminis hujus liberalitate ac benevolentia hucusque iam in rem Ruthenorum augendam redundarunt.

Eterim excelsum Regimen Hungaricum Regium collatis cum Eminentissimo Cardinali Praefecto S. Congregationis de propaganda Fide et eppis Ruthenis Eperjesiensi et Munkacsensi consiliis, effecit, ut unus visitator et plures presbyteri canonice requisitis qualitatibus praediti, in confoederatus status Americae

Septentrionalis ad curam animarum gerendam deputarentur. Neque idem pro sua facultate de honesta eorum sustentatione, nec generatim de cleri Hungarici rit. graeci cath. statu sublevando providere praetermisit.

Et quidem ex gratiosa eius resolutione visitatori applico quotannis ex publico aerario solvuntur 27 millia coronarum; ex eodem fonte missionario presbytero parochiae Alleghenyensis, quae ad aberrantes schimaticos in Unionem reducendos est instituta, omnia persolvuntur 8000 cor.; item fidelibus Alleghenyensibus ad ecclesiam aedificandum 30000 capitalia sine censu sunt collata; itineri autem novem presbyterorum in Americam pro agenda cura animarum intra annum deputatorum summa 800 coronarum viritim impensa est.

Idem excelsum regimen Hungaricum ex publico aerario miseram sortem cleri ritus graeci catholicorum regni, in specie autem cleri dioecesis Eperjesiensis praeter sic dictam „portionem congruam” elapso anno summa 67,746 cor. sublevavit. Deinde statum Ecclesiae graeci. rit. in Hungaria feliciorum magisque faustum reddidit eo, quod ejusdem ab anno 1867. immutatam 198000 cor. dotationem in sumptuum projecto anni 1903. in 234000 cor. elevaverit, quae tamen in futuro gradatim magis adhuc angebitur. Denique indigentis Ecclesiae hujus ad vel in eo succurrere intendit, quod ad libros lyurgicos, qui antea aliunde, plerumque ex Russia erant procurati, typis domesticis edendos 400000 cor. in sumptuum projecto suo assumpsit.

Verum haec temporalia commoda emolumenta in favorem S. Unionis tam liberaliter et magnanime praestata recensere non possum, quin benignam S. Sedis attentionem iterum in ea humiliter invocarem, idque cum animi solatio efferrem, firmam esse spem fore, ut praedicta emolumenta adhuc ampliora ac pretiosiora evadant, si S. Sedis Ap. Regimen Hungaricum convenienti Ecclesiae rit. gr. cath. in confoederatis statibus Americae Septentrionalis organisatione, nec non justa ac aequa quaestionis de usu linguae Hungaricae in S. Lyurgia graeca decisione ad ferenda ulteriora temporalia sacrificia inflammaret, idque, conatibus ejus religiosi vicem reddendo, sua benevolentia ac fiducia prosequeretur.

Cum jam, ut ex suprarelatis evidens est, schisma Russicum inter unitos praetimendo modo diffundatur ita, ut non solum singuli, sed et integri coetus ad id fraudulenter traducerentur, atque fideles pacati etiam in Hungaria hac pestifera lue inficerentur; omni igitur energia et possibili modo enitendum est, ut schisma in locis, ubi vehementer grassatur, efficaciter coerc[er]atur atque in suo progressu retineatur.

Praeter temporalia adminicula, quae ex parte excelsi Regiminis Hungarici Regii hunc in finem sunt praestita, adhibenda sunt etiam media ecclesiastica, quibus efficaciter schisma Russicum, et quod in eo latet, periculum fidei et proditio patriae a fidelibus amovetur.

Teste annorum experientia grassanti schimati et propagationi ejus in America episcopi lat. rit. quorum iurisdictioni Rutheni subsunt, prospere resistere nequeunt vel ex eo, quod hi Ruthenorum indolem, linguam, ritus sacros et ceremonias ecclesiasticas penitus ignorant. Nec illud visitator hodiernus, qui nulla pollet iurisdictione, praepedire valet. Neque eidem schimati nefors constituendus vicarius gr. rit. cath. quem alioquin creari hierarchicus organismus Ecclesiae in

America haud admittat, esset enim solus 20 et ultra ordinariorum vicarius, valida potest inferre impedimenta.

Hinc igitur aliud non restat, nisi ut ad favenda S. Unioni allata vulnera et ad avertendum fidei periculum pro universis fidelibus in America Septemtrionali degentibus distinctus episcopatus graeci rit. cath. apostolica auctoritate erigatur.

Ad ejusmodi episcopatum erigendum adest canonice requisita causa, ut ex supraallatis patet, spirituale nimirum bonum, salus aeterna fidelium, copiosus item numerus fidelium, sacerdotum ac aedificatarum ecclesiarum, nec non dotatio erigendae sedis eppalis, de qua excelsum Regimen Hungaricum Regium libenter providebit.

Iuvat denique me in litterarum praesentium serie mentionem cujusdam rei lyturgicae inferre, atque benignum in ea patrocinium ac auxilium Eminentiae Vestrae expetere. Siquidem amplissimo mihi fuit honori libellum memorialem, in quo petitio de usu linguae Hungaricae in Lyturgia concedendo continetur, tempore S. Iubilei Maximi Romae die 9a Martii a 1900. Sanctissimo Patri in solemni peregrinantium audientia nomine fidelium graeci rit. cath. Hungarorum, qui fere ducenta millia numerantur, filiali homagio praesentandi.

Ea ex occasione supplex exstiteram Suam Sanctitatem ardentem exorandi, quatenus ad libelli hujus rationum momenta benigne respicere, tot christifidelium spiritualibus indigentis paterne succurrere et eis usum linguae Hungaricae in S. Lyturgia Graeca suprema apostolica auctoritate concedere et sanctificare dignaretur.

Haud dubie usum linguae Hungaricae vel in Lyturgia Graeca concedendi res est magni momenti, longa nimis accurata ac circumspecta indiget discussione, antequam decidatur; fidelis tamen populus a tribus et ultra annis inquietus ac anxius, simul et firma spe erectus expectat et desiderio flagrat, utinam vota eius ardentissima quo citius faventi apostolica decisione implerentur.

His itaque omnibus ad altam Eminentiae Vestrae notitiam summa cum veneratione perlatis, enixis precibus Eminentiam Vestram exorare sustineo, quatenus negotium erigendi episcopatum pro Ruthenis in America Septentrionali degentibus, item linguam Hungaricam in S. Lyturgia sanctificandi clementer patrocinari ac praepotenti sua auctoritate apud Sanctissimum Patrem exoperari non dedignaretur.

Qui alioquin altissimis gratis ac favoribus, piisque ad aram precibus commendatus in osculo S. purpurae persevero:

Eperjesini die 28a decembris anni 1903.

addictissimus ac humillimus servus:

Dr. Joannes Vályi m. p.

Episcopus graec. rit. catholicorum dioec. Eperjensiensis.

In fidem copiae: Zeno Kovaliczky, Cancellariae Director

P. H.

Eperjesi Püspöki Hivatal

1883

228. Szabó Jenő cikke a Görög Katolikus Hírlapban a magyar liturgiáról

Budapest, 1904. január 2.

Görög Katolikus Hírlap, 1904/1. szám, 2–3. o.

A magyar liturgia nemzeti szempontból

A magyar liturgia, amint az a mult század folyama alatt kialakult, annak az «orosz» papságnak az ajándéka, amelyik mai napig oly sokat kénytelen szenvedni a muszkaság gyanujától. Ennél az ajándéknál jobban semmi sem igazolja a muszkaság vádjának igaztalanságát és nagy méltatlanságát. Hogy ez a papság sohasem volt «orosz» érzelmű, ezt fényesen bebizonyította már az 1649-iki unio alkalmával is, amikor tudniillik őseink visszatértek a római egyházba. Ha «orosz» érzelmű lett volna, akkor bizonyára ép oly kevéssé mulasztotta volna el az unio alkalmával az «orosz» nyelv további használatának kikötését, amint később az erdélyi oláhok nem mulasztották el ezt a kikötést az oláh nyelv javára megtenni. A mi papi őseink azonban nem tettek ily kikötést, hanem beérték a görög ritus szabad folytatásának kikötésével, mert távol állottak minden nemzetiségi vagy faji fanatizmustól s egyszerűen csakis a keleti egyház görög szertartásának voltak apostolai, amelyik egyháznak ugy görög, mint minden egyéb szertartása tudvalevőleg a lingua vulgaris seu vernacula álláspontján épült fel.

Igaz ugyan, hogy a Királyhágón inneni oláhok az 1649-iki unio alkalmával még az ős munkácsi egyházmegyéhez tartoztak és hitközségeikben már akkor gyakorlatba vették az oláh liturgiát, de nem ez a körülmény indította akkori papságunkat arra, hogy minden nyelvi kikötést mellőzzenek, hanem csakis a keleti egyháznak említett ősi fegyelme, mely a keleti szertartások párbeszédés berendezésénél és egész természeténél fogva önként érthetőleg és feltétlenül ugyis megkívánja, hogy a nép az istenitisztelelet megértse.

Az oláhok tudós főpásztora, Papp Szilágyi nagyváradi püspök, a maga Enchiridionjában már nem lingua vulgaris vagy vernaculáról beszél, hanem lingua nationalis-ról, ami a szerző intenciója szerint talán egyértelmű a két előbbi megjelöléssel, de köztudomás szerint a gyakorlatban ugy alkalmaztatik, hogy a papságnak és a hívők többségének jogában van a maga nyelvét a kisebbségre ráerőszakolni. Ám a mi papi őseink a munkácsi és eperjesi egyházmegyékben sohasem voltak ezen az állásponton. Mikor a Királyhágón inneni oláhok erdélyi faj rokonaiktól átvették az oláh liturgiát, melyet utóbbiak egy magyar fejedelemtől, Rákóczi Györgytől kaptak ajándékba, a mi papi őseink soha a legkisebb nehézséget sem támasztották az oláh liturgia elterjedése ellen, sőt köztudomásu dolog, hogy egészen 1855-ig, mikor az oláhság legutolsó töredéke is kihaló állapotba jutott, a munkácsi egyházmegyéből, az ungvári katedrális templomban hetenként kétszer miséztek oláh nyelven.

A magyar ajku gör. katolikus hívők, sajnos, nem voltak oly szerencsések, mint az oláhok és nagy szegénységük miatt nem is voltak képesek maguk behozni a magyar liturgiát. Pedig kétségtelen, hogy Szabolcs, Szatmár és Biharmegyék, valamint a Hajduság mai magyar ajku gör. katolikus hiveinek ősei már az unio előtt is magyarok voltak, amit legjobban bizonyít az a körülmény, hogy kevéssel az unio után a mária-pócsi kegyhelyen tiszta gör. katolikus magyar falusi gazdák

voltak azok, kik a csodatevő Mária könyvezését észrevették és emellett tanuskodtak. E magyar ajku hívőkkel szemben akkortáiban papi őseink az istenitisztelel megértésének célját úgy biztosították, hogy a nép előkelőbbjeit megtanították az egyházi nyelvre és énekekre, melyet azok apáról fiura örököltek és hogy el ne felejtsek, a templomban minden vásár- és ünnepnapon gyakoroltak. Ezt azonban papi őseink csak merő kényszerűségből tették, mert sem fejedelmi, sem kormányi érdeklődés nem tette lehetővé a szegény népnek a magyar liturgia behozatalát, sőt inkább még abban az irányban mutatkozott érdeklődés, hogy a reformáció „magyar vallásának” csalogató eszközével a mi gör. katolikus magyar népünk eltántorítottassék vallásától.

Igaz ugyan, hogy a mi papi őseink mindenkor szívélyesen ragaszkodtak azokhoz az archaisztikus formákhoz, amelyek miatt a mi szláv ajku hittestvéreink egyházi nyelvét ó-szlávnak nevezik, de a lényegét sohasem ebben a kegyeletes és méltán büszke ragaszkodásban, hanem mindenkor abban keresték, hogy a nép az egyházi nyelvet megértse, aminthogy szláv ajku hittestvéreink ezt a nyelvet tényleg a mai napig teljesen meg is értik. Papi őseink tehát ezt az ó-szláv nyelvet sohasem úgy fogták fel, mint a latin analogiának megfelelő kihalt vagy avult nyelvet, hanem mint olyat, melyet a nép megért. Bacsinszkyt, a kanonizált munkácsi egyházmegye első püspökét, senki sem terhelheti a muszka gyanujával, mert ő lengyel nemesi vérből származott és mégis ő, midőn Mária Terézia királynő az uniált munkácsi és körösi egyházmegyék részére külön egyházi szerkönyvek kiadását tervezte, a királynő által tett kérdésre nem habozott kijelenteni, hogy e könyvek szerkesztése nem ó-szláv, hanem kisorosz irodalmi nyelven tartandó. Papi őseinknek erről a keleti egyház elvének megfelelő álláspontjáról könnyen érthető, hogy mikor a mult század folyamán ez lehetővé vált, ők maguk állottak a magyar nyelvű liturgikus mozgalom élére. Ezzel tulajdonképen csakis kötelességüket teljesítették, mert a magyar nemzeti öntudat felébredése óta mind nehezebbé vált a szláv nyelv tudását a magyar ajku hívők közt fenntartani; a nép lelki szükségéről, lelki üdvösségéről gondoskodni pedig az ő feladatuk volt.

A hitélet szempontjából papi őseinknek ezt az eljárását nem lehet tehát ajándéknak tekinteni, de igenis ajándék volt az, még pedig kiszámíthatlan értékű ajándék magyar nemzeti szempontból. Hiszen ha a mi papi őseink is oly rabjai lettek volna a nemzetiségi fanatizmusnak, mint némely oláh papok – mert tisztelet a kivételeknek, magam is számos egyházi férfit ismerek az oláh egyházmegyékből, akik őszinte barátai a magyar liturgia ügyének, sőt egyesek alig megbecsülhető szolgálatot is tettek e szent ügynek: akkor ma senki sem beszélne magyar liturgiáról, pedig hogy mit jelent a magyar liturgia magyar nemzeti szempontból? ezt bizonyítani teljesen felesleges. Igen, a mi gunyosan «orosz»-nak nevezett papi őseinknek oly ajándéka ez a magyar liturgia, mely méltán sorakozik azokhoz a véráldozatokhoz, amelyeket derék hegyvidéki népünk a Rákócziak és a későbbi szabadságharcok zászlói alatt a magyar szabadságért hoztak, sőt minden gondolkodó magyar ember lelke előtt ez az apostoli ajándék messze-messze túlhaladja az említett véráldozatok értékét.

Nem csökkentí ezen ajándék értékét, hogy azt ma még véglegesnek nem tekinthetjük, vagyis hogy annak végleges érvényéhez még a római szentszék jóváhagyása szükséges. Ha – amitől Isten mentsen meg bennünket és a magyar

nemzetet – Róma végleges döntése kedvezőtlenül ütne ki, ez sem csökkenthetné jogosan azt a hálát, melylyel a magyar nemzet papságunknak tartozik; egyedül az csökkenthetné, sőt joggal egészen meg is szüntethetné ezt a hálát, ha papságunk, akár a római szentszék előtti egykedvűséggel és lanyha vagy kétértelmű viselkedéssel kockáztatná az ajándék jóváhagyását, akár pedig idehaza oly áramlat kerekednék felül, mely a papi utódok által egyszerre, vagy fokozatosan visszavétené azt az ajándékot, melyet papi őseinktől kaptunk.

Ettől azonban – hála papságunk igaz görög katolicitásának és hazafiságának – nincs mit tartanunk. A múlt év folyamán ugyanis, úgy a munkácsi, mint az eperjesi egyházmegyében nagyszabású enunciációk történtek, melyek ebben az irányban mindenkit megnyugtathatnak. Ungváron a múlt évben tartott egyházmegyei zsinat, a hajdudorogi vikárius javaslatára egyhangu határozattal fölkérte a püspököt, hogy a magyar liturgia szentesítését a római szentszéknél hathatósan szorgalmazni kegyeskedjék, mely határozatra Firczak Gyula püspök ő nagyméltósága nyomban a legmelegebb és legkielégítőbb választ adta. Eperjesen pedig ugyancsak a múlt évben, Vályi János püspök ő nagyméltósága püspökségének husz éves jubileuma alkalmával, a jubiláló püspök a gör. katolikus magyarok országos bizottságának üdvözlő szavaira, az egyházmegye összes papságának jelenlétében és lelkes helyeslése mellett, azt a választ adta, hogy a magyar liturgia szentesítése nemcsak igazságos és szükséges, hanem a nép lelki üdvössége miatt egyenesen elkerülhetetlen és sürgős rendezést igényel.

Ily fontos kijelentések után teljes megnyugvással és jogos várakozásokkal léphetjük át az újév küszöbét. Ezek a kijelentések ugyanis elsősorban azt jelentik, hogy oktalanság attól tartani, mintha a magyar liturgia diszcreditálná az ó-szláv liturgiát. Ennek éppen az ellenkezője igaz: az t. i., hogy az ó-szláv és oláh liturgiát s egyáltalában a görög szertartást semmi sem volna alkalmasabb közelebb hozni a magyar nemzet szívéhez, mint a magyar liturgia szentesítése és viszont semmi sem tehetné a magyar nemzet előtt ellenszenvesebbé az ó-szláv, vagy az oláh liturgiát, mint ennek a szentesítésnek megtagadása. Nincs ugyanis magyar ember, aki sérelmesnek nem találná azt, hogy a görög szertartásban minden más nyelvnek meglegyen az oltári jogosultsága, csak a magyaroknak nem. Hiu álmodozók tehát azok, akik azt hiszik, hogy papi őseink ajándékát meg lehetne váltani valamivel, például avval, ha szláv ajku népünk közt tért adunk a magyar nyelv terjeszkedésének. Ez utóbbi először is nem egészen tőlünk függ, másodsor pedig nem is egyenértékű az előbbivel. Minden magyar ember jól tudja, hogy a magyar állami nyelv terjesztése még nem azonos a magyar faj terjesztésével, tehát nyereség úgy a magyar államra nézve, de értékesebb az illető idegen ajku népnek, mint magának a magyaroknak. De ép oly jól tudja minden magyar ember azt is, hogy a görög rítusban mily nagy asszimiláló ereje van az oltári nyelvnek s hogy ennél fogva a mai gör. katolikus magyar nép könnyen elveszhetne a magyar fajra nézve, ha templomaikba visszavinnék az ó-szláv vagy oláh nyelvet. A magyar liturgia szentesítése nélkül nincs tehát mód arra, a magyar nemzetet megbarátkoztatni az ó-szláv vagy oláh liturgiával, mert ebben mindenki a szláv és oláh népkultúra terjeszkedését látná; míg ellenben, ha a görög katolikus magyar nép magyarul végezheti istenitisztelejét: akkor az ó-szláv vagy az oláh liturgiában

senkisémet kereshet egyebet, mint azt az Istentől származó igazságot, amely előtt mindenki meghajlik a latin és a protestáns egyházakban.

Másodsorban pedig a püspöki székhelyeinkről jövő két fontos enunciació azt jelenti, hogy az egyház előtt nem szerez érdemeket az a tulbuzgó pap, aki mereven ragaszkodik az 1896. évi tilalomhoz. A pápánál katolikusabbnak lenni nem érdem, már pedig Rómának módjában volt el nem fogadni és a limine elutasítani fellebbező esedezésünket, de ezt nem tette, sőt inkább avval az ígéretével hogy a magyar liturgia ügyét újabb alapos és beható megfontolás tárgyává teendő, egyenesen felbátorított bennünket arra, hogy kérelmezésünkkel az apostoli szék elé járuljunk. Róma nem szorult ily érdemszerzésekre, melyek nem alkalmasak egyébre, mint arra, hogy kompromittálják papi őseink ajándékát. Ha a római szentszék azt fogja találni, hogy az egyházpolitika ellenérvei súlyosabban esnek latba, mint két-háromszázezer magyar ajku hívő lelki üdve: akkor nem fog visszariadni a kedvezőtlen döntés ódiúmatól és ennek bármi súlyos következményeitől; de bizonyára nem látna sem érdemet, sem igaz katolikus irányt abban, ha egyik vagy másik papunk oda törekednék, hogy saját kezeit mosva, az ódiúmot Róma nyakába varrja. Már pedig minden arra mutat, hogy Róma a maga egyházpolitikai álláspontjáról, egyelőre minden döntés nélkül, bevárja a további fejleményeket és így papságunk akarva nem akarva abba a helyzetbe jut, hogy ő maga döntse el, vajjon sértetlenül hagyja-e utódaira azt az ajándékot, melyet a magyar ajku görög katolikus nép mai papságunk őseitől kapott?!

Gondolják meg tehát jól azok – ha akadnának olyanok, akik netalán nem tudnának megnyugodni püspökeink fentérintett állásfoglalásában, vagy pedig ezt nem veszik komolyan – gondolják meg, hogy ha Róma végleges döntéséig a további fejlemények kedvezőtlenek lennének a magyar nyelvű liturgikus gyakorlatra nézve, ezért az ódiú és felelősség nem Rómára fogna hárulni, hanem a mi papságunkra. És gondolják meg jól azt is, hogy a mi papságunk görög katholicitásának és egyuttal magyar hazafiságának nincs biztosabb kritériuma, mint az az álláspont, melyet a magyar liturgia kérdésében szóval és tettel elfoglál.

Lépünk be tehát az újévbe teljes megnyugvással, jogos várakozásokkal és őszinte testvéri szeretettel, bizvást bizva abban, hogy egyházmegyéink nagylelkű papsága nem fogja engedni elkallódní azt az ajándékot, melyet ősei a gör. katolikus magyar népnek és az egész magyar nemzetnek nemes önzetlenséggel adtak.

229. Miniszterelnökségi Pro domo irat a Vatikán-akció lépései tárgyában

Budapest, 1904. január 20.

MNL OL K 26 1904-XV-216. 1903-XXI-2443-4987

A nemzeti szempontból fontos ügyeknek a Vatikánnál leendő keresztülvitele céljából tervezett diplomatiái actió tárgyában ügyvivő püspök ur megküldi a hercegprimás urnak a Propaganda praefectusához intézett előterjesztését. 4987-903.

Munkácsi püspök értesít, hogy a Vatikánnál tervezett actionál a maga részéről is hajlandó közreműködni. 4948-903. M. E. szám

Vallás-és közoktatás-ügyi minister körvonalazza álláspontját a Vatikánál kifejtendő actiónál. 5068-903. M. E.

Az itt szóban lévő ügycsoport 216-904. M. E. szám alatt intéztetvén el, jelen ügyszerab ad acta teendő.

Budapest, 1904. évi január hó 20-án.

Klebensberg

230. Miniszterelnökségi Pro domo irat a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1904. január 20.

MNL OL K 26 1903-XV-216

Eperjesi püspök bemutatja azon előterjesztésének másolatát,³²⁸ melyet az amerikai gör. kath. egyház szervezése és a magyar lythurgia ügyében a bíboros államtitkárhoz és a Propaganda praefectusához intézett.

M. É. november hó 21-én 3505. sz. a. innen a Vatikánál kifejtendő diplomatiái actió tárgyában a következő helyekre intéztettek iratok:

1. Vályi János, eperjesi gör. kath. püspökhöz. Válasz a jelen igtatmány.
2. Firczák Gyula, munkácsi gör. kath. püspökhöz. Válasz a 4948-903. M. E. számú igtatmány.
3. Szmracsányi Pál, nagyváradi l. sz. püspökhöz. Válasz a 4987-903. M. E. számú igtatmány.
4. Vallás- és közoktatás-ügyi minister urhoz. Válasz az 5068-903. M. E. számú igtatmány.

Ezenkívül belső összefüggésben van a jelen tárgyalással a vallás- és közoktatás-ügyi minister urnak m. é. december hó 10-én 4608. eln sz. a. kelt átírata, mely az actió során a Vatikánnak megajánlandó anyagi előnyökkel foglalkozik. Ezen 5131-903. M. E. számú igtatmány az iza-szacsali mozgalomra vonatkozó iratoknál fekszik.

Azon ügyek, melyek a miniszterelnökség és a m. kir. vallás- és közoktatás-ügyi minister ur véleménye szerint a Vatikánál teendő diplomatiái lépések alapjául lennének veendő, a következők:

1. A magyar lythurgia ügye. Lásd a 4872-903. M. E. számot.³²⁹
2. A szlavóniai actió katolikus ágával kapcsolatban a délszláv püspökök római befolyásának végleges megtörése. Lásd az 5068-903. M. E. számot.
3. A S. Girolamo intézet ügye ezzel kapcsolatban a római magyar collégium létesítésének kérdése. Lásd az 5349-903. M. E. számot.
4. Magyar cardinális curiae behelyezése. Lásd az 5068-903. M. E. számot.
5. A primási joghatóság emelése Szent István koronájának egésze területén. Lásd az 5068-903. M. E. számot.
6. Az Egyesült Államokban létesítendő gör. kath. apostoli vicariatus. Lásd az 4633-903. M. E. számot.

³²⁸ Lásd: 227a. számú dokumentum.

³²⁹ Az irat szerzője Vályi János eperjesi püspöknek a magyar liturgia ügyében írt 1903. novemberi emlékiratának első felterjesztésére utal. Az iratot Berzeviczy Albert is felterjesztette, 1904. június 21-én, lásd.: 224 dokumentumokat, valamint a kapcsolódó jegyzetet.

**231. Tisza István miniszterelnök félhivatalos levélfogalmazványa
Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövethoz a Vatikán-akció
tárgyában³³⁰**

Budapest, 1904. évi január hó 20-án.

MNL OL K 26 1903-XV-216

KIADVA: KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, IV. 1903–1906. Budapest, 1966, 20/A. 151–155.

Félhivatalos levél, in quarto, k. s. k.

Szécsen Miklós gróf, vatikáni osztrák-magyar nagykövet urnak.

Tisztelt Barátom!

Hivatkozva utolsó beszélgetésünkre elérkezettnek látom az időt arra, hogy a Curiánál tervezett akciónk felől bizalmas magánlevélben tájékoztassalak, s arra vonatkozó szives tanácsaidat kérjem.

Nem ismeretlen előtted az az öröndetes tény, hogy a magyarság az utoljso két évtized alatt ugy számbelileg, mint egyéb tekintetben jelentékenyen megerősödött, a nem magyar ajku népességtől tért hódított.³³¹ A magyar nemzeti állam fokozatos kialakulása feltartóztathatalan történeti processus, melynek mélyreható ethno- és geo-grafiai [sic], valamint históriai okai vannak. A széthuzás és széthullás annyi szomorú jelének közepette, melyet monarchiánkban aggodalomteljes szomorúsággal észlelünk, talán az egyedüli megnyugtató jelenség, hogy a belső egység felé való intenzív fejlődés legalább Magyarországon ilyen eredményes volt.

Hogy ez a természetes és szükségképen való folyamat hatását még jobban nem érezte, annak egyik nem kicsinylendő okát a Rampolla-érának kedvezőtlen politikája képezte, melynek *legyőzésére irányzott öntudatos akció*, a Curiánál beállott *személyváltozások után, remélhetőleg teljes sikerre fog vezetni*.³³² A Vatikán román- és különösen délszláv-barát politikája különben egyházi szempontból is teljesen meddő volt. Nincs ugyanis tudomásom róla, hogy akár a román, akár a szerb görög keletiek az Unióra tömegesebben áttértértek volna; sőt az unitusok jutottak oda, hogy püspökeik a gör. kel. egyházakkal szemben a magyar államtól kérnek segítséget és támogatást. A kölcsönös áttérések tekintetében egyébként statisztikai adatokat állittatok össze, melyeket hivatalos uton lesz szerencsém Veled közölni. Ellenben Rómának magyarelles politikája a magyar katolikusok soraiban mélységes elkedvetlenedést okozott elannyira, hogy a katolikus középosztály jelentékeny része egyháza iránt bizonyos averzióval viseltetik. Ma ez a hangulat még csupán az egyház ügyei iránt való közönyösségben nyilatkozik meg, ámde ha Rómában pl. a magyar lythurgia visszafejlesztése vagy ehhez hasonló más kirohanások által a hírt tulfeszitenék, ebben a nationalismustól különben is szaturált korban olyan

330 A levélfogalmazvány eredetileg hivatalos formában és stílusban íródott, így az eredeti szövegváltozatokat a jegyzetekben ennek megfelelően közöljük, az ebből fakadó esetleges stílus hibák figyelmen kívül hagyásával.

331 Utólag kihúzott fél mondat: *minek következtében a nemzetiségi kérdésben rejlett veszély nagy mérvben csökkent.*

332 Eredetileg: *Nagyméltóságod ép oly határozott, mint szükséges közbelépése véget vetett.*

mozgalmak keletkezhetnének, melyek tekintettel a magyar faj tulajdonságaira a „Los von Rom” mozgalomnál³³³ összehasonlíthatatlanul veszélyesebb jelleggel bírnának.

Mindent összevetve a Curia sokkalta bölcsebben cselekednék, ha szakítva a teljesen meddőnek bizonyult iránynyal, visszatérne korábbi tradicionális politikájához, melyet a XI-XVI. századig szivós következetességgel folytatott s a mely akként jellemezhető, hogy a Curia a magyar suprematiának és a magyar állameszmének leghivebb szövetségese volt. Az a szerencsés körülmény, hogy a vatikáni nagykövetségünket jelenleg Te töltöd be³³⁴ eddig fen nem forgott kedvező alkalmat ad arra, hogy Magyarországnak a Vatikánhoz való, soká elhanyagolt viszonyát ápoljuk s a Curiának korábbi tradicionális magyar-barát politikájához való visszatérését türelmesen és következetesen munkáljuk[.]

A m. kir. kormány e fordulat előidézése céljából már tett is előkészítő lépéseket, illetve a magyar püspöki kart küldte előre, hogy a közös külügyminister ural egyetértőleg teendő diplomatai demarche utjait egyengesse. Mielőtt tehát rátérnék azon kívánságok vázolására, melyek a tervbe vett diplomatai actió tárgyát képezhetnék, elsöben tájékoztatásod végett vázoló a jelzett előkészületeket.

A magyar püspökök római előkészítő actiójának alapgondolata az, hogy a magyar ügy iránt a Vatikánál kedvező hangulatot keltsen, illetve ott azt a meggyöződést ébressze, hogy a Curia és Magyarország érdekei között bizonyos közösség és kölcsönösség tényleg fenáll. Ez okból a hercegprimás ur előterjesztést intézett Gotti bibornokhoz, melyben a m. kir. kormánynak az amerikai görög katolikusok iránt tanusított áldozatkészségét per tangentem szóvá tette. Az előterjesztés másolatát 1/. alatt tájékoztatásul csatolom. A vonatkozó részek vörössel vannak megjelölve.

Ugyancsak a fent jelzett okból *felkértem*³³⁵ Vályi János eperjesi püspök urat, kinek megbízhatósága minden kétségen fölül áll, hogy hozza a Curia illetékes tényezőinek tudomására azon jelentékeny anyagi áldozatokat, melyeket a m. kir. kormány főleg a gör. kath. egyház érdekében ugy a kül-, mint a belföldön egyaránt hoz. Az áldozatok felsorolásához azután a püspök azon nézetét füzi, hogy a m. kir. kormány támogatása a jövőben még értékesebbé és becsesebbé válhat, ha az Egyesült Államok belü gör. kath. egyház megfelelő szervezése, de főleg a magyar lythurgia kérdésének méltányos és megnyugtató megoldása által a m. kir. kormányt további áldozatkészségre serkentené, illetve a m. kir. kormány eddigi lojális törekvéseit a maga részéről is jóakarattal és bizalmával honorálná. Vályi püspök urnak e kérésem folytán a biboros államtitkárhoz, valamint a Propaganda praefectusához intézett előterjesztését szives tájékoztatás végett 2/. alatt visszakéröleg ugyancsak idezárom.

---

333 A mozgalom Ausztriában bontott szárnyat 1898. november 16-án Georg von Schönerer radikális politikus jóvoltából. A mozgalom inkább politikai, mint vallási jellegű volt. Leginkább a nagynémet-egység támogatói sorakoztak fel mögötte. Vallási színezetet azzal kapott, hogy a nagynémetek dinasztia, és azzal együtt katolikus ellenes álláspontot foglaltak el, és így mindenkit felszólítottak, hogy inkább forduljanak „németebb” felekezet, a protestantizmus felé. Id.: ANDOR GYÖRGY: A „Los von Rom”-mozgalom Ausztriában. In.: Katholikus Szemle, 1901. 214–225.

334 Utólag törölt rész: *és hogy a bécsi találkozásunk alkalmával szives volt kilátásba helyezni, hogy Nagyméltóságod a méltányos magyar kívánságokra kiváló gondot fog fordítani:*

335 Eredetileg: *titkos levélben felkértem*

Bár a hercegprimás és az eperjesi püspök ur sulyával és tekintélyével a bukaresti érsek nem versenyezhet és Mgr. Hornstein – úgy látszik – Rómában nem is örvend különös kedveltségnek, mégis megemlítem, hogy a nevezett főpap úgy Pápa Ó Szentsége, mint Gotti bibornok előtt kiemelte, hogy a bukaresti főegyházmegyét a magyar kormány minő bőkezűen támogatja.

Még hátra van a munkácsi és szamosújvári püspökök előkészítő actiója, melynek megindítása előtt ki óhajtánám kérni szives véleményedet, és tanácsaidat. Az újabb időben ugyanis több olyan önmagában véve ugyan szomorú tény merült fel, melyek azonban a Kuriánál fel volnának használhatók. Részből ugyanis az Egyesült Államokban folyó orosz ortodox agitáció következtében, mely a visszavándorlás révén átsugárzik a magyar felvidékre is, részből meg azért, mert a görög keleti papság a római[sic! görög] katolikus papságnál kedvezőbb anyagi helyzetben lévén, ez utóbbi a népet anyagilag nem veszi anynyira igénybe; különösen Máramaros vármegyében tömeges áttérések történtek, melyeknek megakadályozása végett az érdekelt püspökök az államhatalomhoz fordultak. Természetes, hogy a m. kir. kormány az áttéréseket jogi és rendőri eszközökkel nem akadályozhatja meg, ámde módjában állana a m. kir. kormánynak a Máramaros vármegyében tapasztalható schizmatikus mozgalom ellensúlyozása céljából ezen megye görög katolikus papságának teljes kongruáját, be nem várva a kath. congrua országos rendezését, *oron kívül megadni*,³³⁶ sőt az említett papság párbérjövendelmét az érdekelt püspökök egyetértőleg rendezni s az ennek folytán előálló párbérvesztéséért a papságot a községek bevonásával kárpótolni. E rendezés fogantatba vétele esetén a máramarosvármegyei görög katolikus lelkészi kar olyan helyzetbe jutna, hogy a népet nem kellen[er] további sulyos egyházi szolgáltatásokkal terhelnie s így a görög kath. papság a görög keletivel a versenyt egyenlő kilátások mellett vehetné fel. Azon áldozatokról, melyekkel ez a transzaktió járna, a vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak múlt évi december hó 10-én 4608. eln. szám alatt kelt s 3/. alatt másolatban idezárt átíratat szolgál felvilágosításul. Ez a helyzet már most talán olyan féle módon volna a Curiánál felhasználható, hogy az érdekelt munkácsi és szamosújvári görög katolikus püspökök az illetékes római hatóságokhoz előterjesztéseket tennének, mely irataikban, a bajokat feltárva, rámutatnának arra, hogy a vallás-erkölcsi eszközök ki vannak merítve s így a bajon most már csak az állam segíthet. E fejtegetéseikhez azután a püspök urak azt a kérelmet kapcsolhatnák, hogy miután ők a m. kir. kormánynál, több korábbi kívánságának a Vatikán részéről töretént kedvezőtlen elintézése folytán (magyar lythurgia, a Lukács-féle ügy, az amerikai vikariatus stb.) bizonyos elkodvetlenedést vélnek tapasztalhatni, e tényre való tekintettel a Vatikán keresse és találja meg a módját annak, hogy a m. kir. kormány a szükséges vagyoni eszközöket rendelkezésre bocsássa, illetve, hogy az eddig tanusított áldozatkészség útján tovább haladva, a máramarosi helyzetet is szanálja. Mivel azonban az ilyen taktikai manőver czélszerűségéről és kilátásairól csak Te lehetsz hivatva véleményt mondani; mielőtt a nevezett két püspök urat megfelelően instruálnám, elsőben Téged óhajtánálak felkérni, légy szives ezt a dolgot megfontolás tárgyává tenni s becses nézetei[de]t velem magánlevélben tudatni, hogy a szükséges további intézkedéseket megtehessem.

---

336 Eredetileg: *már most, vagyis az 1904. év folyamán megadni*,

A fentiekben vázolt előkészítő lépések után talán a sikerre való nagyobb kilátással állhatunk elő azon kívánságokkal, melyeknek keresztülvitele belviszonyaink végleges consolidálása szempontjából annyira fontos. Ezen kívánságokat annak idején természetesen a közös külügyminister ur közvetítésével hivatalosan fogom közölni, most csupán bizalmas alakban kívánom kikérni becses tanácsaidat ugy a kilátásba vett actió fontosabb tárgyaira, mint pedig ezen tárgyak fokozatos keresztülvitelének sorrendjére nézve.

Itteni szempontból, fontos belpolitikai okokból a legnagyobb súlyt a magyar lythurgia ügyére kell helyezni. Valóban megalázó helyzet az, hogy a magyar állam területén élő gör. kath. hivek mindenike élhet egyházi szertartásaiban saját nyelvével, csak épen a magyarok nem. A román nyelv épen oly kevésbé lingua [...] ³³⁷, mint a magyar, s ha ezen nyelv polgárjogot nyert a gör. cath. lithurgiában, merőben tarthatatlan álláspont ezt a magyar nyelvtől megtagadni s ezzel a gör. cath. magyarságot a nemzetiségi propagandának kiszolgáltatni. Eltekintve ugyanis a felvidéki két gör. kath. egyházmegyétől, a román gör. kath. egyház kötelékében is sok magyar hívő él, kikkel szemben ez az egyház a legsajnálatosabb nemzetiségi türelmetlenséget tanusítja. Mindenesetre igen jellemző a magyarországi nemzetiségi törekvésekre az a belső ellenmondás, mely abban nyilatkozik meg, hogy a románok azt a kulturális és egyházi önállóságot, melyet Magyarországon saját kulturájuk ápolására és – amint ők azt képzelik – a „magyar elnyomás” ellen nyertek, arra használják fel, hogy az egyházuk kötelékében élő magyarságot elnyomják. A m. kir. kormányt semmi agresszív célzat nem vezeti, mint azt a románok kürtölik, hanem kizárólag és tisztán defenzív alapokon áll, midőn a magyar lythurgia kérdésének megoldását sürgetve szót emel az ellen, hogy a magyar állam területén a magyarságot egyházi eszközöknek nemzetiségi célokra való kihasználása által el akarják románosítani. A magyar lythurgia ügyének az képezi tulajdonképen a tengelyt s a m. kir. kormánynak a Vatikánnal szemben tanusítandó magatartása valószínűleg a szerint fog igazodni, hogy majd sikerül-e e fontos kérdést méltányos és megnyugtató módon megoldani. Különös hálára köteleznél le, ha engem tájékoztatni méltóztatnál arról, hogy minő stádiumban van ez az ügy jelenleg Rómában s ha Vályi püspök előterjesztése kapcsán a teendő diplomatiiai lépések utjait alkalomadtán már előre is egyengetnéd. A magyar lythurgia ügyére vonatkozó részletkérdések itt tanulmány tárgyát képezik s az eziránt való konkrét javaslatokkal csak akkor fogok előállni, ha az ügy kilátásai felől Tőled bizalmas uton tájékoztatást nyerek.

Az a belső ellenmondás, hogy a Magyarbirodalom területén élő nemzetiségek a nemzetiségi türelem elvéből csak akkor vonják le a consequentiákat, ha ebből rájuk háromlik a haszon; a valamiképen hatalmi körökbe kerülő magyarságot pedig a legelvakultabb nemzetiségi türelmetlenséggel elnyomni iparkodnak: a délszláv püspököknél nyilatkozik meg a leg leplezetlenebbül. Talán a sors satyrája és egyben intő jel a délszláv ábrándozóknak, hogy épen Strossmayer több, mint félszázados püspöksége alatt Szlavóniában a magyar elem pár ezerről 100.000-re szököt[t] fel. Ezzel a betelepülő és 9/10 részben katolikus vallású népességgel szemben a gyakovári aula hihetetlen nemzetiségi türelmetlenséget tanusít. Magyar hitközségek élére horvát papokat állit, magyar szentbeszédet nem tür, a magyar gyermekeket a

---

337 olvashatatlan szó

hittanra anyanyelvükön tanítani nem engedi, a magyarságot az anyaszentegyházból nyakra főre kiátkozza, az egyházi temetést megtagadja stb, minek folytán tömeges áttérések történnek. Hol marad itt a Regula de idiomate szemelőtt tartása? A gyakovári aulára nézve terhelő adatokat gyűjtetem s azokat is rendelkezésedre fogom bocsátani, de köszönettel venném, ha velem közölni méltóztatnál, kilátás van-e arra, hogy a délszláv püspökök a szlavóniai magyarság vallási igényeinek kielégítésére Rómából rászoríttassanak.

Midőn a S. Girolamo intézet ujjaszervezése – mint ez a délszláv nemzetiségi mozgalmaknál elmaradhatatlan – botrányokba fulladt bele, ez felhívta a m. kir. kormány figyelmét a Rómában fenálló, illetve felállítani tervezett „nemzeti collégiumok”-ra (Collégium Ruthenorum, S. Girolamo) Nem ismeretlen előttd boldogult Eötvös Józsefünknek a nemzetiségi kérdésről irt alapvető dolgozata, melyben rámutat arra, hogy a monárchiára nézve minő veszedelem, ha Ausztria és Magyarország közös nemzetiségei egységesen csoportosíttatnak, mert – mint Eötvös találóan mondja, – ha a történeti jog alapján letérve, a nemzetiségi elvet fogadjuk el irányadónak, akkor „a birodalom egyes népeinél a németek – s az olaszoknál szintugy, mint a szerbek – és románoknál minden törekvésöknek célja nem lehet más, mint hogy a nemzetiségi elv mentül tökéletesebben valósíttassék.” A nemzetiségek ugyanis nem fognak megállni addig, „mig ezen elv a birodalom egész körében, sőt ezen tul is, keresztül nem vitetett, azaz mig az országok oly felosztása nem sikerül, mely mellett minden népfaj s nemzetiség külön határokat nem nyer; s ezen elv szép és nagyszerű lehet, sőt talán kivihető is, de olyan, mely ha életbe lép, csak a birodalom romjain ülheti diadalát.”³³⁸ Már pedig, ha délszláv clericusok a monárchia mindkét államából, valamint a megszállott tartományokból a S. Girolamo intézetben közös fődél alá gyűjtetnének össze és saját nemzetiségükből való rector alatt társas életet folytatnának, ugy az ifjak lelkében a faji összetartózság érzete s a nagy-szláv öntudat jelentékenyen fokozódnék, sőt az előjárók és felügyelők által valószínűleg fokoztatnék. Miután pedig az intézetből majdan kikerülő papoknak, mint parochusoknak, bőséges alkalmuk nyílnék arra, hogy politikai eszméiket híveik lelkébe átültessék: a nemzetiségi agitáció mérge a nép széles rétegeibe is csakhamar átszivárogha s így ugy Ausztria, mint a magyar királyság délszlávjai között a jövőben igen komoly mérveket öltene az a mozgalom, mely a történeti alakulatok fölött napirendre térve, önálló délszláv állam alakítására irányul. A magyar felvidéki és a galíciai ruthének egyesítésénél ugyanez a veszély forog fen. Az 1867. évi kiegyezésnek, mely nem a föderalizmus, hanem a dualizmus alapjára fektette le a monarchia jövőjét, logicus kifolyása, hogy a római papnevelő collégiumok is ne a nemzetiségi, tehát föderalisztikus, hanem a közjogi elv alapján, tehát dualisticusan szerveztessenek. Épen ezért a m. kir. kormány hajlandó volna megfontolás tárgyává tenni, hogy Rómában a Magyarbirodalom összes egyházmegyéinek számára collégium létesíttessék, mely pl. Szent István nevét viselhetné.

Franciaországnak az elhalt pápa alatt rendkívül magasra emelkedett befolyását nem kis részben arra vezetik vissza, hogy a Rómában székelő bibornokok közt helyet foglal Mathieu francia főpap, mint cardinalis curiae. A németek, a mint tudom, Steinhuber bibornokban bírnak erős segítséget a Sz. Collégium kebelében.

---

338 Eötvös József: *A nemzetiségi kérdés*. Budapest 1903. 86. (Báró Eötvös József összes munkáim XVI.)

A spanyolokat pedig Vives y Tuto és Merry del Val cardinálisok képviselik. Egyéb nemzetek, mint az amerikaiak, angolok, osztrákok, csehek, virágzó intézetekkel vannak az örök városban képviselve, amely intézetek elöljárói hazai ügyeiknek sokszor ép oly buzgó, mint erélyes előmozdítói. Komoly megfontolást érdemel tehát, hogy a kilátásba vett magyar collégiummal kapcsolatban nem lehetne-e egy magyar cardinális curiae behelyezését keresztülvinni, kinek járandóságait készséggel magunkra vállalnók s ki a fontos congregációkban nem csak a magyar álláspontot képviselhetné, hanem a monarchia diplomatiái actióinak is becses támasza lehetne.

Midőn a mult század közepén a monarchia olyan berendezése vétetett foganatba, melynek logikai kifolyásaként a magyar államot decomponálni kellett, a dismembráció nemcsak politikai, hanem egyházszervezeti téren is nagy határozottsággal keresztülvitetett. Mint tudod, politicalag különválasztották Erdélyt és Horvát-Szlavon-országokat, kihatották a szerb vajdaságot s ezen felül a legszorosabb értelemben vett Magyarországot is nemzetiségi tekintetek szerint több közigazgatási kerületre osztották. Egyházi téren pedig a foganatba vett circumscripciókkal önálló gör. kath. román nemzeti egyházat alakítottak és a kalocsai metropoliából kihatották a horvát-szlavon püspökségeket. Midőn Ő cs. és ap. Kir. Felségének jószágos atyai szive és magas fejedelmi belátása 1867-ben a kiegyezést megalkotta, in integrum restitutió vétetett foganatba, ámde akkor ezen in integrum restitutió csak politikai tekintetben vitetett keresztül, a mennyiben Erdély és a Vajdaság megszűntek, Horvát-Szlavón-országok pedig ismét bevonattak az egységes magyar állam kötelékébe. Ellenben egyházi téren minden a régiben maradt s a politikai mezejéről leszorult nemzetiségi üzelmek és a törekvések a „nemzeti egyházak”-ba vonultak vissza s ott a politika visszaszorította a belső, vallás-erkölcsi tartalmat, mi főleg abban jó kifejezésre, hogy a nemzetiségi egyházak a reájuk háramló kulturális feladatoknak nem képesek megfelelni. Ezt az állapotot egy csapásra visszafejleszteni nem lehet. Az in integrum restitutió e téren csak lassu, de annál következetesebb munka eredménye lehet. E munkát a primási joghatóság emelésével kell kezdenünk. Magyarország hercegprimása ugyanis első sorban azon szerepénél fogva, mely reá a koronázásnál háromlik, központi helyet foglal el a magyar közjogban is s mivel a primás Horvát-Szlavón országok katolikus egyháza nevében is koronáz, csak természetes, hogy joghatóságának bizonyos tekintetben ki kell terjeszkednie a társországokra is. E cél elérését ugy kellene előkészíteni, hogy valahányszor a nemzetiségi egyházak ügyeiben szükségessé válnék, hogy Pápa Ó Szentsége apostoli hatalmát delegálja, – s ezen eseteket a Curiának keresnie kellene – Magyarország hercegprimása volna, mint különben is nuntius natus delegálandó, mely eljárás lassankint hozzászoktatná az érdekelteket a primási joghatóság felsőbbbségéhez.

Ezek volnának azon ügyek, melyek a Vatikánnál fokozatosan, megfelelő egymásutánban, minden elsietés nélkül, de egyben kitartó következetességgel keresztülvienők volnának. Mielőtt azonban ezen dolgokat a m. kir. kormány állást foglalna s annak alapján a hivatalos lépések megtétetnének, elkerülhetetlenül szükségesnek tartom, hogy a becses szakavatott nézeteidet és nélkülözhetetlen tanácsaidat a legbizalmasabb módon kikérjem. A fentiekből – ugy hiszem – világosan kitűnik, hogy a kívánságok formulázásánál engem pártpolitikai vagy egyéb melléktekintetek nem vezettek, hanem tisztán és kizárólag Magyarországnak,

a monárcchiának és lm. uralkodóházunk egymással teljes összhangban álló állandó nagy érdekei.³³⁹

Jelen soraimnak célja csak bizalmas előzetes tájékoztatás lévén, *ez ügyben csak akkor fogok hivatalosan Goluchowszky [sic!] grófhoz fordulni, ha, teendők iránt adandó szíves tanácsaid birtokába leszek.*³⁴⁰

Kiváló tisztelettel

232. Tisza István miniszterelnök átirat-fogalmazványa Szmrecsányi Pál nagyváradí római katolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1904. évi január hó 20-án.

MNL OL K 26 1904-XV-216

KLADVA: KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, IV. 1903–1906. Budapest, 1966, 20/B. 155–156

Titkos. K. s. k.

Szmrecsányi Pál, b. t. t. nagyváradí l. sz. püspök urnak.

Köszönettel vettem Nagyméltóságodnak m. é. december h. 5-én 83. A. sz. a. kelt becses átiratát, melylyel közölni méltóztatott velem azon előterjesztés másolatát, melyet az amerikai lelkész-ügyben Hercegeprimás ur a Propaganda praefectusához intézett s melyben Ő Főmagassága alkalmat vett magának arra, hogy a m. kir. kormánynak az amerikai actióban tanusított áldozatkészségére is kitérjen.

Nagyméltóságod egyuttal szíves volt megjegyezni, hogy ez év tavaszán Rómába szándékozik menni, midőn megfelelő alkalom nyílne arra, hogy illetékes helyen a romániai és az amerikai actió is szóvá tétessék. Mivel azon ügyek, melyeknek a római Curiánál leendő keresztülvitele első rangu nemzeti érdek, ugyis hosszabb tárgyalás anyagát fogják képezni, szinte jobb, ha a rendelkezünkre álló eszközöket nem mindjárt az actió legelejen meritjük ki; hanem lépést tartva a diplomatiái actiók fejlődésével, érveinkkel fokozatosan állunk elő. Különös hálára fog azonban lekötelezni, Nagyméltóságod, ha római tartozkodása alatt módot méltóztatnék keresni arra, hogy a Rampolla-éra alatt a vatikáni köröknél mutatkozott román- és délszláv-barát s következésképen magyar-ellenes irányzat gyökereit eltávolíthassuk. Rendkívüli fontossággal bir ugyanis, hogy a Vatikán a magyar nemzeti állam kiépítésére irányuló törekvéseink elé akadályokat ne gördítsen, sőt, a mennyire lehető, törekvéseinket támogassa. A római Curiának cultur-élet számos terén módjában állana, hogy becses szolgálatokat tegyen Magyarország belső egysége ügyének, mi a széthúzás és bomlás annyi tényezőjének közepette a monárcchia hatalmi állásának is egyik nélkülözhetetlen feltétele.

*Keresni fogom az alkalmat, hogy az ezzel kapcsolatos kérdéseket Nmgod római utja előtt behatóan megbeszéljük.*³⁴¹ Fogadjá stb.

339 Eredetileg: *vitális érdekei melyek parancsolólag megkövetelik, hogy a jövő viharjaiban, mint egy Rocser [sic – Rocher] de bronze álljon itt, egy egységes erős Magyarország.*

340 Eredetileg: *feleslegesnek tartottam törekvéseimnek ebben a stádiumában a külügyminister urhoz fordulni.*

Egy másik, utólag elvetett szövegváltozat szerint így szölt a teljes bekezdés: *Jelen soraimnak célja csak bizalmas előzetes tájékozás nyelés lévén, feleslegesnek tartottam törekvéseimnek ebben a stádiumában a külügyminister urhoz fordulni.*

341 Eredetileg: *Köszönettel venném, ha Nagyméltóságod római utja előtt engem szíves lenne felkeresni, mely*

233. Tisza István félhivatalos levélfogalmazványa Vályi János eperjesi görögkatolikus püspökhöz a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1904. január hó 20.

MNL OL K 26 1903-XV-216

Félhivatalos levél szám nélkül, in quarto. Titkos. K. s. k.

Vályi János, b. t. t., eperjesi gör. kath. püspök urnak.

Őszinte örömmel vettem Nagyméltóságodnak m. é. december hó 28-án 45. eln. sz. a. kelt becses iratát,³⁴² melylyel másolatban közölni méltóztatott a biboros államtitkárhoz és a Propaganda Praefectusához intézett előterjesztését az amerikai gör. kath. egyház szervezése és a magyar lythurgia ügyében. Midőn Nagyméltóságodnak ez előterjesztés megtételéért őszinte köszönetet mondok, egyben van szerencsém bizalmasan megjegyezni, hogy a magyar lythurgia ügyében kidolgozott nagybecsü emlékirata itt tanulmány tárgyát képezi, sőt már további lépések alapjául is szolgál.

Kiváló tisztelettel.

Budapest, 1904. évi január hó 20-án.

Klebelsberg I/21

Tisza 24/I

234. Tisza István miniszterelnök félhivatalos levélfogalmazványa Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövethez a Vatikán-akció tárgyában

Budapest, 1904. február 21.

1904-XXV-216–835

Hivatalból

A nemzeti szempontból fontossággal bíró kívánságoknak a Vatikánnál leendő keresztül vitele érdekében indított diplomatai actió [tárgyában.]

Szécsen Miklós gróf, vatikáni osztrák-magyar nagykövet urnak.

Titkos. K. s. k. (szám nélkül)

Tisztelt Barátom!

F. é. január hó 24-én kelt bizalmas magánlevemmel már jeleztem, hogy a Felvidéken mutatkozó át[t]érések ügyét miként gondoljuk felhasználhatni arra, hogy a Vatikánnál azt a tudatot keltsük, hogy ők is ránk vannak utalva s ez által a Curiát kívánságaink iránt fogékonyabbá tegyük.

Ujabban ismét számos olyan további adat birtokába jutottam, mely alkalmas arra, hogy a fenti igazságot a vatikáni körökkel is belátassa. Ezért azokat Veled az alábbiakban közölni óhajtom.

Mint az Egyesült Államokban beszerzett és ./.. alatt idezárt kis füzetből, illetve annak ././. alatt csatolt kivonatod fordításából látni fogod, amerikai szlávajku kivándorlottaink előtt az orosz orthodox propaganda a katolikus egyházat szemén-szedett rágalomokkal illeti. Beszél a pápák büneiről, a pápaság

---

alkalommal behatóan megbeszélhetnék, hogy abban az időpontban majd mely momentumok és kívánságok kidomborítása látszik kívánatosnak.

342 Lásd: 227. számú dokumentum.

intézményének felesleges voltáról, az ősi gör. kel. keresztény hitnek az Unió által való megrontásáról, az Oroszbirodalom hatalmáról, a cár bőkezűségéről. Az ilyen füzetek azután a visszavándorlás révén a Felvidékre is eljutnak s most különösen a máramarosi községekben kézről kézre járnak. Egy-egy irástudó éjjeli összejövetelek alkalmával felolvassa azokat. Hogy minő hatással és eredménnyel, azt a .///. alatt idezárt jegyzőkönyvi másolat világosan mutatja, mely szerint a pápa Ó Szentségét nem a leghizelgőbb elnevezésekkel illetik (kutyának nevezik) s hangoztatják, hogy nem szabad érette imádkozni. Jellemző a következő kijelentés is: „A Pápától kezdve mindenki, a ki nem gör. keleti vallásu, hazug ember.”

A mozgalom folyton terjed s már a környékre is átharapódzott s a püspökök vele szemben teljesen tehetetlenek lévén, a kormánytól kérnek gyors segílyt. Ennek illusztrálása végett .//. és .//. alatt csatolom a munkácsi püspöknek m. é. december hó 29-én és f. é. január hó 27-én 9106. és 570. szám alatt kelt felterjesztéseit, de szolgálhatnék még további ilyen segílykérő irattal is. A munkácsi püspök ur kérésére közbe is jártam a budai gör. kel. püspöknél, hogy egyelőre ne küldjön gör. kel. papot Izára, mi által a gör. kath. ügy legalább haladékot nyer. Alapos orvoslást azonban csak azon gazdasági actiótól (Congrua rendezés és párbér megváltás) lehet remélni, melyet elől idézett levelemben bővebben vázoltam. Ilyen nagy anyagi áldozatokkal járó transactióra azonban a m. kir. kormány *az adott viszonyok között, az ország pénzügyeire való tekintetekenél fogva is csak akkor vállalkozhatnék,*³⁴³ ha a Vatikán viszont szintén tenne engedményeket a nemzeti szempontból fontossággal bíró és Veled előbbi levemben közölt ügyekben.

Végül esetleges felhasználás végett azt is közölni kívánom, hogy *állami*³⁴⁴ szempontból a Curiával való cooperálás a felvidéki bajok elhárításának nem egyedüli módja, hanem az orvoslás módja is kínálkozik. A budai gör. kel. püspök, Bogdanovics Lucían hazafias szempontból teljesen kifogástalan, megbízható ember, a ki megvolna nyerhető arra, hogy erősen magyar jellegű gör. kel. egyházi politikát csináljon s az államveszélyes áttérési mozgalmakat hazafias mederbe terelje. Hogyha a m. kir. kormány, a Vatikán visszautasító álláspontja általezen megoldási módra kényszerítettnek s védő kezét az Unió ügyéről levenné, az a mai körülmények között a felvidéki gör. kath. egyház összeroskadását jelentené. Ilyen körülmények között valójában végzetes elvakultság volna, ha a Curia a m. kir. kormány által tett ajánlatot elutasítva, az Unió ügyét kiszámíthatatlan esélyeknek tenné ki.

Leköteleznél, ha előlidézett levelemben becses válaszdodat mielőbb megadnád, mert – mint Máramaros főispánjától szóbelileg értesülök – a helyzet igen komoly és gyors közbelépést igényel.

Kiváló tisztelettel

Budapest, 1904. évi február hó 21-én.

Klebelsberg 904 II/21

Tisza 22/II

---

343 Eredetileg: *természetesen csak az esetben lenne azonban hajlandó*

344 Eredetileg: *magyar*

235. Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövet levele Tisza Istvánhoz a Vatikán-akció tárgyában

Róma, 1904. február 28.

MNL OL K 26 1904-XV-216–1215

KIADVA: KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, IV. 1903–1906. Budapest, 1966, 20/C 156–160.

Másolat. Bizalmas

Róma, 1904 Febr. 28.

Ambrassade D'Autriche-Hongrie Près Le St. Siège.

Tisztelt Barátom!

Köszönettel vettem f. é. január hó 24-ről kelt becses soraidat, melyeknek tartalma nagyon érdekelt és óhajodnak megfelelően bátorkodom az azokban felhozott kérdéseket illetőleg véleményemet kifejezni.

Előre is bocsánatot kérek, ha nem mindenben érthetek veled együtt, de azt hiszem, hogy az ügynek, melynek mindketten akarunk szolgálni, csak úgy használhatok, leplezetlenül és teljes őszinteséggel mondom el felfogásomat.

Fentartván magamnak hogy az egyes felhozott kérdéseket részletesen megbeszéljem, előbb általános szempontból szeretnék néhány megjegyzést tenni.

Mint leveledben magad is felemlited, a magyarság minálunk az utolsó évtizedekben határozottan tért hódított.- Ezen örvendetes térfoglalást nem tudta megakadályozni a római Curiának Rampolla biboros államtitkársága idején kifejtett, he nem is lehet talán mondani „magyarellenes” de minden esetre szlávbarát politikája.

A XIII. Leó halála után beállot személyváltozások avval a reménnyel kecsegtetnek hogy a római szentszék olyan emberekre, mint például Strossmayer püspök, sokkal kevesebbet fog hallgatni, mint ezelőtt, úgy hogy a magyarság természetes és organikus fejlődését az itteni befolyásoktól nem igen kell féltenuünk.

Veszélyesnek tartanék azonban minden actiót, melynek az a látszata lehetne, mintha a szentszék, universális jellegéről megfeledkezve, olyan aspirációk szolgálatába állana, melyek nemcsak nemzeti, vagy helyesebben állami, hanem directe nemzetiségi jelleggel bírnak. Attól tartok ugyanis, hogy minden efféle kísérlet a legrövidebb idő alatt egy reánk nézve hátrányos reactiót szülne. A nemzetiségi kérdésekben többet, mint jóakaró neutralitást, a Curiától alig várhatunk.

Azt hiszem Montecuccoli volt az, ki a Szt. Gothárdi csata előtt így fohászzkodott „Jó Isten, nem kérlek hogy segítsél, csak arra kérlek ne segís a törököknek, azokkal majd elbánok én”.- Mi is csak annyit várhatunk és kérhetünk a szentszéktől: ne támogassa a magyar ellenes aspirációkat; a többit nekünk kell végeznünk, és hogy el is tudjuk végezni idővel, azt az utolsó évtizedek tapasztalatai alapján bizton hiszem.

Egy szempont van még, melyet ki szeretnék emelni és ez az, hogy a szentszék az összes katolikus egyház ügyeivel van elfoglalva, melynek a magyarországi katolikusok csak igen csekély hányadrészét képezik.- Ezen okból nem lenne könnyű a római Curiát arra vinni, hogy speciálisan érdeklődjék a magyarországi dolgok iránt és a mi katolikusaink érdekében kivételes rendszabályokhoz nyuljon.

A katolikus egyház legfőbb ereje universális jellegében fekszik és ha bizonyos püspökök és papok időnként ezen jellegről meg is feledkeznek és az egyház hatalmát politikai vagy nemzetiségi célok elérésére akarják felhasználni, úgy el kell ösmerni, hogy ilyen tendenciák Rómában rendszeresen nem igen találnak támogatásra. A mi különösen a nemzetiségi, illetőleg nyelvi kérdéseket illeti, úgy itt igen nagy súlyt helyeznek arra, hogy a papság a néppel saját nyelvén érintkezhessek. Ha van néha panaszra ok, a mi a predikáció stb. nyelvét illeti, úgy az, személyes befolyásoktól eltekintve, annak tulajdonítandó, hogy az információk nem mindig helyesek.- Azonkívül nem szabad elfelejteni, hogy a katolikus egyház természeténél fogva kiválóan conservatív és a létező viszonyokon nem szeret változtatni.

Szt. Istvántól kezdve egész a XVI-ik századig, sőt még azután is jó sokáig a magyar királyi hatalom tisztán katolikus jellegű volt. Magyarország volt a kereszténység védbástyája a törökök ellen, és miután azon időkben a politikai nemzet a *natio hungarica*, tiszta magyar volt, és a majdnem kizárólag jobbágy élő más nemzetiségek nem számítottak, egészen természetes volt, hogy a szentszék teljes erejével az akkor egyedül számottevő elemet pártfogolta. A nemzetiségi eszme fejlődése és a modern democraticus elvek terjedése a magyar fajt bizonyos mértékig megfosztották azon általánosan elősmert és elfogadott fölénytől, melyet egész 1848-ig nálunk birt. A mi addig magától és egészen természetes értetődő volt, azért ma harcolnunk kell. A meglevő supremátiát a római egyház készségesen elfogadta, a nemzetiségi harczba beleelegyedni azonban nem igen szeret és alig fogja megengedni hogy az ilyen harczban az egyház befolyása mint eszköz szerepeljen.

En ezeket azért hozom fel, mintha az általad tervbe vett actiót nem helyeselném, hanem csak azon okból, hogy rámutassak arra, hogy ezen actiót igen nagy elővigyázattal kell kezdeményezni és vérmes reményeket nem szabad hozzá fűzni.

Attérve a levedben említett, a püspöki kar utján kezdeményezett előkészítő lépésekre, úgy azok, azt hiszem, csak előnyösek lehetnek. Minél helyesebben lesz informálva a Curia a magyarországi viszonyokról, annál jobb. Véleményem szerint csak előnyös lehetne, ha a munkácsi és szamosújvári görög kath. püspökök a Propagandát a megyéikben létező bajokról értesítenék és rámutatnának, mennyire van szükség ezen kérdésekben az állam támogatására. Nem tartanám azonban taktikailag előnyösnek, ha a püspökök jelentéseikben a m. kir. kormánynál tapasztalható elkedvetlenedésre hivatkoznának, ezen argumentum inkább a szóbeli discussionál hozható fel kellő elővigyázattal, mikor azt esetről esetre meg is lehet indokolni. Természetesen, ha az egyik vagy másik püspök személyesen eljönne Rómába, a dolgot bizalmasan felemlithetné, de egy hivatalos jelentésbe már azért sem venném be, mert azon intézkedések, melyek nálunk nem elégítették ki olyan személyektől származtak, kik ma már nincsenek az ügyek élén (Rampolla és Ledochowski) és a mostani vezérférfiak – talán csak az idő rövidsége miatt – nem adtak eddig tulajdonképen okot panaszra.

A következőkben a tervbe vett actió egyes tárgyaival fogok foglalkozni.

A magyar lythurgia.³⁴⁵

Ezen, talán legfontosabb kérdés, sajnálattal mondom, igen szerencsétlenül lett kezdeményezve. Az által, hogy a laikus elem az ügyet nagy reklámmal felkarolta, hogy a napi sajtó a kérdést tisztán politikai oldalról bírálta meg, a magyar lythurgia kérdése ki lett vetkőztetve egyházi jellegéből, mely az egyedüli, melyet itt Rómában megérthetnek és egy kizárólag politikai és nemzetiségi színezetet nyert, a mi az ügynek nagyon ártott.

Azonkívül hátrányos volt, hogy az érdekeltek, kik itt jártak, nagyon sokat akartak elérni és – az egyház szempontjából – lehetetlen elvi concessiókat akartak ott, a hol inkább csak praktikus compromissumról lehet szó.

Nagyon messze vezetne, ha ezen egész kérdés történelmi fejlődését itt meg akarnám vitatni. Az egyházi unió létrejöttékor sok kérdés nem lett tisztázva és sok a véletlenre lett bízva. A szentszék elvi álláspontja mindig az volt, hogy a lythurgikus nyelvet illetőleg az akkori status quot fogadta el és újabb változást nem tűrt.

Nem tudom mennyire volt általánosan keresztül vive, de úgy vagyok értesülve, hogy különösen az erdélyországi orthodox oláhok, nagy részt az erdélyi fejedelmek befolyása következtében, kik ez uton akarták őket a protestáns valláshoz csábitani, már az unio előtt is használták az oláh nyelvet az isteni tiszteletnél. Hogy az a mi akkor talán kivétel volt, később általánosítva lett, az valószínűleg ép úgy a szentszék formai jóváhagyása nélkül történt, mint a magyar nyelv használata bizonyos plébániákon.

Az oláh nyelv türe, bár annak használata talán régibb eredetű, mint a magyar lythurgia, mindenesetre egy praecedens, a melyre joggal hivatkozhatunk, de egyet már eleve kizártnak kell tekinteni t. i. hogy mi egyrészt az oláh nyelv használatát kifogásoljuk, másrészt pedig a magyar lythurgia elismerését sürgessük.

A tényállás jelenleg a következő.- Évek során át kifejlődött egy praxis, t. i. a magyar nyelv használata a lythurgiában, mely nem felel meg a katolikus egyház szabályainak.- Midőn kísérlet tétetett ezen helyzetet rendezni és a szentszék kénytelenítve lett állást foglalni, a Curia a szigoru elvi álláspontra helyezkedett és azt mondta, hogy a magyar nyelv lythurgikus használata nem felel meg az egyház szabályainak és azért beszüntetendő. Ezen határozat ellen az érdekelt püspökök appelláltak és hivatkozván a több, mint évszázados praxisra, a magyar nyelv további használatát kérelmezték.- Ezen kérésre a szentszék eddig nem felelt és úgy tudom, hogy gyakorlatilag minden úgy maradt mint azelőtt és a magyar nyelv tovább használtatik.- Ezen helyzet ránk nézve inkább előnyös, mert minél tovább tart a magyar nyelv gyakorlati alkalmazása, annál több joggal hivatkozhatunk arra, hogy a szentszék a kifejlődött praxist, ámbár nem felel meg talán szigoruan az egyház rendszabályainak, hosszú éveken át türe.

Én tehát azt hiszem, hogy az elvi döntést egyelőre nem kellene nagyon sürgetni. Minden további actió a püspökök által volna kezdeményezendő.

Nem vagyok eléggé theologus hogy egy részletezett tervet itt felállithassak, de azt hiszem, lehetséges volna egy olyan transactió, mely talán a mise legfontosabb

---

345 Mellette utólagos jegyzet: *L. 3169-905 M. E. A Ferenc Józsefhez intézett emlékirat.* Ld.: 253. számú dokumentum.

sacramentális részeiben a szabályszerű ó-szláv nyelvet fentartaná, míg a mise többi részei különösen azok a hol a görög egyesült rítus szerint a hívők activ részt vesznek, magyarok maradhatnának.- De ezt csakis egyházi személyek kezdeményezhetnék.

Legyen szabad nekem ez alkalommal szives figyelmedet Drohobeczki körösi görög egyesült püspökre felhívni ki tudtommal a magyar lythurgia ügyébe eddig nem volt belé keverve, jó magyar hazafi és a kivel a kérdést bizalmasan meg lehetne beszélni és ki esetleg itt Rómában is bizonyos előkészítő lépéseket tehetne.

A mi a délszláv püspök magatartását illeti ugy magad emlited hogy a Szlavóniában Strossmayer püspöksége alatt a magyar elem mennyire szaporodott.- Hogy Strossmayer nagy magyarfaló azt itt Rómában is tudják és ő még Rampolla idejében sem örvendett valami jó hírnévnek mert a Vatikánban is tudják hogy ő az egyházi érdekeket a nemzetiségi aspirációknak teljesen alárendeli. Strossmayer itt határozottan lejárta magát.- Ha komolyan terhelő adatokat lehet ellene felhozni, az csak előnyös lehet.

Személyes véleményem szerint azonban itt egy nagyobb szabásu Strossmayer ellen irányzott actióba alig fognak belemenni, mert a diakóvári püspök nagyon öreg és remélhetőleg hogy egy pár év mulva, vagy talán előbb ha más valaki foglalandja el a helyét, a viszonyok sanálása sokkal könnyebben és nyugodtabban lesz keresztülvihető mint most.

A mi a S. Girolamo intézet kérdését illeti, melynek rendezése idővel minden esetre szükséges lesz, ugy azt hiszem hogy ha a collegium activálása napirendre kerül lehetséges lesz olyan befolyást biztosítani nekünk ezen intézet vezetésére, hogy nem fog kelleni tartani attól hogy az a délszláv politikai aspirációkat szolgálja.

Itteni tapasztalataim alapján mondhatom hogy a Rómában lévő nemzetiségi intézetekben a nemzetiségi szellem sokkal kisebb szerepet játszik mint például az egyes püspöki szemináriumokban.

A fiatal papok és növendékek itt, Rómának nemzetközi légkörében, tágabb látkörre tesznek szert. Az universális egyházi szellem határozottan praedominál a locális politikai és nemzetiségi érdekek fölött. Az előadások legnagyobb részt egy neutrális nyelven, latinul vagy olaszul lesznek megtartva, a közlekedési nyelv, a collegiumon kívül, természetesen az olasz. Mindezen körülmény magával hozza hogy a speciális nemzetiségi érdekek itt háttérbe szorulnak.

Ha a S. Girolamo collegium egyszer activáltatik, a mit mi alig akadályozhatunk meg, arra fog kelleni törekedni hogy vezetése jó kezekbe jöjjön.

Egy tisztességes olasz Monsignore mint rector és egy a mi hozzájárulásunkkal kinevezett hazafias horvát pap mint vice-rector nagy garanciákat nyújtanának.

Egy általános magyar collegium létesítése, mely Magyarország összes egyházmegyéinek, tehát a horvát megyéket és beleértve, növendékeinek szolgálna, itt nehezen volna keresztülvihető, mert a Curia a fősulyt mindig arra fogja helyezni hogy a papok a hívők nyelvét beszéljék és értsék. Azonkívül tekintettel a helyi viszonyokra, attól tartok hogy a nem magyar ajku ifjak itt Rómában a magyar nyelvet csak nehezen sajátítanak el.

Szükségtelen mondanom, hogy örömmel üdvözléném egy magyar cardinális curiae kinevezését ha ezt keresztül lehetne vinni és ha erre az állásra egy alkalmas személyiség található volna. Értek pedig egy alkalmas személyiség alatt olyan egyént ki jó hazafi, a kormány bizalmát teljesen bírja és kitűnő papi erényei, tudománya,

jelleme és észbeli tehetségei alapján a pápa bizalmát is bírná és kinek tanácsára itt komolyan hallgatnának. Csakhogy ha ezt a fehér hollót meg lehetne találni, jobban szeretném őt Magyarország primási székén vagy akármelyik egyházmegye élén látni mint Rómában, mert mint primás vagy érsek sokkal nagyobb szolgálatokat tehetne a hazai érdekeknek mint itt.

Adott esetben egy magyar cardinális curiae kinevezése talán keresztülvihető volna, de ki van zárva hogy egy ilyen állás állandóan szerveztessék.

Nem szabad azon kívül elfelejteni, hogy egy curiai cardinális állása nem épen irigylendő és hogy egy magyarországi megyés püspök minden tekintetben, pénzügyi szempontból is sokkal különb állást foglal el.

A jelenleg Rómában székelő idegen cardinálisok között csak Mathieu biboros tekinthető némi részben mint úgy nevezett nemzeti cardinális, ámbar ő is csak „par raccroe”³⁴⁶ jött ide. (Nehézségei voltak egyházmegyéjében.)

A francia kormány az elhunyt pápa alatt élvezett nagy befolyását azonban nem neki köszönheti, mert az már jóval előbb volt meg, hanem ellenkezőleg, ennek a meglévő befolyásnak köszönheti Mathieu kinevezését.

Bevett szokás hogy nagy szerzetes rendek a szent collegiumban képviselve legyenek. Steinhuber cardinális nem mint német, hanem mint jezsuita lett biborossá, ép úgy Vives y Tuto nem mint spanyol, hanem mint capuczinus kapta a kalapot.

Mindkettő kiváló tehetségű egyéniség és nagy befolyásnak örvend, de ezen befolyásnak sem a német, sem a spanyol kormány nemigen vette hasznát, sőt ellenkezőleg azt hiszem, hogy a két kormány gyakran nehézségeket okoztak.

Magyarország hercegprimása mind egyháziilag, mind közjogilag olyan kiváló állásnak örvend, hogy egy főpap a ki ezen állást valóban és minden tekintetben be tudja tölteni, alig fog szorulni atributumainak kibővítésére. Ha sikerül neki Rómában bizonyos tekintélyre szert tenni, személyes befolyása többet használhat, mint némi külső formalitások.

És itt nem mulaszthatom el megjegyezni hogy a püspöki kinevezések képezik véleményem szerint egyházpolitikánk legfontosabb mozzanatát. Az, – a mint mondani szokás – ártalmatlan püspökök, csendes, jóakaró, békülékeny, de jelentéktelen emberek a kormány álláspontjából néha kényelmesek lehetnek, de nem fognak soha Rómában kellő tekintéllyel bírní és még azon jó tanácsokat is melyeket esetleg adhatnak itt, tekintettel a tanácsadó személyiségére, nem igen fogják megbecsülni.

Egy más dolog melyet még meg akarnék említeni az, hogy püspökeink jöjjenek el többet Rómába és időzzenek itt. Egy rövid audiencia a pápánál, egy formális tisztelgés az államtitkárnál és egypár névjegy melyeket néhány cardinálisnál hagynak nem elég arra hogy személyes befolyásra tegyenek szert, már pedig ez nagyon kívánatos volna, mert ha a szentszék információit nem a püspököktől kaphatja, elkerülhetetlen hogy más befolyások kerekednek fel melyek gyakran nagyon is egyoldalú módon világitják meg a helyzetet.

Természetes, hogy az amit fentebbi sorokban irtam, csak bizalmas személyes véleményem kifejezése és nem prejudikálhat gróf Goluchowski felfogásának.

---

346 Kemény G. szerint: par ronceur ld.: i. m. 159.

Ide zárva van szerencsém Vályi püspök velem közölt beadványát visszszolgáltatni.-
Ami az abban felemlített észak-amerikai görög katolikusok ügyeit illeti ugy szabad
legyen idevágó hivatalos jelentéseimre utalni melyeket ugy is ösmersz.

Bocsánatot kérve hogy becses idődet ily hosszú levéllel veszem igénybe
maradok kiváló tisztelettel kész hived és barátod: Szécsen Miklós s. k.

236. Szécsen Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövet levelének másolata Tisza Istvánhoz a Vatikán-akció tárgyában

Róma, 1904. március 2.

MNL OL K 26 1904-XV-216–1215

Másolat. Bizalmas.

Róma 1904 márczius 2.

Ambassade D'Autriche-Hongrie Près Le St. Siège.

Tisztelt Barátom!

Mult hó 28-ról kelt levelem már készen volt midőn Február 22-ről kelt becses
soraidat kaptam.

*A velem közölt és itt visszazárt melléletekből sajnálattal láttam hogy az orthodox vagy
pánszláv, – a mi egyértelmű – agitáció a felvidéken terjeszkedik.³⁴⁷*

En ismét természetesen nem ítélem meg mennyire alapszik ezen a külföldről
importált agitáció a görög egyesült papság kedvezőtlen anyagi viszonyain és vajon
a congrua rendezés és a párbér megváltás által annak elejét lehetne-e venni.

Benyomásom azonban az, hogyha a kérdéses rendszabályok a pánszláv
izgatást valóban meg tudnák akadályozni, ugy nem kellene sokidőt vesztegetni
és nem kellene ezen üdvös rendszabályokat függővé tenni olyan engedményektől
melyeket a szentszéktől a jövőben esetleg kérni fogunk. – Ezen óhajaink
még egyáltalában nincsenek formulázva, részben valószínűleg nem lesznek
keresztülvihetők, de mindenesetre oly sokfélék és olyan kényes természetűek,
mint p. o. a magyar lythurgia kérdése hogy hosszú tanácskozások és tárgyalások
lennének szükségesek.

Azon fenyegetés, hogy a m. kir. kormány esetleg védő kezét az Unió ügyéről
levenne és az áttérési mozgalmat elősegitené itt bizonyosan igen kellemetlen
benyomást keltene, de nem használna sokat, és azt hiszem nagyon veszélyes volna
ezen fenyegetést tényleg keresztül vinni.

Nem vonom kétségbe Bogdanovics püspök jóakarátát és hazafias szellemét,
de nagyon tartok attól, hogy ő sem lenne képes azon áttérési mozgalmat mely
eddig tisztán politikai pánszláv jellegű és a pánszláv körökben találja morális és
materiális támaszát, személyes befolyása által egyszerre hazafias irányba terelni.

Kiváló tisztelettel kész hived

Szécsen Miklós s. k.

347 Mellette miniszterelnökségi jegyzet: *A melléletek a megfelelő helyekre áttétettek.*

237. Vargha Gyula, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának levele Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkárhoz a görögkatolikusokra vonatkozó statisztikai adatok tárgyában

Budapest, 1904. március 29.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

1904-XV-1649Budapest 904. III. 29.

Tisztelt kedves Barátom,

Kérlek légy kegyes a nemzetiségi térkép két szelvényét, melyet multkor felvittem, a levelemet átadó szolgától leküldeni.

Van szerencsém egyúttal ide csatolva rendelkezésedre bocsátani a görög katolikusokról készült kimutatást, mely feltünteti törvényhatóságoként az utóbbi húsz év alatt a magyarság térfoglalását a görög katolikus felekezetűek között.

A kimutatás, a mint előre szóval is jeleztem, a magyarság örvendetes térfoglalásáról tanúskodik, hogy egyes községekben ennek daczára nem történt-e visszaesés, arra a munkában lévő részletes kimutatás fog válaszolni.

Szíves üdvözlettel és igaz tisztelettel szerető barátod
Vargha Gyula

237a. A görög és örmény katolikusokra vonatkozó statisztikai kimutatások az 1880, 1890 és az 1900-as népszámlálások alapján

[Budapest, 1904. március 29.]

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

1904-XV-1649

Görög és örmény katolikus vallásuak a három legutóbbi népszámlálás szerint.

közjogi alkatrész, ország-rész, törvényhatóság	1880 ¹			1890 ¹			1900 ²		
	Össz.	ebből magyar anya- nyelvű		Össz.	ebből magyar anya- nyelvű		Össz.	ebből magyar anya- nyelvű	
		szám	%		szám	%		szám	%
I. Magyarország.									
a) Duna bal partja.									
Árva vm.				5	1	20,0	19	13	68,4
Bars vm.	6	4	66,7	20	14	70,0	46	25	54,3
Esztergom vm.	96	83	86,5	17	8	47,1	54	36	66,7
Hont vm.	45	6	13,3	45	14	31,1	77	45	58,4
Selm. és Bélab., thjv.	7	6	85,7	16	7	43,8	28	13	46,4

Liptó vm.	9	6	66,7	16	8	50,0	49	27	55,1
Nógrád vm.	202	13	6,4	128	55	43,0	212	126	59,4
Nyitra vm.	21	12	57,1	40	18	45,0	93	45	48,4
Pozsony vm.	9	3	33,3	16	11	68,3	145	31	21,4
Pozsony thjv.	26	9	34,6	40	20	50,0	100	28	28,0
Trencsén vm.	38	15	39,5	63	16	25,4	141	51	36,2
Turóc vm.	4	-	-	12	7	58,3	28	20	71,4
Zólyom vm.	18	2	11,1	63	36	57,1	149	64	43,0
<i>Összesen</i>	<i>481</i>	<i>159</i>	<i>33,1</i>	<i>481</i>	<i>215</i>	<i>44,7</i>	<i>1.141</i>	<i>524</i>	<i>45,9</i>
b) Duna jobb partja.									
Baranya vm.	288	26	9,0	152	18	11,8	133	46	34,6
Pécs, thjv.	13	7	53,8	58	14	24,1	68	35	51,5
Fejér vm.	14	12	85,7	12	11	91,7	81	40	49,4
Sz.-Fejérvár, thjv.	17	13	76,5	8	7	87,5	36	26	72,2
Győr vm.	4	-	-	6	1	16,7	9	6	66,7
Győr, thjv.	15	5	33,3	29	21	72,4	52	34	65,4
Komárom vm.	3	2	66,7	12	4	33,3	101	49	48,5
Komárom, thjv.	8	7	87,5	5	4	80,0	88	46	52,3
Moson vm.	6	4	66,7	7	2	28,6	19	16	84,2
Somogy vm.	17	10	58,8	40	26	65,0	77	40	51,9
Sopron vm.	8	1	12,5	14	5	35,7	13	12	92,3
Sopron, thjv.	9	-	-	14	4	28,6	40	21	52,5
Tolna vm.	32	20	62,5	71	16	22,5	123	72	58,5
Vas vm.	3	1	33,3	9	6	66,7	47	27	57,4
Veszprém vm.	5	3	60,0	14	9	64,3	78	35	44,9
Zala vm.	14	11	78,6	29	11	37,9	68	56	82,4
<i>Összesen</i>	<i>456</i>	<i>122</i>	<i>26,8</i>	<i>480</i>	<i>159</i>	<i>33,1</i>	<i>1.033</i>	<i>561</i>	<i>54,3</i>
c) Duna-Tisza köze.									
Bács-Bodrog vm..	8.351	59	0,7	9.511	109	1,2	10.193	152	1,5
Baja, thjv.	19	10	52,6	18	4	22,2	13	7	53,8
Szabadka, thjv.	-	-	-	143	9	6,3	220	13	5,9
Ujvidék, thjv.	170	11	6,4	300	23	7,7	358	31	8,4
Zombor, thjv.	21	3	14,3	14	8	57,1	30	14	46,7
Csongrád vm.	85	63	74,1	111	83	74,8	217	152	70,0
H.-M.Vásárh., thjv.	35	27	77,1	58	47	81,0	93	77	82,8
Szeged, thjv.	110	51	46,4	232	109	47,0	293	166	56,7
Heves vm.	94	69	73,4	145	106	73,1	265	211	79,6

Jász-N.-K.-Szoln. vm.	208	108	51,9	268	174	64,9	430	307	71,4
Pest-P.-S.-K.-Kun vm.	258	62	24,0	557	249	44,7	1083	725	66,9
Budapest, székh-föv.	1.274	619	48,6	2.762	1.546	56,0	5.806	3.745	64,5
Kecskemét, thjv.	20	16	80,0	30	19	63,3	60	48	80,0
<i>Összesen</i>	<i>10.645</i>	<i>1.098</i>	<i>10,3</i>	<i>14.149</i>	<i>2.486</i>	<i>17,6</i>	<i>19.061</i>	<i>5.648</i>	<i>29,6</i>
d) Tisza jobb partja.									
Abauj-Torna vm.	16.898	8.946	52,9	15.613	9.845	63,1	16.325	11.577	70,9
Kassa, thjv.	1.684	356	21,1	1.925	695	36,1	3.817	1.751	45,9
Bereg vm.	76.308	5.295	6,9	88.576	7.519	8,5	103.261	11.493	11,1
Borsod vm.	10.271	5.543	54,0	10.987	8.055	73,3	12.850	9.346	72,7
Gömör vm.	3.661	68	1,9	4.019	108	2,7	4.344	289	6,7
Sáros vm.	51.247	249	0,5	51.855	386	0,7	53.434	896	1,7
Szepes vm.	22.515	68	0,3	21.397	127	0,6	22.189	321	1,4
Ung vm.	64.960	7.749	11,9	72.190	7.683	10,6	83.936	10.656	12,7
Zemplén vm.	82.817	14.665	17,7	92.220	19.545	21,2	101.053	26.548	26,3
<i>Összesen</i>	<i>330.361</i>	<i>42.939</i>	<i>13,0</i>	<i>358.782</i>	<i>53.963</i>	<i>15,0</i>	<i>401.209</i>	<i>72.877</i>	<i>18,2</i>
e) Tisza bal partja.									
Békés vm.	389	149	38,3	514	152	29,6	773	377	48,8
Bihar »	36.045	3.246	9,0	43.488	5.754	13,2	49.338	8.339	16,9
N.-Várad, thjv.	2.116	1.101	52,0	2.488	1.344	54,0	2.884	1.765	61,2
Hajdú vm.	9.264	8.748	94,4	9.970	9.857	98,9	11.486	11.393	99,2
Debreczen, thjv.	723	637	88,1	1.029	952	92,5	2.023	1.854	91,6
Máramaros vm.	168.831	2.882	1,7	194.044	6.298	3,2	220.817	8.759	4,0
Szabocs vm.	39.831	31.538	79,2	46.597	43.340	93,0	56.515	55.495	98,2
Szatmár vm.	122.592	21.798	17,8	134.894	28.054	20,8	151.165	35.276	23,3
Sz.-Németi, thjv.	3.118	1.971	63,2	3.614	2.857	79,1	4.898	3.942	80,5
Szilágy vm.	100.758	562	0,6	111.242	1.059	1,0	120.544	2.574	2,1
Ugocsa vm.	41.808	4.271	10,2	47.651	6.864	14,4	52.417	10.599	20,2
<i>Összesen</i>	<i>525.475</i>	<i>76.903</i>	<i>14,6</i>	<i>595.531</i>	<i>106.531</i>	<i>17,9</i>	<i>672.860</i>	<i>140.373</i>	<i>20,9</i>
f) Tisza-Maros szöge.									
Arad vm.	10.481	213	2,0	12.110	135	1,1	13.889	317	2,3
Arad, thjv.	607	122	20,1	1.035	221	21,4	1.245	413	33,2
Csanád vm.	4.135	1.658	40,1	4.362	1.803	41,3	4.520	2.172	48,1
Krassó-Szörény vm.	16.591	68	0,4	18.950	105	0,5	18.262	175	1,0
Temes vm.	10.493	69	0,7	11.711	167	1,4	11.704	259	2,2
Temesvár, thjv.	599	40	6,7	612	77	12,6	552	141	25,5

Versecz, thjv.	149	6	4,0	17	1	5,9	104	23	22,1
Torontál vm.	3.420	197	5,8	3.822	254	6,6	3.689	400	10,8
Pancsova, thjv.	60	5	8,3	75	6	8,0	34	10	29,4
<i>Összesen</i>	<i>46.535</i>	<i>2.378</i>	<i>5,1</i>	<i>52.694</i>	<i>2.769</i>	<i>5,3</i>	<i>53.999</i>	<i>3.910</i>	<i>7,2</i>
g) Erdély.									
Alsó-Fehér vm.	66.745	304	0,5	74.160	395	0,5	80.211	683	0,9
B.-Naszód vm.	52.610	52	0,1	58.890	122	0,2	66.078	290	0,4
Brassó vm.	378	162	42,9	565	156	27,6	1.075	301	28,0
Csík vm.	18.171	4.279	23,5	19.261	4.691	24,4	21.100	5.207	24,7
Fogarás vm.	22.800	87	0,4	23.143	67	0,3	23.850	108	0,5
Háromszék vm.	1.980	1.748	88,3	2.404	1.879	78,2	2.465	2.053	83,3
Hunyad vm.	48.385	276	0,6	50.522	280	0,6	55.116	919	1,7
Kis-Küküllő vm.	33.876	172	0,5	36.106	605	1,8	39.047	1.114	2,9
Kolozs vm.	86.173	241	0,3	100.469	517	0,5	105.928	954	0,9
Kolozsvár, thjv.	4.214	540	12,8	3.312	482	14,6	7.208	1.927	26,7
Maros-Torda vm.	35.063	1.824	5,2	39.503	2.122	5,4	43.155	3.791	8,8
M.-Vásárhely, thjv.	641	139	21,7	747	234	31,3	1.352	451	33,4
N.-Küküllő vm.	14.933	45	0,3	15.597	71	0,5	16.259	151	0,9
Szeben vm.	10.861	259	2,4	12.553	53	0,4	14.050	125	0,9
Sz.-Doboka vm.	120.793	487	0,4	135.162	1.054	0,8	147.322	2.770	1,9
T.-Aranys vm.	56.216	220	0,4	62.032	456	0,7	66.293	667	1,0
Udvarhely vm.	2.027	1.210	59,7	1.752	1.368	78,1	1.387	1.210	87,2
<i>Összesen</i>	<i>575.866</i>	<i>12.045</i>	<i>2,1</i>	<i>636.178</i>	<i>14.552</i>	<i>2,3</i>	<i>691.896</i>	<i>22.721</i>	<i>3,3</i>
h) Fiume város és ker.	30	6	20,0	13	5	38,5	73	14	19,2
Magyarország össz.	1.489.849	135.650	9,1	1.658.308	180.680	10,9	1.841.272	246.628	13,4

1) Polgári népesség

2.) Polgári és katonai népesség

Megjegyzés.

1900-ban a görög és örmény katolikus katonák száma 10.457 volt.

Megjegyzendő továbbá, hogy az örmény katolikusok (polgári népesség) száma a szorosabb értelemben vett Magyarországon 1880-ban 3.221, 1890-ben 2.695 volt, kik közül magyar anyanyelvű 1880-ban 791 (24,6%), 1890-ben pedig 1.345 (49,9%). 1900-ban az örmény katolikusok a görög katolikusokkal együvé foglaltattak, különválasztásuk azonban folyamatban van.

238. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkár Pro domo irata a magyar liturgia tárgyában

Budapest, 1904. április 1.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

1904-XV-1649

H I V A T A L B Ó L

A magyar lythurgia behozatalára irányuló actió előkészítése tárgyában.

Az eddig foly[t] tárgyalások sajnos a meddő elvi viták terére kerültek s nagyhangú frázisok a dolgok valódi mibenállását teljesen elhomályosították. Ilyen körülmények között, ha nem akarjuk az egész ügyet elposványosítani és a magyar társadalom által rövid lejáratu lelkesedés szalmatüzeivel felkapott többi hasonló természetű hazafias mozgalom sorsára juttatni: úgy az ügyet az objektív és konkrét megfontolás, valamint a reklám nélkül való céltudatos és következetes cselekvés medrébe kell tereelnünk.

E célból elsőben tisztába kell jönnünk azzal, hogy igaz-e az a panasz, hogy a gör. kath. magyarság az érdekeinek meg nem felelő lythurgikus gyakorlat folytán a nemzetiségekkel szemben tért veszít. E kérdésre az előadó által a központi statisztikai hivataltól r. u. beszerzett itt fekvő kimutatás szolgál felvilágosítással, melyből a fenti állítással szemben, épen ellenkezőleg az az örvendetes tény tűnik ki, hogy 1880-tól kezdve 1900-ig, vagyis az utolsó két évtized alatt a magyarság az idegen ajku gör. kath. népességgel szemben tért hódított, mi tekintettel arra, hogy túlnyomólag falusi népességről van szó, különösen kielégítő eredmény.

A gör. kath. magyarság 1880-ban 135.650, 1890-ben 180.680, 1900-ban pedig 246.628 főre emelkedett, az emelkedés tehát nem kevesebb, mint 110.978 fő, mi azt jelenti, hogy a magyarajku gör. kath. népesség két évtized alatt megkétszereződik, s ez olyan eredmény, melyet csupán természetes szaporodás útján, vagyis beolvasztás nélkül, elérni nem lehetett volna.

Áttérve az abszolút számokról a százalékokra; azt látjuk, hogy az összes gör. kath. népességnek a magyarság 1880-ban 9,1%-át, 1890-ben 10,9%-át, 1900-ban pedig 13,4%-át tette [ki] s a percenteknek ez az emelkedése majdnem ugyanannyi térhódítást jelent a nemmagyarajku gör. kath. népesség rovására.

A mi most már az egyes országrészeket illeti; legtöbb gör. kath. magyar a Tisza balpartján él s itt a magyarság 1880-ról 1900-ra 76.903 főről 140.373 főre emelkedett s míg 20 évvel ezelőtt a magyarság az országrész gör. kath. népességének csak 14,6%-át tette [ki], addig a magyarság százaléka 1900-ra 20,9-ig szökött fel, mely eredménnyel nagyon meg lehetünk elégedve. Hasonlóképpen szép az emelkedés a Tisza jobb partján is, hol a százalék a jelzett időközben 13-ról 18,2%-ra emelkedett. Legkevésbé kedvező az állapot Erdélyben, hol a magyarság a túlnyomólag román ajku gör. kath. összes népességének 1880-ban 2,1, 1900-ban pedig 3,3%-át tette [ki]. Itt is tapasztalható ugyan javulás, de nem olyan mérvű, mint együtt, mit a gör. kath. román egyház dühös oláh nemzetiségi sovinizmusa és türelmetlensége indokol.³⁴⁸

348 Pirossal bekeretezve. A kiemelt részeket teljes egészében átemelték egy másik fogalmazványba.

Áttérve most már a lythurgicus gyakorlatra; hogy miként kezeltetett a kérdés eddig, igen jellemző, hogy tulajdonképpen senki sem tudja, hogy a magyarság lakta gör. kath. egyházközségekben egyenkint minő a lythurgikus gyakorlat s hogy a lythurgia terén minő változatok tapasztalhatók? Csupán a központi statisztikai hivatal gyűjtött e téren is motu proprio (!) adatokat, de ezen anyaggyűjtés a papok egyoldalú bevallásán alapulván, és több tekintetből hiányos lévén, teljesen megbízhatónak és mi fő teljesen nem mondható. Épen azért a központi statisztikai hivatal r. u. felkérte, hogy mindama helyeket, hol 1900-ban 50-nél több magyarjku gör. kath. egyén iratott össze, egyházmegyéenként s a magyarság fogyórendjében akként foglalja táblázatba, hogy minden egyes helységben a magyarság számaránya a nem magyarjku gör. kath. népességhez viszonyítva százalékokban is kifejeztessék s egyben feltüntessék, hogy a hivatal által egybegyűjtött adatok szerint minő a lythurgikus gyakorlat.

Ezen részletes kimutatás alapján azután a figyelembe jövő községek magjelelése [sic] mellett fel lesznek hivandók a főispánok, hogy a magyar lythurgia fokozatos behozatala céljából kidolgozott s ugyancsak itt fekvő kérdőív szerint nem a lelkészek útján, hanem személyes tapasztalat és szavahihető emberek kihallgatása mellett, de minden felesleges föltűnés szigorú kerülésével a közigazgatási hatóságok útján nyomoztassák ki a lythurgikus gyakorlatot, valamint azt a tényt, hogy az 1896-iki római tilalom alapján hol történt és hol kíséreltetett meg a magyar lythurgia visszafejlesztése.

Hogyha azután ezen adatok egybevetése alapján meg lesz állapítható, hogy mely egyházközségekben kielégítő s főleg melyekben ki nem elégitő a lythurgikus gyakorlat, akkor a ki nem elégitő helyek püspökségeinkint és fontosság szerint több évi csoportokba lesznek sorolandók, és Szécsen gróf tanácsai értelmében nem Róma, hanem a hazai gör. kath. püspökök lesznek rászoritandók, hogy minden feltűnés nélkül utasítsák papjaikat, hogy fokozatosan térjenek át a kívánt lythurgikus gyakorlatra. A diplomatiái actiónak pedig lehetőleg Drohobeczky püspök felhasználásával csak arra kellene szorítkozni, hogy a Curia a körvonalazott fejlesztést ne akadályozza.

Miután a magyarjku gör. katolikusoknak igen tekintélyes része a munkácsi püspök egyházmegyéjébe tartozik; Firczák püspöktől, ki most a máramarosi áttérések folytán teljesen a magyar kir. kormány jóakarátára van ráutalva, a máramarosi gör. kath. papság illetményeinek feljavítása előtt kötelező ígérlet volna kiveendő, hogy a magyar lythurgikus gyakorlatot a jelzett irányba javítani fogja s épen azért ő értekezletre fel is kéretett a miniszerelnökséghez.³⁴⁹

Lásd: 239a. számú dokumentum.

349 késsel bekeretezve. A kiemelt részeket teljes egészében átemelték egy másik fogalmazványba.

Lásd: 239a. számú dokumentum.

**239. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkár átirat-fogalmazványa
Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyar
liturgia ügyében**

Budapest, 1904. április 1.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910
1904-XV-1649

I.

Titkos K. s. k. Vallás- és közoktatás-ügyi minister urnak

Miután a magyar lythurgia ügyét meddő elvi tárgyalások utvesztőjéből kiemelve a feltűnés nélkül való konkrét intézkedések medrébe akarom terelni, vatikáni nagykövetünk bizalmas magánlevél útján történt meghallgatása alapján erre nézve tervet dolgoztattam ki, melyet másolatban idezárok.

Annak megjegyzése mellett, hogy a máramarosi gör. kath. papság tárgyában itt tartandó értekezlettel kapcsolatban ezt a kérdést is megbeszélés tárgyává kívánom tételni, van szerencsém Nagyméltóságod szives elnézését kérni abban a tekintetben, hogy a m. é. november hó 14-én 4549. eln. sz. a. kelt becses átirattal megküldött iratokat egy ideig még nem küldhetem vissza.³⁵⁰

Mihelyt azonban az előkészítő munkálatok itt abba stádiumba jutnak, hogy a jelzett iratokat nélkülözhetem, nem fogok késni azokat Nagyméltóságodhoz köszönettel visszajuttatni.

**239a. Klebelsberg átiratának csatolmánya: teendők a magyar liturgia
bevezetése érdekében**

Budapest, 1904. április 1.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

1904-XV-1649

Teendők a végből, hogy a magyar lythurgia ügye konkrét módon előkészítettessék.

A magyar lythurgia ügyében eddig tett lépések sajnos a meddő elvi viták terére tévedtek és ... *az exozéából* ...³⁵¹

Áttérve a lythurgikus gyakorlatra; sajnos nem tudjuk, hogy ... *atárgykivonatból* ...³⁵²

---

350 A miniszterelnökségi iratok között 1907-XXV-1910 (1903-XVb-4701–4861) szám alatt megtalálható a szóban forgó iratok lajstroma. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jegyzéke összesen 34 iktatószámot sorol fel 1881–1902-es évkörökkel. A vonatkozó iratok minden valószínűség szerint 1956-ban elégték.

351 pirossal bekeretezve, ide volt beszurandó a Pro domo fogalmazvány szintén pirossal keretezett része. Ld.: 238 irat.

352 kézzel bekeretezve, ide volt beszurandó a Pro domo fogalmazvány szintén kézzel keretezett része. Ld.: 238 irat.

**240. Klebelsberg Kunó miniszterelnökségi titkár átirat-fogalmazványa
Vargha Gyulának, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának a magyar
liturgia tárgyában**

Budapest, 1904. április 1.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

1904-XV-1649. Titkos k. s. k

M. kir. központi statisztikai hivatal igazgatójának.

A magyarajku gör. kath. népességre és a lythurgikus gy[a]korlatra vonatkozó statisztika tárgyában felkérem Méltóságodat, hogy azon adatokat, melyeket a magyar lythurgia behozatalának előkészítése célj[áb]ól előadóm rövid uton kért Méltóságodtól, elkészíttetni s azt hozzám eljuttatni sziveskedjék.

Budapest, 1904. évi április hó 1-én.

Klebelsberg IV/1   Tisza 7/IV

**241. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Tisza
István miniszterelnökhöz a Vatikán-akció tárgyában**

Budapest, 1904. június 21.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

Magyar kir. Vallás és közoktatásügyi minister

1904-XV-1649–3045. 2742 eln. szám.

Nagyméltóságu Gróf, Miniszterelnök Úr!

Dr. Vályi János eperjesi püspök a magyar lythurgia tárgyában a ./.. alatt tisztelettel visszakérőleg csatolt emlékiratot³⁵³ mutatta be.

Az emlékirat lényegileg az elvi téren mozog, a célból azonban, hogy a nagyfontosságú kérdésben konkrét intézkedések legyenek tehetőek, azon adatok beszerzését tartom okvetlenül szükségesnek, a melyekről Nagyméltóságod ez évi április hó 7-én 1649 szám alatt kelt nagybecsü átiratában nyilatkozni méltóztatott.

Meg kell e helyen emlitenem, hogy a költségvetési törvény letárgyalása után aktuálisá válik a gör. szert. lythurgikus könyvek kinyomtatásának kérdése, a mely szoros kapcsolatban áll a magyar lythurgia ügyével és annak complexumából ki sem szakítható.

Felkérem ennélfogva Nagyméltóságodat, hogy az adatok beszerzését méltóztassék akként irányítani, miszerint azok a költségvetésnek törvényerőre emelkedése után csakhamar rendelkezésre álljanak; ez esetben ugyanis megállapítható lesz a lythurgia ügyében követendő eljárásunk módja, iránya, valamint az is, hogy acciónk keretében minő szerepet juttassanak a lythurgikus könyvek kinyomtatásának?

Budapest, 1904. évi június hó 21-én.

Berzeviczy

---

353 Lásd: 224. számú dokumentum.

242. Miniszterelnökségi Pro domo a Vatikán-akció lépései tárgyában

Budapest, 1904. július 8.

MNL OL K 26 1904-XV-216–1215

Szécsen gróf, vatikáni nagykövetünk magánlevele a m. kir. kormány által a Vatikánál tervezett nagyobb diplomatai actió tárgyában. 1215.

Ugyanaz ugyenezen tárgyban. 1216.

Külügyminister megküldi a vatikáni nagykövetségnek egy jelentést, melyben Firczák püspök előkészítő iratának elmaradását jelzi. 2541-904.

Szécsen gróf leveleinek eredeti[e]i a miniszterelnök ur Ő Nagyméltóságánál vannak.

A levelek alapján az itt fekvő acta készült, mely azonban nem volt expediálható, miután a többi hatóság a Firczák püspök ural tervezett értekezlethez szükséges előmunkálatokat nem tudta idejére elvégezni.

Miután a Firczákkal tervezett értekezlet ekként elmaradt, természetesen elmaradt az az előterjesztés is, melyet a conferentia alapján kellett volna a püspök urnak a Vatikán illetékes szerveihez intézni.

A változott viszonyokhoz képest sz. a. Firczák püspökhöz most más megkeresés megy, melyre a válasz ha ide beérkezik, azzal együtt lesz az itt fekvő 2541. számú iktatmány is a külügyministeriumnak visszaküldendő; addig jelen ügyszerű ad acta teendő.

Budapest, 1904. évi július hó 8-án.

Klebensberg

243. Vargha Gyula, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának felterjesztése a magyar ajkú görög katolikusok statisztikájáról Tisza István miniszterelnökhöz

Budapest, 1904. október 20.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

5074/1904

M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal

2761/el. sz. Titkos.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Tiszteletteljes hivatkozással Nagyméltóságodnak f. évi április hó 7-én 1649 sz. a. kelt nagybecsű leiratára, van szerencsém mellékelten felterjeszteni a magyarországi görög katolikusokról készített és könnyebb áttekintés céljából kézirat gyanánt száz példányban kinyomtatott kimutatások húsz példányát. E kimutatások elseje a görög katolikus vallású népességet törvényhatóságok szerint tünteti föl, az anyanyelv, magyarul tudás mellett számot adván egy-egy törvényhatóság területén fennálló görög katolikus anyaegyházak számáról, egyházi hovatartozásáról és az ezen anyaegyházakban használt hitszónoklati nyelvekről is. A 2. sz. kimutatás teljesen azonos az 1. számúval, azzal a különbséggel, hogy csupán azon községek törvényhatósági főösszegeit foglalja magában, a melyekben az 1900. évi

közül a négy első az erdélyi róm. kath. püspök, az utolsó, a melyben egyébként ma már mindössze 2 örmény katolikus hívő található, a kalocsai érsek főhatósága alatt áll.

Áttérve az adatokból levonható következtetések ismertetésére, a legelső szomorú tanulság az, hogy a magyar nyelv a gör. kath. egyházban még abban az arányban sem érvényesül, a mely őt pusztán számbeli súlya révén megilletné. Kiviláglik ez már abból, hogy a 2.102 gör. kath. anyaegyház közül a magyar nyelv a hitszónoklatnál fő- vagy – havonkint legalább egyszer használt – melléknyelv gyanánt mindössze 173 anyaegyháznál volt alkalmazásban, vagyis az anyaegyházak 8,2%-ában, holott csak azon görög katolikusok, a kiket az 1900. évi népszámlálás magyar anyanyelvűnek minősített, az összes görög katolikus 13,4%-át alkották. De ha helyesen akarjuk a kérdést mérlegelni, a magyar anyanyelvűek közé kell soroznunk az idegen anyanyelvűnek minősített, de magyarul tudó görög katolikusok nagy részét is. Tudvalévő ugyanis, hogy – a mint ezt az eperjesi gör. kath. megyés püspök úr 1903. évi emlékirata is elismeri – vallása révén a gör. kath. nép egy része még akkor is szlávnak vagy oláhnak vallja magát, ha anyanyelve és származása magyar is, és teszi ezt annál inkább, mert egyes vidékeken az egyházi felsőbbbség és nemzetiségi izgatók egyenesen ily irányú befolyást gyakorolnak reá. Hogy a magyarul tudó idegen nemzetiségűnek feltüntetett gör. katolikusok jó része csakugyan magyar, arra nézve szembeszökő bizonyítékokkal szolgál épen az 1900. évi népszámlálásunk, a melynek tanúsága szerint egész sereg olyan községünk van, a melynek gör. kath. lakosai közt magyar anyanyelvű vagy épen nincs, vagy csak csekély számban fordul elő, ellenben minden vagy csaknem minden gör. katolikus tud magyarul, a mi nyilvánvalóan csak úgy lehetséges, hogy a népszámlálásnál a magyar anyanyelvű görög katolikusok szándékosan vagy („oláh” vagy „orosz” vallásuk által megtévesztve) tévedésből oláhoknak vagy ruthéneknek irattak össze. Így csak egy-két szembeszökő példát említve: a Torda-Aranyos vármegyei Várfalva község 167 gör. kath. lakosa között egy magyar anyanyelvű sincs, ellenben 159-en (95,2%) tudnak magyarul, a Kolozs vármegyei Sztána község 169 gör. kath. lakosa közt hasonlóképen nincs egy magyar anyanyelvű sem, de 145-en (85,8%) tud magyarul; Szászdányán (Kis-Küküllő vm.) 226 gör. kath. lakosa közt és Balázsháza (Szilágy vm.) 260 gör. kath. lakosa között szintén nincs egyetlen magyar anyanyelvű sem, ellenben amott 163-an (72,1%), emitt 186-an (71,6%) tudnak magyarul; a Bihar megyei Pocsaj gör. kath. lakosai közt a magyar anyanyelvűek számaránya 1,3%, a magyarul tudóké 84,0%, a Maros-Torda vármegyében fekvő Radnótfája község gör. kath. lakosai közt csak 1% volt a magyar anyanyelvű, ellenben 90,8% tudott magyarul.

A most elősorolt néhány adattal kétségtelenül bebizonyítottnak vehető ama tény, hogy a magyar anyanyelvű görög katolikusok egy része vallása révén idegen anyanyelvűnek iratott össze és így csupán a magyarul tudó idegen anyanyelvűek sorában szerepel, indokoltta teszi, hogy a magyar nyelvnek a hitszónoklatok nyelvénél elfoglalt arányát ne csak a magyar anyanyelvű, de a magyarul tudó görög katolikusok számarányával is egybevegyük. Ha ezt megteszszük, arra az eredményre jutunk, hogy míg azon gör. kath. anyaegyházak száma, a hol a hitszónoklatoknál a magyar nyelv mint fő- vagy melléknyelv alkalmazásban volt – mint láttuk – csak 8,2%, addig a magyarul tudó görög katolikusok az összes

gör. katolikusok sorában csaknem háromszor ekkora arányszámmal: 23,3%-kal vannak képviselve.

Általánosságban már ezek az adatok is kétségtelenné teszik azt a szomorú tény, hogy a magyar nyelv a gör. kath. egyházban háttérbe szorítottatik, de még élesebb világitásba állítja e tény adataink tüzetesebb elemzése, a mely nyilvánvalóvá teszi előttünk, hogy mint a tisztelettel csatolt 1. sz. külön kimutatás tanusítja, 48 olyan gör. kath. anyaegyház van, a melynek kebelében a magyar anyanyelvűek a gör. kath. vallású hívőknek legalább 20%-át alkotják és a melyeknél a magyar nyelv a hitszónoklatnál sem fő- sem melléknyelv gyanánt nincs alkalmazásban. Ezekben az egyházakban tehát (a melyek némelyikében tekintélyes számú: 500–2.000 főnyi magyarság van a gör. katolikusok sorában) a magyar anyanyelvűek ezrei arra vannak kárhóztatva, hogy idegen nyelven hallgassák az Isten ígését és a magyar nyelv még arra a jogra sem tudott szert tenni, a melyet a nemzetiségi törvényünk a helyhatósági közigazgatás keretében a 20%-os számarányt elfoglaló minden nemzetiségnek megad. Sőt ezek között 13 olyan anyaegyház is van, a melyben a magyar anyanyelvű gör. kath. hívők alkotják a hívek abszolút többségét, még pedig helyenként igen jelentékeny (80–100%-os) többségét, s a szószékről még sem hangzik magyar szó soha, vagy évenként legfeljebb 1-2-szer. E községek a következők:

Vármegye	Anyae gyház székhelye	Egyházi főhatóság	Hit- szónoklat nyelve	Görög katolikusok száma	Ebből magyar anyanyelvű	
					szám	%
Kis-Küküllő	Kisteremi	gyulafehérvári érsekség	oláh	120	120	100,0
Szabolcs	Nyíradony	nagy-váradai püspöks.	“	1.972	1.971	99,9
Máramaros	Aknasugatag	szamosújvári “	“	465	462	99,4
Bihar	Éradony	nagy-váradai “	“	165	163	98,8
Zemplén	Velejte	munkácsi “	tót	384	366	95,3
Szatmár	Csengerújfalú	nagy-váradai “	oláh	483	415	85,9
Zemplén	Czéke	munkácsi “	tót	228	193	84,6
Szatmár	Felsőbánya	szamosújvári “	oláh	1.247	895	71,8
“	Csomaköz	nagy-váradai “	“	623	343	55,1
Maros-Torda	Nagyernye	gyulafehérvári érseks.	“	279	152	54,4
Zemplén	Kolbása	munkácsi püspökség	tót	287	152	53,0
Ung	Órdarma	“ “	ruthén	615	310	50,4
Ugocsa	Nagyszőlős	“ “	“	2.633	1.321	50,2

Még sötétebb kép tárul elénk, ha a magyar nyelv alkalmazását azon gör. kath. anyaegyházakban vesszük vizsgálat alá, a melyekben a magyarul tudó gör. katolikusok az összes gör. katolikusok abszolút többségét alkotják. Ezen a fentebb előadottak szerint teljesen indokolt és szükséges vizsgálat – mint a tisztelettel mellékelt 2. sz. kimutatásból kitűnik – arra az eredményre vezet, hogy 139 olyan gör. kath. anyaegyház van, a melyben a magyarul tudó görög

katholikusok az összes görög katolikusok abszolút többségét teszik [ki] s a melyekben a magyar nyelv a hitszónoklatoknál sem fő-, sem melléknyelv gyanánt nem alkalmaztatik.

A magyar nyelv elnyomatásáról még tisztább képet nyerünk, ha nem az 50, hanem a legalább 100 magyarul tudó gör. kath. vallású lakossal bíró községeket veszünk szemügyre. Ekkor ugyanis azt látjuk, hogy a 904 oly község közül, a melyekben legalább 100 magyarul tudó gör. kath. vallású lakos találtatott, 415-ben vagyis az összes ily községek közel felében a magyar anyanyelvűek és 618-ban vagyis az összes ily községek több mint kétharmadában a magyarul tudók alkották a helybeli összes gör. kath. vallásuk abszolút többségét és a hitszónoklati nyelv megvizsgálása mégis arra az eredményre vezet, hogy azon 556 anyaegyház közül, a mely a legalább 100 magyarul tudó gör. kath. vallású lakossal bíró községekben fennáll, a magyar nyelv a hitszónoklatoknál mint fő- vagy melléknyelv mindössze 160 anyaegyházban, vagyis az 556 anyaegyháznak csak 28,8%-ánál van alkalmazásban. Sőt a valóságban a helyzet még ennél is kedvezőlenebb, először is azért, mert nem ritkák azon esetek, a mikor a magyarság roppant abszolút többsége mellett az alig 1–2%-os arányban jelenlévő oláhság nyelve éppen egyenlő mértékben használtatik, mint a magyar. Jellemző példája ennek a gyulafehérvár-fogarasi érsekség főhatósága alá tartozó Nyáradkarácsonfalva (Maros-Torda vm.), a melynek 157 gör. kath. lakosa között 155 magyar és 2 oláh anyanyelvű van, de azért a hitszónoklatoknál a magyar nyelv csak ép oly mértékben használtatik, mint a 2 oláh hívő anyanyelve. Kedvezőtlenül alakítja továbbá a helyzetet a magyarság rovására az a tény, hogy számos nagy magyar többségű község van, a melyekben – kétségkívül szándékosan – nincs anyaegyház, a melyek tehát egy más községben székelő és oláh hitszónoklatokat tartó egyházhoz vannak csatolva. Példa erre Aknaszlatina (Máramaros vm.), a melynek 923, tehát tekintélyes számú gör. kath. lakója van s ezek közt 908 magyar anyanyelvű, de helyben nincs anyaegyház, hanem az oláh hitszónoklatokat tartó Faluszlatinához (szamosújvári püsp.) van leányegyházként csatolva. Hasonlóan áll a dolog a Szilágy megyei Érkörössel (szamosújvári püsp.), a Maros-Torda megyei Baczkamadarassal (gyulafehérvár-fogarasi érseks.) és sok más községgel.

A magyarság e sajnálatos elnyomatásának láttán önként tolúl élénk a kérdés: mi okozza a magyar nyelvnek ezt a háttérbe szorítását és a magyar ajkú hívekre nézve a hit forrásaiból való meritésnek ezt a megnehezítését? Feletül két okot hozhatunk fel: az egyik az egyház konzervativizmusa, a mely – kétségkívül magyarellenes befolyás által is támogatva – a gör. kath. egyházi élet terén abban nyilvánul, hogy a liturgia nyelve gyanánt csak az ószláv és a „román” nyelvet engedi meg, a már negyedmillió görög katolikusnak anyanyelvét alkotó magyar nyelvet pedig (nem is beszélve itt azokról a magyarokról, a kik hitük révén idegen anyanyelvűeknek vétettek), a mely a magyar gör. kath. egyházak egy részében tényleg használatban is volt, az egyházi szertartásokból kitiltotta s vele szemben a római szentszék a gör. katolikusok római zarándokútja után is legjobban esetben is csak a „tolerari posse” álláspontjára helyezkedik s ma még kérdés, hogy azon a jövőben is megmarad-e. De ha megmarad is, a pusztán hallgatóságos tűrés semmi esetre sem fogja előidézni a magyar nyelvnek a liturgikus gyakorlatban a kívánt mértékben való elterjedést és azt, hogy a túrt liturgikus nyelv az approbált liturgikus nyelvekkel

versenyezhesen s ha itt-ott esetleg mégis tért talál foglalni, azt csak egy-egy erős magyar érzésű lelkész az egyházi felsőbbség esetleges nehezítésével nem törődő hazaszeretetének lehet köszönni, a mit viszont könnyen ellensúlyozhat kevésbé hazafias lelkészeknek ama törekvése, hogy a magyar nyelvet már tényleg élvezett jogaiból kiszorítsák. A magyar nyelv liturgikus nyelvként való el nem ismertetése pedig a magyarság terjeszkedésének igen nagy akadálya. A hol a magyar nyelv az egyház hivatalos életéből ki van küszöbölve, ott a lelkész és a nép is mintegy beletörődik abba, hogy a templom kapuján belépve, lemondjon a magyar szóról a nem szorosán vett szertartási funkcióknál is és átengedje a terét annak az idegen nyelvnek, a mely az egyház életében korlátlan jogosultságot élvez. De még iskoláiban sem taníthatja a gör. kath. felekezet oly intenzív kizárólagossággal a magyar nyelvet, mint approbáltatása esetén, mert a keleti egyház ritusa szerint a mise alatt a nép felel a papnak s ezt csak a mise nyelvén: tehát ószláv vagy oláh nyelven teheti, a felekezeti iskolákban tehát még a magyar ajkúakat is oktatni kell a liturgikus idegen nyelvnek legalább is a fent említett célra megkívántató mértékű ismeretére. Világos bizonyosága ez állítás igazságának az, hogy az 1896. évi pápai tilalom hatása alatt a hazafias érzelműnek ismert munkácsi gör. kath. egyházi főhatóság a liturgikus ószláv (helyesebben, mint alább tüzetesebben is ki van fejtve: élő ruthén) nyelv tanítsát a magyar ajkú gör. kath. iskolákba is bevitte s leghazafiasabb gör. kath. püspökünk: az eperjesi püspök is kijelentette 1903. évi emlékiratában, hogy a pápa tilalmának megújítása esetén ő is kénytelen lenne – bár meggyőződése ellenére – hasonló rendszabályokhoz nyúlni. A görög katolikusok egyik világi vezére Szabó Jenő pedig ismeretes emlékiratában egyenesen azt állítja, hogy a munkácsi egyházmegyei papság körében ujabban lábra kapott nemzetellenes irány, az u. n. „új ungvári iskola” keresztül tudta vinni azt is, hogy épen az approbált ószláv szertartási ének és nyelv hathatósabb tanításának érdekében a papnövendékek sorába való felvételtől elvileg kizárattak azon görög katolikus ifjak, kik magyar vidéken végeztek iskoláikat.³⁵⁴ Ime tehát a magyar nyelvnek a liturgikus gyakorlatból való kirekesztése mellett nemcsak arra nem számíthatunk, hogy a magyarság az idegen ajkú gör. katolikusok körében hódítson, de ellenkezőleg annak van kitéve a magyarság, hogy reá idegen nyelv tanulása erőszakoltatik, sőt – a mi a jövő szempontjából roppant fontos – a magyar anyanyelvű gör. kath. hívők legnagyobb zömét magában foglaló munkácsi egyházmegye területén a tősgyökeres magyar elem előtt a lelkészi pálya el van zárva. Attól ugyan, hogy a liturgikus idegen nyelv elemeinek oktatása tényleges veszteségeket okozna a magyarságnak, nem lehet félni, de azért már magában oktatása és egyházi hivatalos nyelvül kijelölése, kétségtelenül gátjául szolgál a magyarosodás szükséges folyamatának, a melyet a magyar nyelv approbálása bizonyára meghatványozna, másrészt azonban a magyarok kizárása a papi hivatásból oly idegen iránynak jelenti jövő diadalát, a mely súlyos pozitív veszteségeket fog okozni a magyarságnak.

A magyar liturgikus nyelv approbálásának hiányánál még sokkal hathatósabb és már eddigel is elért erkölcsi és tényleges eredményeiben sokkal veszedelmesebb

---

354 SZABÓ JENŐ: *A magyarországi görög katolikusok nyelvi statisztikája és az ő-bitű magyarság veszedelme.* Budapest, é. n. [1903.] 10–13.

a magyar nyelv visszaszorításának másik oka: a gyulafehérvár-fogarasi gör. szert. katolikus érsekségnek és sufferaganeus püspökeinek ellenséges indulata, mondhatni gyűlölete a magyar állameszme és államnyelv iránt, a mely évtizedek óta szakadatlanul szítva és erősítve ma már oda fejlesztette az állapotokat, hogy az említett egyházi főhatóságokban, de legfőképen a gyulafehérvár-fogarasi érseki főegyházme gyében a magyar állameszme legveszedelmesebb ellenségeit láthatni, részben maguknak az egyházi főhatóság képviselőinek személyes érzelmei következtében, részben nemtörődömségük okából, a mely ellenmondás nélkül tűrte, hogy az egyházmegyében a nemzetellenes áramlatok kerekedjenek fölül.

Súlyos vád ez a magyar egyháznagyok és magyar főrendek ellen s bizonyíték nélkül nem is mernénk kimondani. Azonban – sajnos – vannak bizonyítékok, a melyek a vád alapos voltát igazolják:

	Görög katolikus anyaegyházak száma:	A magyar nyelvű hitszónoklatot tartó gör. kath. anyaegyházak		A magyar anyanyelvűek	A magyarul tudók
		száma	%-ka		
Gyulafehérvár-fogarasi főem.	702	25	3,6	4,3	16,3
Lugosi em.	163	-	0,0	2,6	9,1
Nagyvárad em.	166	22	13,3	24,7	47,3
Szamosújvári em.	490	2	0,4	4,6	14,5
Összesen	1.521	49	3,2	6,1	17,7

Világos beszédű bizonyosságai ez adatok annak a nemzetiségi tendenciának, a mely a balásfalvi metropolia területén néhány évtized óta meghonosítva, a magyar nyelvet az oláhság javára annyira leszorította, hogy e metropolia anyaegyházainak csak 3,2%-a tartott magyar hitszónoklatokat, holott görög katolikus hívői közt 6,1% volt magyar anyanyelvű és 17,7% tudott magyarul, míg az oláh hitszónoklatokat tartó anyaegyházak számaránya 96,7% volt, pedig az oláhok az egész egyháztartomány görög kath. népességének csak 92,2%-át alkották, azaz voltaképpen ennél jóval kisebb részét, miután a gör. kath. vallásu magyarok jó része is az oláhok közt van kimutatva. A lugosi püspökség 163 plébániája közül egyben sem hangzik magyar szó a templomban, pedig pl. Nagyágon, Petrosényban, Aradon és Lugoson a magyarul tudó görög katolikusok abszolút többségben vannak, sőt csupán a magyar anyanyelvűek arányszáma is 25,5–35,5% közt váltakozik. A szamosújvári püspökség 490 anyaegyháza közül csak kettőben prédikálnak magyarul, pedig – mint a már említett és ide mellékeltem 1. és 2. sz. kimutatásokról látni – pl. Aknasugatagon a hívek 99,4%-a magyar anyanyelvű és ezen kívül még öt, magyar hitszónoklatot nem tartó plébániában volt a magyar anyanyelvűek számaránya 30,2–71,8% között, a magyarul tudók pedig 25 anyaegyházban alkottak abszolút többséget. A gyulafehérvár-fogarasi érseki főegyházme gyé 702 anyaegyháza közül csak 25-ben van a magyar nyelv

alkalmazásban a hitszónoklatoknál, pedig a magyar anyanyelvűek számaránya 4,3% és a magyarul tudóké 16,3%. Ugyane metropolíanak 10 olyan anyaegyháza van, a hol a magyar anyanyelvűek görög katolikus lakosság 25,3–100,0%-át alkotják és 56 olyan anyaegyháza, a melyekben a magyarul tudók a görög katolikusok abszolút többségét teszik [ki], de a melyekben a magyar nyelv a hitszónoklatoknál még mellékesen sincs alkalmazásban. Sőt a nagy-váradí gör. kath. püspökség területén is, a hol az összes görög katolikusoknak a magyar anyanyelvű gör. katolikusok egy negyed részét, a magyarul tudók pedig csaknem a felét teszik [ki], 166 anyaegyház közül csak 22-ben hangzik magyar szó a szószékből és 11 olyan – 20,3–99,9%-os magyarságú anyaegyház van, a melyekben magyarul nem tartanak hitszónoklatot. Hasonlóképpen nincs magyar hitszónoklat ez egyházmegye 37 olyan anyaegyházában, a melyekben a magyarul tudóké az abszolút többség.

Kétségtelen bizonyosságai ez adatok a szóban forgó egyházmegyék egyházi életében a magyarsággal szemben uralkodó ellenséges iránynak, a melynek máris megérett gyümölcsét láthatjuk abban a tényben, hogy épen ez egyházmegyék magyar ajkú hívői irattak össze legnagyobb számban nem magyarok, hanem – magyarul tudó – oláhok gyanánt. Erre vullanak a közetkező adatok:

Egyházi főhatóság	Magyar anyanyelvűek %-a	Magyarul tudók %-a
Eperjesi	17,5	22,4
Munkácsi	27,3	34,6
Gyulafehérvári	4,3	16,3
Lugosi	2,6	9,1
Nagyváradí	24,7	47,3
Szamosújvári	4,6	14,5

A míg tehát az eperjesi és munkácsi egyházmegyékben a magyarul tudók számaránya a magyar anyanyelvűeket csak azzal a néhány százalékkal haladja meg, a mit a dolog természete (iskolázás, magyar anyanyelvűekkel való érintkezés, katonáskodás stb.) érthetővé tesz, addig a többi egyházmegyékben a magyarul tudók 2-4-szer akkora számban vannak kimutatva, mint a magyarok, bizonyosságul annak, hogy a magyarok egy része – egyházi befolyás alatt – már oláhnak vallotta magát s mint ilyen a magyarul tudó oláhok között szerepel.

Ennek az eloláhosító processusnak a szomorú tünetei mutatkoznak abban, hogy a gyulafehérvár-fogarasi érsekség és a főhatósága alá tartozó egyházmegyék sematizmusait forgatva, egész sorát találjuk az eloláhosított magyar (akárhányszor régi történeti multtal bíró magyar nemesi családot jelölő) neveknek. Ilyenek pl. Antalu, Bucur (Bokor), Butnariu (Bodnár), Deac, Farago, Mihali, Sabadus (Szabados), Suciú (Szűcs) stb. nevek, a mit annál nagyobb jelentőségűnek kell tartanunk, mert köztudomású, hogy a balázsfalvi érseki tartomány papjainak jelentékeny része e tartomány magyar nemesi családáiból vagy tősgyökeres magyar népéből került ki s ha ezek ráállottak ősi nevük eltorzítására, ebben egyrészt a nemzeti érzés megfogyatkozásának, másrészt az eloláhosító felsőbb nyomás hathatós voltának oly erős bizonyosságát láthatjuk, a mely a mily sötét képét nyújtja

a mostani állapotoknak, ép oly gyászos perspektíváját állítja föl a jövődönnek, mert joggal feltehető, hogy azok, a kik maguk kivetkőztek nemzeti mivoltjukból, a gondjaikra bízott és hatalmas lelkipásztori befolyásuknak teljesen alávetett népet is az általuk követett nemzetellenes ösvényre fogják terelni.

A gyulafehérvár-fogarasi metropoliában uralkodó államellenes iránynak azonban még több bizonyossága is van. Ily tanuságtételeket olvashatunk az említett egyházmegye 1900. évi sematizmusában, a mely jellemző módon, oláh nyelven, jelent meg, míg a többi görög katolikus egyházmegyék – még a balázsfalvi érsek metropolitai hatósága alá tartozók is – latin nyelven szerkesztik egyházi névtáraikat. (Itt megjegyezzük, hogy a m. kir. központi statisztikai hivatal tudomása szerint a lugosi gör. kath. püspökség egyházi névtárát még egyáltalában nem adott ki.) E névtár oláh nyelve már magában véve is bizonyítéka az említett érseki főegyházmegyében uralkodó oláh nemzetiségi iránynak, a melynek fennállásáról azonban még jobban meggyőz bennünket az a körülmény, hogy az egyházi névtárban az egyházközségek nevei a község- és egyéb helynevekről szoló 1898. évi IV. t. cz. 1. §-ának és 5. §-a 3. bekezdésének ellenére – mely szerint közhitelességgel és hivatalos jelleggel bíró minden viszonylatban a községek hivatalos nevének használata kötelező és az ettől eltérő elnevezés csak zárjelben tüntethető föl – mindenütt vagy kizárólagosan vagy első helyen oláhra ferditva vannak közölve s a törzsökös magyar nevek teljesen eltorzítva, mint a következő néhány példa mutatja: Kőhalom a névtárban Cohalm, Csákó=Cicau, Maros-Csapó=Cipau, Kecseháta=Checichehata, Nagykászton=Casonul mare, Maros-Vásárhely=Mures-Osorheiu [sic!], Királyfalu=Craifaleu, stb. kiforgattatván a mivoltukból a tiszta magyar vidéken lévő, tehát olyan községek nevei is, a melyek oláh elnevezése a köznépnél sem dívik. A magyar név (zárjelben és sokkal kisebb betűkkel) oda van ugyan illesztve az oláh mellé, de csak az egyházközségek felsorolásánál, a bevezető történeti részben mindenütt csak az oláh nevek közöltetnek. Jellemző emellett, hogy ha valamely községnek oláh neve nincs, hanem a hivatalos magyar név mellett még csak német neve van, akkor nem a magyar név van előrebocsátva, hanem a szász veszi át az oláh név szerepét s mellette a magyar megint csak kis betűvel, zárójelben húzódik meg; példa erre: Moha=Muchendorf és Dombos=Voldorf.

Ez a magyargyűlölettől tajtékozó irány nem régi keletű, úgy szólván a mai nemzedék szemeláttára nőtt meg. Kezdeté a szabadságharcz leveretése utáni időkre nyúlik csak vissza s körülbelől egyidős a fogarasi püspökség 1853-ban történt érsekségre emelésével, illetőleg az esztergomi érsek főhatósága alól való kivonásával. Hogy az ezt megelőző időkből a görög katolikus egyház kebelében az oláh nemzetiségi áramlat – ha ugyan egyáltalában meg volt – távolról sem lehetett oly erős, mint ma, azt maga az egyházi névtár bizonyítja, a mely fogarasi püspökök névsorát és képmását közli. E régi képmások mindegyike alatt olvasható az illető püspökök sajátkezű aláírása, még pedig egész Lemény püspökig latin vagy ósláv nyelven, azóta oláhuul. Még feltűnőbb és különösen a mai érseki kormányzat féktelen oláh irányát élesen megvilágítja az a tény, hogy míg az ugyane képmásokra a képek készítésekor rá is festett nevek latinul és a magyar nevek minden elferdítése nélkül mutatják az illető püspök kilétét, addig úgy az életleírást tartalmazó szöveg, mint a képek alá nyomtatott név az eredeti névnek

teljesen elferdített, eloláhosított mása, ilyen módon: az eredeti festményen az első fogarasi püspök neve Athanasius Angyal de M. Csügöd, a névtár nyomtatása szerint Atanasiu Angel (l. a sematizmus 14. lapja után következő képet), Ioan. Nemes L. B. de Patak=Ioan. Baron Giurgiu de Patak; Petrus Paulus Aron de Bistra=Petru Pavel Aron d. Bistru; Episcopus Ioannes Babb de Kápolnok-Monostor=Episcopul Ioan Bob de Capalnic-Monostor.

Még több bizonyosság is van arra, hogy a balázsfalvi érseki főegyházmegyei kormányzatban az elvakult oláh nemzetiségi irány újabban mind nagyobb tért foglal. Míg az 1896-ban kiadott s visszakérőleg tisztelettel ide mellékelt főegyházmegyei névtár címében csak „greco-catolice” állott, az 1900-i névtár már „greco-catolice romane” címen jelent meg, holott közjogunk román görög kath. egyházat nem ismer. Igaz, hogy az 1853. évi „Ecclesiam Christi” című pápai bulla, a mely az addigi fogarasi püspökeget az esztergomi érsek joghatósága alól kivévén, érseki rangra emelte, egyebek közt azt mondja, hogy: „proprium erigendo pro Romanis in Transylvania Ecclesiasticam Graeci Ritus Provinciam” is ezt később is többször ismétli, de viszont nem lehet kétséges, hogy ez az abszolút korszakban, törvényeinknek meg nem felelő módon kiadott, súlyos közjogi hibákkal teljes bulla, a mely csak „Imperator Austriae”-t és „Imperium Austriacum”-ot ismer s a melynek voltaképeni célja az volt, hogy egy újabb csapást mérjen a magyar állam történeti egységére, csak annyiban lehet érvényes, a mennyiben azóta kelt törvényeink (jelesül a gyulafehérvár-fogarasi érsekség és a lugosi meg a szamosújvári püspökség felállítását becikkelyező 1868: XXXIX. t. cz.) érvényben tartják. Már pedig a most említett egyetlen szakaszról álló törvénycikk, a melynek meghozása már magában véve mutatja, hogy a pápai bulla intézkedésének érvényéhez alkotmányos törvény megalkotása volt szükséges, román gör. kath. egyházzal semmit sem tud s a szóban lévő metropolia nevéül expressis verbis „gyulafehérvár-fogarasi gör. kath. metropolia” címet jelöli ki. Nyilvánvaló ebből, hogy a „román” jelző használatának semmi jogalapja sincs, nem is szólva arról, hogy a „román” elnevezés használatát már magában az a tény is kizárja, hogy az „oláh”-nak nevezett 4 görög kath. egyházmegye területén több mint 70.000 magyar anyanyelvű és több mint 202.000 magyarul tudó görög katolikus él. De ha volna is ez elnevezésnek alapja, már az a tény, hogy 1896-ban még e jelző használata mellőztetett, míg 1900-ban már mindenütt alkalmaztatik úgy a címekben, mint a szövegben, a munkácsi püspökségnek egyidejűleg „rutén” jelzővel való emlegetése mellett kétségtelenné teszi a féktelen oláh törekvések megvalósításának tendenciáját, a mi még oly kicsinyesnek látszó dolgokban is megnyilatkozik, hogy míg az 1896-i névtárban Ő Felsége a király címében a „királyi” szó épűgy mint a „császári” egyaránt nagy kezdőbetűvel volt ellátva, az 1900. évi névtárban már csak a „császári”-nak van nagy kezdőbetűje, az „apostoli királyi” már kisbetűvel kezdődik: 1896-ban „Sale Cesaree si Apostolice Regesci”, 1900-ban: Sale Cesaree si apostolice regesci (l. az 1896. évi sematizmusnak 12. és az 1900. évi sematizmusnak 99. lapját).

A most előadottak felettébb szükségessé tennék a tisztelettel szintén mellékelt 1900. évi névtár tüzetesebb megvizsgálását, miután nagyon jogosultnak látszik az a föltevés, hogy abban – ha burkoltan is – államellenes eszmék foglaltatnak, de mivel a m. kir. központi statisztikai hivatal erre alkalmas megbízható szakérővel

nem rendelkezik, bátor vagyok e névtár átvizsgálását a Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlani.

Az eddigiekben előadott okok magyarázzák meg azt, hogy a gör. kath. egyház, a mely az egyháznak és a lelkésznek a népre gyakorolt befolyásánál fogva a magyarosodásnak és a magyar államhoz való ragaszkodás terjesztésének egyik leghathatósabb tényezője lehetne, éppen ellenkezőleg a magyar nyelv jogai elkobzásának és ezzel a magyarság visszaszorításának vált már eddig is eszközévé s a jelekből ítélve a jövőben még erősebb léptékkal fog ezen az uton haladni, ha meg nem állítják. A tényállásnak és az okoknak az ide csatolt kimutatásban és e tiszteletteljes fölterjesztésében történt megismertetése azonban egyúttal megmutatja e fenyegető veszedelem elhárításának eszközeit is.

Ezek egyike a magyar nyelvnek a gör. kath. egyházban szertartási nyelvként való elismertetése, a mit a római Szentszéktől annál inkább el lehet érni, mert az 1896.-i tilalma ellenére újabban már is a „tolerari posse” álláspontjára helyezkedett. Akadálya ennek az approbálásnak voltaképpen nincs is, ha csak a dolgok megbolygatásától irtozó, de a nemzet életének ily fontos kérdésében érvényesüléshez nem juttatható egyházi konzervativizmust akadálnak nem tekintjük. Hiszen az a vélemény is, a mely a magyar nyelvnek liturgikus nyelvül approbálását élő nyelv volta miatt tartotta lehetetlennek, teljesen meg van ma már czáfolva, nem csak a szintén élő és mégis szertartási nyelvül szolgáló oláh nyelv analogiájára való hivatkozás által, de annak kimutatása által is, hogy a hazánkban használt másik liturgikus nyelv: az ószláv, a melyet a be nem avatottak sokáig kihalt nyelvnek hittek, voltaképpen a nép ajkán élő nyelv. Nem lehet e tiszteletteljes fölterjesztés czélja e már kimerítően megvitatt és teljesen tisztázott kérdés taglalása, de kötelességemnek tartom tisztelettel mellékelni a hitéleti adatgyűjtés során az ölyvösi, árdánházi, nagykárolyi és feketekúti görög katolikus lelkészektől ide érkezett jelentéseket, a melyekből világosan kitűnik, hogy az ószláv nyelv szintén élő nyelv. Az pedig, a kit e kérdésben a legilletékesebb bírónak fogadhatunk el: az eperjesi gör. kath. püspök 1903.-i emlékiratában teljesen elnémitja az ellenkező nézetet, midőn a következőket mondja: „az ószláv csak látszólag holt nyelv, mert oly közel van hozva a nép nyelvéhez, hogy azt a nép teljesen megérti, sőt a közéletben ez az egyházi nyelv tényleg azonosítatik is az élő ruthén vagy orosz nyelvvel.”

Igy állván a dolog, a római Curia a magyar liturgikus nyelv approbálását annál kevésbé halogathatja, mert hívei megőrzése szempontjából is minél hamarabb el kell magát ily lépésre szánnia, ha kellő felvilágosítást nyer arról, hogy egy magyar görög keleti püspökség föllállítása, vagy a görög keleti egyházban magyar liturgia életbeléptetése esetén a görög katolikus magyarok tízezrei léphetnek át a szertartásokban és lényegben is jórészt azonos és hozzájuk anyanyelvükön szóló görög keleti egyházba. Hogy ennek csakugyan meg van a lehetősége, az Egyesült Államokba kivándorló görög katolikus honfitársaink példája bizonyítja, a kik tömegesen tértek át az orthodox egyházba éppen annak következtében, hogy a szentpétervári szent zsinat az orthodoxia terjesztése érdekében megengedte a magyar nyelvű istentiszteletek tartását is.

A magyar nyelvnek liturgikus nyelvként való elismertetése természetesen szükségessé teszi a görög katolikus szerkönyvek magyar nyelvre való fordítását

is, a mire nézve már Nagyméltóságod hivatali elődje alatt is történt intézkedés, de a mi – az egyes lelkészek által ide beküldött hitéleti kérdőívekre tett megjegyzésekből kitetszőleg – ma még nincs befejezve. (A sárospatak-hustáczai lelkész pl. azt írja: az isteni tiszteletnek csak az része végeztetik ószláv nyelven, a mi még nincs lefordítva; a tiszabüdi lelkész meg azt, hogy a hívek csak akkor énekelnek ószláv nyelven, ha az énekek magyar könyvekben nincsenek.)

A gör. kath. egyházi életben a magyarságot fenyegető veszedelem elhárításának másik eszköze a gyulafehérvár-fogarasi érsekség és suffraganeus püspökségeiben immár öntudatosan működő oláh nemzetiségi irányzat leküzdése és helyette az egyházmegyék vezetői körében annak a hazafias érzésnek és szellemnek a felköltése és ébrentartása, a mely az egyházmegyék területén az abszolút korszakot megelőzőleg még meg volt, a minek bizonyosságul épen Lemény fogarasi püspöknek a szabadságharcz idején tanusított magaviseletére hivatkozhatunk. Abban, hogy a gyulafehérvár-fogarasi érsekség és az alá tartozó püspökségekben az oláh nemzetiségi áramlat annyira meg tudott erősödni, kétségkívül része van annak is, hogy kormányaink a gör. kath. püspöki székek betöltésénél nem mindig voltak elég óvatosak és az egyházmegyéket külön nemzetiségi egyháztartománynak tekintvén, ez egyháztartomány különállását és egyszersmind nemzetiségi jellegét mintegy hivatalosan is elismerték, részint azzal, hogy az eperjesi és munkácsi egyházmegyék papságából sohasem neveztek ki ez egyházmegyékbe püspököket és kanonokokat, részben pedig azzal hogy oly városokban, a hol a munkácsi püspökségnek már volt anyaegyháza, az ugyanott lakó oláhok részére egy újabb, a most említett „oláh” egyházmegyék valamelyikének főhatósága alá rendelt anyaegyházat állítottak fel. Így történt pl. 1872.-ben, hogy Máramarosszigeten, a hol az ideig csak egy, a munkácsi püspökség kebelébe tartozó anyaegyház volt, egy újabb, a szamosújvári püspökségnek alávetett plébániát szerveztek, mint a munkácsi egyházmegye névtára mondja, az oláh hívek részére. Már pedig ha egy meg lévő anyaegyház mellé egy újabb anyaegyház szervezését a hívek nagyobb számával meg is lehet okolni, de ez új anyaegyháznak kifejezetten valamely nemzetiséghez tartozó hívek részére való szervezése és egy más egyházi főhatóság alá rendelése csak avval magyarázható, hogy az akkori kormány a gör. kath. egyháznak nemzetiségi szervezetet tulajdonított. Hasonlóan áll a dolog Szatmár-Németivel, a melynek két anyaegyháza közül az egyik a munkácsi egyházmegyéhez, a másik pedig a szamosújvárihoz tartozik. Táplálja még azt a felfogást, a mely a gör. kath. egyházban nemzetiségi alapon szervezett egyházat lát, az a tény is, hogy egyes községekben bár ugyanazon egyházi főhatóság alá tartozó, de nemzetiség szerint megkülönböztetett anyaegyházak állanak fenn. Így pl. Nagykárolyban, egy ruthén és egy román, Nagy-Váradon két román és egy ruthén anyaegyház van.

A gör. kath. egyházat nemzetiségi szervezetűnek tekintő, minden jogi alapot nélkülöző felfogásnak a megdöntésére és az esztergomi érsek és a gyulafehérvár-fogarasi érsek gör. kath. egyháztartományai közt fennálló mesterséges nemzetiségi válaszfal ledöntésére is, de főként azért, hogy az egyházak vezető emberei teljesen megbízható magyar emberek sorából kerüljenek ki, szükséges volna, hogy a nagy-váradai, lugosi és szamosújvári püspöki és kanonoki székekbe, valamint a gyulafehérvár-fogarasi érsekségnek nem az érsek által betöltendő kanonoki stallumaiba, a szükségeshez képest, az eperjesi és munkácsi egyházmegyéknek

érdemeket szerzett és kipróbált hazafias érzésű lelkészei neveztesse ki és viszont a gyulafehérvár-fogarasi metropolia megbízható és érdemes egyházi férfiai az eperjesi és munkácsi püspökségek hatóságainál találjanak megfelelő hierarchikus előléptetést. Az a tény, hogy ily módon az egyházmegyék élére a nemzetiségi szennvedelmek tüzetől távol álló férfiak kerüljenek, már magában véve lelohasztaná az egyházmegyékben a nemzetiségi izgatók viszályt szító agitálását és előmozdítaná az egymás kölcsönös és higgadt megértésén alapuló békekészséget. Azon a néven pedig, hogy ilyképpen az említett egyházmegyék püspöki és kanonoki székeibe megbízható magyar emberek kerüljenek, idővel a balásfalvi érseket kijelölő egyháztartományi zsinaton is a hazafias elem jutna túlsúlyra s az e zsinat által jelöltek sorából könnyű lenne kiválasztani a legmegfelelőbbet, míg ma a zsinaton többséget csak az oláh nemzetiségi politikájukkal érdemeket szerzett magyarellenes jelöltek nyerhetnek.

Hogy az állam befolyása az érsekkjelölő zsinaton minél erősebben érvényesüljön, célszerű volna a gyulafehérvár-fogarasi érsekség kanonokainak számát tízről 15-re, a suffraganeus püspökökét 6-6-ról 12-12-re fölemelni, a mi tekintettel a gör. kath. kanonoki stallumok szerényebb javadalmazására, nem járna nagy kiadással s annál kívánatosabbnak látszik, mert ellenkező esetben mindig csak egy-egy stallum megüresedése esetén lenne egy-egy magyar érzésű pap kanonokká kinevezhető s ennek helyzete (egymagában állván a káptalan többi, vele szemben bizonyára ellenséges indulatú tagjaival) nagyon nehéz volna.

Fogadja kérem Nagyméltóságod mély tiszteletem őszinte megnyilvánulását.

Budapest, 1904. évi október hó 20-án.

Vargha Gyula

ministeri tanácsos, igazgató.

244. A Központi Statisztikai Hivatal görögkatolikus parókiákra vonatkozó 1904-es kérdőíve³⁵⁵

H. n., é. n.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

5074/1904

KÉRDŐÍV

a gör. katolikus plébániák számára 1904 évről

I. Általános kérdések.

A vármegye megnevezése, melynek területén a plébánia fekszik:

A egyházmegye megnevezése:

A plébánia székhelye:

A leányegyházak megnevezése. (Leányegyházakúl tanyák és szórványhelyek nem tekinthetők, ha a hívek száma az ötvenet nem haladja meg. A mely leányegyház

³⁵⁵ Eredeti példány nincs a miniszterelnökségi iratokban. A „*Kérdőív a római katolikus plébániák számára az 1903. évről.*” kérdőív „I. Általános kérdések” rész első hat, adminisztratív kérdéseit tartalmazza. A római katolikus kérdőív 7–8. pontjai vonatkoztak az istentiszteleti nyelvre, amelyek helyett a görögkatolikus kérdőívbe 5 darab, meglehetősen részletes kérdéssort vettek fel a liturgiák gyakorlata vonatkozásán.

más vármegye területén fekszik, a leányegyház neve után zárójelben a vármegye is kitüntetendő. A mely leányegyháznak temploma vagy kápolnája van, az a név aláhúzásával jelölendő meg.):

Van-e a plébániának kegyura és ki az?

A hitszónoklatok milyen nyelven (mily nyelveken) tartatnak?

Ha több nyelven mily időközökben váltakozik az egyes nyelvek használata?

Az isteni tisztelet alatt a nép milyen nyelven énekel és pedig

a. a vasárnapi reggeli isteni tiszteleten?

b. a vasárnapi és ünnepi misén?

c. a vasárnapi és ünnepnap délutáni vecsernyén?

Ha kétféle nyelven énekel, mily időközökben váltakozik az egyes nyelvek használata, illetve az a., b. és c. alatti szertartások minő nyelvek szerint énekeltek ott, a hol megoszolják a több nyelv közt a szertartások részletei?

Az isteni tiszteletet a lelkész minő nyelven végzi a 7. a., b. és c. pontok alatt felsorolt szertartások alatt?

Ha két nyelvet is használ a lelkész, hogyan oszlik meg a nyelvek használata az a., b. és c. alatti szertartásokban s minő nyelvek vannak használatban?

A keresztség és bérmálás, továbbá az áldoztatás, esketés, betegek ellátásánál milyen nyelvet alkalmaz és használ a pap? Tisztán lythurgikus vagy tisztán népnyelvet (utóbbi esetben minőt?) avagy vegyesen (ez esetben minő arányban?)

Minő nyelvet énekel a nép a körmeneteken, a temetéseken?

Minő nyelvet használ a lelkész a körmeneteken, kézzentelésnél, temetéseken?

244a. Hadzsega Miklós ölyvösi görögkatolikus parókus a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról

Ölyvös, 1904. március 3.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

5074/1904

A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak.

Budapesten.

A 2909-eln. szám alatt hozzám intézett kérdésre következőkben van szerencsém ezennel felvilágosítással szolgálni:

Ó szláv nyelv – egyházi szláv nyelv – és a magyarországi kárpátalji nép által beszélt orosz nyelv egy és ugyanaz. A midőn tehát a kérdőív 7. pontja alatt azt irtam hogy az egyházi-Isteni tisztelet nyelve orosz illetve ó szláv az egyházi szláv nyelvet értettem, de a mely ennek a népnek közlekedési nyelve is. Irtam pedig az ó szláv nyelv-et is oda azért nehogy az egyszerű „orosz” nyelv alatt valaki esetleg a nagy orosz országban használt irodalmi nyelvet értse.

De ruthennek nem irtam – és nem is írhattam azért, mert ruthen nem létezik se nép sem nyelv. A csak oroszul beszélő ember a ruthén szót nem is tudja kimondani helyesen, mert ez a szó idegen és az orosz nyelv szabályaival természetével ellenkezik. E szó azon osztrák politikusok találmánya, a kik századoktól már abban utaznak, hogy megteremtsék a Gesamt monarchie[t] – és osztrák hazát (fából vaskarikát). Mi saját nyelvünkön nevezzük magunkat egyes

számban ruszin többesben rusznáki. Magyar testvéreink pedig hazánk elfoglalása óta a mai napig közönségesen „orosz”-nak neveznek bennünket. Miután pedig nincs okunk szégyenkezni nevünkkel,- másnak pedig nincs joga azt tőlünk elvenni: úgy gondolom: szabályos nevünk „orosz” nyelvünket illetőleg.

Tisztelettel

Ölyvösön 1904 március 3.

Hadzsega Miklós

ölyvösi esp. plébános

244b. Kossey Elek árdánházi görögkatolikus parókus a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról

Árdánháza, 1904. április 20.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

5074/1904

51/904.

Tekintetes M. kir. Közp. Statisztikai hivatalnak

Budapest

Vonatkozással f. évi 2909 sz. a. becses átiratára B jegyű kérdőívet kívánságra szerint kijavítva visszaküldöm.

Megjegyzem, hogy az ó szláv nyelv a ruthén ajku nép előtt nem érthetetlen.

Kelt Árdánházán 1904 évi április hó 20-án.

Kossey Elek

244c. Szabó Ignác nagykárolyi görögkatolikus vallástanár a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról

Nagykároly, 1904. április 26.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

5074/1904

ad 63/1904

Tekintetes m. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak

Budapest.

2909/1904. sz. a. kelt b. átiratára hivatkozással hivatalos tisztelettel van szerencsém jelenteni, hogy a nagykárolyi gör. kat. orosz egyházban, melynek ez a hivatalos elnevezése, – a mellékelt kérdőív 7ik pontjára felelet képen az lévén bejegyezve hogy a nép az isteni tiszteletek alatt orosz és magyar nyelven énekel „orosz nyelv” alatt az ószláv értendő, mely bár Nagykárolyban nem, de a felvidéken és főképen a munkácsi gör. kath. egyházmegyében a hivek között élő nyelv.

Az itteni állapotok megvilágítása szempontjából nem tartom feleslegesnek Tek. Statisztikai Hivatalnak tudomására hozni, hogy a n[agy]károlyi gör. kath. orosz egyház immár 2 év óta lelkipásztor nélkül van, a hivek lelki szükségletei

t. i. temetési, esketési stb. funkciók szerénységem által teljesítetnek mindenkor magyar nyelven, mise nincs, hanem az éneklész és a nép az isteni tiszteletek sorrendje szerint egyes egyházi énekeket énekel magyar nyelven, volt lelkészük pedig felváltva orosz és magyar nyelven teljesítette az isteni tiszteletet, mire a nép is ugyanígy felelt, tulnyomóan magyar nyelven.

Nagykároly 1904 ápr. 26-án

Szabó Ignác

gör. k. lelkész, főgym. gör. k. vallástanár

244d. Mankovics Kornél feketekúti görögkatolikus lelkész a Központi Statisztikai Hivatalnak az ószláv liturgiáról.

Feketekút, 1904. április 26.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

5074/1904

2. sz.

Tekintetes m. k. orsz. statisztikai Hivatal

Budapest.

A végzett isteni tiszteletek valamint a prédikációk nyelvüül azért használtam az „ó-szláv” vagy „orosz szláv” elnevezést és nem a „rutén”-t, mert tényleg ily nyelven tartatik a prédikáció úgy itt Feketekuton mint az adminisztrált Bajorvágáson.

De ha tetszik a „rutén” elnevezés, – tessék azt használni, – de én úgy tudom, hogy a rutén nyelv elnevezés inkább a kis-oroszországi nyelv, a milyen feltalálható nálunk – helylyel közel Makoviczán, felső Zemplénben, Ungban s Beregben; – az itteni – poprádvölgyi nép nem beszél ilyen „rutén” nyelven, hanem a beszédje megközelíti azt a nyelvet, melyen az evangelium fordítva van = azaz az ó szláv nyelvet, melyen megközelítőleg a predikáció is tartatik.

Feketekut 1904. aprilis hó 26.

Mankovics Kornél

lelkész

245. Szabó Jenő Demetriu Radu nagyváradai görögkatolikus püspökhöz írt levelének másolata a nagykárolyi parókia tárgyában

Budapest, 1904. július 2.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

04. július hó 2.

Méltóságos Püspök Úr! Kegyes Uram!

Méltóságod előtt talán nem ismeretlen, hogy én a nagy-károlyi mozgalom kezdetén a hitközség és a püspöki kormány álláspontjai között megkísérlettem kiegyenlítést létrehozni, de dr Laurán, akkori püspöki helynök úr még csak válaszra sem méltatta leveleimet, daczára annak, hogy én a hitközségnek a nagy-

váradai egyházmegyéből [való] kikapcsolására irányuló törekvését helytelenítettem s mindent elkövettem, hogy a nagy-károlyiak Kupár Rezső belényesi tanárt vagy más akár a nagy-váradai, akár a munkácsi egyházmegye kötelékéből kiszemelendő oly papot fogadjanak el lelkészül, akinek egyénisége garantiát nyújt arra nézve, hogy az isteni tiszteletet a munkácsi egyházmegye magyar vidékein divó szokás szerint fogja végezni. A püspöki helynök úrnak ezen intrasigens magatartása a nagy-károlyiak részéről is hasonló intrasigens magatartást vont maga után, a mi engem legnagyobb sajnálatomra arra kényszerített, hogy ezen üggyől visszavonuljak.

Méltóságodnak a főrendiházban előttem tett igazán loyális és concilians minapi nyilatkozataiból bátorságot meritek azonban magamnak arra, hogy Méltóságod előtt egy eszmét penditsek meg, mely szerény véleményem szerint alkalmas volna a kibontakozásra. Sajnos, hogy kissé elkéstem e javaslattal, aminek oka az, mert előbb bizonyosságot kellett szereznem arra nézve, hogy a nagy-károlyi mozgalom vezetői hajlandók volnának-e ez alapon tárgyalni, ezt pedig nagyon megnehezítette az a körülmény, hogy időközben a hitközség Méltóságodnak gróf Károlyi György képviselő úr útján tett ajánlatát egyhangú határozattal elfogadhatatlannak jelentette ki és mandátumot adott a nevezett képviselő úrnak, hogy a kikapcsolás ügyét, minden lehető módon siettesse.

Mindazonáltal ma már abban a helyzetben vagyok, hogy a hitközség kebelében bizony számíthatnék javaslatom támogatására, ha oly szerencsés lehetnék, ahhoz Méltóságod hozzájárulását is megnyerni. Ebben a reményben engedje meg Méltóságod, hogy javaslatomat vagy inkább eszmémet Méltóságod bölcs főpásztori elbírálása alá bocsássam. Voltakép az én eszmém nem is új, hanem egyszerűen csakis egy régi mulasztás helyrehozatalát jelentő oly megoldást ajánlanék, melyet igénytelen nézetem szerint az egyházi és nemzetiségi béke érdekében már akkor életbe kellett volna léptetni, mikor az ős-munkácsi egyházmegyéből Nagy-Károlylyal együtt számos, egyházi nyelven ruthénnek nevezett hitközség, külön liturgikus nyelvük és gyakorlatuk biztosítása mellette a nagy-váradai egyházmegyéhez átsatoltatott. Nevezetesen pedig szükséges lett volna már akkor ezen úgynevezett ruthén, voltakép azonban magyar hitközségeket egy vagy két külön esperességbe beosztani és biztosítani részükre azt, hogy a munkácsi egyházmegye magyar vidékein divó gyakorlat szerint végeztessék az isteni tiszteletet, maguk közt és a püspöki kormánylyal saját anyanyelvükön levelezhessenek és hogy mindenkor saját nemzetiségbeli papokat kapjanak.

Szükséges lett volna ez az intézkedés meggyőződésem szerint már akkor is, de sokkal inkább szükséges ma, mert a nemzetiségi iránynak mai kiélesedése folytán előre látni, hogy a nagy-károlyi eset nem marad elszigetelt, hanem ezt a példát előbb utóbb a többi magyar ajkú hitközségek is követni fogják, ami úgy egyházi, sőt vallási, mint nemzeti szempontokból is végtelen bonyodalmakra fog vezetni, amelyeknek pedig még most Méltóságod egy bölcs és igazságos elhatározással könnyen elejét vehetné, ha az említett szervezéssel kegyes volna helyrehozni azt, amit elődei elmulasztottak. Az egyedüli nehézséget ezen, Méltóságod magyar ajkú hitközségeit és ezek közt még Nagy-Károlyt is kielégíteni alkalmas megoldás tekintetében ez idő szerint csakis az képezhetné, hogy megfoghatatlan módon Méltóságod klérusában, habár annak egy része minden kétségen kívül a magyar ajkú hívóktól származott le, jelenleg senki sincs, vagy legalább nincs elegendő

számban, aki nem a liturgikus, hanem a magyar nyelvet jelentette volna be anyanyelvének s ez által magát magyar nemzetiségűnek vallotta volna, már pedig fölösleges bizonyítani, hogy a béke és a hitélet szempontjából a mi ritusunkban a lelképásztor és a hívők egynemzetűsége nagy fontossággal bír, sőt erről egyházi cánonok is rendelkeznek.

Ha Méltóságod az általam ajánlott szervezést megfontolásra és végrehajtásra érdemesnek találja, idővel ez a hiány kétségtelenül könnyű szerrel meg lenne szüntethető, de egyelőre is segíteni lehetne a bajon oly módon, ha Méltóságod megengedné az illető hitközségeknek azt, amit gróf Károlyi György úr által a nagykárolyiaknak ad hoc kilátásba helyezni méltóztatott: hogy tudniillik papjaikat a munkácsi egyházmegye kötelékéből szemelhessék ki. S meg vagyok győződve, sőt – mint már említettem – ez irányban magamnak már garantiát is szereztem: hogy tudniillik ily program alapján a nagy-károlyiakat is pacifikálni lehetne, ha Méltóságod az említett szervezés végrehajtásáig kegyes volna megengedni, illetve Firczák püspök úr ő excellenciájával megegyezni abban, miszerint az általuk most kiszemelendő lelkész anyagi érdekei szempontjából továbbra is a munkácsi egyházmegye klérusának concretuál statusában maradjon.

Alázatosan kérem Méltóságodat, hogy ezen tiszteletteljes indítványomat kegyes megfontolásra méltatni s engem bölcs elhatározása tekintetében néhány sor válasszal megtisztelni méltóztassék.

Mély tisztelettel s magamat Méltóságod kegyeibe ajánlva maradok
Méltóságodnak alázatos szolgája

**246. Szabó Jenő, a görögkatolikus magyarok országos bizottsága
elnökének levele Tisza István miniszterelnökhöz**

Budapest, 1904. július 4.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

Budapest, 1904. július hó 4.

Kegyelmes Uram!

A nagy-károlyi gör. kath. magyar hitközség ügyében egyidejűleg Radu, nagyváradí gör. kath. püspök úrhoz intézett előterjesztésem másolatát³⁵⁶ van szerencsém Excellenciádnak oly tiszteletteljes kéréssel bemutatni, hogy ha az abban tett kibontakozási indítvány magas helyesléssel találkozna, azt a nevezett püspök úrnál hathatósan pártfogolni és Gróf Károlyi György képviselő urat is megfelelően utasítani méltóztassék.

Mondanom sem kell, hogy a magam részéről csakis ezt a megoldást tartom a gör. kath. magyarság érdekében állónak, de viszont természetesnek találnám, ha Firczák püspök úr saját egyházmegyéjének esetleges terjeszkedése érdekében a nagy-károlyiak eddigi álláspontját támogatná s ez okból csak nehezen volna rábirható arra, hogy a nagy-károlyiak által kiszemelendő lelkész ideiglenes átengedésével az általam javasolt kibontakozást elősegítse, miért is, ha javaslatom

356 Lásd: előző dokumentum.

Excellenciád helyeslését megnyeri és ahhoz a nagyváradi püspök hozzájárulását is sikerülne elérni, szükséges lenne Firczák Ő excellentiájának elhatározására is némi nyomást gyakorolni.

Mély tisztelettel vagyok Excellenciádnak alázatos szolgája
Szabó Jenő

247. Tisza István miniszterelnök levél-fogalmazványa Demetriu Radu nagyváradi görögkatolikus püspökhöz

Budapest, 1904. július 8.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

Radu püspöknek
(in quarto)

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr!

Szabó Jenő főrendiházi tag közölte velem azon levelet, a melyet f. hó 2-án mint a gör. szert. katolikus magyarok országos bizottságának elnöke Mgodhoz intézett.

*Midőn az ügyet Mgod jóakaratu figyelmébe ajánlanám, egyuttal van szerencsém Mgodat értesíteni, hogy a legnagyobb készséggel állanék rendelkezésére bármikor, hogy a nagyváradi gör. kath. román egyházmegye magyarajkú hívei vallási ügyeinek nagyon fontos és nagyon szívemen fekvő kérdését Mgoddal szóbelileg megbeszéljem.*³⁵⁷

Fogadja stb. 904 VII. 8. M. P.

10/VII Tisza

K. VII/11

Megj: Kiadás után azonnal vissza

248. Demetriu Radu nagyváradi görögkatolikus püspök Szabó Jenőhöz írt levelének másolata

Nagyvárad, 1904. július 8.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

Másolat

Méltóságos Uram!

F. hó 2-án a nagykárolyiak ismert ügyében hozzám intézett levelére a legnagyobb sajnálatomra, Méltóságodnak sem válaszolhatok egyebet, mint a mit ugyancsak ez ügyben Méltóságos Károlyi György gróf urnak hasonértelmű leveleire válaszoltam. Ennek a válasznak a lényege az, hogy az ezen ügyben foglalt álláspontomtól el nem térhetek.- Miután továbbá a nagykárolyi plébánia nem áll kegyuraság alatt, hanem „liberae collationis” jellegű lelkészség,- a hívek részére a lelkész választási jog nem adható meg. A hívek ama kívánsága pedig, hogy az általuk a munkácsi egyházmegyéből megválasztott lelkész továbbra is

---

357 Eredeti változat: *Miután a nagyváradi gör. kath. román egyházmegye magyarajkú hívei vallási ügyeinek kielégítő megoldására magam is a legnagyobb sülyt helyezném, van szerencsém Mgodat értesíteni, hogy a legnagyobb készséggel állanék rendelkezésére bármikor, hogy a kérdést Mgoddal szóbelileg megbeszéljem.*

azon egyházmegye kötelékében maradjon, egyszerűen kánonellenes és az egyházi alapszabályok rendelkezéseibe ütköző.

Egyebekben fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyivánítását

Nagyvárad, 1904. július 8.

alázatos szolgája

Dr Radu Demeter s. k.

nagyváradai gör. kath. püspök.

249. Szabó Jenő Demetriu Radu nagyváradai görögkatolikus püspökhöz írt levelének másolata

Budapest, 1904. július 12.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

Másolat

Budapest, 1904. július hó 12.

Méltóságos Püspök Úr! Kegyes Uram!

Ne vegye szerénytelenségnek Méltóságod, ha e hó 8-án kelt becses válasza után is még visszatérek a nagykárolyi ügyre. Ugy látszik, előbbi levelemben nem elég szabatos kifejezést használtam, mert azt én is természetesnek tartom, hogy a kiszemelendő pap nem maradhat meg egy másik egyházmegye kötelékében, azért nem is ezt, hanem csak annyit proponáltam, hogy az illető a munkácsi egyházmegye humanitarius intézeteinek, mint nyugdíj, árva alap stb. kötelékeiben maradjon, ami meggyőződésem szerint, nem ütközhetik sem a kánonokba, sem más egyházi szabványokba és mint kiegészítő expediens, kivételesen ugyan, de úgy a hierarchikus, mint a bürokratikus világban elég gyakran szokott alkalmaztatni. Ily expediens nélkül a Méltóságod által oly nagy előzékenységgel felajánlott megoldás teljesen értéktelen lenne, mert bizonyára Méltóságod előtt sem lehet titok, hogy e nélkül az egész munkácsi egyházmegyében alig akadna pap, aki a jelenlegi viszonyok közt vállalkoznék elmenni Nagyváradra.

Más volna természetesen a helyzet akkor, ha Méltóságod figyelemre méltatná azt az eszmét, hogy a bölcs kormányzata alatt álló egyházmegye ugynevezett ruthén parochiái részére külön esperesség hasittassék ki. En mint előbbi levelemben, úgy most is ebben látom a békés kibontakozásnak legjobb módját, mely semmiféle kánoni vagy egyházi szabályokba nem ütközik. Nem érintkeztem gróf Károlyival, de valószínűnek tartom, hogy erről az eszméről közte és Méltóságod közt nem volt szó és így szabad talán remélnem, hogy Méltóságod még nem foglalt állást ebben az általam megpendített kibontakozási irányban, habár becses válaszában erre a kérdésre nem méltóztatott kiterjeszkedni.

Ha méltóságod ezzel az eszmével megbarátkoznék, akkor a papkérdés nem okozhatna komoly nehézséget, mert ez esetben a munkácsi egyházmegyéből bizonyára akadna pap, aki véglegesen átlépne, ha pedig nem akadna, akkor remélem, sikerülne a nagykárolyiakat rábírnom arra, hogy a nagyváradai egyházmegye klérusából kérjenek ki maguknak papot.

Ha mindazonáltal Méltóságod ezt a szerintem legjobb kibontakozási módot elfogadhatónak nem találná, akkor az örök és legfőbb törvény, a nép lelki üdvének megsértése nélkül, melyet bizonyára Méltóságod is legelső sorban tart szem előtt, – nem képzelhető más kibontakozás, mint az, hogy kegyeskedjék Méltóságod kiengedni a nagykárolyiakat egyházmegyéjének kötelékéből, ami Méltóságod hozzájárulása esetében bizonyára a legrövidebb idő alatt, tehát a már is veszélyeztetett örök törvény további veszélyeztetése nélkül volna végrehajtható.

Ezeket újból is ajánlva Méltóságod figyelmébe, mély tisztelettel maradok

Méltóságodnak alázatos szolgája:

Szabó Jenő s. k.

250. Szabó Jenő levele Tisza István miniszterelnökhöz

Budapest, 1904. július 12.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910

Budapest, 1904. július hó 12

Kegyelmes Uram!

A nagy-károlyi gör. kath. hivek érdekében folyó évi július 2-án Nagyméltóságodhoz intézett alázatos előterjesztésem kapcsán, bátor vagyok Radu nagyváradi püspök urnak levelemre adott válaszát, valamint a püspök urhoz ugyan csak ez ügyben intézett újabb levelemet, másolatban csatolva mély tisztelettel megküldeni.

Kiváló tiszteletem nyilvánítása mellett maradtam

Excellenciádnak alázatos szolgája:

Szabó Jenő

251. Budapest székesfőváros közgyűlési határozata a budapesti görögkatolikus parókia felállítása tárgyában

Budapest, 1904. december 9.

EPL Vaszary Cat. 27. 120/1905. ügyszerint melléklete.

1388/1904. kgysz. Közgyűlési határozat: A jogügyi bizottmány, valamint a tanács egybehangozó és indokolt javaslatának elfogadása mellett a bibornok herceg-prímás urnak a budapesti görög katolikus plébánia felállítása ügyében f. évi október hó 12-én 4007. sz. a. kelt leíratával szemben a közgyűlés f. évi július hó 6-án 920. kg. sz. a. hozott határozatát – a szervezeti szabályoknak mostani megállapítására s a hitközségnek ezek alapján való végleges megalakulására vonatkozó kikötés kivételével – egész terjedelmében fentartja, – egyúttal azonban kimondja a közgyűlés, hogy: 1. bármiként állapíttassanak is meg annak idején a hitközség szervezeti szabályai, a közgyűlés feltétlenül ragaszkodik ahhoz, hogy abban a 603/903. sz. határozatával a főváros részéről már elfogadott szervezeti szabályai 11. és 17. §-ai, melyek szerint az egyházközség lelkészét Budapest székesfőváros törvényhatósága, kántorát pedig a székesfőváros tanácsa választja és az egyházközség számadásai évenként Budapest székesfőváros hatóságának

a patronátusból folyó felügyeleti jog gyakorlása végett benyújtandók, – felvétessenek s ezúttal is fentartja a 603/903. sz. közgyűlési határozatnak azon kikötését, mely szerint a majdani görög katolikus templomban a hitszónoklatok, közimák, valamint a hívekhez intézett egyéb beszédek is kizárólag magyar nyelven tartassanak; 2. addig is, míg a szervezeti szabályok végleg megállapíttatnak, a fentebbi pontban azokba felveendőknél jelzett, valamint a magyar nyelvre vonatkozó kikötés is azonnal érvénybe lépnek és a hitközséget keletkezésétől kezdve – mint létesítésének feltételei kötelezik. Jelen határozat másolatban a főmagasságú bibornok hercegprimás úrhoz felterjesztendő. Kelt Budapesten, a székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1904. évi december hó 7-én s folytatólag 9-én tartott közgyűléséből. Márkus s. k. főpolgármester, elnök.

252. A budapesti görögkatolikus parókia alapítólevele

Budapest, 1905. január 8.

EPL Vaszary Cat. 27 120/1905.

Üdv az olvasónak!

Mi Vaszary Kolos a római szentegyház áldozár bibornoka, Magyarország hercegprimása és esztergomi érsek, a jelen oklevél kibocsátása által tudtára adjuk mindenkinek, akit illet és érdekel, hogy tekintetbe véve a Budapest székesfőváros területén lakó görög szert. kath. hiveink számának nagyságát és azon hosszú idő óta táplált óháját, hogy külön plébániával bírijanak, hitük ápolása és élesztése, valamint vallási kötelességeik teljesítésének és lelki szükségleteik kielégítésének megkönnyítése céljából – meghallgatván esztergomi főkáptalanunkat is – elhatároztuk, hogy a Trid. sz. zsinat (Sess. XXI. Can. IV. De Reform.) határozatában gyökerező és a római apostoli sz. Szék által 1902. évi december hó 25-én 74362. sz. a. különösen is elismert és megerősített joghatóságunknál fogva a folyó 1905., azaz Ezerkilencz-százötödik év Május havának első napjától kezdődőleg Budapest székesfőváros területén és az annak kiterjedésével körülhatárolt területen egy görög szertartású katolikus plébániahivatalt fogunk felállítani és szervezni.

Megerősített ezen elhatározásunkban Budapest székesfőváros t. Közönségének az a nemeskeblű intézkedése, amelynél fogva a plébánia felállításának és szervezésének anyagi feltételeit biztosította.

A székesfőváros t. Közönsége u. i. 1898. évi július hó 30-án tartott közgyűlésében 872. sz. a. hozott és a Nagymélt. magy. kir. Belügyminisztérium által 1903. évi április hó 8-án 15479. sz. a. megerősített határozatában a következőket mondotta ki:

„A budapesti görög szertartású katolikus egyházközséget Budapest székesfőváros kegyurasága alá fogadja és ehhez képest azt azon javadalmazásban és anyagi támogatásban fogja részesíteni, amely a székesfővárost a kegyúri jog gyakorlásából kifolyólag megilleti.”

Részletesen felsorolta elvállalt kötelezettségeit 1904. évi július hó 6-án tartott közgyűlésében hozott és a Nagymélt. magy. kir. Belügyminiszter úr által 1904. évi augusztus hó 17-én 71389. sz. a. jóváhagyott határozatában, amely a következőleg hangzik:

„A VII. kerületben, a Szegényháztéren levő régi róm. kath. templomot a budapesti görög katolikus egyházközségnek átengedi. E templomnak ideiglenes használható állapotba helyezésére 2000, azaz kétezer koronát, a templomnak végleges átalakítására, a görög katolikus rítus szerint leendő felszerelésére és berendezésére pedig az 1905. és 1906. évi költségelőirányzatok terhére átalányként 40000, azaz negyvenezer koronát szavazott meg. Egyszersmind pedig a lelkészi teendők ellátására és az isteniszteletek tarthatására egy lelkészi, egy segédlelkészi és egy kántori állás szervezését elhatározta. Illetményeiket a róm. kath. lelkészek illetményei mérvében megállapította és elrendelte, hogy ez évi illetményeknek megfelelő összeg az 1905. évtől kezdve az évenkénti költségelőirányzatokba felvételessék. A plébánia céljaira a főváros törvényhatósága egyelőre külön épületet nem engedhetett át, mivel e célra alkalmas épület rendelkezésére nem áll. E helyett azonban a lelkész részére évi 3000, azaz háromezer korona lakkbér állapított meg azzal, hogy ezen lakkbér fejében a segédlelkész részére is lakást adni köteles.”

Biztosítva lévén ily módon a plébánia fennállásának külső feltételei, kijelentjük ezennel, hogy a tridenti sz. zsinat fentebb említett határozatából folyó és a római apostoli szent Szék által újabban megerősített joghatóságunknál fogva az Üdvözítő Jézus Krisztus, szentséges Anyja, a bold. Szűz Mária, hazánk Nagymenyasszonya és egyházmegyénk védőszentje, szent Adalbert segítségül hívása mellett a székesfőváros által a Budapest VII. kerületében, a Szegényháztéren fekvő sz. Erzsébet tiszteletére emelt régi róm. kath., úgynevezett „ideiglenes” Erzsébet-városi plébánia templomot a Budapest székesfőváros területén és a kiterjedésével körülhatárolt területen lakó görög szertartású katolikusok plébánia temploma gyanánt elfogadjuk, plébánia templomnak nyilvánítjuk és miután minden szükségessel el lesz látva, mindazon plébániai jogokkal és kiváltságokkal felruházzuk, amelyek a plébánia templomokat az egyház törvényei értelmében megilletik.

Kijelentjük egyúttal, hogy a plébánia Budapest székesfőváros kegyurasága alá fog tartozni. A székesfőváros fogja a lelkész, segédlelkész és kántor javadalmazásáról gondoskodni. A székesfőváros fogja a templomot és plébániai épületeket jó karban tartani. Viszont a székesfőváros joga lesz a lelkészt választani.

A plébánia a budapesti egyházkerületbe osztatik be és ezen kerület alesperesi hivatalának ellenőrzése alá fog tartozni.

Betöltésére vonatkozólag ugyanazon eljárást állapítjuk meg, amely szerint Budapest székesfőváros latin szertartású katolikus plébániái töltenek be.

Mint a plébánia első betöltése alkalmával, úgy a további üresedések esetén is nyilvános pályázat fog hirdettetni. A pályázók közül – amennyiben többen volnának – három folyamodó a székesfőváros t. Közönségének ki fog jeletetni. Ezeknek soraiból fog aztán a székesfőváros t. Közönsége kegyúri jogainál fogva választani.

A választás megejtése és a kegyúri bemutatás után a megválasztott főpásztori joghatóságunknál fogva meg fog erősíttetni és hivatalába ünnepélyesen beiktattatni. Köteles lesz azonban a megválasztott lelkész beiktatása előtt hitvallást tenni és Nekünk, mint illetékes főpásztornak, illetőleg törvényes utódainknak az

esztergomi érseki székből, valamint székküresedés esetén a káptalani helynöknek, hűséget és kánoni engedelmességet fogadni.

A szabályszerűen megválasztott, megerősített és hivatalába beiktatott lelkész a Budapest székesfőváros területén és a kiterjedésével körülhatárolt területen lakó gör. szert. kath. híveinkre nézve teljes plébánosi joghatósággal fog bírni és köteles lesz a mindennemű plébániai teendőket végezni.

Joga és kötelessége lesz ennél fogva az új plébánosnak híveinket, akiknek gondozását a lelkészre bízuk, az isteni ige hirdetése által a hit igazságában oktatni és erényes életre vezetni. A plébániai istenítiszteleteket az előírt időben, az egyház által jóváhagyott nyelven és az egyház által meghatározott módon megtartani. A szentségeket, amelyekhez a sz. Chrismát (XIV. Benedek „Etsi pastorum” Constit. Num. IV.) egyedül Tőlünk, mint illetékes főpásztorától nyerheti, a megállapított szertartások szerint kiszolgáltatni. A serdülő nemzedéket megfelelő hitoktatásban részesíteni.

Joga és kötelessége lesz a plébánosnak a rendes és szokásos születési, házassági, halálzási és más, a szabályszerűen meghatározott rovatokkal ellátott anyakönyveket lelkiismeretesen és pontosan vezetni.

Kötelessége lesz a híveink által szent misékre és különféle ájtatos célokra felajánlott alapítványokat Nekünk, mint illetékes főpásztornak, illetőleg törvényes utódainknak az esztergomi érseki székből, vagy székküresedések esetén a káptalani helynököknek elfogadás és jóváhagyás céljából bejelenteni és a szabályszerű megerősítés után hűségesen és lelkiismeretesen kezelni.

Atyai szeretettel kérjük és figyelmeztetjük ezek után a budapesti görög szertartású róm. kath. plébánia mindenkori lelkészeit, lebegtessék állandóan szemeik előtt szent hivatásukat és magasztos kötelmeiket.

Odaadó buzgósággal törekedjenek arra, hogy híveinket, akiknek lelki őrei és pásztorai gyanánt rendeljük, Isten félelmében, jámborságban és erkölcsösségben vezessék az üdvösség útjain. Éberem őrkdjenek híveink felett, hogy az örök igazságok ösvényeitől el ne térjenek. Aggályos gondossággal ügyeljenek, hogy Isten parancsainak teljesítésében töltvén napjaikat, reményt táplálhassanak azok iránt az örök jutalmak iránt, amelyekben a mindenható és irgalmas mennyei Atya hű gyermekeit részesíti.

Azért Mi is buzgó fohászokkal kérjük a jóságos Istent, hogy ezen új plébániának pásztorát és nyáját halmozza el kegyelmeinek és áldásainak leggazdagabb bőségével.

Végül rendeljük, hogy a jelen oklevél, amelyet nagyobb hitelessége szempontjából sajátkezű aláírásunkkal és pecsétünkkel erősítettünk meg, megőrzés céljából egy-egy példányban az esztergomi hercegprimási, az esztergomi főkáptalani, a Budapest székesfővárosi és az ujonan felállított plébániai levéltárba helyeztessék.

Kelt Budapesten, 1905. évi január hó 8-án.

Kolos

Bibornok, Hercegprimás, esztergomi Érsek

253. Emlékirat Ferenc Józsefhez a magyarajkú görögkatolikusok egyházi helyzetéről

Budapest, 1905. július 22.

MNL OL K 26 1907-XXV-1910
1905-XIV-3169

Hivatalból

Ő Felségének a magyar liturgia ügyében leendő személyes tájékoztatása céljából az alábbi emlékirat készült.

E M L É K I R A T

a magyarajkú görög katolikusok egyházi helyzetéről.

A közönségesen „magyar liturgia” néven nevezett ügy egyike azon politikai kérdéseknek, melyet mindkét tényező, mely megoldásra hivatva lett volna, még inkább összebonyolított. Nagyot hibáztak a magyarajkú gör. kath. hívők, midőn céljukat: a magyar liturgia egyházi elismerését nagy szabású agitáció, tüntető szertartások, megyei hatóságok provokálása és lármás sajtó-campagne által kivánták előmozdítani. De alig menthető az apostoli Szent Szék eljárása is, mely 1896-ban denuntiáció alapján, elhamarkodottan hozott határozatával a magyar liturgikus gyakorlatot betiltotta s azután a gyakorlati élet megmásíthatatlan viszonyaiba ütköző elhatározását képtelen volt végrehajtani. Az immár több, mint félszázados ügy lényege e kontroverzia folyamán annyira elhomályosult, hogy az államhatalomnak, mint higgadt harmadiknak kell a kérdés magvát elsőben kihámozni és ez alapon orvosolni a bajt, melynek súlyos természetét mi sem igazolja jobban, mint az a körülmény, hogy a magyarajkú gör. katolikusok dolga oly hosszú vajadás után még csak nyugvópontra sem tud jutni.

A kérdés valódi mibenállásának megismerése végett rövid történeti visszapillantást kell vetni az ügy keletkezésére és azután a statisztikai adatok világánál konstatálni kell, hogy a történetileg kialakult helyzet ma miben áll, mert csak a történet és statisztika kettős utvezetője mutathatja meg az ösvényt, melyen az államhatalom a kérdés megoldásához eljuthat.

A magyarországi katolikus és keleti egyházak, a mint azokat a török-hódoltság után, Mária Terézia, Magyarország nagy egyházi szervezője újból megalkotta, a központosítás elvén sarkallott. Az egész országban csupán 3 érsekség volt: az esztergomi és kalocsai katolikus, valamint a karlóczai keleti egyháztartomány, melyeknek mindegyike több nemzetiséget ölelvén fel, különleges nemzeti jelleggel egyik sem birt. Rendkívüli előny volt az egyházaknak illetén egyetemleges szervezete, mert távol tartotta a nemzetiségi elemeket az oltártól és a szószéktől. A mult század közepén azonban a magyarországi egyházi szervezet képe lényegesen megváltozott. Az esztergomi érseki tartományból a románajkú gör. kath. hívek kihasították és IX. Pius pápa 1853. évi november hó 26-án kelt „Ecclesia Christi” bullájával megalakította a külön gör. kath. román egyháztartományt. Hasonló sors érte a kalocsai érsekséget is, a melyből a zágrábi érsekség hasított ki. Ez a szervezet, mint a horvát papság szelleme és a délszláv liturgia érdekében kifejtett nagy szabású agitáció mutatja, szintén horvát nemzeti egyháztartománynyá

alakult. Végül a karlóczi keleti egyháztartomány is nemzetiségek szerint oszlott meg, a mennyiben a szerbek közül kivált a külön nagyszebeni gör. kel. román nemzeti metropolia. Miután a magyarországi egyházak szervezeti egysége ekként megbomlott és helyébe a nemzetiségi elv lépett, az így előállt helyzetnek természetes következménye lett, hogy ezen nemzeti egyházak missiójukat nem fogták fel többé merőben egyházi szempontból, hanem a nemzeti szempontot is kidomborították, minek azután az volt a gyakorlati folyománya, hogy a szervezetükbe beleszorult idegenajku hívőket beolvasztani törekednek, vagy legalább is nincsenek ezeknek anyanyelvére kellő tekintettel.

A kedvezőtlen véletlen úgy hozta magával, hogy az ujonan alakult nemzetiségi egyháztartományok mindegyikébe nagyobb számmal kerültek magyarajku hívők is.

Igy a zágrábi horvát érsekség területén 90.781 főnyi magyarság él, melynek a helyzete a lehető legnyomasztóbb. A lelkészek még csak nem is értik a nép nyelvét, kicsiny iskolás gyermekek nem járulhatnak a saját anyjuk nyelvén a gyónás szentségéhez, szóval az egyházi eszközökkel dolgozó horvát nemzetiségi nyomás oly nagy, hogy egész szlavóniai magyar falvak népe testületileg lépett át a [z] ev. ref. egyházba. Pedig itt még türhető a magyarajku nép helyzete, mert Szlavóniában a horvát nemzeti liturgia még nem szorította ki a latin oltári nyelvet s így, ha a szószékről igen, legalább az oltártól nem árad szét a beolvasztó politika.

De a szlavóniai róm. kath. magyarságnál sokkalta kedvezőtlenebb a gyulaféhevár-fogarasi gör. kath. egyháztartomány kötelékében és némileg a a gör. kath. ruthén egyházmegyék területén élő magyarajku népesség nemzeti helyzete. A nevezett két gör. kath. szervezet mindegyikében ugyanis az illető *egyházmegye nyelve, tehát a román, illetőleg a ruthén*³⁵⁸ a liturgikus nyelv s így ezekben nemcsak az idegen egyházi szervezet szelleme, az idegen nyelvű szentbeszéd, egyházi ének és felekezeti iskola, hanem még maga az oltári nyelv is annál súlyosabban nehezedik a magyarajku hívekre, mert a görög szertartásban – a latin ritustól eltérően – a nép a szorosán vett istenítiszteletben is cselekvőlegesen részt vesz s így a népnek a liturgikus nyelvet okvetlenül értenie kell, ha a szertartásokban erkölcsi haszonnal kíván részt venni. Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy minden egyes szertartás a nevezett nemzetiségi egyházak kezében a faji assimiláció egy-egy hathatós eszközévé válik.

A mi különösen a gör. kath. román egyháztartományban élő 70.414 főnyi magyar népet illeti; ugy ennek helyzete a legsúlyosabb. A liturgikus nyelv itt a román irodalmi nyelv, a mint az a bukaresti akadémia munkálkodása folytán kialakult, tehát nem ó-román, hanem a mai élő román nyelv, mely az összes szertartásokban természetesen ráoktrojáltatik a magyarajku hívőkre is. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a gyulaféhevár-fogarasi érsekség talán csak a római Szent Szék tilalma folytán ellenzi a magyar és erőszakolja a román oltári nyelvet. Nemzetiségi tekintetéből vezetettve még az egyházi éneket és prédikációt is román nyelven tartatja, a mi pedig már egyesén a katolikus egyház szabályaiba ütközik. Mint a jelen emlékirat mellékletét képező kimutatásokból³⁵⁹ kitűnik,

358 Eredetileg: *illető nemzetiség nyelve*

359 A fogalmazvány mellett nem található kimutatás.

Kisteremi, Aknasuhatag, Éradony, Velejte tiszta magyar egyházközösségekben és még számos más helyen a hitszónoklat nyelve mindig a román és legfeljebb sátoros ünnepeken, elvélve hangzik magyar szó a szószekről. Ennek az állapotnak azután megvannak a maguk szükségyszerü ethnikai következményei. Mig a magyarság, kedvező természetes szaporodásánál fogva, ha az országos átlagot tekintjük igen szépen fejlődik, addig a román nyelvterület határán és a román nyelvterületen belül szigeteken élő magyarajku gör. katolikusok, lassankint beolvadnak a románságba. Az önálló Románia határán, attól mintegy földrajzilag övezve, ekként egy tiszta román nyelvterület alakul ki, mely a gör. kath. és gör. kel. nemzeti egyházakban önálló nemzeti szervezettel is bir. És Románia mindezt jól tudja. A romániai iskolákban már olyan térképeket használnak, melyek szerint a román föld határa a Tisza és ezen Nagyrománia ugy a magyar állam nagy területeit, mint az osztrák Bukovina egy részét magában foglalja. Diplomatiánk jelentéseiből jól tudjuk, hogy az u. n. Culturliga keretében működő román társadalom az irredentát nyílt és titkos eszközökkel hathatósan szitja. *A mostani*³⁶⁰ román kir. kormánynak monarchiánk iránt követelt lojális iránya a jelenben minden aggályt ugyan kizár, de a jövő perspectivája igen sötéten alakul ki, ha a magyar népszigeteket a román nyelvtengerben elmerülni hagyjuk és ennek következtében azon vidékeken minden *államfenntartó*³⁶¹ elem elenyészik. Mert nem lehet tagadni és a következmények is bizonyítják, a mult század közepén történt külön egyházi szervezkedés a Magyarország területén lévő román nemzetiséget nagyon lényegesen erősítette s azért ennek ellensúlyozása képen most, midőn a monarchia románjai mögött egy folyton erősödő, nemzetközi politikában is számottevő Románia áll, viszont a magyar végeknek megerősítése *kívánatos*.³⁶²

A románok között élő magyarajku gör. kath. hívek helyzeténél *némileg*³⁶³ kedvezőbb a gör. kath. ruthén egyházmegyék területén élő 168.756 főnyi gör. kath. magyarság helyzete, mert itt³⁶⁴ az egyházi főhatóságoktól távol áll a beolvasztási szándék és különben is a magyarországi ruthén népességnek szeparatistikus törekvéseket vagy faji türelmetlenséget a legujabb időkig nem lehetett szemére vetni. De azért az a szervezeti visszásság, hogy a magyarajku népesség alapján idegen organisáció és ritus behatása alatt áll, itt is érezteti hatását. Igaz ugyan, hogy egyesek azt hangoztatták, hogy az itt gyakorlatban lévő liturgikus nyelv az ó-szláv, ámde maga Vályi János, eperjesi gör. kath. püspök egy emlékiratában maga is elismeri, hogy a mostani liturgikus nyelv a ruthén népnyelvhez annyira közel áll, hogy azt a nép minden nehézség nélkül megérti. A magyarság beolvasztása tehát itt is folyik, mire igen szomorú például szolgál az izai eset. A máramarosmegyei Iza községben ugyanis Amerikából visszatért és odakint az orosz államegyház agitációja folytán az orthodox vallásra áttért ruthének, visszavándorlásuk után hasonló propagandát csináltak. A mozgalomnak, mely a törvényes kereteket csakhamar átlépte, a Tisza cabinet bünperrel vetett véget és ekkor kitünt, hogy a vádlottak közül többen tőzsgyökeres magyar nevü egyének (Vakaró, Szabó stb.)

360 Eredetileg: *Természetes, hogy*

361 Eredetileg: *összetartó*

362 Eredetileg: *látszik észszerűnek.*

363 Eredetileg: *alig*

364 utólag törölt szó: *legalább*

voltak, kik azonban az egyházi viszonyok nyomása alatt teljesen elruthénesedtek, s mitöbb a panszláv és orosz egyházi agitáció ágenseivé lettek. További példa, hogy a legnagyobb amerikai panszláv irányú gör. kath. egyesületi szövetség élén is egy Juhász nevű elruthénesedett magyar áll. Hasonló példákat nagy számmal lehetne felhozni és ilyen körülmények között önkénytelenül merül fel a kérdés: ajánlatos-e engedni, hogy a panszláv eszmék iránt fogékony elemek száma a magyarok beolvasztása által is szaporitassék?

A ma még 246.628 lelket számláló, tehát majdnem negyedmilliónyi gör. kath. magyarság beolvasztása tehát lassan bár, de szembeszökő következetességgel folyik és ennek a nemzeti bajnak a tudata az, a mi a még megmaradt magyarajku gör. kath. népben a magyar liturgia iránt való vágyat ébren tartja és azt eredményezi, hogy ez a kérdés nem tud lekerülni a napirendről. A román és ruthén liturgikus nyelv beolvasztó hatásától úgy vél a magyarság szabadulni, hogy a saját nyelvét igyekszik az oltárra emelni, mely törekvésében még az az okoskodás is megerősíti, hogy ha lehet a román, a ruthén, az örmény, ha lehet minden más magyarországi nemzetiség nyelve oltári nyelv, miért kelljen erről épen csak a magyaroknak lemondania. Ez a „magyar liturgia” néven nevezett mozgalom lényege és ilyen alakjában, okaira visszavezetve, létjogosultságát tagadni nem lehet.

Bármennyire indokolt azonban a gör. kath. magyarság törekvésének lényege, nem lehet tagadni, hogy a mozgalom rá nem termett vezetők hibája folytán korábban helytelen irányt vett, míg végre a magyar gör. katolikusok színe-java, élén Szabó Jenő főrendiházi taggal, be nem látta, hogy kiragadva a vezetést a nagy lármával, impetuózan dolgozó agitátorok kezéből, kötelessége neki a mozgalom élére állni s azt minden agitatorisztikus momentumoktól megtisztítva, békés mederbe terelni. Az új vezetők első ténye az volt, hogy felhagyva minden követelődéssel, az 1900-iki jubiláris esztendőben népes zarándoklatot vezettek Rómába és ott a magyar liturgiának a római Curia által 1896-ban történt betiltása visszavonását kérték. Mérsékelt fellépésüknek nem is maradt el hatása, a mennyiben az apostoli Szent Szék tiltó határozatának végrehajtását többé nem szorgalmazta, mivel azonban a fontos kérdés természetén egyáltalában nincs megoldva.

A korábbi magyar vezetőknél azonban nem kevésbé elítélendők azon román egyházi köröknek nem egyenes eljárása, kik saját türelmetlen maguktartását azáltal kívánják palástolni, hogy ők, kik a román liturgiával, prédikációval, egyházi énekkel és felekezeti iskolával erélyesen románosítanak, épen ők fennen hangoztatják, hogy a magyar liturgikus gyakorlat elismerésére irányuló mozgalom nem egyéb, mint magyarosításra törekvő sovén actió.

A kérdés lényegét ekként kihámozva, módunkban áll rámutatni a megoldás eszközeire. Az apostoli Szent Széket, mely magát a magyar liturgia ellen 1896-ban elhírtelenkedve kiadott tilalmával egy bizonyos fokig megkötötte, igen nehéz volna álláspontjának nyílt megváltoztatására bírni. A római Curia különben is a ritus kérdését egyházi belügynek tekinti s így nem szívesen enged liturgikus kérdésekben a világi hatalomnak befolyást. A fentiekre való tekintettel egyelőre liturgikus téren, minden valószínűség szerint csak annyit lehet elérni, hogy a Vatikán a magyar liturgikus gyakorlatot továbbra is tűrje (tolerálja). Ez azonban nem hozná [meg] az állam-raison szempontjából szükséges megoldást, mert a román egyházi főhatóságok – nem érezvén magukat kötelezve a magyar hívők

alkotta parochiákban a román nyelvnek a magyarral leendő félcserélésére – továbbra is a magyarság beolvasztására törekednének. Sokkalta ajánlatosabbnak látszik tehát a magyar liturgia kérdésének nyílt megoldását elodázní; a mutatkozó súlyos természetű bajokon pedig akként segíteni, hogy a mint a románajku gör. katolikusok külön szervezetet nyertek, akként a gör. *kath. magyarság érdekében is történjék egyházszervezeti téren valami. Kétségtelen, hogy a teljes megoldás külön magyar gör. kath. püspökség volna. Miután azonban a római Curia a magyar kívánalmak iránt igen csekély figyelmet szokott tanusítani, be kell érni azzal is, hogy a már fenálló gör. kath. püspökségek valamelyikének magyar jellege jobban kidomboríttassék, mi ugy volna elérhető, hogy a gör. kath. magyarság lakta ama megyék és községcsoporthok, melyek jelenleg a gör. kath. román nemzeti egyház kebelébe tartoznak, pl. a munkácsi püspökség alatt egyesítettének.*³⁶⁵ Így azután még az esetben is csökkenne a magyarság elrománosodásának veszélye, ha a magyar liturgia végleges elismerésének ügye még hosszabb ideig függőben maradna, mert a magyarság bekebelezése által még magyarabb szellemiivé váló munkácsi egyházmegyei hatóságnak³⁶⁶ annyi mindenestre módjában állna, hogy a liturgikus nyelvtől jól megkülönböztetendő prédikáció, egyházi ének és felekezeti iskola nyelvét magyar egyházközségeiben magyarrá tegye.

Kétségtelen, hogy legeszményibb az az állapot volna, ha Szent István koronája országainak katolikusai egy specíficus nemzeti jelleggel nem bíró és csak magas szellemi hivatását munkáló egységes egyházi szervezet alatt élhetnének. Miután azonban a szervezeti egység már meg van bontva és a nemzetiségi elven alapuló feldaraboltság foglalta el a helyét, az osztó igazság is ugy hozza magával, hogy a mint a ruthének és románok már megkapták a külön egyházi szervezetet, akként a magyarajku gör. kath. hivek *érdekében is történjék nemzeti téren is valami.*³⁶⁷

IX. Pius pápa idézett bullájának szavai szerint a románok külön nemzeti egyháztartományukat Ő cs. és ap. kir. Felségének, a mi lk. Urunknak köszönhetik. Mostoha helyzetükben tehát a magyar gör. katolikusok is a lm. trónra vetik bizakodó tekintetüket kérve, kegyeskedjék Ő Felsége lm. személyes befolyását a Pápa Ő szentségénél oly irányba vetni latba, hogy a tekintetbe jövő gör. kath. egyházmegyéke határai a gör. kath. magyarság érdekében kiigazíttassanak és az így végleges rendezéséig,³⁶⁸ a római Curia a magyar liturgia használatát tiltó vagy megszorító rendeletekkel ne zavarja, hanem a dolgok folyását vagy türje (tolerálja) vagy ne vegyen róla legalább tudomást (dissimulálja), mire annyival is inkább égetően szükség van, mert Budapesten egy gör. kath. magyar parochia legközelebb megnyílik és ez bizonyára ismét alkalmat fog szolgáltatni újabb denuntiációkra.

Nagyon hathatósan előmozdítaná, sőt sikerét biztosítaná az ily irányba teendő diplomatiai lépéseknek, ha Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége kegyeskednék

365 Eredetileg: *a negyedmilliónyi lelket számláló gör. kath. magyarság számára is külön püspökség creáltassék.*

366 Eredetileg: *mert a bekebelezendő püspöknek*

367 Eredetileg: *sámára is létesíttessék külön gör. kath. püspökség.*

368 a fogalmazványban eredetileg: *ők is nyerjenek saját püspökséget és mindaddig, míg a püspökség szerveztének befejezése után, a liturgiára vonatkozó objektív jellegű és egyházi természetű tárgyalások lebonyolíthatók lesznek,*

Az eredeti betoldás a következőképpen hangzott: *mindaddig, míg a munkácsi püspökség magyarabb alapon való ujjaszervezése után,*

az ügyben a legmagasabb ohajtásának személyesen is kifejezést adni s e tárgyban a Pápa Ő Szentségéhez levelet intézni.

Az emlékirat németre fordítandó, a fordítása előadónak és előadó által államtitkár ur Ő Nagyméltóságának bemutatandó, az így jóváhagyott német szöveg fractó margine letisztázandó és államtitkár ur Ő Nagyméltóságának tisztázatban átadandó.

Klebelsberg Kunó 905 VII/22

Ministerelnök ur Ő Nagyméltóságának államtitkár ur Ő Excellentiája magánlevélben elküldötte Karlsbadba, honnan az emlékirat Ischlbe fog küldetni.
1905 VIII/2
Klebelsberg

Életrajzi adatok a forráskiadványban szereplő személyekről

ANTALÓCZY IMRE (1831–1899)

munkácsi egyházmegyes pap, hajdúdorogi segédlelkész (1858–1862), majd hodászi és leleszpolyáni parókus

BÁNFFY DEZSŐ (1843–1911)

politikus, a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője (1891), a képviselőház elnöke (1892), miniszterelnök (1895–1899)

BELOW-SALESKE, CLAUS VON (1866–1939)

porosz diplomata, budapesti főkonzul

BÜLOW, BERNHARD VON (1849–1929)

porosz politikus, 1900 és 1909 között birodalmi kancellár

BERZEVICZY ALBERT (1853–1936)

politikus, a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője (1881), vallás-és közoktatásügyi államtitkár (1887–1894), a képviselőház elnöke (1895), vallás-és közoktatásügyi miniszter (1903–1905), a képviselőház elnöke (1910–1911), a Magyar Tudományos Akadémia elnöke (1905–1935)

BUNDALA MIHÁLY (1857–1923)

esztergomi egyházmegyes pap, a Központi Papnevelő Intézet spirituálisja (1888–99)

CAVAGNIS, FELICE (1841–1906)

1893–1906 között a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára

CSOPEY ANTAL (1816–1877)

munkácsi egyházmegyes pap, kanonok, teológiai tanár, liturgia-fordító

DANILOVICS JÁNOS (1836–1895)

munkácsi egyházmegyes pap, kanonok, hajdúdorogi külhelynök (1875–1895), liturgia-fordító

DÁRDAY SÁNDOR (1842–1933)

igazságügy-miniszteri titkár (1867–1871), a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője (1878–1891), 1895-től a miniszterelnökség közjogi osztályának vezetője, az állami számvevőszék elnöke (1895–1911)

DEMÉNY DEZSŐ (1871–1937)

esztergomi egyházmegyes pap, 1894-től szentszéki jegyző Budapesten

DROHOBECZKY GYULA (1853–1934)

kőrösi püspök (1891–1917)

EÖTVÖS JÓZSEF (1813–1871)

politikus, író, jogász, 1848-ban a Batthyány-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, 1866-tól a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1867–1871)

FARKAS LAJOS (1821–1894)

a magyar görögkatolikusok mozgalmának egyik vezetője, 1843–44-ben országgyűlési írnok, az 1848/49-es szabadságharcban honvédszázados, a Hajdú kerület főhadnagya, majd főügyésze és árvaszéki elnöke

FIRCZÁK GYULA (1836–1912)

munkácsi megyéspüspök (1891–1912)

GOLUCHOWSKI, AGENOR MARIA (1849–1921)

az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere (1895–1906)

GOTTI, GIROLAMO MARIA (1834–1916)

bíboros, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusa (1902–1916)

GYÖRGY ENDRE (1848–1927)

politikus, országgyűlési képviselő (1897–1900) földművelésügyi miniszter (1905), közgazdász, a Tiszántúli Református Egyházkerület gondnoka, a hajdúdorogi mozgalom támogatója

HAYMERLE, HEINRICH (1828–1881)

osztrák diplomata, az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere (1879–1881)

HAYNALD LAJOS (1816–1891)

bíboros, kalocsai érsek (1867–1891)

HODOBAY ANDOR (1855–1914)

eperjesi egyházmegyes görögkatolikus pap, kanonok, 1902–1906 között Vályi János eperjesi püspök megbízásából az egyesült államokbeli görögkatolikusok vizitátora

HOHENLOHE-SCHILLINGSFÜRST, CHLODWIG (1819–1901)

porosz politikus, 1894 és 1900 között kancellár

HOSSU, VASILE (1866–1916)

gyulafehérvár-fogarasi egyházmegyes pap, ökonómus, lugosi (1903–1912), majd szamosújvári püspök (1912–1916)

IVÁNKOVICS JÁNOS (1846–1910)

rozsnyói püspök (1897–1904), 1893–1896 között a Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosa

JACOBINI, LUDOVICO (1832–1887)

bécsi nuncius (1874–1879), bíboros-államtitkár (1880–1887)

JANCÓS BENEDEK (1854–1930)

történész, a román nemzetiségi mozgalmak kutatója, a Bánffy-kormány idején a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának tisztviselője (1895–1899)

- JESZENSZKY SÁNDOR (1852–1917)**
jogász, királyi főügyész, 1894-től a Belügyminisztérium nemzetiségi osztályának vezetője, 1910-től miniszterelnökségi államtitkár
- JÓSIKA SÁMUEL (1848–1923)**
politikus, országgyűlési képviselő, a király személye körüli miniszter
- KECSKÓCZY ÖDÖN**
tanító és tanítóképző intézeti tanár, publicista, a Görög Szeretkezés Katholikus Magyarok Országos Bizottságának jegyzője
- KEREKES DEMETER (1795–1835)**
munkácsi egyházmegyes pap, hajdúdorogi parókus
1834–36-ban kísérletet tesz a magyar liturgikus nyelv használatára a templomi szertartások során.
Egész jövedelmét szegény gyermekek támogatására fordítja, köztük Mészáros Károly hajdúdorogi származású író, ügyvéd és helytörténész taníttatására.
- KLEBELSBERG KUNÓ (1875–1932)**
politikus, 1898-tól a miniszterelnökség külügyi és nemzetiségi osztályain miniszteri titkár, 1914–1917 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adminisztratív államtitkára, 1921–1922-ben a Bethlen-kormány belügyminisztere, 1922–1931 között vallás- és közoktatásügyi miniszter
- KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY (1849–1918)**
politikus, 1883–1903 között Horvát–Szlavón- és Dalmátország bánja, 1903-ban és 1910–1912 között Magyarország miniszterelnöke
- KRAPAC, IVAN (1843–1916)**
zágrábi segédpüspök (190–1910), majd djakóvári megyéspüspök (1910–1916)
- KRITSFALUSY GYÖRGY (1764 k.–1835)**
az ungvári gimnázium tanára, majd az ungvári g.k. tanítóképző igazgatója, liturgia-fordító
- KRUCSAY MIHÁLY (1745 k.–1814)**
munkácsi egyházmegyes pap, kanonok, gálszécsi, majd sátoraljaújhelyi parókus, liturgia-fordító
- LEDÓCHOWSKI, MIECZYSLAW HALKA (1822–1902)**
bíboros, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusa (1892–1902)
- LENGYEL ENDRE (1844–909)**
munkácsi egyházmegyes pap, 1901–1909 között hajdúdorogi püspöki külhelynök
- LOCATELLI, ACHILLE (1856–1935)**
bíboros, szentszéki diplomata, 1893–1899 között a bécsi nunciatúra munkatársa
- LÓNYAY SÁNDOR (1857–1911)**
politikus, 1889–1896 között Bereg és Ugocsa vármegye főispánja
- LUCACIU, EPAMINONDA (1877–1960)**

román görögkatolikus pap, szerb-csanádi parókus, nemzetiségi politikus

LUCACIU, VASILE (1852–1922)

román görögkatolikus pap, lacfalusi parókus, nemzetiségi politikus

MAILÁTH GYÖRGY (1818–1883)

politikus, országgyűlési követ, tárnokmester (1860–1865), udvari főkancellár (1865–1867), a Kúria semmisítőszékének elnöke (1869–1882), a Kúria elnöke (1882–1883), a főrendiház elnöke (1867–1883)

MELLES EMIL (1857–1932)

munkácsi, majd hajdúdorogi egyházmegyes pap, liturgia-fordító, kisdobrai, szatmárnémeti parókus, a budapesti egyházközség első parókusa

MÉSZÁROS KÁROLY (1821–1890)

jogász, történész, újságíró, a magyar görögkatolikusok mozgalmának egyik vezetője

MIHÁLYI, VICTOR (1841–1918)

lugosi püspök (1875–1895), majd a Gyulafehérvár–Fogarasi Főegyházmegye érseke (1895–1918)

NILLES, NIKOLAUS (1828–1907)

jezsuita kánonjogász, egyház- és liturgiátörténész, a keleti egyházi tudományok szakértője, az innsbrucki egyetem kánonjogi tanszékének professzora (1859–1898)

OLÁH MIKLÓS

országgyűlési képviselő, 1861-től a Hajdú Kerület hajdúdnánási kerületének képviselője

PANKOVICS ISTVÁN (1821–1874)

munkácsi megyéspüspök (1866–1877)

PÁPAY ISTVÁN (1827–1897)

1867-től a királyi kabinetirodai titkár, valóságos belső titkos tanácsos

PÁSZTELYI KOVÁCS JÁNOS (1826–1891)

munkácsi megyéspüspök (1875–1891)

PAULER TIVADAR (1816–1886)

1871–1872: vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1872–1875 és 1878–1886: igazságügy-miniszter, 1871–1886: országgyűlési képviselő

PÉLY-NAGY GÁBOR (1780–1849)

Hajdú kerületi követ, Hajdú Kerület főkapitánya (1835–1849)

POPOVICS VAZUL (1796–1864)

munkácsi megyéspüspök (1837–1864)

RADU, DEMETRIU (1861–1920)

1897–1903: lugosi fölszentelt megyéspüspök
1903–1920: nagyváradai megyéspüspök

- RAMPOLLA, MARIANO (1843–1913)**
bíboros, szentszéki államtitkár (1887–1903)
- RATIBOR UND CORVEY, MAX VON (1856–1924)**
porosz diplomata, 1894 és 1897 között Poroszország budapesti főkonzulja.
- ROMY BÉLA (1852–1921)**
jogász, miniszteri tanácsos, miniszterelnökségi osztályvezető
- ROMZSA ISTVÁN (1820–?)**
ungvári gimnáziumi tanár és történész
- ROSKOVICS IGNÁC (1822–1895)**
munkácsi egyházmegyes pap, kanonok, nagyprépost, liturgia-fordító,
- ROTENHAN, WOLFRAM VON (1845–1912)**
porosz diplomata, 1897 és 1908 között Poroszország szentszéki követe
- SAVELLI-SPINOLA, ANTONIO (1858–1905)**
1899–1905 között a Propaganda Fide Kongregáció Keleti Egyházak Ügyosztályának titkára
- SIMOR JÁNOS (1813–1891)**
bíboros, esztergomi érsek (1867–1891)
- STEINER FÜLÖP (1839–1900)**
székesfehérvári püspök 1890–1900
- SZABÓ GYÖRGY**
munkácsi egyházmegyes pap, 1844-től dorogi parókus, 1848-tól dorogi kerületi esperes, 1867-től szabolcsi főesperes
- SZABÓ JENŐ (1843–1921)**
1868–1893 között a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium alkalmazottja (elnöki osztály, majd vasúti osztály), 1874–1893 között osztálytanácsos, miniszteri tanácsos, a vasútállamosítási ügyek előadója, 1896-tól főrendházi tag (elsőként a görögkatolikus vallású világiak közül), 1898-tól: a Görög Szerződésű Katolikus Magyarok Országos Bizottságának elnöke
- SZÉCSEN MIKLÓS (1857–1926)**
1897-től Külügyminisztérium első osztályfőnöke, 1901-től vatikáni osztrák–magyar nagykövet, 1911-től párizsi nagykövet
- SZÉLL KÁLMÁN (1843–1915):**
politikus, országgyűlési képviselő, 1875–1878 között pénzügyminiszter, 1899–1903 között Magyarország miniszterelnöke
- SZMRECSÁNYI PÁL (1846–1908)**
szepesi megyéspüspök (1891–1903), nagyváradai püspök (1903–1908)
- TALIANI, EMIDIO (1838–1907)**
bécsi nuncius (1896–1903)

TISZA ISTVÁN (1861–1918)

politikus, országgyűlési képviselő, 1903–1905 és 1913–1917 között a Magyar Királyság miniszterelnöke

TREFORT ÁGOSTON (1817–1888)

politikus, országgyűlési képviselő, 1872–1888 között vallás- és közoktatásügyi miniszter

VÁLYI JÁNOS (1837–1911)

eperjesi megyéspüspök (1882–1911)

VÁRADY LIPÓT ÁRPÁD (1865–1923)

1897-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium I. (katolikus) ügyosztályának vezetője, 1902-től miniszteri tanácsos, 1911-től győri püspök, 1914-től kalocsai érsek.

VARGHA GYULA (1853–1929)

Központi Statisztikai Hivatal igazgatója (1901–1914)

VASZARY KOLOS (1832–1915)

hercegprímás, esztergomi érsek (1891–1912)

WLASSICS GYULA (1852–1937)

politikus, országgyűlési képviselő, 1895–1903 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1918-ban a főrendiház elnöke, 1927–1935 között a felsőház elnöke

ZALKA JÁNOS (1820–1901)

győri püspök (1867–1901)

Névmutató

- Adriányi Gábor 274, 462, 471, 472, 475
Agliardi, Antonio, bécsi nuncius 231
Allacci (Allati, Allatiosz), Leone 114
Andor György 541
Andor Gyula 451, 467
Antalóczy Imre 72, 593
Apafi Mihály, erdélyi fejedelem 328
Athanasie Anghel, erdélyi gör.kat. püspök
328, 335, 336, 337, 372, 373
- Bacsinszky András, munkácsi püspök 33,
51, 70, 141, 205, 221, 251, 275, 279,
292, 293, 298, 306, 330, 332, 356,
363, 374, 396, 437, 453, 467, 536
Bacsinszky Vladimir 452, 467
Bălcescu, Nicola 305
Balku Ignác 97
Balugyánszki Mihály 395, 408
Bánffy Dezső 42, 184, 188, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 197, 210, 240, 241,
243, 247, 259, 285, 286, 311, 316,
317, 320, 323, 347, 351, 593, 594
Bányai Antal 70
Baritiu, Gheorghe 329
Barkóczy Ferenc, egri püspök 330, 331
Bârlea Octavian 32
Barna Miklós 382, 390, 452, 467
Basilovits, Joannicius 395, 395–397, 408
IV. Béla, magyar király 341, 432
Below-Saleske, von Claus 471, 472, 475,
593
XIV. Benedek pápa 157, 159, 586
Benkovich Ágoston, váradi püspök 32
Benyiczky Elek 105
Béres Ferenc 105
Berzeviczy Albert 511, 525, 527, 539, 561,
562, 593
- Bianu, Ioan 305
Bidermann, Hermann Ignaz 330, 331
Bilkei Gorzó Kálmán 130
Bizánczi György, munkácsi püspök 331
Bocskai István, erdélyi fejedelem 331, 433
Bod Péter 335
Bogdanovics Lucian 548, 554
Bozsicskovics Bazil, kőrösi püspök 332
Bóhm János 332
Bradács Mihály 396
Brankovits Száva, erdélyi ortodox metro-
polita 328, 371
Breznay Mihály 208, 209, 210, 218
Bundala Mihály 208, 209, 210, 217, 218,
220, 237, 593
Buzáth Ferenc 189, 191
Bülów, von Konrad 471, 472, 475, 593
- Cârja, Cecilia 227
Cavagnis, Felice 490, 491, 593
Cipariu, Timoftei 335, 373
- Cselka Nándor 356
Csobály Antal 115
Csopely Antal 37, 96, 111, 252, 593
Csucska Gyula 470
- Damjanovics Adalbert 468, 469, 473, 487
Danilovics János 40, 41, 129, 130, 137,
138, 182, 183, 184, 223, 226, 230,
239, 253, 283, 345, 467, 593
Danilovics Elek 467
Danilovics Mihály 223
Darabos György 102
Dárday Sándor 193, 195, 197, 209, 324,
334, 593
Deák Ferenc 134, 145

- De Camillis János József, munkácsi püspök 31, 330, 436, 450
- Demény Dezső 208, 209, 210, 217, 218, 237, 593
- Demjanovics Emil 467
- Demkó Kálmán 382, 390, 451, 467
- Densuşianu, Aron 305
- Dolinay Miklós 470
- Dositheus, jeruzsálemi pátriárka 328, 336, 371, 373
- Draveczy Alajos 63
- Drohobeczky Gyula, kőrösi püspök 43, 245, 280, 281, 311, 390, 416, 459, 486, 489, 552, 560, 593
- Dubay István 184
- Dudás Miklós, hajdúdorogi püspök 34
- Dudits Endre 185, 189, 190, 192, 193
- Duliskovics Mihály 395, 408
- Dumitriu-Snagov, Ion 143, 199, 227, 228, 233, 296, 317, 368
- Džudžar, Giorgio 31
- I. Endre (András) király 431
- II. Endre (András) magyar király 434
- Eötvös József 35, 66, 101, 102, 103, 117, 544, 594
- Eötvös Loránd 42, 182
- Eszterházy Károly, egri püspök 332
- Fábiján Gyula 375
- Falconio, Diomede 498
- Farkas Ferenc 105
- Farkas Győző 195, 198, 201, 207, 208, 390, 452
- Farkas István 105
- Farkas Lajos 31, 35, 38, 39, 40, 74, 75, 79, 82, 105, 107, 110, 131, 222, 239, 249, 252, 284, 320, 453, 594
- Farkas Pál 198, 201, 381, 390, 451
- Farkas Sándor 105
- Fejér Emmánuel 468, 469, 470, 473, 474, 487
- Fejér György 81, 84, 105, 452
- Fejérváry Imre 105, 207, 208
- Fekete István 105, 130, 134, 184, 451
- I. Ferdinánd, császár, magyar király 341
- Ferenc József, császár, magyar király 132, 476, 551, 587
- Firczák Gyula, munkácsi püspök 43, 45, 46, 93, 110, 111, 112, 138, 188, 189, 190, 191, 193, 245, 250, 252, 256, 258, 263, 281, 282, 283, 287, 291, 293, 299, 306, 308, 309, 310, 311, 317, 340, 346, 349, 350, 351, 356, 359, 368, 378, 384, 385, 390, 391, 392, 397, 403, 406, 410, 415, 416, 417, 460, 461, 468, 470, 471, 473, 474, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 504, 508, 511, 526, 537, 539, 560, 563, 580, 581, 594, 597
- Fodor István 184, 215
- Fraknói Vilmos 402
- Gaganecz József, eperjesi püspök 341
- Garancsy Mihály 451, 467
- Geanoglu-Lesvioudax, Alexandru 328
- Gebé Viktor 184, 226
- Geleji Katona István 327
- Gellért, Szent püspök 431
- Géza fejedelem 430, 434
- Ghitta, Ovidiu 31
- Giesswein Sándor 323
- Goluchowski, Agenor Maria 244, 366, 492, 493, 496, 546, 553, 594
- Gorun, Gheorghe 31
- Gotti, Girolamo Maria, bíboros 511, 513, 524, 525, 528, 541, 542, 594
- Görög Demeter 33
- Görög Pál 105, 130, 136
- Gram, Alexandru 305, 335
- Gregori (Gregorovics) János, munkácsi püspök 433
- Grigássy Gyula 75, 79
- György Endre 192, 216, 249, 284, 285, 321, 594
- Hadzsega Miklós 576, 577
- Hajdu Manó 105
- Hartvik püspök 430
- Haymerle, von Heinrich Karl 169, 594
- Haynald Lajos, bíboros, kalocsai érsek 41,

- 93, 110, 111, 112, 143, 152, 155, 160,
162, 169, 171, 177, 211, 212, 252,
268, 269, 282, 283, 291, 293, 294,
297, 299, 398, 401, 403, 404, 405,
407, 415, 486, 594, 597
- Herczeg Mihály 208, 209, 210, 220
Hévízy János 194
Hierotheus püspök 46, 430
Hintz, Johann 373
Hodinka Antal 31, 46
Hodobay Andor 451, 495, 498, 505, 526,
594
Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig 274,
594
Hornstein, Xaverius, bukeresti érsek 504,
510, 542
Horváth Mihály 453
Hossu, Vasile 43, 233, 367, 368, 594
- Illés Jenő 390, 451, 467
Imre magyar király 432
III. Ince pápa 452
IV. Ince pápa 432
VI. Ince pápa 453
III. Ince pápa 432
István, Szent király 46, 84, 430, 431, 434,
443, 457, 495, 499, 539, 544, 591
Ivancsó István 36, 137, 138
Ivánka Endre 34
Ivánkovics János 42, 170, 181, 292, 295,
296, 594
Iványi János 105, 130, 134
Izaiás szerzetes 436
- Jablonczy Ignác 51
Jacobini, Ludovico, bíboros 160, 594
Jámbor Antal 105
Jancsó Benedek 324, 327, 329, 334, 335,
337, 338, 594
Janka György 38
VIII. János pápa 168, 445, 455
János Zsigmond, erdélyi fejedelem 434
Jeszenszky Sándor 324, 337, 595
Jósika Sámuel 304, 312, 315, 316, 323,
347, 595
Josipovich Géza 290
- Kabály Sándor 105
Káldy György 435
Kállay Ferencz 53
Kállay Ödön 65
Kálmán magyar király 172
Kaposy György 380
Kardos János 434
Károlyi György 579, 580, 581, 582
Katona István, történétíró 452
Kecskés János 105
Kecskóczy Ödön 382, 390, 408, 409, 452,
467, 595
VI. Kelemen pápa 452
XI. Kelemen pápa 158
XIV. Kelemen pápa 330
Kemény G. Gábor 339, 540, 546, 549
Kerekes Demeter 54, 55, 56, 58, 595
Kerny Teréz 40
Khuen-Héderváry Károly 47, 502, 509,
511, 595
Kisdi Benedek, egri püspök 329
Klebsberg Kúnó 494, 496, 499, 502,
506, 508, 509, 511, 539, 547, 548,
555, 559, 561, 562, 563, 592, 595
Knauz Nándor 452
Kohl, Joannes Petrus 272
Kohl Medárd 216
Kollonich Lipót, bíboros, esztergomi érsek
337, 372
Koptsay János 51
Koriatovics Tódor 300, 433
Kossey Elek 577
Kovács Ferencz 63, 64
Kovács János 77, 81, 84, 105, 131, 139,
149, 151, 167
Kovaliczky István 451
Kovaliczky Zénó 534
Kováts József 42, 193, 194, 195, 209, 240,
241, 243, 260
Kőváry László 453
Krapac, Ivan 496, 497, 499, 500, 505, 526,
595
Kritsfalusi György 33, 54, 55, 332, 437,
595
Krizsán Mihály 208, 209, 210, 218
Krucsay Mihály 111, 437, 595

- Kupár Rezső 579
 Kutasi Imre 223
 Kutka Bazil 130
 Küzmös György 451
- Lacko, Michael 31
 Lajos, (Nagy) magyar király 433
 Láng Lajos 216
 Lányi György 452, 453
 Laurant, Augustin 226, 578
 Laurianu, Treboniu 305
 Ledóchowski, Mieczyslaw Halka, bíboros
 43, 210, 220, 246, 250, 259, 274, 357,
 499, 500, 550, 595
 Lengyel Endre 451, 471, 595
 XIII. Leó pápa 44, 45, 47, 151, 178, 246,
 250, 256, 275, 276, 280, 303, 356,
 357, 370, 389, 417, 420, 421, 425,
 427, 454, 458, 460, 480, 549
 Leövey Sándor 381, 390, 451, 459, 467
 Lipeczky Elek 215, 216
 I. Lipót, császár, magyar király 330, 341
 Lipovniczki István 39, 42, 116
 Locatelli, Achille 227, 306, 310, 595
 Lónyay Sándor 184, 185, 188, 190, 595
 Lucaciu, Epaminonda 43, 480, 489, 595,
 596
 Lucaciu, Vasile 496, 498, 499, 500, 505,
 526, 542
- Mailáth György 84, 596
 Majláth Gusztáv Károly 479, 488
 Major Gergely 332
 Mankovics Kornél 578
 Mária Terézia, császárnő, magyar királynő
 91, 92, 139, 141, 172, 205, 270, 292,
 298, 330, 332, 436, 536, 587
 Markos György 452, 467
 Márkus József 584
 Mathieu, François-Désiré, bíboros 527,
 544, 553
 Mayer Mária 44
 Medvigy Mihály 451
 Melles Emil 253, 283, 320, 323, 361, 415,
 451, 487, 516, 596
 Merry del Val, Rafeale, bíboros 527, 545
- Merse Antal 105
 Mészáros Károly 36, 67, 69, 105, 595, 596
 Mezőssy László 105
 Mihályi, Victor 43, 143, 227, 231, 385,
 399, 400, 596
 Mikita Sándor 250
 Miklosich, Franz 453
 Miklósy István 184
 Moldován Gergely 328
 Molnár Antal 31
 Molnár Béla 290
 Molnár Pál 105
 Müller, Joseph 453
- Nagy Antal 434
 Nagy Mihály 468, 469, 473, 487
 Nagy Miklós 139, 149, 151, 167, 195, 207,
 208, 216
 Nagy Pál 434
 Nilles, Nikolaus 31, 44, 46, 328, 329, 337,
 369, 370, 371, 373, 398, 400, 401,
 403, 474, 479, 480, 488, 489, 596
 Novák János 105
 Novák Sándor 382, 390, 422, 451, 467
- Nyakas Miklós 63, 65
 Nyirán János 34
- Oláh Miklós 123, 125, 596
 Olsavszky Mánuel, munkácsi püspök 436
 VIII. Orbán pápa 168, 444, 453
 Orosz Gyula 130, 135
- Pák János 97
 Pankovics István, munkácsi püspök 38,
 40, 107, 111, 115, 116, 120, 123, 132,
 141, 154, 205, 222, 252, 264, 283,
 293, 299, 363, 596
 Pápay István 243, 596
 Papp-Szilágyi, Iosif, nagyváradi gk. püspök
 38, 93, 97, 100, 226, 446, 453, 535
 Parthén Péter, munkácsi püspök 329, 330,
 395, 433
 Pásztélyi János 171, 216, 382, 451, 467
 Pásztélyi Jenő 215, 216, 382, 390, 451,
 467

- Pásztelyi Kovács János, munkácsi püspök 41, 42, 129, 130, 133, 134, 138, 171, 211, 212, 253, 264, 291, 294, 297, 368, 596
- Pauler Tivadar 123, 125, 596
- Pável Mihail, nagyváradai gk. püspök 171, 211, 212, 268, 269, 271, 291, 294, 297
- Pázmány Péter, bíboros, esztergomi érsek 435
- Pély-Nagy Gábor 60, 63, 64, 596
- Petheő István 331
- Petrássevich Géza 395, 407, 408
- Petrovics Emil 130, 136
- Petrus Antal 35
- Petrus Jenő 31, 35, 41, 197, 216, 453
- Pirigyi István 42
- Pitra, Jean-Baptiste-François, bíboros 336
- VI. Piusz pápa 158
- IX. Piusz pápa 278, 303, 591
- X. Piusz, Szent 47
- Pócsy Elek, munkácsi püspök 396, 437
- Popea, Nicolau 336
- Popovics Vazul, munkácsi püspök 35, 36, 65, 66, 75, 77, 93, 102, 110, 111, 112, 122, 141, 178, 205, 252, 282, 283, 293, 299, 363, 415, 419, 437, 596, 597
- Popovics Theodor 467
- Popovits János 436
- Pust Iván 208, 209
- Rabár Endre 382, 390, 452, 464, 467
- Rác Demeter 436
- Radu, Demetriu, nagyváradai gk. püspök 578, 580, 581, 582, 583, 596
- II. Rákóczi Ferenc 465
- I. Rákóczi György, erdélyi fejedelem 118, 270, 327, 329, 335, 535
- II. Rákóczi György, erdélyi fejedelem 409
- Rampolla, Mariano, bíboros 214, 217, 218, 221, 224, 240, 243, 244, 258, 261, 263, 304, 365, 405, 461, 474, 476, 489, 540, 546, 549, 550, 552, 597
- Ráth József 342
- Ratibor und Corvey, Max von 274, 597
- Répássy Miklós 452
- Revertera, Friedrich 461, 462
- Révész György 40
- Révész Mihály 201, 207, 208
- Romanecz Aladár 247, 340, 392, 412
- Romy Béla 315, 324, 338, 347, 348, 597
- Romzsa István 71, 105, 110, 597
- Roskovics Ignác, kanonok 36, 39, 46, 73, 93, 98, 105, 110, 111, 112, 252, 282, 283, 293, 299, 415, 437, 453, 597
- Roskovics Ignác, festő 45, 216, 451
- Rotenhan, von Wolfram 462, 464, 597
- Ruttkay Pál 184, 215
- Saguna, Andrei, erdélyi ortodox metropolita 373, 374
- Samassa József, egri érsek 269, 493, 496, 497, 499, 505, 526
- Savelli-Spinola, Antonio 403, 491, 597
- Schlauch Lőrincz, bíboros, nagyváradai rk. püspök 346, 351, 359
- Schönerer, Georg von 541
- Schwandtner, Joannes Georgius 452
- Scitovszky János, bíboros, esztergomi érsek 36, 78, 82, 84, 91, 95, 97, 101, 102
- Simon pécsi püspök 431
- Simor János, bíboros, esztergomi érsek 37, 39, 40, 41, 79, 82, 96, 102, 109, 110, 111, 116, 117, 120, 125, 127, 129, 130, 150, 151, 153, 154, 167, 171, 211, 212, 231, 252, 266, 291, 293, 294, 297, 299, 320, 322, 372, 401, 404, 407, 597
- Šimrak, Ioannes 31
- Smohay András 40
- Somlay Kálmán 451
- Sonkovics István 105
- Steiner Fülöp, székesfehérvári püspök 224, 351, 359, 597
- Steinhuber, Andreas, bíboros 527, 544, 553
- Steriady Theodor 453
- Strossmayer, Josip Juraj 402, 543, 549, 552
- Suttner, Ernst Christoph 32

- Szabó György 34, 38, 77, 105, 107, 108,
115, 116, 131, 222, 321, 344, 597
- Szabó Ignác 577
- Szabó János, szamosújvári görögkatolikus
püspök 504
- Szabó Jenő 31, 33, 44, 54, 216, 352, 362,
376, 378, 381, 384, 385, 390, 393,
409, 410, 412, 418, 420, 422, 451,
461, 467, 535, 568, 578, 580, 581,
582, 583, 590, 597
- Szaffka Dénes 467
- Szafka Pál 451
- Szakács Viktor 208, 209, 210
- Szákovits Bazil 32, 52
- Szécsen Miklós 476, 494, 502, 510, 526,
540, 547, 549, 554, 560, 563, 597
- Székely György 98
- Székely Deme 105
- Szell Kálmán 47, 134, 492, 498, 597
- Szerbák Elek 467
- Szerencsy István 65
- Szilvássy István 105, 107
- II. Szilveszter pápa 427, 457
- Szmrecsányi Pál 495, 498, 499, 504, 509,
511, 513, 524, 525, 526, 539, 546,
597
- Sztripszky Hiador 33, 54
- Talapkovics Vazul 451
- Taliani, Emidio, bécsi nuncius 46, 233,
243, 263, 304, 312, 313, 315, 366,
405, 474, 476, 490, 597
- Tallián János 65
- Tamás Lajos 34
- Taraszovics Bazil, munkácsi püspök 434
- Tárkányi Béla 275
- Tarkovics Gergely, eperjesi püspök 396
- Teofil, Szerémi, erdélyi görög katolikus
püspök 335
- Terdik Szilveszter 33, 40
- Theimer, Augustin 452
- Tisza István 47, 524, 525, 528, 540, 546,
547, 548, 554, 562, 563, 580, 581,
583, 589, 598
- Tisza Kálmán 281, 284
- Tivadar András 105
- Tivadar Elek 184
- Toldy József 341
- Toma Szilárd 216
- Torday Izaiás 130
- Tóth Elek 501
- Tóthfalussy Béla 208, 209, 210, 216, 218
- Tóth Miklós 375, 378, 393
- Tóth Miklós, eperjesi püspök 42, 171,
173, 211, 212, 253, 291, 294, 297,
326
- Trefort Ágoston 40, 41, 125, 126, 127,
141, 143, 150, 151, 152, 153, 155,
162, 167, 170, 171, 196, 211, 268,
269, 290, 291, 294, 297, 598
- Udvari István 32, 33, 34, 55, 56, 58, 59,
61
- Ujhelyi Andor 184, 208, 209, 210, 215,
216, 225, 254, 285, 391, 451, 469,
473, 474
- Urechia, Vasile Alexandrescu 329
- Való Simon 218
- Vályi János, eperjesi püspök 43, 45, 221,
237, 245, 246, 270, 271, 274, 287,
291, 311, 312, 317, 346, 379, 384,
392, 417, 454, 458, 460, 461, 462,
471, 495, 503, 504, 506, 511, 513,
524, 526, 528, 534, 537, 539, 541,
543, 547, 554, 562, 589, 594, 598
- Vályi János, liturgia-fordító 252
- Vannutelli, Serafino, bécsi nuncius 153,
154, 162, 407
- Várady L. Árpád 317, 598
- Varga László (Bazil) 184, 391, 451
- Vargha Gyula 555, 562, 563, 575, 598
- Vaszary Kolos, bíboros, esztergomi érsek
42, 43, 170, 182, 204, 207, 210, 211,
214, 216, 217, 218, 220, 232, 237,
238, 240, 245, 260, 261, 306, 310,
340, 341, 369, 386, 397, 399, 404,
406, 467, 511, 513, 583, 584, 586,
598
- Véghseő Miklós 184
- Véghseő Sándor 130
- Véghseő Tamás 2, 3, 4, 31, 32, 33, 371

Veszprémi István 335
Vives y Tuto, José Calassanç 527, 545, 553
Vukovics Szabbás 64

Walter Gyula 218

Wlassics Gyula 42, 188, 190, 191, 192,
202, 207, 208, 209, 210, 211, 259,
260, 290, 304, 313, 315, 316, 317,
320, 323, 324, 334, 338, 339, 347,
351, 352, 366, 392, 468, 494, 502,
506, 598

Wolafka Nándor 350, 358

Zalka János, győri püspök 155, 171, 211,
212, 291, 294, 297, 598

Zishman, Joseph 336

Zsigmond, magyar király 434

A Collectanea Athanasiana sorozat eddig megjelent kötetei

I. Studia

1. VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.): *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza 2008. 354 o.
2. VÉGHSEŐ, TAMÁS (a cura di): *Da Roma in Hungaria. Atti del convegno nel terzo centenario della morte di Giovanni Giuseppe De Camillis, vescovo di Munkács/Mukačevo (1689–1706)*, Nyíregyháza 2009. 331 o.
3. VÉGHSEŐ TAMÁS (ed.): *Symbolae. Ways of Greek Catholic heritage research. Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles*, Nyíregyháza 2010, 374 o.
4. VÉGHSEŐ TAMÁS: „...mint igaz egyházi ember...” *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza 2011, 192 o.
5. TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése, és a rítusnak módja szerint” *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, Nyíregyháza 2011, 198 o.
6. VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza 2014, 288 o.

II. Textus/Fontes

1. *A Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve* (ford. RIHMER ZOLTÁN), Nyíregyháza 2011, 350 o.
2. VÉGHSEŐ TAMÁS - NYIRÁN JÁNOS: *Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára (1749) – 19. századi kéziratok görögkatolikus szerkönyvek Nyírgyulajból és Fábánbázáról*, Nyíregyháza 2012, 288 o.
3. BAÁN ISTVÁN: *Theofánisz Mavrogordatosz (1626–1688), paronaxiai metropolita, munkácsi adminisztrátor – Theophanes Mavrogordatos (1626–1688), Metropolitan of Paronaxia and Administrator of Munkács*, Nyíregyháza 2012, 320 o.
- 4/1. VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 1. kötet: 1778–1905*, Nyíregyháza 2014, 608 o.

III. Manualia

1. SZABÓ PÉTER: *A keleti egyházak szentségi joga. Összehasonlító bemutatás*, Nyíregyháza 2012, 332 o.

IV. Institutiones

1. *Görögkatolikus Szent Liturgia. Kottás tankönyv* (összeállították: BUBNÓ TAMÁS, DRABIK ZSUZSANNA ÉS SZENTIRMAI RÓBERT), Nyíregyháza 2013, 292 o.